Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

PAŘÍŽ V AMERICE.

Sepsal

Dr. **Renatus Lefebvre**
z Paříže,
člen jednoty pro placení daní ve Francii, svěřenec vládního řízení v Paříži, atd. atd.

(Dle devatenáctého vydání.)

Ve dvou dílech.

I. DÍL.

Matice lidu roč. II. číslo 1.
(Běžné číslo 7.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1868.

891.86
M427
1868

Tiskem knĕhtiskárny dra Edvarda Grégra.

Kapitola první.

Amerikán, který duchy zaříkává.

„— Jonatan Duchamor, nadpřirozené ústředí ze Salemu v státu Massachusetts, na jehož rozkaz duchové se zjevují, má čest Vašnost zváti k duševědné a duchozjevné večerní zábavě, kteráž se připraví v jeho vlastním bytu, v měsíční ulici, v úterý dne 1. aprile.

Předměty zábavy jsou: náměsičnost, nadpřirozené vidění, horování, zaříkání, prorokování, předtucha, vyskoumání a záměna myšlének, zjevení se duchů, rozmlouvání a dopisování s nimi, myšlénky z onoho světa, odhalené tajnosti budoucího života atd. atd. —“

Nuže, pomyslil jsem si po přečtení toho listu, proč bych si nepopřál toho vyražení seznámiti se s amerikánským ústředím a poznati kollegu v umění vyššího zkušebního a praktického duchozjevu; neb i já umím zaříkati duchy. Ač jsem jen prostý měšťan Pařížský, předce jsem již Caesara, Napoleona, Voltaira, Pompadurku, Ninonu, Robespierra a jiné duchy z hrobů vyburcoval, i dovoluji si tvrditi navzdor veškeré své skromnosti, že mne urozené tyto osoby svým duchem nikdy v rozpak neuvedly; dalyť mi právě takové odpovědi, jako bych je jim byl sám pošeptal. Uhlídáme, zda-li Jonatan Duchamor se svými za-atlantskými nároky

více ducha nebo více duchů pohotově má nežli kollega jeho Daniel Lefebvre, doktor lékařství a v duchozjevu žák Hornunga, Reichenbacha a Guldenstubba. Za jednoho Duchamora půldruhého.

Nalezl jsem Jonatana Duchamora v pozadí pěkné, jasně osvícené síně sedícího u okrouhlého stolku. Byltě pohroužen v hlubokém dumání, nic méně jevila jeho tvář nadšenost prorockou. Před ním sedělo v polokruhu jeho přívrženstvo: jemnocitné osoby, nepochopené ženy, staré panny a ještě starší vdovy, obyčejné to obecenstvo při takových představeních. Každá osoba napsala jmeno ducha, jehož vyptávati se chtěla, na lístek papíru, a já učinil taktéž.

Lístky se hodily do klobouku, tam se promíchaly a první lístek, kterýž se vytáhl, obsahoval jmeno Josefa de Maistre.*) Jonatan Duchamor zvraštil čelo, přiložil ruku k uchu, aby hlas šeptajícího ducha lépe slyšel a napsal pak hbitě na lístek tato slova:

„Není neplodného poznání; veškeré poznání podobá se onomu, o němž bible praví: Adam poznal Evu a ona porodila. Bez Creda není kreditu.“

— Hleďme, pomyslil jsem si, toto blábolení není bez důmyslu, podobáť se zcela svému původci, jen že se mi zdá, jakobych něco podobného někde byl již četl. Ostatně snad nemá v nadsvětí právo literárního majetku žádné platnosti, a možno, že se tam duchy baví vzájemným okrádáním myšlének.

Druhý, kdo byl vyvolán, byl Hippokrates. Měl té laskavosti mluviti francouzsky a tlumočník jeho napsal následující věty:

---

*) Francouzský hrabě, který žil v době restaurace; hlavní zastavatel despotismu.

„Člověk, který nejvíce přemýšlí, nejšpatněji tráví. V stejných okolnostech bude ten, kdo nejméně přemýšlí, nejlépe tráviti.“

— Ach, povzdechla si drobná panička, jejíž hubená tvář byla šedými kadeřemi napolo zakryta, toť odpověď lékaře, odpověď jakou si necitelní muži dávají. Není to přemýšlení, jímž srdce si kormoutí, ale — a vzdychla na novo.

Nyní se vyvolal Nostradamus; byltě tázán stran budoucnosti Polska, Francie a Vlach. Zde následuje odpověď starého věstce, kteráž jako vůbec výrok mnohého veleducha jiným starost přenechává, smysl její vyhloubati:

„Polsko, Vlašsko, Francie
Po škodě chytřejší je;
Vlach a Francouz s Polákem
Zmoudřiv bude chytrákem;
Francouz, Polák, Vlachové
Činů svých jsou synové.“

Musili jsme se spokojiti s tímto orakulem, kteréž bylo příliš hluboké, než aby mohlo býti srozumitelné.

Po provensalském čaroději přišla řada na Kościuszka. Polský tento Washington byl tohoto večera ve špatném rozmaru a pronesl se jenom krátkou latinskou průpovědí

„In servitute dolor, in libertate labor.“
(V otroctví žal, v svobodě strast.)

Třikráte byl tázán a třikráte vrátil nám tuto nevrlou odpověď jako nějakou předházku.

Poslední cedulka žádala, aby byl tázán Don Quixote, Robinson anebo Werther, což celou společnost rozesmálo, ačkoliv jí ostatně nikterak nebylo do smíchu.

Původce této chlapcovské otázky byl jsem já; živí i mrtví nudí mne již ode dávna, a proto bych se aspoň jednou rád dověděl, co kolotá v mozku lidí, kteří jak živi na světě nebyli.

Jonatan Duchamor hodil nepřiměřenou cedulku do košíku, prohlásil sezení za ukončené a vyprovodil nás mnohými poklonami až ke dveřím. Avšak právě, jak jsem chtěl odcházeti, položil mi ruku na rameno, žádaje mne, bych ještě chvílku u něho zůstal.

— Kollego, pravil se zvláštním úsměvem, když jsme se byli samotni octli, předložil jste mi otázku, již tito laikové za prostořekou považují; jste snad tohotéž mínění? Zaslepenče, pak jste ještě nikdy nevniknul až k tajnostem věčné pravdy! Domýšlíte se, že Don Quixote a Sancho, Robinson a Freitag, Werther a jeho Lota, nikdy nežili? Což může člověk jen atóm hmoty vyrobiti? a vy byste se domníval, že by mohl celé nepomíjitelné duchy z ničeho vytvořiti! Věříte snad méně na Don Quixota nežli na Artaxerxa a všechny perské krále? Nestojí Robinson živěji před vašima očima nežli Drake a Maghellan?

— Tak tedy genialní Don Quixote žil opravdu? I toť Vás prosím, zjednejte mi jen příležitost, bych se mohl s moudrým guvernérem ostrova Barataria trochu pobaviti.

— Proč by to nemohlo býti? Nepochopujete co jest básník? nepoznáváte, že jest u vidění, že prorokuje, že se povznáší do neviditelného světa? Tam si z millionů bytostí, které druhdy po této zemi kráčely a jejichž památka nyní úplně vyhynula, vyvolí některé, aby je opět v pamět lidstva uvedl; přivolá je, rozmlouvá s nimi, a napíše, co byly pravily. A hle, to co sprostí lidé pouze za výmysl básníka mají, jsou zvěsty neznámého umrlce!

A vy co skutečný nebo domnělý duchozjevce neměl byste znáti tyto nadpřirozené hlasy? Vy byste nebyl dále vniknul na dráze duchozjevů?

Takto se rozhorliv pošinul Jonatan Duchamor hlavu zpět, vyzdvihl svá páže otvíraje a zavíraje při tom ruce a kráčel mi vstříc, jako by mne chtěl utopiti ve vlnách svého fluida.

— Kollego, pravil jsem, umíte sice jak pozoruju, duchy jak náleží zaříkati, avšak vy sám nejste bez ducha, i nepochybuji v nejmenším, že byste byl s to, menší řeč à la Don Quixote napsati nebo něco na spůsob Sancha z patra pronésti. Avšak jsme oba samotni, a oba jsme augurové, máme tudíž právo, jeden druhému se vysmáti. Přestaňmež tedy na tom a dovolte, bych Vám přál dobrého výsledku. Ve Francii není to tak nesnadné, neb národ, kterýž má o sobě mínění, že má nejvíce ducha, ocení také nejspíše vaše duchy. V tom ohledu obraťte se zvláště k Pařížankám.

— Dost toho, rozkřikl se zaříkatel zuřivým hlasem. Byl bych se tedy ve Vás zmýlil? vy byste byl tedy mamičem? nebo považujete mou řeč za šalbu, podvod a kejkle? Věztež tedy, Jonatan Duchamor nepronesl nikdy slova nepravdivého. Což — vy pochybujete o mé moci? Jakou zkoušku žádáte ode mne? Mám vám všechny vaše myšlénky ujmouti, toť by právě nesnadné nebylo; nebo mám vás uspati, pásmem zimy, horka, větru a deště provésti? Nuže mám...?

— Jen nižádný magnetismus, odvětil jsem. Vím, že obsahuje zjevy posud nevyskoumané, a pozoruju, že jich hodláte zneužiti. Chcete-li mne přesvědčiti, nesmíte mne uspávati; vždyť nejsme v sezení akademie.

— Dobrá! odpověděl upíraje o mne blýskavé

zraky, což byste tomu řekl, kdybych vás do Ameriky přesadil?

— Mne? nu toť bych při tom musil býti, abych tomu věřil.

— Ano, vás! zvolal, a nejenom vás, nýbrž také vaši ženu, vaše děti, vaše sousedy, váš dům, vaši ulici, a chcete-li i celou Paříž.

Ano, připojil v zimničném rozechvění, je-li to vůle má, octne se zítra ráno celá Paříž v Massachusettsu, a jen pustá pláň pozůstane podél břehů Sekvany.

— Můj milý čaroději, toť jste měl své tajemství panu sekvanskému prefektu prodati, byl by nám nepochybně několik millionů uspořil. V nepřítomnosti Pařížanů byl by hezky novou Paříž vystavil, z brusu novou, pravoúhlou a jednotvárnou jako New-York; měli bychom město bez nepohodlné minulosti, bez mrzutých pomníků a bez zbytečných upomínek, a všichni naši architekti a úředníci byli by u vytržení.

— Dovolujete si žertovati, pravil Jonatan, děsíte se.... Nuže opakuju, bude-li to má vůle, bude zítra město Paříž státi v Massachusettsu a Versailles vedle něho. Přijímáte toto vyzvání?

— Ba ovšem přijímám, zasmál jsem se. Avšak předce mne sebedůvěra toho čertova chlapa poněkud pomátla. Věděl jsem sice, co jest řádné natahování; čítám denně dvacet novin a slyšel jsem již více nežli jednoho ministra v sněmu mluviti, avšak hlas tohoto nadšence dojal mne předce úchvatně.

— Vezměte tedy tuto škatulku, pravil čarodějník rozkazovacím hlasem, nacházejí se v ní dvě pilulky, jedna pro vás, jedna pro mne; volte a neptejte se dále.

Byl jsem již příliš daleko zašel, než abych

mohl couvnouti, i polknul jsem tedy jednu pilulku, Jonatan druhou, načež se temným hlasem se mnou rozloučil:

— Na shledání do zítřka, na druhém břehu oceánu!

Octnuv se na ulici cítil jsem se v podivném stavu. Běžel jsem v jednom chvatu na elisejské pole, aniž jsem pozoroval dálku cesty. Cítil jsem se volnějším, lehčím, pružnějším, nežli jakýkoliv tvor pozemský. Bylo mi, když jsem se natáhl jakobych mohl konce půlměsíce dosáhnouti, kterýž právě nad obzor vystupoval. Všechny mé smysly byly neobyčejně zbystřeny. Život vířil v mých žilách prudkostí a vřelostí před tím nikdy nepoznanou, i tázal jsem se sama sebe, zda-li mne již neviditelná ruka přes oceán nepřenáší. Abych nabyl jistoty, porovnával jsem bledý polokotouč vystupující luny s předměty mně známými, i přesvědčil jsem se, že jsem ještě pod poledníkem Pařížským. Zastyděv se nad svou lehkověrností, odebral jsem se domů a brzo jsem tiše usnul, usmívaje se nad šílenými hrozbami Jonatana Duchamora.

Kapitola druhá.

Byl to jen sen?

V noci se mi něco divného zdálo. — Však byl to jen sen? Jonatan seděl u mé postele a pozoroval mne posuňkem uštěpačným.

— Nu, nevěřící, pravil, co říkáte tomu převozu? Nejste příliš umdlený?

— Převozu? mumlal jsem; vždyť jsem se z postele ani nehnul.

— Ovšem že ne, avšak teď jste v Americe. Neházejte sebou v posteli jako zběsilec; poshovte

trochu a vyslechněte, co vám povím, abyste se překvapením nezalknul. Nuže, především jsem sbořil váš dům. Ve svobodné zemi nežijí lidé jako v kasárnách se všemi lidmi pohromadě, nepokojně a neslušně. Z každé příhrádky, kterou nazýváte poschodím, udělal jsem byt po americkánsku, vpravil jsem do každého z nich slušného a pohodlného nábytku a připojil jsem ke každému malou zahrádku. Potřeboval jsem k tomu ovšem skoro dvě hodiny, abych všech čtyřicet tisíc domů Pařížských tak zařídil; avšak co škodí; nyní jest každý ve svém domě svým vlastním pánem a toť první ze všech svobod. Od nynějška nebudou vám sousedé v cestě, aniž vy jim; zápach z kuchyň a koníren, křik dětí, chův a žen, štěkot psů, mňoukání koček, tlučení na klavír, to vše vás nebude více vytrhovati. Teď nejste více pouhým numerem, jako ve vězení nebo ve všeobecné nemocnici, aniž jako pouhou sledí ve velké tůni; teď jste člověkem, máte svou rodinu a svůj vlastní krb.

— Můj dům sbořen! Nešťastníče, vy jste mne přivedl na mizinu. Což se stalo z mých nájemníků?

— Buďte upokojen; všichni jsou zde, avšak každý ve zvláštním pohodlném domě. Nyní se z nich stali dědiční nájemníci, s nimiž jest uzavřena smlouva na padesát let, tak že ani vy nepotřebujete mysliti každého čtvrtletí na novou přirážku, ani oni na vystěhování. Zde na pravo umístil jsem pana Leverda, kramáře, nyní však bude slouti Mister Green, čili pan Zelený. Z pana Petita, peněžníka v prvním poschodí, stal se Mister Little čili Malý, a má teď se svými milliony tolik váhy jako předtím. Advokát z druhého poschodí, pan Reynard, jmenuje se teď Sollicitor Fox čili doktor práv Liška, jest však posud tak prohnaná

šelma jako v Paříži. Na levo naleznete svého nájemníka ze čtvrtého poschodí i s jeho pakostnicí, udatného plukovníka Saint-Jean-a, nyní však sluje colonel Saint-John čili plukovník Janský, a konečně pan Rose, lékárník, bude jakožto pan Červený s nemenší důstojností prodávati své pilulky a masti̇čky i v Americe. Vy sám, milý pane Lefebvře, stal jste se následkem svého vystěhování doktorem Smithem, nebo chcete-li doktorem lékařství Kovalem, a tudíž členem slavné a četné kovářské rodiny kmene anglosaského.*) Posýlejte tudíž i v nové této důstojnosti své pacienty na onen svět s přiměřenou vážností a budete jist svého lékařského věhlasu jakož i svého štěstí.

Chtěl jsem vstáti a křičeti, avšak zrak strašlivého čaroděje mne ohranul a zůstal jsem málomocný a nepohnutý v posteli ležeti.

— Abych na něco ještě nezapomněl, pokračoval čaroděj usmívaje se, budete nemálo udiven, až shledáte, že vaše paní, vaše děti a sousedé mluví anglicky a to nosem, tak jak se to na pravé Amerikány sluší. Paměť svou nechali v starém světě a nyní jsou všickni od hlavy do paty amerikánskými občany. Jest to podivuhodný výsledek ponebí, jejž kníže všech duchozjevců velký Hyppokrates, již pozoroval. Psi přestávají štěkati, jakmile se blíží k polárnímu rovnoběžníku; obilí pod rovníkem seté promění se v neplodný plevel; Amerikán v Paříži domnívá se býti rozeným hrabětem a Francouz ve spojených státech pozbývá strachu před svobodou. Vám ovšem, nevěřící, ponechal jsem všechny vaše předsudky a upomínky, záleží tudíž jenom na vás, abyste v plném vědomí

*) V Anglii a severní Americe jmenuje se totiž každý třetí člověk Smith (kovář).

toho, co se kolem vás děje, účinky mé moci uznal. Vězíte teď v americánské kůži a jen od mé dobré vůle závisí, zda-li se z ní opět vysvléknete.

— But I cannot speak english — ale vždyť neumím anglicky, zvolal jsem úzkostně; než s úžasem pozoruju, jak mne vlastní jazyk ze lži kárá, neb jsem otázku svou zakloktal v hrdle po anglicku, jako bych jak živ nebyl znal slůvka libozvučné mateřštiny.

— Nemějte o to starosti, pravil nesnesitelný ústěpkář, za několik dní budete mluviti přizavřenými ústy z koutků rtových tou snadností a líbezností jako byste byl narozen na Potomaku.

— Mějte se dobře, připojil vstávaje; očekávají mne o půlnoci u milostenky sultána v haremu Cařihradském, ve dvě hodiny mám býti v Londýně a při slunce východu v Pekynku. Poslyšte ještě poslední radu mou a uvažte, že mudrc ničemu se nediví. Budete-li kolem sebe tu neb onu podivnost pozorovati, nezděste se z toho, aby vás neodvedli do ústavu pomatených; to by vašim pozorováním bylo na újmu.

Vzchopil jsem se násilně, avšak tři proudy magnetického fluida na mne vržené hodily mne nazpět na lože.

Na to mne zrádný kouzelník pozdravil úsměvem mefistofelským, popadl paprsek luny, kterýž světnicí se táhl, ovinul ho jako pás kolem těla, vystoupil na okno a zmizel v šeru nočním.

Byl to úžas, magnetismus nebo spánek? Já ztratil vědomí.

Hlava mi vířila do kola,
A tělo kleslo co mrtvola. *)

*) Dante, Peklo, verš 141.

Kapitola třetí.

Zambo.

Byl již jasný den, když jsem opět nabyl svých smyslů. Můj syn zpíval zvučným hlasem arii z Troubadoura a moje dcera, žákyně Thalberga, hrála na piano neobyčejným ohněm a hbitostí. Z pozdálí slyšel jsem svou paní, jak se vadí se služkou a jak jí tato hlasitě odpovídá; nic nebylo v mém pokojném příbytku změněno; strach a hrůza této noci byly tedy jen pouhý sen; byl jsem zbaven děsivých strašáků a mohl jsem dle sladkého zvyku svého otevřenýma očima sníti až do snídání.

O sedmé hodině vstoupil služebník jako obyčejně do pokoje, přinášeje noviny. Otevřel okna, vyhrnul záclony a lesk slunce a dech čerstvého vzduchu naplňovaly mne pocitem nejpříjemnějším.

Obrátil jsem hlavu k světlu. Jaký to úžasný zjev! Vlasy mi vstávaly vzhůru a nemohl jsem hrůzou ani dechu popadnouti k vykřiknutí. Přede mnou stál černoch, špoulil tlusté pysky a cenil řadu zubů, jako bílé klávesy na pianu. Chlap byl zcela bíle oděn, tak že se ve tváři zdál býti ještě černějším, nežli vskutku byl. Přistoupil ke mně, zatřásl kudrnatou hlavou a vyvalil na mne své velké oči, volaje:

— Massa*), spal dobře, Zambo rád, velmi rád.

Zamhouřil jsem oči, abych se zbavil strašlivého pohledu; sevřela mne úzkost div že mně srdce neutrhla.

Když jsem nabyl opět zmužilosti, bych oči otevřel, byl jsem sám a sám. Vyskočím z postele, běžím k oknu, popadám se za hlavu, nevěda zda-li

*) Massa = master, pán v anglickém nářečí Černochů.

bdím neb sním. Přede mnou prostírala se dlouhá řada malých domů, jako z karet vystavených, ohromné nápisy poznamenávaly místnosti šesti knihtiskáren, tří novinářských expedic, všude viděti bylo návěští v křiklavých barvách. Nadbytečná voda řinula ve stružkách podél chodníků, odevšad chvátali mlčenliví lidé majíce ruce v kapsách, nepochybně že ukrývali revolvery; nikde žádného hřmotu, žádného pouličného provolávání, žádných zívavých obejdů, žádných cigar, žádných kaváren a pokud jsem jen dohlídl, nikde žádného policajta a žádného žandarma! Bylo to tedy předce pravda! Octnul jsem se v Americe, neznámý, samotný, v zemi bez vlády, bez zákonů, bez vojska a policie; u prostřed mezi bezohledným, násilným a lakotným národem. Měl jsem se za ztracena. Ba ano, cítil jsem se opuštěnějším nežli Robinson, když byl na pustý ostrov vyvržen, i klesnul jsem jako zničený na lenošku, která se mnou ihned popojela. Vyskočím celý se třesa a spatřím náhle svůj obraz v zrcadle tak změněný, že jsem se sama sebe ulekl. Upírala na mne zrak hubená postava s pololysou hlavou a s rudožlutými vlasy, bledý obličej její byl však obehnán rusými licousy vlajícími až po ramena. To tedy učinil zlomyslný osud z Pařížana bydlícího na Chaussée d' Antin! Zbledl jsem, zuby mi jektaly a mráz mne obešel až do nejhlubších útrob.

— Nuže, chci se zmužiti, zvolal jsem konečně, musím svou rodinu a svou samostatnost zachovati; musím vlády nad svými smysly opět nabýti. Jen kdo svízele statně překoná, jest pravým mužem. Chtěl jsem zvoniti, nebylo tu však zvonce; konečně jsem pozoroval na zdi mosazný knoflík, jejž jsem na zdař Bůh stlačil. Náhle objeví se zase Zambo, jako by diblík na pružině z hrací škatulky byl vyskočil.

— Rozdělej oheň, kázal jsem.

— Což nemá Massa sirek? ptal se Zambo a ukazoval na pouzdro ležící na římsu u kamen. Nemůže se Massa shýbnouti? dodal úštěpně. Na to otočil kohoutek u kamen, přejel sirkou rošt v klenbě krbové a na sta plamenných jazyků vyrazilo z něho.

— Můj Bože, což jest dovoleno ubohého mouřenína zbůhdarma zburcovati, právě když se na sluníčku vyhřívá, reptal odcházeje.

— Ha, jaký to pustý lid, zvolal jsem přisedna ke krbu, odkud jemné a stejné teplo vyzařovalo; nemá ani pohrabáče, ani kleští na uhlí, ani měchu k rozdělání ohně, nezná snad ani kouře, a neumí v krbu ani pořádného ohně udělati. Kohoutek otočiti, zapáliti plyn a plamen bez foukání znítiti, jaký to sprostý vynález! Ha ten lid jest bez poesie, nic nechce přenechati náhodě, v stálé bázni, ztratiti minutu svého času, poněvadž prý čas jest jako peníze!

Prohřáv se chtěl jsem se umýti a přistrojiti. Přede mnou stála skříň z mahagonového dřeva, plná toaletních drobotin a skvostných nádůbek z anglického fajancu. Ležely zde kartáče a houby, bylo zde všelijakého mýdla a oleje v hojnosti, avšak ani kapky vody. Stlačil jsem tudíž opět mosazný knoflík a Zambo objevil se znovu, avšak škaredější nežli předtím.

— Vlažnou a studenou vodu k mytí; rychle, pospíchám!

— Toť až přes příliš, zvolal Zambo; Massa neznat otočiti kohout od studené vody a kohout od teplé vody, který tuhle je při ruce! Toť k zbláznění, kdo by pak u pána sloužil, který neví ani kde je kohout. Vyšel zhurta a zavřel mi dvéře před nosem.

— Každou chvíli míti vodu jak teplou tak i studenou dle libosti, toť ovšem pohodlné, avšak toť vynález jen takového lidu, který na nic jiného nemyslí, než na své pohodlí. Toť uplyne ještě jedno nebo dvě století, nežli se ve Francii zavede tato rozmařilost, tato zženštilá čistotnost.

Nic nepovzbudí myšlénky více jako holení; po holení cítím se pokaždé jako znovuzrozený; oholiv se tedy, počal jsem dlouhé své postavě a svým vynikajícím zubům přivykati.

— Kdybych se tak vykoupal, pomyslil jsem si, to by mne snad docela ukonejšilo i mohl bych směleji před svou paní a své děti předstoupiti. Ach kdo ví, nejsou-li také tak změněny, jako já ubohý! Zazvonil jsem. Zambo přišel avšak zase s tváří mrzutou.

— Já řku, příteli kde pak jest zde ve městě nějaká lázeň a kudy pak se tam jde?

— Lázeň, Massa, k čemu pak?

— Hlupáku, ke koupání.

— Massa se chce koupat? tázalo se černé chlapisko a měřilo mne od hlavy do paty, a Massa mne proto volá až ze zahrady?

— A což se ptáš?

— I totě k nevydržení, zvolal černoch a rval si své kudrny. Což neví Massa, že jest vedle každé ložnice koupel? Toť přes příliš pro Amerikána byť i černého! Při tom vrazil do ukrytých dvířek ve zdi, a otevřel roztomilý pokojíček s bílým mramorovým vodojemem.

— Tak! pěkně! Zambo! zvolal černoch s udušeným směšným vztekem, pro Massu kohoutek otevřít se studenou a teplou vodou; hezky prádlo ohřát a Massovi chůvu dělat, Massa nemůže již ani vlastní rukou hnout!

Já se zamlčel hněvem a netroufal jsem si již

ani ceknouti, aby mě sám Zambo neuvedl do nových rozpaků; proklínal jsem však v mysli tyto americánské domy, z nichž se člověk ani hnouti nesmí, poněvadž v nich jest všechno při ruce, co v Paříži mimo dům vyhledávati musíme, draho sice, avšak za to hodně daleko.

Kapitola čtvrtá.

Americká domácnost.

Vyšel jsem z koupele, aniž bych tam byl nabyl žádoucího upokojení, i sestoupil jsem zádumčivě po malých schodech dolů, které vedly do přízemku. Což se bylo z mého domu stalo? V jakém zakuklení měl jsem se svou rodinou se shledati? Vstoupnu do jídelny, není tam nikoho, vstoupnu do přijímacího pokoje, také tam nikoho. Prohledl jsem si tedy oba pokoje, abych novému svému bytu přivykl. Jídelna byla pokryta pěkným kobercem a mimo tabuli a sedadla neobsahovala nic nežli mahagonovou skříň s lesklým nádobím z britického kovu a čínské misky na čaj. Stěny byly zdobeny jenom třemi rytinami. Jedna z nich představovala vyjednávání Penna s Indiany pod pověstným jilmem; na druhém bylo viděti Washingtona s jeho koněm a s jeho černochem a na třetím byla podobizna Abrahama Lincolna, druhdy drvoštěpa, tehdy však praesidenta spojených států.

— Toť tedy ti ochranní skřítkové mého nového domu! Což jsou mně tito muži, mně rozenému Francouzi, jemuž vštěpována od mládí úcta před trůnem a dokonaným úspěchem? Míru milovný blouznivec, generál, kterýž se mohl státi císařem nového světa a uspokojil se s důstojenstvím prvního úředníka svobodného národa; dělník, kterýž se stal advokátem a potom z pouhé náhody

i praesidentem, toť tedy rekové Amerikánů! Vždyť náhledy o státu a společenstvu těchto jejich valkých mužů nezdají se v praničem býti rozdílné od náhledů prostého lidu. Co se dá očekávati od národa zaujatého takovými předsudky? Ti zajisté neoblaží svět novým Caesarem!

V přijímacím pokoji stálo piano z palisandrového dřeva, psací stůl a skříň na knihy. Byloť tu amerických, anglických, německých i španělských knih ze všech oborů lidského vědění, výbor nejznamenitějších básníků a také několik biblí, jen z francouzských knih nebylo tu nic, než Telémaque s úžasným výkladem francouzské výslovnosti, i cítil jsem husí kůži na celém těle při pomyšlení na to, až mne drahá má dcera na můj svátek nějakým vybraným kouskem tohoto anglizovaného Telemacha překvapí. Mrzutě odhodil jsem knihu a vstoupil jsem do zahrádky. Byl to malý koutek mezi domem a třemi zdmi, avšak břečtanem a zimolezem zarostlý jako besídka; na záhoncích květly všude fialky, růže a čerstvé kvítí, v pozadí však stál malý sklenník a vedle něho loubí, pohodlné to místečko k pití čaje, kouření cigara a pohlížení do hvězd. Na bílém mramorovém stolu ležel natažen Zambo z vystálé zlosti se vyspávaje. Zahrádka mne brzo omrzela; chtěl jsem již černého lenocha zbuditi, abych pro ukrácení chvíle s ním se vyvadil, tu zaslechnu z domu hlas mé paní, obrátím se po něm a sestoupím několik stupňů dolů do velké kuchyně, odkud ten hlas vycházel. Dvě ženské zaměstnávaly se tam plnými rukami a takovou vážností s přípravou nějakého kuchařského arcidíla, že mé vstoupení ani nepozorovaly. Jedna z nich, zády ke mně obrácena, byla patrně má paní, má Johanka, matka mých dětí; druhá, s níž se brzo blíže seznámíme, byla rusovlasá osoba,

pět stop, osm palců vysoká, více skotskému granátníku nežli dceři Evině podobná. Bylať to, jak známe, Marta, ctihodná kvakerka rodem z Pensylvanie. Má paní hnětla v ubruse jakési těsto a vložila je pozorně do nádoby s vodou, Marta ponořila pak nádobu s drahocenným pokrmem do otvoru nesmírných železných kamen, které celou jednu stranu kuchyně zabraly. Byla to pravá monumentalní stavba kuchyňská s nesčíslnými troubami a příhradkami, z nichž kotouče páry vystupovaly; bylať to pec, kotel, rožeň a krb zároveň, s vřelými vodo- a vzduchojemy a jako na slávoobloukunesla nápis: G. Chilson's cooking range, Boston (Chilsonova kamna k vaření). Pochybuju, že by satanáš sám s celým svým důvtipem důkladnější pec pro své pekelné hody dovedl sestrojiti. Když všechno bylo v pořádku a celá batterie pánví a nádob do řady sestavena, obrátila se má paní a spatřivši mne, zvolala v půvabném překvapení:

— I dobré jitro, drahoušku, nepochybně jsi dobře spal, avšak nechceš se dát překvapiti. Nu, hleď to bude zrovna takový pudding, jak ti onehdy tak výborně chutnal. Sesekala jsem to všechno vlastnoručně a sama jsem to zadělala, neb znám tvou chuť lépe nežli Marta. Doufám, že budeš spokojen a že mne pochválíš za všechnu mou práci, neb vlastně za všechno mé potěšení jaké mám, když ti mohu něco udělati k vůli.

Těmito slovy se ke mně přiblížila a naklonila čelo k políbení. Podivno! Byla to má paní a předce to nebyla. Ten samý obličej, ta sama tvář jako v starém světě, avšak jakási klidnost v celém vzezření, jakýsi lesk v oku, jakási jemnost v řeči a laskavost ve výrazu dodávaly celé její postavě půvabu, jejž jsem v Pařížské naší do-

mácnosti nikdy neporozoval. Byl jsem od ní vážen, milován a ošetřován a to mne naplnilo rozkoší. I obejmul jsem svou drahou Johanku co nejvřeleji, nedbaje ani přítomnosti Marty, ani dvacetiletého našeho manželství. Odpusťte mi to Pařížští manželé, vždyť byl jsem tenkráte v Americe!

— Marto, pravila má paní, odvazujíc kuchyňskou zástěru a urovnávajíc své hedvábné šaty, jež před tím měla vykasané, půjdeš nyní k panu Zelenému; káva, kterou jsme posledně měli, není dobrá, byla to brasílská káva, můj muž pije rád kávu ze sv. Mauricia. Vyber pěkná malá a drobná zrna já je sama upražím. Na trhu pozorovala jsem čerstvé jahody, hleď, bys dostala ty nejlepší, abys pak mohla udělati několik dortíčků, které se ti vždy tak dobře povedou a jež můj muž a mé děti tak rádi jedí. Pak se zastav u zahradníka Nováka, a vyřiď mu, že již všude mají čerstvé karafiaty, jen ne u nás, aby tedy poslal ty slíbené nové druhy, že je můj muž očekává; také pro Julinku přines zamluvené lilije a pro Jindřicha geranie; pak se zastav u knihkupce a přines nejnovější kázání doktora Důvěrného „o stavu národa", jest prý plno nadšení a vlastenectví. Můj muž, který tak pěkně čte, bude nám je na večer předčítati a učiní mně a dětem velkou radost.

Jak slabí jsme my mužové! Slova mé paní, v obsahu tak jednoduchá a obyčejná, dotýkala se sluchu mého jako nová hudba, v jejímž každém taktu jmeno mé a mých dětí se opakovalo. A předce jsem v Paříži uvykl zcela jiným zvukům. Moje paní měla, pokud jsme byli vPaříži, všechny možné dobré vlastnosti, avšak její přehnaná skromnost ztrpčovala mi předce život. „Jen jako každý jiný" toť bylo její heslo. Bůh ví, jaké mne to stálo namahání, abychom se od nikoho jiného ne-

rozeznávali. K vůli tomu, abychom jako „každý jiný“ bydleli, měli jsme byt, k němuž se stoupalo po sto a desíti stupních, byl ovšem v krásném domě, avšak jako ve sklenníku, do něhož všichni sousedé mohli nahlížeti. Abychom byli obslouženi, jako zlořečený „každý“, drželi jsme si kolohnáta lokaje, lživého opilce v drahém šatu, ve žlutých spodkách a červené vestě, kterýž mne okrádal a místo posluhy jenom překážel.

Abychom se šatili, jako dotíravý „každý“, spotřebovala má paní a má dcera na šat peněz neslýchaných a nosily krinoliny, že každá z nich celý kočár vyplňovala a já na kozlík zasedati musil; abychom požívali vážnosti, jako bláhovec „každý“ musil jsem po návštěvách se sháněti a lidem ruce tisknouti. jež bych byl raději do zaklené země poslal. Toť právě byl spůsob, toť byl mrav! „Každý“ to žádal, abychom se kořili mamonu a raději sebe ve zkázu uvedli, nežli od velké společnosti se odtrhli. Opak byl by podivínstvím, hrubou chybou, neslýchaným nevkusem, jejž Francie Amerikánům přenechává.

Podporován svou manželkou provedl jsem nesnadnou úlohu, jak se domnívám, dostatečnou vážností; lidé nás viděli v určitý čas vyjížděti na procházku, v určitý čas jsme přijímali a odbývali návštěvy, zkrátka nezanedbali jsme nic, co „každý jiný“ činil. A však zde, v této divoké zemi, prodíralo se prosté jádro mé povahy ze škořápky Pařížské, cítil jsem se šťastným, že mne „každý“ na pokoji nechává, a nevýslovná útěcha mne blažila, že moje choť nic nemá na mysli, nežli svého manžela, své děti a svou domácnost. Zdálo se mi, jakobych byl králem ve vlastní říši a tak jsem byl spokojen se svými poddanými a s jejich poslušn-

ností, že jsem na schodech rámě kolem své Johanky ovinul a ji srdečně polibil.

I jdižiž! šeptala drahá choť všecka zapýřena a to hlasem, kterýž mne upomenul na nejkrásnější okamžení před dvaceti léty.

Kapitola pátá.

Bez věna.

Mezi tím, co Zambo lenost svou zaspával a moje paní s Martou na stole k snídaní prostírala, dal jsem se do čtení „Pařížského Telegrafu“, obrovských to a laciných novin, kteréž pod nápisem měly drzé heslo: „Světem se příliš mnoho vládne“. Prostořekost novin těch nechtěla se mi nikterak líbiti. Nám, Bohudíky, dostává se lepšího vychování; naše spořádaná vláda nepřipustila by už z pouhé obavy o zkažení našeho dobrého vkusu na žádný spůsob, aby se všechny věci svým pravým jmenem poznamenaly. Tak na příklad, opovážil by se u nás nějaký novinář, aby některému millionáři taškářů a zlodějů nadal, kdyby tak z nějakého nedopatření do 60000 párů bot, jež pro armádu odvedl, bylo se dostalo místo pevných podešvů jen jakési lepenky, která při prvním blátě se rozpadla? Kdo pak by chtěl smlouvy na takové dodávky uzavříti, kdyby noviny na velké spekulace tak málo ohledu braly!

Celé noviny byly psány nevyplaknutým slohem. Nic neušlo jejich haně a pošpinění. Ten neb onen zákon byl prý hanebný, poněvadž obmezuje volnost občanů; ten neb onen soudce a úředník byl prý podlý podlizač a bídný škrabák, poněvadž podvodníka k vůli mocnému příbuzenstvu nechal proklouznouti; ten neb onen starosta byl prý šíbal

nebo osel, poněvadž podporoval monopol a tak to šlo od začátku až do konce.

Ty bídný novináři, zvolal jsem, kdyby se ti té cti bylo dostalo, býti zrozenu v lůně nejuhlazenějšího a nejvzdělanějšího národa, věděl bys již od mládí, že tupení zákonů, soudů, úředníků a starostů jest velezrádou proti lidské společnosti spáchanou. První dogma vzdělaného národa jest, že každá vrchnost jest neomylná. Proklatý budiž, kdo vynalezl knihotisk, zvláště pak ten, kdo vynalezl svobodomyslné a laciné noviny! Svobodný knihotisk jest jako plyn z uhlí, zároveň kazí oči i plíce.

Nuže, kdy přijde snídání? tázal jsem se poněkud nevrle své paní, abych tento nepříjemný proud myšlének jinam obrátil. Kde jsou děti? proč nepřicházejí dolů?

— Vyšly, milý muži, ale přijdou hnedle zase. Jindřich bude míti dnes večer svou první řeč v „akademii pro mladé řečníky“ a chce dříve, nežli veřejně vystoupí, ještě akustiku řečnické síně vyzkoušeti.

— Tak? a o jakém pak předmětu bude šestnáctiletý náš Cicero řečniti?

— Zde máš jeho řeč sepsanou, pravila má paní a podala mi s mateřskou hrdostí list papíru, na němž se to podtrženými slovy, zámlčkami a vykřikníky jen hemžilo.

Nápis té řeči, velkými literami psaný, zněl:

„O pokroku žen co vychovatelkyň pokolení lidského“.

— Kýho šlaka, zvolal jsem, svět pojde ještě samou cností! Když nám bylo šestnácte let, to jsme asi na něco jiného myslili, než na —

— Milý muži — namítla má paní a cítil jsem

zardění až po uši, neb jsem si náhle zpomněl, že jsem v Americe.

— Milý muži, pokračovala, moji nesnáz nepozorujíc, domnívám se, že náš Jindřich hodlá za krátko své nynější postavení změniti. Pořád mi mluví o tom, jak je nám již příliš dlouho břemenem a že již musíš býti nad tím rozmrzelý, zkrátka, domnívám se, že se Jindřich pro nějaké povolání již rozhodl.

— Nu, nu, tof snad tak nespěchá, vždyť jest to moje starost, abych mu, až bude čas, nějaké zaopatření zjednal.

— Můj drahý, vždyť je ale náš syn již šestnácte let stár, všichni jeho soudruhové mají již své postavení, a on musí konečně také do světa. Jen s ním promluv, má v tebe plnou důvěru a nikdo mu tak dobře poraditi nemůže, jako ty.

Věc ta mi vlezla do hlavy, počal jsem se po pokoji procházeti a o tom přemítati, kdežto má paní z okna po dětech se ohlížela.

— Ano synu můj, myslil jsem si, tvé zaopatření jest mou starostí a již dávno jsem všechno tak navlekl, že tě dobré místo nemůže minouti. Ne bez příčiny vyžádal jsem si před šestnácti lety pana Těšinského za tvého kmotra; tenkráte byl ovšem jenom finančním komisařem, nyní jest však již odborním radou v ministerstvu. Ano můj milý Jindřichu, již nyní jsi, aniž bys o tom věděl, kandidátem na praktikantství při finančním úřadu. Za dvě leta odbudeš si zkoušku maturitní, za další čtyři léta odbudeš si práva, potom státní zkoušky a kozel musil by v tom vězeti, abys pak od stupně k stupni nepokračoval. Již tě vidím v duchu, co pětatřicetiletého muže, jakožto vážného úředníka s třemi hvězdičkami a ročními 1000 zlatými; a proč bys nemohl i záslužní kříž si vydobýti jako

tvůj pan kmotr. Vidím tě v duchu zcela v šlépějích tvého ochrance, zrovna tak poníženého, zdvořilého a úslužného k představeným, jak přísného, urputného a pánovitého k podřízeným a doufam pevně, že tak jako oni bezpečně postupovati budeš od stupně k stupni až do kanceláře odborního rady. Nemýlí-li mne má otcovská hrdost, budeš s padesáti lety naplňovati nadějí a hrůzou všechny kanceláře tobě podřízené, jako tvůj mocný kmotr!

— Hle, Jindřich přichází, zvolala má paní u okna, mluví s panem Zeleným, zajisté že se s ním o své záležitosti radí.

— On že mluví o svých záležitostech s kramářem Zeleným? Od kterého pak času mluví můj syn s tak sprostými lidmi?

— Můj Bože, co je ti, já ti nerozumím, odpověděla má paní plná udivení. Pan Zelený jest muž bez úhony, pořádný křesťan a požívá všeobecné vážnosti; jmění jeho, jež si poctivě vydobyl, páčí se nejméně na 300.000 tolarů, a jmění toho užívá spůsobem velmi šlechetným.

— I toť znamenité! zvolal jsem. Šťastná země, kde kramáři mají milliony a lidem dobrou radu rozdávají jako advokáti, snad mají i místa k zadání jako ministři. Nuže budiž, nechť se syn můj uchází o přízeň jeho Excellence z Kornoutů. Naději se však, že naše Julinka k panu Zelenému o radu nechodí.

— Julinka? ta jest právě v přednášce o zdravovědě a anatomii.

— V anatomii! Nastojte, má devatenáctiletá dcera študuje anatomii! Snad dokonce také krájí a řeže lidské mrtvoly jako studiosus medicinae.

— Já tě nepochopuju, milý muži, odpověděla má paní s takovou klidností, že jsem opět přítomnosti

ducha nabyl. Julinka bude míti jednou děti, a snad nechceš, aby potom o povaze lidského těla ani ponětí neměla. Vždyť si jí sám již stokrát dokazoval, že známost vlastního těla jest podstatnou částí vědomostí, jež každý řádně vychovaný člověk míti musí.

— Tak mi jen u všech všudy pověz, který to velemoudrý lékař převzal úlohu útlým děvčatům anatomii vykládati?

— Což pak nevíš, že Julinka jest žákyní paní Lipovské, nejslavnější léčitelky našeho města.

— I toť nám ještě scházelo! doktoři v sukních! Tedy se u nás svěřují nemocné paní a dívky jen babičkám a řádně vyučený lékař nesmí se jich ani dotknouti. I toť převrácený svět, to neslušné!

— Ty tomu musíš sice lépe rozuměti než já, ale domnívala jsem se posud, že právě při naše pohlaví lékařky lépe se hodí nežli lékaři, což by jsi dal v skutku k naší dceři, kdyby se roznemohla, jiného lékaře přivolati, nežli paní Lipovskou?

— To nikoliv, má drahá, ty mi nerozumíš. chtěl jsem vlastně říci, že stává starých ctihodných obyčejů, jichž se šetřiti musí, jako všech starých omylů. Nebo vlastně, jako všech — nu vša ti to jindy vyložím. Ale pověz mi kdo pak na dceru do přednášek vyprovází?

— Nikdo.

— Tak? tedy nikdo. A devatenácti letá naš Julinka, krásná jako anděl, chodí sama do před nášek a přes ulici?

— A proč by se měla jinak zachovati, než všechny její přítelkyně? což hrozí zrovna jí n jaké nebezpečenství? Obáváš se snad, že by by v Americe muže tak špatného neb šíleného, že b

se dopustil zneuctění útlých a nevinných našich děvčat? Nejenom otcové, manželé, bratří a synové, nýbrž každý muž by povstal, aby takového ničemu potrestal; však v šlechetné naší vlasti takové neslýchané věci se ještě nestaly a ani státi nemohou; to se může přihoditi jenom v starém světě.

Ostatně bude naše Julinka, jak se mi podle všeho zdá, v krátkém čase míti nejlepší ochranu, kterou si jen přáti může. Alfred, nejmladší syn pana Červeného vrátil se před několika dny z Indie, viděla jsem ho včera s jeho otcem a s jeho osmi bratry na procházce, a víš, že Julinka a Alfred již dávno si slovo dali.

— Pro Bůh, co pravíš. Moje dcera zamilovaná do devátého syna z lékárny! a maminka její vypravuje mi tu novinku beze všeho ostýchání, jako by se to samo sebou rozumělo!

— Ale prosím tě, proč by si neměla toho vzíti, koho miluje? pravila má paní upírajíc své jasné, modré oči o mne. Což jsme jinak jednali? je mně snad toho líto? nebo jsi ty nespokojen?

— Bůh uchovej, má drahá, ale víš, jaký jest stav toho mladíka a jaké má jmění?

— Stran toho si nedělej nejmenších starostí, milý muži, Alfred jest muž šlechetný a rozumný a zajisté by dceři naší ruky nenabídl, kdyby ji nemohl uživiti; a nad to kdyby i neměl své řádné výživy, vždyť může Julinka třeba ještě deset let čekati.

— A pomyslila jsi již na její věno? Víš-li pak, mnoho-li ten mladík žádá, který naši dceru do řeči uvádí? Rozmyslilas to sobě, mnoho-li jí ze svého jmění postoupiti můžeme?

— Drahý muži, já ti věru nerozumím. Což prodáváme své dítě? Což máme švarného mladíka hotovými zakoupiti, aby se odhodlal, pojmouti za družku svoji roztomilou dívku, potěšení každého,

kdo se na ni jen podívá? Odkud pak máš tyto podivné vrtochy, jaké jsem u tebe před tím nikdy ještě nepoznala?

— Tedy bez věna si ji chce vzíti! zvolal jsem, a to v zemi, kde každý od rána až do večera mamonu se klaní!

— V Americe, můj milý, berou se jen ti lidé za své, kteří se mají opravdu rádi a proto se cítí po celý život šťastnými, že si mohou stále opakovati, jak se vzali jen z lásky. Každý ze zasnoubenců přináší své srdce co věno manželské a doufám, že národ náš volný, bujarý a šlechetný nikdy jiného věna od svých ženichů a nevést žádati nebude.

— Bez věna! myslil jsem si, totě divná věc, avšak předc se tím všelico mění, praví Harpagon. Zde se tedy při svatbě ani na peníze nemyslí, a jak chudá tak bohatá nevěsta může býti bezpečna lásky svého ženicha! Nedá se upříti, že to má svou dobrou stránku, aspoň se nemusí otec obávati, že dcera jeho padne spekulantovi do rukou. Tedy bez věna! Věru i nevzdělaní národové mají někdy nevědomky tak jemný cit slušnosti, že by si stará vzdělanost evropská z toho příklad vzíti mohla.

— Hle, Julinka přichází, zvolala má paní, kteráž se byla opět k oknu postavila, a Alfred ji vyprovází; nu toť jsem očekávala!

Běžel jsem ke dveřím. Moje dcera, moje drahá Julinka byla krásnější, nežli kdy jindy. Rusé její kadeře splývaly v lesklých prsténcích po šiji; její líbezný úsměv, její důvěrné modré oko, její odhodlaná chůze dodávaly jí půvabu mně zcela nového.

Bylať to vtělená nevinnost dítěte a půvabnost mladé paní. Vrhla se mi do náručí, přivinul jsem ji nejvřelejším citem k srdci a usadil ji na pohovku.

Teprva nyní jsem pozoroval, že Julinka nepřišla domů sama. Vedle mne stál ten netvor, kterýž mne mého potěšení a mého štěstí zbaviti chtěl.

Julinka vstala, vzala ho za ruku a představila mi ho, nejevíc ani nejmenších rozpaků, těmito slovy:

— Pan Alfred Červený, drahý tatínku, můj nastávající manžel.

Byl bych toho z čista jasna spadlého zetě raději do nejzadnější Indie začaroval — avšak pravda je pravda, chlapík nebyl vkusu mé dcery k pražádné necti.

Popadl jsem tedy ruku prožluklého zetě, stiskl jsem ji a očekával jsem zkrouněně, co se dále díti bude. —

Bez věna! a ten neohraba domnívá se míti práva na krásnou dívku již proto, že ji miluje. Jakých to ohledů dá se očekávati od těchto neuhlazených lidí, kteří po celý život kráčí přímou a nejkratší cestou!

Kapitola šestá.

Mladý Červený a soused Zelený.

Mezi tím, co jsme já a můj nastávající zeť mlčky proti sobě stáli, bavily se má paní a Julinka spolu po šeptu, ale velmi živě. Matka se usmívala a dceruška pohlížela k ní prosebně.

— Drahý příteli, řekla má paní náhle a hlasitě, vezmouc ten mladý lid za ruce, zde stojí před tebou dvě děti, které si s Boží pomocí křesťanskou domácnost chtějí založiti a k tomu o tvé požehnání prosí.

— Mé požehnání! Viděl jsem, jak Pius IX. Římu a celému světu žehná a to dobrotou a vznešeností, která i zatvrzelého nevěrce na kolena uvrhuje; viděl jsem pobožné biskupy žehnající nevinné mládeži při biřmování. Bylo to krásné, tklivé a vznešené podívání! avšak já hříšník neměl jsem se za hodna, abych na někoho žehnající ruky vložil. I přivinul jsem Julinku a Alfreda k svému srdci, spojil jsem ruce jejich v rukou svých a plakal jsem jako dítě.

Moji snoubenci byli tak šťastni, že mé slze ani pozorovati se nezdáli, i spěchali z objetí mého do náručí mé manželky.

— Žehnejž vás Bůh Abrahama a Sary, zvolala má manželka, Bůh Isaka a Rebeky, Jakuba a Rachle, a popřejž Vám, mé děti, šťastného křesťanského života.

— Amen, staniž se, odpověděl hlas v pozadí, jehož vážný důraz mne dojal; byl to hlas Marty, kteráž s vzezřením prorokyně před snoubence stoupila.

— Muži, pravila, béřeš si tuto ženu před Bohem; ženo, béřeš si tohoto muže před Bohem, pro dobré a zlé časy, pro zdraví a chorobu, pro život a smrt; nikdy na to nezapomeň, neb Hospodin bude na to zpomínati.

— Ano, nikdy nikdy na to nezapomenu, zvolal Alfred s vyzdviženou rukou, Bůh budiž mým svědkem.

Musím se k své vlastní hanbě přiznati, že mne hluboce dojalo toto velebné zaslíbení, navzdor mému výbornému vychování francouzskému a navzdor tomu, že jsem přivykl jen malichernými věcmi vážně se zabývati. Zdálo se mi, jakoby dům můj byl posvátný, jako dům Abrahamův a jakoby neviditelný Bůh byl přítomen, aby požehnal mé děti.

Teprva vstoupení Zamba zapudilo tyto vážné myšlenky. Byltě oloupil zahrádku a skleník a svázal obrovskou kytku, kterouž nyní tak směšnými posuňkami a poklonami nevěstě podával, že jsem se mimovolně do smíchu dáti musil.

— Kdy svatba, mladý pane? ptal se černoch; zítra, pozejtří, za týden? Zambo bude zpívat, Zambo bude skákat!

— Julie, zvolal jsem obraceje se k dceři, což jest již den ustanoven?

— Drahý tatínku, očekáváme jen tvé rozkazy, odpověděla dcera s potutelnou skromností, která ze mne povzdech vynutila.

— Nečekáme vskutku na nic jiného, dodal Alfred; najal a zařídil jsem již dům zcela blízko odtud na rohu do sousední ulice a vše jest připraveno k přijmutí dívky, která mi čest prokáže, osud můj a jmeno mé se mnou sdíleti.

— Můj synu, pravil jsem, a zalkl jsem se skoro při tom slovu, Julinka vás vyvolila a přijímám vás se zavřenýma očima; avšak prominete to oprávněné zvědavosti a nepokoji otcovskému, tážu-li se vás, od kterého času vlastně mou dceru milujete, a jaký to osud, an již o něm se zmiňujete, vás oba v té nové, nám tak blízké domácnosti očekává.

— Bylo by mi velmi za těžko říci, od kterého času Julii miluju, odpověděl mladý muž. Mně se zdá, že ji miluju od svého narození. Vždyť jsem ji miloval již tenkráte, když jsme spolu chodili do té samy obecné školy a když jsme spolu po ulici běhali, bylať tenkráte ještě dítě, a já již skoro mládenec. Od té doby jsme se spolu tolik nahráli, narozmlouvali a namodlili, viděl jsem ji tolikkráte veselou, dobrotivou a roztomilou, pohovořil jsem s ní tolikkráte v důvěře, a měl jsem tolik příle-

žitosti seznati celý půvab duše její, že mi jasně utkvěla v hlavě myšlenka, jak jenom Julie onou choti býti může, již mi dobrotivý Bůh ustanovil. Když Julie k šestnáctému roku dospěla, tázal jsem se ji, zda-li si mne chce vzíti za manžele; dala mi slovo a řekla vám to také téhož dne; hle toť počátek a vývin naší lásky.

— Tedy, vzdychl jsem, jest to vlastně úcta a přátelství, co nazýváte láskou. Tedy nic náhlého, nic ztřeštěného, žádná vášeň a žádná poësie?

— Jsem čtyři a dvacet let stár, pravil mladý muž, miluju Julii; nikdy jsem jinou dívku nemiloval a také jinou milovati nebudu; ctím ji více, nežli kohokoliv na světě, já ji miluju více nežli sebe; je-li to moudrost, je-li to vášeň, to nevím, avšak doufám, že Julie ode mne více žádati nebude a že mi dovolí, abych ji tím způsobem miloval až do posledního dne svého života.

— Výborně! můj synu, jste moudrým a kyne vám štěstí, jak toho zasluhujete, i budete otcem mnoha dětí. Než povězte, jak to stojí s jměním?

— Zprvu neměl jsem žádného jmění, pravil Alfred, a to pošinulo naše zámysly do daleké budoucnosti; byl jsem však jeden a dvacet let stár a pln odhodlanosti co nejrychleji svého cíle dosáhnouti; stran výsledku jsem se pranic neobával.

— Měl jste nepochybně mocných příznivců? bylo vám slíbeno dobré místo při úřadu? váš otec snad zavděčil se někdy strejčkovi tetičky některého senatora?

— Měl jsem jen svou hlavu a své ruce, odpověděl Alfred a heslo všech pravých Amerikanů: ku předu! nic nedbej, pomoz si sám (Go ahead! never mind, help yourself); to pomáhá více nežli pomoc cizí. V zemi, která tak rychle roste, jako naše, najde konečně každý, kdo není hlupákem

a komu neschází pevné vůle, pravou cestu k svému cíli. Byl jsem zaměstnán co lučebník u bohatého kupce, který vedl obchod v indigu, i slyšel jsem svého pána často si stěžovati, že koráby do Indie vyslané mají jenom polovic nákladu. Najíti nové zboží vývozní, to byla myšlenka, o kteréž neustále přemítal. Poštěstilo se mi, nové zboží pro vývoz najíti, kteréž bylo jisto dobrého odbytu a na něž nikdo nepomyslil: byl to led. Měl jsem bezpečné zprávy, že se nikdy tolik ledu nebude moci vyvážeti, co by ho Indie spotřebovala; jednalo se však o to, jak ten led do Indie převezti, aby se neroztál; toť byla úloha, kteráž se především provésti musila. K svému štěstí vyrostl jsem v laboratorium svého otce, a fysika a chemie byla má nejprvnější zábava. K zachování ledu nepotřeboval jsem nic nežli nějaký špatný vodič tepla a ten jsem také našel. Pokusil jsem se totiž k tomu konci použíti dřevěných pilin, které u nás pražádné ceny nemají. Pokus se podařil, vynález byl učiněn, a nescházelo nic, než kapitál do obchodu. V Americe není o peníze nikdy nouze, jedná-li se o provedení nějaké čiperné myšlenky; i obrátil jsem se tudíž k panu Zelenému, kterýž vede značný obchod v rýži, kávě, koření a indigu, měl ve mne důvěru a odhodlal se k jedné výpravě. Na to jsem odplul se svým nákladem do Kalkuty, led se na cestě neroztál, z výtěžku jeho zapravila se celá výprava, a než jsem se vrátil, uzavřel jsem příznivé smlouvy na dodávání ledu na dvacet let. Po svém návratu obdržel jsem tisíc tolarů co svůj podíl a stojím nyní v čele kupeckého domu: Zelený, Červený a společnost. Výsledek jest zabezpečen a již dnes jej mohu účtem vykázati a deset až dvanáct tisíc tolarů ročních nastávající paní Červené nabídnouti, doufám však, že se obchod ještě povznese.

— Šedesát tisíc franků ročně! zvolal jsem, což jest ten obchod pěkná věc, má-li člověk štěstí.

Prohlídl jsem si svého zetě blíže a shledal jsem na něm v skutku něco genialního. Čelo a dolejší část obličeje upomínaly mne na Napoleona.

Zapomněl jsem docela na krám Alfredova otce, an Zambo pana Červeného, staršího, oznámil, kterýž přišel, aby se ve všeobecné radosti zúčastnil. Jakkoli ctihodný byl výborný tento muž, předce nemohu tvrdit, že by lékárník býval mým ideálem budoucího tchána pro naši dceru; přál jsem si aspoň nějakého podkrajského za zetě: ale co na plat v takové nevyvinuté zemi, která ještě nedospěla k centralisaci.

S panem Červeným vstoupil do pokoje také pan Zelený vyprovázen mým synem Jindřichem. Poznal jsem lékárníka po jakémsi lékařském vzezření, kterýmž se každý z nich prozradí; avšak prodavač koření v černém fraku a v bílé kravatě byl pro mne zjev zcela nový. Jeho řeč a jeho chování byly mně neméně cizími, jako jeho oděv. Ten pan Zelený, jenž prodával olej a kávu, mluvil tak vážně, chladně, jako člověk, který má miliony v obchodu.

— Sousede, pravil s jakousi horlivou dobrosrdečností, patřím nyní také poněkud k rodině skrze tohoto mladého muže, vašeho zetě a mého společníka. Ale nemá to jenom při tom zůstati. Jindřich mne navštívil, jest to rozumný, mladý muž, který se mi líbí; mám pro něj místo. Alfred zůstane nyní doma, neboť ženatý člověk nemůže se předce po světě toulati; musíme tedy poslati spolehlivého člověka do Kalkuty a pomyslil jsem na Jindřicha na vzdor jeho mládí. Do obchodu se nezakousneme nikdy příliš brzo a tři leta v Indii, ty našeho mladíka jak náleží vzdělají; dáme

mu podíl a ten mu, bude-li řádně pracovati, vynese ročně čtyři — pět tisíc tolarů. Odevzdáte mi hocha a za tři léta vám vrátím muže. Co tomu říkáte, sousede? Jindřichovi se to jak náleží líbí.

— O můj synu! myslil jsem si, byla to zcela jiná budoucnost, o které jsem pro tebe snival. Snad jest to takto lépe pro tebe, snad nemáš ani tolik politického nadání ani tolik uhlazenosti, abys se mohl vyšinouti na přednostu úřadního; než co dělati, kostky jsou vrženy, ty nebudeš ničím leda millionářem!

Poděkoval jsem panu Zelenému, který po šeptu pokračoval.

— Jářku, sousede, nemá to při tom zůstati. Znáte Markétku, mé dvanácté dítě, roztomilá to holčička, jest jí deset let a již jest jako vysoustruhovaná. Mám tak něco za lubem: což aby se stala za šest, sedm let paní Jindřichovou. Dáme mezi tím na mladíka a na jeho štěstí hezky pozor, a půjde to, spolehejte se na mne.

Toť bylo přes příliš! Já, doktor, učenec a Pařížský měšťan, měl jsem se spojiti s kornoutkářem a jemu se zavázati! Ano, jsem pro rovnost a svornost, jsem Francouzem, zásady r. 1799 jsou mým evangeliem:

> Všickni si rovni jsme, žádná urozenost
> nečiní rozdílu činí ho jenom cnost

praví nesmrtelný Voltaire.

Tuto rovnost provolávejme všude, prohlašme ji na všech rozích, zanesme ji do svých zákonů; to vše milerád připustím, neb zákony se málo kdy zachovávají; ale rovnost uvésti také do našich společenských mravů a obyčejů, to nejde. Vždyť

ten, kdo nic dělati nemusí, bude vždy výše státi, než ten, kdo si ruce prací pošpiní. —

Měl jsem už chuť, toto kouzlo zaplašiti a svůdné štěstí odmítnouti, však má paní použila té příležitosti, pozvati naše sousedy na čaj a malý zákus.

— Muži, pravila Johanka, jsme všichni u stolu, buď tak laskav a předříkávej modlitbu.

— Má drahá, jsem tak pohnut, že ani nevím co dělám. Prosím tě, zaujmi mé místo a modli se za mne.

— O Bože, modlila se Johanka, žehnej tomuto domu a všem kteří se v něm nacházejí. Zvláště pak žehnejž oněm, kteří tento dům opustiti hodlají a račiž jim vždy čistou a poslušnou mysl vštípiti.

Všickni doložili „Amen“ hlasem tak oddaným, že se směr mých myšlenek zcela obrátil.

Viděl jsem kolem sebe své přátele, své děti a svou manželku; pana Zeleného, jak ryzí upřímností snaží se založiti štěstí mé rodiny; Jindřicha, jak se šestnácti lety pomocí vlastní práce postavení ve světě vybojovati se chystá a to odhodlaností muže a zápalem jinocha, nedaje se ani nebezpečenstvím ani vyloučením z vlasti odstrašiti; Julii a Alfreda, oblažené něžnou a čistou láskou; pak svoji manželku, dobrou Johanku, starající se jen o jiné, úslužnou, přívětivou a věrnou, jako duši celého domu a matku tohoto oulu, z něhož roj chtěl vylítnouti.

A já, zbytečný trubec, kterýž jsem pořád jenom bručel, měl jsem zůstati sám v tomto přítulku, jejž posud veselá živost obou mých dětí vyplňovala. Červený měl devět dětí a Zelený patnáct; Bůh žehná četným rodinám, a chceme-li býti nad něj moudřejšími, zmate nás jalový rozum a

ponechá nás v samotě, již jsme krátkozrací byli hledali.

Pohledl jsem na svou paní, vypadala posud mladá a čerstvá a plná života, i řekl jsem sám k sobě ... nuže, již nevím, co jsem sám k sobě řekl, neb Zambo vrazil náhle do pokoje a křičel celý uděšený:

Hoří! Hoří!

Kapitola sedmá.

Požár.

Lékárník běžel ihned k oknu a poohlídnuv se, co se děje, pravil k panu Zelenému:

— Pane poručíku, to se týká nás; oheň vypukl v sousední ulici.

— Šikovateli, odpověděl kupec, vzhůru, spěchejme! Doktore, rychle, stříkačka nemůže čekati.

— Dobrá, myslil jsem si, vida je odcházeti s Alfredem a Jindřichem, teď si hrají na národní obranu; toť ten pěkný dárek, jejž nám Amerika po občanu Lafayettovi poslala, a kterýž nám tolik pomohl! I běžte si bláhoví, kam chcete, já zůstanu hezky doma. Ale co má pan Zelený s tou stříkačkou, snad nemyslí, že se poběhnu na oheň podívat, vždyť tady bez toho skoro každý den hoří.

Přistoupil jsem k oknu; dým se valil v hustých kotoučích vzhůru, jiskry lítaly, oheň se zmahal.

— Rychle, pane, rychle, slyším již stříkačku se blížit, zvolala Marta, přistoupivši ke mně.

Obrátil jsem se; přede mnou stál Zambo se sekyrou v ruce a s koženou přilbicí na hlavě; Marta držela červenou kazajku a široký pas ha-

sičský; byla to moje uniforma; byl jsem členem hasičského sboru!

Já a hasičem! chtěl jsem vykřiknouti a proti této nové zrádě osudu se zpírati; avšak Marta se mne zmocnila. V okamžiku byl jsem oblečen, opásán, ozbrojen a na střechu ohromného vozu vyzdvižen, v jehož vnitru parní stříkačka dýmala. Dva obrovští koně uháněli s celým tím strojem i s hasiči v úprku k ohni.

Neboj se, Danieli, zvolala Marta za mnou s pozdviženýma rukama, jsi v ochraně Hospodina, on tě vyvede z plamene, jako vyvedl své služebníky Sadracha. Mesacha a Abednega.

Toto biblické zažehnání mnou celým zatřáslo; zapáchalo spáleninou.

— Divný to nápad, zvolal jsem, nasaditi svou kůži za neznámé lidi, kdežto bychom si hasiče zaplatiti mohli!

— Co že říkáte, doktore, skočil mi do řeči ostrý hlas, dle něhož jsem ihned poznal advokáta Lišku, a přednášeje úryvek nějaké své staré řeči pravil: Občané, chcete-li býti svobodnými, musíte býti svou vlastní policií a svým vlastním vojskem. Vydržovati sobě strážníky jest tolik, jako vydržovati sobě pány.

Milý příteli, přidal pak přirozeným hlasem, kde pak jste nabral těch myšlenek z onoho světa? což nejste přítelem svobody?

— Svoboda nade všechno! odpověděl jsem kvapně, poněkud zahanben svou slabostí. Spěchati svým spoluobčanům ku pomoci jest povinnost a potěšení, jež nikomu nepřenechám; jsem na to hrdý býti hasičem!

— Toť jisté méně hrdým, nežli pan Zelený, milý sousede, doložil advokát pravým liščím pohledem. Tenť se těší na oheň! Tentě po čertech

prohnaný! pravil, mžhouraje očima a dokládaje svůj výrok posuňkami nosu a brady.

Otevřel pykslu, povzdychl si, vzal dva šňupce po sobě a prohodil:

— Náš setník, starý Janský vzdá se svého místa, Zelený jest poručík a ctižadostiv. Chce se státi setníkem, aby ještě výše vystoupiti mohl. Jest po čertech prohnaný; ale jakkoliv to má chytře narafičeno, já mu předce vidím do karet.

Advokát nebyl se svými úskočnými novinkami ještě u konce, když jsme dorazili na místo. Nikde policie, nikde opatření pro jistotu, zvědavý lid stál na chodnících, prostředek ulice byl však pro nás vyprázdněn. Za okamžení byl hasící stroj k práci připraven, páky tlakostroje se hnuly a voda sa řinula proudem na hořící dům. Mezi tím, co poručík pátral, kde bysme se nejdříve ohně zmocniti mohli, řídil jsem s advokátem Liškou roury parní stříkačky.

Dům, jejž jsme hasiti se jali, stál již celý v ohni, z oken a vikýřů vyšlehovaly plameny. Najednou zaslechneme v prvním poschodí pronikavý výkřik; bílá postava míhala se u oken jako stín a volala o pomoc. Ihned přiložil Zelený žebřík k oknu, vyšinul se střelhbitě nahoru a zmizel v hustém dýmu.

— Po čertech prohnaný, pravil Liška s úšklebem potutelným, nasazuje všechno, ten ctižadostivý!

— Sem, děti, sem, volal Červený, namahaje se největší plamen udusiti. Namířil jsem tam velkým namahaním těžkou rouru, avšak nemohl jsem pro úzkost oči s okna ani spustiti, kudy Zelený do hořícího poschodí vstoupil; srdce mi tlouklo a strach mi svíral prsa.

Náhle se objeví zase Zelený, nesa ženskou

v náručí, a provázen hřímavým jásotem lidu, snesl ji opatrně po žebříku dolů.

Sotva se však octnul dole, vzchopila se zachráněná žena a zoufalým hlasem zkřikla:

— Mé dítě, kde je mé dítě, mé dítě!

Třásla se na celém těle, plakala, zdvihala ruce k hořícím oknům a chtěla se vrhnouti nazpět do ohně. Vymknuvši se z rukou svých ochranců, vrazila do domu, avšak nazpět vržena velikým žárem, vyrazila ze sebe děsný křik a rvala si vlasy z hlavy.

My se mlčky na sebe dívali; vítr kvílel a fičel v ohni, střecha již již spadávala, dítě bylo jako ztraceno. Nevím, co mne v tom okamžení projelo, byl-li to pohled na ubohou matku, nebo slova Marty nebo příklad Zeleného, nevím co to bylo; avšak vzchopil jsem se, vyšinul se na žebřík a dříve než jsem si byl toho povědom, co dělám, byl jsem nahoře.

Červený chtěl mne zadržeti.

— Také já jsem otcem, zvolal jsem, a nenechám to dítě zahynouti!

Octnuv se v hořící světnici, cítil jsem, jak mne strach pojímá; plamen vyrážel ze všech stran, podlaha praskala, tabule v oknech pukaly; byl to šramot příšerný. Horkem skoro udušen a dýmem oslepen, počal jsem volati, odnikud odpovědi; počal jsem křičeti, odnikud ohlasu. Ohlížím se pln zoufalosti, tuť mi jazyk plamenný, vyšlehnuv ze tmy, ukázal zrovna předemnou uzavřené dvéře. Rázem rozbil jsem sekyrou tyto dvéře a vstoupil jsem do komory, kde vskutku dítě v kolébce leželo a stenalo, i popadl jsem ten poklad a spěchal jsem s ním ven; však běda, všude hustý kouř a nesnesitelné horko, nevěděl jsem kudy ven a závrať se mne chytala, bylo po mne veta.

Však z ulice mne musili předce pozorovati.

— Sem doktore, sem! volal Červený, ale pozorně, pozpátku! Sotva jsem se otočil, vrazil do mne proud vody z mohútné stříkačky, již lékárník řídil, div že mne nepoprazil; avšak tímto dobrým nápadem lékárníka byl jsem zachráněn; plamen na chvilku se udusil a kouř se rozdělil, tak že jsem okna dohlédnouti a z něho na žebřík vyšinouti se mohl. S dítětem v náručí slezl jsem dolů celý černý a opálený; kouřilo se ze mne jako z vlhkého podpalku. Za malou chvílku sřítila se střecha strašlivým lomozem. Marta měla pravdu, Bůh mne zachránil jako Abednega.

Bylo by zbytečné vypisovati radost matky; nejšťastnější však byl jsem já, zachránil jsem dítě a obhájil jsem čest francouzského jmena. Má odvážlivost nebyla sice beze všech obětí, celá půlka vlasů a pravá ruka od malíku až k lokti byla spálena a tvář naražením poraněna, ale což jsem si z toho dělal v pocitu vykonaného skutku?

Za hodinu byli jsme se svou prací hotovi a vrátili jsme se domů, ponechajíce hasičům posléze přibylým, aby oheň úplně udusili. Vesele a pružně vyšinul jsem se na hasičský vůz, na nějž jsem dopolodne tak nerad byl stoupal. Advokát Liška seděl zase vedle mne a mžhoural jedním okem, jako by byl jednookým.

— Zelený jest chytrák, pravil a vrazil mi loktem do poraněné ruky, až jsem sebou trhl, ale vy ste po čertech drbanější. Sláva, ať žije nový setník! zvolal a mnul si ruce.

Neodpověděl jsem mu, neb nové divadlo vábilo mou pozornost.

Podél chodníků stálo nepřehledné množství lidu, muž vedle muže ve vzorném pořádku; každý

držel jakýsi papír v ruce, máchal jím v povětří a křičel, vida nás přijížděti:

— Sláva, statečnému poručíku! Sláva hrdinskému hasiči!

— Zde jsou! volali lidé, ukazujíce na nás prstem, na Zeleného a na mne; sláva! ať žijou!

Všechno sundalo klobouky, ženské v oknech vlály šátky, matky ukazovaly nás svým dětem, kteréž po nás ručičky natahovaly; byl to vjezd vítězný.

Nemohl jsem pochopiti, jak se všechen lid v tak krátkém čase o mém činu a o mém jmenu dověděl, i neptal jsem se ani, jak se to státi mohlo, neb ničemu nepřivyká člověk snadněji, jako slávě; nicméně byl jsem hluboko pohnutým. Díval jsem se na davy lidstva skromně a pokojně, jak se na oslavence sluší, avšak přiblíživ se svému domu a spatřiv svou manželku, nemohl jsem slze mocného pohnutí zadržeti. Lid obklíčil mou choť, mou dceru, Martu, která kázala, a Zamba, který skákal jako blázen.

Vrhl jsem se manželce do náručí a líbal jsem všechny po sobě navzdor tomu, že jsem byl černý jako kominík a že jsem na nich zanechával patrné stopy svého objímání.

Než jsme vstoupili do domu, ukázala mi Johanka, usmívajíc se, návěští na protější tiskárně novin, jejichž vyzývavý sloh ráno mne tak byl rozmrzel.

Nesmírné oznámení bylo vyvěšeno na domě, tak že na půl hodiny cesty bylo lze čísti slova:

Páté vydání.

Pařížský telegraf.

Strašlivý požár.

Statečný poručík Zelený!!!
Hrdinský hasič Koval!!!!

Vznešené slovo:
I já jsem otcem a nedám tomu dítěti zahynouti.
50.000 exemplářů prodáno.
Šesté vydání nachází se v tisku.

Toť byl tedy ten chrám, kde se rozdávaly slávověnce; bylo to vskutku místo kde se mohla vyhojiti marnivost.

Jakým to radostným chvatem pospíchal jsem nyní do lázně, abych se do vody ponořil, obličej umyl a spálenou ruku ochladil. Tenkráte jsem shledal, že vynález v každém okamžení zaopatřiti teplou a studenou vodu v hojnosti, jest nálezem výtečným. Zambo se tenkráte ode mne ani nehnul, pořád tvrdil, že Massa jeho obsluhy má zapotřebí a že ho nemůže o samotě nechati. Chlapík vyptával se mne na všechny strany, patrně proto, aby se před sousedy svým pánem mohl vychloubati a jim všechno do podrobna vypravovati; dělal, jako by byl se mnou v ohni býval.

Když jsem do pokoje sestoupil, byla expedice novin ještě samými kupovateli oblehnuta, nestačila ani poptávce po ohlášeném čísle; lid se shromáždil pod našimi okny, dychtiv mne spatřiti.

S rukou v obvazku, s tváří pošramotěnou a s vlasy spalenými zdál jsem se býti pravým hrdinou.

Aby nic v tomto radostném dnu nescházelo, přihrnula se brzo potom hudba hasičského sboru a zahrála mi zastaveníčko; Zelený v čele hasičů mne oslovil.

Mluvil slavnostně a přiměřeně, avšak o sobě, o své odhodlanosti a obětavosti ani se nezmínil, nýbrž jenom o skutku, jejž jsem vykonal; ku konci

mne žádal ve jmenu sboru, abych uprázdněné místo setníka přijal.

— Soudruhové, přátelé! odpověděl jsem; jsem všechen v rozpacích vaší laskavostí, avšak Bůh uchovej, abych měl zapomenouti na dobrý příklad, jejž mi dal poručík Zelený, a na pomoc, jížto mně přispěl statečný šikovatel Červený. Onomu jsem díky zavázán za podnět k dobrému činu, tomuto za ochranu svého života. Dovolte mi tedy, abych v živé paměti choval, komu jsem povinnými díky zavázán a abych vždy co své představené považoval výtečného poručíka a velkomyslného šikovatele. Ponechte mne, o to vás žádám, u prostřed sebe co svého soudruha a spolučlena hasičského sboru ve svobodné zemi. Jsem hrdý na vaše přátelství a na vaši rekovskou mysl a nezměnil bych svůj prostý hasičský oblek za nižádnou lesklou uniformu generálskou.

Ať žije Amerika, ať žije svoboda!

Řeč moje učinila dobrý dojem, zvláště konec její, ačkoliv za nic nestál. Zelený a Červený mne objímali a Liška, táhna mne stranou, šeptal mi do ucha:

— Vy jste po čertech chytrý, kamaráde; díváte se hodně vzhůru, však co škodí, já vám rozumím. Při tom přimhouřil obě oči, zvláštní to spůsob řeči, jíž jsem zcela nerozuměl.

Na znamení od Zeleného dané, počala hudba zase hráti, a v tom okamžení bylo na tiskárně Telegrafu vytaženo ohromné návěští, jako velká korouhev na hlavním stožáru, a na tomto návěští bylo průsvitavým, mnohobarevným a osvětleným písmem napsáno:

Osmé vydání.

Pařížský telegraf.

Strašlivý požár.

Hrdinský hasič Koval, nový Cincinatus!!!

Jak se Amerika cnosti odměňuje.

100.000 exemplářů prodáno.

Deváté vydání nachází se v tisku.

Co to má znamenati? ptal jsem se. Zambo, běž pro noviny; mně se zdá, že za tím vězí nějaký hloupý vtip.

Když byly noviny přinešeny, spatřil jsem v nich k svému nemalému podivení celou řeč Zeleného a mou vlastní od slova k slovu vytištěnu. Bylať patrně stenografována a ihned otištěna. Nepřijmutí setnického místa zjednalo mi přijmení Cincinatus. Proč? to jsem se nikdy nedozvěděl, ale na návěští vyjímalo se to slovo velmi dobře. Na muži, jejž nazývají novým Cincinatem, musí předce něco býti.

Pod mou řečí byly v novinách pod směšným nápisem: „Jak se Amerika cnosti odměňuje“ uveřejněny dvě psaní:

Labuť.

Pojišťovna pro škodu z ohně.

Akaciová ulice č. 10.

(Jistina: 10 millionů tolarů. Pojištění mají podílu na zisku).

Ctěný pane!

Odhodlanost, kterou jste se dnes ráno při požáru vyznamenal, obrátila pozornost předsta-

venstva naší pojišťovny k Vašnostem; i dovolujeme si tudíž, ano právě místo lékaře pro ohledání tělesného poškození při ohni u naší společnosti jest uprázdněno, Vašnostem toto místo nabídnouti, kojíce se nadějí, že naši společnost přijetím jeho poctíte. Honorář obnáší 400 tolarů.

Přednostenstvo pojišťovny

N. N.

Panu Dr. J. Kovalovi, hasiči

v 7. setnině.

Prozřetelnost.

Nemocnice pro děti, založená a vydržovaná dobrovolnými příspěvky ročních 10 tolarů.

Ulice ořechová č. 25.

Vážený pane!

Lékař, kterýž pronesl krásná slova: I já jsem otec a nedám tomu dítěti zahynouti, osvědčil svou obětavostí a svým důmyslem nejlepší schopnost k opatrování útlých dítek.

Vrchní lékařské místo jest v naší nemocnici právě uprázdněno, a doufáme, že přijmutí jeho nám neodepřete. Denní služba od 6 do 8 hodin ráno; honorář 2000 tolarů.

Správa nemocnice

N. N.

Panu Dr. J. Kovalovi, hasiči

v 7. setnině.

— Zambo, zvolal jsem, jsou zde již pro mne psaní?

— Nejsou, Massa, poštovní zde ještě nebyl.

— Toť nemožno, nebo si dovolujou noviny ze mne dělati blázna.

— Však někdo klepá, Massa, pravil Zambo; jeden, dva, tři, toť pošta, běžím dolů.

Černoch přinesl asi čtyřicet psaní, bylo jich plný stůl.

Nemocní se mne ptali, kdy ke mně mohou přijíti, jiní mne prosili, bych co možná brzo je navstivil: čtyři kollegové mne volali ke konsilium, šest lékárníků mně nabízelo spojení a konečně dvě psaní měla skutečně doslovně ten obsah, jak noviny sdělily; byly si tedy opis těch psaní již dříve zjednaly a rozhlásily tajemství, nad jehož rozšířením jsem se ovšem nehněval.

Stal jsem se slovutným! Štěstí počalo mi vykvétati!

Jediný den, jediná hodina sjednaly mi jméno a pomohly mi v Americe více, nežli dvacet let tuhé práce v starém světě. Avšak, pomyslil jsem si, byl bych bez těchto chvástavých novin, bez této hlasné trouby, která mé jmeno do všech konců nového světa rozhlásila, něco pořídil? Tato myšlenka uvedla mne zase na míru slušné skromnosti, i byl bych hned běžel k novináři, jemu se poděkovat, nechť by byl kdo chtěl.

Mezi tím však se již setmělo, transparent s mým jmenem byl odnešen, má sláva zmizela, i odložil jsem návštěvu u redaktora na zejtřek.

Večer ztrávil jsem se svými starými přáteli, se svou paní a dětmi; musil jsem jim nejmenší okolnosti strašlivého a pro mne tak slavného příběhu opět a opět vylíčiti.

Má paní zbledla, když jsem vypravoval o nebezpečenství, jež jsem přestál a začervenala se, když jsem vyličoval radost matky, jíž jsem dítě vrátil. Julinka mi tiskla ruku a pohlížela na Alfreda.

Hovor byl by snad trval celou noc, kdyby Marta nebyla přinesla ohromnou, v kuži vázanou a kovovými sponami opatřenou biblí, již na stůl položila.

— Čti, pravila, a ukroť svou marnivost; nezapomeniž, co se přihodilo Amanu synu Hammedatovu Agagskému i věz, že jest zde Mardocheus, kterýž nebude před tebou skláněti kolenou svých.

— Utiš se Marto, odpověděl jsem se smíchem, před mými dveřmi není šibenice zvýší padesáti loket aniž není můj úmysl, někoho na ni pověsiti.

Manželka otevřela biblí a čtla nám třetí kapitolu Danielovu o zachování tří mužů do ohně vržených, což kvakerku uvedlo u vytržení, Zambovi se velice líbilo a ve mně vážné myšlenky zbudilo o dobrotivosti Boží, kteráž dnes patrně na mne se byla osvědčila.

Bylo již hodně pozdě, když jsme se rozešli po tomto dnu tak zdárně upotřebeném. Vrhl jsem se na lože, umdlený a poněkud chorý, avšak sám sebou spokojený; a celou noc se mi zdálo o zastaveničkách, návěštích, řečech a o provolávání slávy.

Kapitola osmá.

Pravda, Křikava a společnost.

Sotva že jsem se probudil, běžel jsem k oknu; má nastávající slovutnost nedala mi pokoje a proto jsem chtěl hned z rána zase své jmeno, velkými literami na návěští oslavené, spatřiti.

Tabule byla sice na tom samém místě, všickni okolojdoucí se po ní ohlíželi, avšak o požáru a o mém jmenu nebylo tam již ani památky, nýbrž stálo tam následující oznámení:

Připlula Persie.

Důležité noviny z Evropy.

Londýn. Konsoly $92^3/_4$.

Liverpool. Bavlně přirazilo 20 procent.

— 4.000 uzených kýt (Cleveland), nabízí se cent za 14 tolarů.

— Jediná příležitost.

Pro rolníky. Na prodej čtyři vlašští osli, hřebci výtečného plemene.

K doptání u bratří Ginochio, 70, Vilémova ulice.

— I ty lide kramářský, zvolal jsem hroze pěstí okolojdoucím, ty plemeno surové, které splítáš bez nejmenších rozpaků obchod, city, bavlnu a myšlenky do jednoho chumáče, ó jak děkuju Bohu, že nenáležím k tobě. Nechť žije země ideálů, nechť žije Francie, kteráž se vždy unésti dá slovem zvučným, a Bohu díky dříve svého prospěchu nehledí, až pozná, že jest pozdě.

Naše blouznění jest něco lepšího, nežli všechna moudrost těch Amerikánů a naše chudoba jest vznešenější, nežli všechno jejich bohatství. Čtyři vlašští osli a ceny uzeného masa, toť ty velké noviny z Evropy pro nevědomé rolníky! A o Francii, o nových módách, o dvorním bálu, o nejnovějším románu a nejposlednější zpěvohře ani slova! Vybledlí Vandalové, nemám pro Vás jiného citu, nežli opovržení!

Uleviv takto svému spravedlivému hněvu, umínil jsem si poděkovati se novináři, který včera o mne se byl rozepsal. Pomyslil jsem si, ať je kdokoliv tento škrabák, o mně se nemá říci, že jsem zůstal v jeho závaznosti; poctím ho svou návštěvou a tím trvám budeme oba vyrovnáni.

Vešel jsem do neúhledného domu, kterýž neměl jiného znamení, nežli měděnou desku na zdi s nápisem: Pařížský Telegraf. Pravda, Křikava a spol., majitelé a redaktorové. Zatloukl jsem, zelené dvéře se otevřely a octnul jsem se před malým mužem černě oděným a až ke bradě zapnutým, byl to pan Pravda. Seděl u stolu, maje v rukou náramné nůžky, jimiž z anglického časopisu dlouhé pruhy vystřihoval a do jakési schráňky strkal, kteráž s tiskárnou spojena byla. Toť laciná redakce, myslil jsem si.

— Co žádáte pane, ptal se redaktor, aniž by očí pozvedl a z práce se vytrhl.

— Jsem doktor Koval, od sedmé setniny hasičů, o kterém jste se ve svém listu tak laskavě zmínil.

— Nu, dobře, pokračoval redaktor, a co žádáte nyní?

— Přicházím se vám slušně poděkovat.

Nyní se teprva redaktor s podivením po mne ohlédl.

— Nemáte zač děkovat, doktore. Že jsem váš pěkný skutek uveřejnil, to přivádí sebou mé řemeslo, však jste mi včera více nežli dvě stě tolarů vynesl. Nejste mi tudíž pranic dlužen.

Na to se dal zase do stříhání a ani mi stolici nenabídnul.

— Pane Pravdo, pravil jsem chladně a sebevědomě, nemám v úmyslu, starati se o pohnútky vašeho jednání; proukázal jste mi však přátelskou službu a proto jsem a zůstanu vám k díkům zavázán.

Chtěl jsem odejíti, tu však teprva redaktor hlavu pozvedl a namířil na mne své velké černé oči, jejichž bolný výraz mne poněkud zarazil.

— Doktore, pravil krátkým dechem, chcete-li se mermocí se mnou stran nějaké domyšlené po-

vinnosti vyrovnati, dám vám k tomu ihned příležitost. Řekněte mně zcela upřímně, jakého způsobu jest můj neduh a na jak dlouho ještě stačí má životní síla.

Vstal, položil ruku na srdce a náhle dech zatajil neb trpěl na silnou dýchavičnost. Sáhl jsem mu na puls, přiložil jsem ucho k jeho prsoum a skoumal jsem auskultací jeho hruď, i nebylo nesnadno poznati známky neduhu, jenž ho svíral.

— Doktore, pravil Pravda, prosím vás mluvte pouhou pravdu; neb je-li člověk zvyklým, každodenně jiným právdu do očí hlásati, musí býti také dosti silným, aby pravdu snesl, týká-li se jeho samého. Musím konečně zvěděti, na čem jsem.

— Máte, odpověděl jsem, srdečný neduh, kterýž však není tak povážlivý, aby se vyhojiti nedal. Prozatím vám zjednají cigaretty durmanovy aspoň nějaké úlevy; chcete-li se však zúplna uzdraviti, jest vám zapotřebí čerstvého vzduchu a pokoje tělesného i duševního, a ten ovšem v těchto místnostech nenaleznete.

— Díky vám, doktore, vaše mínění souhlasí docela s tím, co mi můj lékař dnes ráno řekl, vidím, že nezbývá nic, než abych se vypřáhl z nynějšího svého namahání a sice čím dříve, tím lépe; Amerikán neohlíží se nikdy po dráze vykonané. Doktore, kupte mé noviny, odstoupím vám svůj podíl na nich za 20.000 tolarů; za půl léta máte ty peníze doma. Chcete?

— Hola, to tak zhurta nejde. Já a novinář! věru na takové povýšení jsem ještě nepomyslil.

— Tedy rozmyslete si to. Není lepšího zaměstnání pro člověka rozšafné povahy, neb což může býti krásnějšího, nežli býti vůdcem svých spoluobčanů na cestě práva a pravdy?

Mám o novinářství své zvláštní myšlenky;

dle mého mínění jest to živnost, která z pozdálí nepožívá právě velké vážnosti, o níž se však každý, kdo se s ní blíže seznámil, pokouší. Novináři a divadelní herci jsou jako z jednoho pytle; lidé je nenávidí pro jich zaměstnání, ale předce jim závidí jich výsledky. Chasa ta není bez vtipu a kdo s ní obcuje, neupadne aspoň v podezření, že jest šosákem. Což si zakládají na tom sebe urozenější paní, jest-li do jejich skvostných síní proslulé herečky zavítají, a což se naucházejí státníci o přízeň vykřičených plátkářů, jest-li se dokonce nevřadí sami mezi jejich náhončí! Navzdor mému pohrdání s lidem novinářským počal tedy návrh redaktora mou ješitnost polehtávati; myšlenka, že bych se měl státi vůdcem veřejného mínění, byla svůdná. Což by nemohl člověk, jako jsem já, nevědomému a pitomému houfu, jenž slove obecenstvo, povědětí! Jediný pocit mé důstojnosti mne zdržel, abych se té ješitnosti nepodal.

— Noviny redigovati, pravil jsem chorému Pravdovi, toť musí býti pro člověka, který s tím jak živ nic co dělati neměl, úloha příliš nesnadná.

— I toto, nic není snadnějšího, nežli redigování novin. Sedněti si zde vedle mne, zůstaňte tu dvě hodiny a budete zasvěcen do celého tajemství. Vlastně dá se celé to umění uvésti na jedinou zásadu, totiž mluviti pravdu, nic více a nic méně, nežli pouhou pravdu.

Zvědavost má takto povzbuzena zvítězila. I usadil jsem se do velké lenošky žlutou koží potažené, postavil jsem svou španělku mezi nohy a založil raněnou ruku za polozapnutý kabát. Pohoviv si takto vzal jsem za chvíli šňupec z pyksly, která na stole ležela a řekl jsem panu Pravdovi:

— Můj drahý Aristide, vaše heslo jest pěkné, ale mezi námi řečeno, není až příliš pěkné? Co

se novin týká, byl bych spíše myslil, že jest v nich lež pravidlem a pravda pouhou výminkou.

— A kde jste to pozoroval, vy potutelný doktore? V staré Evropě snad? Ovšem ve Španělích, ve Francii, Turecku a jinde, kde mají vlády pro noviny tajné fondy a žaláře, jest novinářům přikázáno po šest dní sepisovati povídačky o ničem, jako o červené karkulce, a sedmého dne pořádně a to úředně si zalhati; ale v zemi svobodné, kde si každý mysliti může co chce a vytisknouti může, co si myslí, co by tam lhaní pomáhalo? U nás jest jenom pravda tím novinářským zbožím, jež obecenstvo odkoupí, lež by nás uvedla za krátko na mizinu. Všechny necnosti se nám spíše prominou jenom ne lhaní. To samé vidíte i na anglických novinách Times, jsou to noviny nestálé, utrhačné, někdy i surové, nikdy však nejsou lživé. Kdyby je obecenstvo někdy postihlo v patrné lži, ztratil by majitel jejich sto tisíc tolarů na svých důchodech. V takovýchto okolnostech nevyplácí se nepravost, nýbrž naopak pravdomluvnost nese své úroky a cnost vůbec jest bezpečnějším kapitálem.

Tato americánská cnost nelíbila se mi valně, i chtěl jsem své námitky vysloviti, an v tom mezi dveřmi kuní hlava se objeví; byl to můj soudruh z hasičského sboru, advokát Liška. Přitočil se k nám a tiskl nám ruce se zvláštně horlivou přívětivostí.

— Dobré jitro, ctěný pane Pravdo, oslovil novináře a usmíval se na něj líčenou dobrosrdečností. Přicházím ve jmenu pana bankéra Malého, abych s vámi o jistém velmi důležitém podniku pohovořil. Jedná se při tom o dva tisíce tolarů pro vaše noviny, jářku o dva tisíce tolarů, dodal, klada váhu na každou slabiku.

— Dobrá, odpověděl novinář chladně, to se týká mého společníka.

Zazvonil. Malé dvéře se otevřely a ne bez namahání přikolíbal se velký, tlustý muž, jehož hřmotné tělo, lisá hlava, odstávající uši a velké vynikající zuby dodávaly mu podoby oděného slona. Byl to společník Křikava.

— I dobré jitro, doktore Kovale, zvolal příchozí spatřiv mne, poznávám vás hned podle vaší zavázané ruky. Co říkáte mému včerejšímu návěští, vy Cincinate? Však dnešní bylo ještě lepší. Pravdo, ti čtyři osli jsou již prodáni, právě nám píše Ginochio, abychom poslali pro peníze za oznámení. Dobré jitro, Liško, jste tak suchý, že bych vás byl málem držel za stín doktora; vy advokáti máte tak jemné svědomí, že pro samé vrtochy hubnete. Co nám přinášíte dobrého?

— Povím vám hned, co mne sám přivádí, řekl Liška ne příliš potěšen tímto úštěpným uvítáním. Bankérský dům „Malý“ hodlá podniknouti malou mexikanskou vypůjčku, na počátku asi deset millionů tolarů. Akcie jsou po dvou stech tolarech a vydají se za sto šedesát, spláceti se budou al pari po výročním tahu. Deset procent úroků a dvacet procent srážky, jářku, toť přece hezký výdělek!

— Pro dům bankéra Malého, dodal Křikava se smíchem. A vy byste rád nějakou ohlášku, není-li pravda? Mundus vult decipi, ergo decipiatur.*) Nu, nestarejte se, dáme vám pěkné místečko v našich novinách, bude se ta vaše mexikanská půjčka mezi Hollowayskou mastí a Morrisonskými pilulkami jak náleží vyjímati.

---

*) Svět chce býti šizen, ať se tedy šidí.

— Chtěl jsem se s vámi vlastně stran honoráru dohodnouti, řekl Liška.

— Žádáte tedy cenník našich návěští. I toť vám hned mohu posloužiti. Setina*) za jedno slovo a tolar za sto slov; na tomto obecném tržišti natahuje se všechno jen na stejné kopyto.

— Prosím za odpuštění, drahý pane Křikavo, nerozuměl jste mi dobře. Mluvil-li jsem o honoráru, netýká se to vašeho cenníku. Pan Malý si totiž přeje, aby plán té výhodné a vlastenecké půjčky byl uveřejněn v hlavním listu, tak aby to nevypadalo jako inserát. Zaplatíme za to co budete žádati. Rozumíte mi?

— Mně se tak zdá, jako bych vám rozuměl, stará liško, odpověděl Křikava a smál se hlasitě. Ale jak praví Plautus: Stultitia est venatum ducere invitos canes.**) Vy jste se na to trochu pozdě vyspal. Na této straně oceánu nechytají se blázni do tak velkých kliček; avšak ostatně, nejedná-li se o nic, než o návěští, obraťte se k mému společníku. Rozuměl jste tomu, co na nás žádá, příteli Pravdo?

— Docela, odpověděl Pravda přidušeným hlasem. Pan Malý potřebuje našeho poctivého jmena, aby půjčku odbyl, a dává se nyní ptát, jeli toto jmeno na prodej.

— Ctěný pane Pravdo, vy spatřujete tu věc příliš černou, a jste přísnější, nežli starý puritán. Vždyť nežádáme od vás nic jiného, než co nám již jiné noviny slíbily; Rys, Slunce, Rečniště budou naši půjčku odporučovati, doufám aspoň, že se to stane, neb s nimi právě vyjednáváme.

— A máte-li tyto noviny pro sebe, odvětil

*) Americký tolar má 100 setin (centů) a platí 2 zl. r. č.
**) Pošetilé jest honiti se psy, když nechtějí.

Pravda, nač přicházíte k nám? K čemu nás máte zapotřebí?

— To jest věc zcela jednoduchá, řekl Liška hlasem chlácholivým. Váš list požívá na burse důvěry a jest tudíž zcela přirozeno, že se snažíme vás na naši stranu dostati. V tom ohledu jsme hotovi ke každé oběti.

— Pane Liško, rozkřikl se novinář zlostí celý zbledlý, tamhle jsou dveře.

— Váš sluha, pane Pravdo, odpověděl advokát a zmizel ve dveřích.

— Ale já nejsem váš sluha, volal za ním Pravda. Zítra se dovím, co na té půjčce jest a pak své mínění o ní povím.

— Milý příteli, konejšil jsem ho dávaje své tváři výraz důstojnosti lékařské, takovýmto spůsobem svůj stav jen zhoršíte, nikoho tím neuvarujete a sobě uděláte jen nepřátel nesmířitelných.

— Což nepřátel, toť naše čest, jsme vojáci a proto musíme do ohně.

Řeknuv to, popadl se za prsa a sklesl na své sedadlo.

— Doktore, zvolal Křikava, pomozte, hle, on se udusí.

Jak bych se ale mohl rozlobiti k vůli takovým darebům! Pravdo, zlořečený sobíku, vy se naschvál umoříte, jen abyste mne zkazil, mne svého starého přítele! Pozdvihněte oči a podívejte se přec na mne trochu.

Pravda mu podal ruku a usmál se bolestně. Mimovolně cítil jsem jakousi soustrasť s tímto nebožákem, kterýž věnoval svůj život zaměstnání, v němž jest tolik přeludu a trpkosti.

Kapitola devátá,

v níž se pronášejí některé perné pravdy.

Když nemocný opět k sobě přišel a dechu popadl, opřel Křikava oba své lokte o stůl a jal se hlasem, jehož vynucená veselost zcela se nezdařila, takto vykládati.

— Můj milý Pravdo, nečiňte déle násilí svému vlastnímu povolání a staňte se kazatelem. Hříšníci obyčejní jsou z měkčího těsta a dají se hněsti bez odporu. Každou neděli proklepáte jim záda a požijete v pokoji svého snídaní i svého oběda. Avšak oni dvounozí tvorové, kteří se mají za lidi, poněvadž mají jen dvou nohou, oni vlci v okrouhlých kloboucích, ony lišky s brejlemi, ony opice s bílými nákrčníky, oni kačeři v černém oděvu, objeví se nám v celé své směšné a hnusné krutosti, skouposti, zbabělosti a pitomosti, kdykoliv k nim blíže přistoupíme, a běda tomu, kdo by s nimi chtěl jednati do opravdy; každý poctivec, který by se jim věnoval, zhynul by brzo hořem.

— Zde jest můj nástupce, řekl Pravda vezma mne za ruku; milý Křikava bude v něm míti dobrého společníka.

— Tento doktor! odpověděl Křikava, toť nemožné, vždyť vypadá jako srnka.

— A ku které pak zvěři, zvolal jsem, musí náležeti pravý novinář?

— Dobrý novinář, odpověděl Křikava vážností šprýmovitou, musí býti jako dobrý pes; musí míti jeho vzhled, aby padouchy zastrašil; jeho čich, aby je zdaleka zvětřil; jeho dotíravost, aby na ně pořádně zaštěkal, třeba by se stavěli jako svatouškové; jeho smělost, aby je za hrdlo popadl, kdy-

koliv toho třeba, a jeho věrnost, aby honil, se zastavil a nazpět běžel na první zavolání pravdy.

— Pane řediteli návěští, prohodil jsem netrpělivě, nebyl bych myslil, že tak vřele a nezištně pro pravdu horlíte.

A z čeho soudíte, že bych smýšlel jinak, moudrý Aeskulape, odpověděl žertovně, což myslíte, že nevím, že dvakrát dvě jsou čtyři? Co dodává návěštím ceny? Počet čtenářů.

A co láká čtenáře? Všeobecné mínění. A mohl byste toto mínění pro sebe získati, kdybyste je měl za blázna? Pravda milý doktore, musí býti tělem novin; návěští jsou jenom krinolinou, směšný to oděv, který podléhá marnivé módě.

Desinit in piscem mulier formosa superne. *)

— Pane, odpověděl jsem otáčeje tabatěrku mezi prsty, abych tím dodal váhy svým slovům; všechno co je pravda, nesmí se říci, jest mnoho v tom, co by lidi pomátlo a rozervalo.

— Ano doktore, pravda jest revolucionářská.

— Nu, zvolal jsem, tedy vás mám, přiznáváte se.

— Budiž. Vezměmež reformací, za jakou cenu zjednala nám svobodu náboženskou?

— Ovšem, odvětil jsem potloukaje holí o podlahu, ovšem za velkou.

— A evangelium, pokračoval Křikava, jaký to spůsobilo převrat! Zrušilo celou starobylou vzdělanost, sesadilo Joviše s trůnu, uvedlo Caesary v opovržení a ve zkázu. Nebylo by lépe, aby hned při svém zniku bylo se potlačilo, místo aby celý starý svět zničilo a zcela nový zplodilo? Nu, drahý Hippokrate, co tomu říkáte? A což francouzská revoluce?

---

*) Pěkná panna, končíc se rybím ocasem.

— Pane, rozhorlil jsem se, nedotýkejme se věcí posvátných. Odpor stavu privilegovaných byl příčinou toho zlořádu.

Přiznejte se jen, že jsou pravdy, jimiž se člověk poděsí.

— Ano, jako se zloděj světlem poděsí.

— Že jsou pravdy, které spůsobujou pohoršení.

— Ano těm, jež z dřímoty zburcujou a jimž svědomí probuzují.

— Že jsou pravdy nebezpečné těm, kteříž je vyslovujou —

— Ano, mají-li mysl otrockou.

Odvrátil jsem se nevrle od tohoto prostořekého mudrlanta, kterýž se neostýchal rouhati se starým, ctihodným předsudkům a odhazovati podušku, na níž lidstvo již dva tisíce tak pokojně odpočívá; i obrátil jsem se k Pravdovi, kterýž se byl opět dal do stříhání, jakoby nás ani neslyšel.

— Nač myslíte, milý redaktore, zajisté že vás naše rozprava nudí!

— Doktore, odpověděl usmívavě, odpusťte mým nevázaným myšlenkám; zabýval jsem se s Pontiem Pilátem. Slyšel jsem, jak tento vysoký úředník řekl Kristu: Co jest pravda? a to pověděv vyšel, aniž odpovědi vyčkal. Za doby Tiberia mohl jste býti výborným místodržitelem v zemi židovské.

Což necítíte, pokračoval s rostoucím rozhorlením, že pro nás lidi jen pravda jest životem a lež smrtí? Pátrejte kolem sebe, v kterých zemích panuje štěstí, osvícenost, počestnost a milosrdenství; nejsou to právě ony země, kde má každý právo říci pravdu, a to pouhou pravdu bez ohledu na osoby, předsudky, výsady a zvyky? Pátrejte, v kterých zemích panuje bída, nevědomost a nemravnost; nejsou to právě ony země, v nichžto

vládne s hůry nařízená lež ve všech svých podobách. Uvažte mohútnost Anglie, rostoucí sílu Ameriky a zmáhající se blahobyt Australie, čím jiným, nežli pravdou, zvelebily se tyto země? Jakou jinou mocí bylo by se zvýšilo obyvatelstvo spojených států za čtyři a dvacet let ze tří na jeden a třicet millionů? Ponechte politickým pletichářům, aby nalíčené ústavy vymýšleli a vládní soustavy sestrojovali, ohlídněte se raději po tom, jakých ústavů si zřizuje živá svoboda nezotročených národů. Jsou to školy, spolky, svobodná řečiště a svobodný knihotisk, samé to ústavy k rozšiřování a štěpování pravdy v mysli všech občanů. Čtěte noviny nějaké země a poznáte stupeň vzdělanosti, na němž stojí; toť teploměr její svobody, kterýž neklame. A v čem se to zakládá? V tom, že pravda není nic jiného, nežli zákon, podle něhož se řídí mravnost světa. Mezi lidmi stává tak jako mezi výtvory přírody mnohonásobných poměrů; poznání a uznání těchto poměrů slove poznáním a uznáním pravdy, nebo lépe řečeno, Boha samého, který svou všemohoucí vůlí všude jest přítomen.

— Ctěný pane Pravdo, odpověděl jsem poněkud unešen tímto proudem slov, pan Křikava má pravdu, vy jste rozený kazatel. A však zkušenost mne již dávno naučila, že skutek jest pravý opak výmyslu. Jak mnoho jest toho, co ze vzdálí vypadá jako nepopíratelná pravda, a z blízka v marný klam se rozplývá! Každý den slyším, že jsou lidé bratři, že se žena zcela vyrovnává muži, že vlády jsou pro národy a nikoliv národy pro vlády. —

— A vy o tom pochybujete? ptal se Pravda.

— Nikoliv, v domněnce o tom nepochybuju, avšak pokuste se o to, uvésti tyto pěkné zásady ve skutek, kam byste s nimi došel?

— Tam, že by evangelium všude vládlo, od-

pověděl novinář se zvláštní vážnosti. Máte-li vznešenější ideál, povězte to, nemůžete-li však nic jiného postaviti na jeho místo, zanechte bezútěšného úkolu Mefistofela; lidstvo potřebuje víry a naděje.

— I totě rozkošný doktor, jenž nic nedává na domysly! zvolal Křikava; ale mluvíte-li tak, víte-li, co říkáte? a předpisujete-li svým nemocným lék, víte-li pak, co děláte? Nehněvejte se, však víte-li to, řídíte se mimovolně pouhým domyslem; a nevíte-li to, proč si tolik na tom zakládáte, že se neohlížíte po důvodech?

Pošinul jsem se nazpět v pohovce a složil nohy a ruce křížem a namířiv zrak na Křikavu, pronesl jsem se takto:

— Pane, můžete-li, zanechte šprýmů a vyslyšte mne vážnější myslí. Opakuju ještě jednou, že v myšlenkách miluju pravdu tak, jako vy, avšak tvrdím, že to, co se tiskne, není pouhá pravda, nýbrž že jest v tom směsice vášní, hrubostí a lží, kteréž se každé jemnější povaze zošklivujou. Svoboda bezohledná, jak v této zemi panuje, není, k tomu se přiznávám, dle mé chuti. Přemýšlel jsem dlouho o tomto předmětu a chcete-li mne trpělivě vyslechnouti, povím vám, jak si představuju, že by se knihotisk dal upraviti, sdělování pravdy moudře říditi, bezúzdnost zlých lidí krotiti a svoboda jen pro dobré lidi zachovati.

— Zakažte psům, aby štěkali, rozesmál se Křikava, a učiníte vynález kvadratury kruhu.

— Předpokládám, pokračoval jsem nevšímaje si neslušného šprýmu, vládu osvícenou, mravnou a otcovskou, která má jen blaho svých poddaných na zřeteli.

— Doktore, taková vláda jest pouhý výmysl.

— Nikoliv pane, toť skutečný případ. Tato vláda má moudrých ministrů —

— Aha, pravil nesnesitelný šprýmař, rozumím, osvícených, mravných a otcovských ministrů, kterým o nic jiného neběží, nežli o štěstí oněch, pro něž úřadujou.

— Ano pane, a tito ministři mají pod sebou tisíce úředníků —

— A všickni jsou osvícení, mravní, otcovští a tak dále, toť se rozumí, sami andělové v úřední uniformě.

— Ale, utište se předce, napomínal Pravda, nechte ho pohádku jeho dokončiti; jest mi, jako abych slyšel Francouze, kterýž se domnívá, že mluví rozumně, navlíká-li jednu převrácenou myšlenku po druhé na provázek jalových slov.

— Pane Pravdo, odpověděl jsem úsečně, mluvím jen dle rozumu a dle zkušenosti, chcete-li poslouchejte mne dále. Rukoum této moudré vlády, která všechno ví, všechno vidí a všechno slyší, která nemá ani předsudků ani vášní, svěřil bych pravdu, avšak ne co nějakou výhradnost, neb jsem přítelem svobody, ovšem uspořádané, obmezené a mravní svobody. Především obmezil bych počet knihtiskáren a učinil bych z knihotisku ústav posvátné ostražitosti pro vytříbení a ušlechtění myšlenek, jež se veřejně pronésti mají; pak bych obmezil počet novin ponechaje jich jen několik co veřejných řečnišť, však přístupných jen řečníkům slušným a mírným. Novináři byli by pak jako kněži, totiž služebníci pravdy, kteří by od vlády znak a právomocnost svého úřadu obdrželi. A kdyby pak, na vzdor moudrým opatřením úřadů nějaký drzý novinář na vážné povinnosti své zapomněl a zanedbal povinné úcty k vládě, v níž se spravedlivost a pravda zosobňuje, pak bych takového vinníka neodevzdal porotě, anať nechává pro svou neobratnost mnohého podezřelce vyváznouti, nýbrž ode-

vzdal bych ho úřadu politickému, tomuto vždy bdělému a vždy otcovskému strážci veřejného pokoje a svěřil bych tomu strážci plnou moc, aby lež potrestal a je-li toho zapotřebí, již před složením jejím ji udusil. Bylo by tudíž úlohou úřadů, které jsou samy sebou vždy moudré, osvícené a nezištné a které lépe než kdokoliv jiný vědětí musí, co jest státu prospěšné a co škodlivé, aby lež a nestydatost trestaly a všechen odpor již v zárodku zničily, jako Herkules hady v kolébce zardousil. Tímto důmyslným předpisem pro občanskou zdravotu staly by se noviny potravou nevinnou, byly by lékem a nikoliv jedem; knihotisk byl by pochodní v rukou výkonné moci, aniž by se kdo měl obávati, že z ní požár vznikne. Taktéž by se šetřilo užitečných předsudků a výhodných omylů, cena pravdy by se měřila dle prospěchu státu a dle sil obyvatelstva, tak že by nový vynález učiněný v cizině dříve se nepřipustil, až by se tam osvědčil, kde vznikl a tudíž občanstvo daremně nepobouřil, an mu především ochrany a pokoje potřeba. Hle toť má soustava, pane Křikavo, co tomu říkáte?

— I vy arcimudrci! zvolal Křikava a spustil svou těžkou ruku takovou pádností na mé rameno, že bych se byl málem povalil. Jak jest to pěkné, pravil, když jest člověk vtipným, neb pak má vždy nějakou zbrklost pohotově. Tím vážným hlasem, jakým jste začal, byl byste mne starého chlapa málem popletl.

— Pane Křikavo, odpověděl jsem mna si rameno, se svými pádnými důvody mi nepřicházejte. Někoho poraziti neznamená tolik, jako jej přesvědčiti.

— A někoho balamutiti také není tolik jako někoho přesvědčiti, řekl novinář; jen pokračujte

doktore, vy jste zábavnější, nežli myslíte. Verba placent et vox.*)

Když jsem byl zase sám s panem Pravdou, tázal jsem se ho, zda-li není překvapen důmyslnou soustavou, kterouž jsem byl právě vyložil, a zda-li by mohl přednost dáti rozkvašenosti a nepokoji amerikánského knihotisku před svrchovaným ústrojím, jímž by se podniknouti mohlo zkrocení nejohnivějšího národa na světě, tak aby v nejkratší době uvykl mírnosti a neškodné svobodě.

— Doktore, odpověděl Pravda mírným hlasem, já smýšlím jako Křikava, vy se vysmíváte naší prostotě. To učení, které nám vykládáte, znám již od dávna. Jest to nauka inkvisice, jest to za pravdu vystrojená moudrost byrokratů, instrumentum regni**), šalba pro církev a stát vymyšlená. Již před třemi stoletími roztrhla reformace tuto zásadu nebezpečného mudrlantství a navrátila každému křesťanu jeho svědomí a jeho právo. Hned v prvních dnech nynějšího světa vyklouzla pravda ze skříňky Pandory s tolika jinými dary, které v rukou nemotorných změniti se mohou ve věci škodlivé; pravdu hledati, toť úloha všech, avšak jí se zúplna zmocniti, toť nepodařilo se posud nikomu. Nedejte se pouhými slovy mámiti. Vláda, ministři, úředníci, což jsou něco jiného než lidé, kteří nemají větších nároků na neomylnost nežli my? A těm byste chtěl výhradní právo přiříknouti, aby vykládali, co jest pravda a co lež? Pravda, milý příteli, jest stvořena pro každého, tak jako vzduch a světlo; to co mohou lidé proti ní podniknouti, záleží jen v tom, že ji mohou zahaliti, že mohou zakázati její zvěstování, nikoliv ale její tajné pře-

*) Slova i hlas jsou mi po chuti.
**) Nástroj vlády.

chování. A komu by takové nešťastné obmezení bylo ku prospěchu? Vládám? Ty by byly první její obětí. Vlády neobmezené budou vždycky šizeny; není zapotřebí než malého houfu nesvědomitých pletichářů, aby sebe lepšího úředníka svedli a jej do nejšerednějších piklů zapletli. Nepozorujete ostatně, že byste vládě právě tím dal největší příležitost k zbrklému jednání, kdy byste ji založil na zásadách pouhé libovůle? Měli by občané z toho něco? Od toho dne, kde by to, co se vykládá za prospěch státu, nebylo také prospěchem občanů, přestal by vznešený podnět občanských ctností, totiž láska k svobodě a láska k vlasti býti ochranným geniem státu a nespokojenost hlodala by na základech jeho. Vezměte řečništi a novinám nadšenost pro právo a svobodu a občanstvo brzo se bude podobati bahnisku, v němž se nerodí nic, než nákaza a mor. A myslíte snad, že byste svou byrokratickou soustavou blahobyt občanů pojistil a tím aspoň velký houf neuvědomělých lidí pro sebe získal? I v tom se mýlíte. Blahobyt jest ovoce, které uzrává jen na stromu svobody. Veřejná bezpečnost, finance, obchod a průmysl zvelebujou se jen v těch zemích, kde jsou pod dohledem veřejného, svobodného hlasu občanů, kterýž se na postrach škůdců pronáší v novinách. Když hlas tento umlkává, jásají hlupci a zlosynové; noc není přítelem poctivých lidí, těm musíte nechati k zdárnému vývinu světlo a vřavu veřejného života. Zpomeňte si, že také v starém Římě bídní chlebaři pozvedli hlasu proti svobodě řečniště a že ji následkem toho Sulla jednoho dne zrušil, a co z toho následovalo? Od té doby nastal úpadek římské říše, jejž ani křesťanství více zadržeti nemohlo.

— Dovolte, odpověděl jsem zaražen obratem,

jejž rozprava naše vzala, netvrdím, jako bych byl kámen mudrců v oboru politiky nalezl, neb vím, že každá soustava se může zneužívati; jedná se jen o to, v které soustavě se to snáze děje. Připustíte mi, že řeč vašich novin jest šeredná a že pro stát není nic horšího, nežli urážlivá bezuzdnost.

— Doktore, víte, co evangelium praví: *A tak tedy po ovoci jejich poznáte je.* Nalezněte mi zemi, kde by bylo více osvěty a více blahobytu nežli v Americe.

— Vidím zde jen samé pohoršení, odpověděl jsem. Sami základové občanstva chvějí se v tom pohyblivém písku, jejž nazýváte demokratii. Před čím máte zde úctu? Před náboženstvím? Dejme tomu; avšak jak nějaký kněz svou povinnost zanedbá nebo nějaké slabosti se dopustí, hned se na něj vrhne dvacet novinářů a vydají jej v posměch jako nehodní synové Noëmovi, místo aby jeho křehkosti před očima jiných ukryli a církev v potupu neuváděli.

— Potupa, řekl Pravda, padá na tu církev, která se ujímá vinníka, nikoliv na tu, která vyvrhuje prašivou ovci.

— Nebo šetříte veřejných soudů? Ještě včera dorážely vaše noviny spůsobem jizlivým na soudce, který snad v okamžení špatného rozmaru obžalovanému něco nepříjemného řekl. Jak můžete pak žádati, aby soudce podržel vážnosti, jestli mu nepřiřknete neomylnost?

— Soud jest pro obžalovaného, odpověděl Pravda, a nikoliv obžalovaný pro soud.

— A kdyby nějaký podřízený úředník, dodal jsem, překročil svou právomocnost a náhodou neb omylem někoho zavříti dal, kterýž vinen není, ihned zdvihne deset novin náramný křik a zbudí poplach po celé zemi a k čemu? že nějaký ničema

neb nějaký žebrák neb zloděj, jehož by všude jinde beze všech okolků do vězení strčili, bez soudního rozkazu zadržen byl.

— A měli by docela pravdu, řekl novinář, neb svoboda i nejposlednějšího chuďasa dotýká se všech. Jak se zákonní předpisy poruší a jediný z občanů nespravedlivě trestá, jsou všickni občané ohroženi. Kdo to nenahlíží, ten nemá o svobodě ani ponětí.

— Ale někdy jest předce zapotřebí spravedlivost závojem zastříti a říši zachovati navzdor přehnané zákonitosti?

— Doktore, vy patrně držíte s Pilatem. Jemu také pranic nevadila přehnaná zákonitost, a proto raději nevinného Krista odsoudil, nežby byl své místo ztratil. Byl to chytrý muž, a nevím proč se tak přísně posuzuje.

— Ale kam s tím dojdeme, pravil jsem s rostoucí rozmrzelostí nad chladnými slovy novináře. Hle dvanácte neb patnácte časopisů má býti výrazem všeobecného mínění a republiky!

— Co pravíte, patnáct časopisů? řekl Pravda, máme jich tři sta v našem městě a to jest příliš málo pro obyvatelstvo čítající milliou šestkrát sto tisíc duší. Boston má jich sto a počítá méně nežli dvakrát sto tisíc lidí; avšak v Bostonu, v tom městě Puritanském, rozumí se svobodě a vzdělanosti zcela jinak nežli v Paříži.

— Tři sta časopisů! zvolal jsem v udivení nad tímto náramným počtem. Kdo ale při tom řídí a spravuje veřejné mínění? Tu se může kdokoliv vydávati za proroka a zákonodárce, kterýkoliv blouznivec může tedy lidu namluviti co chce a může své převrácené mínění obecenstvu vtírati. I totě šeredný despotismus!

— Milý příteli, odpověděl Pravda přidušeným

hlasem, aby mé hlasité deklamování opět utišil, nezačínejte zase se svými žerty, Křikava se jim směje ale mne zarmucujou. Tam, kde může každý mluviti co chce, není řeči ani o zvláštním povolání, ani o prorocích, ani o „komkoliv“, nýbrž jenom o právu, kteréž každému občanu přisluší a jehož každý z nich užívat může, nechť to jest k jeho vlastnímu prospěchu nebo k všeobecnému zdaru. Kdo by se v svobodném národu domýšlel, že řídí a spravuje veřejné mínění? Znáte nějakého Amerikána, který by své jednání nespravoval dle vlastního úsudku a stranu a korouhev, k níž se přidal, sám si dle vlastního uznání nezvolil? Knihotisk jest ohlas, kterýž opakuje myšlenky všech, a nic více. Ty naše nepočetné noviny mají jen jeden účel, totiž sbírati udaje, úvahy, nové myšlenky a všude světlo rozmnožovati a rozšiřovati. Čím více jich jest, tím snáze může každý občan všeho se dočísti, o všem přemýšleti a samostatný úsudek si utvořiti. Nemáme jiné ctižádosti, než abychom pravdu učinili každému přístupnou; tak zvaný despotismus novin straší jenom v hlavě nepřátel svobodného tisku. Despotismus takový byl by jen v tom případu možným, kdyby nějaká nerozumná vláda tisk své výhradní moci podrobila a tím protivné strany přinutila, proto ní se spojiti, kdežto při obyčejném běhu věcí mínění novin samých daleko se rozchází. V Americe, kde vychází dva — až tři tisíce novin a kde denně nové povstávají, tam udusilo množství tyranů již dávno všechno tyranství toho spůsobu.

— Nu budiž, toť spůsob vlády, na nějž Aristoteles nepřipadl, jest to papírová demokratie. V této šťastné zemi vládne každý, jenom ne vláda. Vy novináři (a kdo by zde nebyl novinářem?), vy jste více nežli církev, více nežli soudy, více nežli stát. Co pak jste vlastně?

— Na to jest snadná odpověď, odvětil Pravda, my jsme občanstvo.

— Avšak jest-li občanstvo, jest-li lid vládne, kdo zbývá, nad nímž by se vládlo?

— Doktore, odpověděl novinář s úsměvem, jdete-li po ulici, kdo spůsobuje, že jdete? Pro jedno slovíčko bylo by vám tedy vodítek zapotřebí? Držíte-li své vášně na uzdě (což mimochodem řečeno vždy nečiníte), koho udržujete pak na uzdě? Pro národy přichází tak, jako pro jednotlivce věk dospělosti; zůstává-li Čína pořád na stupni dětinském, tedy té zemi lituju, avšak my křesťané a občané veliké říše, my nejsme již národem blbců a opatrovanců, my jsme již dávno poručnictví odrostli a spravujeme své záležitosti sami. Což jest svrchovanost národu, kteráž od sedmdesáti let jest prvním článkem naší ústavy, jiného, nežli prohlášení zletilosti naší?

— Takovým podobenstvím nic nedokážete, namítl jsem, co platí o jednotlivci, neplatí také o celém národu.

— Držíte se vždy jen slova, doktore. Vždyť jest národ spolek jednotlivců; co platí o desíti, dvacíti, o tisících jednotlivcích, to platí také o millionu. Při kterém pak počtu počíná národ?

— To se věci netýká; není pravda, že by národ nebyl ničím jiným, nežli spolkem jednotlivců, jest něčím zcela jiným.

— Tedy byste tvrdil, že součet jest něco jiného, nežli souhrn všech jednotin, z nichž se skládá.

— Mýlka! zvolal jsem unaven touto hádkou s obmezeným tvrdohlavcem, jest v tom patrný rozdíl. Které jest to kouzelné slovo, jímž státníci všechny odchylující se snahy zaříkávají? Všeobecný úspěch. A mají-li se zvláštní práva a nároky, které vládě překážejí, odstraniti, co se předstírá?

Úspěch vyšší, úspěch společenský. Prospěch obecný toť hráz, jíž práva jednotlivců se obmezujou, tak aspoň se soudí a jedná ve všech vzdělaných státech. Kdyby úloha státu jenom v tom záležela, aby bral ohledu na přání většiny a sčítal úspěchy a vůli jednotlivců, prosím vás, jaká by z toho vycházela politika; bylo by to pouhé kramářství, nepatrná úloha, jíž by kdokoliv provésti dovedl. Představte si Cæsara, Richelieu-a, Cromwella, Ludvíka XIV., aby se tak musili starati o to, co sedláci povídají, a aby musili nechati hlasovat několik tisíc měšťanů?

Kam by to přivedli se svou vyšší politikou, se svými alliancemi, vojnami, dobytím zemí, se svými velkými činy a šťastnými výsledky, jimiž co vítězové se oslavujou? Národ unášeti na dráze vítězství a slávy a lid pro myšlenky roznítiti, po nichž mu nic není a k jejichž provedení jest zapotřebí ctižadosti a odvahy, toť ten vyšší politický věhlas!

To jest to, co národy milujou, neboť lid se klaní těm, kteří ho nohami šlapou. Přenechte tento lid sobě samému, nebude vám nic jiného dělati, než brázditi role pluhem a letopisy jeho vyplní se dvěma řádkami, jako konec pohádky: Žili dlouho, byli šťastni a měli mnoho dětí. Co by se při takovém utěšeném vladaření stalo z historie? Čemu by se naši synové učili v gymnasiích?

Výmluvnost mne unesla, to jsem cítil. Pravda, který tomu všemu ani nerozuměl, díval se na mne se zvláštním výrazem.

— Doktore, pravil, nejsem přítelem mudrlantství, avšak ze všech jeho kousků kejklířských jsou mi nejprotivnější zastaralé zdánlivé pravdy a dávno pochované lži. Protivujou se mi, jako stará nevěstka, která zapomněla se dáti zahrabat a

mezi mladý lid co hnusný hastroš své líčidlo, své nepravé vlasy a polozakryté vrásky na odiv nosí.

Washington ukázal světu, jak poctivý vladař se svobodným lidem zacházeti má, důkaz svobodné vlády jest tedy podán; doba politického soběctví již minula, nastala doba občanské obětavosti. Kdo to nenahlíží, kdo tento hlas nového pokolení neslyší a kdo nepochopuje, že průmysl, mír a svoboda jsou panovníky nynějšího světa, ten jest buď snílek nebo blázen a cesta jeho nevede k slávě nýbrž k hanbě.

— Dost toho, pane, vykřikl jsem vstana a mimovolně sáhna po zbrani, již jsem ovšem neměl. Kdybych byl měl na sobě uniformu lékaře národní gardy, byl bych tohoto nestydu přinutil, aby kordisko semnou změřil a svaliv ho do prachu, byl bych mu bez dalšího odvolání dokázal, že Amerika osvětě pranic nerozumí a že Francouz vždycky má pravdu.

Kapitola desátá.

Jak se v Americe noviny redigujou.

Pravda pohlížel na mne s podivením, že jsem se tak rozpálil. Křikava však, kterýž vstoupil a množství potištěného papíru přinesl, dal rozprávě jiný obrat.

— Zhurta, zvolal svým silným hlasem, teď do toho! Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.*) Doktore, pomozte nám, vaše pravá ruka jest volná, vezmete papír a sestavte návěští. Pište: Porážka našeho vojska. Hle to vyplní celou první stranu. To řka hodil list do skříně spojené s tiskárnou.

— Porážka! namítl jsem, vy oznamujete lidu,

*) Nyní, Aeneaši, zapotřebí jest ducha a odvahy.

že vojsko naše bylo poraženo? Pišme raději: Strategický pochod, rozmyšlená kombinace, vždyť touto neopatrností zbudíte všude strach a hrůzu.

— Doktore, jste nenapravitelný, odpověděl Pravda, opakuju, že musíme zemi celou pravdu říci. Myslíte, že jedna porážka zastraší Amerikány a že se dají jako děti štěstím unášeti. Vítězství nechalo by nás zcela chladnými, porážka ale, ta zdvojnásobní naše namahání, ta přivede nových vojáků a zjedná nových peněz. Kolik mužů padlo?

— Padlých jest 3000, pravil Křikava, raněných 6000 a pohřešených 2400.

— Napište to do oznámení, doktore, řekl Pravda. A co dělá kongres?

— V senátu, vypravoval Křikava, bylo dlouhé rokování o otroctví. Senator Sumner provedl zrušení otroctví v spolkovém okresu Columbia. Toť první krok. Doktore pište. Znamenitá řeč výmluvného senatora Sumnera. Tak, tím jest hlavní náš list vyplněn. Nyní se dejme do přílohy. V sněmu poslanců nic zajímavého; předseda volal třikrát k pořádku a ztratilo se mnoho času hašteřením.

— Toť si tam obvykli, řekl Pravda. Nyní přijde politický článek, doktore pište: Navrácení se k zákonu a svobodě; Habeas corpus*) nutno obnoviti.

— Jak? zvolal jsem uleknut, v okamžení, v kterém zvěstujete porážku a kde by bylo zapotřebí všechnu vládní moc v rukou vojenských sestřediti, žádáte obnovení úplné občanské svobody se vším jejím nebezpečím! Měl byste věděti,

---

*) Habeas corpus jest název zákona, dle něhož jen po vynešeném rozsudku soudním zatknutí občana jest dovoleno.

že v takových dobách všechna práva se zastavujou, neb nic neukonejší lid více, jako vědomí, že jest s tělem a duší v moci vlády. Věru vy nerozumíte nic vyšší politice.

— Milý brachu, despotismus není silou vlády, odpověděl Pravda; čím svobodnější jest lid, tím jest jemnější, poslušnější a obětovnější. Chcete-li, by vás podporoval, musíte mu důvěřovati. A nyní dále: Krádeže při loďstvu od národu odkryté. Pište doktore a podtrhněte to, aby v tiskárně tato slova vyznačili.

— Ale kam vás to vede, zvolal jsem, což budou říkati ti, kteříž se obviňujou, jaké to stížnosti zbudíte!

— Nechť si taškáři stěžujou, řekl Pravda, já se jim neukrývám a mám v rukou důkazy.

— Důkazy? kdo vám je podal?

— Veřejné rokování je podalo. V zemi, kde jest zapovězeno mluviti, jednají zloději a mlčí okradení; v zemi však, kde jest každý občan činným členem národa a kde právo má, aby ve jmenu národa co žalobník vystoupil, tam se schovávají zloději a tam křičí a jednají okradení. V staré Evropě nezabraňujou milliony na policii vynaložené, aby se milliardy nekradly; u nás ale, kde každý sám dohlíží, třese se již ten, kdo trojník zproneověřil. Není to nejmenší z výhod svobody, že taškářství ve velkém vedle ní není možné. — A nyní zprávy z ciziny.

— Zde jsou tři dopisy z Londýna, pravil Křikava.

— Nač pak najednou tři dopisy, ptal jsem se káraje zbytečný za ně náklad.

— V Anglii jsou tři strany, odvětil Křikava, a potřebujeme tedy tři ohlasy, abychom poznali, kam směřujou. První dopis, v barvách starého

Pama*): Válka s Amerikou; spravedlivost jest sice dobrá věc ale bavlna ještě lepší, nechť shoří celý svět, jen když Anglie se ohřeje. — Druhý dopis, v barvách Derby-a**): Starý Pam má obecenstvo za blázna, volá po zbrani, sáhá po pevnostech a obrněných korábech, hraje si na vojáka a nechce vlastně nic než zachování pokoje a svého místa. Ať nám svěří ministerstvo, my jsme také takoví vlastenci a stojíme méně peněz. — Třetí dopis: v barvách Brigtha a Cobdena***): Příteli John Bulle, vláda si s tebou zahrává a lichotí tvé marnosti, aby poslední stříbrňák z tvé kapsy vyloudila. Zmuž se a jednej jako tvůj strýc Jonathan†), obstarávej své věci sám. Až jednou národy drahým mastičkářům se nesvěří, jež se diplomaty a velkými politiky jmenujou, budou žíti svorně jako bratři a nastane pokoj a láce.

— Naděju se, řekl jsem Křikavovi, že k těmto třem dopisům, jež obecenstvu předkládáte, připojíte také své vlastní mínění.

— Toho není zapotřebí, odpověděl Křikava, Jonathan má ve zvyku, aby si sám své mínění vytvořil, má příliš dobrý zrak, než aby potřeboval našich brejlí.

Dveře se rychle otevřely a tři mladé, pěkně ošacené ženštiny vstoupily do pokoje; nejstarší z nich asi pět a dvacetiletá, ujala se slova hlasem skromným avšak odhodlaným.

---

*) Pam jest přezdívka lorda Palmerstona, druhdy prvního ministra anglického, ze strany Whigů.

**) Derby, torristický ministr anglický.

***) Bright a Cobden, vůdcové svobodomyslné strany v Anglii.

†) Jonathan jest přezdívka amerického lidu a John Bull anglického.

— Vážený pane, oslovila Křikavu, jsme vyslány od švadlen, abychom vás prosily o oznámení ve vašem listu, že svou práci zastavujeme a že budeme příští pondělí míti schůzi, v níž se o prostředcích poradíme, jak bychom útisku, pod nímž trpíme, se zbavily; hodláme dobýti svých práv a chceme si je lépe ujistiti.

— Oděvníci jsou bohatí, řekl Křikava, dříve než se podají, budete musiti všechny své úspory ztráviti. Máte, mé dámy, million na vyházení?

— Pane, připojila nejmladší s tvrdošijným výrazem, myslíme, že dosáhneme svého účele se sto tolary na návěští. Ukážeme pánům oděvníkům, co pět set žen zmůže, které si předsevzaly, že se nepodají. Toto naučení otevře velkým podnikatelům a tyranům oči a despotové staré pevniny zblednou z toho strachem na svých trůnech. Buďte jen tak laskav a dejte do zejtřejšího listu provolání, o kterém se náš výbor uradil a jejž sepsal.

Těmito slovy podala Amazonka novináři složený papír a Křikava přečetl basovým svým hlasem následující neslušný šprým, pamětihodný to důkaz ženské převrácenosti, kteráž se může přihoditi jen v zemi, kde i ženy na svobodu věří:

Občanům Pařížským v Massachusettsu švadleny zdejší.

Abychom práv nám upíraných uhájily a spravedlnosti se domohly, odhodlaly jsme se, my švadleny Pařížské svou práci zastaviti; za osm dní tyrani naši povolí nebo se ohlídneme po práci jiné. Kdo nás chce zaměstnávati? Nechceme ruce složiti do klínu, ale rozhodly jsme se, že nebu-

deme více pracovati za darmo pro lidi, kteří mohou práci zaplatit. Kdo může potřebovati našich rukou? Umíme dělati klobouky, šaty, svítky, koláče a dorty, umíme šíti, vyšívati, plésti, péci a vařiti; dojíme krávy, děláme másla a sýra, krmíme drůbež a obstaráváme zahrady; umíme držeti pokoje v pořádku i kuchyně, umíme stláti, dříví štípati, oheň rozdělávati, práti a žehlovati a především děti laskavě ošetřovati; zkrátka, každá z nás jest výborná hospodyně. Co se naší obratnosti a spůsobilosti dotýká, zeptejte se jenom těch, u nichž jsme sloužily. Jen honem, co žádáte? Kdo si žádá černých očí, krásného čela, zkadeřených vlasů, půvabu a mladosti Heby, hlasu Serafa, úsměvu anděla? Vy starší pánové, potřebujete dobrých hospodyň, vy mladší mužové hledáte pracovité a úslužné žínky; hlaste se, dražba jest otevřena. Jeden, dva, tři: přiřknuto! kdo jest ten šťastný?

Bližší zprávu podá

výbor švadlen,

v topolové ulici č. 20.

— Výborně, mé dámy, řekl Křikava, dnes večer ještě bude vaše návěští oznámeno a dáme mu nápis: Provolání švadlen, aby každému hned bylo nápadné. Těmito slovy se deputací hluboce uklonil a vyprovodil ji ke dveřím tak zdvořile, jako by sám krajský jej byl návštěvou poctil.

— Je-li možná, zvolal jsem, že v Americe dělají ženy, co se jim líbí? Což to není v příkrém odporu s veškerou zkušeností a se zdravým rozumem? Schůze švadlen! Toť se dočkáme ještě spiknutí pradlen a komplotu babiček k porodu.

Povstání v kabátech nestojí již za nic, ale povstání v sukních jest směšné.

— Ještě směšnější jest, odpověděl Pravda svou obvyklou chladností, domýšlejí-li se kabáty, že mají právo k utiskování sukní.

— Jen dále na té dráze, odpověděl jsem, jen opojujte tyto střeštěné hlavy svobodou a uhlídáte, kdo bude jejich první obětí.

— Doktore, řekl Pravda, vy jste příliš rozmrzelý, při každé sebe menší narážce proti svým starým předsudkům, křičíte, jakoby se svět měl zbořiti. Ženy, pane, jsou polovinou lidského pokolení. To jest pravda, kterou již Aristoteles poznal, ale po dva tisíce let nikdo tu pravdu nepochopil až teprva Amerikáni. Kdyby naše ženy s námi naše naděje a naše obavy sdíleti nesměly, hleděly by nás k tomu míti, abychom sdíleli s nimi jejich slabosti a rozmary. Jesti nutno, aby naše manželky, dcery a matky pro svobodu se zanítily, neb tímto podnětem nevyhyne pak láska k svobodě ani v srdcích manželů, otců a synů. Tyto švadleny zdají se vám býti zbrklé, já se jim obdivuju, byť i návěští jejich bylo směšné; miluju velkomyslné duše, které věří na spravedlivost a svá práva hájí. Z takových duší povstává velký národ a v nich záleží přednost našeho krásného zemědílu.

— Dohotovme noviny, řekl Křikava, zde jsou tržní zprávy: bavlna, vlna, uhlí, železo, mouka, obilí, vepřové, skopové a hovězí maso, seno, kůže, cukr, káva. Nic zvláštního, vyjmouc mouku; dobré druhy prodaly se o procent dráž, nežli ostatní.

— A kdo měl dobré druhy? ptal se Pravda, vezma ceník do rukou; Novák, Pokorný, Novotný, tato jména musíme podtrhnouti, aby se tučným

písmem vytiskla. Smějete se, doktore, to není maličkost. Osobní zodpovědnost jest silou a životem republiky; každý musí míti na čele napsáno, čím jest a co udělal. Připojiti k poctivosti čest a prospěch a k podvodu hanbu a zkázu, toť tajemství mravnosti a vlády; toť úloha, již posud žádný zákonodárce neprovedl, o niž se však náš tisk denně pokouší.

— Pěkná to tiráda na sud moučný.

— Však poznáte hned kam směřuje, odvětil Křikava; tu to máte; vepřové maso: dvacet zkažených sudů s jmeny Ostrý a Smolař, podtrhněte také tato jmena, to je vyloučí z trhu.

— Co to děláte, vždyť k tomu nemáte práva. Není vám na tom dosti, že máte politiku v rukou, chcete se zmocniti také policie?

— Tak mluvíte vy, milý doktore, odpověděl Křikava, my jsme policií, ba ještě více, my jsme svědomím obecenstva. Rozdáváme čest i zisk: Honestus rumor alterum patrimonium est *). Jen otvírejte oči a křičte, těší-li vás to; myslíte-li to opravdu, to vás kojná vyměnila a vy nejste Amerikánem.

— Nevíš ani, jakou máš pravdu, řekl jsem sám k sobě, netušíš ani, jak pohrdám Don Quixotem, který jest tím bláznem, že se stará o záležitosti každého kdo se namane, aniž by k tomu byl požádán a za to zaplacen.

Tu to máme, co jest země bez úřadníků! Každý jest pak přinucen, aby se staral sám o sebe, toť směšné! Ve Francii mne zbavuje rozumná a sestředěná vláda každé starosti, jsem tam jako král, jehož jiní obsluhujou; požívám v pokoji svého štěstí a své slávy a nežádá se za to ode mne

*) Dobré jmeno jest jako dobré dědictví.

nic, než mé peníze. Toť ta vznešenost vzdělanosti, vyznám-li se v tom jen poněkud.

— Zde jest zpráva z bursy, zvolal mladík, který bez dechu do pokoje vstoupil.

— Nic nového? ptal se Křikava.

— Nic nežli mexikanská půjčka.

— Co se o ní vypravuje, Jaromíre, ptal se Pravda.

— Udělala úplné fiasko, bylo to šibalství starého Malého.

— Jak, šibalství? tázal jsem se po přečtení bursovního listu, vždyť vystoupila půjčka o celý tolar nad první cenu.

— Malý skupoval jednou rukou, co druhou rozprodal, podotkl Pravda, to jest starý kousek a s tím u nás nikdy nepochodí; nejsme k tomu dosti hloupí. — Pane Červený, obrátil se k příchozímu, napište mi pro zítřek o tom nějaký článek; jděte k směnkářům a hleďte dověděti se, co na tom jest.

— Dnes večer přinesu článek, pane Pravdo, dovím se toho víc, než co potřebujeme.

— Pane, oslovil jsem mladíka, kterýž jak jsem dle jmena jeho poznal, byl synem lékárníka a tedy bratrem mého nastávajícího zetě, musí to býti velmi nesnadné při takovýchto okolnostech udělati na burse nějakou dobrou koupi, když obecenstvo jest do všeho zasvěceno.

— Pane, odpověděl Jaromír pln udivení, bursovní obchod jest tím snadnější, čím známější jsou poměry jeho. Na burse jest lež pravou zkázou a jen pravda přináší zisk.

— Dobrá, pomyslil jsem si, zde zpívají všickni tu samu písničku. V Paříži, v středišti vzdělanosti, v hlavním městě důvtipu, ví každý, že obe-

censtvo po takových podniknutích nejvíce se shání, jimž nejméně rozumí. Co může z podniku vyjíti, kterýž jest známý? Pět a na nejvýš šest procent, kdežto neznámý obchod může vynésti patnáct až dvacet procent, toť právě tajemství bankéra. Zde se vyměňuje hodnota za hodnotu, jaký to obchod nuzařský; v Paříži ale, tam se kupuje naděje, toť poesie hry a půvabnost loterie. Ztratí-li Francouz své peníze, což mu na tom záleží, toť prósa; jest-li se v myšlenkách bohatstvím zasype, své libůstky a svou ctižádost uspokojí, toť ideál. Stojí to sice peníze, ale může se sladký klam dosti draho zaplatiti?

— Příteli Křikavo, ozval se vřískavý hlas, přináším dvě oznámení, jež bych rád v tvém listu uveřejnil, ale slevíš mi něco na tarifu, časy jsou zlé.

Ten, který takto Křikavu oslovil, byl malý mužík v dlouhém svrchníku a náramném klobouku; jeho postava, jeho posuňky a jeho šat, vše hlásalo každému: hle, já jsem Kvaker. *)

Křikava vzal obě oznámení a smál se.

— To jsou prožluklé inseráty, řekl, ale nerozumím jim nikterak; pak četl následující:

Hostinec v Montmorency.

Seth Ptáček, majitel hostince u dvou holoubků v Montmorency, oznamuje ctěnému obecenstvu co nejuctivěji, že po celé jaro a léto všechny zamilované párky, které by k němu zavítaly, za poloviční cenu obsluhovati bude.

— A proč pak děláte takovou výminku? ptal jsem se.

*) Kvakrové, členové náboženské sekty, kteří svou prostotu rádi staví na odiv a každému tykají.

— Příteli, odpověděl mužík sepna ruce nad žaludkem a zdvihna oči k nebesům, nic není krásnějšího a úcty hodnějšího, nežli láska. Posaďte mladého člověka naproti růžovým šatům a černým kadeřím, s nimiž si zahrává větérek a stojím vám za to, že se bude cítit unešena do nebeského étheru a po celý týden sprosté pečeně ani se nedotkne. Byl by tedy hřích těmto andílkům, kteří se účtu bez toho ani nevšimnou, počítati spůsobem obyčejným, to by mé svědomí nepřipustilo.

— Tato útlost tvého svědomí sluší ti jak náleží, pravil Pravda a kousl se do pysku, co pak obsahuje druhé oznámení?

Přátelské napomenutí.

Dinah P . . . . ová. Žádáme tě, abys se nevrátila. Matka tvá jest zcela zdráva; nic není rozhodnuto, ostatně se ale celá rodina lépe má od té doby, co jsi ji opustila.

— Toť nějaké tajemství rodinné, řekl jsem s úsměvem, to se nevysvětluje.

— Obecenstvu ne, ale tobě, doktore Kovale, ano. Jedná se o sestru poněkud lehkomyslnou, kterou jsme s ohledem na její rodiče a na veřejnou pomluvu poslali do Kalifornie, aby se tam stala učitelkou. Obáváme se, aby se tato nešťastnice nevrátila a proto ji přátelsky napomínáme, aby raději na cestě se nezdržovala; doma není pro ni místa.

— Toť obdivuhodná laskavost, odvětil jsem pokrče rameny, lituju, že jsem tak jemnocitného muže dříve neznal.

— Bylo by ti ovšem nesnadné, mě znáti, odvětil Seth a sklopil oči, tys mne nikdy neviděl,

ale panna Marta vypodobnila mi svého pána a úžasný případ včerejší tak zevrubně, že jsem tě na první pohled poznal.

Cnostný hospodský vyslovil jmeno Marty zvláštní něžností, což mi později jednou ještě připadlo a čehož bych si byl ještě více všimnul, kdyby nebyl právě udychaný muž rychle do pokoje vrazil a zvolal:

— Velká novina, pane Křikavo, starosta náš jest odsouzen, byl postižen v nedovoleném obcování s divadelní herečkou, jest odsouzen k deseti tisícům tolarů, jež musí manželi herečky za odškozenou vyplatit.

— Doktore, pravil Křikava, vezměte péro, dokončíme své návěští; číslo novin jest dobře vyplněno, odbyt jest pojištěn.

Hle, slyšme:

Porážka našeho vojska
3000 padlých, 6000 raněných.

Znamenitá řeč výmluvného senatora Sumnera.

Navrácení se k zákonu a svobodě.

Krádeže při loďstvu od národa odkryté.
Provolání švadlen stran zastavení práce.

Odsouzení starosty městského.

— Pojďme, pokračoval, práce dnešní se vydařila, zatopili jsme notně šíbalům. A nyní do toho, hoši, volal do tiskárny, pospěšte si, za čtvrt hodiny vyvěsíme návěstní tabuli.

Kapitola jedenáctá.

Zda-li je dovoleno, soukromého života se dotýkati.

Vložil jsem se do pohovky, přemítaje o neutěšených výjevech, které se před mými očmi dály. Žíravé bezvládí, všeobecné udavačství, zmatek nad zmatek, vláda v rukou kohokoliv kdo se namane, hle toť ta vyhlášená svoboda tisku! Vřaďte pak lid ten do pluků vůčí nepřítele veřejného pořádku!

— Nu, milý doktore, řekl Pravda hlasem lichotivým, nyní víte, jak se noviny dělají. Líbí se vám to? chcete býti mým nástupcem?

— Nikdy! nikdy! zvolal jsem, pošina mimovolně své sedadlo nazpět. To co vidím mne leká, zahráváte si se vším, co jsem uvykl považovati za ctihodné a posvátné. Ze narážíte na ministry a poslance, z toho bych si ještě tolik nedělal, neb ministři byli povždy terčem novinářských pisálků, a nejslavnější jest ten škrabák, který aspoň dva neb tři ministry zvrhl. Jsou-li země a národy, jež takové převraty baví, budiž, mne do toho nic není; přál bych jim jen dvě nebo tři revoluce, aby se vyhojily. Ale soukromý život, ten by měl aspoň ve veřejnosti býti šetřen, toho by se neměl nikdo dotýkati!

— A kdo vám to povídal, řekl Křikava potutelným hlasem.

— Pane Křikavo, odpověděl jsem, to povídal Royer-Collard, velký metafysik, kterýž sice neměl nikdy vlastních myšlenek, kterýž ale tomu rozuměl, jak se myšlenky jiných v kovu vylejou a do mramoru vyryjou. Tento slovútný filosof pronesl tato zlatá slova, jež by si každý novinář na zeď

své písárny měl napsati: Soukromý život budiž cizímu oku uzavřen!

— To váš velký filosof pronesl pořádnou hloupost, odpověděl Křikava; což se může člověk ve dví rozděliti, což může býti někdo darebou doma a poctivcem veřejně? Co pak jest vlastně soukromý život? kde pak začíná a kde pak přestává? Volá-li někdo na nás, abychom se vyhnuli pominutému psu, dopouští se tím nějaké urážky soukromého života nebo není to spíše ve prospěchu veřejnosti? A jestli nestoudní dodavači naše loďstvo okrádají, dotýkáme se práv soukromého života, udáváme-li zloděje? Nebo jest-li rozšafný pan Malý, který zbohatnul cizími miliony, na novo hloupost nezkušených lidí vykořistiti chce, jest to zneuctění jeho soukromého života, řekneme-li, že jest šibal?

— Pane, namítl jsem dotíravému novináři; nevíte ani, co bych vám na to mohl odpověděti; však stačí jen krátké vyvrácení. Máme tu na př. starostu městského, kterýž snad v neopatrném okamžení se zapomněl, jehož snad prohnaná frejířka do svých tenat přilákala, a kterýž dozajista co osoba úřední té chyby se nedopustil, která se mu vytýká; nač s ním děláte takový pokřik, nač to pohoršení, to veřejné jeho tupení pro přestupek, do něhož vám nic není?

— Nač to? řekl Pravda s chladností, kteráž by spíše Robespierovi byla přislušela; abychom ho k odstoupení přinutili. Mohli bychom ve svých rodinách posvátnost manželství a mrzkost nevěry hlásati, kdyby cizoložství v městské radnici se zahnízdilo? Nemožno. Neúhonností v soukromém životě zaručuje se nám poctivost v životě veřejném; jinak byl by veřejný život komedií, v níž by každý nosil škrabošku a kdež by k svému

vyražení mluviti mohl o svědomí, o právech a povinnostech, aniž by slova z toho věřil, co mluví. Nechť si národy dětinské s takovými nebezpečnými natvářkami zahrávají, v Americe béře se všechno do pravdy; nechť hejřilové za oceánem kejklům takovým své zdraví a jmění obětujou, u nás musí každý kdo chce býti vážen, také v skutku býti vážným člověkem.

— Zde jest psaní od starosty, řekl přichozí posel, oznamuje své odstoupení.

— Pane Pravdo, zvolal jsem, ještě jest čas, můžete ještě odsouzení z vašeho listu vyjmouti, učiňte to, týká se to nyní jen obyčejného měšťana, jehož byste nejenom samého, nýbrž i s rodinou na pranýř postavil. Vytrhněte tu řádku z vašeho návěští a promiňte mu chybu, jíž se on jediný nedopustil. Což jste sami Katonové v Americe, což nečetl nikdo z vás, kteříž se tak často evangelia dovoláváte, příběh o cizoložnici? Pro Bůh, mějte předce lidské srdce, buďte milosrdní!

— Nejsem ani milosrdný ani ukrutný, odpověděl Pravda chladně, ba nejsem ani osobou, jsem listem novinářským, ohlasem, fotografií. Návěští zůstane tak jak jest; lituju vinníka ale mám svých povinností; pravdu zatajiti nesmím.

— Ale tu vaši povinnost jste si sám uložil, řekl jsem rozhorleně.

— Tím se však nestává méně posvátnou, odpověděl novinář. Pochopte jenom úlohu, která mi připadla. Jak by se v občanstvu, svými záležitostmi tak zaneprázdněném, a svou samosprávou úplně zaujatém, mohla svoboda udržeti nedotknutá, jak by se mohlo zbuditi a rozšířiti tolik myšlenek šlechetných, a obhájiti šetření práva a uctění rozšafnosti, jak by se ujistiti mohla odměna službám veřejnosti prokázaným, kdyby nebylo novin, to-

hoto vynálezu neméně důležitého, jako jest vynález parních strojů a telegrafu. My novináři jsme ohlasem občanstva, strašlivým to ohlasem, polnicí přezvučnou, jíž se všechny hlasy sesilujou a až na konec světa zanášejí a jíž se nejzatvrzelejší svědomí probuzuje. Činy dobré i činy zlé, všechno slouží našemu účelu; činy dobré, aby zbudily ve všech srdcích potěšení a šlechetnou řevnivost; činy zlé, aby zbudily rozhorlenost a ošklivost. Včera vykonal jste čin šlechetný a odhodlaný; kdo by se o něm byl dověděl na př. ve Španělích a jinde v Evropě? Několik vašich přátel a sousedů a na nejvýš jedno město; my jsme však spůsobili, že jeden a třicet millionů lidí jmeno vaše s úctou vyslovuje, že tři miliony mladíků vám závidí vaši hrdinnost a v následování vašem se utuží. Toť vykonali ti pisalkové, jimiž tak pohrdáte. Nechť dnes spůsobí některý vysoký úředník veřejné pohoršení, nechť prohřeší se proti občanstvu; soud jej co člověka potrestá, avšak noviny odsoudí jeho zločin uvedouce ho v ošklivost u celého národa. Čím větší jest poklesek, tím účinlivější jest poučení, jež z něho vychází. Naše přísnost rozdurdí sice nějakou rodinu, urazí některé slabochy, avšak zachrání tisíce lidí před zločinem, k němuž by se bez té výstrahy dali svésti. Není pochyby, že z té přísnosti nám vzejde nesmířitelné nepřátelství, ale což na tom? Což klademe proti sobě svou povinnost a svůj zisk na váhy? Doktore, buďte k nám méně přísným a uvažte, kolik státníků by se našlo, kteří by měli vlastností k novinářství takovému potřebných a kolik z nich by se odhodlalo, naše nebezpečenství a skromnou naši ukrytost s námi sdíleti.

— Výborně Pravdo! zvolal Křikava, mluvíte

jako kniha, drahý příteli, a sice jako kniha pravdivá: Rara avis in terris, nigroque simillima cygno *).

— Stává ale ctižádosti, která se neukrývá, odpověděl jsem rozhořčen nad Pravdou a nad sebou samým, neb slova tohoto mudrlanta mne pomátla; mnohý se má za cnostného stavě na odiv velkou přísnost, v skutku ale a třeba nevědomky nemá nic jiného na zřeteli nežli svůj prospěch a své obohacení.

— Obohacení, odvětil Křikava, nedostává se novinářům, jak si myslíte. Hleďte příteli, svět jest jako divadlo, v němž se nacházejí tři druhy lidí: diváci, herci a spisovatelé. Diváci jste vy, Zelený, Červený a všickni dobří šosáci bez zločinů a bez cností, kteří ve stínu svého vinného loubí a ovocného sadu žijete a tyjete. Herci záleží jako každá divadelní společnost z lidí na své výsledky vzájemně žárlivých. Ctižádostivec, krásomluvec, lakomec, křikloun, tyran a sluha hrajou svou úlohu k velkému vyražení obecenstva, kteréž jim někdy tleská, někdy je vypíská, ale pokaždé jim zaplatí. První zpěváci žádají si pěkných šatů, paláců, zlata, ano mnoho zlata; znají rozmary obecenstva a umí z nich jak náleží těžiti. Spisovateli ale, básníku, novináři, od něhož vychází denní heslo, kterýž složil oblíbený nápěv, sepsal uchvacující krásořeč a roznítil ve velkém houfu novou ideu, tomu se hodí jenom kus chleba a pak se jím opovrhne. Což jest idea pro chytráky? nic než kokarda, přijde jen na to, kdo ji umí nejlépe nastrčiti. Hlásejte po dvacet let, že svoboda jest jedinou spásou národů, a nebudete nic než hlasem nenáviděným od těch, kteří poroučí a nepohodl-

*) Vzácný to pták na zemi a podoben černé labuti.

ným těm, kteří slouží. A přijde-li konečně den, kdežto lid se probudí, aby shodil jařmo jej týrající, bude první odvážlivec, jenž ztýčí korouhev s heslem, jež jste po celých dvacet let opakoval, vyvolencem jeho a bude zasypán oslavou, penězi a znaky svěřené moci. Jediná hodina rozhodne štěstí takového prvního herce, kterýž nemá pro neznámého novináře, jenž mu dvacetiletými svízely a obětmi tuto vítězoslávu připravil, nic než úškleb pohrdlivý. Obecenstvo chová se zrovna tak jako herec. Hledáte poučení z tohoto podobenství? Zde je máte. Město naše chystá se k volbě starosty, buďte jist, že pomyslí na každého jiného, jen ne na jediného muže, kterýž by toto místo zasloužil, na přítele Pravdu. V ten den, až svému břemenu podlehne, bude o něm v jeho vlastních novinách sotva dvou pochvalných řádků, jestli já sám chvalořeč jeho nesepíšu. Hle, taková odměna očekává občanskou cnost v Americe, nic méně jsme prvním národem na světě: Ab uno disce omnes *). Nyní si představte, jak velká jest naše ctižádost.

— Příteli Křikavo, pravil Pravda, což nepokládáte za nic tu čest býti chválenu a milováno od vás?

Dveře se otevřely a opět se objevila známá nám kuní hlava advokáta Lišky. Usmíval se přívětivěji, než kdykoliv jindy.

— Pane Pravdo, řekl přisládlým hlasem, nechtěl byste býti tak laskav přijmouti do vašeho výtečného listu zprávičku, že pan Malý daroval dětské nemocnici deset tisíc tolarů, městské chudině pět tisíc a městské knihovně také pět tisíc tolarů?

---

*) Z jednoho uč se všechny znáti.

— Mexikánská půjčka se daří, podotkl Křikava, pan Malý jest jako nábožný žid, kterýž Hospodinu desátek obětuje.

— S mexikánské půjčky sešlo, odpověděl Liška, pan Malý se přesvědčil, že jistota mexikánskou vládou nabízená není dosti pevná.

— Kde pak se tedy tato štědrota najednou vzala? tázal se Křikava, to bude nějaká pěkná špekulace za lubem; těch dvacet tisíc tolarů přijde nám asi draho.

— Nač to věčné podezřívání, namítl jsem.

— Víte, že jsem starý novinář, odpověděl Křikava, věřím tak na cnost peněžníků jako na beránčí prostotu kvakerů.

— Však vás obrátíme, starý hříšníku, dodal Liška se smíchem.

— Velká novina z bursy! zvolal Jaromír Červený, vstoupaje do pokoje.

— Mexikánská půjčka byla vzata nazpět, řekl Křikava, to již víme.

— Ale co ještě nevíte, jest to, že starosta složil svůj úřad a že pana Malého navrhujou na jeho místo.

— Je-li možná, pravil Liška, pan Malý mně o tom ani slova neřekl, ba pochyboval bych, zda-li by při svém velkém zaměstnání toto důležité místo přijmouti mohl.

— Výborně Liško, zvolal Křikava, vy jste nevinný jako jehňátko. Uhlídáte, že si pan Malý předce dá říci a městu tu velkou oběť přinese.

— Avšak my jsme lidé jemného citu, řekl Pravda, a co se nás týče, neuvalíme tuto břemeno na jeho bedra, vystoupíme proti jeho volbě.

— A proč? rozkřikl se Liška.

— To je tajemství té komedie, odpověděl Křikava, to se neprozradí.

— Tedy vás, horlil Liška, nalezáme povždy proti sobě, vás cnostné Puritány, plemeno hrdé a nespolečenské; však, nechť mne ďas vezme, nedočkám-li se dne, kdežto vaše vosí hnízdo spálím i s vámi dotíraví sršani, kteří nic jiného neumíte, nežli unavovati nás svým hnusným bzučením.

— Příteli Liško, řekl Křikava, neuvádějte mou trpělivost a mé ruce déle v pokušení, sic vás oknem vyhodím. Liška nevyčkal vyplnění této pohrůžky, kteráž nebyla pronešena jen tak na licho, nýbrž zmizel co nejrychleji. Také já jsem se poroučel a odešel jsem, přemítaje s pohnutou a znepokojenou myslí o všem co jsem byl slyšel. Můj rozum a mé vychování vedly mne k tomu, že tisk jest zbraň namířená proti vládě a občanstvu; dvacetkráte mi nejmoudřejší ministři vštípili tuto drahocennou pravdu do paměti; avšak z druhé strany byl jsem zaražen velkomyslností a šlechetností Pravdy a bodrostí a neohrožeností Křikavy. Zastávati poctivé lidi proti padouchům, jimiž se to všude jen hemží, a den jak den pronásledovati zlodějství, nespravedlivost a lež, to není věcí tak snadnou, a národ, který má mužů k tomu schopných, nemůže býti národem obyčejným.

— A předce pravil jsem k sobě zaháněje z hlavy tyto vrtochy, předce stává vymínek, předce bylo by nejlépe noviny potlačiti; mohlo by se sice namitnouti, že jest to tolik, jako odstraniti léky a nikoliv nemoc, avšak není-li léku proti nemoci, nezbývá nic, než se jí podati, aspoň si pak člověk tolik nenaříká, a to jest velký zisk — pro lékaře.

Až potud jsem dospěl se svým rozjímáním, když jsem uprostřed ulice zaslechl hlas, krerý mne volal, byl to hlas mé dcery. Jela v kabrioletu dvoukolovém, jejž Marta řídila. Kůň byl spole-

hlivý a Marta používala opatrně raději oprati nežli biče; však na rohu ulice, kde byla šeredná dlažba, již tam nepochybně nějaký zištný koňoléčitel vpravil, klopejtl kůň a padl na kolena, Marta mu letěla přes hlavu a má dcera mi padla takovou silou do náručí, že mne porazila a my oba v prachu se váleli.

Vzchopil jsem se celý poprášen a rozzloben; Julie měla poškrabaný obličej a Marta krvácela.

— Jste poraněna, Marto? tázal jsem se ji.

— Nejsem, pane, odpověděla, ruka Páně mne zachránila, mám jen trochu naražený nos. Oba jsme se pak jali vypřahati a vyzdvihovati koně. Když byl kůň zase zapřažen, zvolal jsem: Jaká to hanba pro městskou správu, že trpí po celých deset let takový krkolom a to zrovna před mým domem a v nejživější ulici celého města. A pln zlosti vrátil jsem se do redakce novin.

— Doktore, co je vám, přivítal mne Křikava se smíchem; počal jste již boj volební s Liškou? soudím-li podle vašeho šatu, nezdá se, že jste zůstal na vrchu.

— Co mně je, hned vám povím; jsem rozzloben na naši hanebnou dlažbu, na níž právě můj kůň padl, má dcera se v obličeji poranila a má kuchařka málem se zabila, a proto chci žalovati a žádám odškození; jsme v Americe a doufám proto, že se práva dodělám, veřejné mínění bude na mé straně. Prosím vás, dejte mi péro a inkoust, abych mohl o tom zprávu sepsati a městské radě bez obalu své mínění vysloviti.

— Zde máte, co žádáte, řekl Křikava, a nad to ještě tolar.

— Tolar? zač mi ho dáváte?

— To jest za to, že jste k našim drobným zprávám přinesl příspěvek, z nichž my každý

tolarem honorujeme. Neostýchejte se, jenom si ho vezměte a zasaďte si ho třeba do rámečku a napište si pod něj den a rok, kdy jste ho obdržel; ten tolar vám pak bude připomínati, že jsou noviny hlasem všech a že jste tuto pravdu poznal téhož dne, kdy jste přišel k úrazu.

— Křikavo, odvětil jsem, slova, jež pouštíte do větru svou obyčejnou lehkovážností, mají větší váhu než sám myslíte; já je nevypustím z paměti. Až budu ráno čísti své noviny, připomene mi každá žaloba nějaký nemilý případ, který se co nejdříve i mně přihoditi může; uvede mi na mysl nějaký úkor, jemuž mohu zabrániti nebo předejíti, připojím-li se k výkřiku všeobecné nevole.

— Sláva vám, doktore, konečně jste přišel k rozumu, oči se vám otvírají a voláte: Et lux facta est *). Nuže, brzo se vám objeví ještě větší pravda, totiž že kolkolem vzato, svoboda tisku předce jenom poctivým lidem užitek přináší a nikoliv darebům. To stačí, abychom poznali, jaké povahy jsou její nepřátelé.

Kapitola dvanáctá.

Kandidování v Americe.

Rozpravy v redakcí vedené mne celého pomátly. Já sice nebyl takový slaboch, abych zapřel politickou víru, kterouž mi učitelové od dětinství vštípili; mám renegaty v ošklivosti. Taktéž jsem viděl, že člověk, byť by již od narození omylem byl jatý, z toho omylu se má vyzouti, jak mile ho pozná; avšak co svědomí žádá, tomu se protiví čest a Francouz jde vždycky jen na čest. Proto bych se

*) I stalo se světlo.

byl dal spíše na kusy rozsekati, než bych se byl veřejně přiznal, že Amerikáni mají pravdu. Avšak v hlubinách duše cítil jsem, že jsem již ztratil svou první nevinnost; již jsem byl použil tisku a již jsem nebyl s to, abych se nad tím zardil.

Nespokojen sám sebou, měl jsem nepokojnou noc a když jsem se probudil, nebyl ještě den. Mudráctví Pravdy a Křikavy vězelo mi v hlavě, utkvělo tam jako šíp v mase; hledal jsem leže v posteli odpovědí, a nenašel jsem jich; tu zaslechnu v temnotě a tichosti, v níž jsem se nacházel, hlas mé dcery, a otec pozná ten hlas mezi tisíci hlasy.

Hodím na sebe župan a běžím k oknu, vystrčím hlavu, však v tom pozoruju, že jsem hlavou něco prorazil a že jest na ulici již dávno světlo a živo. Ulice byla plná lidí a veselý výkřik jejich mne uvítal, když jsem se objevil; pozoroval jsem, že můj dům jest od střechy až k dlažbě pokryt ohromným papírovým návěštím, a že jsem hlavu prostrčil zrovna skrze velikánské A, což zástup lidí tak rozesmálo.

— Tatínku, volala dcera, pružnými nožkami poskakujíc a rukama tleskajíc, zůstaň kde jsi, celé město přijde, aby si nápis přečetlo.

— Ať žije Zelený! opakovali měšťané kolem spěchající.

— Toť výborný nápad! smáli se jiní a cenili na mne své velké zuby.

Rychle jsem se oblékl a sestoupil dolů na ulici. Celé město bylo pokryto návěštími; kandidáti všech barev, modří, červení, bílí, žlutí, zelení, růžoví vynášeli se svými službami a svými cnostmi. Můj dům byl věnován barvě zelené a nesl ohromný nápis v půlsáhových písmenech: Ať žije Zelený!

Naproti vztýčila tiskárna náramnou tabuli, na níž bylo čísti toto provolání:

Občané prvního města na světě!

Žádného peněžníka! žádného advokáta!

žádného komedianta!

nýbrž muže slovutného vlastními činy!

šlechetného vlastence!

velkomyslného obchodníka; dobrého otce!

našeho rodáka!

volte poctivého Zeleného!

Tato demokratická fraška bavila mou Julinku, Alfred Červený stál vedle ní se ctihodným lékárníkem a s jeho ostatními osmi syny. Jindřich, můj syn, skákal jako dítě, které se raduje nad nějakým uličním vyražením; já pro svou osobu mám malé potěšení nad takovými národními prostopášnostmi, o nichž platí slova: Mnoho křiku pro nic za nic.

— Sousede, oslovil mne lékárník, náš setník jde do ohně, doufám, že nám přispějete ku pomoci; protivná strana jest mocná a musíme tedy seč jsme, všechny páky nasaditi, abychom zvítězili.

— Milý pane Červený, odpověděl jsem, s dovolením, já zůstanu doma; v tom, co se zde děje, nemám ani nejmenšího účastenství. Jest o to postaráno, aby se mými záležitostmi zabýval počet lidí, jež za to platím, aniž bych je ale sám k tomu ustanovil; co se mezi těmito mými lidmi děje, toho si nevšímám. A co pak jest městský starosta?

Nic než pán ve vyšívaném kabátě, který oddává staré panny a neutěšitelné vdovy a který dvakrát do roka sedá do parádního kočáru, aby složil poklonu panu vládnímu zástupci a s ním na radnici stoloval. To jest to velké vyznamenání, povýšené nad každou všední cenu; však co je po všem tom mně, prostému měšťanu, kterýž nemá žádné jiné výsady, než aby daně platil, k jejichž svolení ho nikdo nevyzval.

Nevím, koho ten starosta zastupuje; ti, jež spravovati má, to zajisté nejsou. Ať ho volí kdo chce, já jsem lékař a pro nic za nic se netrmácím.

Místo aby mi odpověděl, vzal mne pan Červený za ruku a sáhl mi na puls.

— Jaký jste to strašlivý člověk, doktore! pravil, s těmi svými ustavičnými šprýmy naháníte mi až husí kůži, obávám se již skoro, že máte o kolečko více. Vy, občan svobodné země, neměl byste věděti, že se dnes jedná o nejdůležitější naše zájmy? Což není starosta první osobou ve městě a zástupce našich náhledů a našich snah? Což spolu s voleným výborem neřídí policii, trhy, ulice a školy mocí svrchovaného plnomocenství, jež mu volbou svěřujeme? Jsou-li ve státu vyšší osoby, je jich také ve městě? dostává od někoho rozkazy; což není naší pravou rukou, naším vykonávatelem, naším ministrem? což jest někomu jinému ze svého jednání a vydání odpovědným, než nám? A vy byste chtěl, abychom při takové volbě zůstali nečinnými? Co se mne týká, nezáleží mi ani mnoho na tom, co se děje ve Washingtonu *) a jak tam krásomluvci od východu a západu řeční; ale naše město, to jest s mým srdcem

*) Sídlo vlády a sněmu amerikánského.

srostlé, zde jest hrob mého otce a kolébka mých dětí. Všechno se mi líbí na našem městě i jeho bradavky i jeho píhy; miluju jeho staré ulice, kde jsem si co chlapec hrával; miluju jeho nové střídy, tyto široké průlivy zmáhajícího se průmyslu a obchodu; miluju staré gothické chrámy, které mi vypravujou o minulosti, ale miluju také nádraží a školy, které mi zvěstujou budoucnost. Čtyřicet pokolení vystřídalo se již v tomto městě a zanechalo mi své dědictví, a toto dědictví musím i já svým dětem zachovati a dle možnosti zvelebiti. Nepřipustím, aby se bez mého svolení kamenem hnulo v mém drahém rodišti, v mé pravé otčině. Jsem Pařížan a Paříž jest má!

— Červený, drahý příteli! zvolal jsem, vy jste Cicero všech lékárníků; avšak kdo jest výmluvným, domnívá se míti právo mluviti opak toho, co jest pravda. Vždyť to nemůžete předce mysliti do opravdy, aby se jednomu z nás, prostému měšťanu svěřila policie takového Pandemonia*); k tomu jest zapotřebí pevnější i neodvislejší ruky, která dovede vládnouti bez ohledu.

— Tatínku, pravila Julie, ale proč pak se hádáš s panem Červeným? vždyť víš, že starosta ustanovuje policejní strážníky a že toho, který naši ulici ošetřuje, na tvůj návrh ustanovil.

— Snad necháte také, pokračoval jsem pokrče rameny, měšťany hlasovati o platech, jež odváděti mají?

— Toť se rozumí, odpověděl Červený, kdo pak jiný má právo povolovati daň, než ten, který ji platí?

— To se sejde asi hezký příjem! To jest tak ta pravá cesta sjednati milliony! A chcete-li

*) Shromáždiště všech zlých duchů.

nové ulice proraziti, snad se také ptáte domácích pánů a vyjednáváte se sobeckými, soukromými stranami?

— A s kým jiným měli bychom vyjednávati? tázal se lékárník prostosrdečně; ulice jsou, tak myslím, pro nás a zájmy soukromých stran, vezmou-li se všechny dohromady, činí zájem všeobecný.

— Výborně! znamenitě! zvolal jsem se smíchem, vy jste všickni byli odstaveni na mléko též oslice!

Můj Bože, tedy by bylo zapotřebí kladiva, aby se vznešené myšlénky novověké osvěty do těchto tvrdých palic vtloukly! Kdyby zde znali divy centralisace, pochopili by konečně, že své záležitosti nemůžeme lepším rukoum svěřiti, nežli rukoum úředníků, jimž jsou zcela lhostejné. A školy, pokračoval jsem, jsou zde snad také předmětem, o nějž se otcové starati a pro nějž vydání ustanoviti mají? Jsem žádostiv, mnoho-li zde na školy věnujete.

— Vydání na školy, řekl Alfred chtěje také svým důvtipem se honositi, ustanovuje se hlasováním všeobecným, neb k vychování mládeže jest celá obec zavázána. Předevčírem byla ustanovena školní daň pro rok 1862; obnáší dva tolary na každého obyvatele, nepočítaje v to příspěvek, jejž stát k tomu účelu vykazuje.

— Nastojte! zvolal jsem, tedy šestnáct millionů franků*) ustanovilo město pro své školy, to jest věc neslýchaná, to není možné!

— Otče, tvrdila má dcera horlivě, Alfred to řekl a proto to musí býti pravda.

— Nuže budiž, milí přátelé, octnul jsem se

*) Tolar má pět franků; Paříž má 1,600.000 obyvatelů.

mezi vlky a musím s nimi výti. Smíme-li se tedy opravdu o své záležitosti sami starati, náleží-li naše město nám a ne státu, a ustanovujeme-li dobrovolně sami své výdeje — samé to věci k víře nepodobné, neslýchané a zkušenosti a rozumu se protivující, tedy se dám také unésti tímto všeobecným mámením. Nuže, tedy pojďme k hlasování! Ať žije Zelený, starosta Paříže — v Americe! Ať žije Zelený! zvolal celý zástup a hrnul se ku krámu kupcovu.

— Tatínku, řekla Julie, dej mi hubičku, než odejdeš. Snad již víš, dodala po šeptu, že také tvé jmeno stojí na listině.

— Na jaké listině, mé dítě?

— Na listině městských úředníků. Výbor voličů navrhuje tě v Pařížském telegrafu za dohlížitele ulic a silnic a pana Křikavu za smířčího soudce. Podívej se, tatínku! a vytáhla ze zástěrky noviny a dala mi je. Jaká to země, kde zamilované dívky čtou noviny a o volby se starají! Vzal jsem noviny do rukou; v skutku, mé jmeno bylo tam vytištěno velkými literami v čele listiny a provázeno přiměřenou chvalořečí, což na mne učinilo dojem obzvláštní. Vyčítati vládě, ať si dělá co chce, tomu rozumím, neb jsem Pařížan; úředníky haniti a jim se posmívati, to jest tak kousek svobody, jejž sám velký král*) nám nechal; to jest ta útěcha a pomsta za naši politickou nečinnost. Ale vládnouti a poroučeti, jednati a ne pouze křičeti, opposice se odříci, za to však proti ní se obrátiti a vytrvalostí a věhlasem ji odzbrojiti, to mi bylo zcela nové, avšak lákavé; ctižádost počala má prsa nadýmati. Napadlo mi, že jsem byl včera přece jenom příliš příkrým ke

*) Ludvík XIV.

Křikavovi (a noviny mají velkého vlivu) a že jsem poněkud zhurta odbyl Červeného a jeho syny, neb měli dohromady deset hlasů. I nemeškal jsem tedy svou dceru políbiti a k lékárníku pospíchati, s nímž jsem se dal do důvěrného hovoru o divuplných pilulkách, jež jsem byl vynalezl a kteréž by mohly spůsobiti velkolepý obrat v celém lékařství a obohatiti nejenom vynálezce, nýbrž i lékárníka prodejem jich zaměstnaného. Soustředěný odvar heřmánku, toť neodolatelný prostředek k vyléčení nezhojitelného a trapného neduhu, jemuž učenci tak hojně podlehají, totiž že špatně ztráví, co byli požili. Vlastně jsem chtěl akademii tento divuplný lék nabídnouti, ale když nás popadne ctižádost, zapomínáme na opatrnost. Akademická sláva počala se mi z hlavy vykuřovati, dohlídka na ulice a silnice otvírala mi politickou dráhu; byl jsem kandidátem!

Kapitola třináctá.

Volební rejdy.

Byl jste již někdy zamilován, ctěný čtenáři? Pak se pamatujete, jak v těch blažených dnech vaše srdce bylo živé, vaše oko ohnivé, vaše mysl horující a váš celý život rozkošný; pak pochopíte také, co jest to, býti kandidátem. Na padesát kroků poznal jsem navzdor své krátkozrakosti voliče, jež jsem byl jak živ neviděl; nalezl jsem v nějakém koutku svého mozku příběhy celého zástupu lidí, s nimiž jsem byl nikdy nemluvil, a nejenom jejich příběhy, nýbrž i jejich žen, jejich dětí, dědečků a strejčků. V pravo a v levo rozdával jsem sliby a tiskl jsem ruce. Blahosklonný k nižším a skromný k vyšším sliboval jsem na

všechny strany opravu všeho, co bylo zanedbáno a dláždil jsem znovu všechny ulice. Cicero, když se ucházel o konsulát, nemohl býti výmluvnějším, ani velkomyslnějším a přívětivějším nežli já.

Zelený se připojil k našemu průvodu; byl, můžete mi to věřiti, poněkud neúhledným kandidátem. Voličové jeho neměli právě, když po něm sáhli, příliš šťastnou ruku; nemuseli se ani po jiné ulici ohlížeti, aby nalezli mnohem způsobilejšího. Kupec s kořením a kávou nemá té vysoké a uhlazené vzdělanosti, aby dovedl s lidmi a poměry zahrávati; takový člověk neumí lichotiti hromadě lidu, neumí se vytasiti se sliby, které zůstávají na dně volebního osudí a ostýchá se vypouštěti před obecenstvem půvabné lži, jimiž co ohňostrojem každá volba se oslavuje. Zelený zůstal chladným a opatrným jako kupec, kterýž se smlouvá o obchod a každý závazek uvažuje. Dal-li některému voliči ruku, řka: Učiním vše podle nejlepšího úmyslu, nebo: Stav věcí jest povážlivý, nebo: Volte pana Malého, máte-li ho za schopnějšího, domníval se, že celou svou úlohu vykonal. Na dobromyslné domluvy voličů neměl než ledové odpovědi: Mé svědomí nepřipouští, abych více učinil, nemohu více slíbiti nežli si troufám vyplniti. — Mluviti o svědomí co kandidát! toť přece vrtoch kramářský! Kdo si chce pomoci k štěstí, ten před volbou zavře své svědomí na dva zámky a nevypustí ho dříve, až den po volbě; ve Francii, tam to každý zná.

Byl bych při tom volebním průvodu dlouhou chvíli pošel, kdyby obrovský a šprýmovitý Křikava nás nebyl vyprovázel. Vždycky na stráži, vždy s úsečnou odpovědí pohotově, kráčel za Zeleným,

naznačuje cestu kudy jsme kráčeli, nepřetržitou řadou rozesmaných posluchačů. Uvítání, jehož se nám dostalo, nebylo všude příliš přívětivé; v záští i v přátelství mají Anglosasové pořádný podíl přímosti a amerikánský vtip nemá vždy chuti soli attické. Avšak Křikava znal výborně hráti s míčem narážek, nebylo vtipu, jejž by nebyl zachytil a obratně první ránou odrazil. Koho zasáhl, ten se již do něho podruhé nepustil.

— Zelený kandidátem! jaká to pošetilost, řekl bledý a dlouholící bursovní spekulant, jak pak ho městské radě představíte? Až předseda zazvoní, bude se hlásiti slovy: Co poroučíte, zde jsem, čím vám mohu sloužit. Kliďte se do pekel i se svým celým průvodem!

— Do pekel? odpověděl Křikava, co pak tam máme vyříditi tvému otci bankrotáři? snad, že ohlašuješ třetí bankrot a na čtvrtý se chystáš?

— Zelený na listině! namítal zase mládenec z obchodu v modním zboží, švihák v lakovaných botkách, kterýž při každém slovu neškodným bičíkem se oháněl, Zelený jest hrozinkář, který neumí ani osla od koně rozeznati.

— Nestarej se o to milý brachu, řekl Křikava, tebe pozná mezi tisíci.

— Totě vtipu! zajisté chodíš s ním na výdělek.

— Kdyby tys měl se svým vtipem choditi na výdělek, nebyl bys jistě tak tlustý jako já, můj synku, řekl Křikava a přenechal ho chechtajícímu se davu.

Vstoupili jsme do hostince, jehož majitel nám byl naznačen co důležitá osoba při volbě. Držel-li ale otěže, tedy mu jeho drahá polovice ukazovala cestu. Na první slovo Zeleného skočila mu zuřivá žena do řeči s křikem:

— Zlořečena budiž politika!

— Zlořečen budiž hostinec! odpověděl Křikava ukloně se při tom před hospodskou.

— Josefe! rozkřikla se pánovitě Juno, dotýkají se tvé ženy, urážejí tebe a ty tady stojíš jako špalek. Což máme slepičí krev ve svých žilách?

Na toto rázné oslovení vyvalil Josef oči a zůstal státi nepohnutě. Trvám, že by nám byl tento rozšafný hospodář na ulici tiskl ruce; jeho široká tvář, velký podbradek a kulaté břicho nevěstovaly válečný útok; avšak pod očima své ženy zdálo se mu býti radno, aby se stavěl co možná zuřivým. Zanášeti vojnu mimo hranice, bylo mu patrně dobrým prostředkem k udržení míru doma.

— Ať jen přijde, ten pěkný kandidát, křičel a zlobil se jak jen mohl, mám tady na něj provaz, abych ho pověsil.

— Díky, dobrý příteli, řekl Křikava hlasem chlácholivým, neopovážíme se vás o to rodinné náčiní oloupiti.

Všickni jsme se smáli a hleděli jsme z této Polyfemovy sluje se dostati; však zpátečný pochod byl zaskočen, hospodská postavila se jako stráž na prah a zadržujíc Křikavu, zvolala vztekle:

— Víte, kdo jsem?

— Kdo by vás neznal a vám se nekořil? odpověděl Křikava po švihácku, vy jste rozkošná děva, která ještě nemá věku k poznání ošemetnosti světa.

Po těchto slovech se uklonil a nechal tlustou hospodskou státi, oněmělou a zkoprnělou, jako Lotovu ženu, když se v slaný krušec proměnila. Však to byly jenom předběžné šarvátky; nastala hodina k vystoupení ve veřejných shromážděních, kde se rokovalo o schopnostech a vlastnostech

kandidátů, tam se vlastně svedly hlavní bitvy a tam se rozhodlo vítězství. Musili jsme se rozděliti a každý musil hleděti, jak by o své újmě pro naši stranu přívržencův získal. Mně byla vykázána ohromná veřejná síň, Lyceum zvaná. Vstoupiv do ní, nalezl jsem tam nesmírný dav lidstva, všude se to jen hemžilo jako divoký roj. Lidé mne poznali, volali mne jmenem, všechny oči se ke mně obracely; i popadl mne strach a milerád byl bych svou kandidaturu složil, která mne nutila před obecenstvo vystoupiti; však pohříchu bylo již pozdě!

Zrovna naproti mně vystoupil muž na vyvýšené místo a počal nejživějšími posuňkami řečniti; nastalo ticho, kteréž jen po chvilkách přerušováno bylo bouřlivým urá! nebo úžasným hrochtáním; tímto spůsobem totiž dávají Anglosasové svou libost nebo nelibost řečníku na jevo. Tento prostonárodní řečník, kterýž dobře znal umění vášně lidu dle své libosti roznítiti nebo utišiti, nebyl nikdo jiný, než advokát peněžníka Malého, byl to Liška, náš nepřítel.

Ačkoliv jsem chlapa proklínal, musil jsem předce jeho vlohy uznati, jichžto k naší škodě zneužíval. Dílem vážným, dílem úštěpným spůsobem uměl své protivníky tak vychvalovati, že je činil směšnými, a své kandidáty tak natahovati, že oči všech k nim obrátil. Ukončil svou řeč rychlým vypočítáním bohatství, jež banka po Americe rozšířila; obratnými slovy uměl kolem svého peněžníka rozstaviti průtoky, železnice, parníky jako draperie vítězné, kdežto úsměšným posuňkem pohřížel kupce našeho do sudů s melasou a do účtů za sardele a tresky. Přátelé pokoje! zvolal ku konci, chcete zvoliti za starostu města onoho hotovitele sirek, jehož zboží jest ve spo-

jení s každým požárem? Přátelé svobody! chcete vyvoliti onoho obchodníka s treskami, jež otrokům jižních států co potravu dodává a kterýž by zítra přišel na mizinu, kdyby jeho zákazníci, vítěznou zbraní naší osvobozeni, smradlavé jeho zboží více neodebírali. Nikoliv, nikdy se nesnížíte k této hanbě. Já, Amerikán od kosti, přítel vlasti a hrdý na naši slávu, než bych dal hlas tomuto člověku, raději bych — a při tom se zamlčel, zamžhoural očima a pokračoval pak jemným hlasem — hlasoval pro toho, jehož paní naše ve své neobmezené útrpnosti nazývají „ubohým padlým andělem“, a jehož jmeno netřeba mi vysloviti.

Hřímavá pochvala odměnila řečníka; sestoupil s řečniště dolů sbíraje na všech stranách poklony a sliby. V každém shromáždění nachází se stádo skopců, které běží podle noty toho, kdo naposled mluvil. Na tomto výsledku nebylo však prohnanému advokátu dosti; kráčel zrovna ke mně, podal mi ruku, již jsem si netroufal odmítnouti a řekl hlasitě, aby to v celé síni bylo slyšeti: Doktore Kovale, nyní jest řada na vás, volná hra pro každého, toť heslo Amerikánů.

Na mně vyrazil studený pot, ze všech stran bylo slyšeti: Ticho! ticho! Tento křik a zraky všech posluchačů na mne namířené spůsobily, že mi šla hlava kolem a že se mi před očima dělaly mžitky; hlas mi uvázl v krku a klepot srdce rozechvěl celé mé tělo. Co bych nebyl dal za mrštnost jazyka tohoto bídníka! Měl jsem vznešenější myšlenky než on, cítil jsem v sobě šlechetnější vlastenectví, avšak advokát měl pro sebe vycvičenost, mluvení bylo jeho řemeslem, a já, občan svobodné země, nebyl jsem se ani naučil

veřejně vystoupiti. Byl jsem poražen, a to hanebně poražen bez boje.

Již málo scházelo, abych nebyl zlostí a hanbou padl do mdloby, však tu náhle můj syn Jindřich, vida mne blednouti, skočil na řečiště a dal znamení, že chce mluviti. Postaviv se pevně na nohy, vztýčiv hlavu vzhůru, maje levou ruku zastrčenou za kabát a pravé ruky používaje k půvabnému pozdravení obecenstva, očekával, až se hluk utišil.

— To je jeho syn, volalo se odevšad. Ticho! ticho! Každý se díval na mladíka pln zvědavosti, nastalo hluboké ticho, tak že bylo takřka mouchu v letu slyšeti.

— Měšťané a přátelé! započal hlasem jasným a pronikavým, nepřicházím, abych se potýkal s tím strašlivým Goliathem peněžníka Malého, ač bych neměl nedostatku kamení, neboť ten Filištín naházel nám ho až nazbyt do naší zahrady; avšak jsem mlád tak jako David, a nebyl bych s to, s tímto vycvičeným protivníkem se měřiti; chci se tedy jen o to pokusiti, abych svého otce a svou stranu hájil a jsem přesvědčen, že mezi vámi, šlechetní občané, není ani jednoho, který by neřekl: Ten mladík má pravdu.

— Slyšte! slyšte! volalo se ze všech stran, mluví zcela dobře.

— Ctihodný advokát, pokračoval můj syn klada důraz na první slovo, není přítelem kořenářského obchodu. Tomu se divím, neboť plejtvá tak všehochutí a paprykou, že by se to nám vyplatilo, kdyby se chtěl státi naším odběratelem. Jestli se k tomu odhodlá, dáme mu nádavkem kus cukru, kterého se mu zcela nedostává. Cukr jest dobrý proti žluči, jinak vidí člověk všechno

žlutě a stává se nespravedlivým ke svým soubojovníkům a přátelům.

— Nevím kde můj pan syn tento způsob dryáčnické výmluvnosti nabral, avšak nevědomé hromadě se to líbilo; posluchači se smáli a tleskali a ženské máchaly šátkami. Jindřich odpověděl přívětivým úsměvem, obecenstvo bylo již patrně na jeho straně.

— Neřekl bych také nic proti peněžníkům, pokračoval můj šestnáctiletý zástupce, neb peněžníci jsou jako lidé, kteří trhají zuby; nesmíme si je rozhněvati, kdo ví, jest-li jich zítra nebudeme potřebovati. Avšak máme jim proto městské záležitosti dáti do rukou? Pamatuju se, že má babička, ctihodná matrona z Konektikutu, vnučka našich praotců, dávných poutníků, mně vypravovala, jak od svých cnostných předků slýchala, že peněžníci stát udržujou zrovna tak jako provaz oběšeného.

— Trojnásobné hrochtání peněžníkům! zvolal chraplavý hlas, náležející nepochybně nějakému dlužníku. A celá síň otřásla se strašlivým hrochotem, kterýž mi však v otcovském uchu zněl jako Bethovenova sonata.

— Má babička, pokračoval hoch touto pochvalou podnícen, dávala nám v zimních večerech u domácího krbu hádanky. Tak řekla jednou: Kdyby se dal peněžník, advokát a krejčí do jednoho pytle a někdo by po tmě do pytle sáhl, koho by zajisté vytáhl?

— Zloděje! volalo dvacet posluchačů najednou plných radosti nad touto upomínkou z vlastního mládí. Jindřich se shýbnul přes zábradlí řečniště, položil prst na ústa a řekl polohlasitě:

Toho slova užívala také má babička, ale za dnešních dnů musilo by se říci: šťastného milli-

onáře. Já nemám nic proti těm, jimž štěstí přeje, to mi můžete věřiti na slovo, neb i já chci tak jako jiní k něčemu to přivésti.

— A přivedeš to hodně daleko, malý obre! zvolal silný hlas, kterýž učinil na shromáždění velký dojem.

— Ptejte se, pravil můj syn dále, po poctivě vydobytém jmění, po korábech kupeckých vyslaných do Indie, do nového Fundlandu a na Moluky; ctihodný Zelený vám je vykáže co výsledek dvacetileté práce, neobyčejného důmyslu a moudré spořivosti. Avšak ono náhodou získané bohatství, ony za jeden den vyhrané milliony, ty se mi nelíbí; jest to jako cizí jmění, které se octlo v kapse prohnanějšího hráče. Peníze bez práce jsou peníze beze cti! (Slyšte! slyšte!) A ostatně, drazí občané, což chcete svou volbou bohatství vyznamenati? Nemá to býti velkomyslnost a obětivost? Není Zelený oným srdnatým setníkem, kterýž z hořícího domu choť nebo dceru jednoho z Vás přítomných vynesl? A ono dítě, jež můj otec včera plamenům vyrval, nepřijali jste je všickni za své? O vy naše svědomí, vy hvězdy našich duší, naše matky, choti, dcery, sestry, rcete: pro koho máme hlasovati? (Slyšte! slyšte!)

Miluju odvážné muže, kteří se nebojí ohně, pokračoval můj mladý Gracchus, ale nemám žádné náklonnosti k těm, kteří chtí žíti v neustálém ohni. Že onen pán, jehož jmeno se nevyslovuje, má celou náklonnost našich protivníků, tomu se nedivím, neboť jest přirozeno, že ctihodný pan Liška volí své zástupce ve svém příbuzenstvu nebo mezi svými přátely; avšak my, kteří nemáme tak bohatého příbuzenstva, my potřebujeme v čele své obce muže rozšafného. A ten muž jest onen, jehož jmeno nemusíme zatajovati, jest to muž

slovutný svými vlastními činy, jest to syn našeho města, náš šlechetný Zelený!

— Sláva Zelenému! Sláva Kovalovi! volalo shromáždění unešeno řečí mého syna. Vítězství naše bylo rozhodnuto. Uprostřed této vřavy, hledal mne Jindřich očima. Málem byl by však přišel o svou nastávající slávu, kdyby jej silný lovec z Kentuky, jeden z oněch obrů, do pola krokodilů, do pola koňů, nebyl vyzdvihl na svá bedra a jej pak po síni nebyl nosil. Jásavý pokřik provázel jako hromová bouře tento výstup, všickni muži tiskli mladistvému řečníku ruku, všechny ženské jej líbaly. Chtěl jsem křičeti: Já jsem jeho otec! avšak po druhé mi strach sevřel hrdlo, i povzdychl jsem řka k sobě samému: Kýž bych byl svým synem!

Kapitola čtrnáctá.

Zklamaná marnost.

Když se byl dav lidí rozešel roznášeje slávu budoucího Webstra*), přivinul jsem řečníka dle chuti k svému srdci a odebral jsem se s ním pak domů. Byl jsem zahanben němým úkolem, ku kterémuž má směšná ostýchavost mne byla odsoudila, a závist mi proto nedala, abych proklubávajícího se Cicerona trochu nepoškádlil.

— Nu, chlapče, řekl jsem, jak pak jsi přišel k té vyřídilce a kdo tě tak ostřílel, že stojíš jako starý voják? Z patra a důrazem mluviti a posuňky se slovy v jeden celek slíti, toť umění již v dávnověkosti ztracené, kde pak ty's ho nabral?

*) Slavný státník a president americký.

— Ve škole, odpověděl můj syn. Vždyť víš otče, kolikrát jsem ti musil svého Enfielda *) odříkávati. Nestál jsem dnes jak se patří pevně a přímě? Nezdvihal jsem ruku až nad hlavu? Jsi se mnou spokojen?

— A tvoji kamarádi jsou všickni takoví řečníci jako ty?

— Ovšem, otče, to by byli pěkní občané, kdyby neuměli mluviti! Řečnění a přednášení jest nám tak nevyhnutelně zapotřebí, jako čtení a psaní, neb nikdo není mezi námi, který by se někdy něčím nechtěl státi v obci nebo v státu. Co členové veřejných hromad neb spolků, co voličové, kandidáti, úředníci neb senatoři přijdeme všickni jednou k tomu, abychom veřejně promluvili, a k tomu se musíme již ve škole přivykati a učiti. Mluvení z patra není tak nesnadné a nad to jest velmi zábavné; v našich prázdných hodinách vyrážíme se nejraději disputacemi; já jsem při takové příležitosti již nejméně sto řečí svým budoucím voličům přednesl. Ale v čem jsem nejsilnější, to jsou posuňky. Živost, jen živost! praví Demosthenes v mém Enfieldu. Hle podivej se, otče!

A hned začal můj školák řeč Chathama **) proti americánské vojně deklamovati, postupoval, zastavil se, obrátil oči k nebesům, spraskl rukama nad hlavou, namířil pěst, vložil ruku na srdce a konečně se mi vrhl se smíchem do náručí, kdežto já, jeho otce, neschopen ani slova promluviti a ani prstem pohnouti, v udivení stojím před tímto

*) Enfield's speaker (Řečník Enfieldův) jest sbírka nejpěknějších řečí a básní v anglickém jazyku a obsahuje spolu návod k řečnění; knihy té se používá v amerických školách.

**) Chatham, slavný řečník anglický v předešlém století.

předčasným kvítkem, vypěstovaným v nezdravém pařišti. Můj syn nebyl čarodějným dítětem, nýbrž jen až příliš vycvikovaným Amerikánem.

— Pošetilé dítě, pravil jsem, k čemu ti bude sloužiti to herecké umění, až půjdeš do Indie? To by byla jiná, kdybys se chtěl státi advokátem.

— A tím se chci jednou státi, odpověděl Jindřich. Jest-li jen v Indii deset tisíc tolarů vydělám, dám se hned, jak se vrátím do študování práv a spolčím se pak s nějakým vyhlášeným právním zástupcem.

— A pak? tázal jsem se překvapen touto mladistvou ctižádostí.

— Pak otče, dám se voliti za poslance pro stát Massachusetts a stanu se senatorem.

— A pak?

— A pak otče, stanu se poslancem v kongresu a později senatorem spolkovým.

— A pak?

— A pak otče, stanu se ministrem, jako pan Seward, nebo jest-li se mi to nepodaří, presidentem, jako pan Lincoln.

— A pak, zvolal jsem, staneš se nepochybně nástupcem Lucipera, neboť máš ctižádost a vysokomyslnost jako ďábel.

— Ale otče, odpověděl chlapec zaražen mou prudkostí, vždyť to samé říkají všickni moji soudruhové. Naši učitelé nám vždy vykládají, že jsme nadějí vlasti a že republika na nás počítá. Nastoupiti politickou dráhu není ctižádostí, nýbrž povinností. Občan, kterýž to nejdále přivede, slouží tím zároveň své vlasti nejlépe.

— O pohané! pohané! zvolal jsem, tu to máme! ty samé přemrštěnosti jako v Athenách a Římě. První povinností, panáčku, jest, zůstati pokorným, vystříhati se politiky a nikdy se nemí-

chati do záležitostí naší země, leda jest-li nás vláda k tomu přinutí.

— Otče, to se nám ale nekáže z kazatelny. Minulou neděli uváděl kazatel Pia VII., kterýž řekl, ovšem když byl ještě jen biskupem: Buďte dobrými křesťany a budete také dobrými republikány. Všechny naše svobody vycházejí z evangelia; pořád se nám opakuje, že učení Kristovo vede k demokracii totiž bratrské rovnosti a k vážnosti i nejmenšího jednotlivce; vždyť slova: milujte se vespolek neznamenají nic jiného, než že silnější má podporovati slabšího slovem a skutkem.

Vzal jsem Jindřicha za ruku a pravil jsem: Ubohý, pošetilostí svých učitelů zaslepený synu, hleď kam demokracie vede!

Před námi kráčel odměřenými kroky člověk zabedněný v jakési dřevěné skříni, kolkolem oblepené návěštími. Ukázal jsem na nápis velkými literami psaný:

Rys,

Časopis demokratů.

Občané!

Chraňte se pletichářů a třeštěnců!!

Zelený
Koval
Křikava } čili směšný trojlístek se strženou škraboškou.

— Dejte mi Rysa, řekl jsem prodavači novin.

— Zde, pane, odpověděl prodavač rozmarně; ale chcete-li se hodně zasmáti, to si raději kupte Slunce a Řečniště, tam teprva poznáte, jak trojlístek česají.

Měl jsem dost na Rysu; Zelenému se posmíval ještě dosti vtipně, Křikavovi řekl několik pernych věcí, ale mne, můj Bože, mne tam zmaloval! Jaké to lži, jaké urážky a nestydatosti!

Rozmačkal jsem mizerný list v ruce a chtěl jsem jej hoditi do bláta, kam vlastně patřil; však tu se setkám zrovna před svým domem s Křikavou, jehož tvář potutelnou radostí jen zářila.

— Jen se radujte ze svého vítězství, pane novináři, řekl jsem, však vizte! a při tom jsem mu strčil schoulené noviny pod nos. Ty volby, to jsou tak vaše svátky, to jest posvícení pro pomluvače.

— Pomluvy, odpověděl tlustý novinář pokrče rameny, jsou jako vyrážka; vystoupne-li na povrch, uzdravíme se, zůstane-li ale uvnitř, může nás státi život.

— Jen ve vaší demokratické zemi může se taková hanebnost vytisknouti!

— To připouštím, odpověděl mudrlant používaje té příležitosti, aby pronesl novou prostořekost; v monarchiích starého světa se chrání uveřejniti pomluvu tiskem, tam ji raději šeptají do ucha; jest to prostředek ovšem zrádný ale tím jistější. Narážeti na někoho zjevně, to by tam nešlo, proto se tam musí protivník od zadu přepadnouti. Tam nevadí mu, aby pikle se strojily a lež neobmezeně vládla, ač panovník jest první obětí onoho jedu, jehož vypaření zabraňuje. Summa petit livor *). Pomluva, doktore, jest zasloužením svízelem a trestem despotismu; ve svobodné zemi není nic než píchnutím vosy, po němž druhého dne není ani stopy.

*) Závišť se pouští do nejvyššího.

— Pane filosofe, řekl jsem suše, čtěte tyto noviny, jest tam také řeč o vás.

— Tím méně mám příčin, abych je četl. Jest to vždy totéž thema, s osmi nebo desíti nabubřenými přímětky, aby se poslední verš trochu změnil. Máte-li odvahy nenásledovati co pitomá ovce předního berana, osmělíte-li se míti své vlastní mínění a svou vůli, hned vás nazývají domýšlivým šnilcem a ctižádostivým třeštěncem. Řeknete-li svým spoluobčanům pravdu, vykládáte-li jim výminky svobody a nebezpečnost anarchie, hned jste šeredným aristokratem a podlízavým obdivovatelem zrádné Anglie. Krátkými slovy: otevírati lidu oči, jest tolik jako překážeti těm, kteří z vodění slepých lidí dělají řemeslo, nebo jako vyhoditi ze dveří nadutost, která takovou urážku nikdy neodpustí. Mluvte svobodně a jmenujte zlořády a ty, jež z nich žijou a tyjou pravým jmenem a utržíte si titul pochlebníka chátry a zbabělého demagoga. Úštěpná pochvala, daří-li se vám kandidování špatně, nebo hrubé a sprosté urážky, má-li dobrého výsledku; toť ta neustálá písnička novin a novinářů, kteří na čest nedbají; uvykli jsme už tomu jako kouskům flašinetů. Jest to vyražení závistivých a zbabělých lidí a šosáků nedoslýchajících, pročež musíme býti shovívaví k těmto slabostem pokolení lidského.

— Jen čtěte tenhle článek, podotkl jsem netrpělivě a uvidíme, jak daleko vaše shovívavost stačí.

Vstoupili jsme do mého přijímacího pokoje, kde jsme byli na štěstí sami a Křikava dal se do čtení těch hanebných nadávek, kdežto Jindřich si vyšel na výzvědy stran volby

— Zelený si nemůže naříkat, řekl se smíchem tlustý novinář. Podle surového způsobu, jímž se

ho noviny dotýkají, dá se souditi, že jeho akcie stoupají. Moje akcie také nestojí špatně. „Nestydatý Falstaff“, to není tak zlé; „ochlastaný Silen, jemuž i osel neschází, když jest ve společnosti doktora,“ to svědčí o hlubokých mythologických studiech spisovatele. Však to vše jest jenom tellum imbelle sine ictu*), poslední štěkot zuřivé strany.

— Proč pak ale nezabráníte těmto bídníkům další mluvení?

— Doktore, nalezl jste kámen mudrců? Předvídati, co lidé povídati budou, to jest umění posud neodkryté; jediný prostředek, aby se zamezilo pohoršení, jehož se tak lekáte, byl by ten, každému dáti špejl do huby. Má to býti onen lék, jejž předepsati hodláte? Ti chlapové, namítnete, jsou zaplaceni, aby tropili neplechu, zneužívají a zostuzujou svobodu, to připouštím; avšak právě toto zneužívání z jejich strany pojišťuje nám práva z naší strany. Jsou také ženštiny, které zneužívají svobody procházeti se po ulici, máme proto své ženy zavírati do harému? Jsou také lidé, kteří přecpáním žaludku a chlastem své zdraví promrhají, máme proto žíti o suchých kurkách? Chcete z bázně před ohněm zapověděti sirky a z bázně před loupežníkem zakázati užívání zbraně a zbaviti tím národ důležitého práva? Každá svoboda obsahuje v sobě také možnost zneužívání její, totéž platí o každé schopnosti a o každém nástroji. Potlačiti svobodu k vůli zamezení jejího zneužití, zapovídati jednání dobré, aby se předešlo jednání zlému, bylo by tolik, jako hádati se s Bohem samým a jemu dokazovati, že nestvořil svět podle rozmyslu moudrého.

*) Střelivo slabé, které nedoletí.

— Nemůžete-li tedy pomluvě zabrániti, zvolal jsem, tedy ji trestejte; vymyslete odstrašující pokuty, stíhejte nejenom ony, kteří strojí úklady životu, nýbrž i ty, kteří na cti utrhají.

— Soudní síně jsou vám přístupny, odvětil Křikava, a nad to jest opovržení trestem rychlejším a jistějším. Zítra dají vám voličové za dnešní urážky slavné zadostučinění. A ostatně, jest to skutečná pravda, že vás noviny pomlouvají? já aspoň, pro svou osobu, necítím se uražena.

— Nevím, jaký to máte mok ve svých žilách, řekl jsem vytrhna Křikavovi list z rukou. Poslyšte, jak bezejmenný zbabělec muže mého stavu a mého stáří hanobiti se opovažuje; já vám pak ukážu, jak se takové nestydatosti trestají.

A hlasem zlostí se třesoucím četl jsem následující článek:

„Doktor jest trojnásobný blázen. Jest to blázen již od narození, jemuž třicetileté studování mozek ještě více pomátlo; neschází nic, než trochu ctižádosti, aby přišel i o tu špetku rozumu, jíž mu lopocení jeho nechalo. Známe pošetilost tohoto člověka, který nevidí dále než kam nos jeho stačí; stará Evropa, která jest mu ideálem, naplňuje jej pitomým obdivem; nezná nic krásnějšího na světě, nežli ony zmrzačené řády, jimiž římská tradice a despotismus vlád každé hnutí svobodného života udušuje. Učený Koval, tato chlouba dvaceti neznámých akademií, jest jeden z oněch bázlivců, kteří by při stvoření světa byli zvolali: Bože, ustaň, vždyť tu směs světovou pomateš! Podobáť se oněm konduktorům na železnicích, kteří jsouce obráceni zády ke stroji, nevidí jak vlak ku předu letí; nevidí nic, a neobdivuje se ničemu, než co mizí a v mlhové minulosti se ztrácí; nepozoruje, že za ním slunce a nový svět

vychází zasvěcený samovládě jednotlivce a vítězné svobodě. Taková mumie neměla by se hnouti z výstavy podivínských předmětů, kde stojí k vyražení lelkujících dětí, my ji tam znepokojovati nebudeme; avšak na velký den veřejného života, co chce mezi námi tento mdlý zrak, tento němý jazyk, tato ochromená ruka? Bujará a slavná republika naše potřebuje mužů naší doby; potřebuje peněžníků, kteří pobádají pokrok podnikajíce každého dne nová díla a nové výboje blahobytu, žádá si řečníků, kteří nás vedou k vznešeným cílům naší budoucnosti. Nechme mrtvoly mezi mrtvými, nám patří srdce pro velkolepé zájmy společenské, nám patří hlavy, v nichž vrou velké otázky naší přítomnosti! Nechť si hlasujou blbci a křiklouni pro své staré modly; naši kandidáti jsou mužové, jež nám Evropa závidí, věhlasný a velkomyslný bankér Malý a výmluvný a slavný právník Liška!

Zítra zazní hlas lidu, vycházející z volebního osudí, co hrom z oblak a zvěstuje po celé Americe vítězství vyvolence demokracie. Sláva Malému! Sláva Liškovi!“

— Výborně! zvolal Křikava, ti vám zpívají. Avšak jest to zcela dobrý kousek, není v něm nic, co by se vaší cti dotýkalo; má sice trochu šprýmu opepřeného, který vás pálí, to jest pravda, jinak ale není bez vtipu a bez ohně a skladatel jeho zná na každý případ dobře své lidi a umí jak náleží vládnouti pérem. Chlapík, který to psal, není hlupákem.

— Pojďte se mnou do redakce „Rysa“, odpověděl jsem a uhlídáte, jak trojnásobný blázen vtipného chlapíka vypoličkuje; bude to poučení, jehož se těmto pánům nedostává.

— Zbláznil jste se? zvolal tlustý novinář

vyskočiv ze sedadla. Kdyby vás někdo jiný slyšel nežli já, musil byste na místě složiti deset tisíc tolarů za rukojemství nebo ubytovati se v káznici. Což nás máte za Indiány? nejste křesťanem? Někde na pouštích v Arkansas hašteří se šílenci s pistolemi v rukou, ale u nás v Massachusettsu neznáme jiné pomsty nežli pomsty zákonní. Vzdělaní lidé mohou sice mnoho mluviti a horlivě se hádati, avšak oni se vespolek nevyzývají k boji a nevraždí se.

— Divoši! zvolal jsem, tedy nevíte ani co to jest, držeti na svou čest!

— Vy sám jste divochem, odpověděl Křikava se smíchem; věru, pouštění krve, doktore, činí vás krvežíznivým. Někoho zabíti nebo dát se od někoho zabíti, jak to může souviseti s právem a rozumem? Souboj není nikomu k užitku než ranhojiči nebo hrobníku.

— Ale co děláte, pane, jest-li vás nějaký škrabák úskočně pohaní?

— Milý doktore, odpověděl necitelný kandidát, pak si opakuju na hlas nebo pošeptu turecké přísloví, jehož slova byste měl také uvážiti: „Kdo se zastavuje, aby na všechny psy kameny házel, kteří na něj štěkají, nedojde nikdy svého cíle.“ A tím se vám poroučím, neb mám ještě mnoho obcházeti stran vaší a mé volby; čiňte taktéž a zapomenete brzo na „Rysa“ a jeho přetřesy.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. *)
S Bohem!

---

*) Neustupuj zlým lidem, ný brž tím směleji proti nim kráčej.

Kapitola patnáctá.

Upomínka na vzdálenou vlast.

Příchod mé paní a mých dětí vyjasnil mou zakaboněnou tvář; noviny, jež přinesly, byly dobré. Alfred a Jindřich ohlédli se ve všech shromážděních, všude byli s jásotem přijati a odevšad přinesli dobré sliby; má paní a má dcera navštívily mezi tím všechny své přítelkyně. Dvě stě paní a slečen, z nejprvnějších to rodin města, nosily mou fotografii v medalionu na krku; volba má byla pojištěna.

Veselost cele mé rodiny při obědě navrátila mi dobrý rozmar úplně. Byli jsme jednoho srdce a jedné mysli. Má Johanka byla živější nežli o křtinách mého prvního dítěte. Pozoroval jsem vždy, že leží ctižádost v přirozené povaze ženských; mladý, hezký muž, který ale ničím není, nemá v sobě nikterak toho kouzla, aby zálibu manželky na delší čas udržel, kdežto obstárlý muž v nejsladším úsměvu své paní se kochá, jest-li bohatství neb sláva jeho šediny věnčí. Spojí-li se tato oprávněná ctižádost ještě s láskou, pak jest žena v nejkrásnějším smyslu toho slova, naší polovinou. Všechno žití, všechno myšlení a snění jest pak společné; pak nastane ono svrchované štěstí pozemské, které ve Francii jest skoro neznámé, anat tam móda druhému pohlaví zaměstnání s vážnými předměty a ušlechtilou nadšenost zapovídá, kteréž ale v Americe, kde o veřejném mínění také ženy rozhodujou, zhusta se nalézá.

Julinka byla ještě horlivější nežli její matka; v žilách jejích proudila má krev, proto nemluvila o ničem než o mé volbě. Musím ovšem dodati,

že z Alfreda učinila mého hlavního voliče a zaměstnávala-li se se mnou, měla také jeho na mysli.

Na večer byl proveden nový výstup ve prospěch naší strany. Celý hasičský sbor v plné parádě, každý hasič s pochodní v ruce, táhl s hudbou kolem bytů našich; mladý lid městský, v rozmanitých uniformách, vyprovázel ten sbor s čínskými lucernami na dlouhých tyčkách. Uprostřed tohoto zástupu nesli naši přátelé ohromný transparent, na němž vyobrazen byl požár, z něhož dvě očazené postavy vynášejí ženu a dítě. Jmena Zelený a Koval pod tím obrazem dávala na srozuměnou, že transparent týká se nás. Jásot byl všeobecný. Žena a dítě, jež jsme zachránili, jely s tím zástupem v otevřeném čtyrpřežním voze, lampiony a nápisy vyzdobeném. Byl to průvod vítězoslavný, hoden nejkrásnější slavnosti Elevsinské. Ze všech stran provolávala se sláva, sem tam bylo ovšem také slyšeti sykot, avšak hřímavé urá naší strany jej ihned udusilo. Oposice byla poražena a rozplašena krásou našeho vynálezu; nebylo možno, aby bankér Malý s našimi divy zápasil. Co mohl po ulici provázeti? Akcionáře na mizinu uvedené? Tím, co každého dne jest viděti, nedá se lid unášeti.

K desáté hodině četla nám Johanka z bible. Byli jsme zůstali u páté kapitoly knihy Danielovy, totiž u krále Balsazara a u strašlivé ruky, která na stěnu napsala osudný ortel: Mene, Tekel, Ufarsin.

Toť byla pro Martu pěkná příležitost k prorokování, a nedala si ji ujíti. Chtěj nechtěj byl jsem přirovnán k Nabuchodonozorovi a odsouzen k bydlení se zvěří polní a k požívání polních bylin s voly, jest-li kdy zapomenu, že Hospodin má svrchovanou moc nad lidmi a že na trůn sází

toho, kdo se mu líbí. Napomenutí toto bylo pro nastávajícího dozorce ulic poněkud přísné, avšak není snad vždy zapotřebí býti králem, aby se v člověku vyvinula pýcha a nadutost Nabuchodonozorova. Kdo ví, jest-li úředníci asirští nebyli již nadutější nežli jejich nádhery milovný panovník?

Povyraziv se kázaním Marty, chtěl jsem jíti spat, avšak byl jsem svou kandidaturou přece příliš rozčilen, než abych byl mohl hned usnouti. Chodil jsem po pokoji, nacpal jsem si dýmku výborným virginským tabákem, posadil jsem se k oknu, a snažil se ukonejšiti rozechvěnou mysl.

Ulice byla prázdna, měsíc rozlévaje své bledé světlo po tichých zavřených domech pohroužel je do tajnosti a klidu; všechno spalo, všechno mlčelo. Jediný zvuk, který přerušoval všeobecné ticho nebo vlastně je nápadnějším činil, pocházel od cvakání hodin, které naproti posteli visely. Ukonejšen jejich jednostejným taktem a opojen tabákovým dýmem, přenechal jsem myšlenky zahrávajícím snům, až najednou v hodinách počalo býti živo. Vrzání hřídel a koleček věstovalo, že hodiny chtějí bít. Vstal jsem, abych se obdivoval tomuto mistrovskému kusu německého hodinářství, a jak jsem tak před nimi stál, počal dřevěný kohout jejich křídlama třepati a ostrým hlasem třikrát zakokrhal; pod kohoutem otevřela se dvířka a za nimi bylo viděti Paříž, Sekvanu a radnici, jak byly roku 1830. Lafayette, s rusou parukou, v modrém fraku a bílých spodkách objal najednou vojáka, četníka a trojbarevnou korouhev, na níž bylo zlatými písmeny psáno: Volnost a veřejný pořádek.

Jedenáctkráte udeřily hodiny, jedenáctkráte kývl bodrý Lafayette hlavou a pozdvihl korouhev;

pak se dvířka zavřela, galský kohout zatřepal křidlovna, zakokrhal ještě ostřeji a umlkl.

Tato mimovolná upomínka na dávno zapomenuté heslo zbudila ve mně zlaté sny mladosti. Jak tlouklo naše srdce roku třicátého! My ubozí mladíci nevěděli jsme tenkráte ještě, že svoboda, tak jako frejířka, na mizinu uvede a zradí své milovníky. Volnost a veřejný pořádek! strašná to slova, úžasné „Mene, Tekel“ nové doby! Toť ta hádanka, již každých patnáct let Sfynx revoluční předkládá Francii jsouc hotova pohltiti Oedipa, jenž ji nerozřeší. Volnost a veřejný pořádek! nejsou to dva nesmiřitelní nepřátelé, potýkající se střídavým štěstím v nekonečném boji, jehož kořistí jsme my? Jednou zvítězí svoboda a výkřik radosti a jásot naděje odráží se od nebes; avšak není to svoboda, nýbrž nalíčená anarchie, v jejímž zápětí zuří občanská válka, ničí se stávající práva, ruší se obecný prospěch a strachem a hrůzou naplňuje se národ. Podruhé vystoupí veřejný pořádek s vytaseným mečem, prohlašuje pokoj, ukládá mlčení; brzo však prolomí hráz, již sám byl vystavěl a klesá vlastní váhou do propasti, kam každá vláda se uvrhne, která nepřijímá rady a nezná mezí. Z čeho pochází toto neustálé kácení? Co jest toho příčinou, že se od sedmdesáti let národu ctnému, čilému a důmyslnému všechno boří, co staví, že pořád se klame a nikdy spokojenosti nedosáhne? Proč se ve spojených státech amerických, kde předce každý má plnou hlavu svobody, kde nikdo o veřejném pořádku nemluví, vnitřní pokoj neruší? Proč v těchto nepokojných demokraciech, v tomto sobě přenechaném lidu bez policie a bez četníků, nevznikají povstání a revoluce?

Amerika nemá, jako my, armádu stotisíc ve-

řejných úředníků, nemá obdivované vlády, která všechno nařizuje, všemu předchází a všechno zpravuje; nemá naproti této svrchované v sobě uzavřené moci občanstva poslušného, na rozkazy a zápovědi uvyklého, k poslouchání dekretů a paragrafů vycvičeného, a předce jest pokojná a blahobyt její se množí*). Volnost v plném svém výkonu zákonem chráněná, ve svých výstřednostech soudem stíhaná, toť veřejný pořádek Amerikánů. Jejich prostý duch nepovznesl se nikdy k poručnické centralisací, na kteréž naše jednota a naše sláva spočívá. Mladistvý tento národ neoddělil posud veřejný pořádek od svobody, nevtělil ji v jedné osobě, neohradil ji strašlivými baštami a vždy nabitými děly; nezná závratné posloupnosti úřadů, ani předcházející pečlivosti policie, ani nejvyšších nařízení, ani osob nedotknutelných nebo soudů výminečných, zkrátka není zde ani památky onoho složitého ústrojí, jímž se mezi evropskými národy každý odpor zlomuje a každá samostatná osobnost rozdrcuje. V Americe má jenom zákon svrchovanou moc, každý občan jest svým vlastním pánem a za sebe odpovědným, a jen soudci přisluší právo vykládati zákony, hle toť celá soustava vládní. Jest to soustava až k smíchu jednoduchá; nic než zákon a soudce v tomto zárodku vlastní vlády a předce všude pokoj a nadbytek! Podivná to směšnost slepého štěstí, již velcí naši politikové ještě nevysvětlili! Proč pak ještě nedokázali Ame-

*) Občanská válka, otázkou otroků vzbuzená, padá na účet starých hříchů před založením republiky proti lidskosti spáchaných a nad to byla monarchiemi evropskými podněcována. Konečné vítězství starých republikánských států nad držiteli otroků jižních států dává jen nový doklad k pravdám zde vysloveným.

Překladatel.

rikánům, že požívají štěstí proti všem pravidlům a že by nám naše revoluce vlastně měli záviděti?

Nad tímto moudrým rozjímáním jsem usnul.

Nevím, jak dlouho jsem již spal, když mne náhle hrubá ruka zbudila. Přede mnou z rovna u postele stál četník. Tento zjev mne naplnil radostí, neb byl patrným důkazem, že se předce nacházím ve Francii. Ano byl jsem ve Francii, poznal jsem ihned svou drahou vlast.

— Vzhůru, vzhůru, pane Kovale, zkřikl četník přízvukem gaskoňským, kterýž na půl míle zapáchal česnekem.

Podíval jsem se na milého posla a shledal jsem, že podoba jeho mně není neznámá. Tento pohled, ten hlas, ten uštěpný úsměch, ano byl to strašný Duchamor Jonathan, můj nepřítel. Při pohledu na tohoto zrádce proměnila se má radost v hrůzu.

— Kdo jste? co chcete? tázal jsem se. Jakým právem přicházíte v noci k pokojnému občanu? Můj dům jest mou tvrzí!

— Držet hubu! měšťane, odpověděl četník, a nehádejte se s úřadem, který sám rozhoduje co jest právo.

Na to otevřel svou torbu na patrony a vytáhl z ní celý svazek kolkovaných papírů.

— Číslo první, řekl, panu Kovalovi, poněvadž se opovážil ve veřejném listu se dotýkati městské rady stran dlažby; jest to prozatím jen důtka, po druhé přijde něco horšího.

— Totě přes příliš, rozhorlil jsem se, místo důtky měla by mně městská rada poslati omluvu a opraviti raději dlažbu.

— Držet hubu! měšťane, odpověděl četník. Co osoba soukromá připouštím, že je dlažba špatná, neb právě jsem pomáhal na nohy dvěma koňům,

které před vaším domem padly; avšak co četník prohlašuju, že vaše stížnost jest tak nešetrná jako nevčasná. Kdyby mi můj plukovník řekl: Četníku, zítra v poledne bude tma, odpověděl bych. Ano pane plukovníku, bude tma, a prvního chlapa, který by se opovážil tvrditi, že bude světlo, odvedl bych na policii. Rozkaz mně dodaný praví, že jest dlažba dobrá a proto musí býti dobrá a jenom zlomyslní lidé chtějí si z trestuhodné svévole na ní vaz zlámati.

— Tak? řekl jsem pln nevole, tedy bych neměl míti práva pozastaviti se nad úřadem, který svou povinnost nevykonává?

— Naopak, měšťane, odpověděl četník, máte právo se pozastavovati; francouzské úřady nebojí se žádného pozastavení, ale zdvořilé to musí býti. Měl jste se úřadu dříve zeptati, je-li vám dovoleno, nad ním se pozastavovati, vy jste byl ale hrubianem, rozumíte?

— Pane četníku, odvětil jsem, všechna čest uniformě, ale vy mluvíte jako kaprál. Úřady jsou pro nás a nikoliv my pro úřady!

— To jest náramný omyl, příteli, odpověděl četník opovrženlivě, tak že jsem se celý dopálil; vy, kteří máte poslouchat, jste jen proto tady, aby se vám mohlo poroučet, a ti, kteří mají co poroučet, jsou proto tady, abyste je poslouchali.

— Ale my jsme Francie, my jsme stát!

— Stát, měšťane, řekl neohrožený četník, skládá se z maršálů, generálů, plukovníků, setníků, poručíků, krajských a podkrajských úřadníků a jiných premovaných pánů, před nimiž všemi mám slušnou úctu; všickni ostatní jsou jenom houfem lidí v konskripci poznamenaných a k placení daní povinných, kteří mají poslouchat a platit —

— Bez reptání, není-li pravda, znám tu písničku. O, kýž by bylo pro nás také práva!

— Pak by nebylo zapotřebí úřadů, měšťane, pak byste byli jako Irokesové, jako Angličané a jiní kanibalové, kteří dělají co chtějí; pak byste nebyl účasten té cti býti vzdělancem a Francouzem.

Číslo druhé, pokračoval četník, panu Kovalovi, poněvadž se opovážil svou osobu smutné postavy voličům dom od domu představovati; prozatím jest to nařízení pana krajského, jímž vás zbavuje vašeho místa v dobrovolném spolku dobročinném: po druhé přijde něco horšího.

— Vždyť je kandidování svobodné! zvolal jsem.

— Ovšem jest svobodné, odpověděl četník, rozumí se ale samo sebou s dovolením slavného úřadu.

Číslo třetí. Výše jmenovanému Kovalovi, poněvadž rozdával neb rozdávati dal volební provolání s podpisem svým a jiných ne méně neznámých a pohoršlivých lidí; jest to předvolání, aby se ode dneška za osm dní dostavil u pana policejního ředitele a se z toho zodpovídal, proč bez dovolení tištěné provolání rozdával.

— Cože? neměl bych tedy ani míti práva svým voličům rozdávati provolání se svým podpisem?

— Ke všemu máte právo, měšťane, ale vždy s dovolením slavného úřadu. Což kdybyste se vládě nehodil? myslíte snad, že by prozřetelnost a ostražitost úřadu připustila, aby vašimi rejdy nějaký tlachal prorazil a potom k oposici se přidal. Jen kdybych byl vládou, uhlídal byste, jak bych vás na místě dal zavřít, po druhé přišlo by něco horšího.

— Číslo čtvrté. Výše jmenovanému Kovalovi,

poněvadž se veřejně připojil k zástupu jakýchsi lidí, kteří se súčastnili v tak zvané volební hromadě, nebyl-li to nějaký klub nebo nějaká tajná společnost; jest to předvolání k výše řečenému úřadu policejnímu, kdežto budete dle §. 291. trestního řádu odsouzen k vězení, však po druhé přijde něco horšího.

— Číslo páté. Výše jmenovanému Kovalovi, poněvadž dal od svého nezletilého syna ve výše řečeném klubu držeti pobuřující řeč proti váženému a spolehlivému panu Malému, kandidátu vládnímu; jest to předvolání k výše řečenému úřadu, kdežto se dostavíte pro návod a spoluvinu onoho přečinu a odpovědným se učiníte za škody z toho pošlé, však po druhé přijde něco horšího.

— Jak? neměl bych míti ani tolik práva své voliče shromážditi, a nebylo by dovoleno jim vyložiti, jakého smýšlení jest jejich zástupce?

— Ke všemu máte právo, vše jest dovoleno, ale vždy s dovolením slavného úřadu. To by bylo pěkné nadělení, aby se tak vojáci bez rozkazu směli v kasárnách shromážditi a tam dle své libosti mohli křičeti?

— Ale vždyť se nenacházíme v kasárnách?

— Na hloupou otázku nepatří odpověď, řekl četník. Nic méně, měšťane, chci se sníženi a bezedné vaší nevědomosti ku pomoci přispěti. Každý Francouz narodí se co voják a proto má od narození povinnost, aby rozkazy poslouchal; čím více se mu rozkazuje, tím více jest spokojen, a nikdo mu nemá tu radost kaziti, kterouž mu dělá poslouchání. Kdybych byl vládou, zavřel bych všechny tlachaly, však po druhé by přišlo něco horšího.

— Číslo šesté. Výše jmenovanému Kovalovi, poněvadž polepil nebo dal polepiti zdi návěštími

nerozumnými a trestuhodnými; taktéž, že uspořádal nebo dal uspořádati průvod pobuřující, z kterého vzniknouti mohlo povstání, kdyby se byla dala překvapiti ostražitá policie, kteráž má oči vždy otevřené; jest to předvolání před výše řečený úřad, aby vám tam byl dodán rozsudek trestní dle stávajících zákonů, však po druhé přijde něco horšího.

— Nastojte, četníku! vždyť jste v patrném omylu. Ve Francii byl bych se ovšem dopustil celé řady přečinů a zločinů, nacházíme se ale v Americe, já jsem nevinný Co jest ve Francii zločinem, to jest v Americe právem.

— Nedělejte takový křik, odpověděl neústupný četník a vyndaval ze své kapsy něco, co vypadalo jako želízka. Jakožto soukromá osoba nemám necitelného srdce, to mi můžete věřiti, ale v tomto okamžení jsem nástrojem zákona.

— Pak jest zákon prázdné slovo.

— Držet hubu! rebellante, napovídal jste toho už dost. Kdybychom na vaše řeči dali, byli byste všickni nevinni jako novorozené děti. Vinen nebo nevinen, já vás mám v podezření, a bych všemu předešel, chlape, já tě zatýkám!

To řka, popadl mne za ruku, tak že jsem bolestí vykřikl. Tento křik mne zbudil, Bohu díky, byl to jen sen!

Abych se zbavil docela tohoto příšerného snu, zapálil jsem plyn. Běda! pod postelí spatřil jsem stín napřažené ruky, klobouku a chocholu, před nímž se nejsmělejší lidé chvějí.

Třesa se zimou a strachem zůstal jsem nepohnutě ležeti jako zločinec, který očekává ortel smrti. V tom okamžení však zakokrhal kohout na hodinách, obrátil jsem se ke zdi a za- se hlasitě — neb ruka, která mne ta-

byla ruka moje, klobouk byl stínem mých vlasů a chochol — než ostýchám se ušlechtilých čtenářek a nechám té věci.

Zhasl jsem světlo a vrhl jsem se poznovu na postel.

— O četníku, zvolal jsem, hodný a věrný vojáku, ty prosté a velkomyslné srdce! nikdo nepředstavuje lépe nežli ty veřejný pořádek u národa, který si úřad jinak představiti neumí, nežli v uniformě, a pokoj ne-jinak nežli s mečem v rukou. Ty postrachu žebráků a tuláků, ty hrůzo pytláků, ty zlé svědomí hospodských a vinárníků, ty vtělené náboženství a mravnost pokojných občanů, ty pravá ruko okresního a nástroji místodržícího, o četníku! já tě ctím a miluju; avšak odpusť odvážlivé mé obraznosti, která ve mne zbuzuje přání, aby nastal jednou den, kdežto chudoba nebude více hříchem, kdežto policie nebude brániti skutkům dobrým, aby výminkou někdy zamezila skutek zlý, kdežto svoboda občanům svěřena vyloučí z našich zákonníků všechny přestupky a zločiny, které nikdo nezná, než státní návladní; kýž by nastala doba (o služebníku úřadu nekrč rameny!), že by tobě jen právo dávalo rozkazy a že by tvá trestající ruka jenom skutečných, právně obviněných zlosynů se dotýkala! Vím dobře, o četníku, že se vysmíváš těmto amerikánským nemožnostem, avšak odkazuju je jeden a dvacátému století, jakožto myšlenku, která jednou mé jmeno nesmrtelným učiní. Nechť pak mé rodiště, toť má prosba, postaví na místě, kde můj dům stával, poprsí mé jmeno nesoucí a to na bezvodou kašnu, a nechť dá vyrýti na ní nápis:

Snilkovi, který roku 1862
žádal, aby jen dle práva dovoleno bylo
zatýkati občany
a tož jen na soudní rozkaz.

Vděčné četnictvo.

14. července 2089.

I odkážu svůj poslední pětifrank akademii nápisů a pěkného písemnictví, i s úroky z úroků za dvě stě let, aby pak dala shotoviti nápis hebrejsky, kopticky, sanskritsky a syrsky, vyznačující myšlénku, jíž Francouzi navzdor své chytrosti ještě nikdy neporozuměli a nikdy ještě vyjádřiti nedovedli! Sub lege libertas. *)

Kapitola šestnáctá.

Volba. — Amerikánský svatvečer.

Konečně nastal den volební, ta slavná sobota dne 5. dubna, která učinila z Pařížana z ulice d'Antin člena městské rady Paříže v Massachusetsu. Ráno o sedmé hodině bylo při nejkrásnějším počasí a při slavnostním poklidu otevřeno sto dvacet volebních osudí. U dveří každé volební místnosti sestavily se dvě dlouhé řady voličů, které trpělivostí a pořádností anglosaskou očekávaly okamžení, v němž jim bylo vykonávati suvereního práva národního. Všechny hádky byly umlkly, nepřátelé včerejší žertovali spolu a tiskli si ruce; každý se kořil již napřed výroku většiny s úmyslem, že za rok namahání pro svou stranu zdvojnásobní.

*) Svoboda pod záštitou zákona.

O poledni bylo sečtení hlasů ukončeno a volby se prohlásily. Zelený obdržel 116.735 hlasů proti 78.622, které připadly Malému. Křikava měl hlasů 146.327, kdežto jich Liška dostal jen 18.124; já pak, ač několik lístků od skrutatorů bylo odmítnuto, obdržel jsem hlasů 199.999. Nikdy ještě nebyl dohlížitel ulic a silnic zvolen větší většinou; dojem té volby byl znamenitý v Massachusetsu, avšak ještě větší v Anglii. Právě v té době přirazilo bavlně, a Londýnské noviny Times vykládaly, jací divochové jsou Amerikáni, a že k volbám jinak se nedostaví, než s pistolemi v rukou, z čehož prý pochází, že s demokracií nelze vládnouti. Starý Pam chytil se této myšlenky v parlamentu a dokázal Angličanům, že jsou prvním národem na světě a že Jonathan, nemaje dědičné šlechty, John-Bullovi nejde ani pod kotník; pravda to poněkud trpká, již ale bodrý John Bull polkl obvyklou skromností, načež i hned tučný budget povolil.

Rozšafný Pravda byl první, který mi mé vyvolení oznámil; litoval toho velmi, že tuto novinku nemohl obecenstvu oznámiti, an včera své noviny panu Eugenu Červenému prodal a s novinářstvím se rozloučil.

— Udělal jste dobře, řekl jsem, nyní si odpočiňte a to hodně dlouho, máte toho zapotřebí.

— Odpočinout? to není slovo americké, odvětil jemným úsměvem. Starý nebo mladý, nemocný nebo zdravý, kdo jest pravým Amerikánem, pracuje až do smrti; toť povinnost člověka a křesťana. Poslechl jsem, co mi Křikava radil, a navrátil jsem se k studiem a náklonnostem svého mládí; církev kongregacionalistů z ulice akaciové nabídla mi kazatelství a já je přijal; zítra nastoupím svůj úřad.

— Včera novinářem, zítra kazatelem! vy máte věru nadání nadobyčejné; vždyť měníte svůj stav jako já svůj kabát. Čím pak budete za půl léta?

— Co se Bohu zlíbí, odpověděl nový kazatel. Kdyby vás slyšel Křikava, který byl po sobě osadníkem na západě, vojákem v Mexiku, advokátem ve Filadelfii, novinářem v Paříži, a kterýž bude zítra soudcem, odpověděl by vám svým oblíbeným pořekadlem: Homo sum, humani nihil a me alienum puto *). Vy sám, doktore, byl jste před několika dny učencem, předevčírem hasičem, včera kandidátem a dnes jste dohlížitelem ulic, zítra budete zase lékařem. Zdá se mi tedy, že svůj stav také bez obtíže proměňujete. Toť právě jedna z nejpěknějších zvláštností naší krásné vlasti, kdežto v staré Evropě od narození až do smrti v tom samém oděvu váznouti zůstanete jako loutka v komedii. Tam jste po celý život vojákem, soudcem, advokátem, kupcem, továrníkem, nikdy však člověkem; povždy zůstanete tam zaujatý převrácenými domysly a předsudky svého stavu. Zde na stavu málo záleží, zde není ničím, než svrchníkem, jejž odložíte kdy se vám líbí, ale člověkem zůstanete vždy a všude; v tom právě jsou kořeny naší rovnosti, z nichž vyrůstá naše sláva a naše síla. Clay **) byl mlynářem z Kentucky, Douglas a Lincoln hospodařem z Illinois, a general Banks, vyrostlý v přádelně, byl továrníkem; všickni se osvědčili co mužové, neboť pracovali a trpěli. Kdo se se životem nepotýkal, neví co jest život. Boj se světem jest

*) Jsem člověk, a nic lidského nepovažuju za věc mně cizí.

**) Clay, Douglas, Lincoln, presidenti sev. amer. států.

vychování, jímž nabyti lze pevné vůle a jasného rozumu; zpanštilost odchová jenom citlivé, choulostivé a přemoudřené duše; vláda světa náleží odhodlaným nováčkům a proto jest budoucnost naše!

— Pravdo, kážete ku podivu dobře. Pokud mluvíte, cítím, že máte pravdu, avšak jak odejdete a já v paměti sbírám, co jste řekl, nahání mně vaše učení strachu. Kdybych byl takovým slabochem, abych vás poslouchal, odnaučil byste mne všemu, co moji učitelé mne naučili; však nechť je to jakkoliv, zítra přijdu na vaše kázání. Křesťan obyčejný, který svým spolubratrům vykládá evangelium prostou řečí, jak se každodenně mluví, toť mi výjev zvláštní; jsem žádostiv poznati, jakého rázu jest republikánské křesťanství.

Když mne Pravda opustil, přišli moji přátelé pro mne, aby mne do nového úřadu uvedli. Má paní, dcera, její ženich a já vstoupili jsme do pěkného otevřeného kočáru. Marta přisedla k nám, nepochybně proto, aby střežila mou pýchu; můj syn Jindřich sedl si ke kočímu a Zambo postavil se do zadu; dva bujní koně, jakých jest jenom v Americe viděti, dovezli nás za krátko až do Montmorency, kde byly hranice mého okršlku. Musili jsme vícekrát se zastaviti; každý dozorce byl na svém místě očekávaje přednostu; ujišťoval jsem ty dobré lidi svého blahovolí a má paní a dcera pozdravovaly v pravo a v levo nejmilostnějším úsměvem. Věru, byli jsme jako zrozeni ke knížecímu průvodu. Jediná věc, která mne mrzela, byla ta, že několik mýt po silnici bylo rozestaveno. Poznal jsem v tom demokratickou malichernost a skrblost, která si vykonanou službu vždy jen od toho dá zaplatiti, komu proukázána byla a od těch nic nežádá, kteří z toho nemají prospěchu; i předsevzal jsem si, že tento demo-

kratický zlořád, jehož stará Evropa nezná, co nejdříve odstraním. Všude má panovati rovnost. Ostatně uspokojili mne zase naddozorci a mýtní, kteří mé paní a dceři překrásné kytky podávali, tak že se náš kočár brzo podobal velkému květinovému koši, v němž nás již ani viděti nebylo. Byli jsme osloveni slavnostními řečmi, jako korunované hlavy; bodří mýtní ač zajisté neznali hebrejštinu, porovnávali mou Julinku s polní lilií. Má paní byla radostí zarděná jako růže, Marta kvetla jako pivoňka a oddychovala si jako oř na souvrati. O ženy, vaše vlastní jmeno jest marnivost! Já pro svou osobu spočíval měkce v koutě kočáru nedaje se omámiti kadidlem nastávající mé oblíbenosti, avšak, na mou čest a mé svědomí, shledal jsem, že silnice jest výborná i mrzel jsem se na hloupou herku, která před nedávnem klopýtla a tak dohlížitele zdvořilé do zlé pověsti přivedla.

Když jsme do Montmorency dorazili, zajel kočí, aniž by mu to bylo rozkázáno, do hostince „u dvou holoubků“ k Sethovi, našemu známému kvakrovi. Alfred a Julinka nenašli však milosti u tohoto přítele mládeže, neb místo aby s nimi co se zamilovanými nakládal, napočetl si dvojnásobný řád za špatný oběd. Ozval jsem se proti tomu, ale bratr Seth byl nejenom vydřiduch ale i národní hospodář. V trojdílné řeči mi vykládal, že jen mezi bídnými národy bez obchodu a průmyslu panuje láce, kdežto mezi národy ve vzdělání pokročilými drahota stupeň jejich pokroku znamená, an ze strany vyrabitelů jest malá nabídka a ze strany boháčů velká poptávka. Přijde prý jednou den, kde jenom poslední Rothschild bude s to, vejce zaplatiti, na onen den prý dosáhne všeobecný blahobyt svého vrcholu.

Abych aspoň ušetřil času a slov, zaplatil jsem; chraň Bůh, abych se hádal s takovým fanatikem, kterýž má jen jednu myšlénku. Znám takové divousy. Zašantročili by Francii, její zbrojnice, její loďstvo, vojsko, její slávu a její práva a svobodu třeba tureckému sultánu, kdyby jim za to dal — svobodu živnosti řeznické.

Ve čtyry hodiny odpoledne nastoupila naše výprava návrat do Paříže. K mému velkému podivení jal se Seth dveře a okenice svého hostince zavírati, jakoby měl nastati smutečný den. Slavil se tím k mému podivení svatvečer nastávající neděle, nebo vlastně starožidovská sobota, avšak v této zemi, kde jest všechno na ruby převráceno, nesmí se člověk ničemu diviti.

Přítel Seth chtěje se s námi odebrati do města nabídl Martě, své spoluvěřící, by s ním koňmo se vrátila. On sám si sedl na plecatého valacha, jejž svým širokostřechým kloboukem zastiňoval, Marta vyšinula se na statnou šedivou kobylu, a oba klusali jako přední stráž před námi.

Vyjeli jsme chvíli po nich, však již u prvního mýta nalezli jsme bohabojného kvakera v hádce s mýtným.

— Pravím vám, křičel mýtný, že vás nepropustím, až mýto zaplatíte, jste dva a to obnáší čtyři a dvacet setin a nikoliv jen dvanáct.

— Příteli, odpověděl hospodský, ty se zbytečně durdíš, to ti nesluší ani co člověku ani co křesťanu. Podívej se na sazbu a nežádej ode mne více, než co zákon ti dovoluje, sice se dopustíš hříchu vydírání.

— Zde jest sazba, odpověděl rozzlobený mýtný, čtěte ji sám, nesnesitelný mluvko; osm setin

za koně a čtyry setiny za muže, není to dost jasné?

— Zcela jasné, řekl kvakr, a beru tyto ctihodné pány za svědky, že jsem ti zaplatil tvých dvanáct setin.

— A tato žena? odpověděl mýtný ukazuje na Martu, která dále klusala.

— Nuže, vysvětlil Seth nezvratnou vážností, tato žena není muž a její kobyla není kůň, proto ti také není nic dlužna.

To řka cválal dále a nechal zaraženého výběrčího státi.

— Pane mýtný, pravil jsem, myslím, že by se měl zavésti protokol stran tohoto nestydatého člověka.

— To nejde, pane dohlížiteli, prohráli bychom s ním. Ten člověk jest jeden z oněch prohnaných šibalů, kteří čtyrspřežným vozem projedou skrze naše zákony, aniž by někde narazili. Slova sazby jsou v skutku pro něho.

— Ale duch zákona jej odsuzuje, namítl jsem, zákony dle slova vykládati jest nesmysl.

— Není pomoci pane, odpověděl mýtný, u nás nemá zákon zvláštního ducha, známe jenom doslovné znění jeho. Kdyby soudce směl zákony dle ducha jejich vykládati, byl by, jak se povídá, zákonodárcem a ne pouhým soudcem, a právo a čest občanů závisely by pak od jeho libosti.

— O nevědomci! zvolal jsem, neznají ani abecedu zákonodárství. Nastane-li spor mezi veřejným důchodem a soukromou osobou, jest právo vždy na straně důchodu, an zastupuje veřejný prospěch.

— Nikoliv pane, řekl mýtný; u nás se vždy rozhoduje ve prospěch soukromníka, veřejný dů-

chod musil by míti dvojnásobné právo, aby prorazil.

Co dělati s takovými divochy? Pokrčil jsem rameny a kázal kočímu, aby jel dále.

Když jsme se vrátili do města, bylo mi, jakoby se bylo v mé nepřítomnosti celé změnilo. Náměstí a ulice byly pusté a prázdné, řetězy přes ulice napnuté, zabraňovaly aby se jezdilo *). Nejpodivnější pohled poskytovala však okna; ve všech totiž bylo viděti řadu bot s podešvemi ven na ulici obrácenými. Sledovav polohu jednoho páru takových bot, shledal jsem za nimi lidské nohy, pak nazpět podepřené tělo a konečně cigaro, z něhož modravý kouř se kroužil, zkrátka boty náležely lidem, kteří své nohy vystrkovali z okna ven. Nemohl jsem se hned domysliti, pro jaký přestupek občanstvo k takovému podivnému trestu jest odsouzeno. Zambo, jehož jsem se opatrně vyptával, řekl, že jest to nejnovější vyražení mých spoluobčanů. Každou sobotu pokouší se Američan o to, jak by ho mrtvice ranila a někdy se mu to v skutku také podaří. Což jsme my Francouzi v tom ohledu mnohem moudřejší, my se v našich nabitých divadlech jen do nebezpečenství polovičného udušení pouštíme!

Doraziv domů chtěl jsem tento šťastný den vesele ukončiti, i požádal jsem tudíž Julinku a Jindřicha, aby mi mé zamilované duetto z Don Juana: Dej mi ruku milenko, zazpívali. Julinka se na mne podívala a zbledla.

— Co je ti, milé dítě, zvolal jsem, vždyť celá trneš!

*) K zvláštnostem anglických i amerických církví protestantských náleží přísné svěcení sobotního večera a neděle dle předpisů starého zákona pro svěcení starožidovské soboty.

— Otče, odpověděla, ty mne lekáš svou žádostí. Což nevíš, že by se celé město sběhlo pod našimi okny, kdybychom se dali do zpěvu a že by byla veta po našem dobrém jmenu? Co pak jsi zapomněl, že již nastal svatvečer a že se nesmí pokoj Páně ničím rušiti?

— Dobrý Bože, pomyslil jsem si, snad nás ten zrádce Duchamor, když nás přesadil do Ameriky, proměnil také v židy, že musíme slaviti šábes! — Odpusť, milé dítě, pravil jsem pak, jsem dnes celý roztržitý; jdi. dceruško, a přines mi z mé knihovny velkého Hippokrata; nebude na škodu hlavu dnes trochu utišiti, a to se nepodaří lépe, než když se čte trochu řecky.

Místo odpovědi sedla si mi Julinka na klín, hladila mi rukou čelo a políbila mne.

Ubohý tatínku! pravila, jsi tak umdlený; hle matinko, proto zapomíná, že se v sobotu večer čte jenom v bibli.

Nebylo již pomoci, byl jsem židem, aniž bych o tom věděl. Co ve mně ale předce nějaké pochybnosti zbudilo, bylo to, že jsem, otevřev rodinnou bibli v evangelium sv. Marka četl, „že sobota pro člověka učiněna jest a ne člověk pro sobotu“. Výrok tento mne pobádal k přemýšlení; abych ale nikoho neurazil, podržel jsem své myšlenky pro sebe a sešel jsem dolů do zahrady, přenechaje obě ženské pobožnému jejich čtení.

Byl pěkný večer, stromy se zdobily čerstvou zelení mladých listů a slunce zacházelo za pozlaceným oblakem; vše vyzývalo k tichému dumání. Unaven položil jsem se v tiché besídce na pohovku, zapálil jsem si cigaro, a spatřiv na blízku zahradní sedadlo, postrčil jsem je k sobě a natáhnuv nohy vzhůru přes jeho lenošku, po-

zoroval jsem, že tato neobyčejná poloha poloviny těla má předce něco pohodlného do sebe a tento pocit mi dosvědčoval, že jsem snad předce Amerikánem.

Ukryt za houštím besídky ležel jsem tiše, a nic nemysle díval jsem se na Zamba, jak v koutku zahrádky kámen roztloukal, aby si udělal písek pro čistění nožů. Černoch byl celý zabrán do svého zaměstnání, anaf tu najednou Marta z kuchyně na něj se vyřítí jako pavouk na mouchu.

— Ty Chamův synu, obořila se na něj a vytrhla mu kladivo z ruky, co tu děláš?

— Vidíte, panno Marto, že roztloukám kamení.

— Bídníče! zvolala, zneuctíváš posvátnou sobotu!

Zambo utekl se žalostnou tváří a běžev kolem mého útulku spatřil domácí kočku, anaf právě myš chytila.

— Měj se na pozoru, mourku, řekl zpívavým hlasem, budeš-li v sobotu myši chytati, oběsí tě Marta v pondělí.

Smál jsem se ještě rozpakům ubožáka, když dvě osoby se přiblížily a na lavici před besídkou si zasedly, tak že jsem každé slovo jejich rozmluvy slyšeti mohl. Poznal jsem roztomilého Setha, který používal tichosti sobotní a poklidu večerního, aby krásné Martě kázáním čas ukrátil.

— Milá sestro, pravil směšnou vážností klada důraz na každé slovo; třem věcem obdivuju se velice; zaprvé, pošetilým chlapcům, že kameny na stromy házejí, aby sráželi ovoce; kdyby pokojně čekali, spadlo by jim jednou samo dolů; čemu se zadruhé divím, jest, že lidé vůbec a Amerikáné obzvláště ve své pošetilosti a zlosti

spolu vojny vedou a sebe zabíjejí; kdyby zůstali pokojní, umřeli by jednou přirozenou smrtí. Třetí a poslední, co mi jest divno, jest to, že jsou mládenci tak bláhoví, a že tolik času ztrácejí běháním za holkami, jež si vzíti chtějí; kdyby zůstali doma a o výdělek se starali, běhaly by holky sami za nimi. Co tomu říkáš, Marto?

— Sethe, pravím, že máš moudrost krále Šalamouna, ale také jeho marnost.

— Marto, odpověděl kvakr tklivým hlasem, bystrost tvého ducha mne tak dojímá, jako krása tvojí tváře.

— Sethe, vece na to Marta přidušeným hlasem, nemyslíš na to, co pravíš.

— A ty Marto, odpověděl Seth, nepravíš co myslíš.

— Dobrá, řekl jsem sám k sobě, také v Americe znají milování. Toť obřad sobotní, na nějž jsem ještě nepomyslil. Tento kramářský lid, který si všechno vypočítává a jen pro mamon žije, vybírá si předce jeden den v téhodnu, v němž si práci zapovídá, aby jej mohl obětovati požadavkům mladosti a lásky. Jsem žádostiv, jak se pobožný Seth k vyznání lásky zatočí.

Po sta oklikách nalezl konečně zamilovaný kvakr slovo nepochybně dlouho očekávané.

— Marto, pravil s hlubokým povzdechem, Marto, miluješ mne?

— Sethe, odpověděla dobrá křesťanka, což není přikázáno, abychom jeden druhého milovali?

— Ano Marto, ale nač se tě tážu jest, zdali pro mne máš onoho zvláštního citu, jejž svět láskou nazývá.

— Nevím, co bych ti odpověděla, šeptala plachá hrdlička, pokoušela jsem se vždy o to, abych všechny své bratry stejně milovala, ale,

mám-li se ti přiznati, Sethe, zastihla jsem často sama sebe při myšlénce, že na tebe z této všeobecné lásky více připadá, než by ti vlastně náleželo.

Vyznání obapolné bylo učiněno, to se nedalo již upříti; zaslechl jsem něco jako mlasknutí hubičky, jíž se zasnoubení zpečetilo, tu náhle vykřikne Marta celá uděšená a vyskočí na lavici.

Veliký pes novofundlandský vyskočil náhle na zamilovaný párek. Vstana a ohlídnuv se kolem sebe spatřil jsem vyceněné bílé zuby Zambovy v stínu roští; chlapík se smál hlasitě, neb byl, aby kvakerku zalekl a tím se jí pomstil, zahrádku otevřel a onoho psa na ni vypustil.

Nemohu říci, že by kvakr Seth byl podle mé chuti, avšak musil jsem se obdivovati jeho odhodlanosti a mírnosti. On sám se psa ani nelekl ani se ho nebál, nýbrž přivolal ho, vytáhl z kapsy kousek cukru a dal ho psu, kterýž se ihned nechal hladiti.

— Milý pse, pravil svatoušek pohlížeje na Novofundláka, kterýž přívětivě ohonem kýval, tys mne vyrušil v nejkrásnějším okamžení mého života; jiný člověk by tě za to tloukl nebo zabil, já ti však chci ukázati, jaký jest rozdíl mezi kvakerem a obyčejným člověkem. Místo abych se ti pomstil, dám ti jenom ošklivé jmeno.

To řka, ukázal psu druhý kousek cukru a vyvedl ho tak za dveře zahrádky, jež pak rychle zavřel, načež z plna hrdla křičel: Pominutý pes! pominutý pes!

V okamžení zmizely všechny boty z oken a na místo nich objevilo se na sta hlav vyhrůžně pozírajících na zaleknutého psa; za krátko lítalo za ním ze všech stran kamení, hole a náčiní; pes utíkal, dříve však, než doběhl k rohu ulice,

padla rána a pes se svalil bolestně vyje, až mne to utroby projelo.

Vyskočiv rozvzteklen, popadl jsem kvakra za límec a vyhodil jsem ho ze zahrádky ven.

— Bídný chlape, řekl jsem, což mi brání, abych nekřičel: Pominutý kvakr! by tě také zabili jako ubohé zvíře.

— Příteli Kovale, odpověděl Seth shýbaje se po klobouku, však tě zase najdu, a odešel chladně svou cestou.

— Jděte do svého pokoje, panno Marto, obořil jsem se na děvče, co máte tak pozdě v zahradě dělat?

— Můj Bože, odpověděla plačky, vždyť jsem nedělala nic zlého, hledala jsem jen zetě pro svou matku.

Byl jsem zlostí celý bez sebe.

— O jak mnoho jich říká a věří, že jsou cnostní, a jednají jako podlí pokrytci. Honosí se počestností a pobožností, poněvadž proti nepříteli ruky nezvednou, avšak zničí ho slovem hanebným. O pomluvo, pomluvo, ty nejsi leč zákeřnickou vraždou mezi lidmi, kteří se zovou vzdělanými. Hanba bídníkům, kteří této jedovaté zbraně užívají, a kdyby to bylo jen proto, aby dali ubohého psa zabíti!

Unaven touto samomluvou ulehl jsem si do postele, pomýšleje na dlouhou chvíli zejtřejší neděle, již mi první radovánky sobotního večera slibovaly. Jak jsem si zasteskl po veselé volnosti Pařížské neděle!

— Francouzi, zvolal jsem, synu spanilého a rytířského národa! Zanech hrubým kmenům jejich zimniční průmysl a jejich unavující svobodu; odžeň daleko od sebe nespolečenské demokraty a zadumčivé snilky, kteří by z tebe, kdybys je po-

slouchal, učinili soupeře Angličanů a Amerikánů. Tys přítel vína, slávy a lásky, tvůj úděl jest krásnější nežli jejich. Přenech světovládu těmto bledolícím dělníkům, kteří se pachtí v trampotách života a ponech sobě nenapravitelnou, roztomilou lehkomyslnost! Jen se vyrážej, Francouzi, veď vojny a kochej se v lásce, zapomeň na svět a na politiku; neb kdyby jsi přemýšleti počínal, zašla by ti všechna chuť k radování.

Kapitola sedmnáctá.

Cesta po kostelech.

Druhého dne vstal jsem o úsvitě. Muž veřejného postavení musí předcházeti dobrým příkladem a nebylo mi to nemilé, aby se Amerikáni horlivosti a bdělosti svého nového hodnostáře obdivovali. Má procházka byla dlouhá, neb dlažba byla má. Díval jsem se nevrlým zrakem na dlouhé řady okolojdoucích, kteří za sebou kráčeli jako kachny a to bez pořádku, každý jak chtěl. Nepochopuju, proč se ještě nevydal zákon, aby lidé po ulici tak chodili, jak to vláda chce. Francii, této královně pořádku a slušnosti . přináleželo by, aby i tomuto poslednímu zlořádu přítrž učinila.

Vrátiv se zase ke svému domu, spatřil jsem Zamba, oblečeného jako pána v černém oděvu s bílou vestou, bílým šátkem a s punčochami a rukavicemi též barvy. Chlapík vypadal jako straka. Jak mne ze vzdálí zahlédl, šel mi vstříc a oháněl se netrpělivě rukama.

— Massa, volal na mne, všechno jest již v kostele: pospíchejte také, čekají na vás.

To řka, podal mi tlustou v kůži vázanou knihu se stříbrným kováním.

— Jsou naše paničky již na mši? tázal jsem se.

— Na mši? řekl s podivením, vždyť naše paní jest křesťanka.

— Hlupáku! což pak jsou katolíci pohané.

— Massa, říká se, že papeženci jsou jako pohané v Africe, mají prý také své „vódu“.

— Co jest to „vódu“?

— Massa, to jest malý Pánbůh, kterého si dělají sami, a který není pravým Pánem Bohem.

— Což jste tak hloupí, abyste věřili, že se katolíci modlí k nějakému Fetišu?*) To je tak pro vás na Senegalu.

— Massa, řekl na to s vyvalenýma očima, papeženci se modlí k sochám, já sám jsem je viděl před nimi klečeti.

— A ty nevíš, že se nemodlí ke kamenům, nýbrž že prosí za orodování svaté, jež sochy představují?

— Nejsem učený, Massa, odpověděl černoch zarmoucen, avšak náš farář, který to všechno zná, varuje nás pokaždé, abychom to nedělali jako papeženci, kteří se klaní modlám.

— O kazatelové! zvolal jsem, vy jste všude ti sami! Nic není snadnějšího nežli poznati katolickou víru, zapotřebí jen otevříti katechismus. Avšak záští nedá se poučiti; jemu neběží o nic jiného, než aby se hana kydala na společnost náboženskou, kteráž jest největší na světě. Jen pokračujte v tomto hnusném počínání, kteréž jest hodno ďábla, vašeho otce. My katolíci, jež jste si za obět vyvolili, nebudeme hnusnou zbraní pomluvy

*) Fetiš modla černochů.

proti vám bojovati; nám stačí pravda. Každý ví, že Luther a Kalvin byli dva zlosynové, kteří ze ctižádosti a lakotnosti ducha lidského otrávili, napojivše ho pýchou a smyšlenkou svobody. Leť zplodila reformací, reformace zplodila filosofii, filosofie zplodila revolucí, revoluce zplodila anarchii, anarchie zplodila...

— Massa, pravil Zambo, kterýž nemohl pochopiti můj svatý zápal, jsou-li katolíci křesťany, tím lépe, já se z toho těším.

— Proč tím lépe?

— Poněvadž Kristus za všechny umřel, kteří ho vyznávají, spasí tedy také papežence jako ostatní křesťany.

— Příteli Zambo, odpověděl jsem s opovržlivým ustrnutím nad touto prostotou, z tebe nebude nikdy bohoslovec. Jdi do svého kostela, nechci tě déle zdržovati. Kde jest má paní a má dcera?

— Paní, odvětil, šla do episkopálního chrámu, kam chodí veškerá vyšší společnost města; slečinka jest v kostele Presbyterianů.

— Se svým bratrem, není-li pravda?

— Nikoliv, Massa, nýbrž se synem pana Červeného. Pan Jindřich jest v kostele novokřtěnců.

— Nuže, pravil jsem, povzdechnuv sobě, a ty Zambo půjdeš nepochybně tam, kde jest Marta?

— Ne, ne pane, řekl, Marta jest kvakerka a já jsem methodista. My ubozí černoši náležíme všickni k jedné církvi, poněvadž nás bílí křesťané mezi sebou netrpí.

— Rozumím, máte černou církev a černé křesťanství. Jdi můj příteli a modli se ke Kristu dle svého spůsobu. Uprostřed těchto nepřátelských odštěpenců, kteří evangelium na kusy roztrhávají, rozezná Nejvyšší své pravé služebníky.

Zambo odkvapil velkými kroky, já pak kráčel

zvolna a zamyšleně dále, neb to, co jsem byl právě slyšel, mne rmoutilo. Můj dům, můj útulek přede všemi svízely, byly sídlem babylonského zmatku, střediskem kacířství. Manžel katolík, manželka episkopalka, dcera presbyteriánka, syn novokřtěnec, služka kvakerka a lokaj methodista: každý z nich s jinou vírou, každý s jinými nadějemi, z nichž jedna druhé odporuje! Jaký to zmatek! jaký to nepořádek! Toť se samo peklo uhnízdilo v mém příbytku! A předce mne Johanka co nejvroucněji milovala, děti nebyly šťastnější nežli v mé společnosti a služební mne ctili; viděl jsem kolem sebe jen šťastné a veselé tváře. Každý četl bibli svým způsobem, každý měl své zvláštní vyznání a předce nebylo mezi nimi hádky; nikde sjednocenost, a předce všude láska a svornost. Toť se příčilo celému mému smýšlení, jemuž jsem od mládí přivykl, toť hádanka, která šla nad můj rozum.

— Ne, pomyslil jsem si, ne, tento nepořádek mravní nebudu kolem sebe trpěti; toť mír vylhaný, toť kvítí, pod nímž se propast ukrývá. Kdyby to déle trvalo, byl bych ztracen. Chci, aby v mém domě každý tak smýšlel jako já, nebo aby mlčel. Kdybych byl i vlažným křesťanem, což na tom, jsem za to katolíkem tělem a duší; v církvi, ve státu, v rodině, nesmí panovati než jeden zákon, než jedna vůle. Musí-li to býti, vkročím do toho potřebnou přísností, manželku zakřiknu, dětem zahrozím a služebné vyženu; budu vše obětovati, abych si zjednal poslušnost nebo mlčení. Já jsem Francouz, ať žije jednota!

Při takovém to moudrém rozjímání uplynul čas, a tlouklo již deset hodin, když jsem přišel do akaciové ulice, kde stál onen kostel kongregacionalistů, v němž měl dnes Pravda kázání. Bylať to nesmírně dlouhá střída, v níž se v pravo a v levo

po každém stu kroků vyzdvihoval nějaký kostel v slohu řeckém, byzantském nebo gothickém. Není divu, že v zemi, kde si každý své náboženství sám vymýšlí, při každém kroku narazíme na nějaký kostel. Abych se v tom labyrinthu vyznal, poprosil jsem starou paní, která vedle mne s modlitbami v rukou do některého z těch kostelů kráčela, aby mi pověděla, kde jest kostel kongregacionalistů.

— Mileráda, odpověděla přívětivá stařenka. Jest to sice odtud daleko, ale podle mého popisu dostanete se tam snadno. Především se nestarejte o kostely v levo, neboť kostel kongregacionalistů stojí na pravo, počítejte jen kostelní věže a nemůžete zblouditi. První kostel, vypravovala takovou sběhlostí, jakoby odříkávala růženec, jest kostel sv. Pavla, náležející katolíkům; druhý náleží ke klášteru Uršulinek, třetí jest kostel episkopalní, čtvrtý patří kapucínům, pátý novokřtěncům, šestý reformovaným Hollanďanům, sedmý Luteranům, osmý černým methodistům, devátý jest Synagoga židovská, desátý jest chrám čínský. Poznáte ho podle dvojité střechy a podle zvonečků na ní. Odtamtud se obrafte dolů a půjdete okolo kostela Menonitů, pak okolo německých helvitů, na to kolem kostela Přátel čili kvakerů, potom minete Presbiteriany a moravské bratry, a uvidíte kostel bílých methodistů, po nich kostel unitariů, pak unionistů a Dunkeristů. Pak napočítáte ještě čtvero kostelů, nejdříve onen, který patří církvi nazývající se výhradně křesťanskou, druhý náleží církvi svobodné, následující Svedenborgianům a universalistům, a konečně čtyřiadvacátý kostel odtud jest onen, kterýž hledáte, kostel kongregacionalistů.

Poděkoval jsem se stařeně za tuto litaniji a šel jsem svou cestou.

— Na mou věru, pomyslil jsem si, kdyby

ďábel své náboženství ztratil (a trvám, že v pekle budou míti příčinu na Boha věřiti), v této ulici by je opět našel. Hle toť země, kde ministr osvěty a náboženství nezůstává na zahálce; jak pak to asi navlíká, aby mezi těmito třiceti a několika církvemi udržel pokoj a pořádek? to bude asi kaceřování a pronásledování ode všech stran. Bůh uchovej, abych měl zde s těmi církvemi co dělati. To jest Španělsko země jinak spořádaná. Tam jest předce lid, který zůstal při své staré víře a od jejích přikázání ani o vlas se neuchýlil. Tam se mohou zdejší neznabohové naučiti, co to jest, stát a církev v nejužším spojení. Biskup jest jako krajský, a farář jako starosta; narození a křtiny, vychování, přijímání, konskripce, zpověď, daně, knihotisk, smrt a pohřeb vše tam visí na jedné niti; církev jest tam úřadem a úřad spolu církví; utečenci a novináři dají se do klatby a kacíři do vězení. Lid nepozbyl tam ještě své dětské mysli a vede se po dobru nebo po zlu, jak to právě přijde, k oněm cílům, jež panovníci vytkli o své vlastní vůli a bez zbytečného tázání se lidu. Tak to bylo i jinde, než zlořečená reformace tento poklid porušila a svobodu náboženskou i občanskou, jako dvě nezbytné nákazy do světa pustila. Od té doby, co se lidé sami o svou duši a svůj život starají, není ani pravého náboženství ani pravé vlády více.

Za tímto rozjímáním dorazil jsem až k uršulinskému kostelu, a vkročil jsem do něho. Shledaje zde pobožnost vzdálené vlasti, bylo mi, jakobych se octnul v drahé otčině, z níž mne nemilosrdný osud vyvlékl; ano kostel jest jako druhý domov, z něho aspoň nevypuzují nás do vyhnanství.

Kostel byl malý ale bohatě ozdobený. Na oltáři stála pod nádherným červeným baldachynem

zlatem vroubeným, mramorová socha Matky Boží v podobě panny, která nevyslovnou vroucností na nebeské dítě pohlíží. Krásné lilije a vzácné květiny zdobily oltář ozářený množstvím vysokých svící. Z varhan řinuly se libozvučné vlny předehry, modravá oblaka kadidla vznášela se ke klenbě stropu a s kůru, záclonami zastřeného, zazněl jako andělský sbor, zpěv jeptišek a mladých dívek:

Panno požehnaná, milostmi nadaná,
My k tobě voláme, pros za nás, žádáme!

Klekl jsem na kolena a jako ve snu míhaly se přede mnou upomínky z mladosti; byl jsem pohnut až k slzím. Ano, náboženství, které zrakem a sluchem vniká až do srdce, nemůže býti modloslužbou; proč by naše tělo nemělo tak jako naše duše sloužiti Hospodinu?

Opustiv klášterní kostel, octnul jsem se brzo u chrámu episkopálů *). Služby Boží podobaly se mši katolické, jen že nebyly tak důstojné a že zpěv nebyl tak pěkný. Když přišlo kázání, stoupil farář na dlouhé řečniště nesa pod páždí silný svazek spisů, jež před sebe položil; byl to rukopis obsahující kázání na všechny neděle a svátky v roku. Obracel pomálu listy a naleznuv kázání, jež hledal, posadil brejle na nos a počal jednotvárným hlasem předčítati. Slova, na která kázal, byly první verše evangelia svatého Jana, že na počátku bylo „slovo“ a to „slovo“ byl Bůh; jedno z oněch tajemství, které leží daleko za oborem lidského rozumu a jemuž se věřící jenom kořiti může. Avšak odvážnost bohoslovce nedá se ničím odstra-

*) Státní církev anglická, v obřadech a v zřízení nejpodobnější církvi katolické.

šiti; s několika slovy zákona, s nějakým výměrem a s dvěma smělými úsudky domnívá se býti moudřejším, nežli sv. Pavel sám.

Dle tichosti, jaká v chrámu panovala, zdálo se, že posluchači jsou tím předčítáním pohnuti a přesvědčeni. Má paní co episkopalka byla také v kostele a poslouchala napnutě kazatele, aby neztratila ani slova, i latinská, řecká, ba i hebrejská slova, jež co důkazy uváděl, neušla její pozornosti, zdálo se jakoby všemu rozuměla a jakoby staroškolská učenost měla nejzajímavější obsah.

Po prvním oddílu vyšel jsem z kostela, nebo takové suchopárné výklady jsou mi nanejvýš protivné. Chce-li kdo dokazovati, co se dokázati nedá, poruší tím jen víru. Co nepochopitelného jest, přijímám bez důkazu, neboť obstupuje mne to kolkolem. V přírodě, jako ve svém vnitru, cítím vlnění nesmírnosti, rozum mi praví, že je mohu pocítiti, nikoliv ale vyskoumati; ruku, která mne drží a se mnou celý svět, tu nevidím, i odevzdávám se jí a klaním se jí. Jeví-li se nám Bůh ve svých skutcích, nežádá, abychom ho pochopili, nýbrž abychom ho milovali.

Kráčeje kolem černých methodistů zpomněl jsem si na Zamba i vstoupil jsem se zvědavostí do jejich kostela. Shromáždění bylo četné a živé. Černošky, zlatem a šperkem zdobené, pokrývaly lavice svými širokými krinolinami, černoši zpívajíce hlasem zvučným avšak žalostivým, chválili Boha ze vší vroucnosti milujícího srdce. Kazatel černoch vysoké postavy a ctihodné tváře, ujal se slova a kázal spůsobem tak poučlivým a dojímavým, že jsem byl celý u podivení.

Kde si zjednal tento černoch svou bohoslovecku vzdělanost?

To nevím; byl druhdy otrokem, jejž milost

Božská, jak pravil, z otroctví lidského a ještě z horšího otroctví hříchu vysvobodila; avšak tento otrok mnoho vytrpěl a mnoho přemýšlel, byl se stal člověkem! V životě se naučil, čemu nelze ve škole se přiučiti; mluva jeho byla důrazná a prostá a mířila přímo k srdci, což bylo pozorovati na pohnutí četného jeho posluchačstva.

V úvodu svého kázání chvalořečil methodistickému vyznání, této od Hospodina požehnané církvi, jak pravil soudě dle denního vzrůstání jejího. Uváděl počet věřících a bohatost kostelů; čtyry milliony svátost přijímajících, dvanáct tisíc kazatelů, šestnáct tisíc kostelů, tři a sedmdesát millionů jmění; toť ovoce neunavné píle a snahy. Proti staré Evropě, která církev státu podrobuje a jí nikdy k dospělosti dojíti nedá, stavěl mladou Ameriku, která křesťanům péči o jich služby Boží a o jich svědomí úplně přenechává. — Svoboda, pravil, činí divy, je-li náboženstvím posvěcená; divy, jež starý ve svých předsudcích zahrabaný svět nikdy nespatří. Anglie hrdá na své bohatství kazí své biskupy přepychem, jimiž je zahrnuje a snižuje své faráře odsuzujíc je k nedůstojné chudobě, kdežto ve spojených státech velkomyslná pobožnost věřících svého kazatele blahobytem a úctou odměňuje a jemu jiné povinnosti neukládá, než-li lásku ke své církvi. Mnohý panovník domnívá se býti novým Konstantinem, vystaví-li jednou nějaký kostel; však methodisté severních států vystavili sami r. 1860 čtyry sta padesát kostelů, a chudí černoši akaciové ulice opatřili svého kazatele bohatším nadáním než-li králové evropští své duchovní.

— Avšak, pokračoval upřímným, dobrosrdečným rozmarem, tento kazatel, o jehožto důchody tak postaráno jest, jest povinen černochům, kteříž

si ho vyvolili, spláceti dluh, jejž knížecí rádcové duchovní málokdy zapravují. Tento dluh jest — pravda!

Nuže poslyšte, co mi velí pravda, bych vám řekl. Černoch má dobré srdce a štědrou ruku, to jest dobře a po křesťansku, avšak nezřídka jest příliš štědrý, tak že jeho duše přichází ve zkázu. Takového něco namítnete mi, jsme ještě nikdy neslyšeli. Vykládá se nám, že křesťan přichází v nebezpečí své duše lakomostí nebo hoví-li příliš svým žádostem, ale nikdy nám nebylo praveno, že přílišná štědrota člověka v zkázu uvádí.

Milí bratří, chci vám říci, v čem tato přílišná štědrota záleží, chci vám vyložiti, že se jí dopouštíte slyšíce toto kázání.

Kdybych kázal proti pohoršlivé zlosti a milkovnictví, proti obžerství a smilství, vztahoval by každý z vás má slova k sobě? obrátil by je k svému prospěchu? Ano, řekl by jeden z oněch ctitelů pálenky, poznávám v tom obrazu opilce svého strýce Samuela, na toho asi farář myslí. Nuže, opilče, to platí především tobě! Ano, řekla by jedna z krásných Madianitek, která pro zjednání šatů svého muže ke lži a podvodu svádí, farář má pravdu, zrovna tak to dělá má sousedka. Pozor panno Deboro, pozor paní Išabod, to vše platí právě vám, pamatujte si to. Tímto spůsobem, moji bratří, nepodržujete z mých slov nic pro sebe; první třetinu dáte svým sousedům, druhou svým přátelům a poslední svým mužům nebo ženám; tak zůstává slovo Boží neplodné a tak škodíte svým duším přílišnou štědrotou. Kristus jest také štědrý, avšak jiným spůsobem; on spíše skoupý, an béře všechno na sebe: naše hříchy, naši bídu, naše křehkosti a naše utrpení; hle zde visí na kříži se skloněnou hlavou, sotva dychaje, jako

stlučený člověk. Kdy z něho, milí bratří, sejmeme břemeno, jež po nás nosí? Kdy zbavíme Krista, svého vykupitele, svého přítele, kterýž pro otroka a pro hříšníka umřel, tíže přetěžké?

Po těchto slovech padlo celé shromáždění na kolena a zvučný chvalozpěv vznášel se k nebesům provázen slzami pohnutého lidu. Dojem té řeči byl hluboký; mne zasmušil, zarmoutil. Nejsem ani aristokratem, ani osadníkem, jsem přesvědčen, že černoch není opicí, neboť má ruce a mluví; avšak podle všeho, co jsem slyšel, počal jsem se domnívati, že jest také člověkem jako já, a snad ještě lepším křesťanem; tato myšlenka mne zastrašila. Zambo byl by tedy mým bratrem? Kristus umřel tedy také pro tyto kudrnáče! Toť bylo více než-li má hrdost mohla snésti!

— Je-li to pravda, pomyslil jsem si odcházeje, jakým zločinem jest pak otroctví! Není snad ona občanská válka, jíž se pustoší jižní státy, předce jen trestem, jejž Bůh na Kaina uvalil?

Kapitola osmnáctá.

Čínská pagoda.

Bylo půl dvanácte; Pravda měl kázání o dvanácté i urychlil jsem své kroky, abych v pravý čas se dostavil. Avšak zvědavost mne ještě zavedla do čínského chrámku, kolem kterého jsem kráčel. Byl jsem žádostiv zvěděti, jak v této zemi náboženského nepořádku, otce všech ostatních zlořádů, synové Konfuciovi učení křesťanskému rozumí. Vnitřní hlas mi pravil, že starý, vyžilý národ snad má více rozumu a moudrosti, než-li velký zástup protestantů.

Vstoupna do chrámku, poznal jsem však k svému největšímu překvapení, že se nenacházím v křesťanském kostele, nýbrž v čínské pagodě. Naproti mně na vyvýšeném místě ve výklenku řezbami ozdobeném, viděti bylo ohavnou modlu dřevěnou, pomalovanou a pozlacenou, sedící s podloženýma nohama na květině Lotos. Byl to Buddha, se svým tlustým břichem, svou lysou hlavou, nízkým čelem, velkýma ušima a šikmýma očima. Mohu ujistiti na svou čest, že jsem svobodomyslný; jsem již od třiceti let předplatitelem „Constitutionellu“ a změnil jsem se tak málo, jako mé noviny; nenávidím jezovity, jako který koliv osvícený člověk, ale svobody zneužívati k uvedení modlářství, to jde předce příliš daleko. Připustím luterány, helvity a židy, ba i mahomedány, jest-li je jinak vláda z Alžíru do Francie připustí, ale dále jíti, to by nebyla více svobodomyslnost, to by bylo pohanství. Tím samým právem mohli bychom také uvésti klanění se Bálu.

V pagodě nebyl nikdo, než dva malí čínští chlapci, šeredného pohledu, z nichž každý po jedné straně povýšeného místa otáčel vodorovný válec, jakoby kávu pražil; na válci pak bylo množství papírových cedulek nalepeno. Tot mi byl zcela nový obřad pobožnosti.

Na šramot mým příchodem spůsobený vyšel z postranní komůrky jakýsi mnich. Jeho hnědá, spravovaná hazuka, bosé nohy, oholená hlava, malé mžhouravé oči a jeho žlutý vráskovitý obličej dávaly mu podobu staré baby v kapucínském rouše; byl to čínský bonza. *) Přiblížil se ke mne a mlčky nastrkoval mi dřevěný talíř; hodil jsem mu almužnu, abych se žebráka sprostil.

*) Tak slovou čínští mnichové.

— Díky, bratře, řekl dobře po anglicku; božský Fo*) odplatí ti tvé milosrdenství. Nechť v druhém životě nepovstaneš v podobě ženy nebo šakala!

A nechaje mne státi udiveného nad tímto zvláštním požehnáním, vystoupil bonza k oltáři, vzal z malé skříňky několik proužků pozlaceného a postříbřeného papíru a spálil je před modlou.

— Co to děláte? tázal jsem se.

— Bratře, odpověděl, proměnil jsem tvých deset setin v zlaté a stříbrné pruty a obětoval jsem je panovníku pravdy.

— Tvé zlaté pruty jsou z papíru a nestojí za dvě vindry.

— Nic nedělá, odvětil mnich, Fo hledí jenom na úmysl a nikoliv na kov.

— O, kýž by naši finanční ministři byli samí Číňané! chtěl jsem zvolati, avšak podržel jsem tuto odvážnou myšlenku pro sebe a ptal jsem se bonzy, co to chlapci s válcemi dělají.

— Modlí se za celou zem, odpověděl. Na každém papírku stojí svaté slovo: om! om! om!, i to vyslovuje vrhl se na zem. Každý válec nese tisíc těchto svatých slov a točí se padesátkrát za minutu kolem sebe, tisíckrát za hodinu, sedmdesát dva tisíckrát od jednoho západu slunce ke druhému; tedy vystupuje z tohoto jediného chrámu každou neděli sto čtyři a čtyřicet millionů modliteb k nebesům. V týdnu jest těch modliteb ještě mnohem více, neb pak je dám točiti parou, ale v neděli nesmí v této nevěřící zemi ani parní stroje pracovati a jsem proto nucen, abych rukou těchto chlapců používal.

---

*) Tak nazývají Číňané Buddhu.

Hloupá pověra tohoto modloslužebníka se mi zhnusila.

— Jak vás mohou v této křesťanské zemi trpěti, zvolal jsem; kdyby bylo jen kousek víry v Israeli, byli by vás dávno vyplemenili, vás Bálovy služebníky.

— A proč by nás neměli zde trpěti? odpověděl bonza pokojně, svoboda jest jako slunce, kteréž svítí pro každého. Amerikáné vysýlají misionáře do Číny, proč by neměli Číňané vysýlati misionáře do Ameriky. Povídá se, že Francie vyslala vojsko proti „Synu nebes“, aby pomstila usmrcení několik mnichů, jež naši mandarinové dle zákonu k smrti odsoudili, povídá se též, že Francie opět otevřela v Pekynku katolický kostel od drahných let zavřený; — nuže, já zatracuju obapolné vraždění, mé náboženství zamítá všechno prolévání krve a nezná jiné zbraně, nežli trpělivost a laskavost, avšak žehnám svobodě vydobyté a přeju si, aby byla ve prospěch jak Číňanům tak i Francouzům.

— Snad nechcete postaviti pagodu na elysejské pole v Paříži? Modly úředně trpěné! Milý příteli, to jest bláznovství! nepotřebujeme v Paříži nových čínských panáků, máme jich tam bez toho dost — z porcelánu.

— Dle mého zdání, pokračoval mnich se směšnou chladností, jsou práva obapolná. Je-li to dobré a pěkné, že se v Pekynku katolická kaple otevřela, proč by to bylo nepravé, otevříti v Paříži pagodu a hlásati tam volně pravdu s toutéž volností?

— Nevědomý bonzo, zvolal jsem v náboženském rozhorlení; opovažuješ se mluviti o pravdě? Což nepochopuješ, že tvé učení jest lživé a tvé náboženství modloslužbou? Pochopuješ-li to, jsi trestuhodným kejklířem a nepochopuješ-li to, jest

první povinností státu, aby ti hubu zacpal, bys jeho podané svým nesmyslem nepokazil. Volně smíti lež rozšiřovat, jest tolik, jako volně smíti otravovat, pálit a vraždit, jen pravdě budiž volno mluvit.

— Trvám, řekl Číňan, že v Americe, ve Francii, v Anglii stává rozličných křesťanských kostelů, ba i židovských synagog.

— Ovšem; ve Francii vydržuje stát sám všechna od něho uznaná náboženství, neb Francie, to si pamatuj, příteli, stojí v čele osvěty, náboženské svobody a ještě jiných svobod.

— Stát uznává tedy, řekl bonza, tři nebo čtyři náboženské pravdy, kteréž se na vzájem neuznávají a vyvracují? Je-li na příklad křesťanům Ježíš Bohem, čím pak jest židům?

— Příteli, odpověděl jsem tomuto nevzdělanci, lituju tě pro tvou nevědomost. Kdybys byl s to pochopiti, co jest úřední pravda, pak by jsi věděl, že záleží ze samých protiv. O čem Heglovi se jen zdálo, to se v ní vyplnilo: věta a protivěta splynou v ní v jedno a spojujou se v podivuhodnou souvětu.

Čínský mnich vyvalil své šikmé oči, neboť patrně byly myšlenky vzdělané Evropy příliš velké pro jeho malý mozek. Nebyl bych myslil, že jest mezi německým mudrcem a čínským bonzou tak podstatného rozdílu. Počal jsem tedy výklad z jiného konce, totiž použil jsem jiných slov, aniž bych se předmětu úzkostlivě držel, neb toť je ten pravý spůsob, jak se výklad nesnadné věci dále rozebírati má.

— Pravda, která jest pod záštitou státu, řekl jsem pohanovi, nemá s obyčejnou, sprostou pravdou nic společného; jest to rozsáhlá, dalekomezná pravda, která v sobě zahrnuje všechna vyznání

pošlá z bible, naší svaté knihy. Židovství, křesťanství, ba i mahomedánství jsou jenom odvětvím onoho původního náboženství, kteréž jest tak staré, jako svět a kteréž počtem, mravností a vzdělaností předního místa zaujímá. Mimo tato vyznání, rozšířená po celé zeměkouli, není nic než modloslužba a surovost. My máme právo a povinnost, abychom vás bodáky a děly na naši víru obraceli. Pravda vzejde nejlépe ze zkrvácených polí, jež vojna rozbrázdí; Bůh křesťanů jest Bohem vojů válečných, Hospodin Zabaoth!

— Ty nejsi Amerikán! zvolal ztřeštěnec a neobyčejný oheň zaplál v jeho očích; pozoruju tě, co jsi sem vstoupil. Obličej Anglosasa má v sobě něco z býka a vlka, tvůj ale upomíná na opici a na psa. Bojíš se svobody, mluvíš o věcech, kterým nerozumíš, tvá řeč jest plna jalových průpovídek; ty jsi Francouz!

Vida mne ustrnutím cela zaraženého, pokračoval dále.

— Osměluješ se, počet vyznavačů uvádět co důkaz pravdy? Nuže počet mluví pro nás. Kolik jest vás katolíků? Sto třicet milionů. Kolik jest křesťanů vůbec? Tři sta milionů na nejvýš. Nás Buddhistů jest ale pět set milionů; naše vyznání panuje od Kamčatky až k Bílému moři; onoť drží na uzdě kmeny divoké, onoť povznáší Číňany a Žaponce, národy, které byly vzdělanými, když Evropa ještě byla pokryta lesem a Amerika byla ještě pouští. Mluvíš o stáří svého náboženství? Víš-li pak, že Buddhisté již za dob Alexandra měli církevní sněmy, že nápisy krále Azoky na skalách indických vyzývají celý svět k almužnám a obětem? Víš-li pak, že vyznání Buddhovo jest opravou prastarého náboženství, jež indičtí Braminové pokazili a že „Vedy," svaté knihy našich praotců až do

prvních dnů po stvoření sahají. Však neohlížejme se po stáří a po počtu, snad jsou to okolnosti nám jenom náhodou příznivé. Které však náboženství hlásalo nejprvé dobrovolnou chudobu, obětování sebe a lásku k člověčenstvu? Nevíš, že Fo podstoupil pět set padesáte proměn a že v každém tom vtělení se obětoval? Učinil se ovcí pro tygra, holubem pro jestřába, zajícem pro lačného lovce. Nečetl jsi o Vesontarovi, kterýž z lásky k lidem obětoval svou ženu a své děti? Nejsme my jediným spolkem náboženským, kterýž pro ošklivost před krveprolitím ani masa a krve zvířat nepožívá? Nemám zde cedítka pro vodu, již piju, abych živoku snad neviditelnému neublížil? Vaše dějiny náboženské, vy křesťané, tak se vypravuje, nejsou prý nic jiného, než-li řadou půtek, válek a vražd. Dnes jste obětmi a zítra katany. Mezi námi Buddhisty jest jenom mučedlníků. Od dvou tisíc čtyry sta let byla naše krev nejednou prolévána, byli jsme vypuzeni z Indie, avšak ruce naše zůstaly vždy čisté, my nemusíme ze svého dějepisu nic vytrhnouti; které vyznání může totéž o sobě říci? Vaše evangelium hlásá vznešené učení, vím to, nebo neposuzuju víru křesťanskou dle skutků jejích vyznavačů. Slova o utrpení Kristově dojaly mé srdce hluboce, avšak jsem vychován v jiném názoru světa; před dvaceti lety věnoval jsem se chudobě, ta mě udržuje a přináší útěchy. Jako vy křesťané, zachoval jsem i já víru svých otců; jako vy, nemohu ani já své předky ze lži a omylu kárati. Kdo z nás jest v omylu, kdo z nás má pravdu? Nevím to a přijímám poučení. Učiňmež konec nadvládě surové moci, nevědomosti a nenávisti, popřejme volnost všemu vyznání, a připusťme, by rozum ono dílo vykonal, kteréž mu od Boha svěřeno bylo. Při úsvitu mizí všechna

temnota. Budou-li vyznání přenechána sobě samým, rozplyne se to, co pouze lidského v nich jest, jako sníh na slunci, ono však, co pochází s nebe, ujme se a poroste jako dub, a bude rozkládati své haluze po celé zemi. Otevřte svět volnému slovu, věřím ve svobodu, poněvadž věřím v pravdu.

— Toť moudrost čínská! řekl jsem a odcházeje vážnými kroky nechal jsem podivína státi cela pitomého nad mou převahou.

Kapitola devatenáctá.

Kázání u kongregacionalistů.

Když jsem do shromáždění, kde jsem Pravdu vyhledával, přišel, nebyly služby Boží ještě započaty. Kostely protestantů puritanského rázu jsou pusté a smutné; viděti jen dubové stolice a holé zdi, nikde obrazu, nikde květin nebo světel; všechno jest pošmurné, jednotvárné a chladné, mohlo by se říci, že to jsou chrámy pro slepce. V kostele, do něhož jsem vstoupil, nebylo též na zdech nic viděti, nežli tabuli s obrovským číslem 130. Kostel byl naplněn lidmi pohrouženými v tichou pobožnost; každý seděl nepohnutě na svém místě a četl v černé knize, jako by sám jediný s Bohem rozmlouval. Nebylo tu žádného šramotu od příchozích a sedadel, žádného šustění hedbávných šatů, žádného pozdravování vyfintěných paní nesoucích se svou pobožností i svůj šat na odiv, nic neupomínalo na malebný nelad našich chrámů, jimiž se připodobňují skvostným síním pro uvítání hostů; byloť zde ticho jako v lese.

Konečně vystoupil kazatel. V tom okamžení povznesl se ze všech lavic libozvučný souhlas, jako vání větru, který po vlnách se vznáší. Muži, ženy

a děti, každý zpíval z hloubky duše a z vroucího srdce. Ponejprvé jsem cítil, že nejpřirozenější způsob modlitby jest zpěv. Soused můj, podiven nad mým mlčením, ukázal na tajemné číslo 130 a podal mi svůj zpěvník, kterýž píseň i nápěv obsahoval. Zpíval se 130. žalm nebo spíše křesťanské nápodobnění oné vznešené modlitby, již katolická církev pro smutečné obřady vyvolila; byl to zpěv: De profundis, výkřik naděje a lásky, jehož krásu pro návyk ani neznáme oceniti.

Z hlubokosti mé těžkosti volám k Tobě Pane!
a pro hříchy v skroušenosti pláču pro spáchané:
naději v Tebe svou skládám, pokoje v srdci svém strádám,
slitování žádám.
Račiž-li Bože pozříti na mé nepravosti,
a budeš-li jen zřetel míti na mdloby, křehkosti:
ach tu se soudů Tvých bojím, u Tebe že neobstojím
se svědomím svojím.
Leč u Tebeť smilování, však jsi Bůh můj pravý,
Tyť pomůžeš ku pokání otče shovívavý!
své viny tíži poznávám, na slovo Tvé se oddávám,
z hříchů svých povstávám.
Slovo Tvoje mou jest svící, Bože Hospodine,
protož duše má kající v zlostech nezahyne;
naději mám do skonání, že z Tvé lásky při pokání
dojdu smilování.

Zpěv dozněl a Pravda jal se mluviti. Vtipný spisovatel jeden vypisuje protestantského kazatele jakožto muže v černém oděvu, který se pronáší o věcech velmi slušných, můj ubohý přítel byl též zcela dle tohoto výpisu; žádný kazatel neměl méně knězského vzezření nežli on, žádný zvláštní oděv nelišil ho od posluchačů; nestál ani na kazatelně, odkud by celé shromáždění mohl přehlédnouti, nýbrž mluvil, stoje na zemi, uprostřed mezi svými posluchači, jako mluví bratr k bratřím, přítel k přátelům. Zdálo se, jako by neznal obyčejných

prostředků řečnických; jeho hlas se střídavě nesesiloval a neseslaboval, pohybem páže nevyzýval k trestu a nevyprošoval slitování, nezdvihal sepiaté ruce k modlitbě, aniž obracoval zraku k obloze pohlížeje planoucíma očima do otevřených nebes, všechny tyto umělosti křesťanského řečnictví byly mu neznámy. Sotva že při některých slovech pohnul rukou a povýšil hlasu, a předce zaznívalv prostých jasných slovech jeho utěšený souzvuk, kterýž rozechvěl srdce veškerých posluchačů. Závoj, jímž mluva vnitřní myšlenky zahaluje, byl od tohoto řečníka setkán v podivuhodné jemnosti a průzračnosti; nebylo slyšeti kazatele, nýbrž křesťana a člověka. Pravda mluvil, abych obyčejného výrazu upotřebil, tak jako každý, totiž vlastně tak, jak by každý mluviti chtěl, ale jak nikdo nemluví. Velké myšlenky jednoduše vysloviti dovedou jenom velké duše, k tomu nestačí řečnické umění, anoť se zakládá jenom na nápodobnění.

Následující slova podávají asi smysl jeho řeči. Avšak kdo by mohl vroucnost jeho pohnutého hlasu nápodobniti? Slova ustydnou na papíru, jsou jako zvadlé květiny, které pozbyly barvy a vůně. Pokusím-li se o to, naznačiti aspoň hlavní myšlénky, jež kazatel pronesl, pobádá mne k tomu hluboký dojem, jejž volný, mně zcela nový výklad evangelia ve mně zanechal a smělost toho výkladu, kteráž mne překvapila, ba zalekla.

Evangelium sv. Jana 18, 37. 38.

„I řekl jemu Pilát: Tedy král jsi ty? Odpověděl Ježíš: Ty pravíš, že já král jsem; ját jsem se k tomu narodil a proto jsem na svět přišel, abych svědectví vydal pravdě; každý, kdož jest z pravdy,

slyší hlas můj. Dí jemu Pilát: Co jest pravda? A to pověděv, opět vyšel . . . .“

Milí křesťané, milí bratří!

„Mezi jmény, jež Kristus na zemi přijal, nevyskytuje se žádné hojněji, jako jméno „Pravda“. Před Pilátem, před poslední svou hodinou, prohlašuje se Ježíš za krále, avšak takového království, které není z tohoto světa, nýbrž které jest království pravdy. V ten den před svou smrtí, při poslední večeři se svými učedlníky, zanechal jim na rozloučení tato vznešená slova: Já jsem ta cesta, i pravda i život; žádný nepřichází k otci, než skrze mne, což znamená, přenešeno z biblické řeči v náš způsob mluvení: já jsem živá pravda, která vede k Bohu.

Živá pravda! rozumíte, co tato slova znamenají a co obsahujou? Není mnohý mezi vámi, jemuž neznamená pravda nic než porovnání rozmanitých věcí mezi sebou, než srovnalost početní, než číslo, než pojem nadsmyslný? Není snad jiných mezi vámi, jimž pravda jest pouhé, prázdné slovo, nebo přezdívka toho, co slove veřejné mínění a co se neustále mění a opravuje? Mnoho-li moudrých lidí nezvolá s Pilátem: „Co jest pravda? Jest to snad pronešení, které včera svou novotou překvapilo a zítra za chybné se prohlásí? O, zdá se, že není nic pravda, než co vyhovuje okamžitému prospěchu! Ba ano, zalíbiti se Cæsaru, užívati dneška a nestarati se o zejtřek, toť ta svrchovaná moudrost oněch, kteří očekávají smrt věčnou.

My se, milí bratří, k této pohanské nevěře nevrátíme; neb to by znamenalo tolik, jako odsouditi svou mysl k otroctví, a své srdce k podlému porušení a mrzké bázlivosti. Zvolejmež ra-

ději, jako v prvních dnech křesťanství: Poznejme pravdu a pravda nás vysvobodí!

Jede-li parovůz po kolejích napříč přes naše ulice položených, proč se mu uhýbáte z cesty slyšíce znamení zvonce? Poněvadž jste se byli naučili, že by vás mohutná hmota jeho sesílená rychlostí nabytou rozdrtila. Hle, toť pravda vědecká, která není pro vás více pojmem nadsmyslným, nýbrž která přešla v nevyvratné přesvědčení vaše, čímž se od úrazu zachráníte. Toto přesvědčení jest teď částí vás samých, jest to pravda živá.

V našem městě, ač se slavnou vzdělaností honosí, žije tisíce lidí podrývajících své tělesné a duševné zdraví nerozumným požíváním pálených nápojů. Proč se vy, milí bratří, nepodáváte tomuto nerozumnému návyku, kterýž jest sice hnusnější avšak ne trestu hodnější nežli mnoho jiných nepravostí, nad nimiž se lidé nezardívají? To jest proto, že víte, že líhové nápoje jsou jedem zdravému tělu; vědomost vaše jest v tom případu pohnutkou vaší ctnosti. Obsah této vědomosti jest spolu přírodní a mravní pravdou, která do vaší duše vnikla a s ní se úplně spojila. A neznáte ještě jiné pravdy? Ano, neboť znáte šlechetných srdcí, kteréž mají v ošklivosti prostopášnost, nemírnou ctižádost, lakotnost tak jako nerozumný návyk k pití líhovin. Ptejte se otce, jehož dcera byla oloupena o počestnost, ptejte se matky, jejíž syn padl v bitvě ve vzdálené zemi, ptejte se manžela, jemuž lichva vyrvala prostředků k výživě ženy a dítek! Všechny tyto ubohé oběti nenávidí tyto neřesti z vlastní zkušenosti, anyť jimi ve zkázu uvedeny byly. Jiní lidé jsou v tom ohledu šťastnější a nabývají vychováním veškeré své vědomosti o záhubných následcích nepravosti. Pobož-

nost matčina, nezištnost mistrova zbudila v útlé mysli dítěte přirozenou ošklivost před zlými činy, což jest jeho záštitou. I toť živá pravda, jejímž svědkem jest probuzené svědomí, kteréž i tenkráte se hlásí, nechceme-li slyšeti jeho hlasu.

V naší republice jest vlasteneckých mužů, kteří se nepoddají rozmarům zástupů. Vede je k tomu nadutost nebo vypočítavost? Nikoliv, neb nadutost poddává se všemu sprostáctví, jen aby se udržela u vlády a zištnost plove nejraději s proudem, anať tím si nejsnáze ubezpečí prospěchu. Avšak mysl čistá, hlava jasná postaví se mnohem výše a vidí mnohem dále. Nechť se jedná o jednotlivého člověka nebo o celý národ, svěříš-li mu moc neobmezenou, rozpoutáš jeho vášně, tak že mu nebude lze odolati podlým žádostem oněch, kteří mu pochlebují a pravdu ukrývají. Bezbožné vojny, šílená marnotratnost, podplatnost, bída a nevědomost, toť ovoce neobmezené moci a panovnického násilí. Kdo to ví, ten se nikdy nesníží k bídnému stavu pochlebníků. Pravda posilňuje ony, kteří se nechtí snížiti k podlosti a dává jim útěchy v osamotnělém jejich útulku.

Toť jsou stará pravidla, řeknete, o nichž se mluví všude. Již od dvaceti století vyučuje se jim ve školách a svět se předce nepolepšil. Co jest toho příčinou? Poněvadž pravda, pokud stojí jenom v knihách, jest mrtvá; přeneste ji však do svého srdce, zasnubte se s ní, a ona obživne; stanet se vaším svědomím, vaší ctí, vaší spásou. Ani duch ani tělo nedají se pouhými slovy živiti, nýbrž zapotřebí jim podstatného pokrmu. Dejte zotročilému lidu svobodu, a vložíte mu do rukou zbraň, jíž sám sebe poraní. A co toho jest příčinou? Příčina jest ta, že úcta k sobě samému i

k jiným, živý pocit práva a horlivá spravedlnost, ty nejprvnější výminky svobody, nejsou obsaženy v paragrafech zákonníka a nižádným dekretem nařídíti se nedají; nýbrž že to jsou vlastnosti, jichž občané trpělivostí a neustálým cvičením nabývají. Dokud svoboda mysl a srdce vřelým životem nenaplní, není nic než hlas zvučného zvonce, jak mile ale vnikne až do kosti, nemůže nám ji ani lest ani vztek tyranů vyrvati.

Jsou tedy pravdy, které žijou nejenom mimo nás, nýbrž i v nás, a tyto pravdy sprostředkujou spojení naše s přírodou a s našimi bližními. Jimi se nám odkrývají zákony přírody, kteréž nad námi vládnou; jimi poznáváme v každém člověku, jenž s námi stejně smýšlí, bratra a přítele. Avšak toto světlo, kteréž dostačuje k objasnění cesty pozemské, neokřívá naše srdce; onoť podněcuje ducha našeho, krotí naše vášně, umírňuje a konejší naši samolibost, avšak nepodává nám žádoucího štěstí. Člověk prahne žízní po nekonečnosti, jest přesycen světem pozemským a cítí touhu lásky, jíž věda nemůže vyhověti. K dosažení oněch statků, po nichž touží, jest zapotřebí nové pravdy, která má sprostředkovati spojení jeho s Bohem, a tato pravda naplňujíc bytost božskou musí naplňovati i nás. Tuto pravdu, která nemůže býti nic jiného než Bůh sám, musíme poznávati a milovati.

Boha milovati a od něho milovánu býti, toť nikdy nepochopila moudrost starověká a také novověká filosofie zajde v nemožnosti toho poznání. Nadarmo hledá na vodítkách této filosofie svědomí Boha, nadarmo ho volá úzkostí tonoucího; chladný rozum staví se vstříc neustále vykládaje, že mezi Bohem a člověkem, mezi bytostí nekonečnou a tvorem pomíjejícím jest propast bezedná.

Bytost nezměnitelná, bytost nejvyšší, podrobena svým vlastním zákonům, toť vše co nám podává největší úsilí největších duchů. Láska k Bohu jest prý klamem; modlitba, tento výkřik duše, jest prý marné volání, kteréž bez vyslyšení se ztrácí v prostorách němé oblohy. Mlč tedy, smrtelníku, udus hlas svého srdce, odříkej se naděje a zoufej, ty nejsi nic než prášek, jejž vír neuprositelného osudu rozdrtí!

Nuže, milí bratři, přišel jest člověk na zem, aby přinesl radostné poselství, evangelium, a aby lidstvo k Bohu uvedl. Prorok tento nazval se synem člověka, nebo (což jest snad jen jiným výrazem téhož tajemství) světlem a pravdou. Já jsem, pravil, ta cesta i pravda i život; žádný nepřichází k otci, než skrze mne.

Lidstvo jej slyšelo a věřilo v něj, a od té doby, kde se božská pravda v Kristu vtělená objevila, zjevila se také víra, naděje a láska na zemi a uhostila se v srdcích lidských. Hle to co rozum za nemožné vyhlásil, to co se mu zdálo býti plno protiv, to Kristus vykonal. Živá a vtělená pravda, již Bůh může milovat, jako svého syna a již člověk může milovati, jako svého spasitele, hle toť ten svazek, kterýž spojil nebe se zemí, toť ten dar, jímž lidstvo nabylo otce a Bůh milých dětí; toť tajemství vykoupení a důkaz jeho původu svatého. Nikdy by lidský duch sám sebou se nebyl povznesl k tomuto pojmu, jejž rozum náš nedostihne, ač jím nabývá světla neobmezeného. Ano, miluje-li Bůh lidi, nemůže to býti než tím, že miluje sama sebe v poznání své odvěké pravdy, a klaní-li se člověk Bohu způsobem povinné úctě přiměřeným, jest to tím, že sklání svou šíji před paprskem onoho nejvyššího světla, kteréž milostivě i jeho ozařuje.

Milovati Krista jest tolik jako milovati pravdu, v tom spočívá tajemství evangelia, a kdo tomu nerozumí, jest křesťanem jen dle jmena.

Pročež, milí bratří, uvažujte a skoumejte vlastní své srdce, zda-li milujete Krista jen proto, že za vás dal svůj život, že umřel na kříži a že jeho rány ještě krvácejí?

Mějte se na pozoru, zda-li to není láska pouze lidská, a zda-li se nekoříte jenom mučedlníku, jakéhož i jiná náboženství a jiné strany mají. Kristus žádá od vás více, neboť není pouhou posvátnou mrtvolou, jejíž rány líbáte; Kristus jest pravda a jen v té podstatě žádá vaší lásky. Spočívá vaše láska k němu na těch základech?

Máte víru, o tom nepochybuju, svaté jest vám evangelium; avšak zkoumejte samy sebe, zda-li vaše víra není zděděný předsudek, zda-li to není víra, jíž do tváře bojíte se pohlédnouti ze strachu, abyste se neshledali nevěrnými? Skoumáváte svou víru a očišťujete ji ode všech židovských a pohanských příměšků, jež ryzost její kalí? Zpravujete své jednání dle své víry? odříkáte se světa a sebe samých? Můžete zvolati s prorokem a apoštolem: Věřil jsem a proto jsem mluvil? Je-li tomu tak, pak milujete Krista, jak milován býti žádá, pak milujete pravdu.

Je-li vám však náboženství jenom obřadem, hledáte-li v něm jenom útočiště před hlasem pravdy, kterýž vás pronásleduje, odemírá-li vaše víra na vašich rtech, aniž by se byla osvědčila v skutcích, bojíte-li se k vůli jmění a svému pohodlí více toho, abyste nedali pohoršení, než abyste nezbloudili; přenecháte-li pro zbabělost obranu slova božího Bohu samému; obrací-li se vaše dobročinnost jen k nouzi tělesné a nebrání-li nevědomosti a nepravosti; necítíte-li, že první vaše po-

vinnost jest vyrvati nesmrtelné duše z otroctví hříchu, nejste-li nadchnuti onou posvátnou prostotou, kteráž opovrhuje pozemskou moudrostí; zkrátka, nekonáte-li tytéž skutky, jež Kristus na zemi vykonal; pak moji milí bratři! se neklamte, pak jste jenom opatrnými, obratnými, chytrými a soucitnými lidmi, ale nejste křesťany, neb pak ještě nemilujete pravdu!

Trápí mne pochybnosti, řeknete, kdybych měl víru, mohl bych Krista milovati. Na to odpovídám: milujte ho a budete věřiti, milujte ho jako živou pravdu a ta vás k Bohu dovede. Některé obřady se vám snad nelíbí, nuže zanechte jich; některé články víry vás lekají, nuže nepřijímejte jich; snad to jsou přídavky lidské, snad jim porozumíte později; Kristus neustanovil ani článků věrouky ani obřadů. Zjednodušte svou víru, pamětlivi slov, jež pronesl onen apoštol, kterýž měl nejpevnější víru a nejsmělejší mysl: Ducha neuhašujte, všeho zkuste; což dobrého jest, toho se držte. Jest snad v novém zákoně míst, které vás matou, nuže opomiňte je; což záleží na tom, jest-li neshledáte úplný souhlas slov ve všech evangeliích, jen když evangelium samo sebou souhlasí, jen když v slovech Kristových věčná pravda plaje!

Jest vám snad osoba Kristova pohoršlivá? Pak byste nebyli pochopili, že pravda se musila vtěliti v podobě lidské, aby se stala živou a vám přístupnou. Než Kristus sám se nad vámi smiloval a vrátil vám vaši svobodu, řka: A každý, kdož dí slovo proti synu člověka, bude mu odpuštěno, ale tomu, kdož by se duchu svatému (nebo jinými slovy duchu pravdy) rouhal, nebudeť odpuštěno. Hledejte tedy pravdu k vůli pravdě samé a hledejte

ji upřímně, a pravda, byť i po dlouhé zacházce, uvede vás nazpět ke Kristu.

Hledám neustále pravdu, řekne některý z vás, a nenalezám ji. Nikoliv, milý bratře, nehledáš ji; pýcha tvého ducha a žádosti tvého těla ti brání; věda se ti může ukrýti, ale mravní a náboženská pravda ta se neukrývá, tu můžeš najíti, poněvadž víš, kde jest.

Ona jest v tvém domě, u tvého krbu, mlčeliva a zastřena rouchem, jako bílá paní, o níž pověst vypravuje, onať jest zde a očekává tebe.

Vždyť víš dobře, že jest přítomna, když se vrátíš domů unaven životem a sebou samým; že pohlíží na tebe skrze svůj závoj a že pohledem svým tebe tresce nebo odměňuje; onať stojí při tobě, když v samotě noční ctižádostivé úmysly nebo i zločiny příštího dne přemítáš, onať i v temnotě s tebe zraku nepouští a její mlčelivostí tvá krev jako mrazem stydne. Opovrhuješ-li lidmi, šlapeš-li nohami po zákonech, před touto postavou se předce třeseš, an ji nemůžeš ani uchlácholiti ani usmrtiti.

Tato stráž nad vašimi dušemi jest stále bdělá, před ní vám nelze se ukrýti. Přijde jednou hodina, kde vloží smrt ruku na vaše čelo, a kde vám vše, co milujete, vaše jmění, vaše důstojenství, vaše ženy a děti zmizí jako v mlze, pak bude uprostřed vašeho zoufání, uprostřed vašich slzí přítomná ona zastřená podoba, jsouc hotova vás přijmouti a do neviditelného světa sprovoditi. S vinou nebo bez viny, nikdy jí neujdete; budeť vám hrůzou nebo nadějí.

Pročež sledujte ji zde na zemi, sledujte ji ve svých úzkostech a pochybnostech, sledujte ji navzdor své nevěře. Držte se pravdy, onať vás spasí. Ano, až budete zbaveni pout života, pak

shodí závoj tato postava a Kristus objeví se vám v rajském lesku svého božského půvabu a řekne vám: Poznej mne, můj synu, já jsem pravda!“ —

Tím se kázání dokončilo; opustil jsem kostel a spěchal do vedlejší síně. Tam jsem objal kazatele, kterýž bez dechu v mou náruč klesl. Vzal jsem ho za ruku a cítil jsem, jak jest zimničně horká.

— Nešťastníče, pravil jsem, vy se do hrobu připravíte!

— Příteli, odpověděl, klada svou hlavu na mé rameno, konejme svou povinnost, vše ostatní jest marnost světská.

PAŘÍŽ V AMERICE.

Sepsal

Dr. **Renatus Lefebvre**
z Paříže,
člen jednoty pro placení daní ve Francii, svěřenec vládního řízení v Paříži, atd. atd.

(Dle devatenáctého vydání.)

Ve dvou dílech.

II. DÍL.

Matice lidu roč. II. číslo 2.

(Běžné číslo 8.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1865.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze.

Kapitola dvacátá.

Snídaní u kazatele.

Provázen houfem, kterýž přál novému apoštolu štěstí k nastoupenému úřadu, vedl jsem přítele Pravdu do jeho příbytku. Měl pokoje velmi zapotřebí, a radil jsem mu, aby si chvíli na posteli odpočinul. Na neštěstí musil ale zůstati vzhůru a svůj život nasaditi, neb paní Pravdová připravila náramné snídaní pro přátele svého manžela a měla té laskavosti, také mne mezi hosty vřaditi.

Má paní a má dcera byly také zde; byly celé unešeny kázáním, jež byly slyšely, ale jemuž bezpochyby nerozuměly. Jest to takřka k neuvěření, jakou moc má na ženské s citem a rozumem pronešené slovo. Ne jednou, když jsem byl sám ve svém pokoji a dvéře byly dobře zavřeny, ptal jsem sama sebe po tichu, zda-li žena přirozeně není vyšším tvorem nežli muž. Žena má méně prudkých vášní nežli on, a mnohem větších schopností k vzdělávání; když Adam usnul ve své nevinnosti, byla již Eva zvědava. Zdá se mi, že jestli jsme zdědili po svém praotci jakési dobráctví, Eviny dcery od své pramáti také tuze daleko se neodchýlily. Sdílím proto mínění s Molierem, že by nebylo moudré, toto pohlaví úskočné

a nepokojné příliš osvítiti. Udržíme-li ženy v poctivé nevědomosti, nabudou sice všech necností, ale také všech slabostí otroků, a naše nadvláda nad nimi bude pojištěna. Avšak povzneseme-li jejich živou a přítulnou mysl, podnítíme-li v nich lásku k pravdě, nemohlo by se pak státi, že by se brzo nad hloupostí a surovostí svých pánů začervenaly? Zachovejme si tedy vědomosti jen pro sebe, toť to tajemství, co z nás polobohy činí.

Brzo bylo by po králi veta,
Kdyby věděli, jaký je sketa.

Posadili jsme se ke stolu a přiznávám se, že jsem se proto pranic nemrzel. Zapomněl jsem ve své náboženské horlivosti doma se nasnídati a zvíře ve mne počalo se ozývati. Domácí paní vyznamenala mne vykázáním místa na své levé straně a předložila mi zároveň s čajem dva nebo tři skrojky cincinatské uzeniny, při jejichž požívání jsem se namahati musil, abych je neslušným chvatem nepohltil. Julinka upřela na mne oči karajíc mne pohledem pro mou hltavost; poznal jsem v tom zcela svou dceru. Ve spojených státech jakož i ve Francii dávají ve všech uspořádaných domech dobře zvedené děti na rodiče pozor, aby se neslušnosti nedopustily.

Když jsem svůj žíravý hlad poněkud byl ukonejšil, zapředl jsem rozprávku se svou sousedkyní, dobromyslnou a roztomilou paní, která svého manžela zbožňovala. Paničky v severní Americe mají to tak ve zvyku. Chatrné zdraví pana Pravdy zbuzovalo mé obavy a byl jsem toho jist, že kazatelna ještě dříve ho umoří nežli novinářská písárna, i hleděl jsem opatrným způsobem paní jeho o tom přesvědčiti. Abych ji nepostrašil, mluvil

jsem jen vůbec o namahání, jakéž s řečnickým úřadem spojeno jest, a podotkl jsem mimochodem, jak zapotřebí jest pokoje a odpočinku pro jisté tklivé, citlivé povahy. Byla to marná práce; paní Pravdová nemluvila o ničem, než o vznešenosti nového úřadu svého manžela a byla hrdostí celá nadchnuta.

— Státi se choti kazatele, pravila mi, toť sen všech našich mladých dívek. Ó kdybyste věděl, jaký zármutek mi můj milý Pravda způsobil, když se svého původního povolání odřekl a noviny převzal. Jen kazatelský úřad manžela vyplňuje všechna moje přání, jen v tom stavu mohu v pravém smyslu býti společnicí manžela a všechny jeho strasti a radosti jakož i povinnosti s ním sdíleti!

— Což byste snad panu manželi také v kázání pomáhala? ptal jsem se.

— To nikoliv, odpověděla, kázati v kostele zapovídá nám apoštol Pavel. Avšak, vykonává se kazatelský úřad jenom v kostele a hlásá se jen tam slovo Boží? Vyučovati útlé dívky, radou přispívati mladým paním, navštěvovati sedmineděl ky, lkáti s vdovami, bdíti u nemocných a předčítati jim evangelium a je-li toho potřeba k smrti je připravovati, toť jsou ty výkony, při nichž mohu podporovati a někdy i zastupovati svého manžela. — Milý muži, pravila, obrátivši se k svému manželu, nezastupuju a nepodporuju tě k tvé spokojenosti?

— Pravda přisvědčil k této podivné rozpravě, která však, jak jsem pozoroval, jenom mně podivnou se býti zdála, pohybem ruky a přívětivým úsměvem. Manželka kazatele a jeho zástupce a druhý kazatel! tato podivnost mi ještě nikdy nepřipadla. Jest ovšem pravda, že jsem posud pře-

býval v zemi rozumné, kdež jenom bál a tabule oněmi dvěma těžišti jsou, kolem nichž život ženských se točí, a kdež se každé vzdálení od těchto těžišť považuje za výstřednost, a co horšího jest, za směšnost.

— Přece však, pokračovala paní Pravdová, jest ještě něco vznešenějšího nežli úřad kazatelský, a to jest misionářství!

— Aj, u vás jsou také misionářky? ptal jsem se překvapen.

— Bohužel ne, odpověděla, jen katolíci mají tuto výsadu, kterouž jim závidím. Nemáme milosrdných sester, u nás máme jenom manželky misionářů, a toť stav, po kterém si často zatoužím. Na pracích manžela podílu bráti, toť úloha příjemná, avšak sdíleti s ním nebezpečenství, toť zásluha před Bohem. Nedivte se mé ctižádosti; jsem dcera kazatelova a mé obě sestry jsou provdány za misionáře, jedna na Kapu *), druhá v Číně, obě vroucně děkujou Bohu za slavný úkol, jejž jim udělil.

— Vaši ženatí misionáři, podotkl jsem, nejsou v tom dle mého mínění tak zle; kdo má sebou ženu a děti a potěšiti se může ve své vlastní domácnosti, cítí se jako doma i v cizině. Je-li k tomu místo pohodlné a bezpečné a jsou-li příjmy dobré, není právě příliš velké cnosti a obětovnosti zapotřebí, aby se evangelium kázalo.

— Myslíte? odvětila má sousedka celá zarážena mým zatajeným výsměchem. Nevím, zda-li jest lépe, cestovati po světě a při tom rozsévati slovo Boží a zanechati božské milosti jeho ujmuti, nebo obmeziti se v oboru užším a tam pěstovati a ošetřovati setbu až k uzrání drahocenného zrní;

*) Předhoří Dobré naděje v Africe.

vím jenom, že šťastná příhoda, která misionáře neodděluje od milované rodiny, milosrdným skutkům jeho na ujmu není, nýbrž zásluhu jejich ještě zvyšuje. Apoštol Petr byl také ženatým a překáželo mu to býti ustanovenu za hlavu apoštolů? Na Kapu, kde má sestra založila školu a dílnu pro mladé černošky a kde uváděním civilisace připravuje půdu pro símě náboženské, spálili Boerové*) třikráte misionářskou osadu, a můj švakr, který jest spolu lékařem jako většina našich misionářů, přišel o ruku následkem vytahování jedovatého šípu z ruky ubohého Kafra. V Číně vyháněli Tai-Pingové**) mou sestru z jedné krajiny do druhé; nyní žije v Šang-Hai, oloupena, nemocna, avšak posud plna důvěry. Její příbytek jest útočištěm raněných, útulkem vdov a sirotků; uprostřed v zimničné krajině, v stálém nepokoji pomáhá svému manželu v kázání slova Božího. Bylať trpčeji zkoušena nežli Abraham, neb Bůh požádal po dvakráte od ní dětí, jimiž ji byl obdařil, a přece velebí Hospodina, že jí tuto oběť uložil, byť by ji i krev vlastní stála!

Nebylo mi lze na to odpověděti. V příbězích Abrahama není nic, co by mne více dojímalo nežli případ s Isakem. Budiž to cnost nebo přemrštěnost, tento způsob poslušnosti převyšuje mé síly; já mu nerozumím.

Abych se myšlenek, jež mne rozechvěly, zbavil, obrátil jsem se k sousedu na levo, pravému to vzoru Anglosasa, se širokými rameny, vydmutými prsy, s dlouhým krkem a hranatou hlavou, již výrazný obličej s lysým čelem a mohutným hustým obočím, pod nímž ohnivé oči plály, daly vzezření

*) Boerové jsou starší osadníci holandští na Kapu, nepřátelé misionářských podniků.
**) Povstalci čínští.

síly a vůle v jednom ulití. Noe Záleský, tak jmenována mi byla nová moje známost, byl předchůdcem Pravdovým v kazatelském úřadu. Použil jsem té příležitosti, abych se poučil, a ptal jsem se tudíž, v jakých zvláštnostech podstata kongregacionalní církve záleží.

— Jak? zvolal Záleský překvapen mou nevědomostí, nevíte, že jest naše církev starou puritánskou církví, již naši předkové, nesnášelivostí z vlasti vypuzeni, na první své lodi „Konvalině“ sem přinesli? Když otcové naši neřestmi a pohanstvím anglikánského Babylonu opovrhli, měli v úmyslu bludy hierarchie od kořene vymýtiti. Proto zřídili dle příkladu prvních křesťanů z každého spolku věřících zvláštní církev, samostatnou kongregací, úplnou to republiku od starších spravovanou a od kazatele vedenou. V tom zřídle neodvislosti a rovnosti má také naše církev svůj původ, a v tom spočívá také tajemství našeho politického života a naší mohutnosti; Amerika jest jenom jednotou církví a neodvislých obcí, jest to výkvět puritánství. Zde jako všude vytvořilo náboženství člověka a občana dle své podoby; svobodná církev vytvořila svobodný stát.

Tento podivínský výrok, pronešen veškerou hrdostí puritánskou, mne rozmrzel. Kdybychom ve výroky těchto ztřeštěnců věřili, vládl by jejich katechismus celým světem. Jen kdyby poněkud k Francii zřetel obrátili, k tomuto zdroji světla a filosofie, pochopili by brzo, jak obmezené jest působení církve na stát a obecenstvo. V kostele, tam nechť jsme dobrými katolíky, ale mimo kostel buďmež čímkoliv chceme býti. Vynasnažil jsem se tuto pravdu protestantskému kazateli dokázati, avšak byl tvrdohlavý jako Anglosas americkým vzduchem dvojnásobně zatvrzelý. Čím více dů-

kazů jsem proti němu uváděl, tím více mi odporoval.

— Pohleďnětež na Angličany, zvolal; kdo jejich církev zná, ten zná i jejich dějepis. Duchovní šlechta, shromáždění o víře rozhodující, nezměnitelný řád s devět a třiceti články, modlitební kniha od biskupů a knížat předepsaná, privilegované university a školy, nesmírné statky, nepřehledný patronát, co z toho všeho může povstati nežli společenstvo aristokratické? Bez dissidentů*), kteří jsou jako sůl země, byla by Anglie již dávno jako starý Egypt v mumii se proměnila.

— A Francouzi? tázal jsem se, abych ho do rozpaků uvedl.

— Francouz, odvětil, jest katolík, voják a monarchista, kdežto Amerikán jest protestant, republikán a občan; to vše náleží k sobě jako pět prstů k ruce. Bylo by stejným způsobem nemožné udělati z Francie republiku jako z Ameriky monarchii. Od rozdílnosti církví pochází také rozdílnost obecenstva.

— Směl bych se tázati, kterému obecenstvu byste přiřknul přednost?

— Suďte sám, řekl, jedno záleží ze samých dětí a druhé ze samých mužů.

— Pozoruju s potěšením, že jsme oba téhož mínění.

— To mne velmi těší, odpověděl a jal se pokojně svůj čaj píti.

— Jisto jest, vykládal jsem dále, že Amerikáné méně za národ nežli za hejno vystěhovalců v poušti roztroušených považovati se musí. Nyní ještě má snad svoboda mezi nimi méně překážek; avšak čím starší Amerika bude, tím více bude

*) Dissidenti jsou odštěpenci od státní anglikánské církve.

cítit potřebu v pravé státní společenstvo se shluknouti, což jen pod korouhví ústřední moci státi se může.

— Pane! odpověděl Záleský, postaviv zhurta koflík na stůl, poznávám, že mi nerozumíte, jsem právě opačného mínění.

— Jak? zvolal jsem, snad byste Francouze nevyhlásil za národ dětinský?

— Co se politiky týká, dojista, o tom není pochybnosti. Neb od které doby počítá se tam počátek svobody? a mimochodem jaké svobody! Od roku 1789, u nás se ale počítá od r. 1620, naše svoboda jest tedy o sto a sedmdesát let starší; máme třikráte více zkušenosti a dvacetkráte více moudrosti nežli Francouzi.

— Dle toho, pravil jsem pohnutým hlasem, přisuzujete korunu civilisace Amerikánům?

— Varujme se zmatků jazykových, odpověděl Záleský chladně. Civilisace jest slovo mnohovýznamné a obsahuje tolik stránek v sobě, že by každý jednotlivý národ na první její místo nároky činiti mohl. V čem záleží podstata civilisace? Jest to náboženství, politika, průmysl, věda, umění, literatura, nebo záleží v mravech? Spočívá na jedné z těchto věcí nebo na všech vespolek? Vidíte, jak spletena jest úloha, rozhodnouti tuto otázku. Umění na př., jež pohané květem civilisace nazývají, vzrůstá nezřídka z kmene zpukřelého; my co mladý národ, který se v umění živí napodobením výtvorů dávnověkých, musíme patrně nejstarší národ považovati za nejumělečtější. Ve Francii vládne jemnější vkus nežli v Anglii, avšak Vlach má více přirozené obratnosti nežli Francouz. V průmyslu má každý svobodný národ stejné platnosti a věda, ta není poutána k žádné zemi. Co se literatury týká, nachází každý národ

nejpřiměřenější výraz svých myšlenek ve své literatuře a přenechám ochotně kritikům dětinskou radost vykazovati Dantovi, Molierovi nebo Shakespearovi zvláštní místo. Avšak náboženství, politika a mravy, ty jsou spojeny svazkem nerozlučným, v nich záleží životní síla národa a v nich spočívá jeho budoucnost. A co se toho týká, tvrdím bez rozpaků, že má církev a můj národ první místo zaujímá; věřím v svobodu: jsem Amerikánem a Puritánem.

— Mohykáne! řekl jsem sám k sobě, pozorovati jest z tvé řeči, že ani ze zdvořilosti lháti neumíš.

Měl jsem již v úmyslu nesnesitelného kazatele zahanbiti, když na štěstí pro něho snídaní se ukončilo.

Odvrátiv se od tohoto nespolečenského hraináče přiblížil jsem se k mladému knězi, kterýž přívětivým úsměvem mne přivítal. Pan Pravda představil mi ho již před snídaním co Bohuslava Mladoně s podotknutím, že náleží k předním sloupům nového Sionu. Žádostiv seznámiti se s tímto novým Fenixem, totiž s rozumným bohoslovcem, dal jsem se s ním do řeči, započav s blahopřáním jeho církvi, která v panu Pravdovi tak výtečného kazatele získala.

— Odpusťte, já jsem Presbyterián, pravil mladý kněz.

— Presbyterián! zvolal jsem, a přicházíte sem, abyste svému soupeři se poklonil? Nuže, to svědčí o vzácné jemnosti vaší mysli, neb mezi námi řečeno, kazatel, jemuž přátelskou ruku podáváte, jest kacíř, jehož učení odsuzujete.

— Já? odpověděl s podivením, já neodsuzuju nikoho, to by nebylo po křesťansku.

— Nevyjádřil jsem se dobře, drahý pane

Mladoni, chtěl jsem jenom říci, že dle příkladu božského pastýře se neostýcháte s lidmi se setkati, jejichž bludům na odpor se stavíte.

— Pan Pravda mne dnešním svým kázáním pohnul a nejsem toho mínění, že vězí v bludu.

Nyní bylo na mne, abych se divil a měl jsem tudíž za to, že mně mladý kněz opět nerozuměl.

— Pane, tázal jsem se ho, věříte, že vaše církev vyučuje pravdě?

— Ovšem, neb bych jinak při víře nesetrval, která by vedla k bludům.

— Pak jsou dvoje pravdy, tak jako dvoje církve, jedna presbyteriánská a jedna kongregationalní; snad stává také pravdy baptistské, methodistské, luteránské a katolické; já však, odpusťte mé nevědomosti, měl jsem posud za to, že stává jenom jedné pravdy a že právě znamením bludu jest, že se rozptyluje do nekonečna.

— Doktore, odpověděl Mladoň, poněkud rozčilen mou francouzskou živostí, nacházíte-li se na moři a chcete-li se dověděti, kolik jest hodin, jak to uděláte?

— Zeptám se slunce a ono mi odpoví. Avšak chcete-li mne podobenstvím odbyti, musím připomenouti, ctěný pane, že v nich v svém věku již obliby nemám a že mne více uspokojí důkazy.

— Nejsem starý, doktore, a žádám tedy o vaši shovívavost, odpověděl Mladoň přátelským úsměvem. Slunce vám ukazuje, kolik jest hodin; nuže, je-li v Paříži zrovna poledne, kolik hodin jest pak v Berlíně.

— To nevím, avšak povědomo mi, že zašlu-li z Berlína v jedenáct hodin telegram do Paříže, že se tam dostane o půl jedenácte, tedy dle zdání o půl hodiny dříve, nežli byl odeslán. Avšad na to nepřijde, neb je-li současně v Paříži

dvanáct, v Berlíně jedna, v Petrohradě dvě, na Azorách devět a v Quebeku sedm hodin, to závisí na meridiánu.

— Všude jest tedy totéž slunce a přece nikde neukazuje tu samu hodinu, od čeho pak to pochází? tázal se Mladoň.

— Jste zajisté astrologem a chcete mne míti za žáka. Nuže, pane professore, to pochází od toho, že na slunce z rozličných míst pohlížíme.

— Ještě jednu otázku, doktore, avšak prosím vás za odpuštění pro svou neskromnost; která ze všech hodin, jež slunce ukazuje, jest ta pravá?

— Podivná otázka! řekl jsem, ale počínám ji pochopovati. Pravda jest tedy pro vás sluncem, jež pozorujeme každý ze svého obzoru, kolem nás uzavřeného. Pro presbyteriánskou církev jest nepochybně poledne, když pro baptisty již jedna hodina minula a pro methodisty ještě poledne nenastalo, a kdo ví, jestli katolíkům dle toho není vykázáno místo u protinožců? Toť důmyslný způsob uvesti pýchu a milosrdenství ve srovnalost.

— Milý pane, odpověděl Mladoň začervenaje se, křivdíte mi; pochopil jste mou myšlénku, nikoliv ale můj úmysl. Ano, osměluju se říci, že pro každou církev, ba pro každého křesťana stává jiného obzoru; poměry, v nichž jsme se narodili a vychování, jehož se nám dostalo, vykazuje nám v tom obzoru naše místo, avšak věda a cnost vede nás k poznání obzoru samého. Mám za to, že jsou církve, v nichž božské světlo méně jasně svítí, já to cítím, avšak nepochybuju nikterak, že i v nejtemnější církvi mohou shromážděni býti nejlepší křesťané. Velké výhody z toho vycházejí, stojíme-li blíže slunce, avšak z toho nutně nepochází, abychom je lépe viděli. Proto, ctěný

doktore, miluju svou presbyteriánskou církev, aniž bych jiné církve odsuzoval.

To vše vykládal půvabnou upřímností. Jaká to ušlechtilost spočívá v mladé cnostné duši, jest to jako červánek v prvních májových dnech.

Mladý příteli, pravil jsem na to, vaše sny mají do sebe velmi mnoho vábného, neb úmysl, z něhož pocházejí, jest veškeré úcty hodný, avšak první dech prostého rozumu je zaplaší. Poznává-li každý křesťan pravdu svým způsobem, nestává vůbec žádné pravdy; toť stanovisko, jež filosofický skepticismus již dávno přemohl. Nenajdete ani jediného učení, proti němuž by se nebyl zdvihl odpor a ani jedné víry, která by nebyla podvrácena. Vaše náhledy o víře, jakkoliv se zdají býti pojaty duchem křesťanským, vedou přece k neodbytnému pochybování, z něhož by se nutně vyvinula všeobecná nevěra.

— Doktore, odvětil mladý muž skromným hlasem, kterýž mne zvláště dojal, zdá se mi, že se opíráte povaze lidského ducha nebo spíše že se nesrovnáváte s řízením božským. Nemohlo by se také z rozdílnosti a slabosti našeho zraku souditi, že vůbec nevidíme? toť by byla ta sama logika, tentýž klamný závěrek. Z přírodních věd přisvojí si každý tolik co může, a jest snad rozdílností ve vědomostech a náhledech věda ohrožena? Jesti ve fysice jediné theorie, proti které by se námitky nečinily? a můžete proto tvrditi, že nestává fysické pravdy?

— Vaše porovnání není šťastné, milý Mladoni, z fysiky, jak se před třiceti lety učilo, nezůstalo již nic, pravda od včerejška jest dnes již omylem.

Nuže, doktore, včerejší omyl padl, jako opadává svadlé listí, avšak pravda se nezměnila,

neboť není jiným slovem nic, než poznání přírody a příroda se nemění.

— To vám připouštím, avšak náboženská pravda má jinou podstatu nežli příroda.

— Doktore, kdybychom i tuto domněnku, proti níž se tolik namítati dá, přijali, nezískali bychom tím pranic. Nechť jest počet a rozmanitý způsob těles, jimiž svět se naplňuje, jakýkoliv, jsou to přece jenom naše oči, které je vidí; co nevidíme, to pro nás ani není. A nechť jest povaha jisté pravdy jakákoliv, máme jen svůj rozum, jímž ji pochopiti můžeme. Což jest naše duše dvojitá? Bůh vštípil v každého z nás snahu pátrající, nepokojnou a neunavnou, abychom odkryli pravdu v přírodě spočívající a výjev této snahy nazýváme rozumem. Myslíte, že jest mimo rozum jiná mocnost, která by bez našeho osobního přičinění náboženskou pravdu tak zjevovala, jako zrcadlo předměty před ně postavené? Není-li této jiné mocnosti, pak jest rozdílnost v náboženských náhledech jenom okolnostmi způsobena, pak jest výsledkem věku, vychování, poměrů státních, vlastní pružnosti a činnosti našeho ducha. Stává-li ale této druhé mocnosti, pak bychom měli všichni stejným způsobem mysliti, jako stejným způsobem dle jednoho zákonu přírody dýcháme. Však této druhé mocnosti není a proto velebím Boha, onť každému z nás ponechal svobody, abychom jej poznali nebo nepoznali, a každému z nás udělil právo, abychom ho milovali. Tato svoboda, jíž se lekáte, jest nejkrásnější náš podíl; onať proměňuje naše náboženství v lásku a naši víru ve cnost.

— Mladoni! zvolal jsem, svým horováním stáváte se prorokem anarchie; tím rušíte nejkrásnější sen lidstva. Jedna víra, jeden zákon, jedna vláda, toť bylo heslo středověku, jež posud každý

člověk na dně svého srdce chová. Což nám za to podáváte? Nic než zmatek! Jaká jest to církev, v níž každý mluví svým jazykem a v níž nikdo řeči svého souseda nerozumí?

— Pane, odpověděl mladý kazatel, miluju jednotu jako vy. Kristus sám připověděl, že přijde den, kde bude jen jednoho stáda a jednoho pastýře, a věřím v slova spasitele. Avšak jednota není jednotvárností. Pohledněte na přírodu, jaká podivuhodná shoda panuje ve všech jejích výtvarech, a přece není ani jeden strom, ba ani jeden list podoben druhému; nekonečnou rozmanitost srovnává veliký tvůrce v živou a dokonalou jednotu. A proč by zákon přírody neměl platnosti také pro lidstvo? proč by hlas každého tvora neměl se spojovati s hlaholem přírody, jímž Pána svého velebí? co znamená vedlé této velebné harmonie ubohý hlas jediného tónu? Moje jednota, k níž se znám, jest povšechná církev, která všechny věrné duše ve své lůno pojme; kdo Krista miluje, ten jest můj bratr, po jeho vyznání se neptám, nýbrž jen po jeho lásce. Augustin, Chrisostom, Hus, Melanchthon, Bunyan, Fenelon, toť bojovníci Boží, což by mne mátlo jejich vyznání? jejich korouhev jest také korouhev moje, jest to korouhev pravdy.

— Výborně Bohuslave! zvolal Pravda klada ruku na rameno mladého kněze, obraťte mi tohoto pohana na víru.

— Vy jste pohané sami! horlil jsem; trvám, že jsem zde mezi vámi sám jediným křesťanem a to v pravém smyslu povšechným, katolickým. Kdežto vy náboženství na kusy trháte a všem rozmarům obětujete, zůstávám věren starým, netknutým základům, na nichž spočívá jediná víra co zákon pro celé lidstvo, a abych tomuto zá-

konu síly dodal, přivolám zbraň světské moci na pomoc.

— Pravím vám, Bohuslave, připojil Pravda se smíchem, toť pohan z doby úpadku, světská moc jest jeho modla a proto se domýšlí, že se pravda dá tím též způsobem dekretovati jako sněmovní zákony.

— Není v tom nic směšného co pravím, pravil jsem rozhorleně; také já miluju pravdu, ale nejsem zaslepený jako jiní snilkové. Pro ně jest svoboda všeobecným lékem, jímž se vše co jest zlého a bludného vyhojiti má; zkušenost mou důvěru v svobodu již dávno podvrátila. Svět není akademií mudrců, kteří o nejsmělejších otázkách pokojně rokujou; lid, tato mnohohlavá hydra záleží ze slabých, nevědomých, zběsilých, zkažených a zločinných tvorů, k jejichž udržení a řídění jest zapotřebí silné uzdy. Tato uzda jest náboženství a světská moc ji drží v rukou. V té chvíli, v které světská moc tu uzdu z rukou pustí, jest veta po všem křesťanství a lidstvo zabředne do bezbožnosti, stane se obětí anarchie a revoluce. Proto, moji pánové, věřím v nutnost, ba v posvátnost světské moci přikázané k službě náboženské pravdy. Což jsem pohanem, žádám-li po příkladu Augustina, Bossueta a mnoha jiných výtečných křesťanů, ba i dle příkladu vašeho Kalvina, aby světské ráměˇ chránilo církev, nebo zkrátka jinými slovy, aby stát měl své náboženství?

— Státní náboženství! vykřikl najednou Záleský s výrazem buldoga, jaká pak jest to nestvůra? Což má stát duši, aby potřeboval náboženství?

— Pane, odpověděl jsem suše, žádáte si nepochybně státu bez náboženství a zákonů pro atheismus.

— Pane, odmítl mne mrzouš, nepřijímám pouhých slov za hotové peníze. Co jest stát? V monarchii jest to panovník sám; má-li tedy náhodou nějaké náboženství, bude muset třicet millionů křesťanů řídit se jím; u nás pak, kde předseda vlády každého čtvrtého roku odstupuje, budeme snad míti každých čtyr let jinou víru. To by teprva byl atheismus v pravém smyslu slova; na rozkaz někoho věřiti, to mi znamená tolik, jako býti úplným nevěřícím.

— Mluvím-li o státu, vpadl jsem do řeči, míním jen politické obecenstvo.

— Dobrá, pravil, tedy by většina o náboženství hlasovala a dodatky a opravy k němu přijímala; jaká to komedie! jaká to neslýchanost! Od počátku světa není ani jediné přirozené pravdy, kterou by nebyl nějaký člověk odkryl, a mnohý odhaliv ji musil trpkých zkoušek ba i mučednictví podstoupiti, aby jí zjednal několik přívrženců, a století sotva stačí, aby se jí vydobyla většina; a ve věcech náboženských mělo by to býti jinak, tam by měla rozhodovati neomylná většina? Rozkošná to vyhlídka! to nám vraťte raději papeže, neb snadněji přijmu zázrak než takovou bezsmyslnost.

— Pane Záleský, odpověděl jsem zvýšeným hlasem, neodpovídáte na mé námitky. Já řku, že ve státu bez náboženství stane se zákon atheistickým.

— Vždy jen slova, řekl nevrlý kazatel. Stát není nic než pouhý pojem, nic než název veřejné moci; avšak občanstvo jest živoucí, jest to spolek všech občanů též země. Jsou-li občané křesťany, jsou-li jejich mravy křesťanské, jak by mohlo schválení, jež takoví mužové veřejné mravnosti dávají, býti atheistické, jak by zákony od nich

vydané mohly býti nekřesťanské? Dobrý strom nemůže vydávati špatného ovoce.

— O té neprozřetelnosti! zvolal jsem, jak se můžete domysliti, že by se ve státu, v němž by všechna vyznání se připustila, evangelium před úrazem zachránilo?

— Viděti z toho, že máte slabou víru, pravil Záleský, změřiv mne přísným pohledem, zapomínáte na slova Pavlova: Zbraně našich vojsk nejsou z tohoto světa. Křesťanství nebylo nikdy krásnější a silnější nežli tenkráte, když mělo celý svět proti sobě. Ohlédněte se kolem sebe a poznáte, že nikde náboženství do veřejného života tak nevniklo jako v Americe, a přece se zde stát o ně pranic nestará. Neuzavírejte duše, nenechte je v noci a temnotě hynouti, pusťte je na svobodu a samy sebou dojdou k Bohu.

— Avšak, drahý pane Záleský, jak jest to možno, aby stát všechny rozličné církve vydržoval a pokladníkem každého fanatika se stal, který nové náboženství založí?

— Stát nemá úlohu, aby někoho vydržoval, zvolal divoký Puritán; jakým právem by se do správy církevní míchal? což má jiných peněz než našich? což by žid měl platiti za křesťana, aby mu tento mohl spílati katů syna Božího? měl bych snad platit za unitaristy, kteří mi Božství Kristovo upírají? Jaká to nespravedlivost, jaké to potupení mé víry! Jakou to úlohu ukládáte státu! Jestli zákonodárce prohlásí, že náboženství se nachází mimo jeho obor, prohlásí tím svobodu vyznání a tím právě osvědčí se co pravý křesťan. Představte si, že by stát deset rozličných vyznání ochraňoval, jež by si odporovala, co by to jiného znamenalo, než že jich chce upotřebiti co nástrojů ke svým politickým účelům a že mu jsou všechny

stejné, že jimi všemi opovrhuje? Pěkná to soustava, pane, kterouž jste vynašel, není to nic jiného než policie pohanstva.

— Nuže budiž, nechte každému jeho zvláštní vyznání a uhlídáte, kolik jich zachováte; lidé stanou se pak atheisty z pouhé spořivosti.

— V tom se mýlíte, milý doktore, pravil Pravda přátelským hlasem. V tom ohledu jest zkouška již udělána a výsledek její svědčí proti vám. Máme 48.000 kostelů, vesměs od soukromých osob vystavených a cena jejich páčí se na sto milionů tolarů, a každého roku stavíme 1200 nových chrámů. Služné každého duchovního obnáší v průměru 500 tolarů, což činí roční náklad náboženský v sumě osmdesát milionů tolarů; ukažte mi stát, kterýž své církve vydržuje, a povězte pak, jestli jen půlku toho nákladu k tomu cíli věnuje. Příčina jest velmi jednoduchá, stát musí s penězi od občanů vybranými hospodařit, kdežto jednotlivec svou církev obohacovati může dle libosti. Nikdo není tak štědrým jako víra a svoboda.

— Zcela dobře, řekl jsem, avšak otázka peněz není ta jediná, která zde na váhu padá, musíme bráti ohledu i na politiku. Dáte-li komukoliv právo, aby novou víru založil, uznáte tím všechny možné víry, otevřete do kořán brány náboženské ctižádosti a střeštěnosti a tedy nejnebezpečnějším vášním lidského pokolení. A dejme tomu, že by jedno vyznání více přívržencův přivábilo nežli druhé a že by tím jakousi přednost si zjednalo, pak máme stát ve státu. Pozdě byste přišel k uznání, jaké chyby jste se dopustil, odříkaje se vrchní ochrany, kteráž jest pro vládu ještě důležitější nežli pro církev samu, an jest způsobem ochrany, která jest vlastně obranou svrchovanosti.

— To jsem očekával, vykřikl Puritán míchaje se opět do naší hádky. Znám vás pány politiky, neboť jest tomu již dávno, co kníže atheistů Spinoza, materialista Hobbes a skeptik Hume vaše tajemství prozradili. Abyste se zbavili náboženství, žádáte státní církev; politická důležitost to není, která vás znepokojuje, neb ta se ve svobodné zemi jeví v jiných stranách, ale čeho se bojíte, jest mravní působení víry. Křesťanství jest dle své povahy dorážívé a výbojné, žádá celého člověka, chce se občanstva a vlády zmocniti a vše svým duchem proniknouti; to jest to, co vás dráždí, čeho se děsíte. Biskupi, kteří v nádherném oděvu spí, chudí faráři a kaplani, jejichž horlivost na uzdě držeti a mírniti můžete, náboženství naplněno neplodnou mravoukou a kázající lidu jen o poslušnosti a nikdy o jeho právech, to jest váš ideál, kterýž vás unáší, ale jímž my opovrhujeme. Odmítáte svobodu od sebe z týchž důvodů, z kterých my pro ni horlíme; my věříme v evangelium, vy se ho bojíte.

— Bojím se církví, pravil jsem, nikoliv evangelia.

— Ano, poněvadž náboženský spolek čili církev podává jediný možný způsob svobody. Vy chcete míti stát, jehož všemohoucnost ničím se neohrožuje a proti němu stavíte jenom osamotnělé jednotlivce a němé duše; toť římský despotismus v celé své ohavnosti. My křesťané stavíme mezi stát a jednotlivce, mezi násilnost a sobectví, spolek občanů, to jest lásku, milosrdenství, pravý to svazek srdcí a pravý tmel občanský. K rozšiřování a kázání slova Božího, k osvětlování duší, k pomáhání nuzným a k útěše trpících, jakož i k pozvednutí padlých jest na sta spolků, na tisíce jednot zapotřebí. Žádáme, aby křesťanský národ

dobré skutky vykonával spolupůsobením všech svých občanů a aby na nikoho povinnost nepřenášel, již sám vykonati s to jest. Avšak spolky mohou jen pod tou výminkou obstáti, jestli církev, první a nejznamenitější spolek ve svém oboru sama výhradně se spravuje; církev chrání pak svou svobodou i svobodu ostatních spolků a dává za ně rukojemství, anať ani vzdáleně nestrojí státu nižádného úkladu, nýbrž ve prospěch jeho veškerá společenstva oživuje. A proto, pane, jest nám náboženské svobody zapotřebí, a proto nám ji dal Kristus, že jest matkou všech ostatních svobod. Kdo to neví, ten není ani křesťanem ani státním občanem.

Místo abych odpověděl na toto rouhání fanatika, byl bych ho raději zardousil, však malá útlá ruka položila se na mé rámě a poznal jsem Julii, svou dceru, což mne ukonejšilo.

— Milý otče, pravila pošeptu, jsou již dvě hodiny, musíme se již pryč odebrati.

— Ano, máš pravdu, jest již čas, abychom do sadu na procházku vyjeli, jest kočár již zde?

— Tatínku, vždyť jest dnes neděle, a tu se nejezdí na procházku, chci s tebou nedělní školu navštíviti.

— A tak! pomyslil jsem si, Pařížan do této rozkošné země zabloudilý musí zde ovšem ještě do školy chodit, neboť musí zde všemu se znovu přiučit, a vše staré zapomenout.

Když jsme se na ulici dostali a z té bohoslovecké parní lázně vyvázli, oddychl jsem si z hluboka.

— Ó, pravil jsem zívavě, jak neohrabaní jsou tito lidé; mohli bychom je za osedlané přežvykavce považovati, kteří se zabloudili do jízdárny. Celou hodinu poslouchati rozprávku o náboženství a politice; to jest přes příliš pro Francouze, to

stačí, aby se mu evangelium i se svobodou znechutilo. Kde naleznu člověka, který by se mnou o něčem rozumném a zábavném mluvil, o malbě, opeře, hudbě a vojně? O Paříži, Paříži! jak potřebuju tvé ambrosie, abych se zase zotavil.

Nevím, jakou hloupost bych byl ještě pronesl, však obrátiv se, pozoroval jsem přívětivého Mladoně, který za námi kráčel jako pastýř za svými beránky; to mne upomenulo, že se nacházím v Americe a že má dcera jest Presbyteriánkou.

Kapitola jeden a dvacátá.

Nedělní škola.

Kdo mi řekne, z čeho pochází slabost otcova naproti jeho dceři? Jest to smyšlenka, že se v podobě její opět shledává, jako se spatřuje matka v podobě syna? Jest to potěšení, že se my šedivci, jimž život do obličeje vrásky vybrázdil, pozváváme jako znovuzrození v usmívavé a půvabné tváři? Nebo jest to kouzlo ryzí lásky, která nic jiného nežádá, než aby se obětovala? Nevím co v tom jest; avšak nevyhnutelný Alfred nebyl zde, a já požíval jako žárlivec vytouženého okamžení pohovořiti a smáti se s Julinkou. Shlížel jsem se v jejích jasných očích, anať najednou červená ruka, okončina to dlouhého ramena, mne uchopila a příšerný hlas mi do ucha hlásal: Této noci bude tvá duše nazpět žádána! A v tom samém okamžení strčila mi ta ruka nějaký papír do kapsy. Obrátil jsem se, tu mne popadne druhá ruka a jiný hlas volá: Pamatuj na spásu své duše! a zas mi někdo strčil papír do kapsy. Pak se octli tři černí mužové přede mnou, vyzdvihli páže jako k přísaze, zastenali hlasem žalostným a vrazili mi, ne snad

dýku, ale malou knížku za kabát. Potom celý výjev zmizel.

— Co jest to? ptal jsem se dcery, která nad mým uleknutím se rozesmála.

— Otče, pravila, toť spolek pro rozšiřování nábožných traktátů, jimiž o naše spasení se stará.

— Pěkně děkuju, prál jsem, přečítaje si nápisy těchto traktátů: „Znamení zvířete“, „Růže Saronské“ a „Polnice z Jericha“; zde člověka obdarujou, kdežto ho jinde okrádají; avšak co mám dělati s těmi poklady skroušenosti?

— Nestarej se o to, drahý otče, těšila mne dcera, za chvilku nalezneme někoho, jehož těmi knížkami oblažíme.

— Přiznejte se, pravil jsem k Mladoňovi, který k nám byl přistoupil, že těmito knížkami tisku zneužíváte. Rozdávání biblí to ještě připouštím, máte již jednou v tom své vrtochy, ale k čemu to vede, roztrušovati po ulicích směšná pojednání nábožnůstkářů.

— Neposuzujte je tak přísně, odpověděl mladý kněz, považte, že celé naše náboženství jest obsaženo v biblí, z níž každý z nás svobodným upotřebením svého rozumu pravidla víry a života čerpati má. Protestant, který nečte, jest křesťan, který zapomíná na vykonávání pobožnosti. A hleďte, tyto traktátky jsou nejjednodušším prostředkem, stále upomínati na biblí a na její čtení; nemají jiného účelu, nežli aby člověka neustále nutily ke čtení a přemýšlení, a bez ustání jej upomínaly, že spása jeho duše jen od něho závisí. Pamatuj na svou duši! jsi sám za ni zodpovědným! toť jednostejný závěrek všech těchto knížek. Jmenujete-li to nábožnůstkářstvím, pak má celá naše literatura tento ráz, neb bible se vrací na každé její stránce. Co nás unáší, není vylíčení

bouřek, jimiž se srdce lidské zmítá a vůle lidská ničí, nýbrž obraz mladé duše, která mezi pokušení a povinnost postavená, ďábla odhání a k Bohu se obrácí.

— Toť tedy, podotkl jsem s úsměchem, vaše mravouka v životě vtělená.

— Ba více nežli to, odvětil Mladoň, jest to náboženství v životě vtělené, jest to víra s duší spojená, která celý její život řídí. My nevíme nic o klamném rozeznávání náboženství a mravnosti, my neuznáváme dvojí svědomí. Kdo křesťanem jest, budiž jím všude, v kostele, v rodině, v obci a státu.

Obával jsem se, že pobožný Mladoň nějaké staré kázání ohřeje, však již jsme stáli před chrámem Presbyteriánů, před šestým to kostelem, jejž jsem tohoto dne navštívil; spravedlivý to trest za mou předešlou vlažnost. Dcera mne uvedla do velké učební síně, která byla spojena s kostelem. Na lavicích do kruhu seřaděných sedělo v jednotlivých skupeninách asi tisíc dětí obojího pohlaví a mezi nimi stálo množství větších dívek a jinochů, vyučujících a bavících se s mladými zástupy.

Když Mladoň do školy vstoupil, zvihlo se celé shromáždění, varhany spustily živý pochod a mladistvé hlasy jaly se jásavým hlasem tuto píseň zpívati:

Kriste náš, hle my tvé voje
Beze strachu jdem do boje
Proti lži a temnotě;
Láska, modlitby jsou zbraně,
Jimiž dotíráme na ně
V tvé nebeské jasnotě.

Kriste, otče náš a vůdce!
Dej ať světa zbojný škůdce
Pravdě tvé neodolá.
Otuž naše mladé paže,
Slávu tvou hlas jaré stráže
V světa kraj pak provolá

Vězí tajné kouzlo v dětských hlasech? nebo nás pokročilý věk činí tklivějšími a vroucnějími k mladým duším, které v život vstupujou, aniž by jeho nebezpečí znaly? Nevím, co to jest, a však cítil jsem se zpěvem mladých vojínů mile dotknuta, kteří tak udatně pod praporem evangelia se seřadily.

Kolik z nich, pomyslil jsem si, bude po dvaceti letech ještě státi pod touto korouhví? Však nechť to vypadne jakkoliv, tato mládež, bujarou vírou nadchnutá, má pohled rozkošný. Kýž nás Bůh zachrání před starci osmnáctiletými, kteří v nic nevěří než ve své sobectví; kýž nás zbaví nahnilých povah, jimiž se vše kolem nich otravuje a kteréž po sobě nic nezanechávají než nákazu a smrť!

Julinka stála též u jednoho skupení, neboť byla také nedělní učitelkou. Bylať velmi zaměstnána, onať zastávala mimo svou povinnost i učitelku druhou a měla tudíž dvoje posluchačstvo.

— Kde jest Dinah? tázala se rozplakaná žačka, kde jest moje učitelka? tebe neznám.

Julie vzala malou odbůjnici, která plakajíc nohama a rukama se bránila, na ruce a pošeptala jí něco do ucha, a ihned se tvář děvčátka vyjasnila jako obloha po dešti.

— Slíbíš mi to? tázalo se děvčátko.

— Ano, zítra! odpověděla Julie.

Dítě se vrhlo nové učitelce do náručí a políbilo ji na obě tváře; mír byl uzavřen a vyučování počalo.

Dějiny israelské za dob královských byly předmětem tohoto dne. Musím se ke své hanbě přiznati, že jsem se tenkráte ponejprvé blíže seznámil se životem proroka Elizea. Byl to jinak hodný muž, nebyl-li právě ve zlosti, nemohu mu

však odpustiti, že pro výsměch svým lysinám dal dva a čtyřicet dětí od medvědů roztrhati. Pod výminkou takové právomocnosti nechtěl bych býti prorokem ani ve své vlasti.

Dva příběhy zbudily největší souhlas dětí, neboť dotýkaly se živě jejich jemného citu pro spravedlivost. První byl příběh syrského vojevůdce Námana, kterýž proroka prosil, aby ho z málomocnosti vyhojil. Prorok to učinil a Náman se obrátil na víru, avšak s politickým vyhražením, což o tom svědčí, že není nic nového pod sluncem.

Místo zní takto (II. Královská 5.):

„I řekl Náman Elizeovi: Tedy nic nechceš? ale nechť jest dáno, prosím, mně služebníku tvému, břímě země na dva mezky, neboť nebude více obětovati služebník tvůj zápalů nebo obětí jiných bohům cizím, ale toliko Hospodinu.“

„V této však věci odpusť Hospodin služebníku tvému; když totiž vchází pán můj do chrámu Remmon, aby se tam modlil a on podpírá se na mou ruku, že i já skláním se v chrámu Remmon. Toho sklánění mého v chrámu Remmon nechť odpustí, prosím, Hospodin služebníku tvému při té věci.“ „I řekl jemu Elizeus: Jdi v pokoji!“

Shovívavost prorokova, musím to říci, způsobila mezi dětmi velké pohoršeni. Všechny se posmívaly Námanovi pro zbabělost jeho smlouvy mezi svědomím a prospěchem. Výborně mládeži! jen neustaň v této spravedlivé zlosti! Přijde den, kde ti Remmon, Babel nebo Mamon hrst zlata nebo slávy nabízeti bude pod tou výminkou, abys se mu kořila; blažen z tebe ten, kdo se před žádnou modlou nepokloní a jenom Bohu oběť svého srdce zachová!

Na to se četl příběh Gizi-ův, služebníka Elizeova, chlapíka velmi čiperného, který za zá-

zraky svého pána poplatek vybíral a ve ctnostech jiných lidí obchod vedl. Jaká to zlost mezi mladým posluchačstvem a jaká to pak radost, když Julinka sesíleným hlasem, aby se proroku podobala, strašné pokárání pronesla:

„Zdaliž čas byl bráti stříbro aneb roucho, aneb olivoví a vinice, aneb stáda a voly, neb služebníky aneb dívky?“ „Protož málomocenství Námanovo přichytí se tebe i pokolení tvého. I vyšel od tváře jeho málomocný jako sníh.“ Potomkové Giziovi, pěkná to cháska, nevymřeli posud, ač se časem poněkud proměnili. Málomocnost není již na povrchu jejich viděti, ale duše mají málomocné, jako za oněch časů tělo.

Vychování pacholetského věku horlivou mladostí líbilo se mi velice a vyslovil jsem stran toho mladému knězi pochlebnou pochvalu.

— A však, dodal jsem, katechismus si bezpochyby vyhradíte pro sebe, neboť mohlo by se snadno přihoditi, že by učení v ústech mladých horlivců povážlivým způsobem se převrhlo.

— Nikoliv, odpověděl, ponecháváme učení náboženské tak jako všechno jiné našim mladým pomocníkům a pomocnicím, ovšem pod svou dohlídkou. V osmnáctém roce není nikdo kacířem, ba máme jen jedné věci se obávati, aby totiž všechno nebrali příliš doslovně.

— Ale jestli to počne v těch mladých hlavách vříti?

— Nechť si vře, pravil kněz, proto jsme zde, abychom jim vykázali dráhu. Naše heslo jsou Pavlova slova: Kdež jest duch Páně, tu i svoboda! Nemáme pražádného zalíbení na babské víře a boje s pochybnostmi se nelekáme. Mládí má jak pro tělo tak i pro ducha svůj rozhodující přechod, kdež mu nastane doba, v níž s pravdou bojovati

musí jako Jakub s andělem. Jen ten jest přesvědčen, nad kým evangelium zvítězí; žádáme jen víru rozumnou.

— A rozumující, dodal jsem, an každý z vašich učitelů vyjde odtud s choutkou všude kázati

— Tím lépe, odpověděl Mladoň, u nás budiž každý můž kazatelem a každá žena kazatelkou; proč by náboženský spolek měl míti méně horlivosti nežli spolek politický? Jest snad jmeno „křesťan“ méně pěkné a ukládá méně povinností nežli jmeno občan?“

Nenašel jsem odpovědi; tento způsob náboženství považovaného co společné dědictví všech odporoval mým náhledům. Byl jsem vyučován, že církev jest monarchie nikoliv ale republika, a co povážlivý muž přenechal jsem církvi, která mne vychovala, starost o své svědomí a svou víru. Proč bych si měl dělati zbytečnou starost a naložiti na svá bedra nebezpečnou odpovědnost?

Vyučování se ukončilo; Julie mne zbavila mých knížek, rozdávajíc je k velké radostí dětí; pak byla zanotována ještě pěkná píseň na rozloučenou a rozdělováním dárků a tištěním rukou bylo dáno znamení k rozchodu. Důstojnost, jmění, stáří, oděv, vše bylo zde na dvě hodiny zapomenuto, každý rozdíl byl setřen a jako v prvních dobách křesťanských byl celý zástup věřících jednoho srdce, jedné mysli.

A to se opakuje rok jako rok každého sedmého dne v témdni, kdežto všechna americká mládež v těchto bratrských schůzích se shromáždí, aby rozdávala a přijímala učení lásky a rovnosti! Které vyučování může větším výsledkem se vykázati nežli toto vzájemné vychování.

Opustili jsme učební síň; Alfred již čekal, aby se ruky Julie zmocnil a nezáviděl jsem mu

tenkráte jeho štěstí neb myšlenky mé braly se jiným směrem. Více než kdykoliv jindy zmocnila se mne slabost otcovská; řekl jsem si, jak již svrchovaný čas, aby Julie svých vychovatelských vloh ve vlastní domácnosti upotřebila; viděl jsem se obklopena hejnem vnoučat, vesměs nábožnějších, čilejších a šťastnějších nežli jejich dědeček. A takto do milých snů zabrán a stopuje pružné kroky milujícího párku dorazil jsem do svého domova.

Zbytek dne uplynul nám v zábavném hovoru o všem, co jsme toho dne viděli a slyšeli a Bůh ví, co toho v neděli americké se nepřihodí! Což jsou naše divadla naproti hodům, jež zde srdce a duch slaví? Nezažil jsem nikdy vážnějších dnů a nikdy nezdály se mi tyto dny býti kratšími a vyplněnějšími.

Na večer četlo se jako obyčejně v bibli; Marta přinesla velkou černou knihu, kterouž jsem již co svou přítelkyni považoval. Každého dne našel jsem v ní odpověď na nějakou tajnou otázku své duše, a to mou celou filosofii pomátlo.

Zůstali jsme posledně u sedmé kapitoly Danielovy. Vidění čtyř apokaliptických zvířat. jimiž se čtyry velké říše starého světa představují, nedělalo na mne velkého dojmu; mám příliš málo obraznosti, než aby mne tyto obrovské sny bavily. Ale Marta byla celá u vytržení, po každém slovu vzdychala. „Roh, který měl oči podobné očím lidským a ústa mluvící pyšně“, dojal ji tak, že ustrnutím vykřikla, a všechna trnula při slovech proroka „a starý pán dnů, jehož roucho bylo jako sníh bílé a vlasové hlavy jeho jako vlna čistá, trůn jeho jako jiskry ohně, kola jeho jako oheň hořící a tisícové andělů sloužili jemu a desetkrát stotisíců stálo před ním.“ To, co pro mne bylo pouhým podobenstvím, bylo pro ni živou pravdou,

jediný to snad způsob, jakým se duch božský prosté mysli zjevuje, kteráž potřebuje obrazů pro pochopení nesmírnosti.

Po těchto velkolepých obrazech následovaly dva verše proroka, jimiž příchod spasitele zvěstuje:

„Viděl jsem u vidění nočním a aj s oblaky nebeskými podobný synu člověka přicházel, i potom až k Starému přišel a před něj postaven byl.“

„I dáno jest jemu panství i sláva i království, aby všichni lidé, národové a jazykové sloužili jemu, jehož panství jest panství věčné, kteréž nepomíjí a království jeho, kteréž se neruší.“

Slyše tato slova bylo mi asi tak jako Danielovi: „mne pak myšlení mé velice zkormoutilo a obličej můj proměnil se; slova však tato v srdci svém zachoval jsem.“

Nebyl jsem tohoto dopoledne při slavnostech říše, jejíž sláva už devatenáct století trvá? Viděl jsem křesťanství, jemuž v staré Evropě již pohřeb chystají, v Americe v síle mladší, mohutnější a vítěznější nežli kdykoliv mělo; třicet milionů duší jest tam živo z evangelia, kteréž jest hádankou Pařížana znajícího Diderota a probírajícího se v Heglovi *).

Odebral jsem se do svého pokoje, jejž jsem velkými kroky přeměřoval maje hlavu naplněnou myšlenkami, z nichž jedna druhé odporovala. Zpomínky z dětinství, studie z mládí, úvahy zralého věku, nové náhledy, to vše se hemžilo v mé hlavě jako pobouřený roj. Ale při všem tom zdálo se mi, jako by za mnou tajemný hlas se mi vysmíval.

— Výborně, doktore! šeptal tento úsměšný hlas, nacházíš se na nejlepší cestě státi se kapu-

*) Diderot, francouzský filosof, Hegel, německý filosof.

cinem; již blaboníš o nadsmyslnosti, horlíš jako prorok a stáváš se směšným jako střeštěnec; brzo snad budeš pobožně huhňati a hebrejské nesmysly odříkávati jako puritánský kazatel! O Francouzi, věčný chameleone! V Kantonu jsi Číňanem, v Alžíru Beduinem, v Massachusetsu Puritánem a všude komediantem, kdy pak se staneš mužem? Vrať se do Paříže, doktore, a zanech dětem poslouchání náboženských písní a nechutných kapitolí biblických! Filosof, jako ty, smekne třeba před evangeliem klobouk, neb nestojí mu za to, aby dělal pohoršení a tím vládě rozpaky připravoval; ale starati se dále o náboženské vrtochy, to přenechá mělkým hlavám. Bohem devatenáctého století jest hmota, jejíž poznání obraz umučeného Krista dosti dlouho zatemňoval; skoumej samohybný ruch nesmírnosti a vysmívej se potají nadsmyslným báchorkám, toť jedině důstojná úloha osvíceného a neklamného rozumu tvého století.

— Ne, ne! zvolal jsem, oči se mi otevřely, probudil jsem se ze sna trapného, který mou duši posud tížil. Mládež nevinná poučila mne dnes o tom, jakým posvátným svazkem náboženství se svobodou jest spojeno. Nejsme-li nic než tělem, zahyne-li bytost naše úmrtím úplné, pak nestává pro nás ani práv ani povinností, pak jsme jen hejnem zvěře, která se vespolek požírá a v níž podrží vrch jen krutější a dravější zástup. Jen ten má skutečnou osobnost, kdo nesmrtelnost s Bohem spojuje; jen ten jest člověkem, kdo se drží živě spravedlivosti a takové pravdy, která nikdy nezahyne. Chudý, chorý, v jařmo otroctví spoutaný, nešťastný a k zločinu svedený člověk není již ztracenou obětí zloby jiných, neb je všechny Kristus svou krví vykoupil a božským slo-

vem svým před černou propastí beznadějnosti zachránil. Na neshledanou, Spinozo a Hegle! Již mne nesklamete ani slovy podanými místo věčného poznání, ani vaší hmotou zbožněnou!

Poznal jsem, kam takové beznadějné učení lidi a národy vede. Nežádám si ani nízkých rozkoší nepřemýšlejících labužníků, aniž se spokojím se stoickým odřeknutím novověkých filosofů; žádám něco jiného než opojení smyslů a zoufalost rozumu k hranicem svým dospělého; já chci žíti! Žíti však znamená: věřiti a jednati. Již jsem se nabažil přeludů mladosti a ctižádostivých úmyslů pokročilého věku, již poznávám, můj spasiteli! že mi bránu k novému životu otvíráš. Můj rozum jest to, který tě volá a má zkušenost, která mne k tvým nohoum přivádí! O vrať mi po tolikerém sklamání naději, po tolikerých zradách lásku; o vzejdiž brzo slunce šťastnějších dnů, v nichž stará Evropa jako mladá Amerika znovu radostně oživne a jediný hlas k nebesům se povznese, hlas to nového spasení:

Bůh a svoboda!

Kapitola dvaadvacátá.

Nesnáze amerikánského úřadníka.

Po tiché pokojné noci, která následovala po dnu dobře upotřebeném, časně ráno vstáti, do širokého županu se zabaliti, dýmku dobrého marylandského tabáku si zapáliti, na kolíbavém sedadle se houpati, a myšlénkám volnou hru přenechati, toť pravá rozkoš pro muže, kterýž překročil již třicátý rok svého věku.

Užívaje takovéto rozkoše sedl jsem si k oknu

a bavil jsem se pohlížením na život pouliční. Mlékařky, uhlíři, řezníci a hokynáři běhali po ulicích, vcházeli zvláštními schody do kuchyňských místností, přísklepů a vyřídili všechny své obchody a záležitosti, aniž by se byli dotkli svatyně, v níž domácí pán se svou rodinou přebývá.

Příbytek Francouze jest jako hostinský pokoj v hospodě; každý kdo chce, může tam vstoupiti; příbytek Amerikána jest tvrz se vší bedlivostí a opatrností před cizinci a zvědavci chráněná; krb jeho jest jako posvátný oltář, na němž se plápol tajemně střeží.

Mezi tím, co jsem pohlížel se zalíbením na pokropenou a umetenou ulici, jel kolem mého okna s velkým lomozem kabriolet, k němuž bujný kůň byl zapřažen. Dívám se vždycky rád na koně, a proto sledoval jsem okem statného oře, kterýž však najednou klopejtl a se svalil. Za koněm letěl z kočárku velký klobouk a pak následoval malý muž, zahalen do dlouhého kabátu; nebyl to nikdo jiný nežli kvakr Seth, jehož nepochybně pronásledoval duch Funlanďáka onehdy na těchto místech zkoleného.

— Marto, volal jsem, vystrčiv hlavu s okna; Marto, vezměte vodu a ocet, rychle; přijdu hned dolů!

Když jsem vyšel na ulici, byl kvakr již na nohou; omakával se oběma rukama, aby se přesvědčil, zdali si žádný úd nezlámal, pak vypil sklenici vody, odstrojil koně a pomohl mu opět na nohy, nemluvě při tom ani slova. Marta stála vedlé něho a třásla se na celém těle.

— Vstupte ke mně, pravil jsem k Sethovi, a odpočiňte si trochu; je-li vám čeho zapotřebí, jsem k vašim službám.

— Doktore Kovale, odpověděl suše, nepotřebuju tvých služeb; na shledanou!

A vežma koně za uzdu kulhal až k domu advokáta Lišky; nepochybně přivedl Setha nějaký proces do města, neboť nebyl by kvakerem, aby pro nepatrný úraz záležitosti a prospěch svůj s očí pustil.

Vrátil jsem se opět k svému oknu a zapálil jsem si druhou dýmku, hově sobě bez starosti a bez vášně a bavě se pozorováním slunce, jak pomalu nad střechy domů vystupovalo. Trojité klepání na dvéře mého domu probudilo mne z mého dumání; vyhlédnu z okna a pozoruju advokáta Lišku se spisy pod paždím. Co asi chce? Věděl jsem, že byl svou porážkou při volbách velmi rozmrzen a že to nebylo v jeho povaze, za dva dni závist a zlost ztráviti.

— Dobré jitro, pane dohlížiteli ulic a silnic, oslovil mne vstoupiv do pokoje. Hlas, jakým tato slova pronesl a způsob, jakým na každé slovo váhu kladl, zarazil mne. Jsem trpělivý jako beránek, ale to nemohu snésti, jestli se kdo nade mnou úsměšně pozastavuje.

— Vítám vás, pane advokáte, odpověděl jsem chladně, směl bych věděti, co vás ke mně přivádí?

— Nu, pane doktore, řekl uštěpně, vy jste nyní velkým mužem; dráha jest vám otevřena; i vaši odpůrci sami uznávají vaše vlohy a vaše štěstí. Co mohou nyní vaši závistníci říci?

— Pane, já vám nerozumím, co tím míníte?

— Já, odpověděl přimhuřuje jedno oko, já nemíním nic, než že tarpejská skála není daleko od kapitólu. *)

Po těchto nechutných průpovídkách usadil se

*) Kapitol, hrad v starém Římě; z tarpejské skály byli zločinci svrhováni.

na stolici, otevřel pykslu, šňupl si pomalu a odmršťoval prstem drobty tabáku, které mu na vestu padly. Přeloživ pak jednu nohu přes druhou, namířil na mne svůj špičatý obličej a pozoroval mne mlčky jako kuna, která na zajíce číhá.

Tyto posuňky mne uvedly v rozpak, proto jsem vstal a pravil jsem důrazně:

— Teď mi, prosím, povíte, co vás ke mně přivádí.

— Maličkost, odpověděl otáčeje palec kolem palce v rukou na prsou sepjatých; pouhá maličkost stran pěti set dolarů.

— Nevěděl bych, že jsem vám co dlužen, pravil jsem v podivení nad jeho žádostí.

— Netýká se to ani tak mne, milý doktore, jako mého klienta a při tom vytáhl spis a podal mi ho. Byl to následující účet:

Náhrada, kterouž doktor Koval, odpovědný dohlížitel ulic a silnic, poškozenému Sethovi Ptáčkovi dle zákonu vyplatiti povinen jest:

1. Za zlámanou voj a opravu vozu . . . . 50 dolarů
2. Za léčení koně na přední noze poraněného 150 „
3. Za naražení klobouku, roztržení spodků, roztlučení kolena a poškrabání obličeje Sethovi Ptáčkovi s ohledem na doktora Kovala velmi mírné odškození . . . . . 200 „
4. Za vytrpené leknutí, za otřesení mozku, za ztrátu času atd. . . . . 100 „
5. Za všelijaké starosti stran poranění, za poradu s lékařem a advokátem bude účet později přiložen.

— Pane advokáte, řekl jsem rozhorleně a hodil jsem mu nestydatý ten účet pod nohy, já nerozumím takovým špatným šprýmům a divím se vůbec, že přijímáte úkol v tak nemotorné frašce.

— Dobrá! odpověděl advokát; tedy chcete

míti raději proces? Byl bych vás jakožto souseda rád ušetřil, avšak nechcete-li jinak, zde jest předvolání.

— Proces? zvolal jsem; tedy chcete občana, kterýž jest dohlížitelem silnic a ulic, veřejnou to osobu, člena představeného úřadu žalovati? Toť nápad šílený! Znáte článek 75. konstituce od roku VIII.? víte co znamená ochrana ústavní?

K svému vlastnímu překvapení a podivení pronesl jsem tato poslední slova v jazyku francouzském. Amerikáni jsou tak nemotorni a v úřadních záležitostech nevědomi, že jejich jazyk ani není s to, tak skvělých slov patřičně upotřebiti, jakých národové latinského plemena ke své slávě tak obratně užívají.

— Předvolání platí pro dnešek, podotkl advokat s chladností, která mne celého pomátla, radím vám, abyste je přijal a mého klienta ve městě zbytečně nezdržoval. Nový smírčí soudce, pan Křikava, váš přítel, rozhodne tu při, která vlastně ani za řeč nestojí, za čtvrt hodiny.

— Vy jste si tedy vzal do hlavy učiniti mne odpovědného za všechny nehody, které se na ulicích přihodí?

— A kdo jiný měl by býti odpovědným, nežli vy, řekl advokát. Neucházel jste se o dohlížitelství, nepřevzal jste povinnosti svého úřadu? Nejste splnomocníkem a služebníkem lidu, kterýž vás zvolil a nemáte tudíž o to dbáti, aby se dlažba v pořádku držela a nikdo k úrazu nepřišel?

— Ale o to se zde nejedná, odpověděl jsem s oprávněnou hrdostí. Nejsem dlaždičem, ani nádeníkem, já jsem státním úřadníkem, pane; jsem členem výkonné moci, splnomocníkem vlády, rozumíte.

— Jste dohlížitelem dlaždičů, řekl advokát,

občané vám dohlídku nad nimi svěřili a jim jste tudíž za dlažbu odpovědným. Znáte na světě zem, kde by úřadování jen ve prospěch úřadníků se provozovalo a nikoliv ve prospěch oněch, k vůli nimž se úřaduje? Co se mne týká, já znám jen Čínu s jejími mandariny, kde se něco takového děje.

— Nevědomče, zvolal jsem, nuže přečtěte si zákon!

— Přečtěte si ho sám, odpověděl advokát, máte článek dotýčný na předvolání vytištěný.

— Přečetl jsem si článek a svěsil jsem hlavu. Neb v skutku domnělá čest, na níž jsem si i s manželkou i s dcerou tolik zakládal, nebyla nic nežli nepohodlné ba nebezpečné břemeno. Byl jsem tudíž otrokem onoho houfu, který mne ještě včera co vítěze uvítal; v této šeredné zemi tedy lid poroučí a úřadník poslouchá! Kdybych to byl věděl!

Však jedna myšlénka mi přece navrátila zmužilost. Jakkoliv Amerikané proti nám v kultuře jsou velmi pozadu, pomyslil jsem si, nejsou přece barbaři bez zákonů. My ve Francii, v tomto ohništi civilisace, máme 40.000 zákonů, z nichž jeden druhému odporuje; nechť se stane cokoliv, výkonná moc vynajde vždy jeden z nich, který jí dá za pravdu; což kdyby Amerikané měli také takový zákonník, to by mi pomohlo! Poradím se o to se svým advokátem.

— Pojďme tedy, řekl jsem svému protivníku; soudní síň jest již bezpochyby otevřena; Křikava nechť rozhodne. Prohraju-li ten proces, budu aspoň věděti, jak vysoko mám ceniti tu americánskou svobodu, která mně tak zahrává. Jest to hezká svoboda, kde vrchnost, tato zosobněná svrchovanost národu žalobě jednotlivého občana vyhoviti a výroku smírčího soudce podrobiti se musí.

Přijda na ulici viděl jsem tam kvakera státi, zrovna tak pokojného a chladného jako před tím; na znamení advokátovo následoval nás mlčky. Marta se ke mně přiblížila a vzdychala.

— Pane doktore! pravila, to jest ta sama dlažba, na níž nedávno vy, vaše dcera a já k úrazu přišli!

Toto krátké podotknutí dojalo mne ku podivu a dalo ihned mým myšlénkám jiný směr. O má Julie, ano tys to byla, která mé svědomí znepokojovala! Mám zajisté pevnou politickou víru, která se nepodvrátí nižádnou novověkou nemoudrostí, ba byl bych s to, ještě na popravišti tvrditi, že výkonná moc nikdy křivdu páchati nemůže. Jestli si kůň nebo člověk na špatném dláždění vaz zláme, co na tom? Neštěstí se sice stane, ale zásady zůstanou netknuté; prospěch obecný jest povýšen nade všechny malichernosti soukromého práva, a pustí-li se úřad v tom ohledu ve vyjednávání a vysvětlování, jest ztracen. Toť konservativní dogma, kteréž mi bylo od mládí vštípeno, a tím se také řídím.

A nicméně byl bych před čtyřmi dny, když jsem byl toho svědkem, jak má dcera pro špatnou dlažbu k úrazu přišla, na toto dogma zapomněl a do odpovědného úřadníka se spustil, kdybych ho byl při ruce měl, a vyjma pětistový účet, byl bych zrovna tak jednal, jak ten ošemetný kvaker.

O slabosti našeho srdce! my všickni jsme více, nežli si sami přiznáváme, republikánským jedem nakaženi!

Křikava byl ve svém pokoji; vstoupili jsme do něj a Marta s námi; byla snad už také proti mně se spikla?

— Vítám vás, doktore, volal Křikava již zdaleka, to jest pěkné, že mou skromnou úřadovnu

svou návštěvou poctít přicházíte. Nikomu se nemůže dosti odporučiti, aby měl spravedlivost v úctě, anať jest vlastní sestrou náboženství. Discite justitiam moniti et non temnere divos. *)

— Pane sudí, pravil jsem, nepřicházím k přátelské návštěvě, nýbrž dostavuju se před soud stran procesu.

— Stran procesu? řekl Křikava, stáhnuv své husté obočí. Nezapomněl jste na moudrou radu našich otců? Kdo chce proces vésti, musí míti šest výminek pohotově; zaprvé, aby zastával dobrou věc; za druhé, aby měl dobrého advokáta; za třetí, aby použil vhodné chvíle; za čtvrté, aby měl dobrých důkazů; za páté, aby padl na dobrého soudce a za šesté, aby měl štěstí. Jest to velká náhoda, sejde-li se všech těchto šest výminek, pročež radím každému, aby uvážil slova evangelická: žaluje-li tě někdo pro tvůj kabát, přenechej mu k tomu ještě svůj plášť. Tím způsobem si zachováte pokojné mysli a ušetříte si mimo to výlohy soudní.

Mezi tím co Křikava nějaké papíry podpisoval, pozoroval jsem Setha a Martu, jak v koutě pokoje horlivě a důtklivě o něco se radili. Zaslechl jsem jenom několik nesouvislých slov, z nichžto jsem celému smyslu jejich hovoru vyrozuměti nemohl; Seth prohodil něco o pohanění a dobré příležitosti k založení domácnosti, Marta zase vzdychala o poctivosti, o bibli a svatbě. Bylo patrno, že jsem byl předmětem jejich sporu. Dobrá Marto, tys aspoň vzala sobě poučení k srdci, jež každého dne z bible čerpáš; tvá věrnost k domácímu pánu zvítězila nad tvou láskou! Možná

*) Učte se jsouce poučeni spravedlivosti a nerouhati se bohům.

také, že jí byla tato příležitost vítána, aby se před svatbou přesvědčila, kdo bude doma pánem.

— Dělej si co chceš! pravila Marta a odebrala se nevrle od kvakera.

— Jen jdi! však brzo zase přijdeš! zabručel Seth, a přistoupil pokojně k advokátu, který ho nepochybně bez velkého namahání přesvědčil, že jest to vždycky pro moudrého člověka štěstím, ztratiti ženu, za to ale vyhráti proces.

Zapisovatel ohlásil, že soudní hodina nastala.

— Pojďte, doktore, pravil Křikava, dám vás prvního na řadu. Proces jest jako bolavý zub, čím dříve se ho zbavíme, tím líp; je-li jednou vytržen, necítíme již bolest.

Jak pak to přichází, tázal jsem se, že jest tak málo lidí v soudní síni? Byl jsem toho mínění, že ve svobodné zemi veřejné soudy největší účastenství občanů zbuzujou.

— Milý doktore, odvětil smírčí soudce, zde vidíte tři stenografy, kteří si právě papír a péra uchystávají; vůči jich můžeme říci: zde jest celá vlast! Za dvě hodiny bude váš proces po celé Paříži znám, neb veřejnost soudů spočívá ve veřejnosti novin. Kdyby této veřejnosti nebylo, byl byste souzen potají a jako mezi dveřmi uškrcen, byť by zde i tři sta lidí přítomno bylo. Naše soudní veřejnost musí býti ujištěna pro třicet milionů lidí a takovou veřejnost podávají jenom noviny. Jimi se způsobuje, že každý i ten nejneznámější člověk, při svém soudu má celou zem za svědka, za svého advokáta a soudce. Noviny, milý příteli, věřte to starému žurnalistovi, zaručujou nám jedině spravedlivost a svobodu.

Tato slova Křikavova neučinila na mne jiného dojmu, než že jsem již ďábelský obraz před sebou viděl, jejž na ulici prodávati budou, aby se

celá Paříž mou nehodou bavila. Abych si ušetřil této mrzutosti, odhodlal jsem se k rozhodnému kroku; prohraju svůj proces, řekl jsem sám k sobě, ale předvedu smíšky na svou stranu.

Chtěl jsem svůj úmysl před soudem pronesti, však advokát spustil již svou řeč.

— Jsou jistí lidé, a při tom loktem k mé straně ukázal, kteří nemají ani důmyslu, ani vloh, ani schopností, avšak k vůli směšné ctižádosti nebo spíše k vůli chorobné choutce po vyznamenání při veřejných hromadách volbu si vyžebrají a pak se domýšlejí, že veřejné úřady jen k tomu zřízeny jsou, aby jejich marnivost nasytit se mohla.

Měl jsem tohoto úvodu dost a nebyl jsem žádostiv pokračování.

— Dovolte — skočil jsem advokátu do řeči.

— Nevytrhujte mne, zakřikl mne advokát ostrým hlasem, začepejřiv se jako rozdrážděný kohout, nevytrhujte mne —

— S dovolením, pane advokáte, mluvil jsem dále, má-li nastati přelíčení, musí především býti nějaká pře, já však žádné nemám.

— Pane sudí, řekl jsem, jsem teprva čtyři dni ve svém úřadě, a mohl bych se tedy krátkostí času nebo nedbalostí svého předchůdce omluviti, za jehož vinu teď zodpovídati se mám; avšak Bůh mne chraň, abych si co veřejný úřadník, co plnomocník lidu takových úskoků dovolil. Úřad na mne uložil povinnost a neváhám, abych dal příklad, jak se úcta před zákonem zachovává. Prohlašuju se tedy za odpovědna v nynějším případu, abyste z toho poznal, že jest zbytečno na někoho dorážeti, kterýž nemá v úmyslu se brániti.

— Výborně! zvolal kvakr příjemně překvapen mými slovy. Doktore, vy jste úřadník podlé slov Hospodina, vy jste pravý Bóz, pravý Samuel;

vyplaťte mi pět set tolarů, neb mi za ně dejte dostatečného rukojemství a já jsem spokojen.

— Jen malé strpení, řekl jsem; jsem hotov na místě ke každé zákonité náhradě a nestojím ani na podrobnějším vyšetření; avšak nechť můj protivník sám, ten pobožný muž odpřisahne, mnoho-li jsem mu škody udělal a nechť pak sám náhradu ustanoví.

— Odmítám přísahu, křičel Seth celý rozvzteklen, chci se raději souditi, můj advokát mi přislíbil úplnou výhru. Což to nevíš, že kvakr nikdy nepřisahá? Což doktore nečteš v bibli a nevíš, co Kristus pravil: Nepřisahejte ani při nebi, neb jest trůnem božím, ani při zemi, neb jest podnožím jeho, ani při Jerusalemu.

— Zanechej zbytečného kázání, pravil sudí; nežádám od tebe přísahy, nýbrž abys u přítomnosti Boha, tak jak Kristus radí, řekl: tak jest nebo tak není. Poraď se se svým svědomím a zpomeň si na spásu duše. Žádám od tebe, bys řekl pravdu, celou pravdu a pouhou pravdu; tak ti pomoz Bůh.

Kvakr se škrabal za uchem a díval se žalostným zrakem na advokáta. Tento ani nemukal. Seth se obrátil a spatřil Martu, stojící tiše a pokojně vedlé něho: zbledl a počal koktati. Jeho svědomí. jeho ziskuchtivost a jeho láska bojovaly spolu urputně; však k jeho cti budiž praveno, že ziskuchtivost nezůstala vítězem.

— Zde jest účet, řekl konečně; škoda jest udána zcela správně, ale na náhradě může se něco sleviti. Voj nebyla zcela nová, musí se však přece spraviti; počítám-li za ni 5 dolarů, nebude to příliš mnoho, není-li pravda, Marto?

Veliká děva kývla hlavou jako kamenný host v Don Juanu.

— Položme tedy pět dolarů, pokračoval Seth kvílícím hlasem; kůň byl již trochu odřen, avšak rána se obnovila, to stojí také nejméně pět dolarů, není-li pravda, Marto? Pro sebe nepočítám nic, avšak mé spodky se roztrhly a ztratil jsem celý den, to dělá aspoň deset dolarů, co myslíš, Marto?

— A advokát? rozkřikl se Liška, ten má vyjít s práznou?

— Advokát, odpověděl kvakr, jsa rád, že někoho našel, na kterém by si zlost vylíti mohl, advokát jest pitomec, který mi nic jiného nedal než špatnou radu. Dostane-li pět dolarů, jest za svých několik jalových slov až přes příliš zaplacen, není-li pravda, Marto?

A oči Sethovy se zajiskřily radostí, když slyšel, jak Marta nad nehodou advokátovou do hlasitého smíchu se dala.

Zde jest pět a dvacet dolarů, řekl jsem velmi spokojen, že jsem tak malou sumou vyvázl.

— O Marto! zvolal kvakr, mé svědomí mne přivede na mizinu, jsem přesvědčen, že boháči mají málo svědomí nebo pražádného.

— Mlč, synе Belialův! odpověděla Marta a děkuj Hospodinu, že mne k tvému boku postavil.

— Sláva vám, doktore! řekl Liška pokloně se přede mnou uctivě, vy jste prohnaný strýček, ještě dobře pro nás, že nejste doktorem práv.

— V tom se mýlíte, kolego, odpověděl jsem se smíchem, náležím poněkud také k vašemu řemeslu.

— Jak to? ptal se Křikava.

— Napsal jsem před několika lety pojednání z oboru soudního lékařství, v němž byl vyložen lékařsko-právní poměr mužů k ženám, kteréž vybranými lahůdkami a rozměkčujícím domácím po-

hodlím ráznost svých manželů zjemňujou, a toto pojednání zjednalo mi právnický diplom university Jenenské; jsem tudíž pařížský lékař a jenenský jurista.

— Spolubratře! zvolal Křikava, prokažte mi čest a posaďte se vedlé mne, a vy páni stenografové neopomiňte tuto obzvláštní okolnost vytknouti. Doktor lékařství a spolu doktor práv z Jeny, toť něco, co v Americe ještě nikdo neviděl. Jsem přesvědčen, že takový div učenosti i v staré Evropě náleží mezi vzácnosti, doktor z Jeny! pánové nezapomeňte na Jenu!

Kapitola třiadvacátá.

Smíření soudce.

Usadil jsem se vedlé Křikavy, avšak v slušné úctě poněkud v pozadí a prohlížel jsem si mezi vyjednáváním menších občanských sporů soudní síň a přítomné obecenstvo. Nebylo tu vyvýšeného podia pro soudce, nýbrž jen jednoduché dřevěné zábradlí dělilo soud od obecenstva. Křikava seděl za širokým stolem, u jehož rohu se umístil zapisovatel; naproti soudci byla lóže pro obžalované a vedlé ní stůl pro žalobníka a svědky. A co prostou jednoduchost celého řízení ještě nápadnější činilo, bylo to, že všickni přítomní byli ve svých obyčejných šatech; nebylo zde ani premovaných uniforem a kordů, ani četnických bodáků, ani olivrejovaných soudních služebníků. Tento začáteční národ má tak dětinskou důvěru ve spravedlnost soudů, že ani žádných ceremonií nežádá; všude staví se puritánská neohrabaná jednoduchost na odiv. Jen stenografům bylo vykázáno čestné místo, an národ zastupujou, jenž prostředkem jich

nad svými soudci a nad jich spravedlností bdí. O demokracie, toť tvé ovoce! A ku podivu, v žádné zemi nepanuje taková úcta před zákonem a nikde nepožívají soudcové takové důvěry! Toť jedno z oněch podivínství, kteréž vůčihledě dokazuje, že Amerikán jest stvořen pro svobodu jako Francouz pro vojnu a Němec pro svůj „Sauerkraut" a svou filosofii. Domnění, jakoby každý žaludek tuto těžkou stravu snésti mohl, bylo pouhou pošetilostí našich předků; lidičky tyto neviděly ještě ve své nezkušenosti, že stává dvou plemen, totiž samosprávců a centralistů (jaká to významná slova!), z nichžto jedni k tomu ustanoveni jsou, aby jako sokolové ve volném vzduchu se povznášeli, kdežto druzí povolání mají, aby jako stádo ovcí pohromadě žili a pokojně se stříhati dali.

Po vyřízení sporných případu občanských nastalo řízení trestní. Mladý muž s dlouhými vlasy a s úlisným však šibalským obličejem byl uveden na stolici obžalovaných; na otázky Křikavovy udal své jmeno a svůj byt a že jest svého řemesla krejčím a zcela nevinným. Pak se posadil, uhladil si vlasy a díval se pohrdlivě na své žalobníky.

— Pane sudí, řekl jeden z policejních strážníků, tento člověk jest jeden z nejobratnějších taškářů v celém městě; zatkli jsme ho v tlačenici, kdežto za čtvrt hodiny šest kapes ustřihl. Našli jsme u něho ještě nůžky, avšak nic jiného.

— A není zde jiných svědků, jiných důkazů? tázal se sudí.

— Není, pane sudí.

— Tedy toho pána pusťte a buďte podruhé sami obratnějšími.

Zloděj poklonil se Křikavovi a odešel klidně jako člověk, který ani chvilku o svém propuštění nepochyboval.

— Jak? tázal jsem se Křikavy, vy toho taškáře propouštíte?

— Ovšem, pro nedostatek důkazů.

— Ale špatná pověst toho chlapa, ustřihnuté kapsy, nůžky u něho nalezené, nejsou to žádné důkazy?

— Nejsou, řekl Křikava, nýbrž tyto okolnosti vedou jenom k domněnkám. Jest sice k víře podobno, že se tento člověk do tlačenice vmísil v tom úmyslu, aby kradl, avšak zákon trestá jenom skutečné činy, nikoliv úmysl, zanechaje nesmělosti, bázni a lítosti dosti času, aby účinkovati mohla. Kdybychom měli lidi pro zlý úmysl odsuzovati, mohlo by se i nejslušnějším lidem přihoditi, že by k šibenici odsouzeni byli. A nad to, kdybyste soudci práva přiřknul, aby vnitřní mysl a utroby obžalovaného proskoumal a dle toho soudil, byla by lidská spravedlnost něco jiného nežli pokrytecká libovůle? Zločin před zákonem nestává se vykonáním trestuhodného činu, nýbrž toto vykonání prohlásí se za zločin teprva rozmarem nebo předsudkem soudcovým.

— Blažená země! zvolal jsem, kde zákon zlodějů se ujímá.

— Ještě více se ujímá nevinných, odvětil soudce. Kdo se může při vaší vyšetřovací soustavě před soukromou nenávistí a politickou pomstou zachrániti? Který z vašich soudců nepodléhá následkem svého práva k vykládání zákonů nebezpečným omylům a v kterém z nich probudí se v pravý čas svědomí? Themis*), můj milý příteli, jest slepá; co pozná, to musí býti makavé. Chcete-li, by zločiny odvažovala, musíte něco hmotného, těžkého, nějaký corpus delicti na váhy hoditi; pouhé

*) Bohyně spravedlnosti.

domněnky, zlé úmysly, ukřivdující zpomínky, ty nepadají na váhu.

— Sunt voces et verba, prætereaque nihil.*) Nyní vstoupil nějaký obr v uniformě policejní do soudní síně přinášeje v natažených rukou malého mužíka, který jako čertík ve svěcené vodě sebou trhal. Obr vsadil mužíka do lóže obžalovaných a upravil si kabát, na němž byl límec utržen a utřel si poškrabaný obličej.

— Zde přináším, pane sudí, odbojníka, pravil celý udýchaný.

— S dovolením, podotkl jsem, nebudete přece v tomto sezení zločin souditi, který se mimo tuto místnost spáchal?

— A co by tomu překáželo? tázal se soudce s podivením.

— Zachování soudního řádu! pravil jsem. Napřed máte vinníka zavříti, pak se s ním zavede policejní vyšetřování, na to sepíše státní návladní obžalobu a přednese ji před soudem; při tom dáte dobrý pozor, aby se nikde předpisy soudního řádu neporušily, a to vše provedete důkladně, zvolna, beze všeho chvatu, byť by vinník čtrnácte dní, měsíc nebo čtvrt léta a více ve vyšetřovací vazbě zůstal; co na tom, jen když soudní řád se zachová, neb ten jediný ubezpečuje nám správnost soudu a svobodu.

— Upokojte se, doktore; veřejné přelíčení, kteréž ihned se započne, má celou zem za svědka. takový osvícený a nestranný svědek nepřipustí ani omyl ani vášeň. Solem quis dicere falsum audeat?**) Veškeré ochrany, jaké si jen žádáte, dostane se

*) Jsou to hlasy a slova a ostatně nic.
**) Kdoby směl viniti slunce ze lži.

obžalovanému, vyjmouc zavření, po němž trvám nebude tak žádostiv jako vy.

— Přišel jsem včera z venkova, pokračoval policejní strážník, abych svou službu nastoupil, a započal jsem právě svou první obcházku, když tento pán celý polekaný, bez dechu a zardělý jako červená řípa, do cesty mi vběhl. Strážníku, volal, konečně vás nacházím, běžte honem, potřebuju vaší pomoci. Co se stalo? ptám se. Připravuje se strašlivé neštěstí, odpověděl, z hluboka si oddechnuv, neslýchaný zločin, jestli mu nezabráníte. Vidíte, tamhle dole tu tlačenici? Tam bije muž tlustou holí svou ženu; běžte, běžte tam, abyste zamezil hrozné neštěstí! A jaký jest ten muž? tázal jsem se dále. Není velký, odpověděl, ale jest ukrutný jako divoch. Dobrá, já řku, zkrotil jsem už horší chlapy, s tím budu také hotov.

— Nuže jen ku konci! napomínal soudce.

— Jsem již u konce, pane sudí; běžím, protlačím se lidstvem a spatřím, jak muž svou ženu strašlivě mlátí.

— A zatknul jste toho muže?

— Ne, pane sudí, odpověděl strážník, škrabaje se za uchem, byl to — byl to panák v loutkově komedii.

— Jen pokračujte. pravil soudce a zatajoval smích, kdežto obecenstvo i obžalovaný hlasitě se rozesmáli.

Šel jsem nazpátek na své místo, při čemž mne lidé, jak se samo sebou rozumí, poněkud natahovali. Najednou však přižene se tento pán s houfem uličníků a křičí: strážníku, běžte, vražda! vražda! panák zabíjí svou ženu! Pravím sám k sobě: tropí si šašky, však to zákon nezapovídá, raději budu mlčet, neb každý musí zaplatit za vyučenou, a pokračuju pokojně v své obcházce. Tento pán ale,

kterýž mermomocí lidi na ulici chce vyrážet, jako by byl za to zaplacen, zastaví mi cestu, založí ruce a křičí: Slyš, strážníku, já tě znám; ty jsi vražedlník a lupič. Já? zvolal jsem. Ano, ty! řekl; občané, beru vás za svědky a soudce, zda-li tento strážník nezabil opici a zda-li ji neoloupil o obličej. Pozor, pane, řekl jsem na to, teď je řada na vás; to jest pohanění, mám zákon pro sebe. Pojďte se mnou, povedu vás před soud. To slyšev chtěl se dáti na útěk, avšak já ho popadl za ruku, on mi bije pěstí do tváře, načež jsem ho vyzdvihl a donesl sem, aniž bych mu byl v nejmenším ublížil.

Obžalovaný byl celý v rozpacích; přiznal se, že to co strážník povídá, neupírá, avšak že to všechno dělal v žertu a že nevěděl, že proti zákonu jedná, jestli panáka v komedii nápodobňuje.

— To jste na omylu, pane, odpověděl sudí žertovným hlasem. Kdybyste byl svůj vzor lépe pozoroval, nebylo by vám ušlo, že panáka po každém jeho kousku hezky do skřínky zavírají. Nebudu k Vám tak přísný, nýbrž odsoudím vás jen k trestu desíti toralů, a k stejné sumě co náhradě tomuto statečnému strážníkovi. Teď se mu pěkně poděkujte, neb kdyby byl chtěl, mohl vás svou rukou rozmačkati a nebyl byste více na živu.

Malý mužík vytáhl několik bankovek ze své tobolky a podal je zapisovateli, načež jako zmoklý soudní síň opustil, před níž se mu lidé vysmáli a strážníka s jásotem přijali. Tenkráte zvítězil Goliath nad Davidem, ovšem pomocí soudu.

Když se byl horlivý zastavatel panákovy ženy vzdálil, byl uveden celý houf denních policejních hostů před soudce: žebráci, tuláci, opilci, lajdáci, práči, šibalové, hráči a jiní ničemové, zástupcové všech neřestí a hříchů. Vida, s jakou bezpečností

Křikava každou žalobu rozsuzuje, a jakou poslušností každý odsouzenec svůj trestní ortel vyslyšel, počal jsem se s amerikánským soudním řádem smiřovati, a nahlížel jsem, že veřejné a ústní jednání soudní jest vynález, jímž se na každý způsob mnoho času získá. Zachytí-li se slova od obou stran v prvním zápalu mluvená místo aby se teprva pomalu na papír přenášela a tam ochlazovala, kdežto nezachovávají ani ráz, jakým byla pronešena ani vlastní svůj smysl; a postaví-li amerikánský soudce obžalované, žalobníky, svědky a zástupce proti sobě, vydobude za několik okamžení ryzí pravdu, kdežto u nás v tisících průchodech se rozutíká, jimiž náš soudní řád ji prohání. Právu dobrý a rychlý průchod zjednávati, aniž při tom svobody se dotýkati, toť úloha, jižto Amerikáni úplné provedli. Nás zavedlo to, co naši právníci nazývají svou vědou, Amerikánům snad pomohla náhoda.

Jenom v jedné věci nebyl jsem ještě zcela upokojen.

Tázal jsem se Křikavy, zda-li se moci jemu svěřené neleká, neboť míti v rukou štěstí, čest a svobodu tolika obžalovaných a rozhodovati o tom o své újmě, toť musí na soudce náramnou odpovědnost uvalovati; nebylo by lépe, aby tuto odpovědnost s jinými sdílel?

— Nikoliv, odpověděl Křikava, neb spravedlivost by při tom ničeho nezískala. Přiděliti soudu tři nebo čtyři soudce, neznamená odpovědnost jeho rozmnožiti, nýbrž ji rozděliti; obžalovaný ztratil by tím nejlepší rukojemství. Pokud jsem sám soudcem, cítím plnou váhu své posvátné povinnosti, čím více společníků bych měl, tím méně odpovědným bych se cítil. Co jest třetina, pětina nebo desítina odpovědnosti? a kdyby rozsudek byl nespravedlivý, koho by veřejné mínění mohlo obviňovati?

Avšak uvažte, jak to je při porotě, namítl jsem.

Tento příklad jsem vám právě chtěl uvesti, odpověděl soudce. V naší zemi jest většina svrchovaným pánem, dle počtu rozhodujou se u nás všechny záležitosti a ustanovujou se zákony; jen právo činí v tom výminku. Kdyby mezi dvanácti porotci jediný vinu neuznal, nemůže ostatních jedenáct obžalovanému na čest nebo život sáhnouti, a to z té jediné příčiny, že se při soudu jedná o mravní a nikoliv o početní otázku. Ten jediný hlas, který vinu neuznává, má snad více váhy nežli ostatních jedenáct hlasů, které odsuzujou a proto se u nás zákon nespokojuje s většinou, nýbrž žádá jednohlasnost při porotě; zákon nechce tedy odpovědnost na dvanáct dílů rozdělenou, nýbrž dvanáct odpovědností. Vidíte, že zde nikde není výminky, vždy se opakuje totéž pravidlo, ovšem někdy sesílené: jednota soudní, úplná a nerozdílná odpovědnost!

Toto vysvětlení mne překvapilo. Vždycky jsem myslil, že jednohlasnost při porotách jest jedna z pozůstalých nesmyslností z doby feudální, na které jenom Angličani a Amerikáni zalíbení míti mohou, poněvadž v soudním řízení jak živi nic kloudného nepoznali, která v nás však pocit naší pokročilosti tím více zvýšuje. Křikava zachmuřil tento jasný blankyt mé víry. Nadarmo připomenul jsem si moudrá slova Montaignova:*) O jak měkký a pohodlný polštář jest nevědomost a nevšetečnost a jak zdravý jest pro pokoj dobře uspořádané hlavy! Pochybnost jest jako déšť, jemuž žádný cestovatel neujde. Francouzi! nechcete-li pozbyti svého sebevědomí, na nějž právem hrdi jste a v kterém záleží vaše síla a vaše potěšení,

*) Montaigne, francouzský filosof.

neztrácejte nikdy z očí větrné korouhvičky, kteréž vám cestu ukazují!

Pohnutí v posluchačstvu provázeno nepokojným šepotem oznamovalo příchod důležité osobnosti. Velký, silný muž s přímou hlavou a s přimhouřenýma očima, kterýž po každém kroku si odfukoval, a ani v pravo ani v levo nehledě k soudnímu stolu se ubíral, pozdravil Křikavu důvěrným pokynutím ruky a blahosklonným úsměvem. Byl to peněžník Malý, na jehožto nadutých tvářích drzost dvacíti milionů se zobrazovala. Za ním vedli dva strážníci štíhlého, hubeného mladíka, jehož vpadlé tváře a žhoucí oči na hráče upomínaly, jenž svůj život na jedinou kartu vsadil a prohrál. Klesl na lavici obžalovaných a pokryl tvář oběma rukama.

— Pane sudí, řekl peněžník, dnes ráno byla při mé kase tato směnka na dva tisíce tolarů k výplatě předložena, kterouž nyní na soudní stůl kladu. Můj kasír, chytrý to muž, však ho znáte, Křikavo, nenalezl ji v seznamu propadlých směnek zaznamenánu a přišel tedy navzdor nepatrnosti té summy na myšlénku, aby mně ji ukázel. Jmeno vydavatele, rubopis, mé přijetí, vše jest zfalšováno. Od tohoto rána vytasily se již tři osoby s podobnými směnkami, avšak chránily se, aby je v mých rukou nechaly. Patrně jest celá ta věc podvodnický kousek od několika šibalů nastrojený; myslili, že budu za purkmistra volen a tedy mimo dům zaměstnán a že můj kasír se neosmělí, aby směnky s mým podpisem odmítl. Tohoto pána jsem uchopil a přenechávám nyní soudu, aby jeho spoluviníky vypátral.

— Obžalovaný, řekl soudce, máte proti té žalobě co namítati? Považte, že vaše slova budou zapsána a že se jich proti vám použije; předložte si tedy vše, než co řeknete.

— V tomto okamžení nemám ničeho, co bych řekl, šeptal obžalovaný.

— Tedy jsem nucen, vás co hotovitele falešných směnek před porotu postaviti, pravil sudí pohnutým hlasem. Můžete zjednati sobě dvě kauce každou po 5000 tolarech? Nejste-li s to, musil bych vás do vězení odeslati.

— Pokusím se o to, abych žádané kauce si zjednal, odpověděl obžalovaný.

— Tedy vstupte s těmito dvěma strážníky do vozu a vyhledejte si v jejich průvodu své přátele. Až se vrátíte, budou se vaše knihy prohledávat a bude-li toho zapotřebí, stane se jiné opatření.

— Tohoto podvodníka propouštíte? tázal jsem se Křikavy, kam to myslíte? vždyť má spoluvinníky, jimž dá návěští a sám nepochybně také práskne do bot.

Zákon, odpověděl soudce, ustanovuje vyšetřovací vazbu jen pro ony, kteří jsou právně obviněni z hrdelního zločinu. Proč žádáte, aby se tomuto muži prostředky k jeho obhájení odňaly. Má se postaviti před porotu jako oběť a má se žalobníku více výhod poskytnouti nežli obžalovanému? Bude zapotřebí vyšetřování, výslechů a uznávání znalců, a může se to vše na slepo a v nepřítomnosti obžalovaného provesti? Neměl by také on míti právo, aby důkazy a výpovědi proti sobě pronešené svými důkazy a svými svědky vyvrátil, je-li mu to možno? Soudní vyšetřování, milý příteli, nemá býti trestem, nýbrž jenom cestou vedoucí k pravdě.

— I jděte mi s vaší falešnou humanitou! zvolal jsem; tím způsobem odnímáte občanské společnosti zbraně k obhájení jejího vlastního bezpečí, to co provozujete není spravedlivost.

— Co vy tedy vyrozumíváte spravedlivostí? tázal se Křikava.

— Dovolte, abych to podobenstvím vysvětlil, odpověděl jsem. Mezi občanstvem zdržuje se tak jako mezi stromy lesními dravá zvěř, a tu musí policie a soud neustálou nadháňkou plašiti. Policie tu zvěř obstoupí, soudní vyšetřování vyslídí její stopy a výkonná moc skolí ji jako dobrý myslivec a zničí její zlořečený pelech. Žádejte od vlka kauci, dejte lišce průvodní list a shledáte, co se stane z ovcí a kuřat. První úlohou soudů jest, aby poctivé lidi ochraňoval a proto musí zločince trestati a vyhladiti.

— Příteli, odpověděl Křikava, vaše šprýmy, jsou trapné. Quaenam ista jocandi saevitia?*) Je-li vlků mezi ubohými smrtelníky, což nikterak nechci upírat, jak je rozeznáte od ovcí, ani oba mají totéž rouno? Chcete-li lupiče potříti, musíte ho dříve znáti a k tomu jest jemnějšího způsobu honby zapotřebí nežli nadháňky. Právo u soudu jest jako matka občanstva, před odsouzením věří v nevinnost všech svých dětí. Tato mateřská důvěra není pouhé slovo, jest to účinná laskavost, která obžalovaného podporuje a chrání až do posledního okamžení jeho. Domníváte se, že u nás soud na obžalovaného tresty uvaluje? to se mýlíte. Soud náš jest vždy velkomyslný a každému ve všech postupech svých zjevný, tak že nikdo jiný nežli obžalovaný sám se udává a trest sobě ustanovuje. Sledujte soudní řízení před porotou a přesvědčíte se, že jedině mírnost a jemnost soudcova obžalovaného odzbrojuje. Dorážejte na vinníka, on se vám zprotiví; kárejte ho, on kárání odmítne, neboť hrdost a zlost zbudí se v něm tímtéž způsobem jako v poctivém člověku. Avšak zodpovídati se neohroženě, i když okolnosti obžalobu stvrzovati se zdají,

*) Jaký jest to krutý žert.

prostě a jednoduše své jednání vyložiti a všechny své činy ospravedlniti; toť jedině výsada nevinnosti. Nic neleká zločince více, nežli cítí-li, že vlastní jeho vina jej žaluje a že soudce jest jenom svědkem, kterýž ho podporuje a porota jenom ochranou, na niž se spolehati může. Vinník pak přizná se obyčejně sám buď zjevnými slovy, buď mlčením. Co tedy jako slabost našim zákonům vytýkáte, v tom právě spočívá jejich krása a jejich výtečnost.

— Nerozumím vaší pošetilé lidumilnosti, odpověděl jsem, u nás aspoň —

— Jest soudce přísným, avšak neodvislým dolů a nahoru, známe to!

— Dobrý den, pane sudí! zvolal muž, jejž právě na stolici obžalovaných uvedli, a který svým opuchlým obličejem, vyvalenýma očima a chraplavým hlasem hned se objevil co starý pálenkář; to jsem já, Paddy*), vždyť mne znáte!

— Dvakráte ve čtyrech dnech, to jest přece mnoho, podotkl soudce.

— Odpusťte, pane sudí, odpověděl obžalovaný, toho nejsem vinen já, nýbrž tu ti páni, a ukazoval prstem na strážníky; ti s námi chudými lidmi nemají žádné útrpnosti. Procházím se včera v neděli docela pokojně se zafatou pěstí v kapse tak jako dobrý křesťan, který má jen na to vztek, že v neděli není ani jedna hospoda otevřena. Tu potkám tohoto kolohnáta a ptám se ho zdvořile, kudy jde cesta do nemocnice. Zrovna přes hospodu, odpoví on; já vytáhnu láhev pálenky z kapsy a pravím: Toť má jediná útěcha! Toť tvůj nepřítel! praví on. I nepřátele musíme milovati, já řku a piju na jejich zdraví a strčím do přítele Patrika

*) Paddy, zkrácené Patrik, kterýž jest patronem Irčanů.

O'Shea, svého krajana ze zeleného Erinu*) a nepřítele Angličanů. Potkáme-li se v neděli dva přátelé, neujde to nikdy bez malé produkce v boksování**); toť šprýmovité, není-li pravda, pane sudí? Ještě jsme ani nekrváceli a již mi policejní strážník položil ruku na rameno. Máš tři tolary? ptal se. Já ňku, nemám, neboť má kapsa má díru a žena ji ještě nezašila. Nemáš-li nic, prál on, nač se pereš? Strážníku, pravím, máte pravdu, jen kdo peníze má, ať si na pána hrá! Na to vezmu kamaráda pod paždí a procházím se s ním dále. Však za chvíli mu připadne, aby mne stran posledních voleb nabíral. Tvůj sudí, pravil, a byla řeč o vás, pane sudí: tvůj sudí nestojí ani za čtyři psí podkovy, a co se tvého doktora (a to byl pan Koval) týká, ten jest černokněžník. Rozumí se samo sebou, že jsem mu pěstí zavřel hubu, on mi nezůstal nic dlužen, však já mu podrazil nohu a natáhl se jak široký tak dlouhý. Uškrtím tě, pravím, jestli se nepřiznáš — než on se v skutku přiznal.

— A nač se přiznal? tázal se Křikava.

— Nu, že stojíte za čtyři psí podkovy, pane sudí, a pan doktor že není černokněžník.

— Paddy, pravil Křikava vážným hlasem, jsme vám velmi povděčni za vaše dobré mínění o nás, ale to vyražení, jež jste si učinil na ulici, stojí vás nyní deset tolarů.

— Deset tolarů! zvolal Irčan, kde bych já vzal deset tolarů?

— Nebudete-li je míti do zejtřka, půjdete na pět dní do chládku.

— A má žena a mé děti? vzlykal Paddy.

---

*) Erin, Irsko.
**) Boksování jest způsob souboje na pěstě.

— Na ty jste měl včera myslit, dnes jest již pozdě.

— Farizeové! zvolal jsem, tedy vás již mám! Tedy máte dvojí váhu a dvojí míru; boháč smí si všechno dovolit, poněvadž má peníze, chuďas ale musí do vězení, poněvadž mu hlavní jeho chybu, totiž chudobu odpustit nechcete. To jest ta vaše spravedlivost? Kdybyste jednali dle práva, poslali byste všechny do vězení nebo žádného, spravedlivost bez rovnosti není spravedlivost!

— Totě šťastná logika! pravil Křikava. Vám, obdivuhodný vůdce lidu, jest to jedno, jestli svobodu zabijete, jen když vaše právo průchod si zjedná, nechť by i vedlo k propasti. Onoho dne, když krvavý generál dal ženy na veřejném místě mrskati, byl jste nepochybně celý v nadšení, a zvolal jste: toť vítězství rovnosti!

— Ne, ne, zvolal jsem, ukrutnost se mi oškliví; žádám rovnosti, která povznáší ale nikoliv rovnosti, která ponižuje; chci, aby se se sluhou zacházelo jako s pánem a ne s pánem jako se sluhou.

— Zcela dobře, milý příteli, odpověděl sudí, avšak zde počíná se to hatit; vždy dojdete až ke kraji, kde není úplná rovnost možná, leda že byste to dělali jako Prokrustes, kterýž měl vskutku důslednou logiku. Naše staré americánské zákony, které se vám zdají býti nespravedlivé, mně však mírné a moudré, mají ve všech případech svobodu na zřeteli; vyjmouc zločiny, které se na hrdle trestají, sáhají vždy jen na měšec, nikdy na osobu vinníka. Záleží-li pravý prostředek, jímž se člověk vášněmi stržený před spácháním zločinu zdržeti může, v tom, aby se mu následky názorným a citlivým způsobem před oči uvedly, není nic účinlivějšího nežli peněžné tresty; v tom ohledu se můžete na mou starou zkušenost spo-

lehati. Jsou země, kde se cizoložství považuje za nevinné milkování; rušení daného slova za dovolenou hru, souboj za rekovství; u nás však se hejsek chrání před sváděním ženy a dcery sousedovy, lehkomyslné sliby se nečiní a pohanění se vraždou nesmývá, a to z té jednoduché prosaické příčiny, že každá z těchto galantních a rytířských pošetilostí stojí patnáct až dvacet tisíc tolarů. Nikomu tedy nepřipadá, aby se tím způsobem na mizinu připravil a nad to ještě terčem ousměšků pro celé město se stal. Tak jest u nás zákon a každodenní zkušenost potvrzuje, že jest přiměřený a moudrý. Co si ale máme počíti s vinníkem, který nic nemá? máme mu dáti výsadu na páchání zločinů? Naši předkové rozhodli, co se v těch případech činiti má a my se držíme jejich zásad: Kdo nemůže zaplatit penězi, ať zaplatí svou vlastní kůží: luat cum corio. U nás jest tedy peněžný trest pravidlem a vězení jest výminkou, poněvadž u nás svoboda jest všeobecnou zásadou. Vězení není tedy u nás nic jiného nežli exekuce proti dlužníku, který platiti nechce neb nemůže; spatřujete v tom něco nespravedlivého?

— Nespatřuju v tom žádné rovnosti, odvětil jsem.

— Tedy jste, doktore, slepotou poražen. Stává dvojích způsobů rovnosti; jeden z nich, který se pro lidstvo nehodí, jest hmotná a surová rovnost neberoucí ohledu ani na stáří, ani na vzdělání, postavení a jmění; tato rovnost trestá všechny stavy docela stejně a proto jest svrchovanou nespravedlivostí. Druhý způsob rovnosti neřídí se definicí zločinu, kterýž není nic než pouhé slovo, nýbrž poměry činu samého a okolnostmi osoby, která ho vykonala. Vyměřiti boháči velký peněžný trest a chuďasovi malý, nebo není-li s to, aby jej

zaplatil, přiměřeným vězením jej trestati, toť zákon, při němž spravedlivost, pravá rovnost a svoboda obstojí.

— Paddy! zvolal jsem, obraceje se k obžalovanému, jenž s podivením oči na mne vyvalil; Paddy, tu máte deset tolarů, zaplatte svůj trest, odeberte se pokojně domů a nehřešte více!

— Tisíceré díky, pane doktore! vykřikl Paddy roztlačuje mi skoro prsty svou rukou, budu píti na vaše zdraví a prvního člověka, který se opováží, vám spílati černokněžníků, uškrtím, na mou křesťanskou čest!

— Hle, toho jste asi napravil! usmál se Křikava, pohlížeje za odcházejícím Irčanem. A nyní, any všechny záležitosti jsou vyřízeny, ukončíme sezení.

Vyprovodil jsem Křikavu do jeho pokoje, kdežto jsme nalezli předsedu porotního soudu ve velkém rozčílení.

— Čekám na vás, pane sudí, pravil, a to v největších rozpacích. Porotníci jsou shromáždění, avšak státní návladní se nedostavil; právě mi píše, že ho popadly srdečné křeče a že mu nemožno k soudu přijíti.

— Srdečné křeče a státní návladní! smál se Křikava, toť neobyčejně vzácný případ!

— Příteli, nesmějte se, ale raději pomozte. Neznáte nikoho, kdo by mohl našeho vládního zastupovat?

Vezměte si tuhle našeho doktora Kovala, řekl Křikava položertem, má nejenom diplom lékařský, nýbrž i právnický a to z university jenenské! Naleznete v něm vtělenou vážnost, neohroženost, zákonitost a citlivost, pravý to div práva i mravnosti!

— Tedy pojďte jen rychle, drahý pane, řekl předseda, popadna mne za ruku, vy jste má spása —

— Ale dovolte! namítal jsem —

— Ne, ne, skočil mi do řeči, jen žádné omluvy, jen žádná nemístná skromnost, vy máte diplom právnický, a to mi stačí.

Zároveň mne popadl Křikava za druhou ruku a oba mne pak vedli do síně, kdež jsem byl porotcům představen a co státní návladní uveden, aniž bych měl času slovem se brániti. Křikava zůstal vedlé mne a usmívaje se nad mým nepředvídaným povýšením, ukázal na sedadla obhájců, kde protivník můj advokat Liška již seděl a na mne mžhouravýma očima pohlížel.

Nemohl jsem již zpátky; osud, kterýž se mnou tak směšně zahrával, odsoudil mne k převzetí úlohy v nové komedii, kteráž se jmenovala:

Státní návladní proti své vůli.

Kapitola čtyřiadvacátá.

Státní návladní.

Milý čtenáři, jestli tě kdy zrádná ruka od zadu do vody strčila a tys plovati neuměl, nabudeš ponětí o žalostném stavu, v němž jsem se co státní návladní nacházel. Nebyl jsem s to, abych dvě souvislá slova pronesl, a přece jsem musil svůj úřad nastoupiti, nechtěl-li jsem se státi nesnesitelně směšným; kdybych byl odstoupil, nebylo by v městě dosti píšťalek k mému vypískání. Odhodlal jsem se tedy stoj co stoj svůj nový úkol převzíti a dle sil provesti.

Napsal jsem si tedy na několik listů, jež jsem ze své zápisné knížky vytrhl, z paměti několik pěkných frasí, jimiž se nic neřekne, které ale velký dojem činí, užije-li se jich v příhodném

okamžení. S těmito zbraněmi v rukou očekával jsem bitvu s odvahou a neohrožeností vojáka, kterýž jde do ohně s vědomím, že o život přijde.

První z obžalovaných, které předvedli, byl ohavný zločinec, jenž svou ženu jedem znenáhla účinkujícím ze světa sprovodil a dříve kšaft od ní vyloudil; byl postižen při zločinu samém, důkazy byly nezvratné a bídník se také nepokoušel o svou obranu.

— Přiznávám se k své vině, šeptal třasavým hlasem, jsa při tom celý bledý a poděšený; nežádám nic než rychlou smrť; jen mne již zbavte života!

Po těchto slovech nastalo hrobové ticho v soudní síni.

Já se zdvihnul s důstojnou vážností, posadil jsem si lornět na nos, odkašlal jsem si a drže levou rukou své lístky a zdvihnuv pravou ruku k významnému pohybu, počal jsem hlubokým hlasem takto zvolna mluviti:

Pane předsedo a páni porotci!

Nemo auditur perire volens, nikdo nebudiž vyslyšán, kdo chce mermomocí zahynouti; toť jedna z oněch velkých a zdravých zásad, jež nám hluboká moudrost našich předků zanechala, moudrost to vysoko povznešena nad zbrklou vědou a hrdým rozumem našich dob. Nemo auditur perire volens, toť zásada, vymyšlena k tomu konci, aby nejenom zločince před jeho vlastním zoufáním zachránila, nýbrž aby také lidské společnosti spravedlivé zadostiučinění zákonné pomsty ujistila.

Ano, moji pánové, spáchá-li se zločin ohavný, a zalekne-li se naše divuplné město, omlazené nádherou slavných budov, jimiž se velkolepý důvtip našich moudrých a umělých stavitelů osvědčuje; zalekne-li se, pravím, naše město, tento nový Řím,

tisíckráte krásnější a větší nežli Řím Caesarů, při svém ranním probuzení náhlou zprávou o strašlivém zločinu, jímž se nevýslovná ohavnost, revolucemi a novinářstvím zkažené civilisace způsobena, odhaluje; pak moji pánové, nastává pro vždy bdělé právo posvátná povinnost, aby obtížný avšak vznešený svůj úřad vykonalo.

Nemohu-li se honositi svižným slovem, nevládnu-li onou unášející výmluvnosti úřadnickou, která jest ozdobou slavných kollegů mých, jež jenom proto zejmena neuvádím, abych se jejich útlé skromnosti nedotekl, budu aspoň následovati příkladu jejich v tom, že nadšen vědomím úřadní povinnosti osvědčím své rozhodné přesvědčení a svou pokornou a spolu pevnou oddanost k veřejnému pořádku, zákonům a lidské společnosti.

Ano, páni porotci, zde se provede velké a krásné divadlo, zde se odehraje smutnohra se všemi svými podrobnostmi, bolestná sice pro všechny poctivé lidi, avšak potřebná k usmíření zločinu a k posilnění všeho občanstva. V strašlivém tomto kusu činí zhýralost úvod, lakotnost vyplňuje druhé jednání, jed tvoří zauzlení, soudní vyšetřování urychlí svou podivuhodnou obratností úžasné vyvinutí a blížíme se rychle osudnému rozluštění. Toto trestající rozluštění jest ve vašich rukou, páni porotci, váš rozsudek není pochybný. Pod břemenem své viny, přemožen vítězným ramenem spravedlnosti, přiznal se vinník k svému zločinu; zde stojí před vámi, přemožen a poražen svým svědomím; odsouzení jest mu napsáno na hříšné čelo, tak jako jest vepsáno do šlechetných vašich srdcí.

Nechť si nemyslí, že jeho vynucené přiznání sprostí jej hanby, jíž zasloužil; nadarmo odvrací svůj obličej trestnický, nadarmo odstrkuje od svých

nečistých rtů hořký kalich, jejž mu zlořečený čin jeho podává; zákon slepý a němý, spravedlnost neuprositelná, zákon posvátně bezohledný velí, aby pohár svého zločinu až na poslední krůpěj vyprázdnil. Jeho úzkost jest trestem jeho minulosti a výstrahou budoucnosti.

— Pro Bůh, ustaňte, řekl Křikava zatahnuv mne za kabát. Res sacra miser*), příteli!

— Nechte mne, odvětil jsem posuňkem netrpělivým, spravedlnost nezná žádných ohledů na lidskost.

— Nám přísluší, pokračoval jsem pak s rostoucím zápalem, nám služebníkům veřejného trestání, nám zastupitelům uražené společnosti lidské, jimž krutý avšak posvátný úřad svěřen jest, abychom city tklivého srdce již v nejmenším jeho rozechvění potlačili, nám jesti uloženo, abychom rozmíchali toto bahno a nesnesitelnou ošklivost přemohli, nám . . . . .

Však uchvácen zápalem své výmluvnosti pustil jsem právě, an jsem ruce velkolepým řečnickým pohybem rozpřáhl, všechny své papíry na zem a než jsem je zase zdvihl, použil obžalovaný příhodného toho okamžiku, aby proti mé řeči se ozval.

— Pane předsedo, pravil, jak dlouho dovolíte ještě státnímu návladnímu, aby se mnou zahrával jako kočka s myší? Zákon sám ukládá ochranu obžalovaného, proč tedy připouštíte hanobení mne nešťastníka? Očekávám rozsudek; což musíte mé trápení prodlužovati?

— Má pravdu, podotkl jeden nemotorný porotec, jsme zde, abychom vykonávali spravedlnost, ale nikoliv, abychom poslouchali kázání.

Chtěl jsem odpověděti, avšak předseda mi

*) Nešťastník jest posvátným.

pokynul rukou, abych mlčel, pokryl hlavu kloboukem a prohlásil zcela jednoduše obžalovanému rozsudek poroty — trest smrti. Nepředcházelo žádné přehledné rozjímání, žádné napomínání obžalovaného, žádné vyzývání porotců a obecenstva, zkrátka nic, co by k povýšení dojmu směřovalo, kterýž s pronešením osudného trestu spojen jest. Naopak, předseda jal se s obžalovaným o jistých posledních záležitostech rozmlouvati, což patrně svědčilo, jak málo pochopuje důstojnost svého postavení.

— Obžalovaný, pravil, neočekávejte nic více od milosrdnosti lidské, nýbrž připravte se k tomu, abyste předstoupiti mohl před soudce nejvyššího. Kolik dní potřebujete k urovnání svých záležitostí na tomto a onom světě?

— Tři dni mi dostačí, odpověděl vězeň, toužím po ukončení svých strastí.

— Budiž, řekl předseda, za pět dní od nynějšího okamžení objevíte se před oním soudcem, kterýž jediný vám odpuštění uděliti může.

Odsouzenec pozdravil uctivě předsedu a opustil síň, přeměřiv mne pohledem, jenž mne celého pomátl. Což jsem nevykonal svou povinnost? Což máme míti i s vrahem útrpnost?

Byl předveden druhý obžalovaný do síně. Byl to drzý zločinec, kterýž před dvěma dny z vězení uprchl a ihned násilného vloupení, krádeže a pokusu vraždy vinna se učinil. Byltě vyrazil okno v Montmorency, ohrozil nebezpečně ubohou služku, která dům střežila a vyprázdnil pak celý dům, neušetřiv ani vozu ani koní. Již pohled na toho ničemu dostačoval, aby odůvodnil jeho odsouzení; byl to vtělený zločin sám. Měltě podobu člověka, který považuje lidskou společnost za svou nepřítelkyni a kterýž vykonavatele zákona tak nená-

vidí, jako opovrhuje zákonem; zkrátka, byla to divá zvěř, kterou musíme skoliti, nechceme-li, aby pohltila nás.

— Obžalovaný, oslovil jej předseda, jste vinen nebo nevinen?

— Pěkná to otázka, odpověděl zloděj s nestydatou prostořekostí; ani vy ani já nemůžeme o tom rozhodnouti, dokavad svědkové nejsou vyslechnuti.

— Páni porotci, zvolal jsem, není nám tuším dalšího výslechu zapotřebí. Pamatujte si jeho vyznání. Což by člověk v skutku nevinný jen na okamžení váhal, aby se za nevinného neprohlásil? Jen zločinec od kosti jest s to tak nestydatě vystoupiti; což nečtete zločin na drzém jeho čele?

— Zamítám takovou theorii, křičel obhájce obžalovaného. Ostrý hlas jeho mne zarazil; neb opět mě nepřátelský osud postavil proti mému věčnému protivníku, proti advokátovi Liškovi.

— Ano odmítám, pokračoval obhájce, a vždy budu odmítati učení, které před soudními stolicemi svobodné Ameriky nikdy platnosti nemělo. Nemáte práva, abyste slova obžalovaného na skřipec natáhli a tím odsouzení jeho provedli; nemáte práva, abyste z jeho pohledu, z jeho tváře a hlasu na trestuhodnost jeho uzavírali. Neb kdyby bylo dovoleno, klamným těmto známkám váhy přiložiti, jež vášeň dle libovůle vykládati může, kdož by pak výmluvnosti státního návladního za oběť nepadl? Mlčí-li obžalovaný, pak se to vykládá jako hryzení svědomí a jako přiznání; odporuje-li pokojně žalobě, pak se to béře za drzé uznávání viny; je-li zlostným a úštěpným, pak se vyhlašuje za nestydu, který soud uráží a tato urážka má býti jeho přiznáním. Tedy slabost a odhodlanost, poníženost a hrdost, slze a zlost,

vše považujou tito předsudkem jatí žalobníci co přiznání viny, poněvadž na obžalovaného jenom ze své pošmourné strany pohlížejí. Nuže, pánové, chcete-li takto souditi, ustanovte nejdříve fysikalní známky cnosti a zločinu, uskutečněte sny Lavaterovy, a pak teprva dle pohledu rozsudky pronášejte. Dříve však, nežli tuto úlohu provedete, zanechte takové zrádné a nebezpečné učení dryáčnickým prorokům. Soud nezná nic než činy, jedná a rozhoduje jenom o činech; v tom záleží jeho bezpečnost a vznešenost. Nechť pan státní návladní svých vloh při jiné příležitosti vynaloží; nyní tuším nemáme více na práci, než vyslechnouti svědky.

— Pane předsedo, zvolal jsem, jest to jenom úcta před slavným soudem, která mne zdržovala, abych drzou tuto řeč již dříve nepřetrhl; státní návladní nepřijímá od advokáta žádného ponaučení, žádám tedy —

— Jen strpení, pane návladní, řekl soudce pokojně. Mimo urážky jest obhájci vše dovoleno; slova ctěného pana advokáta nepřekročujou nižádným způsobem meze jeho svobody. Co se výkladu jeho týká, ten se shoduje úplně s názorem našich předků a najdete ve všech našich soudních spisech tyto zásady, ku kterýmž i já ochotně se přiznávám.

Jako titan bleskem svržený sklesl jsem nyní do svého sedadla. Tedy i předseda stal se apoštolem učení, kteréž obžalobu snižuje na stupeň, jejž obhájce zaujímá, i předseda uprchl z našich řad a stal se spoluvinníkem advokáta; toť byla pro mé úřadní vědomí poslední rána! Je-li to spravedlivost Amerikánů, pak zůstává můj úřadní rozum státi; něco takového nenajde se v celé vzdělané Evropě!

— Co škodí! řekl mi bodrý Křikava, aby mi zase mysli dodal, mluvíte jako senator, ale máte tuze mnoho ohně. Mírněte se, příteli, a vaše řeč učiní více dojmu.

Však překvapení mé mělo teprva dosáhnouti svého vrchole při vyslýchání svědků. Očekával jsem, jak se samo sebou rozumí, že je bude jenom předseda a já vyslýchati. Marná naděje! Předseda seděl nepohnutě jako socha a také obžalovaný ani necekl; když jsem pak sám výslech započíti chtěl, poučil mne výkřik všeobecné nevole, že zákon v Americe jenom ničemníky podporuje. Kdo soudce a obžalovaného pozoroval, mohl si mysliti, že se jich obou soudní řízení ani netýká, byliť takřka jenom diváci na bojišti; bojovníci, nebo spíše oběti boje, byli svědkové odevzdaní do milosti advokáta, který se jich vyptával, jejich výpovědi zamítal, je káral a týral a to nikoliv co muž veřejného postavení, nýbrž jedině co obhájce velmi pochybné nevinnosti šíbala prohnaného. Vůči tomuto převrácení všeho pořádku obvyklého byl by se mohl obžalovaný za svědka a svědkové za obžalované považovati.

Jedna z otázek, již Liška jednomu ze svědků předložil, zdála se mi býti tak nestydatou, že jsem se opřel proti zodpovědění ze strany svědka.

— Jakým právem? rozkřikl se zuřivě Liška.

— Zapomínáte, odvětil jsem, že nemám povinnosti vám se zodpovídati, jsemť zastupitelem státu!

— Jaký to nový výmysl, odpověděl advokát s obvyklou drzostí. Na tomto místě není žádného státu, zde jest místo jenom pro spravedlivost zastoupenou nestranným soudcem a moudrými porotci. Vy, pane návladní, nejste nic jiného nežli advokát tak jako já, rozumíte. Já zastupuju ob-

žalovaného a vy žalobníka, jemuž od obecenstva k podpoře přidán jste; nepožíváte tudíž žádného práva, které by také mně nepřislušelo a nemáte žádných výsad, ku kterým bych i já oprávněn nebyl. Kdyby tomu bylo jinak, byly by váhy spravedlnosti zfalšovány, obžaloba byla by silnější nežli obrana, a co by se pak stalo ze svobody občanů?

— Pane předsedo, namítl jsem, jest to také učení, jaké předkové vaši posvátným učinili?

— Pane návladní, odpověděl předseda zasmušile, vaše otázka mne překvapuje. Což se ve svobodné zemi stejnost obžaloby a obrany sama sebou nerozumí?

Nezbylo mi nic, než abych mlčel, i přenechal jsem tedy Liškovi svědky, aby je týral dle libosti. Jen jedna věc mne poněkud ukonejšila. Není zlořádu, který by vedlé tisícerých škod, jež způsobuje, neměl také svých několik malých výhod. Svědkové uvyklí od mládí na bezohledné výstupy veřejného života, nedali se dotíravostí otázek jim předložených nikterak zastrašiti, a z bojiště mluvy a protimluvy nevyšel Liška vždy co vítěz. Ovšem osvědčil se při tom svou vydělanou tlustou kůží, neb po každé porážce zdvihl se s novým rozdrážděním a hájil svobodu svého svěřence zoufalou odhodlaností.

Mezi svědky nacházel se také Seth, kvakr, kterýž v Montmorency co hostinský měl důležité postavení. Seth měl od ranní své porážky na advokáta svrchu, a odpovídal mu proto s takovou kousavostí, že jsem se navzdor svému špatnému rozmaru usmívati musil.

— Znáš obžalovaného? tázal se ho Liška.

— Ano, odpověděl kvaker, znám jej k jeho a ke své škodě.

— Mohl bys podstoupiti přísahu, že jest nepoctivým člověkem?

— Netvrdil jsem nikdy, že by jej byl někdo obvinil z počestnosti, odpověděl Seth zcela chladně.

— Co ho asi k tomu pohnulo, aby vůz a koně uzmul?

— Nevím, odvětil kvaker, na každý způsob byl by lépe učinil, kdyby je byl koupil a nezaplatil, tak jak to mnozí počestní páni činí, ale snad neměl u nich úvěru?

Po hospodském přišla na řadu jeho služka, tělnatá, rusovlasá osoba s poctivou a veselou tváří, která ale jako všechny venkovské dívky v Americe měla, jak se říká, za ušima.

— Udáváte, pravil advokát, že obžalovaného znáte a že slovy více než neslušnými vám vyhrožoval.

— Ano, pane, šeptala se zarděním.

— Mluvte hlasitěji, napomínal Liška, páni porotci nemohou vám rozuměti.

— Nemohu, odpověděla pohnutě.

— Však můžete, dělejte to jako já a křičte.

— U vás, pane, jest to něco jiného, to je vaše řemeslo, jemuž jste se učil od mládí.

— Vy jste udala, pokračoval Liška, že obžalovaný užil slov tak ohavných, ano tak ohavných, páni porotci, že se ostýchám veřejně je zde opakovati.

— Ano, pane, řekla dívka ještě více se červenajíc.

— Nuže, opakujte tato slova před slavným soudem a před pány porotci.

— Pane advokáte, odpověděla dívka pozdvihnouc hlavu, jestli vám stud nedopouští, abyste ona slova opakoval, nebudete snad očekávati, že můj stud to připustí.

— Nuže, odvětil Liška beze všech rozpaků, slavný soud to uváží. Avšak udala jste, že obžalovaný mluvil jako nestydatý člověk. Víte, jak nestydatý člověk vyhlíží?

— Ovšem! řekla dívka a upřela oči na advokáta, tak že celé shromáždění se rozesmálo a Liška od dalšího vyslýchání svědkyně upustil.

Po ukončeném výslechu svědků chopil jsem se slova; rozhorlení učinilo mne výmluvným, to jsem cítil, proto jsem se chutě pustil do deklamace. Přednášeje podrobný zatykač vylíčil jsem úplný životopis lupiče. Uchopil jsem ho v kolébce a nepropustil jsem ho dříve až před soudní stolicí, kde svůj zasloužený trest obdržeti měl. Nejdříve jsem ho líčil co tříletého chlapce, jako jedno ze zkažených dětí, kteréž své matce nikdy úsměv na rty nevyloudí; pak jsem ho vyprovázel do školy, kde jsem ho vyobrazil co líného, lživého a spustlého kluka, jenž vylézáním na stromy a kradením ořechů a švestek již k ohavnému řemeslu se připravoval, kteréž jej před soud přivedlo. Neslýchaně šťastnou příhodou byli mezi svědky tři poctiví soudruzi jeho, kteří před pět a dvaceti lety trestuhodné výpravy jeho poznali. Ze školy vyprovázel jsem ho do dílny a zde jsem ho vykreslil v podobě, která ho samého zaleknouti musila; řádil jsem proti opilství, tomuto zločinnému jedu, proudem důrazných slov, jež obecenstvo svou pochvalou provázelo, a byl jsem ještě deset let vzdálen od vlastního zločinu, an již obžalovaný za ztracena se měl ve veřejném mínění. Dle mé řeči byl to pravý div, že co patnáctiletý chlapec svého otce nezavraždil, ba já o tom nepochyboval, že by se byl stal vrahem vlastního otce a sdělil jsem také svůj náhled porotcům; však nebe zabránilo tomuto bídníku spáchání největšího zlo-

činu, an k svému štěstí byl od dětinství sirotkem. Mezi tím, co shromáždění napnutou pozorností mou výmluvnost sledovalo, vinul se obžalovaný zoufale pod ranami mých kárajících slov. Poražen mými důvody a nemoha odolati moci probuzeného svědomí, vzchopil se a padna mi do řeči, vykřikl hlasem zlostí sípavým.

— Pane předsedo, má-li to tak ještě dlouho trvati, mám toho už dost, neb pak se prohlásím za vinného. Chci raději svých pět let odseděti, nežli tohoto návladního déle poslouchati.

— Nešťastníče! namítl Liška, považte co mluvíte; vezměte nazpět tato osudná slova!

— Ne, ne! odpověděl obžalovaný, tento pán zde mne celého zpitoměl, dal bych za to svou hlavu, kdyby už ani slova neřekl.

— Obžalovaný, pravil předseda, rozvažte každé slovo, nežli vyříknete vyznání pro vás tak zkázonosné. Považte, že od toho okamžení, v němž chladnou myslí slova opakovati budete, jež jste pronesl, mně nic jiného nezbude, než abych vás odsoudil.

— Děkuju vám, pane předsedo, odpověděl obžalovaný, jste ctihodným soudcem a nerozšlapujete ubohého červa, který se ve svých bolestech svíjí. Nezbývá mi již nic jiného, nemám v ničem štěstí; padnu-li jednou na znak, jsem jist, že si nos rozbiju. Kradl jsem, to je pravda a musím za to trest vytrpěti; avšak co jsem své matce řekl a co jsem jako uličník ve škole dělal, do toho trvám, není panu návladnímu pranic.

Mé vítězství bylo tedy úplné. Přemožen mým důmyslem a svým svědomím, přiznal se vinník a k dovršení mého štěstí nebyl Liška, jehož jazyka drzého jsem se tak obával, s to, aby mi odpověděl. Právo a důstojnost úřadní zvítězily.

Po ukončeném sezení přistoupl ke mně jeden z porotců a podal mi ruku; byl to slovutný řečník, kterýž ve sněmu ne jednou své protivníky porazil, i když v právu byli. Jeho chvála povýšila mé vítězství i utajil jsem sotva svou radost nad jeho pochvalným blahopřáním.

— Jsem celý unešen vaším důmyslným vynálezem, řekl mi nový můj přítel; při první příležitosti vezmu si vás za vzor a doufám, že tak šťastně pochodím jako vy. Zmocniti se člověka již při jeho narození a odkryti semeno zločinu a vylíčiti ponenáhlý zrůst jeho, toť obdivuhodný obrat řečnický. Při takovém historickém bádání obstojí sotva kdo, ba touto logikou bych si troufal dokázati, že Cato byl ničemou a Sokrates bezbožníkem!

— Nejsem žádným vynálezcem, odmítl jsem skromně, pane, vy mi pochlebujete.

— Nikoliv, odpověděl porotce; v této zemi jest vaše subtilnost v posuzování zločinu něco zcela nového, jest to zvláštní logika, která vám ke cti slouží. Amerikáni jsou neohrabaní lidé, kteří stíhají zločin a nikoliv člověka, u vás však není hmotný čin nic, člověk ale všechno. Není dostatečných důvodů, že by byl tento bídník zločin spáchal, z něhož jest obžalován, avšak co na tom záleží, dokáže-li se, že byl s to, tento zločin spáchati! Naříknutí svědčí proti němu, ba jest k víře podobno, že ještě množství jiných zločinů spáchal. Toť nazývám dobrým soudem, an nemá nic jiného na zřeteli, než občanstvo chrániti a o veřejné blaho se starati. Jste rozený Amerikán?

Tato náhlá otázka vás překvapuje, pokračoval porotce, aniž by byl uhodl příčinu mého překvapení, odpusťte mé všetečnosti, avšak má matka byla Francouzka a já po ní zdědil některé ná-

hledy, jaké se nikdy v lebce americánské nezrodí. Tyto náhledy mají podivuhodnou podobnost s náhledy vašimi a zbuzujou ve mně nejživější souhlas a spolu obdiv vašeho samorostlého důmyslu. Pro mne, na příklad, jest stát všechno, a navzdor blbému pokřiku nevědomých mravokárců tvrdím, že se proti zájmům celého národa nemůže na váhy klásti domnělé právo mizerného jednotlivce! Jsem socialistou v pravém smyslu: napřed stát a potom teprva jednotlivec! Amerikáni přinesli se svými obmezenými hlavami z Anglie pitomý a sobecký předsudek. Jak mile soudce staré čarodějnici žádanou čest neprokazuje, nebo jakmile návladní trpělivost ztrácí a podvodníku nebo vrahovi vinu jeho důrazněji předstírá, hned se zdvihne Amerikán a křičí, že to po ulicích slyšeti jest, o porušení velké ústavy a o uražení lidskosti; a ihned shlukne se na tento štěkot celé hejno hlupáků, kteří za návladním vijou jako psi za uhánějícím koněm. Podobá se, jako by zde byl celý národ zlodějů, kteří se stále obávají, aby nebyli pohnáni před soud a tedy každého zločince jen v zájmu své vlastní bezpečnosti chrání. Pevná podstata mých zásad vykazuje mi bohu díky jiné stanoviště, z něhož na spravedlivost pohlížím a s potěšením pozoruju, že jsme již aspoň dva v Americe, kteří toto stanoviště zaujímáme. Kdo již před porotu pohnán jest, ten má již asi málo dobrého v sobě a co se mne týká, pošlu raději tři nevinné na šibenici, než abych dvacet ničemů propustil. Jsem člověk odhodlaný, nuže podejte mi ruku, my dva uvedeme opravu do vychování tohoto jednotvárného lidu, který má v ústech pořád jenom jedno slovo: svobodu!

Hovorný porotce se poroučel tiskna mi srdečně ruku; já ho mlčky vyslechl. Však ku po-

divu, jeho chvála se mi pranic nelíbila a počal jsem se ze svého vítězství strachovati.

Zašel jsem snad příliš daleko? Zahnala mne horlivost návladnická přes meze jako myslivce, který při stíhání zvěře do cizí obory zabloudí? Ale vždyť jsem se přec nemýlil, zločinec se přiznal; byly tedy snad zbraně, jimiž jsem ho k vyznání dohnal, nedovolené? Jest úřadu proti obžalovanému všechno dovoleno? Nemáť žádných nároků na náš soucit a naši útrpnost?

Mimovolně zmítaly tyto a podobné myšlénky mou myslí. Pojem veřejné pomsty zdál se mi již býti nelidským; a nezřetelně sice, a jako ve mlhové dálce vystupovalo přede mnou lidštější učení, v němž spravedlivost se řídí předpisy křesťanské lásky. Ano, pravil jsem k sobě, pro křesťana jest slabost a bída nejdůtklivější stránkou bližního; úřad pak, vykonávaje svůj úkol, měl by proti dítěti, proti ženě, ba i proti bídníku a zločinci starostlivě se varovati, aby své přesily nezneužil, ano měl by se skoro obávati, by moc úřadní vrch neobdržela.

Kapitola pětadvacátá.

Dinah.

Vystoupiv ze soudní síně spatřil jsem kvakera, kterýž mi vstříc přicházel, aby mou obratnost vychvaloval, což mi nyní však přílišné potěšení nezpůsobilo. Křikava mlčel, byl bych raději výčitky jeho slyšel, neb v tom okamžení byly by mne upokojily.

Liška očekával mne na ulici; jeho rozlícená

tvář a plápolající oči prozrazovaly vnitřní vášeň, již na uzdě více udržeti nemohl.

— Nuže, musíte býti se svým výsledkem velmi spokojen, volal již zdaleka; slavil jste vítězství, které vás nad nás všechny povznáší. Doufám, že nejsem posledním, který své uznání vám vyslovuje a nepochybuju, že se najdou noviny, které vaši výmluvnost a vaše nové učení jak náleží oslaví. V Americe byla taková stvůra posud nevídaná a nepochybně se již nikdy nespatří, proto si musíme pospíšiti, abychom se jí dost nadivili. — Ostatně, přidal rozhorlen mým mlčením, mne to nemůže překvapiti; není větších ukrutníků nad lidi, kteří ve svých rodinách jsou nešťastni; lidé takoví neznají milosrdenství!

— Nešťastni ve svých rodinách? tázal jsem se rameny pokrčuje; pane Liško, vy jste ztratil hlavu, nevíte již, s kým mluvíte.

— V skutku! odpověděl s úsměšným posuňkem, myslil jsem, že mluvím se šťastným otcem roztomilé Julinky.

Tvář tohoto muže mne ulekla; ďábelský jeho úsměv projel mi celé utroby.

— Mlčte, pravil jsem, zapovídám si, abyste vyslovoval jmeno, jež má každý v uctivosti.

— Jděte, odpověděl pohrdlivým usmáním, vaše přísnost není zde na místě, pane návladní.

— Bídníče! zvolal jsem, jej za límec popadaje, buď se hned zřetelně vyslov nebo uškrtím tě na místě!

— Pánové, vy jste svědkové toho násilí! křičel advokát se bráně, pane Křikava, vy mi ve jmenu zákona zjednáte zadostučinění.

— Nemějte starosti, pravil soudce, chcete-li, by se vám za toto poněkud živé projevení uražené cti za dost učinilo, ustanovím, by se vám

za to tolar vyplatil. Jestli ale doktor bude žádati tři nebo čtyři tisíce tolarů od vás, nezkrátím tu summu ani o halíř, neboť se budu z toho těšiti, jestli pomluva se potrestá.

— Pomluva! sípal Liška, který vztekem se třásl; kam pak chodí každý den ona drahocenná slečinka, jejíž jmeno se vysloviti nesmí? Je to moje vina, potkám-li ji každý den ráno, když jdu do soudního domu a vidím-li, jak se po kradmu v jednom z podezřelých domů ztrácí? Koho pak asi velmi ctihodná dcera slovutného návladního v pověstné vavřínové ulici navštěvuje? Viděl jsem ji před několika hodinami tam vcházeti, snad se tam ještě nyní zdržuje, neboť tam obyčejně hodně dlouho pobývá. Obžalujte mne pro pomluvu, doktore, to bude zajímavý skandál!

Padl jsem Křikavovi do náručí; moje dcera pohaněna! dobré jmeno mé Julie poskvrněno! to byla příliš pádná rána pro otce! Neviděl jsem již nic; lítost a zlost mne bez mála udusily. Konečně jsem mohl plakati; byly to slze vzteku a zoufalosti, jimiž se sice bolest neumírní, které ale předce potud dobře působily, že mi vrátily vládu nad mými smysly a užívání řeči mi zase možným učinily.

— Pane, řekl jsem Liškovi, vavřínová ulice jest odtud jen několik kroků vzdálena, vy tam se mnou nyní půjdete. Také vy, drahý Křikavo, mne vyprovoďte, a vy pane Sethe, mne neopusťte. Především ale střežte mi tohoto muže, žádám zadostučinění a toho se mi dostane.

— Upokoj se, příteli, odpověděl kvaker, my všickni tři půjdeme s tebou, a klada důraz na slova „všickni tři“, přeměřil advokáta od hlavy až k patě, vyhrnul si rukáv a počal karabáčem, jejž v rukou držel, máchati.

— Pánové, jsem vám k službám, řekl Liška s ironickým úsměvem; prosím vás ale, abyste nezapomněli, že já nejsem příčinou k tomu kroku, jehož jistá osoba brzo bude litovati. Ještě jest čas, aby se ten krok neučinil, neboť nejsem ukrutníkem; avšak na to vás upozorňuju, že, vstoupím-li jednou do toho domu, ani vaše prosby, ani vaše slze mne nezdrží, bych všechno řekl, co tam spatříme.

— Již jděmež, pravil jsem, nežádám vaší litosti. Potácel jsem se jako opilec a musil jsem se silně o rámě Křikavcovo podpírati. — Tebe, má Julie, míti v podezření, to jsem nemohl; věřil jsem v tvou nevinnost jako na jasnost slunce, ale chladnost toho muže mne znepokojovala; snad v tom byla nějaká zráda, nějaké překvapení nebo Bůh ví co.

— Zde jest ten dům, pravil Liška, a zde domácí pán.

Pohledl jsem vzhůru; dům měl zevnitřek ovšem podezřelý; tmavý a vlhký vchod, špinavé zdi, roztlučená a papírem polepená okna, toť nebyla jenom chudoba, nýbrž nepořádek a nečistota hříchu. A má Julie v této sluji! Toť nebylo ani možno!

Na prahu stál neslušně odhalený muž, kouřil z dýmky a zevloval na okolojdoucí. Zhlídnuv nás, vrhl se na mne a vzal mne neohrabanou vroucností za obě ruce; byl to Paddy, poloopilý a po tabáku a pálence zapáchající.

— I dobrý den, můj ochránče, zvolal, to je pěkné, že svého přítele navštívíte; jen vstupte blíže, pánové, je-li vám libo sklenka vína, mohu vám posloužiti.

— Paddy, tázal jsem se ho, patří vám tento dům?

— Ne, můj ochránče, odpověděl se smíchem, kdyby byl tento palác můj, bylbych ho již dávno propil; jest to jmění mé manželky; pěkný to dům, není-li pravda?

— Pronajímáte pokoje s nářadím, ptal jsem se ukazuje na cedulku na domu přilepenou.

— K službám, pane doktore.

— Kdo bydlí v tomto domě? tázal se Křikava přísným hlasem, nepochybně denní hosté mé soudní síně.

— Pane sudí, koktal Irčan, nejsme dost bohatí, abychom cnost každého příliš úzkostlivě skoumali; chápeme se toho, co přijde, je-li to něco dobrého, tím líp.

— Kdo pak zůstává v pokoji prvního poschodí? ptal se Křikava chytrým posuňkem.

— Co se na to ptáte, mluvko, odpověděl opilec, platíte vy nájemné?

— Odpovídejte, řekl Křikava, a nezapomínejte, že stojíte před soudcem.

— Nemám se čeho strachovati, odpověděl Irčan velmi znepokojen; nahlídnete, pane sudí, že jen velmi pořádní lidé tři tolary týdně a to napřed za pokoj dávají. Je tam velmi slušná dáma a velmi hezká, doložil po tichu, jemná, zdvořilá, skromná, pravá perle celého domu.

— A kdo navštěvuje tu dámu? pátral Křikava dále vida mne blednouti.

— Za odpuštění pane sudí, nejsem při výslechu, Amerika jest svobodná země; každý, kdo si zaplatí, dělá si tam co chce. Pro mne ať do toho domu přichází kdo chce, já nikoho nevidím a spatřím-li ho, tedy ho nepozoruju.

— Jen nedělejte, jako byste nic nevěděl, dodal Liška, považte, že jsem přivedl lidi do vězení, kteří byli lepší nežli vy. Viděl jsem před hodinou

mladou dámu do tohoto domu vkročiti, měla rusé vlasy, černé hedvábné šaty a slaměný klobouk; kam pak šla?

Paddy, jehož tato řeč zastrašila, přiblížil se ke mně, jako by mne o pomoc žádal.

— Příteli, řekl jsem mu, vy byste mne upřímnou odpovědí k velkým díkům zavázal; buďte přesvědčen, že jsme sem nepřišli v zlém úmyslu; já ochotnost vaši odměním.

— Můj ochránče, odpověděl, před vámi nemám žádných tajností, vy jste mi v nouzi pomohl a já jsem Irčan, tím jest všechno vysloveno, pro vás půjdu do ohně.

— Tak jen pro Boha mluvte, prosil jsem, tlače mu několik tolarů do ruky, sic mne usmrtíte.

— Nuže, pane doktore, odpověděl, ta rusovlasá mladá dáma navštěvuje každý den onu dámu, která v prvním poschodí bydlí a právě nyní nachází se u ní.

— Mně se zdá, že mne tady není více zapotřebí, řekl Liška ironicky.

— Pane, odvětil jsem hrozivě, chci vašemu podlému podezřívání zde konec učiniti.

Ach, mluvil jsem tak, jen abych sama sebe klamal; nevěděl jsem již, co si mysliti mám a zoufalství se mne chápalo. Křikava vzal mne za ruku a vstoupili jsme do domu; já s tím vědomím, jako bych šel k smrti. Dvéře v prvním poschodí byly otevřeny a vedly do předsíně bez nábytku a záclon. Zůstal jsem u dveří státi, abych dechu popadl a mohl jsem tlukot svého srdce slyšeti. Seth se přesvědčil o tom, zda-li advokát s námi vstoupil, pak zavřel po tichu dvéře a stáhl klíč. Nemuseli jsme se tedy nevítaných vetřelců obávati.

Nebyl jsem s to, slova pronesti; požádal jsem

své průvodce posuňkem, by v předsíni zůstali, já pak vstoupil po tichu do druhého pokoje.

Spatřil jsem tam nějakou paní na staré lenošce sedící a ke mně zády obrácenou; malá holčička seděla na slaměné stoličce u jejích nohou. Vedlé ní pak stála Julie, držíc bibli v rukou a předčítajíc.

„Slyš o Bože modlitbu mou a neskrývej se před prosbou mou. Pozoruj a vyslyš mne, neboť naříkám v úpění svém a kormoutím se; a to pro křik nepřítele, pro nátisk bezbožníka; neboť sčítají na mne lživé věci a se vzteklostí se proti mně postavují. Srdce mé teskli ve mně a strachové smrti připadli na mne; bázeň a strach přišel na mne a hrůza přikvačila mne. I řekl jsem: O bych měl křídla jako holubice! a zaletěl bych a poodpočinul bych, až daleko bych se vzdálil a přebýval bych na poušti. — Já pak k Bohu volati budu a Hospodin vysvobodí mne!“ (Žalm 55, 2—8.)

— O má drahá Julie! zvolala neznámá, mimo milostivého Boha jsi to především ty, komu za zachování života svého zavázána jsem. O jak mne slova svatého čtení upokojujou! tys aspoň mne neopustila!

— A na mne, švitořilo dítě, na mne zapomínáš?

— Ne, milá dívenko, odpověděla mladá ženština, tys to byla, která mne v nedělní škole nejdřív pohřešila; ale v mé rodině, kdo si tam na mne zpomene?

Dítě vrhlo se své učitelce do náručí a všechny tři ženské se plačky objaly.

Mají slze něco nákažlivého? Nebo bylo pohnutí, které se mne dotklo, příliš mocné? Nevím

to, avšak buď z lítosti nebo z radosti, také já začal hlasitě plakati.

— Otče! zvolala Julie, ohlídnuvši se, tys zde, jaká náhoda tě sem přivedla?

— Drahoušku, odpověděl jsem, táhna ji k sobě a ukrývaje slze šátkem, nastávají okamžení, kde se rodiče starostlivě po svých dětech ohlížejí, aby věděli, kde je najíti.

— Zvědavost jest velký hřích, tatínku! odpověděla Julie prstem mi hrozíc. Dobře zvedený tatínek byl by ke své dcerušce řekl: Slečinko, smím vás provázet? a slečinka by se nebyla dala příliš prosit, nýbrž byla by se chopila ruky svého tatínka, tak jak to nyní dělám, byla by ho přivedla k ubohé opuštěné dívce a byla by ho snažně prosila: Pane doktore, prosím o přátelskou lásku pro mou milovanou Dinu.

— Drahý pane, řekla neznámá, vezmouc mne za ruce, žehnejte jí, neb jest mým andělem strážcem.

Bylať vstala, když takto mluvila a úsměv vracel se na bledé její líce, anať najednou pronikavě vykřikne, do lenošky nazpět padne a na celém těle se třese.

Kvaker stál před ní se založenýma rukama a se zuřivými posuňky.

— Milost bratře, jektala nešťastnice, měj se mnou slitování!

— Tak jsi tedy držela své slovo? pravil Seth; matka tvá myslí, že jsi na cestě do Kalifornie a žehnala tě při odchodu a nyní má své požehnání vzíti nazpět?

— Sethe! odpověděla mladá žena v slzích; odešla jsem, avšak nedostávalo se mi zmužilosti, nemohu bez těch žíti, kteří mne milujou.

— Řekni raději, že nemůžeš bez *něho* žíti a že chceš mermomocí do své záhuby.

— Ne, ne, odpověděla, já jsem poctivá dívka, on neví o tom nic, že jsem zde a nikdy se to nedoví. Jen má dobrá Julie mne navštěvuje.

— A co chceš nyní počíti? tázal se kvaker se zatvrzelostí, která mne urazila; víš dobře, že doma pro tebe žádného chleba více není.

— Sethe, pravila, neznič mne docela, já vám na obtíž nebudu. Julie mi zjednala místo učitelské v předměstí, kde mne nikdo hledati nebude; budu se živiti svou prací a nežádám nic než dovolení, abych každý týden jednou svou matku a náš dům navštíviti mohla.

Při výstupech rodinných nepřekáží nic více nežli přítomnost třetí osoby; i odstranil jsem se tedy s Křikavou do tmavého kouta předsíně, kde jsem Lišku nalezl zaměstnaného pohlížením na začazený obraz.

Bylo to vyobrazení slovutného koně, který zvítězil při dostihu r. 1812. Špatného člověka zahanbiti a jeho rozpaky pozorovati, jest dvojnásobná zábava; proto jsem považoval za dovoleno, pomluvače jak náleží natáhnouti.

— Nemyslil jsem si, řekl jsem, že jste takový milovník koňských dostihů a věru podivno, že vavříny oře, který před padesáti lety se proslavil, nejslovutnějšího advokáta v Massachusettsu řeči zbavily. To by se mělo přece v některých novinách uveřejniti!

— Z milosrdenství doktore, koktal, pusťte mne ven. Tvář jeho byla tak změněna, hlas jeho tak slabý, že jsem s ním měl v skutku útrpnost; nebyl bych si myslil, že je takové litosti schopen. Jak se může člověk v lidech mýliti, pomyslil jsem si, domníval jsem se, že advokáti mají soucit jen na útraty jiných; jaká to mýlka!

Chtěl jsem právě do pokoje se vrátiti a Setha

o klíč žádati, an kvaker z dveří vystoupí a sestru zoufale plačící od sebe odstrkuje. Julie plakala také hořce, Křikava snažil se sprostředkovati; byli jsme všickni rozčileni; jen Liška pohřížil se znovu do pohledu na starý obraz a stál nepohnutě na něj se dívaje, jako by chtěl zrakem zeď proboříti.

— Ještě jednou! zvolal kvaker odstrkuje ruce sestry jej křečovitě držící, ještě jednou opakuju ti slova matčina: domů vrátit se smíš jen s manželem. Poněvadž ti čistý panáček slíbil, že si tě vezme, postarej se nyní o to, aby slovu svému dostál.

— Nu, to bude pěkný proces, zvolal jsem, nuže do toho, šťastný ochránče nevinnosti, pane Liško, okamžení nastalo, kde můžete ukázati seč jste.

Kdyby byl hrom před mýma nohama udeřil, nebyl bych se více zalekl, jako výbuchem, jejž můj nevčasný žert způsobil. Sotva totiž Dinah advokáta shlídla, vztýčila se jako šílená a smála a plakala najednou.

— Gabrieli! zvolala, můj Gabrieli! zde jest bratře, zde jest!

Nepochopoval jsem příčinu bouře, již jsem rozpoutal; kvaker byl však více do věci zasvěcen nežli já. Mezi tím co Dinah svému Gabrieli do náručí se vrhla, vytáhl Seth opět karabáč a máchnuv jím v povětří přiblížil se blednoucímu Liškovi a pravil:

— Zpamatuj se, příteli, a pak se vyslov, dám ti na chvíli oddechu.

Postaven mezi horoucnost sestřinu a výhrůžky bratrovy, pohlížel advokát přežalostným zrakem z jednoho na druhého, tak že jsem se jeho posuňkům smáti musil.

Křikava byl větší dobrák nežli já.

— Pánové, pravil, myslím, že jest nyní na mně, abych mluvil. V záležitosti tak důtklivé přísluší soudci poslední slovo: Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus inciderit. *)

— Můj drahý Liško, nepochybuju o vašich dobrých úmyslech. Kdyby v stejném případu někdo vás o radu žádal, zajisté že byste odpověděl, že podvod má pro advokáta nejhorších následků, an by nejenom celé své jmění, nýbrž i všechny své klienty ztratil a snad i rodný svůj kraj opustiti musil? Nejste také toho mínění?

— Ovšem, povzdechl si Liška.

— Není tudíž zapotřebí, dodal bodrý Křikava, podávaje Liškovi ruku jako tonoucímu, abych podotkl, že muž jako vy takovými úvahami se zanáší; jemu stačí dané slovo, v tom již rukojemství, že je také držeti bude, není-li pravda?

— Ano, odpověděl advokát, znovu si oddychuje, miloval jsem vždy sestru Sethovu, co mne zdrželo, byly jenom obtíže —

— Kterých více nestává, doložil Křikava, pročež se všechno šťastně skončí jako ve veselohře; v prvním jednání láska, slze, obtíže, v druhém vítězství a svatba.

Liška objal dívku a podal kvakerovi ruku. Dinah běžela celá uzarděna k Julii.

— Drahá přítelkyně, pravila, tobě jsem zavázána za své štěstí a také tobě mé dítě, pravila k dívence, kteráž žárlivostí již bledla.

— To je všechno dobře, podotknul Seth, jenž se nikdy nad oblaky nepovznášel, ale poněvadž jsme již pohromadě a pan smírčí soudce jest přítomen, bude nejlépe, jestli svatební smlouvu ihned sestavíme.

*) Nenechte Boha zprostředkovati, leda že rozhodnutí jest důstojno jeho moci.

— Milerád, pravil Křikava, slečno Julie, buďte laskavě na chvilku mým písařem.

Tak se také ihned stalo. Domníval jsem se, že takové výjevy se přihazujou jenom na divadlech, avšak skutečnost byla ještě zajímavější nežli překvapení veselohry. Jsou-li milenci sjednoceni, mohou v Americe v takových případech i bez rodičů a notáře sňatek uzavříti; dvě „ano“ před smírčím soudcem vyslovená, spojujou je na věky. Jen dobrá vůle rozhoduje, na ceremoniích nezáleží nic, lidé nemají zde pro ně zvláštního zalíbení.

S velkým potěšením opustil jsem dům, do něhož jsem úzkostlivě a s tlukoucím srdcem vkročil. Paddy měl žeň na tolary, která ho nejméně na týden o rozum připravila a vavřínová ulice nespatřila nikdy tak početnou a veselou společnost jako byla naše. Já kráčel napřed s Julií, která malou dívku za ruku vedla; Křikava a Seth šli v pozadí, nový párek pak uprostřed, Dinah usmívajíc se jako jitřenka, advokát pak se sklopenýma očima jako liška, již kuře obelstilo.

Kdo jest šťastným, ten trochu stydlivosti snadno setřese. Byl-li advokát v lásce lehkomyslným, jak byl za to potrestán, že si musil vzíti hezkou, milující dívku! Znám mnohé nevinné, kteří by za takovou cenu rádi hřešili.

Matka nevěstina musila se na návrat dcery teprva připraviti, také musil Liška své přátele o nastávající svatbě zpraviti a svůj dům zaříditi. Až do té doby, tak jsme se usnesli, zůstane Dinah u Julie; já, oprávněn šťastně provedeným ukončením své přenáhlenosti, stal se prozatím otcem a poručníkem nevěsty.

Liška byl mezi tím na čas na svobodu propuštěn, an jí více zneužívati nemohl; celá pak společnost vyprovázela mne domů. Zde se vystro-

jila velká hostina, a nikdy nebylo u nás veseleji jako tenkráte. Marta otvírala ústa a vzdychala jako parovůz obdivujíc a obsluhujíc svou švagrovou; Julie a Alfred šeptali si neustále něco do ucha, jen Dinah byla do všeho zasvěcena, cokoliv zbudilo jejich smích. Seth polykal jídla s vědomím muže, který uvedl ku konci důležitou věc a u cizího stolu sedí; Křikava, který navzdor své tloušťce málo jedl a jen vodu pil, bavil sebe a nás odříkáváním nejveselejších veršů Horacových: Nunc est bibendum, nunc pede libero pulsanda tellus. *)

Co se mne týká, těšil jsem se v tiché rozkoši z veselosti a štěstí svých dětí; avšak nikdo nebyl veselejší a živější nežli má Johanka. Nemohla pokojně na místě ani chvilku poseděti, přicházela a odcházela, nakládala na všecky talíře pečeně, uzeninu, paštiky, sýr, ovoce a koláče, nalévala vína, pro každého muže měla přívětivého slova a pro každou ženštinu nějakéko lichocení. Svatba! to byla voda na její mlýn. Byl-li nějaký verš v bibli, jemuž především posvátné váhy dodávala, byla to slova, jimiž Bůh první párek v ráji oslovil: Rosťte a množte se a rozšiřujte se po zemi a podrobte si ji. Výtečná má choť byla Amerikánkou a protestantkou od hlavy do paty. V jejích očích byl coelibat hříchem nebo aspoň nemocí, která se čím dříve tím lépe vyhojiti musí. Kdyby byla měla v té věci rozhodovati, nebylo by ani jednoho starého mládence na světě, ba naposled byla by snad i papeže s Italií zasnoubila.

---

*) Nyní pijme a nyní lehkou nohou vyskakujme.

Kapitola šest a dvacátá.

Dobročinnost.

Druhého dne ráno při snídaní bylo mi v srdci velmi volno. Dinah na mé pravici a Julie na levici dodávaly mi vzezření patriarchy u prostřed svých dětí. Čím více stárnu, tím raději spatřuju kolem sebe mladé tváře, čerstvé jako nastávající den a usmívavé jako naděje. Ach, škoda, že nemůžeme odstraniti trní z jejich cesty, že jim nemůžeme přepustiti ony zkušenosti, jež během života tak draze kupujeme a kteréž nám již nic platny nejsou.

Moje choť nečinila nic, čeho se chopila, jen do pola. Přijal-li já nevěstu za svou dceru, vzala má Johanka Lišku do své ochrany, vždyť byl ženichem! Proto nalezl také vždy u našeho stolu vedlé své nevěsty pro sebe prostřeno. Ostatně přišel beze vší ostýchavosti k nám, s pěknou kytkou v ruce a objal svou nastávající vítězoslavně, Když zlost ostré rysy v obličeji advokáta zkroutila. nemohl se věru nazývati hezkým; když se stal ale zamilovaným a něžným, nabyl vzezření odstrašujícího; podobal se mi zamilovanému hadu. Avšak Dinah nevěděla o tom nic; jí byl nejpříjemnějším člověkem na zemi; nadarmo jsem ji bavil nejžertovnějšími věcmi, ona měla oči a uši jen pro svého milého. Ani Rahel neobdivovala se více Jakubovi, když kámen od studnice odvalil, aby Labanovy ovce napájel, nežli Dinah Liškovi při každém jeho slovu. Ženy mají, jak jsem již mnohokráte pozoroval, zvláště vyvinutý smysl pro majetek; avšak majetek, kterýž jejich srdci jest nejbližší, toť jejich manžel. Než to platí především o Amerikánkách. Francouzka je jako honící rusalka, která se o poraženou zvěř více nestará: Ameri-

kanka však, ta se zmocní svého manžela onou důraznou žárlivostí, jížto francouzský sedlák se svými polmi se zasnoubí. Oně jejím majetkem, její věcí, nešťastník není nic více nežli pták v kleci zavřený a otrok domácí, avšak pták, s nímž laškuje a otrok, jehož nejmenšímu přání předchází. Mužové v Americe zneužívají své veřejné svobody v takové míře, že doma u svého krbu nemají již žádné vůle. Tentýž Amerikán, který svou čest a svůj život na to nasadí, aby nikomu neustoupil, jest doma nejtrpělivějším manželem, který nezná větší potěšení, než aby své choti byl po vůli, jemným se slabými a vzdorovitým se silnými. Tento národ má zcela převráceného ducha, všechno co činí, jest opak toho, co my děláme.

Advokát chtěl se svou nevěstou vyjíti, aby všelicos do hospodářství s ní nakoupil, však má Julie se tomu protivila.

— Pane advokáte, pravila, je mi líto, ale Dinah náleží nyní mně. Zjednali jsme jí učitelské místo na šest měsíců, kteréž dnes musí nastoupiti, slovo dané zrušiti nesmí. Po nějakém čase bude snad možno nějakou zastupitelkyni zjednati, pak vám ji přenechám, ale pro dnes to není možno. Tatínku, doufáme, že nás při uvedení do školy vyprovodíš.

— Milé dítě, odpověděl jsem, zapomínáš, že také já dnes své povinnosti v nemocnici nastoupiti musím, již jsem se bez toho opozdil. Ten včerejší proces —

— Nic nedělá, odvětila Julie, navštiv rychle své malé pacienty; naše škola nachází se blízko u nemocnice; očekáváme tebe tam ve dvanáct hodin.

V nemocnici ptal jsem se ihned po řediteli a tento, jak jsem poznal, nebyl žádný jiný než paní Li-

povská, slavná lékařka a professorka zdravovědy; opět jedna z protiv, s nimiž se v Americe neustále setkáváme. Jinak byla ta dáma velmi ctihodná matrona, přijala mne přívětivě jako kollegu a nastoupla se mnou ihned návštěvu nemocných.

Nemocnice byla pravým vzorem, ač v žádné zemi neviděl jsem takové dokonalé zřízení nemocnice jako v Americe. Síně byly prostranné s málo postelemi a s velkými mezerami mezi nimi; nikde záslon, ale mnoho vzduchu a přitlumeného světla, ticho a pokoj a nadobyčejná čistota; nebylo zde ani stopy onoho zvláštního zápachu, kterýž chorobnice jinde činí tak protivnými a kterýž vzduch jejich otravuje. Ponejprvé spatřil jsem zde všechny zásady zdravovědy a dobročinnosti v souhlasný celek spojeny.

Na zavolání paní Lipovské přiběhl k nám celý houf mladých paní. Černý oděv, bílá zástěra s náprsnicí a bílý čepeček dodávaly jim skoro podoby milosrdných sester. Toť byly schovanky ústavu, budoucí doktorky svobodné Ameriky. Všechny mne provázely od postele k posteli a sledovaly mé výklady s největší pozorností; byl jsem překvapen jasností jejich rozumu, kterýž se při posuzování rozličných nemocí jevil, jakož i bedlivostí, jíž si všechna má poučení poznamenaly. Ostatně měl jsem ale příliš zdravý rozum, než abych tomuto dobrodružnému pokusu příliš velkou váhu připisoval, i tázal jsem se tudíž také paní Lipovské, jaké naděje do toho neobyčejného vychování klade.

— Jsem toho mínění, odpověděla, že se nacházíme u počátku velkých převratů; tyto mladé chovanky trávily již dvě leta v porodnici a příští rok přijdou na kliniku pro ženské nemoce; učiníme z nich pravé lékařky.

— Výborně! zvolal jsem, toť bude rozkošné,

až nás fousáče osmnáctiletý Hippokrates v krinolině léčiti bude.

— Mýlíte se, pane, odpověděla ředitelka; s vámi, pánové, nebudeme míti co dělati, ale porody, ošetřování dětí, nemoce ženské, to bude náš obor, v tom my více rozumíme nežli vy. Vám přenecháme chirurgii a mimořádné případy, ale ve všem, kde matka a žena má příčiny k ostýchavosti před vámi, zakročíme my. Vypudíme vás s pole, které jste si neprávně přivlastnili, uvedeme do lékařství opět stydlivost; předsudek lékařův bude sice proti nám, ale ženy, otcové a dcery budou pro nás; o našem vítězství nepochybuju; nejste také toho mínění?

Co se má fanatikovi odpověděti, a zvláště je-li ten fanatik ženou, to jest tvor od přírody slabý, který trpí od mládí vrozenou svéhlavostí? Ukončil jsem tedy tuto rozmluvu ubíraje se k ostatním nemocným. Choroby nebyly povážlivé a nad to se dostalo malým pacientům tak laskavého a moudrého ošetřování, že mi málo co zbylo k připomenutí. Bylo mi vykonati jenom jednu operaci a i ta byla nepatrná. Otevřel jsem na krku dítěte podebraninu, která se na nebezpečném místě usadila; lehkost ruky a obratnost a úpravnost zavázání jest chloubou francouzské školy; výsledek mé operace byl tudíž od mých krásných žákyň s velkou pochvalou uznán; závazek se svými umělými záhyby byl od jedné z nich ihned okreslen a výkres za rámcem v operační síni vyvěšen. V skutku, vůči tolika vzdělanosti, dobré vůle a pozornosti, nedá se časem upříti, že ženy ještě k něčemu jinému se hodí, než k vaření jídla a k chování dětí. To všechno je hezké, byl by Montaigne řekl, ale co to pomůže, když nemají kalhot.

Tato moudrá úvaha tanula mi v pravý čas

na mysli a mohu s uspokojením tvrditi, že jsem starožitné víře své fakulty věren zůstal. V politice, tam si dám novoty ještě líbiti, neboť jsou to obyčejně nevinné zábavy, které k ničemu nevedou, ale v oborech jiných, to je jiná, pak volám: ať žije předsudek! A důkaz, jak pevné zdraví má předsudek ten, podává většina obecenstva, jakož i zkušenost, že všickni novotáři se kamenujou. Shledal jsem, že mé mladé kacířky jsou jak náleží půvabné, avšak kacířství bylo a zůstalo mi v ošklivosti.

Po ukončení svých návštěv u nemocných odebral jsem se do správní rady; paní Lipovská mne vyprovázela a sedla si mezi nás, což ani nejmenšího podivení nevzbudilo. Nalezl jsem mezi správními rady známé tváře; mezi jinými lékárníka Červeného, udatného plukovníka Janského, bodrého Křikavu a vzdorovitého puritana Noema Záleského. Ředitelka uchopila se nejdříve slova. Pronesla se v pěkné řeči o nedostatku místností a navrhla koupi sousední zahrady, by se v ní upravily procházky pro rekonvalescenty. Po její přednášce byl jsem tázán o své mínění.

— Schvaluju úplně výborný tento návrh, pravil jsem, a nepochybuju, že dohlížitelský úřad, až se mu důvody tak jasně předloží, jak nám přednešeny byly, proti tomu nebude, aby během osmi neb desíti let tyto důležité opravy se provedly.

— O jakém dohlížitelském úřadu to mluvíte? tázal se mne plukovník, kterýž co nejstarší předsedal.

— Mluvím o vrchním dohlížitelství vlády.

— Jaká pak to nová nestvůra, tázal se Křikava se smíchem, pane Záleský není to snad nové jmeno Leviathana?

— Pusťme žert mimo sebe, řekl jsem Křikavovi, vždyť se snad nemýlím, přepokládám-li,

že tento ústav jako všechny jiné stojí pod vrchní dohlídkou nějakého ústředního úřadu? Nechť jest to stát nebo město, nebo jiná pravidelná komise, která ústavy dobročinné řídí, na to nepřijde, ale to jest přece jasno jako slunce, že vždy od někoho nebo od něčeho záviseti musíme.

— Toť by byla jasnost slunce, která by byla pravý opak pravdy, doložil nezdvořilý puritán. My bohudíky od nikoho nezávisíme; my jsme se zde shromáždili, abychom bídě jiných ulevili, my spojujeme k tomu konci svou dobrou vůli, svůj čas a své peníze, my jsme podrobili své stanovy státu, který nás co samostatný spolek uznal, a kdož by se nyní opovážil, aby se do našich záležitostí míchal? Což jest dobročinnost zločinem, jejž stát má zabrániti? Jsem křesťanem a pomáhám chudým, tak jak tomu rozumím; kdož by mi měl ve vykonávání této mé první povinnosti překážeti? Což získá něco pro sebe vládním plnomocenstvím?

— Tak jsem tomu nerozuměl, namítl jsem, nikdo vám nebude brániti, abyste dal své peníze komu chcete, žádné tyranství ještě nehnalo svou libovůli tak daleko. Avšak právo nemocnice zakládati, to jest něco jiného; to by byl pěkný pořádek, kdyby kdokoliv směl takový ústav zařídíti; pak bychom se dočkali také homeopatických a Bůh ví jakých nemocnic.

— Homeopatických nemocnic? Máme již tři takové a právě se zařizuje čtvrtá, podotkl Červený, co na tom zlého nalezáte?

— Červený, drahý příteli! zvolal jsem, tedy také vy, pravověrný lékárník, nehrozíte se takových neslýchaných zbrkloství?

— Milý doktore, odpověděl Červený, neuznáváme v náboženství výhradní a úřadní pravověr-

nost a přenecháme každému plnou vůli, aby Boha podlé svého svědomí vyhledával. Jakým právem a důvodem měli bychom o duši méně starostlivými býti nežli o tělo? A nad to, milý příteli, my oba jsme augurové, vždyť oba dobře víme, co znamená úřadní lékařství a co pravověrné pilulky!

— Tedy dobrá, řekl jsem, prohlašme svobodu mastičkářství a otravování; mne v této republice již nic více nepřekvapuje, mát na své spolkové korouhvi heslo: Dělej co chceš! Avšak mluvím ve jmenu prospěšnosti a zdravého rozumu; kolik pak nemocnic máte dle této své zásady samosprávní?

— Asi sto, odpověděla paní Lipovská.

Tento počet mne překvapil, neboť nebyl bych tušil, že nezřízená dobročinnost tak plodná jest; avšak nebyl jsem ještě u konce se svými námitkami.

— Sto nemocnic, zvolal jsem, pánové, nedělíte se toho čísla? Nechť tento počet křesťanské lásce pařížských občanů ke cti slouží, tak se vás přece tážu co praktických lidí, k čemu toto množství, tato konkurence slouží. Vidím jen samá dvojnásobná místa a dvojnásobné výlohy, zde nadbytek, tam úplný nedostatek, zde plýtvání, tam chudobu! Představte si, že by velkolepá ústřední správa všechna porůzná vlákna v jedno spojila, všechny roztroušené síly soustředila; postavte v mysli na vrch tohoto jehlance muže ostražitého, činného a hospodářského, ihned nastane jiný pořádek a s ním všechny blahodějné výhody sjednocenosti! Bude rozumného stupňování v lékařských důstojnostech, bude pravidelných klinik, spořádaného vyučování, ústředních pokladen, ústředních lékáren, pekáren, porážek, ústředních prádelen atd., zkrátka uspořádá se pravá říše, říše to dobročin-

nosti se svým vladařem, svými ministry a poddanými. A to není pouhý sen, tento ideal jest vskutku již proveden, ovšem v zemích, které stojí v čele osvěty. Věřte mi, pánové, já pomocí divuplné moci centralisace byl bych s to s menším počtem nemocnic a se sestředěnější a důraznější správou počet postelí zdvojnásobiti, aniž bych o tolar více žádal, nežli nyní vydáváte.

— O tom jsem přesvědčen, řekl Křikava, s tímto svým kouzlem jest doktor s to, celý svět přetvořiti a všechen nepořádek svobody z něho vykliditi. Stálo by to za to, abychom mu dali plnomocenství k zařízení ústředních přádelen, sléváren, stavitelských závodů atd.; nepochybuju, že by doktor s takovými ústředními ústavy a s houfem inženýrů v rozumném pořadí sobě podřízených výrobu zdvojnásobil a přece výlohy zmenšil.

— Vy jste předce podivín, namítl jsem, což mne považujete za komunistu? Myslíte, že nevím, že v průmyslu ústřední jednota možná není?

— A proč by nebyla? odpověděl posmívač, což nevede centralisace nutně k úspoře sil, k pravidelnosti výroby, k rozumnému pořádku a rozdělení práce?

— Toť se rozumí, pravil jsem, avšak to jest jenom jedna stránka té věci. Mechanická jednotvárnost zruší ale všechnu mravní sílu výroby. Co jest taková umělá pravidelnost platna, má-li za následek, že důmysl mistra zničí, že sílu v jednotlivci spočívající zlomí a soukromý zájem a volnou konkurenci nemožnými učiní? Kdežto, co já navrhuju —

— Jest docela totéž, vpadl mi Křikava do řeči s velkou živostí. Zájem soukromý, síla jednotlivce, volná konkurence, všechny tyto pohnutky, jichž si tak vážiti umíte, jsou také pohnutky do-

bročinnosti, a k tomu přidati můžeme ještě obětivost, která jenom ve svobodě se vyvine. Jestli obec nebo stát s celým svým složitým ústrojím za mne převezme vykonání první ctnosti a ode mne za to třeba jenom nepatrný poplatek žádá, budu tento poplatek nevrle odváděti. Přenecháte-li ale mně samému, abych chudoby se ujal, nebude-li se mi brániti v užívání rozkoše, již dobročinnost způsobuje, vydám se třeba do posledního haléře. Starám se málo o ostatní nemocnice, poněvadž jich neznám, ale tato nemocnice jest má, tyto děti jsou moje děti, jež tak miluju, jako by mi je byl Bůh nadělil. Jsem-li unaven denní prací, umdlený a smutný, přicházím sem a zapomínám zde uprostřed svých svěřenců na strasti života. Zeptejte se těchto pánů zde, mnoho-li je dobrovolná dobročinnost do roka stojí; domýšlím se, že nejméně desátý díl jejich příjmů; kdyby se však chtěl stát odhodlati jen dvacátý díl toho na nás co břemeno pro všeobecné nemocnice uvaliti, trvám, že by chom se pořádně proti tomu opřeli; každý by to nazýval nesnesitelným tyranstvím. Připouštím, že se při tom časem zbytečné náklady vedou a že se některými silami plýtvá; avšak k čemu zřetel obraceti třeba, jest konečný účel a v tom ohledu tvrdím, že nenucená dobročinnost jednotlivců tři i čtyřikráte více vydá nežli vyměřená dobročinnost státu. Vaše soustava, milý doktore, klade neustále mezi vůli a čin odstrašující překážky, jimiž všechno zaraziti se musí. S politického stanoviska musí státu na tom záležeti, aby nepřekážel občanům ve volném vykonávání nejjemnější a nejlidštější ctnosti, se stanoviska hospodářského stát při tom jen získá, rozmnožuje pomoc a studie, slouží zároveň vědě a lidstvu.

— Pánové, napomínal předseda, mně se zdá,

že jsme se příliš daleko od vlastní otázky vzdálili. Žádá se od nás dvacet tisíc tolarů, abychom svou nemocnici rozšířiti a zvelebiti mohli; nezbývá nám nic jiného, než abychom podepsali a listinu k subskripci svým společníkům poslali. Já, kterýž nemám žádných dětí a tato robata za své přijal, chci předcházeti dobrým příkladem a podepisuju tisíc tolarů.

— Dovolte mi učiniti ještě malou poznámku, pravil jsem; pozoruju, že máme za malou zahradu dáti deset tisíc tolarů; nezdá se vám to býti příliš drahé?

— Zaplatíme ovšem dvojnásobnou cenu, odpověděla ředitelka, ale co je platno, nechce-li majitel zahradu za menší cenu odstoupiti?

— To je pěkné! zvolal jsem, majitel tedy váží si svého pohodlí a svého sobectví více nežli potřeby chudých? nač máme expropriačních zákonů; nepodporujme přece svou slabostí takovou šerednou vydíravost!

— Doktore! odpověděl Záleský stáhna obočí, vy kážete komunismus!

— I což, pravil jsem rameny krče, vždyť choutka jednotlivce nestojí přece výše nežli blaho obecné.

— Ovšem, řekl puritán, avšak nic není nebezpečnějšího nežli povšechné zásady. Velkomluvná slova byla vždy smrtí svobody! Majetek není pouhá choutka, majetek jest právem; obecné blaho jest pružné slovo, které v sobě může zahrnovati nejlepší i nejhorší věci. Dříve, nežli se na to slovo odvoláme, musíme dobře vymeziti, co znamená.

— Naše zákony o této otázce již rozhodly, vyložil Křikava. U nás jest expropriace, totiž nucený výkup jen ve čtyrech případech možný: při

založení silnice neb ulice, železnice nebo průplavu. Avšak ač u nás samospráva největšího vrchole dosáhla a obec ve všem, co se jí týká, svrchovanou moc má, učinili jsme s ohledem na majetek přece výminku, expropriaci musí totiž povoliti sněm a náhrada musí napřed vyplacena býti. Co se týká veřejných stavení, škol, kostelů, nemocnic atd., tu klade zákon právo soukromé výše nežli jakýkoliv jiný prospěch. Kam by nás, doktore, vaše soustava zavedla? Mohlo by se státi, že by nás z dědictví našich otců vyháněli, všechny upomínky mladosti pokáceli, citům našim se rouhali a ticho posvátného majetku porušili, a to ze žádné jiné příčiny, než aby se divadlo nebo hostinec na příležitém místě vystavěl. To, příteli, nesmí u nás býti!

— Tak? zvolal jsem, v republice, kde národ poroučí, mají tedy platnost takové staré vrchnostenské zásady?

— Pane, odpověděl Záleský, nemáte patrně o svobodě ponětí. Čím demokratičnější jest lid, tím více jest zapotřebí, aby byl jednotlivec mocný a jmění jeho, aby bylo posvátné. My jsme národem panovníků; vše, co jednotlivce seslabuje, vede k demagogii, totiž k nepořádku a zkáze; vše co jednotlivce sesiluje vede k demokracii, k říši rozumu a evangelia. Svobodný národ jest ten, v němž každý občan jest svrchovaným pánem svého svědomí, své osoby a svých statků; téhož dne, na kterém se u nás hlásati bude místo práv jednotlivců o právech obecných, bude veta po díle Washingtona; staneme se houfem, jímž pán vládne.

— Pánové, připomenul starý Janský, který bral jen vlažného podílu na naší hádce, není nic více na denním pořádku, schůze jest tedy ukončena. Prosím za odpuštění, že vás opouštím, avšak

mají prý zde býti zlé zprávy z bojiště; spěchám, bych se něco bližšího dověděl.

Byl jsem tomu rád, že se hádka s puritánem ukončila, kterýž měl velmi ostrý jazyk; avšak pohříchu měl jsem tu nehodu, jemu se zalíbiti, nebo což se mi spíše k víře podobá, chtěl mne pro svůj fanatismus získati.

— Doktore, pravil mi, chci vás obtěžovati prosbou. V naší čtvrti bylo právě založeno dělnické museum, bude obsahovati síň s modelly, dvě kreslírny, posluchárny a čítárny, zkrátka vše, co spolku dělníků prospívati může. Dělníci sami budou svými prostředky toto museum vydržovati a vzdálena jest od nás myšlénka, abychom se jim co dobrodinci do jejich podniknutí vtírali a jejich svobodu nějakým způsobem obmezovali. Neboť první pravidlo dobročinnosti jest aby se nikdy ani vlastní váha ani odpovědnost oněch nezmenšila, pro něž něco podnikáme. Avšak první zařízení musea jest spojeno s tak velkými útratami, že peníze dělníků k tomu nestačí, potřebujeme k tomu nejméně deset tisíc tolarů. K zjednání těch peněz hodláme veřejné přednášky zaříditi. Klassik Everett přislíbil nám již své účastenství, taktéž výmluvný Sumner, a doufám, že i filosofa Emersona a básníka Longfellowa*) získáme; já pro svůj díl budu míti přednášku, v níž dokážu, že evangelium zvelebením práce a povznešením dělníků jedním rázem bohatství a svobodu nové doby vytvořilo. Také vás žádám o účastenství; dvě přednášky o zdravovědě s ohledem na útlé dítky, jež by proslulý lékař naší nemocnice měl, získají nám všechny matky a vynesou nám nejméně čtyři sta tolarů.

*) Vesměs jmena znamenitých mužů amerických.

— Máte k přednáškám již povolení úřadní? tázal jsem se.

— Věru, doktore, odpověděl Záleský, vy se nacházíte na přímé cestě k ráji. Péče o děti udržela vás patrně na stejném stupni s nimi, neb pořáde ještě potřebujete vodítka. Jakého dovolení jest k tomu zapotřebí, chceme-li své spoluobčany poučiti a jim dobrodiní prokázati?

— Což? zvolal jsem, vy smíte tedy veřejně přednášky míti a k dělníkům o politice mluviti, aniž by se vláda do toho míchala?

— Toť se rozumí! pravil Záleský, dopustíme-li se nějaké nepravosti, pokárá nás zákon, to stačí.

— Nikoliv, pane, to nestačí, stát nemůže dát komukoliv právo, aby k lidem veřejně mluvil. Tato parádní věda, tato polo-učenost naplní lid jenom nebezpečnou ctižádostí; stát sám a náboženství přicházejí tím do velkého nebezpečenství.

— Polovičné světlo jest lepší nežli čirá tma, v níž panuje jenom hřích a vášeň, odpověděl Záleský; a nad to, jakým jiným způsobem máme se světla domoci nežli tím, že světlo hledáme? Musíme s lidem rozmlouvati a neustále s ním se stýkati; nevědomost jest smrtí republik, a bojíte-li se zrády lidu, není lepšího prostředku proti tomu než osvěta. Nám zapotřebí všude a ve všem světla. Je-li křesťanství jenom pohádkou, nuže nechť padne; je-li ale pravdou, ať panuje. Což myslíte, že my kněži jsme křiklouni, kteří se živí jenom lží a lehkověrností?

— Upokojte se, pravil jsem, a neklaďme otázku tak vysoko. Připustíte mi, že zřízením musea, v němž dělníci co spolek se sejdou, místnost jim vykážete, kde si budou hrát na pány.

— Ovšem, neboť budou ve svém vlastním domě.

— A nenahlížíte, že při první hádce s těmito pány spolek jejich stane se srocením?

— Chtějí-li se dělníci spolčiti, kdož má právo jim v tom brániti? řekl fanatik zcela chladně. Ti, kteří práci prodávají, nemají méně práv nežli ti, kteří ji kupujou. Toť jest záležitost, která se od občanské svobody odděliti nedá.

— Ale pane, zvolal jsem rozhorlen nad touto tvrdošijností, vy kážete anarchii!

— Pane doktore, odpověděl puritán svou obvyklou hrubostí, vaše řeč není řečí Amerikánů. Anarchie jest násilné oloupení svobody jiných a nikoliv obrana svobody vlastní. Věřte mi, pokračoval nadšeně oči k nebi pozdvihuje, vzdělanost ducha jest spásou křesťanského demokrata, a ta se dá dosáhnouti jenom vychováním. Nechte dělníky čísti, sebe poučovati, poměry vyskoumávati; povzneste je v ušlechtilém smyslu k sobě, a nemáte se pak ani srocování, ani komunismu, ani všech oněch nesmyslů obávati, před nimiž stará pevnina trne. Toť jsou nemoce, jež nevědomost zplozuje, na nás jest, abychom ty nemoce odstranily. Sursum corda!*) toť mé heslo.

— Přijímám je též plným srdcem, odpověděl jsem unešen nadšením toho blouznivce; můžete se stran přednášek na mne spolehnouti.

Octnuv se sám s Křikavou tázal jsem se ho, zda-li mne chce při uvedení Diny do učitelského úřadu vyprovoditi.

— Dostavím se milerád, doktore Paradoxe, řekl s úsměvem potutelným; vy mne se svými krásnými theoriemi nad míru bavíte; čím více vás

*) Povzneste srdce.

poslouchám, tím více si vážím našich velkolepých zákonů.

— Díky za tu zdvořilost, odpověděl jsem; zdá se, že chvála, kterouž jsem centralisaci velebil, na vás činí dojem jako demonstrace pro svobodu per absurdum vedena; měl byste býti shovívavějším, milý příteli, a považiti, že jest na zemi ještě jiných zemí než Ameriky.

— Na tuto řeč byl jsem připraven, vy obdivovateli latinské jednoty a pobožný ctiteli Francie. Také já miluji Francouze, vnuci Lafayetta jsou mými bratry, ale prosím tento osvícený národ za odpuštění, řku-li, že se od sedmdesáti let zabývá rozluštěním nerozluštné úlohy. Svobodu vytknouti v ústavě a despotismus uvesti do vlády, to znamená tolik, jako chtíti se zavázanýmá nohama se procházeti; vtip celého světa není s to, aby tuto úlohu provedl.

— Skutečně? namítnul jsem ironicky, povězte mi, co Francouzům schází, aby dosáhli civilisace Amerikánů?

— Jediná věc, odpověděl, při všech svých soustavách zapomněli na podstatnou věc; politika jejich podobá se roztržitému Kubovi.

— Kdo byl ten roztržitý Kuba?

— Byl to posel v osadě, z níž pocházím, vypravoval Křikava rozmarně; chlapík to prohnaný, odhodlaný až k opovážlivosti, spořivý až k lakomosti, pořádný na minutu, zkrátka chlouba celého Konektikutu. Jen jednu chybu měl, ztratil totiž někdy paměť. Když jednoho dne asi sto rozličných zásílek po cestě rozdávati měl, stal se po každém vyřízení nepokojnějším. Já něco zapomněl, pravil, ale co jsem zapomněl, to nevím. Konečně přijde domů, děti mu běží vstříc. Dobrý den, tatínku, kde pak si nechal maminku? I můj

Bože! zvolal Kuba, a udeřil se do čela, to je to co mi scházelo, já zapomněl na vaši maminku! — Zrovna tak jest to s Francouzi; vezměte jednu z konstituc, kterýchž tam na kopy udělali, naleznete tam stát s jeho právy, jednotlivce s jejich pravy, ale schází —

— Nu co schází? tázal jsem se.

— Občanstvo! odpověděl Křikava. Žádnému francouzskému zákonodárci nepřišlo ještě na mysl, že také občanstvo totiž spolky všeho způsobu, volné jednání spojených jednotlivců v politickém životě národa místo míti má. My Amerikáni vykazujeme občanstvu nejširší pole: obec, církev, nemocnice, školy, university, vědu, literaturu a umění a sta jiných věcí. Každý spolek jest pro nás jako velká rodina a všechny tyto spolky, od stupně k stupni se povyšující, jsou jako jednotlivé vrstvy, z nichž se celý útvar státu skládá. Amerika není v skutku nic jiného než spolek rodin, které si své záležitosti samy spravujou. Máte ve Francii něco podobného? Tam spatřujeme jedinou věc: úřad nesmírný to polyp, který svými rameny všeho se chytá, všechno uchopuje, vše dusí. Monstrum horrendum, immane, ingens, cui lumen ademptum.*) Celá země jest ve dva tábory roztržena; na jedné straně jest výkonná moc se všemi svými prostředky úsilné centralisace, na druhé straně jest lid poslouchající po dobru nebo po zlu. Z toho vycházejí ony revoluce, kteréž tu krásnou zem zpustošily, z toho ty neustálé nepodařené převraty. Brzo se výkonná moc seslabí až k málomocnosti v tom domnění, že tím svobody se docílí, kdežto se dosáhne jenom anarchie; brzo se vrhne lid do druhé krajnosti a podvolí se

*) Potvora hrozná, ukrutná, ohavná, zraku zbavená.

despocii v domnění, že tím veřejnému pořádku poslouží, kdežto se stane otrokem libovůle. Žalostné to podívání na šlechetný národ, který se z propasti prodere, aby na druhé straně zase do propasti padl.

— Ale čím to napravíte, můj drahý? Kdo ví, jestli povaha národní není příčinou tohoto stálého nezdaru?

— Nejsem toho mínění, pravil Křikava, že stává národů, kteří by byli pro otroctví stvořeni; nevyjímám v tom ohledu ani černochy. Nenalezám ostatně ani to, že by Francouzi spolčovacího práva kdy byli zneužili. Avšak byrokracie, která ze všech revoluc co vítěz vyšla a při každém rozkotání státní lodi se obohatila, ta odepřela Francouzům vždy onu pokojnou svobodu, která všechny ostatní svobody mírní a ušlechťuje. Desetkráte dalo se jim rozsáhlé hlasovací právo, kteréž jim bylo málo platno, ale řízení jejich vlastních záležitostí, to jim nebylo podnes odevzdáno. Na okamžení udělali z každého Francouze krále, aby druhého dne o své vlastní ujmě nesměl se ani hnouti, ani ceknouti. Pod těmito výminkami nemůže ovšem o svobodě řeči býti, neb svrchovaná moc není ještě svobodou. Dobyv svrchované moci dobude si národ nezřídka jenom prostředku, aby se ve zkázu uvedl, kdežto dobyv si svobody žije a roste a své štěstí a svou čest v rukou drží. Jestli Francouzi udělali pokus dobyti samosprávy, mohou pro nezdar toho pokusu politováni býti, avšak nikdo nemá právo, aby je proto obžaloval. Lafayette, jehož spisy u nás čteme, kteréž ale snad ve Francii jsou již zcela neznámy, žádal před padesáti lety tento svobodný život, toto volné spolčování, kteréž jest základem naší mohutnosti. Kdybych měl čest býti vaším kra-

janem, domáhal bych se především tohoto dědictví. Onen muž, kterýž Francouze o tom poučí, že se stávají centralisací otroky a že jen spolčování je osvoboditi může, ten zničí zárodek všech revolucí a zasadí konečně do úrodné půdy stromek, kterýž více neseschne; muž ten bude moci s větším právem zvolati: Heureka *) nežli Archimedes, neboť odkryje jedním rázem dva poklady, dražší nad všechny jiné statky tohoto světa: Svobodu a pokoj!

— Výborně! Křikavo, zvolal jsem, to jest přece příklad výmluvnosti. Ale, drahý příteli, kdybyste v Paříži ve Francii takové báchorky vypravoval, vypískali by vás tam jakožto snílka, jestli by vás při tleskotu novověkých Atheňanů do chládku neposadili.

— Tomu bych se pranic nedivil, odpověděl Křikava. Staří Atheňané měli mezi sebou mudrce, jehož Pythia za nejosvícenějšího muže prohlásila. To nebylo vhod ani krásomluvcům ani praktickým lidem a proto obžalovali Sokrata co buřiče a neznaboha. Jak se to má dnes s pamětí oněch velkých státníků, kteří ve všech možných tóninách opakujou, že vlast spasili a kteří si, jak se samo sebou rozumí, za tuto službu náležitou odměnu vyhradili? Státní občan nedá se těmito podlými překážkami zastrašiti, oné brání svobodu nepřemožitelnou vytrvalostí, poukazuje na útes, bojuje, volá až jej vlna pohltí, oné vysvobodí často lidi proti jejich vůli a očekává díky teprva od potomstva. Vděčnost jest cnost teprva pro budoucnost ustanovená.

— Podivný to národ, řekl jsem sám k sobě, u těchto kramářů jest přesvědčenost vášní, kdežto

*) Nalezl jsem.

a národa tak hrdinského a okázalého, jako jsme my, vášně a zájmy to jsou, které —

Podržel jsem však ostatní úvahy pro sebe.

Kapitola sedmadvacátá.

Škola.

Zabráni do své rozpravy byli jsme se octli v spolkové ulici. Naproti nám, na malém kopci, odkud se vyhlídka na město a jeho okolí otvírala, zdvihalo se hrdě velikolepé stavení s mohutným čtverhranným středem a dvěma pobočnými křídly. Kdyby to bylo v civilisované zemi, mohlo by se říci, že to jsou kasárny nebo zemský úřad, avšak u národa bez policie a bez vlády byl to palác abecedy, byla to škola. Národ dá se již dle svých veřejných staveb posuzovati.

— Nu, doktore, tázal se Křikava, jak se vám líbí tento palác naší mládeže?

— Velmi dobře, co se tkne zevnitřka, odpovědél jsem, avšak zařízení jeho nezdá se mi býti přiměřené. Pozoruju, že tam nahoře tímtéž vchodem patnáctiletí chlapci s děvčaty téhož stáří do domu vstupujou, to se přece nesluší. V každé dobře zřízené škole nachází se pro každé pohlaví zvláštní vchod; u vás, zdá se mi, nemáte o takovém zařízení ani ponětí.

— Dva vchody pro děti, kteréž se v též síni vyučujou?' namítl Křikava, k čemu to?

— V též síni? zvolal jsem, kam to myslíte, to by byla svrchovaná nemravnost!

— Nevidím v tom nic nemravního než vaši obraznost, odpověděl Křikava se smíchem; naše děti, milý doktore, jsou dobré děti, u nás nale-

znete jenom „virgines lectas, puerosque castos.“*) Škola jest velká rodina, v níž se nacházejí jen bratři a sestry, kteří o palmu vítězství ve studiích zápasí. Jak pak připadáte na tuto šerednou myšlénku?

— Jsou tedy milý příteli, mezi Amerikány jenom mužští a ženští andělé?

— Amerikáni, odpověděl soudce, jsou lidé, kteří se o to pokoušejí, přemýšleti a skoumati.

— A Evropa, dodal jsem, není tedy se svými dvaceti stoletími nic jiného nežli breptavá, nesmyslná babice, která ani neví, co povídá a co činí?

— Milý doktore, odvětil Křikava, Angličané počali se nám vysmívati a nyní nás nápodobňujou; za deset let nebude v Anglii ani jedné školy, v níž by obě pohlaví spojena nebyla. Co se týká ostatních národů, bylo u nich veškeré školství tak dlouho ve kněžských rukou, že budou více nežli jednoho dne potřebovati, aby se ze svých předsudků vyzuli. My nevychováváme ani mnichy ani vojáky, nýbrž připravujeme lidi pro život; proč by tedy škola neměla býti obrazem rodiny a občanstva?

— O vy, neopatrní lidé! zvolal jsem, nevíte, že zahráváte s ohněm?

— My jsme otcové, odpověděl Křikava, a víme ze zkušenosti, že nic více nevzdělává a neušlechťuje mysl, povahu a mravy a že nic více nenaplňuje ducha vznešenými pojmy, nežli ona první vzájemnost práce a učení: Emollit mores, nec sinit esse feros.**) Co zde jest neopatrného a nesmyslného, to jest tak zvaná moudrost staré

*) Dívky vybrané a hochy cudné.
**) Zmiňuje mravy a nepřipouští hrubosti.

Evropy. Chlapce a dívky od sebe oddělovati a jim již v prvním mládí ukazovati, že jedněm od druhých tajemné nebezpečenství hrozí, mladou obrazotvornost zbuditi a znepokojiti, a pak náhle v nejdůtklivějším okamžení smělé a ohnivé muže, nepokojné a bázlivé panny do světa vyvrhnouti, to nazývám ztřeštěností a neopatrností největší! Klášterské vychování vašich dcer jest hráze, která všechny vášně zadržuje a zvětšuje; našim společným vychováním přivykají se ale děti k sobě a naučí se, milovati a vážiti sebe co bratrů a sester.

— Což vám, namítl jsem, nebezpečí vaší soustavy do očí nebije?

— Zeptejte se našich učitelů, odpověděl mi, nenaleznete mezi nimi ani jednoho, který by nebyl hrdým na naše smíšené vyučování. U nás klademe důvěru vždy na lidskou povahu a na svobodu, a jako jinde, tak jsme se i zde nepřepočítali. Nikde není vyučování a mravnost lepší nežli v našich milovaných školách. Ušlechtilý zápas mezi oběma pohlavími jest podnětem snahy, kteráž jest povýšena nade všechnu chválu. Jakkoliv mladý, nedá se přece budoucí muž rád od ženské zahanbiti; žena pak jest trpělivá a má větší chápavost; při tomto prvním vyučování, kde se o nic abstraktního nejedná, dosáhne skoro vždy předního místa. Však to jest jenom nepatrná stránka této otázky. Důležitější jest, že obě pohlaví tímto společným vychováním získají, a sice hoši ušlechtěním srdce a dívky upevněním povahy a vůle. Dívky naučí se mužskou povahu znáti, a mezi námi řečeno, milý doktore, my jsme jim jen potud nebezpečni, pokud nás neznají. Poznají-li dívky, že požívají úcty, počnou sebe samých si vážiti; mají-li plnou volnost, vyvolí si samy místo, které jim přirozeně přisluší, což již

viděti v hodinách zábavy, kde se samy z přirozené chytrosti od chlapců oddělujou. Co se pak týká hochů, ti si přivlastní v našich školách onu jemnost citu, onu mužnou zdvořilost, kteráž se jen v zacházení se ženskými osvojiti dá. Jest něco surovějšího nežli zřízení v anglických školách, kde starší žák nad mladším smí provozovati tyranství? neměli bychom se nad takovou vzdělaností začervenati? Věru, raději bych se nacházel mezi Indiany než mezi žáky ve škole v Etonu nebo Rugby. U nás naopak mladí lidé vyrůstají v obapolné úctě, ve svém šestnáctém a dvacátém roce mají přátelské známosti tu samu jednoduchou a bratrskou povahu, jako když spolu na školních lavicích seděli. Více než jedno šťastné manželství vyšlo z tohoto školního družstva, neb zde byly úcta a přátelství předchůdkyně lásky, již až k hrobu přetrvají. Máte v Evropě, v tomto vašem ideálu, něco tak dobrého a přiměřeného?

— Toť jest jenom sen! řekl jsem.

— Nuže tedy vstupte, nevěřící, odpověděl Křikava, a uhlídáte, zda-li jest tento sen pravdou.

— Ještě slovo! podotkl jsem; vaše děti, to jsou sami svatí, toť se rozumí; avšak kde naleznete lidí k tomu schopných, aby tyto nebeské zástupy vychovali? Kde jest učitelů, kteří by zároveň dovedli ostýchavost děvčat podněcovati a bujnost chlapců zmírňovati? Kde se najde Fénix, kterýž by v každé obci za cnost a počestnost dětí rukojemství dal?

— Tedy jen vstupte, odpověděl Křikava, naleznete zde svou pastorku Dinu a snad také svou milou Julii, naleznete je již při práci.

— Ale což jste smyslů zbaven! zvolal jsem potloukaje holí o zem, dvacetiletým ženským svěřujete vyučování hochů, kterým již vousy růsti

počínají? To jest mi vůdce pro takové vojsko Ti mají před ním asi velkou úctu!

— Zase jeden z předsudků ze starého světa, milý doktore. Což jest přirozenější nežli to, že mladík, jenž svou matku a svou sestru miluje, také jiné ženské si váží? Mnohem nepřirozenější jest, učitele poslouchati, který vyhrožuje a trestá. Násilí má malou moc nad srdcem dítěte, čím nadanější jest, tím větší bude jeho odpor, avšak proti jemnosti a lásce nemá zbraně. Také v tomto ohledu dává nám naše zkušenost úplně za pravdu proti starému předsudku. Jsou to naše ženy, které se obětivě do zkaženého jihu nebo do pustého západu horlivostí missionářskou odbírají, aby tam vychování dětí se věnovaly a Bohu a pravdě je získaly. Máme výtečných učitelů, avšak ani nejschopnější vychovatelé nepořídí často tam nic, kde mladé Amerikánky divy vykonají. Mládež náleží ženám, toť přirozený zákon, naše zásluha jenom jest, že jsme tento zákon poznali a v život uvedli.

— Amen! dodal jsem krče rameny, tedy pojďme se obdivovati těmto nevinným beránkům a tichým skopečkům, jež vede pastýřka ne méně nevinná nežli její stádo.

Vstoupil jsem ve velmi špatném rozmaru do školní síně, neb nic mi není tak odporné jako nerozum; musím se ale ke své vlastní hanbě vyznati, že jsem sotva vkročiv do této svatyně již všechen proměněným se cítil.

Nacházel jsem se ve velké síni, jejímiž širokými okny dostatek vzduchu a světla do ní řinul; stěny byly velmi čisté a sem tam velkými obrazy pokryté, které k přírodopisu, fysice a zeměpisu náležely. Každé dítě mělo svůj zvláštní stolek kolkolem čtyřmi uličkami ohraničený, a u toho lesklého, lakovaného stolku byl žáček svým vlast-

ním pánem; byl-li roztržitým nebo zanedbal-li svou práci, padla všechna odpovědnost jen na něho. Učitel nacházel se na povýšeném podium a bděl nad těmito dlouhými řadami stolků, ač toto bdění při tak ctižádostivém spolku, kde každý po poučení baží, aby tím jmění a vlivu dosáhl, ani zapotřebí není. Věru vlastní chyby jsou Amerikánům prospěšnější, než nám naše cnosti!

Dinah byla ve vedlejší síni zaměstnána a má Julie pomáhajíc z ochoty učila mezi tím v síni, do níž jsme byli vkročili. Právě byla tím zaměstnána, aby sedm nebo osm velkých hochů do tajností geometrie uvedla a hoši, to svědectví jim musím dáti chovali se slušně a pozorně ku své půvabné učitelce.

— Pojď, milý otče, pravila Julie vesele, vezmi zde křídu a vysvětli nám zvláštnosti hypothenusy.

Tak z čista jasna přednášeti, bylo mi zcela nemožno; vždyť jsem byl příliš dlouho studentem na francouzské universitě, než abych něco o geometrii rozuměl; vše, co jsem z toho předmětu věděl, obmezovalo se na starý verš, kterýž za mých dob v okolí polytechniky dle nápěvu „Když jsem já ty kole pásal“ se zpíval.

Součet čtverců na kathetách
Pythagoras povídá,
Braši! ten se na vlas čtverci
Hypothenusy rovná.

Nechal jsem tedy Julii trojúhelník ABC na tabuli vyrýsovati a na každé straně jeho čtverec sestrojiti atd., atd.; já se však po kradmu odebral do vedlejší síně, abych dceři ušetřil zapýření, že tatínek její v umění Pythagorově jest úplný nevědomec.

V jedné z vedlejších síní (a všech bylo ne

méně nežli osm) dala si Dinah od devíti a desítiletých dětí jmenovati řeky Francie. Divil jsem se jejich paměti a jejich vědomostem; kdyby mne Francouze se byli ptali po jmenech řek amerických, nebyl bych si na jiné zpomněl než na Mississipi, Hudson a Potomak, poněvadž jsem o jiných nikdy neslyšel. Ovšem jest nám málo do Ameriky, kdežto Francie, tato královna věd a umění, zbuzuje v celé Americe znamenitého účastenství. Toť obdiv, k němuž i barbary civilisace nutí!

Po zeměpisu přišlo hlasité čtení a deklamování na řadu. Malý devítiletý klouček vyzdvihl se a přednášel beze vší ostýchavosti jakož i domýšlivosti nejkrásnější místa z pověstné básně Hiawatha od Longfellowa. Ačkoliv mladý deklamator poněkud nosem mluvil, móda to v celé Americe obyčejná, přednášel své kousky předce s patřičným přízvukem a s pravým citem; jesti slovutných herců, kteří to tak daleko nepřivedli.

Po básnictví pěstovala se výmluvnost. Chlapec rusovlasý povstal, postavil se po řečnicku a jal se nadšeným hlasem přednášeti chvalořeč ku cti Americe.

„Přátelé a spoluobčané! pravil, ač jsme ještě v mladistvém věku, jsme již prvním národem na světě. Kdož jest rekem minulého století, největší a nejmoudřejší muž, nejlepší přítel vlasti a svobody? Celý svět odpovídá: jest to Jiří Washington, Amerikán. Kdo ale byl největším fysikem? Franklin, Amerikán. Kdo byl největším bohoslovcem? Jonathan Edwards, Amerikán. Kdo byl největším právníkem devatenáctého století? Soudce Story, Amerikán. Kdo jsou první řečníci naší doby? Klay, Webster, Everet, Sumner, samí Amerikáni. Kdo jsou první dějepisci? Prescott, Bancroft, Lothrop-Motley, Ticknor, Amerikáni. Kdo jsou největší moralisté a

praví mudrci našich dob? Channing, Emerson, Parker, samí Amerikáni. Kdo jest prvním románopiscem za našich dnů? Paní Beecher Stowe, Amerikánka. Kdo jsou největší vynálezci? Withney, který vymyslil stroj na roztřídění bavlny, Fulton, který stavěl parní lodě, Morse, který nalezl elektrický telegraf, Maury, který na moři nazračil dráhy vždy bezpečné — samí to Amerikáni.

Tedy zmužme se, synové puritánů! budoucnost jest naše. Dříve než uplyne toto století, vzroste váš počet na sto millionů, a co bude proti vám rozdělená a podmaněná Evropa? Příroda dala vám největší jezera, největší řeky, nejkrásnější přístavy, máte polností nepřehledných, přeúrodných. Vaše uhelné doly jsou větší nežli doly v celé Evropě, váš průmysl staví více železnic, parolodí a korábů než všickni vaši soupeři dohromady. Vaši mužové jsou nejudatnější, nejodvážnější a nejchytřejší na světě, a vaše ženy jsou nejkrásnější v celém tvorstvu. Tedy vzhůru, požehnaný národe! tobě náleží celý svět, neboť jsi nejsvobodnějším a nejkřesťanštějším národem!“

— Milý příteli, řekl jsem Křikavovi, nalézá se mezi cnostmi, k nimž své mladé svaté vedete, také skromnost?

— Jen trochu strpení, odpověděl poněkud v rozpacích, při vychování dětí neškodí, jestli se vlastenectví jejich poněkud více roznítí, jest to dobrý prostředek proti pozdějšímu sobectví. Přiznávám se ostatně, že marnost jest naše slabá stránka; náš divuplný zrůst pomátl nám poněkud hlavu a jest příčinou nejedné naší chyby. Avšak nechť ten, kdo nehřeší, první kámen na nás hodí. John Bull jest přesvědčen, že jest králem moří dle přirozeného práva a jsem přesvědčen, že ve Francii se učí mládež ve všech variacech výroku,

že Francouzi jsou prvním národem na světě, a že všickni jiní národové nic nemají na práci, než aby se jim obdivovali.

— Ale jaký to také rozdíl! zvolal jsem. Francie jest právě Francií!

— A Amerika Amerikou, odpověděl se smíchem; všickni tak zvaní vzdělaní národové jsou touto pošetilostí posedlí; není žádného bláznovství, ku kterémuž by se národ svésti nedal, jen jestli se mu patřičným důrazem takto provolá: Angličané, zmocněte se této země, vždyť jste Angličany! Francouzi, bijte se udatně na všechny strany, vždyť jste Francouzi! Amerikáni, neostýchejte se nic proti Evropě, vždyť jste Amerikány! Národní pýcha, toť ta červená korouhev, kterouž se národní býk podráždí, má-li se skloněnou hlavou do propasti se vrhnouti. Milý příteli, rozsívejme vzdělanost plnýma rukama, rozšiřujme všude vzdělanost, nechceme-li, aby národ navždy zůstal obětí šarlatánů, kteří si s největším zápalem jeho a s nejušlechtilejšími snahami jeho zahrávají.

V tom bila jedna hodina, nastala lhůta odpočinku. Spěchal jsem na velký trávník před školou, tam jsem nalezl přívětivého Mladoně, kterýž se byl stal náčelníkem mladistvého pluku. Děti byly po čtyřech seřaděny, na jedné straně chlapci, na druhé děvčata. Skleněné dvéře byly otevřeny a před ně piano postaveno, na němž Julie a Dinah pochod z Oberona pro čtyři ruce upravený hráti počaly. Šiky se hnuly, skákaly, běhaly a zůstávaly státi dle taktu, řady se rozstoupily a zase se spojily zevrubností obdivuhodnou. Byla to směs tance a tělocviku, nad níž se oko radovalo; v celém cvičení bylo cosi ušlechtilého a spolu smělého, lahodného a půvabného. Což necvičila se řecká mládež také tímto způsobem?

Pochopil jsem ponejprv, proč Plato tanec a hudbu mezi občanské povinnosti vřadil. Byl jsem radostí unešen a beze studu a navzdor svým šedivým vousům byl bych velmi rád také místo v tomto vojenském balletu zaujal. Proč bych neměl s dětmi tančiti? Vždyť to Spartané také činili.

— Mladý příteli, pravil jsem k Mladoni, toť věru rozkošná zábava, srdce mé při tom radostí skáče, ale zbavte mne, prosím vás, jedné pochybnosti. Kde se nacházím? Kam jste mne zavedli? Tento krásný dům, tyto vyleštěné stoly, tyto pěkné v kůži vázané knihy, toť nepochybně jmění soukromé školy, v níž jenom bohaté děti se vyučujou. Kdo pak jest ředitelem tohoto pěkného ústavu?

— Vy vždy jenom žertujete, odpověděl kazatel, nacházíte se v národní škole dvanácté čtvrti našeho města. Máme osmdesát takových škol v Paříži a ty již nám nestačí.

— Dobře, řekl jsem; avšak jak mohou chudí rodiče náklad na tak nádherné vyučování vésti?

— Ale co vám napadá? zvolal Mladoň, což nevíte, že se u nás vyučuje zdarma? neprohledl jste si ještě rejstříky svých daní? My jsme synové Puritánů, a sotva přistáli naši otcové u příkrých břehů nové vlasti, ihned otevřeli školy, aby s ďáblem bojovali, neb toť pravé jmeno pro nevědomost. Co v nás zvířecího, to ďábelského; co duševního, to božského. Škola jest naše láska a naše slabost, onať tedy v našem vydání na prvním místě, jako u národů, kteří se vzdělanými zovou, výdaje na vojsko a válečné loďstvo. Zde v Massachusetsu obnášejí výdaje na školy asi čtvrtý díl všech veřejných výdajů; ve státu Maine obnášejí asi třetinu, ve Francii obnášely by dle toho měřítka asi čtyři neb pět set millionů.

— Velký Bože! pomyslil jsem si, nejsou-li

tito lidé blázni, kdo jsme pak my? — Povězte mi, pane Mladoni, kdo pak povoluje náklad na ty školy a jakým způsobem se spravujou?

— Náklad jest všeobecný, odpověděl; celé občanstvo ustanoví si školní daň, a toť snad jediná výloha, která radostnou ochotou platících stále se zvětšuje. V tom ohledu není v Americe stran; všechny církevní obce, všechny strany zasazujou se o to, aby se staly školy nejbohatěji a nejlépe nadanými ústavy.

— A rozumí se samo sebou, dodal jsem, že každá církev v tom ohledu chce býti pánem.

— Nikoliv, odpověděl Mladoň, vy se tomu nepochybně podivíte, avšak církev nemá v těchto zděch žádného vlivu. Každé vyučování počíná otčenášem a čtením z bible, k čemuž se však žádný výklad nepřipojí. Vyučování jest křesťanské duchem našich učitelů, avšak není ani protestantské ani katolické. Podáváme takto svým dětem prostředek, aby pravdu hledaly, vyprošťujeme je z objetí nevědomosti, připravujeme je k boji dobrému; co se ale týká vyučování náboženského, to přenecháváme kostelům a nedělním školám. Tím způsobem odstraňujeme nepokoj z mladistvých svědomí a přivykneme přece své děti k tomu, aby co bratři a sestry v Kristu se považovaly.

— Dobrá, avšak kdo vám ručí za učitele?

— Vychovatelská rada, odpověděl Mladoň, jejíž členové se volně ode všech občanů volí a která stojí pod dohlídkou vlády. V radě té se nacházejí nejpřednější osoby země, anoť velkou ctí, býti volenu do ní; nejznamenitější občané nepřijímají nezřídka volby do spolkového senatu, jen aby mohli zůstati v školní radě svého státu.

— Je-li možná? zvolal jsem.

— Co jest v tom divného? odpověděl mladý kněz; myslíte, že v naší svobodné zemi občanstvo si otázku nepředkládá, v čem zdar a velikost národů spočívá? V republice, ve státu, kde lid panuje, musí se nevědomost usmrtiti, sice usmrtí nás; není zde prostřední cesty. Naši politikové nalezli jenom jednu cestu, aby národ vychovali, kterýž v pravdu věří a ji miluje, a toť cesta osvěty. Tou cestou se i nejnepatrnější občan tak vycvičí, že se vyhne omylu a stane se tak moudrým, že sám své záležitosti spravovati může.

— A vy jste tuto úlohu provedli?

— Ano, odpověděl, a sice od toho dne, když jsme školy zřídili, v nichž se vyučování uděluje zadarmo a když otec více si netroufá, své děti do těch škol neposýlati. Jestli obec vše, ba i knihy, péra a papír dětem dává, kdož by mohl býti tak pošetilým neb zlomyslným, aby štědroty národa neupotřebil a své děti nevědomosti a bídě přenechal?

— Jsem přesvědčen, pravil jsem, že občan k tomu zavázán jest, aby své děti do školy posýlal. Přináší-li stát tak velké oběti, má zajisté také právo, aby své občany k tomu nutil, by se vzdělávali; nemůže se od něho žádati, aby hlupáky mezi občanstvem trpěl.

— Naopak, my netrpíme žádného nucení, odpověděl Mladoň; ne sice z té příčiny, jako bychom o svém právu k tomu pochybovali, nýbrž proto, že nechceme k dobrodiní pražádného násilí připojiti. Pokuty a tresty učinily by naše školy neoblíbenými, přenecháme tedy takovéto opatření vládám, jimž více jde o poslušnost než o lásku občanů. Tím že jsme školy učinili obecním jměním, rozluštili jsme tuto otázku, a to způsobem překvapujícím, aniž bychom svobody nejméně se

byli dotkli. Naše školy, které jsou pro všechny děti bez rozdílu až do jejich šestnáctého roku otevřeny, vábí k sobě i jinak lhostejné a málo probuzené lidi, a proto nenaleznete v Nové Anglii ani jednoho tam narozeného občana, kterýž by se nebyl stal účastným dobrého vychování školního.

— Výborně, zvolal jsem, to slouží křesťanům americkým k největší cti.

— Ba i politika při tom prospívá tak jako náboženství, vykládal Mladoň; dosáhli jsme tím způsobem výsledku, jímž jest nový věk sám překvapen; došli jsme totiž tím způsobem bez vlastního vědomí k společnému vychování dítek, na něž starý věk právem tak velké váhy kladl. Naše vyučování postačuje, aby dalo přípravu dětem boháčů pro vyšší školy, a přece jest dosti jednoduché, aby i chudé dítě neodstrašilo, a na druhé straně tak obšírné, aby každého pro denní potřeby společenské připravilo. Zde se shromažďuje veškerá mládež, aby se učila čísti, psáti a počítati, aby se vzdělala v počátcích geometrie a rýsování, také se něco přednáší ze zeměpisu, dějepisu, fysiky a chemie, a neostýcháme se s dětmi mluviti o zásadách mravnosti a o politice. My jim vykládáme ústavu zemskou, vždyť jsou také občany naší země, a při této mnohostrannosti a důkladnosti našich škol může se syn millionáře tak dobře vzdělati jako syn chudého řemeslníka. Vidím tamto dcerušku Zeleného, anať si hraje s dceruškou chudé hokynářky; zde panuje vlastní rovnost, kteráž sestupuje shora a pak všechny povznáší; zde se pěstuje vlastenectví v duchu svobody a lásky. Pokolení vzdělávati jest tolik co národ vzdělávati, toť naše heslo, a tím se stávají naše školy posvátnými místy, jež všickni v úctě mají a milujou.

— To je všechno dobré, řekl jsem, všechno pěkné; avšak dovolte mi ještě poslední pochybnost pronesti. Neobáváte se, že v dětech lidu zhoubnou ctižádost zbudíte? Nevychováte tím způsobem lidi, kteří se svým stavem jsou nespokojeni? Nezbudíte v nich tužby a snahy, které se následkem společenského postavení jejich nikdy vyplniti nemohou?

— To jest velmi stará námítka, která v Americe již velmi dávno neplatí. Kdybychom své mladé lidi opustili, až z tohoto ústavu vystoupí, pak by byla tato obava ovšem odůvodněna. Avšak považte, že naše občanstvo a naše vláda jsou dvě školy, které se nikdy nezavírají. Za jedno počítají si všickni vzdělaní lidé ke cti a považujou to za potěšení, své spoluobčany poučovati; proto to množství návěstí, jimiž naše zdi polepeny jsou, proto není u nás veřejné zábavy, při níž by nebylo politických, literárních neb uměleckých přednášek; světlo nás přeplavuje, musili bychom býti úplně slepými, abychom v nevědomosti zůstali. A nad to máme církve, které ve vyučování jsou též neunavné, a tisíce spolků, kteréž jak chudé tak i bohaté občany neustále k dobročinnosti a k poučování spojujou. Za druhé musíme počítati též na politiku, která všechny hlavy zbuzuje a všechnu mysl oživuje, a konečně knihotisk a časopisy, totiž veřejné slovo, které nikdy nevysýchá, nýbrž ve veřejné osvětě prvního místa zaujímá. Není ani církve, ani spolku neb jednotlivce, který by svých novin neodbíral, ba i děti mají svůj časopis „zápisky dítěte“, před čtyřmi lety založený a nyní již třikrátstotisíc čtenářů počítající, z nichž nejstarší sotva patnácte let má. Kdo by byl s to, aby tomuto návalu vzdoroval, kterýž pořád ještě roste? Koho by nemělo uchopiti vlnobití osvěty jímž se lidstvo k lepší budoucnosti pohání?

— Vy jste tedy národem učenců?

— Nikoliv, odpověděl Mladoň, učenost jakož krásné umění jest bohatým údělem starých národů, v němž my posud malého účastenství máme. My jsme nováčkové, a snad bude celého století zapotřebí, nežli budeme míti času, tuto část nákladné osvěty si zjednati; avšak osměluju se tvrditi, že jsme národem nejméně nevědomým pod sluncem. Ohlédněte se kolem sebe, zde nespatříte sedláků, nýbrž statkářů, žádných nádeníků, nýbrž řemeslníků. Vystoupí-li kovář ze své dílny, oblíkne svůj černý oděv a jde poslouchat přednášku o Washingtonu nebo o nových odkrytích Livingstona v Africe. Jeho soused, zlatník, jde do školy pro kreslení nebo jde studovati chemii. Navzdor svým počerněným rukoum jsou oba přece vzdělaní a milujou duševní potravu a zábavu tak jako vy. Jděte na západ a vstupte uprostřed lesa do nově sroubeného domu; naleznete tam manželku osadníka, jak hněte chleb neb jak tluče máslo. Počkejte až do večera a naleznete tu samu paní u piana a bude s vámi rozmlouvati o politice, o zásadách mravnosti a snad i o metafysice. To, že čte kuchařskou knížku, nevadí jí nic, aby též nečetla Emersona a aby v Chaningovi neměla zalíbení. Neudělujeme všem bez výminky hmotné bohatství, ač se zámožnost v Americe snáze dobude nežli v kterékoliv jiné zemi, avšak podáváme všem stejného účastenství v pokladech, jichž ani rez ani zloděj se nedotkne; my otvíráme i nejchudším ony prameny duševních nápojů, jimiž se každý, jakéhokoliv stavu a stáří jest, posilniti a ušlechtiti může. Vykonávajíce takto svou úlohu, doufáme, že slovo nebeského mistra nejlépe plníme a lidi k Bohu nejkratší cestou vedeme, vzděláváme-li mysl a ducha jejich.

Pohlížel jsem na tohoto mladého muže s pohnutím, jež jsem zatajiti s to nebyl; tolik víry a tolik nadšení neviděl jsem nikdy ještě z lidské tváře vyzařovati. Mladoni byla věda a náboženství jenom dvojím výrazem pro pravdu, obě byly stejně hluboko v jeho srdci zakořeněny, oběma se věnoval stejnou láskou.

— Příteli, zvolal jsem, vy jste mne přemohl; jsem jako Pavel na cestě do Damašku oslněn tolikým světlem a ohromen hlasem, jenž volá: Nesnadno jest, protiviti se ostnu. Podávám se, moje oči se otvírají, obdivuju se velikosti této země. Jaký to zvýšený život! Srdce, myšlénka, vše stává se činem; nikde odporu, nikde hranice! Člověk jest pánem svého osudu, má své štěstí a svou cnost v rukou. Zde není úřadní lži, zde panuje pravda, zde není předsudků ani pout, odevšad zní nadšený hlas důvěřujícího národa: Ku předu! vše spěchá vstříc budoucnosti, která bídu zapudí, surové násilí zničí a panování ducha uskuteční! Jsem na to hrdým, býti občanem této krásné země! Ať žije svoboda! sláva spojeným státům! sláva republice!

Hlas můj byl přehlušen vířením bubnů provázeným rykem polnic. Dva zuavové vstoupili do školy; jeden spěchal k Julii a vzal ji laskavě za ruku, byl to Alfred; druhý vrhl se mi na krk, byl to můj syn Jindřich.

— Otče, pravil, vojsko jižní překročilo už Potomak, město Washington jest v nebezpečenství; proto se zvedne naše národní obrana, dobrovolníci jsou již vyzváni a ještě dnes večer vytrhneme do pole. Pojď rychle domů, matka tě očekává.

Kapitola osmadvacátá.

Výprava dobrovolníků.

Vyprovázen svými dětmi opustil jsem pokojný útulek, kde jsem se konečně tajemství dopátral, v čem záleží velikost Ameriky. Město nabylo zcela jiného pohledu, na všech domech byly vystrčeny korouhve, které svými červenými a modrými pruhy a čtyřiatřiceti hvězdami se podobaly němému, avšak výraznému protestu proti roztržení unie. Na každém náměstí oznamoval ohromný plakát nehodu spolkového vojska a volal občany do zbraně, aby spěchali ohrožené vlasti ku pomoci. Ozbrojené zástupy táhly ulicemi při hluku bubnů a polnic; kostely byly naplněny dobrovolníky, kteří se modlitbou k boji připravovali. Všude se mísily válečné zvuky do nápěvů pobožných písní; otcové, matky, sestry vyprovázeli mladé vojíny a dodávali jim zmužilosti. S pláčem podávali si ruce, objímali se a vyzdvihovali ruce k nebesům. Byl to posvátný zápal křížové výpravy!

Přišel jsem domů velmi rozčilen. Jakož Pařížan, vyrostlý uprostřed revoluc a občanských válek, zbudil jsem v sobě smutné upomínky na domácí boje; avšak zde, při této výpravě na hranice, při tomto nadšení, jež celý národ do zbraně volalo, bylo tolik vznešeného a šlechetného, že jsem sám byl unešen tímto všeobecným zápalem. Ani nebezpečenství, jimž Alfred a Jindřich vstříc kráčeli, nelekalo mne tak; tajný hlas mne pobádal, abych je vyprovázel. Což nebylo mi též hájiti domovu a rodiny? nebyla Amerika, která tyto drahocenné statky chovala, mou vlasti?

Před mým domem stál již celý pluk zuavů,

vedený od dobrovolníků naší čtvrti. Starého Janského posadili na bělouše, a učinili z něho náčelníka; starý vojín zapomněl na svou pakostnici a své rány a vedl mladý lid odhodlaně do boje. Vedlé plukovníka stál Červený v uniformě setníka se svými osmi syny a čtyřmi jinými pěknými jinochy, syny to Zeleného. Liška byl se stal poručíkem a řečnil před zástupem. Jeho tuhý límec a pyksla na tabák byly by při jiné příležitosti můj posměch zbudily, avšak mluvil s takovým ohněm, že na mne samého činil dojem srdnatého vojína; byl to ovšem jiný vojín než obyčejný voják z řemesla, avšak byl to měšťan, odhodlaný pro vlast umříti.

— Sousede, řekl mi Červený, počítáme na vás, neb starým přisluší, aby předcházeli dobrým příkladem. Potřebujeme lékaře pro náš pluk, byl jste jednohlasně k tomu vyvolen, nyní neschází nic než vaše přivolení.

— To máte úplně, zvolal jsem; ano, drazí přátelé, potábnu s vámi do pole; půjdeme spolu do boje, abych přispěti mohl svým synům a kde toho zapotřebí bude, půjdeme spolu i do ohně. Sláva unii! ať žije vlast!

Toto provolání bylo opakováno z řad dobrovolníků, a připojeno bylo nad to provolání: Ať žije Koval! ať žije plukovní lékař. Tento pochvalný souhlas naší bodré mládeže byl mi velmi příjemným i vstoupil jsem se vztýčenou hlavou a zářícíma očima do svého domu. Nový život ve mně se probudil, cítil jsem se býti šťastným. Má Johanka padla mi s horkými slzami v náruč, avšak nepokoušela se o to, aby mou odvahu seslabila; zdálo se jí to přirozené, aby otec syna do boje vyprovázel a aby ženy doma zůstaly. Julie byla neméně odhodlána; jenom podlé ubledlých lící

jejích bylo lze souditi o vnitřním pohnutí jejím; rty její se modlily, oči byly k nebi obráceny; avšak neřekla ani slova, jímž by Alfreda byla znepokojila a zdála se býti zaměstnána jen přípravami k naší výpravě. Drahé ženy! I ony pochopily svou povinnost a milovaly vlast!

Několik hodin stačilo, aby mi byl zjednán oblek vojenského lékaře; Červený mi nabídl výtečné chirurgické náčiní; já si koupil několik revolverů, šavli a koně; za několik hodin byl jsem úplně přichystán pro výpravu, kteráž ještě téhož večera nastoupena býti měla.

Až do té chvíle nebyl jsem uvážil, co přijde, horká francouzská krev mne unášela. Avšak v tom okamžení, v němž jsem měl opustiti dům, kde jsem tak šťastných a dobře užitých dnů prožil, padla na mne, ani nevím jak, náhle jakási tesknost; bylo mi, jako bych se nikdy více vrátiti neměl. A kdybych se i vrátil, bude mi popřáno, přivesti nazpět Jindřicha a onoho Alfreda, jehož jsem co syna milovati počínal?

Snažil jsem se zapuditi tyto trudné myšlénky, kteréž se mé mysli neustále zmocňovaly, ač jsem je úsilně zaplašoval; v tom vstoupil nový plukovník do pokoje. Pohled na něj mne ukonejšil; byl to jeden z oněch udatných vojínů, kteří své tělo nasazujou, aby zachránili krev jiných; nemohli jsme se ctihodnějšímu a spolehlivějšímu vůdci svěřiti.

— Pane plukovníku, řekl jsem přijav jeho blahopřání; jsme sami a mohu s vámi otevřeně mluviti. Mezi námi řečeno, co myslíte o této výpravě? Nadšení jest sice pěkná věc, ale co vyřídí proti vycvičeným a otuženým vojákům v poli? Obávám se, že navzdor odvahy těchto mladíků v prvním ohni jejich řady se rozprchnou.

— Jen strpení, odpověděl veterán; jsem méně přísným nežli vy, a předce jsem věnoval celý svůj život vojenské službě. Dva měsíce za tvrzemi Washingtonskými promění tyto dobrovolníky v dobré vojáky. Vojenská kázeň jest nepochybně velmi dobrou věcí, avšak není nic než věc, které se i nevědomec přiučí. Čemu se ale nepřiučí, to jest udatnost, anať vychází jenom z víry a z lásky k vlasti; toť ta hlavní páka pro vítězstvi, nechť si jinak šavlonosci říkají co chtějí. K dobrému zacházení s bajonettem není nic zapotřebí než obratné a silné ruky; síly však, již k tomu potřebí, té dodává jedině duše. Několik let zkušenosti a utrpení ve vojně stačí, aby se národ stal bojovným a k tomu především zapotřebí mravní odhodlanosti; tato vlastnost činí z občanských vojsk nejlepší armády.

— Odpusťte, pane plukovníku, domníval jsem se posud, že právě staří vojáci jsou nejlepší bojovníci.

— Toť mýlka, odpověděl Janský; při přehlídce nebo parádě, toť může býti, avšak ve vojně to jest něco jiného. Dobrý kmen důstojnictva, mladí vojáci a staří generálové, toť to, čeho nám třeba. Aby vojín udatně a beze chvění ku předu kráčel, aby poslouchal bez reptání, aby nebezpečenstvím pohrdal a vesele s povýšenou hlavou smrti se v náruč vrhal, k tomu zapotřebí mládeže. A čím vzdělanější, pobožnější a vlastenečtější tato mládež jest, tím jistěji lze jest na ni se spolehati. V staré Evropě panuje o tom všem jiné mínění; tam panuje předsudek a tam se klaní surovému násilí; my jsme osvětou jinak poučeni. Nepochybně bude se museti zásluha vítězství vždy připisovati vůdci, který v rozhodném okamžení své pluky na určité místo vrhne; při takových

případech jest ale mladý, vlastenecký vojín důležitější nežli sešedivělý veterán. Zpomeňte si na Krimskou válku; v té se angličtí a francouzští veteráni zajisté udatně bili; avšak koruna pravé udatnosti, ta přece náleží oněm rekrutům francouzské revoluce, oněm mladíkům od pluhu a z dílen odvedeným, kteří po bitvě se zase stali občany. Ti jsou naším vzorem, takové vojíny chceme také z vašich mladých Amerikánů udělati.

— Ale nemáte generálů, namítl jsem; vaše země byla posud pokojná a rodila více hospodářů a kupců nežli Caesarů.

— Upokojte se, odpověděl plukovník; brzo budeme míti generálů snad více, nežli nám bude milo. Vojna jest jako honba, řemeslo velmi jednoduché, v němž jistí lidé brzo daleko to přivedou. Kdo jest dnes kovářem, mechanikem nebo advokátem, může se zítra státi generálem. Otevřte knihu dějin lidských; naleznete neplodné doby, v nichž literatury, pěkné umění a průmysl dřímaly, avšak nenaleznete ani jedné doby, která by neměla svých slovutných vojínů. Člověku jest vrozen jakýsi pud k honbě, má choutky krvolačné, jež mír sice potlačí avšak nezničí. Jak nastanou boje, budeme míti také reků; dejž Bůh, aby je pak národ ocenil podlé vlastní jejich váhy a aby jim svobodu neobětoval.

— Věru, pane plukovníku, podotkl jsem, mluvíte s malou úctou o vojně.

— To jest proto, že ji znám a že vím, co tato krvavá hra znamená, pravil smutně. Nechť řečníci, kteří pokojně za kamny sedí, své vlohy tím cvičí, že bitvy vypisujou a slávu velebí, já pro svou osobu krčím rameny nad takovými zbrklými chvalořečmi; já tvrdím, že vojna jest nejhorší bída, že jest úhlavním nepřítelem práce a

svobody a zkáza vzdělanosti. Běda těm, jejichž ctižádost tento strašlivý mor po zemi rozšiřuje, a třikráte budiž proklat ten, kdo svou vražednou ruku proti své vlasti zdvihá. Kýž nám Bůh pomůže zrádce tyto ztrestati; neb vojna jest také trestem za pýchu a šílenost, krutý to trest, kterýž se teprva uváží, až je pozdě.

Hlahol polnic zvěstoval nám, že hodina loučení nastala. Šel jsem, veda Jindřicha a Alfreda za ruce, dolů do pokoje; Johanka přivinula nás všechny tři k srdci s hrdinnou myslí ženy a křesťanské matky. Julie byla zevnitř pokojná, avšak uvnitř to v ní vřelo; dala nám každému bibli, již jsme co poklad střežili. Marta měla uchystanou řeč prorockou, avšak při prvních slovech, jež pronesla, prodral se bolestný nářek z jejích stísněných prsou; objala hořce plakajíc Jindřicha jako dítě a poronila ho svými slzami; tiskl jsem ji ruku a i mně se vrhla s usedavým pláčem do náručí. Poloudušený vstoupil jsem na koně.

V tom okamžení octl se mezi námi i Zambo vyšnořený červeným a modrým pasem, kloboukem s peřím a s vlekoucí se šavlí.

— Massa, zvolal, Massa, vezměte mne také s sebou; jsem udatný; má kůže jest sice černá, ale má krev jest červená. Jestli mne před vítězstvím naším neskolí, rozsekám všechny.

Stálo mne to namahání, abych se ubohého hocha sprostil. Hleděl jsem dokázati mu co nejpochopitelněji, že každý, kdo má černou pleť, jen k tomu narozen jest, aby byl bit a nikoliv aby jiné bil. Marné namahání! Zambo měl příliš ostrý úhel lícní, než aby tento veliký vynález bílých badatelů byl pochopil; ten chuďas myslil, že jest také člověkem, křesťanem a občanem navzdor své černé pleti. Jaký to nerozum! Bylo tudíž zapo-

třebí, hrozbami do domu jej zahnati, kam s hlasitým pláčem odběhl. Byl již čas, aby tento tragikomický výstup se ukončil, neb již se sešikovaly řady, bubny vířily a nastoupen byl pochod.

Pokud jsme ještě na blízku domu byli, neosmělil jsem se ohlednouti se, měl jsem oči naplněny slzemi a nechtěl jsem, aby mi po tváři tekly; když jsme se ale za roh zatáčeli, obrátil jsem se; tři ženské vlály svými šátky a vyprovázely nás očima. Srdce mé tlouklo hlasitě.

— O Bože! vzdychl jsem, odevzdávám do tvé ochrany vše co miluju!

Slze mi kanuly po tváři, modlil jsem se a cítil jsem ulehčení.

Ve čtyři hodiny stáli jsme v pochodních řadách na hlavním náměstí. Zelený měl přehlídku a mluvil s velkým pohnutím o vlasti; hlas jeho byl přehlušen naší pochvalou. Pak vše najednou umlklo, každý po tichu rozjímal; já snad jediný z celého pluku zůstal rozčileným. Přidružil jsem se k soudruhům, hovořil a žertoval jsem s nimi a měl jsem pro každého dobré slovo; ty kteříž byli pohnuti, jsem škádlil; jiné, kteříž byli zarmouceni, jsem těšil, všem jsem sliboval svou pomoc pro hodinu nebezpečí; měl jsem již zimnici bitvy.

Křikava, kterýž mne spatřil, vyslovil své podivení nad mým počínáním.

— Jaký jste to muž, doktore, pravil vzdychaje; obdivuju se vašemu rozmaru, vaší veselosti. Byl jste bázlivým občanem, nyní jste odvážlivým bojovníkem. Nejste snad Irčanem? neproudí ve vašich žilách krev non paventis funera Galliæ? *) My Anglosasové přinášíme do boje devota morti

*) Krev Gallie, která se nehrozí smrti.

pectora libera*), avšak nemáme oné unášející hrdinnosti, oné rytířské velkomyslnosti. Věru, kdo vás vidí, mohl by mysliti, že vojna jest slavností a nebezpečí že jest vyražením; dodáváte i bázlivému chuti k umírání.

Víření bubnů přerušilo mou odpověď; Křikava mne objal vřele a nazval mne po latinsku polovinou své duše; v okamžení na to opustil jsem svého starého přítele a to na věky.

Večer byl krásný; měsíc časně vyšel a osvětloval ve vzdáli lučiny lemované vrbami a topoly, daleko na obzoru leskla se hladina řeky; byl v tom zvláštní půvab přenechati se při jízdě na koni mimovolnému snění uprostřed rozkošné krajiny. Štěstí vojáka záleží jenom ve veselém užívání přítomnosti, aniž by se staral o den budoucí. Pohřížen takto s otevřenýma očima do snů utěšených, viděl jsem se náhle provázena dvěma jezdci; pozdvihl jsem hlavu a poznal jsem k svému velkému překvapení přísného Záleského a přívětivého Pravdu.

— Co vy zde děláte? tázal jsem se; co znamená ten velký klobouk, váš svrchník s křížem a šavle po vašem boku? Toť není oděv ani vojáka, ani kazatele.

— Doktore, odpověděl puritán, vojna jest krutou nemocí, v níž duše jest v nemenším nebezpečí nežli tělo; nuže, vy se staráte o tělo, my o duši; jsme lékaři jako vy.

— Jsem velmi potěšen, že vás mohu uvítati co kollegy, odpověděl jsem, ale řemeslo jest kruté. Co se týká lékaře, ten je tomu zvyklý, přílišná jemnocitnost není jeho chybou; neb nemá-li ruka trnouti, nesmí se srdce ozývati; avšak

*) Prsa, která svobodně smrti vstříc stavíme.

vy, pane Pravdo, jak snesete nářek raněných a zoufání umírajících?

— Toť má povinnost, řekl, Bůh mi popřeje síly, pokud mé služby uzná za potřebné. Já náležím Hospodinu.

Pochod netrval dlouho, v osm hodin jsme se zastavili. Plukovník nás chtěl přiučiti pochodům, a učení to nebylo zbytečno, neb pluk náš podobal se stádu ovcí. Nicméně chválil všechny nováčky a přivykl je, aby ho co otce považovali a v něj důvěřovali.

— Doktore, řekl mi, nesmějte se, dříve nežli měsíc mine, budeme jako Prušáci. Jestli se nováček domýšlí, že jest již hotovým vojákem, jest jím již do pola; uvidíte, co vojsko občanské vyvede.

Položili jsme se uprostřed polí k odpočinku. Ohně hořely, koně byli přivázáni ke kolům, a všickni požívali veselou myslí, co byli s sebou vzali. Pro nováčky byla to první večeře v poli, vojna ještě nezbudila v nich touhy po blahobytu domácím.

Po večeři, která dlouho netrvala, sedli si vojáci, zahaleni do svých plášťů na zem, a místo aby se smáli a křičeli, poslouchali pokojně slovo Boží z úst svých kazatelů. Důstojnictvo sestoupilo v kruh, v jehož střed vkročil Pravda, jenž nadšeným hlasem zapěl žalm Davidův (II. Samuelova 22.).

„Hospodin skála má a hrad můj i vysvoboditel můj se mnou.

Bůh skála má, doufati budu v něho, štít můj a roh spasení mého, vyvýšení mé a útočiště mé, spasitel můj, kterýž z násilí vysvobodí mne.

Nebo kdo jest Bohem kromě Hospodina? a kdo jest skalou kromě Boha našeho?

Cvičí ruce mé k boji, tak že lámi lučiště ocelivá rukama svýma.

Honil jsem nepřátely své a zahladil jsem je, aniž jsem se navrátil, dokud jsem jich nevyplenil.

Ohlédali se, ale nebyl, kdoby vysvobodil; volali k Hospodinu, ale nevyslyšel jich.

I potřel jsem je jako prach země, jako bláto na ulicích potlačil a rozptýlil jsem je.

Živť jest Hospodin a požehnaná skála má: protož ať jest vyvyšován Bůh, skála spasení mého.“

Mezi tím, co Pravda tyto pěkné verše přednášel, ohlížel jsem se kolem sebe. Všichni důstojníci poslouchali pobožně, oči jejich se leskly nadšením a vírou. Poslední plameny shasínajícího ohně ozařovaly tyto ušlechtilé postavy a rozlévaly kolem nich lesk tajemný. Bylo mi, jako bych se byl octl v šestnáctém století uprostřed vojska puritánů.

— A toť, pomyslil jsem si, onen národ, jemuž naše pařížské noviny každé vlastenectví a náboženství upírají? Ne, vojanské tyranství nezakoření se nikdy v této velkodušné zemi; tato od puritánů zdělaná půda nemůže nic než svobodu zroditi!

Po ukončeném čtení stiskl jsem Pravdovi ruku a používaje svého práva k ohledání celého mužstva, hledal jsem svého syna a Alfreda. Nalezl jsem oba do pláštů zaobalené na zemi ležící a tiše rozmlouvající.

O kom mluvili? Toť mi bylo dobře povědomo.

Synové, pravil jsem, voják musí svých sil šetřiti a spánek jest první výminka posily. Udělejte mi místo mezi sebou a odejte se snům se zavřenýma očima.

Pak jsem objal své oba syny, zaobalil jsem

se do pláště, stáhl jsem kapí přes hlavu a usnul jsem tiše a pokojně, jako bych byl doma. Komu jest popřáno, vlasti se věnovati a za ony se obětovati, jež miluje, tomu jest každé břímě lehké, ba i nebezpečenství má pak pro něho půvabu.

Kapitola devětadvacátá.

Zábavná větroplavba.

Uprostřed svého pokojného spánku měl jsem vidění. Muž nebo vlastně strašidlo, s úsměšným okem a řásnatým čelem ležel na mně a dusil mne.

— Nuže doktore, pravil hlasem pronikavým, zkouška jest odbyta; vy nepochybujete již o magnetismu, za osm dní stal jste se Amerikánem od hlavy do paty.

— Ano, ano, šeptal jsem, a zakládám si na tom. Mám ženu a děti podlé svého srdce; mám vlast, již miluju, svobodu, jíž sloužím a pro niž bojuju, jsem pánem svého života, věřím v evangelium, jsem šťastným; je-li to jen sen, mějte se mnou útrpnost a neprobuďte mne.

— Výborně, řekl hlas, jsem pomstěn; nyní vzhůru na cestu do Francie, do Paříže!

Cítil jsem ruku, která můj plášť odstranila a pod mé kapí vjela. Vyskočil jsem chtěje křičeti, avšak neměl jsem hlasu! Byl jsem magnetisován.

Neviditelná ruka popadla mne za chomáček vlasů, který byl na mém lysém čele pozůstal a táhla mne úžasnou rychlostí vzhůru do povětří.

Ještě jsem se nebyl ani zpamatoval a již jsem se vznášel ve vzduchu jako pták a plul jsem kolem svého domu. Zrádce, jenž mne řeči zbavil a mne v povětří držel, spustil mne až k oknům

mého bytu. V tomto milém příbytku viděl jsem kolem stolu shromážděné svou Johanku, svou Julii a Martu; ubohý Zambo seděl na zemi v koutku a vzlykal. Julie četla třesoucím se hlasem v evangelium, Johanka a Marta trhaly staré plátno a dělaly šarpii.

Mé srdce je volalo a žehnalo jim. Ihned obrátila Johanka hlavu po mně.

Julie, pravila chvějíc se rozčilením, mně jest, jako bych tvého otce slyšela; dozajista, že v tomto okamžení na nás myslí.

— Matinko, řekla Julie; co pravíš, jest podivné, také já mám tentýž pocit.

— Toť účinek magnetismu, šeptal Duchamor s příšerným úsměchem; co říkáte této zkušenosti, velemoudrý doktore?

— Můj Bože, zvolala Johanka povstanouc, dal's mi manžela a přikázal's, abych ho milovala; ochraniž ho, prosíme tebe za to! Jsem vzdálena od něho, vzdálena od svých dětí, ó vystříhej je ode všeho nebezpečí a od smrti. Především ale, Hospodine, staň se tvá vůle a tvé jmeno budiž velebeno!

— Amen! doložila Julie, Amen! pravila Marta, a všechny tři ženy počaly plakati, kdežto Zambo šátkem si hubu zacpával, aby hlasité kvílení udusil.

Ó, moje drahé! Rozepjal jsem ruce po nich, avšak znovu jsem se cítil vržena do povětří a neodolatelnou silou unešena. Za okamžení zmizelo velké město se svými blýskavými světly, zmizely pole, louky, lesy a země, slyšel jsem jenom vání větru a dunění vln; viděl jsem, jak pode mnou jako v propasti ve bledé záři měsíce vlny se třesou, nacházel jsem se tisíc stop nad oceánem.

— Bavme se trochu, řekl strašlivý čaroděj,

který jako orel s kořistí v zobáku a v drápech nade mnou se vznášel; doktore Lefebvre, vracím vám řeč a budu se velmi těšiti z vašeho zajímavého hovoru.

— Nestvůro! zvolal jsem, jak dlouho budu ještě tvou obětí?

— Milý příteli, řekl úsměšně, nejste zdvořilým. Tykati muži, jehož teprva po druhé vidíme, jest nezpůsob, ba jest to hrubství. Mohl bych jenom prsty rozevříti a spadl byste do vln a pochybuju, že by francouzská žandarmerie, jakkoliv jest pozorna, k vaší pomoci přispěti mohla; buďte tedy hezky zdvořilým a bavte mne. Jsem umdlen, ztratil jsem mnoho fluida, a musím se namáhat, abych sto mil za hodinu urazil; nedostaneme se do Paříže, až zítra ráno. Jest pěkné počasí, cesta jest příjemná, máme celou noc před sebou, kterouž si můžeme co dobří přátelé zábavně zkrátiti.

O čem se má v povětří rozmlouvati, ne-li o metafysice?

— Pane Duchamore, pravil jsem tedy, pokoušeje hlasu svému dáti tolik úctivosti, co bylo jen možno, věříte v Boha?

— Bůh, odpověděl způsobem profesora, který sedí na kathedře, Bůh jest staré slovo, jest to zosobnění ideálu.

— Prosím, mluvte francouzsky, řekl jsem.

— Dobrá, pravil, tedy Bůh jest idealisace osobnosti.

— Je-li to vaše frančina, pane čaroději, tedy mluvte z útrpnosti po řecku.

— Budiž, odpověděl hlasem úslužným; Bůh jest kathegorie ideálu, nic více.

— Já vám nerozumím, řekl jsem.

— To přichází z toho, že neumíte německy,

pravil Duchamor. Filosofie má řeč tajemnou, kteráž se k nám přes Rýn dostává. Znal jsem slavné mudrce, kteří tou řečí dvacet let mluvili, aniž by jí byli rozuměli, a přece se stali slovutnými.

— Vysvětlete mi svou soustavu, odpověděl jsem nucenou mírností. Vy jste velkým mužem, genialní hlavou, buďte tedy tak laskav a poučte mne. Ale zároveň buďte také tak laskav a netahejte mne tak za vlasy, neb mám velmi citlivou hlavu a jsem toho mínění, že by Absolonovi, jak visel za vlasy na stromě, filosofování bylo bývalo velmi krušné.

— Jsem žákem Spinozy, vykládal Duchamor, avšak já jsem šel dále nežli můj mistr. Není ani hmoty, ani ducha ve světě, nýbrž jesti jenom souhlasu ústrojných sil, kteréž se mění do nekonečna; bylina, zvíře, člověk jsou jenom tvary všeobecného života, bubliny, které se povznášejí nad hladinou bytostí, aby brzo zase v bezednu se ztratily. Život, smrť jsou jenom jednoduché výjevy beze vší důležitosti; jednotlivci zmizí, ale druh zůstává, toť jest ta podstata. Záleží málo na tom, co kolo rozdrtí, jestli se jen dále pošinulo. Toť má soustava, ona přijímá všechno.

— A nevysvětluje nic, doložil jsem; kdo pak tyto síly stvořil?

— Nač tato otázka? odpověděl čaroděj, tvoření rušilo by povšechný a souvislý pořádek bytostí; není žádného stvoření. Předpokládati začátek, bylo by tolik, jako předpokládati vůli, a to by celou soustavu zvrátilo.

— Domníval jsem se, že se soustavy pozorovanými udaji řídí, řekl jsem.

— Toto domnění hodí se jenom pro fysiky,

odpověděl, my naopak přizpůsobíme udaje dle soustav; my jsme filosofové.

— Toť jest velmi důmyslné, řekl jsem, avšak zbavte mne jedné pochybnosti. Byl jsem toho mínění, že člověk není ještě příliš dlouho na zemi.

— To jest také mé mínění, pravil, neb tomu není víc než dvanáct až patnáct tisíc let, co se člověk na zemi objevil. Ale o stvoření při tom nebylo řeči. Příroda —

— Ah příroda? Co znamená to slovo, pane Duchamoru?

— Jest to jen jiný výraz pro povšechnou sílu.

— A povšechná síla? co jest to?

— Jen jiný výraz pro přírodu.

— Děkuju za toto filosofické vysvětlení.

— Příroda, doložil čaroděj, vyvíjí ze sebe časem zvláštní sílu, obnovenou to plodnost a pak opraví některé druhy nebo aspoň je promění. A takovým způsobem přišel člověk na svět; podlé všeho není nic jiného nežli opice nebo zvrhlý pes.

— Ale řeč a svědomí! zvolal jsem.

— To znamená velmi málo; to pochází jenom od nepatrných změn v ústrojnoti. Poněkud jemnější úprava chřtánu přizpůsobila zvířecí hlas k rozčlánkované mluvě. A co se týká svědomí, toho by bez nervové soustavy nebylo, svědomí spočívá tedy jenom v nervech. Nahromadění šedé hmoty, hra přírody, to stačilo, aby se pán tvorstva na zemi objevil.

— Toť nebohý chuďas, není-li nic více nežli první a nejhorší zvíře!

— Však má ještě něco zvláštního, řekl Duchamor; neboť jeho nervová soustava dává mu schopnost, aby všeobecné myšlénky vyvinul a tím právě stává se výminkou mezi pozemskými bytostmi. Člověk jest jediné zvíře, které se dá

slovy baviti a šáliti. Pravdou nazývá člověk jisté udaje, které se v pravidelném pořadí opakujou; taktéž si představuje všeobecnou pravdu, která v sobě všechny zvláštní pravdy obsahuje; člověk spatřuje pěkné věci a vymaluje si obraz krásy jakožto vzor všech ostatních krás. Toť ideál, kterýž ho zavádí a těší, toť to, co dobráci nazývají Bohem.

— Toť pěkné! řekl jsem, začínám pochopovati, co kathegorií ideálu vyrozumíváte. Tedy duše jest jako zrcadlo, v němž se odrážejí věci, kterýchž není; nebo jestli se vám jiné podobenství více líbí, člověk spatřuje sama sebe v zrcadle zvětšujícím a kloní se sám své zvětšené podobě jako nový Narcis.

— Máte na začátečníka dosti dobrý úsudek, řekl čaroděj.

— Není tedy ve světě nic vyššího nad člověka?

— Ovšem, toť logický úsudek, odpověděl Duchamor.

— A kdyby nebylo na zemi lidí, tedy by také nebylo myšlénky o Bohu, zkrátka nebylo by Boha.

— Výborně! zvolal Duchamor, vy se stanete filosofem.

— Možná, odpověděl jsem; nevím, zda-li mé mínění pochází z podivného stavu, v němž se nacházím, avšak mně se zdá, jakoby celá tato metafysika visela v povětří na vlase. Co jest ona příroda, která ze sebe časem vyvíjí zvláštní sílu? Nic než slova, jimiž se nahraditi má Bůh stvořitel, kterýž člověka i svět vytvořil. Co jest ona obnovená plodnost, a ona změna ve tvorstvu nežli průpovídka, jíž se má věc neznámá věcí neznámou vysvětliti? Jaká jest to síla neuvědomělá

a nemravná, která vytvořuje bytosti uvědomělé a mravním sebevědomím obdařené? Není to nic než smyšlénka. Z té výše, ve které se nalézám, posuzujou se věci zcela jinak, zde se pouhými slovy odbyti nedám. Zákony přírodní, totiž rozumný pořádek, stálé a pokračující tvoření mi zjevuje, že stále činná a přítomná vůle vesmír pohromadě drží a jeho rozpadnutí zabraňuje. Přírody nevidím nikde, ale Boha všude.

— Výborně, výborně! zvolal čaroděj.

— Tedy to není vaše soustava, již jste mi vyložil? tázal jsem se s podivením.

— Soustava jest má, pravil, poněvadž jsem ji uzmul, avšak z toho nenásleduje, že v ni musím bez výminky věřiti. Když jsem včera v Tubinkách se zastavil, abych dobrého přítele, poctivého bohoslovce navštívil, kterýž vždy ve snách jest pohřížen, pozoroval jsem tam velkého metafysika, jenž umdlen psaním na svém Heglu usnul. I vzal jsem mu jedním chmatem jeho dýmku, jeho brejle a jeho soustavu a až se probudí, nebude míti nic než své oči, aby jima viděl, a svůj rozum, aby jím přemýšlel.

— Ubohý muž, podotkl jsem; co pak bude dělati s těmito nástroji, jichž posud nikdy neužíval?

— I což, odpověděl čaroděj, vy neznáte německé filosofy; jsou to jako bourci žijící v knihách; ti vám vysoukají z jakékoliv knihy, která se jim namane, vlákno a zapředou se do něho, do nové to soustavní kukle, která je před světlem a hádkou chrání. Můj metafysik upřede si tedy zase novou soustavu; vždyť na pravdě nezáleží nic, ale všechno na logice. Hegel jest mrtev, nechť žije Schopenhauer! Dynastie snílků má vždycky nějakého krále po hotově.

— Pane, pravil jsem, vaše žerty jsou nemilosrdné; myslím, že by nebylo potřebí, člověka deset tisíc stop nad zemi vytáhnouti a pak si z něho blázna dělati.

— Pane, odvětil Duchamor suše, po druhé nestavte takové otázky. Jak se můžete opovážiti ducha se ptáti, zda-li v Boha věří? My jediní víme, co duše jest, my jediní máme důkaz nesmrtelnosti v rukou.

— Nuže, co pak jest duše? ptal jsem se nevrle.

— Duše jest magnetickou silou, odpověděl Duchamor. Tato od Boha stvořená, sebevědomím opatřená monada vytvořuje si sama svůj obal, tak jako si pšeničné zrno do země vložené své kořeny, své stéblo a svá zrna vyvinuje. Sestárne-li tělo, odhodí duše vždy mladá, vždy činná své staré pouzdro a odebéře se do lepšího světa, aby tam nového tvaru pro svou nesmrtelnou činnost nabyla. Vidíte ony koule, které ve světovém prostoru svítí? vidíte Jupitra, Saturna, Siria? Jsou to samá bydliště duchů, kteráž se k nim povznesla. Vystupovati po nekonečném žebříku tvorstva vždy výše, přibližovati se Bohu vždy více, ač ho není možno dostihnouti, toť slavný úkol náš. Smrť jest jenom přechod do vyššího života. Ani atóm se neztratí na tomto světě, jak by pak mohlo sebevědomí zahynouti? Což jest Bůh rozmarný umělec, kterýž mistrovská díla své velikosti a své dobroty rozkotává?

— Pane, namítl jsem, tato slova jsou pěkná a mně jako z duše mluvená, avšak podejte mi důkazů a to oněch důkazů, po nichž se lidstvo již šest tisíc let pachtí.

— Nic není snadnějšího nežli to, odpověděl Duchamor, povznesme se k Siriu, kterýž nad námi

tak jasně svítí, toť jedna ze stanic, kdež jednou prodlívati budete. Není tomu dávno, co jsem tam Washingtona navštívil.

Nabídnutí toto bylo zcela toho způsobu, aby mou zvědavost lákalo, avšak zlořečený čaroděj měl mne již jednou za blázna a nedůvěřoval jsem jeho čarám. Obávaje se obtíže dlouhé cesty, odmítl jsem tedy jeho návrh; avšak neučinil jsem dobře, neb jsem tím promeškal příležitost, která se mi po druhé sotva naskytne.

— Dorazíme brzo k svému cíli? tázal jsem se.

— Tato otázka není příliš přívětiva, pravil Duchamor. Pohlídněte dolů pod sebe, nevidíte malé světlo na moři se kmitati? Toť lucerna lodi Arabie, která Boston téhož dne opustila, když jsem vás do Ameriky dopravil; nyní se nachází v polovině cesty do Evropy, máme před sebou ještě šest set mil neb šest hodin cesty.

Povzdychl jsem si a nemluvil jsem více.

— Milý příteli, pravil šeredný čaroděj, vy jste mrzutý, nemilujete-li hádky a nemohou-li vaše nervy metafysiku snésti, tedy si vyvolte thema vám vhodnější, kdežto se spíše srozumíme. Mluvme o politice.

— Co myslíte o otroctví? ptal jsem se, co soudíte o bratrovraždě, která nyní spojené státy pustoší? Všichni poctiví lidé mají o tom jednostejné mínění; předpokládám, že nenávidíte despotii a že otroctví máte v ošklivosti, vždyť věříte tuším v nesmrtelnost duše a ctíte ji, nechť si tělo její má jakoukoliv barvu?

— Tato otázka jest sice povahy pokojné, odpověděl, avšak přece jest nedůtklivější, než si myslíte; neboť nezávisí to od zákonů, zda-li člověk poroučí nebo poslouchá.

— A od čeho tedy?

— Od magnetického fluida, odpověděl s nesnesitelnou chladností; to co filosofové nazývají vůlí, odhodlaností, mocí, to není nic jiného nežli ono fluidum, kteréž jest podstatou naší duše. Tak na příklad jest žena magnetičtější bytostí nežli muž, a proto jste nepochybně již také pozoroval, že v rodinách, jakékoliv nechť jsou pak zákony, obyčejně muž poslouchá. Děti, které dle zákona rodičům k poslušnosti zavázány jsou, bývají domácími tyrany, které svými rozmary v celém domě vládnou a z matek otrokyně dělají.

A to proč? Proto že mají velmi mnoho magnetismu. Staří mají však již příliš chladnou krev a nepůsobí tak na své okolí. Zamilovaní —

— I dost toho, řekl jsem zívaje, nemluvme o medicině, mluvme raději o politice.

— Jen strpení, odpověděl Duchamor úštěpně, dokážeme-li, že černoši mají slabší fluidum nežli běloši, jest otázka rozhodnuta, a otroctví jest zavedeno dle práva.

— Pane, řekl jsem, vaše protimluvy mne nudí.

— Což protimluvy! zvolal, vy pane doktore Rokoko, jste za svým časem pozadu; čtěte vaše velké dějepisce a politiky, skoumejte pokolení lidské, a shledáte, že podnes mravnost není nic jiného než fysiologie.

— Jsem velmi shovívavým člověkem (což mimo mé přátele, kteří jen mé vady vidí, každý uznává), avšak nechť se vmyslí někdo na mé místo a pak pochopí, že mi trpělivost přejíti musila. Býti po celých šest hodin za vlasy tahán a Bůh ví od koho a Bůh ví kam vlečen, toť již dosti velká nehoda, ale žádati k tomu ještě, abych poslouchal politické vyklady, s nimiž na žádný způsob nesouhlasím, to přesahuje všechny meze.

— Pane, řekl jsem tedy suše k svému nepříteli, upotřebujte si svého důvtipu, jak se vám líbí; já vás sice nemohu poslati k šípku, ale prohlašuju, že vašich řečí více neposlouchám.

— A jak to uděláte? tázal se škádlivě.

— Ještě slova, a považovati to budu za urážku, za kterouž se mi jinak zodpovíte.

— Souboj v těchto čirých výšinách! řekl čaroděj, toť rozkošný nápad; já si to rozmyslím; mezi tím mne vyslechnete chtěj nechtěj, já se nedomýšlím, že mou společností pohrdáte.

— Nevíte, odpověděl jsem skřípaje zuby, vy nevíte, čeho je Francouz schopen.

— Držím jej za schopna každé hlouposti, odvětil Duchamor, vyjma hlouposti nemožné.

— Nemožné? zvolal jsem, to slovo není francouzské! Rychlostí blesku vytáhl jsem nůžky ze svého pouzdra a přestřihl jsem chumáček vlasů, za které mne bídník držel.

Ihned jsem padal, toče se od pravé a od levé strany do kola jako papírový drak s povětří padající. V prvním okamžení byl jsem pln radosti nad svým osvobozením a nedělal jsem si nic z rychlého padání; rozum se teprva vracel, když jsem pod sebou šumot vln a fičení větru zaslechl. Bylo již pozdě; moře se pode mnou rozevřelo, aby mne přijalo do svého jícnu, načež mne méně šťastného nežli Jonáše, zajíkajícího se a co led ochlazeného, vyvrhlo na vlny. Avšak nepozbyl jsem mysli, nýbrž počal jsem plovati namáháním zoufalým. Pět set mil plovati způsobem tak jednoduchým, nebyla maličkost, ale nemohl jsem potkati nějaký parník na této vyjezděné mořské dráze? Ohlížel jsem se kolem sebe, abych se světla nějakého dopátral, avšak kol kolem nebylo nic než pouhá tma; tu najednou zase šeredná

nestvůra nade mnou se vznáší, jako lašťovka chytající mouchy nad hladinou vody, a chystá se k tomu, aby mne zase vylovila.

— Doktore, pravil zloduch s úsměškem, doufám že studená lázeň vaši krev trochu ochladila; pokračujme jen ve své zábavě tam, kde jsme ji přetrhli.

— I toť bych raději zhynul, než abych vaše ohavné mudrlanství déle poslouchal, zvolal jsem, a napřáhnuv pěst udeřil jsem svého nepřítele takovou silou, že mi všechny kosti v ruce praštily. Vykřikl jsem bolestí a —

Kapitola třicátá.

Nejkratší a nejzajímavější pro čtenáře.

— probudil jsem se na své posteli.

Kapitola jedenatřicátá.

Některé zlé následky cesty do Ameriky.

Byv zbaven toho nebezpečí nebo té můry, která mne ve snu tlačila, potřeboval jsem hodnou chvíli, nežli jsem se zpamatoval. Kde jsem se nacházel? Do které země vrhl mne můj katan? Záslony postele byly přitaženy, já je rozevřel; pokoj byl tmavý a tichý, byl to pokoj a pološero, jaké se prostírá kolem nemocného. Když se oči na temnotu poněkud uvykly, rozhledl jsem se kolem sebe. Byl tu stůl s papíry, knihami a brošurkami, nepořádně nahromaděnými, byla tu knihovna, v níž některé knihy stály, některé ležely, a na zemi množství foliantů na sebe naložených

v podobě nejisté pyramidy, která se mohla každé okamžení sřítiti; všechno bylo na svém místě, nacházel jsem se ve svém pokoji! Byl jsem zase v Paříži, ve Francii, byl jsem se zase vrátil ze svých cest dobrodružných. Mám se přiznati? Tento návrat do středistě osvěty způsobil mi velmi skrovné potěšení; byl jsem okusil svobody a podržel jsem chuť pro ni.

Zazvonil jsem; manželka má přiblížila se po prstech a ptala se přidušeným hlasem, jestli jsem volal.

— I ovšem, milá přítelkyně, řekl jsem, pusť sem přece trochu světla, vždyť to zde vypadá jako v hrobě.

Johanka rozevřela záslony a zavolala Julii, která po tichu mezi dvéře hlavu strčila a bázlivě na mne pohlížela.

— Nuže, slečinko, zvolal jsem vesele, což dnes tatínka neobejmeme?

Místo, aby se mi vrhla v náruč, přiblížila se úzkostlivým krokem a vezmouc mne za ruku, plakala.

— Jak se dnes cítíš, otče? šeptala.

— Velmi dobře, mé dítě, až na malé umdlení a rozčilení, což pochází od cesty.

— Ah! vzdychla si Johanka.

— Ah! zastenala Julie.

Bylo v tom povzdechnutí tak zvláštního výrazu, že jsem s manželky na dceru a s dcery na manželku pohlížel, jejichž tváře byly celé poděšeny.

— Co je vám? ptal jsem se; což pak jsem tak hrozného řekl, že jste se toho tak ulekly?

— Prosím tě, příteli, buď jen pokojným, řekla Johanka, doktor Olybrius to nařídil.

— Kdo jest ten doktor Olybrius? není to

snad ten blázen, který napsal tlustou knihu „o postu se stanoviště zdravovědy a plavby?“ Co pak by bylo mezi mnou a tímto vážným hlupákem k vyjednávání?

— Muži, řekla má manželka suše, doktor Olybrius jest lékař, jehož ve všech dobrých domech berou na pomoc. Již jest tomu týden, co tě ošetřuje se vší pečlivostí co kollegu a přítele.

— Již celý týden? zvolal jsem vyskočiv z postele. Tobě se něco zdá, má drahá; jak pak by mne doktor v Paříži mohl ošetřovati, vždyť se nacházíme v Americe?

— Poslouchej muži, odpověděla má manželka s pohnutým hlasem, poslouchej a nevytrhuj mne, neb se jedná o tvé zdraví, ba snad o tvůj život. Včera v úterý bylo tomu týden, co jsi domů přišel ve stavu politování hodném. Padl jsi nevím jakému šarlatánu do rukou, který ti dal nějaký nápoj s opiem neb hašišem, což by tě bylo usmrtilo, kdyby nebylo tvého silného ústrojí a naší bedlivé péče. Ležel jsi celý týden dílem jako bez sebe, dílem v strašlivém delirium. Měl jsi trapné sny a nejednou jsme se již báli o tvůj rozum; dnes konečně přišel jsi zase k sobě, jak to doktor Olybrius předpovídal; on ale také doložil, že navracející se zdraví potřebuje největšího ošetření a že to bude nepochybně delší čas trvati, nežli se zbavíš svých snů a obyčejnému životu zase přivykneš; mezi tím jest pokoje a ticha naprosto potřebí.

Nyní byla řada na mně, abych se poděšen na manželku podíval. Jaká to byla pohádka, kterou s takovou jistotou mi vypravovala? Byl jsem přece jist, že jsem byl v Americe; žádná francouzská hlava by něco takového nevymyslila, co jsem zakusil a viděl. Jestli ale Johanka v Pa-

říži zůstala a já mezi tím v Americe žil, kdo byla pak má americkánská Johanka, již jsem tak vroucně k svému srdci tiskl? Byl bych se snad, ani o tom nevěda, dopustil dvoumanželství? Bylo snad dvou Johanek a dvou Jindřichů, jednoho ve Francouzich a jednoho v Americe? Byl jsem snad já sám dvojitým? Měl jsem jen jednu duši a dvě těla? Jaký to zmatek, jaká to směsice!

— Zlořečený Duchamor! bručel jsem, vezmi tě ďas i s tím duchojevem! To jsem se octnul v hezké motanici!

Najednou mne překvapila myšlénka; i činil jsem si předházky, že jsem jen na chvilku své manželky poslouchal. Což mi Duchamor neřekl, že jenom já paměť podržím a že se má rodina promění v Amerikány? Nyní se vysvětlilo vše nejjednodušším způsobem; Johanka byla pouhou hříčkou přeludu. Jestli se koho v mém domě fantas chytal, nebyl jsem to já, nýbrž má manželka.

Tyto jednoduché úvahy navrátily mi opět zmužilosti a vážnosti.

— Má drahá, řekl jsem, nevěř tomu, co se ti zdá. Tvůj Olybrius jest pitomec, já nebyl nikdy nemocným. Důkaz toho jest, že můj puls nemá více nežli pětašedesát tepů, že mám hlad jako vlk a že s tvým dovolením vstanu a se nasnídám.

Místo vší odpovědi dala se má manželka do usedavého pláče; na tento způsob námítek Aristoteles zapomněl, ač mají v domácnostech velkou váhu; muž pohnutý jest již na polo poražen.

Jakožto dobře zvedená dcera přispěla Julie své matce, pověsila se mi na krk a plakala.

— Otče, zvolala, otčínku, nedělej nám starostí a počkej, až doktor přijde.

— Počkám na něj v pokoji a na každý způsob se napřed nasnídám; ostatně vás, mé děti, nechci zarmoutit. Jsem lékařem sám a dávám vám své čestné slovo, že se zcela dobře vynacházím; není-li vám dost na mém slovu, zavolejte souseda Červeného, vždyť jest také lékař a upokojí vás brzo.

Můj návrh byl přijat a Červený byl zavolán. Vstoupiv do pokoje, počínal si tak neobratnou vážností, že jsem se mu dal do smíchu.

— I dobré jitro, starý brachu, uvítal jsem ho, podávaje mu ruku.

— Prokazujete mi velkou čest, pane doktore, odpověděl Červený a sedl si do mé velké lenošky.

— Buďte tak laskav, sáhněte mi na puls a ujistěte tyto dámy, že mi nic neschází.

Vzal mou ruku, počítal velmi vážně tepání krve a obrátil se s podivením k mé manželce.

— Je-li mi dovoleno své mínění vysloviti, řekl, osmělím se tvrditi, že tento puls neznamená nic obzvláštního; jde pravidelně, ba poněkud i slabě, zrovna jako u člověka, který dlouho nic nejedl. Nemoc se tedy již obrátila, jestli vůbec zde nějaké nemoci bylo, což nechci tvrditi. Myslil bych, podotkl dále s úsměchem, že by studené kuře a několik sklenic starého Bordeaux byla nejlepší medicina, a proti té nebude, jak doufám, i pan doktor nic namítati, nechť si jest nemocen nebo ne.

Obě ženštiny se vzdálily, aby mé snídaní uchystaly; Červený vstal, přiblížil se ke mně, drže prst na ústech.

— Slibte, doktore, řekl po šeptu, že si již nebudete hráti s uspávajícími prostředky.

— Tu quoque?*) zvolal jsem; milý příteli, zde nemělo opium co dělati, já byl nagnetisován.

— Jak, doktore, namítl mi, vy usedlý muž a osvícená hlava, vy byste věřil na magnetismus, kdežto celá medicinská akademie jej zavrhuje?

— Nebylo pomoci, výsledek mne přesvědčil, odpověděl jsem s povzdechem; vidíte před sebou oběť onoho proklatého vynálezu. Byl jsem přenešen do Ameriky.

Červený sebou trhl a zbledl.

— Ano, pravil jsem, byl jsem v Americe a se mnou můj dům, a ulice a celá Paříž. Já vás tam viděl, pane Červený, vy jste byl vlastencem, udatným bojovníkem, setníkem u Zuavů.

— Ustaňte, pro Bůh, pravil, kdyby vás tak někdo jiný slyšel nežli já!

— Což pochybujete o mých slovech? tázal jsem se, žádáte důkazů?

— Bůh uchovej, abych vám odporoval, zvolal lékarník, my jsme spolu sloužili v národní obraně, já vás mám za ctihodného muže a bylo by mi velmi líto, kdyby se vám něco nepříjemného přihodilo. Přijmětež tedy mou radu, kterou vám ze staré úcty dávám; buďte opatrným a nepodřekněte se. Pravíte, že jste byl v Americe, dobrá; vy to pravíte a já tomu věřím, ale každý jiný věří pravý opak toho. Vy jste sám jediný toho mínění a víte co přísloví povídá: „Celý svět má pravdu, nemá-li pravdu.“ Zůstanete-li při tom, že jste byl v Americe a budete-li pořád o tom povídat, bojím se, že se nevěřící tím na vás pomstí, že vás vyhlásí —

Zamlčel se, položil prst na čelo, otřásal hlavou a díval se na mne útrpně.

---

*) Ty také.

— Tak? zvolal jsem, vy byste tedy myslil, že nejsem při zdravém rozumu?

— Ne, ne, dozajista ne; vím, co mám o tom soudit; kdo může příliš bujnou obraznost na úzdě držet? Vaše dobrodružství jest tak neobyčejné, že bude nejlépe, nezmíníte-li se o něm ani slovem.

— Pane Červený, pravil jsem, sedněte si a promluvme si trochu, uhlídáte, že jsem nikdy neměl lepšího rozumu jako teď. Jak se vede vašim devíti synům?

— Velmi dobře, odpověděl, děkuju; všichni mají již své dobré místo, až na mého nejmladšího.

— Alfred, není-li pravda?

— Ano, řekl a usmíval se, jest to hezký čtyřiadvacitiletý mladík. Každý otec má z toho radost, vidí-li konečně celou svou rodinu dobře zaopatřenu.

— A co tedy dělají všechny vaše děti? Vypravujte, milý sousede, mluvte nevěřící, a přesvědčte se, že mé srdce a můj rozum jsou mladší nežli tenkráte, když jsem byl dvacetiletým.

— Nejstarší, vypravoval jest jediný, který mi dělá starost. Jest to vtělený obraz své nebožky matky, tvrdohlavý, ctižádostivý, jedná vždy jen dle své hlavy, nikoho neposlouchá a mně nedělá pražádnou radost. Nezbylo mi nic, než abych ho do polytechnické školy poslal, z níž vystoupil jako jeden z prvních chovanců. Bylo mu nabídnuto velmi dobré místo v erárních továrnách na tabák, ale chlapík jest jako jankovitý kůň, který se držet nedá; panáček cestoval raději se svými vynálezy po světě, nyní jest ředitelem železných pecí a ujišťuje, že dosáhl, po čem se snažil. Bůh ho naprav! S průmyslem jest vždy něco zvláštního, člověk neví, je-li v něm šťastným, až teprva když se položí na máry. Chlapec ten mi dělal

vždycky starosti. Všichni ostatní se mi ale vydařili jak náleží. Dostalo se jim řádného literního vzdělání a pomocí několika dobře upotřebených protekcí zjednal jsem všem místa při úřadech. Dva z nich jsou u berničného úřadu, tři u celního, dva jiní jsou už výběrčí, osmý má místo u lesní správy a můj Alfred jest soukromým sekretářem u krajského; chlapík ten bude mít štěstí. Dříve než dvě léta uplynou, stane se, najdu-li jen ty pravé protekce, krajským radou s tisíci zlatými.

— Jak, zvolal jsem, pane Červený, vy co vlastenec děláte ze svých synů škrabáky, kdežto byste jim mohl zjednati postavení neodvislé a učiniti z nich statné občany?

— Doktore, odpověděl lékárník, řídil jsem se jen radou a příkladem jiných chytrých lidí. Státní služba není sice skvělá, ale za to jest jistá; člověk se při tom nemusí trápit a soužit pro svůj chléb a má-li kdo malý kapitál, může s ním se pokusit na burse a může si tak bez namahání hezké jmění sehnat. Vedlé toho musí se hledět, aby se dostala žena s dobrým věnem a ne příliš mladými tetami, tak se žije pokojně v bázni Boží, až se člověk dočká pense a v nějakém malém městě na odpočinek se usadí.

— Ale toť je život jako ústřice v skořápce!

— Nechť si, ústřice jsou pokojné, a na tom hlavně záleží. Jste-li továrníkem, kupcem, podnikatelem, překvapí vás jednoho dne revoluce a uvede vás na mizinu, co nevidět zase přijde silná vláda k veslu a počne vojnu, aniž byste před tím něco tušil. A což teprvé ty daně, ty nesnáze obchodní, ta konkurence! celý svět se spikne proti člověku, kterýž pracuje. Naše společenské poměry nejsou pro samovolnou práci. Každý byl by tedy blázen, aby své štěstí z náhody závislým učinil,

může-li jinak pokojně žíti a co vážený úřadník své vlasti sloužiti. Vláda, holečku, to jest ta pravá Francie. Nechť si demokraté a jiní nespokojenci křičí jak chtějí, mne se to netýká, já jsem spokojenější, nacházejí-li se moji synové mezi těmi, co jedí, nežli mezi těmi, kteří mají býti snědeni.

— A abyste je k tomu přivedl, musíte na všech stranách žebrati?

— Toť se rozumí, že si při tom člověk nějaké ponížení musí dáti líbit, usmál se lékárník; já jsem obcházel princezny na pravou a levou ruku oddané, ministry a komorníky, všechny jsem prosil a všem jsem se kořil; za to jsem ale také svého cíle dosáhl, a na tom především záleží. Nevyvalujte oči, doktore, já to dělal zrovna tak jako všichni jiní lidé, a jak vy to také dělati budete, až to na vás dojde. Proto nejsem méně vlastencem a proto držím přece vždy s opposicí; já náležím jako celá Francie k levému středu a mezi námi řečeno, já jsem hrdý na to; jedná-li se ale o budoucnost mých dětí, pak si schovám své mínění, které mi nic platno není, hezky do kapsy.

— Abyste je zase vytáhl, když vypukne revoluce, není-li pravda? řekl jsem posměšně.

— Toť se rozumí, odpověděl vesele, já se vždy své strany držím, ale obětovat se za ni, to mi nepřipadá. Já v tom právě spatřuju jednu z velkých výhod našich vlád, že vždy revolucí ke svému prospěchu upotřebiti dovedou; hlava vlády se odstraní, avšak mladý lid postoupí; každých patnáct let nastane obrat, blaze tomu, kdo při té příležitosti šťastnou rukou do osudí sáhne a velký los vytáhne.

— Vy jste pravý mudrc, pane Červený.

Jenom rozumným člověkem jsem, odpověděl

Červený s hrdou skromností. Vezměte si na příklad mého Alfreda; odbyl svá studia s výborným prospěchem a při veřejném výstupu dobyl první ceny řečnictví. Kdybych byl na jeho slovo dal, byl by se stal advokátem, hezká to, ale velmi zdlouhavá dráha, obtížná a klopotná ještě k tomu, a nad to dnešního dne k ničemu nevede; kdežto tomu mladíku s jeho vtipem, uhlazeným chováním, bude-li jen poněkud obratným, v státní službě nejkrásnější budoucnost kyne; za deset let může býti podkrajským, za patnáct let krajským, ba i senatorem.

— Co to? zvolal jsem, neslyšíte ten hřmot na ulici.

— I to není nic, odpověděl, to jest jenom kůň, který klopýtl a svého jezdce shodil.

— I totě nehoda! zvolal jsem, to abych zase platil nejméně pět set tolarů!

— Co vám napadá, milý příteli, řekl lékárník, divě se mému leknutí; vždyť to byl někdo neznámý, co si snad vaz zlámal, to se u nás stává každý den, a co je vám do toho? Toť příhoda, za kterou nikdo nemůže.

— Ale aspoň vašeho úřadu se to týká, řekl jsem, zpomenuv si, že se již nenacházím v Americe.

— Úřad není nikdy odpovědným, odpověděl Červený potutelně, úřad se nestará o nás o své újmě, nýbrž o naší újmě.

— Ale máte snad přece nějakého dohlížitele?

— Ovšem, vysvětloval lékárník, ale ten závisí od ředitele, ten zase od vlády a ta jenom od Boha a svého meče. Jak můj nebožtík otec říkával, jsou tři neočekávané případy, v nichžto pomoci není: rozkotání lodi, oheň a jednání panovníků. Za našich časů máme sice již pojišťovacích ústavů proti škodám na moři a proti ohni; avšak

proti jednání panovníků nezbývá nám jiné zbraně než té, kteréž předkové naši již upotřebili, totiž trpělivé snášení.

— To by se občané na to jinak dívali ve státech —

Červený na mne upřel zrak, já se kousl do pysku a mlčel jsem.

— Ostatně si z toho špatného dláždění, jež od desíti let všichni kočí proklínají, nic nedělejte, neboť brzo se odstraní, an dům váš k proražení nové ulice vládou se odkoupí.

— Jak to?

— Což o tom nevíte, řekl Červený, úřední vyšetřování stran té věci trvá již týden.

— I to bych se na to podíval, já se odvolám!

— Že se odvoláte? Co by vám to bylo platné, řekl s otcovským hlasem; milý sousede, vždyť znáte pohádku o hlíněném a železném hrnci. Zanechte každého odporu, byl by bez toho zbytečným, ne-li nebezpečným; vyjednávejte raději s vládou, abyste za svůj dům dostal obstojnou náhradu, to jest to jediné, co můžete dosáhnouti.

— Já se nedám ze svého domu vyhnati, kde můj otec přebýval; vždyť máme noviny, já se veřejně ozvu.

— V novinách? řekl lékárník; to byste tomu dal, přál bych si, aby je všechny potlačili, neb co jsou nám platny od desíti let? Dříve za předešlé vlády vytýkaly ministrům co chtěly, to bylo aspoň zajímavé. Ale dnes to vypadá, jakoby je všechny byla ranila mrtvice; všechny mlčí jako ryby. Nyní nejsou noviny ničím než oznamovatelskými listy. Nač bych vyhodil každý rok padesát franků za list, který se mi do domu zasýlá a nic neobsahuje než oznámení starých škvárů. Kdybych měl

co poroučeti jako vláda, nařídil bych novinám, aby pravdu mluvily, jinak by mi úřední stačily a i ty —

— A to se nazýváte svobodomyslným?

— Ano jsem svobodomyslný a zůstanu při levici až do smrti, horlil směšnou vážností. Od čtyř let nezměnilo se mé politické vyznání ani o písmenu; ať žije nesmrtelná revoluce císařství, která slavné zásady roku 89 až do Moskvy zanesla! Ať zhynou aristokrati a emigranti! Pryč s klerikály, kteří jsou původem naší bídy! Nejsem nepřítelem náboženství, neb vím, že lid musí míti náboženství, ale kněží nechť jsou vlastenci a statní muži. Nenávidím zrádný Albion, proklínám autokratické Rusko, žádám, aby Francie všechny potlačené národy osvobodila, Poláky, Uhry, Valachy, Srby, Řeky, Maronity, Vlachy a Negry. Ostatně miluju pokoj a pěkné umění; nic není tak vznešeného, jako naše první národní divadlo, a nikdy nemůžeme dosti obětí pro ně přinesti. Ó jak často jsem tleskal při slovech Talmy v úkolu Sully: „Vládnu bez strachu a odstoupím bez bázně.“ Žádám si silnou a vlasteneckou vládu, která na slovo poctivých lidí něco dá a tlachalům a advokátům hubu zavírá. Žádám si vojsko tak silné, aby mohlo celé Evropě vzdorovat, a loďstvo aby mohlo s anglickým zápasit; žádám si všude průplavů a železnic, žádám si, aby vláda všude dala dělníkům práci a chléb. A nad to si žádám malý budget a malé daně, neboť nechci, aby se stát z potu národa živil. Toť jest mé vyznání a tak smýšlí všickni dobří Francouzi.

— A svobodu? pravil jsem, kde jste tu nechal, nenacházím jí ve vašem programu.

— To se mýlíte, odpověděl mi; neřekl jsem, že si žádám silné vlády a to takové, aby každý

odpor jednotlivce utlačila? Téhož dne, ve kterém nás vláda o pravých zájmech národa poučena k svobodě přinutí, budeme vskutku svobodnými a přinutíme celý svět k svobodě!

— A co pak vyrozumíváte tou svou svobodou? ptal jsem se.

— Sousede, řekl na to, z této otázky poznávám, jak zdravé vaše smysly jsou. Jaké to množství lidí volá: svoboda! svoboda! a neví ani, jakých tenat jim feudalové a klerikálové nastražili. Nechci ani slyšeti o takové svobodě, která není nic než výsada bohatství a pověry. Jakožto vlastenec a přítel osvěty nechci nic slyšeti o náboženské svobodě, z níž by jen popové těžili; nechci nic slyšeti o svobodě spolčování, an by jí nepřátelé všeho pořádku zneužili, nechci svobody vyučování, an by se ho zatemnilci zmocnili, nechci svobody okresů, neb ta by nám navrátila slaboty svobodných krajů na místo síly ústřední vlády; nechci svobody obcí, aby tam zase sedlák neb měšťan nevládl nad podruhem a nájemníkem. Rámě státu jest lepší a silnější nežli všechna tato anarchická svoboda, která nikomu jinému neprospěje, než aristokratům, kněžím a fanatikům. Já jsem pro lid, ať žije rovnost!

Díval jsem se s úžasem na tohoto poctivého šosáka. Neb před mou cestou do Ameriky, řekl jsem sám k sobě, stál jsem na témž stupni hlouposti; také já jevil své vlastenectví velením otroctví, také já chtěl jsem všeobecnou svobodu docíliti zničením každé osobní svobody, a také já netušil, že po zničení osobní svobody občanů nezbývá nic než surové ústrojí vlády. Duchamore! Duchamore! proklatý čaroději, proč jsi mne učinil cizincem v mé vlasti, proč jsi se mnou nepřesadil všechny Francouze aspoň na týden do Ameriky!

— Nuže sousede, tázal se lékárník, divě se mému zamlčení, co říkáte mým zásadám? nejsem já muž svého věku? nejsem vlastencem a Francouzem starého rázu? Nejsou to ty samy zásady, jež jste sám vždy zastával?

— Máte pravdu, odpověděl jsem, ale když jste vypočítal všechny svobody, které se pro nás nehodí, nevím nyní určitě, jakých svobod byste nám přikázal.

— I což, řekl, vy žertujete. Není to žádná svoboda, může-li kdo chce, chléb a housky péci? Všeobecné hlasování, není to také nic? V hodině volební, tu jest viděti, kdo jest mužem, tu se pozná, kdo se moci nepodá! Od čtyřiceti let, to svědectví si mohu dáti, nehlasoval jsem jinak než s opposicí. Zlomiti mne mohou, ale ohnouti se nedám.

— Ale mezitím vám vezmou střechu nad hlavou a vy ani nemukáte.

— Mezi čtyřmi očmi se přiznávám, že mne prožluklá expropriace mrzí, odpověděl lékárník, ale co si mám počíti jako muž jednotlivý. Co státní občan nepodám se tyranství, ale co lékárník na povolení státním závislý, nebudu se s vládou hašteřiti, vždyť jí potřebuju každý den. A nad to platí přece zásada: zájem soukromý musí ustoupiti zájmu veřejnému. Považte si, že by váš dům, kdyby státi zůstal, nad předepsanou uliční čáru aspoň o celý střevíc vystoupil, kdo by pak trpěl takovou nepravidelnost? My Pařížané rodíme se s kružidlem v oku, a proto by každému mimojdoucímu tato neslýchaná odchýlka nápadnou býti musila a celé město bychme měli na krku.

— Inu, ovšem, řekl jsem, práva nejsou nic, všechno záleží jen na rovné čáře.

— Pane, namítl lékárník, nepozastavujte se

nad rovnou čarou, sice bych dostal špatné mínění o vašem vkusu a vašem oku.

— Vám záleží tedy velmi mnoho na této nejkratší cestě od jednoho bodu ke druhému, a snad byste své zálibě i průmysl v oběť přinesl?

— Ovšem, že mi na tom záleží! zvolal Červený; poslyšte mne sousede, sdělím vám něco v důvěře, co se vám dozajista líbiti bude, jako všem mým přátelům, jimž jsem to sdělil.

— Nu, tak jen vypravujte, poslouchám oběma ušima jako muž, který nic více sobě nepřeje, než aby se na vaši víru obrátil.

— Vidíte, pravil, co se z Paříže stává. Staré domy, staré památky, a všechny pozůstatky barbarského věku boří se pod rukami obnovitelů, a na jejich místě staví se nové paláce a razí se nové ulice. Toť jest obnova velkolepá, divuplná: sami Pařížané nevyznají se již ve svém městě; dříve, nežli deset let uplyne, bude Paříž zcela novým městem, bude to divadlo, hostinec a kavárna celého světa. Nu dobrá; vycházeje od těchto myšlének vymyslil jsem ještě smělejší a krásnější plán; já přeložím celou Francii do Paříže. Nebude žádné provincе více, nebude žádných Auverňáků, ani Gaskoňáků, ba nebude žádných Francouzů, my všichni staneme se Pařížany. Dílo to jest velkolepé, pokračoval, jedná se o to, abychom národní jednotu, které k jejímu dovršení ještě tolik schází, sesílili a sestředili; prostředek k tomu jest velmi jednoduchý. Prodloužím boulevard Sebastopol na jedné straně až do města Bayonne, a na druhé straně až do Dunkerku; jeden konec ulice Rivoli povedu až do Brestu a druhý až do Nizzy. Všechno, co mi bude v cestě, zbořím, aby nic nerušilo rovnou čáru. Jaká to bude výhlídká! Jaký to obzor! A považte, že vydání při tom ani

za řeč státi nebude. Nařízený výkup jest laciný a zvýšená cena pozemků dosáhne ohromné výšky, poněvadž všechno náležeti bude k Paříži. Všechna města stanou se předměstími Paříže. Do prostředka ulice položím železnici a po každé straně domy s podloubím, aby pěší nikdy deštěm a blátem se neobtěžovali; na každém náměstí postavím divadlo a do každého domu dám kavárnu. Paříž se stane tím způsobem rejdištěm celého pokolení lidského. Ale to není ještě všechno; já vezmu ku pomoci také pěkné umění, aby domy obdržely sloh přiměřený. Na konci tohoto dvě stě mil dlouhého boulevardu asi v okolí města Bayonne, vztýčím sochu stodvacet stop vysokou, kteráž představovati bude Slávu a na druhém konci někde u Dunkerku postavím druhou sochu: Vítězství. Na hořejším konci ulice Rivoli kdesi u Brestu bude skupení vojínů, a na dolejším konci u Nizzy budou rusálky vavřínové věnce podávati. Uprostřed, asi blíže města Bourges, vyklene se ohromná Vallhala, obrovský Pantheon. Sloup, nebo spíše nesmírné skupení děl, vypne se k oblakům a ponese Minervu s kopím, přilbicí a štítem; ta bude představovati Francii, královou osvěty, umění a míru. Kolem sloupu bude se klenouti mohutná sloupová chodba ozdobená lesklými děly a kulemi, mezi sloupy pak postavím sochy všech našich národních výtečníků, bude tam Duguesclin, Dunois, Condé, Turenne, Hoche, Kléber, Massena, Murat atd.; nad nimi pak státi budou symbolické sochy vesměs pětadvacet stop vysoké; na jedné straně Vojna, jak průmysl a umění ochraňuje, a na druhém Výboj, jak svobodu do cizích zemí zanáší, uprostřed stály by Krása a Štěstí, jak Udatnost ověnčujou. To bude ušlechtilé, velkolepé; to bude pomník, jímž se sláva naší doby na věky pojistí

a jimiž se vzdělanost dvacíti pokolení povznese. Nesmírnost v jednotvárnosti, jaký to ideál!

— Tuším, že Řekové vyhledávali krásu v pěkných poměrech a v rozmanitosti podob, podotkl jsem.

— Francouzi nejsou ale žádnými Řeky, zvolal lékárník, my jsme Římané; nám se líbí jenom ohromnost a souměrnost; jen co obrovského jest, to jest krásné.

Já jsem si povzdychl, sklonil jsem hlavu a mlčel jsem.

— Nu, doktore, vy zase mlčíte; co říkáte mému plánu?

— Přemýšlím o tom, řekl jsem krče rameny, jak jsem se vrátil ze země, kde se občané více o to starají, aby lid vychovali, než aby kamení nahromaďovali a pomníky stavěli. Sloupy, vítězobrány a sochy ozdobujou sice pěkná náměstí; ale znám ještě něco krásnějšího, vznešenějšího a živějšího, což i nejšerednější ulici blaženým světlem osvěcuje a nejnižší barák v palác mění, jest to: Svoboda!

— Tak? odpověděl lékárník uražen, vaše černé motýly počínají opět poletovati; nebylo by to slušné, abych vás svojí přítomností déle obtěžoval.

Zdvihl se a já ho nezdržoval. Co jsem měl s tímto starým bláznem počíti? Slyšel jsem, jak v druhém pokoji s mou manželkou rozmlouvá a zachytil jsem slova „Olybrius“ a „pospěšte, již je nejvyšší čas.“ Co měla tato slova znamenati? Nestaral jsem se dále o to, ale pochybil jsem tím velice. Hlupákům se nemá nikdy věřiti!

Kapitola dvaatřicátá.

Pařížská rodina.

Konečně jsem se přistrojil, při kterémžto zaměstnání jsem nejednou po svém malém domku v Americe zatoužil. Neměl jsem zde lázně, abych v ní své umdlené údy posilnil, nebylo ohně v mém pokoji ani teplé vody; neb Francouzi ještě nepochopili, že první výminka domácí svobody v tom záleží, aby bylo všechno po ruce a aby k obsluze nebylo nikoho potřebí. Musil jsem neustále zvoniti a po každém zazvonění objevil se škrobený lokaj se slavnostní tváří, který ze své bílé kravaty s majestátní útrpností na mne pohlížel. Ach, kde jsi byl, můj ubohý Zambo? Byl jsi neohrabaný a směšný, to jest pravda, ale tys mne miloval!

Když jsem se byl oholil, prohlížel jsem se v zrcadle maje z toho potěšení, že svůj bývalý obličej opět spatřuju. Nebylo to sice proto, že by ch jej byl shledal zvláště krásným, avšak já byl na něj přivyklý; není nic mrzutějšího nežli shledávati se pod cizí škraboškou. V jídelně nalezl jsem svou manželku a dceru, které mne se špatné zatajeným nepokojem očekávaly. Manželka má dělala, jakoby byla zaměstnána s vyšíváním, Julie též vyšívala a pohlížela na mne časem okem smutným a bázlivým.

Sedl jsem si k stolu a zabral jsem se s výbornou chutí do svého snídaní. Osm minulých tak nepokojných dnů, jakož i pouhá voda, již jsem pil, způsobily, že jsem své francouzské snídaní a starý Bordeaux požíval s pravou rozkoší. Nalezl jsem opět svou vlast, mé srdce se rozehřálo, a dostal jsem poetické myšlénky, což se mi v Massachusettsu nikdy nepřihodilo.

Ó drahá vlasti, již miluju jako milenec svou milenku, s níž se neustále vadí a již by všemi půvaby a cnostmi ozdobil, ó má drahá Francie! Vychování tvé má nejednu chybu, ale příroda s tebou zachází jako s rozmazleným dítětem. Nic se nevyrovná kráse tvé oblohy, bohatství tvých žní, dobrotě tvého ovoce a ohni tvého vína. Neuchvátí-li zimniční revoluce tvé syny, jsou zdvořilými, přívětivými a vtipnými a tvé dcery jsou ještě ušlechtilejší, spanilejší. Co ti schází, aby národ tvůj byl nejšlechetnějším a nejšťastnějším na zemi? Nic než svoboda, o níž vtipkuješ, aniž bys měla o ní ponětí!

— O čem přemýšlíš, milá Julie, tázal jsem se dcery, jejíž mlčení mně bylo nápadným.

— O ničem, drahý otče.

— Opravdu, má milá? můj malíček mi ale povídá, že si slečinka dělá starost o svého nejstaršího přítele.

— Nezapírám to, můj otče.

— I což, mé dítě, takové myšlénky musíš zapuditi. Já se vynacházím tak dobře, že se jen s tvým štěstím zabývám. Nu tedy, dceruško, kdy pak se budeš vdávat?

Má manželka vyskočila, jako by ji štír byl uštknul. Julie se začervenala až po uši.

— Jen žádné dětinství! doložil jsem, ty budeš brzo dvacet let, Julinko, a nepatříš již k malým hloupým holkám, které při slovu „manžel“ šilhají a na konec svého nosýčku se dívají. Není-li tvé srdce již svobodné, pověz mi to jen, měj ve mne důvěru, má zlatá, přijímám již napřed zetě, kteréhos pro mne vyvolila.

— Julie, pravila má manželka hlasem velmi pohnutým, jdi do mého pokoje a přines mi vlnu, již na vyšívání potřebuju.

Promluvivši takto dala dceři znamení, což se v dobré francině překládá: Jdi a nech nás!

Sotva se Julie vzdálila, dala se manželka do pláče.

— Muži, řekla, tys ukrutným. Co ti to dítě udělalo?

— Jak to? Vždyť se mohu přece své dcery zeptati, zda-li má milého?

— Má dcera, pane, nemá žádného milého, odpověděla manželka. Jest to dobře zvedená dívka, která se jinak chovati nebude nežli její matka; onať vyčká pokojně den svého zasnoubení, aby pak onoho muže milovala, jehož jí rodiče vyhledaly.

— Tedy teprva na den svatby? zvolal jsem, mně se zdá, že by to bylo trochu pozdě. Nemá-li láska již prvního večera přístupu, nalezne nejbližšího jitra dvéře zavřené. Štěstí své příbuzným přenechati, jest věc nebezpečná; holka se vdává pro sebe a ne pro svou matku. Povinnost jest velmi pěkná věc, avšak nikdy nenahradí onu první posvátnou oddanost srdce, onu svobodnou něžnost první lásky.

— Nepochopuju, kde jsi vzal takové myšlénky, odpověděla manželka přísně, měl bys svou vlastní rodinu míti v lepší úctě a takovými smutnými výstřednostmi ji ušetřiti.

— Ale má drahá, ve všech zemích volí si dívky své ženichy samy. Podívej se jen do Ameriky!

— Což jsme Irokesové? vpadla mi manželka do řeči.

— Podívej se tedy do Anglie, do Němec, ba i do Španěl; všude se provdávají dcery jen za toho, koho milujou, a neslyšel jsem, že by tam manželství bylo méně šťastné nežli v Paříži.

— Nemáš zdravý rozum, muži!

— To jest, paničko, jeden z nás dvou vězí tak v předsudcích, že má úsudek převrácený.

— Ano, pane, jen s tím rozdílem, že jste sám jediný se svým míněním a že v celé Francii každý tak smýšlí jako já.

— Aha! bručel jsem, tedy zase nacházím zde svého starého tyrana, pana Každého. Ó jak se mi má žena v Americe jinak líbila!

Každý další výklad byl zbytečným; nejsem milovníkem hádky a proto jsem sáhl k prostředku, jehož Sokrates sice upotřebiti nemohl, kterýž mi ale byl velmi vhod: zapálil jsem si dýmku a počal jsem sníti.

Poklid netrval dlouho. Jindřich vstoupil do pokoje a objal mne ostýchavě. Podíval jsem se na svého syna a s tíží jsem ho zase poznal. To nebyl můj smělý dobrovolník, který byl v každém okamžení hotov plouti do Indie nebo vypraviti se do boje; byl to hezký, ulízaný mladík, jenž se podobal loutce. Vlasy měl na týlu rozdělené jako ženská, košile jeho byla vyšívaná a kolem stojatého límce měl pestrou stužku místo šátku; mohl se míti za dívku v kabátě, celá jeho osobnost jevila něco ženského, nedůtklivého a nudného.

— Odkud přicházíš, můj drahoušku! oslovila jej matka.

— Od friséra, matinko.

— Od friséra! tedy potřebuje můj syn parukáře! Díval jsem se na něj jako na vzácnost.

— Byl jsi dnes ráno v jizdárně? pokračovala má manželka.

— Ano, matinko, a v šermírně také.

— Velmi pěkně, řekl jsem, mám rád taková mužná cvičení. Mladík musí jezditi, plovati, šer-

movati a střílet, vzdělaný muž musí proti rozmařilosti světa neustále bojovati, aby nezmalátněl; ale to není všechno, milý Jindřichu, mladík si musí také nějaký stav vyvoliti. Tys nyní šestnáct let, staneš se brzo mužem, čím pak vlastně chceš býti?

— I ty můj ubohý drahoušku! zvolala manželka; popřej mu přece jeho mladý věk, aby ho užíval, vždyť neodbyl ještě ani gymnasium.

— Dobrá, tedy ať ho odbude.

— Ale vždyť mám čas, otče, řekl Jindřich a zíval; příštího roku dáš mi repetitora.

— Repetitora? K čemu to? chceš se dáti vycvičit jako papoušek?

— Ale vždyť si každý béře repetitora, podotkla manželka. Syn našeho bankéra má ho také; před tím neuměl pranic, byla to prázdná hlava a za tři měsíce vpravili do něho celou encyklopedie, tak že se mu celý svět, ba i jeho examinátoři divili.

— A po třech měsících byl ještě hloupější nežli předtím, není-li pravda?

— Co na tom, odpověděla manželka, ale odbyl si přece maturitu. To jest brána, která vede ke státní službě.

— Nyní se tedy také připrav na maturitu, můj synu, žádám, abys v sedmnáctém roku pro nějaký stav se rozhodl.

— Ale vždyť musí studovati ještě práva, řekla manželka.

— Ano studovati! tři léta po procházkách a kavárnách se potloukati, až nastane doba chronické nemoce, jež se zkouška nazývá. Ano, tři nejkrásnější léta života v pitomém lenošení a v nerozumných radovánkách promarniti! O tom nechci nic věděti. Jindřich ať si vyvolí nejdříve

nějaký stav a pak ať třeba prostuduje práva. Mluv můj synu, čím pak chceš býti?

— Čím sám chceš, otče, odpověděl rozmarně a objal svou matku, která se usmívala, jako by mu říci chtěla: měj trpělivost, synu, tvůj otec se zbláznil.

— Tak? ty v sobě necítíš tedy žádného povolání, nechceš si stav svůj sám vyvoliti?

— Vždyť mi ho vyvolíš otče sám. Zůstanu-li jen v Paříži, a mohu-li jezditi a se svými přátely se vyrážeti, pak jest mi vše ostatní jedno.

— To dobré dítě, jak nás miluje, řekla manželka a hladila synu vlasy.

— Tedy vyrážeti se chceš? zvolal jsem, kdo pak ti vštípil tyto zásady? Hochu, nejsme proto na světě, abychom se vyráželi; práce, ta jest přikázáním Božím, ta krotí naše vášně a klestí nám cestu k slávě a štěstí. V Americe není ani jednoho mladíka tvého stáří, který by se již sám o sebe nestaral a nejživějším pocitem své povinnosti a svého povolání naplněn nebyl.

— Muži, řekla manželka s patrnou netrpělivostí, proč pak týráš toho chlapce, který nic jiného nechce, než aby ti potěšení udělal? Počkej jen, vždyť se zachová tak jako každý jiný.

— Totiž, nebude dělati nic.

— Obdrží místo.

— To jsem očekával, zvolal jsem v nevoli nad mateřskou slabostí; místo! to jest to velké slovo; můj syn se stane úřadním písařem.

— Ale co chceš, vždyť všickni mladíci tak začínají, pravila manželka; ukaž mi jednoho syna z naší známosti, který by to činil jinak. Proč pak si hraješ zrovna ty na podivína?

— Tak! řekl jsem; Jindřichu, ty nechceš sám býti původcem svého štěstí a nechceš své posta-

vení vlastní prací a vlastními vlohami si vydobýti? Což není neodvislost nic? Nechceš býti advokátem, lékařem, továrníkem nebo kupcem?

— Proč pak ne kramářem? namítla manželka s opovržením, které mne urazilo.

— Ano, paničko, cukr na svůj účet odvážiti, to jest hanba, ale v kanceláři na účet vlády rejstříky dělati, to jest slavné a vznešené! A k dosažení toho musíme žebrati, vlastní mínění zapírati a lidem pochlebovati, jež bychom jinak ani nekopli.

— Ale vždyť to každý tak dělá! bědovala manželka, což pak se máš za chytřejšího a lepšího nežli jsou jiní lidé?

— Ó předsudku! předsudku! zvolal jsem. Ano Paul-Louis, máš pravdu, my jsme národem samých lokajů.

Byl jsem rozvzteklen. Přeměřoval jsem pokoj velkými kroky a uhodil jsem pěstí do stolu. Jindřich svěsil hlavu a mlčel; manželka zbledla a sevřela rty, pronásledujíc mne očima.

— Muži, řekla konečně, udělej, prosím tě, tomuto směšnému výstupu konec; zapomínáš, že nesnesu takové výtržnosti; až se upokojíš, nabudeš jak doufám opět svého rozumu, ale v tomto okamžení nevíš, co mluvíš.

— Paničko, odpověděl jsem, mně se zdá, že taková slova u přítomnosti mého syna nejsou na místě, ty podkopáváš povinnou úctu.

— Milý muži, řekla, tys nemocen.

— Dosti toho! zvolal jsem, ta tvá útrpnost uráží mne na nejvýš. Já dokážu, že jsem ještě pánem ve svém domě; navzdor vašim předsudkům a navzdor vašemu pomatení provdám dceru podlé vlastního přání jejího a syna svého přinutím, aby si vyvolil stav podlé své chuti, a to stav neodvislý.

— Muži, tys ztratil rozum! hořekovala má manželka, lámajíc rukama.

— Posud jsem ještě pánem svých smyslů a ukážu, že jsem také pánem ve svém domě.

— On blázní! křičela má manželka a počala hlasitě plakati; i vrhla se v náruč mému synu, který se dal také do vzlykání.

V tom okamžení rozevřely se obě veřeje dveří a služebník ohlásil pana doktora Olybria.

Kapitola třiatřicátá.

Doktor Olybrius.

Vstoupil do pokoje, ještě ho vidím před sebou. Lysé čelo s přizrzavělými kadeřemi po obou stranách, zlaté brejle, faryzejský úsměv, podbradek polo ponořený do široké kravaty, zelený kabát se stužkou, která zahrávala všemi duhovými barvami, vše ukazovalo na hlupáka, který to k něčemu přivedl. Za ním přišli jako dva drábové, advokát Liška, který svýma kuníma očima kolem sebe slídil, jako by hledal díru, do níž by vklouznouti mohl, a plukovník Janský, kterýž podepíraje se o hůl, se svým tlustým břichem a svou pakostnicí pokulhával. Co měla tato podivná návštěva znamenati? Ach, měl jsem se to brzo ku své zkáze dověděti.

— Dobrý den, milost paní, řekl Olybrius a políbil mé manželce ruku; zotavila jste se již ze svého namáhání a leknutí? Šetřte se, srdce jest nejslabší ústroj ženy; nestaňte se obětí své citlivosti.

— I dobrý den, doktore, řekl po domácku a podal mi ruku, již jsem nemohl odmítnouti; to mne těší, že vás nalezám na nohou. Nepovažujte

mne za lékaře ale za svého přítele. Řekl jsem to také těmto pánům, kteří jakožto sousedé po vašem zdraví se ptali a zpočátku sem ani vkročiti nechtěli.

— Dobrý den, pane Lefebvre! pozdravil mne plukovník. U všech šlaků! tedy jsme byli nemocni? Ale tělo se již zotavilo? i to jsem rád, že vás vidím, prach a broky!

Liška neklel, ale učinil mi přisládlým hlasem tak obojetnou poklonu, že jsem se cítil uražena, aniž bych vlastně věděl proč.

— Nu, a jak se vám vede? ptal se Olybrius.

— Velmi dobře, odpověděl jsem.

— Tím hůř, neb to není přirozené, to jest důkaz, že jed ještě účinkuje. Po tom strašlivém spustošení, jež opium za týden ve vašem ústrojí způsobilo, měl byste vlastně býti více mrtev než živ, měl byste býti bez pulsu a bez hlasu.

— On jest ze železa, podotkl plukovník, prach a broky! z něho mohl býti řádný kyrysník.

— Pane kollego, řekl jsem Olybriu, se svou diagnosou jste se omýlil. Můj případ jest tak neobyčejný, že by i každý jiný na vašem místě byl zapomněl svou latinu. Já nebyl opiem otráven, já byl magnetizován a do Ameriky přenešen, odkud jsem se dnes v noci vrátil.

— I hrome! vykřikl plukovník, to nazývám přece natahování; já měl ve svém pluku Gaskoňáky, kteří uměli pořádně prášit, ale před vámi musili by se schovat.

— Milý kollego! řekl Olybrius sladkohořkým hlasem, vím vždy, co pravím. Fakta nedají se odepříti, nic není tak neustupného jako faktum. Já se pranic nedivím, že si myslíte, jako byste byl přišel z Ameriky, to jest právě účinek opia; já ale, který jsem vás po celý týden ve dne

v noci ošetřoval, já vám pravím, že jste po celý ten čas ležel ve své posteli a že jste Paříž neopustil.

— Pane, odpověděl jsem, přicházím ze země, kde panuje pravda. Naučil jsem se tam míti všechny úřadní a ochotné lži v ošklivosti; věřte si co chcete, ale to vám pravím, že jsem byl celý týden buď tělesně nebo duševně, to již nevím, v Americe.

— Účinek opia, řekl Olybrius bera si šňupec ze své pyksly. Mozek není posud volný, přeludy ještě trvají. Milý pane, musíte svým rozumem proti nemoci se obořiti, sic bude váš mozek jevištěm velmi povážlivého nepořádku. V takových případech jest nejlépe, jak sám víte, vrtochy z hlavy vypuditi a lékaři důvěřovati. Vy — jste — ne — byl — v A — me — ri — ce! slabikoval důrazným hlasem.

— Pane, odpověděl jsem, vy mi přece dovolíte, abych si věřil, co chci.

— Muži, bědovala má žena hořce plakajíc, pro Pána Boha, nestůj na tom, bude to tvoje zkáza!

— Můj Bože, má milá, řekl jsem trpce, jakým hlasem mi to pravíš. Jest mi, jako bych ubohou Rachel slyšel v úloze Roxany deklamovati:

„Poslyšte pane můj, vím, že vás miluju;
Ó vy se zničíte, nechte mne odejít.“

Místo aby mi odpověděla, vyzdvihla má manželka ruce k nebesům, vzala Jindřicha za ruku a opustila s ním pokoj, pokrývajíc obličej šátkem.

— Prach a broky! zvolal plukovník, vy zarmucujete svou paní; vždyť jest dovoleno lháti, můžeme-li tím paním něco příjemného říci; vy se nezdáte býti ani Francouzem! Prach a broky!

— Milý sousede, oslovil mne advokát polovičním hlasem, jakoby nějakou řeč před soudem počínal; mluvme spolu rozumně. Jestli jste byl v Americe, tedy jste tu zem poznal jak náleží a můžete i o zvláštnostech jejích se vysloviti; jestli se vám to ale jen zdálo, pak nebudete míti o tom spořádaných myšlének, nýbrž bude vše spleteno a nemožno. Dovolte, abych vám předložil několik otázek, které vás do skutečného života zase uvedou a podlé nichž sám budete moci posouditi, jsou-li vaše domysly jenom sny neb skutečností.

— Tedy mluvte, pane, poslouchám.

— Nepozoroval jste, pokud jste byl v Americe, že tam lidé na ulicích po sobě pistolemi střílejí? Neviděl jste tam, že podlé Lynchjustice každý den dvě, tři osoby na sloupy svítilen se věsí?

— Pane, odpověděl jsem, přenechte takové tlachání zdejším novinám. Amerikáné jsou stokráte pokojnější a vzdělanější nežli my; neznají ani souboje.

— Prach a broky! vykřikl plukovník, ten umí natahovat! Vy tedy myslíte, že jest na světě země, kde se lidé neduelujou? Což jsou v té Americe samé jeptišky?

— Účinek opia! pravil Olybrius, všechno se následkem jeho spatřuje v pěknější podobě.

— Řekněte raději v ohavnější podobě, pravil plukovník, prach a broky! Kdybych byl v těch amerických barácích, poličkoval bych všechno v pravo v levo, abych se přece přesvědčil, zda-li tam mají lidé také srdce v těle.

— Pozoroval jste v Americe také nějakou vládu, nebo aspoň některé stopy její? vyptával se advokát dále.

— Pane, řekl jsem, tam jest nejlepší vláda na světě; jest tam vláda, která tak málo vládne,

co jen možná a která občanům nikterak nebrání, aby sami své záležitosti spravovali, jak se jim líbí.

— Účinek opia! doložil Olybrius; každému je známo, že v Americe panuje pouhé bezvládí.

— Pane, odpověděl jsem netrpělivě, jděte tedy do Spojených Států a naleznete tam ústřední vládu, čtyřiatřicet vlád jednotlivých států, pětatřicet senátů a pětatřicet sněmů. Připustíte, že takové zřízení divochové si nevymyslili.

— Prach a broky! křičel plukovník, pětatřicet hnízd advokátských a tlachalských! Kdyby takové bláznovství bylo možné, odejel bych hned do Ameriky, abych tato hnízda z oken vyházel. Vzhůru zbraň! měřte! palte! a všichni ptáci vyletí!

— Mají v Americe také ministerstva? tázal se advokát ostrým hlasem, jejž umírniti se snažil.

— Ovšem.

— Na příklad mají tam ministerstvo náboženské a pro vyučování?

— To ne; neboť církve jsou neodvislé obce; každý tam může kostel otevříti a nemusí se o nic dále starati, než o zákon.

— Toť nemožné! namítl advokát; občanstvo by se stalo hračkou kněží a fanatiků; každého dne by mohlo nastati krveprolití.

— Pane, odpověděl jsem, ta věc se vám zdá býti nemožnou, avšak v Americe jest provedena a podotýkám jen, že v žádné zemi není více snášelivosti a více křesťanské lásky jako tam.

— Účinek opia! doložil Olybrius.

— A nejenom církve jsou prosty každé dohlídky, pokračoval jsem rozhorleně, nýbrž i školy a nemocnice; každý tam smí vyučovat, bídě svých bližních ulevovat, aniž by se u policie stran toho přihlásil.

— To jest pouhý sen, řekl advokát, taková věc jest sama sebou nemožná.

— Účinek opia! doložil Olybrius.

— Doktore Olybrie, zvolal jsem, má-li někdo ve své hlavě nějaký nerozumný vrtoch, nejsem to já dozajista.

— Vrtoch sem, vrtoch tam, pravil Olybrius; já beru ale tyto pány za svědky, kteří mi dosvědčí, že jste posud ani jediného rozumného slova nepronesl.

— Jest v Americe také nějaké státní rady? pokračoval advokát ve výslechu jako houževnatý vyšetřující soudce.

— Nikoliv, neb tam stačí soud, jemuž i vláda podrobena jest.

— Jaká to smyšlénka! zvolal Liška; žádný národ by nemohl ani půl léta obstáti bez tohoto podivuhodného rozdělení státní moci, která jest chloubou naší nesmrtelné ústavy. Dejme tomu, že by blaho státu požadovalo, abyste byl bez soudního rozkazu zatknut, co by si s vámi počali v oné zemi Huronů?

— Co by si počali? odpověděl jsem. To jest velmi jednoduché; tam by drzího rušitele zákona před soud povolali a odsoudili by ho k zaplacení několik set tisíc franků.

— Co vám to připadá? Co by se stalo z okresních hejtmanů? kam by se poděla úřední vážnost?

— Okresních hejtmanů? odpověděl jsem, těch tam ani není.

— Žádných okresních hejtmanů! zvolal Liška se smíchem, co by si počali občané bez těchto ochránců veřejného pokoje, kteří za ně myslí a jednají!

— Což jiného, odpověděl jsem, než že by si své

záležitosti sami zpravovali, jak to v skutku činí. Což vám něco takového ještě nepřipadlo, pane státníku?

— Ne, odvětil suše, neb mně připadají jen věci, které možné jsou. Kdo pak tam řídí veřejné mínění, kdo pak učí občany, jak mají mysliti?

— Toť se ví, že nikdo.

— Tak? tedy tam není ústřední kanceláře pro dozor nad novinami?

— Ovšem že ne. V této zemi Huronů, jak ji nazýváte, může každý mluvit, psát a tisknout co chce, ovšem pod rukojemstvím zákonů a soudů. Noviny se tam považujou za všeobecné dobrodiní a proto se podporujou a rozšiřujou po celé zemi. Není tam ani kauce, ani kolků, zkrátka nic, co by rozšiřování osvěty překáželo, co by svobodu obmezovalo.

— I hrome! zvolal plukovník, v té zemi má asi žandarmerie práce!

— Tam není žádné žandarmerie, pane plukovníku.

— Cože? žádné žandarmerie! Prach a broky! už toho mám dost, to jde příliš daleko, nejste-li pane sousede zralý pro blázinec, ať ho raději hned rozbourají. Jaktě živ jsem neviděl tak hotového blázna! žádná žandarmerie! Proč pak neřeknete hned, že tam není žádné armády, žádné kavallerie, žádné infanterie, žádné artillerie, žádných generálů, plukovníků a setníků; toť by byl stát samých šosáků a Irokésů, jakého ještě ani na světě nebylo!

— Pane plukovníku, odvětil jsem, po celých sedmdesát let neměla severní Amerika armády, a až se teď pokoj ustálí, obejde se zase bez ní. Jest tomu v skutku tak, žije tam národ samých šosáků.

— Dost toho, mladíku, řekl a zvraštil čelo;

mějte mé šedivé kníry v úctě. Prach a broky! jsem takto dobrý chlap, ale už jsem jiné lidi nabodl, kteří ani za den půlku toho nenaprášili, jako vy za čtvrt hodiny.

— Účinek opia! doložil Olybrius. Jak by to bylo možné, aby lid žil bez žandarmerie a armády? Podlé toho mohl by se tedy lid zcela svobodně na ulici neb jiném veřejném místě shromážditi, aby tam o politice jednal a vládu posuzoval; snad by tam lidé dokonce směli chodit i ve zbrani?

— Ovšem, řekl jsem, a nikomu proto nepřipadne, že by se tím pokoj přerušiti mohl. Svobodní občané, na svobodu přivyklí, vědí sami nejlépe, co mají dělati. Je-li toho zapotřebí, vyhoví zákon, a policejní strážník a soudce stačí, aby zjednal pořádek a přestupek pokáral.

— Již vím toho dost! řekl Liška a mrkl na Olybria, doktore, já jsem přesvědčen.

— A lékařství, jak se to provozuje ve vaší zaslíbené zemi? tázal se vážný hlupák Olybrius s celou svou důstojností, otáčeje pykslu mezi prsty.

— To jest jedno z oněch zařízení, kteréž mne nejvíce překvapilo, odpověděl jsem, v Americe provozujou i ženy lékařství a to s prospěchem znamenitým.

— Kýho šlaka! řekl plukovník, kdybych byl tak měl plukovního lékaře v sukni, když jsem po tři měsíce ležel raněn v Konstantině; byl bych dal všechny lékaře za jednu takovou lékvářku! totě vtip, není-li pravda? prach a broky!

— A to není jediný stav, dodal jsem, jemuž se ženy věnovaly, zmocnily se také škol a vychovávají mladou Ameriku.

— I toť z nich budou asi vojáci! pravil plu-

kovník; co pak z těch školních bud vychází? kornoutkáři a škrabáci, není-li pravda?

— Z nich vychází sedmkrát sto tisíc dobrovolníků, kteří jako hrdinové bojujou.

— I prach a broky! zvolal plukovník, to máte z novin. Již od dvou let vypravujou noviny o těchto slavných dobrovolnících, kteří pořád jedni za druhými běhají, aniž se mohou dohoniti. Kdybych tam tak byl se svým 14. plukem lehké jízdy, jak bych jim všem vyklepal bez rozdílu! Kdyby aspoň revoluce v jiné zemi vypukla, to by mělo přece něco zábavného do sebe, ale té Ameriky mám již dost.

— Pane plukovníku, předpokládám, že nechcete hájiti otroctví.

— Vaši černoši jsou pro mne velmi směšní, ale vašimi Amerikány povrhuju. Jest to jen houf demokratů a jiné luzy, která Evropu svým příkladem kazí a všechnu vzdělanost poskvrňuje. Chtěl bych, aby sever polkl jih a tím se zardousil; to je má politika, a v tom ohledu nejsem jediný, prach a broky!

— Pane, promluvil na to Olybrius pozdvihnuv se majestátně ze svého sedadla, dovolte, abych výsledek naší rozmluvy několika krátkými slovy naznačil. Odpovědi těchto pánů, vašich přátel a sousedů, byly odpovědi rozumné a důmyslné, z nichž jste se musil přesvědčiti, že mozek váš se nenachází v obyčejném stavu. Stát bez vlády, bez armády, bez žandarmerie a přenechán oné bezuzdné svobodě, která připouští, aby každý jednal, myslil a se modlil, jak se mu líbí, stát takový, to mi připustiti musíte, jest smyšlénka nejodvážlivější, jest to pouhý účinek opia. Vaše soustava státní netrvala by ani čtvrt hodiny; jest to zamítnutí všech zásad a výminek oné civili-

sace, která se v jednotě našeho velkého národa jeví. Moudrost předků našich založivši důmyslně sestupňovanou a sestředěnou vládu vyzdvihla již dávno Francii na tento vznešený stupeň a přivedla Francouze k tomu poznání, že svoboda nespočívá v ničem jiném než v poslouchání. V tom právě záleží naše sláva a naše síla, na to nezapomeňte milý kollego a zpamatujte se zase. Ony anarchické myšlénky, kteréž váš mozek znepokojujou a kteréž v hlavě Francouze nikdy zroditi se nemohly, ty vám praví zřejmě dosti, že jste nemocen a sice tím více nemocen, čím méně svou nemoc cítíte. Jest to nyní nanejvýš důležité, abyste byl co nejbedlivěji ošetřován, a připojuju k tomu, že jen energické léčení s to jest, aby zjednalo vám zase vládu nad sebou a navrátilo vám ztracenou mysl pokojnou.

— Proč pak neřeknete raději bez obalu, že jsem blázen, kterýž se musí zavříti?

Olybrius si povzdychl, vzal šňupec tabáku a vedl ho skroušeně k nosu, pohlížeje při tom na mne s velkou útrpností.

— Ubohý příteli, řekl, nacházíte se v skutku ve stavu velmi povážlivém, ale já vás zachráním, ano já vás i proti vaší vůli zachráním.

Cítil jsem, jak mne zlost popadá a že se už sotva zdržím.

— Pane, pravil jsem, udělejme konec této komedii, už mně to trvá příliš dlouho a já jsem unaven.

Olybrius začepejřil se jako krocan.

— Pane, odvětil sesiluje svůj hlas, mluvíte se mnou zvláštním způsobem.

— Jen se nerozčilujte, milý doktore, sice vás raní mrtvice.

— Doktore Lefebvre, odpověděl na to, nestrpím žádných urážek. Víte, s kým mluvíte panáčku?

— Ano, můj bachoratý pane, s hlupákem.

— Pane, nezapomínejte, že stojí před vámi muž, jehož všichni suverénové Evropy vyznamenali.

— O tom se dá mluviti! zvolal jsem; vím čeho k tomu zapotřebí. Dá se svazek sepsaných hloupostí do červené kůže svázat, pak se zanese na vyslanectví, a brzo na to přijde komandéřský nebo rytířský kříž hrocha nebo kondora. Řády! toť ta almužna, již knížata žebrákům literárním udělujou.

— Víte-li pane, odpověděl Olybrius, že jsem již ve svém dvaatřicátém roku byl jednohlasně vyvolen za člena medicinské akademie?

— Hle, hle, řekl jsem, mám tedy přece pravdu a to více, nežli jsem myslil. Kdybyste měl vloh, měl byste také nepřátel a byl byste zůstal až do svého padesátého roku před dveřmi akademie, a pak byste byl prošel jen s jedním hlasem většiny. Hlupáci nestojí nikomu v cestě a vstupujou tedy do akademie jako do mlýna.

Byl jsem poněkud daleko zašel, to jsem cítil. Plukovník smál se hlasitě, ale Liška na mne pohlížel způsobem velmi divným a Olybrius zalkl se takřka vztekem. Již jsem myslil, že si s ním úlohu vyměním a že nemocný lékaři bude musit pustiti žilou. Advokát měl nepochybně nějaké zaříkadlo pohotově, neb několik slov do ucha Olybria pošeptaných vrátilo tomuto hlupáku zase jeho předešlý rozmar. Ďábelský úsměch vyjasnil jeho tvář, přiblížil se k plukovníku, poklepal mu na rameno a zavedl ho spolu s Liškou do kouta.

Tento nezpůsob, toto tajné radění za mými zády a v mém vlastním domě mne dopálilo. Přeměřoval jsem svůj pokoj velkými kroky a chtěl

jsem si právě zlost svou vylíti, an Olybrius, aniž by mne byl pozdravil, z pokoje vyšel; Liška ale, ten se mi hluboce poklonil. Plukovník se mi přiblížil s veselou tváří, oči jeho zářily radostí.

— Víte-li pak, pravil mna si ruce, že jste tomu chlapíku notně zatopil?

— Neměl jsem to dělati, pravil jsem.

— To právě nechci říci, řekl Janský, avšak mně jste tím udělal náramné vyražení, prach a broky! Opovrhuju touto sběří, která si prsa pentlemi a řády zdobí, aniž by kdy byla něco jiného nasadila nežli kůži jiných; ale mezi námi řečeno, ten muž s tím není spokojen; stojí na tom, že jste ho urazil a že ho musíte odprosit.

— Já? zvolal jsem.

— Upokojte se, řekl plukovník, já tu věc již vyrovnal, já ho přivedl k rozumu.

— Nuže dobře.

— Půjdete s ním na souboj!

— Na souboj? tázal jsem se udiven, a kdy pak?

— Hned, pokud klíh nevystydne, jak se říkalo u našeho pluku. Nic není mrzutějšího, nežli něco nechat vychladnouti; já jsem tím způsobem již asi nejméně deset příležitostí propásl, poněvadž jsem nechal čtyřiadvacet hodin uplynouti. Můj vůz čeká dole, můžeme hned odjeti; mám výtečné pistole, kterým svou pochvalu neodepřete. Já jsem jednou na třicet kroků jistému panáčku ucho odstřelil, který se na mne od strany podíval, vymlouvaje se, že šilhá. Rychle tedy můj hrdino, pospěšme si, každé minuty je škoda. Pochod! prach a broky!

— Za okamžení jsem vám k službám, odpověděl jsem.

— Aha, chcete před tím ještě svou paní a

své děti obejmouti? To nestojí za nic! Člověk se rozčílí a ruka se potom třese; jen žádné smutné loučení! vypijte raději sklenici dobrého madejrského vína a vykuřte dvě cigara; to dodá mysli, posilní ducha a upevní ruku.

Nebylo mi těch prostředků zapotřebí, abych zmužilosti nabyl, zlost mne unášela. Vstoupil jsem do pokoje mé paní, stálať tam bledá a němá se svými dětmi, bylať všechno slyšela, co se vedlé mluvilo.

— Odcházíš s doktorem? pravila konečně hlasem málomocným.

— Ano, milá přítelkyně a nepochybně na několik dní. S Bohem! milý Jindřichu, rozmysli si to, co jsem ti řekl; nebylo o to postaráno, aby vůle tvá se vyvinula, toť velká nehoda, vášně zaujmou pak v naší duši ono místo, jež vůle měla zaujmouti. Hleď, abys nabyl rozumného přesvědčení a odhodlané povahy, to jest to, co dělá muže. Vyvol si neodvislý stav, nepodrob se nikomu, hleď jen, abys před Bohem se nemusil začervenat, o budoucnost se pak nestarej. Štěstí nepřebývá na tomto světě, ale spočívá v dobrém svědomí; nejušlechtilejší radosti požívá poctivý muž, kterýž vlastní prací a cností se vyšinul a v tom záleží také pravá velikost. Buď s Bohem, staň se dobrým křesťanem a občanem a zpomeň si často, že jest jenom dvou zbraní proti sobectví: láska k Bohu a láska k svobodě. Také ty buď s Bohem, má Julie! vyvol si sama muže; nehleď ani na jeho stav, ani na peníze, nýbrž jen na jeho srdce, toť jediné bohatství, které nepodléhá ani času ani náhodě. Vezmi si především takového muže, jehož si vážíš a který tak smýšlí jako ty, buď hrdá na otce svých dítek. Láska prchá, ale důvěra, úcta, ty zůstávají při domácím

krbu a stávají se během let něžnějšími a trvalejšími nežli láska sama. Až budeš míti děti, starej se o to, aby duše jejich svobodně se vyvinuly a nepřiučuj je kruté chytrosti světské, která všechno jen ze stanoviště prospěchu posuzuje; nech je sníti, jako jejich praděd snil, byť by tím trpěli jako on. Nejnešťastnější na této zemi nejsou oni, kteří pláčou. S Bohem, drahá manželko, odpusť mi, jestli jsem tě zarmoutil a dovol, bych ti dal ještě poslední radu. Vy Francouzky máte mnoho vtipu a jemnosti, musíte nabyti mysli prostší, abyste se staly šťastnými. Proč vycházíte tak často z domu? svět vám připravuje jenom rozčilení a dlouhou chvíli. Zpomeňte si na svatého Pavla: Muž nebyl pro ženu zrozen, ale žena pro muže. Provdejte se nejen za muže ale také za svou domácnost, vyhledávejte v tom svou rozkoš, že plníte vůli manželovu, staňte se matkami onoho oulu, do něhož vás Bůh vsadil; pak naleznete i štěstí, jehož marně mimo dům vyhledáváte. O má drahá Johanko, proč nejsme ještě v Americe! Tam dlí láska, tam dlí blaženost!

Manželka má nacházela se ve velkém rozčilení; plakala, avšak při posledních slovech mých vymkla se mi z náručí a třásla se, jak jsem se jí přiblížil. Jindřich snášel mé laskavé loučení s tváří chladnou a trpnou, jen Julie se mi vrhla na prsa a plakala hořce.

Ještě jednou jsem všechny objal a odešel jsem pak, abych se nikdy více nevrátil. Ve mžiku byl jsem dole a ve voze, kde mne plukovník s pistolemi očekával. Ptal jsem se ho, kam jedeme.

— Nevím to sám, odpověděl, doktor Olybrius jede před námi, tuším, že nás vede do nějaké soukromé zahrady v předměstí. Od té doby, co lesíky ve Vincennes a Boulogně jsou spustošeny

a v anglické parky proměněny, není zde žádného vyražení více. Chtěl bych rád vědět, jak bychom to počali, abychom se na chodníku zahradním stříleli a při tom díváky odháněli. Schází nám v Paříži pokojné uzavřené místo pro souboj a je to věru hanba pro staro-francouzskou čest, prach a broky!

Plukovník mne nudil, an neustále totéž opakoval, já mu zacpal nabídnutím cigar ústa a přitlačil jsem se do kouta kočáru, zachovávaje francouzskou módu, která žádá, abychom teprva tenkráte přemýšleli, když už je pozdě. V mých letech a pro takovou příčinu souboj přijmouti, toť byla zbrklost, k níž mne zavedl surový hlupák. Byl jsem odhodlán nevrátiti výstřel Olybria, ale což mne to ospravedlnilo? Neměl jsem tedy tolik zmužilosti, abych pitomému předsudku vzdoroval? Ó, jak mně v tomto okamžení mé myšlénky a mé svědomí do Ameriky unášely! Viděl jsem ty dobré, poctivé tváře svých přátel, kteříž mne k sobě povznesli, viděl jsem Pravdu, Křikavu, Mladoně, Zeleného. ba i puritán Záleský se na mne usmíval a s ním ta celá americká rodina i s Martou a se Zambem, kteráž se byla stála rozkoší mého srdce. Jaký to rozdíl mezi oběma zeměmi! Tato Paříž, v jejíchžto zdích jsem se nalezal, zdála se mi najednou jako cizí město, ulice se svými dětskými upomínkami zmizely mi z paměti; moji sousedé zdáli se mi býti nevědomí, marniví a sobečtí, jednání jejich bylo plané jako jejich řeči, nikde pravdy, nikde přirozenosti! Prožil jsem v těch osmi dnech ve svobodném vzduchu Ameriky více nežli v Paříži za padesát let. Oči se mi otevřely, vyzul jsem starého člověka, má vlast byla tam, kde jsem byl milován a kde jsem žil, má duše letěla přes oceán!

Zcela ponořen do svého dumání procitl jsem teprva, až se vůz zastavil a já vystoupl. Nacházeli jsme se ve dvoře velkého stavení se zavřenými okny; podobaloť se klášteru, kolleji nebo vězení. V pozadí nacházela se zahrada, již mi Janský jakožto místo poznamenal, kde se souboj provesti měl.

Vkročil jsem tam bez nedůvěry; najednou se však mřížové dveře za mnou zavřely, já se obrátil a čtyři silní chlapi chopili se mne za ruce a nohy; já se bránil jako vzteklý, a křičel jsem, nebylo však nic platno, udusili můj hlas. Netrvalo to déle nežli okamžení a byl jsem přinešen do síně v přízemí a k sedadlu přivázán. Nyní se počalo všechno kolem mne střelhbitě točiti, lili mi přes hlavu proud ledové vody: já padl do mdlob.

Kapitola čtyřiatřicátá.

Blázen.

Privátní ústav doktora Olybria pro choromyslné v předměstí Saint-Mandé.

Dne 20. dubna 1862.

— Jsou tři druhy lidí, jež zákon opouští a vládě přenechává: dívky, blázni a novináři. Ale jakýkoliv jest jejich zločin (mluvím o novinářích) a jakákoliv jejich chyba, nic méně mám za to, že by tito ubožáci přece zasloužili jakéhosi povšimnutí ze strany práva a že nejsou nehodnými jakési útrpnosti. Zaslouží-li trest, proč se neodsoudí? a jsou-li nešťastní, proč se s nimi zachází jako se zločinci? Toť otázka, již lidumilům odporučuju, kteří mají času, aby o ní přemýšleli. Jest to za-

jisté pěkná věc, vykupovati mladé Číňany, nebo vysvobozovati vdovy Malabarské, které mermomocí své nebožtíky manžely následovati chtějí, z plamene; avšak byla by to také pěkná věc, zastávati lidskost ve Francii a ubohým tvorům, obětem vychování, narození nebo společenského života uděliti rukojemství občanského práva. Však toť sen, jejž pro sebe podržeti musím, chci-li ujíti studeným lázním a pouštění krve!

— Můj osud jest rozhodnut; hrál jsem s předsudkem o sázku odvážlivou a prohrál jsem. Hlupák, který se doktorem nazývá, prohlásil mne za blázna a moji přátelé potvrdili ochotně tento výrok nevědomosti. Jsem nyní zavřen a to na vždy. Mohu uhasiti ve svém mozku ten plamen, kterýž ho osvětluje? Mohu zapříti pravdu? Ne! poznal jsem svobodu, ochutnal jsem ovšem jen krajem rtů onen med, kterýž opíjí, zahledl jsem věčný ideál; jsem bláznem! a chci jím zůstati!

— Francouzi mají v skutku více rozumu, než sami myslí. Lidi zavříti, kteří umí mysliti, posuzovati a mluviti, toť čin, jímž většina na každý způsob žádoucího cíle dojde. Kde jest výkonná moc, tam jest také veřejné mínění. Nuže jděte, šťastní skopci, paste se a mlčte nebo bečte jeden po druhém, že jste králové pozemští; vaši ovčáci popřejou vám té nevinné radosti. Vyrážejte se, užívejte života, nemáte se čeho báti; blázni, kteří by poklid váš rušili, jsou zavřeni; čím moudřejší člověk jest, tím více se směje.

— Má manželka mne nenavštěvuje, vždyť jest tak citlivá; útrpnost by ji usmrtila. Své děti nechci viděti; ubohý Jindřichu! kdybys zdědil mou nemoc, jak by si sobě pokazil štěstí! A tebe Julie, miluju příliš, než abych ti bolest způsobil.

Slze dcery jsou tím jediným pokušením, jemuž by mučedlník snad neodolal.

— Moji sousedé na mne nezapomněli. Červený mi píše, že se mé nehodě pranic nediví. Poznává v tom ruku klerikálů, má paní chodí prý příliš často do kostela. Jest prý na stopě velkému spiknutí, jež páteři zosnovali, štvou prý sever proti jihu, pobuřujou Evropu a připravujou pád sultána. Všechny revoluce jsou od nich navlíknuty, oni jsou příčinou naší bídy; noviny, jež čte, prozradily mu pramen těchto svízelů a nepokojů. Červený jest rozumný muž a může se po ulici procházeti, já jsem ale blázen, jehož zavřeli!

— Zde jest psaní od plukovníka; bodrý Janský se omlouvá, že pomáhal při mém uvěznění.

— Píše mi, že chtěl Olybriovi uši odřezati, ale že ten padouch té operací se protivil. Přiznává se dále, že mi ukřivdil a že mi chce učiniti za dost. K tomu konci mi nabízí souboj na pistole. Janský mluví také o politice; z jara prý vypukne velká vojna a těší se z toho náramně. Jest vojákem od hlavy do paty a proto jest přesvědčen, že jsou lidé jen proto na světě, aby se vespolek zabíjeli. Jestli matky nesmírným namáháním, v starostech a strachu své syny až do dvacátého roku odchovají, děje se to jen proto, aby je pak na porážku poslaly. Plukovník jest na svobodě, jest to rozumný člověk, ale já, ba já jsem blázen!

— Přečtěme si noviny; dívám se lhostejně ze svého zamřížovaného okna na světské divadlo a na jeho herce. Použiju tedy jediného práva, jež mi zůstalo, vypískám je!

„Právě vyšlo nové dílo pana Lišky, našeho velkého řečníka a slavného publicisty. Tato kniha,

která spisovateli zajisté brány akademie otevře, má nápis: Jednota. Pan Liška dokazuje nevyvratně, že všechny strasti revoluce, jimž Francie podléhá, pocházejí z jediné příčiny, totiž z příliš slabé centralisace. Za našich dnů, kdežto železnice a telegrafy všechny vzdálenosti odstranily, může konečně Francie, tato vzorná země, k ústavě se povznesti, která ji povede k velkolepému jejímu povolání. Spisovatel vkládá církevní a světskou moc do jedné ruky, a tímto podivuhodným tajemstvím činí všem sporům konec, jimiž se svět po patnácte set let trmácel; on potlačuje městské rady, okresní výbory, sněmy, noviny a zkrátka všechny prostředky opposice, kteréž snad ve výminečných dobách a v době bojů a přechodu místa míti mohou, avšak v dobách spořádaných, tak jako jsou naše a při centrálním plemenu zeměkoule, každého nároku na oprávněnost pozbyly. Jediný muž, jediný to papež osvěty, v čelo státu postavený, bude ve svém pokoji v rukou držeti uzel celé telegrafické sítě a bude celou Francii svou neomylnou a neodolatelnou vůlí říditi. Muž ten, jsa střediště národní svrchovanosti a representantem pravé demokracie bude představovati národ v jediném muži vtělený; od toho okamžení nebude žádných překážek pokroku, všechny rozmíšky přestanou a všechny hlavy anarchie padnou jedním rázem.“

„Kdokoliv podrobnosti toho ústrojí pozná, nebude moci této jednoduché soustavě odporovati; jednoduchost jest právě znakem všech velkých vynálezů. Od té doby bude míti Francie jedinou duši, jedinou myšlénku. Celá země bude jako velkým strojem, jejž jediný dohlížitel řídí; kdo bude pak s to, aby tuto velkou harmonii přerušil, jejíž akkord záležt z jediného tónu? Jeden a tentýž dekret ve čtyřiceti tisících obcích současně

ohlášený promění od večera do rána čtyřicet milionů občanů. — „Pracujte," řekne telegraf, a ihned se dá celý svět do práce.

„Učte se" a ihned všechna nevědomost zmizí.

„Buďte cnostní" a zastaví se peněžní obchod na bursách.

„Buďte šťastní" a ihned budeme všichni blaženi."

„Jest nepochopitelno, že lidstvo tak dlouho mohlo žíti, aniž by bylo připadlo na tuto divuplnou myšlénku, která jmeno pana Lišky nesmrtelným učiní. Ovšem jest také parní stroj a telegraf vynálezem našich dnů. Naši králové měli však již dávno předtuchu této pravdy, jejíž odkrytí bylo ponecháno onomu muži genialnímu; aniž by se kdy byli starali o právo a spravedlivost, zlomili naši velcí suverénové vždy všechen odpor, který se jim v cestu stavěl a chtěli povždy jednotu za každou cenu. Proto se obdivuje dějepis Františku I., Richelieu-ovi, Ludvíku XIV. a Napoleonovi. Již pověstný Saint-Simon předvídal v duchu tuto velkolepou reformu, avšak sláva, býti jejím prorokem, náleží výhradně slovutnému a hlubokému Liškovi. Není ani jednoho Francouze, který by mu tento vynález a jeho dosah nezáviděl."

— Hle, pan Liška se svobodně prochází; lidé se mu obdivujou a závidí mu jeho slávu, on jest více nežli filosof, jest velkým mužem, a já jsem bláznem!

— Hle co to? jmeno mého katana, co asi vyvedl?

Čtěmež:

„Včera byla v akademii lékařské sdělena novinka na nejvýš zajímavá. Jeden z našich prvních lékařů, znamenitý choroléčitel Olybrius četl

pojednání o důmyslu, ženialnosti a střeštěnosti. Dokázal, že působením sympathického uzlu, jímž se spojení zábyvů mozkových se zábyvy žaludečnými sprostředkuje, tento zažívací ústroj vlastně také oným ústrojem jest, jehož činností ty nervové síly se zbuzujou, jež lidé schopnostmi nazývají. Důmysl jest nervová nemoc, ženialnost jest chronické zapálení žaludku a střeštěnost jest akutní zánět střev. Doktor uváděl co důkaz pro svou soustavu velmi pamětihodný příklad; má totiž ve svém ošetřování právě jeden z nejpoučnějších předmětů pro své pokusy. Jest to jakýsi doktor L . . . , kterýž žije v domnění, že byl náhle do Ameriky přesazen a že tam celý týden ztrávil. V delirium tohoto ubohého člověka jest směs přeludů, upomínek a původních myšlének, jež doktor Olybrius s velkou pozorností stopuje. Nemoc jest sice velmi povážlivá, nic méně doufá učený Olybrius, že ji pomocí studeného polévání, pouštění krve a opatrnou diétou v chronickou nemoc promění. Podaří-li se mu to, pak jest velká otázka rozřešena: z polovyhojeného blázna stane se muž genialní. Až bude pokus šťastně proveden, představí učený lékař tento předmět svého studium akademii. Není ani zapotřebí upozorniti na následky tohoto znamenitého vynálezu. Ve Francii jest teď nedostatek velkých mužů, a přece není nic snadnějšího, nežli je vyráběti a celý svět jimi zaopatřiti. Jen v ústavu pro choromyslné v Charentonu jest třitisíce chorých, kteréž se přiměřeným léčením za půl léta v básníky, hudebníky a umělce proměniti dají. Kdo ví, koliv tam není Mozartů a Rafaelů, o nichž posud nikdo neví?“

„Přednáška tato, vtipnými a překvapujícími slovy protkaná, byla od posluchačstva přijata úctivou pozorností; slavná tichost nebyla přerušena leda pochvalným šepotem. Není duchaplnějšího

člověka nad doktora Olybria; kdo ho poslouchá, mohl by se skoro obávati stran jeho zdraví; kdo ho ale vidí, ten se upokojí úhledností jeho svalů a silou jeho plic.“

— I ty trojnásobný hlupáku! zvolal jsem, a přece nejsi tak hloupý jako ti, kteří tě poslouchají. Tys učenec, akademik, filosof a já, který se ti směju, jsem blázen!

— Ne, nevrátím se mezi tyto ješitné lidi, kteří se pravdy bojí a kteří se chytati dají jako skřivani před zrcadlem, jímž se omámí. Odstrkuje-li mne ten pitomý dav, já jej tím důrazněji vypuzuju ze svého pokojného příbytku; samota mi navrátí svobodu. Zde chci žíti a umříti, evangelium mne potěší a oni staří přátelé, kteří lži neznají: Sokrates, Demosthenes, Cicero, Dante, Cervantes, Louis de Léon, Milton mne obstoupí. Také vámi, vy básníci, řečníci, občané opovrhli lidé, proklínali, vyháněli, zavírali a zabíjeli vás. Z vás bláznů a buřičů za živobytí stali se mudrci a vlastenci po smrti. Obětem, jež zardousili, staví lidé nyní oltáře. Dějiny lidstva jsou dějiny mučedníků.

— Proč by neměla nastati i má hodina? Třeba nejsem velkým mužem, zastával jsem přece velkou věc. Kdo ví, jestli má vlast se jednou nenabaží nudných hlupců, kteří ji svými pošetilostmi seslabujou a jestli mi pak neodpustí mou nevázanost a hořkost. Co na jazyku hořké, to v srdci sladké, praví přísloví, a tak jest to také s pravdou. Onaf občerstvuje jako vůně lesních bylin, jako vítr, který od moře a horských ledovců vane; kdo v tomto čerstvém povětří žil, toho dusí vzduch rovin a močálů.

— Mám naději navzdor beznadějnosti; jsem bláznem. Kdybych byl při rozumu, dělal bych to jako chytráci, oddal bych se osudu a křičel bych

s ostatním houfem. Já ale nemiluju takových radovánek, z nichž mi vyplývá žalost, raději zůstanu ve vězení a oddám se svým snům.

— Každého rána mám v tiché své komůrce vidění, kteréž jest mou útěchou. Vidím ve zdálí, jak se temena bělají, jest to zář nastávajícího dne, jehož se nedočkám; ale co z toho? Jaká to lesklá hvězda, která nad obzor vstoupá a temnotu na všechny strany rozháněti se zdá? Toť nový Jerusalem, město budoucnosti. Tam jest vše proměněno; poslední stopy pohanského státu zmizely; každý jednotlivec poroučí, každý jest pro sebe králem. Maje úctu ke všem a požívaje sám úcty ode všech, jest každý jediným pánem svého jednání, jest jenom sám odpovědný za svůj život; nemá se čeho báti, jen zákonů. Církev dobyla opět neodvislosti evangelické a přetrhla cizoložný řetěz, jímž ji Konstantin zohavil. Navrátivši se k Božskému manželi svému, stala se opět uzdou, útěchou a nadějí všech duší, a evangelium stalo se ústavou svobody. Vychování plnými rukami rozséváno učiní srdce přístupné pravdě; dobročinnost vycházející ode všech, otevře brány onomu pudu po spojení, oné potřebě společného jednání, ve kterém spočívá mohutnost občanstva. Provincie nabudou opět své staré síly, láska k rodnému kraji sesílí a zdvojnásobí lásku k celé vlasti; obec přetrhne pouta, jimiž byla svázána, onať žije a jedná, volá k sobě své děti, shromáždí je kolem sebe a podrží je u sebe. Úřední noviny nejsou již věstníkem celé Francie, knihotisk jest svobodný, každý řekne co myslí a myslí co řekl. Stát ve svých mezích jest jenom dobrodiním pro občana, ochranný meč k zevnějšku a pouhý zákon u vnitřku. Pravda, spravedlivost a svoboda třpytí se co pokojné hvězdy na této nové obloze; před vámi zmizí svízele staré Evropy: násilí, podvod, lež.

Francie, šťastná a hrdá, zmahá se v nadbytku a v pokoji, stalať se vzorem pro jiné národy; tam se krásně žije a tam se sladce umírá.

— To můj sen, jenž vyjasňuje můj žalář a rozehřívá mé srdce. Jaký to bude krásný den, až škrabošky se odhodí a blázni se stanou mudrci a mudrci blázny! A kolem roku 2000 budou přicházeti pobožní poutníci, četní jako mravenci, aby navštívili komůrku prorockého vězně, kterýž šťastnou budoucnost předpovídal. Pak budou též někteří zvědaví lidé, někteří učenci, kteří se vždy zabývají hravým zahálením, zbytky starožitné skoumati, aby ustanovili některé odrůdy Francouzů z devatenáctého století, které již úplně vymizely. Budou se pak zabývati otázkou, co byl feudal a co klerikál, co vynálezce centrálních plemen zeměkoule, co byla stvůra, kteráž se státu co modle kořila a otec bude se pak se svými dítkami v síních přírodopisného musea procházeti a bude prstem ukazovati na veliký skleněný zvon, pod nímž bude uschován se všemi svými řády a diplomy vycpaný a balsamovaný poslední Olybrius. Amen, Amen, **Amen**, **Amen**!

Kapitola pětatřicátá.

Mudrc.

Doktor Olybrius paní Lefebvrové.

Dne 22. dubna 1862.

Milost paní!

„Náš ubohý přítel mnoho přetrpěl; nyní se mu vede o něco lépe; jí, pije a spí a nemá již žádné vůle, toť vlastně to hlavní.“

„Vrchol nemoce byl strašlivý, jak mile jsme se mu přiblížili, abychom ho ošetřovali, začal zuřiti. Toť jedna z nejvyznačnějších známek oné osudné nemoci. Francouz jest rozený dobrák,

přívětivý, zdvořilý a vždy ochotný vše učiniti, co mu jeho přátelé nebo jeho paní poroučí. Vezměte si dějepis naší slavné revoluce. Aby Francii spasil a jí lásku k rovnosti, spravedlivosti a bratrské vzájemnosti vštípil, postavil konvent všechny Francouze mimo zákon. K tomu konci je zaháněl, vypovídal, kartáčemi porážel a guillotinou stínal. A postavil se jediný z nich na odpor? A velebí se nyní ve Francii právem něco více nežli ono nesmrtelné shromáždění? Avšak pohříchu! zmocní-li se ho střeštěnost, stává se svéhlavým a zlomyslným. Má-li se zatknouti, brání se, má-li se uvězniti, vzpírá se, nemyslí a nemluví již o ničem, než o svobodě. Toť ten stupeň rozumového a mravního seslabení, na nějž uvádí prudká nervová nemoc citlivé povahy.

„A v takovém žalostném stavu nachází se nyní náš ubohý přítel. Ještě štěstí pro něj, že já jej mám v ošetřování; dvoje silné pouštění žilou, tři důrazné purgace a polévání ledovou vodou zjednaly mu opět poklidu, jehož měl tak velice zapotřebí. Ubohý přestál, jak doufám, již nejhorší stupeň nemoce, onať se již ve chronickou nemoc proměnila; očekávám z toho překvapující výsledky, na něž pro svou slávu velké naděje kladu.

„V tomto okamžení jest pokojný, zaměstnává se jenom jakýmisi škrabanicemi, což bohužel ukazuje, že jest posud velmi vzdálen od vyhojení. Posýlám vám Milost paní tu čmáraninu, jíž dal název: *Paříž v Americe*; nechtěl jsem z ní nic vytrhnouti ani místa pro mne urážlivá, anať se mne bez toho dotknouti nemohou. Já, rytíř sedmadvaceti řádů, člen třiatřiceti cizích akademií a dvaosmdesáti domácích učených spolků nemám strachu ani před nenávistí ani před časem. Francie měla mé jmeno, jmeno Olybrius vždy v úctě. Chraňte se však, abyste tyto pošetilosti v známost

neuvedla nebo dokonce tiskem neuveřejnila, není nic nakažlivějšího nežli smyšlénka; mozek lidský jest slabý a nervové rozčilení jest nemoc velmi považlivá. Zavřete tedy tyto jeho papíry, budouť vám důkazem, že též uzavření jeho jest nanejvýš nutné. Nemohu věřiti, že by bylo jediného rozumného Francouze, jenž zná svou zem a svou dobu, aby po přečtení třeba jen dvou stránek tohoto blouznění k úsudku nedospěl, že spisovatel jest blázen a že zavření jeho jest na prosto nevyhnutelné.

„A nyní dovolte Milost paní, abych se k vám stran choulostivé věci obrátil. Při své jemné citlivosti musíte se co nejvíce šetřiti, neuzavírejte se před světem, přijímejteť návštěvy, vyrážejte se, dlouhá chvíle by vás usmrtila. Předpisuju vám vyražení a zábavu. Vraťte se životu, a přivykejte neodvislosti a oné samotě, již všichni vaši přátelé oslazovati budou. Neodávejte se marným nadějem, toť by způsobilo rozčilení, jímž by se vaše bez toho slabé zdraví znovu v nebezpečenství uvedlo. Ubohý doktor nenabude nikdy více svých zdravých smyslů; jakýkoliv konec jeho nemoc vezme, a kdyby na se vzala i podobu spisovatelské pošetilosti, kteráž by věhlasnému důmyslu se podobala, bude přece vždy zapotřebí, aby se takový, pro svou rodinu a pro stát nebezpečný muž za bezpečnou závorou střežil. Buďte ujištěna Milost paní, že věda jest neomylná a že se Olybrius nikdy nemýlí. Z třeštěnosti lásky lze jest vyléčiti se v mládí, stáří to již nesnese; ztřeštěnost ze ctižádosti utiší se někdy pokročilým věkem a opovrhováním lidí; ale ztřeštěnost svobody ta jest nevyhojitelná.

„Vrhám se k vašim nohoum, Milost paní atd.“

(Sepsal: **Edvard Laboulaye.**)

(Přeložil: **Prokop R.**)

Kříž u potoka

Vesnický román

od

Karoliny Světlé.

Matice lidu roč. II. číslo 3.

(Běžné číslo 9.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1868.

Tiskem knihtiskárny dra. Ed. Grégra.

Dolanský mlýn najednou se zastavil. Bylo to ponejprv zas po třiceti letech. Tenkráte zemřel starý mlynář, dnes jeho syn.

Mlýn Dolanský dle starého obyčeje se zastavil při posledním pána svého vzdechnutí a celé okolí nad nenadálým, neobvyklým tím tichem takřka zkamenělo. Štěpy v sadě, obalené květem růžovým a bílým, podivením sebou ani nepohnuly, větřík jasnou hladinu rybníka po celé ráno dovádivě rozčeřující úžasem zatajil dech, šepotavé rákosí ostýchavě oněmělo. V olších u potoka to utichlo jako v kostele. Strnadi a drozdové o závod v lupenatém jich chládku prozpěvující ani tam již netíkli, co jim selhal průvod z mlýna. Čáp jako starý mudrc okolo vody zamyšleně se procházeje zůstal zaraženě na jedné noze stát; nedůvěřivě zíral k mlýnu, jako by očekával, že bílé to stavení, oblité nejzlatějším slunéčkem májovým, asi tak neočekávaně zmizí, jako v něm zanikl klepot veselý. I holubi jedním rázem se přestali zobkovat na omžené střeše mlýna, již stínila a novým sněhem obsypávala stará dutá polačka (hruška), a vlašťovka, neunaveně okolo stromu kroužící, aby četným dětem svým oběd sehnala, polekaně k nim si sedla na pokraj hnízda svého zpod netřesku z okapu vyrůstajícího, bázlivě očekávajíc, co dále díti se bude. Klepáním mlýna jako by se bylo náhle zastavilo žilobití utěšeného údolíčka pohorského, kdež o samotě byl postaven. Nemohlit se

domyslit ni holubi, ni rybník, ni olše, ni kdo jiný, co as znamená to smutné mlčení, až vyběhl z mlýna mlynářův miláček, zrzavý jeho macek. Ten to první rozhlásil, žalostně mňoukaje a o pána laskavého zle naříkaje. Nechtěl se vzdálit od lože úmrtního, pořád k nebožtíkovi se lichotil, otíraje se mu o rukáv. Ale nechť se kroutil jak chtěl, chladná ruka dobrodincova po něm již se nevztáhla, aby jako jindy ho pohladila a pod krkem ho pošimrala, při čemž zrzounek vždy spokojeně svýma velkýma zelenýma očima mhourával a radostně předl. Za to stárek, maje oči pláčem celé zardělé a opuchlé, před ním zprudka a významně dvéře otevřel, a když mazánek tomu nikterakž rozumět nechtěl, trvaje zarputile na místě obvyklém, tu popadl pomoučenou svou čepici a beze všech okolků ho vyhnal. Bylo to zajisté ponejprv, co byl macek takovou ze sednice sprovozen, nebyl by to směl asi vidět nebožtík. Avšak stárek učinil tak spíše ze srdce měkkosti než tvrdosti, nechtěl nikterakž věrnému zvířeti ublížit, ale nemohl již déle na to patřit, kterak si i ta němá tvář vede o pána svého.

Uvnitř mlýna totéž ustrnutí jako v sadě, jako na střeše, jako u rybníka. Dlouho, velmi dlouho již tam očekávali okamžiku toho, mlynář byl již drahně let jako kapka v listu a přec, když za dnešního rána si počal stěžovat, že se mu krátí dech, a nohy že mu stydnou, načež znova do peřin se zvrátiv tiše a pokojně jako dítě opět usnul a v dřímotě té líbé na věčnost vykročil: tož ani mlynářka ani chasa tomu věřit nechtěli, žeť nikdy již se neprobudí, nikdy již k nim nepromluví, žeť již na pravdě boží... A když již nemohlo být o tom pochybnosti, a nebožtík se počal i měnit v tváři, tu všem lože jeho obstupujícím připadalo, že se událo nejen cosi hrozného ale i cos zcela neoče-

kávaného, ba netušeného, co je ohromilo jako blesk zčista jasna.

Konečně stárek vší mocí se sebral. Byltě mnohá již léta v mlýně, nebožtík spíše mu byl přítelem než pánem, a on spíše mu bratrem než služebníkem; cítil teď, že mu jest býti hlavou rodiny i domu, pročež se snažil, co v něm síly bylo, aby lítost v sobě přemohl. Jak rád by si byl ulevil pláčem hlasitým jako mlynářka u postele manželovy klečící a bledou jeho tvář proudy nejtrpčích slzí kropící. Ale ne, to nesměl! nedůstojno muže, aby si počínal jako ženština. I vzchopil se tedy a poodešel k oknu. Otevřel „výhlídku," zbožně při tom sklopiv hlavu ... pouštěv duši přítelovu z těsné sednice do neobmezené, věčně jasné vlasti. Celý při tom zbledl, zdáloť se mu, že pocítil vání její perutí na čele svém co poslední zesnulého pozdrav a požehnání. Na to poklekl uprostřed sednice a počal nahlas za nebožtíka se modlit otčenáš i zdrávas. Chasa poklekla vedlé něho, pomodlivši se s ním, pak všichni vstali a přistoupivše jeden po druhém k mlynářce, pravice jí podali.

„Potěš vás pánbůh," přáli jí všickni jako jedním hlasem.

„Dejž to bůh," zaštkala a při tom tiskla podané jí ruce, ale nevěděla, čí to ruku právě drží. Co tvář pozdvihla s nebožtíka a vzhlédla, nemohla oči odvrátit od „záhrobí" u kamen. Ponejprv dnes viděla je prázné, i připadalo jí, jako by to ani nebylo místo, kdež sedával nebožtík v zimě v létě zatočen v šubě, s „bankrotkou" na hlavě, neustále kašlaje, při tom bolestí se prohýbaje a přec na každého, či člověk či zvíře, vlídně se usmívaje. Nechtělo jí nikterakž do hlavy, že tam nikdy již nezasedne, že ho nebude ani v sednici ani v stavení ani v sadě, že bude naň čekat a on že ni-

kdy . . . nikdy již k ní se nevrátí do osiřelého mlýna . . . za málo hodin že ho odsud odnesou, a ona že tu zůstane samojediná na tom celém širošírém světě . . .

Chvílemi se ztišila, připadalo jí, jako by se jí jen ve spaní zdálo, že mlynář v pánu; jakmile se jí podaří protrhnouti se z těžké dřímoty, že ho zas spatří na tom jeho starém, milém místečku a že jí zajisté řekne, jak to míval ráno vždy v obyčeji: „Mlynářko, poručte „ďouce“ (děvečce), aby hodila do pece ještě klín šišek, je tu dnes pořád jaksi „čižmo“ (chladno). Nebylo by to ponejprv dnes, co by sen takový ji postrašil a ona s hlasitým výkřikem ze spaní vyjela. Avšak dnes nebyla tak šťastna jako jindy, nechť se svíjela jak svíjela, strašlivé vidění od ní neustupovalo, manžel zůstal před ní na posteli bled a bez hnutí natažen . . .

Mlynář již po více let ze sednice ani nevykročil, nebylo mu jinde volno než u teplých kamen, mrazilo ho v sadě i na nejparnějším slunéčku. Třeba ani chloupek tam se nehnul, jemu přec vždy se zdálo, že okolo něho se otáčí vítr mrazivý, který až na kosti ho proniká. Dlouho pak na to vždy se tetelíval a zuby klepával, nemoha se zahřáti. Neměl tu již než trápení; každý o něm si myslil, že ho asi vše mrzí a život že mu břemenem; ale on nikdy si nestěžoval na to, co mu jest trpěti a snášeti, a žádný zdravý mladý člověk tomu světu tak se netěšil, shledávaje, že tak jak jest, dobrý jest, jako ten neduživý, kašlavý mlynář, který se musil po celý boží rok teplých kamen držet.

Nebýval ale mlynář Dolanský vždy mysli tak mírné a spokojené; žilo na okolí dosud dosti ještě pamětníků, kteří o tom častěji se zmiňovali, jak

divně a divoce za mládí si počínal. Měl zvláštnost tu, že neustále skoumával boha i nelíbilo se mu, kterak řídí a spravuje ten náš svět. Dnes to se mu nezdálo, zejtra zas ne ono, tu to mu vyčítal a jindy zas jiné, každý den přišel na něco nového, čím si trudil mysl. Nedalo mu na příklad žádného pokoje, odkud asi se berou v člověku myšlénky, kdeže v něm se skrývají ty sklady na zlost, moudrost, lásku, proč má jeden zalíbení v tom, jiný zas v jiném, právě opačném, proč nejsme všickni stejně dobří a šlechetní, proč nesvítí stále slunce, proč nás stíhají bouřky a nezasloužené pohromy atd. Říkávalť on, že by vše zcela jinak zařídil, kdyby k tomu měl moc tak neobmezenou jako bůh, samého čistého štěstí jen že by lidem dopřál a k tomu věčnou mladost i život tak dlouhý, dokud na zemi by se jim líbilo. Byltě z těch myšlének celý přepadlý, chodíval celé dni i noci okolo mlýna, maje hlavu sklopenou, ruce křížem na prsou položené, neustále v duchu s bohem se hádaje. Nemohl-li toho, co právě ho znepokojovalo a trápilo, nikterakž se domyslit, což ovšem velmi zhusta se stávalo, tož hodil sebou na zem, jako by naň chodila „padoucina“, ba lidé tvrdili, že v záchvatu takovém střelil několikrát do nebe. Osoby pobožné tehdáž před mlynářem Dolanským zdaleka utíkaly, nemohly jeho neustálé a rouhavé rejpání, mudrování a pochybování ani poslouchat. Vyskytl se sice několikrát člověk povážlivý a moudrý, který lituje ho „do rozumu“ ho chtěl přivést a mu vrátit poklid duševní, ale mlynář každému vždy velmi špatně za to se odměnil. Spletl dobromyslného rádce „důklady“ svými obyčejně tak šeredně, že tento pak musil míti četné na to porady s kněžem, než zas došel míru a rovnováhy duševní.

Jednou mlynář velice zanevřel na spaní lidské. Hryzlo ho co den více, že člověk, jenž přec sluje pánem země, jsa k podobě boha samého stvořen, tolik hodin denně musí němě a nepohnutě vyležet, aniž v tom nejmenšího ví o sobě a o světě. Neméně ho dopalovalo, že musí člověk tolikrát za den jíst. I umínil si, že se o to pokusí, vyzout se z těla svého otroctví, a spaní a jídlo že si odvykne. Sedl si na svého koně a tři dni a tři noci v jednom kuse se na něm prohánĕl bez jídla, pití a odpočinutí. Kdož ho zahlídli větrem přes hory a doly letěti, nejinak si mysliti, než že na dobro pozbývá rozumu. Konečně padl kůň pod ním, a on bez sebe na zem se svalil. Kůň vzal hned za své, ale mlynář byl jen omráčen. Když ho našli, vzdvihli a křísili, počal sice dýchat, údy pohybovat, oči otvírat, ale na dobro vzpamatovat se nemohl. V přetěžkou upadl nemoc po odvážné zkoušce té; měsíce pominuly, než vyvázl z nebezpečí života. Uzdravil se konečně, přec ale bylo to jen na oko, od té doby byl chycen na plíce, nemohl chodit a se činit jako jindy. Avšak nemocí myšlénky jaksi v něm se usadily, rozum ustálil, v těle churavém a bídném duch se uzdravil. Zůstalo při mlynáři sice až do smrti, že rád rozjímal o věcech, na které jiný člověk co živ snad ani jednou si nevzpomene, že pořád v knihách se přebíral, chtěje vědět, kterak o věcech těch smýšleli lidé jiní, ale nikdy již jediným slovem se nerouhal a pohoršení jiným nedával. Pravíval o sobě často a rád, žeť druhým Šavlem, jemuž padly lupiny s očí. Na jeho třídenní jízdě bůh znenáhla se mu prý zjevil a on, poznav ho, porozuměl mu shledávaje, že vše musí býti právě takové, jaké to je. Považoval a snášel neduh traplivý za trest zasloužený, že sáhal myslí všetečnou, kam dosahovat

neměl, žádostiv jsa, vyzpytovat tajností božích, které bůh v životě tom lidem ještě zjevit nehodlal.

„Vždyť otec moudrý a rozumný dětem svým také vše nezjeví, čeho si na něm vědět žádají," pravíval po své nemoci, „vyčká k tomu času, až rozum v nich dospěje a soudnost uzraje, aby byly s to ho pochopiti."

Mlynář teď lidi rovněž tak k sobě vábíval řečmi šlechetnými a utěšenými, jako jindy od sebe je zapuzoval výroky hříšnými. Brojíval-li u jeho přítomnosti kdosi proti nespravedlivosti osudu, s mírným se ho tázával úsměvem:

„Proč se klepá na nočním nebi ta hvězda? Před přísným rozkazem hospodinovým, a musí-li se mu podložit i hvězda na nebi, bodejť ty ne, člověče, zeměplaze bídný. Na čtvrt hodiny před sebe nevidíš, nevíš ani, odejdeš-li zdráv odsud, dostaneš-li se živ domů, a tím svým krátkým rozumem chceš spravovat svět a řídit jeho běh? Jdižiž! Zdali pak bys se nemusil pousmát mravenci, kdyby ti chtěl poroučet, kterou se máš ubírat cestou a kterak dům svůj uspořádat, aby se mu v něm pohodlně bydlelo?"

V duchy mlynář Dolanský nevěříval, mělť za to, že jich již na světě není, aniť naši předkové, dobří, bohabojní to lidé, do jednoho je vymodlili. Nikdy již nepovoloval své prchlivosti, jediné jeho zaklení bylo „Jeruhle" nebo-li „i kdyby si tě přec čermák vzal." S čeládkou nikdy se „nehampejsoval", vše šlo u něho po dobrém, jen tenkráte se zakabonil, stoupla-li si v neděli služka před zrcadlo, aby si šátek uvázala.

„To zas kladeš pánu bohu břevno v cestu," vzdychával.

Velmi rád mluvíval o smrti, ba o ní byl téměř nejmilejší hovor jeho a poctivě každého varoval, aby si nechystal k loži svému strašidlo, zlé svědomí: jaké svědomí, taková prý smrt, jaká smrt, takový soud, jaký soud, taková věčnost.

„Jak je z večera sednice naše osvícena svíčkou, takť osvíceno nebe pravdou věčnou, nepřekonatelnou," posluchačům svým vykládal. Nemohl se někdy ani dočkat radostného okamžiku toho, kdež více z ní pozná než bledý matný odstín její, jenž ozařuje stezky života našeho a tak často na nesestí svádí člověka prchlivého a neprozřetelného. —

Stárek po modlitbě opustil s chasou sednici. Vešel do mlýnice, připravuje se tam na smutnou pouť. Vše, co měl v truhle tam stojící, z níž počal vyndávati bílý kulatý klobouk a oděv popelavý, který brával jen čtyřikrát do roka na sebe, totiž o tři boží hody a boží tělo, vše, co tam měl šatstva, prádla i grošů uschráněných, radostně by byl dal v této chvíli tomu, kdož by ji byl chtěl a mohl zaň vykonat. Ale nebylo mu pomoci, nahlíželť, že jest čestnou proň úlohou a povinností, aby sám na faře úmrtí pána svého ohlásil, důstojný mu tam objednávaje pohřeb.

Nikdy ještě snad tak zdlouhavě jako dnes stárek se nestrojil a když byl konečně přec hotov, jak zvolna se bral z mlýnice, jak dlouho stál u dveří do sednice, než se odhodlal vzít za kliku! Ztichounka otevřel a hned zas couvl hlavou; byloť v sednici ještě vše při starém, dosud klečela vdova u lože úmrtního, usedavě plačíc. Ostýchavě tedy zas přivřel a procházeje se v síni, utíral si přes tu chvíli oči hřbetem ruky. Za několik okamžiků zas ke dveřím s touže přistoupil šetrností a shledávaje opět, že se v sednici dosud nic ne-

změnilo, na novo od nich se vzdálil, sem tam přecházeje. Tu k němu doletěly z dálky jemné zvuky, zvonili v některé sousední vsi poledne. I zalekl se, že již tak pozdě, nemohl déle otálet, chtěl-li se do tmy zas vrátit, fara byla vzdálena, vysoko v horách položena, dodal si tedy mysli a vešel konečně přec.

„Není vám to již nic platno, mlynářko," zticha k vdově promluvil, „nevzkřísíte ho slzami svými a kdybyste si oči načisto vyplakala. Co tu měl, že tak tuze ho litujete? Nic jiného, jak dobře vám povědomo, než trochu trápení. Přejte mu tedy přec odpočinutí, vždyť víte, kterak se těšíval na chvíli blaženou, až smrtí vysvobozen se sebe střese prach pozemský a zasedaje na pravici boží konečně spatří slávu nebes jeho."

„To právě mne nejvíce proráží, že šel tak rád odsud," vdova hořce zaštkála, „měl tu všeho dost, mohl si dopřát, čeho srdce v něm ráčilo, všichni lidé si ho vážili, já tak radostně, ach a jak radostně mu sloužila a přec tak smutně tu musil trávit věk a volával na sebe smrt jako ten nejchudší a nejnešťastnější."

Dobrosrdečná mlynářka si při tom nevzpomněla, jak smutně i ona trávila svůj věk po boku muže chorobného, stále o něho jen se chvěla, úzkostlivě pořád na oči mu hleděla, každé hnutí jeho se strachem pozorujíc. Nikdy od něho se nehnula, jen v neděli, když měla srdce již příliš těžké, zašla si odpůldne za mlýn do olší či do kostela na nešpory, aby tam do sytosti se vyplakala. Poslední rok téměř denně do hodinky ho čekala. Každý litoval vedlé muže i jí, ale ona nepohodlí i starost a úzkost ráda snášela, jiného si nepřejíc, než aby před ní odsud neodešel a odejde-li přec, aby ji vzal s sebou.

„Jak jen tu budu bez něho! Kde zas se zachytím!“ naříkala, klesajíc znovu tváří na mrtvolu, „kéž by mi bylo aspoň dopřáno, abych jednou do roka zamřížovaným oknem s ním si pohovořit mohla, kéž aspoň by mi byl zůstavil dítek, aby mne teď těšily a na tatíka dobrého podobou pamatovaly; ale sama jsem tu zůstala jako strom v poli, dvakrát vdovou vdova bezdětná. Představovala jsem si chvíli tu zlou, až mi bude s mužem na vždy se rozloučit, zimomorka (mráz) pokaždé mne obešla, jen co jsem si na to vzpomněla, ale přec nikdy jsem si nepomyslila, že bude tak zoufaliva. Co tu na loži utichl a již k sobě mne nevolá, jakobych neměla na světě co dělat, nač myslit, jako bych tu nebyla k pranicemu jako suchá na štěpu sněť. Hlavu mám práznou, ruce a nohy jako přeťaté, srdce v kleštích ohnivých. Chci si pořád na nějakou práci vzpomenout, do které bych se dala, abych z hoře svého se povyrazila; sama v duchu si pravím, že mi není pláč a nářek již pranic platen, že musím přijmout a snést, čím bůh mne navštíviti ráčil, ale marná a zbytečná zdá se mi každá, na kteroukoli si vzpomenu, vše, na co kouknu, se mi protivuje.“

„Což je to se mnou jinak?“ zkormoucenè stárek jí přizvukoval, „i mně se zdá, jako by se byl ten svět náhle vypráznil a zatemnil, co mlynář tu oči navždy „zvrátil“. Jak vám asi bude, až se dáte do toho vaření a pečení na . . . na . . . pozejtřek, není to věru malá věc, která na vás čeká, hospodyně zdravého ducha a srdce by měla na tom dost, jak pak teprv vy. Přihrne se nám do mlýna zajisté celé okolí, každý kdo mlynáře jen poněkud znal, bude ho chtít na poslední jeho cestě také vyprovodit, nemáme na okolí muže, jehož by si lidé více než jeho vážili . . . Hodlám

teď právě . . . však beztoho víte kam, netřeba, abych o tom teprv zbytečně šířil slov — co tomu říkáte, abych vám přivedl nějakou pomocnici, kteráž by zde vše za vás řídila? Kuchařka na faře zajisté o některé ví, na niž lze se spolehnout, optám se jí . . .“

Mlynářka mezi jeho hovorem znenáhla se země se zdvihala, a bledou utrápenou její tvář přelítl při zmínce o pomocnici živý ruměnec.

„Tak umíte radit?“ chvějícím se hlasem ze sebe vypravila, „věru nikdy bych se nebyla do vás nadála, že jste s to, takový mi učinit návrh. Což bych se nemusila do své nejdelší smrti stydět sama před sebou i před tím celým světem, bohem stvořeným, kdybych poslední, co mi lze vykonat k poctě mužově, složila na jinou, jíž do nebožtíka nic nebylo, nic jemu do ní? Pročež přestaňte mi s pomocnicí, to vám povídám, a jestliže mi ji přivedete přec, ani přes práh ji nepustím, abyste to věděl a za mými zády s kuchařkou nic „nepuntoval.“

„Vždyť jsem to na zlou stranu nemyslil,“ stárek se omlouval. Nikdy ještě neviděl tichou mlynářku tak rozhorlenu, myslíval, že v ní žluči není, a najednou ztropil několika dobře míněnými slovy takovou v ní bouři.

„To je pořád jedno, jestliže jste to myslil tak či tak; s takovou nekalo uradou neměl jste se nikdy vytasit před ženou, na niž nic zlého nevíte a která vám nikdy neublížila,“ uraženě ho odbývala. Avšak malá ta hádka dobře na ni působila, přišla poněkud na jiné myšlénky, vytrhla se hněvem ze žalu a truchlící vdova ustupovala v ní pečlivé a svědomité hospodyni.

Vstala se země, utřela si fěrtochem oči a tvář, vrávorajíc k stolu lípovému v koutě mezi okny,

jenž bělal se tam jako venku na stromích květ. Vytáhla z něho šuplík, vyndala křídu i počala na něm cosi počítat. Leč brzo křídu smutně z ruky zas vypustila:

„Nejde mi to," zavrtěla hlavou.

„Vždyť snad to počítání nemusí být," stárek ostýchavě se ozval, divě se v duchu jejímu počínání.

„Jak pak to nemusí být," znovu mlynářka se rozhorlila, „chci-li, abyste mi od kramáře u kostela přinesl, čeho mi bude potřebí v onen přesmutný den, o němž prvé jste se zmínil? Jestliže vám to je ale obtížné, pak ovšem . . ."

Mlynářka nedokončila; stárek tak vyčítavě na ni pohlédl, že teď ona rozpačitě před ním oči sklopila, značně jemněji pokračujíc:

„Povím vám tedy jen z hlavy, co a mnoho-li mi koupíte, když mi to počítání nejde. Vezměte mi asi tři libry sladkých a čtvrt libry hořkých mandlí, dvě libry hrubých a dvě drobných hrozinek, pak po čtyřech lotech květu, zázvoru, šafránu, ostatní mám doma. Nemá-li tak velikou zásobu, ať věci ty do zejtřejšího rána si opatří a sem zašle. Na buchty a koláče zadělám samou „dortovou", vždyť si toho nebožtík zasloužil, je to poslední, co tu proň uděláme . . . viděla jsem onehdy na poslední komoře tři pytle mouky zvlášť postavené, nemohla jsem se pro pláč ani na ně podívat . . . hned jsem si pomyslila, že jste je tam asi sám vynesl a pro jakou to příležitost uchystal . . ."

Stárek mlynářce přisvědčil, že ony pytle skutečně naschvál stranou postavil, vida, že mlynář očividně schází a mouka ta právě tak výborně se podařila. Bylať to „dortová", nemohlo mu prý ani ve snu připadnout, aby o funuse mlynářově z jiné mouky se upekly buchty a koláče; za věčnou by

byl považoval hanbu i pro sebe, kdyby k tomu byla se vzala jiná.

Výrokem tím mlynářku úplně zas smířil; viděla sice, že je již na skoku, ale musil jí ve vší rychlosti přec ještě poraditi, mnoho-li má připravit hus, kachen a jiné drůbeže k hostině, kterouž hodlala, jak obyčej kázal, vystrojit funusníkům mužovým před pohřbem. Napomínajíc ho při tom bedlivě, aby neopomenul zajít cestou k řezníkovi, by ihned přišel dělat jitrnice, dostala se se stárkem znenáhla do sadu. Ale tam jako by to byl na ni znovu hodil. Opět se dala do hlasitého pláče a zalomivši rukama hořekovala:

„Všecko tu ještě je, ty višínky, které nasázel, ti holubi, které na peci vyhlídal, ten pes, kterého si vychoval, ta kočka, již tak rád míval — jen jeho již tu není . . .“

„Ba takový rozšafný muž musil odsud a tolik kazisvětů a ničemů tu zůstalo dobrým lidem pro obtíž, zlost a pohoršení,“ stárek zahučel. „Ale jakáž pomoc; my dva to nepředěláme, pročež vraťte se, mlynářko, do stavení, vraťte, a nerozhlížejte se, nic zde nevykoukáte. z čeho by vám přišla radosť, zbytečně tu jen srdci svému přitížíte. Pomněte raději, že čas úprkem se ztrácí a velká že na vás čeká úloha. Chcete-li, aby tu bylo pozejtří vše, jak se patří, a lidé ničehož nenalezli, oč by si mohli jazyky brousit, musíte se dát záhy, ba teď hned do práce. To víte, mnozí vám nepřáli, že jste se stala mlynářkou a mnozí teď znovu vám budou záviděť, že se vám dostalo mlýna; však nejlépe víte, jak rádi by byli na vás nalezli chloupku; nechtějte, aby se jim to podařilo k posledku. Pomněte, jak by to mlynáře rmoutilo, kdybyste závistníkům svým příčinu k haně zavdala.

Vzmužte se a nechť je do pozejtří v mlýně vše jako na obrtlíku.“

Mlynářka znovu slze s tváře si utřela a pokynuvši hlavou, že s ním v náhledech tentokráte se shoduje, do mlýna se vrátila. —

Mlynářka sloužila od dětinství v mlýně, zprvu u mlynářovy matky, pak u první jeho ženy. Když mlynář ovdověv službu za manželku pojal. celé příbuzenstvo se bouřilo. Ale mlynář cítě v sobě nemoc nezhojitelnou, měl potřebí oddané, trpělivé ošetřovatelky; vzal si tedy hodné, chudé děvče, aby vděčně mu sloužilo za to, že je sprostil starostí o vezdejší chléb. Co by byla neduživci platna bývala bohatá jakás krasavice, již by byl musil za ty její dukáty vodit po muzikách a poutěch? Avšak příbuzní mu nechtěli nechat důvod ten platit a mstili se nové mlynářce za to, že přišla k štěstí, všemožnými pomluvami. Mnoho se naplakala, než zvykla lidské závisti a záští nezaslouženému. Nejvíce ale ze všech daremných řečí, které byly o ní v oběhu, ji mrzelo, že o ní tvrdili: když za nebožku mlynářku „podtrhovali“, že ona si rychle sedla v chlévě na konev, čím vdovce prý k sobě přivábila, jinak že by si nebyl nikdy na ni vzpomněl. Kdykoli přišla mlynářce myšlénka ta, pokaždé se jí ještě teď oči zalily. Mohla se duší dokládat, že nikdy na mlynáře si nemyslila, neřku-li aby ho byla k sobě lákala čarami. Když jí zjevil, co s ní obmýšlí, zůstala před ním stát, jako když ji omráčí. —

Mlynářka, vracejíc se do sednice k nebožtíkovi, zaplakala sice ještě jednou velmi bolestně nad ním, ale přec si již tak zoufanlivě jako prvé při tom nepočínala. Přikryvši ho nejjemnějším svým prostěradlem, sundala s obrazu sv. Jana Nepomuckého na zdi lampičku z červeného skla ve

dne v noci tam mrkající a umístila ji k hlavám lože úmrtního, k nohoum mu dala cínovou se dveří kropenku a na prsa mu položila několik kvetoucích haluzek z jeho višínek, které byla venku ulomila. Na to sednici zamkla a polibivši klíč, do kapsy jej schovala, aby tam nikdo bez jejího vědomí se nedostal. Umínila si, že cizí člověk naň nesmí ruku vložit, sama mu chtěla do rakve ustlat. Pak teprv odebrala se do své zásobárny. Bylo tam věru božího požehnání hojnost, čím dále mlynářka se rozhlížela, tím spokojenějšího výrazu nabývala její tvář. Hodlala čestnou pověst domu svého tenkráte dovršit. Otáčejíc se mrštně a obratně mezi velkými hrnci s přepuštěným máslem, kupami kříšalek a máku počala konat velikolepé k obmýšlené hostině přípravy. Tu cosi ostýchavě za fěrtoch ji zatahalo.

Mlynářka se ohlédla, myslila, že se to za ní přikradla vyhnaná kočka; dávalať jí takto na jevo, zachtělo-li se jí nějakého mlsku: ale nebyl to zrzounek, nýbrž bělovlasé, opálené děvčátko.

„Tys to, Evičko,“ mlynářka dítě laskavě uvítala, „vida, myslila jsem, že to náš macek. Kde pak jsi se tu tak z nenadání vzala a kde nechalas dětí?“

Děvčátko upíralo svoje veliké, jako chrpa modré oči dlouho na mlynářku, než jí odpovědělo. Jevilť se v nich hluboký, předčasný cit. Vdova pocítila pohled dítěte v hlubinách duše zkormoucené jako krůpěj rosy.

„Stárek šel okolo nás,“ zašeptalo, „pověděl nám, že si mlynáře již pánbůh vzal.“

„A ty jsi se nebála sem přijít, když máme nebožtíka v domě?“

„Proč bych se bála? Dobře vím, že mi nic

zlého neudělá. Jak byla moje maminka nebožkou, také nikomu neublížila.“

„Vidíš, holka, vidíš, jsme teď sirotci oba, ty nemáš na světě nikoho a já již také ne.“

Evička smutně hlavou pokynula, ale v tom na mlynářku jasným se pousmála pohledem.

„Neplačte, tetičko, vždyť je mlynář u mé maminky v nebi,“ zticha a radostně ji těšila, „tam je vám prý krásně, sousedka často o tom mi vykládá. Žádná tam prý není noc ni zima, celý rok tam kvetou louky, v sadech zraje ovoce a v potokách teče místo vody samé čisté mléko.“

„Ba pravdu máš, že je jim tam lépe než nám zde, oni to mají aspoň odbyté a bůh ví, co na nás tu ještě čeká,“ mlynářka děvčeti pohnutě přisvědčila, „tys přec jen holka nad jiné rozumná, nebožtík mlynář to vždy o tobě říkal. Míval tě tuze rád, chudák, jestli pak si ho budeš pamatovat? Jakmile tě slyšel s tou tvou drabolestí (drobné dítky) v sadě chramostit, hned se „žejbroval“ ku stolu pro chleba. Kdo ti teď bude skývy krájet a oknem podávat? Nebylo ti to divné, že dnes nikdo k výhlídce nepřistoupil, když jsi šla okolo sednice?“

„Já dnes na skývu ani si nevzpomněla.“

„Proč jsi se tedy až sem nahoru za mnou „přihourala“, když se ti ničeho k snědku nechce?“

„Proč? Nu, aby se vám tu samotné nestýskalo. Vím, jak to je, když se stýská; mně také tuze se stýskalo, když přestala maminka moje najednou ke mně mluvit a tak podivně s postele na mne koukala. Dala jsem se úzkostí do křiku, to se mi odlehčilo, když k nám vešla sousedka a u nás zůstala.“

Mlynářka pojala dítě v náruč a políbivši je několikrát po sobě v čelo, pravila dojatě:

„Tys první, která na mne si vzpomněla v truchlivosti mé, toho nikdy nezapomenu. Mnohý přítel a sousedzajisté již také ví, jak to tu dopadá, stárek to pověděl cestou i jiným lidem, nejen tobě; ale přec ještě nikdo sem nepřikvapil jako ty, aby mne potěšil. Pozejtří, když budu moci každému naložit plný talíř, to se mi tu vyskytne těšitelů na kopy, nevejdou se snad ani do mlýna. Ale víš-li co, když v takové hodině ke mně přišlas, abys zármutek můj se mnou sdílela, také ode mne již nepůjdeš. Podobá se mi věru, jako by mi tě posýlal sám nebožtík, abych tu měla koho ráda mít a o koho se starat, když ho tu není. Chceš-li pak ale u mne zůstat a mne poslouchat jako nebožku maminku?“

„To vím,“ usmála se Evička, ale v tom jí vyhrkly slze z očí. Zaplakala při zmínce o mamince, jíž tak ráda a tak dobře poslouchávala. Umřela jí asi před rokem, utrápil ji muž, největší to „nedopita“ a „juchač“ široko daleko. Probil ženin přínos i svůj barák a pak chodil do Němec strouhat šindele. V neděli propíjel týdenní výdělek v Čechách u muzik. O ženu a o dítě ani dost málo se nestaral; jen když se mu děvče narodilo, určil, aby mu dali říkat Eva. Učinil tak pro pošklebek, poněvadž prý napřed věděl, že jakožto dcera jeho do smrti jako Eva nahá zůstane. Jednou v zimě, když ráno z hospody se vracel, nemohl pro těžké nohy a hlavu dále, i lehl si kdesi v úvoze a vyspával na sněhu. Bylať to poslední jeho peřina, usnul na věky, zmrzl. Utýraná žena dlouho ho nepřežila, a sirotka přijala sousedka k dětem za chůvičku. Neměla sama mnoho a dětí kolik, jedno menší a hladovější než druhé; Evička by snad byla uschla jako štípek na písčině, kdyby nebylo mlynáře bývalo a jeho krajíců. Rád oknem ji pozo-

roval, když s dětmi k mlýnu přitáhla a v sadě s nimi si hrála. Musila je odvést a leckdes s nimi přes den co potloukat, aby si mohla jít sousedka za svou prací. Nemohl se jí nikdy dost vynadivit, jak je na svůj věk rozumna, trpěliva a laskava. Často si ji do sednice zavolal, kdež někdy celé hodiny s ní rozmlouval. Vždy míval při tom radost z její odpovědí, zračila se v nich bystrá hlava a měkké srdce.

„Taková jste byla vy, když jste k nám přišla za husopasku," mlynářce pravíval; „člověk ani nevěděl, že jste v domě a přec jste se všude vyskytla, kde vás bylo právě potřebí, nikdo vás k práci volat nemusil, každému ráda a dobře jste sloužila. Kdyby nebyl mlýn pln lidí, to děvče hned bych si vzal; avšak co není dnes, může být zejtra." —

O funuse bylo v mlýně Dolanském, jak stárek byl zvěstoval a mlynářka předvídala. Celé okolí se přihrnulo, každý chtěl mlynáře na poslední pouti doprovodit a mlynářku těšit; teď měla těšitelů ovšem na kopy. V sadě právě pod višínkami byl postaven dlouhý stůl na rychlo z prken sbitý. Prohýbal se tíží koláčů, jelit, pečení atd. Nejostřejší jazyk nejjedovatější paní kmotry nenalezl ničehož, o co by se byl mohl brousit a do čeho píchat. Poněvadž ale taková věc přec bez pomluvy odbýt se nemůže, tedy mlynářce vyčítáno, že se chtěla dát svou hostinou vidět; tři svatby že by se byly daly jen z výslužek vystrojit, a žebrákům že se krájel chléb tak bílý a rozdávaly se buchty tak veliké, že to až byl hřích.

Funusníci dostatečně se posilnivše vešli s muzikanty v čele do sednice. Muzikanti počali nejsmutnější svou píseň, a jak chutě se dali hosté prvé před mlýnem do jídla, tak chutě se daly

ženské teď do pláče, muži do litování. Tety se chopily mlynářky, držíce ji, aby na nebožtíka se nevrhla. Ale nebohá mlynářka, ač nebyla přítelkyní výjevů tak křiklavých, tiché mysli její se příčících, musila se jim chtějíc nechtějíc přec vyškubnout, s hlasitým kvílením na mrtvolu klesnout a dlouhou chvíli s nimi se potýkat, než se jim dala od ní odtrhnout, jinak by jí to nebyly do smrti odpustily a za to v celém kraji hanbu udělaly.

Na to pokropili kněží nebožtíka a stárek s mládkem naň dali víko. Přivázali víko místo provazy k marám bílou rouškou. Tak to chtěla mlynářka, prosila tak dlouho, aby jí to k vůli udělali, provazy ho neuvazujíce, že by se jí do duše zařezaly, až jí vyhověli. Ustřihla na roušku kus nejpěknějšího plátna, které sama byla napředla. Zavedla rouškou nový obyčej; od té doby to dělali na celém okolí po ní.

Po vykropení okolní mlynáři rakev obstoupili; byla červeně natřena, modrými květy omalována, zelenými ratolestmi všecka obtočena a u vnitř vystlána. Mlynář v ní ležel jako v besídce. Vyzdvihli si ji na ramena a průvod se hnul ze sednice sadem okolo rybníka podlé olší přes louku k horám. Tam na úbočí skály ve stínu starého kostelíčka s červenou bání zelenal se malý, tichý hřbitůvek za živým plotem hlohovým. Každému, kdožkoli jej spatřil, hned se zachtělo očekávat na něm veselého z mrtvých vstání.

První za rakví šla mlynářka s Evičkou, kteráž se vdovy od té chvíle nespustila, co jí tato slíbila, že u ní zůstane. Nešla již ani z mlýna domů, bála se, že by ji nechtěla sousedka pustit; mlynářka musila k dosavadní její pěstounce poslat služku, aby jí ohlásila, že se poručeňkyně její k ní

již nevrátí a že jí poskytne za služby její náhradu, aby jí nepohřešila. Když děvče ráno vidělo, že mlynářka do smutku se obléká, nedalo jinak, musili i jí něco černého uvázat, a když chtěla jedna z příbuzných vzít vdovu pod paží a ji dovést na hřbitov, odstrčilo ji, co síly mělo. Vedlo se s ní samo, jako by nikdo jiný neměl k tomu takového práva.

Jak překročil průvod s nebožtíkem práh, spustila chasa mlýn, ale jen na prázno; všem se zdálo, že klepá zcela jinak dnes než jindy, mnohem volněji a truchlivěji. Jak také ne! Vždyť se loučil ve jmenu celého údolíčka s nejstarším a nejlepším svým přítelem, s tím dobrým, kašlavým mlynářem, který za mládí tak urputně s bohem zápasil a k stáru tak dobře s ním si rozuměl.

Ovdovělá mlynářka vracela se se svou malou schovankou z pohorského kostelíčka do mlýna osiřelého. Bylať tam dnes sloužena mše čtyřnedělní za nebožtíka manžela jejího, při níž nešetřeno trub, kotlů, kadidla a svíček. Trvala přes hodinu, všichni na kruchtě zpěváci se vystřídali. Takové slávy nebylo v kostele již dávno, ale již dávno také nikdo kantoru a kostelníkovi tak štědře a bez smlouvání nezaplatil jako mlynářka Dolanská. Nešetřila pítek (pětek), každý jí musil nechat, že si nebožtíka jak se patří vážila. Na chudé při tom ovšem také nezapomněla, mnoho pytlů krup se dnes v mlýně rozdalo, žádný žebrák se nepustil, každý odtamtud si nesl plný uzlík.

Příbuzenstvo po službách božích stavělo se v hospodě. Chystalo se, že tam vdovu patřičně uctí za hostinu o funuse; ale mlynářka znajíc obyčej

ten, obratně strýcům a švakrům s Evičkou uklouzla. Měli za to, jak s očí se jim ztratila, že si snad zašla na faru, aby tam cos zapravila, i čekali na ni ještě s plnými džbánky a mísami, když byla již v „polách“ cesty k domovu. Nevymkla se jim ani z hrdosti ani z nelaskavosti, dávno jim již prominula, co proti ní kutili, když si ji mlynář bral, a znovu jim teď odpustila jejich jizlivé pomluvy, že si vzala za schovanku dítě opilce žebravého; ale věděla, kterak to po „čtyřnedělní“ v hospodě chodívá. Lidé si počínají, jako kdyby vdova, vykročivši z kostela, zármutek svůj do vody hodila i přicházejí jí bez ostýchání s návrhy k sňatku novému, ba někdy dokonce jí přivedou i ženicha, aby naň se podívala; nebylo tedy čemu se divit, že hleděla, by přišla příbuzným co nejrychleji s očí. Beztoho, když s nimi před kostelem se sešla a s nimi se vítala, tu a tam od nich zaslechla slovíčko, které se jí dotklo, jako by jí byli nožem o srdce zavadili. Připomínajíc si jejich všetečné řeči, neviděla téměř na cestu pro pláč.

„Kéž by mi byla pomoc jiná, ale již vidím, že asi nebude,“ mezi slzami tesklivě si vzdychla.

Evička běžíc za mlynářkou, při každém kroku jako kůzle si poskočila. Tak vesela nebyla ještě, co byla na světě. Nevěděla ani, jak se jí děje, že se tak volně a lehce prochází; ponejprv dnes šla s prázdnýma rukama, nemusila se ani tahat s tou „drabolestí“, ani s nůškou, ani s otepí roští, připadala si neodvislá jako královna. Každou chvíli se zastavila a po sobě se koukla, stálo to ale věru také za to. Mlynářka si ji naškrobila a vystrojila, že sama sebe jen ztěží poznávala. Každá, ale každičká nitka na ní byla nová. Červená kartounová sukně na ní stála jako karty, při každém kroku na ní zašustila, že se toho vždy až lekla,

loktnšku měla samý květ, zástěru samou prýmu a což teprvé střevíce, první její střevíce! Byly černé, vykrojené, červenými pentličkami kolkolem zalemované a napřed na nich měla mašli červenou, větší než vlastní její ruka. O takových střevících Evička nikdy ani neslyšela a teď je měla na nohou, a mlynářka jí řekla, aby se do nich každou neděli obula. Jen jedinou měla dnes lítost, že jí maminka nevidí. Ale to si byla po ty čtyři neděle, co byla v mlýně, tolikrát již pomyslila, že při tom tentokráte ani neplakala. Jak ráda by se byla mlynářce na krk pověsila v záchvatu překypující v ní vděčnosti, jí do ucha šeptajíc, „že ji má ráda jako celý svět“, ale netroufala si; vždyť viděla, že si stále oči utírá. Ona sice také každou chvíli oči si protírala, jen že za jinou to příčinou. Myslila, že se jí to dělají před nimi mžitky, zatím se to třásl vzduch letním vedrem. Tak krásný parný den, jako dnešní, dávno již se nepousmál na hornatou krajinu. Obilí, stojící na polích hustě jako kožich, v slunci se třpytilo, jako by po něm jezdily blesky modravé a zelenavé, potoky tak volně a zticha se loudaly květoucí travinou, jako by neuměly, čtveráci, ani na pět počítat. Co jindy se nahlučely, jen když chvilinku si sprchlo, hned je bylo slyšet zdaleka; kdo je chtěl překročit, pevně si pak musil stoupnout, aby nohy mu nepodrazily; dnes se daly přeskočit, jako by nic, Evičce ani střevíce nepostříkly. V sadech nehnul se ani lupínek, jen tu a tam opršel se štěpu opozděný květ, zabzučel čmelík, či ve vzduchu se zamotal motýlek tak modrý, že se zdál býti práškem s nebe samého. Ale jako spitý těžkým povětřím hned zas lenivě spadl do náruče některé zamyšlené květiny, která pak ještě dlouho na to se třásla leknutím nad nenadálou, neodbytnou

návštěvou. Nadarmo Evička naslouchala, brzo-li z hor se ozve nějaké veselé „dále vovo dále vovo, vovo“ jindy od zelené stráně k stráni vyzývavě se rozléhající, byla by si také ráda pro žert sebou „zaholíkala“, avšak ticho zůstalo dnes i na pastvách. Stáda tam polehávala a pasáčkové, které chtěla Evička poškádlit, vyspávali vedlé nich ve stínu květoucích keří šípkových. Chvilku braly se poutnice naše také hájem, tam bylo teprv „oudno“ (mrtvo). Jehličí, zem pokrývající, bylo jako když je namydlí. Evička neustále po něm v nových střevících se vozila, každou chvíli se zachytila borovice, po jichž nahých kořenech lezli mravenci tak zdlouha, že si je musila nohou z cesty odstraňovat, aby na ně nešlápla. Červené kmeny páchly tak silně jako před tím v kostele kadidlo, Evičce se z výparu jejich udělalo až mdlo. Vzdychla si z hluboka, když z houští zas se dostala na velkou krásnou louku, na „jejich“ to louku; poznala ji po olších, nad nimiž se vznášel mráček průzračný, kouř to z mlýna za nimi skrytého. Strojili tam oběd, věděla že „foucmouk“ (kaše bramborová) perníkem posypaný. Při této myšlénce Evička znovu radostně si poskočila a chtěla do mlýna se rozběhnout, ale ejhle, nemohla najednou z místa. Nohy jí počaly váznout, myslila zprvu, že to je vysokou travou; ale nejen nohy, i hlava jí nechtěla jaksi sloužit, pořád jí klesala, nemohla ji vzhůru držet; při tom se jí zdálo, že má v očích samý písek, ač kolem ní ani dost málo se neprášilo, znovu si je protírala, ale nebylo jí to pranic platno, viděla vše stále jako mhlou, zívla si při každém kroku a najednou ležela mezi zlatými v trávě pampelišky, nepřipomínajíc si ani škrobené své sukně, ani nové květované loktušky, ani foucmouku, perníkem posypaného, v mlýně na ni čekajícího. Přemožena

horkem a unavením tělesným usnula, sotva země se dotkla.

Mlynářka, neslyšíc jí ovšem za sebou šustit, se ohlédla.

„Tu to máme, zvrátí se jako by nic do trávy a spí jako o půl noci," podivila se, k ní se kloníc. „Vždyť jsem to věděla, že bude ta cesta za půl dne sem a tam pro ni mnoho. Ale což mělo to trápidlo pokoj? Jak slyšela, že půjdu na čtyřnedělní, hned se chystala se mnou, byla by se snad uplakala, kdybych ji byla doma nechala. Jen jestliže se tuze „nenamohla", nevím co bych si počala, kdyby mi „onezdravěla".

A mlynářka s mateřskou pečlivostí hodila na tvář děvčete bílý svůj šátek, který s modlitbami v ruce držela, aby ji neuhranul, kdo na ni pohlédne, zdvihla ji opatrně se země a přinesla si ji v náručí do mlýna.

„Zrovna jako poklad," čeládka, vidouc ji s ní přicházet, se ušklíbla. —

Málo jen neděl byla Evička v mlýně, ale mlynářce se zdálo, že je tam odjakživa, že tam patří jako ona sama. Nemohla si ani představit, kterak by se byla bez ní protrápila truchlivou dobou na pohřeb manželův následující. Evička jí byla ale pořád v patách, pořád něco věděla a věděti chtěla, neustále na oči ji hledíc. Každou práci s ní dělala, strojila s ní oběd, krmila s ní drůbež, provázela ji do chléva, kdežto překřtila všecky krávy, ze „Strýmy" udělala „Květenu", z „Čoudy" „Jelenu", ze „Straky" „Zinduli", ze „Šídy" „Kozděrku", z „Lišky" „Ratolku" atd. a mlynářce jmena ta tak se zalíbila, že ihned poručila skotákům, aby na ně dobytek navykli. Nejčastěji ovšem chodila s ní do olší se vyplakat. Evička slzela s vdovou tak upřímně, jako by byla v mlynáři vlastního otce

ztratila. Připomínala si každé jeho slovo, hnutí, návyk, opakovala každou jeho k ní radu, každou průpověď. Jakž neměla mlynářce pak k srdci přirůstat? Příchylnost dítěte k ní a k nebožtíkovi, vzácná jeho citlivost a rozmilá čipernost teď za více než za zlato jí stály, byly pro ni skutečně pokladem.

Čeládka sice řevnivě pohlížela na malou vetřelkyni, tak z nenadání u paní jejich se zahnízdivší, avšak proto přec nikdo jí neublížil a na ni se neškaredil. Bylať Evička takové dítě, jemuž musí člověk přát, byť se tomu i zuby nehty bránil; ač dobře věděla, že jest miláčkem mlynářčiným a nikoho se báti nemusí, přece byla ke každému tak ochotna, přítulna, vlídna, že jí za krátkou dobu každý v domě odpustil přednost, kterouž jí hospodyně zřejmě před každým jiným dávala.

Stárkovi padla hned první den do srdce, když vraceje se večer ze smutné své cesty ji ve dveřích státi viděl. Připadala prý mu tam jako paprslek sluneční, mhly truchlivosti prorážející a od té chvíle již mu tam tak smutno nebylo. Evička čekala na něho. Spatřivši ho zdaleka, hned mu skočila v ústrety, vítajíc ho zprávou, že teď bude s ním v mlýně doma. Chovala se k němu také hned jako domácí. Chopivši se jeho ruky, vedla se s ním do mlýnice, kdež mu odňala hůl i klobouk, židli mu přinášejíc, aby si po cestě daleké odpočinul. Mohl věru na tom „hemzadle“ oči nechat. Kdykoli od té chvíle se mu namanula, pokaždé se jí tázal, nemá-li hlad? A třeba řekla, že nemá, což ovšem málokdy se přihodilo, hned nechal všeho, ač jinak nerád při práci se meškal, a šel jí ukrojit skývu ještě větší než nebožtík mlynář. Měltě více síly, mohl do bochníka lépe zakrojit. Šel-li na půdu se podívat do holubníka, vždy

s sebou ji brával. Učil ji rozeznávat druhy holubův, jichž byl velikým milovníkem, povídal o jejich cnostech a necnostech, zvláštnostech i podivinství, a Evička ho poslouchala ani nemrkajíc jako starý zkušený holubář, ani jediné slovo nezapomněla. Každý skoro den slyšela mlynářka z jeho úst, že udělala moudrý kus, přijímajíc Evičku do domu svého. „O tomhle „žvižleti“ lidé říkat nebudou, že jiného nezná ptáka než žábu,“ o ní tvrdíval.

Dnes musila chasa sama sednout k foucmouku: mlynářka uloživši Evičku, pravila, že se jí nechce ani horkem jíst. Vyšla si do hořejší sednice, kdež od úmrtí mužova bytovala, nápadně se stranivši domácích, obzvláště ale stárka, s nímž bývala přec jindy tak dobře, jako s příbuzným pokrevným. Co mlynář „oči zvrátil“, zcela k němu se proměnila, dávala mu teď tak vyhýbavé odpovědi, šla mu tak plaše z cesty, že by si byl zajisté v každé jiné době toho povšimnul, žádaje si vědět, co toho příčinou. Ale stárek jiného teď měl v hlavě či spíše na srdci, než aby se byl o to staral, kterak kdo naň pohlíží. Vždyť sám k mlynářce mluvil jen, co musil; kdykoli ji spatřil v tom černém zakuklení, pokaždé v něm se zatajil dech a znovu toho se zalekl, že mlynář odešel na vždy.

Mlynářka volně se počala svlékat v sedničce své ze smutečních šatů; bylo na ní znát, jak těžce se s nimi loučí, ale musila je odložit. Kdyby v nich byla ještě po „čtyřnedělní“ chodila, byli by lidé o ní říkali, že vyvádí jako nějaká paní, což by ji bylo více mrzelo než kdo ví co. Zakládala si na tom, že, ačkoliv přišla k mlýnu, přec nic ze sebe nedělá.

Složila tedy oděv do truhly k obnošenému po muži šatstvu, na památku tam uschovanému. Dlouho, velmi dlouho na věci ty zádumčivě pohlížela, než

víko na ně spustila, vždyť k nim položila kus života svého. Ještě jednou s vřelými slzami muži za vše v duchu děkovala. Můj ty bože, jaký to byl muž, sobě rovného zajisté již na světě neměl. Nikdy špatného jí nedal slova, nikdy na ni se „necukal“, nikdy se „nebočil“, jak mívají jiní muži v obyčeji, obzvláště při ženě, která jim do domu přišla s prázdnýma rukama a nikoho neměla, kdož by se jí zastal než stařičkou matku, podruhyni. Službou u něho byla, jiným krásy právě také nepobrala a přece si jí vážil jako ženy nejbohatší, nejhezčí a nejvznešenější. Od té chvíle co s ním vyšla po oddavkách z kostela, přestal jí říkat „Lenko“ a jí tykat, takovou měl pro ni čest, že jinak ji neoslovoval než „Vy“ a „mlynářko“, ačkoli si toho na něm nežádala. A jak poctivě o ni se postaral! Zůstavil jí mlýn bez výminek a podmínek, mohla s ním za živa i po smrti dělat co chtěla. Zůstavuje-li manžel ženě nějaký majetek, obyčejně si žádá, aby za to mu zachovala věrnost do smrti, kdežto mlynář tolikrát o tom se zmiňoval, že s ním neměla než trampoty a starosti, i že si tedy přeje, až ho tu nebude . . . nemohla ani domyslit.

Mlynářka v sedničce pořád otálela, zprvu se jí nechtělo do šatů, teď zas se jí nechtělo dolů mezi lidi. Avšak musila sejít přec, nemohla tu zůstat v chládku a klidu sedět, pohroužena v upomínky milé a bolestné, jak toho byla žadostiva, nýbrž konečně dohlédnout, má-li v domě vše svůj pořádek; vždyť byla od rána vzdálena.

„Dejž bůh, aby to, co mne čeká, bylo tak šťastné, jako co mne minulo,“ pomodlila se v duchu, sestupujíc se schodů pravou nohou napřed. Veliký udělala kříž, než překročila práh sednice, ale sotva dveře otevřela, již zase je zavřela, jako

by tam byla zahlídla strašidlo. Přecházel tam stárek, patrně na ni čekající.

„Jen dále, jen dále,“ zvolal a tvář jeho při pohledu na ni vůčihledě se vyjasnila. Vítal v ní zjev povědomý a mu milý, zočiv ji opět v šedém kabátku s varhánky žlutě podšitými, v zelené mezulánce a v bílém kulatém čepci.

„Jen pojďte přec dál a nestůjte mezi dveřmi,“ znovu ji pobízel, když na jeho vlídné uvítání ani sebou nepohnula, do temna se začervenajíc, „co vám chci, nemusí slyšet ni služky v síni, ni chasa v mlýnici.“

Na tato slova dostala mlynářka teprv patrně chuť dvéře pustit a uteci, ale přemohla se přec tak dalece, že do sednice vešla, dvéře za sebou přivřela, však kliku pevně při tom v ruce podržela. Byla na skoku, při čemž podivné nesnáze v tazích její se jevily, jako by tušila, co jí asi stárek chce, a toho se lekala.

Stárek rozpaků těch si nepovšiml, ale mrzelo ho, že tak tvrdošijně u dveří setrvává. Nevrle jí pravil:

„Nepřicházel jsem vám po ty celé čtyři neděle s ničím světským, ač mne často dost za tou příčinou jazyk svrběl, avšak teď je svrchovaný čas, abych s vámi, pamětliv jsa poslední vůle nebožtíkovy, konečně promluvil moudré a závažné slovíčko. To víte, mlýn nad vodou jenjen trlí, přijde-li nám od hor nějaký prudký příval, odnese nás i s ním bůh ví kam.“

„Tak zle snad přec nebude,“ vdova prohodila s neobyčejnou u ní ostrostí.

Stárek překvapeně na ni pohlédl, takové odpovědi se nenadál, byloť to ponejprv, co takto ho odbyla, jindy každého jeho slova si vážila dle příkladu manželova. Shledalť se v tváři její s ně-

čím, co tak nemile se ho dotknulo jako její odpověď.

„Jak myslíte," chladně odtušil a teď sáhl on po klice.

Toho mlynářka se zalekla; vědělať, že je „paličatý", co jednou řekl, jako když to „přibije," nikdy s toho nesešel, ale také nikdy na licho nemluvíval, vždy v tom bylo jádro.

„Což musíte být hned tak zhorka nakvašen?" vyčítala mu cestu mu zastupujíc, „nesmíte přec zapomenout, že mluvíte s vdovou."

„Což jste s mužem zároveň i rozum pochovala, že k vám nesmí člověk slušně promluvit, abyste ho za to neťala slovem břitkým jako mečem?" stárek zas vyčítal jí. „Komuž pak po celou minulou zimu více mozkem vrtalo než vám, že si stěžují meličové na melivo hrubé, temné, vlhké? Tvrdila jste, že kdybyste jim vždy plné kapsy nenacpala křižalek, suchých sliv a sýrků domů pro děti, že by se nám jeden po druhém vytratil, uznávala jste, že nám jest potřebí ve mlýně všech řemeslníků a na potkání jste se mne tázávala, co myslím, bude-li přec mlynáři na jaře lépe, aby se nemusila stavba znovu odložit, jak již po pět let státi se musilo. by se mu prachem a nepokojem nepřitížilo, a teď najednou, kde se nemusíte na nikoho již ohlížet, kde se může dát na mlýn konečně správka jak se patří, teď se tváříte zrovna, jako by vám jedno bylo, zanikne-li místo to či vznikne-li. Do smrti bych nebyl řekl, že vám tak málo na tom záležeti bude, co vám zde manžel zůstavil; myslil jsem, lépe že si budete jeho památky vážit a lépe že osvědčíte, že jste hodna býti jeho dědičkou."

„Kde jen hned těch svých „žadlavých" (ošklivých) řečí naberete, sypáte je zrovna, jako když

pytel se protrhne," mlynářka se mu bránila, „co si jiného na vás žádám, než abyste mi popřál ještě nějaký den oddechu, abych se mohla po ráně tak hrozné lépe vzpamatovat? Tím přec snad na muži se neprohřešuji? Myslím, že byste se mohl se mnou vadit, kdyby to bylo naopak."

„O nějaký den ovšem by nebylo, ale dobře mi povědomo, kterak si ženštiny v tom ohledu „vedou." Za čtyři neděle, za čtyři měsíce, ba za čtyři léta budete mít zrovna takové vytáčky jako dnes a jestliže nezačneme se stavbou „o Jakubě," nebudeme „do Václava" hotovi. Přijdou na nás, jak to bývá při těch našich horách, deště, plískanice, ba i sníh, krásné to pak bude nadělení, utekou-li nám řemeslníci od práce nedodělané a zůstaneme-li pak přes zimu v polokrytém stavení."

Proti důvodu tomu nemohla mlynářka nic podstatného namítat, takové případy nebyly ovšem nic nového.

„Pakli nechcete dát jinak," pravila konečně, jako by mu jen povolovala z dobré vůle a nikoli z přesvědčení, „tedy si sem objednejte dělníky, kdy chcete, třeba na nový týden. Peníze k stavbě mám, jak víte, dávno připraveny."

Stárek v tváři zahořel, dlouho nebyl s to, aby slovo ze sebe vypravil, konečně zvolal zlostně:

„Nemějte mi za zlé, mlynářko, ale člověk by věru řekl, že je vám šestnácte let, tak se upejpáte a to před kým? Před takovým starým chlapem jako jsem já. Jestli si chcete hráti na holčičku, která musí dělat, jako by tomu nerozuměla, začne-li někdo před ní o vdavkách, dobře, já vám poroučet nemohu, ale k tomu mne nedostanete, abych si hrál s vámi. Nepůjdu já dělníky jednat, poněvadž mi to krátce řečeno ne-

patří, to nechť učiní nový mlynář a ten se sem musí dostat co nevidět, jinak je po místě tom, je tu tak potřebný jako voda. Vy tu sama vládnout nemůžete, jste na to tuze měkká, a ze stárka si lidé málo dělají, nedají si od chasníka poroučet, to víte jako já. Při stavbě by si tu řemeslníci vyváděli, co by se jim právě líbilo, slepili by to jen tak ledabylo a za rok byste je mohla jednat zas. Kdyby vy jste je napomínala, řekli by, že tomu nerozumíte a mne by odbyli, abych si hleděl svého, že oni mi také do mletí nemluví, člověk tu chásku musí jen znát. Kdyby nebylo té správky či kdyby se mohla aspoň ještě na rok odložit, zajisté ani bych nemukal; nechal bych vás na pokoji, až byste sama na to přišla škodou a stálými mrzutostmi, že vám tu nelze bez mlynáře hospodařit. Ale jak jsem prvé pravil, první veliká voda nám může na mlýnu teď již způsobit takovou škodu, že by pak ani správka nic platna nebyla, musil by se znova postavit . . .“

V tváři mlynářčině ustupovaly mezi jeho řečí znenáhla nesnáze a trpkost úzkostlivé starostlivosti.

„Ťak mi mluví každý, ale každý,“ skoro plačtivě se mu přiznávala, „kdo na mne se podívá či mne potká, ihned na mne křikne: Jestliže zůstanete sama, mlynářko, brzo kolečka oškrábete, nejste na to dosti ostrá. Mlýn bez mlynáře, jako by to ani mlýn nebyl, lidé nemají k takovému místu žádné důvěry a kdyby tam byl stárek ze zlata. Pomněte, že nejste sama na vodě, každé půl hodinky máme v těch našich horách mlýn.

„Aha,“ stárek spokojeně se pousmál, „tedy to přec takové, jak já to maluji, snad přec poslechnete, zpívají vám jiní totéž co já. Avšak což s vámi o těchto věcech nikdy neměl nebožtík hovor?

Řekl mi přec několikrát, že s vámi o tom promluví. Pokaždé, když v neděli odpůldne na nešpory jste odešla a já k němu přisednul, aby se mu po vás tuze nezastesklo, pokaždé o tom začal. „Vy, Václave," pravíval mi, „ať se mi o to postaráte, aby se sem dostal člověk jak se patří, který by si vážil mlynářky i místa. Nerad bych, aby vzalo za své, co více než sto let v rodině mé se udrželo, i neměl bych tam na věčnosti žádného pokoje, kdyby tu někdo ženě mé ubližoval. Přál bych si, aby jí za dobrotu a trpělivost mně prokázanou jiný odměnil, s nímž by se hodně dlouho ještě zde těšila životu i jmění svému."

Mlynářka sklopila hlavu a dvě slzy jako bohatý hrách po lících jí skanuly.

„Jako kdybych ho slyšela," zašeptala.

„Napřemýšlel jsem se s ním dost a dost, kdo by se sem k vám nejlépe hodil," stárek horlivě pokračoval, vida, že mlynářka pro dojmutí na námitky již nepomýšlí, „ale žádný se mu pro vás líbit nechtěl; ten se mu zdál hrubým, druhý přílišným šetrníkem, třetí zas koukal rád do džbánku a tak to šlo napořád, nechť jsem jmenoval kohokoli, třeba nejpořádnějšího člověka. Často nad tím jsem hlavou vrtíval, že na každého něco ví, vždyť to nemíval přec v obyčeji, byltě vtělená shovívavost. Věru žádný otec není pro dceru svou tak vybíračný, jako byl on pro vás. Myslím ale, že by se mu byl Paloucký mlynář přece jen pro vás líbil, tehdáž jsme si nemohli ovšem naň zpomenout, měltě ženu jako horu, nikdo by nebyl řekl, že půjde odsud s mužem vaším téměř zároveň! Hlavnička do tří dní ji uklidila. Dnes ráno, když jste byla právě v kostele, Paloucký tudy šel; toť se samo sebou rozumí, že naschvál, vždyť jindy tudy nikdy nechodívá. Spatřiv mne na prahu stojícího,

hned na mne zavolal: „Víte-li pak tu v Dolanech, že jsem již na třetí týden vdovcem?“ A když jsem mu řekl, že nevíme, poněvadž pro truchlivost se nestaráme o žádné noviny, doložil: „Povězte to svojí mlynářce, škoda, že doma není, promluvil bych s ní sám, nemohu se do návratu jejího obmeškat. Řekněte jí tedy, že se musím do žní oženit, nechci-li přijít o půl zdvíže, vše v mlýně před čeládkou se třese, co je nebožka v zemi; co není právě přibité, to mi odnese, co nechám ležet, s tím se již neshledám. Pakli si mne chce vzít, nechť mi to vzkáže do neděle, do té doby budu na odpověď čekat; nevzkáže-li, ohlédnu se jinde. Ona ovšem by mi byla milejší než jiná pro mírný svůj obyčej a usedlost. Mám jen jediné dítě a mlýn, jak dobře ví, jako hrad.“

„Prosím vás, přestaňte mi již jednou s tím Palouckým a s jeho tlachy,“ skočila mu mlynářka mrzutě do řeči, „co mi je u muže platen mlýn jako hrad? Chtěl by se stěhovat ke mně, maje svoje místo? Žádal by si, abych sem dala nájemníka a v jeho mlýně mu hospodařila. S takovými vdavkami věru krásně bych se nebožtíkovi poděkovala.“

„Vida, vida, to mně v první chvíli ani na mysl nepřišlo.“

„Nu vidíte, že nejsem ještě tak na rozum padlá a nevděčná, jak byste mne rád dělal,“ mlynářka se pousmála jeho zaražené tváři, „avšak je-li tomu tak, jak pravíte vy a jiní a jak i nebožtík usoudil, že totiž mi tu samotné hospodařit nelze, nechci-li přijít v nic, nuže, tož jiného si nežádám na tom, kdož tu zasednouti má na místo manželovo, než aby byl předchůdce svého hoden, jmění a statku mít nemusí, mám toho dost pro oba.“

Mlynářka byla začala hlasitě a určitě, poslední slova ale zašeptala se záhadnou ostýchavostí.

Ale milý stárek zas nic neviděl, znaků těch si nevšímaje.

„Nestojíte-li skutečně o boháče," živě slova se ujal, „tedy se podívejte na moje dva strýčky, syny to po nebožce mé sestře, rád bych jim k štěstí dopomohl. Netroufal jsem si nikdy zmínit se o nich nebožtíkovi, právě proto, že ničehož nemají, ačkoli jsem je měl pokaždé na jazyku, kdykoli o ženiších pro vás začal. Oba stárkují ve velkých na Jizeře mlýnech, ti by nám to tu zvelebili."

Mlynářka netrpělivě sebou trhla a v pohledu, který na stárka uvrhla, zřejmě stálo psáno: „O svatá ty prostoto!"

„Jsou-li to synové po vaší sestře," úsečně ho odbývala, „budou to zajisté ještě nějací mladíci."

„Jací pak mladíci, nemají oba daleko do třicítky."

„A mně odzvonila v postě čtyřicítka! Jak vám jen může taková pošetilost přijít na mysl? Krásně k nim bych se hodila."

„Že jste o nějaký týden starší než oni, to budiž nejmenší vaší starostí! Vy svoje léta skutečně počítati nemusíte, vás si může rád vzít nejmladší. Což ho neuděláte pánem hotovým? A i kdybyste neudělala, přec každý, kdo si vás vezme, dobře pochodí, neboť jsou při vás „ctnosti", a kde jsou ty, tam málo na tom sejde, je-li nevěsta o den déle na světě než ženich a má-li o vrásku více či o zub méně. Ostatně na vás nikdo léta vaše nevidí, zuby máte všecky a bílý vlas ani jeden, zdráva jste a kulatá jako řípa, co má být ještě více? Nechť se vychloubá krásou a mladostí, při níž jiného není; křehké to zboží, každým dnem mu ubývá ceny, nic za to nedám."

„Tak asi jste nesmýšlel, když jste byl v letech strýčků svých,“ mlynářka, zardívajíc se při jeho chvalořeči, nesměle mu namítala.

„Vždy jsem tak smýšlel, čehož důkazem, že jsem zůstal bez ženy. Poznal jsem, že ta, jíž jsem si oblíbil, jiného při sobě nemá než hladkou tvář a hladký jazyk, a ač jsem ji měl k smrti rád, přec jsem jí nechal. Myslil jsem ovšem první čas, že se z toho zbláznim, ale přec jsem si nepovolil a nikdy toho jsem nelitoval.“

„Nebyla to Trávnická Baruška, kteráž vás oklamala?“ s vřelým soucitem v hlasu a ve zraku mlynářka vyzvídala, „slyšela jsem, když jste se k nám dostal, často od jiných, že vás potkala v lásce jakási nehoda, ale nikdy jsem si netroufala vás na to se zeptat.“

„Proč pak ne? Vždyť to není nic zlého někoho na něco se zeptat. Ba byla to Trávnická Baruška a jestli jste ji znala, zajisté mi přisvědčíte, že to byla nejhezčí na okolí dívka. I já jsem nebyl právě ošklivý, čehož důkazem, že zvolil nás vrchní ji za družici a mne za mládence, když v Praze se odbývala korunovace císaře Ferdinanda a z každého kraje tam vyslána byla svatba se starosvaty, družby, mládenci, drůžičkami a se vším ostatním hejlem, aby prý zeměpán poznal, kterak Čechové v každém kraji se nosí a jaký mají při svatbách obyčej. Vyskakoval jsem radostí až bůh ví kam, slyše, že s Baruškou tak daleko pojedu a v Praze všude jen s ní vodit se budu. Ale byl‘ jsem jediný, který na jízdu tu se těšil. Lidé naši nemohouce pochopit, co císař na několika venkovských sprostáčích uvidí, udělali si mezi sebou řeč, že vše jen nastrojeno na oko;*) páni prý říkají,

*) Skutečně tak v oné krajině tehdáž smýšleno.

že pojedeme do Prahy na korunovaci a aby nás navnadili, darují nám pěkný šat; zatím ale nás prý hodlají zavést místo do Prahy do Egypta a tam Turkovi do otroctví prodat. Celá svatba odjela z domova plačky, rozžehnavši se s příbuznými a přátely navždy, jen já jediný jsem neplakal. Myslel jsem si cestou, lépe že mi bude s Baruškou v otroctví než bez Barušky v hojnosti; otec její totiž naší lásce bránil, chtěl pro dceru synka a ne chasníka. Umiňoval jsem si straslivě, že se bránit budu, třeba při tom přišlo deset lidí o život, kdyby mne chtěli páni od Barunky odtrhnout a každého z nás zvlášť Turkovi prodat. A hle! odtrhl jsem se zatím v Praze od Barunky sám, přijel jsem do těch našich hor bez ní. Usmívala se tam na každého, od pánů se dávala hladit po tváři a o mne jen dbala, když právě lepšího na blízku neměla. Viděl jsem, že pro mne není a řekl jsem jí to. Zůstal jsem při tom, že my svoji nebudeme, ač plakala a prosila, polepšení, lásku a věrnost slibujíc — ale kam jsem se to dostal? Vida, dal jsem se do povídání jako stará baba, nemoha konce najít. Smějte se mi, mlynářko, prosím vás, že jsem se vám vytasil s takovou starou pohádkou a slibte mi, že se na ty moje strýčky podíváte. Vždyť podívat se není ještě se vdávat."

Mlynářka, jsouc patrně velmi dojata vypravováním stárkovým, neřekla ani tak ani tak, což považoval za svolení. I poslal za tepla, ještě téhož dne, pro staršího z obou strýčků, aby mlynářka si ho prohlédla. Strýček dlouho návštěvou neotálel, přišel hned druhý den, poslovi proň vyslanému téměř v patách.

Mlynářka stála právě s Evičkou na prahu, sypajíc drůbeži večeři, když u mlýna se objevil.

„Dobrý večer," přál jí nápadník od Jizery,

zdvořile před ní smekaje a zvědavě na ni pohlížeje. Byltě to jak náleží hezký člověk, vlasů kudrnatých, veselé tváře, šaty měl jako když je naň uleje.

Mlynářka hned se domýšlejíc, kdo to asi je, děkovala mu jen zběžně. Odešla do sednice, netázajíc se ho ani, co tu chce, odkud je a koho hledá. Hoch sám se musil Evičky optat, je-li stárek doma a ji požádat, aby k němu ho dovedla. Mlynářka u večeře ani se neukázala.

„Ať se mi ten váš strýček hned zítra odsud klidí, aby neměla chasa o čem povídat," pravila stárkovi v síni, „to je asi člověk povedený, neumí ani jak se patří pozdravit, říká „dobrý večer" jako nějaký pohan, dýmka, stříbrem kovaná, kouká mu z kapsy, ustrojen je jako písař, ruce má jeden prsten. Takový pán do té mé pohorské klapačky ani se nehodí, ten ať panuje na Jizeře. Kdo jednou sem se dostane, musí mít na prstech mozoly a ne zlaté kroužky," významně doložila s rozpačitým pohledem na stárkovy upracované ruce.

Stárek ani nemukal, i jemu se zdálo, že strýček od té doby, co ho neviděl, poněkud spanštěl. I řekl mu tedy druhé ráno, provázeje ho po mlýně, aby mu pověděl, kde by se co zlepšit dalo, že si ho sem pozval schválně na poradu, cestu sem i tam a ztrátu času že mu jak samo sebou se rozumí nahradí.

Ale strýček byl dobrá kopa, hned jak posel proň přišel, dovtípil se, oč asi tu běží a že o zcela jinou se jedná věc, než mu teď chce ujec namluvit.

„Co mlynářce na mně se nezdá, že mne odsud tak nakvap posýláte," místo odpovědi zcela přísně ujce se otázal.

„Žes nového zákona,“ rovněž tak upřímně a bez rozpaků ujec se mu přiznával.

„Proč tedy si nebéře vás,“ hoch se mu ušklíbl. Porážka jeho přec jen ho dopalovala, styděl se za ni před strýcem. Všecky holky o něm říkaly, žeť to hoch jako karafiát, a najednou jím pohrdla na první pohled žena nemladá a odkvetlá. Ale stárek stáhl obočí tak hrozebně při jeho vtipu, že strýček rychle obrátil, nechtěje si ho rozhněvat.

„Mlýn by se mi sice líbil,“ rychle zamlouval všetečná svoje slova, „mámť toho stárkování právě dost, ale než bych se k vůli takové babě předělával, budu raději stárkovat do smrti. Nechce-li si mne ta vaše mlynářka vzít takového, jaký jsem, ať nechá tak, já jiný nebudu. Škoda věčná, že jste si raději neposlal pro bratra, nosí celý den modlitby za ňadry, ten by se jí byl zajisté líbil.“.

„Prosím tě, zajdi k němu cestou a pošli mi ho sem co nevidět,“ stárek obživnuv novou nadějí horlivě ho vybízel. Jestliže je takový, jak o něm povídáš a nějaké zvláštní při něm není vady, tedy tu bude do Jakuba mlynářem.

I druhý nápadník tu byl jako na větru. Vstoupiv do mlýna, pozdravil mlynářku, ale zcela jinak než bratr jeho. Žehnaje se jmenem Jezíšovým, sáhl do svěcenky a třikrát po sobě se pokropil. Oblek měl důkladný, ruce skutečně jeden mozol, ani stopa po prstenech a dýmce, stříbrem kované.

„Jestliže toho nebude chtít, pak již nevím,“ stárek si pomyslil, příchozího přívětivě vítaje. Ale mlynářka, děkujíc se mu za pozdravení zrovna tak chladně a úsečně jako bratrovi, na nic se ho nezeptala a večer zas ke stolu nepřisedla, což ale přičítal stárek tenkráte jen upejpavosti ženské; byltě jist, že tenhle ženich se jí líbit musí. Vítězně na ni pohlédl, když druhé ráno do sednice vstoupila,

kdežto nápadník v koutě klečel, modle se na růženci, příchodem jejím ani nerušen. Neohlédl se dříve, až se domodlil.

„Nemyslete si, že bude z toho mračna déšť,“ mlynářka stárkovi na jeho vyzývavý pohled zticha a pohrdlivě odpověděla.

„A proč ne?“

„Takových lidí, kteří staví pobožnost svou na odiv, nikdy jsem snésti nemohla. Nebožtík mlynář mne učíval, že s bohem nejlépe rozmlouváme šlechetnými skutky a dál že u něho dorazíme dobrou myšlénkou než růžencem.“

Ale tenkráte stárek ženicha tak rychle nepropustil, jak si toho přála; vybídl ho přes vůli její, aby tu zůstal, předstíraje jako u prvního, že si ho sem pozval, aby mu stran správky mlýna kloudnou poskytl radu.

Když mlynářka během dopůldne do mlýnice vešla, hledajíc tam Evičky, aby šla z ječmene slepice vyhnat, stárek na ni znovu vítězně pohlédl. Strýček v mlýně se otáčel jako by tam byl léta a nikoli teprv několik hodin.

„Umí, jak vidíte, ještě jiné než jen na růženci,“ s důrazem se jí pochlubil.

„Ještě nemáte pokoje?“ mlynářka se zakabonila. „Ten by se sem právě hodil; jen pohlédněte, jak hltavě leze po všech čtyřech po mlýnici, každý prášek mouky smetaje. Co by dělal, kdyby to šlo z jeho? Hádal by se se mnou zajisté o každou špetku, jíž bych chtěla dopřát chudým a já chci nadál dávat jako za nebožtíka a to v jeho jmenu. Zasloužil si toho, aby lidé zaň se modlili, třeba toho tam nahoře asi nepotřebuje.“

Stárek dle možnosti strýce hájil, chtěje jí domněnky její vyvrátit, ale mlynářka se mu předělat nedala, tvrdošijně stojíc na náhledech svých. Prosil

ji, co mohl, aby se na to aspoň ještě jedinou jen noc vyspala, že člověka tak přičinlivého, který věcem svým tak dokonale rozumí, hned nenalezne; ale ona mu nikterakž neslevila, musil ho poslat ještě téhož dne za bratrem. Stárek, vida nezbytí, jí sice vyhověl, ale od té chvíle k ní mluvil jen na půl slova a o ženiších ani nemukal.

Asi týden po odchodu strýčkově setkal se s ní k večeru na louce. Mlynářka šla se podívat, zdali jí služky dobře pohrabaly a stárek se vracel s motykou na rameně, celý upocený a udýchaný, z hor. Byltě „na vodě.“ Sedlák jakýsi mu tam zadržel vodu, zaplaviv si svoje luka. Stárek na nádrži to zpozorovav, popadl hněvivě motyku a šel mu strouhy jeho trhat. Když byl v práci nejlepší, sedlák naň přišel, i počala mezi nimi krutá půtka, jak stárek mlynářce obšírně vypravoval, zapomínaje nad novým hněvem se sedlákem na starší svůj hněv s ní.

„Nescházelo mnoho, byli bychom se chytli a také tak hned nepustili,“ pokračoval, utíraje si čelo. „Sedlák nejen že mi trpět nechtěl, abych mu strouhy jeho trhal, ale vedlé toho mi i vyčítal, že nemám žádného práva stoupnout na jeho pozemky tam, kudy cesta nevede. To prý jen smí mlynář sám a nikoli každý jeho „pohůnek“, jak mi přeždíval. To prý by bylo pěkné, prál, aby na jeho polích každý váš skoták si dělal, co se mu chce. Nejste-li prý s tím spokojena, že vodu vám zadržuje, máte si naň přijít s motykou sama.“

„Co pak to do toho člověka najednou vlezlo?“ mlynářka se podivila, „vždyť dokud žil nebožtík, vždy v dobrotě s ním jsme vycházeli, nikdy na takovou věc se neopovážil.“

„Tu máte hned obrázek, jak nám to tu půjde, setrváte-li při svém,“ stárek slov její se zachytil,

„nebožtík mlynář byl člověk churavý, nemohl se ze sednice hnout a přec měli lidé před ním vážnost a hrůzu, nic na příkoř mu nedělajíce jako nám teď každou chvíli. Vždyť tu není téměř již k obstání, každým dnem vyskytne se nějaká nová mrzutost, lidé zrovna jako by si byli řekli, nikdo se nám nechce podložit v dobrém, každý provozuje nám naschvál, na co nejhoršího si zpomene. Toť se rozumí, že by se vám sedlák vysmál na vrch hlavy, kdybyste naň šla sama. Kdyby nepopustil, pak nám není ovšem jiné pomoci, než abychom ho zažalovali; ale žaloba stojí čas, peníze a mnoho zlosti. Pořád aby se člověk jen k advokátovi vozil, na úřad se stavěl, na kolky platil, pány podmazával a vedlé toho ještě si dělá nevůli. Každý, kdo o tom slyší, že se sousedem se soudí, má mu za zlé, že se s ním po dobrém nevyrovná.“

V mlynářce mezi jeho slovy očividně to pracovalo, měnila se neustále v tváři, těžce oddychajíc, jako by se k veliké odhodlala věci.

„Komu to, prosím vás, kážete?“ konečně řeč mu přervala.

Stárek na ni s úžasem pohlédl.

„Moudřeji byste udělal, kdybyste kázal sobě než mně, či kdož všech těch svízelů příčinou ne-li vy?“ s rostoucím rozčilením ze sebe vypravila.

„Já, já?!“ stárek se podivil, nevěře svým uším, „nu, to co pravíte, jak náleží se mi líbí! Starám se téměř ve dne v noci, aby se k vám sem dostal nějaký řádný člověk, pozvu vám sem koho vím nejlepšího, domlouvám vám ve jmenu nebožtíka, opakuji vám jeho slova . . .“

„Bodejž vás také . . .“ mlynářka se rozplakala. „Věru, mlynář nadarmo o vás neříkal: Co

to má ten náš Václav přec někdy za nevtipnou hlavu . . .“

„To o mně říkával nebožtík?“

„Nejednou, pármandelkrát to opakoval. „Tenhle Václav,“ pravíval, „je přec prapodivný člověk: moudrý, poctivý, prozřetelný, ale mnohdy věru jako by neviděl, neslyšel, nechápal. Napovídávám mu neděli co neděli, kdykoli jste na nešpoře, že bych se rád do hrobu položil, věda, že se toho on tu uchopí, ale kdykoli o tom začnu, jako když mu mozek zabední. Vyjmenuje celý svět, kdo by se sem hodil za hospodáře, ale že by on se sem hodil nejlépe, na to nepřipadne; budu musit o tom někdy bez obalu sám. Prosila jsem nebožtíka pro boha, aby toho nečinil, že by mně to bylo do smrti hanba a teď ... teď to musím učiniti sama, abych s vámi přišla k nějakým koncům. Bože, kdo by mně to byl zvěstoval, že si budu musit druhého muže namlouvat sama, do země snad studem bych se byla propadla.“

A mlynářka se dala hněvem, rozpaky a úzkostí do hlasitého štkání.

Stárek bledl a se červenal, chtěl plačící vdově odpovědět, ale dlouho nemohl přijít na žádné vhodné slovo.

„Jak jen si mohl nebožtík žádat, sám na sebe abych si zpomněl,“ konečně v největším se zajíkal zmatku, „zajisté si nepovšiml, že již plesnivím a vy můžete dostat muže jako malinu.“

„O maliny stojí jen děti,“ mlynářka zlostně mu odsekla.

„Jen hleďte, kterak se mi tu již schází přátelé,“ chvějícím se pravil hlasem, smekaje čepici a ukazuje jí na vráskovité čelo.

„Nemusí počítat ni vrásek, ni let, ni šedých vlasů, při kom jsou „ctnosti“ mladosti, a krásou

nechť se vychloubají, kdož jiného nemají. Křehkéť to jest zboží, každým dnem ceny mu ubývá," mlynářka opakovala jeho slova onehdy pronešená, zahořevši při tom chudák v tváři jako krev. Pernáť to byla chvíle pro skromnou ženu, také stárkovi do smrti neodpustila, čemu se musila podrobit, chtějíc s ním přijít k „nějakým koncům."

Stárek byl chycen ve vlastní pasti.

„Jak pak by to mohlo být," znovu koktal, maje při tom oči plné slzí, „aby vy jste se ke mně ponížila, vy taková onaká ženská. Vždyť by se vám za to vysmál celý svět. Takové místo, taková hospodyně a já takový starý, plesnivý chlap, který jiného nemá než pár kloců na sobě a poctivou duši v těle . . ."

Ale druhý den vyndaval stárek z truhly v mlýnici opět bílý, kulatý klobouk a popelavý oděv božíhodový; při tom se potácel jako zpitý. Bůh ví, jak by se to byl přistrojil, kdyby mu nebyla Evička pomáhala, upozorňujíc ho pokaždé, bral-li něco na rub.

Když byl hotov, velký kus za mlýn ho vyprovodila.

Stárek se ubíral znovu do hor na faru — šel si tam pro ohlášky.

Nebožtík mlynář jak náleží dobře o ženu se postaral. Manžel, kterého jí ještě za živobytí vyhledal, ve všem se osvědčil, vážil si hospodyně i místa právě tak, jak si toho byl zesnulý žádal. Mlynářka nepřestávala sice na prvního muže s vděčnými slzami zpomínat, bylať o něm nejmilejší její řeč s manželem nynějším, mnohdy po celý večer o jiném než o něm si nevykládali, ale zne-

náhla jí přestal přec jen scházet. Vždyť jí dělal jeho nástupce ve všem pomyšlení, bylo by holou nevděčností bývalo, kdyby toho nebyla uznávala, odměňujíc se mu tím, že mu také zas dělala, co na očích mu viděla.

V mlýně zůstalo tedy za nového mlynáře vše při starém až na stavení, které se důkladně obnovilo. Vše šlo při stavbě jako na šňůrce, řemeslníci poslouchali na slovo, byliť dávno se správkou hotovi, než napadal první sníh. I sedláci zcela jinak teď si počínali, přišel-li s motykou na rameně na jejich pozemky. Spatřivše zdaleka, že na ně jde, rychle se schovali, nechali ho strouhy teď s pánem bohem beze všeho křiku trhat, vždyť měl k tomu co mlynář celé právo.

Každý si liboval, že nezavádí nový mlynář nový obyčej, jemuž by byli musili domácí i cizí teprv zvykat. Dosud jídali meličové v mlýně, až si svoje semleli, obmeškávajíce se tam třeba týden, nemohli-li pro metelky a návěje pohodlně domů se dostat, aniž vzal nejmenší od nich za to náhrady, a mlynářka dosud jim toho nacpávala plné kapsy pro děti, ač teď neměla věru již proč. Nikde na celém okolí lidem tak pěkně obilí nesemleli jako v mlýně Dolanském. Mlynář totiž dělal dosud sám stárka, nemohl prý tomu odvyknout. Byl by se, jak pravil, dlouhou chvílí ukousal, kdyby si byl musil na pána hrát a zahálet.

I žebráci okolní měli v mlýně dosud stálý noclech. Kdo z nich domů se nedostal, cestou se opozdiv, zašel si na noc do mlýna, tam na pec se vyškrábal, prospal a ráno zas se ztratil, jda si po svém, aniž si ho kdo z domácích hrubě povšiml. Za touto příčinou mlýn, odjakživa slynoucí pro krádeže tam spáchané, pověsti té i za nového mlynáře si zachoval; neminulo téhodne, kde by se

tam nebylo cosi ztratilo. Jednou jim pobrali ze sklepa všecko v krajáčích mléko, podruhé zas z komory všechen právě napečený chléb, či dokonce několik kusů peřin neb náruč šatstva. Ale proto si mlynář svoje nocleháře přec jen lépe a přísněji neprohlížel.

„Však si pro to žádný boháč nebyl," řekl si s mlynářkou po prvním nad škodou leknutím a bylo po soudu. Nikdy neposlal věci svoje hledat a kdyby byl hned věděl, kam že asi zabloudily; vždyť to nebožtík také nikdy nečinil. Dva, tři dni po krádeži otáčely se sice v zámkách klíče a věšely se do sednice ke dveřím pod kropenku, kdež pro ně celá řada hřebíků se ježila, ale pak zas dávaly se všecky dvéře jen na články.

„Co se stalo jednou, nemusí se stát po druhé," konejšívali svoje svědomí, „kdo by se tím zamykáním „odtahoval."

Pakli se případ opakoval, což, jak již praveno, vždy v nejkratší zas stalo se době, všichni v mlýně tak upřímně tomu se podivili, jako by byli podnikli bůhví jaká znamenitá a nákladná proti krádežím opatření, která jen mohla zmařiti nejvybranější zlodějů lest a úskoky víře nejnepodobnější.

Za příčinou neustálých těch krádeží netroufal si mlynář peníze kamsi do některé sednice či komory uložit; následuje opět příkladu předchůdců svých, zastrkoval je obyčejně na půdě za „kron", neb je tam položil do hrnce a hrnec přikryl starým řešetem, aby je tam nikdo z chasy nevyslídil. Při tom bývaly ale zas nehody jiné. Zloději sice na peníze se nedostali, ale málokterý minul rok, kde by nebyl musil mlynář s bankovkami takto uschovanými do města k známému kupci, žádaje ho, aby mu je poslal do Vídně k bance vyměnit.

Buď k nim se byly dobyly myši, ohlodavše je, či počaly plesnivět vlhkostí střechou prosakující, neb je porouchala kočka na půdě lovící. Kdyby se byla po všecka léta spočítala ztráta při výměně peněz, pak náhrada kupci za obstarání zásylky a útraty za zásylku samu, tož zajisté by se byl mohl dát celý mlýn železem pobít, neřku-li jedny do komory dvéře a v ní víko u truhly, kamž by se nebyl zloděj jinak dostal než násilím a nikoli jen mimochodem. Násilné do mlýna se vloupání nebylo však snadné, poněvadž tam bylo ve dne v noci živo, ale tím snadněji se mohlo v ustavičném tom víru něco odnést a odstranit. Na to ale nikdo dosud nepřišel. Nebožtík mlynář míval jiné věci na mysli, věčnost mnohem více ho zajímala než život vezdejší; byl by se sám před sebou hanbil, zastihnuv se na myšlénce, kterak by ten svůj mamon lépe opatřil, a nynější hospodáři, ač v tomto ohledu jeho výstřední náhledy úplně nesdíleli, při vší rozšafnosti své přemýšlením právě mozky si netrápili. Na zvláštní opravy či dokonce novoty oba nepomýšleli, naopak, jak to bývalo v mlýně ode dávna, tak, jak již praveno, to ponechávali úmyslně z úcty k nebožtíkovi. Čeládka činila dle příkladu pánů, snažila se, aby svou práci jak se patří postavila, jiného si nevšímajíc. Jen Evička stopovala vše zrakem skoumavým a myslí bádavou, přemýšlela o věcech, o kterých krom ní nikomu jinému v mlýně ani ve snu se nezdálo, ale v takové záležitosti neměla ovšem ještě hlasu žádného.

Mlynářka nepřestávala žehnat okamžiku, kdy osiřelé děvče ponejprv o její práh zavadilo. Evička působila jí samou jen radost, každým dnem jinou a novou a každým rokem větší a dokonalejší. Nikde na okolí nebylo vlastní dítě od rodičů s větší

láskou a péčí chováno než opuštěný sirotek ten v mlýně, ale žádné za lásku a péči vděčněji se neodměňovalo než ono. Pěstounka a schovanka do sebe hleděly jako do zrcadla.

Kantor tvrdíval, že co je škola školou, takové písařky, čtenářky, počtářky jako Evičky ještě tam nebylo, každý žák před ní se mohl schovat, žádný to nevěděl a neuměl co ona, ač o několik let později učit se počala než děti jiné. Evička by ale také byla za školu duši dala; nebyla by doma zůstala a kdyby snad byly, jak po sprostu říkáme, trakaře pršely. Když ji tam nechtívala mlynářka někdy pro velkou „větrní“ (vítr při dýmovce) pustit, (chodívala pro značnou vzdálenost na „celý“, nesouc si oběd v kabelce), tož jim dělávala doma takové dílo, že to bylo až k neuvěření. Celý mlýn vyplašila pláčem, nevěděli si s ní mnohdy ani rady. Nezbývalo jim jiného, než udělat to s ní, jak se to se žáčky za špatného povětří v krajině té vůbec dělává; přetáhli jí přes hlavu pytel, aby se studeného větru a mlhy příliš nenapolykala, a některý chasník ji ráno na zádech do školy odnesl a jiný ji zas večer přinesl, jinak by s ní nebyli měli chvíle pokojné. I nemohli se za to na ni horšit ani mlynář ani mlynářka, měli radost, že se toho učení tak chápe, pociťovali oba po celý život velmi bolestně, že nebyli od rodičů ke škole přidržováni, zvláště když přišli k štěstí, tuze jim to scházelo. Musili se v mnohém na cizí spoléhat lidi, u nich rady pohledávat a draze ji platit, byvše od nich zhusta dost obelstěni. Těšili se na dobu, až jim Evička vše, co jim písemného do domu přijde, přečte, na to vlastnoručně odpoví, účty povede atd.

Ostatní děti, které chodily do školy také na „celý“, mezi polednem před školou se honily, všeli-

jaké provozujíce hry, jediná Evička nikdy mezi ně ven nevyšla. Zůstala ve škamně a pořád na svých knížkách říkala. Knížky od té chvíle, co je poznala, jí byly nejmilejší na světě věcí. Co byly proti nim střevíce s červenou mašlí, květovaná její loktuška a zástěra s prýmy! Tyto předměty, tak vroucně obdivované, pozbyly náhle pro ni všeho půvabu, nic si z nich už nedělala, staré v mlýně pohozené kalendáře větší teď měly pro ni cenu. Přeslabikovala je od slova k slovu, uměla je téměř nazpamět.

Nebylať Evička jako děvčata jiná, kterážto majíce školu za sebou ani již na čtení si nevzpomenou. Největší z nich části zdá se kniha pak nejzbytečnější na světě věcí a paráda za to nejdůležitější a nejpřednější. Všecky jejich myšlénky a touhy jen o ni se otáčejí, vše ostatní zůstává u nich stranou, a co nejhoršího, matky v tom je podporují, vidí dcery raději dovádět než číst, myslí si, že smíchem a šperkem spíše hochy k sobě přivábí a upoutají než řečí rozumnou, způsoby usedlými. Nechcem dnes rozhodnout, jsou-li v pravdě čili nic, zdali je o takové hochy co stát a budou-li dcery jejich s nimi právě nejšťastnější, teď chceme jen povědět, že při Evičce zůstala láska ke knihám a chuť ke čtení, i když ze školy vystoupila. To bylo nějakého pláče, když o poslední zkoušce panu vikáři ve jmenu všech žáků se školou se loučících dlouhou, rýmovanou se poděkovala řečí. Celou noc po tom i před tím ze spaní vzlykala, jako kdyby se před ní brány do ráje navždy zavíraly. Mlynářka nejinak si myslila, než že z toho bude mít nemoc. Každý groš, který jí pěstounové dali na ženské trety, tkanice, hřebínky, jehlice atd., svědomitě ukládala a měla-li zlatý pohromadě, donesla jej buď ke kantorovi co příspěvek na kni-

hovnu školní, neb jej svěřila mlynáři, jel-li do města, aby jí zaň u knihaře koupil nějaký pěkný spis. Rovnávala si svoje knihy v neděli na komoře v truhle s takovým zalíbením, jako jiné dívky svoje fiflení.

Neděli co neděli zašla si Evička po hrubé do školy, nemohla jinak, táhlo ji to tam dosud. Jak si poskočila, bral-li učitel nějakou novou z příhrádky knihu. Dvakrát pak byla pro ni neděle. Jakmile ji do ruky dostala, již jiného neviděla, neslyšela, pořád jen na knihu drahou si myslila. Tiskla ji cestou pod kabátkem k srdci, jako by si to nesla domů kus zlata, za které si koupí celé panství. Neměla pak již s děvčaty, s ní z kostela touže stranou jdoucími, žádných řečí, naschvál tu i tam se obmeškávala, aby mohla jít sama. Hádala pak v duchu, co asi v knize bude, jestliže ji obsah její rozpláče či rozesměje, poučí či pobaví. Milejší jí byly tyto myšlénky než plané s nimi hovory o pentlích, muzikách, hoších atd. Toť se rozumí, že děvčata dobře zpozorovala, že jí je kniha milejší, a za to na ni se hněvala. Ještě více ale na ni se hněvávali hoši, byli by si s hezkou Evičkou z mlýna, pro niž měla mlynářka zajisté již pěkný balík bankovek ustřádáno, rádi cestou z kostela zažertovali jako s ostatními dívkami. Ale uhnula se jim a do muzik a na přástvy nechodila; nebylo tedy možno přiblížiti se jí, jak se neměli pak zlobit! Mladá chasa Evičku při každé příležitosti také notně za její se jí stranění pomluvila, smáli se jí, že místo na vdavky pomýšlí, jak by se udělala knězem či doktorem, že snad chce hraběte a co spozdilost a závist ještě jiného si povídá nejen o dívkách ale o všech lidech ve vyšších věcech zalíbení majících. Ale přec nikdo si netroufal zjevné jí za to učinit pří-

koří. Za jedno se lesklo v mlýně vše jako zrcadlo, lidé se báli tam šlápnout na podlahu, tak se bělala, krávy skákaly na pastvě jako jeleni, máslo měl kuchař vrchnostenský zamluvené, nemohlo se tedy Evičce vyčítat, že svou práci neumí, pro čtení ji zanedbávajíc, a za druhé bylo u ní dosud, čemu nemohl nikdo již za dětství jejího odolat, nechť se tomu i zuby nehty bránil. I ti, kteří Evičku nejvíce pomlouvali, nejvíce ji pro její učenost „přištipkovali“, musili, spatřivše ji, chtěj nechtěj na ni se pousmát, jakož chtěj nechtěj pousmát se musíme, ukáže-li se nám uprostřed zimních chmur a mlh najednou v okně boží sluníčko.

Nikdy si mlynářka nepomyslila, že z opáleného, bělovlasého děvčete vykvete panna tak sličná. Evičce zůstaly z dětinství jen velké modré její oči, jichž každý pohled dosud jako rosu v srdci pocifovala. Ostatně všecka se změnila. Co již venku se netoulala, ztmavěl jí vlas, leskl se jí teď jako na slunci len, a líce jí zbělaly jako smetana. Přerostla mlynářku o celou hlavu a hnedle by byla přerostla i mlynáře, jen kdyby byla o rok déle rostla. Byla vysoká a štíhlá jako jeřabina. Avšak bylo mnoho děvčat, které měly také hebký vlas, ztepilý vzrůst a jasné oči jako byla Evička, ale ona byla mezi nimi přec jen nejhezčí, aniž mohl člověk právě říci proč. Bylo to tím, že zcela jinak si stoupla, se pousmála, pohlédla, promluvila než ostatní, měla při sobě cos zvláštního, pro co nikdo z jejího okolí jmena nenalezal. Jediný mlynář o to se pokusil tvrdě, že to jsou šlechetné myšlénky, které jevíce se jí v tazích a hnutí ji tak krášlí. Evička proti obyčeji mezi děvčaty panujícímu volila si na oděv vždy prosté látky jemných barev, nikdy ozdobami je neobtěžkala, nosila se po vesnicku, po dcerkách městských se

neopičíc; ale třeba stála v „klopišti“ mezi dívkami nejvystrojenějšími, nemajíc na sobě pranič ehož, co by pohled lákalo a upoutalo, přec koukl každý přede vším na ni, a mnohý zapomněl pro ni podívat se na ostatní. Vypadala mezi děvčaty vždy jako nevěsta mezi družicemi.

Mlynářka byla sice v zátiší srdce mateřského nemálo hrda na krásu schovančinu, ale přec ji ještě více těšilo dobré její srdce, které by byla s každým rozdělila, i vzácný její důmysl, jemuž se nepřestávala v duchu divit. Jsoutě lidé, kteří na půl hodiny cesty za rodnou ves vzdáliti se nesmějí, všude zabloudí, všude na cestu tázat se musí, neustále po průvodčím se ohlížejí; jiní zas si najdou cestu o půlnoci z nejhustšího lesa domů, jen co na hvězdy se podívají či kůru na stromech omakávají: mezi tyto náležela Evička. Věděla si vždy a ve všem rady, nikdy nikoho tázat se nemusila, je-li na pravé cestě, sama zvláštním v sobě pudem poznávala co dobré a nedobré, co se sluší a nesluší, co lež, co pravda. Nikdy mlynářce neb komu jinému ani v žertu nezalhala. Faleš měla v takové ošklivosti, že se začala celá třást, jen co o ní slyšela.

„Věřte mi, mlynáři,“ pravívala mlynářka muži svému, když s ním před usnutím o přednostech Eviččiných do řeči se dala, což, mimochodem řečeno, denně se dělo, „není jinak, než jak hned v první jsem si pomyslila chvíli, když na komoru za mnou přišla, aby se mi tam nestýskalo. Nebožtík rozžehnav se se světem, poslal mi ji, vštípiv jí svého ducha, aby nás tu místo něho těšila. Každým rokem pozoruji na ní o jednu jeho vlastnost více. I on míval lež a faleš tak v ošklivosti jako ona, i on chtěl jen duchem užívat světskými radovánkami pohrdaje, i on miloval prostotu v způ-

sobech a kroji. Zdědila po něm všecky jeho myšlénky a návyky. I on by se byl pořád jen v knihách hrabal, lidé mu je nestačili nosit. Nepozorujete, že zahovoří někdy zcela jeho slovy. Máť ona ve všem jeho žílu.“

Samo sebou se rozumí, že lidé mlynářce zhusta vyčítali, proč Eviče ty knihy její trpí a krom do kostela nikam jinam jí nepouští. Nevěřili, že je Evička nejraději mezi svými, že o žádné hlučné zábavy nestojí, dovádka a svévolné řeči při tom se ozývající že jí jsou proti mysli. Měli za to, že mladé zdravé děvče musí a má být do světa. I přicházeliť mlynářce s všelikými věštbami, jako na příklad, že se naučí děvče při knihách přece jen zahálet, že si pohne čtením mozkem, že si zkazí oči, ale hlavně že se jí budou mužští bát.

Mlynářka ale měla všecky tyto věci s mlynářem dávno promyšlené, takové nájezdy nikdy jí neuvedly do nesnází. Vyslechla každého, nechť jí přišel s tím neb tím, mírně mu odpovídajíc:

„Proč by si schovanka moje nečetla, má-li po práci? Je mi to mnohem milejší, zůstane-li mi s knihou na očích, než kdyby se mi, jak to dělají děvčata jiná, večer po vsi plašila, v neděli k muzice mi utekla, či snad dokonce nějaké hochy za sebou vodila. Hledí-li děvče hodinu do knihy, ani hlavě ani očím tím neublíží, tím více ale zdraví svému uškodí, točí-li se při tanci celou noc v prachu a kouři, doběhne-li celá uhřáta domů a ulehne na komoře do studených peřin. Tím vznikl v mnohé již holce zárodek smrtelné nemoci, kteráž ji pak v nejpěknějším uklidila věku. Kdož myslí, že čtoucí zahálí, velice je na omylu. Což lenoší ducha svého vzdělávaje, obohacuje a o pěkných a užitečných zvídaje věcech? Taktéž se namahá a přičiňuje, kdož cosi dobrého vymýšlí, jako když kopá či

mlátí, každý stejně, jen že na rozdílném pracuje poli a nástroji rozmanitými, ten rukama a onen mozkem a očima. Ostatně i kdyby to čtení nebylo než kratochvílí, není aspoň nad ně lacinější. Evičiny knihy nestojí do roka ani desátý díl toho, co vydávají jinde matky za dcery na fábory a krajky. A jaké bývá v jiných staveních mezi týdnem s tím fiflením chystání, žehlení a škrobení! Děvčata nepřicházejí proto ani k žádné jiné domácí práci, mají pořád jen na sebe co dělat, a jak to dopadává, přijdou-li v neděli z pouti neb od muziky? Šaty jsou umazány, na mnoze i rozedrány, obuv ve dví; co tu musí žena vzít muži potajmu ze stodoly, aby zas měla na šatstvo nové? Muž nestačí na voze do domu přivážet, co žena a dcera takto po klínech roznáší, a pak se hospodáři diví, že za svou práci ničehož nemají, když rok s rokem se sejde a svádějí vše na veliké platy. Ovšem platy jsou veliké, ale tahle daň je ze všech zajisté největší! Pro nerozum a marnost ženskou musil již mnohý hodný občan živnost prodat, aniž vlastně věděl, jak do neštěstí přišel; bylo to však jedině proto, že neuměl po svých ženských počítat. Po noci protancované nemohou pak děvčata ani jak se patří stát na nohou, v pondělí a v úterý motají se po domě jako vrtohlavé ovce. Naše Evička za to je pořád jako srna; nemajíc na sebe co dělat může být tím pilnější v hospodářství. O tom, co holka na veřejných místech neslušného vidí a slyší, nemluvím, rovněž o tom se nezmiňuji, jak nás potěšuje a rozveseluje, „četne“-li nám něco pěkného; jsoutě totiž lidé, kteří za takové vyražení pranic nedají, netěší je, při čem není chechtotu. Co konečně toho se týče, že se jí budou ženichové štítit, to mi právě velikou hlavu nedělá. Že je pořádna a pracovita, bohudíky každý vidí,

kdo k nám vejde a kdo by se jí jen proto vyhnul, že ještě jiného umí a ví, než kterak se dojí, kopá a seče, toho věru želet nemusí, u takového muže pramálo by zažila radostí, ten pro ni bezmála toho se nehodí.“

Mlynář nevyvracel lidem jejich mínění, nerad nadělal mnoho slov, ale aby dokázal, kterak schovančiných snah si váží, předplatil na noviny.

„Kde je v domě taková čtenářka,“ pravíval, „tam musí být i noviny, jedno patří k druhému.“

Jakmile noviny přišly, hned je rozbalil a podávaje je Evičce, pokaždé se divil, co je v nich toho „říkání“ a odkud to ti novináři den co den berou.

„Tedy nám pověz, kterak se ten svět otáčí,“ na schovance si žádal, přisednuv k ní. „Zrovna jako když bičem mrská,“ ji mezi čtením chvalíval a kdyby je oba nebyla práce jinam volala, byl by si snad u ní vyseděl celý den, v poslouchání neunavuje a pořád se těše, kterak ti novináři ten „pokrok strkají ku předu.“

„O tomhle nebylo za mládí mého ani slechu,“ vykládal pak. „Na co sami jsme nepřišli, to jsme nevěděli, nikdo venkovského lidu si nevšímal. Teď za pár mizerných krejcarů měsíčně všemu se přiučí, na co si jen vzpomene, v novinách na vlas mu povědí, jak má tomu rozumět, jiného se uchopit, ono provést. Který člověk chce, z toho může něco být, jen vlastní vinou zůstane nevědomcem a sprostákem. Ať nenaříká, že neměl příležitosti něčemu se přiučit.“

Někdy mlynářka muže jemně pokárala, vidouc, jak děvče do těch novin honí, že to přec jen věc, která pro ženštinu není.

„Jen mne nechte, však vím, co dělám,“ mlynář se jí bránil, „což myslíte, že i já všemu roz-

umím, co v novinách stojí? Ale třeba nerozuměl, přec při každém čtení nějaké slovíčko, nějaká průpověď ve mně uvízne a klademe-li zrníčko k zrníčku, bývá z toho do roka hezká kůpka. Čemu neporozumí Evička teď, na to si vzpomene později, z její hlavičky nic se nevytratí, vše tam dobře uloženo, svého času to ponese zajisté dobré úroky. Až bude její muž představeným, nebude musit chodit pro radu jinam.“

Mlynářka muži se pousmála.

„Tahle holka nás oba jaksi spletla, dala do nás zcela jiné myšlénky,“ odvětila, ale od té chvíle nikdy již muže neplísnila, že schovanku zbytečnostmi moří; ten představený co budoucí zeť přec se jí jen zalíbil. Neříkala již ani slova, prostřel-li před ni noviny, a neplísnila ho jako jindy, poukázal-li každého, kdož před ním se zmínil, že by rád psal příteli či někomu vyššímu dopis, ale že neví jak do toho, jen aby šel na Evičku, ta že to zná.

Vyhověla-li schovanka prosícímu, davši se do psaní, pak zticha k ní se přikradl.

„Jen „pši, pši“,*) nedej se mnou mýlit,“ napomínal ji, když po něm se ohlédla, „nechci ti nic, přišel jsem jen, abych na tebe se podíval. Rád vídám, kterak ty písmenky tak rovně vedlé sebe stavíš, nejinak než jako by po papíře šňůrou mrštil.“

Nehnul se od ní, dokud nedopsala. Než dopis odevzdala, musila mu ho několikrát od slova k slovu přečíst.

„Věřte mi, mlynářko, pot na mně mezi poslouchánim vyrazil,“ ubezpečoval pak soukromně manželku, „to vám to šlo do živého. Ta naše holka

*) „Pši“ zhusta se užívá v oné krajině místo „piš“.

umí postavit dopis na každého pána, ba na císaře samého. Muž její bude moci vzít představenství slepě, sama vše zaň „udesátá.“

Sjelo-li se v neděli odpůldne mnoho do Dolanského mlýna meličů, v sadě pak se rozloživše, poodešla si Evička obyčejně s knihou ke kapličce, aby tam měla před nimi pokoj a pořád na jejich vtipy a žerty odpovídat nemusila.

Bylať kaplička ta napolo již zbořena, několik set kroků od mlýna vzdálena a mezi poli uprostřed velkého úhoru postavena. Podivné to bylo místo, ten kousek země okolo starého chrámku, jako by tu příroda působit přestávala. Nebylo tam široko daleko ni stromku, ni křoviny, ni významnější byliny, jen nizounká plavá tráva půdu pokrývala. Žádný se tam nezdržoval pták, žádná tam nebzučívala včela, žádný se tam nestrakatil motýl, žádné se tam nepásalo zvířátko a žádného člověka tam tudy nevedla cesta. Bylo to místo nejen pusté ale i zapomenuté, mrtvé tam vždy panovalo ticho, každý zvuk tam se rozléhající byltě jen ozvěnou hlasu vzdáleného, nikdy tam nevznikal, vždy jen zanikal.

Za dne bývala u kapličky horko a slunečno, ale u večer, když metala do polí dlouhý stín, tu bylo milo v chládku jejím meškati. Evička si sedla na drolící se stupeň před mříží zarezavělou, za níž přívaly dávno setřely svatý na obmítce obraz, a položivši si knihu na klín, tak radostně a dychtivě se dala do čtení, jako poutník, hasí-li si v lese pustém žízeň u stříbrojasné šplouchající studánky. Avšak mnohdy knihu zamyšleně upustila, mimovolně se pohrouživši v obraz kolem ní

rozhrnutý. V mlýně viděla jen na málo kroků do dálky, u kapličky však na mnoho mil. S jedné strany se skláněla slunečná požehnaná planina až k obzoru a s druhé se kupily v půlkruhu mohutném nebetyčné vlny rodného pohoří, jehož prvním prahem byly lesnaté pahrbky, údolíčko Dolanské vroubící. Při jasném počasí bylo Evičce lze spočítat na horách všecky háje, palouky, chaloupky, paseky. Neobvyklý, krásný a velebný pohled mocně působil na mysl její, všemu krásnému a vznešenému přístupnou, vyvolávaje v nitru jejím city tak velebné a posvátné, jakýchž nikde jinde nemívala. Podobaly se někdy těm svěžím na stráních hájkům, těm ruměnným na večerní obloze mráčkům, někdy zas tak čarovně a mocně v ní zaplanuly jako to zářící slunce k západu se chýlící. I zdálo se jí pak, že jí srdce na ně nestačí, musila si je zadržeti, tak v ní zabušilo. Oči při tom se jí zarosily, prsa rozvlnily radostí to neobmezenou, radostí to nad čím? Ach radovala se, že je zdráva, milována, že tak dobře se má, zajisté nejlépe ze všech lidí, radovala se, že je vůbec na světě, se vší siepou do budoucnosti vírou a nadějí mladost vyznačující. Vztáhla v záchvatu vděčné té blaženosti pak ruce k nebi a zaplakala. Zatoužila, aby cosi tak pěkného vykonala, co by tvůrce asi tak potěšilo jako ji pohled na tu jeho spanilou zem a to milé, šlastné na ní pobytí.

„Jen mne zkoušej, ty tam na nebesích,“ blouznivě volávala, cítíc v sobě jakousi vznešenou, nepřemožitelnou sílu, „i uvidíš, že budeš mít ze mne radost takovou jako já z tebe!“

Jestliže na nebi zář pak živěji zahořela, či nad skalnatým temenem hory večernice se zaleskla, neb větřík její čelo tajemně políbil, za znamení to považovala, že přání její vyslyšeno. Svatý

mír pak v srdci se jí uhostil i ubírala se domů, jako by byla u kapličky u zpovědi bývala. Po takovém večeru dlouho neusínala. Ležela na posteli, tvář majíc obrácenu k okénku komůrky své v lomenici mlýna, kamž chodívaly hvězdy, nebylo-li závistivých na nebi chmur či ošklivých mlh, pilně k ní jedna po druhé na návštěvu. Ale po takovém večeru nemívala s nimi nikdy velikých hovorů, nechtělo se jí do čtveračení a s nimi si povídání. Přemýšlela.

Ne, nechtěla jen vykvesti a uvadnouti jako květina v poli, chtěla cosi vykonat, čím by boha, lidi i sebe potěšila. I malovala si, co by to mohlo být, kterak asi by se touha její co nejdříve uskutečnila, a připadávala na tolik zvláštních dojímavých, ba i děsných věcí, že představy svoje urychleným dechem sledujíc, dychtivě vybřednutí z jich bludiště hledala. Nalezala je vždy co vítězka. Jak také ne! Kdo z nás věřil v jejím věku v klamy, porážky a nezdaření záměrů šlechetných? Za hanbu a slabost by si vykládal každou o vlastní statečnosti pochybnost.

Jak pěkně se jí osnovaly takové sny pod perutěmi pečlivosti pěstounů, pod záštitou jejich lásky, když jí hvězdy k tomu tak sladce svítívaly, mlýn tak mile klepal a olše i voda k tomu tak hezké zpívaly písničky. Jak příjemně se pokaždé zalekla, že je již tak hrozně pozdě a ona že ještě bdí, když jeden kohout za druhým v slepicárně vedlé ní zazpíval. Rychle pak schovala hlavu pod peřinu, aby již neviděla pestrých před sebou obrazů a ráno dojení nezaspala; ale za chvilku zas se vzpřímila a zas předla pohádky svoje dále při tajemném šumotu letní noci, při jasné pouti hvězd po tichém nebi.

Mlynář, nemoha se nikdy dlouho bez scho-

vanky obejít — jakmile na chvilku odešla, hned ve všech koutech mu scházela — přicházel někdy ke kapličce za ní „beze všeho“ (jen ve vestě), v pantoflích, dýmku mezi zuby, jak vůbec v neděli odpůldne občané okolo svých stavení se procházejí.

„Co jen tu máš, holka?“ tázával se jí, nespokojeně se ohlížeje, „zajdeš-li si ke kapličce, jako když tě k ní přikává, nejsi od ní k dočkání.“

„Ale strýčku, jak jen se mi divit můžete? Což tu není překrásně?“ Evička zas jemu se podivila. „Jen nastavte tvář, pocítíte, jaký je tu čerstvý vzduch; jen jak se patří se rozhlídněte, uvidíte, co je odsud na všecky strany za rozkošná podivaná. Tohle u nás v mlýně nemáme. I zdá se mi tu často, že rostu s těmi horami až k samému nebi a že po něm putuji s těmi průzračnými obláčky.“

„Jdi, jdi, dětino, pohleď na sad a louku u mlýna, to je přec cosi zcela jiného. Mnoho-li míváme z nich korců ovoce a centů sena a co máš tu z té páry na nebi a z těch hromad kamení? Ostatně kdybys věděla, kde to vlastně sedíš, sotva by se ti tu líbilo,“ mlynář jednou prohodil, když Evička sídlo svoje u kapličky ještě více než jindy vynášela, „mně aspoň tu bývá vždy nevolno a nikdy jindy jsem si sem nezašel; ty teprv mne sem přivábilas.“

„A kde to tedy sedím?“ Evička ho se smíchem vyzývala; myslila, že ji chce žertem poškádlit. „Jen mi to povězte, uvidíte, že mi chuť nepokazíte sem putovat a kdybyste mi hned řekl, že tu obchází ohnivý v noci muž či pod večer bezhlavý kůň.“

Avšak mlynáři nešlo patrně o vtip, dlouho

vážně na kapličku pohlížel, než dívce odpověděl: „Sedíš na hrobě dvou zavražděných.“

Evička vyskočila, jako kdyby ji byl těmito slovy podpálil.

„Ano. holenku, zde byla spáchána vražda,“ mlynář pokračoval, „je tomu sice snad více než sto let, málo kdo na okolí příběh ten již zná, avšak dosud se lidé vyhýbají nevědomky místu tomu, kdež prolil bratr krev bratrovu a nevěstinu.“

Evička zbledla jako smrt.

„Pohledni k horám; tam kde jsou nejvyšší, uzříš na pokraji lesa vrcholky jejich kryjící skálu, strmou a vysokou. Nevšímej si stavení nad ní, jestit pouhou již strží, jindy tam říkali u Kobosilů, teď je prázné; tím lépe si všimni toho, které v stínu skály v sadě se rozkládá. Hle, mezi ním a lesinou do údolí se sklánějící se to teď zatřpytilo jako stříbrná nit i zaleskl se tam v slunci potok s hůry padající, jenž pomáhá také mlýn náš hnát. Po potoku tom má stavení i rodina v něm bydlící jmeno svoje, říkají tam, jestli to ještě neví, u Potockých, odtamtud pocházeli nešťastní ti bratři.“

Evička plaše pohlédla, kam mlynář jí ukázal rukou mozolovitou. Právě v tom okamžiku, jako by slova jeho tím většího měla nabýt pro ni významu, zahořely hory, skála, strž nad ní, stavení pod ní, potok, les podél něho se táhnoucí v krvavé od západu září.

„Když jsme sem dostali před léty kaplana nového, ponejprv o tom jsem se dověděl, tam nahoře že se narodil bratrovrah a tu že odpočívají jeho oběti. Nebožtík mlynář dobře to věděl, ale nikdy o tom se nezmiňoval, pravíval, že tak hrozných a ošklivých věcí si nemáme připomínat, jen co kde kdo hezkého a užitečného vyvedl, to že

stojí za pamatování. Mladý kněz dočetl se o původu kapličky v kostelní knize i navštívil nás zde v mlýně, abychom ho k ní doprovodili. Šel jsem s ním; cestou mi pověděl, co tu na kameně tom prý zaznamenáno.“

A mlynář uhodil na kamennou, silně porouchanou desku, ve zdi kapličky zasazenou, na níž bylo znáti zvětralé stopy starožitného, hrubým jakýms nástrojem do ní vydlabaného písma.

Evička zděšeně od desky ucouvla. Jak často si byla o ní opírala hlavu, těkajíc zrakem v dálce, jaké vznešené mívala při tom myšlénky! Pohledem vybízela mlynáře, aby pokračoval; když již věděla tolik, chtěla znát vše.

„U potoka rozkládal se za onoho času veliký dvorec, jehož držitelé byli dědiníci; když ještě býval ten starý český sněm, bývali vyvoleni, aby tam zastupovali sedláky z celé této krajiny. Tam nahoře a tu v našem mlýně jsou prý nejstarší na celém okolí místa. U Potockých měli dva odrostlé syny, třetí byl ještě dítětem; v mlýně jedinou krásnou dceru. Rodiče mezi sebou umluvili svatbu, nejstarší Potockých měl si vzít děvče z mlýna. Ale než jim mohli vystrojit veselku, vypukla v České zemi válka a ženich musil do boje. I trval boj ten kolik let. Mezi tím oblíbila si nevěsta bratra mladšího, který jí nosil od ženicha vzkazy a dary. Dlouho o tom mladí lidé nevěděli, že si přejí více než by měli. Myslili, že se prý jen mají rádi jako bratr se sestrou; poznali se teprv, když jim dal ženich o tom zvěst, že v krátké již době domů se vrátí, aby vše k svatbě chystali. I dali se do velkého pláče a bědování nad svým neštěstím a počali se radit, kterak by to nastrojili, aby ženicha obměkčivše za sebe se dostali. Zde na místě tom, kdežto bývala za starých dob „luhošť“ (les buj-

nými palouky proplítaný), večer vždy se sešli, aby to mezi sebou vyjednali. Avšak ženich spíše se vraceje než udal, právě tudy domů se ubíral. Spěchal dříve k nevěstě než k rodičům, myslil si zajisté, že bude mít děvče z jejich se shledání asi radost takovou jako on, zatím tu máš! Zastihne nevěstu v objetí vlastního bratra. I rozvzteklil se hněvem přenáramným a probodl je oba mečem svým rázem jediným.“

Evička zakryla si oči.

„Musil se na to dostavit k soudu, maje být trestán na hrdle; ale měltě na štěstí mnoho mocných přátel mezi pány, pod nimiž udatně bojoval. Ujali se ho, přimluvili se zaň u císaře samého a konečně mu bylo dovoleno, že směl místo života položit pokutu peněžnou. Byla tak veliká, že padla na ni největší část dvoru. Vedlé toho musil dát vrah vlastním nákladem postavit kapličku v témže místě, kdež byli jeho rukou zavražděni i pochováni, a krvavý příběh do toho kamene vlastní rukou vydlabat.“

Evička hlasitě vzkřikla.

„Toť strašlivý, nejstrašlivější trest, který lze si pomyslit,“ zabědovala, „jak mu při práci té asi bylo, jakou hrůzu pociťoval v duši, při každé písmeně postoupil kolikrát smrt. A jaká asi byla jeho poslední hodina, jaké jí předcházely dni, měsíce, léta! Pekelná muka již tu vytrpěl a ti, kteří k činu strašlivému nevěrou ho dohnali, vše, co spáchal, zavinivše falší svou, ti trpěli jen kratičký okamžik. Snad mu byl Bůh milostivější než lidé!“

„Ty věru mluvíš, jako bys vraha více litovala než jeho rukou ubitých.“

„A také více ho lituji,“ dívka znovu křikla s očima planoucíma, „méně zajisté u mne vinen než ti, jichž prolil krev, on jednal v prchlivosti,

oni s rozvahou, on nevěděl, co činí v strašlivé zlosti závrati, oni potměšile o tom se radili. kterak by jeho srdce oloupili; kdo ví, na čem by se byli ustálili, kdyby jim byl k tomu ponechán býval čas. O teď tomu rozumím, proč tu je poušť, proč žádná tu nevzniká květina, žádné tu nešveholí ptáče; příroda je spravedlivější než spravedlivost lidská: vše živoucí na místě tom kletém potlačila, nechce je ozdobovat. O dobře, dobře tak, nemělo by sem ani svítit slunce, neměl by o tuto zem zavadit ani měsíc, neměl by ji zavlažovat ni déšť ni rosa . . .“

„Tys tuze ostra,“ namítal mlynář schovance horující, „nechci právě říci, že ti, co tu leží, byli nějací špatní, ale tak špatní, jak ty je děláš, také nebyli. Mladé horké krvi musí člověk leccos prominout, láska zákonů nezná a nikdy neuznávala, to bylo a bude.“

„Já již tu sedat nebudu,“ zvolala Evička sbírajíc se země knihu, již byla vyskočivši daleko od sebe zahodila, „ty zlé city, které tu na místě tom v lidských srdcích vířily, oblétaly by mne co hejno krkavců, nezažila bych tu pro jejich křehotání ani jediné utěšené již chvíle. Pálí mě tu pod nohama půda, popel to těch nevěrníků, prosáklý palčivými slzami žalu toho, jemuž zkazila úskoky svými život, před nímž zavřela hříchy svými ráj — — honem, strýčku, honem, pospěšme odsud . . . . věru stydím se, že mi jest spáti pod střechou, kdež v hlavě děvčete takové se vylíhly myšlénky . . .“

„Ale holka, holka, co pak to tropíš, vždyť se celá třeseš,“ konejšil mlynář schovanku, chopiv se její obou rukou, jimiž křečovitě jeho ramene se zadržela, aby k odchodu ho přiměla, „budeš musit mnoho slevit, až poznáš svět.“

„Neslevím, neslevím!“ vzlykalo rozechvěné děvče.

„Kdo ví, čeho sama na sobě se dočkáš.“

„Strýčku,“ zkřikla Evička tak pronikavě, že se to daleko široko po tiché večerní krajině rozléhalo.

„Jen zvolna, zvolna,“ mlynář znovu ji krotil, „vždyť spolu jen hovoříme pro ukrácení chvíle. Vímť, že jsi hodna a hodnou že chceš do smrti zůstati, děj se co děj; ale nechlub se, dítě, že tě kulka přelítne, dokud v boji jsi nebyla. Nevíš dosud, co to je, když si člověka některá myšlénka vyhlídne a obskočí. Čeká naň na všech cestách, dotírá se k němu ve všech podobách, jí s ním, spí s ním a nedá se mu odehnat. Vypudí-li ji dveřmi, oknem zas k němu se dostane; kam se octne, tam za ním se vleče, až celý tím zpitomí. Chce-li od ní si pomoci, musí učinit, čeho na něm si žádá, třeba hned nahlédl, že to bude jeho neštěstí; ale učiní přec raději vše, jen aby ho konečně mořit přestala. Obzvláště tohle zamilování je šlakovitá věc, snad ze všech věcí na tomto světě nejhorší a nejneodbytnější, desetkrát spíše pomůže si člověk ode všech nemocí než od téhle zimnice; ta zná člověkem klepat. Dejž ti bůh, holka, abys zamilovavši se přišla hned na pravého tobě souzeného, při němž budeš moci od počátku až do smrti setrvat. Kdo na lásku vyzraje a jí oblomit se nedá, nechť s ním lomcuje jak lomcuje, to již musí být kos . . .“

Mlynář při rozjímání tom spokojeně se usmál. Zpomněl si, že on byl takový kos, který se nedal lásce oblomit, přicházeje k poznání, že ta, již měl k smrti rád, s níž by byl radostně snášel i otroctví, jiného při sobě neměla než hladkou tvář a hladká slova. Avšak jen on věděl, co ho to stálo, jak krutě ta neodbytná zimnice jím klepala, a znaje

křehkost lidskou byl přesvědčen, že z toho boje mnoho vítězů nevychází.

„A konečně, kdož může říci, jak se věci měly," pokračoval po přestávce upomínkám na mladost věnovaným, „my víme jen zakončení, začátky nám nejsou povědomy. Snad děvče hned ženichu rodiči jí určeného nepřálo, snad byla k němu donucena, poněvadž byl on starší, maje dostat živnost. Možná, že se hned klonila k mladšímu, že byl mírnější, příjemnější než starší. Na všechen způsob nebyl ten ženich také nic „kalého." Když měl na bratra vztek, že holka proň mu „odškloudla", nuže, vždyť si mohl s tím svým zpropadeným mečem utít se stromu hodný snět a mu jich pár „vrznout", a měl-li tuze velikou zlost, tedy jí třeba také a pak jít svou cestou. Vždyť ta mlynářova snad nebyla na světě jediná a nejhezčí, zajisté by byl nalezl děvčat jiných, které by si ho byly za ženicha přály a lépe než ona vážily. — Ale oba jednou ranou je usmrtit vlastní bratrskou rukou, to je přec jen mnoho . . ."

„Prosím vás, strýčku, přestaňte, sice se budeme ponejprv dnes spolu na krev hádat," Evička jeho omluvou nanejvýš popuzena vášnivě ho žádala.

„Tys přece jen podivná holka," mlynář rozpačitě zabručel, zasáhnut jsa blesky hněvu z její jindy tak míruplných očí sršících, „vždyť jsem vlastně nic neříkal, já jen tak povídal . . ."

Ale Evička znamenitého jeho se ospravedlnění již neslyšela. Úprkem se hnala k mlýnu.

Od onoho večera nikdo Evičku již u kapličky neviděl; vzala si místečko to, jindy jí tak milé, v skutečnou nenávist. Čítávala v neděli za špat-

ného počasí „ve schodě“, a bylo-li pěkně, tedy v olších.

Dosud se byla málo starala o poměry okolních jí známých i neznámých rodin; neposlouchala, rozhovořili-li se meličové po večeři obšírně o tom, kde kdo chudne či bohatne, kde kdo vdává dceru či žení syna, kde kdo kupuje kus pozemku k živnosti či prodává, jaký mají tu obyčej, tam hádky atd. Ale tím bedlivěji si teď všímala, rozpředly-li se mezi nimi takové nekonečné rozmluvy a nikdy již při nich ze sednice se nevytratila, jak činila jindy. Přála si slyšet o oné rodině, jejížto předkové propadli osudu tak nešťastnému.

Znalať Potockých dle jmena ovšem již dávno, ale žádného z nich osobně; bylo jí povědomo, že mají vysoko v horách statek veliký, že lidé mnoho si vypravují o jich starožitném stavení, jemuž nebylo již na celém okolí rovno a že jsou vůbec považováni za jednu z nejzámožnějších a nejpřednějších v celé krajině rodinu. Potockých byliť nejen sedláci ale i obilníci, obmeškávali se střídavě doma, jen aby si polní práci obstarali, jinak byli pořád ve světě, kupujíce a prodávajíce. Jeli-li na trhy s plnými vozy, toť ovšem cesta nikdy je nevedla údolíčkem Dolanským, všech veřejných silnic vzdáleným. Evička zas nepřicházela nikdy v jejich stranu, chodívala do hor jen do kostela, nikdy do muzik, jak již praveno, kdež by se byla sešla aspoň s mladšími členy rodiny té. Pocházeliť z onoho bratra, který byl ještě dítětem, když onen hrozný byl spáchán u kapličky skutek. Neminul den, kdy by se nebylo o nich v mlýně hovořilo, kam jeli na trh či kdy přijeli, jak prodali tu pšenici, tam žito atd. Někdy je slyšela Evička od lidí chválit pro štědrost, pěknou podobu, mysl bodrou, jindy zas jim vyčítána hrdost, pánovitost,

svévole, prchlivost. Ale bližšího se nemohla Evička ničeho dopátrat a přímo na to se zeptat, co by ji bylo zajímalo; netroufala si, aby snad na ně bezděčně nevyzradila, co jiným známo nebylo. Byla by tak ráda věděla, jak v nešťastném tom stavení asi se cítí, jestliže tam nikdy nestraší upomínka krvavá na předky, mohou-li tam, kde se zrodil vrah, se veselit, jíst a spát jako jinde jiní lidé. Zdálo se jí to téměř nemožné, vždyť jí bylo v komůrce její jaksi děsno od té chvíle, co si myslila, že v ní snad bydlívala ona nevěrná nevěsta. Leč tajná touha její, aby prohlédla hlouběji do vnitřního života rodiny Potockých, zcela z nenadání a pro ni osudným se vyplnila způsobem.

Sjelit se totiž za jednoho večera do mlýna dva meličové, jeden byl z hor, mezoval s Potockými, často v mlýně býval, ale druhý rovněž horák byl se před mnoha lety do kraje přiženil a po ten celý čas hor neviděl. Zajel si tenkrát schvalně s obilím do mlýna Dolanského, aby se na staré známé také jednou zas podíval a přeptal. Mlynářka pásávala za dětství s oběma občany, později se s nimi dost a dost natančila, všichni tři se tedy nemálo těšili, že zas jednou ve zdraví se shledali. Po večeři si o jiném nevykládali než jak bývalo za jich časů, jak si tenkrate lidé chodili, jaké panovaly ještě staré obyčeje atd. Došlo konečně i na rodiny a za krátko ozvalo se v hovoru jmeno Potockých.

Evička u kolovratu v koutě zbystřila sluch, aby jí ani jediné slovíčko neuklouzlo.

Na počátku otáčel se hovor jen o všedních záležitostech, mnoho-li tam mají teď krav, z kterých lanů udělali pole atd., ale najednou přespolní občan se otázal:

„Dosud Potockých pozbývají (rozumu), jak se ožení?“

„Dosud tomu tak se podobá,“ soused jejich odvětil.

„Jak to dopadlo s naším spolužákem?“

„Ni on se ženou život počestně nezakončil. Po velkých, pohoršlivých sporech ji vyhnal a služka tam vládla až do jeho smrti.“

Evičce přetrhla se nit.

„Je-li možná, vždyť si ženu bral z přenáramné lásky, otec mu zle bránil, ale on jinak nedal, každý si myslil, na něho že to asi nepřijde.“

„Ba že přišlo a jak. Opět se ukázalo, že byť si vzal Potocký děvče z největší lásky, přec mu to nic platno není. Nechť si dělá co dělá, do roka se mu tak zprotiví, že ji ani na očích vystát nemůže, třeba byla nejhodnější a nejhezčí. Začne ji týrat, chytá se jiných, hejří, a to tak dlouho, až buď žena mu uteče, má-li kam k příbuzným, či se spustí dle příkladu jeho. Není dosud jediného Potockého, který by se ženou žil v svornosti, nechť kamkoli se přiženil, nejhůře ovšem vyvádí vždy ten, který „dostal doma.“ Ostatní přicházejí stářím přec „do rozumu“, ale dědic stavení se fantí až do smrti. Nebylo však dosud nikdy slýcháno, že by jinak neměli svůj dobrý rozum, v něčem jiném bloudili a snad nějaké jiné páchali neplechy,“ dodal soused, aby se nepodobalo, že je nějaký pomlouvač, který jen zlé stránky u lidí odkrývá, „nemůže si nikdo na ně naříkat a chudý lid si je chválí, bývají nešlechetni a nepoctivi jen k manželkám.“

Evičce sklesly ruce v klín, nebyla s to, aby dále předla, strnula nad novým netušeným tím neštěstím rodinným.

„Kolik zůstavil starý dětí?“

„Tři syni tu po něm zůstali. Jeden je již „odženilý“, dostal otec proň hezkou dívčinu se statkem, ale slyším, že se to tam již počíná nesnadnit. Druhý syn je mrzout, jemuž nikdo nerozumí, neříkají mu jinak po vsi než starý mládenec. Otec mu hodlal dát živnost, on však ji zamítl, vysloviv se, že nikdy se ženit nebude; nejsou holky proň na světě, žádná se chlubit nemůže, že kdy na ni koukl. třeba se mu sebe více na očích „velebila“, nevšímá si vůbec nikoho, je vždy jen sám pro sebe. Lidé se mu posmívají, že tento Potocký bez ženy „pozbývá“, chodí si totiž zcela po selsku v starém kroji, jak naši pradědové chodívali, a nedělá si nic z posměchu, avšak hloupý asi při tom všem není. Slýchám od čeledínů, že on vlastně obchod řídí, bez něho že by to asi nechodilo, jak to chodí; mát nejmladší Potockých lehkou krev a mysl bezstarostnou. I ten dosud je neženat, ale nepohrdává dívkami jako bratr, škádlí se s nimi zle. Přišel mu statek, když ho bratr nechtěl, nevěsty se všech stran mu vzkazují, že je to hoch jako sokol švarný, veselý, živý, poněkud pánovitý a svévolný, jak celý jeho rod, ale jemu to dosavad sluší, člověk se naň proto hněvat nemůže.“

„Pěkné místo má, avšak pokažené. Věčná to škoda, že se to tam k dobrému obrátit nechce, snad to bude za něho přec jiné.“

„Přál bych tomu. Za starých časů bylo to prý místo tuze slavné, chodívali tam lidé na radu zdaleka, měli u Potockých „vědy,“ když bylo všude jinde ještě tma; avšak teď to tam pominulo, nejsou ani chytřejší ani zpozdilejší jiných. Staří sousedé stojí na tom, že to na ně chodí, poněvadž z toho stavení před dávnými lety zabil bratr bratra; sousedky zas za to mají, že jim někdo učaroval

ze msty, jiní zas praví, že jako bylina každá i každý rod svou zvláštnost mívá, jíž od jiných se liší; při Potockých tedy zvláštnost ta, že nemohou přát ženám, s nimiž je oddal kněz, a kdyby bůh ví jak k tomu se nutili. Mnozí zas to svádí na stavení, ukazují k tomu, že co je pamětníků, prý jediné dcery tam k dospělosti neodchovali, prospívají tam jen hoši. Neníť prý dům ten ničemu, což ženského, přízniv; zrodí-li se žena pod jeho střechou, smrt podílem jejím bývá, provdá-li se tam, neštěstí a hanba jejím losem. Avšak já pro svou osobu si myslím, že to mají asi památku po prabábě, vždyť bývají takové věci dědičné. Dokud jsou Potockých mládi, není na nich nic znát, teprv když dospějí, pokaza na nich se jeví. Ni na ní nebývalo prý za mládí pranic znát, přišlo to na ni zcela prý z nenadání, když byla nějaký čas vdaná.“

„A co na ni přišlo?“ mlynář se tázal.

Soused Potockých ukázal na čelo. Evička naň hleděla jako vyjevena — což neměla strašlivá ta kronika konce?

„To slyším dnes ponejprv.“

„To víte, že to tají, jako tají také svou nemoc, nechtějí se k ní znát a přijde-li o tom řeč, vše jen na ženy svádějí, říkají, že nemají štěstí, že každému z nich dosud se dostalo takové, s níž být nemůže a že za nehodu tu lidé jim ještě ubližují pomluvami. Kdo pak dá takovou věc rád na zvon? Muž oné nešťastnice nechtíval také prý nikdy trpět, aby byla považována za pomatenou, míval ji asi tuze rád, tvrdíval před každým, že je příliš krevnata a z toho že na ni někdy přijde závrať a zapomětlivost. Ale lidé přec věděli, na čem jsou. Nebožtík můj otec často ji prý vídal, když šel okolo Potockých do lesa na dříví. Sedávala

vždy u potoka právě tam, kde stojí kříž. Hlavu si podporovala dlaní, oči měla do klína sklopené, nepohnula sebou a kdyby snad byl někdo vedlé ní vystřelil. Někdy zas stavení obcházela lomivši rukama, jako by si nad hroznou věcí hlavu rmoutila."

„A dlouho tak se trápila?"

„Za jednoho rána bylo najednou slyšet, že hospodyně u Potockých ze stavení se ztratila a že se jí nemohou dočkat domů. Když den co den minul, aniž se ukázala a o ní nikde slechu nebylo, dal jí muž všude hledat. Slídilo se po ní v celém kraji a snad i dále, ale všude marně. Konečně na tom zůstalo, že v lese zabloudila, nemohouc v pomatenosti cestu nazpět nalezti a že tam zahynula či hlady či strachy. Tak ovšem ale jen veřejně se mluvilo, potajmu lidé zcela jinak soudili. Nemívala ve zvyku v lese se toulat, vždy jen stavení se přidržovala a pak se v lesích nikde nic nevyskytlo, ani cár jejího oděvu, ani střevíc neb šátek, neřku-li mrtvola a přec jí hledala celá kopa hajných a myslivců: slibovalť totiž její muž velkou tomu odměnu, kdo o ní mu podá zprávu či mu ji přivede. Lidé mezi sebou tedy ujednali, že si Potocká něco v pomatenosti udělala a že ji její lidé potajmo uklidili, aby neměli z toho opletání s pány a pomluvu mezi lidmi. Řeči tím nabyly tím větší podstaty, když dal její muž na témž místě, kdež sedávala, postavit velký kamenný kříž a knězem posvětit. Teď bylo u nich na jisto postaveno, že ji na místě tom zahrabali a kdo tam tudy jít nemusil, nešel a nejde posud. Ale ejhle," obrátil se mluvčí najednou živě k mlynářce, udeřiv se do čela, jako by si byl příliš pozdě na něco důležitého zpomněl, „vy mne necháváte o Potockých prabábě vypravovat a hádat, co se s ní asi stalo, a zatím

to víte zajisté stokrát lépe než já. Vždyť tam sloužila vaše matka, právě když Potocká se ztratila. Otec můj vždy pravíval, byla-li o události té u nás zmínka: Kdyby byla chtěla ta jejich „ďouka“ mluvit, tož bychom se přec byli pravdy domakali, byla pořád okolo ztracené, ale z toho „žabejdlete“ nikdo ničeho nevylákal, nechť dobýval jak chtěl.“

Evička i mlynář podiveně na mlynářku se ohlédli, nikdy se jim nebyla o tom zmínila, že matka její u rodiny té sloužila a za jakých to poměrů, ač jinak velmi často a to vždy s vřelými slzami a velkou truchlivostí o ní mluvívala.

Mlynářka celá v tváři se zapálila; byla patrně velmi nemile určitou tou otázkou dojata.

„Co mohla moje matka o tom vědět?“ vymlouvala se, „snad nemyslíte, že se Potockých svěřili služce?“

„Třeba nesvěřili, ale přec leccos zahlédla, zaslechla, lecčehos se domyslila.“

„Nikdy o tom nemívala se mnou řeč,“ znovu tvrdila a opět při tom do temna se zarděla.

„Ne, ne, mlynářko, takhle nám neuklouznete,“ křičeli občané i mlynář jako jedním hlasem, „musíte nám povědět, co víte, a že něco víte, to vám kouká z očí, nemůžete to zapřít. Proč nám to nechcete sdělit? Vždyť jsme mezi sebou, není mezi námi žádný tetičkář, který by s tím, co od vás uslyší, hned za tepla běžel k Potockým, působě vám mrzutost. Pakliže toho si žádáte, tedy se vám zaručíme, že nikde o tom nehlesneme.“

„Ani ne před vlastními ženami,“ přespolní občan přisvědčil.

Mlynářka bezděčně se ohlédla. Z chasy nebyl nikdo v sednici, počalo se v sadě oteplovati i prohánělo se vesele pod pučícími v sadě stromy. Právě v té chvíli zahlaholil hlučný do sednice

smích, jako by byli chtěli mlynářce dokázat, jiného a lepšího že teď mají na mysli, než aby poslouchali její výklad o šílené nešťastnici. Pohlédla skoumavě na občany, nebylit to skutečně žádní tetičkáři, znala je ode dávna oba co muže spolehlivé. Ale snad by byla přec na svém státi zůstala, že nic zvláštního o Potockých neví, kdyby se nebyla setkala s očima Eviččinýma. Vyčetla z nich prosbu tak vřelou a nalehavou, aby povídala a úmysl tak pevný, jestliže se nedá oblomit dnes, že požene schovanka zejtra i pozejtří, ba tak dlouho na ni útokem, až se doví, po čem patrně dychtila, že se přestala zdráhat.

„Udělám vám to tedy k vůli," konečně přec, ač s patrným přemáháním se rozhodla, „ale vězte, že nejprvé dnes z úst mých vyjde, co matka moje na smrtelné mi svěřila posteli. Myslila jsem, že to vezmu do hrobu; není prý dobře o takových věcech řeči šířit, abychom nebožtíka nezdvihli; pročež nikdy jsem se o tom, co slyšet si žádáte, ani před mužem ani před schovankou nezmiňovala, ale musím-li mermomocí povídat, tedy vám to povím pořádně, abyste věděli, proč a kterak se vše dělo a dosud děje a z toho čerpali poučení. Člověk, třeba ji nebyl mlád, přec nikdy neví, kdy ještě se mu dobrý příklad či výstraha hodí."

Muži si nacpali znovu dýmky, Evička odšoupla rychle kolovrat, utřela třesoucí se napnutím rukou svíčku, kteráž měla sáhodlouhého „vlka," sedla si právě naproti pěstounce, nepouštějíc s ní zraku.

Mlynářka počala.

„Byltě to zvláštní rod to plemeno Kobosilovo, z něhož pocházela prabába Potockých; každý tomu

se divil, jak jen se mohlo vydařit v těch našich švitořivých horách, kdež vykračují lidé i na věčnost se čtveráctvím na rtech. Otec, matka, syn, dcera, všichni chodili za svou prací se sklopenou hlavou, koukali pod sebe, a mnohý den jediného slova mezi sebou nepromluvili. Rodiče zajisté nikdy dětí svých nepolíbili, a děti rodičům zajisté nikdy za nic se neděkovaly. Neměly věru zač, v žádném stavení v celých horách nebylo dětem tak zle jako u Kobosilů a to bylo tehdáž co říct. Rodiče hnali děti od tmy do tmy z práce do práce, při čemž ovšem také nezaháleli. Nebyloť chalupy, jak říkáme, pracnější na celém okolí, sám rychtář říkával. on aspoň že by se tomu pranic nedivil, kdyby nechal hospodář chalupu být chalupou a někam utekl, kamž by neměli páni k němu moc a právo, jak tehdáž zhusta se stávalo, nemohli-li již lidé snésti břemeno roboty. Nejsem, jak snad všichni víte, k zlosti náchylna, ale přijde-li mi někdo a začne mi o zlatých starých časech, s chutí bych ho pošinula o padesát let nazpět, aby jich zakusil. Ten by se koukal! Tenkráte neměli lidé ovšem velkých platů, ale tím větší musili dát pánům daň na krvi, potu, zdraví. Nebyli svoji, náleželi těm, jimž byli povinni pracovat. Páni si mohli pro ně poslat, k práci jich používajíce, kdy a jak dlouho se jim líbilo, nikdo na to se nezeptal, nakládá-li se s nimi dle práva či libovolně, neměl vesnický lid svých zastanců jako teď. Každý baráčník je nyní lépe v tom než tehdáž sedlák největší; ten byl odvislý, ale onen je vlastním svým pánem, kdo mu smí co poroučet a udělat? Může s časem svým naložit k vlastnímu prospěchu a není-li právě pijákem či dětmi příliš obtížen, to přec jakž takž vychází, není nikde takové bídy a spustloty, jak bývalo jindy i na statcích. Tehdáž

neměli lidé pro samé dření na panském žádného času pro svoje. V staveních bývaly pravé pelechy, ani památky o nějaké čistotě, úpravě, pořádku, kdež to tam mají teď, kde je jen poněkud pečlivá hospodyně, jako v jesličkách. Místo podlahy byla jen hlína „udepsaná“, kamna nebyla známa, kouř z ohniště pouštěl se jen dveřmi, sednice a chlév bývali v jednom, okénka nebyla větší než dlaně, místo skla lecčíms ucpána, do osmnácti let chodili hoši v režné košili, děvčata měla přes ni uvázaný fěrtoch. Jiné nebývalo potravy než krup, ovesný chléb považován za mls. Brambory velmi pozdě u nás se ujaly, lidé je nechtěli sázet, myslili, že se po nich rozstůňou na mor a že páni k tomu je navádějí, aby přišel český lid k vyhubení. Teprv když je před nimi vaříval a jídal farář, dali si říci pozbývajíce strachu.

Chalupa Kobosilova byla robotou ještě obtíženější než jiná, nejspíše měl některý písař na děda či praděda jeho zlost a takhle se mu pomstil. Měl půldruhého dne týdně, to dělá asi sedmdesáte celých dní do roka, a to robotu nejtěžší. Musil na sena a na otavu s kosou, na ječmeny a ovsy s hrabicí a na dělání řezanky musíval si nosit z hor řezačku na zádech až do panského dvora, to jest více než hodinu cesty a na večer ji zas odnášet. Nesměl si ale robotu odbýt dle pohodlí, nýbrž kdy páni si „zmenuli.“ Bývala-li v letě pohoda, tož na svoje pole někdy tři čtyři neděle ani nešlápl, spustily-li se déště, tenkráte teprv mohl dělat na svém. To si pak naříkal, život bídný proklínaje, když obilí mu přezrálo, z klasů se mu vysypavši, či uhnilo-li mu od kořene. Nehodilo se pak k jinému než na mrviště. Kobosil měl ale k robotě panské ještě jinou na vlastních polích. Ležela na příkrých stráních, s nichž splákly

vody na jaře obyčejně všecku prst, zůstavujíce mu jen holé kamení. I musil pak na ně zem až z lesa na zádech přinést, skály obložit, ji tam udupat, uválet a bůh ví, jaké s tím provozovat kejkle, jen aby mu tam bylo lze zasít. Vzešlo a uzrálo-li mu obilí šťastně, jiné zas míval svízele. Žna musil se mít dobře na pozoru, aby nepadl do kůsy, neměl na svých pozemcích píděrovné půdy, kamž by si byl mohl jak se patří stoupnout a nohu si opřít. Neminuly žně, kde by se nebyl buď on či syn notně za touto příčinou porouchal. Orával a sil jen časně z rána či při měsíčku. Měl jen jedinou krávu a poněvadž to šlo s ní ztěžka vrchem tak příkrým nahoru i dolů, zapřahával k ní ženu, jak děti dorostly, děti, aby dobytku pomáhaly tahat. Obával se, aby to lidé naň nevyzradili a on u pánů do pokuty nepřišel; proto dělával za tmy a ve skrytosti. Nebylť ovšem jediný, kdož takhle si pomáhal, ale věděl, že není oblíben; co lidé jinému prominuli, neprominuli jemu. Avšak, ač každý na okolí dobře o tom věděl, přec nikdo o tom před pány se nezmínil; vědělť každý, že by si za to zlost schladil na dětech a nerad by byl kdo chudákům ještě přitížil. Beztoho o nich každý říkal, že jsou asi místo z krve a z kostí ze starých podkováků dělány, jinak že by nemohly vydržet, co tatík na ně ukládá.

Ač nikdo na Kobosila nic zlého nevěděl, přec nebyl vážen jako občan jiný; lidé se ho stranili pro „podivné jeho povahy.“ Nikomu ani na mysl nepřipadlo, aby u Kobosilů se zastavil, jakýsi předmět od nich si vypůjčil, či za radu neb službu jich požádal. Ani nejbližší sousedjeho Potocký, který měl stavení na úpatí skály, na jejímžto vrcholku Kobosil bytoval, ani ten nikdy k němu nepřicházel, jakož on rovněž ne k němu. Více sou-

sedům se vyhýbal než jiným, jen aby s nimi nemusil vejít v užší spolek. Nikdy nechodíval okolo Potockých, aby nemusil k nim promluvit, a Potockých vidouce, kterak se jim vyhýbá, nechodili zas okolo stavení jeho. Beztoho tam nebylo nic veselého; komu přišlo tudy jít, tomu zajisté se zdálo, že se octnul v cizině. Žádného tam nebylo nikdy slyšet smíchu, žádného hovoru, zrovna jako by byl člověk v Němcích.

Děti u Kobosilů, Veník a Józa, vyrostly, aniž zvěděly, co to škola, muzika, přástva, jarmark, krátce co to je svět; nepoznaly jiného, než kterak se do krve pracuje. Nikdy nezaslechly nejen slova laskavého ale ani slova rozumného. Ku kantoru nechodily, se sousedy nic mít nesměly a rodiče před nimi o jiném nevykládali než o čarách, strašidlech, pověrách atd. Čáry byly jejich modlitbami, svatým písmem i zákonníkem, více na ně dávali než na kněze, ba než na boha samého. Spíše se chtěli zaonačit tomu „černému“ než Hospodinu, poněvadž více se ho báli. Do kostela chodívali, jen když musili o největší svátky, skutky křesťanské v obyčeji nemívali, nikdy je nebylo vidět na svatbě, či „na kmotrách“, či na pohřbu.

Veníkovi šlo již na osmnáctý rok, aniž se byl otec ještě o tom zmínil, kterak to s ním myslí: jestliže hodlá pány uplatit či jim ho dát v šanc. Téhož času počali páni mladíky již řádně dle věku odvádět, dobře je měli spočítány, žádný jim neušel, a pakliže utekl, měli rodiče velké s tím opletání, dostali exekucí několika vojáků a ti dříve ze stavení se nehnuli, až hoch se dostavil. Nechávali na pokoji jen nedužívce, či kdo jim dle možnosti zaplatil.

Když mlčel otec, mlčel i hoch, byl tak naučen; odpovídalť otec na každou nevčasnou otázku

pořádným „sutencem“ (ranou do hřbetu). Ale Józa vedlé bratra na poli kopající počala se teď častěji než jindy naň ohlížet, a zahlídla-li večer, že pouštěje kozy do chlévka okolo krku je béře a že se dává od psa na „mostkách“ na něj vyskakujícího v obličeji lízat, honem se odvrátila a kamsi odeběhla. Když pak na to se objevila, mívala oči jako kdyby byla kdesi v kouři stála. Spatřil-li Veník její zapálené oči, zas on od sestry se odvraceje někam zalezl, odkud tak hned nepřišel. I on míval pak oči zakalené, jako by se byl kdesi v dýmu obmeškal. Ale k sobě děti nemluvily, otec jim toho netrpíval; říkával, že rozmlouvajíce mezi sebou, k ničemu dobrému se nenavádějí.

Najednou přišla Kobosilovi od rychtáře cedulka, kdež mu dána vědomost, kdyže se má syn jeho u něho dostavit, aby s ostatními hochy k odvodu se odebral. Avšak soukromě vzkázal rychtář otci, aby o syna se nebál, že mají páni též lidí dost, vojna že tak hned nebude a Veník že není z nejsilnějších. Jestliže s ním si zajde k doktorovi a vysvědčení na něm si vymůže, že je hoch sláb, zajisté že si ho bude moci podržet doma. Stříbrný tolar za vysvědčení že to spraví jednou pro vždy.

Rychtář neradil jen, aby radil, Veník byl nevysoký, těžkou prací zakrnělý, vyhublý. Nebylo by právě nemožno bývalo vydat ho za neduživce. Spatřivše ho, nebyli by páni zajisté zvolali, jak to mívají při našich hoších v obyčeji: „Ten se ani svlékat nemusí, již vidíme, že bude z něho řádný dragoun.“

Kobosil, co měl za vzkaz se děkovati, dal se do nářku.

„Kdybyste celé stavení na rub obrátili a za každý doch na střeše a hřebík ve zdi se podívali,

nenajdete, co by stálo za tolar stříbrný, kdež pak bych jej tedy vzal, abych jej klopil doktorovi? Rekněte rychtáři, jestliže mi páni hocha vezmou, nechť mi ho tedy vezmou, nedám si proto nohu za krk. Beztoho je mi při těchto zlých časech těžko živit dva krky, dorostla mi za hochem již holka, stačí mi k práci.“

Kobosil jen tak mluvil z potutelnosti, potřeboval děti obě; avšak myslil si bláhový, že mu hocha asi nevezmou, uvidí-li, že oň nestojí, a při tom že uspoří onen tvrdý pro doktora tolar. Nemělť tolarů ovšem nazbyt, ale o jeden by přec nebylo u něho zle bývalo. Třeba chalupa málo mu nesla, za to zas to uměl mačkat a škrtit jako nikdo již v celých horách. Kdyby si nebyl hoch jídla poctivě zasloužil, ani chvilenku by se nebyl rozmýšlel, hned by ho byl někam strčil do služby.

Posel odešel tedy s nepořízenou a Veník v určitý den se postavil. Musil si na cestu oloupat několik ze sklepa říp, otec mu nedovolil, aby si ukrojil chleba, chtěl, aby šla chudoba jeho hodně na jevo. Nikdo z jeho lidí ho nedoprovázel. Rodičům ani nepřipadlo, aby s ním šli kus cesty, by lépe mu minula, a i kdyby si byli na to zpomněli, přec by ho nebyli doprovodili, scházel jim k tomu cit. Józa si netroufala ani za bratrem přes prah vyjít, věděla, že by ji otec s vádou nazpět volal, k práci její zhruba ji posýlaje, a ona nechtěla, aby bratr mezi hromobitím odcházel. Neukápla jí před rodiči jediná za loučícím se Veníkem slza, nebylo na ní znát žádného dojatí; ovšem kterak si počínala na senníku, kdež spávala, což nikdo neviděl. Válela se tam jako smyslů zbavena, rvala si vlasy, rozrývala si nehty, krk a ruce. Ráno, když vstávala, bývala jedna rána, jako by se byla potýkala s nějakou

šelmou. Ba že se šelmou se potýkala, se zoufanlivým o bratra jediného to steskem.

Veník odešel a již do smrti hor nespatřil. Bylo by se na vlas dělo, jak Kobosil předvídal, pánům se nelíbil pro zakrnělost, chtěli ho pustit domů, aniž by si byl za to doktor žádal tvrdého tolaru. Ale Veník jim nechtěl odejít; když ho nevzali na vojnu, dal se sám a to „na věčnost.“ Dobře na mysli mu utkvělo, že otci těžko dva krky živit, sestřina práce že mu dostačí, on že doma zbytečný. Musilo to býti pravda, což by mu jinak nebyl stál za tvrdý tolar? Věděl dobře, že jich má v slamníku asi deset schovaných. Viděl jednou v noci schoulou ve dveřích, kterak s matkou je počítá, tam je ukládaje. I myslil tedy bůh ví jak se otci zavděčí, nepřijde-li mu již na oči. Při tom si nesměl ovšem zpomenout, co bude asi Józa o samotě vyvádět, až uslyší, že bratr asi hor nikdy již neuvidí. Jakmile mu přišlo o ní myšlení, hned se dal do pláče tak usedavého, že všem kdož ho slyšeli, srdce nad ním zabolelo. Připomínal si, kterak naň vždy se usmála, kdykoli na ni se podíval, jak obratně u stolu nejlepší sousta lžicí k jeho straně strkala a kolikrát za den mu skočila mezi prací k potoku pro vodu, aby se schladil, nic nedbajíc otcova lání, přišel-li právě k tomu, že si nedělá svoje, bratrovi sloužíc.

I divili se lidé, když jim řekl, že to pláče pro sestru; domnívali se, že tak si vede o milenku či mladou ženu. Děti ty na skále vyrostly, otec je hajcal jako kladivo kamení; to bůh ví, kde se to v nich vzaly ty měkké jejich city.

Veník obléknuv vojenské šaty byl ihned do Prahy dopraven, ale nezakusil tam dlouho ni trampot ni radostí vojenského života. Pořád mu bylo o tom přemítat, že byl otci jen obtíží, že se ho

rád zbavil, že teď vloží všecku práci na sestru a kterak ona to asi vydrží. Slýchal ji ve snu na sennику plakat a na velké namahání si mu stěžovat. Přecházela mu z toho spaní znenáhla i chuť, nedostavoval se k společnému obědu a daroval svou částku chleba vždy jiným. Jeho soudruzi si myslili, že má asi z domova peníze a potajmu že si přilepšuje; nevšímali si toho dříve, že nejí, až nemohl jednou z rána vstáti. Jakmile si stoupl, hned se zvrátil slabostí. Lékař k němu povolaný prohlédl si hocha, na´to a jiné se ho tázaje, při čemž pořád hlavou vrtěl, najednou zvolal: „Chlapíku, vždyť umíráš hlady!“ Tu soudruzi jeho teprv si zpomněli, že ho neviděli ani jednou jak se patří jíst, dotvrdivše výrok lékařův.

„Proč ale chceš umřít, hochu?“ lékař soucitně se ho tázal, „což tě zde někdo sužuje?“

Veník mezi slzami se přiznával, že nikdy ještě co je na světě, tak dobře se neměl jako teď, ale že ho moří myšlénky. Vypravoval lékaři, že nebyl otci ani dost málo milý, ač do krve se mu dřel; že mu nestál ani za jediný tolar, ač jich měl v slamníku schováno celou hrst jako mléko bílých, a konečně se mu vyznal, jak se mu po sestře stýská a kterak jí lituje.

Lékař těše hocha dle možnosti, ihned poručil, aby přinesli Veníkovi z blízkého hostince, co tam budou mít nejlepšího a láhev vína k tomu, aby se posilnil. Sám k němu přisednul, jídlo mu krájel, vína naléval, ba sám s ním jedl a pil, jen aby mu udělal lepší k tomu chuť. Veník pohnut jsa tolika dobrotou, všemožně se nutil, avšak nadarmo se namáhal, již nemohl ničeho požít a snésti, zemřel málo dní na to slabostí.

Když došla Kobosila o tom zpráva, že Veník je odveden, rozběhl se na rychtáře jako vzteklý.

Řekl mu, že mu musí pro syna psát do Prahy, že mu ho musí páni vydat, jinak že mu nedá pokoje. Jakáž by to prý byla spravedlnost, když by vzali otci dítě, které stěží vychoval, naloživše s ním dle libosti.

Rychtář nemálo se mu podivil; počínalť si jako člověk, který nezná a nechce znát svět. Nadarmo mu dokazoval, že by se byl mohl všem mrzutostem vyhnout nepatrnou výlohou, a když si nechtěl dát říci, konečně na paměť mu uvedl, že se dal syn na vojnu sám, co tedy za soudy s pány?

Kobosil dovídaje se teprv teď, co syn spáchal, ještě více se dopálil; nikdy by se nebyl nadál, že mu syn takový kousek vyvede. Uhodl hned, že považoval výrok jeho, že by se rád zbavil jedlíka zbytečného, za pravdu z přílišné poslušnosti. Otec neupřímný byl za svou počouchlost řádně potrestán. Veník býval jeho pravou rukou, scházel mu teď všude, ač pracovala nebohá Józa, všecky síly svoje napínajíc, jen aby otec při nedodělané práci na Veníka si nezpomněl a mu tak šeredně nelál, jak si teď vzal v obyčej.

Za to druhá o synovi zpráva, že totiž je mrtev, Kobosilem ani dost málo nehnula. Vždyť z něho teď již rovněž nic neměl, nechť si byl vojákem či nebožtíkem, jedna to byla proň věc.

„Vida hlupáka," pravil k ženě slyše, jakým to způsobem ze světa sešel, „na co si to zpomněl!"

Kobosilová lhostejně hlavou kývla; zblběla během let u tvrdého muže, nebyloť v ní již ani myšlénky ani citu.

Józa ani tenkráte před rodiči oka nesmočila a opět nebylo na ní znát zvláštního pohnutí; avšak počala znenáhla později chodit ke stolu a dříve od jídla vstávat než měla v obyčeji. Někdy do-

konce ani k obědu nepřisedla. Rodiče toho nedbali, nepřišla-li ke stolu, tedy nepřišla, kdož by se byl teprv po holce sháněl a ji volal! Neměla-li hladu, tím lépe, aspoň zbylo více k večeři.

Jednou ráno slyšel Kobosil, tluče na poli hroudy, že kozy žalostně v chlévku mečí. Nemálo tomu se podivil; myslil, že Józa dávno již vyhnala. Při tom však si zpomněl, že ji za dnešního jitra ještě ani okem nespatřil. I pomyslil si, že asi zaspala, ač to nemívala v obyčeji, naučilť děti v čas záhy vstávat. Chodila ale v poslední době po domě jako pitoma; umínil si tedy, že ji dodá poněkud lepšího ducha, aby zas „zčiprněla.“ Nechal hroudy i palici na chvíli, ač nerad, odpočívat, vešel do chalupy, stočil několik starých provazů a vylezl ztichounka po řebříčku na senník. Józa skutečně dosud tam ležela; avšak jak k ní se přiblížil, aby ji praštil provazy, poznal, že nespí, nýbrž že je bez vědomí.

„Můj ty bože na nebi, cos mi to dal za děti,“ zabědoval tuše, co asi s Józou se děje, „syn jako zloděj o to mne okradl, co mne od mladosti stál; odešel mi, když mně měl být teprv co platen, a holka k němu šla do učení. I ona o to mne chce oloupit, co na ni od dětinství jsem vynaložil. Ale počkej, nepůjde ti to, jak si myslíš.“

Vychlítl na dceru plný džber vody, a když sebou počala pohybovat, poručil ženě, aby pro ni uvařila pořádný hrnec polévky. Sám Józu polévkou tou nakrmil, neustále při tom naříkaje na škodu zbytečnou, kterou mu tak lehkomyslně způsobila. Musila pilně polykat, nechtěla-li se zalknout, otec jí neslevil. Když myslil, že má asi dost, nechal ji ležet a odpočívat, avšak za půl hodinky u ní byl zas s hrncem a s měchačkou, a zas musila Józa polykat, jinak by se byla zajisté udusila.

„Ját lepší doktor než ten pražský, viď, panenko," mezi krmením dceři uštěpačně se pochlubil. „Není-li pravda, to by se ti líbilo dle příkladu bratrova v hlíně lenošit a starý otec, jsa ke všemu v domě sám, aby se na tom světě hýbal. Ne, ne, dceruško, takhle spolu jsme nehráli, ty tu zůstaneš, za Veníkem tebe nepustím. Jestliže kdy na tobě zpozoruji, že chceš dokončit, cos dnes započala, zatočím s tebou, jak zatáčívají páni s liknavými robotníky: dám ti na krk hodný řetěz přikovat. Snad že se ti to bude pak veseleji pracovat, budeš-li si při tom sama dělat muziku."

Józu přešel mráz, vědělať, že je otec s to splnit, co slibuje.

Na to Kobosil dceru po mnoho neděl s očí nepustil; jak někam zašla, hned byl v patách za ní, u stolu musila tolik sníst, co jí určil. Jeho neustálé ji špehování a při tom hašteření na nezdárné děti, jimiž ho bůh již tu na zemi trescе, rovnalo se Józe brzo řinčení onoho řetězu, který jí sliboval. Aby toho se sprostila a aspoň některou chvíli sama oddechnout si mohla, nutila se do jasné tváře tak dlouho, až otec konečné uvěřil, že se jí již za Veníkem nechce. Komu jde na osmnáctý rok, dlouho na smrt do opravdy nepomýšlí, byť se i měl na světě tak zle jako Józa Kobosilova u otce svého.

Ba Józe šlo na osmnáctý rok a rodiče se jí tak málo o oddavkách zmiňovali jako Veníkovi o odvodu. Podobalo se skoro, že si ji chtějí do smrti doma podržet, aby jí nemusili dát výbavu.

Zahnal-li déšť či bouřka přec někdy některou babu v lese „ovoce chudých" (houby) sbírající ke Kobosilovům do chalupy a zeptala-li se, spatřivši tam děvče silné a dospělé napolo v žertu

napolo do opravdy, mnoho-li chystají dceři, Kobosil zkrátka ji odbyl:

„Co bych já dceři chystal? Naopak já se chystám, že budu za ni brát. Bude-li si ji chtít někdo vzít, řádný mi musí dát výměnek za to, že mu ji postoupím. Pošetilí otcové, kteří to dělají jinak.“

„Vy nejste věru na rozum padlý,“ bývalo mu odvětěno, „jen jestliže vám to tak půjde, jak si to malujete.“

„Nepůjde-li, tedy nepůjde, ale ze svého nesejdu. Musím dostat od zetě náhradu, že jsem mu vychoval ženu, která mu bude do smrti pracovat a sloužit, jinak mu jí nedám.“

Kobosil mluvil takto opět více z lakoty než z chudoby. Kdyby byl býval otcem, jak se patří, mohl snadno oběma dětem svým pomoci, Veníkovi od vojny a Józe zas do nějakého onakého místa. Tehdáž to nebylo jako nyní; dcerky dostávaly u nás po dvaceti zlatých. Dostala-li některá padesát, o té po celém okolí se povídalo. Takové věno by byl mohl Kobosil dceři své dát, jak by smetl. Rok co rok prodal seno i obilí, jiného u něho se nevařilo než řípa, svým lidem ani krup nedopřál a obrok na zimu musila Józa přinést z lesa. Oděv ho téměř nic nestál, ženské chodily v režných, vlastní rukou napředených kanduších (šaty bez rukávů) a on v haleně z téže látky. Na neděli žádného zvláštního šatstva neměli; neměli ho potřebí, nikam mezi lidi nechodili, šli-li za čas jednou do kostela, jen u kropenky se stískali. Pak držel několik koz, které se pásly po celé léto na těch chutných pohorských bylinách a dávaly do dížky o přetrž. Celý pátek nedělávala Józa jiného než samé sýrky, o které se okolní hospodští trhali;

jakž neměl mít Kobosil pak několik grošů uložených, když to uměl takhle stloukat?

Mělť pár zlatých a přec jich neměl; divně s penězi tak pracně nastýskanými nakládal. Teď se nám to zdá až k neuvěření, tenkráte to ale nebylo právě nic zvláštního. Střádal svoje peníze a groše pilně do nového hrnce a když byl plný, položil na vrch křížový tolar, novým kusem plátna vše dobře obvázal a za nového měsíce šel s tím do lesa, kdežto modliv se při tom zvláštní modlitby, milý střep buď pod velký strom či pod skálu zakopal, nikdy již k němu se nehláse. Panovalať totiž mezi naším pohorským lidem tehdáž pověra, že peníze takto zakopané najde jakýsi zvláštní člověk, který jimi cos znamenitého vykoná, z čehož bude míti nejpřednější zásluhu ten, kdož mu je tam uchystal. I naskytovalo se dosti rodičů, kteří, aby měli zásluhu, dětí vlastních odstrčili. Odbyli je jen několika krejcary a zlaté bedlivě zakopali. Takové peníze bývají u nás ještě někdy nalezeny, dobývá-li se v lese skála či hrubé ze země kře. Jsou hned k poznání po křížovém tolaru.

Bylo prý krásnějších na okolí děvčat nad Józu, ale kdo ji spatřil jen jednou, musil si ji pamatovat, byť i nebyl chtěl. Mělať oči jako utrejch, vlasy jednu vlnu až na zem, tváře jako oheň. Veník při těžké práci zakrněl. Józa naopak při ní smohutněla a sesílila, jí svědčil ten tvrdý na skalách život. Radost byla na ni se podívat; když s výšky něco si podávala či pro jakousi se shýbla věc, zdálo se, že nemá kosti v těle, tak se znala otáčet. Mělať zvláštnost tu, že nosila každou tíž jen na rameně či na hlavě, jak to prý mají v obyčeji ženštiny v horkých krajinách. Přeběhla-li louku, ani jediného kvítí na ní nepomačkala, tak

lehký měla krok; stébla pod jejíma nohama zas vstávala, jako by je byl jen přeběhl vítr.

Jednou si vyšla Józa k večeru do lesa na jahody. Česala je dřevěným hřebenem do džbánu. Pokud trvaly, vařila matka z nich večer co večer „jahodovku," největší vybrala a na zimu usušila co lék pomáhající od křečí. Sbírajíc přišla až na samý hřeben hory, kdežto uprostřed nejhustšího lesa se prýští ze skály studánka. Pramínek z ní vytékající na své pouti lesem stále vzrůstá, až co potok široký a hluboký spadává okolo Potockých do údolí, kdežto spojiv se s vodami jinými, napňuje rybník náš. Staleté buky kolem studánky se rozkládaly, pod nimiž bylo vždy jahod tu černých, tu plavých, jako když tam sukno prostře.

Právě si stavěla Józa plný na rameno džbán, chystajíc se domů, tu to za ní zachramostilo a vystoupil z houští myslivecký, před nímž běžel velký pes.

Pes zaštěkal, hoch se ohlédl po děvčeti a děvče po hochovi. Vida, že tu je jen na jahodách a nikoli aby podřezávala mladé stromky kozám domů pro mls, či mladé vybírala z pelechu laňky, mladík jí podal dobrého večera, na co Józa ani muk, ač na mysliveckého hledět nepřestávala.

Mladík neslyše, že by mu za zdvořilý jeho pozdrav děkovala, se zastavil.

„Čím jsem tě urazil, že mi za moje pozdravení neděkuješ?" zvraštiv čelo zostra se jí otázal.

Józa při jeho slovech v tváři zahořela jako z máku květ. Dívajíc se za mladíkem, byla zúplna zapomněla na pozdrav povinný. Zdálo se jí, že nikdy ještě tak svižného hocha nespatřila, což nebylo ovšem divu, vždyť na tu její skálu nikdo nepřicházel a ona s ní také mezi lidi nesestupovala; byla tak placha, že kdykoli někoho potkat měla,

vždy hlavu od něho odvrátila, či aspoň oči sklopila. Byla by zajisté i tenkráte tak učinila, myslivecké mála si všímajíc, kdyby nebyl tak nenadále se objevil; byltě tenkráte u ní pohled rychlejší než pomýšlení.

Hoch pozoruje, kterak se zardívá, spokojeně se usmál. Již věděl, na čem je, nebyl dnešní.

„Nejsi ty Kobosilova?“ znovu se jí otázal, ale teď zcela jinak než ponejprv, každé slovo jeho med.

Józa mlčky přisvědčila. To mu však nebylo dost, chtěl ji přivést k řeči a slyšet z její úst, co zahlídl v očích.

„Pověděl jsem ti, čí jsi a teď ty mně za to pověz, čí jsem já,“ počal žertovat.

Józa hlavou zavrtěla, že to neví, při tom oči tak rozšafně naň upírala, že jí to věřit musil.

„Aj, ty to nevíš? Snad to tedy uhodneš, povím-li ti, že kdybys s vašich „mostek“ spustila jablko, k nám do sadu že by dopadlo,“ pravil na oko vlídně, uvnitř však nemálo na to se mrze, že ho nezná. Myslil si zajisté, že nemají děvčata okolní o ničem jiném řeči a myšlení než o něm. Kdyby se byl toho nadál, i on by se byl tvářil, jako by jí neznal.

Již Józa věděla, čí je, a mráz ji přešel, lekla se ho. Ale dojatí její trvalo jen okamžik. Zpomněla si, že jednou před lety v rodině jeho bratr zabil bratra, jak otec, mluvě o sousedech dole pod skalou, pokaždé vykládal.

„Tys z Potockých,“ Józa konečně se zajikala

„Ano jsemť,“ hoch samolibě se vzpřímil; v té chvíli asi na to nepomyslil, že má mezi předky vraha a i kdyby si byl na to zpomněl, zajisté by ho to nebylo tak dojalo jako Józu. „Stojí před

tebou Potockých Mikuláš či Mikeš, jak naši mi říkají. Nejsemť při naší živnosti; neraď žílu napínám, toulat se s puškou v lese, toť moje nejmilejší. Nechal jsem bratrovi vše, jak to stojí a leží, za to na otci jsem si vyžádal, aby se přičinil, by ze mne udělali pána. Jsem při myslivosti, co slezly z hor sněhy, a než zas napadají, budu revírníkem. Krásně za mne u pánů mazal, ale jeho to nebolí, má čím.“

Kdyby byla Józa zkušenější bývala, hned ptáka by byla po zpěvu poznala. Byltě Mikeš z těch, kteří místo pánu bohu, v duchu sami sobě se klaní. Ale zpozdilá holka naň hleděla jako na jakés z nebe zjevení a poslouchala jeho chloubu jako nějaké proroctví. Nikdy dosud neslyšela tak plynně, krásně a vesele hovořit. Vše, co Mikeš chvástal, zdálo se jí znamenité a pamětihodné.

„Když neznáš mne, jak bys tedy znala bratra mého,“ pokračoval Mikeš, stavě se při tom na prsty. „Mám jen jednoho, Franíka. Právě teď po nevěstě se ohlíží, matka v zimě nám zemřela, je u nás potřebí hospodyně ostré. Nezávidím mu; třeba sebe lépe si stál, přec zůstane do smrti jen sedlákem a se mnou si již teď podávají písaři ruce; až budu mít místo a k ženění mi přijde chuť, za každý prst se mne chytne slečna, a proň vyrostla jen holka selská. Franík chodívá pilně za mnou do myslivny, nemůže beze mne být ani den, já jsem jeho svědomí a rozum, vše jen dává na mne. Snad jsi nás přec jednou zahlídla, když jsme šli spolu z lesa a podlé potoka k našemu?“

Mikši pořád ještě do hlavy nechtělo, že ho nejbližší jeho sousedka nezná; myslil, že to před ním tají i chtěl to z ní vylákat.

„Nezahlédla,“ poctivě Józa ho ubezpečovala,

dbám při práci jen svého, jsem tak od dětinství naučena.“

„Říkáš to, abych šel svou cestou, déle tě tu nemeškaje?“ hoch uraženě vyjel, ale hned zas se ztišil. Józa domněnce jeho nahlas se zasmála. Nikdy ještě, co snad byla na světě, nic jí tak k smíchu nepřišlo, jako že Mikeš si myslí, ona že si přeje, aby odešel a jí tu déle nemeškal. Vždyť by ho byla nejraději k místu jeho přimrazila, aby se nebyl mohl hnout, neustále s ní rozmlouvaje a na ni pohlížeje . . . . věčně a věčně by se byla chtěla takhle pod buky u studánky obmeškat, snad by si nebyla na bohu jiného přála nebe.

Mikšův pes, Józu dosud nedůvěřivě obcházeje, najednou vesele na ni vyskočil, jako by mu byla upřímným tím smíchem náhle zjevila ryzost srdce svého. Mikeš také se pousmál, ale úsměv ten ani dost málo mu neslušel, smálť se v duchu její prostotě, zajisté mu byla povědoma každá její myšlénka.

„Pakliže jsem tě skutečně dnes tu nemrzel, dej mi toho důkaz a nech se mi tu zejtra najít zas,“ úlisně jí pravil, „rád sice lesem se loudám, ale zachce se mi hovoru, když celý boží den jediného slova nevypustím z úst. Tobě zajisté také někdy se stýskává, viď? Vidívám tě na vašich polích vždy samotnu.“

„Mně se nestýská,“ Józa upřímně se mu vyznávala, „i když býval můj nebožtík bratr doma, přec jsem bývala při práci vždy jako sama. Otec nám netrpíval žádných mezi sebou hovorů.“

„Toť ovšem něco jiného,“ jizlivě hoch jí odsekl, „když se ti nestýská, to sem k tobě nezajdu, byl bych ti jen k obtíži. Neměj mi za zlé, že k tobě jsem promluvil. Mohl jsem ovšem na tvém mlčení hned poznat, že se ti se mnou do

žádného hovoru nechce. Bezpeč se na to, že aspoň teď, kdy a kdekoli s tebou se setkám, nikdy již řečmi zbytečně tě nezastavím.“

A potutelník skutečně se měl k odchodu. Ale sotva učinil několik kroků ku předu, již zas se vrátil. Józe se dobyl z prsou výkřik tak zoufalý, když ho takto odcházeti viděla, že i jeho prázné a ničemné srdce pronikl, naplňuje je na okamžik soustrastí.

„Vždyť se nehněvám,“ ji chlácholil. Zbledlať bláhová jako stěna a třásla se jako osyka. „Dostavím se zejtra na všechen způsob a kdyby kdo ví jak „povětřilo“, přijdu rád, tuze rád, tak rád, asi jako ty mne tu uvidíš.“ Tyhle časy budu zde na tebe dávno již čekat.“

Józin neobratný jazyk nenalézal slov, aby se mu poděkovala za slib jeho, naklonila se místo odpovědi k jeho psu, důvěrně k ní se lichotícímu, a políbila ho na hundelatou hlavu. Pes vděčně a radostně zakňučel, pán jeho stranou škodolibě se ušklíbl.

„Ta se krásně do mne zabouchla,“ smál se cestou sám pro sebe, toče se při tom jako holub na báni. „Dobře, že jda okolo ní jsem jí neminul, budu s ní mít aspoň nějaké vyraženíčko, jímž si ukrátím čekání na revírnictví. Takových holek je málo, je jí vidět až na dno duše, hned je na ní znát, že na poušti vyrostla.“

Potockých Mikeš Józe se chlubil, že bude na ni čekat, zatím ale čekala ona na něho u studánky pod buky. Bůh ví, kterak otci se vykroutila, ale sotva minulo poledne, již byla na místě. Nevěděla, že je to hanba, že ona tam první, dávajíc mu tak patrně na jevo nedočkavost svou, aby s ním opět se setkala, ba myslila, že to zcela v pořádku, dokazuje-li mu, jak ráda za ním přišla. Kdyby s ní

byl dobře smýšlel, zajisté by ho to bylo také těšilo, ale on jí neobjednal pro jiného než pro pošleb.

Dokud naň Józa čekala, věděla toho bůh ví co, čím ho uvítá; ale jak k ní opět z houští vystoupil, jako když jí jazyk podváže. Ruce a nohy jí zdřevěněly, nemohla ho ani pozdravit, neřku-li jít mu naproti, vstala a zůstala před ním stát, jako když do země ji vryje.

Zdálť se jí Mikeš dnes ještě onačejší než včera, ustrojil se totiž do nedělních šatů, aby nadobro ji spletl. Avšak k tomu neměl věru šatů ni jiného zapotřebí, Józe by se byl zajisté i v špinavých klocích zdál země králem. Ona chudák do nedělních šatů ovšem přistrojit se nemohla, neměla oděvu jiného krom režného svého kanduše. Vstoupivši do lesa, byla si ale s hlavy plenu strhla, dlouhé svoje vlasy rozpustila, aby ji přec trochu okrášlily, za ňádra si zastrčila velkou kytku z nejvzácnějších na horách bylin, jako nevěsta k oddavkám se ubírající a ráno před slunce východem si třikrát po sobě umyla rosou tvář i ruce.

„Kdybych byl věděl, že tu již čekáš, ještě více bych si byl k tobě přispíšil," pravil jí Mikeš potměšile, tím na jevo jí dávaje, že ona vlastně si ho nadchází a nikoli on ji. Myslil, že je dobře se krýt, kdyby si snad měla někdy proč naň stěžovat, pak jí mohl připomenout: „To ty, ne já," ale když bystřeji na ni pohlédl, oči se mu zajiskřily. Józa byla dnes tak krásná, že ji sotva poznával. Vlasy se kolem ní vlnily jako černé jezero, tvář se jí svítila mladostí a svatou láskou srdce nevinného.

Netušila v slovech jeho úkladu.

„Mně se to tu hezky čekalo," skočila mu do řeči, „vše mi tu dnes připadalo jaksi jiné, nové,

mnohem pěknější a vznešenější. Jako by to ani nebyl tentýž les, kde bývám denně na stelivu nýbrž kostel jakýs, jehož sloupy jsou ty vysoké kolem mne stromy, v nichž to nešumí vítr nýbrž hrají varhany jako o bílou sobotu o vzkříšení. I ten chmerek tu u nohou mých celý je dnes jinačí; kde se to v něm pojednou přes noc vzalo tolik a tolik těch vonných drobňounkých kvítků, těch mušek lesknavých a broučků červených? Nikdy jindy jsem jich tam nevídala. Zdaž se nezrodily z těch slzí, které z očí mi ukáply, když včera za tebou odcházejícím jsem se dívala?“

Hloupý Mikeš na její pohnutlivá slova jen hodil hlavou, cítil se uražena, že na přivítanou jiného neví než vykládat mu, co shledala v chmerku a slyšela ve větru. Nepochopil zpozdilec, proč se jí zdá dnes vše změněné, mnohem krásnější, proč si všímá, čeho jindy neviděla, proč se jí to tak hezky čekalo. Neuhodl, že to láska věci kolem ní tak náhle ozdobuje, mile proměňuje a naplňujíc mysl její nepřipouští, aby se jí zdál čas dlouhý. Jeho vtip stačil jen na nekalé věci, něco pěkného nechápal; zas si myslil jako včera, že ho chce jen napalovat a hned se jí za to také pomstil. Lidé, při nichž je jen chytráctví a žádná upřímnost, ničehož více se nebojí, než aby jich někdo nenabíral.

„Vida, když se ti to tak hezky čekalo, měl jsem tě tu nechat ještě déle, ba snad dokonce samotnu,“ tak chladně jí odvětil, že jí slova jeho až na kosti promrazily, „mnohá na mne už čekala holka, ale ty's první, které se čekání líbilo.“

Józa se zachvěla nezaslouženou touto od něho výčitkou.

„Jde z toho na jevo, že asi o mne tuze nedbáš, mohl jsem si tedy cestu sem uspořit. Vždyť jsem ti to hned řekl . . .“

Józa zsinala.

„Uhodl jsem tak dobře tvoje myšlénky, že nevíš, co bys odpověděla, či ti za odpověď nestojím?“

Józa padla hlavou na strom, víčka na oči jí sklesla, všecka síla ji opouštěla. Slyšíc ho takto hovořit, připadalo jí, jako by vše kolem ní mřelo, sama že umírá. Kéž tenkráte by byla umřela ...

Vida její bledost, její mdloby, marnivé srdce Mikšovo se obveselilo. Poznal, že nespravedlivými řečmi svými k smrti ji zasmutil.

Vyjasniv se v tváři, vzal dívku za ruku, ale Józa vyskočila a křikla, ruku mocně mu vytrhnuvši.

„Co to tropíš?“ znovu se zakabonil.

„Proč mne popálils?!“

„Blázníš? Čím pak?“ při tom jí ukázal ruku, měl ji práznou.

„Pustils ho.“

„Co ale?“

„Hromový klínek.“

„Co to za „výmys“ podivný!“

„Proč zapíráš? Vždyť vím, že to učinils jen pro žert, abych se zasmála.“

„Pravím ti ještě jednou, že o ničem nevím.“

„Nepovídej! Jak jsi se mne dotknul, cítila jsem, kterak plamen z ruky tvé mi skočil všem žilami k srdci, odtamtud z očí mi vysršev. Dosud v nich se mi jiskří.“

Jakž neměl Mikeš pak být rád, že jí neminul, když takové mu poskytovala vyražení. Neustále s děvčaty se plašil, dnes s tou, zejtra zas s jinou, každá mu pečetila, že ho miluje; ale byl by se chtěl přec v této chvíli o mnoho vsadit, že žádná z nich ho ještě tak ráda neměla a žádná mít nebude jako Józa. Tolik aspoň přec poznal,

žeť láska její cos zvláštního, co člověk každý den na cestě nenajde jako oblázek, ačkoli si lásky té asi tak vážil jako toho oblázku, o který noha jeho v chůzi zavadila. Každému dal bůh oči, ale ne každý vidí, každému sluch, ale ne každý doslýchá, každému srdce, ale ne každý cítí.

Od toho večera míval Mikeš den co den schůzi s Józou u studánky pod starými buky, avšak již k tomu svátečně se nestrojil, nahlédl, že by bylo škoda práce i šatů, že toho není zapotřebí. Ale Józa zůstala při tom, že pokaždé za svítání tvář rosou umyla, když do lesa vstoupila, vlasy si rozpustila, zastrčivši si za ňadra jako nevěsta velkou vonnou kytku z nejvzácnějších na horách bylin.

„Rád na to se podívám, co asi učiní, až ji políbím," řekl si jednou Mikeš cestou k studánce, „snad z toho bude mít smrť," posmívavě doložil a na přivítanou děvče skutečně políbil.

Smrt z toho Józa ovšem neměla, ale omdlela při tom, jak říkáme, jako krč. Mikeš ji měl co křísit; kdyby nebylo vody na blízku bývalo, kdo ví, jak by to bylo s ní dopadlo. Věru k neuvěření, že tato holka mezi samým kamením vyrostla. Měl z ní být bodlák, a zatím nevypěstoval nejbedlivější zahradník v knížecí zahradě kvítka útlejšího nad to ubohé její srdce.

„S tou nejsou žádné žerty," pln strachu Mikeš si pomyslil, lije na ni ze svého klobouku vodu. Patřilo mu, že trochu zakusil úzkostí, ale netrvaly u něho dlouho; jakmile zas prokoukla, zahanbeně a přec blaženě naň se usmívajíc, bylo po dobrých předsevzetích, že těch žertů s ní zanechá; teď se do nich teprv jak se patří zabral, čekalo se mu to při nich na revirnictví dosti příjemné.

„To bych přec byl blázen, abych před ní utí-

kal, když sama k sobě mne vábí? Což by se mi nemusil každý za to vysmát jako hlupáku největšímu? Vždyť ta holka ví, že budu pánem, že na mne čekají slečny, hned na ponejprv jsem jí to pověděl. Tolik přec rozumu má, aby uznala, že si snad nevezmu horačku v kanduši a že za ní nechodím do opravdy," Mikeš sám sebe konejšíval, vida, že Józa k němu lne každým dnem vřeleji, míval z toho přec někdy strach, co vyvede, až k studánce přicházet přestane. Avšak chodil nadál k bukům, odpusť pánbůh, nejinak jako na komedii.

„Rád se podívám, co bude dnes provozovat," toť bylo stále jeho myšlénkou na cestě k ní. A Józa skutečně po každý den cosi nového vyváděla. Dnes na příklad nemohla, spatřivši ho, na nohy, včera jí nechtěl sloužit jazyk, především pila falešná jeho slova jako víno nejsladší a zas jindy před ním klekala jako před knězem. Jednou, když ovšem naschval prohodil, že ho nemá dosti ráda, popadla ostrý kus ze studánky křemene a vrazivši si ho tak zprudka do ruky, až krev naň stříkla, zvolala: „Poruč, poruč. všecku svou krev takhle po kapkách za tebe dám a za nejkrásnější si to budu pokládati smrť, umírajíc k rozkazu tvému.

Ale najednou seznal kdesi na druhé straně hor v lesní osamělé hospůdce zcela z nenadání děvče, které bylo Józiným pravým opakem. S tou nemusil sedávat pod stromy na vlhkém chmerku, ta zaváděla švarného mysliveckého do teplounké sednice, kamž ochotná její matka za nimi přinášívala lahůdky, ta nemyslila, že ji zažehl hromovým klínkem, stiskl-li jí ruku, aniž omdlela, když ji políbil, ta ho políbila třeba sama. A hle, Mikši se počala její svévolnost ještě více líbit než Józina

plachost, jakž také ne, stejné přec jen nejraději k stejnému se hrne. Nemlčelat celé hodiny, pohlcujíc ho zrakem planoucím, nýbrž bez prošení zazpívala mu deset po sobě písniček, jednu veselejší, svévolnější, ba rozpustilejší než druhou, pak se uměla po svých nápadnících pitvořit, že se mohl Mikeš smíchy popukat, a jeho znala chválit, až se hory zelenaly. Vedlé ní zapomněl, že je studánka na světě a u ní Józa čekající, a místo k bukům chodil den co den do hospůdky. Přišla-li mu Józa přec někdy ze starého zvyku na mysl, mrzutě si pravil, že se jí o lásku její neprosil, že mu ji vnutila, že si od ní pomoci nemohl, že jí nikdy nic nesliboval a každá věc že musí mít svůj konec, jestli mu věřila, její že to vina.

Józa naň čekala den, dva dni, týden a ještě a jestě jeden týden, dlouhý jako rok. Teď se jí to arci u studánky tak sladce nečekalo jako za onoho líbezného večera, kdež se měl Mikeš k první dostavit schůzi. Nezdálť se jí při tom les již chrámem, neporovnávala šumění větru se žalmy jakýchs neviditelných varhan, nepočítala v chmerku zlatá kvítka a broučky, neviděla jiného než místo, kdež Mikeš z houštiny vystupoval. Jak napínala sluch, brzo-li zaslechne šelestění větví, jimiž cestu si razil, či vzdálený štěkot věrného jeho průvodčího, či ránu z pušky, příchod jeho jí oznamující, aby viděl, kterak mu umí letět v ústrety, jako by místo nohou křídla měla. Kolikrát srdce v ní zabuchalo marnou nadějí, jak často ji oklamal pták, veverka, zajíc v křoví zašustivší. Již již myslila, že to slyší kroky jeho, zajásala, vyskočila, rozběhla se . . . marně a zas a zas marně . . .

Studený pot počal na čele jejím vyrážet, když slunce k západu víc a více se nížilo, metajíc rudé plameny jako meče ohnivé k ní do stínu les-

ního. Zahořely, zbledly a uhasly jako v duši její poslední čáky svit, že se jí dnes ještě objeví. I zahlučelo pak kolem ní černé zoufalosti moře, s nářkem srdcerozrývajícím hodila kytku svou do studánky, aby utonula jako její naděje, vrhla sebou na zem, tlukouc si hlavu o kameny, o které on se opírával, když u nohou jeho sedávala, pohroužena v pohled na tu jeho hladkou, falešnou tvář. Jen myšlénka, že nepřišel-li dnes, snad přijde tím jistěji zejtra, dodala jí zas tolik síly, že se vzchopila, rozum svůj sebrala, domů vrávorajíc. Že by nikdy již k studánce nepřišel sám ze své vůle vlastní, nikdy již přijíti nechtěl, to jí ani na mysl nepřišlo. Nemohla se arci domyslit, co asi ho zdržuje, věděla jen, že to nemoc není. Slíbil jí totiž stokrát svatosvatě, že kdyby někdy ochuravěl, ihned pro ni by si poslal, jiný než ona že ho nesmí ošetřovat.

Ale jakž, kdyby byl přec pro ni poslal a posel ji nebyl u studánky nalezl, netroufaje si pro ni zajít do otcovského domu? Vždyť i mohl pro ni poslat člověka nespolehlivého, lenivého, jemuž byla cesta z myslivny k studánce příliš daleka, jenž mu ale přec řekl, že vzkaz vyřídil. Mikeš chorobou sklíčen snad na ni čekal, nemoha se domysliti jako ona o něm, co asi ji zdržuje, proč nepřichází, proč ho nechává tak dlouho bez pomoci . . . snad čekaje den co den na ni marně, konečně se domníval, že přijíti nechce, že oň nedbá . . . ale ne, ne, to Mikeš zajisté o ní si nepomyslil ani jediný okamžik, to věděla . . .

Myšlénka, že Mikeš marně po ní touží, maje péče její potřebí, jí byla hrozná, nesnesla jí; sotva v ní vznikla, již také se rozhodla, že stoj co stoj do myslivny se podívá. Udělala si „zámys," že se jí ztratila koza a chtěla se tam optat, zdali neza-

běhla mezi stádo myslivcovo, jakž se bylo před krátkým časem skutečně stalo. Před otcem brala travnici. Nezpozoroval Kobosil, že se mu dcera v lese milkováním meškú, nosívala travnici vždy tak plnou domů, div že se jí nepřetrhla. Bylo-li pozdě a travnice ještě neplna, tož jí pomáhal Mikeš rychle se žertem a smíchem trávu škubat, nahražoval jí takto čas s ním promarněný vždy v hojné míře, otec ničehož se nedomakal.

Józa odešla z domova krokem volným, ale jak vešla do lesa, tož se rozběhla, co v ní dechu bylo: chtěla do myslivny co nejrychleji dorazit, aby tíži nesnesitelnou s duše si svalila. Avšak jakmile se na ni zakmitla mezi stromy, jako když jí do srdce udeří. Nemohla z místa, musila se zastavit, o strom se zadržujíc; přišlo jí tak mdlo, že by byla málem na zem sklesla. Počala se třásti, jako by hodlala spáchati zlý jakýs skutek, stará její plachost ji uchvátila, i zdálo se jí v té chvíli nemožno udělat krok ku předu, nerci-li vstoupit mezi cizí lidi a po Mikši tam slídit.

Bůh ví, jak dlouho tak stála nerozhodnuta, plna úzkosti, pochybnosti a studu: tu najednou ozvaly se od myslivny dva mužské hlasy. Chtěla rychle uskočit do křoví, před přicházejícími se skrýti, ale opět z místa nemohla. Poznala hlas Mikšův. I zajásala v ní každá krůpěj krve radostí nikdy dříve nepocítěnou, on byl tedy zdráv, všecky strachy a obavy její byly marné, zajisté spěchal teď k studánce mysle, že ji tam najde . . . ale co ten nepovolaný jeho průvodčí? Cestou snad od něho se odloučí, a pak chtěla Józa v houští nepozorovaně oba muže sledující na Mikše vyskočit . . . hlava se jí zatočila při myšlénce na slasti shledání toho . . .

Ale již bylo pozdě se skrýti; než domyslila,

objevil se Mikeš na pěšince z myslivny do údolí se kroužící. Nesl si krom své myslivecké kabele kožený napěchovaný v ruce pytel, při tom zářil obličej jeho zdravím a spokojeností. Došel žádoucího cíle, stal se již revírníkem, dnes ráno rozloučil se s děvčetem v hospůdce se stem žertů, musila mu slíbit, že ho co nevidět navštíví a teď se stěhoval z myslivny na nové své místo kdesi v kraji na vzdáleném panství. Bratr jeho ho provázel, nemálo na to hrd, že je Mikeš pánem.

Lze si představit, kterak Mikeš, spatřiv Józu, na ni se zakabonil. Šíp hněvu a záští z očí mu vysršel, zabodnuv se jí v srdci radostí se chvějícím. Myslil, že je s ní již hotov, když tak dlouho k němu se nehlásila, nenadál se, že za ním se odváží a že se to sem za ním odvážila, že tu se nevyskytla náhodou, to jí vyčetl mžikem z ubledlé touhou a hořem tváře.

I umínil si zlostně, že se k ní znáti nebude a osloví-li ho, do očí že jí řekne, že ji nikdy neviděl a vidět nechce, a jestliže to nebude chtít trpět, jako drzou vetřelkyni od sebe že ji odežene pojednou a navždy všecky mezi nimi pásky přetrhávaje. Ale málem by se mu to bylo zkazilo. Pes jeho poznávaje Józu bleskem k ní se řítil a počal na ni vyskakovat z jejich setkání se těše, div že jí nohy nepodrazil. Lízal jí ruce a oděv, natahoval tlamu k tváři její, vábě k sobě vším způsobem její zrak, aby i ona poznávajíc ho konečně tak radostně ho uvítala jako jindy. Ale Józa, jako by chtěla i to Mikši k vůli udělat, zůstala stát jako sloup. Zkamenělat, že pes, kterému jen pro pána lichotila, ji zná a pán jeho, jemuž se dala v podnož, jí nezná, že na ni zírá jako na cizí, pohledu jeho nehodnou tulačku . . .

„Co to tu za děvče, s nímž pes tvůj se přátelí?“ Franík Mikšovi potutelně pošeptal.

„Neznám jí,“ Mikeš na to zcela hlasitě, chladně a určitě, aby to Józa slyšela, dovtipujíc se, že o ní již vědět nechce, a jednou pro vždy na pokoji ho nechala.

Franík ještě jednou na ni pohlédna, pravil opět pološeptem:

„Toť podivná věc, že se pes tvůj mýlí, zajisté ponejprv se mu to stává, může holku radostí roztrhat a ona si ho nevšímá. Jen se také po ní ohlédni, stojí to za to, je to učiněná jedle. Co živ děvčete tak pěkně rostlého jsem neviděl. Ale oči má jako jed, kouká za námi, jako by nás chtěla oba utratit. Vida, má za ňadry zrovna takovou kytku zastrčenu, jakýchž po mnoho večerů k nám do sadu po potoce připlulo. Vylovil jsem je u našich vrb, kdež pokaždé se zachytily. Jsou uvity ze samých vzácných bylin, které rostou jen na nejvyšších skalách či v nejhustším lese. Ta, která je uvila, musí umět lézt jako kamzík a houštinou se plazit jako had.“

Mikšovou úkladnou hlavou bleskem to projelo při slovech bratových, potměšilý v ní se zrodil úmysl. Již věděl, jak od Józy si pomůže, aby mu nepřišla jinde ještě více nevhod do cesty než dnes.

„Jdi, potutelníku,“ pravil Franíkovi s tváří zcela opravdovou, „tážeš se mne, co to za děvče, divíš se, že za námi kouká a zatím ji asi znáš jako já tebe. Proč přede mnou se přetvařuješ? Mne se již teď věru bát nemusíš, neuvidím tak hned našich hor, nebudu ti chodit do zelí.“

Franík vyvalil na bratra oči, nevěděl, kam míří a co vlastně myslí.

„Jen dělej neviňátko, dělej,“ zahrozil mu

Mikeš usmívavě prstem, „když jsi nechtěl, abych o tvých spádech zvěděl, neměl jsi mi vypravovat o kytkách, které k vám večer co večer do sadu připlují, jsouce uvity právě z takových vzácných bylin jako ta, již má ta „učiněná jedle“ za ňadry.“

„Myslíš, že ona po potoce je pouští?“ dychtivě vyzvídal Franík na bratrovi; holka se mu byla skutečně na první pohled jak náleží zalíbila.

„Netahej ze mne rozum,“ Mikeš naň se utrhl.

„Věř mi, bratříčku, že jí neznám, vidím ji dnes ponejprv jako ty,“ Franík horlivě ho ubezpečoval, „ale to se ti přiznám, že bych se právě nehněval, kdyby ona ty kytky po potoce pouštěla, líbí se mi tuze.“

A Franík ještě jednou se ohlédl, což byl mezi hovorem s bratrem mnohokrát učinil, ale již nebylo Józy vidět pro stromy.

Mikeš dělal, jako by mu konečně věřil.

„O tom, že ona po potoce je pouští, nemůže přec být pochybnosti, vždyť tomu nadsvědčuje kytka, kterou u ní jsi zahlédl,“ s výrazem hluboké mu pravil přesvědčenosti, „rovněž není pochybnosti, že patří kytka tobě, vždyť není v našem stavení jiného mladého krom tebe člověka. Zvěstuje ti děvče to květinami svou lásku a tím, že váže kytky z kvítí u nás nejvzácnějšího, na jevo ti dává, že i láska, jejížto jsou poslicemi, je nad jiné vzácná, obzvláštní. Zajisté provozuje při tom i nějaké čáry, aby k sobě tě přilákala. Skoro bych hádal, že vidouc tě dnes samotného do lesa zajít, za tebou sem přišla, aby viděla, jaký má její hra účinek, myslila snad, že po kytce ji poznáš a k ní promluvíš. Proto asi tak jedovatě koukala, když tě spatřila se mnou.

„Čí jen asi je?“ Franík přemítal; kdyby se nebyl bál bratrova posměchu, hned by se byl k děvčeti vrátil, aby přestala mít k vůli němu těžké srdce.

„Připlují-li kytky po vodě, to musí být z některého nad námi stavení.“

„To by nemohla tedy jiná být než dcera toho starého divocha Kobosila, vždyť nemáme jiného nad sebou souseda,“ Franík zvolal, „a také to jiná není. Byla mi hned jaksi povědoma, vím teď, že jsem totéž děvče vídal v Kobosilových polích, ale byla vždy při práci tak shrbena, že jsem se jí nikdy pořádně do tváře podívat nemohl. Ostatně jsem ani o to nestál, slýchal jsem, kdykoli přišla o ní řeč, že je po otci, že s hochem ani promluvit neumí, žeť jako divá. Možná, že mne těmi kytkami přec jaksi k sobě vábí,“ se smíchem rozpačitým dodal, „dnes ráno pohlédna náhodou ze sadu ke skále, ponejprv, co se pamatuji, jsem si pomyslil: Kdyby ta Kobosilova chalupa náležela k našemu, pak teprv by se mi ten náš statek jak se patří líbil.“

„Nuže vidíš, co jsem za chlapíka, uhodl jsem na vlas, kterak se věci mají. Škoda, že musím pryč, dělal bych ti námluvčího, aby to šlo nějak ku předu. Potřebuješ hospodyni a Kobosilova prý umí pracovat jako žádná jiná tu na okolí holka.“

„Slyšel jsem o tom již také, jen že jsem si toho tak málo povšiml. jako holky. To víš, že jsme s Kobosilovými nikdy nevařili, třeba byli našimi sousedy. Kdybych dostal do své živnosti k sobě holku jak se patří, mohl bych jí ponechat domácnost a začít si obchod s obilím, na co již dlouho pomýšlím, dalo by se teď něco vydělat. Vždyť si to mohu rozmyslit, ale buď si jak buď, nechť se rozhodnu tak či tak, spokojeně odsud

odejdi, námluvčího mi nebude žádného potřebí,“ chlubil se domnívavého Mikše pravý bratr.

Mikeš se pousmál, že se mu tak hezky podařilo co zamýšlel; věděl, že se Franík toho již nespustí, co do hlavy mu dal. Nebylo to dnes ponejprv, co ho na něco navedl, co pak v jeho prospěch provedl, mysle, že tím posloužil jen sobě. Nepochyboval ani dost málo, že si Józa bratra vezme, bude-li ji do opravdy chtít, a to ze msty, aby ho za pohrdání potrestala, rychle za jiného se provdavši. Vždyť to tak děvčata obyčejně dělají.

Bylať čirá noc, když vešla Józa s práznou travnicí do sednice, kdež rodiče se jí dočkat nemohli. Avšak při pohledu na ni zarazil se Kobosilovi proud nadávek na rtech, jimiž ji chtěl uvítat. Bylo to snad ponejprv, co byl na světě, že ho pohled na člověka zarazil. Připadalo mu, že to není Józa, kteráž se mu to domů vrací, nýbrž její duch, i odstoupil od ní s hrůzou pověrčivou. Myslilť, že to před ním stojí duch, zatím to stálo před ním tělo bez duše. Nebyloť v Józe ni myšlénky ni citu, vše v ní umrtvil onen zlonosný šíp opovržení z očí Mikšových ji zasáhnuvší, když v ní srdce blahem se tetelilo, že ho vidí zdravého na cestě k studánce . . . . Krvavýma očima zírala na otce a přec ho neviděla, neslyšela, nemajíc na jeho otázky žádných odpovědí nejen v onen večer, ale ještě po mnohé jiné dni a neděle. Neohlédla se, když na ni křikl, netrhla sebou, když ji praštil, sáhla po práci jen ze zvyku, vykonávajíc ji jako stroj bez rozumu a rozmýšlení; bylo jen pouhou náhodou, že se jí jako jindy dařila.

Józa byla zdrcena. Netázala se sama sebe, proč Mikeš od ní se odvrátil, neskoumala, má-li právo takto si počínat, neposuzovala, neodsuzovala ho; měla jen jediný jasný, nezvratný, palčivý

v sobě pojem, že ji zapírá, že ji zavrhuje a činila v slepé k němu vášni zarputile jako on. Nechtěla o sobě vědět, když on o ní vědět nechtěl, nenáviděla se, anať lásky jeho pozbyla, opovržením jeho přišla v očích vlastních o všechnu cenu a důležitost, o všechen význam. Beztoho nikdy o sobě mnoho si nemyslila a teď se zdála sama sobě vývrhelem jakýms býti. Někdy šlápla naschvál na některé bylí, na některý hmyz a divoké v ní se ozývalo přání, kdyby mohla takto vlastní ničemnou bytost svou jediným zničit šlápnutím, jako on jediným šlápnutím v ní potřel duši. Plížila se v němé otupělosti životem co nejbídnější jeho tvor. Žádná zášť, žádná touha po mstě v nitru jejím se neozývala, jen bolest nezhojitelná v zkrvácené duši jí hnisala. Tak bláznivě dosud ho milovala, že na něho nic nedopustila, jen sobě v duchu stále zlořečila, že se mu lépe zalíbit neuměla. — Jak nás ženské ten pánbůh přec jen divně stvořil! Jestliže pak by si muž, jsa v lásce sklamán, na takovou věc zpomněl!

Zajisté by byla Józa tenkráte provedla, o co po smrti bratrově se pokusila, kdyby Kobosil, vida na ní proměnu tak patrnou, nebyl všude za ní býval jako stín. Nepustil jí s očí, nepustil jí spat na senník, nýbrž musila si ustlat u rodičů v sednici. Aby dozoru jeho se vymkla, lstí či násilím, k tomu v ní nebylo dosti již síly a odvahy.

„Trp, červe, až dotrpíš“, pravívala si s krutou tvrdostí.

Mezi tím čekal milý Franík večer co večer v sadě u vody, brzo-li zas připluje s hůry k vrbám nějaká kytka, ale teď tam čekal marně.

„Mrzí ji to asi, že jsem se jí tenkráte, jda s bratrem, nepovšiml,“ pravil si v duchu, „ale kterak si jí povšimnout, když o ničem jsem nevěděl?“

Franík si umínil, že poklesek svůj skvěle napraví. Byl se od té doby několikrát podíval ke Kobosilům a pokaždé se mu víc a více zdálo, že bez té na skále chalupy a pozemků ji obklíčujících není jeho statek jako celý. Ty palouky na stráních právě by se mu byly hodily pro odstavená telátka a kůzlátka.

Aby dal Józe příležitost, by se mu mohla opět přiblížit, tenkráte však s lepšm úspěchem, chodil pilně okolo Kobosilů do lesa, ač tam teď neměl ke komu. Domníval se, že holka jednou za ním přijde, ale ač byla Józa téměř pokaždé v polích, když šel okolo očkem po ní házeje a významně pokašlávaje, ač ho vidět musila, přec nikdy ani hlavy nepozdvihla, neřku-li aby byla za ním přišla.

Kdyby byla chtěla Franíka naschval dráždit, nebyla by mohla zvolit lepší k tomu prostředek; ale nebohá Józa ovšem neměla zdání, kterak lhostejnost její na hocha působí. Zahlídla-li ho, tož ještě více zkameněla bolestí, poznávajíc ho, prožila pak znova ony strašné okamžiky, kdy Mikeš před ním ji zapřel.

„Vida, vida, nemůže mi odpustit, že jsem ji hned po kytce nepoznal a teď za to mne trescе, avšak hněv ji asi omrzí, až uvidí, že já se hněvat počínám. Jestliže se bude stále upejpat, ukážu jí, že okolo ní chodit nemusím," při takové marné do lesa pouti si pomyslil.

Dlouho Fráňa Józe takhle v duchu vyhrožoval, nemoha se přec odhodlat, by hrozbu tu vyplnil. Procházky ty okolo Kobosilova stavení staly se mu milým zvykem. Hospodařil v duchu již na polích a na dvoře a to zcela jinak než ten starý divoch. Ale když jednou jda po mezi tváří v tvář s Józou se setkal a ona ani tentokráte sklopených

svých očí k němu nepozdvíhla, ani v bledé tváři se nezačervenala, ani se nepousmála, ba ani naň se neutrhla, když za kanduš ji zatáhal, též mu to bylo přec jen trochu mnoho. Což jí mohl již dát významnějšího důkazu, že si přeje, aby pokračovala tam, kde zůstala, než naň se rozhněvala? Když nechtěla, nechť si tedy nechtěla, Franík také si hlavu postavil a přestal skutečně okolo Kobosilů chodit.

Nechodil a přec žádná k vrbám nepřiplula kytka,

„Toť stará věc, že musí mít člověk se ženskými svatou trpělivost," vzdychl si Franík, když měl toho čekání dost," konečně je mi přec jen holka milejší, která dělá drahotu, než taková, která mužům hned na krk se věsí."

A Franík počal zas po skále k lesu putovat a zas ho vídala Jósa v polích pracující a zas od své práce ani očí k němu nepozdvíhla, ani se nezarděla, ani naň se nepousmála; dělala zrovna, jako by to ani vedlé ní nešel člověk živoucí, neřku-li hoch jako jahoda, který měl svoje a na tu hodinu se mohl oženit.

„S holkou není nic, to již vidím," uznával konečně Franík, „mstí se mně vzdory, že hned jsem jí nepochopil. Jen kdyby ke mně promluvila, či aspoň na mne se koukla, hned bych jí pověděl, že jsem si při kytkách na ni ani nepomyslil, bratr teprv že mi vyjasnil, jak to stojí; ale ne, to jí nikdy říci nesmím, zajisté znovu by se rozhněvala, že byl v té věci vtipnější než já. Nechce se obměkčit a přec při tom sebe více trápí než mne, každým dnem se mi zdá přepadlejší, jestliže nezmoudří, ještě ochuraví. Tvrdou má hlavu, budu mít na ní co oblomovat, ale přišla na pravého, však já na ni vyzraju. Ostatně se přec nesmím příliš

na ni horšit, bojí se, aby podruhé marně přede mnou se neponížila. Musím promluvit se starým; až uvidí, že to myslím s ní do opravdy, zajisté obrátí.“

Náš mudrc by snad nebyl tak pospíchal, čekaje přec na jakýsi nový důkaz Józiny příchylnosti, kdyby mu nebyl bratr vzkázal, jak to stojí se svadbou, nemá-li přec ještě do hor se vrátit, aby mu dělal u té učiněné „jedle“ námluvčího. Chtěl se Mikeš takto chytře dovědět, jak to s Józou dopadá, jestli se jí má ještě co bát.

Franík vyčíhal si tedy starého. Vida ho jednou ze sadu spravujícího práh u chléva, honem se sebral a šel svou starou okolo jeho stavení cestou do lesa.

„Nemáte chuť se mnou si „zafajfčit“, volal naň místo pozdravu, „schází mi něco, když tak samotný si bafám. Má-li kouření a pití chutnat, nesmí býti člověk při tom sám.“

Lakomec nechal práh být prahem a rozběhl se k hochovi, div se nepřetrhl. Sedl si k němu na mez, vytáhl z kapsy dřevěnou učouzenou dýmku, z níž kouřival po večeři sušenou chrast bramborovou a pochutnával si na tabáku, potutelně stranou na Fráňu pošilhávaje. Starého toho jezovce hoch svými chůzemi do lesa neošidil, věděl dobře, že tam již kolik neděl bratra v myslivně nemá; pověst, že se stal Potockých Mikeš revírníkem v kraji, brzo po celých horách se rozletěla. Dobře si všíml, kterak chodě okolo stavení si prohlíží i pole chalupu i holku.

„Ten aspoň mi bude moci za ni pořádně zaplatit,“ pravil ženě, „také se budu jak náleží držet.“

Franíkovi vedlé starce kouřícího asi desetkrát po sobě shasla dýmka, nemohl očí spustit z Józy. Osekávala vedlé plotu na špalku smrčí: ta si to

uměla od ruky odhazovat! Nekoukla ani v pravo ani v levo, ani před sebe ani za sebe, v jednom kuse jen si dělajíc svoje. Poznával okem znalce, že to je hospodyně pro jeho živnost skutečně jako stvořená, té že se bude moci doma vše na starosti nechat a obchod s obilím si zavést. Kobosil použiv jeho roztržitosti, skoro celý měchýř tabáku mu vyprázdnil, nacpal si ho do kapes u plandy, co se mu ho do nich vešlo.

Druhý den starý na hocha čekal sám, již se nedal volat, běžel mu vstříc, jak zdaleka ho spatřil, i zafajfčili si opět na mezi. Józa zakládala dnes stavení na zimu. Narovnávala mezi chalupu a tyče, které asi na loket povzdálí do země zarazila, smrčí včera připravené od země až pod střechu, nechávajíc pro okna a dvéře otvory přiměřené. Ta se uměla shýbat. natahovat, na žebřík vylézat až pod okap a s něho s celé výše na zem se spouštět, jakoby jen skočila s „lajce“ (lavice) na zem. Jestliže s ní včera oči spustit nemohl, obdivuje se její obratnosti, tož jich dnes teprvé od ní neodvracel, upoután jsa její půvabností. Přišelť její vzrůst, její mrštnost a ohebnost při této práci k plné platnosti a Franík zas v duchu si pravil, že to učiněná jedle, nemoha se jí při tom dosti do bledé, utrápené tváře nadívat, do níž přicházela namaháním živost a barva nemálo jí zdobící.

Avšak Józa zas dnes se neohlédla ani v pravo ani v levo, nepodívala se ani před sebe ani za sebe, jen své si hledíc práce. Nevšímala si obou mužů na prahu sedících, nevěděla o tom, že Franík každé její hnutí napnutě pozoruje, čemu Kobosil skoro se podivil. Zdálo se mu, že musí dcera hochův pohled cítit jako žhavé na tváři své uhlí. Při tom se v duchu ustálil, mnoho-li si bude na

něm za ni žádat korců obilí. Bylo toho dnes o korec více než si byl včera umyslil, ale pohled ten, v němž plálo zalíbení náruživé, učinil ho smělejším.

Tuhle noc nemohl Franík naprosto spát, zpomínka na Józu mu nedala; dosud se mu jen byla tak asi líbila jako ty palouky, které doufal s ní dostat ke statku, ale dnes se byl do ní nadobro zamiloval.

„Tu anebo žádnou," umiňoval si nezvratně.

Sotva z rána slunéčko za horami vylezlo, již stál u Kobosilů pod okny a jak vystoupil starý „na mostky", hned ho napadl.

„Snad vám vykládat nemusím, proč jsem si tyhle dny s vámi „zafajfčil," počal svoje námluvy.

„Ba že nemusíš," na to Kobosil, potměšile mhouraje.

„Řekněte jedním slovem, co hodláte dceři dát, a já vám zas jedním povím slovem, mnoho-li já jí dám na statku upsat."

„Oho," zasmál se Kobosil, „zvolna, panáčku, zvolna."

„Co zvolna?! Prodávejte, když se vám hlásí kupci; děvčata jsou zboží, které brzo se ustáří, pak ho nikdo nechce, byť by prodavač bůh ví co na něm slevoval a třeba i k němu přidával."

„Se škodou moudrý kupec nikdy neprodává, raději zboží si ponechá."

„Vždyť vás nechci odřít, nechte si chalupu ještě několik let, když vás těší na ní hospodařit, nebudu nikdy usilovat, abyste mi ji pustil, dejte mi jen pár zlatých do začátku. Chci si zavést obchod s obilím, potřebuji na pytle, musím dát vůz okovat, novou naň koupit plachtu atd., nežádám si více na vás, než čím bych tyto věci si zapravil."

„Chalupu si podržím do smrti a dceři na ruku nedám nic," s chladnou pronesl lakomec určitostí, „žádám si naopak na zeti svém, aby mi tolik ročně dal výměnku, co by ho stál pořádný čeledín, a že dcera moje umí práci postavit jako čeledín, to víš. Můžeš s pánembohem odjet kam se ti líbí, ona ti zaseje, zaorá, sklidí, s ní nebudeš ani vědět, že máš nějaké pole, vše bude uděláno, než ještě na to si zpomeneš; to přec stojí za kupku zrní, že ne?"

„Nedělejte žádné kejkle," mrzel se Franík, „kdo si vezme vaši dceru bez přínosu, kdo bude s tím spokojen, že chcete na chalupě hospodařit do smrti, kdo vám dá za holku ještě výměnek? Blázen leda či nějaký mrzák, který není světu podoben a tedy ženu koupit si musí."

„Nekupuj, holenku, nestojí-li ti za to, vždyť jsem tě sem nevolal, aniž jsem ti ji nabídl, přišel jsi ke mně sám."

Franík pln vzteku od starce utekl. Kobosil ho nechal, potutelně se usmívaje; věděl, že se s holkou držet může, hoch že se jí již nespustí.

„Však ty ještě rád přijdeš," zvolal za prchajícím hochem a také se nemýlil. Franík utekl, hněvaje se na otce i dceru, zapřísahal se, že z takového rodu ani ženu by nechtěl, a ejhle, druhé ráno vidělo ho sluníčko, za horami vylezající, opět u Kobosilů pod okny na starce netrpělivě čekajícího. Omlouval se za svou nedůslednost sám před sebou, že v těch Józiných kytkách přec jen musily být nějaké čáry, které ho k ní teď vábí, že na jiného než na ni teď pomýšlet nemůže.

„Komu to ten starý škrtič jednou tu nechá než dítěti jedinému?" rozumoval; co ročně za Józu mu dám, jako bych si to u něho ukládal. Těch

několik zlatých, kterých jsem si na něm žádal do začátku, snadno oželím, Józa mi je skutečně nahradí přičinlivostí a pracovitostí, toť vlastně u ženy přínos nejlepší.“

Jak Kobosil na mostka vystoupil, hned se dal s ním do vyjednávání, jaký si tedy ten výměnek žádá, smluvil se s ním, podali si na to ruce a Kobosil ho zval do sednice, kdežto Józa předla na vřeteně.

„Tu ti vedu ženicha,“ pravil otec dceři, přistoupiv s Franíkem k ní.

Józa z myšlenek vyjela, ale nikoliv na příjemný pro otce spůsob. Jak vyřknul slovo ženich, vyskočila a kousla ho do ruky jako raněný, jemuž kdosi úmyslně do rány kvasící vráží železo žhavé.

„Tak mně to dělá pokaždé, kdykoli před ní o tom se zmiňuji, že ty asi nadarmo okolo stavení našeho nechodíš,“ pravil Kobosil budoucímu zeti, „je dosud divoká, neví co to muž, tys první, s nímž promluví, znovu ti lze poznat, že mi ji draze neplatíš.“

A Kobosil opustiv sednici, zůstavil ženicha a nevěstu samotny. Když viděla Józa otce odcházet, odhodila vřeteno, porazila židlici a chtěla za ním ze dveří, avšak Franík měl také čerstvé nohy, nejen ona. Uhodnuv její úmysl, nadeběhl jí, zastoupil jí dvéře položiv se na ně celou váhou, a Józa byla chycena. Ohlédla se po oknech, jestli by se tam tudy z vězení nedostala, v létě by se byla přec ještě jaksi některým protáhla, ale teď, kde byly založeny, nebylo o tom ani pomyšlení.

Bledá její tvář zahořela hněvem, bylo na ní znát, že o tom přemítá, nemá-li se do hocha pustit. Ale patrně jí více od toho zdržovala nechuť dotknout se ho než bázeň, že by ji přemohl v zápase nerovném.

„Co právě na mne jsi si zpomněl, škůdce?“ zamumlala.

„Nedělej žádné „pasáry“, holka,“ křikl Franík, hoře v tváři jako ona, „mám jich na věky věkův dost. Čiň co čiň, já se tě nespustím, musíš . . . musíš . . . být má.“

„Nestydíš se, že chceš, co tě nechce, a ženu že si kupuješ?“

„Právě proto tě chci, že mne nechceš,“ dupl si Franík nohou.

„Nepřeji ti a nikdy ti přát nebudu.“

„Nešť, měj si mne ráda či neměj, jen když ti budu mít co poroučet jako ženě své.“

„Ty nevíš, čeho si žádáš — se mnou neštěstí se přistěhuje pod střechu tvou.“

„To se ukáže.“

„To již na jevu — opakuji ti, že se mně protivuješ jako — hříchy moje.“

Na ta slova překypěla ovšem ve Franíkovi zlost nadobro.

„Jen řekni aspoň také proč?!“ křikl chvěje se zlostí, „a netaj se s tím, že máš v hlavě jiného. Byl jsem pod sluncem největší bloud, když Mikši jsem uvěřil, že kytky, které u našich vrb z potoka jsem vylovil, naschval po vodě k nám pouštělas, poněvadž bys mne ráda. Jestliže tys po vodě je pouštěla, pro jiného je uvilas.“

Plamen hněvu na lících Józiných ustoupil smrtelné bledosti, zpomněla si, že kytky od ní v oněch zoufalých večerech do studánky metané snadno se mohly dostat, proudem uchváceny, do sadu k Potockým. Franík bratrovi o nich se zmínil a on mu dokazoval, že jsou od ní — že ho chce jimi přivábit! — — Nemusila se dlouho tázat, proč asi tak učinil. Ponejprv v ní se zabřesklo, že si s ní jen Mikeš zahrával, chtěje se jí sprostit,

když se jí nabažil; bratru jí zašantročil lžemi. Několikrát před ní o tom se zmínil, že bratr vidí jeho očima, slyší jeho ušima . . .

„Aha, podobá se, že chtěje tě jen skoumati, jsem uhodl. Ba teď vidím, že máš skutečně v hlavě jiného, jak také ne! Což by si se pak zdráhala vzít si člověka poctivého, který je v domě svém sám pánem, přínosu žádného na otci tvém si nežádá a ještě ke všemu se uvolil, že mu dá za tebe výměnek!“

Józa ještě ani muk. Nemohla chápat, nechtěla věřit, co se jí vnucovalo, že není totiž Mikeš člověk mezi všemi nejlepší a nejpřednější, který jí opustil proto, že na *ní* nic nebylo, nýbrž že to lehkomyslný lhář, jenž od ní se odvrátil, poněvadž na *něm* nic nebylo.

„Nemysli si, že budu spokojen, však já vyzpytuji ty tvoje spády, však já ho najdu, toho tvého milána, a kdyby pod zemí se skrýval, přec ho najdu a pak ho uškrtím — ano uškrtím ho a kdyby to byl nejlepší můj přítel, vlastní můj strýc ba bratr pokrevní,“ řval Franík bez sebe zlostí při myšlénce, že má tajného jakéhos soka, jehož dosud ze nenadál.

Józa ho popadla za rameno, aby zadržel, věděla, že jest s to splnit hrozbu tak strašlivou, vždyť byl z „plemene.“ Strnula při myšlénce, co by vyváděl, kdyby na to přišel, co u studánky se dělo. Ale Franík si bránit nedal.

„Ano uškrtím, roztrhám, zastřelím ho,“ soptil s pěnícími se ústy, a kdyby to byl přítel můj nejmilejší, strýc můj vlastní, bratr pokrevní . . . vyslídím ho a kdybych musil za ním pod zem nebo do měsíce . . . nemysli si, že nepoznám, pro koho mnou pohrdáš a kdyby stál mezi tisíci, kdybyste si sebe lepší dávali přede mnou pozor . . . a

pak . . . bez toho víš, jak to u Potockých chodívá, vznítí-li se v nich řevnivost, nešetří ani vlastní krve, jak teprv cizí . . . .“

Józa celá se třásla, patřivši hochovi do tváře, rozervané strašlivou žárlivostí.“

„Fráňo,“ počala konečně, přemáhajíc svou hrůzu a svou k němu nechuť, „zůstaneš na svém stát i tenkráte, zapřísahám-li se ti při všem, co tobě nejsvětějšího, že se ti nebráním pro žádného tajného milého? Nepovolíš mně, poprosím-li tě na kolenou svých v prachu té země, abys mne nechal, ne abych s jiným se spojila, nýbrž abych mohla umřít sama a v pokoji? Ano nežádám si jiného na tomto světě než smrt, brzkou osamělou smrt . . . dopřej mi jí, Fráňo, dopřej, zaklínám tě, slituj se nade mnou nešťastnou, abys i ty tam na věčnosti slitování došel . . . Jdi hochu a vyhlídni si holku jinou, veselejší, lepší, vděčnější, kteráž by tě milovala, jak toho si žádáš. Nemohu, o věř! milovat ni tebe ni jiného, není ve mně srdce, v prsou mi zpráchnivělo, nemám tam na místě jeho než hrst popele . . . ach, nemohu se dočkat chvíle, až celá se v popel rozpadnu . . .“

A Józa sklesla před hochem skutečně na kolena, máčíc nohy jeho slzami; byly to první slze, které prolila od onoho večera.

Ale ve Franíku bylo tak málo soucitu jako v bratru, nevědělit oba, co to láska pravá. Mikeš dívku bez slitování zavrhl, když jí měl dost, a Franík vida, že ho nechce, bez slitování zas se jí vnucoval.

„Neslevím ti, neslevím a kdybych se musil pro tebe s celým světem potýkat a v tajnosti noční tě ukrást, chalupu vaši zapálit a bůh ví jaký za to vytrpět trest. Nemiluj si mne, jen když moje budeš,“ křičel Franík jako posedlý.

Józa se země vyskočila, všecka měkkost od ní odstoupila a v led se proměnila.

„Jak ty mně, Fráňo, tak já tobě! Oslyšels moje nejvřelejší prosby, vysmál jsi se pláči mému krvavému, donucuješ mne hrozbami, že na nevinném se pomstíš, abych tě následovala co žena pod střechu tvou: za to jsi v očích mých člověk špatný a takto budu s tebou také nakládat od dnešního dne až do smrti své nejdelší. K sňatku sice mne donutíš, ale nemysli si, že kdy i k tomu mne donutíš, abych v domě tvém s tebou přisedla k jednomu stolu, s tebou jako žena s mužem si udělala „zastalku“ (setkajíc se s ním si pohovořila), s bohem ti dala, vypravíš-li se na cestu, a tě přivítala, vrátíš-li se domů. Koupils mne od otce jako otrokyni, ne ženu, otrokyni tedy míti budeš. Budu ti pracovat jako služka, ale nikdy ti sloužit nebudu jako manželka, zanikneš či vznikneš-li, jedno mi to bude . . .“

„Buď si,“ zvolal Fráňa celý omámen vzdory, láskou a vzteky.

Za tři neděle měli oddavky.

Mikeš k svatbě bratrově se nedostavil, poslal velký stříbrný peníz na „povian,“ jak na švakra se sluší, vzkazuje, že pro velkou práci z domova vzdálit se nemůže. Franík byl skoro tomu rád, že nepřišel, aby nezpozoroval netajenou k němu nelaskavost nevěstinu: Józa ani chvíli setkání se nebála, věděla, že nepřijde.

Kdož by si žádal vyskoumat, kterak bylo Józe, když k Potockým se stěhovala, do stavení toho, kdež se zrodili bratří, kteří stejně krutě jí ublížili, jeden falešností, druhý láskou svou, když sama si musila nastrčit okovy, které na ni nastrojil Mikeš za lásky odměnu, když cítila, žeť podruhé obětí jeho ničemnosti!

Józa slovu svému dostála. Vykonávala všecky práce jí co hospodyni náležející, bylať první a poslední na nohou, přidržovala čeládku k pilnosti a bdělosti; Franík nedával Kobosilovi věru za ni výměnek zadarmo, ale nikdy s mužem u jednoho stolu nepojedla, nepromluvila, nikdy ho nepřivítala, nikdy s ním se nerozloučila, platil u ní tolik co dým v komíně. Avšak Franík ztratil nadobro hlavu, nepřipadlo mu, aby si vážnost její získal rozumným jednáním a láskou šlechetnou, vedl si jako zamilovaný chlapec. Jednou žebronil za přívětivý pohled, po druhé zas proklínal a vyhrožoval, až se stěny otřásaly, ale nechť si dělal co dělal, nechť si prosil, plakal či láteřil, Józa nepozbyla ani na okamžik své ledové zarytosti a železné mlčelivosti. Někdy v něm se obnovilo zas podezření, že má přec s někým jakýsi tajný spolek, nezdálo se mu možno, aby ho pro nic a za nic tak mučila, třeba mu to před svatbou zvěstovala; skrýval se pak ve stavení, špehuje ji, když myslil každý v domě, že je hospodář přes hory a doly. Moje matka, již Józa přistěhovavši se k Potockým do služby přijala, několikrát nań přišla, ale nikdy to na něj nezradila ni Józe ni jinému. Bylať z chudého baráku a Franík nechával jejím rodičům každý rok nějaké záhony na „bandory“ (brambory), považovala a ctila ho co dobrodince rodiny své. Bylať chápava, brzo si povšimla, že není mezi hospodáři, jak by býti mělo, i sváděla vši vinu na ženu pořádnou a pracovitou, ale „neuhodnou“ (mrzutou) a nemluvnou. Franík zas dobře zpozoroval, že děvče se spíše kloní k jeho straně než na hospodyninu, i svěřil se jí s lecčíms, pilně se jí vyptávaje, co selka v jeho nepřítomnosti dělá, načež mu vždy dala odpověď poctivou. Upokojila ho, že Józa nikam neodchází, s nikým nemluví a

je-li on pryč, nikam jinam si nevyjde než večer do sadu k vrbám na břeh potoka. Tam meškávala sama němě a nepohnutě až pozdě do noci. Co žalovala v stínu jejich tam věčnému nad sebou nebi, to ovšem neslyšela.

Avšak když minul rok a ještě jeden rok, aniž se byla Franíkovi žena přímo do očí podívala, tu toho měl přec jen konečně dost a jal se o tom do opravdy přemýšlet, co asi by podnikl, aby jak byl jí slíbil, na ni vyzrál a že na ni vyzrát a si ji podrobit musí, to bylo u něho vyjednanou věcí. Že by to šlo dobrotou, laskavostí a upřímností skutečnou, na to nepřišel, a že to nejde násilím, nahlížel. Nemohl ji přec bít, aby nań se pousmála, a ranami z ní vylákat vlídná slova. Ostatně byl již dostatečně se přesvědčil, že takovými prostředky pranic u ní by nedokázal. Již několikrát byl mu v těchto nesnázích připadl bratr, ten míval štěstí zvláštní u ženštin, snad o nějaké věděl radě. Ale kterak se mu svěřit? Pochlubil se mu, že nepotřebuje žádného námluvčího u dívky, a teď se mu měl vyznat, že ho má potřebí u ženy? Avšak jakáž pomoc, přec lépe svěřit se bratrovi a od něho snésti trochu posměchu než státi se předmětem pomluv a terčem pošklebků veřejných. Vždyť nemohlo konečně přec jen zůstat lidem tajno, jak to mezi ním a Józou dopadá. Již často byl musil chování její lecjaks před sousedy kroutit a jim vykládat, aby nepřišli pravdě na stopu.

Franík se vydal tedy za Mikšem. Nikdo v tom nic nehledal zvláštního, vždyť se bratří dlouho neviděli, byloť zcela v pořádku, že jednou zas po letech jeden druhého navštívil.

Mikeš spatřiv bratra k němu do dveří vcházejícího celý se zapálil. Nebyl mu oznámil příchod

svůj, nepřipravil ho na žádnou návštěvu, i zalekl se tedy jeho nenadálého příchodu. Myslil, že Józa muži z neopatrnosti leccos vyzradila, a bratr že přišel, aby mu jeho potměšilost vyčetl. Avšak ještě více se zapálil, slyše, co vlastně k němu ho vede. Franík šťasten, že si může konečně někomu od srdce postěžovat, obšírně svoje mu vylíčil námluvy a svoje nynější se ženou nehody, a Mikeš znaje Józu, brzo se dovtípil, že si bratra nevzala, aby se mu pomstila, nýbrž aby ho před jeho pomstou zachovala, že dobrá polovice jejího s mužem pohrdání platí vlastně také jemu, onať konečně prohlédla, jakou podlou s ní provozoval hru.

Franík mezi vypravováním s nemalým pozoroval uspokojením, že bratr ani na to nepomýšlí, aby se mu vysmál a nad ním vtipkoval.

„Čím jsi zkusil ji zkrotit?“ temným hlasem se otázal, když Franík ukončil.

„Ještě nijak. Dal jsem se několikrát do hromování, roztloukl jsem několik krhanic, rozviklal jsem několik židlic, to je vše. Nechci ji bít a týrat, bylo by to u ní za jedno marné a za druhé žal bych věru raději sebe než ji, je to sice k smíchu, ale nerad bych jí ublížil.“

„Na jinou musíme pomýšlet radu, abychom ji pokořili.“

„Věčnou se ti odměním vděčností, bratříčku, pomůžeš-li mi jen tenkráte.“

„Tu nemohu pomoci já člověk nevědomý.“

„Bratře . . .“

„Co se klepáš jako stará baba?“

„Ty myslíš o zlé věci . . .“

„Nemluv tak pošetile a nepočínej si jako klouče, jinak řeknu, dobře má tvoje žena, že o tobě vědět nechce, vždyť nejsi žádným mužem.“

„Nehorši se na člověka nešťastného, opustíš-li

ty mne, jsem opuštěn na dobro. Vždyť jiného nechci, než abys pamatoval na duši nesmrtelnou.“

„V tom, o čem pomýšlím, nejde ani o duši tvou ni mou ni o duši jinou, ale nemůže ti pomoci člověk obyčejný. Máme zde na panství ovčáka, ten mnoho podivného zažil a zakusil, mnoho ví, bude zajisté i tu vědět, jak do toho. Za mládí měl přání, aby ho všecky ženské chtěly, které on bude chtít. Prohlásil se o tom několikrát zcela veřejně a pokaždé k tomu přidal, že kdyby se mu to vyplnilo za živa, po smrti že by si pak z pekla pranic nedělal. Tu potká jednou na křížovatce krásného mladíka v kroji mysliveckém. Mládenec ho zastaví a dá se s ním hned do řeči, vlídně knihu mu podávaje. Než se ho mohl zeptat, co s ní, a mu povědět, on že na knížkách říkat neumí, byl mládenec ten tam. Tu ovšem věděl, co to znamená. Jak knihu otevřel do ní nahledna, hned znal každé v ní slovo a četl v ní, jako když hrách na střechu sype. Od té chvíle také všecky holky, na které se zalíbením koukl, po něm „střáhly“, měl se jim co bránit. Avšak za to musil každý večer na křížovatku a tam tomu mládenci dopodrobna o tom zprávu podat, kde a s kterou laškoval, načež si mládenec vždy její jmeno dobře na černý list ohnivými písmeny zaznamenal. Ale, jak člověku vše časem se znechutí, konečně i med, tak se časem i ovčákovi znechutily ty sladké se ženskými pletky, přestal znenáhla v knize kouzelné čítat a na křížovatku chodit, neměl již o čem mládenci zprávu dávat. Jakmile však uhodila hodina, kdy s ním jindy se scházíval, notný dostával pohlavek rukou neviditelnou, a spal-li právě, shodilo ho to pokaždé s peci. Neměl dřív pokoje, až si k radě staré zkušené ženy na krk pověsil jerusalemský růženec, jinak by ho to snad bylo

ubilo, či uškrtilo neb jinak o život připravilo. Knihu zanesl na křížovatku. Když položiv ji na zem, od ní odcházel, takový se strhl za ním hlomoz, jako když se propadávají zvony. On však neohlédnuv se, vzal nohy na ramena a běžel co mohl domů. Od té chvíle nic ho již nepokoušelo. Ale nebyl nadarmo v knize čítal, mnoho si z toho spisu pekelného pamatoval a mnoho podivuhodného již vyvedl. Jakž by nevěděl, kterak lze v člověku proměnit nenávist v lásku?“

Franík již se nezdráhal, slyše, že nebude mít s tím černým bezprostředně co jednat, nýbrž jen s člověkem, jehož onen za oběť si vyhlídl a který vyváznuv šťastně z jeho drápů, leccos z jeho ďábelského umění pochytil. Dal se tedy Mikšem ještě téhož večera ve vší tajnosti k ovčákovi dovést.

„Nedokáži ničehož,“ ovčák odvětil, pozorně vyslechnuv, co bratří doplňujíce jeden druhého o Józině mu pověděli zarytosti, „pakliže mi neposkytnete kus oddavačného fěrtochu ženy té svéhlavé. Je-li barvy žluté, tím lépe, tím jistěji se mi podaří nápoj, jejž musím nevyhnutelně jím procedit, má-li mít patřičného účinku.“

Fráňa nemálo se zaradoval. Věděl, že měla Józa o oddavkách fěrtoch žlutě hedbávný, vždyť jí jej sám koupil, tenkráte měly všecky onačejší v horách našich nevěsty takové.

„Pošlete mi tedy fěrtoch co nevidět a dobře jej zaobalte, aby si jej nemohl posel cestou prohlédnout, tím by jej nařknul a já bych měl práci zdlouhavou. Za fěrtoch pošlu vám lahvičku, z níž nakapete ponejprv u večer Filipojakubský a od toho dne započínaje každý první v novém měsíci pátek devět kapek do jídla, které vaše žena před usnutím naposledy požije. Z toho nic si nedělejte, že bude na počátku kapkami jako omámena, to se

poddá, až jim uvykne, a čím více jim uvykne, tím více zvykne i vám; jak se vám teď vyhýbá, tak vás dříve nebo později hledat bude. Avšak dobře na pozoru se mějte, abyste ani jednou neopomenul podat jí kapek v určitý čas, což musíte po tři provozovat léta, vynecháte-li jen jednou, vše pokazíte, ba ještě více vás bude pak nenávidět než kdy před tím.“

Franík pěkně se poděkovav položil ovčákovi hezkou hrst stříbrňáků na stůl, aby měl do toho vaření a fěrtochem cezení lepší chuť a s bratrem se rozloučiv s dobrou se odebral nadějí domů. Cestou koupil v městě fěrtoch podobný Józině oddavačnímu, aby jej mohl ženě vyměnit, aniž by toho zpozorovala. Nebylo to ovšem tak snadnou věcí, jak snad se podobá. Józa měla vše, co bylo jejího, zrovna jako by byla tušila, k čemu jednou přijde, dobře uloženo a uzamčeno v komoře, kde spávala, nepouštějíc k tomu nikoho než někdy matku mou. Jí jediné svěřila klíče svoje, které neustále v kapsáři nosila, pro to či jiné na komoru ji posílajíc, což bylo Fráňovi dobře povědomo. Jak přišel domů, bylo jeho přední prací, že si hned vzal děvče stranou i navedl ji, aby vyslídila, kde má Józa fěrtoch oddavační uložený, načež jí dal nový, aby za starý jej vyměnila, což matka moje bez rozpaku vykonala, domnívajíc se, že jiného nezamýšlí než aby si záměnou tou ženu lépe naklonil.

V podvečer Filipojakubský bylo u Potockých jako všude jinde v chalupách a statcích našich živo. Čeládka vynášela ze všech koutů na dvůr „drablišťata“, stará košťata, kteráž po celý rok k tomuto dni si ukládala. Polívali je smolou, aby lépe hořely. Jak první na nebi se zaleskla hvězda, zapálili je šmahem, a každý čeledín, každá služka

vzala jedno či dvě do ruky a s hlasitým pokřikováním „čarodějnice letí“ rozháněli se po polích a sadech hospodářových. Když třikrát po sobě kříž na kříž je oběhali, vyšli na přívrší vedlé stavení, kdež hodili všecka chvošťata na jednu hromadu, vesele okolo ohně tancujíce až hranice dohořela. Nejsmělejší oheň i přeskakovali. Tak učiněno všude a brzo nebylo široko daleko vrcholku, kdežby se nebyl mohutný plamen černého nebe dotýkal, jako by je chtěl propálit. Více se třepetalo za tento večer těch rudých po zemi jisker než na obloze těch stříbrných.

„Nepůjdeš-li dnes s ostatními čarodějnice pálit a vykonáš-li, co ti uložím, můžeš matce své říci, aby si přišla pokaždé k nám pro pecen chleba, kdykoli budeme péci,“ Franík pravil matce mé, když právě i ona svoje drabliště z chléva vytahovala, aby si je dala smolou polejt. Byla se po celou zimu na to těšila, až s ním okolo polí poletí a pak na přívrší u ohně si zatančí. Avšak jakmile hospodář o chlebu se zmínil, hned hodila koště služce jiné. Začala si stěžovat, že nemůže na nohu, že se jí dělá velká na ní „odraženice,“ dnes, že nebude z tančení nic a kulhala do sednice, kdežto Franík již na ni čekal, aby jí oznámil, čeho ještě jiného na ní si žádá.

Mezitím co čeládka s jasotem se rozutíkala, hospodyně při svitu vycházejících hvězd sypala před práh chléva písek drobňounký, aby čarodějnice chtějíce tuto noc z krav dojit krev, do chléva nemohly; nemají do něho dříve přístupu, dokud písek před ním nasypaný do jednoho zrnka nespočítají. Na prahu přeložila třikrát vedlé sebe po dvou stéblech slámy a na dveřích obnovila pečlivě křídou svěcenou tři křížky tříkrálové, aby nemělo žádné kouzlo nad dobytkem moci, nýbrž jen bůh

trojjediný, který od věčnosti jest a bude. Mezi tím šeptal Franík služce v sednici:

„Až hospodyně vejde, zajisté ti i dnes poručí, abys jí šla do sklepa pro mléko, viď? Nadojíš jí večeři její tenkráte do tohoto hrnku, ale neopovažuj se ho dříve vypláknout či z něho vylejt co v něm je.“

Těmito slovy podával Franík chvějící se rukou děvčeti hrnec nový hliněný, v němž již bylo několik kapek nějaké tekutiny.

Matka moje nemálo se lekla.

„Jestliže neučiníš, jak od tebe si žádám, poslední noc pod střechou mou spalas a otec může si jít k jinému sedláku, aby mu nechal záhony.“

„Raději odsud půjdu hned, raději uvidím rodiče své v bídě, než zlého bych se dopustila,“ vzlykajíc mu odpověděla.

„Kdo na tobě si žádá zlého, bláhová?“ netrpělivě Fráňa na ni se utrhl, „dokládám se ti bohem, pod nímž chodím jako ty, který mne bude jednou soudit jako tebe, jiného že tím neobmýšlím, než aby hospodyně zapila svou pošmurnost. Hanbím se za to, že na každého škaredí, nejhůře však na mne, chci mít manželku veselou. Dnes k této věci je večer příhodný, každý jiný v roce den marně by toho požila, pročež déle se nezpouzej, chceš-li mi pomoci. Což vidělas, že jsem vedlé ní kdy zažil chvíle radostné, znáš mne co člověka zlého, který nezasluhuje, aby byl šťastný a spokojen, že tak tuze se zdráháš?“

Franík mluvil hlasem tak úpěnlivým, zaklínal se jí tak slavně, že jen k dobrému pomoci její si žádá, vypravoval od slova k slovu svou rozmluvu s bratrem a ovčákovu radu, aby viděla, že nic před ní neskrývá, až matka moje skutečně mu uvěřila a slitovavši se nad ním slíbila, že učiní

k slovům jeho. Když hospodyně, vrátivší se za chvilinku na to do sednice, z níž se byl Franík vytratil, mléka k večeři jako obyčejně na ní si žádala, přinesla jí je v hrnku hospodářem jí podaném. Józa jí jej vzala z ruky, měla patrně žízeň a jedním jej vyprázdnila douškem, tak že ani kapky v něm nezůstalo. Tu připadlo mé matce, že Franíkovi přec jen svolit neměla a plna strachu utekla ze sednice. Byla by bůh ví co za to dala, kdyby jí nebyla mléka podala, teď ale bylo ovšem již pozdě toho želet.

Když za nějakou chvíli zas do sednice vešla, byla hospodyně všecka v tváři změněna, očividně ji rozpalovalo nesmírné horko a oči její podivně se svítily; zdálo se matce mé, že je má ještě jednou tak velké než jindy, podivně roztažené. Motala se, chtěla-li po něčem sáhnout, vždy sáhla vedlé, zrovna, jako by se byla nejsilnějšího napila vína. Chtěla jí dát nějaké rozkazy pro zejtřejší den, kdež se měl ponejprv v roce dobytek vyhnat na pastvu a nemohla pro těžký jazyk, na němž se jí slova neustále pletla.

„Nevím, co to jde na mne najednou za spaní,“ konečně ze sebe vypravila, „nemohu nic do rukou vzít ba ani na nic myslit. Půjdu si lehnout, přivstanu si zejtra k tomu, co dnes jsem nedodělala.“

Hospodyně si chtěla druhý den přivstat, ale zatím byl každý v domě téhož rána dříve na nohou než ona, kteráž jindy vždy bývala nejprvnější při práci. Čeládka nemohla se jí ani dočkat, nemálo reptajíc, že právě dnes se chtělo selce zaspat. Jestiť pověra, kdo v tento den dobytek nejdříve vyžene, že bude mít po celý rok nejpěknější v celé vesnici. Služky nechtěly vyhnat bez hospodyně, kteráž má sama pustit dobytek z chléva, aby příštího roku jistě se dočkala, a plakaly zlostí,

slyšíce se všech stran z raní mlhy na horách ležící veselé bičem práskání skotáků, „rochtání“ rolniček na krku krav, mečení koz, smích a křik mladé chasy, vodou na vzájem se polívající, aby zůstala po celý rok čiperna. Věděly, že utrží za své se opozdění notný posměch i že jim bude po celý rok při každé příležitosti vyčítáno, kterak si umí čeládka u Potockých přivstat a pospět.

Když ale hospodyně nikterak se neobjevovala, vyslaly děvečky mou matku, aby ji šla budit. Matka šla na celém těle se chvějíc; myslila nejinak, než že hospodyně skonala následkem nápoje. Volala u komory, co v ní hlasu bylo, klepala na dvéře co síly měla, ale nikdo se jí uvnitř neozýval. Do komory nemohla, klíč byl uvnitř otočen. Nebylo jiné pomoci než vlézt tam po žebříku oknem.

Nebylaf Józa mrtva, nýbrž dosud pevně spala, tiše a pokojně při tom oddychujíc a květouc jako pivoňka. I zdálo se matce mé, že ji nikdy ještě tak krásnou neviděla jako dnes na loži, zahalenou tím mořem černých dlouhých vlasů. Ale ani ona ani žádný jiný ji zbudit nemohl, nechť s ní dělali co dělali. Spala klidně a sladce ještě celý den a celou noc, ráno na to pak na chvilinku prokoukla, ale než mohla matka moje u ní bdící slova z ní dostat, už zas do peřin se zvrátila a opět spala den i noc v jednom kuse až zas do rána.

Všichni dlouhého spánku toho se lekali, jen hospodář ukazuje na její ruměnné tváře, pravil, že to nic není, že zaspává zajisté velkou nemoc, že bude po této dřímotě asi hodně zdráva.

Józa probudivši se konečně a vstavši z lože, potácela se neustále jako ve snách, s velkým jen namahánim to a jiné promluvila, pořád slova a pojmy si pletouc. Franík však stál pořád na svém,

že jí nic není, že jí to jen vstoupila krev k hlavě, že jí to přejde, bude-li se nějaký čas šetřit i svěřil matce zatím klíče, aby ona dělala hospodyni, dokud se selka nevzpamatuje. Jak jí při tom bylo, snadno si pomyslíte, doufala, pořád doufala, že se to zjinačí, ale místo k lepšímu to šlo s Józou k horšímu. Co pronášela, bylo bez ladu a skladu, co do ruky vzala, obráceně postavila; nebylo do její práce nic jako do její řeči, chodila po domě bez zaměstnání a úkolu jako malé dítě. Ponenáhlu po okolí se rozneslo, že Józa se pomátla, ale Franík to trpět nechtěl, a kdokoli mu s takovou přišel, s tím zle se pohádal, že chce jeho domu daremně učinit hanbu lživými pověstmi. Nepřestával tvrdit, že jí vlastně nic není, že jiného nemá než těžkou hlavu a trochu závrati a zacházel s ní všem lidem ku podivu jako s nevěstou přemilou. Józa již ho neodstrkovala, aniž se mu jako jindy vyhýbala. Zval-li ji ke stolu, bez odporu vedlé něho si sedla a jedla, dokud k tomu jí domlouval; pousmál-li se na ni, usmála se naň i ona, ale úsměvem tak prázným, že matku mou více dojímal než kdyby byla zaplakala, pohladil-li ji po tváři, máchla jen rukou, jako by si chtěla odehnat mouchu obtížnou; již neslyšela matka moje ani jednou, aby od sebe ho odpuzovala slovy opovržlivými a divokými. Za krátko uhostila se na tváři hospodářově taková spokojenost, jakéž v ní nikdy nebylo, hospodyně byla ticha, necítila patrně svého neštěstí, jen matka moje měla oči pořád plny slzí, nemohla se na sedláka nikdy podívat, když bera ženu za ruku se usmíval, zhrozila se pokaždé toho úsměvu, jako kdyby byla na hada šlápla.

Někdy zabloudila Józa k vrbám. I zdálo se, že sedíc pod nimi a naslouchajíc šelestění jejich

listů a šplouchání potoka, v ní se probouzí vědomí, že pak cítí, velký na ní že se páše hřích, strašlivý blesk někdy z očí jí vyšlehl, zprudka si mnula čelo, jako by za ním vzkřísit chtěla zmrtvělé upomínky. Ale za několik okamžiků marného namahání vždy zas jí sklesly ruce v klín a podobalo se, jako by roušky ještě hustší pak obestíraly dřímajícího v ní ducha. Někdy zas bloudila, lomíc rukama, okolo stavení a velké slze kanuly jí při tom z očí. Potkala-li pak matku mou, též ji zastavila, jako by ji poznávala, s ní mluvit si žádajíc, ale nikdy se jí nepodařilo rozpoutat jazyk ohromený, odešla od ní zas, hlasitě úpějíc. Na takový zásvit rozumu následovaly zas týdny mrtvého poklidu, kdežto nedala nejmenší známky, žeť v ní duše.

Jednou z rána Józa se probudila, zdálo se jí, že neobyčejně pevně dnes spala, neboť nemohla si nikterakž zpomenout, co bylo včera a co předevčírem, zda-li jest dnes sobota či neděle, jestliže se kopají na polích brambory či jsou-li žně, neb berou-li se teprv sena domů. Sbírajíc svoje myšlénky na posteli se posadila, podivivši se nemálo své pusté prázné hlavě i slabosti tělesné. V tom klesl pohled její stranou a utkvěl s největším úžasem na košíčku vedlé její postele, v němž spalo děťátko malounké. Vedlé košíčku na zemi ležela moje matka, v hluboký pohřížena spánek. Byloť časně z rána, první červánky zaruměnily teprvé komoru.

Józa nemohouc si přítomnost dítěte i služky nikterakž vysvětlit v komoře, již vždy za sebou zamykala, zprudka zatřásla mou matkou. Snadno si pomyslíte, jak radostně tato se zalekla spatřivši, že ji to budí hospodyně a že v jejím zraku již není stopy pitomosti či dokonce pomatenosti. Tedy

měl Franík přec pravdu, slibuje jí, že se z toho všeho probéře a úplně zas uzdraví.

„Jak jsi se sem dostala a co tu děláš? Kdo se opovážil dát mi sem tohle dítě?“ zostra se jí otázala.

„Kde pak chcete, aby bylo ne-li u vás?“ zajíkala se matka moje.

„Umyj se dříve studenou vodou a pak mi odpověz, vždyť nevíš, jak se ti jazyk obrací,“ Józa se rozhněvala.

„Ne já, ale vy se musíte zpamatovat,“ matka moje opět nesměle se ozvala, „nedivte se, že si nemůžete hned na všecko zpomenout, když tak dlouho o sobě jste nevěděla.“

„Což jsem stonala, že o sobě jsem nevěděla?“ Józa se podivila,“ cítím na sobě skutečně velkou ducha i těla ochablost. Ale vždyť to možná není, kdy že bych byla stonala? Dnes v noci? Vždyť jsem byla ještě včera úplně zdráva, ještě vidím, kterak jste pálily čarodějnice, to bylo na všech stráních plamínků, zrovna jako by se byl nad horami spustil ohnivý déšť.“

„Čarodějnice budeme pálit teprv za týden, je tomu rok, co jste viděla ten ohnivý na horách déšť.“

„Snad mně nechceš namluvit, že tu na posteli ležím celý rok? Jdi, jdi, holka, a umyj se, jsi skutečně ještě ve snách, pak teprv spolu zas pohovoříme.“

„Na posteli ležíte ovšem teprv týden, co je tu ten hezký chlapeček na světě, ale o sobě nevíte celý bez neděle rok. Právě po noci Filipojakubské na vás to přišlo . . .“

„A co na mne přišlo?“ křikla Józa, za hlavu se zachytivši, načež prudkým hnutím nad dítětem se naklonila. Leželo v proutěném košíčku v bílých plenkách jako z růže poupě. Ale couvla jako

štírem uštknuta, její tahy na ni hleděly z tvářičky dítěte, to byly její oči, které probudivši se křikem jejím na ni upřelo . . .

Józa padla hlavou na zad, myšlénky v ní tak děsně zakolotaly, div že se jí návalem jich nerozpoltila. Konaly dnes zas po roce služby svoje. Franík vida, že je žena skutečně nemocna, netroufal si v určitý den jí „namíchat“, myslil si, že pro jednou tak zle nebude, jak to pomahač dělal. Záhubné výpary ošemetného nápoje lásky, schopnosti nešťastné ženy ohromující, z mozku znenáhla se vytratily a duch její se vyjasnil.

„Ty lžeš, ty v hrdlo lžeš,“ zvolala, znovu se vzchopivši, „tohle dítě moje není, nebyla jsem rok bez sebe, to všecko jen tak sosnováno nějakými pleticháři, jimž za nástroj se propůjčuješ. Běda tobě, žes tak mladá ještě a již tak zkažena, ale koho by nepokazil morový vzduch tohoto stavení. Vše tu pokažené a nahnilé. Styď se, holka, styď, a přiznej se mi, jak do komory té jsi se vzdor zamčeným dveřím dostala, čí dítě mi to podstrkuješ a proč . . .“

„Rodička boží ví, žeť každé moje slovo čistá pravda,“ zaplakala matka moje plna úzkosti. Nemohla pochopit, proč se netěší z děťátka, jemuž darovala život, obestřena jsouc ještě mlhami omámenosti duševní, proč na ně pohlíží zraky tak divokými.

„Nepřidávej lež ke lži, podvodnice,“ křičela Józa, pořád hlavu si držíc a všecky síly duševní napínajíc, aby samu sebe přesvědčila, že to, co tuší, pravda není a být nemůže, „nic mi nenamluvíš, ničím mne nespleteš. Vím na vlas, co včera se dělo, zrovna jako by se dělo teď. Nasypala jsem písek před práh při svitu prvních hvězd, ještě vidím, jak na nebi se leskly, na dvéře jsem

udělala křídou tři křížky, na práh položila jsem třikrát po dvou stéblech . . . pak do sednice jsem se vrátila, kde tys u kamen v soumraku stála. Řekla jsem ti o mléko, šlas a přineslas mi je, ještě cítím, jakou mělo trpkou na jazyku chuť, pomyslila jsem si pijíc, že budu musit dát sklep zas jednou vypařit — v tom na mne vyrazilo horko, hlava se mi zatočila, chtělo se mi spát . . . ještě nikdy se mi nechtělo tak spát, jako včera po tom mléce . . .“ V tom se zarazila, upjala oči na služku, hrozné v nich se zablesklo podezření.

„Proč mělo mléko takovou chuť, proč se mi chtělo po něm tak tuze spát, proč se zardíváš, proč se třeseš?! . . . již vím, co se mi to stalo, tys mi namíchala,“ strašlivým zvolala hlasem.

Matka moje nemálo se zhrozila.

„Jak jen si můžete o mně pomyslit tak hanebnou věc,“ zaštkala, „ani já ani kdo jiný vám nenamíchal, ale abyste si přestala myslit tak ošklivé věci, tož vám raději povím pravdu, nechť mne za to hospodář ihned odsud vyžene. Dalť vám muž váš něco od pomahače uvařit, ant bratr, jemuž si na vás stěžoval, k tomu mu radil, a já vám to musila dát vypít. Když jsem se zdráhala, zahrozil mně, že rodičům nikdy již nepustí záhony a mne že již tu nestrpí. Zaklínal se mi bohem, že to nic zlého není, také vám po tom jiného nebylo, než že jste trochu zpitoměla. Nehoršte se proto naň, nechtěl, než abyste zapila svou pošmournost a k němu nevlídnost, styděl se za to před lidmi, přál si ženy přívětivé a veselé. Odpusťte jemu i mně, já na nic zlého si nepomyslila a jestliže on v očích vašich se provinil, tedy to učinil jen z lásky k vám. Věřte, že vás má tuze rád, míval o vás starost a péči zrovna jako milenec o milenku, pořád byl vedlé vás . . .“

„A já ho neodkopla, já ho neuškrtila," křikla Józa, že matka moje myslila, tenkráte že má srdce ve dví, tak ji žal hospodynin pronikl.

V tom dvéře ztichounka se otevřely a Franík na prahu se objevil. Spal v sednici pod komorou a slyše najednou nad sebou křik, myslil, že dítě náhle ochuravělo a chůva že si s ním rady neví, i přišel jí na pomoc. Toho se nenadál, že žena náhle z omámenosti se protrhla. Vida, co se dělo, ovšem nemálo se zalekl, připomínaje si slov pomahačových, že opomine-li jednou dát ženě v čas užívat, hůře že s ní pak bude než před tím, avšak přes to přese všecko nemohl přec zatajit úsměv škodolibý, když zrak jeho se zrakem Józiným se setkal. Přec na ni vyzrál.

Tím dovršil míru.

Józa jedním skokem z lože se vymrštila, vleknouc za sebou prostěradlo jako duch příkrov svůj. Ba byl to duch, zlý duch, a nikoli již žena, kteráž hlasem po celém stavení dutě se rozléhajícím obě ruce hrozebně k nebi vyzdvihnuvši, zvolala:

„Zdaž o bože bídnějšího jsi stvořil tvora nad ženu?! Kde asi bloudila spravedlivost tvoje, když muži ji vydals v šanc, když stanovils, on že pánem jejím bude, nechť si udělá ze srdce jejího podnož, nechť duši její rozšklube jako dítě na louce kvítko, nechť lásku a čest její v bláto zašlape, hříchem že to nebude ni před tebou ni před lidmi?! Kteryžto zeměplas svijící se pod nohou lidskou je ničemnější mne ženy shanobené? Každý vlas na hlavě lidské prý počítáš a slze ronící se z očí žen nepočítáš? Každý zločin tresceš mečem plamenným, jen na ženě-li spáchána mužem křivda, zrada, vražda, tu odvracuješ tváře, aby ti nebylo trestat oblíbence svého? Avšak tenkráte pomstit musíš! Dovolávám se práva věčné pravdy, které

vše přetrvá, co je a bude, které nezhyne, i kdyby země se propadla, nebesa se sbořila a trůn tvůj se překotil. Oslyšíš-li mne, pak volati budu, kamkoli mne zatratíš, aby to slyšelo i slunce i hvězdy i kůry andělské a lidstvo i propasti pekelné, že nejsi, že nikdy nebyls, zvuku jen a stínu že se klaněli a báli . . . . a smáti, nahlas smáti se budu, poženou-li pak andělé zlí tebou z ráje potupně vyvržení, útokem na bašty hradu tvého nebeského a budou-li ti chtít vyrvat žeslo. Ba vyrvou ti je, neb seslabena bude pravice tvoje, spravedlnosti-li se vzdáš; onať pavezou a štítem tvým, základ, po němž nohy tvoje kráčejí, roucho, v něž se obláčíš a koruna hlavy tvé, bez ní přestaneš být i ty. I dovolávám se tedy po druhé a po třetí práva věčné pravdy, žádajíc si na tobě, aby plémě to podvodné pod střechou tou zrozené, týmž hříchem vyhubeno a zničeno bylo, čím na mne se provinilo, nebudiž při Potockých nikdy již lásky poctivé —“

A Józa z dveří se vyřítila. — — —

Když matka moje, zpamatovavši se po hrozném tom výjevu, šla hospodyni hledat, nalezla ji pod vrbami u potoka, mělať v sobě nůž, který prchajíc sebrala v síni domu, jehož prah naposledy překročila . . .

I přikryla mrtvolu vrbovím . . . v noci ji tam Franík ve vší tichosti a tajnosti pochoval.

Ležíť prabába Potockých skutečně pod křížem u potoka.

Od té doby nebylo při žádném z Potockých lásky poctivé. Každý vždy vlastní vinou za krátko pozbyl štěstí manželského, připraviv sebe a děti svoje o mír rodinný. Matky, nenávidíce v dětech otce úkladného, za hříchy manželovy se jim mstily netečností či ranami. Tenkráte nejskvěleji se uká-

zalo, že kdo se dovolává práva věčné pravdy při věci spravedlivé, od boha odstrčen býti nesmí, aby seslabena nebyla moc jeho na pravdě založená a nedostalo vrch peklo, jehož základem nespravedlivost a lež. Nezapřelať Józa přec jen, žeť dcerou otce svého, od něhož slýchala o této klatbě a znala účinek její, i byloť jí dobře povědomo, že není rodu na ní se prohřešivšímu od ní pomoci, mstila se mu konečně za všecko zlo na ní spáchané co nejhrozněji mohla.“

Mlynářka dávno umlkla, než byli posluchačové její s to nějaké slovo ze sebe vypravit. Ze všech pohledů zírala hrůza.

„Což se neporadili Potockých s knězem, jaká by jim byla pomoc?“ ozval se konečně občan přespolní, „snad kdyby byli dali na modlení neb vykonali nějakou dalekou pouť . . .“

„To vše učinili, modlili se a putovali kraj světa, vedlé toho se radili s pomahači, čarodějnicemi a zaříkači, kde o nějakém slyšeli, ale to i ono bez výsledku zůstalo,“ mlynářka odvětila. „Hned druhý den po smrti Józině vyslal Franík matku mou potajmu k Mikšovi se zprávou, co se událo a zdaliž by nemohl ovčák kletbu jaksi zaříkat. Mikeš se smál, slyše, že se Józa dovolávala na Potockých práva věčné pravdy boží, ale matka moje usilovala, musil s ní k ovčákovi. Ten ovšem tuze se zalekl a Mikšovi teprv vyložil, co to znamená. I zhrozil se Mikeš a ze všeho z úzkosti dopodrobna se vyzpovídal, co na Józe byl spáchal. Teď teprv matka moje hospodyni vždy zádumčivé porozuměla a odprosila ji v duchu, že se tolikrát na ni pro její pošmurnost horšila, vyčítajíc jí, že muži laskavému stejnou měrou nesplácí. Srovnávajíc, co od Mikše slyšela, s tím, co hospodyně ze spaní pokřikovala, když v posledním tém-

dni u ní bděla, viděla život ženy nešťastné před sebou jako v zrcadle. Vrátila se k Franíkovi s nepořízenou, ovčák mu vzkázal, že od klatby té ještě žádný člověk sobě nepomohl. Na to upadl Franík v takovou těžkomyslnost, že lidé o něm si povídali, že od ženy se nakazil, pozbývaje rozumu jako ona. Přestal chodit mezi lidi, každému šel zdaleka s cesty, s nikým do hovoru se nedával a na hocha svého nemohl se ani jak se patří podívat, zalekl se ho, jakmile mu přišel na oči. Nedočkal se žádného věku tak jako Mikeš, který byl vlastně celého toho neštěstí původcem. Dobyl si hladkým svým jazykem sice skutečně slečny, dcery to svého představeného, ale brzo naň se vyzradilo, že jezdívá k němu na zapřenou pověstná ženština, krčmářka to z hor, dávná jeho známost. Žena uražená od sebe ho vyhnala a tchán rozhněvaný vyhnal ho ze služby. Jinde ho přijmout nechtěli, když tak špatná o něm šla pověst, musil tedy jít za sprostého hajného, začež nesmírně se styděl. Zapíjel svou zlost a hanbu tak dlouho, až při tom přišel bídně o život; nalezli ho ráno kdesi v příkopě, kamž v opilství byl spadl. Józin syn dostal hodnou a hezkou ženu, ale sotva byl s ní rok, již se mu začala nelíbit; koukal za jinými, až k rodičům mu utekla. Žádal jí sice nazpět, ale když k němu se navrátila, doufajíc, že se polepšil, tropil ještě hůře i musila znovu od něho. Dělal tak dlouho zle, až ji usoužil. Pojav ženu druhou, nenakládal s ní lépe, ta ale mu to splatila, utekla mu s vojákem. Matka moje s hrůzou viděla, kterak se Józina kletba vyplňuje. Neměla chvíle radostné a spokojené, neustále jí tanulo na mysli, že i ona v tom má nějakou křivdu. Aby vinu svou poněkud napravila, přemítala téměř dnem i nocí, kam a ke komu by se obrátila pro nějaký

v tom prostředek. Tu slyšela, že přebývá v lesích Krkonošských přepobožná poustevnice, kteráž mluví každou sobotu s pannou Marií. Ihned na cestu k ní se vydala. Po dlouhém po lesích bloudění konečně šťastně k její jeskyni se dostala. Padla před svatou stařenou, jíž dosahovaly bílé jako sníh vlasy až po paty, na kolena, vše s pláčem jí vyjevivši. Dlouho přemýšlela poustevnice, vše dobře uvažujíc, konečně pronesla, že kde žena zatratila, jen žena spasit může, což v ten smysl matce mé vyložila, že kdyby k Potockým se dostala žena, která při muži by vytrvala v lásce, trpělivosti a cnosti, děj se s ní tam co děj, a po všech ústrkách a křivdách utrpených na smrtelné posteli rodu tomu srdcem tak zbožným žehnala, jak Józa duší nenávistí plnou mu klnula, tož že by modlitba nad kletbou zvítězila a Józa by musila u boha před ženou tou ustoupit.“

„I litovala matka moje, co vlasů na hlavě měla, že pro mne žádného jmění nemá, jinak bych si prý byla musila vzít některého z vnuků Józiných, snaživši se klatbu s nich sníti. Vzkázala ovšem Potockým hned, co od poustevnice slyšela, ale oni toho málo dbali, nevěřili, že by jim věc taková pomoci mohla, když je nemohli sprostit zla ni kněží ni čarodějnice. Znajíc matčino přání toužila jsem po dceři, abych, vychovavši ji pečlivě, k Potockým ji provdala, zjednajíc matce aspoň v hrobě mír. Přetěžce neboha se světem se loučila, pořád se jí zdálo, že s velkým na svědomí hříchem před boha vstoupí. Ale bůh mi snad dcery nedopřál, abych jí marně babičce neobětovala, zajisté by bylo kleté stavení poznalo o jednu nešťastnou ženu více; Potockých úklady na ženách musí páchat a tím se ničit a hubit, právo věčné pravdy boží nikdo již nezviklá . . . Ale teď dost

o Potockých," mlynářka vstávajíc od stolu doložila, bylať vlastním svým vypravováním všecka rozechvěna, „neptejte se mne již na nic, dokud o tom sama nezačnu. S truchlivým srdcem na to pomýšlím, co stálo matku mou dobrou tolik trapných hodin, na smrtelném loži ještě to oplakala, že Franíkovi přec jen svolila."

Vyhověli jí, nikdo již otázkou ji neobtěžoval, ač měl ten i onen ještě leccos na mysli, na co by se jí byl rád přeptal, nejvíce ovšem Evička, v níž buchalo srdce jako kladivo. Opustila s ostatními zároveň sednici, ale o spaní dnes nebylo ani řeči. Stoupla si v komůrce k oknu, odkud se nehnula, až se jí vycházející sluníčko tázavě pousmálo do tváře ubledlé přemítáním o nešťastné Józe a o nešťastném osudu její potomků.

„Už jdu," pravila Evička, uvazujíc si proti slunci na hlavu bílou loktušku, tu s tím velkým vyšívaným v rohu květem a s těmi širokými kolkolem krajkami, načež si podala s povalu košíček, zavěsivši si jej na rámě.

„Jdi, jdi, abys za dne se vrátila," mlynářka vlídně pokynula. Vyšla za schovankou na prah se zalíbením za ní hledíc, dokud za olše nezašla. To jí to dnes slušelo, ač nebyl žádný svátek, byla přec svátečně ustrojena, měla na sobě růžovou novou sukni a damaškový živůtek barvy obláčkové.

„Kam se to děvče tak vyparádilo, vždyť to nebývá ani v neděli u ní zvykem," mlynář se podivil přistoupiv k manželce.

„Což nevíte, že máme zejtra svatého Jana křtitele?"

„Na to jsem ovšem nezpomněl, což chce ta holka provozovat nějaké čáry?“

„Jen „jdite“, mlynářka na muže se mrzela, „takové děvče a čáry! Chce stlát pod stůl a jde si na hory pro kapradí a kvítí lesní, zde v těch našich hájích krávy již všecko vypásly.“

Mlynář po tomto objasnění přestal se divit, že se Evička tak vyparádila. Jdou-li děvčata tamější v podvečer svatojanský sbírat kvítí lesní i luční, vždy svátečně k tomu se ustrojí. Květoucí žeň, již si domů přinesou, podestýlají pak po večeři pod stůl a nechají ji tam ležet až do příštího večera, načež pečlivě ji seberou a dobytku do píce ji přimísí. V kterémžto stavení obyčeje toho se nešetří, dobytek prý neprospívá. Podestýlá se pod stůl sv. Janu na památku. Na své pouti světem přišel prý také jednou k chudé ženě o nocleh ji žádaje. Pustila ho s radostí do sednice, avšak byla tak chuda, že mu nemohla ani slámy poskytnout. Hanbila se za to a slzíc vyšla ven, natrhavši na lukách a v hájích nejvonnějších bylin, z nichž hostu pak lůžko měkké připravila. Když ráno se probudila, byl ale noclehář již pryč, i zarmoutila se znovu, myslila si, že snad bez pozdravu odešel, poněvadž se mu to špatně spalo. Avšak když počala kvítí s podlahy uklízet, nalezla pod ním tolik peněz, že si mohla za ně pořídit peřin až do stropu.

Evička spěchajíc do hor pro kapradí měla ještě úmysl jiný, s nímž před mlynářkou se nevytasila, poněvadž si byla vyžádala, aby se jí nikdo o Potockých dříve nezmínil, dokud ona sama o nich nezačne. Chtěla se totiž při vhodné této příležitosti podívat na místa, kdež onen hrozný se odehrál děj, mlynářkou onehdy vylíčený. Vypravováním mlynářovým u kapličky stali se Poto-

ckých předměty soustrastné její zvědavosti, avšak výklad jeho ženy tak ji dojal, že nemohla téměř od té doby na nic jiného myslit než na rodinu kletou. Chyby její nezdály se jí žádnými chybami; což nemusili Potockých hřešit? Jako jiným štěstí či neštěstí, tak jim byl souzen hřích, všude na ně číhal, doma i jinde, nemohli mu uniknout, nechť si dělali co dělali, kdož tedy je mohl odsoudit? — zdaliž bylo lze pomyslit si mučennictví hroznějšího?

Dosud byla Evička o podobných příbězích jen četla, považujíc je více méně za výmysly, sepsané lidem pro poučení či výstrahu, kam zavede člověka vášeň, faleš, zrada, a jestliže je měla za pravdivé, tož aspoň se domnívala, že se udály v jiných krajinách, mezi jinými lidmi; nikdy jí nepřišlo na mysl, že by se mohlo cosi podobného udat v rodných její horách a teď najednou slyšela o rodu strašnou kletbou stíhaném, žil jí na blízku, viděla místnosti osudné téměř z okna svého, znala osoby, kteréž ještě obcovaly se strůjci strašlivých těch událostí. Pakli pohlížela dříve k horám, hledajíc tam útrpně stavení, kdež se zrodili bratři jednu dívku milující, tož teď teprv plna účastenství nejživějšího zraky k nim obracela, sledujíc na nich stopu nešťastné Józy, která tak vřele milovala a tak strašlivě se mstila, a smutně se tázala, kdy asi uslyší, že podlehly i nejmladší děti její mstě, vznášející se nad střechou jich otcovskou jako chmura bleskonosná, jejížto záhubné střely zničily ve všech srdcích pod ní zrozených, jakmile po lásce zatoužily, cit pro právo a pud k dobrému. Nejsladší duše opojení u nich v šílenství se obracelo a nejsvětější mezi lidskými dušemi páska hanbou jejich se stávala. Kdož by jich nebyl politoval, bludy jejich napřed jim prominuv?

Evička by byla některou přítelkyni ráda požádala, aby jí mladé Potocké v neděli v kostele ukázala, ale netroufala si o nich začít. Děvčata by si byla myslila, bůh ví proč na ně se táže a pravou jim přec nemohla odhalit příčinu. Zajisté by byly i jiným, snad dokonce i jim samým o tom pověděly, že se na ně přeptává, a Evičce by byl z toho pošel posměch. Dosud nechtěla o žádném hochu vědět, neohlédla se po žádném, jak družky její činily a kdyby byl býval nejhezčí. Náhodou jen slyšela, že Potockých „starý mládenec“ se nazývá Ambrož, s tím že skutečně pranic není, tím více ale líbil se děvčatům mladší, Štěpán. Avšak velice tomu se divily, že jemu se do opravdy dosud nechce líbit žádná, ač se nejbohatší a nejhezčí holky o to pokoušely, málo dbajíce pověsti, že u Potockých se vede manželkám zle. Některé to měly za lichý klep, jiné věřily Potockým, svádějíce vše na ženy, které tam se dostaly, a zas jiné si myslily, že co se stalo, nemusí se nadál stávat. Nebylo jediné, které by se bylo za touto příčinou místo nelíbilo a hocha nechtělo.

Evička dostoupivši hory, zbožně se pohroužila do stínů lesních. To velebné ticho, ty vysoké kmeny, ty mlčelivé balvany skalní mezi nimi rozseté, ty proudy světla mrákotou větví tisíci zlatými krůpějemi prosakující na mech, kde provozovaly hru tichou a tajemnou, vše dnes zvláštní na ni činilo dojem. Tak, zrovna tak to tu bylo, když Józa sem na trávu a jahody chodívala.

Nebohá Józa!

Evička nemusila dlouho hledat studánku, kde Józa se zradným se scházívala Mikšem, dosud ji obklopovaly nejkrásnější a nejstarší v lese buky, v temnou klenbu nad ní se spojivší. Pně jejich byly tak šedé, omžené, tvrdé jako skála, z níž se

prýštil pramínek milojasný, s tichým klokotáním dole mechem se plouže. Byly to zajisté tytéž stromy, které slyšely ošemetná slova Mikšova, o které se opírala Józa, když v ní zaplesala duše do kořán lásce se otvírající. I zdálo se Evičce, že ta studánka přetéká slzami Józinými, zde vyroněnými, když marně a zas marně na Mikše čekala, slyšela v tesklivém šumotu stromů ozvěnu její nářku a v paprsku ruměnném slunce se nížícího u svých nohou stopu nešťastné její, v krvi utonulé lásky. Více a více v upomínky ty se ponořivši bezděčně se jala sledovat křivolaký potůčka běh, aby viděla, kudy pluly Józiny kytice tak radostně uvité, tak zoufale do vody metané. Dlouho se vinul ve vonném chladu lesním, pilně sbíraje stříbrné nitky mezi bujným rostlinstvem se třpytící, a když z jejich pásma utkal širokou průzračnou rouško, počal volně spadávat do údolí, splývaje s temene hory jako závoj běloskvoucí s hlavy pyšné panny, v zelené roucho svatební oděné. Hlučně a čerstvě spěchal pak lesknavou houštinou; snivě pohlížejíc do hedbávných vlnek jeho, slyšela z nich Evička ještě jednou smutnou zvěst o Józině bezradostném mládí, o smrti bratra milovaného, o podivínství otce krutého, o jejím setkání se s Mikšem, při jejížto prvním naň pohledu srdce její puklo jako poupě čarovné, z něhožto se vyloupla láska jako květina temnorudá žhoucí, zářící, vůně opojující, vzácný to plod duše vzácné, jíž prostá mysl toho, kdož k životu ji vyvolal, nerozuměla, nejapné s ní si hrál a unaven jejím leskem a její vůní na ni šlápl, i vystřikl z ní jed, žravý to jed, otravující jeho rod od pokolení k pokolení.

Najednou si Evička povšimla, že počíná les po druhé straně břehu značně řídnout, jedle a

smrky ustupovaly osykám, pak vrbám, staré své kořeny ve vodě koupajícím, za nimiž se rozkládal ovocný sad, tak hustý skoro jako před tím les. Opodál mezi štěpy se červenalo staré velké stavení s rozličnými výstupky, pavlačemi, schody, jakýchž Evička ještě nikdy neviděla. Nad stavením strměla vysoká nahá skála a na skále polozbořená chaloupka.

Evička náhle se zastavila, ještě jednou pozorněji se ohlédla a polekaně ucouvla. Mezi vrbami právě naproti ní vypínal se kamenný kříž, zvětralý a šedý . . . nebylo pochybnosti, dostala se v myšlénkách dále než hodlala. To staré černé v sadě stavení bylo u Potockých, to zbořeniště na skále rodiště Józino, na těch vrbách byly se zachytily její kytky . . . ten kamenný kříž — její to náhrobek . . .

Dlouho patřila Evička na kříž, než se odhodlala přeskočit potok a k němu blíže přistoupit. Chtěla se na to všecko jen zdaleka podívat a teď stála u prostřed bývalého jeviště událostí osudných, na místě samém, kdež nejsmutnější z celého černého pásma činů byl spáchán skutek.

Několik ke kříži vedlo stupňů, nebyly vyšlapány, nýbrž samy se drolily vlhkostí, nasvědčovala tomu vysoká tráva mezi kameny bujně vyrůstající, že tu as málo kdy člověk k modlitbě pokleká. U nohou kříže byla tabulka zazděná s nápisem napolo již setřeným, že byl tento kříž postaven Fraňkem Potockým a řádně vysvěcen na počest sv. Josefa pěstouna a sv. Františka Saleského roku 1797.

Evička spočítala, kolik tu stojí let, i podivila se, že tomu již tak dlouho. Přes půl století tedy hnila Józa již v zemi, nebylo z kostí její zajisté již ani prášku a dosud bloudilo po světě strašidlo

uražené její lásky, vraždíc mír a štěstí v rodině její, dosud se tam nahoře neslitovala nad bídou dětí dítěte svého, dosud v nich pokutovala potomky rodu úkladného, na ní se prohřešivšího, a bída jejich byla pro ni rajskou rosou. Za to nežehnal nikdo z nich jejímu popeli, nenavštěvoval jejího rovu, nepomodlil se tu za ni ani syn ani vnuk ani pravnuk. Děsili se jmena jejího, zlořečíce její památce; ležela tu vyvržena ze spolku lidí, jako by mezi ně ani nepatřila, zahrabána tu jako kus lesní zvěře — jaký to život ten její život, jaká to smrt a jaká to věčnost!

Hrůza, uchvátivší Evičku při pohledu na hrob samovražednice a mstitelky neuprositelné, ustoupila opět hluboké soustrasti. Zde tedy sedávala, sem se utíkala? Na co as myslívala? Vždyť ji musilo bolet, cokoli na mysl jí přišlo, žádná zpomínka blahá a slastná ji nepřijala v náruč chranlivou, každá myšlénka hned se obrátila v hrot jedem napuštěný, k srdci jejímu namířený, kamkoli zabloudila její duše, odevšad se vrátila zkrvácena pod břímě němého neštěstí, do vazby nesnesitelného porobenství, z něhož nebylo vybřednutí . . . Zdali pak přec někdy v ní se neozval žal, že nevydala Mikše zlobě bratrově? Nikdy toho nelitovala, že zaň obětovala poslední, co měla — samotu svou? Opovrhujíc jím co zrádcem, přec ještě v tajnosti duše naň zpomínala? Což mohlo srdce jako její zapomenout? Snad mu někdy přec odpouštěla, pociťujíc radost truchlivou, že meška tam, kde se zrodil, že ji stíní stromy, pod nimiž si hrával co hoch, že je jí lze stopovat hry vln, prýštících se ze studánky, kde zažila hodiny nezapomenutelné, plny klamného štěstí! Snad ji blažila i myšlénka, že některý okamžik přec ji miloval, že nebylo každé slovo jeho lží, že se od ní neodvrátil, anať se mu

znechutila, nýbrž že ji musil opustit stav se pánem a že to učinil jedním rázem, aby nebylo loučení tak traplivé? Sedíc u zpívajících vlnek mělať aspoň jedinou útěchu, že dopit kalich utrpení pro tento svět, horšího že ji již potkat nemůže, než co teď šíji její k zemi sklánělo... ale i v tom se zmýlila, nejhorší, nejneslýchanější ještě na ni čekalo...

Evička sklesla na nejvyšší z tří u kříže stupňů a vybírajíc z košíčku několik hrstí květin v lese nasbíraných začala vít z nich věnce.

„Zajisté jsem já první, kteráž pro tebe věnec vije, ty nejnešťastnější mezi ženami," pravila v duchu k Józe, pojivši květinu ke květině, „ta rosa na něm to jsou slze moje, pláči pro tebe i nad tebou. Vytrpělas víc než tisíce a tisíce vespolek, avšak právě lépe že víš než tisíce, co to utrpení, nad dětmi svými konečně se rozpomeň. Dávno již zprách nivěli, kdož tě urazili, co medle ti udělali ti, kteří za tebe ani ještě nebyli, že je stále pokutuješ? A čím se provinily na tobě všecky ty ženy jejich, že k stejnému s tebou je odsuzuješ losu? Tresceš je za lásku jejich k rodu nenáviděnému? Nebuď kruta a nespravedliva jako osud tvůj, smiluj se konečně a odpusť. Nic po potomcích tvých mi není, neznám jich a snad nikdy nepoznám, avšak taková ve mně o ně litost, že kdybych věděla, jak jim pomoci, hned bych to podnikla a kdyby to bylo bůh ví jak těžké a namáhavé. Vidíš a přec jsem jim cizí a tys třikrát jejich matkou."

Evička mezi touto němou s Józou rozmluvou věnec svůj dovila, na kříž jej zavěsila. Zaskvěl se tam jako myšlénka krásná, jako úsměv lásky plný na tváři přikré a zasmušilé; v tom ale sebou trhla. V křoví vedlé ní to zašustilo, větve vrb se rozhrnuly a mladík vysoký a rovný jako topol

mezi nimi vystoupil před křížem se zastaviv. Dlouho měřil dívku temně se zardívající a oči bázlivě a zmateně klopící zrakem plamenným, hárajícím, v němž blouznivý se zračil obdiv, načež zahovořil hlasem hlubokým a v dojmutí se chvějícím:

„Kdož mi smí brániti, přivlastním-li si, co na pozemcích mých vykvetlo? I ty tedy, panno, mi zakázat nesmíš, odnesu-li si odsud, kde jsem pánem, co zde tak libě kvésti vidím. Věčný bych měl hřích, kdybych nechal věnec tvůj zde uvadnout. lepšího si zasloužilo osudu, čeho prsty tvoje se dotkly — lépe než na tom kříži viset bude nad lůžkem mým, kamž místo svěceného ihned si jej pověsím. Kdykoli naň pohlédnu, pokaždé si vzpomenu, krásněji že ti kvetou tváře i ústa než v něm to vonné kvítí.“

A mladík smělou rukou sáhl po věnci, Evička mu nebránila, nemohla, překvapením strnula. Vědělať, že to stojí před ní jeden z Potockých, nejspíše ten, který dostal „doma,“ když se tu pánem nazýval.

„Porážím tam v sadě právě starou slívu i viděl jsem tě s hory podlé potoka přicházet a u kříže se zastavit. Poznav tě hned v práci jsem ustál, stopuje, kam asi zajdeš. Jest to sice ponejprv, co tě spatřuji v končinách těch, ale nikoli ponejprv, co tě vidím. Kdykoli přijdu do kostela, hned po tobě koukám, avšak kterýžto hoch nekouká po krásné Evičce z mlýna, o níž jde pověst, že místo lásky v srdci má učenost a místo na chlapce že myslívá na knihy? Znáť ji snad každý hoch na tři míle cesty a nezná-li, tedy aspoň o tom slyšel, žeť nejpřednější mezi našimi děvčaty, ale také nejhrdější, ani o posvícení mezi mladou chasou se neukáže.“

Evička hořela ve tváři jako ty červánky na

nebi. Tak dolehavě a vřele nepromluvil k ní dosud ještě žádný hoch, ač již leckterý se odvážil oslovit ji na cestě z kostela do mlýna, neb jinak skutečně neměl k ní přístupu.

„Dokud jsem si nezpomněl, žeť zejtra Jana Křtitele, s podivením na tě jsem hleděl, že se tu dáváš do vití věnce, ale jak mi připadlo, že snad si jej chystáš pro nějaké čáry, i ve mně se vznítila k čarování chuť. Zaťal jsem palce u obou rukou, co jsem mohl a nepouštěje tě s očí, pomyslil jsem si: „Jestliže s věncem odsud odejde, pak konvalinka ta pro mne nevykvetla, aby vůní svou mne těšila a navždy přestanu po ní koukat a na ni myslit; ale pustí-li věnec po vodě, aby zvěděla, zda-li se ještě téhož roku vdá, nebo bude-li ještě na přes rok v tento den kvítí víti, pak bude moje.“ Tys však ještě lépe učinila, než jsem si přál a se nadál, věnec na pozemku mém zavěsilas a tím nevědomky mně povědělas, moje že budeš. Svol teď či nesvol, v neděli máš u vás v mlýně nejstaršího mého bratra o slovo a jestliže ho odbudete, pak . . .“

Hoch zbledl, a při myšlénce, že by byli v mlýně s to bratra jeho odbýt, vyletěla mu z očí taková střela jedovatá jako asi Fráňovi, když ucházeje se o Józu, jí pravil: „Že mne nechceš, mne, takového hocha, který má svoje a na hodinu ženit se může, v tom asi vězí jiný, však já vyskoumám kdo a neušetřím ho a kdybych hned shledal, že to přítel můj nejlepší, příbuzný pokrevný, ba bratr můj vlastní!“

Déle Evička náruživá a odvážná slova jeho snésti nemohla. Vzchopila se, na všech údech se třesouc a zanechavši koš u kříže, jedním skokem přehoupla se přes potok do houští, jako zplašené hříbě k domovu uhánějíci.

Mlynářka k smrti se jí lekla, když přiběhla s vlasy rozpuštěnými po louce ke mlýnu, jako když jí hlava hoří. Spěchala jí v ústrety, zachytivši schovanku udychanou a uhřatou v náruč.

„Co se s tebou děje?“ zvolala, tisknouc děvče starostlivě k prsoum, ale zajisté se jí desetkrát po sobě totéž tázala, než byla Evička s to dechu popadnout a jí odpovědět.

„Jen aspoň jediným mi napověz slovem, co se ti stalo? s rostoucí na ni doléhala starostí. Nemohla nikterakž se domyslit, co asi Evičku tak poděsilo. Široko daleko za ní neviděla živé duše, všude panoval největší klid; nemohl to být ani zlý člověk, ani zvíře splašené, které pronásledujíc schovanku ji tak velice polekalo.

„Sešla jsem se u kříže tam nahoře s Potockým,“ konečně uklouzlo ubledlým rtům dívčiným.

„Nahoře u kříže ty s Potockým?“ mlynářka nemálo se podivila, „kam až tam jsi zabloudila?“

„Když jsem byla již jednou na horách, tu jsem se šla podívat k studánce, kde Józa s Mikšem se scházívala, v myšlénkách pustila jsem se podlé vody, kudy pluly její kytice a takto jsem se dostala do sadu, kde Franík z vody je lovíval, zcela z nenadání stála jsem právě naproti kříži, mezi vrbami se šeřícímu . . .“

„Proč odtamtud pryč nepospíchalas?“ mlynářka schovanku pokárala, „to jsi přec mohla si pomyslit, že tam na člověka nic dobrého nečeká.“

„Nebylo mi lze lhostejně jít okolo Józina tajného hrobu. Uchvátila mne litost, že tolik tu vytrpěla a po všech strastech že se jí nedostalo místečka ve svěcené zemi. Sedla jsem si ke kříži a uvila jsem jí pěkný věnec, prosíc ji při tom snažně, aby se tam nahoře přec konečně slitovala nad krví vlastní nevinnou a jí ubližovat přestala . . .

ale kde mám koš svůj s ostatními květinami?“ Evička najednou se zalekla, „nechala jsem jej ve zmatku zajisté u kříže stát. Bože dobrý, čím budu dnes pod stůl stlát? Tím je jen ten Potocký vinen; jak ze stromoví tak neočekávaně jako duch na mne vystoupil, již jsem nevěděla, co dělám a kde jsem.“

„Což je tak ošklivý, že jsi se ho tak tuze lekla? Vždyť slýchám, že to jsou hezcí hoši.“

„Ošklivý snad není, ani jinak strašný . . . ale — vlastně to ale přec jen dobře nevím. Mrštila jsem po něm okem a hned jsem koukala jinam. Snad bych byla shořela, kdybych byla naň pevně hleděla, když . . .“

„Co když? Jen přec pokračuj a nemuč mne déle, holka nešťastná. Což nevidíš, že jsem jako na trní; nikdy ještě jsem tě v takovém rozčilení neviděla jako dnes, ruce se ti třesou, tvář ti brzo hoří, brzo zas ti bledne.“

„Ráda bych vám vše pověděla najednou, ale když se mi nechce nijak jazyk hanbou obracet... byla jsem ráda, že naň právě jsem nehleděla, když mi pravil, jinak že nedá, nechť si svolím či nesvolím, v neděli že pošle nejstaršího bratra svého do mlýna pro slovo . . .“

„Co to blouzníš?“ spráskla mlynářka ruce. „Vždyť to není možné, aby se byl takovou opovážil věcí. Což jsi ty ledajaká? Znal tě skutečně ten drzý chlapec? Nemýlil se? Ale snad ty jsi se mýlila? Evičko, dceruško drahá, nehněvej se na mne starou osobu, ale pamatuj se, neusnulas unavením po dlouhé cestě v parnu pod křížem a nezdálo se ti, co mi teď povídáš? Připadá mi věru, jako bys mi o tom Potockém vypravovala sen.“

Evička div hlasitě nezaplakala, že pěstounka si o ní myslí, že se jí zdá o ženiších a námluvách

ale nevyčetla jí urážlivé její o ní ponětí, vždyť viděla, že se třese zrovna jako ona sama. Vzala ji za ruku, zavedla ji do olší, tam k ní přisedla na zvrácený kmen, v stínu jejich a při svitu dohořívajícího dne celý výstup s Potockým dopodrobna jí vylíčila, předesílajíc, jak často a vřele na rod ten zpomínala od té chvíle, co o jeho osudech ponejprv od mlynáře u kapličky slyšela.

Pěstounku přešel při jejím vypravování očividně několikrát mráz.

„V tom zrovna jako prst boží," vzdychla si, oči si zakrývajíc, jako by to, co se vyvine z toho u kříže setkání, vidět nechtěla.

„Tak i mně se zdálo, když mého věnce se dotknul, ohlašuje mi příchod bratrův," Evička zašeptala, „i musila jsem nejen studem ale i hrůzou odtamtud uteci."

„Podobá se mi věru, ty děvče všetečné, že jsi se tomu kříži sama za obět hlásila," mlynářka znovu zabědovala, „ale ne, ne, ještě jsem tu já a já tě nevydám. Myslívala jsem si ovšem před lety, kdybych měla dceru, že bych ji k přání poslednímu nebožky své matky k Potockým provdala, aby jako beránek boží s nich sňala břímě hříchů, ale co v tobě jsem poznala co to dítě, co ve mně se probudila láska mateřská, nikdy jsem myšlénky té již snésti nemohla, i zdálo se mi, hůře že na dceři bych se prohřešila, kdyby se svolením mým přestoupila práh stavení kletého, než kdybych do kláštera ji nutila. Ne, ne, nevychovala jsem tě, abych takovému nejistému osudu v šanc tě vydala, přijala jsem tě pod střechu svou, abys vyrostla sobě, mně i jiným k radosti a šťastnou byla, slyšíš, šťastnou, nad všecky jiné dívky šťastnou."

A mlynářka, pojavši opět schovanku milenou v náruč, pevně k srdci si ji přivinula; ale Evička

vymkla se vřelému jejímu objetí, jemně a důtklivě pěstounky se tázajíc:

„Což jsme na světě jen, abychom radost měli a šťastnými byli?“

„Mlč, mlč, takhle mi nezačínej,“ mlynářka vášnivě zvolala, „je mi při takové pošetilé řeči, jako bych tě měla již ztracenou. O nevolej neštěstí na sebe, nepodávej se mu sama, dítě neprozřetelné, přijde nevoláno a vyhlídlo-li si nás, také nás nemine, toho se doznáš snad bohužel brzo sama na sobě, já aspoň osudu takovému tě nevydám, k čemu bych byla matkou tvou, k čemu by bylo ve mně více rozumu a zkušenosti? Ale co se to děsím a strašim? Jestli se ti to o tom Potockém nezdálo, tedy si z tebe jen ztropil žert, je při něm hladký Mikšův jazyk a potutelná mysl, nechtěl jiného než v svatvečer Svatojanský tě poškádlit, zajisté by se od srdce smál, jak výborně se mu to podařilo, kdyby nás v té chvíli viděl. Ano, ano, jiného v tom není než že se ti trochu „šklíbil,“ uvidíš, že v neděli nikdo k nám nepřijde o slovo.“

Evička vidouc, že mlynářka domněnkou tou se uspokojuje, nechala ji tedy při tom, že se v neděli ohlášený námluvčí v mlýně asi neobjeví, ale mát pravá láska přízvuk neomylný, přese svou nezkušenost přec jen poznala, že Potockých k ní nemluvil jako předek jeho k Józe, nýbrž žeť pravda v každém jeho slově. Bylať jista, že bratr jeho v určitou se dostaví dobu.

A také se dostavil.

Sotva v neděli v mlýně lžíce po obědě položili, „metošil“ z hor do údolí Dolanského statečný rolník v svátečním obleku, nejstarší to z Potockých, tentýž, jehož otec ještě před svou smrtí oženil a jenž se počal po krátkém manželství již se ženou

nesnadnit. Vešel do mlýna a bez dlouhého „omrlouzení“ (okolkování) uhodil na mlynáře o slovo.

Mlynář slyše, kdo je a o co se mu jedná, zůstal před ním stát, jako když ho omráčí. Slyšel sice od ženy, co se u kříže v podvečer Svatojanský dělo, avšak i on ji chlácholil, že chtěl hoch Evičce jen tak nahnat, aby měl čemu se zasmát, přisvědčil jí, že Potockých zajisté ještě dlouho se smál zmatku a útěku dívčině. Najednou se ale to, co za hru považoval a považovat chtěl, přec jen ukázalo pravdou býti.

Mlynář, stoje před Potockých nejstarším jako socha, na námluvy rovněž tak nenadálé jak nevítané ani nepípal, a mlynářka se dala při nich bez ostýchání do hlasitého pláče. Pro ni byl osud schovančin již rozhodnut. Slyšela hned tenkráte na hlase, jímž káravě se jí tázala, jsme-li na světě jen pro vlastní štěstí svoje, jak asi by odpověděla, kdyby to hoch vyznáním lásky ji překvapivší do opravdy myslil.

Námluvčí hledě s jednoho na druhého, nechápal nikterakž, co v manželích se děje; netušil ovšem, že jsou hloub než kdo jiný a v mnoha věcech více snad než on sám zasvěceni v tajné rodiny jeho příběhy. Div ho mohl, jak říkáme, sníst. I myslil nejinak než že ztropiv takové ustrnutí, v něčem se podřekl, nebyl si toho arci zcela jist, posilnil se cestou několikrát pořádně, neminul jediné hospody, nebylo by bývalo divnou věcí, kdyby se mu byla na jazyku jiná pletla slova než pronesti zamýšlel. I počal tedy znovu volněji a povážlivěji o tom, co ho sem vede. Ubezpečoval mlynáře i manželku jeho co nejhorlivěji, že k nim přišel v smyslu nejlepším, žeť bratr jeho Štěpán do schovanky jejich celý zblázněný, žeť celá živnost jeho, vyplácet že již nemusí nikoho, obchod že

mu jde výborně, vede ho se starším bratrem Ambrožem, s nímž z výdělku béře stejný podíl a který nemá jiného u něho k požadování než být, dokud zůstane svoboden atd. Ale nebylo mu to nic platno, mlynář koukal při tom pořád jako přátelé u hrobu a mlynářka nepřestávala vzlykat.

Námluvčí poznávaje konečně, že hovoří do větru, zdvihl se zprudka z místa svého, maje se k odchodu.

„Takových lidí jako vy jste nikdy jsem neviděl," rozhorleně zvolal, „říkám jim ve vší slušnosti o schovanku pro hezkého zámožného chlapíka do nejpřednějšího v celých horách místa, neptám se jich ani jediným slovem, co jí dají a zdali vůbec někdy od nich co dostane; hoch mi nařídil, abych byl se vším spokojen, třeba hned šlo na jevo, že nebude mít ničeho, a vy nemáte ani k němu a rodu našemu starému po celém okolí vyhlášenému tolik uctivosti, abyste mi řekli jak se patří: Jdi s pánem bohem a vyřiď bratrovi, aby nám neměl za zlé, ale my myslíme s holkou svou jinak. Děláte zrovna, jako by šlo vám i jí o krk.

Mlynář a mlynářka nemohli ovšem jinak než uznat, že má pravdu a při tom všechno právo se horšit. Sebrali se tedy všemožně, prosíce Potockého, aby jim nesnáze jejich za zlé nepokládal, že jsou staří lidé, kteří na to dosud do opravdy nepomyslili, že jim jednou bude od schovanky se odloučit. Myslili si prý, že si ji aspoň ještě nějaký rok pro radost doma podrží a najednou jim tu přichází z ničeho nic návrh takový. Avšak, když se jí prý hlásí nápadník, který krom jiných předností svých tak velice o ni stojí, že by si ji vzal i bez přínosu, tož že jí ovšem bránit nebudou, rozhodniž ona tedy sama nad sebou.

Tato zdvořilá a podstatná odpověď Potockého

zkrotila, sedl si znovu za stůl k mlynáři a mlynářka odešla pro Evičku, aby z vlastních jeho úst slyšela návrh bratra jeho a naň osobně mu odpověděla.

Nedala Evička na sebe dlouho čekat, nemusila pěstounka pro ni přijít třikrát po sobě, jak to při takové příležitosti bývá, neplakala, neupejpala se, objevila se hned, jak bylo přítomnosti její v sednici žádáno. Viděla námluvčího přicházet a domyslivši se, kdo to asi, vyběhla nahoru do své komory, kdežto klesla na kolena, pohřbívajíc tvář do podušek svých, na nichž se byla tolik o tom napřemýšlela, co by podnikla, aby na světě tom pouze nezkvetla a neuvadla jako ta na poli květina. Nepřemýšlela, co asi řekne, až bude volána, nerozpakovala se ani chvíli, byloť u ní skutečně od prvního okamžiku rozhodnuto, že půjde tam, kam jí tak zřejmě ukazoval prst boží, vše ostatní bylo věcí vedlejší.

Potockých nejstarší s nemalým překvapením pohlížel na krásnou děvu, z jejížto pohledu zářilo cosi velebného nadpozemského. Přestal se v duchu bratrovi divit, že se do ní tak nehorázně zamiloval, že si ji chtěl vzít, i kdyby neměla ničehož. Opakoval jí, co byl pěstounům sdělil, načež ona skromným avšak pevným odvětila hlasem, zblednuvši při tom arci jako lilium, že se stane ráda manželkou bratra jeho nejmladšího, nejsou-li drazí její rodiče proti tomu.

Co měli chudáci dělat po vyjádření tak určitém? Mlynář očekával od jejího rozumu tak často osvědčeném, že dá námluvčímu aspoň odpověď vyhýbavou, neurčitou, že si vyžádá lhůty k lepšímu rozvážení a ona šla zatím hned rovnou a nejkratší cestou k cíli osudnému. Nezbývalo mu teď ovšem, aby Potockých znovu neurazil, než ženi-

chovi vzkázat, jestliže si to do neděle obě strany jinak nezmyslí, o čemž by si musili do „hrubé“ dát vědomost, aby se tedy s bratrem do mlýna dostavil k přípovědi, k čemuž mlynářka ne bez hrdosti přidala, co hodlá Evičce dát na penězích a co na „zboží“ (nábytku).

Potockých nejstarší odešel z mlýna úplně smířen a oslněn nevěstou i přínosem.

„Dítě, dítě, cos to myslila?!“ zvolala mlynářka, když vyprovodivši Potockého s mužem svým velký kus za mlýn, k ní do sednice se vrátila, „ty, již každý zná a si váží co nejonačejší a nejhodnější holky široko daleko, do takového pospícháš místa?! Co ti platno, že tam budeš mít všeho dost, snad i hezkého muže, sama že budeš doma paní bez tchyně a švakrové, když přec jen napřed víš, co tam na tebe čeká!“

„Jsem-li taková, jak mne děláte,“ odvětila Evička a svatý žár z oka jí vyšlehl, „pak právě nikam lépe se nehodím než do toho místa nařknutého. Vždy v tajnosti srdce svého na bohu jsem si žádala, abych mu byla na tom světě přec co platna; pravda-li, co ona svatá poustevnice matce vaší zvěstovala, pak jest Potockým pomoženo. Neslíbila jsem Józe, vijíc jí u kříže věnec, na licho, že kdybych věděla, jak potomkům jejím pomoci, zajisté že bych to učinila.“

„O kéž bych byla o Józe mlčela,“ mlynářka zabědovala; nikdy se mi nechtívalo o nich se zmínit, zrovna jako by mi bylo cosi řeklo, že ji tím „zdvihnu“ a hle, bohužel pravdivé bylo tušení moje.“

Mlynář dosud zamyšleně mlčel, ale nikdy ještě neviděla Evička starost tak opravdivou na tváři mu spočívati, konečně i on se ujal slova:

„Co mne se dotýče, já té kletby tak příliš

se nebojím, nechce se mi nikterakž v hlavě srovnat, že by mohl bůh vyslyšet takovou žádost mstivou, třeba Józa majíc proč na muže a švakra se hněvat, práva věčné jeho pravdy proti nim se dovolala. Spíše se mi podobá, že mají Potockých jakousi dědičnou chybu rodinnou, bujnou to krev, povahu svévolnou a ta že více k životu nevázanému je pudí než nenávist mrtvé ženy. Dokud jsou svobodni, nejsou zajisté žádnými klášterníky, avšak nikdo si těch pletek a kousků jejich nevšímá, a přijde-li cosi na jevo, tož každý tomu se usměje a praví, že při mladosti málokdy kázně bývá, že to nedělají jini lépe atd. Když ale se ožení, tu lidé si všeho zcela jinak všímají, a čemu u chlapce se pousmějí, toho muži neprominou; přestávají žerty pro toho, kdo má ženu a děti. Není nic divného, že při Potockých ode dávna více bývalo svévole než u jiných. Na statku jejich neměl hospodář jiného závazku než třikrát do roka „z lásky," jak tehdáž se říkalo, vrchnosti poslat koně k vyjížďce. Nikdy se nemusili namáhat prací, vždy měli všeho dost, uhodil-li špatný na úrodu rok, vydělali na obilí, a byl-li dobrý, nahražovala jim zas sklizeň špatné v obchodu výdělky. Rozkoš sama o sobě ale je špatnou vychovatelkou; rozum-li jí nepomáhá, člověk při ní zpýchá a konečně žádné na sobě úzdy nestrpí. Že nebývalo u Potockých šlechetnosti v lásce již před Józou, o tom nejlépe svědčí kapli čka. Ale konečně o nich se ví, jakou mají vadu a o jiných méně známých se to neví; není na světě muže takového, který by mohl se svadební smlouvou zároveň podepsat, že ženu nikdy nic na něm nezamrzí a vždy že ve své míře setrvá. Někdy se přihodí i nejhodnějšímu a nejrozumnějšímu, že udělá nějaký „kozlenec," ale miluje-li ho žena,

jak se na manželku sluší a patří, pak vše snese a promine. Ty ale, holka, toho, jehož za ženicha přijmeš, ani neznáš, nevíš o něm jiného, než že se mu líbíš, že pochází z rodiny nešťastné, již se chceš obětovati, a to zas děsí mne. Kdo ví, zdali poznavši ho blíže, v něm takových chyb neshledáš, že mu nebudeš moci za žádnou cenu přát. Vzniknou-li z toho pak nějaké nehody či dokonce jakési neštěstí, svádět to budeš na klatbu Józinu, ale na vlastní přenáhlenost naříkat nebudeš.“

„Nejednám přenáhleně, vždyť jsem prvé pravila, že od dětinství jsem si přála, aby bůh takovou úlohu mi svěřil. Chci se o to pokusit, abych vypudila zpod kletého krovu Potockých všecky strašidla k hříchům je ponoukající. Abych úkolu svého došla, *musím* Štěpána milovat, a *budu* ho tedy milovat!“ Evička plna nadšenosti zvolala.

Mlynář opět starostlivě hlavou zavrtěl.

„Úmysly a tužby tvoje jsou sice šlechetné, ale při tom mluvíš a smýšlíš jako dítě nezkušené, které si chce mermomocí s ohněm hrát, poněvadž se mu líbí a ono neví, jak zná pálit. Láska nepřijde na zavolání, a ta, do které se člověk teprv nutit musí, ani láskou není. Písmo praví, že má být milování tvrdé jako peklo, silné jako smrt, aby je nemohly ani všecky řeky zatopit ani všecky vody uhasit, avšak takové milování, jak bude to tvoje, splákne rosa prvních slzí, mužem ti vylákaných, neřku-li aby odolalo přívalům a bouřkám. Přál bych tobě i nám, kteří tě milujeme jako vlastní rodiče, i muži tvému, abys si ho brala, ant se ti zdá nejkrásnějším na světě mladíkem, bez něhož býti nemůžeš, a nikoli jen proto, žo hodláš jemu a rodině jeho prospět.“

Evička se začervenala jako jahoda.

„Toho byste se nebyl nikdy a nikdy na mně

dočkal, i kdyby nebylo Potockých na světě. Stydívám se k smrti, slýchám-li, že ta či jiná se vdává, poněvadž hocha si oblíbila a od něho upustit nechce, a nikoli aby sloužila starým jeho rodičům, či mladší jeho bratry a sestry vychovala, neb zanedbané mu povznesla hospodářství. Nechápu vás věru, strýčku, že vy právě mermomocí chcete, aby při sňatku jiného nebylo než zalíbení; když by to mělo platit vždy a všude, proč vy jste si tedy nevzal Barunku Travnickou, o níž mi tetička onehdy vypravovala, že jste ji nechal, ač jste ji měl k zbláznění rád, a to jedině proto, že při ní byla jen krása a žádných jiných „cností.“

Teď zas mlynář se zapálil, nevěda s odpovědí kudy kam, odporovaly si skutečně činy jeho s radami, které jiným dával.

„To bylo něco jiného,“ konečně zahučel, „já nikoho si nebral, já jen svazku se sprostil, toť není věc tak důležitá a povážlivá, kdež by mohl člověk tak pochybit, jako chce-li se po celý život vázat, pak jsem také věděl, co dělám, byl jsem starší, zkušenější než ty, věděl jsem, co to je svět, ale ty nevíš, co na sebe strojíš. Ale již jsme se pro dnes dosti o této záležitosti namluvili, měli bychom o ní také přemýšlet. Do neděle je ještě dlouho, kdo ví, jak se do té doby na to vyspíme.“

„Strýčku,“ prosila Evička. Nechtěla o žádných pochybnostech ani slyšet, žádala si, aby byli její pěstounové tak rozhodnuti jako ona.

„Zůstaneš-li na svém stát, to víš, že ti na odpor nebudeme, ač ti k sňatku tomu s dobrým svědomím radit nemůžeme; ale nechceme a nebudeme nikdy chtít, abys o nás jednou řekla, že jsi mohla mít před bohem zásluhu a my že jsme tito překazili. Nepřijdou-li ti do neděle jiné myšlénky, nezalekneš-li se toho při chladné krvi sama, co

na bedra si uvaluješ, nuže, pak se tedy pusť s tou Józou v boj — kéž toho ještě bych se dočkal, abys ji přemohla.“

„Přemohu ji, uvidíte že přemohu! když bůh dopustil mstu spravedlivou, jak by mohl odstrčit úmysl dobrý a upřímný?“ Evička zaplakala a padla pěstounům svým okolo krku.

I oni zaplakali, žehnajíce rozechvěné dívce; že ji jednou tímto způsobem od sebe pustí, nikdy ži nepomyslili. Chtěli pro ni zvolit ženicha s rozvahou zralou, přáli si, aby v jeho náručí tak bezpečně odpočívala jako na srdcích jejich, překazila jim to zcela z nenadání.

„Někdy právě to, před čím člověk nejvíce se strachuje, k dobrému se obrátí,“ mlynářka mysli si dodávala, oči sobě a schovance utírajíc.

„Mně je při tom všem přec jen jedna věc tuze milá,“ připojil mlynář usmívavě, aby vážná rozmluva v žertu dozněla, „vždy jsem mlynářce sliboval, že tě nadarmo do novin nehoním, že to budeš jednou potřebovat, až budeš mít muže představeného, a Potocký, z takového místa člověk, to má aspoň jisté, že mu přijde čas, kdy bude každou sobotu chodit do města na úřad.“

„Třeba na úřad nechodil, přec bude mezi prvními, který, jak vy říkáte, „ten pokrok strkají ku předu,“ Evička slibovala; nemohla si ani myslit, že by to mohlo být u jejího muže jinak.

„Celý nebožtík,“ vzdychla si mlynářka, když téhož večera zhasila louč po dlouhém a starostlivém s mužem rozhovoru, v němž v tom se potvrdili, nejlépe že bude, ponechají-li věcem průběh přirozený, „jestliže je některá dívka s to cností svou rodinu převrátit, je to zajisté naše Evička.“

„Ba,“ kýval mlynář hlavou, „i já tak si myslím, neudrží-li ona muže na pravé dráze, pak není těm

Potockým skutečně již žádné pomoci, spustí-li se ten Štěpán přec, maje ji za ženu, pak budu já v tu Józinu kletbu pevněji věřit než celá jeho rodina vespolek.

V neděli odpůldne přišel Potockých nejstarší opět do mlýna, tenkráte ale již se ženichem. Štěpán spatřiv Evičku, tak se jí zalekl, že nemohl k nikomu promluvit, nikoho nahlas pozdravit. Onehdejší smělost jeho dnes úplně s něho spadla, klopil oči, jako by on vlastně byl nevěstou, bratr musil neustále sám zaň odpovídat.

Mlynáři jeho rozpačitost tuze se líbila, myslil si ženicha jinak dle popisů jiných a schovančiných, soudil podlé nesnází jeho, že je dosud asi citů nepokažených, třeba se znal veselit; tak jako on že prohnanost se nezardívá. I počal tedy dobrý muž jasněji koukat a jeho manželka také. Ona zas byla překvapena, že je nápadník miláčka jejího tak hezký a statečný, a že je tak zamilován, ale tak neslýchaně zamilován, to teprvé si nepomyslila.

Evička se sice také tuze zardě'a, spatřivši Štěpána s bratrem do sednice vcházejícího, ale přec nikoli tak jako on. Bála se po celý den, aby k ní opět takovým nemluvil způsobem jako tehdáž u kříže, nevěděla, co na podobné řeči by mu odvětila; ale shledávajíc, žeť zmatenější než ona, brzo nabyla rovnováhy duševní. Klidně a usmívavě, ač se v ní srdce tetelilo, oslovila nejdříve bratra jeho a pak jeho samého, a klidně a usmívavě strojila stůl k hostině, kdež po přípovědi se pilo na zdraví novosnoubenců. Byla při tom tak nevýslovně spanilá, že ji Štěpán pohlcoval zraky, kdykoli od něho odvrátila oči, ale jakmile

naň pohlédla, hned hleděl jinam, nebyl s to zmatkem milostným podívat se jí přímo do tváře, nerku-li vzít ji za ruku a několik vřelých jí pošeptat slov. Když ho bratr ku konci pobízel, aby se s nevěstou přec rozloučil pořádným políbením a jako „hloupý“ od ní neodcházel, co že si pak o něm pomyslí, tož tak se ulekl slov jeho, že utekl ze dveří, hoře v obličeji jako malý chlapec. Všichni přítomní se mu musili dát do smíchu; byla to ale také podívaná na hocha utíkajícího před děvčetem, s nímž měl před ohláškami a do něhož byl k smrti zamilován. Nejstarší Potockých smíchy se prohýbal, sousedé, kteří smlouvu co svědkové podepsali, jen jen se váleli, mlynář si musil sednout, tak to jím házelo, a mlynářka až oslzela. Evička se mu musila také smáti a přestala se ho od té chvíle nadobro strachovat. Poznala, že si jí ženich rovněž tak váží jak ji miluje, a naděje její, že se jí úmysly její podaří, líbezně v ní se rozvíjely.

O Eviččině svadbě bylo celé okolí vzhůru. Každý ji chtěl vidět jako nevěstu. Tenkráte nedala mlynářka jinak, Evička musila selský kroj pro slavný ten den odložit a vystrojila si ji jako dcerku z mlýna. Dala jí ušít šaty z hedbáví stříbrošedého, na krk jí zavěsila zlatý řetěz, silný jako lano, a okolo čela jí ovinula věnec rozmarinový. Na krásnější nevěstu nikdo z diváků se nepamatoval.

Jen jediná nemilá se přihodila o svadbě věc, Ambrož, který měl jako první mládenec nevěstu do kostela vésti, se nedostavil, ač naň čekali skoro do samého poledne.

„Proč tomu starému mládenci říkals?“ vyčítali ženichovi příbuzní s jeho strany; mrzeli se, že přijdou pozdě k obědu, když s oddavkami tak

dlouho se otálelo. „Což ho neznáš? Věru podobá se, jako bys ty jediný nevěděl, že mezi lidi nejen nechodí, ale ani se nehodí. Jen kdyby nepřišel, ten by nám průvod okrášlil; každý, kdo ho nezná, by se nám s ním smál, myslil by si, že chtěl nevěstu krojem svým potupit a zlehčit.“

Ale Evička prosila snažně, aby měli přec jen strpení; nebude-li Ambrož chtít neb moci na veselku přijíti, že to zajisté vzkáže, *ona* že si přála, aby mu Štěpán řekl, *on* že hned nechtěl, předstírajíc bratrovo podivínství. Ale když Ambrož nepřicházel a nepřicházel, vložil se do toho mlynář, Evička si musela dát říci a nejbližší ženichův strýc vedl ji místo švakra do kostela. Byltě to chlapec jako panna; všichni, kdož Ambrože znali, jedním hlasem tvrdili, že by jí to s ním nebylo do smrti tak slušelo, aby byla ráda, že se s nevlídností svou nedostavil, že by byl ve všech veselost zarazil. Ale Evička vrtěla na vše smutně hlavou nejsouc ani dost málo s průvodčím svým spokojena. Bylo jí to tuze líto, že s Ambrožem se nevede, že na svadbu vlastního bratra nepřišel a že vůbec ani jednou ještě v mlýně se neukázal, ač mu tolikrát vzkázala, aby se přec také k nim podíval. Patrně tuze málo na ní mu záleželo, jakž ji to bolet nemělo? Snad dokonce bratrovi bránil, aby si ji vzal, žádal si snad švakrovou rodu vznešenějšího, dcerku z některého dvoru a nikoli schovanku jen, dítě to chudé matky a otce zpustlého?

Až na několik slziček při této příležitosti v oku rozmáčknutých počínala si ale Evička tak statně, že všichni, jimž byla povědoma měkkost srdce jejího a vděčná její k pěstounům láska, velice tomu se podivili, připisujíce to její náklonnosti k ženichovi. Zaplakala lidem na očích jen jedenkrát a to když večer před oddavkami mlynářce a

muži jejímu za vše děkovala, co od dětinství dobrého jí učinili. Jinak se jí již ani jednou zrak nezarosil. Zapomínala vše nad úlohou jí očekávající; u porovnání s tím, co na zřeteli měla, vše ostatní se jí zdálo malicherné. Připravujíc se na úkol svůj, naznačujíc si dráhu, kterou se za ním bráti bude, víc a více v duchu se přesvědčovala, že si ji bůh zvolil, aby napravila, co jiná spáchala. Vědomí to tak velice ji povznášelo a blažilo, že chodila jako po oblacích, bližší jsouc ve svých citech nebi než zemi. Ano, byla nástrojem boha samého, jenž slitovav se nad nešťastným rodem. kroky její v podvečer Svatojanský ke kříži řídil, kdež se Štěpánem ji svedl. Čím déle myšlénkami těmi se obírala, tím určitěji se jí zdálo, že již po mnohá léta vše v životě jejím k účelu tomu směřuje. Její procházky k osamělé kapličce, jíž každý jiný se vyhýbal, kdež myšlénky její brávaly vzlet tak vážný a posvátný, za úvod a předpravu považovala událostí nynějších. Sotva by bylo jinde mlynáři připadlo zmíniti se jí o napolo zapomenutém krvavém činu předků Potockých, čímž položil jí do srdce první pro ně soustrasti símě. Od té chvíle o Potocké se počala zajímat, i zdomácnělat mezi nimi v tom starožitném jejich stavení, než ještě na vlastní oči je spatřila. Kdyby se nebyla domnívala, že přijímajíc námluvy Štěpánovy, poslušna jest vyššímu jakémusi rozkazu, nadpozemské se podrobujíc moci, zdaž by se byla jedním odhodlala rázem, že opustí druhých svých rodičův, že poodejde od nich za cizím mužem, z něhož jí šla přese všecko přemáhání přec jen hrůza, slibujíc mu přede všemi lidmi, více že bude milovat teď jeho než dobrodince svoje? — Ne, ne, nikdy by se tak nebylo za jiných stalo poměrů! Vidouc, že se pěstounům svým potřebna, zajisté by jim

byla sloužila až do smrti, na vdavky ani nepomyslíc. —

Evička neopustila hned po oddavkách mlýn, zůstala, jak obyčej si žádá, ještě několik neděl doma. Manžel ji co den navštěvoval jako milenec. Konečně ale vyžadovaly žně přítomnosti mladé hospodyně v novém domovu. Štěpán doléhal, aby k němu se stěhovala, k čemu pěstouni, vidíce nezbytí, konečně vzdychajíce svolili. Avšak přec se srdcem tak těžkým od sebe jí nepropouštěli, jak zprvu si myslili. Štěpán nadobro se jim byl zalíbil, co blíže ho seznali, jeho vášnivá přec tak ostýchavá a úctyplná láska k mladé ženě získala mu jejich důvěru a náklonnost. Spokojeně se usmívajíce pokaždé na sebe pohlédli, když Štěpán sebou trhl, položila-li Evička, na něco se ho tázajíc, z nenadání ruku na jeho rameno, či zarděl-li se až pod vlasy, přisedla-li si k němu nevolána, aby si s ním zahovořila, jak to v hospodářství si zavedou.

Mlynářka sama všecky schovančiny věci shledávala a rovnala, nedadouc si při tom od nikoho, ani od ní pomáhati, a mlynář strojil vlastnoručně vůz, na němž se měla nevěsta s nejlepším svým „zbožím“ z mlýna do hor stěhovat. Ale ač byly již den před tím dva velké vozy s hospodářským a domácím nářadím napřed do hor dopraveny, přec toho bylo na povoze nevěstině tolik ještě narovnáno, že nevěděly sousedky při stěhování osiřelé dívky, ženské příbuzné zastupující, kam s ní si sednou, aby ji muži šťastně do domu přivezly a nikdež s ní k úrazu nepřišly. Mládek jim musil podat z mlýna žebřík, jinak by se s ní nebyly zajisté na vrch peřin dostaly. Usadily se tam, pronikavě vřískajíce a výskajíce, dětem, veselým pokřikováním povoz provázejícím, plnýma rukama

sušené ovoce házejíce. Kudy jely, přidávalo se k nim houfně mladých a starých průvodčích, každý chtěl vidět, kterak se krásná Evička z mlýna stěhuje do hor. Evička na svém povýšeném místě se vznášela jako na oblacích, víc andělu než dívce se podobajíc, její oči zářily tak svatě a líbezně jako hvězdy, vždyť se blížila stavení kletému, jehož se měla z vyšší vůle stát spasitelkou.

Mladý manžel jí vyjel v ústrety se všemi svými soudruhy. Všichni měli koně samou kytku, fábor a pozlátko. Jakmile jezdci průvod nevěstin zdaleka spatřili, vytáhli z kapes s jedné strany bambitku, z druhé láhev a pozdravivše je střelbou ohlušující, jako bouřka od stráně k stráni se rozléhající, počali láhvím krky lámat, připíjejíce každému, kohožkoli na cestě potkali, na zdraví novomanželův. Jediný ženich nikomu nepřipil, neviděl jiného než vůz nevěstin a jí na sídle oblakovém zdaleka naň ostýchavě se usmívající.

„Dej mi, o bože, abych ho povždy ráda měla, jak písmo praví silně, tvrdě a nepřekonatelně, nesplákniž nikdy rosa slzí mých lásku tu ze srdce mého, aby vyplněna byla svatá vůle tvoje a nejvřelejší mého srdce touha," v duchu svém zvolala, spatřivši manžela z daleka naproti ní v letu náruživém cválajícího. Takového ještě nikdy ho neviděla, oči se mu jiskřily, vlasy okolo tváře mu vlály jako hříva zlatá, líce mu hořely, smělost, síla, bujnost mladistvá v každém hnutí, pohledu, tahu se jevily. To již nebyl ten milenec třesoucí se, dotkla-li se ruky jeho, to byl její pán, v jehož moc byla teď neodvolatelně vydána na milost a nemilost, při němž vytrvati musila, nechť jí křivdil a ubližoval jakkoli, na něhož nikdy a nikomu si stýskat, proti němuž nikdy zbraň, ochranu, útočiště hledat nesměla, ba nesměla ho ani obviňovat ve

vlastním srdci, za vše jen dobrořečením se mu odměnujíc. I tázala se samu sebe úzkostlivě, zda-li dostačí přec jen síla její ruky a srdce jejího, aby bujného toho oře, jehož šíji dosud pranic netížilo, vždy na uzdě udržela, jestli bude na dál rád a povolně poslouchati hlasu jejího, jehožto zvuk všecku krev do tváře teď mu hnával? A zas si dodala zmužilosti myšlénkou, zdaž by byla k úkolu tomu mezi tisíci povolána, kdyby v ní nebylo vhodných k tomu vlastností, na ní jedině že záleží, aby jich patřičně k blahu jeho použila.

Štěpán k ní se přihnal, podávaje jí plný kalíšek vína, z něhož dříve jí připil. Nesměle z rukou jeho jej přijala a dopivši jej, daleko přes hlavu si jej přehodila na důkaz, že všechen po domovu stesk na místě tom zapila a odhodila. Na tento čin zdvojnásobil se hluk, střelba a výskání mysl omamující, veselost dostoupila vrcholu. Mládenci obrátili koně a jedouce dvěma dlouhýma řadama vedlé vozu práznili pilně láhve s průvodkyněmi nevěstinými. Avšak brzo nebylo vidět ni vozu ni průvodu, hustý oblak dýmu a prachu je obklopoval, z něhož se řítily blesky a zaznívalo smích, cinkání skla, rachocení ran.

Mladí manželé dávno před ostatními domů dorazili. Se smíchem uvítali průvod na prahu i počali všem sloužit koláči, pečení a pivem z mlýna k této příležitosti sem dříve zaslanými.

Jak Evička kalíšek přehodila, přetrhnuvši tím jakési poslední pásku k domovu ji vížící, nemohl se Štěpán již držet, i dosáhl si pro tu, která teď teprv byla jeho, do výšky rukou mohutnou a neohroženou, podávaje si ji s vozu jako pírko. Posadiv ji před sebe na koně uháněl s ní tryskem tak divokým k domovu, že Evička zděšeně oči zamhouřila, myslíc nejinak než že nastala jich obou

poslední hodina. On však strachu jejímu se jen smál, nezastaviv se dříve v cvalu šíleném, až stál na dvoře svém před vraty domu, kteréž musil překvapený čeledín před ním do kořan otevřít tak jako dvéře do sednice, načež Štěpán vstoupiv se svou mladou ženou v náručí do ní koňmo, třikrát volně ji obejel. Byltě jako zpitý a přec nebyl více požil vína, než co ho Evičce připil, ale byltě opojen krásou manželčinou, neznal se radostí. Pořád měl na ní oči, jichž teď již rozpačitě před ní neklopil, k nikomu jinému než k ní po celý večer ani nemluvě, ač nejvzácnější sousedé u něho se shromáždili, aby mu štěstí přáli a novou spoluobčanku, jíž předcházela pověst tak pochvalná, pozdravili. Vidouce krásu a líbeznost její, pravili si, že takové nevěsty u Potockých ještě nebylo, a tak rád jako Štěpán že se také ještě nikdo ze stavení toho neženil; i usoudili mezi sebou, jestliže si přestane nový manžel jednou ženy té vážit, tož že by pak již neměl farář žádnému z rodu toho udělit dovolení k ženění.

I Evička byla jako opojena přijetím mužovým, jeho soudruhů a sousedů. Tak slavně nepřibyla ještě žádná nevěsta do nového domova, co snad hory stály. Kdykoli si v mlýně zpomněla na to staré šeré stavení v stínu lesním, kdež tak hrozné se udály věci, pokaždé si pomyslila, že to bude asi trvat dlouho a dlouho, než tam jen poněkud uvykne. A hle, bylať tam hned první hodinu jako ode dávna, vše na ni se usmívalo a vlídně jí kynulo jako ti dobří sousedé; každý ten temný kout vysýlal k ní pohled tak přívětivý jako čeládka, a když se šla podívat do zahrádky a do sadu, tu jí připadalo, že ji tam provází šepot tak radostný, jako šelestil manželovi ze rtů. Jakž by se nebyla hned jako doma cítila, když tolikerá ji uvítala láska nelíčená?

Jen jedno opět ji rmoutilo. Ambrož zas scházel mezi mládenci, kteří v ústrety jí přijeli, scházel i mezi domácími. Žeť takový divoch, přec lidem nevěřila, nezapřel víru, že pochází po přeslici zpodivínského plemene Kobosilova.

Avšak když Evička švakra konečně poznala, bylať tomu skutečně ráda, že na svadbu nepřišel a žeť právě ten den, když se přistěhovala, asi naschvál odejel. Byl by zajisté, ne-li ve všech, aspoň v ní veselost zarazil, jak příbuzní jeho o něm právem tvrdili. Již se nedivila, že i ta nejsmělejší děvčata se vzdala naděje se „starým mládencem“ čeho svésti a že žádné z nich ani na mysl nepřišlo, poslat mu o pomlásce kraslice, o posvícení koláče a o masopustě buchty. Každý o něm mluvil a s ním nakládal jako se starcem, který má život dávno již za sebou, ač se nemohl nikdo pamatovat, kdy tedy vlastně byl mlád a kdy žil, byltě prý pořád stejný od nejútlejšího dětinství až do nynějška, kdež mu bylo nějaký rok přes třicet.

Evička právě vařila oběd, když služka k ní přiběhla, oznámivši jí, že se bratr hospodářův z jízdy své vrací. Slyšíc skutečně vůz do dvora vjíždět, nechala hned vše stát a ležet, umyla si ruce a rychle si uvázala čistý fěrtoch, aby slušně ho uvítala. Avšak švakr ji předešel, byltě dříve v sednici, než ona mu naproti v síni. Vešel s ohromným v ruce bičem, který hodil i s nízkým širokým svým kloboukem nedbale kamsi do kouta. Evička zašeptala nesměle něko lik slov, pravila si dříve již v duchu, že setká-li se u ní se srdečností, zajisté jí neodolá, vždyť se dosud každý vzdával rozmilému jejímu způsobu, byla si moci své nad jinými při vší skromnosti přec jen vědoma, ale tenkráte se zmýlila.

Bylo to dnes ponejprv, co kdosi podanou mu

ruku její nestiskl, co jí nesplatil ni pozdrav ni uvítání. Ambrož místo odpovědi jen chladně a krátce hlavou pokynuv šel okolo mladé a krásné švakrové, s níž ponejprv dnes se setkával, rovněž tak netečně jako okolo u dveří police s cínovým nádobím podivného starožitného útvaru, jemuž podobného marně by se již bylo v krajině hledalo. Odepínal si opasek okolo těla několikráte ovinutý a položil jej opatrně do truhly železnými sponami ke zdi přidělané, mědí okované a ozdobené, pod nebesy v záhlaví lože stojící. Spíše by byl člověk pohnul celým stavením, než do ní se dobyl. Nebyloť při ní zámku, víko povolilo jen, když se na péro máčklo. Na kterém se nachází místě, byloť rodinným tajemstvím. Z truhly té nejlépe šlo na jevo, žeť bývala za starších časův, než ještě musil bratrovrah život svůj si vykoupit, u Potockých asi veliká zámožnost, takové schránky na klenoty a peníze mívali jen na zámcích, málo kde na dvorcích, a ve statcích nebyly nikde ani vídány.

Evička s rostoucím úžasem na švakra podivína pohlížela. Nezaráželať ji pouze jeho úsečnost a k ní nešetrnost, nýbrž podobnost překvapující s obrazem, který byla mlynářka posluchačům svým o Józe podala. Měltě její utrejchové oči, takový hrozebný mrak, jako na čele jeho, sedával i na čele jejím, takový povržlivý a trpký úsměv vlnívál se zajisté i jí okolo rtů. Nebylť ostatním Potockým, z jichž očí hleděla beztarostnost, lehká mysl a veselost překypující, ani dost málo podoben, „nepadal“ do otcova rodu. Byltě to vůbec zvláštní zjev ten Potockých mrzout. Bylo hned znát na jeho jako uhel černých vlasech a vousech, visících mu v proudech bohatých okolo hlavy a tváře, že se jich nůžky nikdy nedotýkají, oděv měl na sobě skutečně takový, že v něm již nechodili v ho-

rách nejstarší lidé, jezdívali snad v něm předkové jeho na ty staré české sněmy. Nejchudší ve vesnici pacholek nebyl by se tak ustrojil jako Ambrož, syn to z nejstarší a nejznámější na okolí rodiny, bohatý obilník. Vězel v krátké modré kazajce, černé „brslenky“ (kožené spodky) dosahovaly mu až nad kolena, holinky u bot až pod kolena, mezi tím mu bylo vidět bílou, pestře vyšívanou punčochu. Byl zapnut až ke krku do červené soukenné vesty, tak volné a dlouhé skoro jako ta jeho kazajka, na níž byl přehrnut široký od košile límec také pestře vyšívaný. U vesty a kazajky měl knoflíky bílé kovové, velké jako pěst, pravý to zázrak, že se sukno tíží jejich nenatrhlo. Ale oděv ten jaksi k němu náležel, nebyl v něm tak nápadný jako by se byl zajisté každý jiný v něm vyjímal, člověk si ho nemohl vlastně v jiném ani tak snadno pomyslit, nebyl by mu jiný, novější kroj zajisté ani dost málo slušel.

Uloživ opasek a spustiv víko na truhlu, konečně k švakrové se obrátil.

„Tos chytřejšího nevěděla než k Potockým se vdát?“ místo odpovědi na uvítání její se tázal, drsně drsná ta slova ze sebe vypraviv.

„Poslyš,“ pokračoval pohrdlivým o ni zavadiv pohledem, „abys hned věděla, na čem se mnou jsi. Mívají švakrové v obyčeji nadhánět svobodnému bratru mužovu ze všech koutů nevěsty, aby, oženivše ho, se ho zbavily, i ohlašuji ti tedy hned na počátku, abys práce té si ušetřila, anať by ti beztoho nic platna nebyla. Kdybych zpozoroval, že výstrahy mé si nevšímáš, hned sice z domu mne tím vypudíš, avšak zároveň i od bratra v obchodu se odtrhnu, co by snad mu právě k největšímu prospěchu nebylo. Je mi to sice jedno, kde jsem, tu či jinde, ale nerad odtud bych se

hnul, poněvadž jsem tu zvykl. Dopřeješ-li mi zde pobytí, zajisté ti nebudu příliš k obtíži. Nedám si od čeládky sloužit, do domácích záležitostí se nepletu a co na stůl mi postavíš, se vším budu spokojen, nežádám si jiného než abych měl od tebe pokoj, abych ti jej mohl dát také.“

Ambrož nevyčkal odpovědi, na kterou by si byl musil ostatně ještě chvíli počkat. Evička ho poslouchala jako u vidění. Takového člověka co živa neviděla, o takovém nikdy neslyšela, ba ani nečetla; čím déle naň patřila, tím méně jeho povahu chápala, tím méně do něho se vpravit mohla, to byl jiný tvor než ona a lidé ostatní. S takovou příkrostí ještě u nikoho se neshledala a přec přišlo do mlýna do roka na sta lidí bohatých, chudých, šťastných, nešťastných, měla dosti příležitosti povahy poznat a pozorovat. Byl skutečně srdce tak chladného a nelaskavého, nebo ho stihla nehoda, kteráž ho tak ztrpčila? Ale nikdo o žádné nevěděl, jinak by se byl ten či onen zajisté o ní zmínil, aby chování jeho omluvil či objasnil, vždyť přicházelo vše na jevo, i Ambrožovo tajemství by nebylo dlouho zůstalo tajemstvím.

Švakr ze sednice tak zprudka odešel, jak byl vešel. Evička slyšela, kterak se ubírá po vrzajících a jako žebřík příkrých schodech nahoru do nejvyšší z celého stavení komory, kteráž byla zároveň nejtemnější a nejsmutnější. Bylať ke skále obrácena, na níž strmělo sbořeniště chalupy Kobosilovy a zastíněna křovím z kamení vyrůstajícím. Tam v polovičné temnotě vězíval sám a sám jako kulich v dutém stromě po celý čas, co doma se obmeškával, nepouštěje nikoho k sobě, s nikým ničeho nemaje. Vycházel jen ze skrýše své, aby potřebnou nařídil věc neb s bratrem stran obchodu se smluvil, jehož duší byl skutečně, jak i Štěpán se přiznával.

Avšak i při něm nikdy prý se nezahřál, zůstával při největší ztrátě tak lhostejný jako při největším výdělku.

Po jeho odchodu viděla Potockých sednice s tím mohutným uprostřed sloupem, který její stáří tak výmluvně hlásal, první Eviččiny slze. Prolévala je nad švakrovou k ní urputností, nad špatným jeho o ní míněním i hrozbou jeho. Ponejprv dnes na někoho se rozhněvala, dosud nevěděla, jak to je, má-li člověk na kohosi zlost. I umiňovala si, uchvácena jsouc hněvem spravedlivým, že bude k němu jako on k ní, ani za mák, ale ani za mák lepší, že mu jej poskytne, pokoj ten tak pánovitě žádaný. Chtěla mu přát jako nejbližšímu příbuznému svému a mu sloužit jako bratru vlastnímu a hle, on jí to takovým ošemetným překazil způsobem, hluboce v ní poranil cit i hrdost. Co tím chtěl říci, tázaje se jí, zda-li chytřejšího nevěděla než provdat se k Potockým? Že byla pro ně tuze vznešena, zajisté si nemyslil, zdála se mu tedy navzdor přínosu svému přec jen pro bratra za příčinou nízkého asi rodu sprostou. Ale rychle slze si setřela s tváře, slze rozjímáním tím jí vylákané, slyšíc v sadě manželův hlas domů se blížiti. Nechtěla, aby viděl že plakala, po příčině pátraje, a aby přišlo pro ně k jakémusi mezi bratry sporu, který by byl prchlivý Štěpán zajisté ihned započal, slyše kterak ji Ambrož uvítal.

Zpráva, jak slavně a radostně Štěpán a spoluobčané Evičku přijali, brzo se roznesla po celém okolí, i doletěla již druhé ráno se sousedkami s prázným povozem se vrátivšími do mlýna. Od té doby minul málokterý den, aby nebyli meličové z hor přicházející starcům vychvalovali štěstí mladého páru, jeden neslýchanou Štěpánovu k ženě lásku, druhý jeho k ní povolnost; co byla v domě, od ní prý se nehnul, celý svět proň se propadl,

odjížděl jen když za obchodem musil; druhý zas se zmiňoval o Eviččině čipernosti, třetí o její příčinlivosti a pilnosti, vypisuje pěstounům, kterak v domácnosti se otáčí, starý dům v pořádek uvádějíc a zvelebujíc, takové hospodyně že není v celé vesnici. Však toho tam bylo potřebí; nebylo manželky pečlivé v domě po mnohá a mnohá leta, a služka, kterouž starý Potocký domu svému vnutil co hospodyni a synům co matku, hleděla jedině prospěchu svého, vědouc, že po smrti ochrancově se bude musit ze stavení klidit, což také se jí vyplnilo. Evička měla po ní co čistit a rovnat, až mnohdy nevěděla, kde jí prací hlava stojí a jak do toho, aby vše co nejlépe a nejrychleji spořádala. Avšak uchopila se toho tak dobře, důkladně a šťastně, že se za krátko nikdo u Potockých nepoznal. V sednici to vypadalo jako v kapličce, vše tam mělo svoje místo, vše se lesklo a svítilo jako dole v mlýně, na dvoře bylo čisto a uklizeno jako na stole, v chlévách by byl mohl člověk směle bydlet a což teprv v zahrádce pod okny, kdež nebývalo jindy než žíhavek a bodláčí! Květ se tam teď usmíval vedlé květu, člověk kolem jdoucí věru se musil podivit, že je ho na světě tolik mnohobarevného a různotvarného.

Nemusili se však pěstounové Eviččiny spoléhat na cizí lidi, viděli na ní samé, kdykoli do mlýna zavítala, což ovšem pro velkou v domácnosti práci tak často učiniti nemohla, jakž by si byly obě strany přály, že se jí asi zle nedaří. Květla jako růže a koukala jako jarní na nebi sluníčko. I přestala mlynářka znenáhla plakat, oknem k horám pohlížejíc a mlynář při tom čelo již nevraštil.

„Ještě tě Józa nestraší?“ tázala se mlynářka schovanky pokaždé, když na cestě k domovu až k olším ji doprovázela.

„Ještě ne," pousmávala se Evička, „což nevíte, že i kdyby chtěla, mne již strašit nemůže, poněvadž jsou, jak nebožtík mlynář tvrdil, již všichni duchové dávno od dobrých lidí vymodleni? Třeba u Potockých za prabábu tuze se modlili, přec jste vy a vaše nebohá máti zajisté tolik za ni se naříkaly „otčenášů" a „zdrávasů," že má již svatý v hrobě pokoj, o svět se nestarajíc."

„A co švakr?" tázal se zas mlynář. Provázival schovanku ještě dále domů než pěstounka, chodíval s ní až na louku, kdež jdouc s mlynářkou ze čtyřnedělní, tolik se byla naklouzala na hladkém jedličí v prvních nových svých střevících.

„Ten ovšem pořád ještě škaredí a snad jak živ již s tím nepřestane," Evička rozhorleně na Ambrože žalovala, „nemusí-li mezi nás, nechodí, a já ho nevolám. Štěpán arci nechce, abych z toho si co dělala, jemu je to jedna věc, nechť kouká bratr tak, či tak, ale mě je to přec jen líto, že námi pohrdává, aniž mu k tomu zavdáváme příčiny nejmenší. Věřte, nevlídněji ještě se má k nám než k lidem ostatním, stojím na svém, že nechtěl, aby si mne Štěpán bral."

„Dosti možná, ale přec to jen zůstane divnou věcí, proč je ten člověk takovým samotářem, pravý to opak všech potockých. Buď je to muž dokonalý, jemuž se protivuje křehkost lidská, či člověk jen sobecký, jenž lidí se straní z příčin nekalých. I já smýšlím jako tvůj muž, nevšímej si jeho mrzoutství, když víš, že mu neposkytuješ úmyslně k tomu příčiny; kéž by u Potockých jiného nikdy tě nermoutilo než švakrova zakaboněna tvář."

„Ba pravdu máte," Evička horlivě mu svědčila, „kéž by mi tam horšího souzeno nebylo než patřiti na starého mládence, kterak se na ten svět mračí. Za to mne má Štěpán tak rád, že se před

ním až někdy hanbím, myslím, že toho nezasluhuji; co jsem proň posud učinila, že tak velkou mně věnuje lásku? Ni já jsem se nemusila do lásky k němu nutit, jak jste mne strašil, myslila jsem bůh ví co to za těžkou věc, a ejhle, přišla mi sama, když jiného než dobrého a milého mi neprokazoval. Nevím věru, jak bych toho dokázala nebýt mu za to vděčnou. Musím se pokaždé zasmát, pomním-li, kterak jsem se k sňatku s ním odhodlávala nejinak než jako na popravu či aspoň do věčného vězení. Kdykoli na Štěpána jsem si zpomněla, srdce ve mně zabuchalo, jako by se mi chtělo utrhnout. Nemyslím sice, že mám vyhráno a že by nebyl Štěpán s to vyvést nějaký veselý kousek, kterým by mně trochu domrzel, dosti možná, že mi jednou někde vypije několik láhví vína přes žízeň, že přeplatí nějaké drahocenné spřežení, že prohraje několik desítek či stovek, dobře Potockých tehdáž jste mi vylíčil: jsouce v rozkoši vychováni, neumějí se přemáhat i považují za ponížení, mají-li toho, čeho se jim právě zachce, si odepřít, neb z ohledu k jiným toho se odříci, ale mát Štěpán při povaze té zděděné dobré srdce a dává si ode mne radit, zajisté nikdy na dlouho a do opravdy mne nezarmoutí.“ —

„Počítám, že Potockých rodinná nemoc konečně se vyzuřila,“ mínil i mlynář, když minul osudný první rok, aniž slyšel od schovanky nejmenšího na muže stesku. „Štěpánovi předkové začali prý vždy již v prvních měsících dělat zle, a když rok s rokem se sešel, bývalo tam již vše v plném plameni. Podobá se mi, jako by chtěla ta Józa bez zápasu sama ustoupit, lekajíc se bojovnice tak statečné a neohrožené jako jsi ty.“

„Bez zápasu?“ zvolala Evička, „ne to nechci, ať ustoupí, ale teprv po boji poctivém, jinak by

se mi opravdu pořád zdálo, že má přece ještě cosi za lubem.“

„Ty přec jen zapřít nemůžeš, žes ženskou,“ mrzel se pěstoun,“ bez „casných“ (všetečných řečí) nelze vám se obejít.“

„Avšak Evička věděla, kterak ho se svou „casností“ nejrychleji usmíří. Vzala ho okolo krku a zulíbila mu jeho věrnou starou tvář tak upřímně, že ji pro boha prosil, aby ho přec již pustila, jinak že ho uškrtí a on že by tu ještě nějaký rok rád „pobul.“

V napnutí mysli rozblouzněné rozloučila se Evička po sňatku svém s mlýnem; poznání nových poměrův a povah, zvykání a konání nových povinností, tisícerá s tím spojené dojmy nedopřály jí oddechu a poklidu. Každý den měl svou událost zajímavou a úchvatnou, nenaskytovalo se jí ani jediné osamělé hodiny, kdy by se byla mohla zahloubat do vlastního nitra jako někdy u kapličky. Dny jí míjely při práci a s mužem laškování jako hodiny, měsíce jako týdny, nevšímala si a necítila proměny v přírodě kvetoucí ji obklopovalo jaro, mužova horoucí k ní láska.

Když ale k druhé se schylovalo zimě a na polích znenáhla práce přestaly, když bylo nejen již obilí, ale i brambory a zelí pod střechou, když minulo posvícení, kdež pěstouny u sebe po celé tři dni častovala, nejněžnější je obklopujíc péčí, když z rána louky se zabělávaly mrazem šedivým, a Štěpán kázal stavení obložit smrčím a okna do pola vystlat mechem, čehož nebývalo v mlýně nikdy potřebí, ant stál v tišině, když počala nad horami mhla se stahovat, houstnout a do údolí se spouštět, každý den o velký kus dále stojíc u Po-

tockých před okny s touže nepohnutelností a zarytostí, jako by chtěla stavení nadobro a navždy od celého světa odloučit, když konečně sníh zavál všecky stezky, nakupiv okolo domu valy a hradby, které se musily prokopávat, chtěl-li se člověk dostat ze sednice do stodoly, a týdny míjely, než k nim soused zavítal, tož se položilo cosi na srdce Eviččino, co se na vlas podobalo venku té studené šedé mlze, aniž věděla, jak a proč se jí to najednou do prsou vloudilo, vždyť bylo vše, ale vše při starém.

Teď teprv poplakala si mladá žena, neslyšela-li, procitnuvši v noci, milé obvyklé mlýna klepání, pohřešovala je jako dítě matčinu ukolébavku, jako sestra důvěrný s bratrem rozhovor. Buď obklopovalo stavení ticho hrobové zimní noci, kdež sníh chvatem mlčelivým na ně se sypal, jako by je chtěl ještě za touže půlnoc v příkrovech svých udusit, nebo do něho při prudkém mrazu vztekle se opíral vítr. Staré stěny pak praskaly, na střeše bouchaly hřeby povolující, povaly a trámy sténaly, les naproti naříkal a u potoka ve vrbách to plakalo a kvílelo až hrůza poslouchat. Teď teprv chodíval na Evičku strach pověrčivý, i počala se báti těch zákoutí temných a mlčelivých, které se jí byly při příchodu jejím tak útulnými zdály, bývaloť jí, jako by se v nich rodila budoucí nějaká tajemství tak hrozná jako to, které pod křížem zakopáno. Teď teprv slýchávala v jekotu větru bědování bratrovraha a samovražednice. Zalomcovalo-li pak povětří prudčeji domem, zatloukly-li náhle větve stromu do okna, tož v polosnění traplivém jí připadalo, že se do sednice již dobývá Józa, aby za to ji pokutovala, že ji chce připravit o její nad stavením tím moc. Vykřikl-li v tom právě muž z těžké dřímoty, rychle

na nohy skočila, aby ku pomoci mu přispěla, myslila jižjiž, že do sednice vnikla, ubližujíc mu. Teprv když rozkřesala a naň si posvítila, poznala, že jí jiného nestraší než cit předrážděný burácením živlův, a zahanbeně na lože se vracela, že takovým podléhá vidinám. S němými pak si připomínala slzami vlídnou svou komůrku v lomenici mlýna, již si měsíc vždy zvědavě skrz na skrz prohlédnul, svítě tam do všech koutů najednou, kdež ji tak pilně navštěvovaly hvězdy, kdež se tak mile poslouchal šumot vody mlýnské kolo ženoucí, a vzdálené šepotání olší, které si mívaly celou noc co povídat, kdež ji budívali jen holubi pěstounovi, klubajíce při prvním zlatém jitra pohledu na okénko její. To již musil být všude jinde soudný den, zafičelo-li to okolo mlýna tak pronikavě a děsně jak zde po celou jeseň a zimu den co den. Avšak Evička poznávala, že nejen povětří a kraj, ale i povahy tu jsou ostřejší, hranatější, tvrdší než dole v údolíčku. V mlýně bývala chasa jen v dobrém napomínána, tu křikli bratří jeden více než druhý, nebyla-li jim některá věc po vůli, a čeládka odpovídala vzdorně a urputně: také mívala tato neustále vánoce (čas k stěhování), Evička musila pořád zvykat novým tvářím. V mlýně přes neustálé krádeže přec nikdy na nic zlého si nepomyslili, i vídala tedy s hrůzou, kterak Štěpán dvojku nad postelí visíci večer co večer prohlíží, je-li na ní vše v pořádku, aby mohl zahnat špatné lidi, kteří již nejednou k Potockým se dobývali.

Ale trpce Evička se kárávala za takové bezděčné porovnání starého domova s novým, nevděčnicí se zovouc, kteráž citlivůstkářstvím se prohřešuje. Opakovala si pak rychle, že jí dělá Štěpán pomyšlení, že ale přec nemůže za zimy, větry a lidi! Dosud ji tak vroucně miloval jako v první

den. Pořád ji jen chtěl držet v náručí, neměla nic dělat, jen děvečkám práci poručit; odjížděl-li na trh, daleko za stavení ho musila doprovázet; udával jí na vlas hodinu, kdy zas se hodlá vrátit, aby mu mohla přijít v ústrety; dělala si v domě co chtěla, jak to zaváděla, tak se mu to líbilo; na peníze z mléka, másla, vajec ani se jí netázal, mohla si s nimi dělat, co chtěla, nebránil jí jako jiní mužové vida, že podporuje chudé ve vesnici rodiny; nosíval jí z cest drahé šaty, snad by jí byl koupil každý týden na nové, kdyby si toho nebyla naprosto zakázala; jak byla nějaká hlučná muzika, hned tam s ní se pochlubil, nedával jinak, musila se mu pak do svých nejpěknějších věcí ustrojit a čím více hedbáví na ní šustilo, tím spokojeněji se usmíval; na nic ale, na pranic si nemohla stěžovat, všeho měla nejen dost, ale i nazbyt, a přec jí počalo cosi scházet, přec jí to teď v starém domě někdy tak ledově ovanulo a podivný cit samoty a opuštěnosti při tom ji uchvacoval, nikoli jen byl-li Štěpán na cestách, nýbrž i když byl doma, když sedal vedlé ní — ba právě tenkráte skoro nejvíce, když, sedě jí po boku, jí do ucha šeptal slova nejzamilovanější . . .

Tázala-li se pak polekané samy sebe, proč asi tak s ní se děje, tož si pravila, že tím vinen není než Ambrož. Dosud chodil po stavení jako duch, zmize, kdykoli naň chtěl člověk ostřeji pohlédnout neb ho oslovit Jakmile tak zamračeně a němě do sednice vešel, více jinému světu než nynějšímu náleže, jako by byla sáhla na ni smrt. Způsob jeho pořád víc a více se jí protivoval, myslívala si, že jen při člověku zlomyslném může býti taková zarputilost, i trápilo ji, že s ním musí bydlet pod jednou střechou a s ním jídat u jednoho stolu.

Avšak tenkráte byla Evička ponejprv ve svém životě sama k sobě neupřímnou, i hleděla si něco namluvit, co nemělo podstaty. Ambrožovo chování bylo sice nesnesitelné pro mysl tak útlou, jaká byla její, avšak kdyby so byla chtěla podívat na dno duše své pohledem nezkaleným, jinou by tam byla nalezla příčinu pro nelad teď někdy v ní se ozývající než stálou, zádumčivou, nepochopitelnou nepřívětivost švakrovu. Ale ona pohledu toho se štítila, tušíc asi, že nemilé by se dopátrala pravdy.

Štěpán mladou svou ženu ovšem dosud stejné vřele miloval, cit jeho k ní neslábl, neochaboval, neměnil se, ale počal se měnit způsob, jímž jí jej dával na jevo. První čas ucházel se o její lásku jako rytíř, chtěl se jí zalíbit a citu toho zápal dodával mu cosi statečného, hrdinného, co skutečně tuze ho zdobilo v očích její. Zvykla mu za touto příčinou brzo a nemusela se do náklonnosti k němu nutit, jak pěstounovi pravila, přilnula k němu za krátko upřímně a vřele. Ale teď, kde jí byl jist, kde viděl, že se mu již podařilo ji si vydobyt, tu sebe tak nehleděl jako dříve, nebděl tak opatrně nad svými slovy a chováním, aby ničím ji neurazil, nechával si volnost, vždyť věděl, že je dobrá, shovívavá. Ale pohodlnost ta naprosto mu neslušela a nemile se dotýkala manželky něžnocitné. Podobalť se milý Štěpán, tak si počínající, zahradníkovi, který vida, že semínko, které do země vložil, šťastně vyklíčilo, je zalívat přestává, o jeho další vzrůst již se nestaraje, nebi teď zůstavuje, aby pečovalo o vláhu a slunce. Přivedla-li mu na počátku náhoda či zvyk hrubé na jazyk slovo, rychle u její přítomnosti je spolkl a vyřknul-li je přec z neopatrnosti, dlouho na to rozpačitě je zamlouval, ale teď je pověděl, třeba bylo sebe nemotornější, k čemu by se byl ještě dále ostýchal?

Tak to bylo v mnohém jiném, ba pomalu ve všem. Viděl-li, že žena při tom v tváři se proměňuje neb mimovolně od něho odvracuje — pěstouni její, ač bez vychování a vzdělání, přec ve všem nejpřísnější slušnost zachovávali a na domácích si žádali — tož zvolal:

„To to bouchlo, viď? Ale co na tom, nemá člověk povždy chuť, aby na něco učeného si zpomněl. Ostatně jsem svým pánem, nemusím nikomu na oči koukat, ani ne tobě, neb ty mne musíš mít ráda, nechť si jsem teď takový či makový. Slyšíš, ty mne *musíš* mít ráda, já se ti *musím* líbit, *musím* se ti zdát mužem nejlepším buď jak buď, není ti teď jiné pomoci.“

Nesmávala se Evička takovým řečem tak hlasitě a vesele jako on, začež od něho slýchala, že je upejpava jako nějaká slečinka, že dělá „starou,“ především ale že si hraje na učenou.

S poslední výtkou Štěpán vůbec tuze rád se vytasil, měltě jí hned po ruce, jak mile se mu zdálo, že se dosti málo v tom či onom od jeho náhledů uchyluje. Evička ale byla tak zvyklá, že se jí od dětinství pro její lásku ke čtení se všech stran v žertu i opravdu tak přezdívalo, i pěstounové ji velmi zhusta oslovovali: „ty osobo učená,“ že tomuto slovu v ústech Štěpánových málo přidávala významu. Vyslechlať je zrovna tak pokojně a vlídně jako když jí někdy řekl: „ty chrpooká.“

Po celý první rok měla Evička se zanedbaným hospodářstvím tolik práce a starostí, že neměla ani kdy, aby na svoje knihy se podívala. Někdy je oprášila, přerovnala, to bylo vše. Avšak, když si domácnost konečně přec jednou spořádala, když počala čeládka chápat a vše chodilo jako na šňůrce, tož nemusila k týdnu ještě nastavit neděli. Sedla si tedy ve svátek odpůldne, když se

šel Štěpán po obědě na pec neb do sadu prospat, do sednice k oknu s knihou. Na počátku neříkal Štěpán ničeho, ale za nějaký čas se počal kabonit, viděl-li ji s knihou v ruce, a pohlížel na její knihovničku, na polici vyrovnanou, skoro jako na soka nepohodlného, jehož hodlá jen tak dlouho trpět, dokud mu nebude zjevně překážet.

„Odpočiň si přec," jal se čtoucí ženu pobízet, „vždyť máš mezi týdnem práce dost, jdi a prospi se také trochu."

„Neposýlej mne přec spát za bílého dne," Evička mu odpovídala. „Nejsem ani dost málo ospalá, dosti za dlouhé noci jsem si odpočinula."

Ale Štěpán pokoje neměl.

„Tedy si zajdi k některé sousedce a pohovoř si s ní."

„Není ve vesnici žádné, od které bych se ráda něčemu přiučila, a hovory na prázno nikdy mne netěšily."

„Tedy si jdi na komoru rovnat svoje věci; vždyť to bývá největší radost ženštin, vidí-li, kterak se jim to množí."

„Nerozhazuji si věci svoje, strojím-li se, nemám tedy co rovnat. A prohlížet si šaty jen pro potěšení, zdá se mi zbytečnou ztrátou času. To víš, že mne paráda netěší, spíše bych si přála mít méně šatstva než více."

„Paráda ale musí být, kdo má k tomu, ať si ji kupuje, aby měli lidé co dělat ve fabrikách a v krámech co prodávat. Obživí do roka na tisíce lidí. Kdyby byly všecky ženské jako ty, brzo by vázl průmysl i obchod."

„Myslím, že by se to asi vyrovnalo, vždyť by zas šel průmysl a obchod jiný. Místo šatů kupovaly by si ženštiny, se mnou stejně smýšlející, raději pěkně knihy, s nimiž by se chlubily jako teď

damaškovými fěrtochy a loktuškami. Místo látek vyrábělo by se více papíru, místo vzorků na kartoun sázely a tiskly by se písmenky, malovaly by se obrázky, co by ubylo krejčům, přibylo by knihařům. Suď sám, z čeho by pošel větší zisk, zda-li z toho, když ženštiny nádherně se strojí, či kdyby čtouce se vzdělávaly? Čím dětem svým lépe by prospěly?“

„Co jen s tím svým čtením máš? Jak jednou do knihy se zabereš, již nevidíš, neslyšíš a od ní odloučit se nemůžeš,“ Štěpán místo odpovědi zabručel.

„Nediv se tomu a nebraň mi v tom. Vidíš, když tak celý týden v domácnosti se oháním, jen chlév a sklep, stodolu a půdu na mysli majíc, tož jsem žádostiva jiných myšlének, abych i ducha ochablého sotavila a posilnila, by chuť k práci ve mně se obnovila. Co stromu vláha, to duši mé čtení. Čtouc přemýšlím s tím, kdož knihu sepsal, co myslil pěkného, to si pamatuji, a kdykoli mezi týdnem při práci na to si zpomenu, vždy se zaraduji, i jde mi vše pak ještě jednou tak rychle od ruky.“

„Nemá si ale ženština trápit hlavu myšlénkami, není to nic pro ni.“

„Nebyls tomu rád, když jsme měli my první letos na okolí kuřátka a v zahrádce salátu, když se tam jiným teprvé zazelenala tráva? Netěší tě, že máme nejkrásnější z celé vsi dobytek, že dojí naše krávy o třetinu více než jinde? Kdybych, jak ty tomu chceš, hlavu myšlénkami netrápila, chodilo by to u nás jako jinde, co by ti snad přec jen asi zcela vhod nebylo.“

„Máš teď zajisté povídačku v ruce, při té přec ničehož nevyzískáš.“

„Zas se mýlíš, Štěpáne, čerpám z ní jako z knihy jiné poučné. Čtu-li o lidech šťastných, těším se při tom štěstí svému, i přemýšlím, kterak bych si je zachovala; čtu-li o zlých příhodách, výstrahu si dávám, dovídám-li se o bludech a vášních, které trudí lidskou duši, nabádávám se k opatrnosti, abych i já na nezcestí nepřišla, učím se z poklesků i ctností osob v spisech se vyskytujících. Daří se mi čtoucí asi jako tobě, muži milý, na cestách tvých, mnoho vidíš světem se projížděje, to se ti zalíbí, jiné zas v mysli zavrhuješ, co je dobré, to si pamatuješ a na vlastním zavádíš statku, vystříhaje se pilně chyb jinde spatřených. I já v knihách svých cestuji, hledím lidem do duše, stopuji jejich skutky, prohlížím si rodiny, domácnosti, a co v nich se mi líbí, ve vlastní zařizuji.“

„Ale k jakému je ti prospěchu, čteš-li, jako na příklad předešlou neděli, kdež do knihy tvé jsem nahlédl, když na okamžik ven vyšlas, o starých dávno minulých časech? Nejednala kniha tvoje o ničem jiném, než jak bývalo jindy v Čechách.“

„Dočítám-li se se zalíbením o osudech osob mi nepovědomých, jakž bych ráda neseznala osudy otcův našich? Porovnávám pak mravy a obyčeje jejich dávné s našimi a těším se, poznám-li, že jsme udělali skutečně od té doby krok ku předu. Ale při mnohé zas se zastavuji věci, překvapena jsouc výtečností toho či onoho zařízení předků i přeji si pak horlivě, aby obnoveno bylo. Ovšem toho prospěchu ze čtení podobného nemám, jaký má z toho muž, jaký na příklad bys měl ty, jenž budeš zajisté jednou mezi těmi, kteří obec naši spravují.“

„Dej mi svatý pokoj s obcí naší, tu ať si spravuje, kdo chce; mne aspoň k tomu nikdo ne-

dostane," zívl si Štěpán nevrle, že se mu nechce dát Evička „předělat" a zvrátil se na pec.

Štěpán na pec se zvrátil, což musilo u něho každé odpůldne býti, třeba po celý den prstem nehnul. Evička si mohla teď číst dle libosti a být jista, že ji tak hned nevytrhne, avšak po takové rozmluvě se jí do čtení nechtívalo. Pořád si musila při tom myslit, že ji s tou knihou v ruce rád nevidí, že snad přec číst nemá, když on tomu zřejmě nepřeje, až ji konečně zavřela, aby probudiv se, ji s ní nezastihl. Ale učinila tak s vlhkým zrakem. Když však neminula neděle, aby nebyl Štěpán cos na knihy a na čtenáře věděl, dávaje jí svou nechuť k nim pořád patrněji na jevo, tož je jednou, když byl právě na trhu, z police vyklidila, sebrala a nahoru na komoru vynesla, kdež do truhly je uzamkla, aby je již ani vidět nemusil, když tak velice na očích ho mrzely; ale klekla si k truhle na zem, zaplakavši nad ní jako nad hrobem, do něhož někoho milého jsme položili. Nikdy si nepomyslila, že se bude musit jednou od knih svých odloučit. Jaké to bývalo pro ni potěšení, když k polici pohlédla, kdež hrdě v několika řadách nad sebou stály. Musila se pokaždé na ně pousmát jako na dobré a drahé přítelkyně, s nimiž tolik krásných strávila hodin, od nichž tolika dobrému se přiučila, tolik nového a pamětihodného seznala. Teď bylo najednou po všem, tušila, že bude milým družkám asi dlouho souzeno v truhle zahálet a jí dole v sednici za nedělního odpůldne po nich tesknit. Štěpán ovšem netušil, jakou přinesla oběť, aby byl s ní ve všem spokojen, mnohem větší oběť, že v neděli nečetla, než kdyby se byla v ten den jídla zdržela. Avšak nejvíce zajisté jí bylo při tom líto, že on právě tomu nepřeje, co jí bylo po rodině její na světě nejmi-

lejší, vyzrazuje tím, jak málo dbá věcí vyšších, že jsou mu buď lhostejny nebo pro posměch.

Ba konečně si to Evička přec jen déle zapřít nemohla, že muž její ode všeho vznešenějšího netečně se odvracuje. Nečinil tak nikterakž, že k tomu chápavosti se mu nedostávalo, byl' nadaný a vtipný, ale raději užíval než ducha namáhal, a ducha namahání zdálo se mu skoro vše, i hovor vážnější. Jakmile se u něho sešli sousedé, hned sáhl do stolu pro karty; kdo chtěl začít o něčem jiném, toho zakřikl, nechal ho jen tenkráte vypravovat, věděl-li cosi hodně směšného, v takové rozmluvě jedině s chutí se účastnil, každá jiná více méně ho nudila. Noviny odbíral jen pro jmeno, aby mu vyčítat nemohli, že je lakomec, ale nikdy na ně se nekoukl. Chtěla-li mu Evička někdy večer z nich předčítat, nezpouzel se tomu sice, ale lehl si při tom hlavou na ruce a usnul u stolu tak pevně, že ho musila k večeři budit. Jak často připomněla si při tom Evička starého pěstouna, kterak kladl zrníčko nového, pracně vydobytého pojmu či názoru k zrníčku s uvědoměním radostným, pokrok sám na sobě sleduje. Co by byla za to dala, kdyby byl měl Štěpán v tom jeho žílu. Kéž by byla mohla s manželem hovořit jako s ním. Ve všem ji pochopoval, nemusila se mu s ničím tajit, kdežto musila před Štěpánem sebe krásnější a jí milejší myšlénku zamlčovat, aby se jí nevysmál, že je dětinská, či že chce rozumem svým dále dosahovat než jí stačí, neb aby dokonce při tom — nechrápal.

Štěpán její náhledy ale často nejen z pohodlí nýbrž i z hrdosti od sebe odstrkoval: „To máš zajisté z nějaké knihy nebo z novin," zprudka jí odpovídal, začala-li o něčem hovor, co jiného než právě událostí všedního života se týkalo, „prosím

tě, nepřicházej mi s tím. Ať si novináři poroučejí komukoli, já aspoň jich poslouchat nebudu. Já jsem já, vím, co dělám a co jsem, jiné mám věci na starosti, než abych skákal podlé noty lidí mi neznámých. Ty bys toho mohla také nechat."

Ale těžko by bylo Štěpánovi bývalo dokázat, jaké to vlastně má na starosti věci důležité, které mu nedovolují skákat podlé noty těch novinářů a čemu tak výborně rozumí, že mu není návodu moudrého v ničem již potřebí. Domácnost a polní hospodářství spravovala Evička s čeládkou, on jen tu i tam svou vůli projevil, ale nikdy sám ruky nepřiložil, vymlouvaje se na obchod, a obchod zas řídil Ambrož, bez něhož by byl sotva věděl kudy kam.

Dal-li se Štěpán večer se sousedy do karet a byla-li pak sednice plna kouře a hluku, tož uklouzla Evička nepozorovaně do sadu a zašla si ke kříži u potoka. Neměloť pro ni místo to pranic přísterného jako pro ostatní domácí, kteří neradi v stranu tu kroky obraceli, divíce se jí nemálo, zmizela-li v tu stranu; ba bylo pro ni plno posvátného významu, tu jí ukázal prst boží ponejprv zřejmě na kletou Potockých střechu, učinila si tam jako jindy u kapličky zpovědnici jakousi, kdež skoumala svoje svědomí a jednání, v dobrých se potvrzujíc úmyslech. Nebyloť u kříže sice rozhledu velkolepého, jímž by se byla duše její mocně povznesla, vše ohraženo skalami a houštím, ale za to tam nalezala na sta půvabů, jichž u kapličky postrádala. Ta průzračná voda, šumně s hora spadávající, ty staré vrby, zahalené až k patám v závoje mladých šepotavých větví, to lesní ptactvo, které v tu hodinu u potoka se slétalo, popelíc se v písku u nohou její tak směle, jako by ji za část kříže považovalo, ten černý les, jímž pronikaly sluneční paprsky jako pohledy ze samých vlídných přátelských

očí, mluvívaly k srdci jejímu řečí tklivou. Ale ještě milejší a významnější se jí stalo místečko u kříže, co spatřila naproti mezi jedlemi jednou náhle bod třpytící se jako hvězda stříbrná. Nemohla se nikterakž domyslit, co to, až zvědavostí puzena přeskočila potok, sledujíc tajemný ten svit tak dlouho, až vystoupivši na pokraj lesa, odkud celou přehlídla krajinu, shledala s pohnutím nevýslovným, že to vzdálený odlesk zrcadliny rybníka Dolanského, lesknoucí se v poslední umírajícího světla záři. Jak toužebně vztáhla ruce své k domovu milenému, jako by si byla chtěla proň dosáhnout a k srdci jej přivinout. Zůstala stát, nepouštějíc s něho očí, až noc milý obraz nepříznivě před ní zastřela. Kdykoli hvězda ta na ni u kříže se zakmitla, domů se vracela plna nové dobré naděje, plna nové dobré vůle. I zdálo se jí, že se to podívala pěstounům do drahých očí, do dobrých tváří, i že s nimi si pohovořila a že jí pověděli, jak ji mají rádi, jak nad ní bdí a za ni se modlí, každou myšlénkou jí žehnajíce.

Třeba Štěpán Evičku rmoutíval řečmi zpozdilými, přec nikdy mu to ani u kříže v duchu nevyčítala. Byltť u ní napřed ze všeho vyviněn a omluven, nechť si mluvil co mluvil a konal co konal. Vždyť vyrostl bez péče mateřské, bez lásky otcovské, zůstaven jsa od dětinství lidem cizím, kteří překážel-li jim, ho týrali, a měli-li z toho zisk, chybám jeho vyhověli, v nich nesvědomitě ho potvrzujíce. Byla připravena, že jí bude podstoupit zápas se záhubnými jeho vášněmi a hle, ani s jedinou u něho se nesetkala; jakž by mu byla mohla tedy za hřích pokládat, že na knihy jinýma hledí očima než ona, že novinám nevěří a nic na ně nedává, že v jiných hovorech mívá zalíbení než ona, že se směje, když ona se nesměje a že zívá

při tom, co ji zajímá? Vadila se sama s sebou velmi přísně, vstoupila-li jí bezděčně při některém hrubém a nešetrném jeho slově slza do oka, a ráda by se byla za každý mimovolný vzdech potrestala, mělať za svatou povinnost stále hledět jako jarní na nebi sluníčko.

První skutečnou a hlubokou pocítila Evička bolest, jíž se tak rychle nesprostila, jak by si byla přála, nýbrž která dlouho na ní hlodala, když náhle zemřel jeden z členů výboru a občané na Štěpánovi si žádali, aby on se stal náhradníkem jeho, což on jim naprosto s obyčejnými svými průpovídkami odepřel. I přidala se Evička k občanům a domlouvala mu před nimi tak důtklivě a líčila mu čestný význam úřadu tak nadšeně, že se jí všichni obdivovali, ubezpečujíce ji, že by si nebyli nikdy pomyslili, že by mohla mít ženština tak pěkné a moudré náhledy, litujíce při tom v žertu, že není mužským, aby si ji mohli zvolit do výboru místo Štěpána tak tvrdošijně se jim vzpírajícího. Ale Štěpán se nenechal pohnout, musilit občané skutečně odejít s nepořízenou. Evička, přidržujíc se přísloví, že žádný strom ještě jednou ranou skácen nebyl, počala po jejich odchodu znovu, jemně sice, ale ještě důtklivěji naň dorážeti, aby úkol mu navržený přec jen přijal, že to bude mít na svědomí, přijde-li na jeho místo muž neschopný a sobecký, který bude chtít z postavení svého kořistit, mnohému dobrému zabrání, bude li to jeho prospěchu na odpor, a o mnoho škodlivého a obci neprospěšného se zasadí, shodne-li se to s jeho ziskem.

„Již jsem ti několikrát pověděl a ostatně to snad sama víš, že k tomu nemám kdy , netrpělivě

znovu ji odbýval, divě se v duchu dnešní její neústupnosti, jindy při prvním záporném jeho slovu hned od svého upustila.

„To mi neříkej, Štěpáne, vždyť nejsi-li na cestách za obchodem, téměř každý večer několik hodin strávíš se sousedy u karet.“

„Nepřeješ mi toho?“

„Dobře víš, že ti všeho přeji, co tě jen poněkud těší, nezmiňuji se o kartách pro žádnou jinou příčinu, než abych ti dokázala, že máš i při svém zaměstnání přec jen ještě času dost, abys někdy prohlédl nějaký účet, či do schůze se dostavil, či nějakou cestu k úřadu vážil. Jiného od tebe se nežádá.“

„Tak! tys pěkná žena, chceš tedy, abych místo vyražení jiným sloužil?“

„Což je člověku lze lépe se vyrazit než koná-li co dobrého?“

Štěpán něco zamumlal, co na vlas tak znělo, jako by on o takové vyražení ani dost málo nestál, ale Evička dělala, jako by tomu nerozuměla.

„Jen si připomeň,“ horlivě pokračovala, „jak líčí starší sousedé doby minulé, když úřadníci s občany zcela libovolně nakládali, nařizujíce, čeho jim se zachtělo, a nikoli, co by bylo oněm prospělo. Jak toužili po větší samostatnosti, jak vroucně si přáli, aby jim bylo dovoleno, by si svoje záležitosti sami spravovati směli. Nahlíželi velmi dobře, že by se jim práce a čas při tom strávený v hojné odměňovaly míře. A teď, kdy tužby ty konečně se vyplnily, kdy jsou občané svými pány, kdy je neutiskuje ni vrchnost ni její služebníci, kdy si mohou vše dle vlastní libosti zavést, ejhle teď se podobá, jako by jim to nebylo podlé mysli a že touží po těch starých závislých, nepokročilých časech, kdy jim úřadník do všeho

mluvil, nad ně se vypínaje a jich zneužívaje, kdy se musili zdaleka klanět každému panu Franci, nad nimi pána na jejich mozoly dělajícího, že volají na sebe starou metlu — z pohodlnosti.“

Štěpán se slovům jejím hlasitě zasmál, nejspíše, že uhodla jeho smýšlení.

„Škoda, že jsi přec jen na kněze nestudovala, jak lidé o tobě říkali,“ zvolal mezi smíchem, „byl by z tebe býval výtečný kazatel, ale musím se ti vyznat, že nikdy rád na kázání jsem nechodíval.“

„Vyslovím-li radu či přání, za kázání to nepovažuj.“

„Tys přec jen podivná žena! Jiná by muže nejraději jen na provázku držela, hněvá se, přijde-li jí s takovou věcí, a ty mne mezi lidi sama posíláš.“

„Ráda s nimi o tebe se rozdělím, vím-li, že jim budeš ku prospěchu, avšak nemohu ženám zcela zazlíti, brání-li mužům, aby do veřejnosti nevstupovali a úřadů a povinností obecních nepřijímali. Velkou mají naši vesničané při sobě chybu, nemohou jinak se radit a mezi sebou rozmlouvat než dívajíce se při tom neustále do džbánku. Utratí za takové půldne záležitostem veřejným věnované, za co by jejich rodina celý týden doma žila. Vrací se domů obyčejně zpiti, dělají pak zlé, nejen že ztratili tento den, prospí i druhý, některý z toho i ochuraví. Zmařil čas, peníze i zdraví. Jakž mají tedy ženy veřejnosti přát, vidouce samé neblahé účinkování toho následky a žádných výhod patrných pro celek? Zajisté i tento neblahý návyk u občanů našich časem pomine, nebudou musit každý veřejný čin pivem navlažovat a zalívat, jak dosud se stává. Říkávát pěstoun, že je u nás ještě vše příliš nové a mladé, před dvaceti lety že byl náš lid ještě polovičním otrokem, robotníkem, tuze krátká to doba, než aby se byl mohl pojednou vy-

manit ze všech svých vad, z nichž nejzáhubnější je nepoměrné požívání nápojů dráždivých, které jsou zdraví škodlivé, schopnosti duševní seslabují a mysl popuzují, mineť málo která hromada beze sporů a hádek vášnivých a zbytečných, z nichž kořistí jen nepřátelé vzdělanosti národní potupně volajíce: „Hle, sám se chce spravovat národ ten a řídit osudy vlasti své a není s to spravovat sama sebe a řídit jednání svoje, nemůže vidět Čech korbel piva, aby se mu nezachtělo utopit v něm rozum svůj.“ Pročež tak vroucně si přeji, aby naší obce se ujalo několik svědomitých a v povaze ustálených lidí, kteří by ostatním byli příkladem a nediv se mi, že chci, abys mezi nimi byl nejpřednější.“

Eviččiny oči se zarosily při slovech těch, vyslovila skutečně nejvroucnější svoje přání, nejsvětější svou touhu. Srdečně se uchopila rukou mužových, musil jí je chtěj nechtěj ponechat a její kázání vyslechnout, ač se jí bránil. Ale myslilať si Evička, že se jí taková příležitost hned nenaskytne i neslevila mu, až mu všecko pověděla, co již dávno na srdci měla.

„Ty snad ani neuvěříš, Štěpáne zlatý, jak těžce to nesu, že jsme tu ve všem tak velice pozadu, hanbím se za to, jako bych i já za to mohla, a neustále mi je, jako bych se měla o to zasadit, aby se to zlepšilo. Ozve-li se ve mně vědomí, že k tomu nejsem povolána, tož mi šeptá zas svědomí, že se nemáme se žádným dobrým náhledem tajit, nýbrž vyjít s ním na jevo a postarat se o to, aby byl proveden. Musím se věru divit, že žádnému z našich občanů ještě na mysl nepřišlo, že má náš učitel méně platu než nádeník a že za touto příčinou nemůže pro svoje vzdělání pranic učinit; co ví, to ví, sotva naučí děti číst a psát a

trochu počítat. Je to také hned na našich dětech znát, že nikdo k nim moudře nemluví, jich k dobrému nenapomíná a jim nevykládá, jak by se měly i mimo školu chovat. Nemajíť všichni rodiče při velké práci času s dětmi se obírat, co tedy má z nich být, když neslyší ani doma ani ve škole dobrou radu, když se jim nedostane k slušnému chování laskavého návodu? Celou neděli nedělá vaše školní mládež jiného, než že v lese vejce a mladé ptáčky vybírá a mladé stromky kazí. Režou si z nich holi, jimiž se pak potýkají, toť jejich zábava, šlechetnější neznají. Kolik stromků a ptáků přijde za jeden takový den v nivec? Což by neměly vědět, jak užitečni jsou ptáci hospodáři, sprošťujíce ho hmyzu škodlivého, nemluvím ani o tom, jak potěšují citlivé srdce lidské zpěvem líbezným a milými svými způsoby. Měly by se děti k tomu vésti, aby jim uchystaly na jaře korbele, aby se učily o ně pečovati, v zimě je krmiti, na místo je plašiti a surově ničiti. Se stromky je taktéž. Lidé všude štěpy kácejí a nových nesázejí, každý při tom má stejnou výmluvu: Vždyť to děti nenechají, sotva to povyroste, již to polámou. Musí-li ale nechat děti jiné věci na pokoji, proč ne stromy? Nesmějí-li se toho dotknout, co má soused v sednici, proč by nemohli rodiče s touže přísností k tomu hledět a jim nařídit, aby ni toho se nedotýkaly, co má v sadě a v zahradě? Naše krajina je již tak holá, že není nikde v poli stromku, kdež by si mohli ženci za parného poledne odpočinout a za touto příčinou studánky jindy hojně v sadech stromnatých neb na lukách, v houštinách se vyskytující, buď docela již se ztratily, či vysychají v létě po několika parných dnech. Ubývá nám stromovím i vody, chudneme, bude z našich hor hnedle skalnatá poušť, kdež za suchých let

ničehož neporoste. Jestiť bujné stromoví největší krajiny každé okrasou, i poznává se podlé množství ovocných stromů, na jak vysokém stupni vzdělanosti je lid. Špatně bychom pochodili, kdyby nás chtěl podlé toho cizinec posoudit. A jak teprvé se nakládá s lesy, každým rokem více se vysekávají, aniž by se zasívaly jiné, čímž se stává, že je v naší krajině každým rokem více prudkých větrů; nemají teď do čeho se opírat, jindy chránily hvozdy husté kraj jako bašty. Za touže příčinou máme také mnohem méně dešťů a rosy. Když jde člověk po dešti lesem, tož teprv na to přichází, jakou asi má v přírodě důležitou úlohu; musím se věru divit, že si toho lidé tak málo všímají. Dávno již vsákla pole všecku vodu do sebe, a hle, v lese visí po dešti na jehličí a na listech tisíce a tisíce ještě krupějí, které skápnuvše volně do půdy mechové, do země se vpijí, v ní dlouho vlhkost udržují a z ní vystupují co výpary, mhly, rosy, okolí osvěžujíce. I připadává mně les takřka jako nádrž vodní pro krajinu, živí v ní prameny, šíří vlhkost ve vzduchu při suchu a jsou-li deště, tož zas množství vody do sebe vsaje, i zamezují, aby se jí příliš mnoho po polích nerozlilo a jich netrhalo, jak se teď u nás po každé téměř bouřce stává, přihrnou-li se vody jedním rázem s holých strání na setbu naši, ničím nejsouce zdržovány. Odplavují prst, zanášejíce ji kamením a rumem . . .“

„Blázen leda by nekácel lesy a sázel nové, když pole více nesou.“

„O celou půldruhou zlatku ze sta, jak od vás slýchám, když o tom si povídáte. Aby měl ten či onen statkář o stovku neb dvě více ročních příjmů, musí tím trpět celá krajina, neúrodnější se stávajíc. Což mají lidé právo za takovou cenu zisku svého si hledět?“

„Ale chtějí statkáři jíst a musí platit velké daně.“

„Neříkám, udělají-li si na pohodlné rovině z lesa pole, ale co pak jim roste na těch výšinách a stráních, které v posledních letech tak nemilosrdně oholili? Trochu kratounké trávy, pastva to kozám; kdyby tam chtěli cosi zasít, zajisté by příprava více stála, než by sklidili zrní a slámy. Mělo by se tedy aspoň k tomu hledět, aby se hřebeny a vrcholky hor a vrchů zasázely, z nichž nejde vlastníkům jich pražádný užitek a na kterých by mu za poměrně málo let dorostlo celé jmění. Vidíš, Štěpáne, kdybyste o těchto věcech více přemýšleli a co za dobré uznáte, v tom se usjednotili a to proraziti chtěli, co byste mohli prospěšného a pěkného vykonat, z čehož by neměl jen jeden člověk či jedna rodina zisk a radost, nýbrž celá osada.“

„To je ženský „výmys,“ do něhož nic není. Jsou teď takové časy, že má člověk dosti práce sám s sebou, neřku-li, aby se staral ještě o jiné a jim půjčoval rozum. Ještě kdyby to co vynášelo a člověk za to svoje radění co dostal.“

„Takhle mi nemluv ani v žertu, Štěpáne, jinak bych ti musila připomenout, co ti vynáší kouření tvoje a přec kouříš. Ten teprv u mne mužem celým, jemuž leží blaho jiných tak na srdci jako zdar vlastní rodiny.“

Evička při těchto slovech tak rozmile se dopálila, že Štěpán na ní mohl oči nechat, tak hezká se mu již nebyla dlouho zdála jako v tomto okamžiku s těma svýma velkýma, jiskřícíma se očima a planoucíma tvářema, i zapomněl nad tím nájezd její na jeho dýmku, již ovšem po celý den mezi zuby držel.

„Hle, hle, to jsem nevěděl, že se umíš také

čertit a ježit, nejde-li ti hned po tvém," smál se jejímu horlení, „myslil jsem, že mám za ženu holubici, a zatím se z ní stává kohoutek. Měj přec konečně rozum, vezmi mne okolo krku a dej mi hezkou hubičku, bude ti to lépe slušet než to mudrování. Nech ten svět se otáčet, jak se mu to líbí, věř mi, dokáže to bez nás."

„Kdyby tak každý smýšlel, kam bychom to přišli?" vzdychla si Evička zarmouceně, že k jinému nepřišla s ním výsledku po všem namáhání a dokazování. Učinila ale k jeho slovům, vzala ho okolo krku, nepolíbila ho však tak upřímně jako jindy. On to cítil a teď on zas na ni se hněval, že pro věci, do nichž jim oběma dle jeho náhledu pranic nebylo, s ním se hádá.

„Kdyby každý smýšlel jako já, jen svého si hledě, nebyl by mnohý přišel o statek, méně bychom měli otrhanců na světě," zlobivě jí namítal.

„A kdyby byl každý, jenž maje svoje jako ty, o to se zasazoval, aby i jiní k něčemu přišli, prospívajíce k tomuto cíli méně zámožným a méně duchem nadaným domluvou, radou, skutkem, tož by snad již nebylo pražádných mezi námi."

„Teď jsi tomu dala."

„Jen přemítej dříve a pak se mi směj. Kdyby se starší obce o tom poctivě radili, co v tom či onom stavení schází, co by měli obyvatelé jeho podniknout, aby vyvázli z poměrů neblahých, kdyby složivše se jim zapůjčili jakousi částku peněz, aby si mohli pomoci, a nad tím bděli, kterak jí používají . . . ."

„Tohle by si nedal nikdo líbit, raději zůstane žebrákem, než by si nechal koukat takhle na prsty a do hrnce a nechal si poroučet a se nutit, do čeho se mu nechce."

„Když se mohou přinutit rodiče, aby vydali,

co mají nejdražšího na světě, svou duši a svou krev, syna svého, když mu přijdou vojenská leta, císaři, aniž vědí, jestliže se k nim již vrátí a neshledají-li se s ním co s mrzákem k práci neschopným, proč by se nemohli i donutit k věci jiné, která by byla jim i dětem jejich ku prospěchu? Když někdo se proviní, bývá potrestán, v svobodě obmezován, kdo se ho táže, je-li mu to milé? Nuťte člověka nedbalého tedy raději k práci, k pečlivosti o rodinu, a nedohánějte ho nevšímavostí nelidskou nechávajíce ho s tvrdou lhostejností špatným jeho pudům, k přečinům, kteréž do vězení a odtud k mravní zkáze ho přivádějí.“

„Prosím tě, teď již jednou přestaň, mám toho věru po krk. Čeho bys ty si na člověku nežádala? Kdybych tě nechal dále mluvit, snad bys mně i dokázala, že bych si měl jmění svého ponechat, jen co potřebuji, a to ostatní rozdat mezi ty, jimž statku po otci se nedostalo. To všecko ale pochází z tvého šlakovitého čtení, tím se ti dostaly takové vrtochy do hlavy, jimiž mučíš sebe i mne. Vdaná ženština by neměla o takových věcech ani přemýšlet, ta má jen myslit na muže svého a kterak by se mu zalíbila a zavděčila, tu cos k vůli mu udělala, tam zas něco k chuti mu přistrojila. Jestliže na ty tvoje knihy přijdu, věř, do jedné z okna ti je vyhodím a noviny musím zrovna před tebou schovávat, snad pak budu s tebou mít lepší pokoj a z tebe větší radost. Dokud mi budeš myslí jinde bloudit, chválit tě nebudu, chci tě mít sám pro sebe, vzal jsem si tě, abys o mne pečovala, můj dům mi spravovala a ne svět ostatní.“

„Byla jsem příliš horliva, pověděla jsem mu toho najednou mnoho a všeho moc škodí,“ Evička v duchu se pokárala, začínajíc s mužem hovor

jiný, „musím naň podruhé zpolehounka, zajisté si nechá časem říci nahlížeje, přec že má ještě jiné povinnosti, než aby jen jedině k tomu hleděl, by se mu to tam v té železné za pelestí truhle množilo. Vždyť je nadán zdravým rozumem a dobrým srdcem, musí na to pravé přijít.“ —

Ale Evička zapomněla na upražděné výborství, na žádoucí v obci opravy, na svoje knihy, noviny, ba na vše ostatní na světě, když se jí v náručí pousmálo malé děvčátko modrooké, zlatovlasé, bělounké, věrný to matčin odlesk. Vášeň mateřská tak mocně v ní zaplanula, že každý ostatní cit a myšlénku v ní utlumila. Najednou se jí to u Potockých tak líbilo jako v nebi, nemohla ani pochopit, že se jí tam kdy stýskalo. Všecky snahy a touhy výhradně jen o dítě její se otáčely. O jiném teď s mužem nikdy nerozmlouvala, nestálo jí jiného ani za řeč. Tak pěkných myšlének jako nyní u kolébky ještě nikdy nemívala, ba ani ne u kapličky, a ze všech knih dohromady nebyla tolik pěkného vyčetla jako za jediný okamžik ze zraků dítěte svého. Se vším se mu svěřovala, neustále s ním potichu žvatlajíc; s čímž nesměla přijít otci, to šeptala dcerušce do ouška, kladouc hlavu svou vedlé její hlavičky na malé podušky. Toť se rozumí, že se jí zdálo, že ji pochopuje a broukáním odpovídá. Usnulo-li děvčátko, tož kolébajíc je si malovala, kterak si ji bude strojit a ji vodit. až bude větší, toť se rozumí, že bude první její výlet do mlýna k babičce a k dědečkovi. Již viděla, kterak tam se diví čápu, jak se probíhá na louce mezi pampelíšky, jak se jí přechovává v olších, jak si hraje s holuby, které mlynář schválně pro ni ochočil, jak ji mlynářka vysazuje na štěpy, které nebožtík muž nasázel, aby si z nich vlastníma ručkama utrhla višni, pro niž dosahovala. I vídala

v duchu, kterak chodí dceruška do školy, jak tam prospívá zrovna jako ona, jak je ve všem první, jak ráda čte a rozumně si porozpráví — ba někdy ji sledovala tak daleko na dráze života, že jí již kupovala i na svatební šaty . . .

Štěpán v prvních měsících nesmírně se těšil dcerušce, byla proň něco nového, vzácného; vyrostl bez sester, neměl žádných sestřenic, přál si do domu děvčátka, aby je ozdobilo a obveselilo. Avšak brzo se mu zdálo, že Evička dítěte přec jen příliš mnoho si všímá, že to, co s ním provozuje, by nemusilo být, on že při tom přichází zkrátka, býval všude rád nejpřednějším, hlavně ale u ženy. Na počátku si to jen někdy pomyslil, ale konečně to říkal i nahlas, pořád častěji a častěji, až se stalo stálým u něho výrokem. Žehral s malou Evičkou jako někdy se ženinými knihami; jak ji s ní spatřil, již se zamračil.

„Tak jak do toho dítěte nikdy do mne nekoukáš a nekoukalas," vyčítával ženě, „jak křikne, hned všeho necháš a jdeš mu sloužit. Žádám-li si já něčeho na tobě, spíše práci si doděláš, pak teprv ke mně se přijdeš zeptat, co ti chci."

„Ale, Štěpáne," smávala se mu Evička, „snad bys skutečně nechtěl, abych s tebou nakládala jako s malým dítětem, které ještě s toho rozum nemá, co být může a nemůže."

„Nechci jiného, než abys mne rovněž tak ráda měla a rozdílu mezi námi nedělala."

„Co toho se týče, to nemáš věru dcerušce své co vyčítat, jedno jste v skutečnosti, jedno a totéž v srdci mém."

„To mi neříkej! Teď teprv, co ji máš, vidím

vlastně, jak umíš milovat, tak zcela od srdce a do opravdy milovat. Věř, pohlížím-li někdy na tebe s dítětem miliskující, tož se mi podobá, že to ani ta pravá láska není, která ke mně tě víže, že mne máš proto ráda, poněvadž jsi si mne vzala, a nikoli žes si mne vzala, poněvadž jsi mne měla ráda. Překvapil jsem tě námluvami, pěstounové ti domlouvali, nechtělas mne odstrčit, vidouc, kterak se za tebou blázním . . .“

Evičce zvlhly oči.

„Prosím tě, neplač mi ještě ke všemu, to víš, že to vystát nemohu. Jestliže bys mne chtěla pokaždé „omáčet,“ jak nejmenšího bych o dítěti řekl, věru nevím, mohl-li bych mu nadál přát.“

Evička rychle oči si usušila, věděla, začne-li Štěpán takovou, že nežertuje, ale zůstala v ní po mnoho dní lítost. Jak jen se mu takové věci do hlavy dostaly? Nevědělať ještě, že má pravá láska jemná tykadla, že Štěpán cítí, o čemž ona sama tušení neměla.

„Chceš-li, abych ti uvěřil, stejně že mne s dítětem miluješ, dokaž mi to skutkem,“ pravil jí jednou v neděli. „Dítě jsi po celý boží den ani z náručí nepustila, teď buď zas na několik hodin zcela mou. Nebylas se mnou nikde, co malá Evička na světě, lidé se mne již tážou, co to znamená, nemáš-li žádných šatů, že se jim neukazuješ, pojď se mnou k muzice.“

Mladá matka zbledla jako bílý šátek, dosud si ani jednou nepomyslila, že by musila či mohla dítě svoje třeba jen na okamžik opustit; vždyť nebyli u Potockých po mnohá léta dceru odchovali, chvěla se o ni, pozorovala s úzkostí každé její dechnutí, a teď měla od ní na celý večer odejít, zůstavivši ji služkám nemotorným a nesvědomitým, o nichž byla přesvědčena, že po jejím z domu od-

chodu také utekou, nechajíce dítě v kolébce křičet. Bezděčně sepjala před mužem ruce, aby tak velkých věcí na ní nežádal.

Štěpán temným ji přeměřil pohledem.

„Vidíš, jak to stojí? Pak říkáš, že mám s dítětem stejný v srdci tvém podíl.“

„Jen se na mne nehněvej, muži drahý,“ prosila Evička, stejně dojata jeho žádostí i podivným výrazem v jeho oku, „vše ostatní ráda k vůli ti udělám, jen tuhle jedinou věc na mne nechtěj. Vždyť víš, že byla posud všecka děvčata, v stavení tom zrozená, zdraví křehkého, třesu se, když dítě zakašle, nějak podivně sebou pohne, nemám jinde pokoje než u něho. Nebudu jíst, spát, uzříš-li v tom důkaz lásky mé; ale od dítěte mého mne netrhej, nemocí snad bych to zaplatila, kdybych měla být celou noc bez něho.“

„Bývá u muzik dosti žen s muži svými, které mají doma také malé děti, a žádná tam neomdlévá steskem a o ně strachem,“ trpce Štěpán jí namítal.

„Buď je mají komu svěřit neb k nim — nemají pravého srdce mateřského . . .“

„ . . . či si mužů svých lépe váží než ty,“ dodal Štěpán a oči jeho při tom planuly.

Evička se ale blesků jejich nelekala, vždyť o dítě se jednalo. „Co bys z toho měl, i kdybych s tebou šla,“ odporovala mu neohroženě, „pro kouř bys mne ani neviděl, pro hluk ani neslyšel, nebyla bych ti tam pranic platna.“

„Na to ovšem jiné ženy nepomýšlejí, neobtěžuje je trochu kouře a hluku, ba ani toho necítí, jsou-li jen mužům svým na blízku, ovšem nejsou to žádné osoby učené . . .“

Tenkráte vyřknul Štěpán slovo to tak kysele, že Evičku ponejprv v jeho ústech zabolelo. Cítila

že jí chce tím říci cosi velmi nepříjemného, ba že ji chce poranit.

„Nepůjdeš-li se mnou, půjdu tedy sám," rozhodl se konečně, „dosti jsem se dnes nadíval na tvoje s dítětem laškování, dosti jsem se naposlouchal jeho křiku, chce se mi také jednou něco jiného vidět a slyšet! Dítě jen kyne, co je na světě, ještě jedinou hodinu nezastonalo, zbytečné, zcela zbytečné jsou tvoje o ně strachy; slabé zdraví jeho jest ti jen pláštíkem, do něhož se zahaluješ, abys mně nemusila nic k vůli udělat."

Evička se dala znovu do prosení, ale při tom přec se svého se nehnula, že od dítěte nepůjde. Škemrala ho tak rozmile, aby i on neodcházel a raději také doma zůstal, že by se jí tak, ale tak přenáramně stýskalo, že by celý večer proplakala, že v hospodě nic, ale pranic není, všem lidem dohromady že tam nebude tak milý jako jí doma, že se dal Štěpán konečně přec obměkčit a u ní zůstal. Lahodilo mu nemálo, když viděl, kterak dítě služce do náručí položila, s ním na komoru ji posýlajíc, načež k němu přisedla, tak líbezně s ním si štěbetajíc, že ho aspoň pro tento večer zcela zas usmířila. Nedala na sobě znát, že sedí vedlé něho jako na špendlíkách, připomínajíc si, jak je asi teď k večeru v nevytopené komoře chladno, jak napnutě naslouchá, brzo-li se tam neozve tesklivý pláč, jak jí každý zvuk odtamtud k ní zasahující bolestně proniká.

Ale ač Evička od té doby pokaždé tak učinila, odstranivši dítě, kdykoli na ně cos věděl, přec zůstal Štěpán svéhlavě na tom stát, že je více miluje než jeho, že ho pro ně zanedbává a skracuje, že již není v domě, čím býval, dítě že má teď vrch. Evička již si věru nevěděla rady, kterak se mu zachovat, leda snad aby byla dala

dítě zcela z domu, by jí nikdy s ním pohromadě neviděl.

Do čeho se Štěpán jednou zakousl, při tom dle způsobu lidí rozumu nedospělého setrval, nenechávaje se ničím již přesvědčit, ba viděl v tvrdošíjnosti té, moudrému a pravdivému důvodu nepřístupné, cosi hezkého, mužného. Každou chvíli se chlubíval, „já mám tvrdou lebku, nedám se nikomu předělat.“ I zůstával skutečně při svém, a kdyby byl hned sebe zřejměji viděl, že z toho pochází jemu škoda a jinému že tím ukřivdí. Neunavoval tedy ve svých výčitkách, vymýšleje k starým ještě nové; čím více Evička mu povolovala, tím vynalezavějším se stával, až konečně ona unavila vidiny jeho mu vymlouvat a dítě odstrkovat pro jeho vrtochy. Když byl začal proti knihám jejím brojit, hned z očí mu je uklidila, odříkajíc se největší potěchy, již znala; když jí dal na jevo, že ho mrzí a nudí mluvit o věcech veřejnosti se týkajících, v hovorech těch ustála, i v jiném vždy okamžitě a ochotně mu povolovala každého rozmaru bedlivě si všímajíc, vždyť věděla, že mu musí být nejen manželkou, ale i sestrou a matkou, věděla, že spojivši se s ním, těžký na sebe béře úkol: avšak přestat být *matkou*, poněvadž tak se mu líbilo, ne — to se jí konečně přec jen nezdálo. Pravila si spíše, že by ji měl k pečlivosti napomínat než od ní zdržovat, vždyť to bylo i dítě jeho, byl za ně před bohem i lidmi zodpověden, mělo ho těšit a zajímat, a zdar jeho mu měl na srdci ležet jako jí. Kdyby bylo bývalo dítě jaksi zpotvořené či nehezké či nevtipné, tož by se nebyla jednání jeho aspoň divila; ale vždyť to bylo kotě k pomilování, každý, kdožkoli je spatřil, se mu podivil, jak veliké, silné, hezoučké, chytroučké, a co viděl a uznával každý cizí člověk,

to nechtěl vidět a uznat vlastní otec z pouhé svéhlavosti a pošetilé řevnivosti?!

Mateřská hrdost konečně v Evičce se zbouřila i podržela v ní vrch. Když počal Štěpán, neshledávaje se u ní s oddaností dosti zřejmou, pozorností dosti napnutou, jí vyhrožovat hospodou, tož mu ji přestávala znenáhla vymlouvat. Nechť si tedy šel, když na cizím místě mezi cizími lidmi lépe se mu líbilo než ve vlastním, manželčinou láskou teď pečlivě upraveném domě, kdež každé pokynutí a slovo jeho bylo zákonem, kdež k němu ručičky vztahovala nejrozmilejší holčička, kterou lze si pomyslit! Jinde byly děti nejpevnějšími páskami mezi rodiči, a její drahé dítě bylo závadou, jíž pro zachování míru neustále postrkovati musila. Chtěl-li Štěpán mermomocí odejít, dobře, ba dobře tak, aspoň nemusila svůj nejdražší poklad mezi čeládku vypudit, mohla si jej podržet na klíně, sama si jej nakrmit a uspat, nemusila se pokaždé leknout, když venku co zavrzlo či zavřisklo, že chůva dítě upustila, či že je stihla nějaká jiná nehoda.

Jakž by si nebyl Štěpán povšiml, že se Evička déle nesnaží doma ho zdržet. Poznání to, jak snadno pochopitelno, nemálo ho popudilo. Aby ji za to potrestal, odešel tedy jednou přec, aniž jí to hrubě ohlásil. Ale ještě více ho zamrzelo, když mu jeho odchod ani nevyčetla, zdánlivě nad ním se nermoutíc. Vzdorně odešel příští neděli zas, lepšího výsledku ni tenkráte se nedočkaje. Teď teprv se na to dopálil a odešel, třeba ho to do hospody právě netáhlo. Evička pořád ještě jako by nic, jako by tak jednal podlé jakési s ní úmluvy, s jejím to dorozuměním. Nemohl si to nikterakž vysvětlit, a zeptat se jí, proč najednou mu více nebrání, zachce-li se mu odejít, to přec

nemohl, bylo by z toho šlo na jevo, že jí chtěl tím něco udělat naschvál a že ho její lhostejnost při tom mrzí. Zůstal tedy mlčky při svém, jako by ho její netečnost tak málo dojímala jako ji jeho odcházení, a brzo se stalo pravidlem, že Štěpán každou neděli odpůldne a večer ženu samu doma zůstavoval. Ozval-li se v něm cit, žeť lhostejnost její v tomto ohledu asi strojena a že jí je asi tuze líto, že v jedinou za celou v týdnu dobu, kdy měla pokdy k němu si přisednout a s ním si pohovořit, od ní odchází, tož urputně si pravíval:

„Kdyby skutečně o mne dbala, nepřicházelo by jí za těžko požádat mne, abych od ní se nevzdaloval, nelitovala by ke mně dobrého slova. Ale chtěl bych se o bůh ví co vsadit, že je ráda, že odcházím, aby se mohla toho „žvížlete“ hodně nabažit. Dítě má ráda ze srdce, ale mne jen že musí.“

Co ale bylo při tom němém manželův boji nejhoršího, na co arci Evička si nezpomněla, umínivši si, že nebude dítě otci obětovat, Štěpánovi se počalo znenáhla v hospodě líbit; již tam nechodíval ze vzdorů nemoha snésti, že není u ženy sám pánem, nýbrž se zalíbením. Hospodský zámožnému sedláku všemožně lichotil, sousedé ho tam radostně vítali, byl-t on dobrým společníkem pro překypující veselý rozmar, mnozí zas se tam za ním táhli vědouce, že dává jiným rád a často na svůj řád nalívat, i stal se brzo středištěm tamější zábavy. Nepřicházel-li Štěpán do hospody v obvyklý čas, hned se hosté po něm sháněli, vypravujíce proň posla.

„Aspoň vím, že si mne váží a se mnou rádi sedávají,“ Štěpán odcházeje s poslem vždy důrazně před ženou prohodil.

Evička neměla na narážku tu odpovědi, ne-

důstojno se jí zdálo závoditi s příchylností takovou, jejížto příčiny snadno se dovtípila.

„Však to nebude věčně trvat," těšívala se, zmohla-li se v ní někdy obava, že není hospoda právě proň místo nejpřiměřenější, „až jen Evička poněkud povyroste a žvatlat začne, pak zajisté vycházek těch nechá, nebude se mu chtít z domu od ní. Není malých dětí milovníkem jako na sta jiných mužův, je mi to sice líto, ale chyba to přec jen žádná není."

Ale děťátko rostlo, prospívalo, začalo běhat, rozmile švitořit nejinak než jako skřivánek; každý, kdo je viděl, se potěšil, pěstouni se ho nemohli nikdy ani nasytit, kdykoli s ním do mlýna zavítala, sužovali ji, aby jim je aspoň na týden půjčila, aby se ho nabažili, o čemž Evička ovšem ani slyšet nechtěla, všem lidem bylo k radosti; jen otec zůstal k němu chladný, řevnivý, nevlídný, jen jeho nezajímaly jeho pokroky a jeho zdar.

Nejbolestněji ale Evičku dojímalo, že to, co otce z domu vyhánělo, bratra jeho, toho vyhlášeného mrzouta, právě zas domů vábí. Co ozdobovala malá čiperná Evička šerou u Potockých sednici, býval tam Ambrož mnohem častěji k nalezení. S rodiči sice dosud nemluvíval, vyhýbaje se s touže ledovou pohrdlivostí každému bližšímu s nimi styku, ale za to spočíval tím častěji pošmurný pohled jeho na dítěti jejich se zvláštním měkkým a soucitným výrazem. Nikdo tak rychle jako on k Evičce se nepřitočil, začalo-li na kamnech něco kypět a nevěděla-li, kam dítě rychle posadit, aby to odstavila. Trpělivě jí je podržel, až si vše zas spořádala. Jindy ani se neohlédl, třeba, jak říkáme, sednice letěla. Ač nikdy na dítě se nepousmál a s ním nerozmlouval, přec nebylo u nikoho tak rádo jak u něho. Jak do dveří vešel,

již naň se třepetalo i vysedělo mu celé hodiny na klíně, pohrávajíc si s lesklými u jeho kazajky knoflíky. Nikdo na Ambrože s takovým nepohlížel úžasem jako Štěpán. Nemohl pochopit, co se to děje se starým mládencem, který, co se pamatoval, ponejprv s někým se přátelil, a to s malým dítětem.

„Počítám, Ambroži, že se přec jen ještě oženíš," nabíral bratra. Ale Ambrož málo si všímal jeho pošklebků, i choval malou synovkyni nadál k velké nespokojenosti matčině. Nestála mu o jeho k ní náklonnost; nejen že mu posud neodpustila, jak nevlídně ji uvítal a jak, co byla v domě, k ní se choval, ale hlavně že takový světoznámý divous dítěti jejímu přeje, kdežto vlastní otec mu záviděl i lásku matčinu a pro ni téměř na ně zanevřel.

Ale když přinesl jednou Ambrož děvčátku z cest svých pannu tak krásnou, že Evička nikdy tak krásné nespatřila, a ono do náruče mu spěchajíc tak radostně zaplesalo, že matce při zvucích těch srdce v prsou poskočilo, tu měl Ambrož přec jen vyhráno. Pravila si, že člověk, který má pro dítě cit, nemůže být naprosto zlý. Pohlédla naň při tom ostřeji než po celý čas, co s ním pod jednou meškala střechou, cizeji k němu se chovajíc než k nejcizejšímu, i připadalo jí dnes při pohledu na jeho zatemnělou, zádumčivou tvář, na jeho volné, lhostejné pohyby, že není Ambrož asi nevlídníkem pro nic a za nic, že ho zajisté něco velkého hněte a trápí, o čem nikdo nemá tušení, za škraboškou podivína že se skrývá chorá obolená duše. Snad zažil jakýsi strašlivý klam, že tak důsledně lidí se stranil, snad ho podvedla milenka, když ženskému pohlaví tak povržlivě se vyhýbal, snad se vzpouzel jen proto bratrovu sňatku, že nechtěl, aby i jeho zastihl osud tak smutný, a

nikoli, jak ona se domnívala, že byla dítětem z milosti přijatým a nikoli „dcerkou?!“

V tom zavolal Ambrože čeledín, nevěda si v maštali v něčem rady a Ambrož jí podal zdrahající se dítě s pohledem tak pošmurným, že jí srdce přeteklo soucitem a skoro bezděčně uklouzlo jejím rtům:

„Tys stále tak truchlivým, švakře, což máš proč?“

Ambrož nenadál se jejího oslovení, oči jeho utkvěly na ní okamžik překvapeně, nebylo v nich tenkráte ale nic pohrdlivého a studeného; chvilinku sice zřejmě váhal, má-li obvyklé svoje mlčení porušit, konečně však přec k odpovědi se odhodlal. Byla tak znamenita jako jeho jí uvítání.

„A tys stále tak vesela, máš ty proč?“

Po těchto slovech rychle sednici opustil.

Evička dlouho ještě za švakrem hleděla, i když byl dávno již ve dveřích zmizel. Tenkráte věděla, že opakovav a proměniv její otázku, nechtěl ji ani pozlobit ani urazit, avšak co tedy chtěl? Že v slovech jeho se skrýval význam hlubší, o tom nebylo pochybnosti. I nehádala ale Evička dlouho hlavu si lámajíc, dobře, příliš dobře chápala, že jí chtěl říci, nemá-li on v očích její příčinu býti truchliv, tož že má ona tím méně příčiny v očích jeho být vesela . . . zdála se mu veselou, příliš veselou, krátkozrakou i lehkomyslnou. Myslil zajisté, že nevidí, co kolem ní se děje, kam to spěje, co se připravuje. Ne, ne, mýlil se, nebyla ni krátkozraká ni lehkomyslná, viděla, co se připravuje a děje, ale dosud se chlácholila, že se to klame, že vidí příliš černě, zbytečně že se strachuje přízraků jakýchsi . . . Ach, chtěla se klamat, vždyť viděla jinak před sebou obět hroznou, nevyhnutelnou, již aby přinesla muži, každá v ní žíla se vzpouzela. — Slíbil Ambrož, že nikdy se nepoplete do do-

mácích záležitostí, aby švakrové v domě nepřekážel, dostál slovu, poskytl jí pokynutí, jemuž, chtěla-li porozuměti mohla, ale nemusila. Byla v něm tedy přec aspoň kapka šetrnosti a pro rodinu citu.

Štěpán již tím se netajil, že hospoda více ho zaměstnává a vábí než co jiného, nebylať mu již pouhým vyražením, nýbrž života úkolem. Nemohl se bez ní teď ani obejíti, musil tam být den co den ráno i večer, jinak se mu zdálo, že ani nežije. Zabředl do toho způsobu života opět s onou vášnivou setrvačností, nezralé i neurovnané povahy vyznačující, které tomu, co je uchvacuje, vždy zcela se oddávají, nikdy nepřemítajíce, dobře či nedobře-li tak činí. „Těší mne to, proč bych si toho nedopřál," tato zásada byla vodítkem jeho skutků, dávným heslem celé jeho rodiny. Nikdy dříve hospodářství hrubě si nevšímal, ale teď dokonce na nic doma se nepodíval, jako by statek ani nebyl jeho. Nejen že nedbal hospodářství, Evička pozorovala, že asi i při obchodu podobně si počínal. Slyšela aspoň v poslední době pořád častěji a častěji do sednice, kterak Ambrož přicházeje za bratrem do sadu, kde tento v chládku se provaloval, na to či jiné se ho táže, aniž tomuto bylo lze dát mu odpověď uspokojivou. Pomahal si obyčejně řečmi příkrými a vzdorovitými, aby chybu svou přikryl. Patrně každou chvíli cos důležitého zameškal a opominul, z čehož zřejmě velká pocházela škoda.

Hodina na hodinu minula a dosud seděla Evička v soumraku staré šeré sednice na témže místě, kde ji Ambrož opustil. Štěpán nebyl doma, čeládka byla za prací na polích, švakr bůh ví kam zalezl, byla v celém stavení sama se svým dítětem, které držíc v náručí pevně strýčkovu pannu, dávno na klíně jí bylo usnulo.

Rozjímala a každá tato hodina, o samotě strá-

vená, ubrala lícím jejím barvy života. Hluboké ticho sobotního odpůldne ji obklopovalo, nerušilť je stříbrný dešť, který se volně z očí její řinul na kadeřavou hlavu dceruščinu. Hodiny na stěně s kukačkou neunavně tikaly, na kamenci lesknoucím se dřímala kočka, v otevřených oknech, kdež stálo několik bazalek a „rozmarijí," modral se protější les, někdy v nich zabzučel čmelík či se zastrakatil motýl, a čermáček bázlivě a přec zvědavě na všecky strany se ohlížející, sedl si na římsu, ochutnávaje žabince z hlíny květináků vyrůstajícího. Jednou prolítla sednici i vlašťovka pronásledujíc mouchu, která se jí nechtěla nikterakž dát lapnout. Zavadila v bystrém letu křídlem o sklopené čelo mladé ženy, ale ona ho nepozdvihla, necítila dotknutí toho, zkamenělá jsouc bolestným, tuhým vnitřním bojem. V zahradě pod okny, kde každý lupen v slunci se třpytil jako kus zelenavého, průzračného zlata, snivě se kolíbal větřík ve větvích, posýlaje každým zaváním do sednice sladkou z pestrých záhonků vůni i vzdálené vzdechy potoka, hrkajícího okolo kříže, jemuž se byla Evička, jak pěstounka žalostně jí vyčítala, za oběť hlásila — již jej cítila na bedrách svých a duše její zaúpěla ponejprv pod tíhou jeho, již se sprostit nemohla nechtěla — nesměla . . .

Najednou křikla Štěpánova žena tak hlasitě a zoufale, jako by jí byl náhle prsa mečem proklál a vrhajíc se náruživě na svoje dítě, počala s divokou, šílenou láskou líbat jeho tvář, ruce, nožky. — Bylo rozhodnuto!

Když sedali druhý den u Potockých k obědu, pohlédl Ambrož několikrát po sobě na prázné

místo, kde sedávala malá jeho neteřka naproti němu vedlé své maminky, již ovšem neměl otázky za hodnu, kde asi dítě meška, nebylo je slyšet ni na dvoře ni v sadě. Štěpán však prázného místa ani si nevšiml, měltě jiných důležitých věcí v hlavě, vždyť přicházel z hospody a tvář mu hořela následkem ranní této zábavy. Vypravovalť velmi živě a obsírně, jaké se tam konají přípravy na večer k muzice, kteráž měla dnes být neobyčejně hlučna za příčinou opovězených hostí přespolních.

„To se mi právě dobře hodí," odvětila mu Evička hlasem, jemuž nadarmo se snažila dodati určitosti a výrazu bezstarostného. Jindy pomíjela takové mužovy o hospodě zprávy mlčením, dnes však chtěla mu projevit účastenství úsměvem, což se jí ale nepodařilo, rty její při tom tuze se chvěly, zůstalo jen při dobré vůli. Ale jak si Štěpán nepovšiml, že malá dceruška dnes s nimi neobědvá, rovněž neviděl, jak je žena jeho dnes změněna, vypadala tak bledě a přepadle, jako by byla několik měsíců v těžké nemoci na loži strávila, a přec včera tyto časy ještě jen — jen kvetla, a byly i osoby mezi domácími, které jí přílišnou vyčítaly veselost.

„Komu že se to právě hodí, že budeme mít dnes u nás tak slavnou muziku," Štěpán se jí tázal; myslil, že jaksi nedoslechl.

„Mně."

„Tobě?"

„Hodlám dnes večer s tebou."

„Ty?" znovu žasl Štěpán, nevěda dosud, má-li sluchu svému věřit.

„Chystám a těším se již od rána," opakovala Evička, jako by podivení jeho nepozorovala, ale rty její ještě více zbledly.

„A co dítě?“ manžel jí namítal, „to chceš doma zůstavit samotinké?“

Evička nemohla potlačit trpký úsměv. Zapomenuty byly pojednou všecky jeho stížnosti a výčitky, že nechtějíc proň nikdy dítě opustit, více je miluje než jeho, již neviděl v návrhu jejím důkaz náklonnosti tolikrát tak pánovitě žádaný, na který, jak tvrdíval, toužebně čekal. Dnes náhle na dítě si zpomněl, a byl by snad nejen ženě dovolil, kdyby se ho byla na to tázala a snad i jí poradil, aby od něho se nevzdalovala . . . I strnula Evička nad změnou, která v tak krátkém čase s ním se udála; že tak tuze jí odvykl, přec si nemyslila.

„Zavezla jsem naši holčičku dnes ráno do mlýna,“ odvětila ubohá matka co možná pokojně; ale teď se jí nechvěly jen rty, musila ruce položit do klína, aby nebylo znát, kterak se jí třesou. S nevýslovným jen namáháním se zdržela slzí.

„Proč to?“

„Pěstouni moří mne o ni, co je na světě, ale nemohla jsem se nikdy odhodlat, abych jim ji na delší čas zapůjčila. Ale teď, kdy je již tak rozumná, že může o všecky potřeby žádat a povědět, bylo-li jí někým ublíženo, tak tuze již se nebojím, pustit ji z náruče. Ať se jí nabaží, jak dlouho budou chtít, aspoň budu mít před ní trochu pokoje a konečně zas jednou tebe jak se patří užiji.“

Opět pohlédl Ambrož na prázné místo své neteřky a z něho na matku její. Vyčetl z Evičiných očí, zapálených páčem noci bezesné, že nezavezla dcerušku svou pěstounům jen ku potěše do mlýna, nýbrž za příčinou vážnou a poznával asi, že nebylo podivínské napomenutí jeho, aby si všimla, že muž její na nepravou zabočuje dráhu,

včera nadarmo pronešeno, neb cosi, co spokojenému úsměvu se podobalo, zavlnilo se mu okolo úst.

„Počínáš konečně přec jednou nahlížet, žes mi pro dítě ubírala, co mi náleželo? Poznání to přichází však trochu pozdě.“

„Věř, že není nikdy pozdě, abychom k chybě se znali a ji napraviti hleděli. Jestliže, jak díš, skutečně jsem ti pro dítě ubírala, co ti náleželo, tož ti to teď nahradím, seč ve mně síly,“ Evička významně dodala, plna půvabné srdečnosti k němu se kloníc.

Ale Štěpán neměl na tato slova žádné odpovědi. Se zatemněným čelem před sebe pohlížeje bubnoval prsty nevrle na stůl. Nebylať to proň patrně myšlénka příliš příjemná, že se mu chce teď žena více věnovat a snad zavesti starý pořádek, kdež s ní večer co večer sedával a bez ní v hospodě ani se neukazoval; již snad přemítal, jak by se jí nejobratněji a nejjistěji vymknul? Eviče opět se hrnuly slze do očí. Ale opět se jí podařilo potlačit svou citlivost nad urážlivým jeho si počínáním, co medle by se jí také nebylo podařilo, když dokázala odtrhnout se od dítěte? Vše ostatní se jí zdálo hračkou, nic jí nepřicházelo již za těžko po tomto loučení.

Když vešel Štěpán se ženou večer do hospody, bylo tam již plno, nemělť dnes takový spěch jako jindy. Evička byla dávno před ním ustrojena a připravena. Otálel tak dlouho, každou chvíli novou si vymýšleje překážku, že by se mu bylo v každém jiném případě podařilo, o co mu šlo, totiž ženu unavit a tak netrpělivou učinit, že by mu průvod svůj pro dnes vypověděla. Ale Evička dělala, jako by vše, co za touto příčinou provozuje, neviděla a nepozorovala, bez výčitky a ná-

mítky vyčkala, až uznal konečně za vhodné, ukončit malicherou svou hru. Jindy ona otálela, výmluvy hledajíc, aby s ním vyjít nemusila, a on doléhal a pospíchal; nemohl se nikdy dočkat okamžiku, kde s ní se objeví a všecky oči se obrátí obdivem ke krásné mladistvé ženě, kteráž, byvši mezi dívkami nejpřednější, teď slula vzorem mezi manželkami a hospodyněmi . . . Což bylo několik neděl všechen půvab a přednosti s ní setřely, měl se za ni proč stydět, že s ní váhal vstoupit mezi lidi? Byloť Evičce pořád, jako by jí byl někdo muže proměnil, nepoznávala ho a sebe vedlé něho. —

Štěpán s Evičkou pracně se protlačil množstvím ke stolu, kde obyčejně v kruhu přátel sedával, tu najednou sebou trhl a rád by byl ucouvl, kdyby byl mohl, ale nespatřil pro dým a prach toho dříve, jehož pohled naň tak nepříjemně působil, až když již před ním stál. Byl to bratr jeho. —

„Co ty tu děláš?“ Štěpán zhurta se ho otázal.

„Nezapomněls dnes ráno již po desáte zeptat se hospodského, nechá-li nám svůj ječmen, že takto se mne tážeš?“ Ambrož rovněž tak příkře odpověděl, jak byl osloven, „mám mít sládka v městě zítra opět za blázna, aby nás po celém kraji vykřičel, že není nespolehlivějších nad nás lidí?“

Štěpán sklopil oči, Ambrož patrně křivě ho neobviňoval.

„Kde mám hospodského hledat a s ním se smlouvat než v hospodě? Byl bych dávno pryč, kdyby mi chtěl říci poslední slovo, ale on stojí pořád ještě na prvním a půjde-li to tak nadál nedostanu se odtud do půlnoci,“ Ambrož doložil dělaje příchozím vedlé sebe místo.

Evička prožila od včerejška tolik dojmů, přišla

na tolik věcí, které za možné neměla, že se ani tomu příliš nepodivila, spatřivši švakra v hospodě, kamž nikdy nechodil, leda měl-li s některým sousedem co jednat, kterého nebylo lze jinde nalezti.

Štěpán se snažil střásti nesnáze a hněv nad bratrovou výčitkou, nechtělo se mu to ale dařiti; jsa již nevrlým nad ženiným průvodem, ještě se stal nevrlejším. Těšil se, že večer ten hodně, tak hodně vesele stráví, jak to bývalo teď u něho pravidlem, chtěl přespolním hostem ukázat pitím, zpěvem a tancem, co to je sedlák v horách, že se nemusí před nikým schovat, ale za to jiní před ním, a tu mu to dva nepohodlní dozorcové zkazili, netroufal si před bratrem peněži mrhat a před ženou vyvádět jako „svobodník.“ Aby přišel aspoň Ambrožovi s očí, vyzval ženu k tanci. Evička ochotně vstala z „lajce“, kamž byla vedlé švakra klesla, ale nemohla se na nohou udržet, točila se jí hlava, co do sednice vešla, i netroufala si do kola se pustit. Prosila muže, aby to nechal na později, až tu trochu uvykne a se okouká. Nemusila ho dlouho prosit, sotva žádost svou vyřkla, již ji nechal a byl „v prachu.“

Evička bolestně za ním pohlédla, bylo jí v chvíli té tak teskno, jako když ráno s dítětem svým se loučila. Jak rychle a chutě od ní odstoupil na první její k němu slovo, nečekaje ani jediného okamžiku, až si oddechne, aby s ní první si zatančil, jak na muže patří, přijde-li se ženou k muzice! Nechtělo a nechtělo jí do hlavy, že se jí tak odcizil, pořád si myslila, že musí k ní pohlednout a k ní promluvit jako jindy a ne tak krátce chladně a mrzutě jako od toho okamžiku, kdy mu vyjevila, že teď, kde je její dítě u pěstounů, se mu chce věnovat jako dříve. Tedy skutečně

na něm se prohřešila, jsouc po bohu jeho matkou? Stihla pod krovem tím nešťastným každou lásku, i tu nejčistší a nejposvátnější, lásku to mateřskou, tatáž kletba, že z ní jiného pojít nemohlo a nemělo než zlo?

Štěpán odcházeje od Evičky nepřisedl k žádnému sousedu, jak byla doufala, nýbrž popadl první ženštinu mu na blízko stojící i točil se s ní, že člověka uchvátila závrať z pouhého naň pohledu. Tančil celou písničku a když začali hrát druhou, nepřišel se ženy optat, může-li snad tančit teď, nýbrž vzal touž tanečnici zas do náruče a točil se s ní znova. Takového při tanci Evička ještě ho neviděla, oči mu hořely, vlasy mu letěly, bylo na něm znát, že v něm každá žilka hraje. Totéž se mohlo říci o jeho tanečnici. Bylať to holka vysoká, silná, červená, Evička ponejprv dnes ji viděla. Házela sebou v tanci, jako by chtěla všecky zraky k sobě přivábit, ukazujíc při tom neustále bílé jako křída zuby, to bůh ví, čemu se měla pořád co smát. Z černých lesklých očí jí hleděla prohnanost, v každém posuňku se jevila lícoměrnost. Evička se nepamatovala, že by byla kdy spatřila tvář při vší hezkosti tak odpornou.

„Setkal jsem se náhodou se spolužačkou dávno nevídanou, musím jí zavdat," Štěpán spěšně se omluvil, když přistoupiv mezi tancem ke stolu sklenici svou odnesl, vylévaje ji „pro poctu" před onou dívkou, načež ji dal teprv znova naplniti, aby mu z ní připila, což učinila, zavýsknuvši si při tom tak hlasitě, že všichni přítomní po ní koukli.

Evička místo ní se zarděla.

„Neznáš to děvče, s nímž Štěpán tančí?" odhodlala se konečně švakra se optat, od včírka nezdál se jí již tak cizím jako dosud.

„Neznám bohudíky ani jediné ze všech těch opic," odvětil, temně při tom za bratrem pohlížeje, který právě v té chvíli jako zplašený okolo něho letěl.

„Je to Holých Mařička," s pošetilou se vmísila ochotou do hovoru jakás stará kmotra na druhé straně podlé mladé ženy sedící, s posmívavým pohledem na tancující pár. Sloužila v městě, před několika teprv dny domů zas se vrátila. Nejspíše jí jsou vlasy příliš těžké, chce zas, aby jí je tu ustřihli, by ji hlava nebolela."

Evička tázavě na kmotru pohlédla.

„Ach, ba právě, vždyť jste tu ještě nebyla, když odtud bez vlasů uteci musila; nevíte tedy, jak o ně přišla?" kmotra co nejochotněji pokračovala. „Lákala Mařička k sobě muže, nikoli ale hochy, nýbrž samé jen „mužáky" (ženaté muže), a jak na některého nalíčila, také byl její. Umí to s muži jako cikánka, zná se k nim „lísat" a to se jim líbí, každý jí jde na lep. Ráda se strojí, i vyhlídla si vždy takového, jemuž na pár zlatých nesejde. Mnohá žena k vůli ní se trápila, mnohé manžely nadobro rozvedla, mnohého otce od dětí odvrátila, ale jednou přec také na ni došlo. Dostaly ženy toho dost, před ní se třásti a vzbouřily se proti ní. Umluvily se ve vší tajnosti a jednou, když šla od muziky s otcem tří dětí, vyskočily na ni a vlasy do hola jí ostříhaly. Nemohla pak pro hanbu ovšem již ve vsi zůstat, potajmu v noci odtud utekla. To se ženám ulevilo, od té chvíle mají pokoj, nikdo jim muže nemámí. Teď jí zas vlasy narostly, mát hodné rulíky (pletence), budou zas mít co stříhat."

Evička znovu studem zahořela. Jak si jen mohl Štěpán zvolit právě takovou tanečnici, musila mu přec být i její povaha i veřejná zasloužená

její potupa povědoma. Ostatně nemusil člověk ani minulost její znát, jediný pohled na ni dostačil, aby pozorovatele o její mravní nicotě přesvědčil. Ta hlučná její veselost, to drzé těla držení, ty vyzývavé slídící pohledy ihned vyzradily, že na ní asi mnoho není. Nemohlo být Štěpánovi omluvou, že s ní chodil do školy. Chodilo zajisté ještě mnoho jiných mužův v sednici přítomných s ní do školy, ale žádný si jí nepovšiml, dokud on nepřišel. Každý se jí štítil a stranil aspoň veřejně a na oko.

Holých Mařička nemálo se pyšnila s tanečníkem svým; že bude mít dnes tak onakého, jednoho z nejonačejších z celé sednice, zajisté si nepomyslila, když vkročivši do hospody viděla, kterak každý před ní ustupuje. Vzal ji ovšem jen náhodou k tanci, poněvadž právě vedlé něho stála, však nebylo náhodou, že tak blízko vedlé něho se postavila. Ale i když Štěpán mezi tancem si zpomněl, že tančí s děvčetem nekalé pověsti, přec jí nepustil. Tančila mu dobře, co mu bylo do její pověsti? Myslil, on že si to smí dovolit, aniž mají lidé právo za to nepříznivě o něm soudit a mluvit, zle že by bylo, aby nesměl dělat, co mu bylo právě po chuti, vždyť byl z Potockých!

Mařička všemožně se snažila, aby mu nejen dobře tančila, ale i dobře ho vyrážela. Nehodlala ho patrně tak hned pustit. Uváděla mu mezi tancem na mysl, jakými byli ve škole dobrými kamarády, co provozovali spolu za kousky, na které Štěpán již dávno zapomněl, ba na mnohé ani se nepamatoval, zdálo se mu, že jich ani nevyvedl; ale ona mu to znala tak jistit a pečetit, že o tom neměl konečně pochybnosti, na krátkou svou paměť si stěžuje a při tom, co mu namlouvala, hlasitě se směje.

Avšak Mařička v proudu nejživějšího hovoru a smíchu pořád na Evičku pošilhávala, nevěděla, jak by o ní začala řeč, která by se jí k tomu hodila, co se jí počalo v hlavě líhnout.

„Což se ta tvoje žena vždy tak mračí?“ konečně Štěpána se otázala.

„Což se mračí?“

„Jen se podívej.“

„Ničehož na ní nepozoruji.“

„Vždyť jsi na ni ani nekoukl, čtveráku. Mračí se, pravím ti, a vím také proč.“

„Proč tedy panno vševědoucí?“

„Že se mnou tančíš.“

„Vždyť jí nebráním, může si také tančit s kým chce.“

„O to není, ale nepřeje mi tebe.“

„To si jen tak myslíš.“

„Věř, že nemyslím.“

„Dobře ví, že co ji mám, na jinou jsem nezpomněl.“

„To také ví, nezpomínají-li jiné na tebe?“

„Nemůže o tom vědět, co není.“

„O čem nevíme, to ovšem jako by pro nás nebylo.“

„Chceš tím říci, že na mne holky v tajnosti zpomínají?“

„Snad.“

„Tedy honem s barvou ven, jestli se ti některá svěřila, ty zas s tím se svěř mně.“

„To bys rád, viď; abys se měl čemu se ženou smát? Ne, tu radost tvé Evičce neudělám, má jich bez toho víc, než jí je třeba.“

Štěpán mluvil se svou tanečnicí v žertu i zarazil se slyše, jak trpce, ba bolestně poslední větu ze sebe vypravila. Zpomínala naň skutečně některá dívka, zpomínala naň snad . . . ?“

„Čeho si na tobě vědět žádám, chci vědět jen pro sebe," odvětil po krátkém pomlčení také způsobem změněným. Neušlo to chytré Mařičce, že je napnut a nikoli uražený či lhostejný, že mu začala o jiné než o ženě, a již věděla na vlas jak na něho. Domyslila se snadno, že je asi tentýž, jakýž býval co hoch, ješitný, rozmarný, pochlebenství přístupný, jedním slovem pravý Potocký.

„Ne, ne, ode mne se nedovíš, která to. Jiného o ní povědět ti nemohu a to jen ze starého k tobě přátelství, než že o tobě si pomyslila, když vešels, že všichni chlapci, co jich tu je, před tebou zalézt mohou, žádný tobě že se nevyrovná, sluší ti to prý mnohem lépe teď než když byls ještě na svobodě."

A Mařička při těchto slovech na Štěpána koukla, že pocítil pohled její ve všech žilách. Tak naň nekoukla žena ani před svadbou ani po svadbě.

„Co ti ale takové slaďounké věci povídám? máš zajisté ženina láskání a cukrování až do omrzení dost. Tať asi krásně do tebe zamilována, kolikrát za den od ní slyšíš, žes potěšení její nejsladší, nejkrásnější, nejmilostnější na světě muž atd. atd."

Štěpán poněkud čelo svraštil, což opět tanečnici jeho neušlo. Taková slova, jak Mařička se domnívala, nikdy od ženy neslyšel a měla mu je říkat, patřila mu, vždy je pohřešoval. Řekla mu „dobrý muži" či „zlatý muži," to bylo vše, nikdy krásu a statečnost na něm nechválila, nikdy netvrdila, že nad něho není. Opět mu přišlo na mysl, na co byl v poslední době, zamilovav se do hospody, poněkud pozapomněl, že v Evičce přec jen pravé k němu lásky nebylo a není. Nepamatoval se u ní ani na jediný okamžik citu překypujícího, kdyby byly její oči a rty k němu hovořily jako rty

a oči Mařiččiny, vypravující mu o oné dívce, která naň prý dosud zpomíná, nad všecky chlapce ho staviť. Tím živěji si připomněl, kterak znala Evička dítě svoje líbat, objímat a nejslastnějšími jmeny obsypávat.

„Třeba tě má ta tvoje Evička až k zbláznění ráda, přec se proto nemá láskou svou co chlubit," Mařička pokračovala, potutelně vyzvídajíc, jak to asi mezi manžely stojí, „spíše desetkrát se sejde člověk se ženštinou jako je ona než s mužem takovým, jakým jsi ty."

Štěpánův úsměv výmluvně Mařičce přisvědčil.

„Neměj mi za zlé, Štěpáne, ale musím se ti vyznat, že jsem nemálo se podivila, když zde spolu jste se objevili."

„Proč?"

„Slyšela jsem o krásné Evičce z Dolanského mlýna až v městě, i byla jsem nemálo zvědava ji seznat, ale nadarmo jsem se dnes po té velké její kráse ohlížela."

Výrok ten Štěpánovi tak se nelíbil jako předešlý. Rád byl sice slyšel, že on mezi muži ještě řidčím úkazem než manželka mezi ženami, ale proto přec chtěl, aby každý uznával a mu záviděl, že dostal nejen nejhodnější, ale i nejhezčí dívku z celých hor.

Mařička uhodla hned, že udělala chybu a jakou, znala skutečně, jak ona kmotra o ní tvrdila, muže skrz na skrz, a uměla je mámit jako cikánka, pročež rychle dodala:

„Neříkám sice nikterakž, že krásná není, myslím, že i ona je tu mezi ženskými nejhezčí, ale vedlé tebe tuze bledne a se ztrácí, zdáť se po boku tvém mrtva a nepatrna. K tobě by se byla lépe hodila dívka ohnivá, mrštná, ducha veselého a živého."

„Taková jako ty," chtěl Štěpán řeč její doplnit, ale spolkl přec svoje slova, nikoli že za neslušné je považoval, ale že jí nechtěl dát na jevo, že myšlénky její uhodl. Ano, myslilať si Mařička, ona že by byla k němu lépe slušela, již nemělť o tom pochybnosti, že je ona sama tou dívkou, o které vypravuje, že naň zpomíná. Marnivý muž byl přesvědčen, že se v ní asi od školských let skrývá náklonnost k němu, kteráž mocně z jejího srdce vyšlehla mimovolně v slovích a pohledech se vyzradivši, když opět ho spatřila. Ale nikdy se nebyl tak mýlil zpozdilý Štěpán jako tenkráte; Mařička po celý čas naň ani si nezpomněla, mělať v městě na jiného co myslit než na sedláka, dvořili se jí tam písaři i kupečtí, začal ji teprv zajímat, když vrátivši se domů slyšela, že se oženil, ale že chodí do hospody sám, poněvadž se žena nechce hnout od dítěte. I hned ji projelo, tu snad že by přišla k cíli. Dávno již toužila po hedbávných šatech, aniž byl dosud jediný z obdivovatelů dosti zdvořilým jí na ně koupit, tušila, že dostane-li Štěpána na svou stranu, zajisté jí koupí na deset, co ten si dělal z peněz a lidí! A hle, podobalo se, že je k nim již na cestě dosti bezpečné. Vděčil se jí aspoň za její úlisné řeči, pohledy a ruky stisknutím, v němž vše, co dosud zamlčoval, tušila, i počal se s ní ještě rychleji točit než posud.

Jeho mlčelivost Mařičce tuze se nelíbila, chtěla slyšet, že si s ním nadarmo práci nedává a času s ním nemaří, že skutečně se mu zalíbila a to nikoli jen pro nynější okamžik. Vymkla se mu z nenadání.

„Co to?" Štěpán se jí tázal, ale při tom ji nepouštěl z náručí.

„Nech mne a jdi si k ženě, jinak se ti dá do pláče. Je zvyklá, že se držíš jejího fěrtochu

a mrzí se, jak jsem ti již dříve pověděla, že jsi se ho mně k vůli na chvíli spustil. Pořád víc a více kaboní.“

„Nedrží se ženina fěrtochu žádný muž méně než já,“ chlubil se Štěpán, povedený to Mikšův potomek, „jsem tu večer jak večer bez ní a nevynechávam jediné muziky. Je to náhodou, že je dnes se mnou.“

„Byls sám u muzik, ale ještě nikdy netančils se mnou. Jestliže vše ti promine, tuhle věc zajisté ti neodpustí. Což nevíš neb vědět nechceš, v jaké mne mají všecky zdejší ženy nenávisti a proč? Poněvadž jsem se jejich mužům upřímnější zdála než ony, a tito mně to dali na jevo. Není při mně ovšem ni krásy, ni cvičenosti, ni bohatství, ale jsem si vědoma přednosti, kterouž za žádnou jinou bych nevyměnila, mám takové srdce jako tu žádná, hned bych je s každým rozdělila, kdo jen poněkud laskavě ke mně se má.“

Štěpán s ní vřele souhlasil, žeť laskavé srdce první u ženštiny předností.

„Věř, kdybych měla muže, který by mi přál, jinak bych si ho vážila než to vídám u žen, radost a veselost by mi napořád z očí koukala, každý by musil poslouchat jak jsem šťastná, nejčastěji by to však musil poslouchat on. Ach jak bych mu sloužila, vše jiné proň odstrčila, nebylo by pro mne jiného na světě než on; nesluší se sice, bych to řekla, ale pro muže milého do pekla bych šla.“

To byly náhledy a slova dle Štěpánova vkusu, zakoukal se do úkladnice zrakem planoucím domnívaje se, tu že vidí vzor pravého, upřímného, nelíčeného citu, bolestně u vlastní ženy postrádaného.

„Teď ale konečně mne pusť,“ pokračovala. „Jsemť sice postrkům a pomluvám zvyklá, k vůli

tobě ostatně bych si málo z nich dělala, ba pyšna bych na to byla, kdybych zítra povídati slyšela: Na té Holých Mařičce to bylo ale znát, jak ráda se Štěpánem Potockých tančí, neměla by to tak dávat na jevo, vždyť je to „mužák," musíme na ni navést Evičku; a smála bych se, kdyby na mne navedly nejen Evičku, ale celý svět, ale je mi o tebe — proto od tebe se trhám a k ženě tě posílám, nechci, abys pro svou ke mně dobrotu měl mrzutost a nějaké musil poslouchat klevety."

„Zbytečné to jsou strachy," zvolal Štěpán, zdráhající nepropouštěje z objetí a pořád víc a více se rozpaluje, „já doma pánem, moje vůle platí, zahovořím-li, žena poslušně umlkne."

„To jen tak říkáš, abys mne upokojil, jinak jsem to slyšela."

„Cos slyšela, snad ne, že já ženu poslouchám?"

„Nemohu ti to opakovat, snad by ti to milo nebylo."

„Aspoň se ode mne dovíš, co na těch slechách pravda."

„To sice jsem neslyšela, že ženu poslouchášš, nýbrž jen, že ty umlknout musíš, zahovoří-li ona, poněvadž mnohem více ví a umí, spíše by se prý hodila někomu od péra než rolníkovi."

Ničím nemohla Mařička Štěpána více bodnout a proti ženě popudit než těmito slovy, dotkla se jimi živé v něm rány, kteráž se byla znenáhla otevřela, víc a více se zapalujíc a se kvasíc, co poznávaje ženu blíže, její duševní nad ním převahu uznat musil. Zapírati si ji sice všemožně, a aby nemilé poznání to v sobě potlačil a cit z něho vznikající v sobě ohlušil, smával se jejím myšlénkám, nazývaje je dětinskými, přemrštěnými, nechtíval, aby mu je sdílela, vykládaje jí směr a snahu její za chybu. Úmyslně nenechával u ní

jiného platit než její krásu, tu jedině na ni chválíval a uznával, tu zvyšoval drahým šatstvem, byl by si přál, aby zmarnila a zpyšnila a hrajíc si na bohatou selku, vystupujíc co žena vyhlášené krásy, na to zapomněla, co u ní učenosti, vrtochy, výmysly ženskými nazýval. Byl rád, zpozoroval-li, že věsí hlavu, dal-li jí na srozumění, že u něho nemá jiného ceny než její spanilost, odbyl-li ji pohrdlivě, přišla-li mu s nepohodlným náhledem, myslil, že konečně přesvědčí nejen sebe ale i ji, že si nemá na své nevšední u ženštiny stavu jejího vzdělanosti co zakládat. Tu najednou vyslovila Mařička zcela zhola a určitě, jakožto hlas veřejného mínění, co sám sobě všemožně vymlouval, co v sobě tlumil, o čem si myslil, že na to nikdo nepřišel krom něho. I zavířila v pyšném domnívavém muži horká krev rodu jeho a zapěnivši se mu mocně v žilách, jedním rázem ohlušila hlas rozumu a citu. Bylať čest jeho ohrožena, musil jí uhájit, trestaje — ano trestaje. Pokutovat musil tu, která jsouc jeho ženou, nad něho v očích lidských povznést se troufala, musil jí a lidem ukázat, mnoholi si z ní dělá, co platí u něho, aby vidouce ji pokořenu jím se svými urážlivými tlachy přestali.

I pokusil se Štěpán s největším sebe přemáháním dát se na slova Mařiččina na hlas do smíchu, avšak ona dobře viděla, kterak mu při tom vztek z očí srší a v hlase se chvěje.

„Kdo ti tohle řekl, blázna z tebe si strojil," odvětil, „chtěl tě asi hodně napálit za otázku zvědavou. Nevím, co by byla žena moje muži platna, který nemá ni chléva ni pole, není ni chytřejší ni hloupější než naše horačky bývají, na to se spolehni. Naučila se zběžně číst u pěstouna, starého to novináře a blázna, toť celá její učenost,

jiného a vyššího nikdy při ní jsem neshledal. Ját holenku v domě hlavou, můj rozum platí, nechť si lidé mluví co mluví. Vždyť jsem z Potockých, jimž se musila ještě každá žena podložit, chtěla-li s nimi co svésti, a nechtěla-li, nuže pak dlouho se nerozmýšleli, jak mají s ní zatočit, málo při tom dbajíce lidských řečí. I já dám toho důkaz, že jsem se nezvrhl, neudělám rodu svému nečest, uvidíš hned na svoje oči, kterak to mezi námi stojí. Pravíš, že hledí žena moje nevlídně, poněvadž tančím s tebou, podivíš se, kterak se ihned vyjasní, jakmile jediné k ní promluvím slovo."

A Štěpán vnitřním hněvem jako zběsilý běžel k ženě své, aniž Mařička se snažila ho držet a usmířit.

„Co se to „špulíš?" vyjel na Evičku zcela hlasitě.

Evička k smrti se zalekla jeho slov i hárajícího jeho pohledu. Myslila, že si snad zas jednou přihnul, jak teď hustě se stávalo, a neodpověděla mu ani tak ani tak, aby ještě více ho nepodráždila.

„Je to snad proto, že se tvé sukně nedržím?"

Opět nevěřila Evička sluchu svému.

„Nebo se snad „bočíš," že tančím s holkou, která se „ti nezdá?" Věř, milejší mi je její prostota než tvoje učenost, a upřímnost její než tvoje upejpavost. Nezdobíť ženu jiného než k muži poslušnost a poníženost; kteráž má manžela nejraději a nejlépe mu slouží, ta nejpřednější mezi ženami a nikoli ta, ježto nejvíce přeříkala kalendářů."

A Štěpán utekl, bez sebe jsa zlostí a hrdostí, i zachytil se znovu své tanečnice, zdaleka výjev ten škodolibě stopující. Teď měla hedbávné šaty již za jisté, jala se i přemýšlet, jaké si asi vybere.

Evičce se udělalo černo před očima, musila se zadržet, jinak by byla sklesla, vztáhla ruku, aby se zachytila i uchopila se ruky pomocné ruku její hledající. Co se tu se Štěpánem tak náhle stalo, pominulť se pojednou rozumem, že přisel na takové myšlénky, taková slova a to právě dnes — dnes, kdy dítě svoje z lásky a oddanosti k němu z domu vystrčila jako macecha. — Kdoby jí byl řekl, že její muž kdy takto bez příčiny k ní promluví, jako lháře nejdrzejšího do tváře by ho byla udeřila.

Lidé počali strkat hlavy k sobě, divili se již dříve, že nechává Štěpán ženu, která konečně zas jednou s ním u veřejnosti se objevila, po celý večer sedět samotnu, a zazlívali mu, že se „trluje“ s holkou tak vykřičenou, s níž by nebyl veřejně si zatančil žádný hoch; i viděli ho dráti se k ženě, slyšeli, že s ní nahlas a urputně mluví, zvěděli od okolosedících, co jí řekl, a za málo minut po celé sednici se rozletělo, že to na Štěpána přišlo jako na jeho předky, že začíná pozbývat, odstrčiv cnostnou, krásnou ženu, již si vzal z největší lásky, pro pověstnou zištnou úkladnici, veřejně potupenou. I přestali hudebníci náhle hrát, mladí tančit, staří si připíjet, šeptajíce si smutnou novinu a pohlížejíce na Štěpána, který s koulícíma se očima a hořícíma tvářema křičel, co v něm hlasu bylo, proč najednou hudba a tanec přestává, skutečně šílenci na vlas se podobaje.

Ve všeobecném pohnutí tom zdvihl se Ambrož, jehožto ruky Evička se byla ve zmatku uchopila, a mlčky ji vyvedl ze středu množství pobouřeného ze sednice. Cítě, že vší vlády nad sebou pozbyla, otočil paže okolo jejího pasu a jako otec dceru více ji nesl než vedl ku předu řídě její kroky k domovu.

„Věděl jsem, že s ním bude dnes asi zle, znal jsem mu to na očích," zahučel sám pro sebe.

Evička to slyšela jako ve snu i vzpomněla si teprv po mnoha nedělích, o neblahém tom večeru přemítajíc, že tato slova se byla tehdáž omámeného sluchu jejího dotkla. I domyslila se, že nebyl tenkráte v hospodě jen aby se s hospodským o ječmeně smluvil, poněvadž toho byl Štěpán opomenul, nýbrž že ho tam vedla obava, co se tam díti bude, a úmysl státi se jejím obrancem, kdyby mělo být se Štěpánem zle.

Ambrož směřoval sice k domovu, ale nevěděl, je-li na pravé k němu cestě. Hustá mhla, již nepronikal ni svit ni zvuk, ležela na zemi, tma tichá, černá a hluboká jako hrob bezedný ze všech stran je obklopovala, stoupali jako do prázdna, jen tu a tam v dálce se to zatřpytilo jako rudé oko nějaké noční příšery na lup číhající, bylyť to ohně z pecí vápenných na pokraji lesů postavených, ve dne v noci vytápěných.

Najednou nemohli ku předu, předmět jakýsi před nimi se vztyčoval. Evička mimovolně vzhlédla i zašeřil se na ni kříž, a v tom zaslechla povědomé šplouchání potoka. Uchýlili se od cesty ve tmě, jinou stranou než obyčejně k stavení dorazivše.

V Eviččce, zírající na neurčité obrysy náhrobku Józina, náhle se rozbřeskla jistota, strašlivá jistota, že se počíná vyplňovat osud, který na sebe v zápalu mladistvé obětivosti a nezkušenosti volala a s hlasitým výkřikem klesla u něho na kolena.

„Tedy to přec naň přišlo!" zvolala rukama zalomivši.

„Tos nevěděla moudřejšího než k Potockým

se vdát?“ Ambrož tak trpce se jí otázal, jako když pod střechou otcovskou ji uvítal.

Ona mu odpověděla jen pláčem hlasitým.

„Což nikdy neslyšelas, kterak ženám pod krovem naším se daří? Ba že slyšelas, vždyť si o našem neštěstí a hanbě povídá celý kraj.“

„Ach ovšem že jsem věděla, co tu na mne čeká, avšak že to bude tak hrozné, přec jsem se nenadála.“

„Nuže, co tedy pláčeš? Sama jsi tím vinna, co tě stíhlo, když rozumu poslouchati jsi nechtěla v závrati zamilované.“

Evička zprudka vyskočila. Po všem, co od včírka vytrpěla, ještě pohanění takové! To bylo mnoho, příliš — příliš mnoho.

„Nikdy jsi člověku více nekřivdil, než nakládaje se mnou jako s lehkomyslnicí zamilovanou,“ křikla na celém těle se třesouc, „mohu přisahat tu u kříže toho, že pojímajíc bratra tvého za chotě, u mne právě tolik platil jako každý jiný člověk, na něhož zlého jsem nevěděla.“

Ambrož se zasmál.

„Vzácnáť v tobě upřímnost, švakrová, jíž velice na tobě si vážím. Nevím věru, zda-li by jiná žena tak hned k tomu se znala, že jí bylo při sňatku nejhlavnější věcí — místo —“

Nová tato narážka vrátila Evičce ale celou pýchu mysli čisté, povznešené nad malichernost a mizernost lidského sobectví.

„Ano, dobře máš,“ zvolala, „místo mi bylo při mém sňatku s bratrem tvým věcí nejhlavnější, místo nařknutí, které neočistí než cnost věrné ženy . . .“

Ambrož sebou trhl, avšak jizlivě odvětil:

„Pravda-li, co mluvíš, pak draze pykati budeš přemrštěnosti své marnivé.“

Opět Evička se zachvěla při bezcitných jeho slovech.

„Ještě mne nelituj," s chladnou ale mu odtušila výsostí, „tenkráte teprv to učiň, až sama ti ohlásím, neustupnější že nenávist ženina než její láska."

A Evička zprudka od něho se odvrátivši sama pevným krokem se ubírala domů . . .

Domů?

Mělať skutečně ještě „doma" v stavení osiřelém, kde stála prázdná kolébka dítěte odstrčeného, kde ji očekávala nenávist muže na mysli chorého a ji stíhat nepřestávalo pohrdání švakrovo?

„Staň se tu se mnou, co staň, vytrvám, vytrvám," zoufale si opakovala, houštinou ku předu se potácejíc.

I zdálo se jí, že slyší za sebou klokotání potoka, chechtot Józin a Ambrožův smích, porážku jí věstící.

Přišlo to na Štěpána skutečně v onen večer a již to od něho neodstoupilo. Bujná Potockých krev v něm se vzbouřivší již se neztišila. Za krátko si nebyl co do chování a vzezření skorem již podoben, propadl kletbě rodinné, nezkrocené své povaze, každému pudu slepě se oddávající, k vyššímu netihnoucí, a přetrhnuv a odhodiv v pomatenosti vášnivé všecky úzdy, nemohl se již navrátit do starých kolejí, scházelať mu k tomu mravní síla. Tak to bylo u něho, tak u předků, to ten krutý osud jim souzený, jemuž, jak se domnívali, uniknouti nemohli. Ba že nemohli, nepoznávajíce příčiny svých chyb a nechtějíce ji po-

znati, i musila se ovšem kletba přenesti od pokolení na pokolení v stejných poměrech vychované, tytéž příklady na očích mající, dle těchže zásad se spravující.

Štěpán přihnal se za Evičkou ještě zběsilejší než byl již v hospodě. Chlubil se Mařičce, kterak ho žena poslouchá, i slíbil jí, že bude k rozkazu jeho okamžitě zcela jinak hledět; zatím odešla bez něho, aniž mu odchod svůj opověděla. Mařička vidouc, kterak to v něm víří, ovšem si netroufala vysmát se mu, ale on si byl přec vědom své porážky a opět měl o příčinu více na ženu se hněvat a si stěžovat, že v očích jiných ho snižuje, což on ovšem již déle trpět nehodlal, jak svatosvatě se zapřisáhal.

Evička tvářila se, jako by neslyšela, co mu hněv a vášeň na jazyk přivádějí. Jediným slovem na jeho nájezdy neodpovídala, děkujíc bohu, že není dítě svědkem výstupu toho, bylo by se musilo otce soptícího zděsit. Domlouvala mu pouze, aby si šel odpočinout, zítra že jí vše poví a vyloží, co proti ní má a pak že si zajisté porozumějí. Ale právě mírností tou jen tím více ho popouzela, vždyť porovnávaje svoje chování s jejím, opět cítil, že je nad ním. Kdyby se s ním byla pustila do hádky, spíše by ho byla asi pro dnes ukrotila, a kdyby mu byla ukřivdila nějakým ostrým slovíčkem, snad by jí byl dokonce prominul, pomysliv si: jsme vyrovnáni, poznal jsem, že nejsi lepší mne. Ale Evička netušivši, co vlastně zavdalo nejhlavnější k jeho hněvu podnět, domyslila se ovšem, že on si od ní nikterakž nežádá dalších důkazů šlechetnosti, velkomyslnosti, oddanosti, nýbrž že chce, aby k němu se sklonila, s ním na roveň, ba pod něho se postavila, a když se toho u ní

dočkat nemohl, odebral se na lůžko v plném planoucím hněvu.

Druhý den nebohá Evička se tvářila, jako by se nebylo nejmenšího mezi nimi přihodilo, chtěla zapomenout a nepřála si ničeho vroucněji, než aby zapomněl i on. Ale opět se nemohla uchopit nešťastnějšího prostředku, dopálila ho svou vlídnou tváří a jemnými slovy opět tak velice, že počal znovu tropit a vyčítat. Vždyť opět ho snižovala teď zas před čeládkou, chovajíc se u její přítomnosti rozumněji a povážlivěji než on. I připadalť si Štěpán vedlé ženy jako dítě, o jehožto nezpůsobech předešlých matka se naschvál nezmiňuje, aby na ně znovu si nezpomnělo a jich neopakovalo. Nemohl to u snídaní vydržet, hodil najednou lžicí, vzal čepici a vyšel si ven do sadu. Bylof mu však i tam brzo úzko a dusno, ubíral se tedy dál a dále směrem, kde věděl, že se žádnými se nesetká lidmi, nebylo mu do hovoru, ač měl srdce plné, div mu nepuklo.

Na Evičce nebylo jiného pohnutí znát než že ještě více zbledla, když Štěpán hlučně ve dveřích zmizel, jako by byl bůh ví jakou zakusil urážku, a nevšímajíc si zaražených tváří služek, dala se s nimi do uklízení sednice. Ambrož opustiv s čeledíny sednici šel okolo švakrové dnes zcela jinak než okolo nějakého nábytku, o který zavadí zrak jen náhodou a roztržitě, pohlédl na ni nejen s jistou jen pozorností, nýbrž jako na osobu, která za to stojí, aby se člověk schválně a dobře na ni podíval.

Štěpán lidem se vyhýbal, domnívaje se, že kudy se ubírati bude, nikoho že nepotká, a najednou stála před ním uprostřed cesty ženština, z nenadání se objevivší, jako by byla z některého na nebi oblaku před něho spadla. Bylaf to Ma-

řička, kteráž majíc v takových věcech, jako jsou domácí sváry a manželské hádky, zkušenost, zaviniyši jich zajisté již několik mandelů, tušila, že to Štěpána asi dlouho v sednici vedlé ženy nevytrpí. Kroužila od rána z daleka okolo statku jako jestřáb a jakmile ho spatřila ze sadu vystupovati, rychle mu nadeběhla. Musila ho v hněvu proti Evičce potvrdit, aby na opravdivé s ní smíření nepomýšlel, leda — až bude mít svoje hedbávné šaty. Zajisté se již nikdo nepodiví, že se ženy proti ní zbouřily, oholivše ji.

Štěpán ji právě neuvítal pohledem nejpřívětivějším, ale ona toho málo dbala.

„Tys asi dostal!“ tázala se ho strojeným soucitem, jako by jeho chladné uvítání přičítala mrzutosti se ženou.

„Zas začínáš!“

„Bude mne to do smrti mrzet, jestli žena tvoje k vůli mně ti „vyváděla.“

„Nevyváděla,“ nemáš-li mne víry za hodna a záleží-li ti na tom, nuže jdi a zeptej se tam naší „ďouky,“ co žne v sadě trávu.“

„Neříkala tedy ničehož?“

„Ani nemukala, kolikkrát ti to mám ale opakovat? Za to jsem tropil já, když jsem včera domů přišel, řekl jsem jí co proto, že beze mne odešla.“

„Již nebudu lidem ani slova věřit.“

„Co ti zas napískali?“

„Říkali, že ti žena tuze přeje.“

„Nu a co, myslíš že nepřeje?“

„Ba že nepřeje, aspoň ne tak, jak má žena muži přát.“

Štěpánem to škublo.

„Jak to víš, když jedinkrát s ní ještě nemluvilas?“

„Kdyby tě měla jak se patří ráda, to bys dnes snad již nebyl na živě, ba nebyl bys se včera ani zdráv z místa hnul.“

„Co to za podivné povídání?“

„Kdyby se mně bylo stalo, co se stalo včera jí, kdyby byl totiž můj muž mně na očích po celou noc tancoval s děvčetem, které není ani právě staré ani ošklivé, tož bych ho byla snad přede všemi lidmi — uškrtila. Ale čeho nedbáme, o to se nebojíme.“

Zas sebou Štěpán škubnul. Ba pravdu měla, kdyby byla žena oň dbala, což by jí ho byla ponechala, což by mu nebyla aspoň doma vyčetla, že ji pro jinou zanedbal? Odvrátil se od Mařičky zhurta a zahloubil se do blízkého háje, hlavu maje plnou nejčernějších myšlének. Vždyť to cítil, že mírnost její vlastně proň urážkou. I pomyslil si, co by on dělal, kdyby byla žena jemu na očích pořád s jiným tancovala, po něm ani se neohlížejíc, a přišel k témuž výsledku jako Mařička: nebyla by se snad zdráva z místa hnula. Ano, ano, takové to bylo, jak jeho spolužačka pravila: čeho nedbáme, o to se nebojíme, protož ho nechala celou noc klidně s vykřičenou holkou tančit, protož ho pouštěla před tím bez námitky do hospody, byla ráda, když šel, když ho ani neviděla. Ovšem byl on rolník, sprosťák, a ona mohla či měla dostat, jak lidé tvrdili, někoho „od péra.“ Proč ale si takového muže nevzala? Poněvadž věděla, že bude mít u Potockých na statku všeho dost a u úřadníka v městě by nebyla mohla i se svým přínosem dělat velkou paní? Tak to bylo a ne jinak, lákalo ji jeho jmění i místo. Zpropadené zamilování; když ji viděl pod křížem stát, tak krásnou a mladou, tak bázlivě a nevinně naň pohlížející, již nevěděl, kde je a co se s ním děje.

Přišlo mu to, jako když to naň hodí, ji jestli nedostane, že to bude jeho smrt, bez ní že tu na světě nebude. Odnesl si její věnec, ale nikoli, aby si ho nad lůžko pověsil, nýbrž nastrčil si ho na ruku, líbaje ho tisíc a tisíckrát za den a tak dlouho ho při sobě zvadlý nosil a líbal, až směl líbat ji. Nepomýšlel tenkráte na to, přeje-li i ona mu tak, myslil, že ho musí mít ráda, že se to samo sebou rozumí, jakž by mu bylo mohlo přijít na mysl, že tomu tak nebude? Vždyť ho měly všecky ostatní děvčata rády, kterou by byl chtěl, každá by si ho byla vzala s největší radostí — a právě u té, kterou on měl rád nade vše, kterou miloval jako blázen, již pojal za manželku, právě u té za nic neplatil, nestál jí — ani za hněv.

Vychytralá Mařička Štěpánovi teď teprv dodala, byť u oběda na ženu ještě tvrdší než z rána, pořád něco na ní viděl, a čím více měla ona s ním trpělivosti, tím nesnesitelnějším se stával. Ale špatný jeho rozmar dostoupil vrchole, když vešel do sednice soused, takový jak říkáme kmotr Hovorka, kterýž lepšího nevěděl, než že počal Štěpána s tím napalovat, co že to měl hned z rána s Mařičkou za „stání“, jestli si toho včera u muziky dost nepověděli? a žena zcela pokojně prázdnou na stole mísu popadla a odnesla.

Nevědělť ovšem, že tak učinila, aby ji nikdo neviděl do obličeje, po němž se jí vyřinuly proudem slze. Div že nevykřikla hlasitě bolestí a hanbou, tváříc se, jako by něco v troubě kutila. Štěpánovi bylo ale její chování novým důkazem její k němu lhostejnosti. Jak by byla jiná žena zprávu sousedovu přijala? Ta by byla krásně spustila!

Opět se cítil ponížen ženou, která si z toho ani před lidmi nic nedělala, že se jí muž začíná

hlásit k jiné. Byl jist, že bude soused všude o tom povídat, jak si Evička při jeho řeči dělala svoje, jako by se jí to ani netýkalo, že začíná po Ma řičce koukat.

Tak jako v nešťastný ten den mezi manžely to zůstalo. Evička trvala při svém mírném chování, domnívajíc se, že nebude-li ho dráždit výčitkami, nejlépe se stiší a zpamatuje, že by sebe i jeho ponížila, kdyby mu začala Mařičku vymlouvat, zacházela s ním jako s nemocným a Štěpán zas zůstal při všech svých směšných vrtochách, nedůstojných domněnkách, urážlivých řečech. Každé ženino slovo, každý její čin podezříval a na zlou obracel stranu, v čemž arci Mařička všemožně ho podporovala. Vnucovala se mu za důvěrnici a on neměl tolik rozumu, aby prohlédl její podlou s ním hru. Ba za krátko považoval ji skutečně za nejlepší svou přítelkyni, vždyť neminul den, kde by mu nebyla vypravovala, co k vůli němu od lidí zkouší, a to jen proto, že při něm drží, všichni, ale všichni že jsou proti němu, jen ona že ho hájí, zastávajíc se ho bez ostýchání před každým, třeba věděla, že bude mít z toho škodu, mrzutost a hanbu. Podařilo se jí takovými lživými řečmi vlákat ho do baráku otcova, kdež byl od obou její rodičů uvítán, jako kdyby k nim byl přišel pán bůh. Stará Holá hned běžela a dala se do vaření kávy a starý popadl džbán a letěl pro pivo. Otec i matka za to mu děkovali, že si jejich dítěte všímá, že toho ale také zasluhuje, o jiném po celý boží den nemajíc řeči než o něm. Tak prý je nejen teď, ale tak prý bylo ode dávna, vždy o něm vykládala a jen naň zpomínala. Mařička rodiče nezakřikla, když takto za ni se zpovídali, dodávala jen, že za svoje upřímné srdce nemůže a proto že ji nemohou ženštiny vystát.

Štěpán brzo zpozoroval, že se ho sousedé straní, co počal veřejně chodit k Holým; když přijda do hospody chtěl k některému si přisednout stolu, najednou tam nebylo místa a lidé se nehnuli, aby se těsněji sesedli, jak to jindy dělávali, spatřivše ho, ba jindy naň křičeli z daleka, aby šel mezi ně, a často se stalo, že se u více stolů o to hádali, kam si sedne. Nikdo mu teď nepřipil a jindy mu přicházeli s plnými sklenicemi vstříc až ke dveřím, nikdo proň již neposílal, nešel-li dlouho a dal-li někomu na svůj řád nalejt, což se mu sotva za to poděkoval, přijal to, jako by jemu jakousi tím milost prokazoval. Ale co ho mělo přivést na jiné myšlénky a k jinému jednání, jen ještě více ho popudilo a zatvrzelejším učinilo. Pravě si, že mu do lidí nic není, že od nich nic nemá, přestal mezi ně chodit, sedě celé dni u Holých, kdež rodina na jeho útraty pilně s ním hodovala, omamujíc ho pochlebenstvím. Nemusilať Mařička za takových poměrů dlouho na vykýžené hedbávné šaty čekat, sám jí je Štěpán na jarmarce před všemi lidmi vybral, aby na to všichni koukali a hodně se zlobili. Nejvíce ale se zlobil při tom on sám, když ani tenkráte od ženy výčitky nezaslechl, ač byl přesvědčen, že s tím za tepla k ní běželi, pobízejíce ji, aby si to líbit nedala, v čemž ovšem se neklamal. Ale Evička měla pro všecky lidi jednu a tutéž odpověď: „Nemějte mu to za zlé, vždyť víte, že za to nemůže, stůně jako stonali jeho otcové a strýcové, politujte spíše, že tak hrozná věc mu souzena. Bedlivým ošetřováním mnohý k smrti nemocný se shojil, jemuž již žádné nechtěly sloužit léky; myslím, že přečkám-li v trpělivosti a dobrotě nějaký s ním čas, že i chorobná duše jeho zas se zpamatuje a rozumu nabude. Napomínáním, pokáráním, pohaněním jen bych

stav jeho zhoršila. To víte, jak to bývalo u předků jeho, když ženy svých práv si hájily. Ničehož násilím s nimi nepořídily, jen tím více proti sobě je ztrpčily.“

A Evička nadál jednala v souhlase k slovům svým, uvítávala a propouštívala muže vždy stejně mírně a jemně, nechť vyváděl a mluvil, co chtěl, nechť naň slyšela co slyšela. Nikdy neopomenula jediné k němu pozornosti jako pánu domu a hlavě rodiny mu náležející.

A pořád častěji na ni pohlížel Ambrož nikoli již jako na mrtvou věc, na předmět jakýsi, nýbrž jako na osobu, kteráž za podivení stojí.

Ale Štěpánův chorý rozum se neuzdravoval, bývaloť s ním naopak stále hůře, pořád méně doma se obmeškával, pořád s Evičkou špatněji nakládal. Na co doma pohleděl, vše mu připomínalo hodiny štěstí a slastí, na které chtěl zapomenout, tvrdě sám sobě neustále v zaslepenosti urputné, že se zahodil, věnuje tolik lásky ženě, kteráž si ho vzala, aby se s ním dobře měla, a nikdy ho nemilovala. Vždyť by ho byla musila teď zjevně nenávidět za to, co jí stále dělal, kdyby ho byla kdy jen trochu ráda mívala?

Evička skutečně s Mařičkou nežárlila, viděla v ní mužovu svůdkyni, ale nikoli svou sokyni, nepomyslila na to, aby se s ní dala o něho v boj, s takovými odpůrkyněmi zápasit za hanbu by byla považovala.

Jindy spěchával Štěpán domů jako do nebe, nikdo ho nemohl cestou udržet, teď se obmeškával všude. Nikdy již žena od něho neslyšela, kdy odjede za obchodem, aby ho byla mohla doprovodit, a kdy přijede, aby mu byla mohla přijít v ústrety; odjížděl bez loučení a přijížděl bez pozdravu. Ve všech se stavěl na silnici hospodách, v každé si

dal hned nalejt a s každým se tam pustil do řeči a pití. Dychtil po rozmanitosti, změně, kde co se přihodilo, o tom musil vědět, musil se podívat na dotýčné místnosti, lapat všecky noviny; kdo s nějakou mu přišel, toho vítal jako přítele nejlepšího, který mu pomohl snésti a ukrátiti hodinu. Měl v sobě prázno traplivé, co nechtěl s Evičkou nic mít, i snažil se všemožně, aby je vyplnil, ale nedařilo se mu to, nechť se namahal jakkoli, nepřiznal se ovšem k tomu, ale žena všude mu schízela. Ani Mařiččiny nejmedovitější řeči, nejveselejší žerty, nejpřemrštěnější chvalozpěvy nebyly s to prohlubeň tu zaceliti, ba někdy jen ještě více ji rozrývaly, pociťoval strašnou v sobě prohlubeň více a traplivěji ještě vedlé ní než když byl sám. Smál se sice jejím šprýmům, ale jen ústy, uvnitř v něm nebylo ni veselosti ni míru, kvasila se mu v srdci jen mrzutost, bolest a hněv nejpalčivější.

Štěpán ženy své nikdy před Mařičkou nehájil, ba naslouchal napnutě, když ji obviňovala a pomlouvala, vždyť tím povznášela jeho, rostl tím ve vlastních očích, mohl si pak s tím větším říci právem, že mu nelze s ní žít, že má pravdu, odvraceje se od ní a trvaje při své k ní zarputilosti; ale jen s jedinou věcí nesměla se před ním vytasit, nikdy nedovolil, aby podezřívala její věrnost. Jak o tom jen zdaleka počala, hned ji okřikl.

„S tím mi přestaň, mluv si o ní co mluv, ale falše při ní není, třeba celé hejno jiných chyb. Vím, že mi nepřeje, že nade mne se vypíná a mnou pohrdává, ale proto přec bych neuvěřil, že s jiným se spolčuje a kdybych na svoje oči viděl, že s někým se vodí. Je srdce chladného, vypočítavého, ale ne podvodného.

I musila pak milá Mařička začít rychle o něčem jiném, což jí příliš po chuti nebývalo; věděla,

dokud Štěpán takhle o ženě smýšlel, že ho nemá ještě tak uvázaného, jak si přála. Nemělať s ním vůbec tak pěkné časy, jak se podobalo a jak se lidem chlubila, nic za to se nestydíc, že od ženy láká muže. Koupil jí sice Štěpán, na co si zpomněla, ale nečinil to z náklonnosti, nýbrž dílem z hrdosti, dílem aby měl před ní pokoj, nezažila při tom mnoho příjemných s ním hodin. Někdy se ho skoro až bávala, když tak pošmurně vedlé ní seděl, jako by přemítal o strašlivých věcech. Vyjel-li z toho dumání, pak na ni upíral pohled, v němž se skrýval nůž, nenáviděl se v ní některý okamžik, kdy lepší jeho pudy v něm se probouzely, derouce se na vrch duše zatemněné nerozumem, náruživostí a zpupností. To trvalo, než na ni jednou vlídněji se pousmál, než jí ruku stiskl, než jí pravil, že je hezká. Když si někdy myslila, že co nejpozorněji naslouchá jejímu nesmyslnému žvastání, tož jí přerval obyčejně řeč otázkou tak opačnou a roztržitou, že musila přese svou domnívavost nahlédnout, že bloudí myšlénky jeho bůh ví kde, čemuž také v pravdě tak bylo. Mimovolně sníval vedlé ní o tom, co bývalo, jak zcela jinak zněla slova a smích Eviččin než smích a hovor vedlé něho se ozývající, jak rozumně znala o všem rozmlouvat, jak rozmile a skromně k němu se tulit. Ale jakmile si byl vědom myšlének těch, hned z nich urputně se vytrhl — to právě bylo skalisko, o které štěstí jeho se rozkotalo, že byla jiná než děvčata jejího stavu; kdyby byla bývala jako ostatní, byla by ho milovala a si ho vážila jako jiné ženy mužů svých, ale ona si byla dobře vědoma, že by lépe se hodila pro úředníka než pro něho, brala si ho pro statek, pohlížela naň s opovržením, ponižovala ho před lidmi a zajisté za jeho zády s nimi se mu posmívala. A Štěpán

trýzněn představami lživými klesa neustálel hloub a hloub . . . . . .

Nenechávali sousedé ovšem Štěpána bloudit bez domluvy, jeden po druhém z občanů starších a vážnějších si naň počíhal, když šel k Mařičce, a představoval mu, co to myslí a jaké to s ním bude, nedá-li si říci.

Ale Štěpán na každého se škubal a sápal, více než domluva ho dopalovalo, že musil od každého poslouchat, že si žena jeho takového chování nikterakž na něm nezasloužila.

„Každý nejlépe ví, kde ho bota skřípá, křičíval, chvalte si ženu mou, jak chcete, já přec jen vím, na čem s ní jsem. To by bylo zle, aby člověk, nenalezaje doma pravé upřímnosti, nesměl si jí hledat mimo dům, když právě po ní baží, a ženiným nášlapkem zůstat musil. Je, jak pravíte, to co činím, proti pořádku a zákonu, nuže tedy, já první zavádím zákon nový a snad mi budete jednou děkovat za příklad vám daný. Bez toho vás na mne navedly jen ženy vaše, bojíce se, abyste to neudělali po mně, kdyby v něčem se vám znelíbily. Ostatně nefoukám nikomu z vás do kaše, kterou doma si strojíte, nechte i vy mne tedy na pokoji.“

„Není s ním řeči nadobro, s rozumem se rozloučil, škoda věčná té nebohé jeho Evičky,“ vzdychli si sousedé a nechali ho konečně být. Ale ženštiny, ode dávna řevnivy na krásnou Evičku z mlýna, nelítovaly jí jako jejich mužové, namítaly jim, že Štěpán musí přec jen vědět, proč od manželky se odvracuje a že jí asi nekřivdí, vině ji, že není k němu dosti upřímna. Známouť prý věcí, knihy

a noviny že jí bývaly vždy milejší než lidé, a každý že to mlynářce prorokoval, že z toho čtení nic dobrého nepojde, což se teď také na vlas vyplnilo. Snažily se jedním slovem všemožně, aby aspoň polovic viny svezly na ni, že Štěpán se stal zhejřilcem.

Evička ale neunavovala ve své k muži shovívavosti, trpěla mlčky, vždy stejně laskavě a mírně k němu se chovajíc, všecky jeho výstřednosti a jednala s ním napořád, jakoby v něm nebylo chybičky. Pohledy, slova a tahy svoje sice opanovala, avšak postavě své bránit nemohla, aby nehubeněla, lícím svým, aby nebledly, a očím, aby jí do důlků nezapadaly, svědčivše o nocích probdělých a proplakaných. Starostlivě na ni pohlíželi pěstouni, přišla-li ob čas do mlýna, aby navštívila dcerušku, kteráž nechtívala o návratu do hor ani slyšet, tak dobře u babičky a dědečka se jí líbilo, což přišlo Evičce ovšem teď velmi vhod. Co by si byla s dítětem v rozervané své domácnosti asi počala, vždyť by bylo vší lásky a úcty k otci hned v něžném svém mládí navždy pozbylo, a snad by bylo při tom i přišlo k úrazu. Štěpán mnohdy naprosto nevěděl, co činí, co mu do ruky přišlo, tím praštil. Vyslovili-li staří lidé jakousi obavu zdraví jejího se týkající, tož se jí vždy šťastně podařilo jim ji vymluvit. Uvěřili jí, že jen proto se tratí, poněvadž leží teď celá o hospodářství starost jen na ní, anto muž je pořád vzdálen za obchodem, který teď silněji jde než jindy, a k větší práci že se druží stesk o něho a také poněkud o dítě. Tak špatní přec jen lidé nebyli, aby byli starcům pověděli, kterak to u Potockých teď dopadá, a Evička mohla jim tedy dosud směle tvrdit, že ji Józa ještě nestraší.

V trudných těchto dobách stal se nebohé ženě

osamělý u potoka kříž pravým a jediným útočištěm. Tam konečně se nemusila přemáhat, tam spustila roušku hrané klidnosti s duše zkrvácené, tam konečně od srdce si zaplakala zaslzeným okem do dálky putujíc po pozdravu z mlýna, po stříbrném odlesku rybníka, okolo něhož dceruška její vesele se probíhala. Zoufaleji a zoufaleji srdce se jí stahovalo, kdykoli na dítě si zpomněla, cítila na sobě po nějaký čas zvláštní jakousi slabost i nemohla si konečně přec jen zapřít, že síly svoje přecenila, nepodléhala dosud sice duševně úloze své, ale tělesně.

„Dobře a dobře měl Ambrož, nazývaje mne marnivou," pravila si, rozjímajíc jednou truchlivěji u kříže o poměrech svých než jindy, „měla jsem se nejen za silnější, ale i za lepší než jsem, pochlebovali mi lidé, chválíce mne, a já jim uvěřila. Co tu posud jsem dokázala, co k dobrému změnila? Doroste-li dcera moje, bude mi snad do smrti zazlívat, do jakého jsem ji postavila neštěstí, řekne o mně jako její strýc, že pustivši se do boje se zlou Potockých krví lehkomyslně jsem jednala. Co z ní bude, kdybych odtud teď se odebrala? Pěstouni jsou staří, otec vlastní ji nenávidí, jaký bude její los v domě jeho u — macechy?"

Evička se dala do hořkého pláče, ze žádné strany nekynula jí naděje, útěcha, nikdy se nebyla sama sobě zdála tak nešťastnou a opuštěnou jako v této chvíli, kdy nadarmo o tom přemýšlela, komu dítě svoje by svěřila. V tom se zakmitla před jejím vnitřním zrakem opět tvář Ambrožova, viděla ho, jak laskavě na dítě její pohlíží a s ním se obírá, zpomněla si, že ji tehdáž napomenul, že přišel naschvál proti obyčeji svému do hospody, aby ji před Štěpánem ubránil, tuše, že s ním bude zle, a paprsek radosti pronikl její nitro.

„Ano Ambrož bude dítěti mému otcem i matkou, kdyby bůh odsud mne povolal a nikomu jinému je nevydá," zvolala, „on mi to učiní zajisté k vůli, požádám-li ho za to. Teď po nějaký čas již tak nepřátelsky na mne nepohlíží jako na počátku. Vidím, že často opouští sednici, aby neslyšel, jak mně Štěpán laje. Že holčičku mou měl rád, to nade vši pochybnost, vždyť se mu každý proto divil. Ale nevím, nevím, jsoutě Potockých srdcí nespolehlivých, kdo ví, zda-li Ambrož dávno již nezapomněl . . ."

V tom polekaně hlavu obrátila, zašustilo to za ní jako tenkráte, kdy k ní Štěpán vystoupil, když na kříž věnec věšela na památku nešťastné jeho prababy, a mezi stromy objevil se ten, s nímž právě v mysli se obírala.

Evička spatřivši Ambrože na místě, kamž tak málo přicházel jako ostatní domácí, nejinak si myslila, než že doma cosi neblahého se přihodilo a že přichází švakr, aby jí to ohlásil. Musilo to být něco velkého, když on ke kroku tomu sám se odhodlal. Přijížděl Štěpán teď pravidelně z trhu neznaje sebe a svět, se vším co se mu namanulo, zuřivě pak tluče, snad přišel v stavu tom k neštěstí, snad poranil jiného . . .

Plna zlých předtuch očekávala švakrova oslovení, bojíc se předejít ho otázkou. On však si nechával se zprávou na čas. Opřel se na vrbu naproti Evičce a dlouho zamyšleně na ni hledě, tázal se jí konečně:

„Co ti asi v neštěstí tvém útěchou?"

Evička hned mu neporozuměla. Poznávala sice, že nepřišel za ní se žádnou zlou zvěstí, ale kdykoli dosud k ní promluvil, povždy cosi nepříjemného jí pravil, pátrala tedy i tenkráte v slovech jeho po smyslu nemilém.

„Křivdil jsem ti tehdáž zde u toho kříže, nejsi ani lehkomyslna ani marniva, jak o tobě jsem se domníval.“

Evička s úžasem němým oči k němu zvedajíc dosud si nedůvěřovala, zdali v řeči jeho tajný se neskrývá hrot.

„Nelhalas mi pravíc, že bratra mého za manžela nepojalas z ohledů světských, na zřeteli vyšší majíc cíl, nevěřil jsem ti, nevěřívám lidským řečem vůbec, ale mimovolně od té chvíle jsem tě zkoumal, brzo-li na lži tě zastihnu, a ty trpělivosti pozbývajíc přestaneš v muži mučiteli vidět blázna politování hodného, a unavena pohřbívati mladost v slzách, stejnou mu počneš splácet měrou, ale marně až do dnešního čekám dne. Nezapřela jsi se ještě ani jediný okamžik, ukřivďuje-li ti muž tvůj nejvíce, vždy laskavými se mu odměňuješ skutky a nikdy nenávist, vždy jen truchlivost ve zraku při tom se ti obrazí. Avšak nečiníš tak z přirozené pohlaví svého slabosti, kteráž tak mnohé již ženě dopomohla k slávě cnosti, dobře pozoruji, s jakým to úsilím v sobě potlačuješ hrdost uraženou, cit potupený. Pročež ještě jednou slyš, že jsem ti křivdil, nevíš ani, jak rád ku křivdě své se znám. Ponejprv u tebe se mi stalo, že bylo v člověku stokrát více, než jsem se v něm nadál. Kdyby bylo lze, jak zbožně se domníváš, Potocké spasit láskou a cností, tobě zajisté by se to bylo již podařilo.“

Evička nevěděla, jak se jí děje, vše šlo s ní kolem překvapením, úžasem, dojetím. Oči její se naplnily slzami, byly to nejslastnější a zároveň nejbolestnější, které kdy ze srdce se jí vyprýštily. Docházela porozumění a soucitu tam, kde toho nejméně se nadála. Nikdy by nebyla měla za možné,

že Ambrož, ten drsný Ambrož je s to, aby k někomu tak měkce, srdečně a dojemně promluvil.

Dlouho, dlouho Evička plakala, švakrovi neodpovídajíc a on ji nechal se vyplakat pln smutné soustrasti na ni ziraje. Tušil, že jí pláč ten ulevuje, žeť on asi prvním člověkem, před nímž neštestí svoje zjevně oplakává, a tvář jeho pozbývala pořád víc a více obyčejného přísného svého výrazu.

„Ty mne zahanbuješ, švakře, chválou nezaslouženou," konečně mu pravila, „kdybych byla, jak ty říkáš, což by se Štěpán stále ode mne odvracel? Činím, seč jsem, abych zcela ho neztratila, ale sám vidíš, že je všecko moje úsilí nedostatečné. Trpce si vyčítám, že jsem byla skutečně marnivé dítě, síly svoje přecenivši, když k sňatku tomu jsem přikročila, domnívajíc se v směšné přemrštěnosti, že nebe samo si mne zvolilo, abych domu vašemu vrátila mír, po mnohá pokolení postrádaný. Ach spíše než toho smrti se dočkám. Než zde jsi se objevil, právě jsem přemýšlela, slabostí sklíčena, co z dítěte mého bude, až odsud navždy odejdu, i zpomněla jsem si, jakou jsi mu jevíval náklonnost, než jsem je musila otci žehravému s očí uklidit. Ach Ambroži, neopouštěj dcerušku mou, až mne tu nebude . . ."

A Evička znovu se dala do pláče litostivého, že musí dítě svoje jinému poroučet a na duši vázat než otci vlastnímu.

„Nepřidávej si k útrapům svým zbytečně nových, sama o dítě svoje se postaráš, sama si je vychováš, umříti nesmíš," vášnivě zvolal Ambrož, „to, co Štěpán provozuje, nikdo zamezit nemůže, nejméně však on, mát nemoc jeho kořen tam, kamž lidská ruka a mysl nikdy nedosáhne. Kdybych o tom nebyl přesvědčen, zdaž bych tě ne-

chával od něho stále urážet, aniž bych se tě ujal slovem a činem? Bylo by mu bývalo lze nemoci té se vyhnout, kdyby byl chtěl, ale jsa jí uchvácen, od ní pomoci si nemůže. Kletá v Potockých krev, než jim počne ještě v žilách proudit; nesmí být pod jejich střechou svornosti, v srdcích jejich míru, v skutcích šlechetnosti, jakmile se ženou se spojí — k čemu ti ale opakuji kroniku našeho neštěstí, znáš ji asi jako já, sdělila ti ji zajisté pěstounka, jejížto matka za neblahého času v stavení tom sloužila. Bylať to ona, kteráž hledajíc neustále léku pro nemoc naši, dědovi i otci poradila, aby u žen a snach hleděli jen cnosti, anoť prý z vyšších končin pokynutí ji došlo, že žena dokonalá vše u nás spraví. Snad že dcera její k sňatku tomu tě přemluvila, aby učinila matce zadost v hrobě?“

„Nikoli, nikdo k Štěpánovi mne nenutil, naopak pěstouni velice se zarmoutili poznávajíce úmysl můj. Báli se o mne.“

„Dočkala se velkodušnost tvoje bohužel špatné odměny. Nevyčítám bratrovi, co činí teď, ale tím více naň se horším, že věda dobře, co naň čeká, po sňatku bažil, ač mnohokrát mi sliboval, když smutně o losu naší rodiny spolu jsme rozjímali, že následuje příkladu mého, lásky se odřekne. Ano já ženy se odřekl, z krve mé aspoň se nepopřede dále ono pásmo hříchů dědičných, svatě jsem si to přísahal, co k rozumu jsem dospěl. Nebude mi zlořečit manželka jak matka moje otci zlořečila, když on nevinně ji týraje jako Štěpán teď tebe, odsud ji vyštval nazpět do domu rodičův její, kamž jsem jí následovat nesměl, nebudou si zoufat děti moje jak já jsem si zoufal, když otec službu na matčino místo povýšil, nařizuje nám hrozbami a ranami, abychom ji milovali a poslou-

chali místo ní, a když matku zavrženou, ode mne oplakávanou jako mučennici a proti vůli otcově tajně navštěvovanou při takové na zapřenou návštěvě jsem zastihl v náručí jiného . . . .“

A Ambrož pohřbil tvář v ruce při zpomínce té.

S obdivem nelíčeným pohlížela Evička na švakra, konečně před ní rozluštil hádanku příkrého podivínství svého, ze svědomitosti ušlechtilé odsoudil se k samotě doživotní, všeho se vzdávaje, co člověka blaží, nadějí ho naplňuje a dni jeho vezdejší ozdobuje. Již porozuměla těm pohledům, které vrhal na její dcerušku, milovalť v ní děti, kterých se odřekl. Jakž mohl býti člověkem jako lidé jiní, když člověkem celým být nesměl a nechtěl? I připadalo Evičce, on že není žádný Potocký, v něm že krev Józina, zdědil její povahu mlčelivou, zádumčivou, její mysl hlubokou, cituplnou. Litovala každé chvíle, kdy s nelibostí naň byla zpomínala, kdy ho tak velice zneuznávala jako on ji.

„Odpusť i ty mně,“ kajicně mu pravila, „neb i já ti křivdila, považujíc tě za člověka bez citu, který nikomu nepřeje, nejméně ale mně.“

„Nekřivdilas mi, vždyť skutečně na tebe jsem se horšil, že k nám jsi se provdala, byltě to hněv plný lítosti, děsil jsem se nového zla a hanby — a také dům náš neminuly. Ale pověz mi přec, co ti je útěchou teď, kdy konečně uznát musíš, marně že jsi obětovala života svého, uvěřivši báchorce, kteráž se zrodila v hlavě stařeny dobrosrdečné, naším neštěstím dojaté. Jsem nešťasten jako ty kletbou domu toho a žádná se mi nechce naskytnouti útěcha, aby mi pokorně snášet pomáhala břemeno hanby rodinné, mnohdy nesnesitelné . . .“

Evička zbledla.

„U tebe tedy již rozhodnuto, že vám tu nic

platna nebudu?“ zkormouceně si vzdychla, „nemohu, ach nemohu dosud do myšlénky té se vpravit, ač se mi pořád neodbytněji vnucuje. Ale i kdybych nabyla nezvratného o tom přesvědčení, přec povždy mi zůstane útěchou, že jsem cosi dobrého zamýšlela při úmyslu svém přese všecky svízele setrvajíc. Nemůže si bůh ani lidé na člověku více žádat.“

„Ano, dobře máš,“ temně Ambrož jí odvětil, „nemůže si ani bůh ani lidé více na tobě žádat, než že setrváváš na místě, které desíti se rovná očistcům. Setrváš-li nadál, dobrodiní velké aspoň mně tím prokážeš, myslívám si někdy, že již zcela jsem otupen, ale zatím by mi bylo přec jen hrozně, kdybych podruhé v životě svém musil na to patřit, kterak dům můj otcovský, někdy chlouba to celé krajiny, veřejné ostudě opět vydán byl v šanc. Jestliže setrváš, nepostoupivši místa právem ti náležejícího jiné nestoudně naň se deroucí, dosti pro Potockých jsi pak učinila, budu ti za to děkovat, dokud ve mně bude život. Toho dokážeš-li, věřit budu, že není ještě naprosto vyplemeněno zlaté símě obětovnosti vznešené ze srdcí lidských a že se znovu v člověčenstvu ujme. Chci pak zapomenout, že dosud jiného jsem nepoznal než u šťastných a bohatých bílí zlých vášní a u chudých jen koukol zištnosti a úkladné potměšilosti, že jsem viděl, kterak takový vílný lidský červ vše obětuje choutkám svým, všeho jsa schopen za hrst peněz . . . zdaleka tomu hmyzu se vyhýbám, nemusím-li, zajisté s člověkem nejednám a nemluvím . . .“

Ambrožův obličej mezi těmi slovy zas se změnil, již zas hleděl jako jindy pošmurně a pohrdlivě.

Evička do něho dlouho a napnutě se zahleděla.

„V upřímnosti ke mně jsi přišel, v upřímnosti chci s tebou jednat nejen dnes, ale napořád," konečně mu pravila, „odpustiž mi za tou příčinou otázku příliš snad smělou?"

„Řekni mně, co se ti líbí, nikdy na tebe hněvat se nebudu."

„Zdají-li se ti lidé nedokonalými, proč nejsi ty první mezi nimi dokonalý?"

Ambrož se zarazil.

„Proč, znaje jejich chyby a jsa si vědom lepších náhledů, jim nejsi příkladem, rádcem, návodem? Když oni nekonají povinností svých, proč jich nekonáš aspoň ty?"

Ambrož sklopil hlavu neodpovídaje.

„Snadno ti opovrhovat zištností, když sám nikdy nedostatku jsi nepoznal, když nevíš, jak je člověku, kdo hladovou za sebou má rodinu či sám lačný žaludek, snadno věru ti opovrhovat slabostmi a poklesky lidskými, když v tobě vrozena stálost a síla povahy. Nezakládej si na tom, co tak málo zásluhou tvou, jako že vzrůst vlasů tvých bohatší než u jiných. Vlastnost dobrá jestiť přednostĺ přírodou neb nahodilou přízní osudu nám poskytnutou, ale nikoli ještě zásluhou, tou teprvé se stane, použijeme-li jí poctivě a výdatně nejen toliko k vlastnímu, nýbrž i ku prospěchu jiných, méně nadaných."

„Jak bych mohl já člověk necvičený a nízce postavený jiným býti příkladem a naučení jim dávat?" Ambrož trpce se pousmál, ale nezněl hlas jeho při tom tak určitě jako prvé.

„Což k tomu zvláštní učenosti a urozenosti potřebí, podporovat někoho moudrým slovem, svědomitou radou a činem dobrotivým? Nemusí vykonávat, kdo světu chce prospívat, skutky hrdinské, nechť jen každý pečlivě urovnává a pilně za-

lívá místečko to, na které osud ho postavil, třeba bylo sebe skrytější a skrovnější, a kdyby tak každý mínil, zajisté by zkvetla za krátko celá země jako moje zahrádka, z níž každý okolojdoucí má radost. Když o nízkosti rodu svého prvé jsi se zmiňoval, tož zavadil zrak můj náhodou právě tam nahoře o tu krásnou jedli, pyšně na výšce oslněné, na pokraji skály se houpající. Jaký to utěšený poskytuje pohled a přec kdyby povolil nepatrný pod kořeny jejími kamínek, skutáleje se, a druhý den zas kamínek a opět jen zas kamínek, jak záhy bylo by po její slávě. Rovněž tak mi to připadá býti ve světě; všechen lesk, jímž se skví a nad jiné vypíná boháč, na čem je založen než na takových zdánlivě nepatrných kamínkách, na práci úsilovné pilných rukou stavů jiných, čím by byl bez nich na pyšné, oslněné výši své? Nemáť tedy žádný stav právo, aby nad jiným se vypínal, a boháč zahálčivý, v slunci štěstí se slonící zajisté nejméně. Každý stav má úkol svůj důležitý, z potřeby lidské vyplývající, udržuje a podporuje se jeden druhým, avšak je-li jeden z nich přec nad jiné důležitější, pak to na všechen způsob stav, jemuž máš čest náležet. Jestiť živitelem všech ostatních, oní kořenem stromu společenstva lidského, z něhož ostatní během času teprvé se vyvinuly co větve, ratolesti, haluzky. Máť on nad ostatními velké výhody, pro které teď, kdy národ český pracně si dobyl kus svobody, kdy vývoj jeho již není tak stísněn a obmezen, jako ještě před málo lety, zajisté blahého dospěje cíle. Vyrůstá rolník v lůně přírody a bouře její tuží jeho tělo, obklopují ho květy, šumot lesů a vodstva, zpěv ptactva, i šlechtí se mysl jeho, kleneť se nad ním bezprostředně nebe se svým sluncem a hvězdami a duch jeho se povznáší, nemusí se trápit v těsné

dílně jako průmyslník, nemusí se stát podlízavým jako úředník, lstivý jako kramář, aby úspěchu došel, zdar jeho a vznik závisí jen na poctivé práci rukou jeho a pilné a obezřelé jeho příčinlivosti, a povaha jeho tím si zachovává ryzost svou. Představuji-li si národ náš co osobnost, tož mi připadá měšťák hlavou její býti, venkovan však jejím srdcem. Připravuje-li srdce krev zdravou, celé tělo zdraví se těší, ruce s chutí pracují, nohy čile ku předu kráčejí, hlava bodře myslí; srdce-li ochabne, vše se zvrhne a zkazí a bídně hyne člověk, byť si měl mozek sebe vtipnější, nic mu není platen. Nepohlížej tak podiveně na mne, nemluví ze mne jen ženská blouznivost, pravím-li, že u mne na jisto postaveno, že rolníkovi našemu lze vyšinout se tak vysoko ryzím smýšlením, bezúhonností mravů, spravedlivým jednáním, pokročilými snahami, že nebude pak jen on putovat do měst pro osvětu, nýbrž že přijde na vzájem i měšťák k němu na vesnici, nejen aby, jak dosud se stávalo, pouze sotavil choré svoje tělo, nýbrž aby i ducha svého posilnil, napiv se ze zdroje moudrosti národní. Což již nechodí dávno k nám pro písně? Popěvky o přástvách a na pastvách našich se ozývající zpívají slečinky v hedbávných šatech v zlatých pokojích, a každý jim tleská nadšeně, doufám, pevně doufám, že se tam budou brzo opakovati i slova vzletná a myšlénky hluboké od našinců v hromadách pronešené i otřese ozvěna jejich klenbami pyšných domů a paláců, a hejna starých zlých duchů z nich vylítnou navždy a zavane tam čerstvý, zdravý vzduch. Splatíme měšťákům, co pro nás učinili, oni dosud za nás myslili, pro nás se snažili, oni nám vydobyli, co máme, a za to splynuvše s námi, jim přineseme zdraví. Ano úlohou rolnictva, v němž vidím srdce národa, jest, aby o to pečovalo, by

srdce to vždy poctivě a rázně bilo, čistou a jarou krev ostatním částem těla poskytovalo, aby neměly nikdy proč na ně naříkat a je vinit, že postup jejich, postup celého národa k dobru zdržuje. Stokrát to co teď tobě Štěpánovi jsem pravila, ale nechtělo se mu upnout zraku do výšky, svéhlavě trval jen v nížinách života, až v bahně jejich zabředl, bůh ví, zda-li kdy z něho vybředne. Zůstaneš i ty, Ambroži, pohřben v těžkomyslné své k lidem nepřízni, nepovzneseš i ty mysl a zrak nad život všední, a povznášeje se nepovzneseš s sebou i jiných?“

„Nejsem ctižádostiv,“ Ambrož zamumlal.

„Což to ctižádost, máme-li svítilnu a posvítíme-li jiným ochotně na cestu za šera nočního?“

„Neskrývám v sobě žádného světla, jímž by mi bylo lze posvítit ještě jiným.“

„Nemohu ti ovšem dokázat, máš-li křivdu či pravdu. Jsi-li s to na jiné působit, sám nejlépe bys poznal, kdybys se o to pokusil.“

„Nikdy v posměch se nevydám.“

„Ejhle, pravíš, že ctižádostiv nejsi a přec chceš mít před činem již pojištěno uznání?“

„Ničehož neumím a nevím, leda co ve vesnické jsem pochytil škole.“

„Což již kryje sníh témě tvoje, že ti nelze tomu, co neznáš, se přiučiti? Tys ovšem nestudoval ve školách, ale za to bezděčně jsi studoval život a toť škola rovněž tak prospěšná a užitečná jako všecky ostatní. Pánové učení musí si tvoje vědomosti draze koupit, chtějí-li blahodárně působit a závidí ti tvoje zkušenosti jako ty jim jejich učenosti. Tys nejen rolníkem, nýbrž i obchodníkem, obzor tvůj rozsáhlejší, znalost poměrů větší než si myslíš, více víš než jsi sobě vědom. Jen přemítej a uvidíš, mnoho-li ti připadne, kde by se

co opraviti dalo a mělo. Ty právě lépe než na sta studovaných a v městě vychovaných posoudit a říci můžeš, co na příklad příčinou, že náš lid, při dobrých vlastnostech, pilnosti a šetrnosti pořád víc a více chudne a v postavení tvém neodvislém můžeš to říci nahlas, veřejně, směle těm do očí, kteří naši zemi spravují, zajisté že by hlas tvůj nezanikl neslyšán. Ach Ambroži, což by tě ani dost málo netěšilo, kdybys, hlásiv se k našemu lidu více, než dosud jsi činil, a on lépe tě poznav, shledal v tobě vlastností přiměřených, na základě jichž by tě zvolil za důvěrníka svého a tě vyslal na sněm do Prahy, abys tam zaň mluvil, jednal a jeho zájmů se zastal? Teď, kde konečně v nitro tvoje hlouběji jsem nahledla, nepochybuji ani okamžik, že by se ti to podařilo skvěle, jen kdybys chtěl pro slovo sáhnout do srdce, odstraniv s něho tu kůru trnitou, v níž svéhlavě se skrývá. Nepocítil bys ani tenkráte trochu spokojenosti, kdybys vraceje se do své krajiny, se všech stran pak slyšel, že jsi se stal vesnického lidu dobrodincem, nahlížeje, že jsi sobě jmena toho čestného, nejvznešenějšího ze všech na světě titulů, právem zasloužil? Pak, švakře, nemusil bys toužit ni po ženě ni po dětech, lásky bys měl hojnost, neměla bych tě již proč litovat, na koho bys pohledl, miloval by tě, a na koho bys promluvil, poslouchal by tě a ctil jako otce svého vlastního.“

Ambrožův zrak mezi Eviččinou řečí mimovolně zaplanul, uchvátila a přemohla ho přec, ač tomu se vzpouzel, nechtěje o svém s lidmi se zbližení slyšet.

„Nebyl bych prvním z Potockých, který by na sněmu se objevil,“ s ušlechtilým jí pravil sebevědomím, které mu jinak slušelo než jeho pohrdlivá netečnost; „dokavad měl každý v Čechách

kraj svou hromadu, volívalo naše okolí po mnohá pokolení zastance a důvěrníka svého vždy z rodu našeho, což ovšem přestalo, když padla česká země a s ní i právo české.

Chovám starou vlasti naší kroniku, k níž přivázáno několik archů pergamenových, kroniku to naší rodiny, do níž předkové moji vše zaznamenávali, co u nás pamětihodného se událo. Jsoutě to, o švakrová! moje modlitby, jimiž k bohu se povznáším a v nebi prodlévám. Jako jiný vínem se opojuje, aby zapomněl strastí přítomnosti, tak já se opojuji obsahem obou těchto zápisků rovněž mi drahých, a probíraje se v arších, na nichž naznačeny jsou skutky dobročinné, zbožné a hrdinské praotců mých, zapomínám, kam až jsme sklesli s výše své dávné. Ve světě tom zašlém koření vlastně život můj, tam pramen jeho, přítomnost pro mne jen prázným, přesmutným snem. Omlazen ovšem národ český v době poslední, ale rodina moje suchou na něm snětím zůstala, první prudký vítr ji nalomenou nadobro zlomí. Takový rod, jakým bývaly Potockých, nadarmo bys teď hledala, cnost, velkodušnost jeho hesly a kroků jejich vodítka, ty jediná mezi všemi lidmi bys k nim se hodila. Podobna jsi v povaze a působení dcerám a ženám Potockým. Po celý den neunaveně se věnovaly práci polní a domácí, a večer, když byla rodina a čeleď shromážděna v jizbě okolo krbu, přečítaly jí z vzácných knih. V neděli pak připravovaly masti a léky z bylin, které před slunce východem nasbíraly a jichž neznají naše zvětralé a netečné ženštiny teď již ani po jmené. O věř, není to pro mne žádnou obětí, že jsem se odřekl lásky, vímť, že i kdybych byl hledal, přec nikdy bych nebyl nalezl a poznal takovou dívku, již bych byl mohl milovat. S ošklivostí a

nechutí odvracuji se od jejich titěrnosti, lícoměrnosti a nevědomosti, kdykoli nehoda jakás s některou blíže mne svede. Léky ty zdarma rozdávaly a vedlé toho pilně schodívaly celé okolí, kde má nemocný či raněný jich ošetřování potřebí. Dni a noci pak od jeho lůžka se nehnuly, až zcela byl vyhojen. Nebylyť chůze takové procházkami pohodlnými a snadnými, jimiž by byly teď, nýbrž poutěmi obtížnými krajem divokým, kdež zhusta se vyskytovala dravá zvěř a v tehdejších dobách válečných se potulovala stáda zpustlého lidu žoldnéřského z boje či do boje táhnoucího. Která z nynějších ženštin za povinnost milou a svatou považuje starost o svého bližního? Lhostejně ho nechá trpět a zajít, třeba měla k němu jen několik kroků; které z nich připadne, aby poskytovala rodině své po práci vedlé potravy zotavující tělo i potravu duševní? Chápají-li se muži i synové věcí vyšších, bránívají jim ženy a matky a nechtějí, aby jiných znali snah než svůj blahobyt a pohodlí. Jako k ženám pro léky, tak zas k mužům chodívali lidé pro radu a osvětu, a nikdo nikdy k nim cesty marně neváží, věděli o radě a pomoci v případech nejzáhadnějších a nejtěžších, žádných se neštítivše obětí, mohli-li komusi prospět. Odcházela-li rodina s čeládkou za prací na pole, vždy zůstalo stavení otevřené a hospodyně položila na stůl vedlé bochníka chleba bibli, aby bylo každému poutníku mimojdoucímu lze posilnit se darem a slovem božím. Nikdy se nepřihodilo, že by byl kdosi pohostinství toho zneužil, ba někdy tam zůstaveny skvostné dary, poháry a prsteny zlaté za dík důvěry a štědroty velkomyslné. Ale porážkou Čechův na Bílé hoře u Prahy náhle přetržen řetěz dnův těch krásných, odpůrcové jejich již více se tím netajili, že národ

ten chtějí co nejrychleji do kořene vyhubit, aby jim přestal pro svoje cnosti býti dýmem v očích. Pluky krvo- a zlatožíznivých divochů po zemi naší se rozptýlily jako kobylky hladové, lačněli nejen po klenotech zlatých, ale i po skvostech ducha jeho, kde nalezli spis či knihu českou, hanebně ji zkazili. I přitáhl houf takových padouchů také do statku našeho a sebrav tu všecky věci cenu mající, vystavěl na dvoře hranici, na kterou, zapáliv ji, hodil všecky knihy, kde kterou nalezl, popel z nich potupně do potoka toho metaje. Jen kronika moje ušla zkáze, skrylať ji hospodyně v chlévě pod tesy, kamž na štěstí žádnému z divochů nepřipadlo, by se podíval.“

„Tu počátek a pravý původ kletby vás stihající, když vám byl uzmut chleb duševní,“ Evička živě zvolala. „Ach často se srdcem tesklivým jsem četla o oné přesmutné době, kde vykládáno Čechovi rozjímání o slovu božím za kacířství, skutek lidumilný za vzpouru, kdež potlačitelové jeho, udělavše si z něho podnož zpupnosti své surové, nechtěli, aby znal a konal jiného než práci, jejímž krvavým ovocem se obohacovali, nejen tělo Čecha, otroka, ale i duše jeho v prachu ploužit se měla. U tisíců se jim to podařilo, ale duch váš rodinný, nad jiné probuzenější a bystřejší, nedal se tak snadno umrtvit, nezanikl, ale zmrzačel. Přišel na nezcestí, jsa z pravé dráby vytlačen a čilost jeho, jindy jeho ozdobou a slávou na výstřednost se proměnila.“

„Ano, tys to vyslovila, zpotvořilť se duch Potockých, i stali se všech skutkův šlechetných neschopni, když jim byl zasypán zdroj, z něhož čerpali posilu, povznešení, poučení; neb žíznivše napájeli se pak jedem rozkoše a v smutné opilství toho omámenosti falší, zradou, lží ba i vraždou

se zprznivše, přestali brzo do kroniky zapisovat činy, ježto jim byly teď jen k hanbě. Posledním zapisovatelem jest Frantík Potocký. Zanesl, že se mu ztratila žena týden po narození synáčka a že jí na památku a aby duše její došla pokoje, postavit dal u potoka kříž. Co na ní spáchal, k čemu ji dohnal a jaké neštěstí uvalil na celou rodinu podlostí, jíž na ženě se prohřešil, o tom ovšem se nezmiňuje. Nikdy k nynějším se nepočítám pokolením, vždy v duchu k těm se řadívám, kteří byli, přidržuje se jich v myšlénkách i v kroji. Zavál stopu jejich ovšem prach věkův, událostí strašlivých vír divoký, nikdo již jí nevidí, nezná, mhla zapomenutí ji pokrývá, jen já ji líbám a žehnám každým svým dechnutím — se mnou poslední na ni uhasne památka, nebudou si lidé o Potockých jiného povídat, než že každý, jakmile pojme ženu, rozumu pozbude a nejzlomyslnějším se stane bláznem . . .“

„Jiného si budou ještě povídat, nebudeš-li předky jen následovati v kroji a myšlénkách, nýbrž také v činech. O vzchop se a netruchli s založenýma rukama nad úpadkem rodiny, nýbrž se přičiň, aby z mrtvých vstala jako národ, s nímž klesla. I domnívalť se vzkřisitelové jeho také, žeť již suchým na stromě lidstva snětem, ale oživili jej přec, líčíce mu dávné jeho skutky bohatýrské, snad i ty bratry a strýce svoje probudíš, budeš-li jim vypravovati o působení praotců a ukážeš jim v zrcadle tom, jací by býti měli, aby se jim podobali. Probudíš-li je, připojíš k přetrženému řetězu krásných předkův skutků nejskvělejší zlatý článek, a staré zápisky, na nichž zaplane jmeno tvoje, zbohatnou o nejspanilejší stránku. V činnosti pravé, užitečné, k vyšším cílům směřující než pouze jen k nahromadění jmění osobního nalezneš zajisté

léku pro chorobu dědičnou v rodině své. Ó chtěj býti lékařem jejím, abych se ti těšit mohla jako štěpu ovocem sladkým obtěžkanému.“

„Prozatím jsi ty takovým štěpem a každé tvoje slovo zlatým na něm ovocem,“ pravil Ambrož švakrové hlasem tlumeným, citem rozechvěným, „co s tebou mluvím, svět se mi na očích jaksi měnit počíná, ty stromy jsou zelenější, ta voda jasnější, ten les tam veselejší než jindy je vídám a s potěchou naslouchám večerním písním ptáků, slova tvoje provázející, a pozoruji, kterak na tváři ti dohořívá poslední slunce paprsek, jehož políbení cítím zároveň i na čele svém. Již není skutečně tak šero a smutno okolo toho starého našeho hnízda, vznáší se nad ním holubice sněhobílá, větví olivovou líce mi hladící — ne není to větev olivová nýbrž oči tvoje, které schladily ve mně palčivost a vyjasnily zachmuřenost. Co jsem na světě, ještě mi tak volno nebylo jako v této chvíli vedlé tebe. Svol, abych si směl někdy sem k tobě zajít, vídám, že se sem každý večer utíkáš.“

„Přijď, ach přijď,“ Evička švakra vřele a radostně prosila, „i já nezažila chvíle tak spokojené, co s domovem jsem se rozloučila, jako teď, poznávajíc, co v tobě se skrývá za člověka vzácného. Přijdeš-li, dobrý tím skutek vykonáš, budu mít aspoň s kým mluvit o svém dítěti — přívětivě mne vyslechneš a se mnou laskavě na ni si zpomeneš . . .“

Neulehla Evička této noci, ale tenkráte nebděla, aby slyšela, kdy přijde Štěpán domů a v jakém to stavu, nebude-li mu snad potřebí její pomoci, nýbrž stoupla si k oknu, anoť jí bylo těsno v sednici. Prsa mocně se jí dmula tichou, nadějnou blažeností, pohlížela dnes zas tak radostně a důvěrně k obloze jako za oněch nedělních večerů,

když od kapličky se vracela. Nebe porosené hvězdami třpytilo se na ni houštinou stromů, a každá její myšlénka rovnala se takové zlaté, temným loubím tajemně a líbezně prokmitující hvězdě. Opět byla plna dobrých do budoucnosti čák, Štěpán sice stále ji odstrkoval, ale což nebyl Ambrož také z Potockých? . . .

Tenkráte neslyšela ve vzdáleném hukotání potoka, okolo kříže pospíchajícího, Józin výsměch.

Nešelestily teď jen zelené vrby u šedého kříže, nezpívali tam jen špačkové a drozané při západu slunce, netekly tam jen Eviččiny slze, oživovala místo nařknuté, osamělé slova srdečná, přátelská, hluboce cítěná, padající jako perle se rtů, prýštíce se proudem diamantovým z duše do duše.

Nebyl-li Ambrož za obchodem ve světě, večer co večer vedlé švakrové u kříže prodléval. Evička vždy pěstouna si chválívala, jak dobře ve všem jí rozumí, mnohem lépe než Štěpán, který byl přec o tolik mladší, ale co měla říci o švakrovi, ten jí četl myšlénky zrovna z očí a z čela, vyslovil je mnohdy dříve ještě než ona a často se jim přihodilo, že v témž okamžiku pronesli jednu a tutéž větu a vždycky bylo v ní, co oba nejkrásnějšího věděli, připadlo jim to oběma najednou, jakmile se spatřili. Kdoby to byl Evičce jednou řekl, že bude mezi ní a „starým mládencem“ taková shoda? Nikomu by nebyla uvěřila, že přijde doba, kdy s ním bude obcovat jako s bratrem rodným, že vše, co jí tíží, mu poví a on že jí naslouchati bude se sepjatýma rukama, jako by se modlil, pohlížeje do svatyně srdce jejího.

Odjel-li Ambrož, tož počítala dni a hodiny,

kdy zas se vrátí, nemohla se ho nikdy dočkat, kolikkrát mu šla v ústrety, ač věděla, že ještě nepřijede, přijeti nemůže, ale bylo to pro ni myšlénkou bolnosladkou, někomu jít v ústrety, kdo jí přál a o ni stál, kdo zajásal, shledal-li se s ní o čtvrt hodiny dříve než si myslil. Bez Ambrože jí scházel teď jaksi vzduch v starém domě, na všem pro ni spočívaly šeré roušky, u kříže bylo pusto, mrtvo, nadarmo naslouchala, zda-li odnikud se neozve ohlas jeho slov, a hněvala se, že ten vzduch a ty stromy kolkolem navždy je pohltily. S radostným úžasem slyšela, že se daří Ambroži jako jí, ponejprv v životě že poznává, co to touha a stesk. Jindy mu to bývalo jedno, kdy domů přijede, teď nemíval nikde stání, všude ho země pod nohama pálila. Všecko, co dosud neznajíce stejněsmýšlejících v sobě tlumili, tlumit musili, cestu teď si nalezlo z prsou a překvapeně patřil jeden na druhého, bylať v nich jedna duše.

Evička očividně okřívala, pobízela Ambrože, aby se stal lékařem rodiny své a zatím se stal lékařem jejím, rozháněl její truchlivost, vypravuje jí o dcerušce její a o jeho nezměněné k ní náklonnosti, mírnil její nad Štěpánem žal stoje na svém, že za svoje jednání nemůže, snášela teď svoje domácí neštěstí mnohem snáze, pozbývalo působením Ambrožovým nejostřejšího pro ni trní jindy den co den srdce až do krve jí rozrývající. Bývalo jí teď při Štěpánově zuření jako plavci na jezeře rozvzteklenem, který jsa jist, že přese všecko živlů burácení přec do přístavu bezpečného zavítá, s klidem zápas ten pozoruje — přístav ten chvíle večerní u kříže. Meškávalať tam vedlé Ambrože jako na nějakém ostrově blaženém obtékaném jakousi neviditelnou řekou chranlivou, kdež byla nedostižna ústrkům zloby a sprostoty lidské,

kdež dýchala životem vyšším, věčným, myšlénkovým, po němž práhla, co k rozumu byla dospěla, a srdce v ní se probudilo. Ano to to bylo, co vedlé Štěpána vždy tak bolestně postrádala, co jí nemohl nahradit nejvášnivější láskou svou, dokonalou tuto vzájemnost duševní, kde každému zvuku citu jejího odpovídal jiný, krásnější ještě a vznešenější. Teď, teď teprv žila.

Evička poznala při prvním se švakrem rozhovoru, že v něm neskonale více, než on si sám je vědom, avšak spočívalo v něm mnohem ještě více než tehdáž tušila, co den se jí to jasněji jevilo. Jako okouzlena, ledva dychajíc ho poslouchávala, když odpoutával duši svou, zarputile věznénou v žaláři pošmurné beznadějnosti, a ona jako mohutná orlice směle vzhůru se brala k slunci věčné pravdy, jejížto blesk snese jen oko nejčistší. Zdálo se jí, že dosud nic velebnějšího neslyšela s kazatelny a nečetla v knihách svých nejmilejších. Nejednou ji uchvacovala závrať, když ho sledovala do výšin těch, kdež duch jeho v hrdé, smutné odloučenosti prodlíval v křišťálovém zámku myšlének nejvznešenějších, čerpaných z dějin národa českého, který ze všech národů na světě nejvíce myslil a bádal a v němž od dětinství byl žil, zapomínaje přítomnost. Slyšíc, jak on smýšlí o lidském životě, o světě, Evička mnohdy se zastyděla, že si kdy troufala ho napomínat a mistrovat. Nepřičítalť on životu našemu ceny, považoval ho pouze za průchod temný a trudný k světu jinému, za stín života lepšího, kdež duch lidský svoboden a čist vznášet se bude od světla k světlu, až sám světlem se stane, i tvrdíval, že celý vesmír k tomu spěje, aby tříbě a zdokonaluje se v světlo se proměnil, i nebude věčnost pak jiného než žár zlatý, svatý, v němž každá jiskra spasená blažená duše

lidská. Tisíckrát lépe a důkladněji byl o všem přemítal než ona, ale pokořen mravní nicotou rodiny své, zahanben její hanbou, nevida nikde zárodek k lepšímu, věře, že kletba a hřích jejím údělem, považuje ji za pahejl na stromě národa, který jiného si nezasloužil, než aby byl co nejrychleji sťat a do ohně hozen, mezi žijící se nepočítal, od lidstva se odvracel, a duch jeho splynul s večerní září věků minulých, dle náhledu jeho šťastnějších, kdežto mysl Eviččina jakoby utkána z nejruměnějšího paprsku budoucnosti úsvitu teprvé od ní štěstí očekávala a všude jen viděla úrodnou půdu na semínko dobra čekající, všude tušila jaro a žeň požehnanou, rmoutíc se, že k nečinnosti jsouc odsouzena, nemůže na roli nadějné pracovat dle chuti a síly.

„Budu se na tebe hněvat jako na sobce nejhoršího, nerozdělíš-li se o skvosty, které mi tak hojně k nohoum sypeš, ještě s jinými," horlivě mu vyčítávala. „Jak si je mohl dosud tak lakotně skrývat, vida jaká všude chudoba? To jediné mne na tobě mrzí, v tom jediném té nepochopuji. Mně na tvém místě by to nedalo, cítíc tak velké v sobě bohatství, na vše bych zapomněla, ničím bych se zdržet nenechala a plnýma rukama bych je po cestě rozsívala, kdo by se na mne podíval, tomu by se dostalo po hrstích zlata. Viď, že se co nevidět polepšíš?"

„Proč myslíš pořád na to, co býti má, a proč tomu se netěšíš, co je?" Ambrož jí odvětil, „kdo ti kdy tak rozuměl a tebe tak si vážil jako já, že máš tak na kvap se mne sprostit? Truchlíš, že chmury nad tebou se vznášejí, raduj se tedy, když jimi probleskuje teď modré nebe a tě prohřívá sluníčko. Nebude to dlouho trvat, než se nadějeme, odsud mhly a větry nás zaženou, sníh za-

vane zde útulek náš a ledem k němu nám zatarasí cestu, mžikem uprchne léto, kterého teď zažíváme; víš tak bezpečně, že se nám zas vrátí, že je chceš ukrátit? Až nastane zima a schůze naše tu zamezí, pak mi povíš, čeho si přeješ, abych podnikl, bych přání tvému zadost učinil. Chci se ti poctivě za to odsloužit, cos rodině mé prokázala a prokázati hodlala, oběť hodlám splatit obětí. Odvrátím k žádosti tvé mysl od věcí věčných a se světem se spřátelím, s tím světem, v němž jsem se cítil vždy vyhostěn, který od dětinství nechutí mne naplňoval, kde se mi zdálo, že nemám pranic k pohledání, jenž rozuměl tak málo mně jako já jemu. Divné, divné to bude přátelství, musím se již napřed smát, jak my dva na sebe asi koukat budeme. Zdaliž pak lze milovat, čím jednou jsme opovrhovali? Nevím, nevím, ale musí to být, vždyť to chceš . . .“

„Ty tedy jen k vůli mně, abys mi splatil domnělý dluh vděčnosti, samotářství svého se spustíš a nikoli k vůli dobré věci?“ hněvala se naň Evička.

„Což nevykonám nejlepší na světě věci k vůli, co chci vykonat k vůli tobě?“ švakr s vřelým se omlouval pohledem.

Evička se pousmála a přestala doléhat, aby se lidem více blížil, o záležitosti jejich se zajímaje.

„Počkám tedy až do zimy,“ pravila si v duchu, „ale pak mu nebude pomoci, třeba se sebe více bránil. Neslibuje mně jen do modra, že bude jiným, vždyť se již v tolika věcech k nepoznání změnil, nadobro svlékl starého mrzouta, bývá veselý a přítulný jako malé dítě, nebude to zajisté dlouho trvat, co úplně se vyloupne z té své podivínské slupky. Kéž by mi bůh popřál, abych z Potockých

aspoň jeho spatřila šťastného, spokojeného, kterak moudře spravuje dům svůj, kdež útočiště všech potřebných a sklíčených, shromáždiště všech ku předu spějících, kdež manželka jeho . . .“

Evička se zarazila, často si ho byla již představila co hospodáře vlastního, zakládajícího novou větev Potockých, v níž by se obnovily staré kmene toho cnosti, ale pomysliv si ho ponejprv určitě co chotě, pocítila v srdci takové bodnutí jako ještě nikdy. Bylať to bolest zvláštní, zcela jiná, než když Štěpán jí křivdíval, jiná, než když slýchala, že se tu i tam s Mařičkou vodil, trpčí, ostřejší, palčivější . . . nemohla nikterakž pochopit, za jakou příčinou se v ní najednou béře?

„Ejhle, neštěstí srdce moje již pokazilo, nevědomky jsem se stala sobeckou,“ pomyslila si, „bolí mne, pomním-li, že by Ambrož, oženiv se, náš dům opustil, myslím si, že by mne pak zanedbal a přestal být těšitelem mým. Zbytečný to zajisté strach, zůstane přítelem mým i když se ožení.“

Nepodařilo se ale Evičce o tom, co tvrdila, se přesvědčit, ta ženština vedlé Ambrože náhle se vyskytující, práva posvátná naň mající, nevýslovně jí překážela, neznala jí, nevěděla, jaká bude a přec se jí již mnohem více protivovala než Mařička.

„Jen co se to se mnou děje?“ úzkostlivě samy sebe se tázala, když se jí nechtěl ze srdce palčivý trpký pocit, myšlénkou tou vzniklý, vytratit. „Nikdy bych nebyla věřila, že jsem tak ošklivou, jak se býti poznávám. Na Mařičku zcela bez záští myslím a dívku, která mi nic neudělala a zajisté hodna bude, jinak by si jí Ambrož nevzal, tu skorem nenávidím. Není to jinak, nakazila jsem se od Štěpána, on křivdí nevinně mně a já zas jiným.

Nemohu nikterakž vyzpytovat, proč nepřeji budoucí své švakrové, než jsem ji ještě viděla a poznala. Je to věru hrozné, jsem ještě nad Štěpána —“

Ta budoucí švakrová nedala Evičce již žádného pokoje, pořád si musila na ni myslit, i vylákala jí proudy slzí. Tušíc, že jí pak již nebude lze Ambrožovi tak důvěrně jako až dosud se blížit, bude-li v ruce své držet ruku ženinu, viděla, kterak přikrývá útulek u kříže krutější zima ledovými příkrovy, než Ambrož si dával za lhůtu změny své, a jak mráz do kořene vyhubuje všecky květy, vypučevší ze srdcí, která tam jaro svoje slavila. Ach dobře měl Ambrož, vybízeje ji, aby se radovala z léta, jehožto slunko ji teď utěšeně zahřívalo; předvídal asi, že brzo zajde . . .

„Dosud jsem vše mlčky a oddaně snášela, co řízení boží, ale pozbudu-li Ambrože, tož pozbudu jedním rázem vší oddanosti a trpělivosti. Cítím, že již nebudu, co jsem bývala, budu reptat a se vzpouzet a přestanu se již smrti bránit, vítána mi pak bude . . .“

A Evička takto tesklivě přemítajíc, dychtivě si připomínala a opakovala, co švakr nepříznivého o ženštinách pronášel, hlavně ovšem, že ho to nestálo pražádné oběti lásky se odříci, nikdy že by se mu nepodařilo zamilovat se. Rovněž horlivě si opakovala, co jí říkal milého a krásného o její povaze a zevnějšku a znovu se zastyděla, zastihnuvši se ponejprv v životě svém na myšlénkách ješitných. Méně a méně si rozuměla nebohá Evička . . .

„Nemohu klidně na to pomýšlet, že se Ambrož ožení, poněvadž vím, že ho není žádná, ale pražádná ženština hodna; neboť žádná ho nepochopí, a co to je za lásku bez porozumění?“ konečně duševní boj svůj rozhodla. „Připadal by

mi vedlé ženy netečné, jako by na poušti se potácel, věčně žíznivý a lačný — vím, co je život takový, nepříteli nejhoršímu ho nepřeji, jakž tedy jemu? Třeba to nebylo s kletbou tak na vlas, jak pěstounka o tom vykládala, přec má svou záhubnou moc, v niž Ambrož pevně věří, jest se tedy ke všemu ještě co obávat, aby oženiv se, nepřepadl takovému ponížení jako Štěpán. To by byla moje smrt spatřit toho, jehož tak vysoko stavím, v takové hanbě. Vždyť přestává bratr jeho téměř již býti člověkem . . .“

Ba šlapal nešťastný Štěpán důstojnost lidskou denně více nohama, málo kterou hodinu byl schopen všech smyslů svých. Pil, aby nemusil na to myslit, kam se dostal, aby nevěděl o své hanbě a necítil hříchů svých.

I vyspával Štěpán za jednoho nedělního odpůldne na peci déle než jindy. Přišel teprv za svitání domu, zaspal snídani a oběd. Probudiv se konečně, zvolna vstal a dosud nejsa střízliv vrávoral přes sednici k židlici, na niž byl hodil kabát a klobouk umouněný a smačkaný. Chystaje se znovu z domu, vytáhl si z kapsy dýmku i tobolku, prohlížel si je, jsou-li obě v stavu patřičném. Ale pohlednuv do tobolky, patrně se zalekl, byla do čista vyprazdněna. Buď peníze do krejcaru prohrál či ztratil, neb byl o ně v opilosti obrán. Musila to být hezká částka, jíž pohřešoval, jinak by mu to snad nebylo přec stálo za takové strašlivé lání, do něhož se pustil, obraceje znova tobolku rub na rub, opět a opět marně. Slyšíc jeho křik Evička polekaně z venčí do sednice přikvapila, aby se podívala, co s ním se děje. Ale Štěpán spatřiv ji, již zlostí se neznal a zuřivost jeho dostoupila vrchole.

„Tys jediná příčina všeho mého neštěstí,“ kři-

čel bez sebe, „falešností svou z domu mne vyháníš, chceš, abych se stal tulákem, jímž každý pohrdává, a žebrákem, jemuž každý se vysmívá, aby tě lidé nade mne vynášeli a chválili — ale proč se dávám tebou vyhánět, proč nevyženu raději tebe, abych již vidět nemusil pokryteckou tvou tvář?“

A Štěpán mrštil vší silou po ženě dýmkou, již v ruce držel. Neminul se na neštěstí s cílem, dýmka kovaná o Eviččino čelo se roztříštila a okamžitě se jí rozlil proud krve po tváři. Bez vzdechu a výkřiku na zem klesla.

Štěpán pojednou vystřízlivěl, vytřeštěným zrakem hleděl na ženu u nohou jeho v krvi své se koupající, a hrůzou jat, jako vzteklicemi štván, napolo ustrojen z domu se vyřítil.

Byla by se Evička zajisté zakrvácela v mdlobách tuhých, neb čeládka, použivši prázdnin nedělních, byla se hned po obědě rozešla a měla se teprv večer vrátit, kdyby Ambrož, slyše dnes až do své skrýše Štěpánovo hlučení, na které následoval pád a náhlé ticho, nebyl do sednice pospíchal netuše nic dobrého. Zahlédnuv Štěpána sadem prchajícího nejhoršího se domyslil; ale že tak strašlivý naň čeká pohled, přec se nenadál.

Nikdy snad člověku se nevydral z prsou ryk tak hrozný jako jemu, spatřivšímu švakrovou krví zbrocenou bez vědomí na zemi ležící. Zoufale po vodě se ohlédl a nevida nikde ni konve ni džbánu bez dlouhého rozmýšlení ženu vyzdvihl a silným pažem vynesl ven až k potoku. Tam ji položil na stupeň u kříže a počal na sobě trhati halenu jí na obvazky. Namáčeje klocy do vody přikládal jí je pečlivě k ráně, umýval jí líce, třel ruce a dříve v práci své neustál, pokud se jí nepřestala

krev z čela prýštit a ona oči volně a mdle naň nepootevřela.

Kdo vypíše jeho zaplesání, když z oka jejího naň opět zíralo vědomí, když siné její rty k úsměvu se nutily.

„Proč mne nenechals?“ zašeptala truchlivě, „měla bych to aspoň odbyto.“

„Naposledy dnes ti ukřivdil, umřít musí ten bídný vrah, který krev tvou prolil!“ zasténal Ambrož mezi zuby.

Evička oči zamhouřila, zhrozila se toho blesku nenávisti nesmířitelné, který mu z očí vyšlehl. Probudilť se v něm náhle hněv, bolestí a strachem dosud tlumený, probudilť se v něm dnes ponejprv Potocký, již nezapřelť, z jakého je plemene.

„Dovršena míra hříchů jeho, nestojí hanebník za jedinou krůpěj skvostné tvé krve, nebyl nikdy hoden líbat prach šlépějí tvých,“ s rostoucí volal vášní.

„Teď mne zas ty chceš usmrtit?“ zaúpěla Evička napínajíc všecky síly svoje, aby ruky jeho se uchopila a u sebe ho zadržela, by nemohl za bratrem.

Poslušně jako dítě klesl vedlé ní na kolena.

„Usmrtit že tě chci? já tebe, za jejížto každé vzdechnutí bych dal rok života svého?“ křikl a ruka její ruku jeho držící slzami jeho se porosila.

„Umírni se, pro bůh, umírni se, sice je po mně věta!“ prosila. Lekala se ho teď obměkčeného, rozechvěného ještě více, než když soptil vztekem.

„Neumírní se dříve hněv můj, dokud tě neuvidím na cestě z domu toho. Nesmíš zde zůstat ani okamžik déle než pro slabotu svou musíš, každá chvíle tu strávená tě zhanobuje. Pryč musíš odsud za dítětem svým, odříkajíc se navždy

plemene toho zradného, vražedného, nad nímž jsi se smilovala. Sám za ně u tebe jsem orodoval, abys mu zůstala andělem strážcem, ale teď volám: nechť zanikne v pelechu hříchů svých, jak tomu Józa chtěla, opakuji její kletbu, tisíckrát je zasloužena. Jako král odměním ruku, která tam tu starou střechu zapálí pánu jejímu nad hlavou proklatou, šílenou . . .“

Evička snažila se vzpřímit, ale nepodařilo se jí to, pustila jen s hrůzou Ambrožovu ruku, aniž toho v zápalu zloby své spozoroval.

„Ještě dnes, teď hned, co jen poněkud se sotavíš, na pažích svých odsud tě odnesu, sám přetrhnu každou pásku mezi ním a tebou, já teď před světem tvým ochrancem a zástancem, já jediný se starat budu o tebe a dceru tvou, vy budete mou rodinou jako já vaší, a kdo mi bude chtít v tom bránit, mně se vzpouzet, toho rozdrtím jako levhart hádě . . .“

Evička zděšeně od něho ke kříži se doploužila.

„Hanívalť jsem dosud život pozemský, zajímalo mne jen, co nad ním se vznáší a křivdu jsem měl: zdá se mi náhle pln slasti, počíná mne vábit, blažit a okouzlovat, co vím, že ho budu smět zasvětit tobě, Evo, kteráž nejpřednější jsi mezi ženami. Kdyby nebyl bůh nikdy jiného stvořil než tebe, tak hrdý by mohl být na dílo svoje jako že stvořil tisíce a tisíce hvězd, z nichž prý každá světem větším než je náš, neb ve všech není tolik spanilosti a vznešenosti spojeno jako v jediné duši tvé. Vzchopím se a budu chtít, abys byla tak pyšna na mne jako já na tebe, abych tě tak těšil jako ty mne. Vyniknu po boku tvém a bude o mně mluvit a mne žehnat celá krajina, země celá, jak toho si žádáš, nebudu více pohrdávat slávou vezdejší, kteráž byla dosud polní jen trávou v očích

mých. Necítím se již býti tím zvadlým na suché větvi listem, na vichr smrti čekajícím, aby jej urval a zanesl, chci kvést dle příkladu a rozkazu tvého. Jak to ve mně bouří a víří, celý svět myšlének nových, moře nových citů ve mně se rodí a s nimi síla, odvaha, vytrvalost, činnost — budu mužem vedlé tebe, Evo, velkým a slaveným, dle smyslu světa a tvého!“

Evička u kříže se vzpřímila, nevýslovná úzkost a zoufalost jí třeštila v zraku, na blouznícím švakru upřeném.

„Brzo zapomeneš ničemníka toho, jemuž soucit v náruč tě uvrhl, jako na příšeru sna těžkého pamatovati budeš na kletý dům . . . ó spěchej odsud — hle, již se ti síly vracejí — pojď do mého náručí a dej se mi odnesti.“

„Nepůjdu odsud,“ Evičce z prsou se vydralo, a objavši jednou rukou kříž, druhou proti němu vztáhla.

„Evo!“

„Neopustím kletý dům kletého muže . . .“

„On tě ubije!“

„Nechť mne ubije, nechť se mnou tu naloží jakkoli, jemu jsem se dala, jemu náležím.“

Ambrož hleděl na ni, jako by ho byla slovy svými omráčila.

„Všecko neštěstí a hoře, kterého tu ještě zakusím, než zahynu, radostněji uvítám a snesu než hanebné štěstí tebou mi slíbené —“

„Přec tedy ho milovalas a dosud ho miluješ?!“ vykřikl Ambrož.

Ona zdvihla oči k nebi, ještě pevněji kříž objavši; hrozný boj v tváři se jí zobrazil.

„Tedy jsi mi lhala a mne podvedla, chlubíc se, že obětivost tě do domu toho přivedla? Přivedla tě sem tedy přec láska?“ zařval Ambrož a

hlas jeho jako dunění hromu od lesa se odrážel. „Proč ale, můj ty bože, jsi lhala, proč!? Nemohu chápat toho příčinu! Chtělas ve mně vzbudit soucit a mne k sobě upoutat, abych ti zaháněl dlouhou chvíli, když ti muž za jinou chodil? . . .“

Evička sebou trhla, jako by ji znovu byla zasáhla rána smrtelná.

„A ten, jehož tak tuze miluješ, jemuž prý se dáš radostně ubit, ten ani tě nechce, nasytil se tě, má tě dost, již se mu nelíbíš. Dnes tě tloukl a zejtra, jestliže tě nezabije, odsud snad potupně tě vyžene; ale ty se mu nedáš, viď? Raději se uvolíš, že budeš sloužit jeho záletnici, než bys se ho sprostila a to — to nazývají lidé láskou a věrností! Zda-li co hnusnějšího na světě než cit, který zde tu ženu poutá k muži zhejřilému, nevěrnému, divokému. Ó dobře má, že s tebou nakládá jako s otrokyní, již tresce, kdy se mu zlíbí; nejsi jiného než otrokyně podlé vášně, podlé k podlému muži! Zvíře od pána svého se odvrátí, když nespravedlivě je tepe, splatí mu ránu a raději hlady pojde pod širým nebem, než by se vrátilo k žlabu plnému; jen ty pod všecky na světě tvory se ponížuješ, zamilovaně líbajíc ruku mučitele surového, tebou pohrdávajícího, a odstrkuješ toho, kdož v tobě ctil a miloval světici. Ano, já tě miloval, věz, že jsem tě miloval. Víš-li pak, co to je láska srdce takového jako je moje? Nevíš a nikdy nepochopíš, jak by se mohla nízká mysl tvoje povznést k pojmu tak posvátnému . . . kam, ach kam se uteku, abych zapomněl na tebe a hanbu tvou . . .“

Eviččina hlava těžce padla na ledovou svou podporu.

„O to jediné, čeho jsem si vážil, na čem jsem si zakládal, mne jsi oloupila, vyrvalas mně štít můj, připravilas mne o mou k světu lhostejnost.

Jak budu teď žít s tím srdcem toužícím, zkrváceným . . . jak budu bez tebe? Za málo neděl do tebe jsem se vžil, že duše tvoje se stala lepší částkou duše mé; jak tě z ní vyrvu, jak jí vrátím starý, mrtvý její klid, její tiché, vážné sny? Ale ne, není možná, že to co se děje, v pravdě se děje, neklamal jsem se v tobě tak hrozně, jak se mi podobá, ty jsi se obětovala pojímajíc Štěpána za chotě, ty z novu se obětuješ, setrvávajíc na místě svém, jak jemu i sobě jsi slíbila. Nepoutá tě k domu kletému láska, nýbrž cnost . . . O Evo, vždyť jsem mužem, mnoho bolestného jsem snesl a vytrpěl, zkušen jsem v odříkání se, žije byl jsem již mrtev, nebožtíkem jsem byl, než jsi mne vzkřísila, vyřkneš-li, že tě již nikdy vídat nesmím, poněvadž se to s povinností tvou nesrovnává, naposledy dnes spolu jsme mluvili, odeberu se odsud a ty mne nikdy již nespatříš, ale jen aspoň té útěchy mi dopřej, abych tě směl nadál v duši chovat čistou a povznešenou . . . jedním slovem, ba jen hlavy pokynutím mi dej na jevo, že jsem měl u tebe také jakous cenu, ale hrdinkou že bylas a zůstaneš.“

Evička ale trvala před ním nepohnutěji a kameněji než ten kříž, na kterém ležela — jen rána na jejím čele opět se otevřela a počala volně krvácet.

„O lhářko ty podvodná,“ zalkal Ambrož vida, že se nikdy již odpovědi žádoucí nedočká, „muž tvůj ti splatí, v čem na mně jsi se provinila, on na tobě mne pomstí. Kéž by každý den, který s ním ještě strávíš, dnešnímu se rovnal a tolik tě stál slzí krvavých jako stojí mne . . .“

A jako vzteklý tygr řítil se Ambrož do domu, lámaje cestou sadem všecky větve, vše niče a hubě, o co zavadil . . .

Stalo se ticho u kříže, počalo se slétat ptactvo lesní u potoka, v písku pobřežním se popelíc, mír šelestil ve vrbách a mlčky rozhrnul nad lesem večer svoje nachové praporce, jichž odlesk lživým obarvil ruměncem bledou zkrvácenou tvář ženy křečovitě objímající kříž, jemuž se byla za obět hlásila . . .

Umlkla drozdů pozdní píseň, v stín se počal halit kříž, z lesa oněmělého přiloudal se větřík jako vzdech lásky, políbil každou v trávě květinu, zachvěl každým stebélkem, kolébal jemňounké páry nad šumnou hladinou potoka, zdvíhal a spouštěl svisle větve vrb a dlouhé zcuchané vlasy Eviččiny . . . tu vyjela náhle z otupělosti své a naslouchala k domu dechem urychleným . . .

Zacinkly na dvoře u Potockých podkovy, vůz vyšoupnut ze stáje, někdo se tam chystal na cestu . . . na dalekou cestu, z níž nebylo návratu . . .

Mhly nad vodou houstly, spojivše se v kotouče pořád větší a větší, při každém větru zavání jiné a zas jiné podoby na sebe braly, pitomě, vyjeveně utkvěl na nich Eviččin zrak mezi tím, co její srdce naslouchalo s tlukotem zimničným . . .

Na dvoře zařehtaly koně, zapráskal někdo bičem, již vše připraveno . . . jediný, jediný kratičký jen okamžik obmešká se ještě cestovník v domě otcovském, s nímž v chvíli té navždy se loučí v duši maje zoufalost — i chtěla Evička se vzchopit, snad aby odjezdu tomu se vzpouzela, zoufalost v jásot proměnila, ale nemohla z místa . . .

Ne . . . nebyla to mhla, kteráž nad potokem se vznášela, vrbami se ploužila, byla to postava lidská při každém kroku vzrůstající, blížila se kříži . . . žena to byla s vlasy vlajícími, za níž se ve větru plápolaly příkrovy krvavé, mělat

v prsou ránu, v níž vězel nůž — Józa to byla, již k boji vyzvala a která se zdvihla z hrobky své, krutý na rtech výsměch . . . večer co večer potutelně naslouchala, co si dvě srdce povídají, na trávě z popele jejího vyrůstající, a teď přišla, aby pohlížela vítězně na porážku soupeřky své nejúsilovnější, která k Potockým zpupně se přistěhovala, aby zlomila její moc a sňala kletbu její s plemene nenáviděného, přišla se podívat, jak Evička vyskočí, před vůz ujíždějící se uvrhne, volajíc na toho, kdož na něm se vydává na cestu bez návratu: Nezůstavuj tu duši duše své . . . beze mne neodjížděj . . . .

I couvla Evička a znovu kříže se zachytila . . .

Branka u dvoru hřmotně se rozlítla, vyřítil se na cestu povoz v letu tak šíleném, jako by se u něho byli koně splašili a vůdce jeho s rozumem se pominul a nikdo ho nesdržoval, nikdo nevolal, aby odjížděje ho tu nezůstavoval . . . zazněl za ním výkřik jediný, který již k sluchu jeho nedoletěl a jímž kolkolem vše se zachvělo — křikla Evička, omdlévajíc, když Józa vytrhnuvši si vztekle nůž z rány v prostřed srdce jí ho vrazila ze msty, že marně z hrobu se zdvihla, aby nad pohromou její zaplesala . . . . .

Služky, vrátivší se večer domů, viděly s úžasem, že je vše na statku zotvíráno a všude prázdno; po dlouhém hledání nalezly konečně hospodyni u kříže omráčenou, krví zaplavenou. Zděšeně do sednice ji odnášejíce tázaly se jedna druhé, co se to s ní dělo, jestliže sama přišla k úrazu

či — významně na sebe pohlížejíce žádná vyslovit nechtěla, co si myslí.

Podařilo se Evičku vzkřísit, ale mnoho dní na posteli ležela více onomu světu než tomu náležejíc, opatrována jsouc pěstounkou, pro kterou doběhl ještě téhož nešťastného večera posel.

Štěpán prchaje od ženy jeho rukou poraněné zaběhl do lesa, kdežto hrozné probděl hodiny. „Vrahu, vrahu!“ volalo tisíce strašlivých hlasů v něm, před ním, za ním, kamkoli se obrátil, byl vzduch naplněn tímto slovem pekelným jako hlava jeho třeštící tímto pojmem. Zoufale křičel, aby země nad ním se slitovala a pod jeho nohama povolila, by se propadl do věčné tmy a prázdnoty, by již o sobě vědět nemusil.

„Jestliže jsem ji ubil, pak se postavím sám soudu, raději tisíckrát zahynu na popravišti, než bych žil pod jařmem takových myšlének,“ umiňoval si Štěpán zoufale, rozedíraje si rukama tvář, z níž mu tekly proudy krve, on však necítil bolest tělesnou, cítil jen muky svědomí.

Některý okamžik naděje v něm se ozvala.

„Není mrtva, já ji jen omráčil, žije a žíti bude, abych jí mohl nahradit, co na ní jsem spáchal. Bože, bože, jaký jsem té ženě připravil život, byla‘ zajisté nejnešťastnější mezi všemi na světě ženami; co hlad a bída u porovnání s tím, co ode mne zkoušela?! Co nejhoršího jsem věděl, to jsem jí udělal, tupil a křivdil jsem jí, kde jsem mohl a jakou mi k tomu zavdávala příčinu? Domníval jsem se, že mne nemiluje a si mne neváží, jak by měla a já si toho přál! Jaký to div, že mně nepřála, jak jsem toho byl žádostiv! Pláče anděl nad ďáblem, ale nemůže se s ním spřátelit, byť i chtěl, propast příliš velká mezi nimi zeje. Pro co si mne měla vážit? Vždyť není ve mně kusa roz-

umu, moudrosti a povahy! A přec za všecky moje zločiny jediného špatného mi nedala slovíčka, nikdy ničeho mi nevyčítala, chovala se ke mně, jako bych byl ze všech lidí nejhodnější. Každého jiného muže byla by zajisté svatou svou trpělivostí zkrotila, ale což je Potocký člověk, když to naň přijde? Dravému se rovná zvířeti. O všemohoucí, který vidíš žal můj, jak vídals moje hříchy, dopřej mi, abych je směl smýt, nechtěj, abych před tebe vstoupil potřísněn její krví, smiluj se nad mou úzkostí a lítostí . . .“

Štěpán to v lese dlouho nevydržel, musil vědět, na čem je. Stískaje se za ploty a křovinami navzdor čiré tmě doploužil se zas nazpět ke statku. Z hluboka si vzdychl, když tam žádného nepozoroval běhání a zmatku, klidně blíkalo světýlko v pozadí sednice, žádné okno nebylo otevřené jako tam, kde mrtvola či umírající v domě.

Poněkud pokojněji do dvora se vkradl, branka, rozletnuvši se před prchajícím Ambrožem, byla dosud dokořán otevřena tak jako dvéře u stáje a u síně, zapomnělať čeládka v pohnutí všeobecném stavení na noc opatřit. Nepozorovaně a tiše přiloudil se až do síně, byltě ale šramot kroků jeho přec jen slyšán v sednici, otevřely se dvéře a mlynářka si posvítila, kdo to.

Jediný pohled na jeho rozervanou tvář o tom ji poučil, že dýmka, jejížto střepy z podlahy sebrala, nebyla se náhodou jen roztříštila. Slyšelať ponejprv dnes obšírně od čeládky, co byla dávno již tušila, že propadla Evička přec jen osudu všech u Potockých žen, že nehubeněla a nebledla ni prací domácí ni steskem po muži vždy za obchodem vzdáleným, nýbrž zármutkem nad jeho nevěrou a surovostí.

Zočiv stařeninu zkormoucenou tvář Štěpán se zastyděl, připomenuv si, jak vřelými slovy mu ji do náručí položila, jak svatosvatě jí sliboval, že raději by si udělal smrt, než by jí jediným slovem ublížil. Kdyby byla mlynářka k němu promluvila káravě sice, ale mateřsky jako jindy, zajisté by jí byl kajicně k nohoum klesl slibuje polepšení a za odpuštění žádaje, ale ona proti svému obyčeji všecku mírnost odložila pravíc mu tvrdě a povržlivě v hněvu spravedlivém a prudkém:

„Jak se můžeš opovážit zde se ukázat, bídníku? Je ti líto, že ještě dýchá, chceš ji dobit? Jen měj chvílinku ještě strpení, jak bude moci sebou hnout, hned tu udělá té tvé „halarii“ místo, nenechám ji ani okamžik déle, než je potřebí, zde v tom nečistém pelechu, na to se spolehni. Ale mezi tím časem jí na oči nechoď, jinak udám na úřadě, čeho jsi se dopustil. Hrozně mne bůh za to trestá, že jsem ji vydala vám proklatcům.“

A mlynářka dvéře z ticha, ale z hurta zas zavřela.

V Štěpánovi se pozdvíhl takový hněv, že v očích se mu zajiskřilo, srdce obměkčené žalem, hořem, lítostí upřímnou, náhle zas ztvrdlo a radost, že žena žije a snad se pozdraví, i všecky dobré úmysly se z něho vytratily mezi přísnou řečí stařeny k smrti uražené. Snad to ani nebylo z její hlavy, že ho tak potupně z vlastního domu vyháněla, snad jí byla Evička nařídila, aby s ním takto jednala a mu oznámila úmysl její, že ho hodlá opustit na vždy, zlému duchu jeho na dobro ho zůstavujíc a to právě v okamžiku, kdy jí chtěl kajicně na kolenou přísahat, že započne život jiný.

„Nic snadnějšího než abych domova se střežil,“ soptil prchaje znovu ze statku, kdež si přec jen zůstat netroufal, „když nemá žena v takové

hodině, kdy na ni sáhá smrt, myšlénku jinou, než jak by se mne zbavila, ničehož na ní neztrácím, ať si jde, a to jak si ona sama přeje co nejdříve, abych měl konečně před ní pokoj. Ta mně nahnala, ještě se celý tetelím, dobře že jsem se dříve s tím nevyzradil, co ve mně se dělo, než začala ta stará kázat. Ta by se mi byla s tou svou schovankou krásně vysmála za přestálý strach a obě by mi byly od srdce přály, čeho jsem zkusil. Nevím, co to je, že jsem ženu nikdy z mysli vypudit nemohl, nechť jsem dělal co dělal, nechť jsem si stokrát po sobě řekl, že do ní nic není, ale tenkráte je mezi námi na vždy konec, naposledy teď na ni myslím. Mařička nestojí také za nic, okrádá mne, kde může, nikdo jiný než ona mně tobolku potajmu nevytáhl a nevyprázdnil, ale aspoň to není žádná pokrytkyně, člověk vždy ví, na čem s ní je.“

A Štěpán obrátil se k Holým.

Dlouho nechtěl dát lékař naději, že bude s Evičkou lépe, ztráta krve byla velká; ale více ještě než rána zevnější trávila ji rána vnitřní, o níž lékař nevěděl. Nechtěly se jí síly vrátit a horečka od ní odstoupit, ve dne ležela jako zařízntua a v noci ji znepokojovaly příšerné vidiny.

Vídala zbořenou za mlýnem kapličku uprostřed úhoru, kdež se nezelenal jediný keř, jedna se neleskla květina, jediný nezpíval pták, kam nevniklo ni slunce ni měsíc, kde zíval hrob černější a hlubší ještě než ta čirá kolem něho tma, v němž spočívala postava ženská, na jejížto prsou ležel balvan ohnivý, poušť temnou světlem pekelným děsně ozařující. Byloť to hříchů její břemeno, tíž to její nevěry, pod níž žena ta až do soudného dne tu úpěti musila, a když se jí Evička podívala zděšeně do tváře, planoucí v krvavém svitu bal-

vanu, tož poznala, že to ona sama leží v hrobě tom . . .

Vídala černý hustý les, v němž dva vlastní bratří nad ženštinou mezi nimi klečící se potýkali v zápase nepřirozeném, zuřivém, až druh druha jedním rázem mečem svým probodnul. I vyhrkly jim z ran dva proudy krve, které vzrůstajíce v moře, vše zaplavily, i les i bratry i tu, o kterou zápasili, a zas to byla ona, která v krvi obou bratrů se topila . . . .

Slýchalať za nocí těch strašlivých hlas pěstounův, kterak hlaholem sta zvonů kostelních čte z písma svatého, že pravé milování tvrdé jako peklo, neodolatelné jako smrt, že je nezalejí všecky na světě řeky a neuhasí všecky nebe a země vody, a ze srdce jejího šlehal nachový plamen milování takového. I volala všecky země řeky, a ony přihrnuvše se s hrozným jekotem je zalíti nemohly, i volala všecky nebe i země vody a ony na ně se vylily rachotem tisíce bouřek, ale nadarmo, neulily plamen srdce jejího. Nezalekl se ani pekla krále ani smrti neuprositelné, na černých koních přicválavších, hořel, hořel výš a výše, až nebes bání se dotknuv ji propálil. I zřítilo se oblak klenutí hlukem ohlušujícím pohřbívajíc svět rumem svých zhaslých hvězd a sluncí, ale z popele všehomíra šlehal napořád ještě plamen srdce jejího . . .

Jakmile byla Evička s to promluvit, byloť první její starostí, aby zvěstovala, že ubírajíc se jako obyčejně večer ke kříži, tam na vlhké sklouzla trávě i o kamenný stupeň se poranila. Všichni jí to udělali k vůli, že se tvářili, jakoby jí věřili, ale každý si o tom myslil, co se mu líbilo.

Mlynářka byla u Potockých jako na trní, nemohla se dočkat dne, až bude schovanka tak dalece sotavena, že by jí cesta další neškodila, aby ji mohla Štěpánovi navždy unést. Mělať sice zásadu, že patří žena k muži svému a nikdo že nemá práva od sebe je trhat, ale v tomto případě umlkly v ní všecky podobné zásady a náhledy. Muž, který takto se ženou nakládal, i v její očích práv svých pozbyl.

Jednou odešla mlynářka na ranní a Evička vyskočivši z lože počala se kvapně strojit. Podobalo se, že chce použit nestřeženého okamžiku k nějaké chůzi, k níž by pěstounka nikdy nesvolila. —

Mařička Holých sedíc před zrcadlem právě se česala. V sednici bylo ještě neuklizeno, pusto po noci prohejřené. Na stole stály sklenice s pivem, na polo prázdné, talíře se zbytky jídla, mezi tím byly rozházené špinavé karty, podlaha byla černa rozšlapaným z dýmek popelem, z každého koutu hleděl největší nelad. Pořádnému člověku byly by se zajisté v nepořádku tom vlasy zježily, nebyl by tam mohl vydržet ani minutu, ale Mařička byla tomu tak již zvykla, že se jí zdálo, že to u nich nemůže ani jinak býti, to že bytu toho tvářnost nejpřiměřenější. Zaplítala si svoje rulíky (vrkoče) zcela volně a s velkým zalíbením, šly jí již zas až po pás, načež byla nemálo hrda. Myslila, že nad jejími dlouhými vlasy nepřítelkyním jejím asi v tajné zlosti žluč puká, i postavovala si rulíky tak vyzývavě na hlavě, že byla na ní pravá podívaná. Štěpán se starým Holým ještě kdesi na půdě spali.

Ale náhle upustila hřeben. V zrcadle objevila se vedlé její plné červené tváře tvář ještě jedna,

bledá, utrápená se širokou, zarudlou na čele jizvou.

Polekaně a váhavě Mařička se ohlédla, myslila, že se jí to v zrcadle snad ukázala smrt, slýchala od starých lidí, že se jindy marnivým děvčatům tak stávalo; ale nebyla to smrt, která se jí to objevila, nýbrž viděla v zrcadle do dveří vcházeti — Evičku z mlýna. Ta bledá utrápená žena s tím čelem zohaveným byla někdy dívkou krásou svou na mnoho mil v okolí slynoucí.

„Co dobrého?“ Mařička po prvních rozpacích na ni zprudka se uškubla. Věděla od Štěpána, čeho se byl dopustil a že nehodlá dříve domů, až bude žena pryč, i myslila nejinak než že Evička přichází, aby ho u ní hledala a naleznuvši ho, jim oběma ohlásila, že je požene k soudu, by páni viděli, že má příčiny a právo dát se s mužem rozvést, přínos si žádat nazpět a činit nároky na peněžitou z jeho strany náhradu. Mařička se vlastně v duchu již dávno divila, že tak neučinila, nebyla by měla žádná jiná z celé vesnice žena tolik trpělivosti, nejméně ale ovšem ona. Nadala jí v myšlénkách nejednou, že je hodný za to blázen.

„Přišla jsem k tobě, abych za něco tě prosila,“ vážným, avšak chvějícím se hlasem Evička své sokyni odtušila, více ještě dojata a zahanbena tím, co viděla než jejím drzým ji uvítáním. Takovému doupěti pustému tedy dával Štěpán přednost před domovem svým, tu si liboval, tu prodléval?!

„Chce-li se ti nějakých darů a milostí, jinam než ke mně pro ně obrátit se musíš, já jich nerozdávám, nejsem žádná kněžna.“

„Nemohu k jinému se obrátit pro skvost, který teď tobě náleží, avšak jindy býval vlastnictvím mým.“

„Nevím o žádném skvostu.“

„Myslím srdce — mého muže.“

„K čemu tyhle okolky a přetvářky? Proč neřekneš zpříma, že jsi sem přišla, abys tu hledala muže, který se tu někdy chudák staví, aby na to pozapomněl, co doma ho tíží. Ale nadarmo jsi se sem vydala, jak vidíš, není tu.“

„Mýlíš se, přišla jsem sice k vůli Štěpánovi, ale nikoli za ním, abych u tebe ho hledala a vás oba zahanbila. Beru všecku chybu jedině na sebe, že ode mne se odvrátil a k tobě přilnul, z ničehož ho neviním, trpce jen sobě vyčítám, že jsem ho upoutati nedovedla.“

„Ty se mi směješ! Pomni, že jsi u mne a ne já u tebe.“

Nesměji se ti, mámť já nejméně ze všech lidí právo někomu se smát.“

„Nelži a nezapírej, že mne máš za něco horšího než jsi sama.“

„Přiznám se ti, že bych snad před několika nedělmi o práh tvůj nebyla zavadila, nerci-li s prosbou k tobě se obrátila, a to s prosbou takovou ... ale stonala jsem, jak snad víš, a v nemoci té přišla jsem k poznání, že nejsem, zač dosud jsem se považovala, a právě těch cností, na kterých nejvíce jsem si zakládala, těch právě že nemám. Nepovažuji se za lepší tebe, před bohem ti to pravím, ba myslím, že stojím pod tebou, je mi, jako bych náležela mezi poslední svého pohlaví, jsouc mezi nimi nejposlednější. Ještě jednou ti opakuji, že mám nejméně ze všech na světě žen právo pohrdat jinou.“

Evička vyrazivši tato slova v prudkosti zimniční ze sebe, zbledla ještě více, musila si sednout, jinak by se snad byla zvrátila. Dosud jen stála o stůl nečistý se opírajíc, za nímž byl muž

její tak často zapomněl lidské své důstojnosti a povinností svých k ní.

Mařička byla jako u vidění, nevěděla, co si má o Evičce pomyslit, mluvila k ní skutečně, jako by si byly rovny, bez pohrdání a pýchy, jemně a bolestně. Mělať věřit v její upřímnost a pokoru?

„Štěpán si tě více váží než mne, raději stokrát tu se obmeškává než doma," Evička znovu slova se ujala, „avšak lidé, jak asi sama dobře víš, na to ukazují, praví, že to není v pořádku, že to býti nemá, muž že nemá vedlé své ženy znát jinou, přezdívají mu pro to, vyhýbají se mu, i pozbývá jich úcty — k tomu dorůstá naše holčička, za krátko bude již chodit do školy; to víš, jak to bývá, děti, pamatujíce si, co od velkých slyší, budou jí vyčítat, že otec její jiné než maminky její se přidržuje dítě bude se nad otcem rmoutit a hanbit, že činí, co činiti by neměl . . ."

„Není to takové, jak bys ráda měla," Mařička jí skočila do řeči, „žádný muž pro takovou věc cti netratí, kdo nenajde upřímnost u ženy, jde si ji hledat jinam, jeden veřejně, druhý v skrytosti, každý ví, že to takové je a nikdo pro to muže nestíhá. Není to mezi ženami jinak a ty, které dělají nejvíce ze sebe, bývají nejhorší! Nebudeš ty mne učit znát svět. A ostatně, i kdyby tak bylo, jak ty pravíš, a lidé o mně a Štěpánovi klevetili, přec jim to k vůli neudělám, abych se ho spustila. Tak ale právě tak dlouho se ho budu držet, dokud se mi bude chtít. Až mne omrzí, pak nechť si jde . . ."

„Z tvých slov jde na jevo, že ti na Štěpánovi záleženo jen pro kratochvíli, a k té se ti snadno naskytne jiný muž svobodný, prostý závazků posvátných; přeješ-li ale Štěpánovi skutečně, slova moje si rozmyslíš a prosbu mou patřičně uvážíš.

Neoslyš mne, Mařičko, zajisté tě uposlechne, vyložíš-li mu, pro jaké příčiny si přeješ, aby odvrátiv se od tebe ke mně se vrátil, že se jedná o jeho čest, budoucnost, o pověst jeho dítěte .... jsou to velké poklady, které mu můžeš odejmout či darovat, nezapomínej toho! Láska, pravá láska, Mařičko, pro kterou nám bude prý mnoho odpuštěno, raději dává než ubírá, stokrát raději se odříká než užívá ....“

„Jak umíš na člověka zchytra nalíčit slova potutelná! Však Štěpán vždy o tobě říká, jak to znáš, teď aspoň jsem se o tom přesvědčila. Pármandelkrát mi vykládal, kterak popichovalas občany, že byl každý proti němu, tebe nad něho chvále, jak proti němu popudilas asi i bratra vlastního, že od něho náhle se odtrhl a sebrav svůj podíl, bůh ví kam s ním zalezl. Jak se mohlo Štěpánovi vedlé tebe líbit, když jsi mu pořád jen na jevo dávala, že ti jest hloupý a sprostý, k tobě že by se byl vlastně hodil písař, když pořád do novin ho nutívalas a z knih mu kázalas? A k vůli takovým radostem měl by se zas k tobě vrátit? Holenku, to se ti nevyplní! To já to s ním umím jinak, na takové věci ani si nevzpomenu, a vše, co chce, mu nechávám platit. A což teprvé když přišlo dítě, tu byl v domě vlastním nadobro ničím a všude a ve všem byl ten křikloun nejpřednější? Jak to nemá muže domrzet? Ale nejlépe poznal tvou k němu neupřímnost, když počal pro žert chodit ke mně a ty o tom nikdy ani jsi se mu nezmínila, jako bych byla tak stara a oškliva, že se mne již bát nemusíš anebo jako by ti pranic na tom nezáleželo, nechť si chodí sem či tam. Co to najednou na tebe přišlo, že teď lezeš ke kříži? Jsi z těch žen, které dříve o muže nestojí, dokud se jim nedá poznat ranami? Vážíš si ho od té

chvíle, co ti ukázal, seč je a že s ním nejsou žádné žerty? Marně cestu sem jsi vážila, i kdybych Štěpána hned nechat chtěla, on ode mne neupustí, dělá si tak málo z lidských řečí jako já, a ty uděláš nejlépe, nebudeš-li si jich rovněž všímat. Nech vše běžet, jak to běží, a buď ráda, že se mně k Potockým nechce, jinak bych tam již byla a tobě by zas říkali „Evička z mlýna.“ Teď víš, co ti vědět třeba, a jdi tedy s pánem bohem. Než sem přijdeš podruhé, čekej až tě pozvu.“

A daremná holka, těšíc se nemálo, že mohla nešťastnou ženu konečně jednou hodně za to ponížit, že s ní nežárlila, opustila po těchto slovech sednici, vcházejíc do vedlejší komůrky.

Evička zahanbeně se vzchopila a ze dveří vrávorala. Ale nedošla daleko, přemožena slabostí tělesní a dojmy bolestnými a ponižujícími, sklesla na první za domkem mezi. Marně se byla pokořila, poslední prostředek jí selhal, čeho se uchopit, co teď podniknout? . . . .

„Hrozně, o bože, pokutuješ ve mně lidskou zpupnost,“ zamumlala, zakrývajíc si rukama tvář, „marné pokání moje, větší jsou dosud u tebe hříchy moje než žal a hoře moje; co je kdy smyje, když krev a slze moje jich nesmyjou? Navždy tebou zavržena zůstanu?“

V tom obtočil kdosi okolo ní rameno, pevně a mocně k prsoum bušícím ji vina, a na její čelo rozjizvené, na její hlavu zoufale sklopenou skanula vláha horkých, kajicných slzí.

„Tys mně odpustila, neslýchaně pro mně se ponížila, ty o mne stojíš, ty si mne vážíš, ty mne miluješ — vše dobře mezi námi a na věky zůstane, láska tvoje mne zhojila . . .“

Omdlévalať Evička v náručí Štěpánově.

Józa byla přemožena úplně, navždy!

Štěpán viděl Evičku z půdy, kterak k Holým se plouží, i domnívaje se jako Mařička, že přichází, aby mu konečně vypověděla válku, zticha seděl, skrývaje se ve vedlejší komoře, aby byl po ruce, kdyby ho bylo potřebí. Avšak nevěřil svému sluchu, jsa svědkem rozhovoru obou žen. Když Mařička hrdá na porážku své sokyně do komory vešla, řekl jí několika suchými a vydatnými slovy, zač ji považuje a vždy považoval, načež spěchal za ženou, již do náručí zachytiv domů přinesl. Odprosil mlynářku, čeládku, každého, kdo se mu namanul v závrati největší radosti, slibovalť polepšení, plakal a plesal, vše v jednom dechu jako hříšník, jemuž na popravišti milost udělena, přiznávaje a zaklínaje se, že kdyby nebyla Evička cestu tu za ním vážila, z lásky k němu tak velice se poníživši, že by byl do smrti setrval při svých vzdorech. Již za to se nehanbil říci a ukázat Evičce, jak vášnivě a hluboce ji vždy miloval, vyznal se jí, co vytrpěl, mysle, že si ho dosti neváží, po vzdělanějším muži vedlé něho touží, a jaké trapné hodiny prožil vedlé lehkomyslné, ničemné Mařičky, jíž se nechtěl spustit z pouhé jen svéhlavosti. Byloť pokání a jeho do budoucnosti sliby upřímné; prošel tuhou školu, prospěla mu, byl oblomen, poučen, zkušen, nechtělo se mu začít znovu. Musilť přijít mlynář ještě téhož dne s malou Evičkou do hor a slavit s manžely radostný okamžik jejich konečného smíření, a otec do dcerušky tak velice se zamiloval jako do matky, nepouštěl obou od sebe, pořád chtěl jen být mezi nimi, na ně hledět, s nimi rozmlouvat, jim se těšit. —

První čas Štěpán mezi lidi si netroufal, jakmile překročil práh svého statku, ihned mu přišlo

na mysl, jak velice se zahodil, jak nerozumně si byl počínal. Ale nedala mu Evička o zpozdilosti jeho dlouho o samotě truchlit a došla potajmu k sousedům a oznámivši jim, že se Štěpán konečně z dědičné své nemoci vystonal, snažně je prosila, aby na minulost zapomenuli, nepřipomínajíce mu jí chováním pohrdlivým či lhostejným. Sousedé slíbili šlechetné ženě vše, čeho na nich si žádala, a stáli jí také v slovu. Jí k vůli si umínili, že zapomenou na nemilý Štěpánův divoký život a že se budou k němu chovat, jako by se nebyl nikdy z jejich kruhu násilně sám vymknul. Jeden po druhém u Potockých opět se zastavil, zacházeje se Štěpánem, jako by se nebyl jak živ ničeho nehezkého dopustil. Štěpán okříval vida, že ze všech stran se mu odpouští. Se srdečným úsilím prosil občany, aby se u něho stavěli jako jindy. Přišli rádi a brzo se u něho každý večer pravidelně scházeli. Měliť radost z jeho rozumného si počínání, z jeho upřímné snahy, dřívější poklesky napravit a ženě přestálé doby trudné nahradit láskou nejoddanější, nejvřelejší. Nebylť nikdy syn poslušnější matky jak on teď jí, každé slovo její mu bylo svaté a vůle její zákonem. Nikdy dříve ji tak nemiloval jako teď, nikdy mu nebývala tak nevýslovně drahou.

Nesahávalť Štěpán teď již nikdy do stolu pro karty, když začali sousedé vážnější hovor, nezakřikl ženu, brala-li noviny do ruky, ba prosil ji sám, aby jim je předčítala, že tímto způsobem všichni najednou se dovědí, co ve světě nového a pro ně důležitého. Zbytečno dodat, jak ráda Evička jeho vůli vyhověla, jak ráda přečetla občanům denní prací unaveným, po duševním sotavení dychtícím, události denní. Byly-li noviny přečteny, články v nich probrány, tož hovor se obrátil k zá-

ležitostem vlastním, obecním a svědomitě se vzala jedna po druhé na přetřes. Nebyloť teď při hovoru takovém horlivějšího účastníka nad Štěpána, věděl, jak velice jeho žena ode dávna si přeje, aby byl obci své čím platen, chtěl jí to udělat konečně teď k vůli, a co si jednou vzal do své tvrdé hlavy, do čeho se zakousl, toho, jak známo, se již nespustil. I zmocnilť se konečně živý jeho duch patřičné potravy a nalezl zaměstnání mu přiměřeného, které byl tak dlouho k hanbě a škodě své od sebe odmítal. Za krátko ho počaly tyto věci tak zajímat a těšit jako jindy karban, pití neb vypravování o nějaké hodné švandě. Svědčila tato nová strava duši jeho výborně, i měnil se po ní tak příznivě v způsobech, v povaze a smýšlení, že neminuly ani dva celé roky a Štěpán byl ve vesnici tak oblíben jako nikdy před tím. Vážil si každý rozumný a dobrosrdečný člověk muže, který tak znamenitě zvítězil nad zkaženými svými pudy a za tak krátkou dobu ze zhýřilého a zpustlého blázna dospěl na občana rozšafného; z čehož ovšem, jak každý věděl, měla první a hlavní zásluhu žena jeho dokonalá, k čemuž on sám rád a často se přiznával, opakuje hrdě a radostně, že tak jako on již není žádný jiný muž od manželky své milován a láskou tou velkou že ho konečně přec k rozumu přivedla a z neduhu dědičného vyhojila.

Byl by se Štěpán teď nevýslovně šťastna cítil, kdyby nebyl nepředvídaně zabředl do nemilých peněžných nesnází. Ambrož odjížděje v onen osudný večer ze statku, vzkázal mu, že nikdy již pod jeho střechu se nevrátí, všech s ním spolků a styků na věčné časy se odříkaje. Netušilť ovšem Štěpán pravou příčinu, myslil, že ho vyhnal poslední svou na ženě zpáchanou surovostí. Zároveň byl si svůj

podíl vybral u lidí, kde měli stát peníze a zakoupil si prý kdesi v slezských horách osamělou chaloupku, kdež prý jen se přátelil s lesní zvěří, každému člověku nevlídně a divoce se vyhýbaje.

Odtrhnutí se Ambrožovo bylo by pro Štěpána již dosti velkou ranou bývalo, kdyby mu i byly v obchodě všecky peníze zůstaly, jeho chladná bystrost, určitost a ducha přítomnost byly proň neocenitelny, postrádal těchto vlastností horkokrevný, přenáhlený a bezstarostný Štěpán úplně a musil si je teď pracně přivlastňovat, k tomu si byl v posledních letech obchodu velmi málo vším mal, vykonával jen jako stroj, co Ambrož mu nařizoval, nevěděl teď, komu smí zboží svěřit a před kým se musí mít na pozoru. Byltě za touto příčinou několikkrát velmi citlivě ošizen, přišel o mnoho peněz a vedl obchod se stálou ztrátou. Na tom nebylo ještě dosti. Mařička udělala, zmizevši i s rodiči z vesnice, velký naň dluh, aby se mu k posledku ještě pomstila, že se jí vymknul, když se toho nejméně nadála. Než by se byl s ní soudil, raději zaplatil, přirostl mu tím nový schodek i nezbylo mu jiného, chtěl-li obchod v starých rozměrech dále vést, aby nikdo se nedomyslil, jak to s ním dopadá, než aby udělal potajmu dluh. Zašel si pro peníze do města k advokátovi, o němž věděl, že jich má vždy zásobu, a uvolil se na velké úroky pod výminkou, aby věc choval co nejtajněji. Nechtěl, aby to přišlo ženě k sluchu, bylo by ji to zajisté rmoutilo, že přišel do takového skřipce, a proč ji měl zbytečně znepokojovat, jsa jist, že se z toho všeho při nynější své přičinlivosti konečně přec jen šťastně vyseká. Vypadalať Evička beztoho stále tak bledě a chorobně, že ho někdy pojímal nevýslovný o ni strach, šetřil jí, kde mohl, před každým dojetím. Nemohla se po

ráně své sotavit, nemohla přijít do své staré rozmilé veselosti. I když ho viděla mezi občany a slyšela, že on mezi všemi jeví nejvíce ducha bodrého, nejlepší náhledy, tož sice se zrcadlila v oku jejím tichá blaženost, ale byla k ní přimísena jakási němá bolest, jakýsi tajemný stesk, pro nějž jiné příčiny najít nemohl než chorobu tělesní. U kříže ji již nikdo nespatřil, stranila se ho teď tak bázlivě jako ostatní.

Štěpán si získal nejen lásku, ale i důvěru spoluobčanů svých v míře takové, že při obecních volbách byl zvolen do výboru. Tenkráte tomu ovšem se nebránil, těšil se z toho tuze, ještě však více k vůli ženě než sobě k vůli, teď aspoň měla důkaz, že je nejen umyt z přestupků svých u ní, nýbrž i u jiných. Avšak ještě více byl překvapen a pohnut, když ho jeho spoluzvolenci téměř do jednoho obklopili, tázajíce se ho, zdali by nepřijal úřad představeného, že mají úmysl ho vyvolit, poněvadž uznávají, že by se mezi nimi nejlépe k tomu hodil.

„Nevím, nevím, nepřeceňujete-li mne," pravil jim nanejvýš dojat, „dosud ještě v ničem jsem se neosvědčil, musili jste mně mnoho prominout, přijímajíce mne podruhé do kruhu svého, z něhož jsem se vyobcoval pošetilostí neslýchanou. Mohu vám leda slíbit, že budu o blaho obce pečovat podlé nejlepšího svého svědomí a vědomí a že se o to postarám, abych Vám a dětem Vašim z cesty uklidil, přes co jsem sám klopýtal a padal. Všechen nesmysl, který před několika lety jsem provozoval k pohoršení Vás všech, nebyl jen následek dědičné v krvi mé nemoci, nýbrž výstřednosti, jimž jsem se oddával, vyplývaly především z mysli zanedbané, z vychování nedostatečného. Rodiče moji zeměstnáni jsouce záležitostmi svými, nevzali si ni-

kdy tolik času, aby mne pozorovali a mne napomenali, a ve škole se to rovněž nedělo. Učitel, nuznými poměry sklíčen, neznaje se v jiném než v nejprvotnějších školního vyučování počátcích, málo dbal o povahy žáků svých, nikdy mu na mysl nepřipadlo, aby je vzdělal a šlechtil; jak jsem pak neměl zvlčit při letoře bujné, maje ke všemu ještě zlý příklad na očích v otci prchlivém a svéhlavém? Co starosta Váš přihlížel bych tedy přede vším k naší škole, postaral bych se o to, aby byl učitel tak postaven, že by ho žádná o živobytí starost netížila a tolik mu bylo poskytnuto prostředků, by mu bylo lze užitečných knih a časopisů si zaopatřit, s duchem času pokračovat, by mohl školákům svým ještě jiného povědít, než kterak se dělá „b“ a že dvakrát dvě jsou čtyři. Jinak ještě je musí připravit na život, mají-li být světu čím platni. Aby ale nejen naše mládež prospívala, nýbrž i naši občané ku předu se ubírali, účinkoval bych k tomu, bychom si zařídili malý spolek čtenářský. Scházeli bychom se večer na místě určitém a některý z nás by ostatním předčítal nejdůležitější z novin věci, takovým způsobem bychom četli i dobré knihy, kdo by chtěl, mohl by si brát spisy i domů, aby i jeho rodina měla z toho zisk. O bližší stanovy bychom se ovšem teprv smluvili. Myslím, že se snad nebudou manželky tomu záměru tak krutě bránit, jak to u nich způsobem, má-li muž dvěma šestáky k něčemu podobnému přispět, zapomínajíce, co jich stojí loket k fěrtochu pentlí hedbávných neb ozdoba na šaty, které musí být stoj co stoj ke každému posvícení nové. Nechť mi uvěří, že kdybych já byl ducha svého něčím užitečným zaměstnával, nikdy na zbytečnosti škodlivé bych nebyl připadl, a v obcích, kde se nejvíce čte, tam že bývá nejméně pijáků a karba-

níků. Nebudeme arci nikoho do takového spolku nutit, ale uděláme si takové pravidlo, že občan zámožný, který nepůjde ze skrblictví, pohodlnosti neb ze strachu před ženou vadivou a zpozdilou s námi jedním směrem za pokrokem obecním, mezi nás na veřejných místech zasednout nesmí, ať se nás tedy straní ve všem, nejde-li s námi ve věcech nejdůležitějších. Zároveň bych také učinil návrh, aby byl vzat náš hospodský pod „výminku," ať nenalejvá lidem více, než snesou, ať je nenechává hrát v karty za velké peníze, ať obmezí muziky. Svolí-li, vypijeme rádi večer u něho každý svůj žejdlík, nebude-li chtít, nechť se přidržuje mrhačů a my, kteří chceme být ve všem řádnými a rozumnými občany, vyhlédneme si místo jinde. Působil bych i k tomu, aby se naši občané přidali k některému spolku hospodářskému, kdež by měly přístup i hospodyně naše. Nechť se smluví i ony, kterak krmí dobytek, drůbež, jak docílí pěkného tuhého másla a od svých slepic nejvíce vajec atd. Budeť žena moje, již všichni znáte co hospodyni výbornou, zajisté nejpřednější, která poví méně zkušeným, jak ona si to na statku svém zavádí, a bude se srdečně těšit, uvidí-li, že radou svou prospěla. Nejdůležitějším však spolkem pro nás se mi zdá záložna ve prospěch občanův nemajetných, do níž by každý ze zámožných sousedů dle výměru daní přispíval, nežádaje si z toho aspoň pro první čas žádného zisku. Půjčovali bychom peníze ty oněm mezi námi, kteří jsouce nám povědomi co mužové řádní a přičinliví nemohou rodiny svoje dostatečně uživit a z poměrů neblahých sami vybřednout. Kdo by nerad k tomu cíli co obětoval, uváživ, že malou tou částkou peněz zabezpečuje svůj majetek! Čím méně budeme mít chudiny v obci, tím méně škůdců na lesy, tím

méně hmatáčů na pole, zlodějů na dobytek. Vždyť je to pravá hanba, celý rok žije sedlák jako voják na stráži, celé noci musí chodit s puškou v náruči po sadech a polích a přec se skoro každý den dočká škody nějaké. Chytí-li pachatele a dá-li ho potrestat, musí ho srdce bolet, že pro několik hrstí obilí udělal nebožáka nešťastného, o dobré jmeno ho připraviv, a je mu se co bát jeho msty; je-li shovívavý, tu mu odnesou lidé střechu nad hlavou a přijde sám v nic. Bude to tedy pro obě strany, majetnou i nemajetnou, nemalá výhoda, vynasnažíme-li se, abychom chudobu, co v našich silách bude, zamezili. O tom ani nemluvím, že to každého člověka povinností nejsvětější bližnímu svému pomáhat. Konečně se musím ještě zmínit o zlořádu, kterému bych velmi rozhodně co představený se opíral. Dávají si naši starší obce za každý krok, ve prospěch obce vykonaný, hned zaplatit. Patřím na to vždy s podivením a nevolí, když lidé, kteří jindy velmi zhusta u džbánku zapomínají, že mají domácnost a děti, při takové příležitosti co nejhorlivěji si to připomínají a na základě toho útratu i ztrátu času pořádně nahradit si nechávají. Musíme považovat obec za matku svou, jíž má každý sloužit z lásky a nikoli jen pro hmotnou odměnu, a obec jest také každého řádného občana matkou, poskytujíc mu ochranu a v čas nouze podporu a pomoc, čím lépe spravována, tím výdatnější. Zvolíte-li mne za představeného, napřed již se vzdávám v prospěch našich chudých platu svého. Dosti jsem času zmařil a peněz utratil ničemností, hanbou by se mi zdálo, kdybych teď, kdy o něco prospěšného se jedná, okamžiky svými lakotil, počítaje, co bych mohl vydělat, kdybych svými vlastními se obíral záležitostmi. Nemějte mi za zlé, že tak dlouho a od-

vážně k vám mluvím, ale zdá se mi, že bude lépe, poznáte-li mne před volbou, než kdybych se vám pak po volbě nelíbil.“

„Se vším, co jste pronesl, radostně se shodujeme,“ křičeli přítomní, „žádáme si, abyste právě podlé těchto zásad obec naši spravoval, kdo jinak by smýšlel, za představeného k nám se nehodí. Potřebujeme muže zkušeného, pokročilého, obětovného!“ —

Tento den veliký byl svátek na statku u Potockých; konečně byl Štěpán mezi těmi, kteří „strkali ten pokrok ku předu,“ uskutečněn dávný mlynářův a jeho schovanky sen.

Bylyť to jen slzy radosti, které Evičce s očí skanuly, když jí manžel ohnivě opakoval, kterak mluvil k spoluobčanům a jak slova jeho uvítali. Nenáležela ani jediná tomu, kdož o samotě v zarytosti chorobné ducha dary svévolně v sobě ničil, pohrdlivěji než kdy od lidí se odvracuje?

Líbilať se Štěpánova řeč skoro všem, ale přec ne všem. Chalupníci, baráčníci, menší sedláci všichni s nadšenou ji přijímali spokojeností, ale několik z největších sedláků podivně při ní koukali. Neobmeškali se po volbě v hospodě jako jindy, nýbrž ubírali se téměř bezprostředně domů. Ač nebyli jindy právě jedna ruka, přec šli tenkráte v jednom klopišti.

„Co tomu říkáte?“ ozval se jeden mezi nimi, když měli náves za sebou a zabočili na polní cestu.

„To asi co vy,“ druzí odvětili.

„Ten by nám to chtěl tu krásně zavádět!“

„Dobře že v čas se svým bláznovstvím se prohlásil, byl bych mu dal také hlas za představeného, myslil jsem, že jako sedlák půjde se sedláky a on se zachytil té chamradi.“

„Kdyby byl v hlavě zdráv, také by to bylo, jak vy pravíte, ale kdo jednou tak s rozumem se pominul jako on, nikdy již ho jak se patří nenabude.“

„Málo by pak platil sedlák ve vsi, kdyby šlo podlé jeho, ale tím více by se naplatil.“

Podařenému tomu vtipu všichni se zalíbením se zasmáli.

„Jak to chce? Peníze máme zdarma a na malé úroky půjčovat, aby si jimi každý ve vsi bídník pomohl a nám se pak vyrovnal? Stvořitel pánbůh stromy vysoké i křoví nízké, stvořil bohaté a chudé, jak to udělal, dobře to udělal a nechce, abychom měnili, jinak by to byl zavedl sám jiné hned od počátku. Krásná by to byla pletenice, kdyby byl jeden rovný druhému a všichni najednou chtěli ze dveří. Nedostal by se pak ven žádný, umačkal by jeden druhého. Musí jít lidé někteří napřed a jiní za nimi. Kdo má nejvíce pozemků, měl odjakživa a vším právem největší v obci váhu, i hleděli se mu jiní zavděčit a ne on jiným, tak to musí zůstat přese všecky křiklouny, kteří s luzou se přátelí, aby je rozhlašovala.“

Sedláci přišli domů u velkém rozčilení; popudili selky nemálo vypravováním, kterak to chce Štěpán zavádět, až bude představeným. Počaly ihned vykřikovat, na toho že by se podívaly, který by je chtěl přinutit, aby svou zkušenost sdělily jiným, spíše že se „pitomec“ takový dočká, že mu okna vytlukou, než by veřejně vyzradily svoje prospěchy v hospodářství; nechť se prý každý učí škodou vlastní.

Sedláci, ženami podněcováni, umínili si, že nedají věcem jít svým chodem, nýbrž že budou k tomu účinkovat, aby takový rýpal jako Štěpán se stal neškodným. Veřejně si netroufali proti

němu ničehož podniknouti, šelť až na jejich potměšilý hlouček každý s ním.

Scházívali se tedy za touto příčinou potajmu pozdě v noci při zastřených oknech, aby nikdo ve vesnici na to nepřišel, co kují.

„Většinu hlasů bude mít, tu se již nic dělat nedá, ale což kdybychom zadali k úřadu, že ho nechceme za představeného, poněvadž vedl život nepočestný?“ mínil jeden ze spiklenců při schůzi takové.

„To nepůjde, nemůže se mu jiného dokázat než že chodil často k Holým a že se někdy přes míru napil. Na takové zadání mohl by on nás žalovat pro cti utrhání.“

„Udejme tedy, že by byl manželku málem zabil.“

„Ona by to zapřela na krev a měli bychom z toho rovněž oplétání.“

„Čeho tedy se uchopit? Kdyby cosi řádného mi připadlo, zajisté bych nelitoval padesátky, hned na to bych jí obětoval.“

Nejhůře dělal mezi nimi hospodský, zuřil, že má přijít pod „výminku“.

„On mne chce ožebračit, moje děti o všecko připravit,“ bědoval, „co to za hospodského, který nesmí hostům svým nalejvat podlé jejich libosti, který je musí posýlat domů, když jsou nejveselejší a on největší z nich má zisk? Vždyť je to k smíchu, nejsa pánem svým musí přec hostům svým poroučet.“

A hospodský znovu začal počítat hlasy občanů do výboru zvolených, kteří měli za čtyři neděle mezi sebou vyvolit představeného, a nechť si počítal jak počítal, nechť doufal, že některého ještě z nich přemluví a pletichami na svou stranu dostane, přec měl Štěpán dvě třetiny jisty.

„A jak to bude s lesem obecným?“ tázali se dva sedláci najednou. Chtěli oba ženit syny a usmyslili si, aby jim obec poslední kus lesa prodala, toť se rozumí, že hodně lacino, by vymýtivše jej přišli nejpohodlnějším a nejlevnějším způsobem k stavebnímu pro svoje děti místu, dříví a pozemku.

„To víte, že nedá na les ani sáhnout,“ hospodský jim odpověděl. „Což jste ho neslyšel nikdy o tom kázat, jakým je les pro celé okolí dobrodiním, kterak působí na povětrnost a jak bychom si ho měli šetřit a na stráních zasívat nový? Půjde teď prý i na to, aby byly pro lesní škůdce větší tresty vyměřeny. Nebude si snad smět ani již dítě uříznout bičiště a hoch pro holku svou máji!“

„Zajisté bude i usilovat, aby se stavěla naší krajinou silnice,“ mínil zas jiný, „pokaždé, kdy příležitost se namane, má o tom řeč, kterak je náš kout zapomenut a každému nepřístupen, že by lidé zajisté leccos pěstovali, kdyby to pak nemusili na zádech sami bůh ví kam zanést, ani tady nejede, kdo by to od nich koupil a dále zavezl. Tvrdívá, že kdybychom měli silnici, sedlák, co by mu přirostlo na ni přirážek, že by ročně na kováři a koních uhospodařil, a že by nemusil kupovat pak drahé dříví, nýbrž že by si mohl sám přivést uhlí, čím by se mu dostalo o více než polovici lacinějšího topiva. Krásná to výhoda, k níž nepřijdu zdarma! Musím-li dát peníze za to jako za to, toť ať to raději zůstane při starém, čemu jsme všichni zvykli. Byli jsme tu tak dlouho bez silnice a uhlí a šlo to, půjde to zajisté ještě nadál a nepůjde-li, pak nechť se děti naše o to starají, jak přijdou ku předu, my jsme se musili

starat také, neuchystali nám naši rodičové také vše až k ústům.“

„A co to tlachal o učiteli, tomu se také má přidat? Já jakživ do školy nechodil a do knihy nekoukl a mám svoje a znám v městě úřadníky, kteří studovali dvacet let a ani třikrát denně do syta se nenajedí. Co tedy ze školy a učení kouká? Moji hoši také nikdy ve škole nebyli a kam přijdou k muzikám, tam jim udělá každý místo, a když křiknou, každý před nimi se uklidí. Všude jsou pány.“

„Již vím, co udělám,“ zvolal opět hospodský, který byl mezi tímto rozhovorem přemítal, „v městě advokát má písaře, s tím jsem jako bratr. To je Vám kopa, ten ve všem se vyzná a všemu rozumí. Spřátelili jsme se, když mne můj otec, než mi hospodu pustil, na rok dal do města za sklepníka na zkušenou, chodíval k nám večer co večer na pivo a vypravoval svoje kousky. To by bylo zle, aby ten o nějaké nevěděl radě. Vytáhnu-li z kapsy pětku a ukáži-li mu ji, vlastního snad bratra za ni mi prodá. Vydám se k němu hned zejtra ráno na cestu a večer mne tu tyhle časy čekejte, přijdu zajisté s nějakou zprávou, která se Vám všem asi líbit bude.“

Neslibovalť hospodský do modra, vrátil se druhý večer mezi soudruhy s tváří tak vítězoslavnou, jsa při tom tak udychán a chraptiv spěchem, že všichni okamžitě poznali, že jim nese cosi velmi potěšitelného.

„Nikdy bych si nebyl pomyslil, že tak dobře pochodím,“ zvolal poněkud se sotaviv.

„Čeho jste se dověděl, mluvte, vždyť jsme všichni jako na jehlách, nemůžem se dočkat Vaší noviny,“ doléhali jeho spojenci.

„Potocký má velký dluh, vypůjčil si peníze na směnky.“

„On že má dluh? Že si peníze na směnky vypůjčil? to není pravda, někdo Vás tím napálil. Vždyť tam všecko chodí jako jindy, stejně kupuje a prodává.“

„To je všecko jen na oko, aby žena o ničem se nedověděla. Myslí si, že si pomůže a vše šťastně v tichosti ututlá. Snad by se mu to podařilo, ale nesmí.... Vím vše z pramene nejlepšího, peníze zaopatřil advokát, můj známý ví tedy vše na puntík. Přišel milý Štěpán do bláta, co bratr od něho tak náhle se odtrhl a podíl svůj si vzal, to víte, že ten mrzout vlastně všecko vedl. Nevěděl Štěpán bez něho kudy kam, uvěřil lidem více než měl, přišel o mnoho peněz, na jiných místech obilí přeplatil, jinde zas musil pod cenou prodat, měl škodu nad škodu. Když byl v největší bryndě, právě mu přišlo nejhorší, musil za Mařičku mnoho peněz zaplatit, nepustila ho zdarma. Nezbylo mu, než aby udělal dluh, advokát mu peníze zaopatřil a právě tyhle časy skládává úroky a podpisuje směnky zas na rok. Ale což kdyby Štěpán, dostaviv se, najednou slyšel, že věřitelové dosavadní potřebujíce náhle peníze, směnky prodali a noví že je prodloužit nechtějí a nemohou, že musí do určité doby mít peníze svoje na krejcar? Musil by pak na všechen způsob ohlásit úpadek a mezi tím, co by se mu statek odhadnul, prodal, neb on jiným způsobem k penězům si pomohl, byl by nevolitelným, a než by se vysekal, měli bychom v obci dávno představeného jiného.“

„To by bylo ovšem něco, co by se snad provést dalo, ale bude to stát peníze!“

„Zdarma není ani smrt, bez obětí ničehož ne-

dokážeme. Je nás tu pět, nevím, jak velký je dluh, ale kdyby chtěl každý z nás k tomu cíli zapůjčit dva tisíce, myslím, že bychom to provedli. Vždyť se tu nejedná o žádnou ztrátu, k penězům i s úroky na krejcar přijdeme, nemá Štěpán na statku halíře dluhu, stojí třikrát za deset tisíc, přijdeme k svému, i kdyby se mu za poloviční prodal cenu; nejedná se tu o jinou výlohu, než co si bude advokát a písař žádat za ochotu. Dají si ovšem řádně zaplatit, ale opakuji, že je nás na to pět. Zde tenhle občan chtěl na to věnovat padesátku, bude-li Štěpán odstraněn, přidá ještě jednu, my každý učiníme taktéž a bude po merendě. Povstane z toho ovšem trochu křiku, že bude musit statek prodat a bude se pátrat po věřitelích, ale advokát nesmí prohlásit, že jsme za tím my. A i kdyby se to prohlásilo, nesmíme se mrzutosti té příliš bát. Lépe mrzutost malá než škoda velká. Kdyby se lidé toho, co Štěpán chce, jednou namlsali, již od toho neupustí a my nebudeme v obci ničím, bude si s námi chtít tykat každý baráčník, který pase svou kozu na naší mezi a hlady by pošel, kdybychom mu to nedovolili.“

Zdálo se sedlákům nesmírnou obětí složit se v prospěch občanů chudších, ale nerozpakovali se dlouho, aby se spolčili zahanbit a zkazit člověka, který vybřednuv z kalu života lehkomyslného, poctivě se snažil, by bludy svoje napravil, spoluobčanům svým upřímně svoje chyby na výstrahu dávaje.

Štěpán dostaviv se s úroky dříve u advokáta než musil, aby svoje záležitosti před volbou uspořádal a klidnou měl pak hlavu, slyšel od písaře jeho, že věřitelové, potřebujíce peníze, směnky prodali a majetníci jejich nynější že si žádají pe-

níze svoje v čas nazpět, nechtějíce o prodloužení lhůty ani slyšet a jiných peněz že nelze při nynějších zlých časech sehnat.

Štěpán ztrnul, ale vzpamatovav se netázal se, kdo jeho směnky tak náhle koupil, okamžitě věděl, v jakých jsou teď rukou a o co se tu vlastně jedná, neušlo mu, že proti němu se strojí nějaké pikle, ale že jsou druhu tak hanebného, nikdy by se nebyl nadál. Že dobře uhodl, dosvědčil mu písař, který mu svěřil, aniž k tomu ho vyzval, pletichy hospodského, žádaje si ovšem za to notné zpropitné. Mstil se hospodskému, nebyl ho tento odměnil jak si toho přál.

Štěpán slíbil Evičce, že přijde večer domů, těšil se na rozhovor s ní před dobou tak důležitou, chtěli společně mnoho promyslit, o co hodlal Štěpán později se zasadit, ale místo muže přišel jí posel z města, oznamující jí, že musil rychle odjet za obchodem nemoha určit, kdy se vrátí, na všechen způsob že bude ale několik dní vzdálen.

Štěpán se vydal na cestu k Ambroži.

„Musí bratr pomoci a také pomůže," pravil si, když krouživ po mnoho hodin jako pitomý, ránou neočekávanou všecek omráčen, okolo města, konečně zas jasného nabyl vědomí. „Jestit on podivín, ale zlé srdce v něm není, nebude chtít, abych musil prodat statek otcovský pro okamžité rozpaky. Avšak přec bych podnikl raději cestu kraj světa až tam, kde počíná království pekelné, než teď pojedu k němu. Ten asi mne uvítá! Tato pouť se rovná té, kterou Evička za mnou k Maříčce podnikla, jen k vůli ní se ponižuji, sám za sebe nikdy bych neprosil. Ale nechť mi řekne cokoli, jen když mne neodstrčí. Když si koupil,

jak proslýchá, jen chalupu, tož mu tolik z podílu zbylo, že mi může snadno a bez oběti pomoci.“

Nikdy snad netlouklo v Štěpánovi tak mocně srdce, jako když doptav se šťastně na Ambrože k jeho nynějšímu domovu se ubíral z vesnice, kde nechal stát povoz svůj. Když se ploužil tehdáž z lesa domů, aby se přesvědčil, je-li Evička ještě živa, takovou v sobě hanbu nepocítil jako teď, kdy měl příkrému bratru se zpovídat a zpovídaje se před ním se pokořit, zapomínaje, že jeho nepředvídané od něho se odtržení zavdalo vlastně první příčinu k tomu, co teď naň se přivalilo.

Bylo mu dlouho vzhůru stoupati po strmé skále, než se dostal na malou planinu o skálu ještě vyšší se opírající, na jejížto pokraji stála Ambrožova chýže, přístupna všem větrům. Malý, pečlivě upravený sádek, jehožto svěžím trávníkem pospíchal stříbrojasný potůček, za ní se rozkládal a na jejím prahu seděl Ambrož, temným pohledem zíraje do zapadlého slunce krvavé stopy, hasnoucí v mhlách večerních, z údolí k němu v sterých podobách se valících.

Štěpán bratra se zalekl, zestárl o dvacet let, co ho neviděl, jeho vlas a vous protkán byl stříbrem, jeho čelo plno vrásek, oči mrtvé hluboko mu v důlkách ležely.

Také Ambrož se zarazil, spatřiv bratra tak nenadále před sebou se vyskytnuvšího. Štěpán uchopil se vřele jeho rukou, za odpuštění ho žádal, že tolikkrát ho zarmoutiv lehkomyslností svou z domu otcovského ho vyštval.

Ambrož mlčky poslouchal jeho slova srdečná bez znaku netrpělivosti, ale také bez znaku nejmenšího účastenství, poslouchal ho, jak asi poslouchával vítr kolem něho v skalních rozsedlinách

hučící. Když ukončil Štěpán kajicně upřímné svoje vyznání, s ledovým mu pravil přízvukem:

„Nepřivedla tě sem touha, abys se mnou se smířil; co mně chceš, mluv rychle.“

Štěpán se zarděl a slzy studu do očí mu vstoupily, když se mu jal po krátkém, rozpačitém pomlčení vypravovati, co proti němu v obci se kuje a kterak to odpůrcové jeho nastrojili, aby on, jsa snad v dnech nejblíže příštích zvolen za představeného, za krátko zas se musil vzdát úřadu toho čestného.

„Cože?“ žasl Ambrož, „ty se máš stát představeným, ty máš pro sebe velkou nadšenou stranu a odpůrcové tvoji netroufají si veřejně proti tobě vystoupit, podrývají ti jen v skrytosti a tajnosti půdu pod nohama? Tak daleko to tedy již dospělo ve světě, že člověk jako ty, který není ani v jediné věci mužem, jak se sluší, má se stát hlavou obce! Stali se tedy všichni vrstevníci tvoji za ten krátký čas, co ze středu jejich jsem nadobro se vyloučil, ještě zhejřilejší, lehkomyslnější a špatnější než ty? Toť hory vaše v Sodomu a Gomoru se proměnily!“

Štěpán dobyl nad sebou boje nejskvělejšího, neodpovídaje bratrovi na jeho hanobící nájezdy. Přijal potupu jeho za minulost mysle si, že co nezasloužil dnes, zasloužil si ještě včera.

Pokračoval zcela klidně, nedada se másti, líče Ambrožovi věrně a pravdivě, co v něm se dělo od té chvíle, co spatřil Evičku u nohou svých v krvi tonoucí, vypisoval mu noc v lese strávenou, svou návštěvu doma, kterak mlynářka ho přijala a jak zas na to k Mařičce se vrátil, pevně si umíniv, že jsa od ženy odstrčen, kdy se k ní pln nejhlubšího vrátil žalu, nikdy již na lepší se nedá cestu. Zakončil Eviččiným u Holých se objevením,

co ji tam vedlo, kterak s Mařičkou rozmlouvala, čeho na ní si žádala, spasivši muže zbloudilého důkazem lásky a oddanosti největší okamžitě a navždy.

I vyskočil. Ambrož jako zběsilý a v jeho očích zableskla se taková nevýslovná řevnivost, taková nepřemožitelná zášť, že Štěpán zděšeně před ním ucouvl. Při tom zamáchl nad ním rukou tak hrozebně, jako by drže v ní dýku dychtil do srdce mu ji vrazit, ale sklesla mu, aniž by ho byl udeřil, avšak po druhé ji proti němu vztáhl ukazuje mu na cestu, kudy byl přišel, jako žebrákovi nejvtíravějšímu.

Štěpán nemaje arci o tom ani zdání, jaká to hrozná bouře bratrovi při jeho zmínce o Eviččině veliké k němu lásce a oběti v srdci zavířila a že v něm neodhání bratra za pomoc žádajícího, nýbrž soka, který se mu přišel pochlubit štěstím svým, vstal a k smrti pokořen a uražen jednáním tím nemilosrdným mlčky se vzdálil, nemaje ho ani výčitky za hodna.

Vraceje se domů klesal téměř pod tíží starostí, a spatřiv zdaleka statek Potockých, kde tak dávno již sídlili v slávě i neslávě, z jehožto staré střechy byla Eviččina ruka kletbu sňala a jenž její pečí a přičiněním tak utěšeně zkvétaje měl teď padnout za obět viny jeho: tož se dal do pláče hlasitého. Bylo mu, že nezbude nejen živnosti dědičné a s ní jednoho z nejpřednějších na okolí míst, nýbrž i jmena svého, že přestane býti Potockým, tak že se bude právem nazývat statku jeho rodinného držitel. Pozbýval je právě v okamžiku, kdy mu chtěl získat čest a úctu trvalou. A což Evička? Nesměl si na ženu drahou ani zpomenout, nemohl se jí, přibyv domů, na žádný způsob svěřit, uvítala ho úsměvem a pohledem při

vší přívětivosti tak tesklivým, že mu nad ní srdce pukalo. Bylo mu, jako by na tváři její spočívala předtucha osudu na ni čekajícího.

„Co ještě mou vinou zakusíš a postoupíš, mučennice ty věčná," chtěl vzkřiknout do naručí ji uchvacuje, ale přemohl se a nedal na sobě nic znát.

„Času dost na takovou zprávu," pomyslil si, „až přijdu od volby, pak jí vše povím najednou. O nebude to jak si moji nepřátelé myslejí, neudělám jim aspoň té radosti, abych přijímaje úřad svůj, za málo neděl jej zase složil jako zločinec. Přímo povím u volby, co se mnou se děje, a poděkuji se za důvěru spoluobčanů, volbu jejich ani nepřijímaje.

Když Štěpán v den osudný do hospody se ubíral, čekal naň před vraty velký houf přátel jeho. Hlasitým „Sláva" ho uvítavše zavedli ho do stavení, kdež v sednici za šenkovnou výbor již naň čekal, aby úlohu svou vykonal, zvoliv ze středu svého starostu obce. Šenkovna byla plna lidí, kteří se chtěli dočkati výsledku volby, od níž největší část občanů nejlepšího si slibovala úspěchu. I tu byl Štěpán co nejhlučněji a nejradostněji uvítán. Hospodský stoje se svými přívrženci v pozadí potměšile s nimi se usmíval, jako by si chtěli říci: „Však ti tvoje sláva dlouho trvat nebude."

Dvéře mezi šenkovnou a sednicí se zavřely, volba měla započít, tu vstal Štěpán ze židle a žádal za slovo.

„Jestliže trváte při úmyslu zvoliti mne za starostu svého, tož vám musím děkovat za čest, již mi chcete prokázat, a vám poctivě ohlásit, že byste se nadarmo namáhali a časem svým mrhali. Za málo neděl byste musili volit jiného, učiňte to tedy raději hned," pravil zblednuv při tom jako smrt.

„Co se to děje? Proč nám nestojíte v slově?“ podivili se přítomní, a těm, kteří věděli, že se proti Štěpánovi něco strojí, počalo býti jaksi nevolno.

„Neberu slovo své nazpět, za největší bych si pokládal radost, kdybych směl přijmout úřad vámi mi nabídnutý, vzdávám se ho jen proto, poněvadž byste mi jej musili za nedlouho odejmout, což by mne tuze zahanbilo.“

Nový úžas mezi občany, nechápali nikterak jeho řeči, jeho dojmutí, a zahrnovali ho zvědavými a napnutými otázkami.

„Jak víte, byl jsem špatným hospodářem a lehkomyslným nedbalcem, dosti jsem za to pykal, ale pravá pokuta stihla mne teprvé teď. Dostal jsem se do dluhů, avšak byl bych se z nich zajisté za krátko vysekal, kdyby se nebyli o tom lidé mi nepřízniví dověděli a chtějíce z nesnází mých v prospěch svůj kořistit, skoupili potajmu směnky moje; hodlají na mne uhodit s výplatou a neučiním-li jich nárokům zadost, budou usilovat o prodej statku mého, abych ohlásiv narovnací řízení, byl nucen vystoupit z výboru.“

Hrobové ticho panovalo mezi řečí Štěpánovou, a když ukončil na židli sklesnuv, strhla se nesmírná bouře.

„Kdož tak jednali, nejsou jen nepřáteli vašimi, nýbrž nepřáteli pokroku, osvěty, dobra vůbec, neučinili to pro jiného, než abyste se nemohl stát představeným, toť na bílednì,“ křičeli občané, „kdo jsou ale ti hanebníci, kteří vás chtějí zkazit, aby vás neškodným učinili?“

„O jaké se tu jedná pletichy nás všech se tykající? Jestiť povinností vaší, abyste je veřejně jmenoval, bychom seznali odpůrce vaše i naše.“

„Nemohu jiného s určitostí říci, než že ho-

spodský zdejší v jich jmeně s mými věřiteli vyjednával.“

Hospodský stál mezi rozkacenými sousedy bílý jako křída. Že věc tak brzo vyjde na světlo boží a právě v takovou dobu a tímto způsobem, toho se nenadál. Omlouval se, že o ničem neví, že je křivě obviněn; ale když mu Štěpán pravil, kdo mu sdělil, že on o zkázu jeho pracuje, jiným za prostředníka se propůjčuje, tož ovšem již si netroufal zapírat, nýbrž hleděl si pomòci, sváděje vše na ostatní.

„Mně by nebylo nikdy nic na mysl přišlo, kdyby mne nebyli mezi sebe vlákali a přemluvili, abych k advokátovi se vydal,“ koktal, na celém těle se třesa, „musil jsem jim to k vůli udělat, vždyť od lidí žiji, musím být s každým za dobré a každému k službám.“

A již již počal jmena svých spoluvinníků sypat.

„My že jsme vás navedli?“ křičeli, kdož byli z jeho spojenců přítomni, „žádný z nás by si nebyl bez vás na advokáta zpomněl, také jsme vás mezi sebe nevlákali, nýbrž vy jste přišel sám laje Štěpánovi, že chce, aby byl hospodský pod výminkou.“

„A vy jste se naň zas hněvali, že budete musit přidávat na učitele, na silnici a jiné kozly, a mrzeli jste se, že chce baráčníky povznést a sedláky ponížit, říkali jste, že kdo chud, chudým zůstaniž, že to tak chce sám bůh, jinak že by nebyl chudých a bohatých stvořil, ten kdo má záhony, že má mít vrch a kdo nemá ničeho, ten aby ho poslouchal. Puntovali jste se v noci při zakrytých oknech, aby nikdo o tom nezvěděl.“

„Takové máme tedy mezi sebou občany?“ zhrozili se ostatní, s ošklivostí hádce té hnusné

naslouchajíce, „tak si počínají ti, kteří chtějí mít vrch, tak dokazují, že přednosti žádané zasluhují? Hanba, hanba jim! Nesmí k tomu přijít, aby se stal Štěpán jich obětí, jestliže koupili skutečně jeho směnky, musí mu počkat, nesmějí mu statek prodat, jinak nebude nikdo s nimi do smrti chtít nic mít.“

„A i kdyby teď dělali, kdo ví co, mezi nimi a námi je navždy konec,“ volali nejrozhorlenější z přátel Štěpánových, „zasadíme se za to u úřadu, aby jim bylo odňato právo voličské, nebudou mezi nás patřit, ukážem jim, co je na člověku, když v něm není cti, že je vývrhelem mezi lidmi, třeba měl sebe více záhonů. Ty časy již přešly bohdá navždy, kdy ten byl nejpřednějším, kdo nejvíce měl, teď tomu se vzdává úcta největší, jehož jednání a smýšlení je bez poskvrny a dobru obecnému věnováno, srdce teď platí a skutek šlechetný, nikoli kus hlíny —“

Ti, jichž hrozby ty se týkaly, ovšem se bránili a počali zas ze své strany ostatním lát a mnoho vyčítat, hluk z hospody rozléhal se po celé vesnici, lidé se začali sbíhat, u oken poslouchat a brzo se po všech staveních rozneslo, že přišlo v hospodě k hádce a že má být se sedláky zle. I přikvapili na tuto zprávu z domů a polí příbuzní ohrožených jim ku pomoci, vtlačivše se násilně do šenkovny bez toho již plné. Křičeli, nadávali, počali řinčet sklenicemi, židlím lámat nohy a „bandasky“ o lavice se zkoušely, jak jsou pádny.

Nadarmo se snažil Štěpán s malým hloučkem rozvážných zachovat mír, ale nebylo to již možná, již neposlouchal nikdo hlasu rozumu, nýbrž jen své vášně a zášti osobní. Baráčníci shluknuvše se na jednu stranu sednice křičeli, že dobře vědí,

že chtějí sedláci, aby pošli hlady, a sedláci zas křičeli, jim že dobře povědomo, že je hodlají baráčníci ze statků vyhnat a mezi sebe je rozdělit, celé to novinářství a to, co nazývají pokrok a osvětu k jinému prý nesměřuje, všichni ti novotáři že nejsou než tajná banda loupežnická, na vhodný jen okamžik číhající, aby, kdo co má, o to ho připravili, a v jejich obci že Štěpán jich náčelníkem.

Nejhůře mezi všemi vyváděli synové onoho sedláka, který se rád chlubíval, že nikdy ve škole nebyl, aniž svoje děti tam posílal a přec že má svoje a mnozí studovaní lidé že se ani do syta nenajedí a hoši jeho že jsou při všech muzikách nejpřednější, kde se objeví, tam že každý zaleze. S tím ovšem se nepochlubil, co musil za ně již peněz vyplatit těm, jimž zlomili hnáty a natloukli děr do hlavy. Věděli od otce, že se nesmí Štěpán stát představeným a proč, a slyšíce, že je se sedláky zle, myslili, ze on se všeho domakal a svoje přátele na ně štve. Vpadli do hospody s houfem výrostků rozpustilých; s ohromnými klacky, a počali hned do toho u dveří mlátit, razíce si takto cestu k Štěpánovi, na kterého měli namířeno, proklínajíce ho při každé ráně co původce toho, co se děje. Toť se rozumí, že jim byly jejich rány a přezdívky hojně odpláceny, že nemohli tak rychle ku předu, jak si přáli, krutá počala řezba po celé sednici víc a více se blížíc k Štěpánovi, který nepřestával prosit a krotit.

Ale právě v okamžiku, kdy se vlny rozvzteklené nad ním shlukly, pohltivše ho do svého víru, kdy i on se chtěl uchopit zbraně jakési, aby se ubránil, nadarmo však po jakémsi vhodném předmětu se ohlížel a jen rukama rány naň pršící odmítal, vyskytl se vedlé něho muž a protlačiv se silou

nadlidskou lidmi až ke zdi, kamž za sebou ho táhl, jako štít před něho se postavil.

„Hoj tu také Potocký; kdo na rod ten má nabroušeno, nechť přijde honem, aby choutku svou na mně si zchladil," křičel tak hlasitě, že to proniklo i všeobecný ryk.

„Tot „starý mládenec", Potockých „mrzout," kde ten se tu vzal? „Pozbývá" bez ženy, hrr! na něho, aby přišel k rozumu!" ozývalo se na straně nepřátelské.

„Kolik je těch vychloubačů, kteří mne chtějí k rozumu přivést?" křičel Ambrož se zrakem sršícím, „nechť přijdou všichni na mne najednou, abych si to s nimi rázem odbyl, nerad se „mrnkám."

„Nebudeš se s námi dlouho mrnkat, neboj se, než se ohlédneš, budeme na tobě klečet," křičeli odpůrcové a velký houf rozkacených práčů najednou naň se hrnul.

Ambrož se jim jen smál, hrál si s nimi jako s kočkami, odzbrojil jednoho za druhým, klacky jim daleko zaházel a rval se s nimi tělo na těle. Každou chvíli někoho drtil mezi rukama, neb za kazajku do povětří ho vyzdvihl, volaje při tom na Štěpána, který se chtěl mocně za ním protlačit a mu pomáhat, aby se neopovážil chtít ho o slávu jeho připravit, že musí na všechny ty chrousty, kteří okolo něho bzučí, najednou šlápnout, aby jim zašla navždy k jich brnkání chuť, a již se mu skorem podařilo, všickni se váleli na zemi nemohouce sebou hnouti: v tom ale jeden z nich přec se mu vymknul a vida nedaleko sebe na zemi klacek svůj, proň se natáhl, vyskočil a udeřil Ambrože co mohl do hlavy —

Ambrož sklesl na zad bratrovi do náručí.

Štěpán, zachytiv ho strašlivě vzkřikl vida, že se mu hrne krev proudem ústy, že smrtelná ble-

dost tvář jeho pokrývá. Boj náhle ustál, ti kteří byli vzdáleni tušili, že se událo asi cos hrozného. Kdož měli zlé svědomí, utekli, a přívrženci okolo Štěpána polekaně se shromáždili. V prvním okamžiku myslili všichni, že on to byl poraněn, že se to tak vztekle a udatně rval s tolika soupeři. Ale s podivením viděli, že to drží v náručí Ambrože.

„V nešťastnou jsi to přišel hodinu," bědoval Štěpán, nad ním se kloně, zapomněl vše vida bratra umírati.

„Řekni raději, že v šťastnou," zašeptal Ambrož, o jeho prsa se opíraje, „snad bys ty teď krvácel na místě mém — ty máš ženu a dítě, které o tebe by plakaly, — o mne nikdo nezaslzí, život můj nikoho netěšil, smrt má nikoho nezarmoutí —"

„Nemluv tak," plakal Štěpán.

„Nesu ti, zač jsi mne žádal . . . tu v opasku okolo těla mého najdeš, co ti je potřebí . . . vydal jsem se s penězi sám na cestu, abych ti je osobně doručil a ony nepřišly snad těm pletichářům do rukou, kteří usilují o tvou zkázu . . ."

Nemohl Ambrož domluvit, opět vědomí pozbývaje a smrtelný se mu dral chrapot z prsou —

„Nesmí bratr můj umřít na cizém místě," volal Štěpán bolestí bez sebe, „pomozte mi, přátelé, doneste ho se mnou ke mně, ať skoná pod střechou otcovskou — za mne, ach za mne umírá . . ."

Přátelé jeho okamžitě mu vyhověli, Ambrož byl položen na postel a na ni opatrně k Potockým odnešen, celá ves ho provázela mlčky, s němou hrůzou a slzami; již věděl každý, že přišel „mrzout" Potockých bratrovi pomoci a že byl zaň ubit.

Štěpán spěchal napřed domů, aby ženu při-

pravil na to, co se událo, ale zvěsť truchlivá měla křídla, doletěla k ní před ním; Evička věděla vše a vyšla průvodu vstříc. Lekl se jí, jednu mrtvolu nesli za ním, druhá mu kráčela v ústrety..

Kaplan, jenž se poněkud znal v ranhojičství, přikvapil a prohledal raněného, ale dal na jevo posuňkem, že je tu vše marné. Žádal okolostojící, aby umírajícího neznepokojovali pláčem a nářkem, i musili všichni s ním opustit sednici, jen Evička směla zůstat, ona jediná neplakala .... Opírajíc se o starý uprostřed sednice sloup stála naproti úmrtnímu loži jako z mramoru vytesaná, ani jednou to tváří její netrhlo, ani jednou se nezachvěly údy její, jen jizva na čele jejím se do temna zarděla, jako by chtěla znovu puknout a všecka krev z ní se vyhrnout do jediné krůpěje —

Kněz zpolehounka dvéře za sebou zavřel, rozhostilo se ticho v Potockých starobylé sednici; do oken se modral les, vnikala vůně Eviččiny zahrádky, vzdálené šplouchání vlnek potoka okolo kříže pospíchajícího, zpěv ptactva lesního, sletajícího se u vody při západu slunce, jehožto poslední paprsek, prodíraje se houštinou stromů, utkvěl na bledém čele Ambrožově . . .

Jako by ho bylo dotknutí to probudilo, otevřel oči s úžasem se rozhlížeje; tu klesl pohled jeho na bledou, nepohnutou ženu, s tou rudou na čele jizvou, objímající, aby nepadla, sloup za sebou, jako tehdáž za onoho večera, kdy naposledy ji spatřil kříž u potoka.

Trhnuv sebou očí od ní odvrátil, ale ne na dlouho; přemohl v sobě opět Potockých řevnivou krev, nad níž byl po tuhém mnohodenním boji zvítězil, odhodlav se, že poskytne bratrovi šťastnému, manželkou teď vroucně milovanému, pomoci žádané . . .

Znovu upjal na ni oči . . . spočívala v nich truchlivá výčitka, hluboká, uražená, nepřemožená láska . . .

„Podařilo se ti tedy přec sejmouti kletbu se střechy naší?“ pravil jí namáhavě, svoje síly sbíraje, „láska ženy se osvědčila mocnější a silnější býti nenávisti ženy — pokořivši se neslýchaným způsobem před milostnicí mužovou Potockých vykoupilas . . .“

I odpověděl mu hlas z prsou nevýslovnou bolestí rozervaných jako z hrobu se ozývající:

„Nevykoupila jsem Potockých, pokořivši se před milostnicí mužovou, ale tenkráte jsem je vykoupila, když jsem se u kříže od tebe odtrhla . .“

Ambrož jedním rázem se vzchopil, jako by mu byla těmito slovy sílu i život vrátila, vztáhl po Evičce vášnivě ruce, aby mu opakovala, co do duše, zoufalostí zpustošené, mu zaznělo jako hudba rajská — byla tedy přec tou hrdinkou, jíž by se byl tak rád klaněl, jíž tak krutě zneuznával . . . ale síly jeho byly u konce. Mdle klesl nazpět, aniž se byl dotknul její ruky, a úsměv plný tiché neskonalé blaženosti rozhostil se mu v tváři . . .

Byl mrtev . . .

Nemusil Štěpán prodat statek rodinný, vyplatil penězi bratrovými svůj dluh, ale již ho to tam netrpělo. Všude viděl bratra zaň umírajícího. Odpustil nepřátelům svým jejich úklady, ale smrt jeho jim odpustit nemohl. Zavřel starý dům, pronajal pozemky, pustil obchod, převzal mlýn Dolanský od pěstounův ženiných, vyplativ jejich příbuzné, na dědictví nároky mající, aby se tam úplně cítil doma. I stalť se za krátko středem

svého nynějšího okolí a kdyby se tomu byl nebránil pro truchlivé upomínky, dávno již by zde byl došel téže cti, které se musil v horách způsobem tak smutným vzdáti. Představeným se nechtěl sice stát, ale stal se za to pravou hlavou nynější obce své, a odevšad chodívají lidé na radu v důležitých života případech k muži zkušenému, jehož povahu žal o bratra, kteréhož teprv v posledních okamžicích poznal a ocenil, úplně vytříbil. Jestiť mlýn Dolanský útočiště všech potřebných a sklíčených i shromaždiště všech poctivě ku předu spějících. Všecky Eviččiny tužby a přání ohledně manžela skvěle se vyplnily.

Když Štěpán večer v sednici se sousedy rozmlouvá, malá Evička s babičkou v sadě laškuje. zajde si matka její jako jindy ku kapličce. Není již kolem ní poušť, proměnila Evička úhor v zahrádku, kterou pečlivě pěstuje. Přicházívá tam jako jindy za ní starý pěstoun v pantoflích, nemoha se dosud bez schovanky dlouho obejít. Stal se věkem zapomětlivý i dětinský, vypravuje jí s dětinskou švitorností, co se u kapličky událo, i domnívá se, že to činí dnes ponejprv. Zapomínaje v takových chvílích, kde a že byla od mlýna vzdálena, ukazuje jí na horách staré stavení, v sadě se rozkládající pod skalou, na níž strmí zbořeniště, a šeptá jí, že tam se zrodili dva bratří jednu dívku milující, pro kterou jeden druhého zabil a nevěrnou svou nevěstu s ním. S úsměvem dodává připomínaje si Barunku Travnickou, již nechal, ač ji měl k zbláznění rád, poněvadž nebylo při ní než hladké tváře a „žádných ctností,“ že to již musí být kos, kdo na to zamilování vyzraje, žet to nejhorší ze všech na světě zimnic, kdo nezakusil, ten že neuvěří, a kdo v boji nebyl, af se nechlubí, že ho kulka přelítne.

Poslouchává ho teď ta bledá žena, na jejímž čele hluboká se černá jizva, klidněji než před lety ta dívka květoucí plna ducha a zápalu, kteráž vzkřikla v hněvu mladistvém, když jí pravil, že neví, čeho na sebe se dočká, a rozhorleně od něho utekla, když ji k shovívavosti k pokleskům jiných napomínal. Poslouchává ho s úsměvem zádumčivým, hledajíc zrakem zaroseným mezi horami na úbočí skály kostelíček starý s červenou bání, v jehož stínu za plotem hlohovým se zelená tichý hřbitůvek, na němž každému, jakmile ho spatří, se zachce očekávat radostného z mrtvých vstání. Odpočívá tam vedlé nebožtíka Dolanského mlynáře Potockých „starý mládenec.“

Jednatelská zpráva

o činnosti spolku pro vydávání laciných knih českých za rok 1867.

Ačkoli spolek pro vydávání laciných knih českých již v březnu lonského roku zaražen byl a dle stanov vždy v měsíci říjnu každého roku zprávu o činnosti své veřejně podávati má, činíme to přece teprva letošního roku, a to z té příčiny, že veřejná činnost spolku našeho hlavně od té doby počítati se musí, kdy „Matice lidu“ uveřejněním první knihy vstoupila před širší obecenstvo.

První kniha však vyšla teprva koncem měsíce října 1867 a nemohla býti vydána dříve, poněvadž teprva dne 12. září 1867 první rukopis k uveřejnění se hodící, výboru doručen byl.

Výbor zvolen byl valnou hromadou dne 10. března 1867 a skládal se z těchto členů: z pánů profesora J. Purkyně, školního rady Jos. Wenziga, prof. Jana Krejčího, prof. dra F. Studničky, dra Roberta Nápravníka, dra Jana Kučery, dra Bedřicha Tyrše, Ferdinanda Schulze, Jana Nerudy, Ervína Špindlera, prof. Emanuela Tonnera a dra Edvarda

Grégra. Později zvolen byl p. Vítězslav Hálek místo p. Špindlera, který za povoláním svým Prahu opustil.

Výbor konstituoval se ve schůzi dne 11. března a zvolil p. prof. Purkyni za předsedu, p. školního radu Josefa Wenziga za místopředsedu, p. dra Ed. Grégra za jednatele, p. Jana Ottu za účetního a p. Josefa Huleše za pokladníka.

Výbor takto sestavený ujal se chutě práce a snažil se především rozšířiti vědomost o spolku našem v obecenstvu a v kruzích co možná nejširších. K tomu konci vydal výbor dne 15. března provolání k obyvatelstvu československému v 60000 výtiscích, v němžto vyložen byl účel a význam spolku a vyzváno k hojnému účastenství. Provolání toto rozesláno bylo dílem novinami, dílem pomocí okresních výborů a soukromých osob, a rozšířilo se po vlastech československých tak, že snad není dědiny, do které by se bylo nemohlo dostati.

Výsledek tohoto provolání byl patrný. Ze všech stran docházely hojné přípisy, vítající radostně ano s nadšením nové podniknutí, a členové přihlašovali se v počtu tak značném, že spolek náš již v měsíci říjnu, tedy dříve než ještě první kniha vydána byla, již 3603 členy čítal. Počet členů rostl po vyjití každé knihy tak rychle, že dne 15. září, kdy poslední kniha na r. 1867 vydána byla, a kdy účty pro rok 1867 uzavřeny byly, již 238 zakládajících a 10.000 přispívajících, tedy úhrnem na **10.238** členů vzrostl. S výsledkem

tímto můžeme býti vším právem spokojeni, ano můžeme ho nazvati výsledkem skvělým a dílo naše dílem podařeným. Zdaření se díla tohoto jest ale důkazem, že spolku byla nutná a skutečná potřeba, že byl na čase a že jsme uhodili na pravou cestu.

Znám podobné spolky u jiných národů a mohu říci, že se nikde nepotkaly s tak rychlým a všeobecným úspěchem jako spolek náš. Jest sice pravda, že podobné spolky v Anglicku a Holandsku mnohem větší počet členů čítají a mnohem větším jměním vládnou než spolek n á š, ale spolky tyto potřebovaly mnoho let a značných obětí, než si razily cestu do širších kruhů obecenstva a nikde nedobyly si takřka rázem a v krátké době několika měsíců takové přízně a takového účastenství jako „Matice lidu“ u národa českého. Jsem přesvědčen, že až „Matice lidu“ tolik let trvati bude jako podobné spolky anglické, německé a holandské, že se vyrovná co do počtu členů a hmotných prostředků nejsilnějším toho druhu spolkům cizozemským, které ostatně, vezme-li se ohled na poměrný počet obyvatelstva českomoravského, již nyní předčí. Úkaz ten naplňuje nás hrdostí a úctou k národu našemu, neboť jest nezvratným důkazem, jak hluboce zakořeněna jest v národě českém touha a snaha po vzdělanosti a pravé osvětě, jak dychtivě baží národ náš po vědomostech, jak horlivě se chápe každé příležitosti po ušlechtění a poučení ducha. Nejutě-

šenějším při tom však jest to, že tato snaha, tento, abych tak řekl neukojitelný hlad po zdravém duševním pokrmu nejživěji a nejpatrněji se objevil u oněch tříd obyvatelstva, do nichž pramen osvěty vtékal posud v míře nejmenší a které u národů jiných lhostejné bývají k plodům a podnikům literárním, a které jen málokdy sahávají po ovoci na stromu lidské osvěty. Mezi členy „Matice lidu“ náleží dobré dvě třetiny stavu rolnickému, řemeslnickému a dělnickému.

Druhou péčí výboru bylo, zaopatřiti potřebné množství rukopisů, které by „Matice lidu“ vydati mohla. K tomu konci obrátil se výbor ve zvláštním provolání k spisovatelům českým důtklivě je vyzývaje, aby přispívali pracemi svými a díla sepisovali, která by se hodila do biblioteky lidu, kterou se státi mají knihy spolkem naším vydané. Z počátku počítali jsme ovšem na známou obětivost spisovatelů našich, kojíce se nadějí, že ohledem k ušlechtilému účelu a nevystačí-li hmotné prostředky, věnovati budou spolku spisy své zdarma. Avšak finanční poměry naše tak utěšeně zkvétaly, že nám bylo možno již prvním rokem platiti honoráry dosti slušné, ano můžeme říci, že honoráry, které spolek náš spisovatelům platí, převyšují již nyní honoráry, které se posud za literární práce u nás platívaly a které soukromý nakladatel platiti nemůže. Výbor uzavřel totiž v sezení svém dne 11. prosince, že se má platiti spisovatelům

mezi 35 a 60 zl. za tištěný arch a doufáme, že nám bude možno sumu tuto příště ještě značně zvýšiti. Výbor vychází totiž z té zásady, že se práce spisovatelská platiti má co možná nejlépe, neboť tím se dosáhnou nejen práce dobré, ale poskytne se i nejvýdatnější a nejvhodnější podpora spisovatelům, kteří bohužel až potud velmi skromně odměnováni bývali za obtížné práce. Že zásada tato valně přispěti může k obohacení i povznešení literatury, leží na bíledni. Zásada tato jest důstojna národa, který dovede oceniti nejen výrobu hmotnou, ale i mnohem vzácnější a užitečnější výrobu duševní.

Dle stanov našich jest spolek povinen vydati do roka nejméně 4 knížky v objemu 3 až 10 archů. Přáli jsme si z počátku, aby účastenství prvního roku bylo takové, abychom mohli vydati alespoň nejmenší stanovami předepsaný počet archů, totiž 12. Avšak my vydali místo 4 knížek 6, které obsahují úhrnem 32 tištěné archy po 32 stránkách. Krom toho nalezá se ve dvou knihách 60 původních dřevorytin, což též značnou vyžadovalo výlohu, a přece nám zbylo jak účetní zpráva vykazuje, ještě **2391 zl.** na rok 1868. Počet členů tak valně vzrůstal, že první vydání v 6000 výtiscích brzo celé rozebráno bylo a výbor byl nucen obstarati vydání druhé v počtu 5000 výtisků. Knihy, které spolek náš vydal na r. 1867, jsou tyto:

1. Obraz Slovanstva. Díl I. 2. Jan Pašek

z Vratu. Historický obraz od V. Vlčka. 3. Život na Rusi. Od S. Hellera. 4. O národní osvětě od V. Vlčka. 5. Soustava sluneční. Od dra F. Studničky. 6. Jan Žižka. Od J. Kořána.

Co do obsahu těchto spisů připomínám jen tolik, že se veškerá kritika o nich velmi příznivě a pochvalně vyslovila a že některé z nich stálou cenou svou obohatí literaturu naši i na příští doby.

Na tomto místě musím se ale též zmíniti o jedné vadě, která se nám u vydávání knih přihodila a která nám s mnohých stran vytýkána byla. Jest to totiž nepravidelné a často velmi opozděné vycházení knih v minulém roce 1867. Jest pravda, že mezi vyjitím jedné a druhé knihy často několik měsíců uplynulo a že jsme tím způsobem tak daleko se opozdili, že poslední kniha na r. 1867 teprva v září r. 1868 vydána byla, čímž ovšem mnohý čtenář a člen spolku našeho omrzelým a netrpělivým se stal. Nehoda tato ale nemůže se klásti výboru za vinu, a má jedině příčinu svou v tom, že nebylo na začátku a v čas dosti potřebných rukopisů. Avšak každý dovede uvážiti, že se dobrá kniha nedá napsati za několik neděl, že potřebuje často několik měsíců ano několik let; že spolek náš teprva v březnu minulého roku počal činnost svou; že nebylo žádných hotových rukopisů v zásobě, že první rukopis teprva v měsíci září 1867 výboru dodán byl, že spisovatelů našich není právě valný počet a z těch

že mnozí jinak ještě zaměstnáni bývají, dále že každý rukopis musí býti odevzdán několikačlenné komisi ku přečtení a posouzení; že často musil býti značně opravován ba předěláván a konečně že tisk, korrektura, vazba a expedice též nějakého času vyžadují: kdo toto vše uváží, bude míti výbor zajisté za omluvena a neodepře mu uznání, že činil, co se na začátek vůbec činiti dalo.

Avšak neshoda tato napraví se zajisté již během r. 1868, neboť knihy na r. 1868 určené budou tak rychle za sebou vycházeti, že snad již koncem ledna r. 1869 všechna díla na r. 1868 určená v rukou pánů členů „Matice lidu“ se nalézati budou. Takto bude pak možná přenesti pevný pořádek do vycházení knih a sice tím způsobem, že vždy za dva měsíce v určitý den vyjde kniha a že členové spolku nebudou muset čekat teprva na zvláštní ohlášení novinami.

Byli-li ostatně — jak se nadějeme — členové spolku našeho spokojeni co do obsahu s knihami ročníku prvního, tož zajisté budou v míře ještě větší spokojeni s knihami, jež výbor určil pro rok 1868. Upozorňujeme na výtečný spis: „Paříž v Americe,“ který nabyl v nejkratší době světové pověsti, a který na základě skutečných událostí rozvinuje před očima čtenářovýma věrný obraz státu zřízeného na základech pravé občanské a politické svobody. Dále na román paní Karoliny Světlé, který se stane zajiste novým skvělým listem ve vavřínovém věnci slovutné spisovatelky a který,

čerpán ze života venkovského, ušlechtilou a poučnou tendencí svou především se hodí za čtení lidu našemu. Dále připomínám knihu p. Ferdinanda Schulze o Jiřím Poděbradském, která zajisté vřaděna bude mezi nejlepší spisy toho druhu v literatuře české. O knize: Obraz Slovanstva. Díl II. netřeba šířiti slov; neboť již první díl došel všeobecného uznání a dá se očekávati, že díl druhý tím více zajímati bude, an pojednává o Slovanech rakouských a zvláště o Češích. Místo knihy šesté ustanovena je mapa „Světa Slovanského“ vyvedena barvotiskem. Tato mapa sama bude mít takovou cenu, že by zajisté převyšovala roční příspěvek 1 zl., kdyby se vydávala a prodávala obyčejnou cestou knihkupeckou.

Co se týče vnitřního zařízení spolku našeho, měl výbor především na starosti, zaopatřiti rychlý, vkusný a laciný tisk vycházejících knih. K tomu konci vyzval výbor dne 20. září některé tiskárny pražské, aby cestou ofertní podaly návrhy své, pod jakými výminkami a za jakou cenu by obstarati chtěly tisk knih spolkových. Z podaných offert seznal výbor, že nejlepších výhod a nejmenší cenu za tisk nabízí knihtiskárna dra. Ed. Grégra, jíž tedy tisk spisů matičních odevzdán byl. Zároveň převzala tiskárna tato ochotně obstarávání zásilek knih, jakož i celou expedici spolkovou.

Nejpevnějším a hlavním sloupem každého spolku jest řádná a dobře uspořádaná administrace.

K tomu tedy obrátil výbor hlavní zřetel svůj. Vypracovav instrukce pro účetního, pokladníka a ostatní funkcionáře, založil řádné knihy a zavedl vůbec celou manipulaci dle vzoru kupeckého. Při této důležité a nesnadné práci získal si p. Jan Otto, knihvedoucí v tiskárně dra. Ed. Grégra, největších zásluh o spolek náš. Neunavnou pilností, důkladnými vědomostmi a zkušenostmi svými dovedl to v krátké době, že celé administrativní ústrojí spolku našeho tak zařízeno jest, že se nejen s největší rychlostí a přesností pracuje, ale že i kontrola jak pokladny tak skladu snadná, jednoduchá a přehledná býti může. O tom však souditi přísluší především revisorům účtů, kteří zajisté slova má potvrdí a se mnou v tom souhlasiti budou, že pan Otto zasluhuje uznání a díky spolku našeho.

Přes všechno namahání výboru a přes všechno svědomité a obezřelé vedení spolku nebyl by přece dosáhl úspěchů tak rychlých a znamenitých, kdyby jej byli nepodporovali četní příznivci horlivostí nanejvýše chvalitebnou.

Ve všech krajích naší vlasti ujímali se jednotliví mužové spolku našeho, šíříce v okolí svém vědomost o zaražení „Matice lidu“, vykládajíce účel a výhody její, vyzývajíce k přistupování a nabízejíce pomocné ruky své každému, kdo se spolkem naším chtěl vstoupiti v bližší styk. Mnozí z těchto šlechetných vlastenců chodili od dědiny k dědině, sbírajíce členy pro spolek náš a obsta-

rávajíce z ochoty a z pouhé lásky k dobré věci zasílání příspěvků a rozdávání knih spolkových členům v okolí jejich bydlícím. Jsouť mezi těmito horlivci mnozí, kteří po několika stech členů „Matici lidu“ získali a celé osady k přistoupení ke spolku přiměli. Mužům těmto vzdáti musíme veřejné díky nejen jmenem spolku, ale i jmenem celého národa, v jehož prospěch tak usilovně a obětivě pracovali.

Též spisovatelům, kteří nás ušlechtilými plody ducha svého byli podporovali a tím způsobem umožnili, že jsme již v prvním rokem vydati mohli tak pěknou řadu dobrých a přiměřených knih, jsme povinni veřejně se děkovati a vysloviti naději svou, že i příště věnovati budou síly své spolku našemu. Vždyť není pole vděčnějšího a úrodnějšího pro literární plody spisovatelů našich než právě „Matice lidu.“ Nikde nenalezne dílo spisovatelovo takové množství a tak vděčných čtenářů jako právě mezi členy spolku našeho; a zdaž může spisovatel jinak lépe dostáti krásnému povolání svému, státi se učitelem a vzdělavatelem národa, než pomocí spolku, jenž čítá čtenářů na tisíce. Nadějeme se tedy výdatné a všeobecné podpory se strany spisovatelů našich a doufáme, že se „Matice lidu“ stane pokladnou nejvýtečnějších plodů prostonárodní literatury československé.

A tak končím zprávu svou s přesvědčením, že spolek náš od roku k roku vždy utěšeněji zkvétati bude, že pochodeň osvěty a vzdělanosti, této

jediné záruky šťastné budoucnosti vždy víc a více svítiti bude po vlastech našich, a že v době krátké nebude již ani dědiny ani chaloupky, kam by nezapadl oživující a oblažující paprslek její.

Dr. Edvard Grégr,
jednatel.

V PRAZE, dne 28. října 1868.

Účty za I. ročník „Matice lidu,"

spolku pro vydávání laciných knih českých v Praze.

Od 10. března 1867 do 15. září 1868.

Podává **Jan Otto,** účetní spolku.

Výkaz příjmů a vydání.

Příjmy	zl.	kr.	Vydání	zl.	kr.
238 členů zaklád. i s přeplatky .	2402	50	úhrnem dle podrobného výkazu	10240	49
10000 čl. přisp. na r. 1867 . . .	10000	—	zůstatek v hotovosti	3833	2
1550 čl. přispív. na r. 1868 . . .	1550	—			
3 členové přispív. na r. 1869 . . .	3	—			
Úroky z uložených peněz	118	1			
	14073	51		14073	51

Podrobný výkaz vydání od 10.

	Kniha r. I. č. 1.		Kniha r. I. č. 2.		Kniha r. I. č. 3.		Kniha r. I. č. 4.		Kniha r. I. č. 5.		Kniha r. I. č. 6.	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
Sazba a tisk knih .	350	—	409	—	479	70	142	—	270	—	303	—
Papír	448	—	515	40	728	40	207	36	403	20	472	—
Obálky	76	40	76	80	68	50	68	50	68	50	68	50
Knihařská práce .	110	—	110	—	110	—	70	—	110	—	110	—
Honoráry spisovatelům	200	—	198	75	325	—	116	—	225	—	250	—
Rytiny	—	—	—	—	219	72	—	—	52	50	10	—
B. Sandtnerovi . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Provolání, lístky, formuláře atd. .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
K. Payrovi, expeditoru	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
B. Čelakovskému, expeditoru . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Za inseráty . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nájemné za skladiště	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nářadí, regály, stereotypy atd. . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Menší výdaje . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Úhrnem . .	1184	40	1309	95	1931	32	603	86	1129	20	1213	50

března 1867 do 15. září 1868.

Kniha r. II. č. 1.		Mapa Slovanstva		Fričova Geologie		drobné tiskové věci		expedice		inseráty		nájem		inventář		různé		Úhrnem	
zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
368	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2322	20
561	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3335	36
76	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	503	80
125	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	745	—
—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1364	75
—	—	—	—	210	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	492	33
—	—	400	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	400	—
—	—	—	—	—	—	476	65	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	476	65
—	—	—	—	—	—	—	—	98	50	—	—	—	—	—	—	—	—	98	50
—	—	—	—	—	—	—	—	130	—	—	—	—	—	—	—	—	—	130	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	113	78	—	—	—	—	—	—	113	78
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60	—	—	—	—	—	60	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	—	100	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	98	12	98	12
1131	10	450	—	210	11	476	65	228	50	113	78	60	—	100	—	98	12	10240	49

Rozvaha dne 15. září 1868.

Jmění	zl.	kr.	*Dluhy*	zl.	kr.
Hotovost v pokladnici . .	3833	2	Členům zakládajícím (předplacení na budoucí leta . .	2242	34
Kniha r. II. č. 1.	1131	10	Členům přispív. na r. 1868 .	1550	—
Vydáno na mapu Slovanstva	450	—	Členům přispív. na r. 1869 .	3	—
Dřevorytiny do Fričovy Geologie . . .	210	11	Jeví se čistého jmění (co zisk z I. ročníku) .	2391	46
Tiskopisy v zásobě	137	—			
Inventář . . .	75	57			
Zásoba knih I. ročníku v ceně	350	—			
	6186	80		6186	80

V Praze, v říjnu 1868.

Karel Hof,
Antonín Skřivan,
revisoři účtů.

Jan Otto,
účetní.
Josef Huleš,
pokladník.

Provolání.

Ctěnému občanstvu českému!

Národ český jest národ malý a nemůže se měřiti co do počtu a hmotné síly s národy sousedními. Návalu mocných sousedů nemohl by odolati, kdyby se jim nevyrovnal silou duševní, vzdělaností, osvětou. Jen národové vzdělaní mají pojištěnou budoucnost, národ nevzdělaný upadává do chudoby a nouze, stává se žebrákem a konečně otrokem národů vzdělanějších, osvícenějších. Národ nevzdělaný musí zahynouti, národ vzdělaný jest nepřemožitelným.

Vzdělanost nesmí se ale obmezovati jen na některé stavy, na několik osob, ona musí proniknouti veškeré třídy a vrstvy obyvatelstva. Celý národ český musí býti národem vzdělaným, osvíceným, mravním. Pak budeme míti budoucnost pojištěnou, pak budeme zámožni, ctěni, obdivováni, milováni, pak se neodváží nikdo sáhnouti na národní život náš.

Jakým způsobem dá se docíliti takové všeobecné vzdělanosti? **Není snadnějšího, rychlejšího a výdatnějšího prostředku než čítání dobrých knih.** V knihách uložena jest veškerá moudrost, veškerá vzdělanost, veškerá osvěta lidská a každý, kdo čísti umí, může si ji osvojiti. Avšak knih jest nesmírné množství, a jen menší část mezi nimi jest dobrá. Větší část nestojí ani za čtení; škoda času a peněz. Dobré knihy bývají ale drahé, chudší

člověk nemůže si je koupiti, často ani neví, kde by je dostal, ani je nezná.

Aby se lidu českému dostalo **dobrých a laciných** knih, k tomu konci sestoupilo se v Praze několik vlastenců a zarazili v roce 1867 *„Spolek pro vydávání laciných knih českých čili „Matici lidu."* Spolek ten došel hned prvním rokem takové důvěry a obliby, že se k němu více než 10.000 členů přihlásilo. Avšak co je to na celý národ československý? Desetkrát, dvacetkrát tolik členů měl by spolek čítati, uvažíme-li ušlechtilý a blahodárný učel jeho a veliké výhody, které spolek členům svým poskytuje.

Což může býti výhodnějšího než „Matice lidu", která členům svým za nepatrný příspěvek **jednoho zlatého ročně podává 6 a více dobrých a užitečných knih do roka.** Jak mnohý utratí v hospodě na jedno posezení více než tento roční příspěvek obnáší! Pro rozkoš těla svého utrácí jmění své, pro ušlechtění duše ničeho nečiní.

Protož, milí rodáci! používejte příležitosti, kterou Vám poskytuje „Matice lidu" k dosažení dobrých knih, z kterých se můžete vzdělávati, ušlechťovati, vědomosti své obohacovati a duchu svému zdravého pokrmu zaopatřovati. Vybízejte ale i sousedy své, aby přistupovali k „Matici lidu", probouzejte ospalce, poučujte nevědomé, popohánějte liknavé. Věřte, že tím posloužíte národu svému, že si tím získáte vděk celé vlasti. Mnohý šlechetný muž přál si zajisté již často, aby se mu naskytla příležitost posloužiti milované vlasti své a zjednati si zásluh o národ český. Nuže tuť příležitost nejlepší. Bez velkých obtíží, bez útrat, bez nebezpečenství může prokázati vlasti své služby důležité; neboť což jest důležitějšího, což jest

prospěšnějšího, což jest záslužnějšího než rozšiřovati vzdělanost a osvětu v národě?

Jako každá dobrá věc, tak bude zajisté i „Matice lidu“ míti svých nepříznivců a nepřátel, kteří zrazovati budou lid náš, aby k ní nepřistupoval. Avšak těmi ať se nikdo nedá klamati. Jsouť to lidé, jimž každá pravda, každé světlo, každá vzdělanost jest trnem v oku, jsou to tmáři a zpátečníci, kteří by lid udržovali nejraději v temnotách, nevědomosti a slepotě. Kdo přítel světla, šířiti bude světlo a „Matice lidu“ jest pochodní, která svítiti má do každé dědiny, do každé chaloupky vlasti české.

V Praze, dne 20. listopadu 1868.

Od spolku pro vydávání laciných knih českých.

Dr. *Edvard Grégr*, jednatel. Prof. *Jan E. Purkyně*, předseda.

Josef Wenzig, c. k. školní rada, místopředseda spolku; výborové spolku: prof. Jan Krejčí, prof. dr. F. J. Studnička, dr. Bedř. Tyrš, prof. Emanuel Tonner, dr. Robert Nápravník, dr. Jan Kučera, Ferdinand Schulz, spisovatel, Jan Neruda, spisovatel, Vítězslav Hálek, spisovatel, Jan Otto, účetní spolku, Josef Huleš, pokladník spolku.

Poznámka. *Příspěvky na druhý ročník (r. 1868) přijímají se posud a přijímati se budou tak dlouho, dokud všechny knihy na r. 1868 vydány nebudou.*

Co má člověk dělati, aby se stal členem „Matice lidu“?

Kdo se chce státi členem „Matice lidu“, nepotřebuje nic jiného učiniti než poslati **jeden zlatý r. m.** buď franko po poště aneb jakýmkoliv jiným způsobem do administrace „Matice lidu“ pod touto adresou:

Matice lidu v knihtiskárně dra. Edv. Grégra v Praze, v Růžové ulici č. 1416—II.

Za tuto zlatku stane se zasílatel příspívajícím členem „Matice lidu“ na jeden rok. Kdo by se chtěl státi členem zakládajícím, musí složiti 10 zl. r. m. na jednou, za to stane se zasílatel členem na 15 let po sobě jdoucích.

Jak se doví člen Matice lidu, že některá kniha vyšla?

Posud to není jinak možné než ohlášením v novinách. Kdykoliv některá kniha vyjde, dává se o tom novinami zpráva. Poněvadž ale mnoho členů noviny nečítá aneb ohlášení snadno přehlídne, uzavřel výbor, že se *již rokem 1869 vydávati budou knihy v určitých lhůtách a sice vždy po dvou měsících, tak že první kniha na r. 1869 vyjde posledního února, druhá posledního dubna, třetí posledního června, čtvrtá posledního srpna, pátá posledního října a šestá posledního prosince.* Tím způsobem bude tedy každý člen Matice lidu již napřed věděti, kdy kniha vyjde a kdy si na jisto pro ni poslati může.

Obraz
světa slovanského
s hlediště politicko-národního.

Svazek druhý.

Matice lidu roč. II. číslo 4.

(Běžné číslo 10.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1865.

Tiskem knihtiskárny dra. Edvarda Grégra.

§. 1. *Rozvržení.*

Má-li se nakreslit obraz slovanského světa s politicko-národního hlediště, nelze toho jinak učinit, nežli když se zřetel vezme na státy, v jakýchž jsou se Slované během času byli octli. Každé jiné stanovisko musí nutně vésti k bludným výsledkům, poněvadž se nezakládá na skutečných poměrech; věci se zajisté v opačném způsobě slučují, které jsou v pravdě rozděleny.

My proto promluvíme o státu rakouském, tureckém a ruském i uvážíme politicko-národní stav všech slovanských národův, osazených v těch kterých státech. Osudy slovanského obyvatelstva úzce jsou spojeny s budoucností státův řečených. Poláci musí se mimo to ve zvláštní hlavě zahrnouti, poněvadž žijou ve třech státech: ruském, rakouském i pruském. O Slovanech českých a srbských v pruském státě netřeba zvláště pojednati, poněvadž nemají nižádné politické váhy; co se dalo v tom ohledě o nich říci, řečeno jest na svém místě dříve (v prvním svazku); totéž platí i o vymřelých Slovanech polabských.

Stát rakouský.

§. 2. Obyvatelstvo v rakouském státě.

Jakož jest stát rakouský konglomerát četných království a zemí, tak také žije v Rakousku tolik národův a národkův, že toliko Rusko v ohledu tom nad ně vyniká. Vedlé tří hlavních národův evropských: Slovanův, Němcův i Romanův bydlí v Rakousku kmen aziatský, plemena čudského, totiž Maďaři.

Poslední řádný popis rakouského obyvatelstva vykonal se v roce 1857. My proto k němu musíme vzít útočiště, ač je v mnohém ohledu velmi nedostatečný i ač od té doby již jedenáct let bylo uplynulo. Pod tehdejším německým absolutizmem hledělo se co možná nejvíc německého a co možná nejméně slovanského obyvatelstva napočísti.

Spočetlo se tehdáž (po odrážce obyvatelstva lombardsko-benátského, které r. 1859 a 1866 vyloučeno jest z Rakouska):

Slovanův	15,032.171
Němcův	7,889.925
Romanův	3,191.079
Maďarův	4,947.134
jiného obyvatelstva: (židův, cikánův atd.)	1,210.559
úhrnem všeho obyvat.	32,570.858 dle nynějších hranic.

Pouhá všeobecná statistická dáta nepodávají pro politické kombinace jasného i pravého měřítka, nebéře-li se zároveň zřetel k mnohým jiným okolnostem. Politické zřízení Rakouska je nynějšího času hlavní věcí; stát zajisté náš rozpoltěn je ve dví, na západní a východní polovici; první se zve Cislajtánií a druhá Translajtánií či korunou uherskou. Musíme proto rakouské obyvatelstvo rozvrhnout dle nynějšího politického zřízení. Dle toho je Němcův

6,392.727 v Cislajtánii a
1,495.948 v uherských zemích;

Slovanův je:

4,327.585 v uherských zemích nepočítaje řadového vojska ale počítaje Hranici;
10,704.586 v Cislajtánii.

Románské obyvatelstvo dělí se na Italiány a Rumuny.

Rumunův je celkem 2,642.293
Italiánův „ „ 548.126.

Italiáni bydlí s nepatrnými výminkami v Cislajtánii.

Rumunův se nalezá v Cislajtánii 178.579
v uherských zemích 2,463.714.

Maďarův je v Bukovině (v Cislajtánii) pouze 7.400, bydlí jich tedy v Translajtánii 4,939.734 duší.

Veškerého je obyvatelstva
v Cislajtánii něco přes 18,600.000
v uherských zemích 13,700.000
v okrouhlém počtu.

Následkem dualistického zřízení odevzdáno je panství v Cislajtánii Němcům a v uherských zemích Maďarům.

V zemích západních má tedy 6,400.000

Němcův (v okrouhlém počtu) panství nad 12,200.000 Neněmcův.

V zemích uherských panuje 4,940.000 Maďarův nad 8,760.000 Nemaďarův.

---

§. 3. *Slované rakouští.*

Slovanův rakouských spočetlo se r. 1857 asi 15,032.171; dělí se pak titéž dle svých sídel na severní a jižní. K oněm patří: 1) Čechoslované (Čechové, Moravané, Slezáci a Slováci); 2) Poláci a 3) Rusínové; k jižním náležejí: *a*) Slovenci, *b*) Horvaté a *c*) Srbové. Oba tito dva poslední kmenové slovanští mají nynějšího dne jeden společný jazyk spisovní tvořiče již jednu jenom národnost.

V Cislajtánii je Slovanův 10,704.586
v Translajtánii „ 4,327.585
Čechoslovanův je: 6,132.742. Z těch bydlí
v Cislajtánii 4,501.010
v Translajtánii 1,631.732
Polákův je: 2,159.648. Bydlí vesměs v Cislajtánii.
Rusínův je: 2,752.482. Z těch bydlí
v Cislajtánii 2,328.219
v Translajtánii 424.263
Slovencův je: 1,183.533. Z těch bydlí
v Cislajtánii 1,128.754
v Translajtánii 54.779
Horvatův a Srbův je: 2,775.211 Z těch bydlí
v Cislajtánii 525.431
v Translajtánii 2,249.780.

Osazeno je tolikéž 24.030 Bulharův v uherských zemích, avšak nemají nižádné politické váhy.

Dodatkem připomínáme, že se v Cislajtánii

nalezají tyto země: Rakousko nad a pod Enží, Solnohrad, Štyrsko, Korutany, Krajinsko, Gorice, Gradiška, Trst i Istrie, Tiroly s Vorarlberkem, Čechy, Morava, Slezsko, Halič, Bukovina i Dalmácie;

v Translajtánii: Uhersko, Horvátsko i Slavonie, Sedmihradsko a Vojenská Hranice.

§. 4. *Jak povstalo Rakousko?*

Zakladatelem rakouské říše byl Ferdinand I. (od 1521—1564) z jasně tehdáž panujícího habsburského domu. Když nastoupil vládu (1521), vztahovalo se habsburské panství pouze na tyto země rakouské: obojí Rakousy, Štyrsko, Korutany, Krajinsko, Gorici, Gradišku a jednu část Istrie, na Řeku a Tirolsko. Proto se také tyto země zovou „starorakouskými.“

Tenkráte měly Čechy a Uhry samostatné ještě panovníky; společný jejich král pocházel z domu polských Jagellonovcův; Halič patřila k polské koruně a východní pobřeží jaderské náleželo z největší části k benátské republice.

Poslední uhersko-český král byl Ludvík II., který zahynul v nešťastné bitvě u Moháče, kterouž svedl r. 1526 s tureckým sultánem Solimanem. S ním, poněvadž byl bezdětek, vymřel panovničí dům jagellonský po meči. Nastala tudíž potřeba postarati se o nového krále.

Království české s Moravou, Slezskem (nyní rakouským i pruským) a oběma Lužicema bylo tenkráte jedno z nejznamenitějších mocností střední Evropy, jak rozsáhlostí, tak lidnatostí a mohovitostí. Jen v Čechách samých počítalo se 300 hradů, měst a městeček 782, vesnic 38.772; stavové zemští byli bohatí a mocní, města výsadami

a svobodami hrdá a podnikavá; celý národ od pána až do sedláka žil v hojnosti a byl proniknut láskou k vlasti a ke své národnosti pilně toho šetře, aby svobody a práva, mrav i jazyk český zachovány byly neporušeně. Moc královská byla obmezena stavy zemskými, jižto byli panský, rytířský a městský, kteří na sněmích od krále vypisovaných rokovali o obecných záležitostech, povolovali daně a válečnou moc vyzdvihovali.

Stavové čeští zvolili na svém sněmě dne 24. října 1526 v Praze Ferdinanda I. za českého krále. Musil pak Ferdinand I. ve zvláštní kapitulací a ve dvou majestátech slavně uznati, že byl toliko ze svobodné vůle a nikoliv z povinnosti za krále zvolen i že se zavazuje kompaktáty a všecka práva i svobody stavův a jiné zejmena uvedené ústavy zemské zachovávati a chrániti. Na to složil Ferdinand I. přísahu nejprvé 30. ledna 1527 na přechodu hranic říše české u Jihlavy, kterouž pak při korunování svém dne 24. února 1527 u sv. Víta na hradě pražském opakoval v tato slova:

„Přísahám Pánu Bohu, matce Boží a všem svatým na tomto svatém čtení, že pány a rytířstvo, Pražany, města a všecku obec království českého a jednoho každého obyvatele toho království chceme a máme při jich řádech, právech, privilegiích, výsadách, svobodách, spravedlnostech i starých, dobrých, chvalitebných obyčejích zachovati; od království což k němu od starodávna přísluší nic neodcizovati, ani dědičně komu z poddaných našich ani žádnému jinému nedávati ani směňovati ani zastaviti bez rady a povolení zemského na sněmu obecném tohoto království, kterýž by i o to v tom království položen byl; nýbrž to království máme, chceme a povinni jsme rozšiřovati a je

rozmnožovati, a což jest od něho neřádně odjato, zase připojovati, i všecko, což k dobrému a poctivému téhož království českého jest, učiniti. Tak nám pomáhej pán Bůh a všickni svatí.“

Smlouvami těmito a přísahou přijal Ferdinand za sebe i za potomky své výminky, pod nimiž on a rod jeho povolán jest ke koruně české. Tím pak položen byl základ k mocnářství rakouskému.

V uherských zemích bylo tenkráte nejdůležitější věcí opatřiti se proti zmáhajícímu se vlivu tureckému, který po pádu byzantinské, srbské i bosenské říše Evropě vůbec a uherským zemím zvláště stával se vždy nebezpečnějším. Obecný tento strach před Turky působil hlavně k tomu, že také stavové uherští šli za příkladem českých stavův, a že i oni zvolili dobrovolně Ferdinanda I. za svého krále. Tím způsobem zdálo se, že společný panovník starorakouských, českých i uherských zemí lehčeji dovede zastaviti vítězné pokroky hrozných Turkův, nežli by to byl mohl učiniti vladař, obmezený pouze na území uherské.

Stalť se pak Ferdinand I. na tentýž způsob králem uherským, jakož se byl stal králem českým.

Před volbou ještě ubezpečil Ferdinand I. všecky stavy a veškeré obyvatelstvo království uherského, že jeho práva i svobody náležitě zachová. Volba se stala na sněmě Břetislavském dne 16. prosince 1526. Po volbě slíbil Ferdinand I. opětně, že národnost uherskou i práva zemská zachovávati bude. Ubíraje se později ke korunovaci složil na hranicích slavnou přísahu v tomtéž smyslu, kteráž při korunování dne 3. listopadu 1527 v Stolném Bělehradě opakována jest; tresť její byla podobná přísaze české, týkajíc se zachovávání svobod zemských a neporušenosti hranic. Přirozeným způsobem potvrzena byla zlatá

bulla Ondřeje II., kteráž tvořila v Uhřích základ zemské ústavnosti.

Při nepřetržitém udržení-se uherské ústavnosti není potřebí položiti zde jinou přísahu korunovační, nežli která se nejnověji od našeho císaře pána složila a která takto zněla:

„My František Josef I. z Boží milosti atd. co dědičný a apoštolský král Uher a jejich vedlejších zemí, přísaháme při živém Bohu, blahoslavené Panně Marii a všech svatých Božích, že církve Boží, úřady Uher a vedlejších zemí a všech jejich obyvatelův všelikého církevního a světského stavu v jich právech, výsadách, přednostech, svobodách, zákonech, starých dobrých a potvrzených obyčejích zachováme, každému jeho právo udělíme, práva a ústavu Uher, jeho zákonní neodvislost a územní celistvost neporušenou zachováme; zákony někdy krále Ondřeje II. (vyjma však klauzuli 31. článku oněch zákonův, který počíná slovy: „Quodsi vero nos“ až k slovům „in perpetuam facultatem“) zachováme: hranice Uher a jejich vedlejších zemí a co jakýmkoliv právem a důvodem k těmto zemím náleží, ani neodcizíme ani nezkrátíme, spíše pokud možno rozmnožiti a rozšířiti chceme, a všecko učiníme, co pro obecné blaho, slávu a rozšíření těchto Našich zemí spravedlivě učiniti můžeme. Tak nám pomáhej Bůh, a všickni jeho svatí.“

K lepšímu porozumění sluší podotknouti, že 31. článkem své zlaté bully udělil Ondřej II. stavům uherským právo, aby směli všichni anebo i jednotlivci zdvihnouti „odpor“ proti králům uherským, kdyžby titéž jednali neústavně. Toto právo směti rebellovati proti neústavným činům královským potvrdil stavům i Ferdinand I. a následující

všichni králové až do r. 1687, v kterémžto roce článek dotčený, poněvadž byl zneužíván, zrušen jest.

Tak jako české země obrali si i uherští stavové Ferdinanda I. za svého krále o své dobré vůli. Habsburský tedy dům dostal se k vládě v českých a uherských zemích volbou; on uzavřel v té příčině s řečenými zeměmi slavnou smlouvu, která se až do našich dnův od každého nového panovníka při korunovací obnovuje. V Uhřích se tak stalo r. 1867, v Čechách však, jakož známo, korunovace ještě neodbyla se.

I horvátské země zvolily ze své svobodné vůle (dne 1. ledna 1527 v Cetini) Ferdinanda I. za svého krále, když se byl k šetření i zachovávání jejích svobod i práv slavně zavázal.

Na ten způsob vyřízen jest z dobré vůle národův státní spolek starorakouských, českých i uhersko-horvátských zemí. Čechy i Uhry vyminily si svou státní samostatnost, zavázavše panovníky z habsburského domu k šetření i zachovávání jejímu.

V druhé polovici předešlého věku rozmnoženo jest panství našeho vladařského domu o polskou Halič, která při prvním rozdělení Polsky r. 1772 zaujata jest. Tu ovšem nebylo nižádné smlouvy. Nicméně uznala vídeňská vláda za prospěšné, aby opanování Haliče před světem rouškou jakéhos takéhos práva bylo zastřeno; onať proto prohlásila slavně, že se uvazuje v držení Haliče jure postliminii koruny uherské t. j., že si ji béře proto, poněvadž tatáž druhdy (ve středním věku) na čas patřila ke koruně uherské. Uherští stavové ji ihned vzali za slovo, žádajíce (r. 1790—1791): ut Galliciæ et Lodomeriæ regna tamquam jure coronæ Hungaricæ readquisita adeoque secundum systema Hungaricum gubernanda ad coronam re-

applicentur, t. j. aby Halič s Vladimírskem dostala po právě uherském uherskou konštitucí a Uhersku se přivtělila. Vláda vídeňská takovouto žádost rozhodně od sebe odmítla.

Dalmácii dostalo Rakousko r. 1797. Tenkráte rozkotána jest republika benátská, ku kteréž Dalmácie (od r. 1420) byla patřila. Císař František ji následkem míru v Campo Formio uzavřeném obsadil učiniv to, jak sám v manifestě řekl: „aby své staré i nepochybné právo na ni (co král uhersko-horvátský) obnovil.“ Panovníci naši jsou v právném držení Dalmácie co králové uhersko-horvátští, proto také žádáno neustále i od sněmův uherských i horvátských, aby Dalmácie navrácena byla koruně uherské. Vídeňská vláda to slibovala týž a týž (nejnověji r. 1861), avšak slibům takovým nebylo podnes učiněno zadost.

Tvořiť tedy tři státové (starorakouský, český i uhersko-horvátský) se svými příslušenstvími oprávněný základ rakouského mocnářství, kteréhož si bez těchto tří státních skupenin ani pomysliti nemůžeme.

Tyto tři státní skupeniny původní, k nimž později i polské a italiánské země některé přišly, neměly až do r. 1804 ani státního společného jmena jakéhokoliv; naši panovníci totiž jsouce zároveň německými císaři zvali jsou se králi uherskými, českými, nadvojvody rakouskými atd. Teprv za Napoleona I. (1804), když se Napoleon I. ve Francouzsku dal povýšiti za dědičného císaře, uznal i František II. za dobré, přidati sobě titul císaře rakouského. Učiněno to na ten způsob: „aby všechna (rakouská) království, knížectví a provincie své dosavadní titule, ústavy, privilegie a poměry i na příště nezměnně chovaly.“ Praví se výslovně v patentu, jenž byl tehdáž vydán

v té věci: „Všecka království a jiní státové Naši mají podržeti jmeno a stav svůj a země s německou říší v bezprostředním spojení bývší mají zachovati stav a poměr k ní beze změny dle starých smluv a privilegií svých a korunování na království uherské a české má se jako posud beze změny zachovati.“

Od r. 1804 nazývají se tedy panovníci rakouských zemí „císaři rakouskými.“

Když r. 1867 zaveden byl znovu dualismus, nastala potřeba, aby se ustanovilo, jak se má odtud nazývati říše naše, sestávající ze státu uherského a z „ostatních zemí Jeho Veličenstva“, které k Uhersku nenáležejí a které po rozpadnutí německého spolku (r. 1866) také již s Německem v nižádném spojení nejsou. Maďaři navrhli, aby se naše říše nazývala „mocnářstvím rakousko-uherským“ (osztrak magyar birodalom), což se i přijalo.

Snahy rakouské vlády.

Stavové čeští i uherští netušili následkův, které během času nastaly z povolání habsburského domu na trůn český i uherský, majíce za to, že si dali od Ferdinanda I. dobře zabezpečit i pojistit práva a svobody zemské. Věci se však následujícím způsobem vyvinovaly.

Habsburský dům byl původem svým německý a byl také v držení německé koruny císařské (do r. 1806). Jeho snaha směřovala k tomu, aby si upevnil panství v nynějších rakouských zemích. To hleděl provesti rozličnými způsoby: podporováním katolické víry naproti šířícímu se protestantství a zkracováním stavovských i zemských

svobod v Uhřích, Čechách a starorakouských zemích ku prospěchu absolutní své moci a uváděním německého jazyka v úřady a školy.

V českých a starorakouských zemích prosadili habsburští panovníci nejdříve svou vůli. V Čechách zajisté záhy již sešlo z volby králův; dědičnost trůnu v panujícím domě habsburském uznána jest obecně i upevněna. Následkem pak nešťastné revoluce české, která se skončila bitvou na Bílé Hoře 1620, odňata jest sněmům moc zákonodárná i proměněna v poradní. Volby králův nahraženy jsou pouhým korunováním, které nicméně považováno jest vždycky za výminku nutně potřebnou k dosažení českého trůnu. Ze starobylých práv pozůstalo českým zemím leccos, tolikéž uznáváno jest vždycky zvláštní státní i veřejné jejich právo. Panovníci habsburští obnovovali vždycky při korunování slavnou přísahu, že chtí zachovati práva i privilegie zemské. Jinak se vládlo po bělohorské bitvě celkem absolutisticky, ještě nebylo energie ani vůle na straně českých stavův k náležitému zastání-se zemských práv. Němčina vytiskla český jazyk od Marie Terezie skoro naskrze z veřejného života a ze škol.

V uhersko-horvátských zemích byl habsburský dům méně šťasten, dílem proto, poněvadž nebylo lze pro neustálé války s Turky záměry řečené provesti, dílem že tamější stavové velmi bedlivě přihlíželi k zachování své ústavnosti. Uhři zajisté vykonávali velmi dlouho volby králův z panující rodiny habsburské, teprv r. 1687 obmezeno je volební právo dědičným nastupováním prvorozených synův královských v tom způsobě, že byla uherským zemím výslovně ponechána volba krále jenom pro ten případ, kdyby mužští potomci habsburského domu rakouského vymřeli. Ústavnost

uherská, ač byla mnohdy ve velkém nebezpečenství, obnovována je nicméně napořád, tak že se udržela až na naše časy.

Rakouští panovníci prosadili tedy své záměry jenom v českých a starorakouských zemích (k nimž přišly později i země druhdy polské), nikterakž však v zemích uhersko-horvátských. Onde se vládlo po bělohorské bitvě celkem absolutisticky — „patenty“ jakož Maďaři říkali — a tuto ústavně: „po zákonech.“ Tím způsobem nastal v území nynějšího Rakouska po bělohorské bitvě způsob vlády dualistický, ještě na západě jinak a ve východní polovici také jinak vládlo se a spravovalo. Bylo tak až do r. 1849, kterýmžto rokem po potlačení uhersko-horvátské ústavnosti zaveden byl německý absolutizmus v celém Rakousku. Do řady ústavných státův vstoupilo Rakousko teprv r. 1860. Stará ústava obnovila se v uherských zemích a i v neuherských uznána nutná potřeba vlády ústavní.

Vnitřní dějiny rakouského mocnářství sestávají z nepřetržitého zápasu mezi německo-absolutistickými snahami s jedné a národně-ústavními živly neněmeckými s druhé strany.

Zevnitřní dějiny rakouské říše mají tu zvláštnost do sebe, že se táhla hlavní péče rakouských panovníkův k vlastní říši německé, t. dy k zemím mimorakouským německým, kdežto byli rakouští panovníci zároveň německými císaři do r. 1806 a později předními členy německého spolku do r. 1866. Však i nyní po rozpadnutí německého spolku přední se obrací zřetel ve Vídni k záležitostem německým. Za těmito okolnostmi hledám těžiště říše mimo říši samu ve vlastním Německu; tolikéž podporováno i šířeno němectví v území rakouském. Stavše se zároveň naši panovníci ha-

jiteli církve katolické uzavírali se a ohražovali až do nejnovějších časův proti všelikým pokrokům ducha novověkého, jak v církvi a vládě tak i ve vzdělanosti a osvětě vůbec.

---

§. 5. *Pragmatická sankce.*

Za císaře Karla VI. octlo se Rakousko v takovém postavení, že se mělo po jeho smrti rozpadnout, poněvadž řečený císař neměl mužských potomkův. Uherské země totiž měly nepopíratelné právo, moci si o svobodné vůli panovníka voliti, jak mile by rod habsburský po meči vymřel. V ostatních zemích rakouských bylo sice ženské potomstvo oprávněno k nástupnictví, ale pořádek, v jakémž by se to mělo dít, nebyl určitě ustanoven a mohl snadno brán býti v pochybnost. Politické poměry evropské byly takového způsobu, že se na mnoze přálo, aby se Rakousko rozpadlo ve své předešlé státní části.

Bylo tedy zapotřebí všechny země rakouské přiměti k tomu, aby uznaly posloupnost nejstarší dcery Karla VI. arcikněžny Marie Terezie, t. j. aby ji po jeho smrti přijaly za panovnici.

Jinými slovy řečeno: za Karla VI. jednalo se o nové založení Rakouska. Věc nebyla tak snadna, poněvadž nepřála habsburskému domu mocná strana v Uhřích.

Aby tedy Rakousko zachováno bylo, vydal (1713) císař Karel VI. zvláštní zákon o posloupnosti, který se zve pragmatickou sankcí a který tvoří základní zákon nynějšího Rakouska, poněvadž totéž pouze na jeho fundamentě spočívá.

Krátký obsah pragmatické sankce je tento: *a*) všecky rakouské země mají na věčné časy po-

hromadě zůstati; *b*) dokavad bude potomků mužských z domu rakouského, mají tito po právu prvorozenstva na trůně následovati; *c*) kdyby potomků mužských nebylo, jsou v tomtéž pořádku jako mužští i ženské k vládě povolány a sice nejdříve dcery Karla VI., pak Josefa I., potom Leopolda I. atd.

Přední péče Karla VI. musila býti, aby tento zákon byl přijat od stavův všech rakouských zemí.

Nejdříve přijali pragmatickou sankcí stavové horvátští na svém sněmě r. 1712. Uznavše posloupnost ženskou žádali na vzájem od císaře: diplom securitatis perpetuæ (potvrzení) o právích, privilegiích, svobodách i obyčejích stavův horvátských. Tento diplom dal císař dne 16. máje roku 1712 stavům horvátským pravě v něm: „Na vzájem Vám slibujeme co nejurčitěji, že nejen Vaše práva, privilegie i výsady My i naši potomkové zachovávati budeme vždycky nedotknutelně, nýbrž (že také ničehož nikdy nepropustíme, cožbykoliv obecné blaho Vašich království mohlo zvelebiti).“ Tím způsobem stala se pragmatická sankce dvoustrannou smlouvou mezi Horvátskem i rakouskými panovníky, kterouž práva horvátského národa na novo uznána i potvrzena jsou.

Pragmatickou sankcí přijali r. 1720 stavové rakouští, štyrští, korutanští, krajinští, slezští, moravští a čeští (čeští dne 16. října t. r.).

Stavové čeští zejmena zavázali se bezvýminečně, že i oni i potomci jejich často jmenovaný řád o posloupnosti od Jeho Veličenstva vydaný ve všech jeho kusích nejen držeti a zachovávati, ale i svými statky a hrdly, jak to věrnost a povinnost žádá, v každý čas hájiti chtějí: „poněvadž se i nejponíženěji důvěřují a naději mají, že jich

nejponíženější stavy a obyvatele tohoto království českého Jeho Veličenstvo nejen při zlaté bulle a majestátech, které za základní zákony zemské platí, ale i také při všech privilejích od J. M. C. Ferdinanda II. slavné paměti dne 29. května 1627 stvrzených jakož i při všech jiných starobylých řádech a zvycích zachovati ráčí.“

Největší obtíže byly s uherským sněmem, který ani r. 1712 ani 1714 pragmatické sankce přijmouti nechtěl háje svého nepopíratelného práva svobodné volby krále po vymření mužského rodu habsburského. Avšak mnohými dobrými zařízeními, zvláště pak skvělými vítězstvími nad Turky, následkem jichž v míru Požarevském (21. července 1718) k území koruny uherské mnohé krajiny přibyly, naklonily se mysli Uhrů k svému králi a staly se poddajnějšími. Když se r. 1722 sešel sněm, byla mu předložena pragmatická sankce, kterouž sněm uherský konečně přece přijal.

Pragmatická sankce, kterouž Uhři přijali, liší se v některých věcech od pragmatické sankce Horvátska i ostatních zemí rakouských jsouc užšího obsahu. Uhři zajisté přenesli posloupnost jenom na potomky dcer Karlových, Josefových a Leopoldových a nikoliv „auf alle abstammende erben beiderlei geschlechtes.“ Jinak učinili Uhři přijetí pragmatické sankce závislým od nového potvrzení státoprávní i správní neodvislosti Uher. Potvrzení takové dáno v dokonalé zákonité formě. Karel VI. zavázal opět sebe i své potomky na slavné korunování za uherské krále, na vydání korunovačního diplomu před korunováním, jakož i na zachování všech svobod i řádův zemských, dle nichž se v Uhřích jenom podlé uherských zákonův vládnouti smí a nikoliv způsobem provincií jiných.

Uhři tedy učinili s Karlem VI. novou smlouvu o způsobě, v jakémž má panovati dům jeho po jeho smrti v uherských zemích.

Ze všeho, co tuto v krátkosti o pragmatické sankcí řečeno bylo, vysvítá dostatečně, že se pragmatickou sankcí Rakousko z nova založilo, že je tudíž dotčený zákon v skutku fundamentálním zákonem nynějšího státu našeho; tolikéž vysvítá odtud i ta zřejmá pravda, že se pragmatickou sankcí ničehož nezměnilo ani ve vnitřních poměrech jednotlivých zemí rakouských ani v poměrech jejich mezi sebou.

Rakouští národové zavázavše se k držení pragmatické sankce obhájili v skutku Rakousko, když se po smrti Karla VI. za Marie Terezie od cizích mocností pomýšlelo na roztrhání jeho.

Později ovšem vystupovaly staré snahy rakouské vlády poznovu na jevo, čelící k zbudování absolutního státu i k zkrácení zemské samosprávy v jednotlivých krajinách i královstvích. Za zámínku brána zhusta pragmatická sankce, jako by z ní vyplýval závazek pro jednotlivé země, musiti se odříci části svých práv ku prospěchu ústřední vlády. Závazku takového v ní nestává, mohlo by se to jenom z dobré vůle národův i zemí státi. Bylo by k tomu zapotřebí uzavření nové smlouvy mezi vládou z jedné a národy i zeměmi rakouskými z druhé strany. Takováto nová smlouva uzavřena jest již v skutku mezi Uherskem a vládou.

§. 6. *Politické systémy v Rakousku.*

Známo, že se v Rakousku vede zápas mezi třemi velikými politickými systémy: 1) mezi centralizací, 2) dualizmem a 3) federací Nynějšího dne má dualizmus vrch.

Pro centralisací jsou Němci a vídeňská vláda se svou byrokracií a vojskem svým; pro dualizmus jsou Maďaři a v jistých okolnostech také Němci (když mají totiž málo naděje, že by se mohla centralizace provést anebo udržet); pro federací jsou celkem neněmečtí a nemaďarští národové rakouští. Centralizace propůjčuje nadvládu jedinému národu německému, dualizmus udílí ji stejnými díly Němcům i Maďarům a federace béře za heslo: „stejná břemena, stejná práva.“

Centralizace.

Pro centralizaci jsou: 1) Vídeňská vláda a 2) Němci.

Vláda jde od Ferdinanda I. anebo chceme-li od Josefa II. jedním směrem, od kteréhož odvrátit se doposud nedala navzdor tolikým neštěstím a záhubám, v něž uběhla a neustále ještě následkem toho směru ubíhá. Majíc na zřeteli choutky libovůle a pohodlného vladaření zasazuje se o centralizací (o soustředění) veškeré správy vnitřní.

Centralizace v Rakousku není nic jiného nežli odklizení všech práv, svobod, zvláštností, jichž jednotlivé koruny i země rakouské od dávných časův užívají. Odklizení toto má za účel moc ústřední vlády zvelebiti a sesíliti. Přirozeno, že pro odpor jednotlivých částí, z nichž naše říše sestává, nedá se centralizace pomysliti bez byro-

kratického vladaření, čili bez absolutizmu. Tolikéž jde na jevo, že soustředění veškeré státní i právní moci ve Vídni — čili srovnání všech království a zemí na jeden způsob ku prospěchu neobmezené moci — vymáhá toho nutně, aby se správa vedla v jednom jediném jazyku německém. Jest proto centralizace totožná s absolutizmem i germanizací.

Poněvadž pak v nynějším zmenšeném Rakousku 24 millionův Neněmcův naproti 8 millionům Němcův nalezá se, nehledě ani k tomu, že jednotlivé koruny a země zvláštní svá zřízení mají, nehodíce se pro jednotnou správu za příčinou velikých svých zvláštností v národním, zeměpisném, hospodářském, socialním i kulturním ohledě: přirozeno jest i nutno, že všeliká centralizace odpor všeobecný vyvolati musí — s počátku hlavně mezi neněmeckým obyvatelstvem, v průběhu svém dalším však tolikéž mezi Němci samými, jichž absolutizmus také minouti nemůže.

Pochopí se odtud lehce, proč se dá všeobecná centralizace jenom tenkráte provesti, kdy je stát 1) v bezpečném míru se svými sousedy nemaje se báti žádných venkovských nesnází; 2) kdy tolikéž vnitřní poměry jsou toho druhu, že lze pomysliti na odklizení všech zvláštních zřízení jednotlivých státních skupenin, což hlavně týče se uherských zemí. V posledním případě lze na centralizaci pomysliti při potlačení obecné vzpoury v Uhrách anebo při změně panovníka na ten způsob, že nový vladař necítí se přísahami svých předchůdcův k šetření uherské ústavnosti zavázaným.

Všeobecná centralizace zavedena byla Josefem II. a nyní panujícím císařem Františkem Josefem I. po potlačení uherské revoluce.

Josef II. byl si úplně vědom svého účelu. „Všecky země říše mají činiti jen jeden celek, ve všech mají síly lidu směřovati k společnému cíli — k moci Rakouska . . . Řevnivost a předsudky, jenž dělí od sebe rozličné provincie a národy v samé jich správě, jako by to byla zákonní pravidla," byly v očích jeho největší překážkou zdárného vývoje Rakouska. Nastoupiv r. 1780 vládu, odhodlal se k bezohlednému provedení centralizačního systému. Okolnosti zdály se býti těm kterým záměrům jeho příznivy — uvnitř panoval hluboký pokoj a na venek nebylo se obávati nižádných zápletek nebezpečných neřkuli bouří či válek. Nedav se korunovati na uherského krále myslil býti prostým všech závazkův naproti uherské ústavě, kdežto před Litavou skrovná politická pohyblivost kmenů německo-slovanských a předešlý dobrý zdar provozovaného absolutizmu pramalé dopouštěly starosti.

Přirozeno, že nepřátel přibývalo každým krokem, jejž císař Josef II. činil ku předu ve svém díle, tak sice, že na konec, jakkoliv každá novota v tom neb onom kruhu s velikou pochvalou se potkávala a císař zbožňován byl, přece skoro celá říše k stížnosti a odporu se spojila.

Centralizace vede nutně k zhoršení finančního stavu říše, jakož se ihned za císaře Josefa II. ukázalo. Rozmnožení zeměpanských úřadův ve smyslu centralizační soustavy zvýšilo náklad na občanskou správu o 10 millionů (z 18 na 28). Kdežto vydání státní v málo letech překročila summu 100 millionů a stále na této výši se udržovala, nemnožily se stejnou měrou příjmy a nutily hledat uhražení cestou mimořádnou. Od roku 1782 až do této doby končí každý roční účet státní schodkem. Centralizační tedy soustavou

císaře Josefa II. počíná nešťastná finanční historie Rakouska.

Není nepřirozenější státní soustavy pro Rakousko nežli centralizace, která je tak nebezpečna, že nemůže snésti sebe menšího nebezpečenství z venkova, poněvadž se jím probouzí nespokojenost vnitřní, kterouž vedlé zevnitřních nesnází není lze opanovati. Jak mile tedy stav věcí takovéhoto způsobu nastává, ruší se centralizace jednou ranou jako uměle vystavená budova z karet. Důkaz podán již za Josefa II. Když totiž řečený panovník chtěje také proslynouti skutky vojenskými a mocnářství své rozmnožiti výboji, roku 1788 začal válku ve spolku s Ruskem: zasadil ihned své soustavě ránu smrtelnou, která se jenom při úplné jistotě vnitřní i zevnitřní dala na čas udržeti. Válka s Turky potkala se s nezdarem; kromě toho sestoupily se Anglicko, Švédsko i Prusko ve spolek proti Rakousku a Rusku ku prospěchu Turecka. A co se následkem toho stalo? Josef II., ktery všechny své síly a celý svůj život na centralizací vynaložil, zřekl se jí ihned, slíbil svolati sněm uherský, jehož nebylo předtím 25 let, a odhodlal se ke korunovací za krále uherského. Jest proto každá povstalá evropská otázka — a Rakouska se dotýkají téměř všechny evropské otázky pro jeho položení ve středu Evropy — úhlavním nepřítelem rakouské centralizace.

Vše to se opakovalo i za našeho času. Potlačení revoluce uherské r. 1849 zavdalo vídeňským státníkům, v jejichž čele stál ministr Bach, opět pohnutku i zámínku, že učinili nový pokus s všeobecnou centralizací. Změna panovníka vybízela tolikéž k provedení řečené soustavy, ještonyní panující císař nebyl přísahou korunovační vázán k šetření uherské ústavnosti. Všichni ne-

němečtí národové rakouští byli předcházejícími bouřemi unaveni a k odporu neschopni; z venku nebylo se tolikéž obávati nižádných bouří pro unavenost a nastalou reakcí veškeré téměř Evropy.

Centralizační systém trval ve své absolutistické formě, jak známo, až do r. 1860, do vydání říjnového diplomu, jímž se uherská ústavnost částečně obnovila. První skutečná pohroma přivedla jej k pádu — válka totiž italiánská r. 1859, v kteréž ztracena jest Lombardie. Vyšloť zase na jevo, že není v říši té síly, která by rakouskou centralizací ještě s jinou „otázkou“ buď domácí buď zevnitřní dovedla snést i opanovat. Ve finančním ohledě přiveden byl stát během centralizačního absolutizmu na mizinu.

Rakousko je státem států, říší takovou, v kteréž bydlí Slované vedlé Němcův, Maďarův a Románův. Rakousko je státem zvláštním, který své zvláštní zřízení požaduje hledíc k vnitřním jeho poměrům. Či to není ten největší nesmysl, chtít přesadit do Rakouska instituce francouzské anebo pruské, chtít centralizovat stát, jehožto obyvatelstvo je tak různorodé jako v nižádné jiné části Evropy?

Bach udělal nejdůslednější v tom ohledu pokus. „Mit ausnahme der militärgränze“ (vyjma vojenskou Hranici) měly veškery země rakouské stejné zřízení, které bylo soustředěno ve Vídni. Avšak poměry Rakouska nedají se s takovouto formou vládního zřízení nikterak ve sklad přivesti, poněvadž je veliký rozdíl mezi českými, polskými, německými, uherskými a druhdy italiánskými zeměmi. Co se hodí pro Němce, nehodí se pro Maďary, pro Slovany, pro Romány. Rozdíl mezi jednotlivými zeměmi rakouskými není pouze v národním ohledě veliký, nýbrž i v zeměpisném, v ho-

spodářském, v socialním a v kulturním ohledě. Poměrně nejlepší inštituce nedá se beze změny zavesti v celém Rakousku. Centralizační soustava musila proto přirozeným způsobem potkati se s nepřemožitelnými překážkami.

Uherské země těšily se od jakživa ze svého zvláštního zřízení, které bylo i jest zcela rozdílno od zřízení onoho, jaké se vyvinulo během času v zemích neuherských. Uherské země vžily se tak velice do svého župního zřízení, že jim bez téhož ani živu býti nelze. „Odtud dá se pochopiti a vyložiti všeobecná Uhrův (netoliko Maďarův) láska k své starodávné ústavě (constitutio avitica) i neobyčejná energie k jejímu zachování a hájení. Uhrovi pod byrokracií živu a blahu býti nelze; on v tom ohledu mezi všemi národy na evropské pevnině nejvíce se liší na př. od Němcův a od Francouzův, kteří bez rady a pomoci úředníkův a policie již tuším ani státi ani hýbati se neumějí.“

Hůře, že i mezi Němci samými je veliká část, která s centralizačním zřízením nikterak nemůže souhlasiti. V tom ohledu třeba zmíniti se o Tyrolcích a Štyřanech, kteří dle své minulosti a poměrův svých mívali vždycky něco zvláštního ve správě, čehož neměly ostatní země, a kteří bez samosprávy v jisté míře musejí nutně hynouti.

Odtud následuje, že se centralizace musí potkati s odporem největší části rakouského obyvatelstva. Centralizace proto nedá se v Rakousku ani pomyslit bez toho největšího absolutizmu, poněvadž sluší odpor alespoň 24 millionův (naproti 8 millionům na mnoze také nespokojených Němcův) na uzdě držeti. Jak mile však ukázal se býti absolutizmus nevyhnutelným, musí se i veliká část Němcův proti němu popuditi. Tak se tedy

stalo, že vyjma vládu, byrokracii, policii, vojsko a žandarmerii za krátký čas všeobecná se jevila nespokojenost s Bachovou centralizací, která tudíž nemohla míti nižádného bezpečného trvání.

Centralizace se nedá bez němčiny ani pomyslit. Poněmčování takové líbilo se sice německému obyvatelstvu, které proto i centralizační soustavu nejdéle bránilo, avšak jeho síly nevystačují k provedení tak velikých věcí. Jakž je totiž možné, poněmčit 24 milliony lidí k vůli 8 millionům?

Nedá se upřít, že mají Němci obzvláštní choutky po panování, poměrně zajisté největší mezi všemi národy evropskými. Oni by v Rakousku celém velmi rádi panovali! Toť jádro jejich řečí, kdy mluví o nutnosti rozšiřování a udržování kultury, o kterouž se jich nikdo neprosí; anebo kdy mluví o potřebě a nevyhnutelnosti velikého a sjednoceného Rakouska, o zbudování moderního u nás rechtsstátu, jejž si představují co rechtsstát výhradně německý a o podobných věcech. Avšak to jejich panování zamýšlené nedá se bez absolutizmu provést a pro ten absolutizmus nemají dosti peněz a dosti hmotných sil, nehledě ani k tomu, že jim samým absolutizmus musí také škodit, jakož jim v skutku i škodil pod Bachem (a Schmerlingem). Náš věk nepřeje přes to všechno nikterak absolutistickým choutkám.

Jisto je sice, že mají Němci v Rakousku velmi skvělé postavení. Žijíce v kompaktní masse v arcivévodství rakouském, ve větší části Štyrska i Korutánska, v Solnohradsku a Tyrolsku, a jsouce krom toho roztroušeni po veškerém skoro mocnářství, tvoří zajisté kompaktní massu ve středu západní polovice, která má roztroušené posádky po všech částech i koutech prostranné říše. Je-

diná Dalmácie jich je prosta. Než tolik jich přece není, aby si mohli zabezpečit panování v celém Rakousku — 8 millionův nad 24 mil. V uherských zemích mají k tomu potřebí armády nejméně od 150.000 mužův a všeobecného stavu obleženosti! O českých a polských zemích nepotřebuje se ani mluviti, poněvadž každý ze zkušenosti ví, jakými se tu prostředky udržovala nadvláda německého živlu.

Vláda učinila za Schmerlinga důmyslný pokus, zda-li by se nedala centralizace v Rakousku provesti na cestě ústavné. K tomu cíli a konci vyšly únorové patenty dne 26. února 1861.

Měla se zříditi říšská rada pro veškeré Rakousko, sestávající z horní a dolní komory.

Dolní komora byla by počítala (po ztrátě lombardsko-benátského království) 323 zástupcův, tak že by neuherské země v ní měly 203 a uherské jenom 120 poslancův. Avšak volební řády pro zemské sněmy, z nichž se volí do říšské rady, sestaveny jsou, jak známo, v takovém způsobě, že se německému živlu všude přes míru nadržuje. Tou cestou chtělo se docílit, aby měl německý živel na říšské radě zřejmou převahu.

Moudrý Schmerling postaral se však i pro ten případ, kdyby na krásně během času všichni neněmečtí zástupcové na říšské radě v dolní komoře sestoupili se v jeden politický spolek, aby mohli snáze zlomit záměry Němcův. V tom případě by byla musila panská komora vypomoci, sestavená z císařských princův, z arcibiskupův a okněžněných biskupův jakož i z těch členův, které by vláda o své ujmě pozývala. V národním tedy ohledu (a i v liberálním) postaráno bylo panskou komorou o to, aby možná, avšak pravdě nepodobná většina neněmecká v dolní komoře nemohla

ústavní centralizací říše proti vůli vlády (a i Němců) zbortit.

Osud těchto únorových patentův je každému čtenáři znám. Ani Maďaři ani Horváté nechtěli o říšské radě ničehož slyšet; ze Sedmihradska sice do ní vešli Rumuni a Sasíkové, ale sedmihradští Maďaři se opírali a Čechové z ní vystoupili, takže se širší rada říšská, která by byla měla zastupovati veškeré Rakousko, nikdy ani nesešla.

Ústavná centralizace udělala tak dobře skvělé fiasko jako i absolutistická. Ba celá ta ústavní centralizace dala se opět jenom absolutním způsobem na čas před světem udržeti. Známo, jak se za Schmerlinga vládlo v uherských zemích a jak se vládlo i před Litavou. V uherských zemích musila se ústavnost zastaviti (prohlášení tam stav obleženosti) a v neuherských zemích kladlo všemožnými způsoby obyvatelstvo neněmecké (12,200.000) zřejmý odpor proti 6,400.000 Němcův, kteří ovšem s tělem a duší byli pro únorové patenty, vidouce v nich svou spásu, své blaho a nejvýdatnější prostředek k panování svému.

Ústavní centralizace se nezdařila. Padlať na ten samý způsob, jakož i absolutistická centralizace. Když zajisté po pádu Schmerlingově za ministerstva Belcrediova voje rakouské neslýchanou utrpěly porážku v Čechách u Králové Hradce (1866): pochopilo se ve vládních kruzích, že Schmerlingova ústavní centralizace hlavně v uherských zemích provesti se nedá. Belcredi nemaje v státoprávních věcech náležité povolnosti ustoupil baronovi Beustovi, který se smluvil s Františkem Deákem, na ten čas rozhodným vůdcem maďarského naroda, o nové upravení říše na základě dualistickém. Cislajtánští pak Němci, vidouce,

že nelze jim panovat ve veškerém Rakousku, přijali ochotně soustavu dualistickou, slibující jim nadvládu alespoň v západní polovici Rakouska. Tak nastal nynější systém vládní, jehožto otcem je slavný Deák.

Dualizmus.

Co je dualizmus? Dualizmus není nic jiného nežli dvojí centralizace — jedna před a druhá za Litavou. Z povahy pak věci následuje, že je centralizace onde německá a tuto maďarská.

Pouze v jistém ohledu může se říci, že bylo Rakousko již před rokem 1848 dualistické; zákony uherské z r. 1848 uvedly centralizací maďarskou jenom za Litavou; přísný pak dualizmus před i za Litavou nastal teprv zákony uherskými z roku 1867.

Před rokem 1848 jevilo se dualistické zřízení rakouského mocnářství jenom v jistých věcech. Bylať zajisté správa i zákonodárství zemí v nynějším Předlitavsku v podstatě absolutistická, kdežto za Litavou panovala ústavnost. O přísném dualizmu nebylo ani tu ani tam řeči.

V Předlitavsku zjednal si absolutizmus všeobecného průchodu po nešťastné bitvě Bělohorské, kterouž ústavnost v českém státě byla odklizena. Jiné státní skupeniny nebyly v stavu, aby po zlomení ústavního odporu českých stavův zadržely absolutní choutky ústřední vlády. Za Marie Terezie podařilo se srovnati správu i zákonodárství v hlavních věcech ve veškerém Předlitavsku, s čímž důsledně souviselo i uvedení němčiny ve školy a úřady. Nicméně zadržely přece jednotlivé země své stavovské sněmy a všelijaké zbytky dávného zřízení svého. Hlavní a skoro jedinou pravomoc-

ností sněmův předlitavských bylo povolování daní, kteréžto právo během času vykonáváno ovšem pouhým přikývováním stavův. Poměrně největší váhu a obor činnosti měli stavové čeští; v Čechách byla i korunovace panovníkův, poněvadž se uznávala státoprávní zvláštnost koruny české.

Absolutistické vladaření v Předlitavsku vedlé větší neb menší míry ústavných zbytkův, z nichž se jednotlivé země těšily, nemělo ovšem dle původu svého nižádného právního základu i neutvořilo také z Předlitavska jednoho státního celku právě za příčinou různorodého ústavného zřízení a státního práva jednotlivých zemí a skupenin, které ani vesměs k bundu nepatřily.

Za Litavou bylo jinak. Kdežto se v Předlitavsku, čili v „dědičných zemích rakouských“, vládlo „patenty a verordnungy“, vládlo se v uherských zemích po „zákonech“, o které se panovník usnášel se sněmy uherskými, horvátskými a sedmihradskými. Obě polovice naší říše byly i zjevně přísnou celní linií odděleny.

Nicméně nebylo ani v Zalitavsku přísné centralizace. Nehledě ani k tomu, že uherské země rozpadávaly se na županie — malé to republiky — mající jistou míru práva zákonodárného a i právo, moci nařízení vládní skoumati a v případě, že by tatáž se ukazovala býti neústavnými, zavrhovati i nevykovávati jich: bylo Sedmihradsko při stejné v podstatě ústavnosti s Uherskem přece neodvislou od Uherska zemí, která měla svou zvláštní dvorní kancelář, své zvláštní gubernium, soudnictví i své domácí sněmy zemské. V menší míře těšilo se trojjedno království z vnitřní neodvislosti nemajíc své zvláštní politicko-administrativné správy (svého místodržitelství a dvorní kanceláře); bylo v těch věcech podřízeno Uhersku,

nemajíc ani své nejvyšší soudní stolice ani úplné zákonodárné samostatnosti, jelikož obesýlalo uherské sněmy: nicméně mělo přece svého bána — civilního i vojenského místodržitele — svůj banský stůl (soudní instanci druhou) a bylo zastoupeno na uherských sněmích co království kollektivně (per nuncios), v kterémžto ohledě platila zásada, že zákonové na uherských sněmích daní jenom tenkráte v trojjednom království platnosti nabývali, když se prohlásili (t. j. přijali) na sněmích horvátských. I v jiných méně podstatných věcech jevila se samospráva Horvátska co zvláštního království v území svatoštěpánské koruny.

Nynější předlitavské země patřily vyjma Dalmácii, Halič a Bukovínu k německému spolku; v nich panovala němčina co úřední řeč; v uherských zemích byl latinský jazyk jazykem úředním a zákonodárným. Uherská ústava byla v podstatě své čistě feudální (aristokratická).

Chytří Maďaři pomyslili již před r. 1848 na změnu své ústavnosti v moderním způsobě, majíce při tom na zřeteli hlavně dvě věci: 1) úplnou neodvislost uherských zemí a 2) nadvládu své národnosti ve veškerém území koruny svatoštěpánské. V prvním ohledě chtěli provesti důsledně úplnou personalní unii mezi uherskými a předlitavskými zeměmi, tak aby obě polovice naší říše spojeny byly pouze osobou společného panovníka; v druhém pak ohledě vymyslili si Maďaři dokonalou centralizací ve veškerých uherských zemích, založenou na výhradní nadvládě maďarského živlu.

V takovémto duchu sestaveny byly uherské zákony roku 1848.

V prvním ohledě byla na zřeteli úplná samostatnost uherských zemí, které neměly nic společného míti se zeměmi předlitavskými vyjma spo-

lečnou osobu panovníkovu. Však i panovníkovi nezbývalo nic jiného — chtěl-li svá ústavní práva v uherských zemích vykonávat, nežli se přestěhovat do Pešti. V případě, kdyžby ho tuto nebylo, měl býti palatin alter-ego králův, vykonávaje místo něho všechna královská práva „s plnou mocí“ a jsa „osobou svojí posvátný i nedotknutelný.“ Nepřítomnému v Uhrách králi neponecháno nic jiného nežli „ustanovování arcibiskupův, biskupův, proboštův, opatův a baronův; vykonávání práva milosti a udělování šlechtictví, titulův i řádův“ — tolikéž upotřebování „uherské armády“ mimo zem a obsazování vojenských šarží. Kromě toho vyhraženo bylo nepřítomnému panovníkovi potvrzování ministra-předsedy, jejž měl jmenovati palatin, konečně svolávání a rozpouštění neb odročování sněmův i potvrzování jejich usnešení. Všechny ostatní věci zůstaveny palatinu, jenž měl s uherským ministerstvem vládnouti v uherských zemích. Část rakouského dluhu státního nepřevzali Maďaři, aniž se zavázali na jakýkoliv příspěvek k uhražení výdajův vlády vídeňské.

Centralizace měla býti dle uherských zákonův od r. 1848 na tento způsob ku prospěchu maďarského kmene zavedena.

Sedmihradsko zbaveno byvši své dvorní kanceláře, svého zemského sněmu a své zemské správy připojeno jest zúplna k Uhersku.

I trojjedno království mělo se dostat pod právomocnost uherského ministerstva zároveň s Hranicí, ač se ponechal zemský sněm, který by byl podlé podstaty uherských zákonův řečených sklesl na pouhý volební výbor ustanovený k odesýlání zástupcův na uherský sněm. Od Horvátska odtrhla se zároveň Slavonie.

Veškeré zákonodárství soustředěno v pešťském sněmě, v jehožto dolní komoře mělo Uhersko s Rěkou 334, trojjedno království (Horvátsko, Slavonie a Hranice) 44 a Sedmihradsko 69 poslanci zastoupeno býti. Aby pak v této dolní komoře maďarský živel měl převahu, ustanoveno výslovně, že se na něm smí výhradně mluvit maďarsky a že tudíž poslanec musí znáti maďarský jazyk. Tím způsobem vyloučeni jsou ze sněmu všichni, kdož nebyli zběhlí v maďarštině, která v uherských zemích mezi nemaďarským obyvatelstvem netěší se poměrně z té rozšířenosti, jako v Předlitavsku u slovanských kmenův němčina. V trojjednom království byl a jest počet těch, kdož náhodou maďarsky se naučili, k neuvěření skrovný.

Ústavné zřízení uherských zemí změněno dle řečených zákonův na ten způsob, že na místo dvorních kanceláří a místodržitelské rady uherské nastoupilo odpovědné ministerstvo uherské pro veškeré země zalitavské, které při vypsaném způsobě uherského sněmu nemohlo býti jiné nežli maďarské. S odpovědností uherského ministerstva — a i s obmyšlenou centralizací — souvisela změna v pravomocnosti županií, jimž nemohlo se více ponechati právo posuzovati nařízení vládní a nevykonávati jich v jistých případech. Proto správa županií svěřila se stálým odborům (maďarským neb maďaronským), podřízeným přímo uherskému ministerstvu, což mělo dotud trvat, dokud by se poměr županií k ministerstvu nebyl zákonitě uspořádal.

Proti takovéto maďarské centralizací, která zničila svézákonnost i samosprávu všech vedlejších zemí uherských: Sedmihradska i trojjednoho království a která obmýšlela všechny národnosti ne-

maďarské vytlačiti z veřejného života na ulici a v zákoutí rodinného života, zdvihli se r. 1848 nejdříve Horváté i Srbové, pak i sedmihradští Sasíci a Rumuni a nejposléze i Slováci — vyjma tedy Rusíny uherské všichni nemaďarští národové. V uherských zemích vypukla následkem toho národní válka, do které se i rakouská vláda zapletla. Boj skončil se s úplnou porážkou Maďarův a se zrušením nejen maďarské nadvlády nýbrž i celé ústavnosti uherské.

Podobný osud měla r. 1848 choutka předlitavských Němcův, kteří vyjma Halič a Bukovinu chtěli veškeré ostatní země předlitavské úže k Německu připoutati. Pokus jejich, aby země předlitavské zastoupeny byly v parlamentě Frankfurtském, potkal se s obecným nezdarem u Čechoslovanův a Slovincův a když o něco později vídeňské obyvatelstvo svésti se dalo ze záští proti Slovanům k zřejmému povstání, udušena jest vzpoura v krvi původcův.

Rokem 1849 vzalo všeliké zřízení dualistické v Rakousku za své a s ním i ústavnost před i za Litavou. Ministerstvo Bachovo jalo se provozovat všeobecnou centralizací absolutní, která se skončila rokem 1860.

Nabyloť se r. 1860 přesvědčení, že nelze v Rakousku vládnouti absolutisticky. Než o tom, jak by se měla říše uspořádat, nebylo ve vládních kruzích jasného náhledu. Zdálo se, že stojí za to pokus, nedala-li by se ústavní jakási centralizace provesti. K tomu cíli a konci obnovila se ústavnost v uherských zemích jenom částečně a svolala se na základě únorových patentův Schmerlingových říšská rada pro veškerou říši. Ji však neobeslalo ani Uhersko ani trojjedno království; pouze ze Sedmihradska dostavili se Rumuni i Sasíci, za

to však vyšli z ní čeští i moravští poslancové slovanští, majíce mandáty pouze pro úplnou radu říšskou a nikoliv pro kusou. Učinili tak z přesvědčení, že má říšská rada sloužit opět jen k účelům centralistickým.

R. 1865 vyšlo zřejmě na jevo, že je úplná rada říšská holou nemožností. Proto byla i onano kusá rada říšská po pádu Schmerlingově rozpuštěna k vůli snadnějšímu smlouvání-se s Maďary. Dříve však nežli v tom ohledě cos podstatného vymyslilo a ujednalo se, postiženo jest Rakousko krvavou válkou s Pruskem a Italií, která se skončila ztrátou Benátska a vystoupením Rakouska z německého, při té příležitosti zrušeného spolku čili bundu. Tyto pohromy kruté zastrašily tak velice vládní kruhy, že se vidělo jim býti na nejvýše nutno ukončiti ústavný spor v Rakousku na rychlo. Poněvadž pak na ten čas největší byl odpor při Maďarech, uznáno za dobré s nimi se především smluviti. Však i Maďaři měli za to, že jim třeba rychlého narovnání, poněvadž jsou byli absolutní i ústavní centralizací nesmírně mnoho utrpěli.

V takových okolnostech převzal baron Beust po válce prusko-rakouské r. 1866 řízení zahraničných záležitostí v Rakousku, maje, jakž se později sám vyjádřil: „vřelé srdce německé.“ Nalezlť pak v Zalitavsku zákony uherské z r. 1848, tvořící politický program národa maďarského. V Předlitavsku byly únorové patenty Schmerlingovy programem německého obyvatelstva. Baron Beust vzav po vytisknutí ministra Belcrediho i uspořádání vnitřních záležitostí do svých rukou, rozhodl se ihned pro uznání uherských zákonův z r. 1848; na vzájem pak uznal Deák únorové patenty, na kolik se vztahovaly k předlitavským

zemím. V podstatě byla tím mezi oběma státníky rychlá shoda docílena. Jednalo se jenom o to, aby Maďaři některé změny v uherských zákonech od r. 1848 ku prospěchu dynastie a říše předsevzali. Poněvadž pak Deák, co vůdce většiny uherských sněmovníkův, přání barona Beusta v mnohém ohledě vyplnil, vyřízeno jest narovnání v čase ku podivu rychlém, takže se ani nečekalo na formálné jeho schválení se strany Němcův předlitavských, kteří jsouce postaveni před dokonané události mnohé věci dílem na prosto nemohli, dílem nechtěli změniti ve svém vlastním prospěchu. O souhlas nemaďarského obyvatelstva v Zalitavsku nestaráno se, tolikéž nedbáno o svolení neněmeckého obyvatelstva v západní polovici říše, ještě se podařilo Poláky různými sliby pro obmyšlené narovnání ve smyslu Deákově již napřed nakloniti.

V uherských zemích obnoveny jsou zákony uherské z r. 1848 za cenu obnovení suspendovaných (r. 1865) únorových patentův v Předlitavsku. Tím způsobem položeno jest těžiště uherských zemí do uherského sněmu říšského, kdežto zemím předlitavským vykázalo se těžiště v užší radě říšské vídeňské. Takto rozpoltěna jest říše ve dví ku prospěchu německé centralizace na západě a maďarské ve východní polovici. Uherské země postaveny jsou ihned pod správu zvláštního ministerstva uherského, kdežto Cislajtánie teprv později obmyšlena byla zvláštním ministerstvem cislajtánským.

Maďaři uznali zevnitřní záležitosti a správu, vedení i vnitřní organizací armády za společné záležitosti uvolivše se výdaje na tyto věci společně se zeměmi předlitavskými nésti. Tolikéž vyslovili svou ochotu jistou summou přispívati na státní

dluh, ačkoliv právní závazek svůj k němu rozhodně odepřeli.

V příčině ústavního vyřizování těchto společných záležitostí vymyslil šikovný Deák delegace, nespouštěje při tom se zřetele centralizací v obou polovicích říše. Věc se na ten způsob uspořádala, že má uherský sněm říšský, na němž jsou zastoupeni i Horváté a Sedmihradčané (Sedmihradsko srovnáno jest úplně s Uherskem) ze svého středu na rok voliti z obou svých komor jistý počet delegovaných (nejvýše 60); stejně veliká delegace má vycházet také z říšské rady vídeňské, do níž jsou zahrnuty všechny země neuherské. Takto mají se jevit západní i východní polovice říše co dva stejně oprávněné celky státní souvisící mezi sebou společnou osobou panovníkovou, společnými záležitostmi řečenými a jejich dalším výtvorem: delegacemi i říšskými ministry společnými, ustanovenými pro ty které společné záležitosti zahraničné, vojenské i finanční.

Patrno, že takovéto uspořádání říše musilo se potkat s tuhým odporem v obou polovicích.

V území koruny svatoštěpánské provedla se sice unie Sedmihradska s Uherskem ihned, avšak trojjedno království musilo se teprv násilnými prostředky přinutit k přijetí dualistické soustavy. Nicméně nahlídli Maďaři sami, že tuto nelze bezohledně provesti zákony uherské z r. 1848. Proto se popustilo v mnohých věcech od přísné centralizace. Na odtržení Slavonie nepomýšleno více, tolikéž zanechána Hranice pod říšským ministerstvem vojenským. I samému Horvátsku zabezpečena jest naskrze národnost jeho a udělena samospráva s odpovědnou domácí vládou nezávislou od uherského ministerstva ve věcech politicko-administrativních, soudních a školsko-církevních.

V těchto věcech tedy liší se nynější zřízení uherských zemí podstatně od zřízení obmyšleného zákony uherskými z r. 1848.

Centralizace v zemích předlitavských má poměrně ještě více těžkostí do sebe nežli centralizace za Litavou. Přirozenáť to věc, ješto veškeré země uherské alespoň skutečný státní celek tvoří, jenž měl druhdy společnou historii a má podnes v podstatě stejnou ústavnost. Vše to schází zemím předlitavským až na absolutní správu i absolutní zákonodárství, které ústřední vláda do r. 1848 tuto vykonávala. Jinak se zde rozeznávají hlavně tři skupeniny státní, které vždycky, kdykoliv byla k tomu příležitost, domáhaly se zvláštní samosprávy i svézákonnosti založené v starých právích, v různosti národní a minulosti své. Jsouť to země české, polské i starorakouské německé. Nezdá se proto, že by Cislajtánie byla již trvale uspořádána. Přirozeným způsobem nejtíže nesou hlavně země české, to jest slovanské obyvatelstvo jejich, nynější zřízení dualistické.

České obyvatelstvo přiznávalo vždycky uherským národům, v jejichž čele stojí Maďaři, nepopíratelné právo, aby se smluvili o svých záležitostech s panovníkem. Nemáť proto ničehož proti obnově uherské ústavnosti v nynějším způsobě. Tolikéž považuje uspořádání poměrův mezi jednotlivými národnostmi uherskými za věc vnitřní koruny svatoštěpánské. Než vůdce maďarský Deák překročil meze, v nichž mu bylo právem zůstati, učiniv narovnání mezi uherskými a neuherskými zeměmi (vyřizování společných záležitostí) závislým od ústavnosti únorové v Předlitavsku, kteréž se tím způsobem stalo vinou jeho zvláštním jakýmsi celkem státním, majícím společné zastupi-

telstvo a společnou jednu delegací. Proto tvrdí české obyvatelstvo, že Deák neměl nižádného práva míchati se do záležitostí cislajtánských a předpisovati s porušením státního práva české koruny obnovu suspendovaných únorových patentův, na kolik se tytéž vztahují k zemím neuherským. Poláci ovšem dali se Deákem i Beustem pro narovnání s Maďary získat, kdežto slovanské obyvatelstvo v českých zemích podnes odporuje Cislajtánské centralizací, kterouž si byli Maďaři vymínili. Obyvatelstvo řečené považuje české země tak dobře za zvláštní skupeninu státní, jakouž je i Uhersko, tvrdíc napořád, že po právu bez svého přivolení výslovného nemůže býti státoprávně připoutáno k státu cislajtánskému. Odpor československého obyvatelstva v Cislajtánii sesiluje se nejnověji i patrnou nechutí Polákův k ústavní centralizací, která se tuto ku prospěchu Němcův provozuje.

Vůbec jeví se mezi slovanským obyvatelstvem v Cislajtánii opět obecná snaha po federalistickém zřízení. Však i za Litavou jeví se patrná nechuť k centralizací maďarské. Dle povahy nynějších věcí jest obyvatelstvu neněmeckému před Litavou o sobě a i nemaďarskému za Litavou o sobě v tomto směru pracovati.

Neklame-li vše, není ústavné zřízení ani zde ani onde již úplně hotovo. Idea rovnoprávnosti národní je příliš mocna, než aby se uměle či násilně dala umlčet. Tatáž pak jedině vidí se býti případnou a způsobilou, aby se docílila spokojenost mezi různými národy rakouskými a následkem toho pozdvihla i zvelebila vnitřní i zevnitřní moc těžce zkoušeného státu rakouského.

Federace.

Náš slavný historik dr. František Palacký sestavil a uveřejnil federační program v článku „o centralizací a národní rovnoprávnosti v Rakousku“ v Havlíčkových Národních Novinách dne 21. prosince r. 1849. Článek ten stal se historicky veledůležitým, poněvadž se k zásadám v něm vysloveným přiznává nynějšího dne nejméně polovice obyvatelstva rakouského.

Hlavní jeho obsah je následující.

„Otázka o federací aneb centralizací — pravil tenkráte Palacký. — zajímá mysli všech těch, kterým zřízení a upevnění vlády konstituční v Rakousku na srdci leží. (Válkou přemožení Maďaři nebrali toho času podílu v politických věcech a mezi Slovany i Němci neměl dualizmus tehdáž zastánců.) Sněmu kroměřížskému (rozpuštěn byl 6. března 1849) nenecháno potřebného času, aby ji rozřešil všestranným objasněním a dorozuměním; však poněvadž tam jen jedna polovice říše zastoupena byla, nechceme škody odtud povstalé příliš vysoko vážiti. Vláda ... prohlásila se pro centralizací ... Všickni ... znatelé souhlasí v tom mnění, že to jest vlastně hlavní a životní otázka říše rakouské, od jejíhož více neb méně zdárného rozřešení především záviseti bude vnitřní její pokoj, a tudíž i veškeren prospěch i všecka moc její v Evropě vůbec. V ohledu tomto nabývá otázka ta i důležitosti celoevropské a není se čemu diviti, že i zahraniční mužové státní obracují k ní pozor svůj ...

Cit národnosti býval sice od jakživa u všech národův dosti mocnou pákou života veřejného i státního; jmenovitě u nás v Čechách jevil se takořka v popředí historie každého téměř století,

s výminkou toliko XVI. a XVII.; za nynější doby ale osobuje sobě v celé střední Evropě moc a působení, jakovýchž neměl ještě nikdy. Co v XVI. a XVII. století byla idea církve a náboženství, to jest našemu věku idea národnosti. Pohled na nejnovější dějiny, zvláště roku 1848, musí o tom přesvědčiti každého, kdokoli jen chce. Pravda jest, že idea tato nepronikla ještě mysli a vědomí všech osob, všech individuí věku a státu našeho; neodpíráme, že mnohým osobám jest i protivna; vždy ale nabyla již, zvláště skrze maďarské převraty, takové síly a expansí do šíře i do hloubi, že dle přirozených zákonův světodějstva již neustoupí dříve s dějiště, než až vykoná běh svůj skrze všecka stadia přírodného vyvíjení svého. Ty krajiny a osoby, zvláště v Rakousku, které podnes v ohledu národním jsou netečné aneb apathické, nebudou jimi ještě po desíti, po dvaceti neb třiceti letech; následovně pohnutky ve státu, brané z poměrův národnosti, které posavad mnohým dosti lehké býti se zdají, nabývají čím dále tím větší důležitosti. Každý muž u vlády, jenž pravdou věty této se tajiti aneb ji dokonce zapírati by chtěl, vězel by v osudném klamu; ano zpozdilé bylo by již všecko stavení hrází proti tomuto proudu věku našeho, a všeliké výmysly i prostředky lidské proti němu neměly by lepšího účinku nežli foukání proti větru, kterýmž jeho směr ani odvrátiti ani změniti se nedá.

O interessy církve a náboženství zápasili před věky národové celé Evropy skrze více než století velmi ukrutně a krvavě, až vysíleni s obou stran sklonili se konečně k míru, t. j. k uznání a šetření práv soupeřových, čili k zásadě rovnoprávnosti vůbec. Má-li idea národnosti vésti ku podobnému dlouhotrvajícímu krve prolévání, jehožto

počátek skutečně stal se roku 1848? Doufáme, že bohdá nikoli, protože to, k čemuž strany všecky musily by po sebe delším a krvavějším boji vždy přece jednou skloniti se, t. j. zásada rovnoprávnosti národův, aspoň u nás v Rakousku již napřed uznána, anobrž i za základní dogma v říši celé prohlášena jest. Spory tudíž jen o to ještě povstávati mohou, kdyby zásada rovnoprávnosti, de jure již uznaná i přijatá, de facto někde rušena byla.

Co ale jest nynější panování zásady rovnoprávnosti v Rakousku ohledem na minulost jiného nežli emancipace živlu slovanského a rumunského z nadvlády germanizmu a maďarizmu (o poměrech v Istrii, Dalmatsku a Haliči, jakožto méně rozsáhlých, na tenkrát mlčeti můžeme)? Němci a Maďaři byli před březnem r. 1848 národové panující v Rakousku, Slované a Rumuni národové služební; onino tedy utiskovatelé, tito utiskovaní. Při prohlášení konstitucí v březnu 1848 tedy, chtěli-li onino skutečně, jak pravili, s v o b o d ě. musili důsledně odříci se spolu nadvlády potud bezprávně usurpované, právě jako velicí statkáři svého panství nad poddanými. Němci učinili to ihned v theorii, ačkoli praxis za ní až podnes velmi dalece pokulhává; Maďaři ale odepřeli se toho jak ve praxi tak i v theorii, začež však nyní (r. 1849), jak vědomo, bolestně pykati musejí.

Svoboda vůbec jen tak možná jest, kde všichni účastníci společnosti jakékoli požívají stejného práva; kde nikdo není rodilým pánem, nikdo rodilým otrokem druhého, čemuž však nikoli se nepříčí, aby pro dosažení účelu společnosti jedni stáli v čele, vedli a poroučeli, druzí následovali a vésti se dali, t. j. poslouchali. Ve svobodném konstitučním státu platí zákonové všem občanům

stejně; co jednomu právo jest, musí právo býti také druhému, aniž kdo ze zákonu a z práva obecného vyloučen býti smí. Slovem, konstitucí jest jen provedení ve státu známé oné a věčné zásady všeho práva i vší spravedlnosti: čeho sobě nechceš, jinému nečiň. Každé jakékoli nadpráví, každá jakákoli výsada (privilegium), každá jakákoli podrobenost, která neplyne přirozeně a nutně z potřeby dosažení účelu státního — nejsou nic jiného než skutečné vyjmutí z práva, tedy negace práva, t. j. nepravost, křivda, bezpráví. Každá takováto výsada může jen pouhým násilím, nikoli právem uvedena i udržena býti ve státu; násilí pak vede všude za sebou stav války, v nížto všecko přirozené právo se zapírá, mizí a hyne.

Obrátíce věty tyto samy v sobě světlé a bezodporné na skutečné poměry národův v Rakousku, nemůžeme neseznati, že při tolikeré rozličnosti národů těch úplná jejich rovnoprávnost nejen za neodbytnou výminku celé konstituce, ale i za mravní základ samé říše vůbec považovati se musí; tudíž že o jakési nadvládě germanizmu a maďarizmu nad Slovany a Rumuny nikdy více ani řeči býti nesmí. Jináče zajisté vypadli bychom z oboru práva opět do zádavy a křivdy, stát právní proměnil by se nám opět ve stát násilný a pokoj ve válku, třebas na oko i dušenou.

Je-li to vše pravda, co jsme dosavad přednesli, tedy otázka o centralizací sama sebou rozhodnuta jest. Centralizace pro Rakousko již z té příčiny se nehodí, poněvadž stojí ve přímém a nevyhnutelném odporu s mravním základem celé říše a konstituce, s rovnoprávností národův . . .

Potřebí jest dopřáti jednotlivým národům rakouským tolik autonomie, tolik svobodného poli-

tického pohybování, tolik vlastního parlamentárního života, kolik stačí, aby bez ujmy jednoty říšské rovnoprávnost národův stala se pravdou, a kolik potřebí, aby se odstranilo nejen skutečné nebezpečenství ale i boleplodná tvárnost helotizmu u jedněch, panství u druhých. *Pokudkoli národové budou míti příčinu, báti se o národnost svou, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru.* A nebudou-li v tom ohledu dány garancie samým organizmem státu, bude jistě (od vlády) plýtváno nadarmo chlácholivými řečmi; nedůvěra, mající od dávna tisícero podnětů, vždy dále zmáhati se bude a hlodati veškerá držadla i všecky svazky oddanosti a lásky.

Otázka, co v Rakousku podstatnějšího a znamenitějšího jest, říšská-li moc centrální, čili moci zemské a národní, a má-li ona sloužiti za míru těmto, čili naopak — zdá se nám v samém skutku právě tak zbytečná, zahálčivá i pohoršlivá býti, jako jiné podobné otázky, na př. o suverenitě knížat neb národův. Staviti zúmyslna tyto zásady proti sobě, hledati v nich odpor a hádati se o přednost jedné nad druhou, nemůže než konečně k nesmyslům a k nepravostem vésti. Jako u člověka při skutečném oddělení duše od těla nastává smrt, tak i v organizmu státním, kdyby organické jeho prvky a zásady počaly potykati se vespolek. Mezitím, jakkoliv naprosto nemožné jest, vytknouti v každém činu člověka, pokud v něm účastnil se rozum čili duch a pokud smyslnost čili tělo jeho, ouhrnkem přece rozeznání oboru duchovnosti a tělesnosti vůbec nikoli tím se neruší. Diskrecí a dobré vůle s obou stran tu v každém případu potřebí bude.

Dle našeho mínění *jednota říše rakouské, má-li býti neklamná i nezvratná, požaduje pro*

své centrum čili pro říši vůbec, nutně a naprosto, jen následující záležitosti a předměty: 1. císaře a dům čili rodinu jeho, 2. záležitosti zahraničné, 3. vojenstvo pozemské i námořní, 4. finance říšské, 5. záležitosti obchodu a tudíž i 6. orgány čili prostředky komunikační v říši vůbec. Dále ještě jest, ač ne naprosto potřebné, alespoň velmi žádoucí, aby to, co v jedné části říše za právo jest, ve druhé za křivdu považováno nebylo.

Z výkladu tohoto pozná každý nepodjatý soudce, že my oboru činnosti čili područí moci centrální anebo říšské nikoli nechceme klásti meze nedostatečné a úzké. Ministerstvy pro předměty dotčené potřebnými byla by jednota říše tím dostatečněji a stáleji upevněna i pojištěna, kdyby třebas ku př. zásada ta výslovně vyřčena i stvrzena byla, že nejen každá pevnost ale i každičké dělo, kterékoli uvnitř hranic říše rakouské se nachází, náleží výhradně do područí moci centrální čili říšské.

Podlé toho mohly a měly by všecky ostatní záležitosti státní a národní v Rakousku ponechány býti mocem a sněmům zemským čili autonomii národův — rozumí se, že pod řízením a štítem též moci exekutivní, která v říši činná jest a výhradně jen mocnáři čili panovníkovi přísluší. Nám zajisté ve sporu tomto nejde nikoli o nějaké obmezení moci a praerogativy panovníkovy, nýbrž na prosto jen o jiný přiměřenější a přirozenější mechanizmus působení jejího. A protož všecky ty obyčejné důtky o naší prý neloyalnosti, našem rýpalství a separatizmu atd. odkazujeme zase tam, odkud přicházívají, do oboru lží a utrhání.

Kterak ale vlády zemské v Rakousku mají organizovány býti, aby neupadaly někdy do sporu

ani mezi sebou ani s vládou centrální, to jest věc arci uvažování delšího ... My aspoň nemohouce nyní do něho se pouštěti, chceme jen úhrnkem a povšechně naznačiti zdání své o důležitosti této.

Netajíme, že bychom přáli, aby ministeria vnitřních, soudních a náboženskoškolních záležitostí přenešena byla na zvláštní ministeria zemská neboli národní. Každý větší komplex aneb každá národní gruppa zemí korunních měla by v čele veškeré administrace své jednoho ministra, jenž by kollegou sice byl ministrův říšských čili vídeňských, ale *přebýval by ve hlavním městě zemí sobě podřízených maje pod sebou rady ministerialní pro všecky větve administrací zemských. Takových ministrův muselo by v celé říši býti při nejméně sedm a sice: pro 1) německé, 2) česko-slovanské, 3) polsko-rusínské, 4) maďarské, 5) rumunské, 6) jihoslovanské a 7) italijánské; vedle nich pak tolikéž sněmův zemských a soudův kassačních.* Měl-li by ustanoven býti počet větší, my bychom tomu také tuze na odpor nebyli. Ministrové takoví, dostávajíce řádně důvěrné zprávy o poradách a uzavřeních kollegův svých říšských, musili by arci v čas potřeby zajížděti také sami k nim do Vídně. Od té doby, co železné dráhy a telegrafy do všech měst hlavních se rozbíhají, zřízení takové dalo by se provesti bez podstatných nesnází. Hlavní ale výhoda ze zřízení takového plynula by ta, že všecky záležitosti státní a národní, stojící pod ministerium zemským, daly by se odbývati až do instance nejvyšší v řečech národních a že zásada rovnoprávnosti národů přestala by tudíž býti pouhým mámidlem ...

Především pokládáme za věc velmi povážlivou děliti jednu a touž větev administrace veřejné (ku př. věci školné) mezi vládu říšskou a vlády

zemské; tření mezi nimi bude nevyhnutelné, když jednakaždá bude chtíti rozšířiti obor područí svého naproti druhé; naprosto potřebí jest, aby každá větev taková celá i nerozdělená jedné moci toliko podřízena byla. Ba i tam, kde dělení arci nevyhnutelné jest, jmenovitě v oboru finančním, přáli bychom, aby na př. všecky daně nepřímé odevzdány byly celé a bez výminky pod moc říšskou, daně pak přímé pod moci zemské — arci že se závazkem k odvedení vyměřené částky do kas říšských, jakož až posavad bývalo ...

Uvažovali jsme centralizací Rakouska posavad výhradně ze stanoviště národního, proto že ono pro nás nejdůležitější jest. Připomeneme-li ale sobě, kterak ve Francii, státu takměř jednorodém a jednonárodním, mnozí z nejosvícenějších vlastenců v jediné možnou spásu nyní jen v jeho decentralizování hledají, přesvědčíme se ochotně, že věc ta ma i jiné stránky velmi důležité a nebezpečné, do jichžto rozjímání však pouštěti se zde nechceme ...

Konečně ještě odpověděti musíme na důtku, která odpůrcům centralizace v Rakousku nejhojněji a obyčejně se činívá. Praví se totiž, že vláda Rakouská musí býti silná a důrazná a protož především sestředěná na jednom místě a v rukou jedněch. My sice nevíme, bývá-li vždy silný ten, kdo se pouští do boje s přírodou a s právem: že ale v boji takovém konečně vždy klesnouti musí, o tom nepochybujeme. Zdá se však, že naši odpůrcové matou v řeči své snad mimovolně rozličná ponětí dohromady, mluvíce totiž o vládě silné a mníce pod tím jen vládu pohodlnou. Jestli tomu tak, nechceme jim v tom odpírati naprosto; máme však za to, že pohodlí nenáleží mezi přední požadavky vlády konstituční. Pohodlný, co do státního řízení, jest jen despotizmus a barbarství;

vlády osvícené a svobodomyslné bývávaly od jakživa pilny v šetření tisícerých interesův státních a občanských a protož nemohly ani nechtěly vyhlašovati pohodlí svého za věc ve státním organizmu nad jiné důležitější.“

Tento federalistický program Palackého způsobil svého času nesmírně mnoho hluku. Byl‘ pak sepsán, jakož bylo již nahoře povědíno, r. 1849, tedy v takové době, která cítila ještě všechny následky všelikých těch ohromných bouří, které byly otřásly a rozryly všechny základy monarchie Rakouské až do dna. Tehdáž se ve vší opravdivosti o tom jednalo, aby se Rakouský stát zcela znova přeustrojil. Jak tenkráte věci se měly, zdál se být návrh Palackého nejpřiměřenějším vzhledem k upokojení reálných potřeb národních.

Hlediště Palackého bylo čistě národní, což se jakož řečeno tehdejšími poměry snadno vysvětluje. Však sám pan Palacký nazval později takovéto politické zřízení (r. 1865) „revolučním.“ Bylat by se musila říše Rakouská roztrhat dle národností, v kterémžto by ohledě byly nejvíce utrpěly: Uhersko, Sedmihradsko, Štyrsko, Korutánsko a Tyrolsko. Od Uherska na př. bylo by se musilo důsledně odtrhnout Slovensko, krajiny Rumunské a Srbské. Důsledně nebylo by se mohlo ani Němcům v Čechách za zlé pokládati, kdyby byli žádali za své zvláštní území. Ze Sedmihradska bylo by se musilo zřídit troje území; největší pak převrat byl by nastal vzhledem k ustanovení Jihoslovanské skupeniny, poněvadž na př. Slovinci osazeni jsou v 5—6 zemích. Jižní část Tyrolska byla by se musila připojit k Lombardsko-Benátskému království.

Nedá se ostatek upřít, že v programě Palackého tyto věci nepatřily k podstatě. Palacký zajisté

položil největší váhu pouze na hlavní rysy federalistického zřízení Rakouska. Po prvníkráte určeno jím zřejmě, že stává v Rakousku záležitostí říšských a zemských — k oněm připočteny jsou záležitosti zahraničné, finanční, vojenské a obchodní. Vše jiné odkázáno do oboru věcí zemských. Jak by se však měly ty i onyno záležitosti vyřizovati, o tom nepověděl Palacký ničehož do podrobna, tak že jeho federalistický program jednotlivým národům i zemím ponechával bílý list, který by se byl musil na základě vzájemného smlouvání vyplniti. Pro tehdejší stav věcí bylo dosti, když se hlavní věci říšské i zemské — onde maximum a tuto minimum — naznačily. Slovutný pan Palacký neměl příčiny svého času do podrobna rozebírati řečené říšské i zemské věci, kteréž jenom v hlavních rysech byl naznačil. Ku konci r. 1849, kdy byl znamenitý jeho článek psán, rozhodla se tehdejší vláda, již definitivně pro centralizací; nebyloť tedy naděje žádné, že by se návrh federační byl mohl uskutečniti. Proto nepodotklo se nic bližšího zejmena o záležitostech vojenských a obchodních, jsoucích tak rozmanitého druhu, že nemohou vesměs považovány býti za záležitosti výhradně říšské. Však nynější Maďaři mezi vojenskými věcmi nalezli již dvojí druh — říšský i zemský. Nemůže arci nižádného o tom býti sporu, že nejmenší míra autonomie národa kteréhokoliv hledati se musí v samosprávném vyřizování záležitostí vnitřních (politicko-administrativních), soudních i náboženssko-školních — s přiměřeným rozpočtem, jakož jsme nynějšího času vesměs přesvědčeni. Neboť všeliká autonomie bývá jalovou, neopírá-li se na přiměřený rozpočet svůj. Že pan Palacký věci tyto již r. 1849 s náležitým důrazem vytkl, jest skvělým důkazem jeho bystrozrakosti politické.

Během času ukázalo se ovšem, že se nedá zřízení Rakouska na základě čistě národopisném provesti. Sám pan Palacký přiznal se r. 1865 k tomu, pravě: „nejsemť při vší své doktrinárnosti nikoli tak urputným ideologem, abych politický plán sebe spasitelnější provesti hleděl proti tak říkaje 98 procentům veřejného mínění.“

Nynějšího dne jsme o mnohou zkušenost bohatší, o které se r. 1849 věděti nemohlo. My na př. víme pozitivně, že jistá strana každou věc v tom způsobě k svému prospěchu vytěžuje, aby se v centralisticko-absolutním ohledě zesílila. Roztrhnuvši ona zajisté Uhersko po r. 1849 na několik místodržitelství a na Vojvodinu srbskou, nemyslila při tom ani z daleka na zájmy nemaďarských národův, nýbrž na své vlastní prospěchy. Tato praktika měla k tomu sloužiti, aby se tím snáze mohlo poněmčovat a nekonstitučně vládnout. Tatáž myšlénka byla při zřízení tolikerých zemí korunních v nynější Cislajtánii, kde na př. z Haliče tři správní území zřízeny jsou: Krakovsko, Halič a Bukovina, nemluvě ani o Solnohradsku, o Vorarlberku, o Gorici, o Trstě, o Istrii a Bůh sám ví, o kolikerých ještě „korunních zemích.“

V rakouském státě nelze nešetřiti minulosti. Rakouský však stát sestává z více státních skupení — totiž z více území, kterážto měla svou vlastní a zvláštní historii. Historické však upomínky v oboru těchto území jsou tak mocné i vážné, že se jich musí při každém zařizování Rakouska pilně šetřiti. Jest to tím nutnější, poněvadž se mnohdy k těmto historickým územím vztahují zvláštní práva, která přináležejí obyvatelstvu těchto jednotlivých historických území.

Mámeť zajisté v Rakousku země české: Čechy, Moravu i Slezsko. Země tyto připojily se k Rakousku dobrovolně na základě zvláštní smlouvy, která v srdci obyvatelstva podnes se zachovala. Koruna česká má dle toho zvláštní své právo státní, které při uspořádání Rakouska nemůže býti se zřetele puštěno.

Jest tu i koruna uherská, sestávající z užšího království uherského, ze Sedmihradska a z trojjednoho království. Země tyto měly také svou zvláštní historii, mají svá zvláštní práva, liší se i v kulturním i v socialním ohledě ode všech jiných zemí rakouských. Tak jako nelze vodu s ohněm sloučiti, nelze spojiti s jakoukoliv zemí neuherskou jakoukoliv část Uherska. Každá proto kombinace politická vzhledem k uherské koruně musí na tyto zvláštnosti bráti zřetel. Uherská koruna je zvláštní státní celek, v kterémž se ovšem Sedmihradsko i trojjedno království ukazují býti zvláštními politickými členy, majícími v podstatě přece jen jednu a tutéž ústavnost. Rozumí se samo sebou, že o uherských zemích bez jejich vůle rozhodovati se nemůže.

Vedlé českých a uherských zemí jsou tu i země polské, k nimž počítáme také Bukovinu. Čtvrtá pak skupenina zemí rakouských sestává z německých krajin, tak zvaných „starorakouských“, k nimž počítáme: dolení a hoření Rakousy, Solnohradsko, Tirolsko, Korutansko a Štyrsko.

Zbývá ještě pátá skupenina: Napoleonovo illyrské království: Krajinsko s Istrií, Goricí a Trstem.

O Dalmácii nemůže býti pochybnosti, kam by asi vřaditi se dala. Historické, národopisné i ze-

měpisné poměry odkazují ji k trojjednomu království, s kterýmžto zároveň patří k uherské koruně.

Dle toho objevují se nám čtyry (5) státní skupeniny v Rakousku: česká, uherská, polská a starorakouská. Tyto skupeniny mají svůj základ v historické minulosti, v kulturních, v socialních, hospodářských, zeměpisných i státoprávních zvláštnostech. Uherská skupenina rozpadává se opět na tři státní podskupeniny: na užší uherské království, Sedmihradsko a na trojjedno království. V těchto věcech nedá se ničehož měniti; federační proto zařízení Rakouska musí stavěti na tomto historicko-zeměpisném základě a nikoliv na libovolných národopisných skupeninách, které by násilným roztrhováním a nepřirozeným slučováním měly seřaditi se.

Dotčené skupeniny, které šetří dosavadních zeměpisných hranic a spojují těsněji země, během času od sebe absolutní správou odtržené, avšak dle státního práva a dle historického průběhu věcí k sobě úzce přináležející, zovou se v politickém názvosloví našeho času: historickými individualitami.

Program tedy p. dr. Fr. Palackého utrpěl v minulých 19 letech znamenitou proměnu (od r. 1849), že neberou se více za základ obmyšleného federativného zřízení Rakouska národopisné poměry, nýbrž poměry historicko-zeměpisné. Považujíť se země české (Čechy, Morava a Slezsko) za zvláštní celek státní se zvláštním postavením, založeným na souboru práv, která české koruně přináleží a která se dají s potřebami nynější doby a s jednotou státní ve sklad uvesti. Totéž platí o zemích polských (Haliči a Bukovině), o zemích starorakouských (Tirolsku,

horním a dolním Rakousku, Štyrsku a Korutansku), jakož i o státě uherském, v němž se rozeznávají zvláštní podskupeniny, Sedmihradsko a trojjedno království (Slavonie, Horvátsko, Hranice a Dalmácie).

Rozumí se samo sebou, že by nemohl býti poměr všech těchto skupenin státních k ústřední vládě jeden a tentýž, což již vyplývá ze státního rozličného práva těchto skupenin. Třeba jen uherský stát na zřeteli míti. O těchto věcech nevidělo se federalistům podnes za dobré do podrobností se pouštěti, poněvadž by se to dalo jenom na cestě dobrovolných smluv s prospěchem vyříditi. Federalistický program naznačil doposud jenom v zásadě, které záležitosti se mají považovat po výtce za říšské a které za zemské; ony se tolikéž vrátil k historickým skupeninám státním, jichž hodlá i na příště dle možnosti šetřiti; všechny ostatní věci odkázány jsou budoucímu usrozumění-se mezi národy samými.

Proti takovémuto změněnému programu federalistickému ozývaly a ozývají se četné hlasy mezi rakouskými Slovany samými. Uherští Slováci, Rusíni a Srbové na př. zavrhují ze svého stanoviska takovýto způsob budoucího zřízení Rakouska bojíce se nadvlády maďarského živlu v hranicích užšího království uherského; totéž slyšeti z úst haličských Rusínův a cislajtánských Slovenců. Takovéto hlasy mají ovšem důležitou váhu svou, ačkoliv odtud nenásleduje, žeby musil program federalistický vrátiti se k původnímu stanovisku národnímu. Federalistický systém zakládá se na důkladné autonomii jednotlivých skupin státních, kterážto autonomie musila by důsledně vésti k provedení rovnoprávnosti, již považujeme za věc říšskou anebo raději evropskou čili svě-

tovou. Třeba se jenom vpraviti v myšlénkách do budoucích poměrů vnitřních, které by nevyhnutelně musily nastati v Předlitavsku — ať o uherských zemích pomlčíme — následkem uskutečnění programu federalistického; třeba zajisté uděliti českým, polským a starorakouským zemím onu míru autonomie, která se dá srovnati s jejich historickými právy na jedné a s jednotou říše na druhé straně: a nebude nikterak možno, aby se nepochopilo, že by takovéto zřízení státní musilo nutně vésti k dokonalému provedení rovnoprávnosti v území jednotlivých těchto skupenin.

Vládní systémy vyvíjejí se přirozeným způsobem se vší důsledností. Tak jako zamýšlená Bachem centralizace během několika let vedla k nejhoršímu absolutizmu a k té nejhnusnější germanizací — počínajíc od obcí až na horu k centrálním úřadům říšským: tak má i dualizmus na zřeteli nadvládu německého živle na západě a maďarského na východě. Totéž platí mutatis mutandis i o federativném zřízení státním, jehožto základy jsou takové, že by musilo během času přirozeným způsobem vésti k provedení dokonalé rovnoprávnosti všelikých národův rakouských. Třeba proto mnohé věci odkázati přirozenému průběhu věcí, jak mile se pochopí, v jakém asi způsobě vyvinují se systémy vládní.

Zkušenosti, nabyté od r. 1849, přivedly federalisty na myšlénku, že náležitému uspořádání Rakouska nic tak velice nepřekáží jako dualizmus, poněvadž nedopouští, aby jakýmkoliv způsobem veškeří národové rakouští s p o l e č n ě zasaditi se mohli o rovná práva. Při dualizmu obmezena jest politická činnost obyvatelstva předlitavského na hranice téhož Předlitavska, což platí mutatis mutandis i o obyvatelstvě zalitavském; v obou

pak polovicích říše váží jenom hlas Němcův i Maďarův. Proto napsali národové federalističtí na svůj prapor heslo: státní jednoty Rakouska. Poněvadž pak vinou centralistův tatáž rozpadla se r. 1867, nezbývá dnešního dne nic jiného, než že federalisté v obou polovicích říše nezávisle od sebe politicky činni být musejí, majíce zření jedni k lepšímu zřízení Předlitavska a druzí obmezujíce se na hranice uherského státu.

§. 7. *Ústavný zápas mezi vládou a Maďary od r. 1860—1867.*

Nynější zřízení Rakouska je výsledek dlouholetého i tuhého zápasu (od r. 1860—1867) hlavně mezi ústřední vládou a maďarským národem, kteryžto zápas počal říjnovým diplomem z r. 1860 a skončil se úplným obnovením uherské ústavy (dle zákonův z r. 1848), t. j. jmenováním uherského ministerstva dne 17. února 1867, a korunováním císaře pána za uherského krále dne 8. června r. 1867.

Po italiánské válce z r. 1859, v níž ztracena byla Lombardie, nabylo se u dvora přesvědčení, že nelze říši déle absolutisticky spravovat. Proto vydán byl diplom dne 20. října 1860, jímž prohlášena jest říše za ústavní. Diplomem tímto ustanovilo se: 1. že zákonodárná moc na příště vykonávati se má společně od mocnáře i od národův; 2. že jisté záležitosti, týkající se společně všech národův a zemí rakouských, od společného zastupitelstva říšského (od říšské rady) vyřizovati se mají. Za takovéto společné záležitosti prohlásily se: mince, peníze a úvěr, cla i obchod, pravidla bankovnictví cedulního, poštovnictva,

telegrafů a železnic, způsob i spořádání povinnosti vojenské, uvádění nových daní a dávek, zvýšování již zavedených daní a poplatkův, zvláště ceny soli, uzavírání nových půjček, konvertování dluhův státních, prodej, zjinačování a zastavování nemovitého jmění státního, skoumání rozpočtu vydání státních na rok příští a skoumání hospodaření státního s financemi v roce minulém; 3) všeliké jiné věci měly se vyřizovati na sněmích zemských a sice v koruně uherské dle předešlého jejího zřízení.

Diplom řečený obnovil tedy z absolutní vůle panovníkovy jenom částečně dřívější ústavnost uherskou, což výslovně pověděno bylo slovy: „ustanovujeme dle pragmatické sankce a z plné moci Naší“, neboť ústava uherská nevěděla ničehož o zastupitelstvu říšském a o společných záležitostech; byltť tedy diplom částečnou oktrojírkou pro uherské země a sice v nejdůležitějších věcech vojenských, finančních i obchodních.

Ústava uherská, kterouž zrušil absolutizmus Bachův, zakládala se jednak na starých institucích jednak na uherských zákonech z r. 1848. Ve vládních kruzích bylo však na ten čas přesvědčení, že se uherské zákony z r. 1848 nedají srovnati s jednotou i bezpečností říše; proto se nestala ani částečná onano obnova uherské ústavnosti dle týchže zákonův, nýbrž hlavně dle institucí, které v uherských zemích byly do roku 1848. Zřídilať se dvorní kancelář uherská i sedmihradská vedlé dvorního dikasteria horvátského, tolikéž místodržitelská rada v Pešti a Záhřebě vedle gubernia sedmihradského — vše to v odporu se zákony uherskými z r. 1848, — tolikéž obnovena jest municipální samospráva jenom z části

ješto si ústřední vláda za Litavou ponechala policii, žandarmerii a finanční své orgány.

V uherských zemích způsobil diplom veliký hluk a převrat. Komitáty nově zřízené uherské, vypudivše rázem všechno cizé úřadnictvo školské, politické i soudní, vyslovily se vesměs pro obnovu uherských zákonův z r. 1848 a i komitáty ve „vedlejších zemích“ Sedmihradsku a trojjednom království žádaly obnovu plné ústavnosti municipální. Onyno tedy neuznaly dvorní kancelář a místodržitelství, ba odepřely i daně a rekruty, jelikož sněmem zemským nepovolené. Ve Vídni se takového výsledku lekli; hrabě Goluchovský co státní ministr byl propuštěn a na jeho místo dosazen rytíř Schmerling, který způsobil únorové patenty ze dne 26. února 1861.

Kdežto diplom, „co stálý a neodvolatelný základní zákon“, kterýž měl býti „pravidlem u vládě“ ničehož neustanovil o říšském zastupitelstvu — v nejvyšším listě od 20. října 1860 k rukoum hraběte Rechberga ministerského předsedy pravilo se pouze, že na říšskou radu mají veškeré sněmy 100 zástupcův dohromady vysýlat, v čemž právě viděla se možnost, že o těch všelikých věcech smlouváno bude se zalitavskými sněmy — oktrojována jest únorovými patenty veškeré říši hotová ústava. Mělať podlé ní dolní sněmovna říšské rady společné (širší) sestávati z 323 údův; z Uher mělo 85, z Horvátsko-Slavonska 9, ze Sedmihradska 26 členův = 120 zástupcův vedlé 203 neuherských vysýláno býti. Zároveň pohrozeno přímými volbami říšských radův oněm zemím, které by se zdráhaly obeslati říšskou radu. O únorových patentech těchto prohlásil císař pán: že „chce a bude pod ochranou Boha všemohoucího tato slavně vyhlášená a zaslíbená pravidla netoliko sám ne-

zvratně zachovávati a je držeti, anobrž (že) zavazuje také své nástupce u vládě, aby je nezvratně zachovávali, je drželi a že tak učiní, také při nastoupení na trůn v manifestu, jejž v příčině toho vydají, slíbili.“

Na den 6. dubna 1861 svolán jest uherský sněm, na den 15. dubna horvátský. Sedmihradský sněm nesvolal se. Říšská rada (užší předlitavská) shromáždila se dne 29. dubna.

Znajíce uherští státníci smýšlení obyvatelstva v Uhrách měli za to, že by nebylo radno předložiti sněmu uherskému ihned královské propositce (zákonné návrhy), nýbrž že by slušelo vyčkati, až co sněm sám řekne. V tom smyslu sestaven byl také královský list k sněmu. Vzkázána v něm milost a pozdravení královské s doložením, že J. V. chtěl sněm osobně zahájiti, že však okolnosti mu v tom překážely. Dále jmenován v něm Apponyi co král. komisař, učiněna zmínka o poděkovací listině Jeho V. císaře a krále Ferdinanda a J. cís. V. arcikníže Františka Karla, kteréž listiny byly v legalizovaném překladě sněmu předloženy. Odvoláním se k pragmatické sankci slíben inaugurační diplom, na základě jehož se J. V. dá korunovati a přijíti chce k řízení sněmu. Hrabě Apponyi četl na to zahajovací řeč, kteráž byla vlastně vysvětlením listu královského, poukázav mezi jiným k diplomu, jímž změní se poměr Uherska k ostatním zemím Rakouska. O patentech únorových neučinil zmínky, dotkl se však přece společných záležitostí říše, o nichž prý společně hlasovati se má.

František Deák předložil návrh adresy, která se měla podati císaři pánu co výklad veškerých stížností a práv koruny uherské a poměru jejího k ostatním zemím rakouským, jakož i výminek

veškerých, pod kterýmiž národ uherský hotov by byl, uznati a korunovati císaře rakouského na království uherské.

V adrese této vyřčeno o diplomě, „kterýž sloužil za základ řeči, jíž byl zahájen zemský sněm“, že se jím porušuje ústava uherská, zejmena pragmatická sankce, základní to státní smlouva, kterouž národ uherský r. 1723 byl uzavřel s panujícím rodem. Dokázáno, že se jí neutvořila realní unie mezi Uherskem a ostatními zeměmi rakouskými. Žádáno, aby sněm byl doplněn (Sedmihradčany a Horváty): „poněvadž se nemůže považovat za úplný, pokud ti, kdož zákonem povoláni jsou na sněm zemský, povoláni nebudou a nemůže se pouštět ani do činův zákonodárných ani do vyjednávání stran korunovací.“ Tolikéž žádáno za zavedení zákonův z r. 1848 — t. j. za znovuuvedení parlamentární vlády, odpovědného ministerstva a úplné municipální ústavnosti. Tyto věci prohlášeny „za předběžné výminky, bez jejichž vyplnění všeliká porada i narovnání nemožné jest.“ Poněvadž však sněm mimo vůli Deákovu tituloval v adrese císaře „nejjasnějším pánem“ místo „nejjasnějším císařem a králem“, nepřijal ji Jeho V. nýbrž vrátil sněmu, který pak tomuto přání J. Veličenstva vyhověl.

Dvorní kancelář uherská měla v úmyslu, aby se v odpovědi na tuto první adresu uherskou formální platnost zákonův uherských z r. 1848 nezamítala a způsob společného zastupitelstva dle únorových patentův Uhersku nevnucoval, což se mělo docíliti vyzváním, aby uherský sněm vyslal v příčině dorozumění-se s vládou a s říšskou radou zvláštní královinskou deputací do Vídně. Ministři vídeňští odporovali, považujíce diplom i únorové patenty za základní zákony veškeré

říše, jimž všechny země bezvýminečně podrobiti by se měly, následkem čehož dne 18. července vzali baron Vay — uherský dvorní kancléř — a ministr uherský bez portfeuillu hrabě Széczen propuštěnou; uherským kancléřem dvorním stal se hrabě Forgách, dosavadní místodržitel český.

Uherskému sněmu odpovědíno královským reskriptem (od 21. července), vypracovaným od vídeňských ministrův německých. Hlavní obsah jeho, jenž vyličoval bez obalu politické náhledy tehdejších kruhův vídeňských vládních, byl v podstatě následující. Nejdříve promluveno o diplomě. „Uznáváme sice — dokládal reskript řečený — že podlé diplomu bude se mít sněm uherský radit o oněch záležitostech, které se týkají daní, a pak o těch, které se vztahují k způsobu a uspořádání povinnosti vojenské, způsobem od bývalých zákonů se uchylujícím, totiž společně s ostatními konstitučními zástupci veškeré říše: nemůžeme ale z toho nikterak souditi, že by tím hrozilo nebezpečí konstituční samostatnosti Uher, nýbrž musíme spíše následkem společných porad se svobodně volenými zástupci Našich ostatních království a zemí o společných zájmech a z vzájemnosti tím povstávající očekávati sesílení její. Při tom upozorňujeme magnaty a zástupce na sněmu zemském shromážděné nejmilostivěji nejen na to, že se jejich vliv druhdy jen na nepatrnější část všeobecného bernictví vztahoval, nikoliv ale, jako podlé diplomu na příště bude, na všecky druhy daní a záležitostí finančních, nýbrž také na doslovné znění pragmatické sankce, v 1. a 2. článku zákonův z r. 1723 obsažené, kteráž (pragmatická sankce) podlé těch článků nejen proto v život vstoupila, aby Naše království uherské proti vnitřním i zevnitřním útokům výdatněji obhájila a před snadno popudlivými, v zemi dobře známými zmatky mezivládními ochrá-

nila, nýbrž také proto, aby se k vzájemnému usrozumění a spolčení s Našimi ostatními královstvími a zeměmi zjednala tím pevnější společná půda.

Jediný a týž trůn, správa armády a ústřední vedení společných financí Naší veškeré říše jsou přirozené následky pragmatické sankce, utvrzující nedělitelnost a nerozdílnost říše; a jakož Naše království uherské v poměru svém ku cizině nebylo od té doby, co Náš panovnický rod na trůn nastoupil, zvláště zastoupeno a i nyní pod názvem rakouské říše císařské — v oboru velmocí evropských — s Našimi ostatními královstvími a zeměmi též se vyrozumívá: rovněž tak musely Uhry k společným potřebám Naší říše veškeré stále přispívati a v obětech se účastniti, které následkem případů válečných od národů Našeho mocnářství přinášeny byly.

Osudy, po tři staletí společně zakoušenými za vlády společné, vstoupilo Naše království uherské s ostatními zeměmi veškeré říše Naší v spojení mnohem užší, než aby se svazek ten nazvati mohl pouhou unií osobní.

Zákony z r. 1848 chtěly osobní unii v život uvesti, ač to nemálo odporovalo vyjádření vloženému v předmluvě k těmto zákonům, že prý jednota koruny a závazky k říši neporušeny zůstati mají; ale právě vykonávání těchto zákonů objevilo již v prvním půlletí vše nebezpečí, jež Naší celé říši i s Uhrami společně hrozilo jen proto, že Maďaři povrhše veřejným právem a dějinami Uher zájmy celého státu v úzký obor osobní unie chtěli obmeziti.

Toto odloučení způsobilo nebezpečná otřesení, jež byla příčinou, že se musela jiná soustava vládní zavest a konstituční zřízení Uher zrušit.

Když pak se Naším diplomem dne 20. října 1860 z královské Naší svrchované moci obnovení uherské ústavy pod oněmi výminkami a obmezeními,

jak to zájmy Našeho trůnu a říše požadují, a které při zavedení konstitučních zřízení v ostatních královstvích a zemích jsou nezbytné, bylo přislíbeno: abychom se své strany toto přislíbení vyplnili, zavedli jsme nejen starodávné zřízení stoliční, nýbrž též uherské úřady vládní a povolali tento sněm, abychom cestou zákonodárství, buď královskými proposicemi neb sněmovními návrhy, v Našem diplomu od 20. října 1860 a v Našich současných rozhodnutích obsažené předůležité úlohy žádoucím způsobem rozluštili a takto zájmy a přání země ukojili a právní postavení státní Uher s požadavky nerozdílného a pevného svazku všech Našich zemí a mocného říše postavení v souhlas přivedli.

Když však shromáždění na sněmu magnati a zástupcové uherští ihned zákony z r. 1848 platné míti chtí a tento požadavek za nutnou výminku kladouce právní stav konstituční jedině na tom zakládají: hledí daný jim úkol rozluštiti způsobem takovým, kterýž s zájmy Naší veškeré říše v nevyhnutelný rozpor přijíti musí a vyrovnání, jež by se shodovalo se spravedlivými požadavky obecného blaha, nemožným činí.

Pročež sněmujícím magnatům a zástupcům nejmilostivěji tímto oznamujeme a věděti dáváme, že jsme doposud nikdy neuznali články těchto zákonů, které nutnému zachování nerozdílných zájmů Naší veškeré říše a zvláště rozhodnutím od 20. října 1860 a 26. února 1861 zřejmě odporují, ba že jich ani budoucně, jelikož k uznání jich osobně se zavázány nepokládáme, nikdy uznati nehodláme.

Vyslovujeme tímto, že s duchem pragmatické sankce a se zájmy Naší veškeré říše shodující se revise (prohlednutí) zákonů z r. 1848, jakož to námi již 20. října 1860 milostivě bylo nařízeno, nevyhnu-

telně předsevzíti se musí, dříve než sněmovní jednání o korunovačním diplomu, kterýž Nám vydati jest, bude moci místo míti.

Poněvadž dle 1. a 2. článku Našeho diplomu od 20. října 1860 a základního zákona od 26. února 1861 ony záležitosti zákonodárné, ježto se vztahují k společným právům, závazkům a zájmům veškerých Našich království a zemí, mají se vyřizovati v říšské radě, Naši povšechnou říši zastupující: proto vyzýváme magnaty a zástupce, ačkoli již ve své adrese súčastniti se v říšské radě výslovně zamítli, poznovu s opravdovým napomenutím, aby vypravivše poslance, zachovali příslušně v říšském shromáždění nyní rokujícím vliv země, vztahující se k záležitostem, které ve smyslu 2. článku Našeho diplomu od 20. října př. r. budoucně jen přiměřeně upraveným účastenstvím Našich zemí vyřizovati a rozhodovati chceme.

Nařizujeme tedy magnatům a zástupcům sněmujícím, aby tohoto vybídnutí rychle uposlechli, poněvadž se o dotčených společných záležitostech bez průtahu a sice nejdéle během měsíce srpna rokovati a uzavírati bude.

Až se poměry Uher k Našim ostatním zemím ve smyslu Našich nejvyšších úmyslů urovnají, a až se přehlednou ony články zákonův z roku 1848, jichž obnovení se buď dokonce provesti nedá, aneb aspoň v nezměněné formě státi se nemůže: pak se zodpovídá otázka stran žádaného doplnění sněmu zemského bez obtíže (t. j. doplní se sněm zástupci ze Sedmihradska a trojjednoho království).

Uherský sněm — stavě na nepřetrženosti práva, kdežto rytíř Schmerling měl za to, že Maďaři následkem revoluce z r. 1848 svou ústavnost prohráli — dovtípil se ihned, že jest mu kšaft dělati. Deák sestavil opět novou adresu, jejíž

podstatnou myšlénkou bylo, že s vídeňskou vládou nelze smlouvati se.

Hlavní obsah této druhé adresy jest následující:

Nejv. reskript, který nám V. V. dne 21. července r. t. zaslalo, odepřel nám rozhodně všecka spravedlivá přání naše a z celého obsahu a z ducha reskriptu tohoto nabyli jsme bolestného přesvědčení, že V. V. skutečně nemíní v plném smyslu pragmatické sankce vládnouti nad Uhry. — Nikdo nemůže pochybovati, že hlavní podmínka ženské posloupnosti, v sankci pragmatické položená, jest v tom, aby se Uherskem vládlo vedle vlastních zákonův jeho.

Panovník, na nějž posloupnost přešla vedlé stávajícího řádu, nemůže až do korunovace, která přes šest měsíců odložena býti nesmí, leč toliko ve smyslu ústavy vládnouti zemí, jak to 3. zák. čl. z r. 1790 zřetelně nařizuje. — Neočekávaný byl nám tedy celý obsah nejv. reskriptu Vašeho Veličenství. Vaše Vel. zrušilo navzdor pragmatické sankci absolutní mocí ústavu naši a zákony naše, a nechce i nyní libovolné zrušení toto zastaviti. Vaše Vel. slibuje nám toliko navrátiti zlomky ústavy naší, berouc nám podstatná práva naše. Z vlastní moci zrušuje Vaše Vel. základní zákony naše a dává nám na jich místě cís. diplom a patent, kteréž vedlé Vašeho nejv. přání za základní zákony považovati máme. Vaše Vel. chce na nás, abychom do rady říšské, která bez našeho vlivu absolutní mocí panovnickou utvořena byla, poslance vyslali a právo zákonodárné, kteréž národ náš na zemském sněmu dosud vykonával, na radu říšskou převedli; abychom se vzdali práva svého, podlé něhož jsme se o vlastní dani a vojsku na říšském sněmu svém usnášeli, a abychom se i v ohledu tomto říšské radě podrobili. Vaše Vel. upírá podstatné části zákonův našich, na říšském sněmu udělaných a

královskou sankcí stvrzených, uznání své, a nařizuje nám, abychom je změnili, to jest zrušili; avšak již napřed oznamuje Vel. Vaše, že i budoucně zákony tyto neuzná — a tím odstranilo Vel. Vaše základní zásady uherské ústavy a konstitučního vladaření vůbec, poněvadž stvrzené zákony toliko spojená vůle krále i sněmu zrušiti může. V. V. odpírá nám úplnost sněmu říšského a přece zase na nás žádá, abychom v neúplném stavu tomto odřekli se podstatné části zemských zákonův našich; abychom ústavu změnili, oktrojovaná nařízení za základní zákony přijali a vše to abychom vyplnili bez přítomnosti, ano s obejitím všech těch, kteříž svoláni nebyli a kterých se práva zemská tak dobře týkají, jako nás. Ba V. V. oznamuje nám, že říšský sněm dříve doplněn nebude, pokud vše to napřed neučiníme. Jsouť to ale vesměs kroky neústavné, kteréž podstatu pragmatické sankce ruší, poněvadž vše odstraňují, co v ní — jakožto v zákonu základním — k pojištění práv národních ve způsobu určitých výminek ustanoveno bylo, nezůstavujíce skoro nic jiného, než dědičné právo domu panovnického.

Nejvyšší král. reskript praví, že uherský říšský sněm vedlé diplomu od 20. října minul. roku nemá se více raditi o způsobu a upravení daní a vojska, uvádí však zároveň k uspokojení: „že garancie ústavní samostatnosti zemské nejsou v nebezpečí, ano že se tím jen utuží, když Uhersko společně se zastupiteli dědičných zemí pojedná o otázkách daně a odvodu vojska.“ My však nenalezáme v slovech těchto ani nejmenšího uspokojení. Ústavní samostatnosti ubližuje se již tím znamenitě, že Vaše Vel. bez svolení sněmu z vlastní moci odejímá zemi hlavní právo toto; že z vlastní vůle zákony dává, aniž by se sněmu tázal, zda-li tuto podstatnou změnu staré ústavy své přijímá: nýbrž maje ji za plný skutek zrovna nařizuje, vyslati zástupce do rady říšské, aby ona toto právo

sněmu našeho také ohledně Uher vykonávala. V. V. nepovažuje tedy říšský sněm náš za sbor, který zákonodárnou moc mezi panovníka a národ společně rozdělenou vykonává, a bez jehož svolení žádný zákon dáti ani změniti se nesmí: nýbrž za sbor, který v oboru zákonodárství rozkaz, daný panovníkem z vlastní moci a odporný ústavě a zákonům stvrzeným, do zákonníku vzíti povinen jest. V čem zakládala by se pak samostatná ústava uherská, jejíž zákonnitost nejv. reskript výslovně uznává? V čem garancie této samostatnosti, kdyby některý nástupce VV. dokládaje se příkladu tohoto s našimi ostatními zákony a právy později taktéž nakládal: kdyby je bez předběžného svolení země z vlastní vůle zrušil neb změnil a sněmu nařídil, aby rozkaz tento i v oboru zákonodárství vyplnil? Kdyby však i nebylo právního ohledu tohoto a kdyby nám otázka tato zákonodárnou cestou předložena byla, přec nemohli bychom takovou změnu ústavy přijmouti, poněvadž by právům a zájmům národa škodná, ano nebezpečná byla.

Vezme-li se zemi dosavadní její ústavné právo, tak že ona jen ve spolku s jinými rozhodovati smí o záležitostech svých daní a svého vojska: pak rozhoduje o statku a krvi národa sbor takový, jehož značná většina záleží ze zástupců provincií jiných. A jelikož veliká část provincií těchto patří k německému spolku, jehož členové my nejsme, mohlo by se rozhodovati o nás také v jiných záležitostech, ku kterým bychom nebyli zavázáni.

Dále se v nejv. král. reskriptu tvrdí, že pragmatická sankce nejen proto v život vstoupila, aby se Uhry tím jistěji obhájily proti zevním i vnitřním útokům a zmatkům, které by při jakés změně trůnu snad nastati mohly: nýbrž i proto, aby utvořila se pevnější půda vzájemného svazku a společné jednoty.

Není však ani řádku v ní, z něhož by se dle skutečného smyslu mohlo souditi na jiné spojení než osobní.

(Osobní unie proto nevzala původ svůj ze zákonův z roku 1848, nýbrž zakládala se v podstatě své v starých zákonech našich.) Zákony r. 1848 daly právům národním toliko novější, jasnější a určitější formu, zlepšily a opravily podlé času, co byla země od let, ano od věkův co přísný výsledek ducha zákonův svých vymáhala; co se ale týká poměru národa ku králi, neučinila se v podstatě žádná nová práva.

A kdyby byli ostatně dotčení zákonové od roku 1847—1848 nová práva utvořili, kdyby byli státní právo uherské nejen co do formy ale i co do podstaty změnili, mohli bychom vše to žádati — jakož to i žádáme — co v nich jest obsaženo. Neboť zákony tyto povstaly ústavní, zákonodárnou mocí — spojenou vůlí krále a národa; mají tedy platnost potud, pokud je spojená vůle krále a národa nezmění nebo nezruší.

Naproti tomu samovolná ustanovení v král. reskriptu, jimižto ústava uherská přetvořuje se z neobmezené moci panovnické, a jimiž základní zásady její nahraženy býti mají císařským diplomem a patentem, což vše jmenuje se naší obnovenou, po praotcích zděděnou ústavou, odporují nejen státnímu právu, nýbrž kácejí i nejhlavnější jeho zásady, a jsou bez příkladu v dějinách uherských.

Nejv. král. reskript praví: že V. Vel. z královské pravomocnosti zaručilo pod výminkami obnovu ústavy uherské, a že skutečně obnovilo soustavu župní a zákonní soudnictví uherské; zároveň ale že chce státoprávní poměr Uherska ve shodu uvesti s nerozlučným svazkem ostatní země spojujícím a s postavením rakouského mocnářství, jakožto velmoci, což prý nebylo by možno se zákony r. 1848, kteréž prý nešetří práv ostatních zemí celého mocnářství.

Co se týká obnovení naší ústavy, tož nelze nám spatřiti rukojemství ve způsobě, jakýmž se započalo slíbené toto obnovení. Stará soustava župní jen na polo byla obnovena; největší díl působiště jejího ponecháno cizím úřadníkům, kteříž i nyní ještě počínají si libovolně jako při absolutizmu. Násilím vybírají daně, k nimžto sněm nikdy nebyl svolil, nutí úřady, úřadníky a jednotlivé občany, aby jednali proti základním zákonům zemským, a to v době, kdež se praví, že ústava jest obnovena.

Zřízená dikasteria vyšší jsou též nezákonitá, neb dle 3. čl. 1848 neměla žádná dikasteria, leč odpovědná ministeria býti v čele správy veřejné; co však zákonodárství již změnilo a jiným nahradilo, to se nemůže ve formě staré leč v nové, zákonem ustanovené uznati za zákonité. Jediná věta nejvyššího reskriptu: že V. V. „ze svrchovanosti královské chce výminečně obnoviti ústavu uherskou“, jest dostatečna, aby nemožnou učinila každou důvěru v přislíbená ujištění. Pragmatická sankce nezná žádné svrchovanosti královské v zákonodárství. Král uherský nemůže zavrhnouti platné zákony; on může sice požádati sněm, aby přijaty byly nové zákony, jest však zavázán, zákony sankcí královskou opatřené, pokud se tyto nezruší řádným zákonodárstvím, tak dobře šetřiti, jako to povinna jest země a každý občan, aby zachovával takto ustanovené zákony a poslouchal mocnáře, který dle ústavy má nejvyšší výkonnou moc. Aby se ústava nezrušila, jest dle pragmatické sankce zjevnou podmínkou práva dědičného. Ústava i právo dědičné jsou úzce spojeny; když chce proto mocnář úplně vládnouti dle smyslu pragmatické sankce, nesmí ponechání ústavy od žádných jiných výminek učiniti odvislým, leč aby se jeho právo dědičné uznalo a stalo skutečným, což země, která se přísně drží pragmatické sankce, nikdy nechtěla

popírati. Cesta, kterou kráčí nejvyšší král. reskript, když dle moci absolutní rozhoduje nad našimi zákony a právy a chce zakládati ústavu uherskou na diplomu od 20. října a patentu od 26. února — může sice býti pokusem, aby se zavedla oktrojovaná ústava, ale nikdy zajisté nepovede k tomu, aby se obnovila ústava uherská.

My se nemůžeme odříci onoho konstitučního práva zemského, dle kterého tvoří zákony mocnář spolu s národem; my nemůžeme uznati jednostranné a absolutní zákonodárství v naší zemi za pravidelné a konstituční; — jenom moc a násilí mohou naše práva konstituční suspendovati, oktrojovati a přetvořovati; my jsme však nuceni, takovéto suspendování, přetvořování a oktrojování uznávati za nekonstituční a za pokračování dvanáctileté soustavy absolutní ve formě nové; my nemůžeme k té soustavě se přiznávati se svým svolením a uspokojením, neb kdybychom toho učinili, stali bychom se nevěrni zákonu, vlasti a svému svědomí vlastnímu. A kdyby to i naší svatou povinností nebylo, abychom protestovali proti vší oktrojírce, přece bychom pevně se drželi své vlastní ústavy staré, proto že ona ústava, která z národa samého se vyvinula, — s národem vyrostla, se vypěstovala a rozšířila, pravidelně bývá užitečnější a stálejší nežli každá ústava oktrojovaná. Ohledně toho můžeme se odvolati k dějepisu; my bychom mohli uvesti příklady z jiných zemí, leč jen o tom se zmíníme, jak mnoho ústav a všelijakých zákonův se oktrojovalo od roku 1848 v Rakousku, a přece největší díl jich v krátkém čase zahynul, ba částečně ani neuzřel světla božího.

My nechceme trvání říše v nebezpečí uvesti, my nechceme rozvázati spolek, který po pragmatické sankci právně trvá. Osobní unie je zajisté rovněž takovýto

spolek, z něhož společné vyplývají poměry, které my vždy na zřeteli míti chceme.

My jsme volni — jak dalece by totiž vzájemný poměr obou od sebe neodvislých vlád, zvláště co se předmětův zákonodárných týče, vystačiti nemohl — volni jsme s ústavnými národy dědičných zemí co samostatná i svobodná země s udržením své neodvislosti svobodně a s přímou otevřeností obcovat. Na tento způsob dají se v každém jednotlivém případě mnohem lehčeji upraviti společné poměry nežli prostředkem společné rady říšské, na kterou bychom my jenom s obětováním své ústavní samostatnosti a svých nejbytnějších práv mohli poslance vypravit a již by Uhersko již napřed s tou obavou obeslalo, že navzdor výslovným slibům přece konečně co rakouská země korunní považováno bude a že onen pokus, jejž absolutní moc skrze století tak často bez prospěchu opakovala, — pokus totiž vřadit nás mezi dědičné země — v krátkém čase by se zase pod rouškou ústavnosti předsevzal: ta však obava i nedůvěra jsoucí průvodkyní obavy, stížila by při každém kroku průběh jednání přes všecku míru, ba ona by je učinila nemožným a vedla by konečně k samému rozpuštění říšské rady, anebo by většinu přinutila, chovati se tak, žeby hořkost a nenávist z toho povstala — nejen mezi jednotlivými osobami, nýbrž mezi národem a národem, mezi zemí a zemí, — což by zajisté tou největší bylo ranou, jaká by říši potkati mohla.

Společné poměry mezi stejně oprávněnými stranami dají se upraviti jenom při vzájemné důvěře. Nemožno je však násilně založiti vzájemnou důvěru. Kde nestává obavy, aniž je k ní příčina, kde násilí nepoutá svobodnou vůli, tam jsou společné zájmy nejsilnější páskou.

I o tom jsme přesvědčeni, že zákony od roku 1848 neuvádějí přiměřenou vládu říše ani její posta-

vení co velemocnosti v nebezpečí: to vše právě ten systém přivádí s sebou, k jehož uznání nás nejvyšší reskript chce přinutiti.

Ustanovení zákonem předepsaného odpovědného ministerstva uherského, zdá se, je ta věc, proti kterému hlavně námitky nejvyššího reskriptu čelí. Ale V. V. jmenuje přece samo Uherské ministry a tito budou vždy zákonitou vůli V. V. vykonávat. Budouť sice odpovědni zemskému sněmu, což je též základní zásada ústavnosti, ta odpovědnost ale bude snadna, co se týče spolupodepsání všech zákonních nařízení, neboť nezákonně nemůže V. V. chtít vládnout. Jak mile náš národ uvidí pravý úmysl směřující k úplnému obnovení a nezvratnému zachování ústavy, jak mile bude zbaven bázně, že se chtí rušiti jeho práva: přijme zajisté s důvěrou na poli zákonodárství předlohy svého panovníka i doprovázet bude všechny kroky své zákonní vlády na poli výkonné moci s uspokojenou myslí; když pak čas i okolnosti budou požadovat proměnu jednoho anebo druhého ustanovení zákonův, navrhne to buď sám aneb vezme opatrně v poradu ten návrh, jejž mu odpovědné ministerstvo jmenem V. V. předloží; nebudeť míti žádného důvodu obávat se přechmatův panovnické moci, aniž toho, že zájmy a zákony naší země dají se v šanc zájmům jiných zemí. Ten národ, který vidí, any jsou pod štítem jeho věrně střežené ústavy práva i zájmy jeho pojištěny, není přinucen toužiti po jiném postavení a jiných poměrech.

Nenít vždy ta vláda nejlepší a nejpřiměřenější, kterou lze nejlehčeji a nejpohodlněji od jednoho dne ke druhému provozovat. Nedostatky vládního systému a chyby ve vedení vládní správy učiněné dávají často teprv v běhu časovém hořkému plodu uzrávat a onino státníci, kteří různé poměry jednotlivých částí státu a jejich od sebe se rozcházející bytné zájmy neuva-

žují důkladně; kteří unavující rozřešení těžkých otázek buďto obcházejí aneb k vůli jakékoliv theoretické i všeobecné zásadě přetínají, aniž měli k tomu zřetel, dá-li se ta zásada prakticky provest a nebudou-li z provedení jejího škodlivé vycházet následky: — ti státníci obětují svému vlastnímu pohodlí budoucnost státu.

Postavení jednotlivých státův co velemocností nezávisí pouze od počtu jejich řadových armád; absolutní vláda je snad lehčí i pohodlnější, při absolutním systému dají se snáze velké armády sebrat, ale navzdor tomu nejvýbornějšímu vojsku může upadnout stát v nebezpečí, když ochrana jeho nespočívá na citu národův. Dvanácte let trval i u nás absolutní systém; ont však náš lid neobsypal blahobytem, neučinil stát bohatším, nezvětšil jeho sílu; po 12leté zkušenosti vidělo se Vaše Veličenstvo přinuceno, vzdáti se toho absolutního systému a vstoupiti na ústavnou cestu. Na cestě ústavné je tolikéž snáze takovou říši spravovat, která pouze z jednoho národu sestává, jejížto jednota tím způsobem je přirozená — nežli spravovat říši sestavenou z více zemí, mezi nimiž jednotlivé země rozdílnou mají samostatnost ústavnou, rozdílná práva i zákony, ba i rozdílné státoprávní pojmy a politické náhledy. Kdyby byli ti národové bytnosti bez vyvinutého politického citu a bez vůle, lehce by se dali sloučiti v jedno a při nedostatku přirozené jednoty bylo by lze umělou utvořit. V dřívějších časech, když ještě ústavné pojmy a cit práva v menší míře veškeré vrstvy lidské společnosti pronikaly, podařily se častokráte podobné pokusy takové: ale dnešního dne cítějí již národové, cítí každá třída lidu pravou cenu politické svobody a zákonní neodvislosti, lpíc na obou s myslí zbožnou, takže zřídka kdy se zdaří potlačit ty city a tu zbožnou mysl národův i zemí a přeustrojit je dle politických theorií

proti jejich vůli. Často zajisté spojeny jsou takové pokusy s nebezpečenstvím, neboť svobodná vůle je i jednotlivcův i národův drahý poklad, a sice tak veliký, že majíce ji obětovati ani to neradi přijímají, co kdyby byli si sami vyvolili, jejich prospěchům bylo by skutečně prospěšno bývalo.

Takováto užší jednota, povstalá ze svobodné vůle těch, jichž se týče, může častokráte státi se užitečnou, alespoň není co do formy nespravedliva. Když ale panovník mocí svých prostředkův konstituční zemi jakkoliv k takovéto jednotě nutí, kteráž je spojena s přetvořením ústavy té země a se zničením její bytných práv; a když ani předběžnou poradu o těchto absolutní mocí vydaných rozkazech panovnických nepovoluje, žádaje pouze bezodkladné vykonání jejich: může-liž v tom případě takováto jednota být spravedliva i přiměřena? Nemusí-liž země považovati to za velikou ránu, že byla zbavena svého nejdražšího i nejsvětějšího pokladu? Bude-li ráda takový stav brániti i podporovati, jejž s trpkými city snáší? Nebude-li se naopak radovat nad každým nebezpečenstvím, každým neštěstím, které hrozíc celku naději jí poskytuje, že se snad sprostí těch okovův, které ji proti její vůli připoutaly k druhým zemím? Stane-li se říše při takových citech národa silnou i mocnou? Zda-li se konečně dá lépe i lehčeji vládnouti při tomto užším a vynuceném spolku než při širším ale svobodném, jenž nikomu bolest nepůsobí a dá se dle náhledu národa dobře spojit s jeho právy i ústavou?

My si přejeme, abychom ve spolku pragmatickou sankcí vyrčeném pod naším společným panovníkem s národy dědičných zemí setrvali v bratrské lásce i svornosti, dělíce s nimi slušně i dobré i zlé. To však může se státi i při nezvratném zachování naší zákonité samostatnosti, aniž by účel a úplná jistota státu těm nejmenším nebezpečím vystavena byla.

Vynucená jednota nečiní říši mocnou. Uražené sebevědomí jednotlivých zemí a hořkost z nucení vyplývající vzbuzuje žádost po odloučení, ano po úplném odtrhnutí, a protož stává se říše právě nejslabší, kde by nejvíce měla potřebí veškeré síly a úplného nadšení svých národů. Velmocnost říše, jejíž jednotu zachovati lze toliko brannou mocí, jest vůbec pochybná a v dobách nebezpečných nejistá.

Skracování politických práv zemských jest vždy nepravostí a budí povždy bolestné pocity a nespokojenost. Vláda, která svými urovnanými poměry s to jest, že zabezpečuje svým občanům hmotné blaho, může aspoň pro nějaký čas takový čin podniknouti s menším nebezpečím, neboť ukojení hmotných zájmů částečně aspoň vynahražuje ztrátu práv — ačkoliv i taková vláda křivě jedná, ruší-li práva země. Když však vláda buď následkem chyb, buď neštěstím tak dalece klesla, že může jen velmi málo učiniti pro zvelebení hmotného blaha, ano že k zachování státu nucena se vidí, aby požadovala od občanů těžkými břemeny skoro vysílených nových hmotných obětí: taková vláda nejedná přiměřeně, když také skracováním politických práv uráží city národů; neb těžká břemena stávají se z přesvědčení, že i politickým právům hrozí nebezpečenství, ještě těžšími; spravedlivý cit trpkosti umořuje všecku obětivost a ničí důvěru k vládě, která nemůže zvelebiti hmotné zájmy občanů, práv však jich politických šetřiti nechce.

Ona absolutistická soustava, která nejen v Uhrách, alebrž také v zemích neuherských zrušila svobodu ústavní, chtěla ze zásady zříditi ústřední jednotu veškeré říše. Státníci, kteříž jednali dle této zásady, byli přesvědčeni, že sjednocené velké Rakousko, kteréž oni takto zbudují, vyšine se na takový stupeň moci, na jakémž říše posud ještě nikdy

se nenalezala. V provádění jejich záměrů nepřekáželo jim nic, neb přísným rozkazům neobmezené moci nikdo nevzdoroval; proto zrušili a odstranili vše, co jim stálo v cestě, nešetřili ani práce ani peněz, a ve dvanácti letech utratili příjmy také příštích pokolení. A po 12 těchto letech nevzrostla říše ani mocí ani prostorou, břemena však její nadobyčejně se rozmnožila. Nyní Vaše Veličenství samo upustilo od neobmezené, k cíli nevedoucí vlády, zásada však, kterouž soustava absolutistická ustanovila za vodítko vládní, a kteréž bezohledně obětovala veškeré právo: zásada totiž ústřední jednoty zachovává se dále ještě za základ, takže se cestou ústavní uskutečniti chce, co soustavou neobmezenou během tolika let provesti se nedalo. Dle náhledu našeho však tytéž nesnáze, pro kteréž zásada ústřední jednoty nedala se provesti soustavou absolutistickou, ještě mnohem více objeví se v životě ústavním. Absolutistické soustavy nástrojem nejmocnějším byla zajisté neobmezená moc, kteráž nejen u veškerém zákonodárství, alebrž také ve výkonnosti vůbec bezvýminečnou požadovala poslušnost, a proti kteréžto nikdo nesměl se ozvati. Taková však moc v ústavnosti prováděti se nedá. Každá země má svoje upomínky, obyčeje, naděje a přání, kteréž jsou jí svaté a kteréž pod jarmem vlády neobmezené v nejhlubším vnitru skrývati se musely, kteréž však nyní, kdy ozvati se může hlas v prospěch vlasti, projevovati se budou. City a myšlénky tyto budou vždy více se zmáhati, a jelikož ústřední jednota z větší části odporuje minulosti jednotlivých zemí, na kterouž tytéž s láskou se ohlížejí, a oněm nadějem, kteréž ohledem na budoucnost chovají v prsou svých: nelze nikterak pochybovati, že provedení ústřední jednoty potká se v běhu veřejných porad s odporem a s bezčetnými obtížemi. Jsme přesvědčeni, že v takových zemích, jichž obyčeje,

zájmy, dějepisná minulost a státoprávní poměry velmi značně se liší, uskutečnění ústřední jednoty cestou ústavní jest nemožným.

Chce-li tedy V. V. míti mocnářství své svobodné a opravdově silné, — nemůže toho V. V. docíti jednotou vynucenou, nýbrž srozuměním pocházejícím ze svobodné vůle národů, a k tomu nemůže V. V. vycházeti od myšlénky centralizující jednoty, kteráž theoreticky snad mnoho přislibuje, prakticky provesti však se nemůže. — Naše ústavní samostatnost a naše zákony z r. 1848 neodporují skutečným zájmům V. V., dynastii dědičných zemí nebo mocnářství. — Úplná obnova uherské ústavy neodpírá se nám, a prakticky vždy vykonávané nepochybné právo, určovati daně a vojsko, nebéře se nám proto, že by snad vládě mocnářské v cestě stály a nesouhlasily s poměry velkomocnářství rakouského. Rakousko bylo také tenkráte velmocí, když Uhry na vlastním svém říšském sněmě povolovaly peníze a vojáky; bylo velmocí, kterouž neseslabila ani celá řada neštěstí; ba když vítězoslavný nepřítel již byl větší část mocnářství obsadil, a mimo země uherské koruny sotva něco majetkem zeměpána zůstalo: užilo Uhersko, jehož ústavní práva pod zámínkou zájmů mocnářských stenčiti se mají, neupustivši od věrnosti a nadšení svého, zákonných práv a celé síly své k tomu, aby s jeho pomocí ztracené části mocnářství nepříteli zase se odňaly.

Pravou pohnútkou pro ránu proti nám naměřenou jest, že naše ústavní samostatnost a naše zákony nesrovnávají se s onou myšlénkou centralizace, kteráž z odstraněného absolutního systému přenešena jest také na půdu ústavní, a — bohužel! — také nyní ještě za vodící zásadu, za základní stanovisko považuje se. Zda-li však dovoluje právo a spravedlnost, aby posvátnost základních smluv, nejpodstatnější to části

ústavy národní, aby nepochybná práva zemská a zásady ústavní obětovány byly myšlénce novější, kteráž po dvanáct let všechnu volnost potlačovala, každý oprávněný požadavek a každý jiný politický ohled v pozadí zašinula a která stát tolik obětí stála a v provedení přece se neosvědčila? Zda-li to prospěje mocnářství, sáhne-li se k vůli novému experimentu k prostředkům, kteréž zájmy a city národa hluboce urážejí, víru a důvěru jeho umrtvují a nemožným činí srdečné srozumění, bez něhož bezpečnost státu ani pomysliti se nedá?

V. Vel. prohlašuje v nejvyšším reskriptu, že V. Vel. jednu část zákonův z r. 1848 potvrdí, druhá část že ale nikdy uznána nebyla, aniž uznána bude.

Potvrzené zákony zůstávají, pokud zákonodárnou mocí zrušeny nejsou, stejně závaznými a ohledem na platnost jednotlivých článkův nemůže nižádný rozdíl neb jakési stupňování dopuštěno býti.

Úplná zákonodárná moc přísluší V. Vel. pouze v onom případě, pakli V. Vel. opět mocí absolutistickou vládnouti chce; co uherský král může V. Vel. ve smyslu pragmatické sankce jen ve spojení s říšským sněmem zákonodárnou moc vykonávati, z potvrzených našich zákonův však bez srozumění s říšským sněmem nižádný o vlastní ujmě zrušiti nemůže; a právě jakož potřebí není, aby královským potvrzením již přijaté zákony z r. 1848 mocnářem poznovu potvrzeny byly, takž nemůže i cena jejich nikterakž zmenšena býti, jestli některá část jejich jednou stranou uznána není.

Mezi zákony z roku 1848 nalezají se jednotlivé články, které my sami vhodně přeměniti a určitěji vyjasniti sobě přejeme.

Návrhy dotýčné můžeme ale jen tenkrát zhotoviti a V. Vel. předložiti, až říšský sněm ve smyslu zákonův doplněn bude; neboť v nepřítomnosti oněch, kteří povoláni býti měli, ale povoláni nebyli, nemů-

žeme žádných zákonův vydávati. Pak-li ale V. Vel. sobě přeje, aby některá část zákonův změněna byla, nelze toho jinak učiniti, nežli když odpovědné uherské ministerstvo návrhy o tom podá doplněnému sněmu, který je pak v poradu vezme a svá uzavření Vašemu Vel. předloží.

Co tedy tímto způsobem na říšském sněmě (uherském) ve srozumění Vašeho Veličenstva s národem se ustanoví, to pak po zákonně odbyté korunovací král. sankcí potvrdí se. Leč všecka ona nařízení dříve již potvrzených zákonův, jejichž změna žádána, neb srozuměním obou stran přijata nebyla, mají se považovati i bez nového potvrzení za úplně platná. Tak musí býti v každé ústavní zemi, kde zákonodárná moc mezi mocnářem a národem rozdělena jest, sice by rozdělení zákonodárné moci nebylo pravdou. Tak nařizují i naše základní zákony, hlavně ale 12. článek zákona z r. 1790, jenž zřejmě praví: že „právo vydávati, zrušovati a vykládati zákony v Uhřích a ve vedlejších zemích pouze zákonně korunovanému mocnáři ve srozumění se stavy, v říšském sněmu shromážděnými, přísluší a bez nich nikterakž vykonáváno býti nemůže.“

Vaše Vel. však vybízejíc nás v svém nejv. reskriptu k změně ano i k zrušení zákonů z r. 1848 nedrží se oněch výše zmíněných základních zákonů a neřídí se ani dle principů konstitučních. V. V. jste ráčil absolutní mocí zrušiti stvrzené zákony, a překážíte posud jich v život vstoupení, avšak zároveň pravíte, že „V. V. jich nikdy neuznalo, aniž kdy uzná.“ — V čem tedy dle výroku toho záleží dorozumění se s říšským sněmem? V čem záleží dvéstranné vykonávání moci zákonodárné? Z ponětí zákonodárství konstitučního plyne, že když při tvoření zákonů nových obě strany moc zákonodárnou vykonávající shodnouti se nemohou, také žádný zákon možný není; při změně však nebo při zrušení stvrzených zákonů podržují zákony, kteréž

změniti nebo zrušiti se mají, platnost svou a cenu svou, leč by obě strany změnu přijaly. Dle výše zmíněného výroku V. V. by však ony články zákonů, které změniti neb zrušiti se mají, pozbyly již své právní platnosti, poněvadž V. V. samo bez vůle země zrušiti anebo změniti si jich přeje. A tak by V. V. vykonávalo samo moc zákonodárnou, říšskému sněmu však by nezbylo jiné právo než registrovat rozkazy panovníkovy a ze zákonů potvrzených by zůstalo jen to v platnosti, co by druhdy absolutní vůle vladařská ponechati hodlala.

Změnit a zrušit se může jen stávající zákon; V. V. ale vyzývá říšský sněm, aby zákony r. 1848 změnil, vlastně zrušil. Pak-li že ale zákony tyto nepovstaly právem, pak jest změna aneb zrušení jich nemožné aneb aspoň zbytečné; trvají-li ale právem — o čemž pochybovati nelze — pak se musejí také plnit, a to aby se učinilo, náleží v obor moci královské. Dříve tedy, než říšský sněm změnu oněch zákonů aneb částečné zrušení jich učiní předmětem svých porad a vzájemného dorozumění, jest nevyhnutelně potřebno, aby protiústavné zrušení jich ihned přestalo.

Nejvíce však zarazilo nás, a myslíme, že každého ústavně smýšlejícího občana, vyslovení oné neústavné zásady, že se V. V. „osobně necítí zavázaným, aby zákony z r. 1848 uznávalo.“

Oprávněn-li kníže, aby zákony stvrzené svými předky k své osobě nevztahoval: co bude pak ručiti za naši ústavu, za zákonnou svobodu naší země, za zákony skutečné a za ty, které se učiniti mají? Oč se mají národové říše, jimž V. V. ústavnou svobodu udělilo, stran trvanlivosti této svobody podpírat? Každý potomek V. V. může pak říci, že ten či onen zákon, jejž jeho předchůdce stvrdil, nelze srovnati s prospěchy říše a s postavením jejím co velmoci a že jej

co do svého osoby nepovažuje za vížící. — Vyškrtneme-li z ústavy ony stále trvající závazky, které přecházejí s pokolení na pokolení a vztahují se tak dobře na panovníky jako na národy: pak se stane všeliká ústavnost a bezpečnost státu hračkou událostí. Tato nepřetržitost závazkův jest základem jak svobody národa tak trůnu, vladaře a jeho práva dědičného. Zapírání této nepřetržitosti ničí každou moc prostředkovací, bez nížto při kolisí zájmů každá otázka jen násilím a libovůlí aneb ostřím meče se rozluštiti může, a bez nížto by národům a vladařům jiné volby nezbývalo než absolutní vláda aneb revoluce. Touto blahodějnou prostředkovací mocí jest víra a důvěra ve stálost práva, kteréž by bez zmíněné nepřetržitosti závazkův ani mysleti se nemohlo. Nám nelze jinak než vysloviti nejhlubší své politování, že ona zásada, kteráž ani v prospěch V. V., ani v prospěch veškeré říše blahodějně působiti nemůže, v nejvyšším reskriptu vyslovena jest.

Ohledem na doplnění říšského sněmu vyslovili jsme ve své první uctivé adrese, že tak dlouho, dokud ti, kdož dle zákona k říšskému sněmu povoláni býti mají, povoláni nebudou: že tak dlouho říšský sněm za neúplný považujeme a že se v zákonodárnou práci uvázati nemůžeme.

Nejvyšší reskript královský nevyplňuje ani toto naše spravedlivé přání, a odpovídá, že otázka o doplnění říšského sněmu rozluští se sama sebou, až poměry Uher k zemím dědičným dle nejvyšších záměrů urovnáme a zákony z r. 1848 dílem změníme, dílem zrušíme.

Musil by tedy dříve neúplný sněm říšský ve jmenu národa přijmouti absolutní mocí vydaný císařský diplom od 20. října a patent od 26. února co zákon základní; musil by zástupce poslati do říšské rady; nejdůležitější část stvrzených zákonů změniti a vyškrtnouti a

když by tím uherskou ústavu o nejdůležitější částky připravil, celé uherské právo státní dle cís. diplomů a patentů změnil a práva země a tím také práva nezastoupených národů obětoval: tehdá, jen tehdá doplnil by se říšský sněm náš.

Toto rozluštění přímě odporuje nejen zákonům zemským, nýbrž i povaze ústavního zákonodárství.

Opakujeme zákonní základní zásady státního práva uherského:

Pragmatická sankcí, již uherský národ s králem uherským v roce 1723 o posloupnosti trůnu dobrovolně a se svobodné vůle uzavřel, je skutečná státní základní smlouva, která přímé vzájemné závazky v sobě chová. Dotčená pragmatická sankcí přenášejíc práva posloupnosti trůnu též na ženské pohlaví panovničího domu určitě ukládá za výminku, aby král v Uhrách jinak nevládl a nepanoval než dle zákonů, na nichž se země buď dříve usnesla, aneb které budoucně na říšském sněmu utvoří; dále aby vládní soustavu jiných provincií v Uhersku nezaváděl; aby před svým korunováním slavný královský diplom vydal, a v něm zemi zabezpečil, že její územní rozsáhlost, práva, svobody a zákony neporušeny zachová a vše to aby i královskou přísahou stvrdil; konečně že v případě, kdyby všichni potomci Jeho Veličenstva císaře a krále Leopolda I. i po přeslici vymřeli, zemi se ono starobylé právo navracuje, dle něhož sobě svobodně krále může zvoliti.

Podlé pragmatické sankce není mezi Uherskem a zeměmi dědičnými jiného svazku než totožnost panovničího domu a jedině v něm zakládající se nedílná a nerozlučná držebnost.

V Uhrách může dle 4. čl. z. z r. 1741 a 3. z r. 1790 toliko zákonně korunovaný král nejvyšší práva královská vykonávati.

V Uhrách jest dle 3. zák. čl. z r. 1790 dědic trůnu, jejž zákon nazývá dědičným králem uherským (hereditarius rex Hungariæ), od okamžiku, kdy mu nástupnictví připadá, povinen: aby v šesti měsících, počítaje ode dne uprázdnění trůnu, zákonně korunovati se dal, a může on mezi tím také jen v souhlasu s ústavou zemskou panovati.

Uhry jsou dle 10. zák. čl. z r. 1790 zemí svobodnou a vztahem ku celé zákonité formě vlády své neodvislou, nejsou žádné jiné zemi nebo národu podrobeny (nulli alteri regno aut populo obnoxium); příslušíť jim neodvislost a vlastní ústava, dle níž spravovány a ovládány (regendum et gubernandum) býti mají svým zákonitě korunovaným králem a dle vlastních zákonů svých.

V Uhrách přísluší dle 12. zák. čl. z r. 1790 právo tvořiti zákony, je vykládati nebo rušiti, zákonitě korunovanému králi a zakonitě svolanému říšskému sněmu dohromady a společně. Výkonné moci může však Jeho Veličenstvo pouze ve smyslu zákonů užiti.

V Uhrách přísluší dle 8. zák. čl. z r. 1715 a 4. zák. čl. z r. 1825 říšskému sněmu, aby povoloval a určoval obecné daně, jakékoli jiné dávky a rekruty v celém objemu, a právo to nemůže mu odňato býti za žádnou záminkou, ani v případu jakéhokoliv nebezpečenství. Mimo říšský sněm není dovoleno ani daň vypisovati nebo zvýšiti, ani rekruty bráti.

Vaše V. vztahuje císařský diplom od 20. října a patent od 26. února z knížecí moci Své také na Uhry o své újmě bez předešlého svolení národa a žádá od nás, odvolávajíc se k základním zákonům těmto, abychom se v poradách a usnešeních zemského sněmu svého ve všem dle nich řídili.

Vaše Vel. podřizuje Uhry také oné radě říšské, kterouž V. V. z knížecí moci své bez vědomí a sou-

činnosti Uher zřídilo.. — V. V. vzneslo na onu radu říšskou právo určování daní a odvodu a vůbec zákonodárství v záležitostech nejdůležitějších a žádá, netáže se a nevyčkávajíc souhlas národa, od zemského sněmu přímo a rozhodně, aby bez odkladu zvolil a odeslal do říšské rady počet poslanců, jaký patentem určen jest.

Nejvyššími těmito vynešeními odstraněna jest úplně ona podmínka pragmatické sankcí, dle kteréž vladař Uhry spravovati může pouze dle posavadních zákonů zemských a dle zákonů těch, kteréž v budoucnosti říšským sněmem se dají, a nebrán ohled na ono nařízení zákona, dle něhož „Uhry jsou zemí svobodnou a vztahem ku celé zákonité formě vlády své neodvislou, žádné jiné zemi nebo národu nepoddanou, a mající vlastní ústavu i nezávislost.“ — Vaše V. mění nejvyššími těmito nařízeními starobylou naši ústavu v jsoucnosti její. oktrojuje novou zákonodárnou soustavu, nové základní zákony a užívá tedy zcela samo veškeré oné zákonodárné moci, kteráž přísluší vladaři a národu dohromady a společně.

Vaše Veličenstvo vyjadřuje se rozhodně, že neuznává část zákonů zaručených, že jich také budoucně uznati nehodlá a nemá se také za osobně povinna je uznati; — vyjadřuje se také, že pokud zákonů těch dle nařízení císařského diplomu na novo nepřehlídneme, nezměníme a část z nich nezrušíme, nemůže se také na říšském sněmě jednati o diplomu korunovačním.

V. V. slíbilo doplniti říšský sněm, jak to zákon předpisuje, bez čehož právně nemůžeme se pustiti do tvoření zákonů a do porad o diplomu korunovačním, pod výminkou: jestli kusý tento říšský sněm dříve vyhoví nařízením cís. diplomu a patentu, a tím jestli ústavu zemskou v podstatě její změní, zaručené již zákony z roku 1848 dle zásad onoho di-

plomu a patentu zruší a o důležitých záležitostech nové zákony vydá. Kdybychom to učinili, porušili bychom zákonitá práva všech těch, kdož na sněm patří a povoláni naň nejsou.

Vláda V. V. nepanuje ani nyní ve směru ústavním: neobmezená moc obmezuje ústavní úřady v jejich úřadování, a jim po boku jednají též ještě protiústavní úřadníci s neobmezenou mocí; řádné a mimořádné tísnící daně bez vlivu zemského sněmu ustanovené požadují a vybírají se násilnou mocí: nejv. vláda země není však ani co do způsobu, ani co do jednání zákonná.

Jsme tedy donuceni co zástupci národa vysloviti s nejhlubší úctou a s onou upřímností, již povinnováni jsme V. V. a vlasti: že držíme se pevně bez jakékoliv výminky pragmatické sankce a všech k ní patřících podmínek, a že nic neuznáváme a nepřijímáme za ústavné, co jí neb některé její části odporuje.

Držíme se pevně ústavní samostatnosti země, a protož nemůžeme v ohledu tomto uznati jiného spojení s dědičnými zeměmi, než onoho, kteréž ustanoveno jest v pragmatické sankci.

Nemůžeme přijmouti císařský diplom vydaný dne 20. října 1860 a zamýšlené uvedení patentu ode dne 26. února 1861 v Uhrách; nemůžeme obsah jejich vzíti za základ našich porad, aniž je uznati za platné pro Uhry.

Protestujeme též slavně proti tomu, že by říšská rada mohla míti nad Uherskem v jakémkoliv ohledu jakousi zákonodární neb nařizující moc, i prohlašujeme: že nepošleme do ní žádných zástupců, a že všecky volby, které snad mimo říšský sněm vykonají se pro radu říšskou, jakož i přijmutí takových voleb za rušení ústavy naší míti budeme tvrdíce napořád, že způsobem takovým zvolení poslancové Uhry nikterak zastupovat moci nebudou.

Poněvadž nad Uherskem a jeho ústavou mimo vůli zákonného krále a ústavně sjednocenou vůli národa nikdo právem rozhodovati nemůže, prohlašujeme: že musíme nařízení říšské rady týkající se Uher a spojených částí považovati za neplatná; že žádné břemeno, žádnou povinnost, jež vznikne z říšské rady, žádnou půjčku, již ona uzavře, žádný prodej státních statků, v nějž svolí, neuznáme ohledně na Uhry za ústavní a tudíž za vížící a že budeme nuceni, abychom to vždy považovali za něco, co se provedlo bez svolení země, a co tedy právem pro nás není.

Prohlašujeme, že chceme ústavní právo národa, dle něhož rozhodoval o svých vlastních daních a o svém vojsku vždy jen na vlastním svým sněmě, zachovati také dále neporušené, i že nikdy nesvolíme v přenešení tohoto práva na radu říšskou.

Přidržujeme se pevně onoho ústavního práva země naší, dle něhož moc zákonodárná, nové totiž zákony tvořiti, jakož i zákony již stvrzené vykládati neb zrušovati, jedině přísluší panovníkovi a sněmu, zákonitě svolanému. Nemůžeme tedy jednostranné vykonávání této moci zákonodárné považovati za ústavní, nemůžeme přijímati žádného oktrojování a uznávati, aby se zákony stvrzené v jakékoli části jednostrannou mocí rušily, měnily neb dokonce ničily. Pročež přidržujeme se zákonův z r. 1848 v úplné jejich rozsáhlosti a přiznáváme jim platnosti právní, poněvadž ústavně utvořeny a královským stvrzením slavně schváleny byly.

Osvědčujeme tímto, že před řádným doplněním říšského sněmu, jak to zákon předpisuje, nemůžeme se pustiti ani do tvoření zákonův ani do rokování o diplomě inauguračním.

Osvědčujeme konečně, že nynější vláda zemská, hlavně pak libovolné počínání a jednání ne-

ústavných úřadníků příčí se zákonům a trestuhodným jest před zemskými zákony našimi, daně pak přímé i nepřímé, jež proti zákonům byly zavedeny a rozvrženy, jakož i násilné jich vybírání, že vesměs jsou protiústavní. S bolestí vidíme, kterak Vaše Veličenstvo nej. kr. reskriptem všecko vzájemné dorozumění nemožným učinilo a pásmo jeho skutečně přetrhlo. Nejv. kr. reskript nezakládá se na půdě ústavy uherské, nýbrž ustanovil jakožto základní zákon cís. diplom a patent, neobmezenou mocí vydaný a protivující se duchu naší ústavy; nás však povinnost vlastenecká, naše postavení jakožto zastupitelův a naše přesvědčení poutají k ústavě uherské; jen na jejím základě můžeme jednati. Oba tyto směry lišící se, ba odporné sobě nemohou vésti k narovnání žádoucímu. Nejsvětější povinnost vytkla nám směr náš a nemůžeme upustiti od něho. S hlubokým žalem tedy vyjadřujeme se, že nej. kr. reskriptem i my přinuceni jsme, abychom pásmo rokování sněmovního považovali za přetržené.

Možná, že vlasti naší zase krušné doby nastanou, avšak nesmíme se jich vystříhati, když bychom tím občanské povinnosti své nedostáli. Konstituční svoboda země není tím způsobem naším vlastnictvím, abychom s ní dle libosti mohli nakládati; národ svěřil nám zachování její v dobré víře a my jsme za to vlasti a našemu svědomí odpovědni. Je-li potřeba trpěti, tož bude národ trpěti, aby pozdějšímu potomstvu konstituční svobodu zachránil, již od svých předkův byl zdědil. Budeť trpěti neztráceje odvahy, jako jeho předkové trpěli a snášeli, aby mohli obrániti práva země: neboť co silou a násilím bylo odňato, toť mohou čas a příznivé okolnosti zase nazpět vrátit, ale čeho se národ z bázně před utrpením sám odřekl, toť aby se zpět vydobylo, bývá vždy těžké a po-

chybné. Národ bude tedy trpěti doufaje v krásnější budoucnost a spolehaje v spravedlnost své věci.

Na to byl uherský sněm rozpuštěn. Zvolení úřadníci a soudcové komitátní odstoupli v masse; obyvatelstvo pak odhodlalo se k passivnímu odporu. V Uhřích zavedly se vojenské soudy; v čele županií vstoupili z největší části královští komisaři, kteří v komitátech ustanovili dle potřeby předešlé úřadníky z Bachova času — rodilé Uhry — chráníce se ovšem svolávati skupštiny županijské. Říšská rada rozhodovala o uherských zemích, k čemuž, kdykoliv toho potřeba nastala, prohlašovala se za radu širší Tím tedy způsobem podnikl rytíř Schmerling ústavný zápas s Uherskem maje za to, že se mu během času přece podaří, Maďary unaviti a únorové patenty v Zalitavsku provesti. Maďaři ovšem spolehli se na výsledky svého passivního odporu, jejž municipálné zřízení sesilovalo a na povážlivý vnitřní i zevnitřní stav hluboce otřeseného mocnářství.

Vedlé Uherska zakusilo i trojjedno království, nechtíc se tolikéž podrobiti diplomu a únorovým patentům, stejný osud ústavního zápasu.

Tehdejší vláda, vypudivši barona Keménya z dvorního kancléřství sedmihradského a dosadivši na jeho místo povolného hraběte Nádasdy-ho, který se osvědčil již za doby Bachovské: obrátila hlavní svůj zřetel k Sedmihradsku. Odpor Sasíkův a Rumunův proti unii Sedmihradska s Uherskem použit byl ku prospěchu únorových patentův. Byltě totiž r. 1863 svolán zvláštní sněm sedmihradský, na němž Rumuni i Sasíci pomocí 40 tak zvaných regalistův (poslancův od vlády zvolených) měli většinu, an maďarští a sikulští poslanci se nedostavili. Na tom sněmě dne 21. srpna prohlášena jest politická i náboženská rovnoprávnost

Rumunův s ostatními třemi národy; 30. září přijaty diplom říjnový a patent únorový a vřaděny do zákonníku zemského; 10. pak října zvoleni zástupcové do říšské rady vídeňské.

Obyvatelstvo však maďarské v Uhrách a Sedmihradsku a horvátské v trojjednom království trvalo napořád při svém odporu proti únorovým patentům. Ba čím déle stav výminečný v zemích uherských panoval, tím více se odvracely mysli i nemaďarského obyvatelstva od vídeňské vlády. Poněvadž však i v Předlitavsku neněmecké obyvatelstvo tuhý kladlo odpor proti soustavě Schmerlingově, nahlídlo se během času ve dvorních kruzích, že ji nelze provesti. Proto jmenováno jest 27. července 1865 po propuštění Schmerlingova ministerstva nové ministerstvo s hrabětem Belcredim v čele, které si přibralo hraběte Jiřího Majlátha za dvorního kancléře uherského; polní podmaršálek baron Emil Kušević stal se na místě Mažuraniće dvorním kancléřem horvátským a baron Haller kancléřem sedmihradským.

Nové ministerstvo vytklo si za účel vyříditi narovnání se zeměmi uherskými cestou volné smlouvy. Aby pak snáze účel tento mohl býti dosažen, zastaveny jsou únorové patenty (činnost rady říšské) manifestem od 20. září r. 1865.

„Uzavřel jsem — prohlásil císař pán — vejíti nejdříve v srozumění se zákonními zastupiteli Mých národů ve východních částech říše a předložiti k přijmutí zemským sněmům uherskému a horvátskému diplom daný dne 20. října 1860 a základní zákon o říšském zastupitelstvě prohlášený patentem daným dne 26. února 1861.

Prohlížeje však k tomu, že není dle práva možno, aby totéž ustanovení v jedné části říše se

stalo předmětem jednání, v jiných pak částech aby zároveň bylo vůbec závazným zákonem říšským: vidím se nucena zastaviti platnost o říšském zastupitelstvě s výslovným projevením, že Sobě vyhražuji výsledky vyjednávání zastupitelstev oněch východních království, pakli by obsahovaly v sobě změny podotknutých zákonů, jež by se snášely s jednotou a mohutným postavením říše, předložiti, než se rozhodnu, zákonním zastupitelům ostatních království a zemí, abych vyslechl a ocenil stejně vážné pronešení jejich.

Nemohu než litovati, že toto nevyhnutelně potřebné opatření též jest příčinou zastavení ústavní působnosti užší rady říšské.

Svobodna jest dráha, která hledíc k právu legitimnímu, k srozumění vede, pakliže — več úplně důvěřuji — obětovné a smířlivé smýšlení, pakliže zralý rozum říditi bude rozvahu Mých věrných národů, ku kterým císařské slovo toto s plnou důvěrou se pronáší.“

Následkem toho svolány jsou sněm uherský ke dni 14. prosince r. 1865 do Pešti, tolikéž sněm horvátský do Záhřeba (12. listopadu). Poněvadž se však vědělo, že sněm uherský považuje unii Sedmihradska s Úherskem za právně platnou a že by bez zástupcův sedmihradských nechtěl se dáti v žádná vyjednávání s vládou: svolán jest i sněm sedmihradský ke dni 19. listopadu v „sestavení určeném XI. článkem zákona z r. 1791“ do Kološe, čímž se podala většině maďarské příležitost, moci z nova uznati řečenou unii. Stalo se tak a vláda nařídila reskriptem královským od 25. prosince téhož roku, aby se volby v Sedmihradsku předsevzaly do sněmu pešťského prohlásivši zároveň: „že tím právní nepřetržitost dotud vydaných zákonův nemá býti porušena.“

Byloť to první rozhodné vítězství Maďarův v ústavním zápase, ještoto vláda tím způsobem vyplnila jednu výminku hlavní sněmu uherského — žádost o doplnění sněmu dle zákonův z roku 1848 — připuštěním sedmihradských zástupcův; zároveň byl také v stejném směru i horvátský sněm vyzván, aby pečoval v čas o zastoupení své na sněmě uherském.

Však i jinak přišla vláda uherskému sněmu vstříc. V trůnní řeči zajisté, kterouž císař pán osobně zahájil sněm, zamítnut slavně dosavadní náhled vládní o propadnutí práva uherského i uznána pragmatická sankce za právně platné východiště. Tolikéž vyřčeno, že formální zákonnost uherských zákonův z r. 1848 „nepodléhá nižádným pochybnostem.“ Důsledně nežádalo se více, aby sněm uherský jednoduše podrobil se diplomu i únorovým patentům, kteréž se mu naopak předložily „k zralému uvážení, k důkladné poradě a k přijetí“ v naději: „že budou jen takové modifikace navrženy, které lze uvesti ve shodu s životními podmínkami veškeré říše.“

Naproti tomu očekávala vláda, že i sněm uherský stane se ze své strany povolným. Proto žádáno od něho, aby předsevzal revizí a přetvoření oné části zákonův z r. 1848, která se týče působnosti panovnických práv a obmezení vladařských attribucí, ještoto prý „nezměněné uskutečnění těchto zákonův neleží ... v oboru možnosti.“

Sněm uherský nemínil se však ani nyní spustiti svého stanoviska ústavního z r. 1861. Doplnění sněmu mu nepostačovalo, ani formálné uznání zákonův uherských z r. 1848. Stoje na tom, že jsou zákony řečené právně platny, žádal — aby mohl zákonodární činnost počíti — za jejich bezodkladné v život uvedení v tom způsobě,

aby ihned zřídila se parlamentární vláda s odpovědným ministerstvem v čele a úplně obnovila ústavnost municipální. Za důvod prohlášeno, že kdyby moc výkonná měla právo ústavu tak dlouho v neplatnosti ponechati, až by řádné zákonodárství změnu v ní způsobilo: vykonávala by moc výkonná zároveň i moc zákonodárnou a tentýž zlořád mohl by se i příště opakovat, ješto by některý panovník příští nastupuje vládu mohl taktéž zastaviti ústavnost na tak dlouho, až by sněm dle jeho vůle jisté v ní změny předsevzal.

V tom tedy ohledě byla patrna příkrost mezi náhledy a požadavky vlády s jedné a sněmu uherského s druhé strany. Vědělať mimo to vláda, že kdyby byla Maďarům po vůli, zůstaveno by bylo jejich milosti ustanoviti obor společných záležitostí; právě tak smýšleli však i Maďaři, nahlížejíce, že povolivše vládě musili by dle její vůle rozhodnouti se o těchže společných záležitostech. Týkalať se proto neshoda mezi vládou i uherským sněmem tak dobře otázky ústavné jakož i otázky o příští jednotě říše.

O těch věcech vyměnilo se několik adres a reskriptův, aniž by se byla shoda jakási docílila. Nicméně nepřetrhlo se přece pásmo vyjednávání.

Sněm uherský totiž zavrhnuv diplom i únorové patenty, poněvadž „se nedají srovnati s životními výminkami vlasti uherské“, nabídl se: „že se přičiní, aby předložil se Jeho Veličenstvu návrh způsobilý, který by jednak chránil ústavní samostatnost Uherska, jednak vyhovoval životním výmínkám říše.“ Na to právě vláda čekala dychtiva jsouc seznati, jak sněm rozuměti bude společným záležitostem, jimiž přirozeně i změna v zákonech z r. 1848 nastati musila. Tím způsobem stalo se konečné vyřízení otázky uherské čili odklizení

ústavního zápasu závislým od náhledu sněmu uherského o společných záležitostech.

V té příčině sestavena byla 67členná komisse pro společné záležitosti (dne 1. března 1866), která zvolila ze sebe pododbor 15členný, jemuž se uložilo vypracování náležitého návrhu. Sněm sám rozděliv se na četné komise jiné zastavil v podstatě svou zákonodárnou činnost, v níž vůbec nezdál se míti i proto velikého spěchu, poněvadž s počátkem jara nabývaly zprávy o blízké válce prusko-rakouské skutečné podstaty.

Pododbor 15členný byl se svou prací hotov, t. j. odevzdal ji veliké komisí 67členné právě ten den, když v příčině vypuklé války sněm uherský musil se odročiti, což se stalo dne 26. června.

Válka rakouská s Pruskem i s Italií přinesla Maďarům neočekávaných prospěchův, takže trefně říkají, kdož praví, že u Sadové zvítězili Maďaři. Vzdor skvělým vítězstvím v Italii musily rakouské voje přece se vykliditi z benátského království, které tím způsobem ztraceno jest, kdežto severní armáda v Čechách utrpěla neslýchaných porážek. Rakousko uzavřelo mír v Praze pod těžkými výminkami vystoupivši z německého spolku, jenž následkem toho vzal konečně za své.

Spojené mocnosti Prusko i Italie započaly válku s úmyslem, že použijí obecnou nespokojenost v uherských zemích, aby tam způsobily k svému prospěchu pomocí vystěhovalého generála Klapky povstání. I vyšloť opět na jevo, jakou je škodou každého státu vnitřní nesrovnalost a nezřízenost. Proto opanoval po skončené válce ve dvorních kruzích vídeňských náhled, aby se na rychlo stůj co stůj ku konci přivedl ústavní zápas s Maďary. Náhledu tomuto přál hlavně nový ministr zahraničných záležitostí p. baron

Beust maje za to, že je urovnání řečeného sporu hlavní podmínkou nutného zotavení se říše.

Však i Maďaři cítili potřebu, aby se své strany skončili neblahý ústavní zápas, jsouce dlouhotrvajícím sporem velmi těžce unaveni. Byloť zřejmo, že od r. 1848 nepanovalo tak příznivé jim smýšlení ve dvorních kruzích jako po válce prusko-rakouské. Později řeklo se upřímně i od vlády i od Maďarův, že „nouze“ obapolná vyřídila spor s takovou rychlostí.

Sněm uherský svolán byl opět dne 19. listopadu. Z královského reskriptu vychází na jevo, že ministerstvo Belcrediho učinilo poslední pokus, aby Maďaři přinuceni byli obor společných záležitostí rozšířiti více, nežli se stalo v návrhu 15-členného pododboru, jenž byl na ten čas všeobecně již znám. Proto neobnovila se opět uherská ústavnost dle zákonův z r. 1848, nýbrž napovědělo se zřejmě, že se tak ihned stane, jak mile uherský sněm odhodlá se, aby uznal: 1. jednotu vojska i co do ustanovování služby vojenské i co do doplňování vojska; 2. jednotu celnictví, nepřímých daní a státních monopolův a 3. jednotu státního dluhu i státního úvěrku. Dle toho měl se operát o společných záležitostech změniti.

Povolnost se strany uherského sněmu neukázala se; vědělť zajisté tentýž, že jsou proň poměry příznivy a že dvorní kruhy, naléhajíce na vyřízení sporu ústavního, nejspíše popustí, jak mile se v odporu setrvá. A nezmýlil se. Zdráhavé a příliš svědomité ministerstvo Belcrediho bylo 7. února roku 1867 propuštěno, říšská rada z předlitavských zemí svolala se (dne 2. ledna na den 25. února) a ústavnost uherská obnovila se úplně dle zákonův z r. 1848 s ministerstvem odpovědným v čele dne 17. února r. 1867.

Těmito činy postaveno na jisto, že císař pán přijímá operát 67členné komise uherské o společných záležitostech.

Jmenováním hraběte Andrassyho za ministerského předsedu uherského dne 17. února r. 1867 byl v podstatě ústavní spor s Maďary dle jejich přání vyřízen. Korunovace císaře pána za uherského krále odbyta dne 8. června. Říšské radě vídeňské, která děkovala za své obnovení řečenému operátu 67členné komise uherské, nezbylo nic jiného, nežli aby dokonané události ztvrdila. Maďaři vyhráli, spasivše netoliko svou ústavnost, nýbrž vnutivše tolikéž veškeré říši nynější její zřízení.

Operát 67členné komise uherské pro společné záležitosti tvoří XII. článek uherských zákonův z r. 1867. Poněvadž se jím nynější zřízení Rakouska zavedlo, nebude od místa, hlavní jeho obsah tuto položiti.

§. 8. *Uherský zákon o společných záležitostech.*

Svazek právní mezi zeměmi koruny uherské se strany jedné a mezi ostatními zeměmi a provinciemi Jeho Veličenství se strany druhé zakládá se na pragmatické sankci z r. 1723 (§. 1.).

Jakož pak s touto slavnou základní smlouvou právo pokolení ženského domu habsburského k posloupnosti na trůnu na jisto jest postaveno, vyřklo se v ní zároveň, že země a provincie podlé ustanovené posloupnosti dědické pod společným panovníkem postavené činí nedílný a nerozlučný společný celek. Dle tohoto určitě vysloveného pravidla jest hájení a zachovávání společné bezpečnosti společnými silami společnou a vzájemnou povinností, která pochází přímo ze sankce pragmatické (§. 2.).

Však kromě závazku takto ustanoveného položilo se v pragmatické sankci také výslovně za výminku, aby ústavní, státoprávní a vnitřní administrativní samostatnost Uher bez porušení byla zachována (§. 3.).

Tyto dvě základní myšlenky měl uherský sněm říšský na zřeteli při ustanovování záležitostí, které se týkají Uher společně s ostatními zeměmi pod vládou společného zeměpána postavenými (§. 4.).

Ondy činili opatření v příčině Uher, když šlo o dotčené záležitosti, uherský sněm říšský a král uherský po společném umluvení, a v usnášení se o tom neměla žádná jiná země účinku; neboť král uherský, jakožto absolutní panovník ostatních zemí pod jeho panstvím postavených, nařizoval v příčině potřeb a záležitostí těchto zemí s absolutní mocí. Nyní však změnilo se podlé řeči J. V. postavení podstatně tím, že „J. V. také Svým ostatním zemím práv konstitučních propůjčil," že tedy nemůže jejich ústavní působnost obejíti (§. 5.).

Tyto věci měl sněm říšský na zřeteli, když vyměřoval hlavní pravidla, jimiž se jest při ustanovování záležitostí společných spravovati (§. 6.).

Podlé pragmatické sankce jest panovník sice společný, z toho však nejde nevyhnutelně, že by také budžet dvoru panovníkova společně se ustanovoval. Ustanovování a vydávání nákladu na nejvyšší dvůr nepokládá se tedy za záležitost společnou (§. 7.).

Prostředek společné a nerozdílné obrany, vycházející ze sankce pragmatické, jest vhodné spravování záležitostí zahraničných. Toto vhodné spravování vyhledává, aby byly společné takové záležitosti zahraničné, které se týkají nerozdílně všech zemí pod panstvím J. V. postavených. Protož náleží diplomatické a obchodní zastoupení říše naproti zemím cizím, a opatření, jichž by snad bylo potřebí ke smlouvám mezinárodním, po umluvení s ministeriemi

obou částí a s jich přivolením, k prácem společného ministra záležitostí zahraničných. Smlouvy mezinárodní podá každé ministerium svému zákonodárstvu. Tyto záležitosti zahraničné uznávají tedy také Uhry za společné a jsou hotovy, přispívati k nákladu na ně společně vyměřenému (§. 8.).

Druhý prostředek obrany společné jest armáda a opatření k ní se vztahující, zkrátka: vojenství (§. 9.).

Strany toho, které věci vojenské mají býti společné, vyměřuje se za pravidlo toto. Podlé ústavních práv panovnických J. V., vojenství se týkajících, uznává se, že přísluší J. V. nařizovati v příčině všeho toho, co se vztahuje k jednotnému řízení, vedení a vnitřní organizaci společné armády, a tedy i vojska uherského, jakožto doplňující části veškeré armády (§. 10. a 11.).

Země však sobě zůstavuje, doplňovati čas od času uherské vojsko a povolovati rekruty, ustanovovati výminky, s kterými se toto povolení dá, a jak dlouho má trvati služba vojenská, též činiti opatření v příčině dislokace a stravování vojska vedlé nynějších zákonů, jak co se týče zákonodárství tak i administrace (§. 12.).

Kromě toho prohlašuje země, že způsob obrany, pokud Uher se týče, může se ustanovovati a zjinačovati jedině s přivolením uherského zákonodárstva. Ješto pak takové ustanovení i pozdější zjinačení jen dle stejných pravidel příhodně provesti lze, tedy předložen bude v každé takové případnosti po umluvení obojího ministeria návrh obojího zákonodárstva, dle stejných pravidel vzdělaný. Pro vyrovnání neshod a rozdílností, které by v mínění obojí legislace vzešly, vyjednávati budou obě legislace spolu prostředkem deputací (§. 13.).

V příčině uherských občanských poměrů, práv a závazků jednoho každého člena vojska uherského, ježto se nevztahují ke službě vojenské, bude rozhodovati legislativa, pokud se týče vláda uherská (§. 14.).

Veškerý náklad na vojenství jest společný, a proporce, dle kteréž Uhry na něj mají přispívati, ustanoví se způsobem úmluvy obapolné (§. 15.).

Finance uznává uherský sněm říšský za společné dotud, pokud společné budou náklady, ježto se mají obraceti na věci, výše za společné uznané. Tomu však rozuměti náleží tak, že veškerý náklad, jehož na věci dotčené bude potřebí, ustanoviti se má společně tím způsobem, jak v dalších punktech o vyřizování těchto věcí vyměřeno; však co se týče rozvrhování, vybírání a odevzdávání náležitému úřadu té sumy, kteráž z tohoto základu vyjde na Uhry, v příčině toho bude opatření činiti sněm říšský a odpovědné ministerstvo uherské tím způsobem, jak vyměřeno v punktech níže položených o vyřizování záležitostí společných (§. 16.).

Všechny jiné státní potřeby uherské ustanoví k přednešení uherského odpovědného ministerstva sněm uherský způsobem konstitučním. Tyto potřeby a vůbec veškeré daně bude pod vlastním odpovídáním rozvrhovati, vybírati a manipulaci v příčině jich vykonávati ministerstvo uherské, aniž bude kdo jiný v to působiti (§. 17.).

Tyto jsou věci, které se pokládají za společné z pragmatické sankce. Stane-li se v příčině jich s přivolením obou stran úmluva, vyměří se obapolným smluvením napřed proporce (na jistý čas), dle kteréž budou země koruny uherské zapravovati břemena a náklady na záležitosti dle pragmatické sankce za společné uznané (§. 18.).

Co se dotýče vyřizování věcí výše řečených, prohlašuje sněm říšský, že chce s ostatními zeměmi

J. V. co národy konstitučními vejíti ve styknutí, šetře nezávislosti obou polovicí (§. 23.)

Poněvadž toto jest důvod a účel nynějšího usnešení, týkajícího se společných záležitostí a způsobu jich vyřizování, tedy rozumí se samo sebou, že hlavní výminkou jeho jest zachování ústavy uherské (§. 24.).

Druhá hlavní výminka jest, aby také v ostatních zemích a provinciích J. V. úplná ústavnost skutečně platnosti nabyla, ježto Uhry jediné s ústavními zastupitelstvími těchto zemí o jakékoli záležitosti společné vyjednávati mohou (§. 25.).

Přihlíží-li se k těmto dvěma výminkám hlavním, měly by se záležitosti společné vyřizovati takto (§. 26.).

Zřízeno buď společné ministerstvo k vyřizování věcí společných. Toto ministerstvo nespravuj vedlé společných záležitostí zvláštních prací vládních ani té ani oné strany, aniž měj v ně nějaký účinek. Každý člen tohoto ministerstva odpovídati bude ze všeho toho, co přísluší do jeho oboru, celé ministerstvo pak odpovídati bude společně ze všelikých opatření úředních, kteráž společně učiní (§. 27.).

Co se týče části záležitostí společných, které nepřísluší výhradně vládě, nemají Uhry za příhodnou ani úplnou radu říšskou, ani společný neb centrální parlament jakkoli jmenovaný, neuznávajíce toho ani onoho, nýbrž na tom stojíce, ježto také dle řeči od J. V. s trůnu držené pragmatická sankce jest společným základem, že jednak země koruny uherské, jednak ostatní země a provincie J. V. dohromady pokládati se mají za dvě části oddělené a zcela rovnoprávné. Pročež jest nevyhnutelně potřebí, aby obě části při vyřizování společných záležitostí byly úplně rovné (§. 28.).

Podlé tohoto pravidla rovnoprávnosti zvolí se strany uherské říšský sněm uherský z obojí sněmovny delegaci, skládající se z určitého počtu členů. Týmž

způsobem pak nechť zvolí také ostatní země a provincie J. V. způsobem ústavním se své strany delegaci, skládající se z téhož počtu členů. Kolik členů tyto delegace počítati budou, ustanoví se po umluvení obou stran, nemá jich však na každé straně býti výše šedesáti (§. 29.).

Tyto delegace zvolí se toliko na jeden rok, to jest, na jednu zasedací dobu sněmu říšského, a když rok projde aneb se počne nové sezení, moc a působnost jejich přestane. Členové jich však mohou znovu voleni býti (§. 30.).

(V dalších §§. ustanoveno, jak budou delegace rokovati a usnášeti se. Viz níže hlavu: Společná vláda a delegace.)

K působnosti delegací náležejí jenom věci, které v tomto usnešení výslovně za společné k delegacím se přikazují. Kromě těchto věcí nemohou delegace o žádných jiných rokovati a plésti se v záležitosti, zůstavené uherskému sněmu říšskému a vládě uherské (§. 37.).

Delegace k vyřizování společných záležitostí vyslaná, od sněmu říšského svobodně zvolená, zastupovati bude v záležitostech tuto jmenovaných a vymezených způsobem tu ustanoveným sněm říšský naproti ostatním zemím Jeho Veličenství. Tato delegace nemůže vázána býti instrukcemi napřed vydanými (§. 38.).

Co se týče způsobu, jak se v tom má předsejíti, ustanovuje se, že věc dle tohoto ustanovení k delegaci náležející má se skrze společné ministerstvo každé delegaci zvláště předložiti (§. 39.).

Nejdůležitější částí úkolu těchto delegací, každý rok se obnovující, bude na jisto postavení společného budžetu. Tento budžet čili rozpočet, který má obsahovati jen taková vydání, ježto v tomto ustanovení

jsou pojmenována za společná, vzdělá společné ministerstvo přičiněním obou zvláštních odpovědných ministerstev a předloží jej každé delegaci zvláště. Delegace vezmou jej každá o sobě v poradu a propůjčí sobě svých připomenutí písemně; v příčině věcí, o kterých by byly rozdílného mínění, rozhodnou hlasováním (a nikoliv rokováním) ve společném sezení (§. 40.).

Budžetu takto na jisto postaveného nemůže již ani ta ani ona země u vyjednávání potahovati, nýbrž každá země jest povinna, zapraviti dle (své) míry část společného budžetu na ni vycházející. Poněvadž pak, co se týče těchto vydání společných, rozvržení, vybírání a ustanovení způsobu berničného, pokud se vztahuje k Uhrům, přísluší k působnosti uherského sněmu zemského a uherského odpovědného ministerstva, tedy uherské ministerstvo do svého budžetu, který se předloží uherskému sněmu říšskému, položí také ty sumy, které dle ustanoveného společného budžetu podlé dotčené míry připadají na Uhry; toliko není dovoleno, o těchto sumách, co velikosti jich se týče, dále rokovati. Když pak uherské odpovědné ministerstvo sumu, kteréž ku společným vydáním takto ustanoveným potřebí, vybéře, pošle uherský ministr financí z příjmů státních každého měsíce došlých část na zapravení společných výloh náležitou společnému ministrovi financí měsíčně dle toho, jak se má suma veškerého budžetu k budžetu zemskému. Společný ministr financí bude z toho odpovídati, aby sumy převzaté na ustanovené potřeby se obrátily, při čemž samo sebou se rozumí, že ten, kdo s těmito sumami hospodaří, také jest povinen, položiti z nich zevrubné počty (§. 41.).

Revise takových počtů přísluší také dotčeným

delegacím, kteréž i v příčině jich půjdou před se způsobem výše řečeným (§. 42.).

Podobně má se předsejíti také ve všelikých jiných záležitostech, kteréž co záležitosti společné náležejí k působnosti jmenovaných delegací. Také tyto věci předloží společné ministerstvo každé delegaci zvláště. Rozumí se samo sebou, že usnešení jejich, mají-li zapotřebí sankce zeměknížecí, předloží se Jeho Veličenství; a když Jeho Veličenství je potvrdí, nabudou zavazující moci. Taková usnešení, sankcí zeměknížecí stvrzená, dá pak Jeho Vel. každému sněmu říšskému skrze vlastní odpovědné ministerstvo v známost uvesti. Usnešení, ježto byla v delegacích učiněna a od J. V. stvrzena, může J. V., když byla uherskému sněmu říšskému oznámena, v Uhřích jen skrze odpovědné ministerstvo uherské dáti vykonati. Pročež také odpovědné ministerstvo uherské veškerá vydání, kteráž dle usnešení tímto způsobem učiněných a ztvrzených vyjdou na Uhry, s uherským budžetem způsobem ústavním na jisto postaveným dohromady rozvrhne a vybéře (§. 43.).

Kromě toho, co společné odpovědné ministerstvo delegacím za společné záležitosti předloží, má každá delegace také právo iniciativy, však jenom v příčině takových věcí, které jakožto záležitosti společné dle tohoto usnešení v obor těchto delegací příslušejí. Každá delegace může tedy takový návrh učiniti a písemně ho také druhé delegaci propůjčiti. S návrhem takto podaným naloží se tak, jakož v příčině jiných záležitostí v obor delegací náležejících ustanoveno (§. 44.)

Rozpustil-li by Jeho Veličenství některý sněm říšský, přestane také delegace rozpuštěného sněmu říšského, a nový sněm říšský zvolí novou delegaci (§. 46.).

Vzdal-li by se některý člen postavení svého, vezme sněm říšský, a nebyl-li by sněm říšský shromážděn, tedy náležitá delegace v uvážení, jsou-li příčiny, z kterých se vzdal, důležité, a má-li se resignace přijmouti čili nic (§. 49.).

(V dalších dvou §§. jedná se o odpovědnosti společného ministerstva.)

Kromě záležitostí výše jmenovaných, které se dle pragmatické sankce pokládati mají za společné, jsou i jiné záležitosti velmi důležité, které nejsou společné ze sankce pragmatické, mohou však jednak z příčin politických, jednak proto, že prospěch obou stran toho vyhledává, příhodněji se vyřizovati společným umlouváním, nežli zvláště o sobě (§. 52.).

Co dluhů státních se týče, nemohou Uhry dle svého ústavního postavení po právu stíženy býti dluhy takovými, které byly učiněny bez řádného svolení země (§. 53.).

Nicméně jest země hotova, vzíti na sebe část dluhů státních a učiniti k tomu konci způsobem vyjednávání s jinými zeměmi Jeho Veličenství úmluvu jakožto svobodný národ se svobodným národem (§. 55.).

Budoucně pak bude záležitost úvěrní společná tehda, když Uhry a ostatní země Jeho Veličenství za příčinou svého prospěchu budou míti za příhodné, aby učinily společně novou výpůjčku. Šlo-li by o takovou výpůjčku, nařídí se vše společně, co se vztahuje k učinění smlouvy takové a k výminkám, s kterými se bude peněz vypůjčených užívati a s kterými se budou tyto peníze spláceti. Ustanovovati však, má-li se nějaká výpůjčka společně učiniti, přísluší v jedné každé případnosti, pokud Uher se týče, uherskému sněmu říšskému (§. 56.).

Mimo to prohlašují Uhry tímto usnešením slavně, že mocí základního pravidla pravé konstitučnosti, dle

něhož nemůže země bez svého přivolení dluhy stížena býti, ani budoucně neuznají, že by byly kterým dluhem státním vázány, při jehož zavádění nebylo dáno přivolení země dle zákona a určitě vyslovené (§. 57.).

Také společnost záležitostí obchodních nezakládá se v pragmatické sankci (§. 58.).

Ješto však potřeby Uher a ostatních zemí Jeho Veličenství velmi často obapolně se stýkají a tyto styky jsou důležité, prohlašuje sněm říšský, že k tomu jest ochoten, aby se v příčině obchodních záležitostí koruny uherské se strany jedné a mezi ostatními zeměmi Jeho Veličenství se strany druhé čas od času učinil spolek celní a obchodní (§. 59.).

Také ustanoviti se mohou v příčině daní nepřímých s výrobky průmyslními úzce spojených, a v příčině jich stejného vyměřování a hospodaření s nimi taková pravidla, aby to neb ono zákonodárstvo aneb ta neb ona vláda odpovědná nečinila u věci této nižádného opatření, které by mohlo s sebou přinesti zkrácení příjmů strany druhé (§. 63.).

Kromě toho ustanovilo by se také, kdo má dohlížeti a jak by se mělo dohlížeti k tomu, aby se na všech liniích celních stejným způsobem předsešlo, a vyřklo by se, že příjmy celní mají se obrátiti na zapravení potřeb společných; suma těchto příjmů srazí se tedy předkem od sumy společných vydání (§. 64.).

Poněvadž železnice jsou jedním z hlavních prostředků ku zvelebení obchodu, bude se moci, když se bude činiti spolek celní a obchodní, úmluvou ustanoviti, v příčině kterých železnic potřebí jest k dobrému obou stran opatření společných a až kam tato opatření vztahovati se mají. V příčině všech jiných železnic přísluší opatření činiti a nařizovati jedině tomu ministerstvu a sněmu říšskému, jehož krajinou každá železnice jde (§. 65.).

S obchodem úzce spojeno jest také ustanovení mince a obecného rázu peněz. Jest toho tedy nejen žádati, ale pro dobré každé strany i potřebí, aby jak mincovnictví tak i ráz peněz byly stejné ve všech zemích, které náležejí k spolku celnímu, ježto se má učiniti. Když se tedy bude činiti spolek celní a obchodní, bude třeba, aby se také o mincovnictví a o ráz peněz zvláště vyjednávalo a opatření učinilo (§. 66.).

Když se ustanoví částka společného vydání a učiní se spolek celní, postaví se zároveň na jisto příspěvek roční k dluhu státnímu, jejž na sebe vezmou Uhry, a to volnou úmluvou (§. 67.).

Tento článek XII. uherských zákonův od r. 1867 základem jest nynějšího zřízení rakouské říše. Cislajtánští Němci vidouce nezbytí přijali narovnání dle tohoto způsobu, které mělo přirozeně za následek, že se musily únorové patenty, na kolik se vztahovaly k zemím předlitavským, ustanovením řečeného článku uherského přizpůsobiti. Za tou příčinou změnily se na říšské radě vídeňské únorové patenty z r. 1861 „ústavou“ tak zvanou „prosincovou“ (ze dne 21. prosince 1867), kterážto ústava prosincová prohlášena jest za platnou v Čechách, v Dalmatsku, v Haliči a Vladimirsku s Krakovem, v Rakousích pod Enží a nad Enží, Salcpursku, Štyrsku, Korutanech, Krajinsku, Bukovině, Moravě, Slezsku, Tyrolsku a Vorarlberku, Istriansku, Gorici a Gradištsku, též v městě a v okršlku Trstském“ — čili krátce řečeno v Předlitavsku.

§. 9. Nynější zřízení v zemích neuherských

má býti dle řečené prosincové ústavy (z r. 1867), jak následuje.

V čele správy zemí cislajtánských stojí ministerstvo cislajtánské, odpovědné radě říšské vídeňské, která se skládá ze sněmovny panské a ze sněmovny poslanecké. Údy sněmovny panské jsou: 1. rodem zletilí princové císařského domu, 2. dědiční údové čili zletilé hlavy cislajtánských rodů šlechtických, které v královstvích a zemích říšskou radou zastoupených rozsáhlými statky vynikají a kterýmž císař pán důstojenství dědičných rad říšských propůjčí, 3. všickni arcibiskupové a biskupové, jimž přísluší důstojenství knížecí, 4. mužové výteční, kteří sobě o stát neb církev, vědy neb umění zásluh dobyli a jež císař pán za doživotné údy do sněmovny panské povolá.

Počet členův panského domu není tedy určen; vláda může do něho povolávat, koho chce. Ležíť na bíledni, že každé ministerstvo bude hledět povoláváním doživotných členův do panské sněmovny většinu si v ní pojistit.

Do sněmovny poslanecké přicházeti má 203 poslancův zvolených, jenž mají voliti se od sněmův zemských a sice od sněmu:

království českého	54
dalmatského	5
halického	38
rakouského pod Enží	18
„ nad Enží	10
salcburského	3
štyrského	13
korutanského	5
krajinského	6
bukovinského	5

moravského	22
slezského	6
tyrolského	10
vorarlberského	2
istrianského	2
goricko-gradištského	2
terstského	2.

Poněvadž však již za Schmerlinga pozorována nechuť některých sněmův a i sněmovních stran k vykonávání voleb do říšské rady, ustanoveno výslovně: „že může císař pán nařiditi (když by jakýkoliv sněm volby do říšské rady odepřel), aby byli v obvodech, městech a korporacích říšští radové přímo voleni. Toto přímé volení staň se tím způsobem, že údové sněmovny poslanecké, kolik jich dle zřízení zemských (únorových) na jistá skupení vychází, zvolí se skrze voliče téhož skupení, již mají právo voliti do sněmu.“ V Čechách, na Moravě a ve Slezsku považuje se třída velkostatkářská za jeden sbor volící; má-li pak několik měst, městysů nebo jiných míst přímou volbu společně vykonati, jest každá z těchto osad o sobě místem volebním, což platí i o komorách obchodnických a živnostnických jakož i o obcích venkovských, v nichž je každé místo, v kterém se volí do sněmu, také místem volebním k vykonání přímé volby.

Rada říšská svolává se každý rok, pokud možná, v měsících zimních. K působnosti její přísluší:

a) zkoušeti a schvalovati smlouvy obchodní a takové smlouvy státní, jimiž by se říši nebo některé části její uložilo nějaké břemeno aneb některým občanům nějaký závazek, nebo jimiž by se stala nějaká změna v obvodu království a zemí v radě říšské zastoupených;

b) příslušejí k ní všeliké záležitosti, ježto se vztahují ke způsobu povinnosti vojenské, též k tomu, jak se má tato povinnost spořádati a jak dlouho má trvati, mimo to a zvláště přísluší k ní výroční povolování vojska, ježto se má postaviti, a obecná ustanovení, týkající se dávání přípřeže, a stravování i ubytování vojska;

c) náleží k ní, ustanovovati na jisto předchozí rozpočty státního hospodářství, a zvláště dávati výroční povolení k vybírání daní, dávek a důchodků; zkoušeti závěry počtů státních a resultátů hospodaření s financemi, dávati absolutorium; zaváděti nové výpůjčky, konvertovati nynější dluhy státní, prodávati, zjinačovati neb zavazovati nemovité jmění státní; kromě toho k ní náleží zákonodárství v příčině monopolů a regalií a vůbec všeliké záležitosti finanční, ježto jsou královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným společné;

d) přísluší k radě říšské pořádati peněžnictví, mince a bankovnictví cedulní, též věci celní a obchodní, telegrafství, poštovnictví, železnice, plavbu a jiné komunikace říšské;

e) náleží k ní zákonodárství kreditní, bankovní, privilejní a živnostenské, vylučujíc zákonodárství, týkající se práv propinačních, též zákonodárství v příčině míry a váhy a ochrany známek a vzorů;

f) přísluší k ní zákonodárství medicinální, též zákonodárství v příčině ochrany od epidemií a nemocí dobytčích;

g) zákonodárství v příčině práva občanství státního, práva domovského, policie nad cizinci a pasovnictví, jakož i sečtení lidu;

h) zákonodárství v příčině poměrů konfesionálních, v příčině práva spolčování a shromáždování se, v příčině tisku a ochrany duchovního majetku;

i) náleží radě říšské, ustanovovati základní pra-

vidla vyučování na školách obecných a na gymnasiích, a dávati zákony v příčině universit;

k) přísluší k ní zákonodárství v příčině soudnictví trestního, trestání policejního a práva občanského, vyjímajíc zákonodárství, týkající se vnitřního zřízení knih veřejných a věcí takových, ježto dle zřízení zemských a dle tohoto zákona základního náležejí k působnosti sněmů; mimo to přísluší k radě říšské zákonodárství v příčině práva obchodního a směnečného, námořského, horního a lenního;

l) přísluší k ní zákonodárství v příčině základů organisace úřadů soudních a správních;

m) náležejí k radě říšské zákony, ježto vydány budou za příčinou ve skutek uvedení státních zákonů základních o obecných právích občanů státních, o soudu říšském, o moci soudcovské, vládní a vykonavací, a ježto se tam přivádějí;

n) náleží k ní zákonodárství v příčině věcí, kteréž se vztahují k povinnostem a poměrům jednotlivých zemí mezi sebou, a

o) zákonodárství, týkající se toho, jak se vyřizovati mají záležitosti, které dle úmluvy, se zeměmi ke koruně uherské náležejícími učiněné, prohlášeny jsou za společné.

Všeliké jiné věci zákonodárské, kteréž nejsou výslovně radě říšské vyhraženy, příslušejí k působnosti sněmů království a zemí v radě říšské zastoupených a budou v těchto sněmích a s nimi způsobem ústavním vyřizovány.

Pakli by se však některý sněm usnesl na tom, aby ta neb ona věc zákonodárská, jemu zůstavená, byla vyjednávána a vyřizována v radě říšské, přenešena bude věc taková v případnosti této a pokud se týče tohoto sněmu, v působnost rady říšské.

Bylo-li by však v tom čase, když rada říšská není shromážděna, zapotřebí, učiniti nějaké pilné opa-

tření, k němuž dle ústavy se vyhledává přivolení její, tedy se může pod odpovídáním veškerého ministerstva císařským nařízením učiniti, pokud nemá za účel nějaké změny základního zákona státního, nemá se jím nijakého trvalého břemena na poklad státní uvaliti, a pokud se netýče prodeje nějakého statku státního. Taková nařízení mají moc zákona prozatím vydaného, když se v nich všichni ministři podepíší a když se vyhlásí, táhnouc se výslovně k tomuto ustanovení základního zákona státního.

Moc zákona těchto nařízení pomine, když by vláda opominula, předložiti je ku schválení radě říšské, která se nejprvé po jich vyhlášení sejde, a to předkem sněmovně poslanecké ve čtyřech nedělích po jejím sejití, aneb když by taková nařízení nebyla od té neb oné sněmovny rady říšské schválena.

Veškeré ministerstvo odpovídá z toho, aby se takovým nařízením, jak mile pozbyla moci zákona prozatím vydaného, ihned platnost odňala.

Říšskou radu svolává, odročuje a rozpouští císař pán.

Sněmům zemským zůstaveno, jakož se vidí, velmi skrovné pole činnosti, ještoť všechny poněkud jen důležitější věci odkázány jsou k působnosti říšské rady. Únorové patenty prohlásily za zemské záležitosti: 1. všechna nařízení ohledem: *a*) vzdělání země; *b*) veřejných staveb, které se zapravují z prostředkův zemských; *c*) ústavův dobročinných vydržovaných z prostředkův zemských; *d*) rozvrhu a skládání účtův zemských jakož i stran příjmů ze zemského jmění jdoucích, neméně i stran ukládání daně za potřebami zemskými a upotřebení úvěru zemského a stran řádných i mimořádných zemských výloh. 2. Zemští sněmové mohli činiti ustanovení v oboru všeobecných (cislajtánských) zákonův vzhledem:

a) k záležitostem obecním; *b*) záležitostem náboženským i školním; *c*) přípřeži, stravování i ubytování vojska; konečně 3. mohli činiti nařízení v jiných blahobytu a potřeb zemských se týkajících předmětech, které se jim zvláštními příkazy přidělily.

Mají pak tyto země cislajtánské své zvláštní sněmy:

Dolní Rakousko;	na sněmě	zasedá	66 zástupcův,
Horní Rakousko;	„	„	50 „
Solnohradsko;	„	„	26 „
Tyrolsko;	„	„	68 „
Vorarlberg;	„	„	20 „
Štyrsko;	„	„	63 „
Korutansko;	„	„	37 „
Krajinsko;	„	„	37 „

Trst, jehožto městská rada je zároveň zemským sněmem;

Gorice i Gradiška;	sněm	má	22 zástupcův;
Istrie;	„	„	30 „
Dalmácie;	„	„	43 „
Čechy;	„	„	241 „
Morava;	„	„	100 „
Slezsko;	„	„	31 „
Halič;	„	„	150 „
Bukovina;	„	„	30 zástupcův.

Sněmů není tedy v Cislajtánii nižádný nedostatek.

K rozhodování sporů o kompentencí a v příčině sporných věcí veřejného práva zřídí se královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným říšský soud (z rady říšské), jenž bude rozhodovati ve sporech mezi úřady soudními a správními, mezi sněmy zemskými a úřady vládními, mezi autonomními orgány zemskými a ve stížnostech občanův pro porušení práv politických.

Ustanoveno tolikéž, že má císař pán, uvazuje se u vládu, učiniti u přítomnosti obojí sněmovny rady říšské slib přísežný: „Že chce základní zákony království a zemí v radě říšské zastoupených neporušeně zachovávati a dle nich a zákonův obecných panovati.“ Tolikéž všelicí služebníci státní, činíce přísahu služební, povinni jsou také přísahati, že chtějí základní zákony státní neporušeně zachovávati. —

Nynější chvíle nemůže se ovšem říci, jak se asi dlouho toto zřízení cislajtánské udrží a jak se bude dále vyvinovat. To však může se na dobro tvrdit, že mají Němci v úmyslu, co možná nejvíce věcí přenášet ze zemských sněmův do říšské rady, v níž mají většinu pojištěnou, v kterémžto ohledě hledí své vlastní sněmy zemské naschvál zkracovat, nechtíce mnohdy ani jednati o vládních předlohách pod zámínkou, že o nich nejlépe může rozhodnout říšská rada. Vláda sama jde za centralizací neuherských zemí, tvrdíc, že měly tyto po všechny minulé časy společné instituce (vyšlé od absolutistické vlády) a že proto jim sluší společné zákonodárství ve všech důležitějších věcech. Není se proto nadíti, že by při takovýchto poměrech přirozeně rozšiřovala se činnost zemských sněmův.

Známoť, že se takovéto zřízení státní v zemích neuherských potkává s mnohým odporem nejen u slovanského obyvatelstva nýbrž i částečně u německého jako na př. v Tyrolsku. Příčiny toho odporu jsou rozličné. Vedeť se na mnoze stížnost na to, že únorovými patenty dány jsou zemím volební řády z absolutistické moci vladařovy, ačkoliv některé země mají své starší volební řády (jako Čechy, Morava, Tyrolsko), kterých šetřeno nebylo.

Vedeť se též na mnoze stížnost na to, že zejmena ve slovanských zemích (v Čechách, Moravě, Slezsku, Dalmácii atd.) dotčené volební řády vzhledem k většině obyvatelstva umělé jsou, nadržujíce v přílišné míře menšinám obyvatelstva, následkem čehož se stává, že zemští sněmové mnozí nezastupují věrně většiny obyvatelstva. Vedeť se na mnoze stížnost na to, že se zřízením cislajtánské rady říšské státní práva jednotlivých zemí (na př. Čech) porušila; tolikéž se domnívají neněmecké národnosti, že není v zřízení cislajtánském bezpečné záruky. Následkem toho odpírají zástupcové slovanského obyvatelstva v Čechách i na Moravě po tu chvíli všeliké obeslání říšské rady ze své strany; jiní cislajtánští Slované jako Poláci, Rusíni, Slovenci i dalmatinští Horváté ji sice obeslali, avšak na díle jenom s nechutí, což také platí o německých Tyrolcích. Tak se mají věci, béře-li se ohled na statistická dáta (6,400.000 Němcův a 12,200.000 Neněmcův); hůře je však, přihlédne-li se k zemím co takovým: jsouť totiž mezi nimi zrovna takové země, které jsou nejdůležitější v každém ohledě pro stát a jejichž mínění v těch věcech není nezávažné. Poukázati třeba pouze na české, polské i slovinské země; tolikéž na Dalmácii, která vlastně k Horvátsku přináleží a na Tyrolsko.

Jakož na svém místě vylíčí se, jest se Cislajtánii nyní také potýkati s finančními břemeny, kteráž v míře nebývalé ji tíží.

Z těchto všelikých příčin uznalo se za dobré, aby vydaly se pro Cislajtánii jisté zákony způsobu „liberálního“ a proticírkevního, z nichž jmenovati sluší: zákon o odpovědnosti ministrův, o moci soudcovské, o soudech manželských světských a o uzavírání sňatkův manželských před úřady svět-

skými, zákon o postavení školy k církvi, o mezináboženských poměrech občanův státních, o právu shromažďovacím a spolčovacím a co vrchol tohoto směru zákon o obecných právích občanův státních. Předposlední článek 19 tohoto zákona ustanovuje: že „mají všichni národové v státě rovné právo a každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati řeč svou.“ Tolikéž „se uznává rovné právo všech v zemích obvyklých řečí ve škole, úřadě a v životě veřejném.“ Item: „v zemích, v kterýchž bydlí několik národů, zřízena buďte veřejná učiliště tím způsobem, aby se každému národu dostalo náležitých prostředků vzdělati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen učiti se druhému jazyku zemskému.“ Zároveň ovšem dáno vládě právo, nejdůležitější zákony ústavní v případě potřeby na čas a v některém místě zastaviti.

§. 10. Zřízení uherského státu.

Zřízení uherského státu zakládá se dílem na starších institucích, které se byly během času tam vyvinuly, dílem na uherských zákonech od r. 1848, změněných zvláštními zákony z r. 1865 až 1867, z nichž je ovšem nejdůležitější článek XII., na svém místě v hlavním svém obsahu sdělený.

Uherský stát sestává z užšího království uherského, z trojjednoho království (Horvátska, Slavonie, Hranice i Dalmácie), od kteréhož Dalmácie a Hranice odtržena jest; Hranice patří v příčině svého vojenského zřízení pod říšské ministerstvo vojenství a Dalmácie k Cislajtánii; konečně ze Sedmihradska. Této chvíle jest tolikéž Řeka se svým okršlkem sporná mezi Uherskem a troj-

jedním královstvím; obě se jí domáhají; Řeka sama kloní se rozhodně k Uhersku.

Do roku 1848 mělo Sedmihradsko samostatné postavení, těšíc se ze své vlastní dvorní kanceláře, svého gubernia, soudnictví a zákonodárství svého (majíc své zemské sněmy). Trojjedno království nemělo kanceláře, ani místodržitelské rady ani nejvyššího soudu vlastního jsouc v těch věcech podřízeno Uhersku; byloť tolikéž zastoupeno na uherských sněmích souborně (kollektivně: per nuntios): nicméně užívalo vedlé svého domácího zákonodárství (sněmův domácích) takých práv i výsad mnohonásobných, že považovalo se za „družné království“ (regnum socium).

Centralizační směr Maďarův změnil zákony uherskými z r. 1848 tento poměr Sedmihradska i trojjednoho království podstatně. Článkem VII. ustanoveno úplné spojení (unie) Sedmihradska s Uherskem, kteréžto spojení také sněm Sedmihradský stvrdil, ač odtud krvavá válka občanská vznikla, ješto většina Sasíkův i Rumunův odporovala. Tato unie obnovena jest nynějšího času, neboť již dne 25. prosince r. 1865 vykonaly se volby v Sedmihradsku do uherského sněmu; narovnáním pak mezi vládou a uherským sněmem z r. 1867 — obnovením totiž uherských zákonův z r. 1848 — potvrdila se z novu tatáž unie. Následkem toho zbaveno jest Sedmihradsko své dvorní kanceláře, svého gubernia a svého vlastního zákonodárství (sněmův zemských); dostaloť se pod uherské ministerstvo a i pod uherský sněm, v jehožto dolní komoře jest nyní 75 poslanci zastoupeno. V panské komoře mají vedlé sedmihradských regalistův místo a hlas velicí župani, vrchní kapitáni a vrchní sudí královští komitátův, okresův Fogarašského a Naszodského a

stolic sikulských jakož i hrabě Sasíkův. Dosavadní pojmenování sedmihradského území dle zvláštních politických národností a spojené s tím druhdy výsady a privileje zrušeny jsou na újmu Sasíkův, aniž by Rumuni byli tím získali. Uherskému ministerstvu dala se moc: „aby když a pokud mu se potřebným vidí, pod vlastní odpovědností ustanovilo královského komisaře v Kološi, opatřeného příslušným personálem.“

Jinými slovy: když vznikne v Sedmihradsku velmi tuhá opozice (obyvatelův 1,927.000; mezi nimi jenom 517.500 Maďarův), pošle se tam maďarský Haynau.

Unie Sedmihradska s Uhry dělá Sasíkům i Rumunům hlavně proto velikých starostí, ježto se jim odňala možnost, vymaniti se z nadvlády maďarského plemene, což by jedině na domácích sněmích nikoliv ale na uherských, kamž nyní výhradně odkázáni jsou, docíliti se dalo. Proto se sešli nejnověji rumunští výtečníci u velikém počtu 5. května 1868 v Balašfalvě a usnesli se k uhájení práv o následující resolucí: „Přihlížejíce k všeobecné nespokojenosti, přihlížejíce k patrnému nebezpečí, v němž octl se národ rumunský, jazyk a náboženství jeho následkem nynějšího stavu věcí, přihlížejíce k tomu, že nelze nehodě té jinak odpomoci, než uskuteční-li se zásady rovnosti jak v národním tak i v náboženském ohledu; z povinného citu k vlasti i národu, jež octly se na pokraji propasti, kde není pro ně jiné spásy, než v uspokojení spravedlivých přání našeho národa, který tvoří valnou většinu obyvatelstva sedmihradského: prohlašujeme, že chceme nezvratně setrvat na zásadách a požadavcích, k nimž přiznal se národ rumunský způsobem slavným v zákonní své hromadě obecné ze dne 15. května 1848 a

sice: 1. Prohlašujeme se pro samosprávu Sedmihradska na základě diplomu Leopoldova a pragmatické sankce. 2. Prohlašujeme se pro obnovení zákonů sněmu sibíňského z r. 1863 a 1864, které od příslušných činitelů zákonodárství přijaty, od Jeho Veličenstva schváleny, uveřejněny a k praktickému provozování odevzdány byly a jimiž národ rumunský za národ královinský (rovnoprávný) uznán a jazyk i náboženství jeho zaručeny mu byly. 3. Prohlašujeme se pro otevření zemského sněmu sedmihradského podlé řádu opravdově národního, podlé práva a ve smyslu usnesení, jakéž učinila rumunská menšina na feudálním sněmě zemském v Kološi r. 1865 (volební řád vzat byl z roku 1790—1791, aby Maďaři dostali většinu, kteráž by vykonala volby do uherského sněmu), poněvadž nemůžeme pokládati zemský sněm pešťský za oprávněný, aby mohl hotoviti platné zákony pro Sedmihradsko, jakož i nemůžeme ony Sedmihradčany, kteří sněmu toho účastní se, považovati za legální zástupce země naší. Přihlížejíce k tomu, že nezbyla nám za nynějších poměrův jinaká půda, abychom přesvědčení svému mohli zjednati průchodu, přestáváme jedině na tom, že je pronášíme veřejně, abychom alespoň tímto způsobem vykonali povinnost svoji jakožto státní občané a zároveň vládě službu prokázali, odhalujíce zjevně nepříznivé smýšlení, jež spůsobila chováním svým v záležitostech sedmihradských.“ Mimo pronásledování těch, jichž se týkalo, nemělo ovšem prohlášení toto žádných výsledkův jiných.

Šťastnější bylo trojjedno království, kterému Deák r. 1861 nabízel „bílý list“, aby jej vyplnilo výminkami, pod jakými by chtělo obnoviti svůj starý spolek s Uherskem. Dualizmus zavedl se ovšem bez jeho svolení, nicméně nahlídlo se

v Pešti, že zákony uherské z r. 1848 nedají se v trojjednom království jednostranně a bezohledně provesti, poněvadž, nebyvše tam r. 1848 prohlášeny, ani formálně tam platnými nestaly se. Proto sešli se oba královinští odborové vyslaní od sněmův horvátského i uherského r. 1868 v Pešti, aby vypracovali návrh o budoucím poměru trojjednoho království k Uhersku. Dříve ovšem změnil se volební řád pro sněm horvátský, takže následkem toho horvátští Maďaroni dodělali se na něm většiny.

Vzhledem k celistvosti trojjednoho království byli Maďaři v některých věcech povolni a v jiných nebyli. Řeku s jejím okršlkem neuznali za část území horvátského; poněvadž však i maďaronský odbor horvátský v této věci nechtěl povoliti, neučinilo se definitivné rozhodnutí, ačkoliv nelze pochybovat, že Horváté Řeku ztratí. Za to uznali Maďaři v zásadě, že Hranice s Petrovaradínským plukem a Dalmácie k trojednomu království patří. Vzhledem k Hranici, kteráž stojí napořád ještě pod říšským ministerstvem vojenským, vyřčeno, že „Uhersko bude hledět, aby se spojila s provinciálem horvátsko-slavonským v zákonodárném, správním i soudním ohledě.“ Tolikéž bude „na základě práva uherské koruny žádati se za připojení Dalmácie k Horvátsku. Stranu výminek tohoto připojení sluší vyslechnouti i Dalmácii.“

V národním ohledě osvědčili Maďaři dokonalou povolnost. Ve veškerém území horvátsko-slavonském je řeč horvátská jazykem úředním v zákonodárství, ve správě i při soudech. Uvnitř hranic Horvátska i Slavonska je horvátský jazyk také úředním jazykem společných (uherských) vládních orgánův. „Horvátsko-slavonské žádosti z Horvátska i Slavonie přijímati bude i společné

(uherské) ministerstvo a odpoví na ně v témž jazyku.“ Zástupcové Horvátska i Slavonie mohou také na říšském (uherském) sněmě i v delegacích užívati horvátského jazyka. Korunovační diplom má též vydávat se v horvátském jazyku, jakož i zákony uherského sněmu, na kolik se budou vztahovat k společným (uhersko-horvátským) záležitostem, mají vycházeti také v horvátském původním jazyku s podpisem Jeho Veličenství.

Samospráva a svézákonnost Horvátska i Slavonie jeviti se bude v následujících věcech.

Při uherském ministerstvě ustanoví se zvláštní horvátský ministr bez portefeuillu. Bude sídleti v Pešti, bude členem ministerské rady s právem hlasování, avšak nebude odpověden horvátskému sněmu nýbrž sněmu uherskému. Horvátská dvorní kancelář rozpustí se.

V čele horvátské vlády státi bude bán se sídlem v Záhřebě; bude jej jmenovat k návrhu a s podpisem předsedy uherského ministerstva Jeho Veličenstvo. Nebude však více bánem c. k. generál, jak bývalo doposud k vůli Hranici, nýbrž civilní důstojenství bánské oddělí se úplně od vojenského, takže budoucně žádná vojenská osoba nesmí mít na občanské záležitosti trojjednoho království vlivu. Zdá se, že v tom ohledě historie Jellačiče bána rozhodla. Bán horvátský bude členem horní komory na uherském sněmě, ale nebude členem sedmipanské tabule uherské (nejvyššího dvoru soudního), jakož bývalo do r. 1848. Příčina leží na snadě; do r. 1848 byla sedmipanská tabule uherská nejvyšší soudní instancí také pro Horvátsko i Slavonii, od r. 1861 má však trojjedno království svou vlastní tabuli sedmipanskou (nejvyšší soud), která mu i příště zůstane.

Horvátsko i Slavonie podrží svou vládu zemskou, odpovědnou sněmu horvátskému, pro věci politicko-administrativné, soudní a školsko-církevní, v kterýchžto věcech uherská ministerstva, jichž se týče, nebudou míti pravomocnosti v Horvátsku i Slavonii. Trojjedno království podrží též svůj domácí sněm se zákonodárstvím a s výkonnou mocí v řečených záležitostech. Avšak rozpočtu finančního, přiměřeného této samosprávě, Horvátsko i Slavonie nedostane; všeliké finanční záležitosti podřízeny jsou výhradně uherskému ministerstvu a uherskému sněmu; zavázalo se Uhersko pouze, že vybravši z Horvátska svými vlastními orgány všeliké daně Horvátům na jejich domácí výdaje ročně vyplatí z daní horvátských 2,200.000 zl. čili 45 pct.

Všechny jiné záležitosti, vyjma politicko-administrativní, soudní a školsko-církevní prohlášeny jsou za společné uhersko-horvátské; budou se proto vyřizovati na uherském sněmě a od uherského ministerstva, které působnost v těch věcech i v trojjednom království vykonávati bude. Na uherském sněmě budou Horvátsko i Slavonie (vyjma Rěku) zastoupeny 29 poslanci, jež vyšle záhřebský sněm do dolní komory; do horní komory uherského sněmu vyšle záhřebský sněm kromě toho ještě dva poslance, avšak v této horní komoře mají místo i hlas tolikéž všichni magnáti a církevní i světští hodnostáři horvatsko-slavonští (biskupové, opatové, velicí župani), kteří tam zasedávali do r. 1848. Veškeří tito horvátští poslancové i hodnostáři mají však na uherském sněmě pouze ve společných uhersko-horvátských záležitostech místo i hlas. Proto se ustanovilo, aby na uherském sněmě nejdříve se vyřizovaly tyto společné uhersko-horvátské věci, tak aby pak

Horváté mohli domů na své vlastní domácí sněmy chodit.

Volby do delegac odbudou se výhradně na uherských sněmích a sice zvolí uherská dolní komora z horvátských poslancův čtyři a horní jednoho delegovaného.

Které záležitosti vyhlášeny jsou za společné uhersko-horvátské, vychází prostředně odtud na jevo, že ponechány byly záhřebskému sněmu k vyřizování pouze politicko-administrativní, soudní a školsko-církevní věci. Zejmena pak ustanoveno, aby se na uherském sněmě vyřizovaly: civilní lista Jeho Veličenstva, vojenství, finance, mincovnictví a vydávání papírových peněz, uzavírání smluv, banky, výsady, míry, váhy, ochrana vzorků, obchod, cla, telegrafy, pošty, železnice, státní silnice, řeky, přístavy a plavba, pak zákonodárství ve věcech obchodních, horních, námořních a směnečných, dále policie vzhledem k cizincům a zákonodárství o právu domovském.

Účty o daních horvatsko-slavonských podají se uherskému sněmu, avšak sdělí se také sněmu záhřebskému „k vědomosti.“

Finanční smlouva s Horvátskem platí na 10 let.

Uherské ministerstvo pro společné uhersko-horvátské záležitosti bude míti v trojjednom království své vlastní orgány.

Při uherských ministerstvech společných zřídí se zvláštní odbory pro záležitosti horvátské. „Královstvím horvátskému, slavonskému i dalmátskému dovolí se k jejich přání, aby ústřední vláda (uherské ministerstvo), na kolik bude nejvíce možno, nejen při svých horvátsko-slavonských odborech nýbrž i při svých úřadech na území řečených

království jmenovala za úřadníky rodilé Horváty.“ Závazek v tom není ovšem žádný.

Trojjedno království může užívati svých zvláštních zemských barev a svého znaku, jen že nad tímto musí být uherská koruna. Pro společné uhersko-horvátské záležitosti užívati se bude spojený erb uhersko-horvátský; tolikéž bude na sněmovně uherské vedlé uherského i horvátský prapor. Na penězích, které uherský stát bude razit, mají se do titule královského položiti slova „král horvátsko-slavonsko-dalmátský.“

Do roku 1848 stál v čele správy uherské palatin co místodržitel králův se sídlem v Pešti. Král pak vykonával svá majestátní práva uherskou dvorní kanceláří (se sídlem ve Vídni) v Uhřích a trojjednom království, sedmihradskou dvorní kanceláří tolikéž se sídlem ve Vídni v Sedmihradsku. Pod těmito dvorními kancelářemi stála místodržitelská rada v Pešti pro Uhry a trojjedno království; gubernium pro Sedmihradsko v Kološi.

Uherská i sedmihradská kancelář dvorní, jakož i místodržitelská rada v Pešti a sedmihradské gubernium v Kološi byly podřízeny pouze králi dostávajíce od něho přímo neb nepřímo (místodržitelství i gubernium) náležité rozkazy. Byly pak odpovědny pouze králi. Postavení proto těchto nejvyšších úřadův bylo takového způsobu, že sloužily zhusta za volné nástroje choutkám absolutistickým. Odtud vznikla v Uhrách snaha, aby řečené úřady odstraněny a odpovědným ministerstvem parlamentárním nahraženy byly.

V té věci zašli Maďaři roku 1848 příliš daleko, ustanovivše III. článkem zákonův z téhož roku, aby královská práva v uherském státě za

nepřítomnosti panovníkovy vykonával palatin, jehož osoba prohlášena byla za „posvátnou i nedotknutelnou“, ba jemu vyhradilo se tolikéž jen jmenování ministerského předsedy a nikoliv ministrův všech, kteří byli od tohoto předsedy voleni a od krále pouze potvrzováni. Poněvadž tím podstatně beztoho slabá páska vížící uherský stát na osobu panovníkovu u veliké nebezpečenství dána byla, změněno to na mnoze zákony uherskými roku 1867 na ten způsob, že se důstojenství palatina vůbec zrušilo, tak že mezi odpovědným ministerstvem uherským a panovníkem není žádného prostředníka více a že panovník svá práva královská nyní přímo v uherském státě vykonává. Však i jinak rozšířena jsou práva královská. Nejmenuje více pouze ministerského předsedu, nýbrž k jeho návrhu i ostatní ministry. Kdežto pak dle zákonův z r. 1848 nebylo mu dovoleno, uzavříti aneb rozpustiti sněm, dokud se nevyřídil státní rozpočet, může to nyní panovník učiniti pod tou výminkou, že svolá téhož ještě roku nový sněm.

Jakož řečeno, nemá nyní uherský stát neodpovědných dvorních kanceláří: uherské, horvátské i sedmihradské, aniž místodržitelské rady v Pešti a gubernia v Kološi. Veškerá je správa v uherském státě v rukou (sněmu uherskému) odpovědného ministerstva, sídlícího v Pešti. Sestává pak uherské ministerstvo: 1. z ministra, který je stále u osoby císaře pána, zastupuje zemi ve všech poměrech, týkajících se společně uherského státu i ostatních zemí Jeho Veličenstva; z ministrův: 2. vnitra; 3. financí; 4. veřejných prací, komunikačních prostředkův a plavby; 5. orby, průmyslu a obchodu; 6. náboženství a veřejného vyučování; 7. soudnictví a 8. vojenských záležitostí. Jeden

z těchto posledních sedmi ministrův může býti ministrem-předsedou, avšak jím může být také zvláštní 9. ministr, který pak ovšem v ministerské radě pouze předsedá nemaje zvláštního portefeuillu. Nynější ministerstvo má jenom 8 hlav, poněvadž ministr-předseda hrabě Andrássy převzal též ministerstvo vojenství. Dle narovnání s Horváty vstoupí do kruhu nynějších ministrův uherských ještě 9. (mohl by však být též desátý) ministr horvátský s právem hlasovacím avšak bez portefeuillu, jenž bude tolikéž jenom sněmu uherskému odpovědeň, ač bude zastupovati zájmy trojjednoho království v ministerské radě. Tito pak ministři mají vesměs pravomocnost v Uhrách i Sedmihradsku; v trojjednom království nemají pravomocnosti uherští ministři: 1. vnitra, 2. náboženství a veřejného vyučování a 3. soudnictví, poněvadž je Horvátsko v těchto věcech od Uherska neodvislé majíc svou vlastní v těch věcech vládu odpovědnou.

Sněm uherský „říšský“ sestává z dvou komor: z tabule magnátův a z dolní sněmovny, i svolává se co rok. V magnátské tabuli sedí z veškerých zemí uherských: *a)* všichni nejvyšší církevní hodnostáři katoličtí i pravoslavní (arcibiskupové, biskupové, patriarcha atd.), *b)* všichni tak zvaní (11) říšští baronové (bán, nejvyšší sudí, pokladník, štolba, číšník, strážcové koruny atd.), *c)* magnáti (knížata, hrabata a baroni), *d)* velicí županové, *e)* dva horvátští poslancové, od sněmu horv. zvolení, *f)* sedmihradští regalisté a hodnostáři (str. 117.).

Dolní sněmovna sestává z 334 zvolených uherských zástupcův (počítaje sem i řeckého poslance), z 75 sedmihradských (dříve jen 69) a z 29 horvátsko-slavonských poslancův, vyslaných bezprostředně od horvátského sněmu. Uherští a sedmi-

hradští členové obou sněmoven mají místo i hlas ve všech záležitostech, o nichž se na sněmě uherském jedná; horvátští pak jenom v takových věcech, které se týkají společně i Uherska i trojjednoho království.

Volební zákon z roku 1848 zrušil starobylé přednosti šlechty i tříd výsadami nadaných, uděliv všem občanům právo k volbě. Voliči jsou všichni tuzemci aneb oni, kdož občanského práva dosáhli v království a v zemích přivtělených a jsou nejméně 20 let staří, pracujíce alespoň co řemeslníci s jedním dělníkem aneb mají-li jinak stálý příjem 100 zl. anebo jsou-li tak zvanými „honoracemi“ (bez ohledu na příjmy: lékaři, advokáti, zeměměřiči, akademičtí umělci, profesoři, faráři, kaplani, vesničtí notáři a učitelové). Voliti se může každý volič, jenž jest 24 let stár a může-li v Uhrách i Sedmihradsku úplně dostáti zákonu, dle něhož diplomatickou řečí na sněmě jest maďarská. Horvátští poslancové mohou i na sněmě uherském i v delegacích užívati svého jazyka.

Ač je tedy volební zákon uherský opravdu demokratický, pojišťuje přece Maďarům i v poslanecké komoře (magnati jsou beztoho smýšlení maďarského) rozhodnou většinu, ba stojí to vůbec nesmírné práce, aby v některém ryze nemaďarském okrese volebním zvolen byl Nemaďar dle svého smýšlení, který ovšem maďarsky znáti musí. Ba ví se ze zkušenosti i to, že volby Nemaďarův na základě všelijakých protestův zavrhují se; od menšiny zvolený poslanec Maďar neb Maďaron připouští se do sněmu. A kdež nelze sehnati menšinu protestující?

Centralizační směr nynějšího zřízení v uherském státě jeví se i v institucí delegace, která se volí pouze na uherském sněmě, takže maďarská

většina má volbu úplně ve svých rukou. Málo zajisté prospívá Horvátům, že se z jejich poslancův na uherském sněmě v dolní komoře 4 a v horní jeden delegovaný vybírají, když volba neděje se pouze od horvátských poslancův nýbrž od veškerého sněmu uherského, který přirozeným způsobem vybírati si bude vždy jen takové horvátské zástupce, kteří mu budou po vůli. Proto se bude slyšet i v delegací uherské vždy jen hlas panujícího národa maďarského.

Jádrem uherského zřízení je však ústavnost municipální čili komitátní (županijská), do kteréž se obyvatelstvo veškerého státu uherského během času tak velice vžilo, že mu bez něho již ani existovati nelze. Zřízení komitátní tvoří proto podstatný rozdíl mezi západní a východní částí naší říše.

Uherský stát rozdělen jest na županie (komitáty, vármegye), jichž je v Uhrách a trojjednom království (7) celkem 56; v Sedmihradsku tolikéž počet přiměřený. Náčelníkem županie je veliký župan, jejž jmenuje král, na kolik není důstojnost tato v některé šlechtické rodině dědičná. Veškeré ostatní úřednictvo administrativné i soudní volí se od obyvatelstva na tři leta; mají pak županie netoliko samosprávu politickou nýbrž i soudní, ježto také komitátní soudy (první instance) skládají se ze zvolených soudcův. Tím způsobem nedostává se vládě v uherském státě náležitého závislého politicko-soudního apparátu, jejž má vláda v západních zemích; není tudíž lze libovolně vládnouti v Uhrách, poněvadž samosprávné komitáty mající jenom po jednom jediném královském úředníku — velikém županu — nepropůjčily by se k vykonávání neústavných nařízení.

Za tou příčinou nebude od místa poněkud šíře vyložiti županijské zřízení.

Moc velikého župana je velmi značná. On je místodržitel králův v komitátě i skládá před nastoupením v službu přísahu před hromadou, že bude věren králi i ústavě, načež se do výšky vyzdvihuje. Veliký župan je hlava politické i hospodářské správy, ba i komitátního soudnictví; on je náčelník veškerých úřadníkův županijských. On svolává komitátní hromady, předsedává v nich, odročuje je i rozpouští, otvírá i zavírá schůze, řídí jednání, hledí na plnění zákonův, prohlašuje vyšší nařízení, bdí nad mírem i pořádkem v celém komitátě, káže úřadnictvo i může každého úřadníka, který nezákonitě jedná aneb nevyřizuje své práce, shoditi ze služby a jiného prozatímně jmenovati, dokud hromada (skupština) jeho opatření neztvrdí a náležité volby nevykoná.

Na místo velikých županův může vláda výminečně na čas usazovati „administrátory“ aneb královské komisary s mocí mimořádnou. Není to nic jiného nežli zavedení „výminečného stavu“, což se vždy jen ve zvláštních případech přihází, na př. když je županie s vládou v ústavním sporu, jako bývalo nejnověji za Schmerlinga.

Županijští úřadníci („magistrát županijský“) jsou: dva podžupanové, z nichž jeden vyřizuje ve jmeně velikého župana správní a druhý soudní záležitosti.

Každý komitát dělí se na více okruží (processus) a každé okruží na více okresův (districtus). V každém okruží je jeden veliký soudce (ordinarius judex nobilium, oberstuhlrichter) a v každém okresu jeden malý soudce (districtualis jud. nob., stuhlrichter) majíce oba po jednom přísežném (jurassor, geschworner, horv. pristav). Tito

úřadníci vykonávají dvojí službu: správní i soudní. V prvním ohledě sdělují obcím nařízení vládní, nyní ministerská i nařízení komitátní; bdějí nad vykonáváním všech vyšších nařízení, popisují lid, přihlížejí k náležitému rozvržení daní, udržují v dobrém stavě mosty i cesty, starají se o obecný stav zdravotní, o veřejnou bezpečnost, o ubytování vojska a vůbec o hmotný blahobyt svých okresův. Jakožto soudcové soudí s přísežnými v rozepřích, jichž předmět nečení se výše 500 zl. Tito přísežní pomáhají soudcům velikým i malým také ve věcech správních a vykonávají soudní nálezy.

Veliký notář (horv. bilježnik) a podnotářové předkládají a čtou v hromadách komitátních všechny předměty, o nichž se má jednati, sestavují protokoly o schůzích, skládají representace na vyšší úřady a krále, vyhotovují dopisy k jiným komitátům a nižším úřadům, tolikéž sestavují instrukce pro soudce a úřadníky komitátní.

Veliký fiškál (fiscalis comitatensis) a komitátní fiškálové zastupují komitát při soudech, opatrují vše, co se týče poručnictví a sirotčinství. Při komitátních soudech zastávají úřad našich státních návladních.

Veliký kasír a kasírové komitátní (cassæ perceptor) spravují pokladnici komitátní; dříve vybírali i daně. Účetvedoucí (rationum exactor) vede kontrolu nad kassou a přehlíží účty komitátu. Archivář opatruje archiv maje k ruce registrátora.

Tito všelicí úřadníci počínajíc od podžupanův až k přísežným a k registrátorovi volí se vesměs od komitátní hromady na tři leta. Kromě nich má však každá županie ještě jiné úřadníky, kteří mají stálou službu; ustanovuje je veliký župan sám; k nim náleží: komitátní fyzik s více ran-

hojiči, inženýr, dobytčí lékař, dozorce hedbávnictví, náčelník komitátní policie (maje pod sebou komitátní pandury a hajduky t. j. policajty).

Každá županie má své hromady (horv. skupština, spravište, kongregace). Na tuto hromadu posýlá každé královské město, každá kapitule a každá obec po dvou zástupcích; hlas pak má virilní (osobně totiž může přijít a hlasovat) každý plnoletý muž, jenž má v komitátě větší nemovité jmění (my bychom řekli veliký statek), z něhož platí určitou daň; každý biskup, opat, kanovník, farář, rabín, každý, jenž patří k tak zvané honorací (královští úřadníci, advokáti, doktoři práv i lékařství, učitelé a diplomovaní inžinýrové); županijští úřadníci, fabrikanti a větší obchodníci. Na víru se ohled nebéře. Do roku 1848 měla v komitátních hromadách pouze šlechta místo i hlas; rozhodovalať zvláště nižší šlechta — tak zvaní kortesi, mať. bocskorok = šlechta bosá; poněvadž pak dala se tatáž snadno podplatit, povstalo slovo: kortešovati = agitovati, podpláceti.

Takovou valnou hromadu komitátní svolává veliký župan, anebo je-li zaneprázdněn, první podžupan pravidelně čtyrykrát do roka, jinak ovšem vždy, kdykoliv toho nutná potřeba káže. Rozdíl je mezi valnou a malou hromadou (generalis congregatio a particularis congr.); k oné zvou se všichni členové oprávnění a k této jenom ti, kdož nejblíže bydlí; avšak uzavření malé hromady musí se předkládati valné hromadě k potvrzení. Schůze obou hromad jsou vždy veřejné.

Ani jeden vážnější předmět, týkající se komitátu, nesmí se jinak vyřídit nežli ve valné hromadě; však i o tom, kterak se méně důležité věci odbyly, musí se hromadě vždy dávati vědomost. Komitátní úřadníci nemohou nic důležitějšího o své

ujmě učiniti, k čemu nebyli od hromady splnomocněni nevyjímaje ani velikého župana. Jsouť za své úřadování hromadě odpovědni.

V hromadě čtou se nejdříve vyšší přípisy (od krále a od ministerstva); ona rozhoduje o nich, jak se mají vykonati i dává úřadníkům v té příčině náležité instrukce. *Zdá-li se jí, že se vyšší nařízení neshoduje s ústavou, uzavírá, aby notář o něm ve smyslu hromady sestavil odvolání (representací) k vyššímu místu dotýčnému. V tomto odvolání rozkládá se do podrobna, proč nemůže županie přijmouti čili vykonati nařízení, jehož se týče; dotud pak, dokud se nedá odpověď, ukládá se nařízení stranou — hodí se ad acta*, při čemž se i jiné komitáty a i města vyzývají, aby téhož příkladu následovaly. Přiházívalo-li se, že vzdor svému odporu musila přece županie odhodlati se k vykonání nemilého nařízení vládního — mnohdy se za tou příčinou poslal do odporujícího komitátu zvláštní komisař královský s neobmezenou mocí — činili to úřadníci komitátní s nevolí hledíce vládě uškoditi alespoň lhostejností, nedbalostí ba i tajným podrýváním; takéť odpírali všeliké přispívání se své strany.

Na tomto ústavném právě komitátův rozbíjely jsou se po všechny časy neústavné choutky ústřední vlády; proto se směle tvrdí, že županie obránily ústavnost; dvorní kanceláře i místodržitelské rady toho nedovedly pro odvislost svých členův od panovníkův. Toto právo komitátův mělo do r. 1848 smyslu, poněvadž vyšší úřady v uherském státě nebyly odpovědny. Nyní má ovšem uherský stát odpovědné parlamentární ministerstvo, které — jakož se zdá — nemohlo by vládnouti, kdyby komitáty také jeho rozkazy a opatření, za které je beztoho sněmu odpovědno, podrobovati chtěly

kritice. Proto vznikl v Uhrách náhled, že sluší pravomocnost komitátův dle potřeby nynější doby zúžiti. Otázka tato velmi důležitá není doposud vyřízena. Přirozeno, že stojí v té věci dvě strany příkře proti sobě.

Ve valné hromadě čtou se tolikéž přípisy jiných komitátův a úřadův i rozhoduje se, jak se jim má odpovědít. Pak se rokuje o všelikých věcech, komitátu se týkajících. Též se ustanovuje komitátní příplatek: kolik má totiž každý platit na potřeby komitátní a jak se mají peníze upotřebit. Také se jedná o cestách, stavbách, ústavech, o hospodářství a průmyslu, o osvětě lidu, o školách, nemocnicích a vězeních. Hromada dává účty komitátních úřadníkův skoumati, určuje cenu masa, jmenuje odbory, které mají o jednotlivých vážných věcech porady bráti a své náhledy (operáty) příští hromadě předkládati. V hromadě se činí i přípravy k vybírání daní, k rekrutýrce, k odvrácení hrozícího nebezpečí anebo k umenšení jeho následkův jako na př. při povodních, požárech, při hladu atd. Slovem: všechny předměty, týkající se obecného dobra komitátu, přináleží hromadě valné.

Hromada nadzírá též obce veškerého komitátu bdíc nad jejich ústavným a zákonitým chováním i jednáním. Kdyby některá obec něco neústavného či nezákonitého uzavřela, prohlašuje to hromada za neplatné.

Hromada dává též zákony (statuta), které vážou každého člověka v komitátě; musí je však vyšší úřad potvrditi.

Důležito je právo valné hromady, že volí komitátní úřadníky a komitátní soudce (přísedící komitátní stolice soudní). Děje se to vždycky po třech letech. Volba se zve restaurací. Za tou pří-

činou ohlašuje veliký župan, kterého dne se to bude díti.

Velikému županu předkládají žádosti všichni ti, kdož chtějí dostati nějakou službu. On je prohlíží, aby se přesvědčil, mají-li žadatelé náležité spůsobilosti.

Veliký župan navrhuje hromadě pro každé místo tři neb čtyři kandidáty, z nichž hromada volí jednoho většinou hlasův. Za prvního podžupana musí veliký župan předložiti vždy i onoho, který tu službu doposud zastával; při jiných úřadnících nemusí tak činiti. Aby se však s hromadou neznepřátelil, kdyby snad někoho vypustil, kterého by ona ráda měla, svolává den před volbou nejvzácnější osoby a členy skupštiny na poradu (konferencí), aby se dověděl, koho by hromada nejraději viděla v té neb oné službě. Stává se, že v poradě této mnohý se navrhuje pro místo, o které snad ani sám nežádal. Mohou se pak přirozeně i ti zvoliti, kdož byli doposud ve službě.

V den volby navrhuje veliký župan nejdříve tři kandidáty pro úřad prvního podžupana. Hromada volí nejdříve pokřikem (akklamací); každý člen provolává neustále jmeno onoho, jejž chce míti zvoleného. Je-li patrně rozhodná většina pro jednoho kandidáta, vstává veliký župan i prohlašuje, že je tentýž za prvního podžupana zvolen. Slyší-li se více jmen a nemůže-li se rozeznati, za koho je většina, přistupuje se k osobnímu hlasování: každý člen hodí ceduli do hlasovací nádoby, načež se hlasy počítají; akklamace je však obyčejná. Tímtéž způsobem volí se i ostatní úřadníci. Každý zvolenec skládá před valnou hromadou přísahu věrnosti králi i ústavě.

V praxi se tato věc vyjímá na mnoze jinak, nežli by se mohlo mysliti. V uherském státě

ví se dobře, že „jaký veliký župan, takové i županijské úřadnictvo.“ Proto každá strana, která přichází k vládě, hledí nejdříve své přívržence dosadit na stolce velikých županův, kteří pak ve svém smyslu snaží se vykonati obnovu komitátního úřadnictva. K tomu jsou velikému županu různé prostředky při ruce. Jmenuje zajisté on sám jisté úřadníky komitátní, jakož na hoře podotklo se. Kromě toho radí se před volbou se svou stranou o tom, jak by své lidi nejsnáze při volbě prorazil, což se všelijak hledí provesti hlavně ovšem tím způsobem, že strana velikého župana musí k volbě přijíti ve valném množství, že musí při volbě chovati se rozhodně (mnohdy i brutálně), že se političtí protivníci nekandidují a že veliký župan prohlašuje na mnoze onoho (rozuměj přívržence svého) za zvoleného, jehožto jmeno prý slyšel většinou jmenovati při obecném pokřiku. Hromada nemá práva prohlášení velikého župana neplatným učiniti. Sluší však ihned doložiti, že všeliké tyto praktiky nepomáhají, je-li obyvatelstvo v ústavném sporu s vládou, jakož po všechny časy osvědčilo se; v takovém totiž případě jsou všechny politické strany svorny naproti vládě.

Máť proto každá změna ve vládě v uherském státě za následek, že se většinou i všeliké úřadnictvo komitátní mění, ješto strana panující dosavadní úřadnictvo vytiskuje a svými přívrženci nahražuje.

Vedlé skvělých stránek má komitátní zřízení také své špatné stránky. Úřadnictvo nemá výslužného a při neustálé obnově žádné jistoty ve službě. Přirozený bývá toho následek, že úřadníci na mnoze hledí vydíráním rychle opatřiti si jmění, aby ztrativše službu měli z čeho býti živu. A poněvadž jsou úřadníci komitátní většinou vždy jen

přívrženci *jedné* strany, nelze proti nim najíti pravé záštity dle přísloví, že „vrána vráně oči nevyklube.“ Zejmena platí to v politicko-národním ohledě, neboť co pandur to Maďar neb Maďaron, item co soudce, co úřadník a — co ministr! Kdo v těch věcech panující straně slouží, může si všelicos dovoliti bez trestu. Komitátní zřízení poskytuje proto hojnost prostředkův k utlačování obyvatelstva ve všelikém ohledě — nejvíce ovšem v národním.

Jinak je jádro uherské konstituce zdravé i zdárné, tak že by zasluhovalo následováno býti také v jiných zemích; jest v něm živý zárodek pravé autonomie, poněvadž se tatáž na samosprávě obecní i krajské zakládá, bez níž svoboda občanská i politická nikde dlouho státi a trvati nemůže; jest i zásada reformy a zdokonalitelnosti nekonečné, bez níž všecky lidské instituce hynouti musejí.

Komitátní zřízení zachovalo uherskému státu ústavnost druhdy i nyní. Tak na př. za císaře Josefa II., za Františka I. a za nyní panujícího císaře pána.

Kdežto za Josefa II. západní německo-slovanské země, dlouhým absolutizmem vyžilé, teprv po jeho smrti troufaly si vytasiti se se svými stížnostmi a požadavky, nepřestali Uhři ani za živobytí císařova činiti ustavičný odpor jeho záměrům, aneb kde nebyl možný, překážeti provádění jich pod rozličnými záminkami. Odvežení koruny uherské, úmyslné zanedbání korunovace, zaplavení země cizím úřadnictvem, vzetí uherského vojska ze země a nahražení ho vojskem německým — to vše i mnoho jiného budilo nedůvěru a nechuť k císaři. Nejvíce byl zdar jeho záměrů uváděn v pochybnost, že musilo se v platnosti pone-

chati municipální zřízení Uherska, jakkoliv zle zmrzačené a v působnosti své obmezené. Komitátní hromady měly se odbývati jen k volbě sněmovních poslanců, k vybírání subsidií (daní) a odvádění rekrutů. Toto protiústavní přenešení práv sněmu na komitáty mělo za následek, že odpor proti vládě místo jedné opory nalezl jich čtyry a padesát a že nad to užíváno bylo zvláštní zbraně komitátův, nepohnutelné lenosti naproti rozkazům vládním. Že současný odpor všech komitátních hromad vypukne, nadíti se bylo při nejprvnější příležitosti. Ta přišla, když v neblahé válce turecké po marných obětech prvního tažení polního žádána byla nová peněžná pomoc a nové vojsko. Pod nátlakem císařských komisarů ukázaly se jednotlivé županie volnými, většina pak před jinými županie Biharská (1789) rázně odepřely poslušnost. Nouze v celé zemi panující, ohromná spotřeba sil peněžných a lidských v minulém tažení polním, nedopouštějí prý ukládati lidu dalších břemen. Kdyby však to i možné bylo, nechce prý a nesmí županie žádané pomoci povoliti, poněvadž jest to výhradní právo sněmu. Županie nebyly ostrou důtkou zastrašeny ani sliby císařovými smířeny, vyjadřovalyť se ještě vášnivěji a hrozivěji. Císař, pravila nová representace Biharské županie, není snad osobně vinen špatnou vládou. Tím větší odpovědnost ale padá prý na cizí, domova nemající úřadníky, kteří ani Uhry neznají ani nemilují, ústavnost šlapou a obyvatelstvo poněmčují. Naproti tak jednohlasnému projevování obecného smýšlení odhodlal se Josef II. k dalším ústupkům. Vydal zemi klenoty říšské, zavázal se (v r. 1790) svolati sněm v běhu příštího roku a prohlásil starý způsob správy, jaký byl nalezl při svém nastoupení vlády, opět za platný. —

Jako za doby Josefinské, tak po válkách francouzských za Františka I. skrývaly se Uhry za pevný štít svých municipálních svobod a shromáždění komitátní byla střediště života politického. Poněvadž županie nejenom oprávněny byly, nařízení vládní odporem svým — tak zvanými representacemi — zastavovati, nýbrž i svobodnou volbou úřadníků vlastní správu ve svých rukou měly, potkával se zde dvůr skutečně se znamenitou mocí. Ta spočívala v tak velikém počtu osob, že úplatnost a zastrašení nenacházely žádného přístupu a ztrácely se do kruhů tak vzdálených, že vládě nebylo možná, působiti na ně vydatně bezprostředním tlakem. Smutné zkušenosti císaře Josefa, porážky, jaké tento utrpěl v boji proti samosprávě a svobodám Uherska, neodstrašovaly jeho synovce císaře Františka. Absolutní panovníci neučí se nic od zkušenosti, majíce vždy za to, že jenom nedostatek síly přinutil jejich předchůdce k povolnosti. Také měl císař František svou hru za poměrně bezpečnější, poněvadž nedráždil jako císař Josef novotami a změnami vášně národní k odporu, nýbrž způsobil jenom zastavení ústavního života, moha se nadíti ponenáhlého otupení politické uvědomělosti. Vláda nesvolávala sněm, ale nemohla zastaviti komitátní hromady. V těchto počal boj, který po třináctiletém trvání podobně jako roku 1790 skončil se s úplnou porážkou vlády. Po zákonu měl se sněm roku 1812 rozpuštěný po třech letech zase svolati. Pokud neprošla tato lhůta, podrobovaly se županie dosti trpělivě královským ordonancím. Když ale nastal rok 1815 a vždy ještě neukazovala se žádná čáka, že svolán bude sněm, tu se jaly županie odpor klásti. Reskriptem (přípisem) ze dne 29. března 1815 vybídnuty jsou komitáty

„k subsidiím v naturáliích a rekrutech.“ Odpověděly, že by vykonaly rozkaz, kdyby jim to po zákonu nařízeno bylo sněmem. A když vláda v červnu žádost svou dolehavěji opakovala, zapověděly úřadníkům komitátním uposlechnouti královského rozkazu. Naturálie se nedodaly a rekrutové neodvedli. Nic platno nebylo, že král odpověděl na representace reskripty, ve kterých hrozil nejzáhubnějšími následky svého královského hněvu a že později ani žádné representace nebyly více přijímány. Županie protestovaly nejen dále, ale činily ještě více, odepřely rekruty a kontribuce, i zapověděly svým úřadníkům vládu poslouchati. Té již jen zbývalo použiti surového násilí. Županie, kde si vrchní župan nepočínal dosti rázně, dala vláda od administrátorů spravovati, do spurných okresů poslala komisaře s rozsáhlými plnomocenstvími a shromáždiště kongregací (hromad) obsadila vojskem. Županie takovému násilí nekladly žádného zjevného odporu, nevolaly lid ke zbrani, neopovídaly králi válku, ale zvýšenou kontribuci přece nepovolily a způsobily, že ani komisaři s exekučním vojskem ji nemohli sehnati. V Zaladské županii rozešla se kongregace k rozkazu velitele vojska, zároveň však prohlásila celou správu župní za rozpuštěnou. Úřadníci, od županie zvolení a závislí, neúřadovali dále, zůstavivše všecko další řízení komisarům a vojákům. V Novohradské županii kongregace (hromada), z komitátního domu od vojska vypuzená, odbývala další porady pod košatou lípou; když pak i tam byla obklíčena, ustoupila sice násilí, ale též zastavila činnost úřadů od ní závislých. Šlechta Barské županie vyjadřila se, že nemůže přítomna býti žádnému shromáždění, jemuž předsedá komisař; od místožupana až k hajduku po-

děkovali se všichni župní úřadníci, tak že komisař nalezl komitátní dům prázdný, a nemoha s nikým obcovati, zahanben pryč kliditi se musil. Podobně stalo se i jinde. Vládní komisaři, větším dílem lidé bez vážnosti a vlivu, uvedeni jsou v zoufalost; majíce se ukázati hroznými, stali se směšnými. Jestli žádali protokoly, aby z nich vytrhali protesty hromad, zajisté nebylo jich lze nalezti. Jestli hledali pečeť župní, odkázáni jsou do archivu. Ten ale byl zavřen a klíče schovány u důvěrníků anebo ve svatyních církevních. Jestli pátrali po spisech, krčeno ramenama, jestli tázali se jednotlivců na jich daně, stavěl se lid nevědomým. Správa vázla, soudy přicházely v zmatek, a co bylo nejhoršího, také daně nedocházely. Sami úřadníci vládní prohlašovali plán, aby bez působení sněmu daně se vybíraly a na vojnu rekruti odváděli, za nemožný; komisaři pak jsouce i v soukromém živobytí od celého národu do klatby dáni, od sobě rovných co prašivci považováni, od lidu v potupných písních na pranýř staveni, radili sami ve Vídni, aby bylo na jinou dráhu zabočeno. A vláda nevěděla si konečně jiné rady i musila svolati zákonitý sněm uherský. —

Podobně se dálo i za naší doby. Nelze upříti, že onino uherští státníci (hrabě Apponnyi, Szeczen atd.), kteří poradili a vypracovali diplom od 20. října 1860, byli si dobře vědomi jeho dostihu. Že totiž županie obnovily se, bylo hlavní věcí, která poskytovala Uhrům záruku bezpečnou, že se domohou příště veškeré ústavnosti své. Tím hůře pro říši, že vídeňští státníci neměli ponětí o vlivu županií podniknuvše ústavní zápas, který za příčinou obnovených županií nemohl se jinak skončiti, nežli jak se skončil. Poněvadž pak komitátní zřízení nebylo úplně diplomem obnoveno,

trval ústavní zápas déle, nebyl však od samého počátku nikterak pochybným. Marně zavedl rytíř Schmerling v Uhrách provizorní stav, zastaviv svolávání komitátních hromad, marně byly i vojenské soudy zřízeny a svoboda tisku zrušena. Komitátní úřadníci majíce správu i soudnictví ve svých rukou vykonávali rozkazy vládní s obvyklou nedbalostí svou, nepomáhajíce nikterak vládě při vybírání daní a odvádění rekrutův, což obé obyvatelstvo jenom z přinucení dávalo majíc za to, že po zákonu jenom sněm daně i rekruty povolovati může. Avšak věčně věkův nebylo lze násilně v Uhrách vládnouti, zvláště když při obecném odporu pasivném daně se přece v určité míře nesplácely a i odvod rekrutův na mnoze vázl. Proto byl konečně ústavný spor přece jen dle přání Maďarův vyřízen.

Při takovémto zřízení nelze v uherském státě jinak vládnout nežli přísně dle ústavy, nad kterouž bdějí, když sněm nezasedá, komitáty. Polovičný absolutizm je tam zhola nemožný; úplný pak dá se provesti jenom tehdy, když se veškerá ústava zruší a místo komitátních úřadníkův v zemi ustanoví cizí c. kr. úřadníci, jako bylo za Bacha. Všeliké provozování neústavnosti při částečném trvání ústavných institucí, jako bylo za císaře Josefa II., za Františka a i nejnověji, vede jenom k neblahé porážce vlády.

Nástupce vlády čili dědic trůnu (hereditarius rex Hungariæ) je dle 3. článku zákonův od roku 1790 povinen od onoho okamžiku, kdy mu nástupnictví připadlo, dáti se v šesti měsících zákonitě korunovati; nicméně může i mezitím jenom v sou-

hlasu s ústavou panovati; privilegie udělovati však nesmí.

Korunování *) není v Uhřích pouhým obřadem, nýbrž nutným doplněním ústavnosti, nejpevnějším svazkem, jenž pojí národ s králem. Král pak musí před korunováním dáti od sebe písmo, jímž potvrzuje všechna práva i řády zemské. Toto písmo zve se korunovačním diplomem (diploma inaugurale).

Hlavní obsah korunovačního diplomu, který byl od nynějšího císaře pána vystaven, zní takto:

1. Co svaté a neporušitelné zachováme a také Naší král. mocí od jiných zachovávati dáme: král. posloupnost trůnní ustanovenou v článcích zák. z r. 1723 : 1 a 2; — korunovaci, kteráž vykonati se má ve smyslu čl. zák. z r. 1791 : 3; — ústavu, zákonní neodvislost, svobodu a celistvost území Uher a jejich vedlejších zemí. Svatě a přísně zachováme a Naší král. mocí také od jiných zachovávati dáme: zákonně platné svobody a zákony Našimi slavnými předky, korunovanými králi uherskými schválené, jakož i ty, které budoucně říšský sněm sdělá a Námi co korunovaným králem uherským schváleny budou, ve všech jich punktech, článcích a klauzulích, jak smysl a vykonávání jich společnou úmluvou krále a říšského sněmu ustanoví se, vyjma však zrušenou již klauzuli zákona Ondřeje II. z r. 1222, která počíná slovy: „Quodsi vero Nos“ a končí „in perpetuam facultatem.“ Na pojištění všeho toho sloužiti bude také Naše král. přísaha, kterou na obsah tohoto Na-

*) Korunování sestává z tří činův: vystavení diplomu (diploma inaugurale: assecuratio de observanda regni constitutione), coronatio a juramentum populo publice nuncupandum.

šeho král. diplomu složíme u příležitosti Své korunovace dle znění korunní přísahy složené od Našeho slavného předka Ferdinanda I. — 2. Svatou korunu země chovati budeme dle starého zvyku obyvatelů země a domácích zákonů vždy v zemi a dáme střežiti ji důvěrnými světskými osobami z jejího středu bez ohledu na rozdíl víry zvolenými. 3. Vtělíme opět všecky části a příslušnosti Uher a jejich vedlejších zemí, které opět se získaly, jakož i ty, které pomocí Boží budoucně opět získají se, též ve smyslu naší korunovační přísahy k jmenované zemi a jejím vedlejším zemím. 4. Kdyby, což milost Boží račiž dlouho zabrániti, vymříti měli rakouští arcivévodové v obou pohlavích, kdyby vymřeli potomci z beder císařů a králů Našeho předka Karla VI. resp. Karla III. slavné paměti, pak po jich úmrtí jasného Josefa I. a konečně po jich úmrtí jasného Leopolda I.: pak má dle ustanovení 1. a 2. čl. zákona z r. 1723 právo voliti a korunovati krále připadnouti zpět na Uhry a jejich vedlejší země a při těchto zemích dle jich starého zvyku v jich dávné platnosti a v bývalém stavu neporušeno zůstati. 5. Jakož již svrchu v I. odstavci obsaženo, jakmile budoucně takový korunovační akt v Uhrách předsevzíti bude se měti, mají Naši dědicové a potomci, dědiční králové, kteří mají korunováni býti, vždy povinni býti, aby dříve přijali v tomto diplomu obsažená ujištění a na to také přísahu složili. Přijímajíce tedy nejmilostivěji svrchu dotčenou prosbu říšského sněmu prohlašujeme dle nejmilostivější náklonnosti Svého otcovského srdce svrchu uvedené články a vše, co v nich obsaženo, v jednotlivostech i v celku za dobré a Nám příjemné a dáváme jim Svůj milostivý souhlas; slibujíce a Svým král. slovem ujišťujíce Uhry a jejich vedlejší země, že My sami vše, co napřed uvedeno, budeme zachovávati a též od Našich poddaných jakéhokoliv

stavu a stupně dáme zachovávati, jakož to tímto Svým diplomem přijímáme, schvalujeme a stvrzujeme. K čemuž na pověření a jistotu podepsali jsme tento diplom vlastnoručně a dali jsme jej přičiněním Své král. pečeti stvrditi.

Základní zákony hlavní, na nichž uherská ústavnost spočívá, vytčeny jsou v druhé adrese Deákově z r. 1861 (viz str. 84.), k. níž čtenáře tuto odkazujeme.

---

§. 11. *Společná vláda a delegace.*

Spor od r. 1860—1867 mezi ústřední vládou a Maďary týkal se, jakož jsme na svém místě pověděli, nejen ústavnosti nýbrž také státní jednoty. Aby se konečně odklidil, učinili Maďaři „z nouze“ státní jednotě XII. článkem zákonův svých z r. 1867 některé koncese, jimiž jsou se částečně změnily či zúžily zákony uherské z roku 1848. Uznalit totiž 1. jisté záležitosti za říšské, všem rakousko-uherským zemím společné („pragmatické“), čehož byl přirozený následek, že se musila pro ně ustanoviti vláda říšská i říšské zastupitelství (delegace), které ty které záležitosti ústavně vyřizovati má; 2. svolili k tomu, aby jisté záležitosti, které sice nejsou nikterak společnými, přináležejíce v Zalitavsku uherskému sněmu a ministerstvu, přece v dorozumění s vládou a zastupitelstvem cislajtánským dle stejných pravidel vyřizovány byly.

Proto rozeznávati sluší v nynější rakousko-uherské říši trojí druh obecných záležitostí: 1. společné, 2. cis- a translajtánské záležitosti, které se sice samostatně tak dobře před Litavou jakož i v uherském státě vyřizují, při nichž se však

v obou polovicích říše šetří stejných pravidel dle určitých úmluv; 3. záležitosti cis- a translajtánské, při jejichž správě a vyřizování nebéře (nechce-li) jedna polovice na druhou nižádného zřetele.

a) Společné záležitosti.

Vycházejíce z pragmatické sankce prosadili Maďaři náhled svůj, dle něhož uznány jsou za společné záležitosti jenom takové věci, které se vztahují k společné bezpečnosti a obraně. Nicméně měli na zřeteli při tom při všem zachování své ústavní, státoprávní a vnitřní samostatnosti, jakož ihned uvidíme.

Jsouť tedy společnými záležitostmi: 1. věci zahraničné a 2. některé vojenské. Poněvadž však tyto věci vymáhají též peněz, proto se prohlásil 3. náklad finanční na tyto záležitosti zahraničné i vojenské za společný.

Úmysl Maďarův nebyl *všechny* věci zahraničné, vojenské a finanční učiniti společnými, poněvadž by tím ústavní samostatnost uherského státu v nejdůležitějších věcech byla vzala za své; tvrdíť totiž Maďaři, že není ústavně samostatnou zemí, která nepovoluje daně i rekruty.

V záležitostech *zahraničných* byli Maďaři nejpovolnějšími, které proto vesměs — počítaje k nim i diplomatické i obchodní zastoupení říše — prohlášeny jsou za společné. Nicméně vyhradili si, aby mezinárodní smlouvy, při nichž jsou potřebná jistá opatření, jenom s umluvením a přivolením uherského ministerstva uzavíraly se, což již proto nutno býti se vidělo, ježto se mají sděleti uherským ministerstvem sněmu uherskému. Tím způsobem dodělali jsou se Maďaři velikého vlivu na správu zahraničných záležitostí, při kteréž

uzavírání mezinárodních smluv nejdůležitější je věcí, poněvadž na mnoze od těchto smluv závisí veškerý směr zahraničné politiky diplomatické i obchodní.

V záležitostech *vojenských* nebyli Maďaři tak velice povolnými, zůstavivše sněmu uherskému právo „doplňovati čas od času uherské vojsko a povolovati rekruty *), ustanovovati výminky, s kterými se toto povolení dá a jak dlouho má trvati služba vojenská, též činiti opatření v příčině dislokace (rozložení) a stravování vojska“ ... a pořádati občanské poměry osob k vojsku náležejících, jakož i práva a povinnosti těchto osob, ježto se nevztahují ke službě vojenské. Též ustanovování či zjinačování způsobu branného může se dít jedině s přivolením uherského sněmu.

Tyto veškeré druhy vojenských záležitostí přináležejí výhradně vládě a sněmu uherskému.

Co tedy bylo z vojenství prohlášeno za záležitost společnou? Jednotné řízení, vedení a vnitřní organisace „vojska uherského, jakožto doplňující části veškeré armády.“ Mýlil by se však velice, kdož by myslel, že tyto vojenské záležitosti společné přiděleny byly k ústavnímu vyřizování delegacím; „nařizovati v příčině všeho tohoto přísluší jedině Jeho Veličenstvu.“

Tímto způsobem zachovali si Maďaři nejdůležitější právo povolování rekrutův t. j. odvodu ročního pod výminkami, avšak položili také základ k zřízení „zvláštního vojska uherského“ vzdor ustanovení, že má býti „vedení a vnitřní organizace“ veškeré armády jednotna. Již nyní docílili toho, že se rodilí občané uherští pouze do uherských

*) Následkem branného zákona povoluje uherský sněm jenom *odvod*, poněvadž je míra řadové moci válečné na 10 let ustanovena definitivně.

plukův vřadovati smějí — do pěších i jízdeckých, — ba Jeho Veličenstvo císař pán svolil i k tomu, aby se též „zvláštní uherské pluky technické“ zřídily. Hrabě Andrássy pověděl v tom ohledě, že od nynějška uherští vojínové při obraně říše „beze jmena“ nevykrvácí se a že zákonem o společných záležitostech uherský stát nového práva dosáhl, poněvadž se „mohou Uhři míchati do vojenských záležitostí cizích“, při čemž měl na mysli právo uherského sněmu, dle kteréhož ustanovování či zjinačování branného způsobu jenom s přivolením uherského sněmu díti se může. Myslilť si nepochybně, že v tom ohledě vůle Maďarův bude závažnější nežli vůle Předlitavska.

Ve *finančních* věcech byli Maďaři málo povolnými. Svolilť pouze k tomu, aby *a) náklad na společné záležitosti zahraničné a vojenské* byl také společný, ale vymínili si při tom, aby míra, v jaké by měl uherský stát přispívati k témuž nákladu, ustanovila se vždy jenom na jistou dobu let. Následkem toho uzavřena byla smlouva, dle kteréž po deset let uherský stát přispívati bude na zapravení útrat společných záležitostí zahraničných a vojenských každého roku 30 procenty; 70 ostatních procent bude Předlitavsko platit. Po desíti letech (koncem r. 1877) má se nová úmluva o řečené míře společného nákladu uzavřít. Jest proto společnou záležitostí finanční pouze ustanovování, skoumání, schvalování a revidování (za rok minulý) rozpočtu, týkajícího se společných výloh na věci společné: zahraničné i vojenské. Při tom si však Maďaři výslovně vymínili, aby rozvrhování, vybírání a odvádění peněz, kterými bude uherský stát přispívat na společné záležitosti, vykonávalo se výhradně sněmem a mini-

sterstvem uherským: „aniž by kdo jiný v to působil.“

A kde zůstal státní dluh? „Uhry nemohou — tak se ustanovilo — dle svého ústavního postavení po právu stíženy býti dluhy takovými, které byly učiněny bez řádného svolení země.“ Nicméně „jest země hotova, vzíti na sebe část posavadních dluhů“, což se učinilo tím způsobem, že se uherský stát zavázal na zapravování úroků ze státního dluhu přispívati „stálým, nezměnitelným příspěvkem ročním v sumě 29,188.000 zl.“ a na splácení kapitálu ročním jedním millionem v penězích a 150.000 zl. v kovové minci, při čemž se vyřkla *b) „společná garancie obou polovicí říše“* vzhledem k *státovkám, lístkům mincovním a hypotečním*, které nemají dohromady sumu 400 mill. zlatých převyšovati. Smysl toho všeho není však přece jiný, nežli že se státní dluh neuznal za záležitost společnou, ba že jej uherský stát právně ze sebe svalil.

Společným prohlásil se *c) čistý užitek z důchodků celních* na ten způsob, že se má odrážeti od sumy, které potřebí na záležitosti společné. R. 1868 vynesl 7,002.000 zl. Jest to jediný příjem společného ministerstva, ačkoliv jej nespravuje a nevybírá, nýbrž pouze přijímá od cislajtánského a uherského ministerstva.

Budoucně mohla by se učiniti nová *d) společná půjčka.* V tom ohledě přísluší rozhodovati, pokud se Uher týče, jedině uherskému sněmu, má-li se společná půjčka učiniti. „Úroky se rozdělí a bylo-li by vymíněno spláceti kapitál, také toto splácení mezi královstvími a zeměmi v říšské radě zastoupenými a mezi zeměmi koruny uherské v té míře, v které toho času, kdy výpůjčka se učiní, budou oboje země k společným záležitostem

přispívati.“ Nápadno, že se nic neurčilo o tom, jak se mají vypůjčené peníze rozděliti; když by se rozdělily tak, že by Uhersko si vzalo polovičku, nebylo by to spravedlivé, poněvadž by splácení úroků a kapitálu bylo nestejné, ježto by Cislajtánie za rovnou sumu peněz musila platit 70 procent a uherský stát jenom 30.

Pro správu těchto společných záležitostí zřídilo se „společné ministerstvo“ čili říšská vláda, sestávající z ministra 1. zahraničných, 2. vojenských a 3. finančních společných záležitostí. Jest proto v Rakousku trojí ministerstvo: společné říšské, cislajtánské a uherské. V těchto tří ministerstvech nemá jediný ministr zahraničných záležitostí kollegův; za to jsou však pro záležitosti vojenské a finanční tři ministři a pro záležitosti ostatní je jich po dvou. O říšském ministerstvě ustanovilo se XII. článkem uherským z r. 1867 výslovně takto: „Ministerstvo společné nespravuj vedlé společných záležitostí zvláštních prací vládních ani té ani oné strany (rozuměj cis- a translajtánské), aniž měj v ně nějaký účinek.“ Nemá proto říšské ministerstvo v říši žádné výkonné moci, poněvadž jdou i nařízení ve společných vojenských záležitostech bezprostředně od císaře pána.

Poněvadž pak říše naše stala se r. 1860 říší ústavní, musilo se pomysliti také na zřízení zvláštního společného zastupitelstva pro vyřizování záležitostí společných. Za tou příčinou vymyslili chytří Maďaři (vlastně Deák) delegace.

K tomu cíli volí uherský sněm „říšský“ ze svých obou komor jistý počet zástupcův — delegovaných — jichž nesmí býti přes 60. V loni a letos zvolilo se právě jen 60 delegovaných. Dualizmus pak se jeví právě v tomto zřízení delegac, ježto se delegovaní volí *pouze* na uherském sněmě

od veškerých zástupcův, při čemž se ovšem béře také ohled na to, aby i Horváté i Sedmihradčané byli v delegací (onino pěti členy) zastoupeni. Jest to však proto jalové, poněvadž volbu vykonává veškerý sněm většinou maďarský, od něhož nelze očekávati, že by národní a politické odpůrce své z Horvátův a Sedmihradčanův do delegace volil. Touto delegací uherskou zabezpečili jsou si Maďaři nejen jednotu svého státu nýbrž i nadvládu svého plemene politickou i národní, poněvadž je delegace tak zřízena, že se v ní jeviti bude vždy jen jeden jediný hlas — maďarský či maďaronský, což je v podstatě to samé.

Stejný počet delegovaných volí i „ostatní země a provincie Jeho Veličenstva“ — na říšské radě. Béře se pak třetina ze sněmovny panské a dvě třetiny ze sněmovny poslanecké. Onano volí 20 údův nadpoloviční většinou hlasův; čtyřicet pak údův na sněmovnu poslaneckou vycházejících volí se tím způsobem, že poslanci jednoho každého sněmu zemského vysílají delegované dle rozdělení tuto položeného, majíce na vůli, zvoliti je ze sebe, nebo z plné sněmovny.

Volí pak absolutní většinou hlasů poslanci

z království Českého	10	deleg.
z království Dalmatského	1	„
z království Haličského a Vladimiřského s velkovojvodstvím Krakovským . .	7	„
z arciknížetství Rakouského pod Enží	3	„
z arciknížetství Rakouského nad Enží	2	„
z vojvodství Salcburského	1	„
z vojvodství Štyrského	2	„
z vojvodství Korutanského	1	„
z vojvodství Krajinského	1	„
z vojvodství Bukovinského	1	„
	29	deleg.

	29	deleg.
z markrabství Moravského	4	„
z vojvodství Horno- a Dolnoslezského	1	„
z knížecího hrabství Tyrolského . .	2	„
ze země Vorarlberské	1	„
z markrabství Istrianského	1	„
z knížecího hrabství Gorického a Gradišťského	1	„
z města a okršlku Terstského . . .	1	„
	40	deleg.

Jak viděti, jest patrný rozdíl mezi volbou delegace na sněmě uherském a v říšské radě. Onde volí veškeři poslanci nemajíce jiného závazku, nežli aby jistý (skrovný) počet horvátských a sedmihradských zástupcův dle své libosti vybrali; tuto (na říšské radě) volí poslancové jednoho každého sněmu zemského o sobě jistý počet delegovaných, čeští zvláště, moravští zvláště atd. majíce při tom na vůli, aby buď ze svého středu vybrali si delegované anebo i z poslancův jiných zemí. Z Čech na př. má se do delegace volit 10 zástupcův. Na volbu těchto delegovaných z Čech nemají vlivu Nečeští radové říšští, neboť ji vykonávají pouze radové říšští, kteří z českého sněmu byli vysláni; nepotřebujíť však tito radové říšští čeští delegované volit výhradně ze svého středu, naopak mohou jednoho neb druhého delegovaného anebo všechny také si vyhledat mezi poslanci jiných sněmův (z moravských, slezských, rakouských atd. říšských radův). V podstatě ovšem je výsledek volby delegovaných roveň volbě na uherském sněmě. Neboť kdyby i veškeři radové říšští z Čech, Moravy, Haliče, Dalmátska, Krajinska, Bukoviny, Istrie a Gorice byli horliví národovci, nebyli by jimi zvolení delegovaní ve většině naproti delegovaným německým (26 = 34), poněvadž panská

sněmovna většinou německá volí 20 členův nadpoloviční většinou hlasův. Proto mají Němci a i Maďaři většinu v delegacích pojištěnou, nehledě ani k tomu, že zřízením tímto béře se veškeré Cislajtánsko podobně za jednu jedinou státní skupeninu jakož i Zalitavsko.

Volba delegovaných platí jenom na jeden rok; delegace pak scházejí se střídavě jednou ve Vídni a po druhé v Pešti.

Navrhnuvše společné zastupitelstvo říšské ve způsobě delegací, věděli Maďaři, co činí. Hlediště jejich vysloveno je v §. 28. často jmenovaného zákona, v němž se praví doslovně: „Uhry nemají za příhodnou ani úplnou radu říšskou ani společný neb centrální parlament jakkoli jmenovaný, neuznávajíce toho ani onoho, nýbrž na tom stojíce, ješto také dle řeči od Jeho Veličenstva s trůnu držené pragmatická sankce jest společným základem, že jednak země koruny uherské jednak ostatní země a provincie Jeho Veličenstva dohromady pokládati se mají za dvě části oddělené a zcela rovnoprávné. Pročež jest nevyhnutelně potřebí, aby obě části při vyřizování společných záležitostí byly úplně rovné.“

Mimochodem řečeno, toto obmyšlené rozdělení politických práv stejnou měrou mezi obě polovice říše nevedlo tolikéž k stejnému rozdělení břemen, jakož se vidí z poměru 70 procent k 30% a z příspěvku uherského státu na státní dluh. Jinak vyslovuje ovšem §. 28. řečený záměr Maďarův dosti jasně, pravě že neuznávají Maďaři nižádného centrálního parlamentu majíce obě polovice říše za úplně rovnoprávné. Jest to na tolik srozumitelno, na kolik se vidí, že Maďaři nechtěli vstoupiti do žádného zastupitelstva říšského jakkoli jmenovaného, v němž by většina hlasův roz-

hodovala, poněvadž by tím samostatnost uherské koruny byla se porušila. Proto dali delegacím takovou formu, která pro všechny časy nemožným činí, aby byla uherská delegace jakkoliv závislá od delegace cislajtánské, aby uherští delegovaní byli kdykoliv přehlasováni či přinuceni podrobiti se vůli a usnešením delegace neuherské, kteréž nyní nelze nikterak pod žádným způsobem zasáhnouti do záležitostí uherského státu.

Šikovněji nemohly delegace s hlediště uherského zřízeny býti. Jsouť říšským zastupitelstvem jenom dle jmena, v podstatě však zcela neodvislýma sbory dvěma, mezi nimiž není hnedle ani pravého styku, ba nejsou ani dvěma *parlamentárními* sbory, nýbrž pouze výbory dvou parlamentův vídeňského i pešťského, v jejichž jmeně jednají a jimž v pravdě podřízeny jsou. Nemožno, aby se z nich během času vyvinul parlamentární sbor ústřední. Přihlížejíce pak k poměrům cis- i translajtánským můžeme směle tvrdit, že zřízením delegací Maďaři měli na zřeteli nejen centralizací v obou polovicích říše nýbrž i svou samostatnost, vedlé kteréž dosáhli ještě toho nového práva, že se „mohou míchati do záležitostí cizích."

Vizme, jak delegace vykonávají svou práci.

Počet delegovaných je, jakož na hoře podotklo se, stejně veliký z obou polovic říše a musí také vždy zůstati stejně velikým. Bylo-li by náhodou na př. na straně jedné delegace více údův přítomno nežli na straně delegace druhé, tedy se na straně delegace, z které jest tu více údův, zdrží hlasování tolik údův, kolik je zapotřebí, aby obapolně hlasující byli počtem sobě rovni, což se rozhoduje losem.

Předlohy vládní docházejí delegacím skrze společné ministerstvo ke každé z obou delegací

zvláště; rozumí se, že se tytéž předlohy mohou týkati jenom společných věcí. „Kromě těchto věcí nemohou delegace o žádných jiných rokovati a plésti se v záležitosti zůstavené uherskému sněmu říšskému a vládě uherské.“

Aby společné ministerstvo nikdy nemohlo svými předlohami zasáhnouti v samostatnost uherského státu, postaráno je ustanovením, že společný rozpočet — který je skoro jediným úkolem delegací — vzdělán býti má od společného sice ministerstva avšak „přičiněním obou zvláštních odpovědných ministerstev“ (cislajtánského i uherského), takže má uherská vláda i právo i moc bdíti dokonale nad přísným šetřením ústavné pravomocnosti společné vlády.

Předlohy vládní předkládají se každé delegací zvláště. Proč? Poněvadž delegace nescházejí se k společnému jednání; každá jedná, rokuje a uzavírá pro sebe rozhodujíc absolutní většinou hlasův. Obě delegace sdělují sobě svá mínění a usnešení písemně — „každá ve *svém* jazyku, přiložíc k nim překlad autentický“ (dle dualistického hlediště, které má západní polovici za německou a východní za maďarskou).

Což není pražádných schůzí společných? I ano: „nebylo-li lze prostředkem přípisů mínění obojí delegace sjednotiti, sejdou se delegace ke společnému posezení, však toliko k prostému hlasování.“ V těchto tedy společných delegacích nemluví nýbrž pouze hlasuje se (nadpoloviční většina rozhoduje), při čemž je postaráno, jakož na hoře řečeno, aby počet údův v obou delegacích byl rovný. Je-li možno, aby se z delegací, které nemluví, vyvinul během času parlament jakýsi?

Vtipkáři na říšské radě nazvali delegace institucí hluchoněmých.

Delegovaní nedostávají žádných instrukcí, ač se přece považují jenom za výbory sněmův vídeňského i pešťského, jakož se dí v §. 38., v němž se praví, že delegace uherská „zastupovati bude sněm říšský (uherský) naproti ostatním zemím Jeho Veličenstva.“ Instrukce by byly vůbec zbytečny, poněvadž beztoho vládní předlohy společného ministerstva sdělati se mohou jenom s „přičiněním obou ministerstev“ a poněvadž je nejdůležitější věc — příspěvek uherských zemí na společné záležitosti — měrou 30 procent na deset let již napřed ustanoven. Nicméně se všechna usnešení delegací překládají přece ještě uherskému sněmu „k vědomosti“, jichž tento ovšem měniti nemůže, avšak sněm uherský vykonává je s vládou uherskou a nikoliv společné ministerstvo. Příspěvek zajisté uherského státu na společné záležitosti, ustanovený v okrouhlé sumě na delegacích, „rozvrhuje se, vybírá a odvádí“ uherským sněmem i uherskou vládou, což stejně platí o všech usnešeních delegací, na kolik se vztahují k uherskému státu.

Jsouce výbory sněmův nemohou delegace být rozpuštěny; přála-li by si vláda jiných delegovaných, musila by pro to získat ministerstvo cis- a translajtánské a rozpustit říšskou radu i uherský sněm.

Vymyslivše si Maďaři (Deák) takovýto způsob společného zastupitelstva odvolali jsou se na pragmatickou sankcí jakožto na fundamentální zákon veškeré říše. Proti tomu není lze nic jiného namítnouti, nežli že je řečený zákon sice fundamen-

tální, avšak že na něm dualistické zřízení založiti nelze, poněvadž neučinil z říše habsburské dva státní celky, byv naopak přijat zvláště od Uherska, od Horvátska i od Sedmihradska na jedné, a od každé země cislajtánské zvláště na druhé straně. Odtud by důsledně něco jiného musilo se vyvoditi.

Kdyby se položila otázka, jaké asi koncese Maďaři učinili jednotě státu řečenou institucí delegací, byla by odpověď v skutku velmi nesnadna. Bylo by lze ku prospěchu Maďarův odpovědíti na ni jenom tím způsobem, kdyžby se poukázalo na veliký rozdíl mezi zákony uherskými z roku 1848 a ustanoveními článku XII. o společných záležitostech. Onyno daly uherskému státu zvláštního panovníka za nepřítomnosti císaře rakouského co uherského krále v osobě palatinově, neustanovivše vůbec žádného příspěvku pro uherský stát na společné jakési záležitosti, nevyjímaje ani dluhu státního. Vše to změněno jest článkem XII. z r. 1867 a i jinými články.

Císař náš vykonává nyní svá panovnická práva v uherském státě i za své nepřítomnosti, ačkoliv leží na bíledni, že za příčinou důležitějších porad uherského ministerstva často dojížděti mu jest do Pešti, v kterémžto ohledu získali Maďaři alespoň o tolik, o kolik práva panovnická na ujmu zákonův z r. 1848 rozšířili. Zřízením zajisté nynějším docílilo se, že jest panovníkovi častěji bývati v Pešti — v atmosféře po výtce maďarské.

Záležitosti zahraničné uznány jsou za společné, avšak vliv uherského ministerstva a sněmu na směr zahraničné politiky — čehož druhdy nebývalo — založil se.

V čistě vojenských věcech nepřikázali Maďaři

delegacím ničehož, ovšem ale císaři pánu, jemuž „přísluší nařizovati v příčině všeho toho, co se vztahuje k jednotnému řízení, vedení a vnitřní organizaci společné armády a tedy i uherského vojska.“ Vše jiné zůstaveno uherskému sněmu hlavně tedy roční povolování odvodu, ustanovování služby vojenské a dislokace vojska uherského, ba i zjinačování způsobu branného. Tím způsobem získali jsou Maďaři rozhodný vliv na vnitřní organizací veškeré armády rakouské — čehož v té míře předtím snad ani nebývalo — nemluvě ani o tom, že během času dodělati se musí zvláštní své armády uherské.

Na tomto místě budiž podotknuto, že zavedením všeobecné povinnosti branné stalo se roční povolování *jistého* (t. j. měnivého) počtu rekrutův nemožným, zbyloť důsledně jenom důležité právo povolovati odvod vůbec, který bez svolení uherského sněmu v uherském státě předsevzíti se nemůže. Dle nynějšího zákona branného ustanovena jest *řadová* válečná moc rakouská na 10 let v míře 800.000 m. nepočítaje v to chrabré hraničáry. Na této míře řadové moci válečné nemůže se v běhu desíti let ničehož měniti — obnášíť pak kontigent uherský 329.632 a cislajtánský 476 368 mužův. Změnu — t. j. zvýšení neb zmenšení tohoto válečného stavu řadového mužstva — mohl by jenom císař pán z vlastní své nejvyšší vůle za nutnou uznati. Proto nemá nynější odvod jiného smysluť, než aby se neustále řadová moc válečná v stejné výši udržovala a zbývající branci do zemské obrany vřadovali. Že pak se vzneslo důležité právo, měniti výšku řadového vojska, na císaře pána, učiněno důsledně z té samé příčiny, pro kterou se vůbec z čistě vojenských věcí nic nepřikázalo delegacím. Maďaři volili raději tento

způsob, nežli by byli pravomocnost říšského zastupitelstva společného rozšířili.

Ve finančních věcech jsou koncese Maďarův velmi jednostranné, takže se nemůže říci, že by jimi jednota státní byla mnoho získala. Nastalť vůbec stav jakýsi, jenž se nemůže zváti ani osobní ani reální unií nýbrž něčím, co leží mezi oběma uprostřed. Uvolilit jsou se sice Maďaři k přispívání na výdaje zahraničné a vojenské, avšak dle jisté míry (30 proc.), která se nemůže během desíti let změniti, při čemž zůstalo rozvrhování, vybírání i odvádění příspěvku výhradně v jejich rukou. Za to ale svalili se sebe všeliký právní závazek k státnímu dluhu, na nějž jenom z dobré vůle uvolili jsou se přispívati: na zapravení úroků „stálým, nezměnitelným příspěvkem ročním zl.: 29,188.000“ a na splácení kapitálu ročním jedním millionem v penězích a 150.000 zl. v kovové minci. Vyjma těchto závazkův a obětování čistého užitku z důchodkův celních ku prospěchu společných výdajův, jakož i vyřčení společné garancie vzhledem k nezjištěnému dluhu státnímu (státovek a hypotečních listův) je uherský sněm úplným a výhradným pánem veškerých financí státu svého.

Poněvadž se pak i mezinárodní smlouvy uherskému sněmu (a nikoliv delegacím) sdělují a poněvadž čistě vojenské záležitosti mezi císaře pána a uherský sněm rozděleny jsou (s opomenutím delegací): nejeví se činnost společných delegací, které však pravidelně o sobě jednají a uzavírají, hnedle v ničím jiném nežli v „postavování na jisto společného rozpočtu“ čili výdajův na záležitosti zahraničné i vojenské a v „revizí (v skoumání) počtů,“ jak se peníze na záležitosti společné v roce minulém upotřebily a vydaly.

Aby se uznáním společných záležitostí během času samostatnosti uherského státu neuškodilo, postaráno jest způsobem rozličným, hlavně ovšem tím, že delegace nemluví, že společné ministerstvo své předlohy *samo* nesestavuje, ba že nemá žádné výkonné moci, ježto usnešení delegací, na kolik se vztahují k uherskému státu, vykonává výhradně uherské ministerstvo s uherským sněmem. Jediná záruka, že uherský stát svým finančním závazkům společným zadost učiní, zakládá se v ustanovení tomto: „Země, zastoupené radou říšskou i země koruny uherské zavazují se, že na zapravení svých příspěvkův odvedou každý měsíc takovou částku svých příjmů měsíčných, která se má k těmto příjmům tak, jako suma oněch příspěvkův k veškeré sumě rozpočtu vydání toho kterého roku. Nečinila-li by veškerá suma částek měsíčných tolik, co suma oněch příspěvků, zavazují se tyto země, že odvedou to, oč tu jest rozdíl, nehledíce k příjmu svému, úplně a v takových dobách, aby společné hospodářství finanční se nezastavovalo.“ Jest to ovšem jenom slib, k jehož platnosti nedostává se výkonné moci; té zajisté nemá v uherském státě ani ministerstvo cislajtánské ani společné.

Finanční koncese Maďarův dle tohoto „šikovného“ narovnání učinily se v úmyslu, aby se ústavní spor rychle ukončil i aby uherský stát pro budoucnost zachráněn byl ode všech finančních svízelův. Maďaři toho netajili, pravíce, že nemohou na sebe více břemen vzíti, nežli co jich mohou unesti; následek byl, že větší část břemen nutně uvalena byla na Cislajtánii. Nemůže se sice právem vina toho připsati Maďarům, kteří se přirozeně postarali výhradně jen o sebe, ačkoliv v praxi málo je tím Cislajtánii spomoženo.

Finanční koncese Maďarův jsou tedy nepopíratelny, byť i byla povaha jejich pochybna a vzhledem k Cislajtánii velmi nestejna. Vidí se to odtud, že r. 1868 na společné záležitosti přispěli dle úmluvy Maďaři pouze 24,925.800 zl. (30%) kdežto na Cislajtánii (70%) připadlo 58,160.000 zl.; příspěvek uherského státu na státní dluh obnášel 36,101.705 zl. — budoucně jen 29 mil. — příspěvek Cislajtánie 109,237.000 zl. Tento poměr spatřuje se i v kontingentu válečném (800.000 m.), jejž po 10 let uherský stát ve výši 329.632 a Cislajtánie 476.368 m. udržovati povinna jest.

Připuštěno budiž, že se r. 1867 nedalo více od Maďarův vyzískat. Však již tenkráte byla v Uhrách silná strana, která nebyla srozuměna s „narovnáním“, majíc za to, že se jím samostatnost uherského státu porušila. Poněvadž pak narovnání vyřídilo se na ten způsob, že není nikterak lze v uherském státě na jeho základě dále ku prospěchu říše stavět, vede přirozený běh věcí nutně k tomu, že oposice v Uhrách nemá jiného pole, než aby právě toto narovnání podkopávala. Jest proto podstatná obava, že se snad nebude nynější zřízení v uherském státě sesilovat a zvelebovat, nýbrž poznenáhla bořit a rušit — ve smyslu personální unie, s kterouž se instituce delegací neshoduje. Věc je tím povážlivější, poněvadž nezbylo nic jiného nemaďarským národům vidoucím nezbytí při nynějším zřízení říše, nežli přidati se většinou k této oposici.

b) Záležitosti nespolečné, které se dle stejných pravidel vyřizují.

Maďarův nezůstalo tajno, že stává „i jiných záležitostí velmi důležitých“, o kterých i ústřední vláda i většinou obyvatelstvo cislajtánské se svého hlediště soudilo, že by tak dobře společnými prohlásiti se mohly jako záležitosti zahraničné a vojenské. Maďaři tento náhled ovšem nesdíleli, nicméně přesvědčili se, že by veřejnému mínění před Litavou tím snáze nějaká koncese i v tomto ohledu učiniti se mohla, když by se jednak samostatnost uherská neporušila, jednak ty které koncese ku prospěchu jich samých obrátily.

Za tou příčinou prohlásili se Maďaři o jistých záležitostech, že je sice budou vyřizovati sami o sobě, že však se dříve o nich s Cislajtánskem smluví, tak aby při nich stejná pravidla v obou polovicích říše platila.

Takovýmito nespolečnými věcmi, které se však dle stejných pravidel na základě obapolné smlouvy vyřizovati mají, jsou:

1. záležitosti obchodní, zejmena zákonodárství celní;
2. zákonodárství v příčině daní nepřímých s produkcí průmyslovou uzce spojených;
3. ustanovování mincovnictví a valuty;
4. opatření v příčině železnic, které se týkají prospěchu obou polovicí říše;
5. ustanovování systému branného.

V tom ohledu má se obapolné smluvení takto stát. Buďto vzdělají ministerstva: cislajtánské i uherské, společně návrh zákona a předloží jej říšské radě a uherskému sněmu k schválení, načež se shodující usnešení obou zastupitelstev předloží císaři pánu k potvrzení; anebo zvolí obě za-

stupitelstva každé ze sebe stejnou deputaci, kteráž vzdělá návrh, jejž ministerstva řečená každému zastupitelstvu (říšské radě a sněmu uherskému) předloží k řádnému vyřízení.

Na tento způsob staly se doposud smlouvy mezi Cis- a Translajtánskem: 1. o tom, mnoho-li má každá polovice přispívati na záležitosti společné; 2. mnoho-li má uherský stát platit na dluh státní; 3. jaký má být spolek celní a obchodní mezi oběma polovicemi říše a 4. jak má všeobecná povinnost vojenská uspořádati se.

Pomíjejíce, co bylo již na hoře pověděno, připomeneme jenom, že byl spolek celní a obchodní na 10 let umluven (po 5 letech může každá strana navrhnouti změny a kdyby se jí nestalo po vůli, může dát výpověď). Veškerá říše prohlásila se za jeden okršlek celní a obchodní mající společnou hranici celní. Důsledně ustanoveno, aby čistý užitek z důchodkův celních tvořil společný příjem, jenž se odražuje od toho, čeho je potřebí na záležitosti společné. Správu cel vede ovšem každá polovice o sobě. Tolikéž zůstaly v platnosti všeliké smlouvy celní a obchodní, s cizími státy uzavřené, jakož i tarify a zákony celní i obchodní platící do času, v němž se stalo narovnání.

Nynější železnice, pošty a telegrafy spravují se tu i tam dle stejných pravidel, což platí i o stavbě a správě nových, které se teprv zřídí.

Důchodky solní a tabákové a daně nepřímé, zejmena daň z kořalky, piva a cukru, spravují se též dle stejných zákonův.

Dluh nepojištěný, záležející v státovkách a hypotečních listech, postavil se pod společnou garancii obou polovicí říše na ten způsob, že nesmí dohromady sumu 400 mill. zlatých převyšovati;

všeliké jeho rozmnožení i pojištění může se stát jedině obapolnou úmluvou obojího ministerstva a se schválením obojí legislativy (rady říšské a sněmu uherského). Raziti peníze může každá polovice dle stejných pravidel. Tatáž zásada platí i o rovné váze a míře.

Správa a zákonodárství všelikých těchto záležitostí nespolečných, avšak dle stejných pravidel řízených, spočívá v rukou uherské vlády a uherského sněmu, pokud se ovšem týkají uherského státu, jehož samostatnost v tom ohledě ničím se neporušila. Leží však na bíledni, že změny mohou jen tenkráte a na tolik předsevzíti se, když toho prospěch uvidí uherský sněm, jenž dle váhy věcí může na Cislajtánii nátlak působiti, Cislajtánie však naň nemůže. Proto jsou tyto koncese Maďarův takového druhu, že činí pro všechnu budoucnost nemožným, aby odtud mohl uherský stát jakoukoliv škodu míti; prospěchův ovšem nabyti z nich může. Proto mohl „Pesti Napló“, orgán Deákův, o narovnání s Cislajtánskem směle říci, že se jím staly Uhry „zevnitřním i vnitřním těžištěm veškeré říše.“

---

§. 12. Rakouské finance.

Mluviti o Rakousku a neříci ničehož o rakouských financích, bylo by tolik, jako mluviti o Rusku a nezmíniti se o Sibiři, zavaditi o Němce a pomlčeti o kultuře, vyprávěti o Maďařích a zapomenouti na husary.

Rakousko nynější má velmi zkažené finance. Roku 1847 obnášel státní dluh rakouský 1.249,343.407 zl.

Nastal rok 1848 a s ním přišla i revoluce. Po jejím potlačení rozevřely se takové peněžné prameny, že jich Rakousko nikdy před tím ani netušilo ani neupotřebilo. Veškeré zajisté země uherské, které do toho času velmi málo daní platily, obmyšleny jsou v té věci zrovna tak, jako i země neuherské. Kdežto na př. příjmy z přímých daní r. 1847 obnášely jenom 47,942.147 zl., obnášely tytéž o deset let později (r. 1857) již 94,945.464 zl. Potlačením uherské revoluce tedy státní finance nesmírně získaly.

Známo, že Bachův absolutizmus velmi špatně s financemi hospodařil. Státní zajisté dluh neobnášel r. 1860 (na konci října) nic víc a nic míň nežli 2.360,236.856 zl.; srovnáme-li jej s dluhem od r. 1847, nalezneme ihned, že za těch třináct let rozmnožil se o 1.229,112.699 zl., ačkoliv se za týž čas státní příjmy zdvoj- i ztrojnásobily.

Příčina, proč finance od r. 1847 padaly, hledati se musí v centralizační soustavě, která k svému udržení potřebuje velmi nákladného aparátu v mnohojazyčném, z různých skupenin státoprávních složeném Rakousku. Apparát tento ztravuje příjmy státní v míře neslýchané, jakož vyšlo na jevo již za císaře Josefa II., s jehožto centralizací počíná roční deficit v historii rakouských financí.

Po Bachovi nastala r. 1860 doba Schmerlingovská, kdežto experimentováno s tak zvanými únorovými patenty, což opět spojeno bylo s nemalými útratami. Vidí se to nejlépe ze státního rozpočtu na rok 1866; tenkráte se počítalo již 2.919.717.689 zl. státního dluhu, takže v těch šesti letech přibylo ho o 559.480.833 zl.

Nešťastný rok 1866 uvalil nám na krk neslavnou válku „Němcův s Němci“, která nás stála

při nejmenším 387 mill. zlatých nepočítaje sem ani ztrátu Benátska.

Mnoho-li dnešního dne státní dluh obnáší, těžko je s určitostí udati, budeť ho nejméně tři milliardy.

Roku 1847 platilo se na úrocích ze státního dluhu 43 mill.; r. 1860 již 106,237.800 zl. a roku 1868 vyžadovaly tytéž 145 mill. tedy o několik millionův více, než obnášejí veškeré roční přímé daně v říši rakouské: daně pozemkové, domovní, výdělkové, pak daně z příjmův a z dědictví.

Proto není divu, že se každý rok vyskytuje schodek mezi příjmy a vydáními, k jichž uhražení onyno nepostačují. Roku 1865 nedostávalo se 104 mill., r. 1866 před valkou 40 mill., r. 1867 po válce 77 mill. a r. 1868 opět 46 mill.

Narovnání s Maďary stalo se na ten způsob, že se nejen obnovily zákony uherské z r. 1848, nýbrž že i císař pán byl v Pešti korunován dříve, nežli se ustanovilo, mnoho-li bude uherský stát platit na společné záležitosti a na státní dluh. V čase, když se o tom vyjednávalo, nedalo se nic jiného vyzískat, nežli co Maďaři sami nabídli. Maďaři však měli na mysli pravidlo, aby nebrali na sebe více břemen, nežli co mohou právě unesti. Tím si získali velikou massu obecného lidu ve veškerém „laciném“ státě uherském, kdežto „drahá“ Cislajtánie octla se v takovém postavení, že nebylo jiné, než aby ona sama zapravovala ostatní náklad státní.

Vidí se to z rozpočtu na r. 1868. Uherský stát přispěl na dluh státní výminečně 36,101.705 zlatých — budoucně bude dávat „stálý a nezměnitelný příspěvek“ roční v summě 29,188.000 na zapravování úrokův (mezi těmi penězi má být 11,776.000 v kovové minci) a jeden million v pe-

nězích vedlé 150.000 zl. v kovové minci na splácení kapitálu. — Cislajtánie musila r. 1868 na státní dluh zaplatit 109,237.000 zl.

Náklad na společné záležitosti obnáší roku 1869 sumu 86 mill. zl., uherský stát dal (30%) 25 mill. zl. a Cislajtánie (70%) 60.

Následek byl, že má Cislajtánie schodek v sumě 12 mill. zl.

Dříve (do r. 1867) bylo lze uhraditi schodek půjčkou, která veškeré říši připadla, nyní se bez svolení uherského sněmu nemůže učiniti půjčka, která by vázala obě polovice říše.

Ve finančním ohledě mělo tedy narovnání s Maďary dualistický následek: Maďaři oddělili své finance od financí cislajtánských na takový způsob, že mohli ihned vydání svá na roveň postaviti příjmům. Podařilo se jim to proto, poněvadž vzali na sebe snesitelný jenom příspěvek na společné záležitosti a na státní dluh, jejž právně se sebe úplně svalili, takže jich jeho břímě netíží, ba ani nedotýká se. Zniklič všech finančních svízelův i pro budoucnost na tolik, ješto bez svolení uherského sněmu ani uherská ani společná půjčka učiniti se nesmí; v těch věcech však je opatrnost Maďarův nesmírná. Při společné půjčce vyhradili si Maďaři splácení úrokův i kapitálu v míře 30%.

Všeho toho opak stal se v Cislajtánii, která z narovnání uherského patrně vzala hmotnou škodu, poněvadž přispívá 70 proc. na společné záležitosti a má veškerý státní dluh na krku dostávajíc od uherského státu na zapravování úrokův i kapitálu jenom nepatrnou sumu ročních 29 mill. a 1,150.000 zl. Nevystačují-li její příjmy na zapravení vlastní správy a nákladu na společné záležitosti i státní dluh, jakože v skutku doposud

nevystačují, jest jí činiti půjčky, které se týkají výhradně jí samé.

Již nyní pozoruje se veliký úpadek hmotný v západní polovici Rakouska. Tísnilyť zajisté i v dobách minulých nejednou trudné poměry obyvatelstvo v neuherských zemích; bylyť časy, že rolnictví hluboce kleslo, že majitelé živností opouštěli své statky, dávajíce se na podružnou práci, aby zbavili se břemen, která uvalovaly na bedra jejich pozemky nevýnosné a neživné; byly doby, že vázla řemesla i obchod a že nedostatek svíral veškeré vrstvy obyvatelstva. A přece nebylo nikdy tak zle jako právě nyní. Bída a nouze kdykoliv svraštily čelo a vybledly líce lidu, byly jen pohromami takřka chvílkovými. Neplížily se dlouhá leta a nepůsobily trvalého ochuzení. Povstalyť obyčejně jen z náhlých, nenadálých, chvilkových pohrom, tu z neúrody, tu z nehod válečných. Obyvatelstvo se brzo opět zotavovalo a ve třech, pěti letech o to se bujněji rozvinoval všeobecný blahobyt, jako by vyrůstal z půdy zkypřené tou bídou právě překonanou. Jinak se mají věci nyní. Teď příčiny všeobecného úpadku neleží více v nahodilých okamžitých pohromách: teď se jeví trvalá neústupná choroba zažírající se hluboce do života a hlodající na samých kořenech poměrův společenských.

Počítáme-li, že dobré dvě třetiny ročních úrokův, které se platí ze státních dluhův, odcházejí do ciziny, že tedy Cislajtánsko o více než 80 millionův co rok chudne, že zemím jednotlivým ubývá těmito milliony ročně nastřádaného kapitálu, že tedy vlastně berně jejich nestačí takřka ani na úroky státní: odkud mají se vzíti prostředky na zvýšení produktivnosti, na zlepšení a rozmnožení pramenův blahobytu, na zdokona-

lení komunikac, na povznešení průmyslu a obchodu, polního a lesního hospodářství, na zdokonalení i rozmnožení škol a šíření vůbec duševního vzdělání mezi lidem? Odkud se mají vzíti prostředky k rozmnožení národního jmění, když výsledek jednoroční práce, k níž milliony občanův přispěly, nemá jiného účelu, než aby se neúrodné úroky zaplatily?

Obecný lid hyne bídou a nouzí nemaje ani práce ani výživy. Chudina a žebrota zaplavují jako egyptské kobylky celé kraje, krádež a nejistota množí se co den.

Obchod i řemesla váznou následkem nedostatku kapitálův; pro nedostatek peněz není odbytu na řemeslnické a průmyslové výrobky; řemeslník již sotva vydělá tolik, mnoho-li potřebuje na daně, protož i tak zhusta opouští živnost svou a řemeslo své. Přestalo tudíž býti řemeslo zlatým dnem i pro řemeslníka sebe pilnějšího a obratnějšího. Není prostředkův, aby se s větším nákladem zřídit mohly závody, které by mohly konkurovat se zámožnou cizinou. Stát nešťastnými půjčkami svými a bídným úvěrem svým zdražil v té míře kapitál, že sám platí již 10 procent úrokův; jakž má tedy ubohý jednotlivý průmyslník neb řemeslník vypůjčiti sobě od kapitalisty laciné peníze, s nimiž by prospěšně mohl pracovati?

Finančně zkažení státové pomáhají si: 1. zvýšením daní, 2. půjčkami, 3. vydáváním papírových bezcenných peněz, které se bez hypothek jednoduše v tiskárnách tlačí a vedou 4. k nevyhnutelnému státnímu bankrotu.

Do roku 1866 platily jen české země pořádně své daně.

Ačkoliv pak finanční ministr Becke r. 1867 sám výslovně se přiznal, že „daně a poplatky nemohou zvýšeny býti, poněvadž jsou již nyní tak velké, že nepodlehá jim toliko důchod, nýbrž že sáhají již i na národní jmění“ — bylyť následujícího roku přece zvýšeny.

Nových pramenův pro cislajtánské příjmy nebude v brzku, poněvadž se prodává i zastavuje, kde co je, zvláště pak zbytek korunních statkův.

Uzavírání půjček na jmeno Cislajtánska je spojeno s velikými nesnázemi.

Je-li naděje, že z tohoto smutného stavu finance cislajtánské se ctí vyváznou? Řečený ministr finanční Becke poukázal r. 1867 k jistým prostředkům, které by v tom ohledě mohly prospět. „Na žádný způsob — pravil — cestou posavadní. Spořivost, kterou necením nízko, koná své služby, avšak bude třeba užiti ještě jiných rázných prostředkův dle důsledně provedeného plánu. Zda-li posud přikročilo se opravdu k dílu, aby tak často přetřásané, tak všeobecně uznané výhody *samosprávy* se využitkovaly? Přestala mnohovláda, odvykl si lid ve všem všude dovolávati se podpory státní?“ Těmito a dalšími slovy svými poukázal ministr k spoření, rozšíření samosprávy, zvelebení vzdělanosti v lidu, k přiměřenějšímu upravení daní, k dobré politice zahraniční atd.

Hlavní věcí zdá se ovšem býti rozšířiti samosprávu, ačkoliv se nedá upřít, že se zřízení Cislajtánska opírá na opačných zásadách. Povede-li nic méně hmotná nouze k rozšíření samosprávy, neobejde se Cislajtánsko bez důkladných proměn ve svém vnitřním zřízení.

Jsouť proto finance důležitým faktorem politickým v Cislajtánsku.

---

§. 13. *Závěrečné úvahy.*

Je-li státní zřízení v nynějším Rakousku již hotovo? Či se snad bude musit ještě tu i tam měnit? A je-li vůbec naděje, že potrvá déle nežli předešlé státní soustavy? Tyto a podobné otázky naskytují se samy sebou.

Netřeba o těchto věcech mnoho šířiti slov. Že není Cislajtánie ještě hotova, jde ze všeho na jevo. Ústavní zápas česko-moravského obyvatelstva opírající se o státoprávní základy dokladem je toho nejjasnějším, ačkoliv není jediným. Jeho veliká váha vysvítá z poměru česko-moravského obyvatelstva k veškerému obyvatelstvu německému v Cislajtánsku = 4,000.000 a 6,000.000 v okrouhlém počtu nehledě ani k tomu, že jest obecná vzdělanost obojího obyvatelstva stejná, povaha česko-moravského lidu většinou houževnatá a země české v Cislajtánsku nejdůležitější. Mát pak Cislajtánie kromě toho mnohé ještě rány jiné — na Haliči, na Slovincích, na Dalmácii, mezi Cis- a Translajtánskem sporné, a konečně i na Tyrolsku.

Doba přísného centralizování dle všeho již minula. Vidí se to odtud, že bylo potřebí hned při prvním zakládání Cislajtánska Polákům učinit koncese v ohledu národním a v školní samosprávě; tolikéž se zdá, že v Čechách centralizace nemá také již více germanizační stránky, nýbrž výhradně politickou, ačkoliv by úplný politický úpadek česko-moravského národa měl za následek jistou obnovu germanizačních snah.

Dáť se výsledek politicko-národních zápasův v státoprávně i jazyčně různorodém Cislajtánsku při pravidelném průběhu věcí takořka matematicky vypočísti, ačkoliv se nedá s pravděpodobnou jistotou určiti, kdy bude jeho pravý konec. Onoť je hlavní, toto podřízenou věcí.

Však není ani uherský stát ještě úplně hotov se svou vnitřní organizací. Důkazem otázka sedmihradská a horvátská, vedlé otázky o národní rovnoprávnosti a o poměru komitátův k odpovědné vládě. V jistém ohledě má uherský stát výhodnější postavení nežli Cislajtánsko, poněvadž sestává ze zemí, které v skutku jedinou státní skupeninu tvoří, v níž je (vyjma Hranici) ústavnost v podstatě stejná i odvěká. Aristokracie hájí po výtce jednoty státní.

Nicméně i v uherském státě musilo se od přísné centralizace upustit hlavně naproti Horvátsku, jemuž národnost v nejúplnější míře vedlé jisté samosprávy popustila se. Máť však i uherský stát patrné rány na sedmihradských Sasících i Rumunech, na otázce národní vůbec a na nespokojenosti Horvátův vzhledem k některým státoprávním otázkám jednostranně vyřízeným, k nimž přináleží ovšem i otázka řecká.

Veliká politická strana mezi Maďary samými nespokojena je s nynějšími institucemi společnými, které znenáhla seslabiti, ne-li dokonce odstraniti, za cíl sobě vytkla.

Na ten způsob bylo by se krátce odpovědělo na dvě první otázky svrchu položené. Zbývá ještě otázka vzhledem k trvání nynější soustavy státní, na kolik se týče říše veškeré či poměru uherského státu k Předlitavsku. V tom ohledě nelze v nynější chvíli nic jiného říci, nežli že na poměru uherského státu k Cislajtánii hýbati se

nedá, leč by se chtělo Uhersko brannou mocí opět vydobyti. Možno by to bylo jenom v dvou případech: při změně osoby panovníkovy anebo v příčině revoluce maďarské. Třetího způsobu možnosti snad vůbec ani není.

Platný úsudek o nynějším zřízení Rakouska nelze již nyní pronesti, poněvadž by se zakládal na pouhé theorii, kdežto přece v politice rozhodují výsledky. Sluší proto počkati, až se ukáže prospěšnost či neprospěšnost dualizmu znova.

Způsob, jakým dle vůle Maďarův stát byl zřízen, nezdá se úplně hověti potřebám Rakouska, poněvadž je toto odkázáno v sterých důležitých věcech na milost Maďarův. Zdá se, že se to nahlídlo záhy, alespoň byly korunovační mince raženy s nápisem: „Virtuti confido“ — císař pán totiž řekl, že důvěřuje úplně v cnost Maďarův.

Rakousko je nyní mnohem závislejší od Uherska, nežli bývalo druhdy, kdy se vládlo absolutisticky v neuherských zemích a kdy méla vláda lecjakých cest i prostředkův, aby si zachovala jakýs takýs vliv za Litavou. To vše nyní přestalo, ješto je Uhersko úplně samostatným státem, v němž nemá ústřední vláda nižádných orgánův svých, ba kde i vojsko zvláštní se zřizuje. Báti se jest, aby v kritické době nedostala se opět v Uhřích na vrch nejkrajnější strana. Však i v mírném čase bude těžiště Rakouska v Uhřích. Nastane-li neshoda mezi uherským a neuherským ministerstvem, mezi uherským sněmem a říšskou radou, popouštět se bude musit ve Vídni, poněvadž nestává prostředkův nižádných, aby se mohli Maďaři k popouštění přinutit. Proti

vůli Maďarův nebude se moci ničehož podniknout, což ale bude-li toho kdy nevyhnutelná potřeba?

V prospěchu císařského domu musí ležeti, aby byla zachována říše rakouská alespoň v nynějších hranicích svých. Jemu samému musí se přece o to jednati, aby říše naše zabezpečena byla naproti všem možným pohromám, které jí hrozí zvenčí. V tom pak ohledu nemůže být nikoho tajno, že jest Rakousku pojistiti se: 1. naproti Prusku, 2. naproti Italii, 3. naproti Rusku a 4. naproti následkům, které by povstati mohly z jednostranného rozřešení východní otázky.

„Spojení zajisté tak velikého národa, s mocí válečnou tak náramnou, národa totiž německého, kterýž o sobě sám praví, že je národ ve zbraní, není věru věcí malichernou a nemůže zůstati bez velikých a rozhodných následkův pro všecky okolní státy a říše, pro všecky ostatní národy . . . Císařství německé je od bitvy Sadovské hotovo. Kdy se však císařská koruna zaskví konečně na čele Hohenzollerův, to je rozdíl několika týdnův neb několika měsícův, ale že se to stane, o tom žádný soudný člověk pochybovati již nemůže . . . Pak bude válečná moc takřka 40 millionův pohromadě! Pak ale jest i to jisté, že válečná tato moc nezůstane v těch mezích, kteréž si již nyní vydobyla, ona nutností věci samé a tím instinktem, který jest položen do veškerého národa německého, bude sáhat dále.“ (Rieger.)

Uvažovati jest proto již nyní, jak se povede po obnovení císařství německého státu rakouskému, v kterémž se nalezá hojnost německého obyvatelstva, o jehožto loyalnosti pochybovati ovšem nesluší.

V prospěchu dynastie leží tudíž, aby se na hranicích velikého Německa podporoval živel slo-

vanský: český a slovinský, kterýž dle povahy věci samé jest nejlepší hradbou našeho státu naproti německé říši. To je tak jasné jako slunce, avšak centralizační směr v Cislajtánsku činí zrovna opak toho, naproti právě řečeným kmenům slovanským, majícím proto obavu, aby se větší díl Cislajtánska nestal „preussisch reif.“

Totéž platí i o částce Slovencův a o Horvátech dalmatinských vzhledem k Italii. Známo, že Italie pohlíží se závistivým okem na rakouské pobřeží jaderské. Známo, že Italie se bez něho hrubě ani obejít nemůže, ba že ho potřebuje jako druhé oko v hlavě. Což je přirozenější, nežli aby podporoval se slovanský živel na těch stranách? K tomu je však potřebí, aby se stavělo na zásadě: „Stejná břemena, stejná práva.“

Nynějším zřízením získali Maďaři veliký vliv na směr zahraničné politiky. Není proto nepodstatna obava, aby ho v přátelských poměrech svých s Poláky jednostranně a vášnivě nepoužívali proti Rusku, považujíce se za jakousi hradbu kulturní naproti „severnímu barbarství“, a hovíce přes příliš upomínkám bolestným. V tom ohledě není špatnějšího rádce v zahraničné politice nad strannost, vášnivost a vyzývavost, zvláště když svědomí není úplně pokojné.

Tatáž obava vztahuje se k směru zahraničné politiky maďarské ve východní otázce. Majíce doma neurovnané poměry národní nemohou Maďaři přáti si, aby v území nynějšího Turecka jednak Rumunsko a Srbsko sesilovaly a rozšiřovaly se, jednak vznikaly vedlé nich nové státy slovanské. Za tou příčinou nebudou proti Turecku dotud, dokud by taková situace politická neutvořila se, v které by jim samým bylo možno z úpadku Turecka kořistit. Dnešní chvíle je vůbec

známo, že hledí obzvláště k Bosně a Hercegovině, majíce úmysl, poděditi na místě Rakouska tureckou říši.

Tyto politické náhledy Maďarův (nyní panující strany Deákovské) ve východní otázce nemají ani jedné dobré stránky pro říši rakouskou. Způsobují hořkou mysl u křesťanských národův tureckých tak dobře jako u Rusův a vlády ruské. Jest při tom ještě ta povážlivá obava, že by zdárný výsledek takovéto politiky — kdyžby se podařilo pomocí Maďarův vydobyti Bosny a Hercegoviny — nepřipadl říši (Cislajtánii) nýbrž uherskému státu, jehož by se území nepochybně rozšířilo. Nedá se ani pomysliti, že by Maďaři byli volni přispěti pod jinými výminkami k rozřešení východní otázky.

Dualistické zřízení říše vede vůbec k velmi zdrželivé politice zahraničné, s čímž ovšem jenom částečně souhlasiti jest. Není sice Rakousko dle svého sestavení státem výbojným, avšak nesluší mu také, aby pro jistý způsob vnitřní soustavy své musilo se báti každé větší akce zahraničné. Zdá se však, že ani dualistické zřízení — podobno jsouc v tom ohledě centralizací — nesneslo by bezstarostně jakoukoliv pádnější otázku evropskou ve svém sousedství, poněvadž by tatáž otřásti mohla buďto Cis- anebo Translajtánií. Snaha proto, která vyplývá z dualistického zřízení říše a týče se nejvíce možného zachování míru, není nikterak zdráva nýbrž chorobna, poněvadž má svůj pramen v úzkostlivosti a nepokojném svědomí.

Na každý způsob vidí se nynější dualizmus býti povážlivějším nežli jeho předchůdce do roku 1848. Tenkráte měla vídeňská vláda v poměrech trojjednoho království i Sedmihradska k Uhersku

nemalé záruky pro trvání a zachování svého vlivu za Litavou. Jsouť proto lidé, kteří tvrdí, že lhostejností k oběma těmto zemím způsobilo si Rakousko větší porážku, nežli byl utrpěl Benedek r. 1866 u Sadové. O tom rozhodne platně budoucnost.

Marně bychom se ohlíželi po národu druhém, který by tolikým sousedům toliké dělal nepohodlí jako my Slované. V tomť hledati nám jest hlavní příčinu, proč jsme tak velice nenáviděni . . .

Jak se nám *Čechům* přeje, ví beztoho každý. O Němcích tuším není ani potřebí mluvit, poněvadž jejich výbojná povaha dostatečně je známa. Jest však též mezi Maďary — Deákovci — jistá strana, která nás netrpí proto, poněvadž z Čech dle jejího zdání šíří se i slovanské i federativné myšlénky po Uhrách. Kromě toho mají za to, že jsme volni nynější zřízení říše, na kolik se týče poměru uherského státu k ostatním zemím Jeho Veličenstva, rozbíti, ačkoliv mohli se již dávno poučiti, že naše snahy, mluvíme-li o dualizmu, týkají se pouze Cislajtánie a nikoliv státu uherského, jehožto samostatnost státoprávní i vnitřní uznáváme rádi a z přesvědčení, žádajíce na vzájem, aby se nám měřilo stejnou měrou. Proto jsme v pravdě oprávněni k stížnostem my; dokladem je narovnání samo a mnohé jiné věci, které se od té doby sběhly a nás se týkaly.

Na nás se hlavně nelíbí naše veliká vzdělanost slovanská. Kromě toho byli mnozí Němci dlouho o tom přesvědčeni, že nás vůbec již ani nestává. V tom ohledu nedá se arci upřít, že kdyby nás nebylo, daly by se lecjaké politické plány mnohem snadněji provádět. Známo, že re-

tiráda centralistův neděje se bez přestávek a bez dobře promyšleného plánu. Nejdříve opustili Zalitavsko jsouce odtud vypuzeni a nemajíce prostředkův vrátit se tam s úspěchem. Pak ucouvnuto částečně i z Haliče. Následkem toho jsme se octli my v postavení osamotnělém, které však přece neposkytlo žádoucích výhod, jakož se za to mělo. Poněvadž však dvě jsou bašty na naší straně, kterýchž hájíme — národnost i státoprávní postavení země — pustila se nám, jakož se zdá, onano bašta první, tak že se veškerý boj nyní soustřeďuje okolo bašty druhé.

Nynější ústavný zápas v Čechách vede se bohužel s velikou bezohledností a příkrostí. Tak jako se ona stařena domnívala, že přijde do nebe, když na hranici pod Husem alespoň jedno polénko přiloží: domnívá se většina německých písálkův, že Bůh ví jaké zásluhy si o veliký německý národ vydobude, když nás dle možnosti blátem pohází a pokalí.

Věc je to sice velmi záhadna, cos jistého říci o naší budoucnosti, která úzce souvisí s budoucností veškerého Rakouska, avšak dokud Rakouska bude, dotud myslíme, že bude také nás a že všechny nepřátelské útoky o přirozené poměry se rozbijí.

Nelze toho ovšem nikterak upřít, že mají Němci velmi výhodné postavení v Rakousku. Žijíť v kompaktní masse ve větší části původních zemí starorakouských, opírajíce se bezprostředně o veliký národ německý v říši, který je v kulturním (a vojenském) ohledě jedním z nejmocnějších a nejpřednějších národův evropských. Však co se Rakouska týče, jest jich přece jenom menšina naproti Neněmcům a co je právě největší závadou: my nejsme žádní nevzdělanci, kteří by

před kulturou se ztráceli jako tuzemci americánští. My máme bohatou literaturu, my máme silné národní i politické uvědomění, my máme též ještě sděděnou houževnatost.

Považíme-li, že se učinilo v minulých stoletích vše, abychom zmizeli co národ s površí zemského; považíme-li, že po staletí absolutizmus nikde tak nekvetl jako právě u nás; považíme-li konečně, že navzdor tisíciletému zápasu, jejž vedeme neustále s německým živlem, že navzdor Josefínské, Metternišské i Bachovské době nás je v Čechách i na Moravě přece ještě více nežli Němcův a že my doposud mravně převládáme: považíme-li vše to, nelze se nám oddati přenáhlenému strachu a zoufalé úzkostlivosti.

Slovanům v Rakousku prospívají vůbec mnohé věci. Možná, že by v jisté míře odnárodňování mezi nimi rychleji a výdatněji pokračovalo, kdyby nebyli titéž rozděleni na více národův, majících různé jazyky spisovní. Tu třeba český, onde polský, rusínský, slovenský, horvátsko-srbský a slovinský jazyk vytiskovat — při čemž však Němci a Maďaři zároveň pracují proti sobě.

Patrno, že protivníka nelze jedním rázem v jedné veliké rozhodné bitvě potřít, nýbrž že silní naši nepřátelé, mezi sebou na mnoze nesvorní, v mále válce s námi — jako s guerillami — potýkat se musí.

A právě to unavuje, seslabuje a žádoucího velikého vítězství nepřináší. V malých šarvátkách nebývá vítězství obyčejně na stranách gueril, ale moc těchto nehyne jimi: tu nepříteli odnímají zavazadla, onde mu potírají přední stráže a malé, na výzvědy vyslané čety, jindy opět bývá nepřítel na jiných stranách tak velice zaneprázdněn, že na-

stává na čas úplný pokoj — při špatném počasí nelze ani jemu na výdatné vojenské operace pomysliti, ačkoliv je silnější a potravou i střelivem zásobenější.

Nynějšího času hlavně dvě věci prospívají nám Čechům, předně že není všeobecné centralizace a za druhé že nestává absolutizmu. V prvním ohledě, poněvadž není státní jednoty, nemá vláda předešlých výdatných prostředkův veškerých, jsouc obmezena na pouhou polovici říše. Zrušením absolutizmu vypadlo jí z rukou všeliké imperativní poroučení a řízení věcí spadajících v život veřejný.

Aby však konstituční zřízení nám také neprospívalo, toho nikterak způsobiti nelze. V národním proto ohledě zdá se, mohou se ještě někteří jednotlivci za příčinou zvláštních poměrův soukromých poněmčit, ale nemohou obce, města i země. Však trvá národní zápas již jen na Moravě a v Slezsku, kdežto v Čechách ustoupil většinou zápasu ústavnímu.

Ti, kdož holdují mezi Němci germanizátorským choutkám, upustili na pohled již úplně od dřívějších snah svých, co se *Polákův* týče. Však se nahlídlo, že i v politickém ohledě bude se musit Haliči něco zvláštního udělit, aby se na jiné straně nemusilo povolovat. V národním ohledě mají Poláci za zády opět Poláky, což je chrání před národními ztrátami a dává jim mezi rakouskými Slovany jakési výminečné postavení. Totéž platí i o haličských *Rusínech*. Hraničíť tito na tolik millionův soukmenovcův, kolik nemá celé Rakousko vůbec na obyvatelstvu veškerém.

Že však doposud Halič na běh věcí v Rakousku (a Cislajtánii) většího neměla vlivu a své postavení lépe nezužitkovala, vinou je jednak od-

věká řevnivost mezi haličskými Poláky a Rusíny, jednak zvláštní politický program Polákův.

V Cislajtánii mají *Slovinci* poměrně snad nejméně utěšený stav. Více než tisícileté panství německé nad nimi otrávilo jejich životní sílu pohltivši větší díl bujarého národa tohoto, jenž na slabé pozůstatky sklesl. Kromě toho rozdrobila jej nepříznivost historického běhu věcí na šest částí, neboť právě v šesti zemích, ve správním ohledě od sebe oddělených, přebývati jim jest. Nyní je Lublaň střediště národního života Slovincův, ale jakž tu lze výdatně působit, kdy národ kromě Krajinska i v Korutanech, ve Štyrsku, v Uhřích, v Istrii, v Terstském i Gorickém území ba i v taliánském Benátsku bydlí!! Proto také germanizace velice se v národ zakořenila, proto také poměrně nejmenší zřetel béře se na Slovince, proto také národní strana slovinská nejtěžší má úkol. Leč i nad Slovinci bdělo a bdí oko Páně. Tisícileté absolutistické panství je přece nevyhubilo (slovinská literatura je, mimochodem řečeno, nejmladší ze všech slovanských datujíc se teprv od reformace). Veliký jim zajisté vyplývá prospěch z toho, že na celé jižní hranici své stýkají se s Horváty, kteří mají v národním i politickém ohledu výborné postavení. Ten ustavičný vzájemný styk obou je pro Slovince nad míru prospěšný, neboť jim zrovna z Horvátska veliká vychází podpora, kterou bystré oko pozoruje, ač se do podrobností vylíčiti nedá.

Odpor Slovincův proti odnárodňujícím snahám není proto dotud marným, dokud bude v sousedním Horvátsku národní živel panovat, jako panuje nyní. Mezi Slovinci i Horváty je obcování úzké; národní ruch těchto nedává ruchu národnímu na

Slovinsku klesnout a utuchnout. Horvátsko je tolikéž dobrou školou pro slovinskou mládež.

Národní boj Němcův s cislajtánskými Slovany, na kolik se ještě vede, vyložit se alespoň dá velikostí německého národa a jeho znamenitou kulturou, byť i byl patrnou skvrnou osvíceného prý věku našeho, který se vynáší humanitným směrem svým. Vše to nedostává se Maďarům jdoucím za zbudováním velikého Magyarországu, ačkoliv v nejnovějším čase také již mluví o tom, že jich Boží Prozřetelnost povolala, aby nosili kulturu na východ a byli „hradbou proti severnímu barbarství.“ Frázi této nad míru laciné naučili se od cislajtánských Němcův.

Není záležitosti, která by politikům maďarským byla nadělala tolik starostí jako otázka o rovnoprávnosti národní, ačkoliv nikdo na světě tak správný a šťastný program o ní byl nevymyslil jako právě oni. Byla to emigrace maďarská, která r. 1860 ve veliké tísni své nalezla pravý klíč k náležitému vyřízení národní otázky shodnuvši se o těchto zásadách:

1. Každá obec sama ustanoví si svou řeč úřadní, v kteréž své zápisky vésti, své zprávy a dopisy k stolici shotovovati a svá podání k vládě a k sněmu předkládati bude. Každá obec taktéž ustanoví vyučovací jazyk ve škole své.

2. Každá stolice většinou hlasů ustanoví si jazyk, v jakémž povede správu svou. V tomtéž jazyku bude spisovati své protokoly a dopisovati vládě, která v tomtéž jazyku bude odpovídati.

3. Členové sněmu uherského mohou v sněmu užívati kteréhokoli jazyku.

4. Zákony musí prohlašovány býti ve všech od různých obcí a stolic přijatých jazycích.

5. Všickni obyvatelé země mohou v záležitostech dotýčné své národnosti spolčiti se ve velké národní skupiny; mohou dle libosti organizovati se, větší neb menší hromady svolávati a volenými zástupci od doby k době sjezdy odbývati, jakož i vojvodu, hospodára neb jakéhokoli jmena starostu svého jmenovati. Rozumí se samo sebou, že to vše týkati se smí jen záležitostí národních a nikoli politických.

6. Velký národní sjezd může vésti také správu církevní a školní. Každá národní skupina může svobodně voliti představené své církevní a jmenovati je patriarchy, metropolity neb jakkoli jinak.

7. Co do zřízení svého sjezdu i ve všech ostatních záležitostech národních a církevních může každá národní skupina ustanoviti si zvláštní pravidla.

8. Stát žádá jen veřejnost veškerého jednání.

Tak jasně a správně věděli Maďaři v 8 článcích vytknouti a zahrnouti vše, co vyžaduje rovnoprávnost národní a čím zajisté každá národnost co do národní bytosti své úplně by byla upokojena. Dodělavše se nadvlády za Litavou zřekli se ovšem svého vlastního díla a vypracovali návrh o rovnoprávnosti, který je zvláštním úkazem v tomto způsobě.

Maďarská řeč prohlásila se za řeč státní t. j. za řeč zákonodární, za řeč správní, za řeč soudní a vyučovací ve státních školách. Dopustilo se jen, aby se zákony vydávaly také v jiných řečech ve formě autentické, aby se směly protokoly při magistrátech a komitátech vésti *také* v nemaďarských jazycích, když by si toho přála alespoň pětina členův, aby se v zastupitel-

stvech smělo mluvit v mateřštině a podobných tretek více.

Jedinou koncesí bezvýminečnou učinili Maďaři *Horvátům* popustivše jim „z nouze“ (poněvadž nelze najít cest, aby se maďarštině mohl zjednat průchod do trojjednoho království) národní rovnoprávnost úplně.

Ostatní národové nemaďarští podléhají rovnou měrou nadvládě maďarského živlu. Ze Slovanův mají národně, církevně i politicky uvědomělí *Srbové* patrnou výhodu v tom, že sousedí bezprostředně se svými soukmenovci v Turecku, takže jejich národnost nemůže se nikterak podetnouti.

Hůře je ovšem se *Slováky* a *Rusíny* uherskými. Oba tito národové patří k nejneuvědomělejším a nejzanedbanějším ve veškerém slovanském světě; tisíciletá poroba učinila je malátnými v tom stupni, že se mohlo vymysliti přísloví: „Tót nem ember“ (Slovák není člověk). Živouce v krajinách nejneplodnějších a jsouce až do nejnovějšího času zbaveni všech politických práv mají ubozí Slováci co dělat, aby neztratili svou národnost. A přece jest velmi velice záhadno, zda-li se to stane. Tolik asi dovedou Maďaři zase způsobit, že nebude moci nižádná národně uvědomělá intelligence vzniknouti na Slovensku a mezi Rusíny; tolik opět snad dovedou vyřídit, že nebude lze těmto uherským Slovanům, aby si někde upravili středisko pro své národní snahy; item bude šlechta i měšťanstvo opět na příště odnárodňovat se, avšak o massu prostého lidu slovanského zlomí se jistotně všechny pokusy Maďarův a Maďaronův. V neplodných krajinách slovenských i rusínských není beztoho nižádného pravého místa pro maďarský živel, který si nejraději libuje v nepřehledných pustách, jsa k nim poután přirozenou

povahou svou, která má v sobě mnoho ještě pozůstatkův starého kočovnického tuláctví. V chudých krajinách severních musí člověk v potu tváři vydělávati si chléb svůj, ba musí na mnoze stěhovati se i jinam, aby neumřel hlady, ješto země nemůže tolik obyvatelstva uživiti, kolik je ho na Slovensku i v rusínských krajích. Co by tam Maďar dělal? Pospíchát on odtud do plodnějších krajův, kde lze pohodlněji živu býti.

Slováci živou v duševním spojení s námi, s Čechy, jsouce beztoho masem našeho těla, krví v naší krvi, údem našeho slavného česko-slovanského národa. Naše literatura je i jejich literaturou, naše vzdělanost i jejich vzdělaností. Vzdor tomu zajisté, že Slováci živou a žili jsou od jakživa v Uhřích, politicky od Čech oddělených, jsouť přece jenom naši. Proto nezamezí ani politický dualizmus ani sebe větší bdělost Maďarův duševní vzájemnost mezi Slováky a námi. Idea národnosti přeskakuje nynějšího času větší ještě politické závady, nežli jsou hranice mezi Cislajtánskem a Uherskem; ji zajisté nezastaví ani Beskydy ani nebetyčné Tatry. Kolárovo semeno, které bylo rozseto po celém Slovanstvu a zejmena na Slovensku samém, je jako pýr; čím se pilněji trhá a vytrhuje, tím ho více bývá a přibývá.

Dotýkajíce se uherských Rusínův máme na mysli haličské přísloví: „Tvrda Rus vse perebude (přetrvá)“, kteréžto přísloví historicky se skvěle osvědčilo. Jinak je ovšem uherských Rusínův tak málo, že v politickém ohledě nepřipadá jim doposud nižádná obzvláštní důležitost.

Zbývá nám ještě o boji přímořských *Slovincův* a *Horvátův* s taliánským živlem promluviti. Vůči taliánské vzdělanosti osvědčuje se německá

kultura býti malomocnou, slabou a jalovou. Známať je to pravda, že románskému světu Němci neodňali (v národním ohledě) ani jedné vsi, kdežto naopak svět románský působí na Němce tak jako tito na Slovany. Důkazem je německý vůčihledě hynoucí živel v Lotrinsku a v Elsasích.

Mezi Němci a Taliány je národní záští od starodávných časův. Výjevy zajisté, které se pozorovaly do nedávna v lombardsko-benátském království, opakují se stále všude, kdekoliv se živel taliánský s německým stýká. Po tom soudě myslel by člověk, že by slušelo v Přímoří, poněvadž tam poněmčovati nelze, podporovati loyalní živel slovanský naproti nepřátelské národnosti taliánské. A přece bývá bohužel zrovna naopak.

O tomto podporování taliánského živlu na březích jaderského moře vyslovil se statný zástupce dalmatinský Ljubiša k bývalému ministrovi Rechbergovi v tento smysl: „Vy v Dalmácii tak se chováte, že z Vás musí mít Cavour (bývalý ministr sardinský) velikou radost.“

Nejmenší poměrně nebezpečenství hrozí dalmatinským Horvátům. Tížilať nad nimi šest století neblahá vláda benátská; odnárodňovánoť tam na překot i v našem věku a přece není v zemi více Italiánův nežli 40.000. Teď však, když idea národnosti mocně se probudila, provede se tím méně poitalštění Dalmacie. V tom ohledu je povaha země samé slovanskému živlu na nejvýše prospěšna. Co není břeh mořský, to jsou hory a na horách není místa pro taliánskou kulturu. Za zády mají dalmatinští Slované Bosnu a Hercegovinu — země slovanské s lidem slovanským, tureckým i křesťanským. Každý prospěšnější obrat v Bosně a Hercegovině sesílí moc živlu slovanského i v Dalmácii. Rozřešení státoprávní

otázky ve smyslu unie s Horvátskem životní je otázkou pro slovanský živel v Dalmácii.

Vedouť tedy Slované rakouští zápas s Němectvem, Maďarstvem a s taliánským živlem. Při Polácích a Rusínech haličských je boj nejméně národní, při česko-moravském národě nejvíce státoprávní, což platí i o dalmatinských Slovanech, kteří by spojením s Horvátskem v národním ohledě nepochybně ihned zvítězili. Národní po výtce boj vedou ještě Slovinci. — V Translajtánii vedou veškeří Slované stejnou měrou zápas národní vyjma jediné Horváty, kteří jsou ho úplně a trvale prosti, pohybujíce se výhradně již jen na poli státoprávním.

Po tak hrozitánských ztrátách, které Rakousko utrpělo r. 1859 v Italii a r. 1866 v Čechách, není v skutku divu, že vznikly o rakouském státě různé politické kombinace.

Nedá se upřít, že zápasí Rakousko s velikými svízeli. Především je jeho hmotný blahobyt na několik generací zničen. Státní dluh dosáhl takové výšky, že velikou část státních příjmův pohlcuje; obchod sklesl a není naděje, že by mohl tak brzo zpamatovati se, ješto na venek nelze mu nikam proklestiti si dráhu, poněvadž venkovské trhy zaujaty jsou již od druhých národův evropských. Státní úvěr je ten tam, schudlost obyvatelstva všeobecná a na snížení daní, což by ovšem pomoci mohlo, nedá se prozatím pomysliti.

Rakousko počítá arci ještě 32 milliony obyvatelův. Vidno však, že se na něm mstí staletá jeho bludná politika vnitřní i zevnitřní, která systematicky zamezovala všeliký pokrok duševní a hledala těžiště státu mimo stát samý.

Vojenská moc rakouská ukázala se býti v nejnovějším čase nespolehlivou.

V Evropě se staly veliké převraty: na jedné straně sjednotilo se většinou Německo pod vůdcovstvím Pruska, na druhé Italie a na třetí straně pozdvihlo se opět mohutné Rusko. S Pruskem nemůžeme se více měřiti sami, s Ruskem byla by válka velmi považliva a s Italií neměla by při největším štěstí přece nižádného úspěchu. To jsou vesměs věci, které na postavení našeho státu mají nepopíratelný vliv.

„Složení Rakouska z různých národností — pravil trefně ministr Berger na říšské radě (11. listopadu 1868) — nepřipouští politiky výbojné. Válku může Rakousko vésti, jen když mu hrozí nebezpečí . . . *nemůžeť považovati sebe za předmět na podělenou.*“ Z těchto slov vysvítá, což i od jinud zná se, že mezi výbojnými sousedy kují se čas od času plány, které se zakládají na pochybném prý trvání Rakouska. Zdá se, že se takovéto kombinace hlavně po r. 1866 vzmohly nepřímým přičiněním hlavně Maďarův, kteří tak se k světu měli, jako by již Rakousko testament svůj dělalo a oni musili na rychlo své hospodářství státní zaříditi si a upraviti.

Majíce příští osudy Rakouska na mysli, nesmíme zapomínati na ostatní Evropu, které nelze lhostejně dívati se na politické kombinace u vnitř i mimo Rakousko, uvádějící trvání naší říše v pochybnost aneb zakládající se na takovéto pochybnosti.

Mezi velikými mocnostmi evropskými utvořil se během času náhled, jenž je v pravé míře podstatný, že se nesmí — k vůli obecné evropské bezpečnosti, k vůli obecnému míru a pokroku — nepoměrné rozšíření a sesílení nižádného státu

připustiti, sice by ten který stát mohl větší části Evropy libovolně ukládati zákony a utiskovati ji. To se nazývá politikou „evropské rovnováhy.“

Evropských velmocností je patero: Anglicko, Francouzsko, Rusko, Prusko i Rakousko. Tyto velmocnosti rozhodný mají vliv na osudy celé Evropy. Cokoliv se v Evropě stává, bývá od nich uvažováno s hlediště evropské rovnováhy, tak že se ničehož nedopouští, co by mohlo vésti k takovému vzrůstu kterékoliv z těchto velmocností, aby tatáž následkem toho stala se nebezpečnou oněm ostatním velmocnostem.

Evropské velmocnosti dopustily sjednocení Italie, poněvadž se přesvědčily, že tím v podstatě rovnováha Evropy netrpí. Evropské velmocnosti dopustily i vytisknutí Rakouska z německé říše, avšak otázka, má-li *celé* anebo jenom *polovice* Německa (po Mohan) býti pod Pruskem sjednocena, není ještě nikterak vyřízena. Než dejme tomu, že berouce zřetel k národní idei dopustí velmocnosti třebas i jednotu veškerého Německa pod vůdcovstvím pruským, což, jak pravíme, do dnešní chvíle není ještě rozhodnuto, nedopustí dle lidského domyslu nikterak, aby mimo vlastní Německo snad jen o píď více neněmecké půdy přivtěleno bylo k říši německé. Evropě bude beztoho válečná moc takřka 40 millionův Němcův velmi považliva, v kterémžto ohledě hlavně Francouzsko následky, které by odtud nutně nastati musily, velmi dobře uvážiti neopomene, poněvadž by sjednoceným Německem veškerým poměrně nejvíce — vedlé Rakouska — ohroženo bylo. Dokazovati toho není hrubě ani potřebí; vidímeť v přítomné chvíli zřejmě, s jakou bedlivostí Francouzsko přihlíží ke všelikým podnikům pruským, majíc na zřeteli svou

vlastní bezpečnost, kterouž by nepoměrný vzrůst pruské moci zajisté nevyhnutelně ohrozil.

Proto je velmi těžko ne-li nemožno spřáteliti se s myšlénkou, že by Evropa kdykoliv připustila, aby mimo vlastní Německo ještě na útraty Rakouska rozšířilo se Prusko, aby si snad také Čechy anebo dokonce Cislajtánii celou přisvojilo, jakož ustrašení politikáři dnešní domnívají se. Však by již i rozpadnutí-se Rakouska na dvě úplně samostatné půle mělo nevyhnutelný asi následek, že by bezprostřední vliv na jednu část získalo si Prusko a na druhou Rusko, v kterémžto případě byly by poslední věci horší nežli první.

Jest před očima příklad turecké říše, která se vůčihledě rozpadává, tak žeby byla již dávno vzala za své, kdyby se uměle neudržovala. A přece vidíme, kterak se z pouhého strachu před možnými následky veliký díl Evropy pracně namáhá, aby úplný pád Turecka ne-li zamezen alespoň odročen byl. Co tu již krve prolito bylo v příčině udržení Turecka!

Jiná je ovšem otázka, zda-li si Evropa přeje, aby Rakousko vzmohlo se zase na takový stupeň moci, jakouž vykonávalo ještě za Metternicha a posledně za Bacha, udržujíc Italii v odvislosti a majíc rozhodný vliv v německém spolku veškerém. V ohledě tom, zdá se, jsou hlavně vnitřní poměry zejmena finanční na dlouhý čas nepřekonatelnou závadou, nehledě ani k tomu, že by si toho nepřály Prusko, Rusko, Italie a Francouzsko. Prusko se jistě vynasnaží, aby naše vláda nikdy více nezasáhla do Němec, Rusko opět bude bedlivě k tomu přihlížet, aby Rakousko na východ nešířilo se a vzhledem k Italii bude náš stát míti velikou práci, aby zachoval alespoň nynější pobřeží Adriatického moře; o výboji nelze z naší

strany ani mluviti, poněvadž bychom měli na krku ihned Francii.

Ve východní otázce propásla se příznivá doba, v které by se bylo dalo ve spojení s Ruskem leccos vyzískati, nyní ale při dualistickém zřízení státním nelze na tu věc bez velikého nebezpečenství ani pomysliti. Bez svolení Maďarův nedá se beztoho v tomto směru ničehož podniknouti a každé podniknutí bude kromě toho spojeno s válkou s Ruskem. Však kdyby se i vydařilo, nepřinese Cislajtánii, nýbrž státu uherskému výhradný prospěch, který pro říši co takovou snadno velmi povážlivým státi by se mohl. V případě tomto neutvořila by se však, jakož Maďaři myslí, během času nová říše podunajská — maďarská, nýbrž slovanská anebo slovansko-rumunská.

Věci se proto mají v skutku tak, jakož ministr Berger napověděl, že je Rakousko obmezeno na pouhou obranu. Tolikéž není veliké naděje, že by si mohlo utrpěné dosud ztráty na jiných stranách nahraditi, nejméně na útraty Německa, Italie a Turecka; tureckou říši podědí v nejlepším případě uherský stát.

Vnitřní složení Rakouska je takového způsobu, že má sobě rovného jenom ve Švýcarsku a Turecku; v Rusku mizí neslovanští národové před Rusy jako několik kapek v bezedném moři. Většinou bydlí v Rakousku Slované (15 mill.), pak Němci (7.800.000), Maďaři (4,900.000) a Romané (3,191.000). Vyjma Maďary, kteří nemají nikde soukmenovcův četných a politicko-národně důležitých (něco příbuzných Baškýrův potlouká se daleko od nich na Volze), mají veškeří národové rakouští taková sídla, že se neprostředně dotýkají

soukmenovcův svých mimo stát sám. Jest pak poměr těchto rakouských národův k jejich soukmenovcům podoben poměru osadníkův k vlastnímu kmenu jejich, který v původní vlasti byl zůstal. Tak sousedí Němci rakouští bezprostředně s německým národem 40millionovým, jenž má v říši výborné politické i národní postavení samostatné, jsa většinou pod vůdcovstvím pruské vlády již sjednocen. I Slované rakouští mají na severovýchodě ruský národ mohutný za bezprostředního souseda a na jihu turecko-slovanský svět, v němž Černohorci i Srbové z politické samostatnosti se těší. O romanském světě rakouském platí totéž, anoť zbylá hrstka Taliánův (548.126) s politicky sjednocenou Italií a Rumuni (2,642.293) s politicky samostatným Podunajskem bezprostředně se stýkají.

Přirozený toho všeho následek nemůže býti jiný, nežli že má vláda rakouská velmi nesnadné postavení, které aby si ulehčila, absolutistickému systému až do nejnovějších dob přála a holdovala.

Ti všichni, kdo v starorakouské škole politické odchováni byli, měli za to, že jediný absolutizmus pro Rakousko (anebo alespoň pro Cislajtánii) nejlépe se hodí, poněvadž je takto vláda v stavu, aby udržela všechny národy na uzdě měříc jim vesměs stejnou měrou a nedávajíc vzniku snahám, které by jednotlivé národy vedly k politicky nebezpečným spolkům s jejich mohutnými, politicky a národně skvěle postavenými soukmenovci, živoucími mimo říši samu. Poněvadž však absolutizmus v Rakousku musí se nevyhnutelně na německý živel opírati, způsobuje přirozeně právě to nebezpečenství, kteréž by měl odklízeti; nepřináší tedy ani trvalé ani výdatné pomoci.

Mají proto za to, kdož nespouštějí vnitřní složení Rakouska se zřetele a upřímně si přejí, aby řečené nebezpečenství přestalo ohrožovati stát náš: že při trvalé nemožnosti absolutizmu nezbude nic jiného, nežli aby se obě polovice říše zřídily na základě všeobecné rovnoprávnosti, která by dle spravedlivé možnosti vyhověla slušným i oprávněným požadavkům veškerých národův rakouských. Hovění pouze některým musí potkati se s osudem, jejž mívají věci kusé a nedostatečné.

Cokoliv se v Rakousku učiní, cokoliv se předsevezme a provede, vše je marné, vše potrvá jen na čas, jestliže se nestavělo na základě rovnoprávnosti. Co doposud nebylo poněmčeno, pomaďařeno a scentralizováno, to se více nezněmčí, nezmaďaří a nescentralizuje, neboť idea rovnoprávnosti se probudila a domáhá se mocně uskutečnění svého.

Pováží-li člověk, že německá centralizace nemohla svého účelu dosáhnouti v čase, kdy jí stála neobmezená moc státní k službám i kdy pro ni pracovala církev, škola i úřadové; pováží-li se dále, že se německé národnosti v Rakousku nepodařilo slovanské živly pohltiti během tolikých věkův, kdežto mohla na této své „missí“ beze všech překážek pracovati nepotkávajíc se při tomto díle svém s nižádným jiným odporem nežli s pasivností líné povahy a s vnitřní silou neuvědomělých národův; pováží-li se, že jsou výsledky německé propagandy na slovanské půdě doposud velmi malicherné sestávající na mnoze v tom, že Slovanstvo právě z těch živlův německých, které se v jeho středě byly ujaly, nynějšího času béře

svou nejlepší zbraň proti tomu kterému Němectvu: považí-li se vše to, nelze nikterak uvěřiti; že by německá národnost v nynějším čase větších dosáhla úspěchův v Cislajtánii — v čase pravíme nynějším, kdežto neuvědomělí druhdy národové probudili se již k zdárnému životu, kdežto v obecném vzdělání na tolik se již byli vyvinuli, že mohou na mnoze (jako v Čechách) měřiti se na duchovním poli se samou německou kulturou; v čase pravíme nynějším, kdežto jim veřejný život poskytuje hojných prostředkův k svobodnému se vyvinování a usnadňuje jejich odpor proti odnárodňujícím snahám všelikého druhu.

Není proto nikterak pravdě podobno, že by odnárodňující snahy německé, na kolik se jim snad ještě přeje, byly v druhé polovici 19. věku šťastnější nežli doposud, že by zvítězily nad mladistvou politikou humanní svobody a národní rovnoprávnosti, pro kteroužto politiku bojuje sám život, příroda, právní náhledy nynější Evropy a veškerý průběh novověkých dějin.

A co máme říci o záměrech maďarských? Lze-liž národu poměrně tak malému, mezi evropskými plemeny naprosto cizému, lze-liž, pravíme, Maďarům vše to provesti, co by tak rádi viděli uskutečněno? Vynikají-li nad svými jinorodými spoluobčany literaturou, obecným vzděláním anebo snad výtečnými svobodnými institucemi, které by přály každému a nehověly pouze aristokratické částce obyvatelstva? Národ takový, jako jsou Maďaři, který nezná ještě ani pravého rodinného života a který při vší energii přece jen nejraději v líné pohodlnosti pěstuje elegické přeludy své — takový národ zajisté není povolán k provedení tak velikých a nebezpečných věcí, jakéž množí jeho výtečníci bezohledně podnikati se zdají.

Však jedno povolání mají Maďaři v Rakousku přece. Přirozený pud jejich politický, jímž předčí ve vrchovaté míře všechny národy evropské, jejich výtečný smysl pro pravou sámosprávu, jejich energie při hájení práv i svobod vlastních, kdykoliv jsou ohroženy, a jejich nevyrovnaná nechuť ke všemu, co zavání absolutizmem i byrokracií — vše to dává jim úkol, aby byli jednak vůdcové stejně oprávněných národův zalitavských, jednak výborným korrektivem ústřední vlády rakouské. Co takovýto korrektiv zasloužil si již často maďarský národ trvalý vděk veškerého obyvatelstva neněmeckého.

Aby však za příkladem různých sousedův svých mohutných vyhledávali jakési povolání jiné v odnárodňovací hegemonii plemene svého, toho nelze jim nikterak přisouditi.

Odnárodňování provozovalo se vůbec s úspěchem v dobách, kde byli zcela jiní faktorové při utváření státův činni. nežli za našich dnův; národové pak, kteří ztráceli svou národnost, byli uschlé větve větších stromův a nedálo se to nikdy bez použití surového násilí, které nepoznávalo jiného práva nežli právo meče.

Lze-liž něco podobného za našich dnův provozovat, kde právo i jednotlivcův i národův domáhá se obecné platnosti; lze-liž s úspěchem pomysliti na odnárodnění celých plemen, kteráž svou životní sílu během tolikerých pohrom i věkův zachovala, jsouce jí sobě již dokonale povědoma? Kdo zajisté něco podobného podniká, hřeší proti přírodě, šlape nohama právo, kteréž platí pro všechny stejnou měrou, kazí život, překáží svobodnému a přirozenému vývoji státnímu, uráží národy, činí je nespokojenými a nespolehlivými, státu pak neprospěšnými, seje bouře, spory, nedůvěru

a nevoli, rozptyluje síly státní, uvádí říši na křivé cesty a vrhá ji do velikého nebezpečenství. —

Či je to v skutku pravda, co se na mnoze namítá proti rovnoprávnosti, že by prý byla na ujmu obecné svobodě a bezpečnosti i síle státu?

Naopak — právě ty státy, v nichž idea rovnoprávnosti prakticky se již provedla, patří vzdor svému poměrně malému území k nejblaženějším a uvnitř nejspořádanějším zemím; národové pak, kteří v nich živou, jsou vysoce vzdělaní, bohatí, nad míru zachovalí národové a nepřejí si nižádné bytné proměny ve svých vnitřních i zevnitřních poměrech.

Na příklad Švýcarsko. Tři národové žijí v něm: Francouzové, Taliáni i Němci jedni vedlé druhých a vesměs stejně oprávněni. Mimo Švýcarsko vedou titéž národové věčný boj mezi sebou, jehož konec není ještě vyřízen, avšak ve Švýcarsku není mezi nimi národního zápasu; tam se mezi sebou velmi dobře snášejí, poněvadž užívají rovných práv, nepomýšlejíce na roztrhnutí své vlasti. Ani Francouzové ani Taliáni ani Němci švýcarští nepociťují potřeby, aby toužili po politickém spojení se svými soukmenovci ve Francouzsku, v Italii a v Německu hrdi jsouce na svou politickou národnost švýcarskou. Takovéť je ovoce rovnoprávnosti ve Švýcarsku! Z chudého lidu pastýřského stal se jeden z nejbohatších politických národův evropských; divoké rokle a smutné doliny proměnily se v rajské krajiny a přírodou velmi macešsky obmyšlená země stala se jednou z nejprůmyslnějších a blahobytem nejvíce slynoucích zemí.

Jiný příklad, kam vede rovnoprávnost, máme na Skandinavii. Tam zajisté živou pod studeným nebem chudého severu dva svobodní státové pod

jednou korunou, dva rovnoprávní národové v jednom bratrském spolku. Na ledových polích skandinavských a u prostřed smutných lesův nehostinných rozhostila se svoboda, blahobyt i vysoká mravnost. Rovnoprávnost zvelebila tuto chudou zem, kterou slaby paprslek severního slunce jenom krátký čas v roce ohřívá, v tak přepodivné míře, že se může co do hmotného blahobytu a duševního vzdělání měřiti s každým státem na světě a že nepotřebuje závistna býti nižádnému; tam zajisté žije zachovalý, jádrný, velikodušný, zmužilý, mravný a svobodný národ u prostřed sněhu i ledu spokojeně a blaženě a netouží po převratech politických ani po slávě výbojné.

Způsobila-li idea rovnoprávnosti tak veliké věci v zemích od matky přírody velmi skoupě obmyšlených, což by teprv vyvedla v prostranném a krásném Rakousku, majícím všeho hojnost — i splavné řeky i úrodnou půdu i zachovalé, bodré obyvatelstvo; v Rakousku, pravíme, které je Dunajem, Labem, Vislou i Adriatickým mořem spojeno se všemi tržišti velikého světa obchodního a které má v sousedních velikých národech své příbuzné soukmenovce, s nimiž tak snadno srozuměti se a v mírných poměrech žíti může? A nebylo-li by to největším pro ně neštěstím, kdyby se mělo státi rejdištěm divokých vášní a neblahých sporův národních a politických? Či jsou v skutku jenom zevnitřní vlivy příčinou, že toto krásné, veliké i požehnané Rakousko státem je nuzným, chorým a slabým? Kde zajisté jeden soused žíti i obohacovati se chce na útraty druhého, tam nastupuje trvalý stav sporný, tam se síly zdárné, které by se mohly vzájemně podporovati, v ustavičných řevnivostech a půtkách oslabují a maří.

Nehledejte těžiště Rakouska mimo Rakousko a hledáte-li je v Rakousku, nehledejte je pouze u některých národův nýbrž u všech. Zlomte již jednou ten železný kruh, který Rakousko svírá a udržuje je v ustavičné mdlobě i slabosti. Popřejte Rakousku, aby mohlo již jednou volně dýchati a sprostilo se těch neblahých sporův vnitřních, které mu nedopouštějí zvelebiti a sesíliti se, které je neustále rozpolťují a jeho rozkvět nemožným činí.

Učiňte, aby byli všichni národové rakouští spokojeni a — národní idey i snahy přestanou býti Rakousku ihned nebezpečnými — ta věčná rozpačitost, ta otevřená rána jeho se ihned zacelí a pomine; národové jeho budou se pak svobodně vyvinovat, budou pracovat na zdaru státu, budou mu přát, jej hájit a zvelebovat, jak mile své přirozené středisté v něm naleznou; cizina je nebude více k sobě přitahovat, ba naopak oni budou cizinu k sobě vábit. Neláká-li svobodného Taliána švýcarského spanilé slunce krásné Italie, neláká-li francouzského Švýcara oslepující záře moci, velikosti i slávy Francie, neláká-li německého syna švýcarského kvetoucí blahobyt a nesmírná kultura velikého Německa, poněvadž všichni tito občané švýcarští těší se doma z úplné svobody, jsouce ve všem všudy spokojeni a dobře obmyšleni: tím by zajisté méně stejně oprávněný a spokojený Slovan anebo Roman v znovu zrozeném, požehnaném a osvíceném Rakousku roztoužil se po spolku se svými jinozemskými, na mnoze v nevzdělanosti ještě živoucími soukmenovci.

„Rakouský státe, tys trpce zkoušený, mnohokráte již obelstěný a často zrazený stát! Marně hledáš pomoci mimo sebe, ty ji můžeš nalezti jenom v sobě, poněvadž se pouze tomu pomáhá,

kdo si sám pomoci může. Ty jsi se opíralo o staré smlouvy, ale podpora tato zlomila se pod tebou zpráchnivěvši a zpukřevši; duch času ji v prach a popel obrátil. Ty jsi se spolehalo na svého nejlepšího přítele a společníka, k němuž jsi se chovalo vždy velkomyslně a šlechetně a jemuž jsi mnohá dobrodiní prokázalo, a tento přítel opustil tě, obrátil se od tebe za dnův bídy a nouze. Sevřeno, stísněno a o pomoc žádajíc přišlo jsi k prahu těch, jimž jsi bývalo velkodušným ochrancem a dobrým otcem a jimž k vůli zanedbávalo jsi svou vlastní rodinu: ale tvoji miláčkové venkovští měli pro tebe jenom drobty chleba, kdy jsi prosilo za činnou podporu, anebo tě odehnali s potupou; tys žádalo o pomoc ony, jimž jsi bylo věrným sousedem v čase nebezpečném a hle oni tě přijali chladně a mrzutě, neboť oni všichni, všichni vyhledávají pouze svůj prospěch, jenž je poutá vždy k těm, kdož jsou mocni a silni a nevíže je k oněm, kdož nemohou dáti nižádné kořisti. Tys sázelo na věrnost i víru a vidělo jsi se zklamáno; tys bojovalo a pracovalo proti tomu, co chtělo žít a co chce žít — elektrická tě rána života omráčila. Ty se marně opíráš buď o ten neb o onen úd svůj, neboť jiným při tom odnímáš sílu životní a ztrácíš rovnováhu. Ty státe plný víry a sklamání, ty chceš jiné podporovat a potřebuješ sám podpory, ty chceš jiným pomáhat a potřebuješ sám pomoci, ty chceš zachovat a ochránit, co je uvnitř nemocné a co již dávno propadlo smrti; ty chceš udržet, co se rozpadává a co hyne, ale dotknouti se mroucího a hynoucího neuzdravuje, nedává sil, neprospívá, ba bývá příčinou nemoci, častokráte i smrti. Nespojuj se se smrtí nýbrž s životem; jenom život donese ti pomoc a osvobození, jenom život uzdravuje a sílí.

Idea rovnoprávnosti je tou životní silou, která tě omladí, uzdraví a posilní; ona půjde pro tebe do boje proti oněm, kteří se s tajnou radostí okolo tebe shromažďují, aby tě zničili a pak se o tvé dědictví rozdělili. Tys již zkusilo všechno a vše tě opustilo — zkus to jedenkráte samo se sebou, zkus to se silami národův svých, zkus to s ideou rovnoprávnosti. Ona tě spasí, ona tě učiní velkým a mocným, poněvadž je sama veliká i mocná. Tak jako za císařovny Marie Terezie šli rakouští národové pro tebe do boje s pokřikem: „Umřít chceme pro svou královnu“ — tak se i nyní i příště okolo tebe shromáždí stejně oprávnění národové rakouští, aby výbojné sousedy zničili a tě obránili! . . .“

V Praze, dne 15. prosince 1868.

JIŘÍ Z PODĚBRAD.

Sepsal

Ferdinand Schulz.

Matice lidu roč. II. číslo 5.

(Běžné číslo 11.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1868.

Tiskem dra. Ed. Grégra v Praze.

Veškeré obci

kraje boleslavského,

která roku 1440 byla zvolila sobě

mladého pana Jiřího z Poděbrad za svého náčelníka,

věnuje

Ferd. Schulz.

Měli jsme krále, jejž každý Čech povinen chovati v srdci srdce svého. Měli jsme krále, jehož nejvyšším jediným účelem bylo blaho a sláva národa českého; který jediný ze všech panovníkův v těchto vlastech lásce k národu českému obětoval moc a slávu svého rodu; který jediný ze všech panovníkův v zemích této koruny cenil štěstí a čest národa českého výše než prospěch svůj a své rodiny. Měli jsme krále, jenž duchem a srdcem vysoko vynikal nad veškerou současnou společnost evropskou. Jiří z Poděbrad, náš jediný ryze národní král; první král z vůle a poslední z krve národa českého. Jiří z Poděbrad: naše chlouba, naše radost, naše sláva na věky! —

Dlouho, dlouho a bolestně pracovaly dějiny české, než zrodily toho velikána, jenž vynesl prapor český nad nejvyšší temena dějin evropských. Dynastie hrdin ovšem nikdy a nikde netrvá dlouho; však Jiří z Poděbrad byl takový hrdina, že ani nezaložil dynastii. Velikostí svou pak sahá daleko za hranice svého národa, a vysoko nad dobu, v které žil.

Dějiny Jiřího z Poděbrad jsou částí velikých dějin *českého kalicha*.

Od roku 1414 až do leta 1627 dějiny a osudy národa českého proudily se z kalicha; dvě stě let, chovající v sobě i nejvyšší moc a slávu i nejnižší mdlobu a potupení národa českého, za svůj hlavní

znak mají kalich. Tři veliké sbory církevní: kostnický (1414—1418), basilejský (1432—1449) a tridentský (1545—1563) měly jej za jednu ze svých nejdůležitějších otázek; všichni papežové od Martina V. až do Urbana VIII. museli pilně mysliti o něm, a dvanáct králův českých (od Václava IV. až do Ferdinanda II.), z nichž jedenáct naň přisahalo před korunováním, vystřídalo se za něho na trůnu českém.

Na svém kalichu národ český poznal veškeré církevní, náboženské, mravní, národní, politické a společenské ústrojí více než polovice tehdejší Evropy; poznal své odvěké nepřátele v nejpravdivější podobě jejich; poznal též sebe ve své nejvnitřnější podstatě, poznal své ctnosti i své vady, svou moc a svou slabost. S kalichem v ruce národ český i bez krále poprvé vystoupil na veliké dějiště světové, a s kalichem v ruce opět bez krále klesl na něm.

Od 1414 až do 1627 ovšem nešlo o kalich stále toliko jak o viditelné znamení jednoho z největších tajemství náboženství křesťanského; po celá dvě století ovšem nemyslelo se při kalichu toliko na liturgické učení Jakoubka ze Stříbra a na mravouku Jana z Husince. Kalich český záhy stal se viditelným znamením svobody ducha a volnosti svědomí vůbec; klíčem nového věku v dějinách evropských; štítem samostatnosti státní proti kněžovládě římské, heslem národní bytosti české proti záplavě živlu německého, útulkem ústavního a státního práva českého proti absolutistickým snahám dynastickým.

Jiří z Poděbrad byl největším kališníkem. Veškerá společnost římsko-křesťanská, za života jeho byla rozstoupila se na dva tábory. Jeden vedl on, druhý papež. Jiří byl první panovník, který

se stolicí římskou nespojil se na potlačení rozumu a svobody svědomí. Však Jiří nechtěl ani zničiti světskou moc papežovu, tím méně chtěl seslabiti jeho moc duchovní. Domníval se toliko, že pro sebe málo svobodného rozumu a pro čistotu mravův při kněžích i nekněžích jest dosti místa v církvi Kristově; nevěřil, že kališník není katolíkem. Jiří byl husitou tak přísným a poctivým, že ještě neměl ani tušení úplné obecné svobody náboženství; násilně potlačil Tábory, kteří pod žádnou spůsobou již nikdy nechtěli vrátiti se do poslušenství papeže římského; utiskoval české Bratry, jichžto biblický republikanism neshodoval se s biblickou monarchií Husovou; a maje při sobě nejvyšší moc královskou a takovou přízeň národa českého, jakou neměl žádný v těchto vlastech panovník ani před ním ani po něm, stíhaný a prokletý „kacíř“ přece osvědčil se ke „katolíkům“ spravedlností tak ryzou a nestranností tak šlechetnou, že ani nejurputnější osobní a političtí nepřátelé jeho domácí, ani papežové nemohli činiti mu v těch věcech výčitky naprosto žádné.

Náboženský program Jiříkův z Poděbrad nesahal ani jedinou myšlenkou přes to, co zástupcové husitův byli smluvili s církevním sborem basilejským, a co tento sbor byl uznal a veřejně prohlásil za dobrou víru Kristovu. Jiří hájil kalicha. Však papežové, mimo to, že nenáviděli český kalich co památku a znamení své někdy podrobenosti pod obecný sbor církevní (ačkoliv ten sbor nesestával z věřících vůbec, ale toliko z nejvyššího kněžstva) měli dobré tušení, že český kalich co znak pokroku duševního a samostatnosti státní neshoduje se s panstvím hierarchie římské. Stolice římská dobře znamenala, že za Jiřího z Poděbrad v národě českém již nešlo o kalich jako jedině o

nutnou či zbytečnou odchylku v obřadnictví náboženském; stolice římská dobře znamenala, že od hranice Husovy na trůn Jiříkův kalich český byl učinil veliký krok na dráze života praktického, že z nekonečných a rozumem lidským nerozřešitelných sporův o tajemství náboženská již vzešel konečný a mocí lidskou rozřešitelný zápas o skutečnost životní: a kdykoliv šlo o skutečnost, stolice římská vždy byla nejdůtklivější, než kdykoliv šlo o tajemství. —

Jiří z Poděbrad dal kalichu českému význam politický, udělal z kalicha nový český stát, novou státní společnost českou. A svým zřízením politickým, svým povýšením na formu státní, svou korunou královskou tak zvané kacířství české lišilo se od všech spůsobův kacířství, s kterými dvůr římský až po tu dobu byl bojoval. Římu protivil se stát, do jehožto nejvyšší správy již nesměli míchati se kněží.

Stát český za vlády Jiřího byl v Evropě prvním státem bez poručnictví kněžského, a takový stát dle domnění římského byl špatným příkladem ostatním křesťanům: příkladem tím špatnějším, čím skutečně byl lepší. Neboť za vlády Jiřího z Poděbrad přes všechny nepokoje a bouře, jimiž vlasti české se všech stran byly týrány a hubeny, národ český těšil se většímu blahobytu, většímu květu všelikých živností, větší spravedlnosti, větší veřejné bezpečnosti života i jmění, než všichni národové křesťanští, jichžto panovníci té doby stále chodili na voditku římském. Však v samém státu papežském občanstvo jako vždy rovněž tenkráte vězelo v největší porobě ducha i těla.

Šťastný a mocný stát český za krále Jiřího byl stolici papežské mnohem nepříjemnější a nebezpečnější, než mravokárná kázaní a učené spisy

Husovy, a než kalich Jakoubka ze Stříbra. Kdyby reformace česká byla přestala na kraji kalicha, stolice římská konečně byla by shodla se s ní, jakož shodl se s ní církevní sbor basilejský a jakož počínal již shodovati se s ní za sto let později — ovšem když bylo již pozdě — papež Pius IV. — S Husem Řím byl by smířil se konečně; s Jiříkem nebyl by smířil se nikdy.

Jiří z Poděbrad.

Války husitské bořily a vymetaly všechna sřízení, proti kterým národ český po čtyři sta let již se opíral, ale která do něho přece nanešena byla. Války husitské byly velikou reakcí národa českého proti veškerému ústrojí náboženského, politického a společenského života západní Evropy; byly ohromným vzchopením se národního ducha českého ve vlastním vědomí, ve vlastní bytosti.

Od roku 1419 až do roku 1453, totiž od smrti krále Václava IV. až do korunování krále Ladislava pohrobka národ český žil ve zvláštní spůsobě státní a vládní. Po veškerou tu dobu Čechové byli bez krále. Dva mužové: Sigmund lucemburský a Albrecht rakouský, onen po osmnáct let a tento po dvě leta ovšem nazývali se českými králi; ale Sigmund pro krátkost své skutečně uznané důstojnosti ani nemohl osáhnouti veškerou moc královskou, Albrecht pak, ač také na krále českého korunován, národní stranou českou nikdy za krále uznán nebyl, ba po smrti své řádným nálezem obecného sněmu českého byl téměř vymazán z řady králův českých.

Obě dynastie: přemyslovská i lucemburská nebyly pokračovateli v původním životě slovanském, ale napodobiteli politické soustavy západoevropské. Války husitské významným řízením osudův lidských byly téměř vyzvány, aby aspoň pokusily se,

nebylo-li by lze, napraviti život národa českého také v tomto kuse. Bohužel Čechové i co vítězové v těchto válkách přesvědčili se, že již nikdy nemohou v Evropě žíti tak, jak dle národního ducha svého by chtěli a měli. Řím a Němci i porážení zůstali jim v tom překážkou.

Po smrti krále Václava IV. vláda královská v národě českém rozpadla se na několik republik: politických a náboženských. Však politický ráz těchto republik brzy vynikl nad náboženský, nébrž po několikaletém tuhém i osudném sporu překonal jej a umořil. Kralování Sigmundovo i Albrechtovo nemění na republikánské podobě státu českého od r. 1419 do 1453 naprosto nic, jsouc toliko obrazem veliké neshody, v kteréž se světem římsko-německým byl se objevil procitlý po čtyřech stech letech původní duch slovansko-český. Sigmund i Albrecht s královským titulem svým zahynuli ve velikém vlnobití republikánského života českého.

Dělíme tento život na dvě hlavní doby. V době první (1419—1440) Čechové na obranu vlasti, jazyka a svobody duševní stáli v krvavých a vítězných válkách s národy zahraničnými; nechtěli přijmouti králův a dobývali sobě svobod náboženských na sborech církevních. V době druhé (1440—1453) bojovali za mír a jednotu doma, chtěli opatřiti se králem a starali se, aby papež potvrdil svobody, kterých byli vymohli na sboru basilejském.

Jest ještě jeden zřetel, kterýmž republikánský život český rozpadá se též na dvě doby; rozhraní těchto pak činí rok 1434. Jest to zřetel politicko-socialní. V době první (až do roku 1434) republikánství české bylo převahou demokratické, v druhé pak aristokratické.

Boj mezi těmito velikými politicko-společen-

skými stranami v národě našem točí se potají a veřejně, slabě a prudce, dle rozličné domácí i zahraničné situace politické až po dnes od samého počátku šlechty v Čechách co zvláštního politického stavu, a nebude ukončen, pokud šlechta vůbec bude užívati i nejmenších politických výhod neb výsad nad ostatními členy státní i národní společnosti naší. Války husitské jaly se rozřešovati také tuto velmi důležitou otázku mnohem důrazněji, než se dělo před nimi i po nich, a co v tomto směru vykonaly, ač bohužel brzy opět bylo zbořeno, jistě není menší, než co spůsobily v směrech náboženském a národním.

Hus, Žižka a Prokop byli demokraté, a působnost jejich úplně jest složena v době první. Duševní hnutí husitské, sama nejvnitřnější příčina pozdějších velikých bojův vyšla z demokracie; válečný důraz národa českého proti Římu a proti Němcům vedla demokracie po patnáct let; a smlouvy se sborem basilejským (kompaktata) sjednala, tudíž kalicha pro Čechy a Moravany i mravně dobyla — demokracie. Demokracie byla příčinou, že císař Sigmund, zrádce i až do smrti své nejúhlavnější nepřítel českého národa, z Čech byl vyhnán, a pokud ona vládla, že nemohl dosednouti na trůn svého otce. Demokracie hájila i obhájila sám základ státu našeho, že národ sobě panovníka volí, — a chtěla zároveň uvesti veškerou státní společnost českou zpět do nejdávnější, původní její podoby slovanské. Demokracie chtěla osvobodit národ český netoliko od zkaženosti hierarchie římské, ale též od německé nerovnosti občanské, od feudalních řádův německých. Demokracie bojovala za všechny tři veliké myšlenky, které byly obsahem dějin husitských, za svobodu svědomí, za rovnost lidskou, za národnost československou. A ve všech těchto směrech

své činnosti demokracie duchem i mečem, poctivostí a hrdinstvím na věčné časy proslavila se v dějinách světa. Mimo demokracii sotva by bylo husitství vzniklo, a bez ní nebylo by se stalo světodějným.

Republikám demokratickým nebylo ani času popřáno, aby se sjednotily v jedinou, která zároveň by byla bývala státní podobou celého národa. Demokracie co strana politická měla v husitství rovněž málo konečného štěstí, jako Táboři co strana náboženská. Život a činnost její byly přerušeny nébrž zničeny jednak násilím strany šlechtické, jednak vinou vlastní. Města co representanti a obhájcové ideí demokratických bohužel nebyla srozuměla, že mají společný prospěch a společné nebezpečí s vesnicemi. Jsouc mocněji probuzena a činna teprv rokem 1419, demokracie česká ovšem nemohla za patnáct let dojíti vnitřního ústrojí svého tak dokonalého, vlastní organisace své tak pevné, v jakéž již od samého počátku boje stanula proti ní strana šlechtická, pracovavší na svém politicko-společenském zřízení již po dvě stě let. Tudíž ani nemůžeme vytýkati demokracii, že nedovedla sobě dáti dokonalé a dokončené zřízení republikánské, že nedovedla spojiti své republiky v jedinou pod jediným presidentem. A pak, vždyť republika nebyla účelem demokracie husitské; vždyť demokracie husitská nemohla rovněž jako národ český co celek ani mysliti sobě jiné dobré ústrojí státu leda s králem řádně korunovaným. Vždyť všechna historie národa českého vůbec jest toliko oslavou vlády královské. A nemá-li národ český republiku ve svém programu ani posud, tož ji měl ještě méně v století patnáctém, kde celý svět evropský ještě nedovedl ani myslet bez krále, bez císaře a bez papeže. Demo-

kracie husitská ani nesměřovala k tomu, aby vládu královskou v národě českém seslabila, tím méně chtěla odstraniti ji. Úmysly a tužby na seslabení vlády královské a na zařízení vlády jedné strany v národě nad druhou byly při straně aristokratické již po dvě stě let, a ve válkách husitských vyšly na jevo co nejjasněji.

Demokracie pak ani nepomýšlela, dáti sobě podobu státní. Žižka a Prokop jistě vládli národem mocněji než drahně králův před nimi a po nich; ale přece starali se o všechno jiné více, než aby panství jejich v národě bylo vyznačeno jakýmkoliv viditelným znamením neb jakýmkoliv titulem. Žižka i Prokop byli v Čechách mnohem spíše králi než Sigmund, a přece nedbali ani o to, aby se stali předsedami demokratické republiky české. Demokracie ani nebyla příčinou, že království do bojův husitských vstoupilo bez krále; ani nebojovala proti Sigmundovi proto, jakoby vůbec již nebyla chtěla míti krále v zemi, a jakoby byla zamýšlela navždy ve své ruce podržeti nejvyšší správu vlasti. Republikánský duch demokracie, ač byl jasně dokázal, že dovede i v čas nejvyšší potřeby býti ochráncem národa i státu, nikdy ani na chvíli nepřestal dbáti o to, jakby co nejlépe a národu nejprospěšněji obnovil monarchickou vládu v koruně; a hledajíc krále uprázdněnému trůnu, demokracie nehledala ho ani mezi republikány ani mezi demokraty.

Ale všeliké státotvorné snahy i všeliké účastenství v nejvyšší správě zemské složila demokracie na bojišti u Lipan k nohoum aristokracie. Vedlé svobody náboženské tenkráte ještě nebylo místa pro svobodu politickou.

Již roku 1421 drahně vysokých šlechticův českých z příčin politických opouštěli kalich, ná-

rodnost a demokracii českou, a vrátili se k Sigmundovi. Od té chvíle pak stále množil se ve vyšší šlechtě počet těch, kdož buď zcela odříkali se kalicha, buď zůstali při něm toliko na oko, podtají hledajíce milost papežovu. Až z jara r. 1423 v ohromné bouři náboženské a národní již zarachotil také boj dvou domácích stran politických: aristokratické a demokratické; šlechtické a městské.

Tento boj rychle roztrpčil se velmi. Demokracie již spoli klesla smrtí Žižkovou; když pak po bitvě u Domažlic, po tomto velikém, posledním vítězství husitské demokracie nad hierarchicko-feudálním němectvem, Evropa feudalní jala se podporovati šlechtickou stranu českou, demokracie padla u Lipan (1434), a vláda šlechtická, byvši přerušena po 15 let, byla obnovena. Již na prvním sněmu po bitvě u Lipan objevilo se ostré rozdělení sněmovníkův na tři stavy: panský, rytířský a městský.

Vytiščením živlu demokratického z nejvyšší správy zemské a přenešením nejvyšší moci v národu toliko na šlechtu, ani republikánský život národa nebyl ihned slit v jedinou celistvou podobu politickou, ale zůstal ve své předešlé rozdrobenosti; ani monarchická spůsoba vlády nebyla bližší k svému obnovení. Osudy králův Sigmunda i Albrechta byly důkazem velmi jasným, že dříve třeba sjednotit aspoň valnou většinu národa pod jedním praporem, než nový král s prospěchem bude moci býti uveden na trůn. *O tuto pak jednotu celého národa přičinil se v republice šlechtické pan Jiří z Poděbrad.*

Nyní ovšem bylo by již věcí naprosto marnou, kdybychom chtěli rozbírat, jakou drahou dějiny národa našeho byly by se daly, kdyby správa věcí zemských až do uvedení nového krále na trůn byla zůstala v rukou demokracie. Ale přece můžeme

tvrdit, že Sigmund by byl dříve umřel, než by byl býval uznán za krále českého. O Albrechtovi rakouském nebylo by pak bývalo ani pomyšlení v království českém.

Ještě tu třeba povědět, že bez Lipan jednota panská proti králi Jiřímu byla naprosto nemožnou, a že král Jiří bez demokracie nebyl by ani zasedl ani uhájil se na trůně českém.

Republikánství šlechtické bylo školou muže, kterémuž věnována jest veškerá tato úvaha naše. Věk Jiřího z Poděbrad chová v sobě čas třiceti a jednoho roku, od 1440 do 1471. Tento čas rozpadá se na tři hlavní části: třináct let nebylo krále (1440—1453); pět let byl králem Ladislav rakouský (1453—1457) a třináct let byl králem Jiří (1458—1471).

Část první.

Republika šlechtická.

Po všelikých bojích, v kterých s Němci a s papeži již po dvacet let udatně a vítězně byl stál, národ český koncem roku 1439 rozstupoval se na dvě strany politické a na čtyři náboženské. Politické byly: rakouská a česká. Náboženské pak: kališníci mírní, kališníci horliví, katolíci, Táboři.

I.

Vizme nejdříve strany politické.

Již od časův krále *Přemysla Otakara II.* ve šlechtě a v městech českých byla strana, která přála rodu habsburskému, a která doma i za hra-

nicemi stále a pilně pracovala o to, aby i s obětováním národnosti ba veškeré státní existence české uvedla rod habsburský na trůn český. *)

Náčelníkem této strany, která po válkách husitských měla své přívržence ovšem již toliko v nejvyšší šlechtě, ve stavu panském, a největší svou moc v Čechách jižních, na blízku moci ra-

*) Dům habsburský od té hodiny, co král Přemysl Otakar II. byl zrádně přemožen a hanebně zavražděn (26. srpna 1278), sám velmi snažil se, aby netoliko dosedl na trůn český, ale aby jej sobě udělal dědičným. V měsíci prosinci 1278 v městě v Jihlavě bylo učiněno *první spojení koruny české s domem habsburským.* Hrabě Rudolf z Habsburka, někdy dvorský maršálek českého krále Přemysla Otakara II., později německo-římský císař jmenem Rudolf I., vdával tam svou dceru osmiletou Jutu za sedmiletého královského sirotka českého, Václava; a Václavovu sestru, desítiletou Anežku za svého syna, desítiletého Rudolfa. Při slavnostech svatebních vynikali ve hrách rytířských na kolbišti čeští šlechticové strany rakouské, mezi nimiž celý veliký a bohatý rod Vítkovicův (páni z Rosenberka, z Krumlova, z Jindřichova Hradce, z Třeboně, z Lomnice, z Přibenic, z Pelhřimova) byli nejpřednější. Královský sirotek český Václav a rakouská Juta seděli vedlé sebe a bavili se; ona vypravovala mu o svých loutkách, on pak jí o svém krahujci. Císař Rudolf dělal v staroslavném horním městě moravském domácího pána a rád by z té slavnosti rodinné byl učinil slavnost smíru mezi Čechami a Rakousy. Pročež sjednal smlouvu mezi sebou a sedmiletým Václavem; kdyby Václav neb dědicové jeho rodu mužského umřeli bez dědicův, že císař Rudolf aneb dědicové jeho budou panovníky v království českém a v zemích s ním spojených. Jakož pak po zavraždění Přemysla Otakara II. vojsko české bylo rozmetáno, země spleněna, a císař Rudolf s vítěznou mocí vojenskou přítomen, nebylo nesnadno sjednati smlouvu se sedmiletým sirotkem, který opuštěn od všeho světa, i obklíčen nepřáteli, ani neměl věrných a poctivých poručníkův.

kouské, byl nyní pan Oldřich z Rosenberka. Podlé něho vynikali páni Menhart z Hradce a Hanuš z Kolovrat.

Proti rakouské stála strana národní, česká. Byl to v pravdě veškeren národ český: všechen tak zvaný obecný lid, všechna města, bez mála všechno rytířstvo a větší část panstva. Hlavním článkem v programu strany národní byla sláva i moc koruny české skrze národnost českou. Osvědčila-li se myšlenka národnosti na samém počátku bojův husitských co mohutná a hlavní páka snah a činův českých, tož na konci jejich právem mohla býti a skutečně byla ještě účinnější a silnější, neboť již opírala se o vítězství nad vášněmi a surovým násilím národův jiných. Tomu přece národ český nemohl dívati se klidně a trpělivě, když byl obhájil národnosti své proti polovici Evropy, aby pak vydána byla na otroctví člověku jedinému, a tož právě členu toho národa, proti kterémuž on nejprudčeji bojoval.

Jak mocná byla národnost česká bo bojích husitských ve vědomí celého národa, jak hluboko pronikala veškerým obyvatelstvem českým, objevilo se nejdříve po smrti Sigmundově (1437), když strana rakouská pomáhala na trůn český vévodovi Albrechtovi, zeti Sigmundovu. Albrecht ovšem již před tím po čtrnáct let byl panoval na Moravě a těšil se nadějí na kralování v Čechách: však to vše nehnulo jím, aby přiučil se jazyku českému. Když tudíž strana rakouská v Čechách jala se chystati mu trůn, po veškeré zemi hlučně ozval a rozlehl se hlas nevole a rozkypěla se hořkost uraženého citu vlasteneckého. Albrecht rakouský objevil se veškerému národu českému jako posel Němectva, kteréž od jaktěživa touží osáhnouti vládu nad Slovany, a povrhá vším, co

jest slovanského. Po Čechách roznešen byl spis, který opakoval vše, co kde v kronikách zapsáno bylo o zpupnosti německé jakož zároveň o utrpení českém.

Tento spis působil v zemi mocí velikou. Klademe z něho tuto některé výňatky:*)

„Čechové měli by se pilně varovati a ve vší snažnosti vystříhati, aby v správu cizího jazyka a zvláště německého neupadli; nebo jakož kroniky české svědčí, ten jazyk jest nejlítější ku poražení jazyka českého a slovanského. Se vší pilností vždy o to pracuje a rozličnými obyčeji a lstmi vždycky usiluje, kterak by ty jazyky shladiti mohl. — Král také Karel (IV.) český, ačkoliv jest velmi českou zemi velebil, pražské město rozšiřoval, učení obecné (universitu) v něm spůsobiv i jiné věci, však proto všudy Němce po zemi jest plodil. Neb kdo jsou téměř po všech královských městech v Čechách purkmistrové a konšelé byli? Němci. Kdo rychtáři? Němci. Kde Němcům kázali? V hlavních kostelích. Kde Čechům? Na hřbitovích a v domech; a to důvod jest jistý, že německým plemenem, z něhož byl jest sám pošel, mínil českou zemi osaditi, a Čechy pomalu z ní vypleniti. Jakož se jest i za něho počínalo, že žalob na radnicích česky slyšeti nechtěli jsou, ale hlaholem německým, a kterak lstivě kmety české z Prahy vysadili ven na zemi. Německým pokolením města jich osadil jest, jakož by o tom mnoho bylo mluviti. Dále kronika česká svědčí, kterak též pokolení německé nikdy z přirození svého nemůže býti věrno jazyku českému. Jinde svědčí kronika, že tré knížat českých jsou nám Němci a

*) Celý vyšel posléze r. 1851 za absolutismu Bachova v c. k. dvorní knihtiskárně v Praze.

zvláště Durinci zabili: prvního jeden na Ohři v zimě nad prohlubní, jsa jeho pěstounem, i stal jemu hlavu a tělo vrhl do řeky. Druhého také Durink jmenem Corklovec jsa najat, střelu v srdce knížeti Břetislavovi II. vstřelil. Třetího také Durink v Olomouci krále Václava českého, uherského a polského krále zabil; a ten byl najat od císaře německého, neb ten císař Rakusic byl a zahubiti lstí knížata česká chtěl, aby sám panoval se synem svým v Čechách. Když shladil krále českého, posledního rodu Přemyslova, potom volen jest syn toho nevěrného Němce za krále Čechům. — Čechové, v nichž jest pravá česká žíla, a kteří německým žádným podšitím nejsou podšiti, mají na kroniky své pilně patřiti; jich rady a výstrahy poslouchajíce, aby v moc německou neupadli; neb tu jest jich osidlo na hrdlo svázané a pád konečný. Nebo jako jed v krmi vlit jsa, jedícímu nemůže býti bez úrazu, ale neb smrt, neb bláznivost aneb nemoc člověku uvede, též moc německá, v slovanský neb v český jazyk uvedena, neb zkažení toho jazyka, neb umenšení, neb jinou vadu konečně přinese. Jako vlk v stádu, myš v domu nic jiného než vadu a poškození učiní, též Němec v panování a království českém a v slovanském učiní. Měliby tedy Čechové, nemohou-li ze svého jazyka pána míti, na jiný slovanský jazyk nebo na jiný kterýkoli pod nebem křesťanský pomysliti, ačby bohatý nebyl, jeho sobě za pána vzíti; neb jejich jazyk a jejich svobody pod králem každého jazyka, kromě německého lépe stanou. — Zbaviž nás pán bůh všech králův a správcí německých. — Chtějí-li Čechové v své zemi řád dobrý míti, mají takového krále hledati, jenžto by napřed božské dobré miloval, potom lid český a upokojení jeho. Ale upokojení země nikoliv nemůž

býti, leč božské dobré, to jest přijímání těla a krve boží a jiných pravd zákona božího, o něž jest rozbroj a války tato léta byly v této zemi. — Také Čechové mají se vší pilností se vystříhati, a zvláště milovníci těla a krve boží, aby jiného jazyka rada králem jejich nevládla, aniž byla s ním, než česká. Čechové mají pamatovati a takového krále hledati, aby jim vší pilností a mocí svou radou nápomocen byl, z nároku na ně lživě a falešně uvedeného vyjíti a očištěnu býti; tak aby se jim vedlé úmluv, sborem basilejským učiněných, dosti stalo. A že německý národ v sobě té jisté žíly nikoli míti nemůže, jakož se to očitě shledávalo, shledává a shledávati se mohlo, by nás mínili z takového nároku vyvesti; ale více jakby mohli zmazati: slušno jest, slovanského jazyka pána hledati a k německému nikoli nesvolovati. Čechové mají takového krále hledati, jenžto by jim zámků, k české koruně příslušejících, kteříž jsou od Němcův odtrženi, pomohl dobyti a ke koruně zase přihromaždití. Však toho žádný Němec neučiní, ale raději víc Němcům zavadí, aby moci české ubývalo. — Drahé krvi Kristovy přijímání pod spůsobem vína jsou Němci nejhlavnější nepřátelé, a v nejvyšší stupeň zlosti proti Čechům vstoupili, je i s tou drahou krví shladiti usilujíce, i jiných všech národův s lživým svým kněžstvem na Čechy popuzujíce. I hodnoť jest každého národa německého se varovati a za krále českého nikoli nebrati. Nežliby oni nejmohutnějšího Čecha netoliko za pána ale za měštěnína přijali, raději by hrdla ztratili; a my oslepení Čechové na nich příklad vezmouce, učiňme jim též, a Němce za pána nebeřme.“

Z těchto slov patrno, jakého krále národ český sobě té doby přál. Proto také národní strana

neuznala a nepřijala Albrechta rakouského za krále a obrátila zraky své k dynastii polské, když ještě z krve domácí nikdo ani ve vědomí svém ani ve vědomí národa nebyl dospěl na krále. Vůdcem této strany národní, po smrti pana Diviše Bořka z Miletínka († 8. ledna 1438) byl Hynce Ptaček, pán na Pirkšteině, Ratajích a Polné, muž rozumu velikého a mysli vznešené. Podlé pana Ptačka k praporu národnímu stáli nejblíže z mužův starších pan Aleš Holický ze Šternberka a z mladších pan Jiří z Poděbrad.

II.

Strany náboženské nesahaly zpět do dějin národa tak daleko jako strany politické. Rozhraní, s kterého vycházely *společně*, byly *úmluvy s církevním sborem basilejským* z roku 1436, proslulá a osudná v dějinách českých *kompaktata*.

Teprv po smrti Žižkově počalo se v Čechách vůbec mluviti o smíření s Římem, a vítězové domažličtí přesvědčili konečně veškeré křesťanstvo, že násilím národ český ani vyhuben ani do lůna církve římské zpět přiveden býti nemůže. Nastoupena tedy od přemožených Němcův a kněžstva římského cesta vyjednávaní. Otevřely se dveře chrámu basilejského, aby „oprava církve ve hlavě i v údech“ z dávného přání obecného stala se tu konečným skutkem. Přičiněním papežův, kteří nenáviděli sbory církevní — co obmezovatele své absolutní moci — ještě více než Čechy, tato oprava ovšem nedošla do skutku; ale v husitství sbor basilejský přece položil základ, na kterém mohly být obnoveny mír a jednota národa českého s ostatní církví římskou. Potřebí tu vytknouti, že sbor ba-

silejský učinil kompaktata s Čechy a Moravany co vlastník a vykonavatel nejvyšší moci církevní; neboť roku 1432 byl obnovil a stvrdil usnešení církevního sboru kostnického, že obecný sbor církevní vůbec jest nejvyšším správcem církve, že jest pramenem a udělovatelem nejvyšší moci církevní; že má vrch nad papežem. Tímto svým usnešením sborové kostnický a basilejský chtěli vykonati jednu z nejnutnějších oprav v církvi římské, chtěli vrátiti se k původnímu *ústavnímu* sřízení církevní společnosti křesťanské.

A ve smyslu tohoto sřízení sbor basilejský vstoupil s národem českým ve smlouvy (kompaktata), které ve čtvrtek dne 5. července 1436 slavně a veřejně ohlášeny byly.

Město Jihlava na Moravě bylo jevištěm tohoto z nejpamátnějších dějův historie české. Již za svítání nesmírné zástupy lidu hemžily se po náměstí a postranními ulicemi. Zraky všech byly poutány trůnem bohatě pozlaceným, jakož i nádhernými lešeními. Jakmile vyšlo slunce, císař německý Sigmund vystoupil na trůn, jakoby chtěl naznačit, že vzešel nový den i křesťanstvu. Před ním tři z nejprvnějších hodnostářův císařství německého, mezi nimi také vévoda Albrecht rakouský, zeť Sigmundův, nesli jablko, žezlo i meč. Po jeho boku usadili se poslancové sboru basilejského, a vedlé těchto zástupcové národa českého: přívrženci strany římské i husité. Naproti císaři usedla císařovna Barbora s nádherným dvorem svým, a jiných knížat, pánův a lidu obecného množství nepřehledné. Nejprvé objevil se jmenem Čechův Jan Velvar, měšťan pražský, nesa listy pod pečetmi království českého, císařovou i vévody rakouského, i ukazoval je Čechům na stolici sedícím, pak císaři a vévodovi, kteříž přiznali se

k nim všickni hlasitě. Na to listové čtení skrz císařova úředníka Markvarta, a Velvar zase odevzdal je poslům sboru basilejského. Obsah těchto listův byly *smlouvy s církevním sborem basilejským a sliby od Čechův a Moravanův*, že chtějí míti a zachovati jednotu, mír a pokoj křesťanský se vším lidem křesťanským věrně a beze lsti; pakli by to kdo i přestoupil, že proto má slušně kárán býti, ale pokoj zůstaniž nezrušen. Pak vystoupili čtyři kněží čeští, od sněmu k tomu dříve volení, aby slíbili poslušenství církevní za sebe i za všechny „podobojí“ duchovní i světské, a o tom opět podali seznání poslům sboru basilejského pod pečeti království českého. Potom dali své listy poslové sboru basilejského (jichžto vůdcem byl rovněž poctivý a šlechetný jakož učený a důmyslný prelát francouzský, biskup Filibert) Čechům a Moravanům se svými a s císařovou i vévody rakouského pečeťmi, přikazujíce všeho světa knížatům i všem křesťanům, aby s Čechy a Moravany pravý křesťanský pokoj, mír a jednotu již měli, a jich více proto nehaněli, *že přijímali a přijímati budou pod obojí spůsobou*, aniž aby jim proto bezpráví činili, ale aby je uznávali *za dobré křesťany a za syny* **prvotní** *církve svaté*. Dále přikazovali arcibiskupu pražskému a biskupům olomúckému a litomyšlskému, aby rozdávali svátosti oltářní pod obojí spůsobou všem lidem, kteříž měli obyčej tak přijímati, kdyby od nich kdo požádal; též aby sjednali kněží k těm kostelům, kde obyčej ten se zachovával, by tak rozdávali; také farářům a prelátům všem dán rozkaz podobný. Biskupové pak pražský, olomúcký o litomyšlský že mají také světit na kněžství žáky podobojí a nezamítati jich od svěcení, lečby pro něco jiného kněžství hodni nebyli. Konečně slíbeno, že církevní

sbor basilejský dá na to listy, aby již všichni, netoliko kdož přijímají pod obojí, ale i kdož ještě nepřijímali, měli *plnou svobodu tak přijímati, a to na časy budoucí a věčné.* Také že tito poslové basilejští ihned a za nimi také sbor církevní pod svými pečetmi vydají listy, v nichž přikáží všeho světa knížatům křesťanským a jiným všem, aby Čechům a Moravanům neutrhali více na jich cti, ani aby nesměli haněti přijímání jich těla božího. —

Církevní sbor basilejský tudíž tytéž Čechy a Moravany, kteréž sbor kostnický před dvaceti lety byl prohlásil za kacíře, uznal za dobré křesťany a za syny *prvotní* církve svaté. Ovšem, mezi církevními sbory kostnickým a basilejským leželo na bojištích českých zničeno patero strašných křižáckých výprav z říše německé; mezi oběma sbory byla všechna slavná vítězství Žižkova a Prokopova. Ovšem, sbor basilejský přiznávajíc Čechům a Moravanům právo kalicha, provozoval tím oposici proti papeži, a dbal více o zachování církve než absolutismu římského.

Ale Čechové a Moravané nebyli tím vinni, že slova Kristova byla vykládána ohněm a mečem, že nejhlubší tajemství náboženství křesťanského po třináct let byla rozřešována spuštěním vlastí českých a hanebnými útěky křižácké luzy německé. Čechové a Moravané nebyli tím vinni, že potřeba důkladných oprav v církvi římské byla ovládla obecným míněním evropským konečně tak mocně, že sám veliký sbor basilejský stanul v šiku reformatorův, když uznal absolutní vůli a moc papežovu za nejhlavnější pramen vší porušenosti v společnosti křesťanské.

Zbývalo sice mimo úmluvy, ohlášené na sněmu jihlavském, ještě drahně nesplněných žádostí českých, z nichž nejhlavnější byly: aby církvi praž-

ské (pod obojí) dán byl arcibiskup hodný, aby sbor církevní vydal slíbené listy k okolním národům na očistění dobré pověsti české (že Čechové přijímajíce pod obojí nejsou kacíři); aby aspoň evangelie, epištoly a vyznání víry volno bylo při mši svaté přednášeti a zpívati jazykem českým; ale tyto a ještě jiné články byly zůstaveny pozdějšímu „dokonání kompaktat," o kteréž sám císař Sigmund slíbil postarati se, jen aby již odstranil hlavní překážku svému uznání za krále českého. Po celý pak den i celou noc (5. července 1436) nepřestalo v Jihlavě zvonění všemi zvony, pálení ohňův a jiné radovánky rozličné.

Čechové plesajíce zpívali „Svatý Václave" a důvěrníci basilejští ještě téhož dne vypravili poselství do Basileje s psaním: „Plesej a jásej, sbore svatosvatý, vysokozvučné vzdávej díky a chvály bohu stvořiteli svému! Neboť aj dnes nastal den žádoucí . . ." atd. Snadno srozumíme tomuto nadšení, rozpomeneme-li se na kruté války, jimižto rozrývána byla česká vlast: buď touha po obnovení míru, buď naděje vyhlazení kacířství, příčin radosti bylo hojně svědkům slávy jihlavské; ale uvážíme-li, zač bojováno po dvacet let, musíme vyznati, že naděje obou stran byly pouhým klamem.

Slavnost jihlavská na pohled byla ukončením zápasu mezi oběma opravci církve římské v století patnáctém. Jeden z těchto opravcův byla církevní aristokracie ve spůsobě sborův církevních; druhý byla národní demokracie česká: Jan Hus a husité. Mezi oběma těmito opravci vypukl boj, v němžto Hus podlehl sboru v Kostnici; opravcové aristokratičtí zapálili hranici opravcům národním. Později ovšem podlehl sbor opět stolici papežské.

Skvělé smíření slavené v Jihlavě dne 5. července 1436 jest odpovědí strašnému dni 6. čer-

vence 1415; však mimo krvavou tuto upomínku přece zůstalo mezi stranami ještě dosti příčin zášti. Otcové sboru chtěli opraviti zneužívání a obmeziti moc stolice římské; husité toužili po obyčejích, řádech a kázni prvotní církve, a nedotýkajíce se organisace církevní mimo Čechy, dovolávali se práva, aby mohli doma obnoviti příklad dob apoštolských. Sbor basilejský prohlásil husity české i moravské za syny *prvotní* církve svaté, však sám rád trval ve vzdálenosti od té *prvotní* církve ...

Ale bylo přece dosti Čechův kališníkův, kteří úplné již přestávali na tom, co oznámeno v Jihlavě, jichžto horlivosti za opravami v církvi úplné postačovalo, k čemu sbor basilejský již byl svolil, a kteří *nechtěli tisknouti dále ani sbor ani papeže.* K těmto mírným kališníkům přiznávali se mezi městy zvláště Praha; mezi šlechtici pánové z Kolovrat, z Valdšteina, z Hasenburka, z Vartenberka, ze Vřesovic, ze Smiřic. Duchovní hlavou jejich byl mistr Jan z Příbrami; hlavou pak světskou pan Menhart z Jindřichova Hradce, od roku 1436 nejvyšší purkrabí pražský. Oba pak, Jan z Příbrami a Menhart z Hradce byli svého času pomocníky ba stroji Sigmundovými v národě českém.

Kališníci horliví též přijali úmluvy sjednané se sborem basilejským; měli sami veliké účastenství ve sjednání jich. Ale nepřestávali na nich. Chtěli, předně aby byly dokonány, za druhé aby papež je uznal, a za třetí aby církev česká byla úplně sřízena ve smyslu jejich. Kališníci horliví přesvědčili se, že příliš záhy složili zbraň, a že kompaktata nedokonaná a od papeže neuznaná nemají žádné praktické a trvalé ceny. Kališníkův horlivých bylo mnohem více než mírných. Většina stavu panského, téměř všechno rytířstvo, bez mála všechna města královská, obecný lid pak velikou

většinou patřili k nim. Za vůdce svého ve věcech víry uznávali mistra Jana z Rokycan; za náčelníka světského měli pana Hynce Ptačka z Pirkšteina, a podlé něho Alše Holického ze Šternberka a Jiříka z Poděbrad.

Mimo tyto dvě strany, které kompaktatům, to jest i kalichu i smíření s Římem vůbec chtěly, byly v národě českém ještě dvě strany náboženské, které jim nechtěly naprosto, ani kusým ani dokonaným: Katolíci a Táboři.

Katolíci stojíce vždy bez výminky v úplném poslušenství papeže římského, nikdy nežádali za nějakou změnu ve vnitřním životě neb v zevnějším obřadnictvu své církve; vůle papežova byla jim nejvyšším zákonem, který co nejdříve opět obecně musí být uznán a ctěn, a kompaktata byla jim vítězstvím kacířův, kteréž co nejdříve musí být opět zničeno. Katolíkův bylo celkem méně než kališníkův mírných. Hlásili se k nim ze šlechty pan Oldřich z Rosenberka (zároveň světská hlava celé strany), páni ze Švamberka, z Risenberka, z Ronšperka, Václav z Michalovic, mistr řádu strakonického, a několik rodin rytířských. Z měst toliko tři: Plzeň, Budějovice a Kadaň. Duchovním správcem jejich byla katolická kapitula pražská.

Táboři, náboženská strana nejmenší počtem a nejslabší ústrojím, odpírali kompaktatům proto, že nechtěli vrátiti se do církve římské již nikdy za žádnou cenu, ačkoliv přední důvěrníci jejich byli účastni jednání se sborem basilejským. Nenávist Táborův k Římu byla ještě větší než k Němcům. Ze šlechty patřili k nim z příčin náboženských toliko bratři ze Šárova; z pohnutek válečných pan Kolda z Náchoda. Z měst stály k programu jejich rozhodně toliko Tábor, Písek a Vodňany. Nejvyšší jediné hlavy ani duchovní ani

světské po smrti Prokopa Velikého již nebylo při nich. Za prvního mezi nimi kněze považován na Kolíně Bedřich ze Strážnice; na Táboře vládl biskup táborský, Mikuláš z Pelhřimova.

Husité co celek proti katolíkům byli tudíž rozděleni na tři sbory: na kališníky mírné, kališníky horlivé a Tábory. Jakož pak tyto tři sbory na vzájem se chovaly k sobě nepřátelsky, toť patrno, že katolíci nebyli v takovém nebezpečí, jak na první pohled snad by zdálo se. Seznáme pak, že i kališníci mírní i Táboři spojovali se s katolíky na potlačení kališníkův horlivých, že tudíž vlastní zápas točil se mezi kališníky horlivými a katolíky. Kališníci horliví měli úlohu velmi velikou a nebezpečnou. Byloť jim zajisté dříve zničiti obě pobočné strany husitské, z nichž jedna (kališníci mírní) jim nestačila, a druhá (Táboři) je předstihovala, než mohli pomýšlet na důrazný odpor proti katolíkům, či vlastně proti podněcovatelům, pomocníkům a vůdcům jejich zahraničným.

A tuto velikou úlohu podnikl i vykonal též Jiří z Poděbrad. Jakož před uvedením krále do Čech byl ne-li smířil aspoň spojil obě politické strany pod jeden prapor, rovněž sorganisoval husitství české opět v jediný šik, než vzešel druhý veliký zápas o kalich s Římem.

Bez kališníkův horlivých bylo by husitství po slavnostech jihlavských brzo zaniklo úplně. Kališníci mírní byli spokojeni s ohlášenými koncesemi, a netoliko nebyli by vzchopili se v čas potřeby k obraně ani těchto koncesí proti stolici papežské, ale znenáhla byli by tiše zanikli a vymřeli v lůně katolíkův. Táboři pak po smrti Žižkově a Prokopově již byli určeni na zahynutí: učení jejich ani náboženské ani politicko-socialní nemohlo v onom věku vůbec sjednati sobě velikou stranu; toliko

zázračný, neobyčejný důraz válečný mohl držeti je co stranu v životě celého národa. Jakmile pak původcové tohoto důrazu ustoupili s dějiště, Táboři stali se v dějinách husitství ze živlu dramatického živlem romantickým, již nestačili obecným úlohám celého národa, ba co překážka jejich byli obětováni Římu rovněž jako husitství.

Mimo kališníky horlivé každá z tří ostatních náboženských stran měla po ohlášení úmluv basilejských jedno město v Čechách za své hlavní sídlo. Katolíci Krumlov, kališníci mírní Prahu, Táboři Tábor.

Praha a Tábor mají v dějinách husitství důležitost a památnost největší ze všech měst českých. Již na samém počátku staly se zároveň dvěma středišti husitství a zůstaly jimi kratšeji co přátelé, déle co sokové, až Tábor u Lipan klesl také pod zbraní města Prahy. Praha pak kromě moci náboženské provozovala hned s počátku republikánského života českého též moc zákonodárnou v politice; volala korunu českou na první husitský sněm v Čáslavi (1421), podnikla veškeren obecný boj v Čechách, pokořila náčelníka šlechty, a se Žižkou za dvě leta dobyla celé země proti Římu a proti Němcům. Vyznání pražské (čtyři artykule) stalo se panujícím zvláště po smrti Žižkově.

Celkem ovšem Praha doznala osudův velmi rozličných, než nabyla onoho politického vzdělání, kterýmž vynikla, když Jiřík z Poděbrad jí byl dobyl pro kališníky horlivé.

Pravili jsme svrchu, že *nejvyšším duchovním správcem katolíkův byla kapitula pražská.* Až do roku 1421 katolíci měli v Praze arcibiskupa. Však toho roku dne 21. dubna arcibiskup Kunrat z Vechty sám veřejně prohlásil se husitou a slavně se přiznal k čtyřem článkům pražským. Přistoupení

Kunratovo k husitství byla nejbolestnější rána, které kdy byla doznala v Čechách církev katolická. Neboť dle třetího článku pražského arcibiskup nesměl déle provozovati žádné světské panství, a tudíž stalo se, že všechny veliké a bohaté statky arcibiskupství českého tímže rokem 1421 přestaly býti vlastnictvím vládců církevních. Navrácení těchto statkův k arcibiskupství pražskému stalo se pak velmi důležitou otázkou při jednání s Římem, aby úřad arcibiskupský byl obnoven, i aby k němu uveden byl kněz z vůle národa. Však dříve než arcibiskupa, Čechy opět měly krále; dříve než církevní, opět osazena byla v Čechách nejvyšší stolice světská.

Od roku 1421 až do roku 1561 arcibiskupství pražské trvalo uprázněné, a katolická církev česká spravována byla kapitulou, sborem kanovníkův při chrámu sv. Víta, kteří volili ze sebe vždy jednoho neb dva členy za administratory arcibiskupství.

Kunrat z Vechty, jejž stihla kletba papežova, odebral se z Prahy na arcibiskupský statek Roudnici, a odtud spravoval kališnickou církev českou až do své smrti, dne 25. prosince 1431. —

Roku 1434 na řezenském sjezdu Čechův kališníkův s posly sboru basilejského, opět *poprvé* počalo se mluviti o volení arcibiskupa pražského a dvou biskupův. Rozumí se, že Čechové měli na mysli takové kněze, kteří by podávali kalich a světili na kněžství také žáky pod obojí. Téhož roku pak na sněmu pražském uzavřeno, že *arcibiskup i biskupové mají být voleni dle starodávného způsobu, od národa i od kněžstva společně;* sboru aneb papeži, jenž je potvrdí, že mají slibovati poslušenství toliko dle čtyř článkův pražských, jich že má býti poslušno všechno kněžstvo, pod obojí rovněž jako pod jednou; úřadové pak a *důstojen-*

ství církevní v Čechách a na Moravě vůbec že nemají rozdávány býti od cizozemcův. Toto poslední uzavření sněmovní čelilo přímo proti sboru basilejskému, kterýž té doby již ze sebe sama chtěl jmenovati nového arcibiskupa pražského. Když takovým spůsobem sněm český byl vyslovil, že toliko on jediný má právo opět obsaditi nejvyšší církevní stolici v Čechách, voleni dne 21. října 1435 sněmem pražským na arcibiskupství „poctivý“ mistr Jan z Rokycan, a na biskupství „poctiví kněži“ Martin Lupáč z Chrudimě a Václav z Mýta. Všichni tři byli kališníci. Pro pozdější příběhy zajímavo jest, že pan Menhart ze Hradce a devět kněží z celého království byli mezi sněmovními voliteli Rokycanovými a obou biskupův, a že volba vyšla z jednostejného svolení všech volitelův. Císař Sigmund co král český uznal volbu Rokycanovu. — Však přes usnešení sněmovní strana katolická nepřijala Rokycanu za arcibiskupa pražského. O zvolených dvou biskupích pak v dalších dějinách bylo velmi málo řeči.

Sbor basilejský zdráhal se potvrditi volbu Rokycanovu, a dosadil zatím biskupa kostnického Filiberta za administratora arcibiskupství, kterýž v úřad ten se uvázal v čele kapituly. Císař Sigmund ve všech svých slibech lhář, změnil tento řád po některém čase, že ze své moci ustanovil *administratora* zvláštního k řízení duchovních věcí strany pod obojí, s přidanou jemu zvláštní konsistoří z farářův pražských (1437). Od té doby biskup Filibert a po smrti jeho (1439) administratoři volení kapitulou, spravovali jen církev strany pod jednou. A řád tento, který měl býti na čas, zůstal stálým.

Katolíci trvali při své kapitule pražské, a Rokycana byl arcibiskupem toliko kališníkův horlivých.

Neboť ani kališníci mírní, jichžto politickým vůdcem byl pan Menhart, nepodnikli poslušenství jeho, pokud vůbec se jevili co strana politická. Teprv po dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad (1448) byli učiněni naprosto nemožnými co strana politická, a pak teprv zmizeli ze života národa českého také co strana náboženská. Jedni i s náčelníkem svým politickým, s panem Menhartem z Hradce, vrátili se k straně římské, k níž ovšem již dávno byli tíhli; druzí pak, hlavně obyvatelstvo města Prahy, přistoupili k straně vlastenecké pana Jiřího, ke kališníkům horlivým pod mistrem Rokycanou, co voleným arcibiskupem.

Kališníci mírní byli plodem toliko veliké reakce politické, šlechtické, kteráž byla počala u Lipan, uvedla Sigmunda na trůn a Albrechta do země. Jakmile tato reakce smrtí Albrechtovou (1439) byla zastavena, takoví vlastenci, kteří mysleli, že mohou být i dobrými papeženci i dobrými Čechy, náhle octli se na velikých rozpacích. Opět nadcházela chvíle, kde bylo nezbytno, přiznati se zcela a upřímně k jedné ze dvou stran, proti sobě přímo stojících. Pro kališníky mírné nezbylo místa mezi horlivými kališníky a horlivými katolíky, když horlivost obou počala opět jeviti se skutky. Teprv pak mistr Jan z Rokycan stal se arcibiskupem všech kališníkův — mimo Tábory.

Táboři nemohli svůj program v husitství řádně rozvinout a vypracovat. Mimo kalich neměli v podstatných věcech náboženských nic společného ani s kališníky horlivými. Kněz jejich Prokop Veliký byl sice hlavou poselství českého vypraveného (1432) na církevní sbor basilejský, a s ním zároveň byli v Basileji se strany táborské kněží: Mikuláš z Pelhřimova a Markolt ze Zbraslavic; však Táboři v Čechách nikdy neuznali kompaktat basilejských ani voleného arcibiskupa Rokycanu. Mělť

svého vlastního a zvláštního biskupa, zvoleného na Táboře již v měsíci září r. 1420, kněze Mikuláše z Pelhřimova, kterýž vůbec jmenován byl „biskupec.“ Tenť byl také jediný, první a poslední biskup táborský. Statkův biskupských ovšem neměl žádných, a Táboři nedbali, aby uznal jej sněm český, sbor církevní, neb papež.

Ve věcech politických strany náboženské chovaly se tak, že katolíci skorem všichni a část šlechty z kališníkův mírných, zejmena náčelníci těchto, pan Menhart z Hradce a pan Hanuš z Kolovrat byli stranou rakouskou, jdouce za společným nejvyšším vůdcem svým, panem Oldřichem z Rosenberka.

Proti této straně *katolicko-rakouské* byla strana *kališnicko-česká*, jejížto náčelníkem byl pan Hynce Ptaček z Pirkšteina. Vedlé pana Ptačka již roku 1439 vynikal pan Jiří z Poděbrad, jsa co devatenáctiletý jinoch po všem národě jmenován vždy na třetím místě ze vší kališnicko-české šlechty.

III.

Pan Menhart z Hradce, pan Oldřich z Rosenberka, pan Hynce Ptaček a pan Jiří z Poděbrad majíce každý o sobě část nejvyšší panovnické moci v národě, společně dávali politický ráz své době, společně byli representanty republikánství šlechtického.

Než vkročíme do vypisování zápasu mezi oběma stranami, jest potřebí, abychom poněkud blíže poznali jich vůdce.

Menhart z Hradce byl nejslavnější muž svého rodu. Hrdý, neoblomný, podnikavý a udatný; jedna z nejsilnějších podpor stavu panského proti demo-

kracii české. Aby zvelebil své jmeno a sesílil stranu šlechtickou, neštítil se žádného spůsobu, rozvinul své prapory tam, kde toho vyžadoval prospěch neb chvilková nutnost; své vyznání náboženské střídil podlé svých plánův politických. Byltě synem husity velmi horlivého, Jana staršího z Hradce a na Velharticích, a proto, když byl stal se pánem na Jindřichově Hradci (1421) podobojí hleděli k němu s velikou důvěrou. Menhart byl ovšem též kališníkem, na oko až i horlivým; však ještě horlivějším — a tož nejen na oko — byl aristokratem, a znamenaje, že husitství zvláště v rukou demokracie nehoví a nepřeje politické nerovnosti občanův, výsadám šlechtickým, trval vždy v dobrém spojení s císařem Sigmundem i s hierarchií římskou a záhy propůjčil se za ochotný stroj politice pana Oldřicha z Rosenberka, který toužil po dávných řádech i šlechtických i římsko-germanských, však co urputný katolík neměl v národě českém ani víry ani moci. Menhart nebyl bohužel jediným šlechticem kališnickým, jenž sobě přáli již za časův Žižkových, aby dávný vliv stavu panského v politických i společenských věcech českých byl obnoven; ale lišil se od drahně jiných pánův českých, že slovy i skutky počínal sobě opatrněji, a tím spůsobem nabýval přízně i moci při straně římské a zachovával sobě přece důvěru jedné části kališníkův. Za krátký pak čas stanul již v čele té strany, která vděčně přijímala i malé koncese sboru basilejského, nikoliv aby jich užívala a hájila, ale aby jimi vytržena byla z nadvlády nenáviděné demokracie kališnické a co nejrychleji zpět uvedena do bezvýminečného poslušenství římského.

Svým neskrotitelným záštím proti demokracii pan Menhart za krátký čas po smrti Žižkově stal se uznaným náčelníkem téměř veškeré šlechty

české, kališnické i katolické; a jeho vedením stavovská různost a vnitřní organisace šlechty této za několik let (od 1427—1433) opět vzmohla se tak, že vedlé ní úplně zmizely všechny rozdíly náboženské v národě českém, a že na velikou radost Říma i Němcův a na nenahraditelnou od té doby škodu národa i státu českého, u Lipan řády feudalní zvítězily nad občanskou rovností a politickou svobodou českou. Od té smutné hodiny pan Menhart již neměl starosti pilnější, než aby vlastního původce válek husitských, ošemetného zrádce a nejurputnějšího nepřítele národa českého, císaře Sigmunda uvedl na královský trůn český. Když pak se to stalo (1436), nový král za odměnu jmenoval jej nejvyšším purkrabím v Praze, ba jednou dobou svěřil mu i vládu nad Čechami.

Po smrti Sigmundově pan Menhart měl již snadnější práci spůsobiti ve své straně volbu rakouského vévody Albrechta, zetě Sigmundova za krále českého, a sám čtvrtý nesl korunu v průvodu korunovačním. Albrecht potvrdil jej za to v hodnosti nejvyššího purkrabí. Na tomto místě pan Menhart po smrti Albrechtově (1439) netoliko byl pánem hradu pražského a Karlšteina a měl tudíž ve své ochraně či spíše ve své moci korunu královskou, všecky klenoty korunovační, archivy a desky zemské; ale na místě králově vykonával též právo rozpisování sněmův. Správa města Prahy (bratří Pešík a Jan z Kunvaldu), ustanovená císařem Sigmundem dne 30. srpna 1436, byla mu úplně oddána.

Z toho srozuměti, jak velikých výhod pan Menhart svým postavením sjednával své straně i politické i náboženské. Jakožto ke strážci koruny královské a rozpisovateli sněmův obracela k němu zření své v jistém spůsobu celá země, ale mimo

jeho vlastní stranu politicko náboženskou nebyl ho poslušen nikdo.

Oldřich z Rosenberka v mladosti své husita, r. 1420 po porážce, kterou byl utrpěl při dobývání Tábora, stal se ukrutným pronásledovatelem všech podobojích vůbec, nejmocnějším ochráncem a vůdcem katolíkův a později též náčelníkem strany rakouské v Čechách. Jeho hrad Krumlov po celou válku husitskou byl tvrzí katolíkův, a pokud Oldřich žil, na Krumlově scházeli se všichni z Říma a z Němec do Čech příchozí nepřátelé kalicha, aby zde brousili své šípy na obranu papežovy autority. Jsa i co nejbohatší šlechtic český i co dávný a stálý husitův nepřítel znám po veškeré téměř Evropě, byl v Čechách jedinou osobou, s kterouž i sborové církevní i papežové i knížata němečtí a císař byli stále ve spojení. Oldřich z Rosenberka byl jednatelem všech nepřátel národa českého.

Bohužel že i národ český až do té doby, když i správu veškeré zahraničné politiky české osáhl Jiřík z Poděbrad, v potřebách svých zahraničných netoliko nemohl obejíti se bez něho, ale že nucen byl svěřiti je do rukou jeho. Tu pak pan Oldřich zachoval se co nejošemetněji k národu svému, zrazuje ho napořád i Němcům, i císaři, i papeži. Pro čest jazyka svého pan Oldřich neměl ani nejslabšího citu. Kdekoliv národ český chtěl dojíti pokoje, míru a svého práva, všude zaskočil ho Oldřich z Rosenberka pletichami, pomluvami a lžemi. Neupřímnost jeho k národu českému byla jestě větší než jeho touha peněz papežových a císařových.

Byltě ovšem nejbohatším šlechticem v Čechách, ale přec velmi nerad by byl obětoval své jmění svému politicko-náboženskému programu; spíše se pokoušel, jakby z něho ještě více zbohatl. Stále

dovolával se peněz i v Římě i ve Vídni, aby prý mohl jimi vyhubit všechny kališníky, zvláště Tábory své nejbližší a tudíž nejnepříjemnější sousedy. Ba psal kdysi i sboru basilejskému, aby mu dali toliko dost peněz, že jim celé Čechy za krátký čas opět uvede na dobrou víru římskou. Nepřítelem demokracie české byl Oldřich rovněž urputným a odhodlaným, jako Menhart; ale nechtěje doznati od ní škody, mířil se s ní, pokud neměl jistotu, že ji potlačí.

Na sněmích pak, když již nemohl zmařiti je, nastrkoval za sebe pana Menharta, snaže se tím časem udržeti nepřátelství ciziny proti Čechům. Sigmunda i Albrechta vedl na královský stolec český, však sám nikdy nepřijal žádného úřadu ani zemského ani královského. Program jeho byl jasný a přímý: chtěl uvesti národ český opět do bezvýminečného poslušenství římského, obnoviti v něm řády feudalní, a podrobiti stát český pod císařství německé skrze dynastii rakouskou. Však méně jasné a přímé byly cesty, kterýmiž pan Oldřich se ubíral k svým záměrům. Pravda, chytrým byl, snad nejchytřejším, ale také nejnepoctivějším nepřítelem národa českého.

Menhart ze Hradce a Oldřich z Rosenberka mají svou zajímavou minulost již z husitství za nadvlády demokratické; Hynce Ptaček z Pirkšteina a Jiří z Poděbrad, oba věkem mnohem mladší než oni, vystoupili na dějiště národa českého teprv na sklonku demokratické kapitoly dějin husitských.

Hynce Ptaček, pan na Pirkšteině, Ratajích a Polné, objevil se v dějinách českých co mladý muž poprvé až r. 1434, a sice co katolík a co aristokrat. Byl zachvácen plným proudem nečeské politiky páně Menhartovy, jako všechna šlechta česká bez rozdílu; nevěda co činí, též pomáhal ubíjet de-

mokracii českou u Lipan a vítat Sigmunda na trůnu českém. Sigmund ustanovil jej svým nejvyšším hofmistrem a 1437 vypravil s vojskem proti udatnému vůdci táborskému na Sioně, Janu Roháčovi z Dubé, jenž poslední v Čechách nechtěl uznati jej za krále. Tu pan Hynce Ptaček proslavil se po druhé velmi smutně. Přivedl Jana Roháče, muže v národu velmi ctěného a váženého, pána korouhevního a vlastního strýce svého, co jatce k císaři, který jej dal pověsit v Praze na šibenici o zlatý řetěz, v panské úpravě se zlatým pásem; bezpochyby na znamení, jak velice vděčně umí a chce šetřiti výsad a stavovských rozdílův české šlechty, která jej byla uvedla na trůn . . . .

Pan Hynce Ptaček snad tím pohledem na pověšeného Sigmundem šlechtice českého se probudil. Brzy vystřízlivěl i ze svého katolictví i z politiky římsko-německé, a za nedlouho stal se netoliko nejhorlivějším husitou, ale po smrti Sigmundově zároveň střediskem, organisatorem a vůdcem veliké politické strany národní, která kovaného Němce, Albrechta rakouského nepřijala a neuznala za krále českého a která jsouc vedena zároveň živým vědomím slovanským, hledala nového krále českého v — Polsce.

Jiří z Poděbrad jest dítětem revoluce. Narodil se již co husita na Poděbradech v den sv. Jiří 1420, a v husitství byl vychován. Děd, otec a strýc jeho již byli proslavili se v obraně národa. Rod pánův z Kunštatu a z Poděbrad s celým srdcem a s veškerým důrazem své moci přilnul k husitství na samém vzniku jeho, a zůstal mu věren až — po syny krále Jiřího.

Pan Boček starší z Kunštatu a z Poděbrad, děd Jiřího, byl mezi předními muži šlechty české a moravské, kteří z valného sněmu pražského dne

2. září 1415 vypravili a podpisy svými opatřili velmi důtklive psaní k církevnímu sboru kostnickému za příčinou zrádného a potupného upálení Husova. Jaké vážnosti rod pánův z Kunštatu a z Poděbrad té doby se těšil v Čechách i na Moravě, patrno z toho, že týž děd páně Jiříkův na tomže sněmu pražském sám jediný z veškeré šlechty české i moravské byl zvolen, aby s oběma náčelníky bezkrálovské vlády v Čechách a na Moravě, s panem Čeňkem z Vartenberka a s panem Lackem z Kravař, oběma velmi horlivými husity, byl správním sborem, dle jehožto zdání a vůle titéž čeští a moravští pánové měli podlé sebe státi a pomáhati sobě vespolek, hájiti na všech panstvích a statcích svých svobodné kázaní a slyšení slova božího, poslušni býti obyčejné moci biskupské jen tam, kde počíná sobě dle písma svatého pořádně, jinače ale míti zřetel k nálezům university pražské, klatbám pak neřádným protiviti se, jakkoli by rukou světskou podporovány byly. — Synové páně Bočkovi, Viktorin (otec páně Jiříkův) a Hynek, byli osobní a političtí přátelé Žižkovi až do jeho smrti. Jak vroucné toto přátelství pánův z Poděbrad s nepřemoženým vůdcem českým bylo, patrno z toho, že Žižka byl křestním otcem Jiřímu, a že umíraje v poručení svém vzpomínal nejdříve na svého milého a věrného bratra pana Viktorina. Toto přátelství se Žižkou, když již valná většina šlechticův českých byla s ním ve zjevném záští a nepřátelství, jistě zakládalo se v mysli pánův z Poděbrad na nejhlubším s velikým náčelníkem souhlase ve věcech náboženských a politických. Neboť se Žižkou bratři Viktorin a Hynek z Poděbrad vedli nejpamátnější a nejrozhodnější boje proti Sigmundovi. Ve věčně slavném vítězství národa českého nad Sigmundem u Pan-

kráce (1. listop. 1420) otec páně Jiříkův, pan Viktorin vynikl důrazem a hrdinstvím znamenitým; ba Sigmund hleděl k němu co k vlastní příčině své strašné porážky, když nejprvé na něm chtěl vymstíti se. Vykonal pak císař tuto pomstu svým obvyklým svrchovaně sprostáckým způsobem, o němž chceme zde zmíniti se podrobněji, abychom poznali rodinné tradice páně Jiříkovy. Svou posádku uherskou v městě Nimburce císař rozmnožil svými nedobitky pankráckými, a rozkázal jí, aby splenila statky páně Viktorinovy. Tato surová vůle Sigmundova konána již dne 5. listopadu 1420 tak ukrutně, že celý úrodný a tehdáž velmi lidnatý kraj okolo Poděbrad, Nimburka i Kostomlat obrácen jest v poušť, a mnohé někdy kvetoucí vesnice v ohyzdném tom plenu císařském zahynuly na vždy, na příklad: tvrze a vsi Havraň a Krnějovice, a vesnice Vykleky, Jezeřany, Oskobrhy, Labčice. — Rozumí se sebou samým, že bratři Viktorin a Hynek z Poděbrad podepsali pak nález valného sněmu čáslavského (7. června 1421), v němž vysloveno, že Sigmund jest „vrah cti a osob jazyka českého.“ —

Po smrti Žižkově páni z Poděbrad přidali se k Pražanům, s nimižto roku 1426 také byli vytrhli proti křížákům německým k městu Oustí nad Labem. Však po tomto velikolepém vítězství českém nad Římem a Němci pan Hynek z Poděbrad nechtěje stíhati nepřítele do země jeho, uvalil na sebe hněv Táborův a Sirotkův a octnul se s těmito v nepřátelství zjevném. O sv. Havle dobývaje města Nimburka, tehdy táborského, pan Hynek v čele vojska svého vskočil do předměstí, však nebyv od svých dosti rychle podporován, na místě zabit jest. O novém roce 1427 skonal přirozenou smrtí také pan Viktorin, a o Poděbrad

bradech již nemluvilo se, pokud nedospěl páně Viktorinův syn Jiří.

A Jiří dospěl velmi rychle. Bohužel nevíme, kdo vychovával jej ve věcech politických, vlasteneckých a vojenských; ale již z mládeneckých let jeho známenáme, že při vychování nešetřeno ani péče ani kvapu. Dějiny ovšem vychovávaly si jej vlastně samy, a též příroda patrně zrychlila svůj běh při něm, když co čtrnáctiletý jinoch již stačil klopotám vražedné a zoufalé bitvy u Lipan, a když přítomnost jeho v tomto boji zvláště zaznamenána byla i v současných letopisech. Odpovědnost za účastenství tohoto smrtelného politického hříchu v národě českém nepadá na mladistvého hrdinu, ale na veškerou tehdejší dospělou šlechtickou společnost v Čechách.

Jiří z Poděbrad, aneb jak mu po dlouhý čas říkali obyčejným jmenem poděbradským „Boček," byl nejmladším bojovníkem u Lipan, a teprv po letech seznal co činil, když bojoval proti demokracii kališnické (římské demokracie vůbec nebylo). — Jak rychle pak pokračovalo politicko-vlastenecké vzdělání páně Jiříkovo v tom jinošském věku, patrno z toho, že již 1435 chodil na sněmy, ba že téhož roku ze sněmu sám desátý v stavu panském byl vyvolen na sjezd brněnský k jednání s posly sboru basilejského.

Císař Sigmund po uvedení svém na království české (1437) jmenoval jej kmetem soudu zemského, zároveň s panem Hyncem Ptačkem. Té doby ovšem i pan Hynce Ptáček i pan Jiří byli kališníci ještě mírní; kdož tenkráte již byli ráznější, ty Sigmund od úřadův při soudu zemském vyloučil velmi patrně.

Není žádné pochybnosti, že pan Hynce Ptáček hleděl na svého kolegu okem zkoumavým a be-

dlivým, a že politická i náboženská shoda obou pánův nešla nikoliv náhodou ani bez vědomí jich obou. Vidouce my pana Jiřího od té doby až do smrti páně Ptačkovy co nejvěrněji kráčeti po boku tohoto velikého vlastence a státníka českého, můžeme snadno domysleti se, že přátelství mezi oběma pány již v těchto letech bylo velmi srdečné, a že pan Ptaček měl velikou zásluhu o to, když po smrti Sigmundově pan Jiří co sedmnáctiletý jinoch před staršími a zkušenými členy jednoty podlé něho již byl jmenován a uznáván za náčelníka politické strany národní. Nejvíce pak mladistvý Jiří po veškerém národě proslul činem samostatným, když v boji proti Albrechtovi rakouskému, jehož s celou národní stranou za krále českého neuznával, r. 1438 táhna k Táboru náhle vrazil na jedno křídlo jízdy vévodovy, a podniknuv s nimi bitvu, porazil je.

Schopnosti a štěstí válečné — jakoby Žižka při křtu byl dal mu je v dědictví — rovněž jako politický důmysl, horlivost husitská a zápal vlastenecký postavily pana Jiříka z Poděbrad co dvacetiletého muže již na nejpřednější místa v národě českém. Ve škole velmi šlechetného přítele svého a genialního státníka Hynce Ptačka, Jiří rostl na krále českého. Žádný panovník v Čechách ani před ním ani po něm neměl takovou přípravu k trůnu.

Veřejné a soukromé příběhy mezi stranami katolicko-rakouskou a kališnicko-českou nabývají zvláštního světla velmi blízkým příbuzenstvím mezi náčelníky. Pan Viktorin z Poděbrad, otec Jiřího, a pan Oldřich z Rosenberka byli švakrové; pan Oldřich tudíž strýcem a synové jeho sestřenci pana Jiřího. A bába páně Jiříkova a matka páně Menhartova byly sestry.

IV.

Albrecht rakouský zemřel dne 27. října 1439. Zůstavil manželku Elišku, dceru Sigmundovu a vnučku Karla IV., již patrně těhotnou. Smrt jeho dotkla se státův českého a uherského, a vévodství rakouského.

Stát český, či jak od Karla IV. v úřadní řeč diplomacie evropské a v dějiny národa českého přijato, *koruna česká* té doby byla mnohem větší než jest nyní. Patřilyť k ní Čechy, Morava, Slezsko (i nynější pruské) a obě Lužice. Však jakkoliv rozličné za rozličných dob chování se Moravy, Slezska a obou Lužic k politickým, náboženským a církevním otázkám národa českého bylo velmi důležité, přece království české i mravní i hmotnou mocí svou bylo vždy považováno za representanta koruny české a za vlastního strůjce dějin českých. Tudíž po smrti Albrechtově záleželo hlavně na království, kdo má státi se panovníkem v celé koruně. Tato starost ovládla nyní dějinami národa českého tak, že na některý čas dávala jim i směr zcela nový.

Pokud Albrecht rakouský byl na živě, národní strana česká hledala proti němu štít v královské rodině polské; po jeho smrti neměla toho štítu potřebí, a protož nechtěla ani opatřiti se jím. Na první pohled zmizela smrtí Albrechtovou všeliká příčina sporu mezi oběma stranami v Čechách; národní měla za to, že rakouská utrpěla smrtelnou porážku, a že vlastním učením svým o dědičných právích domu rakouského k trůnu českému jest uvedena na velké rozpaky. Těhotnost Albrechtovy vdovy Elišky byla totiž straně ra-

kouské v Čechách i posilou i překážkou zároveň. Tato strana již považovala korunu českou za dědičnou v rodu rakouském; protož těšila se, že Eliška porodí dědice, který opět bude popírati právo svobodné volebnosti trůnu českého. Ale zároveň bylo jí žel, že musí čekat na dítě, a že nemůže ihned volati na trůn český některého dospělého člena domu rakouského, který by proti národní straně české jí byl netoliko mocnějším heslem, ale i skutečným pomocníkem a vůdcem. Hlavou domu rakouského té doby byl Fridrich, kníže štyrský, který po Albrechtovi dosedl na trůn císařství německého.

Národní strana nezmeškala svou chvíli, a nehledíc k ničemu a k nikomu na světě leda k právu a k prospěchu vlasti, jala se ihned pracovati, aby stranu rakouskou uvedla na ten základ státu českého, jejž mu daly dějiny husitské, a na nějž by pak přistati musel i dům rakouský, kdyby vůbec na trůn český opět zvolen býti chtěl. Národní strana pustila na ten čas všeliký principielní odpor proti domu rakouskému mimo sebe, a pomýšlela toliko, předně aby zastavila politickou a církevní reakci, která již na zejtří po slavnostech jihlavských byla počala, a za druhé, aby učinila kompaktata základním zákonem státu českého i aby celou ústavu českou dle nich zřídila dříve, než nový král bude uveden do země. Sigmund i Albrecht naučili ji, že potřebí, chopiti se politiky české od tohoto konce. Strana národní toužila se spojiti se stranou rakouskou v jedinou společnost státoprávní, a sjednati mír a pokoj mezi veškerým občanstvem království českého, než vůbec počně mluviti o králi.

Od smrti krále Václava IV. (1419) národ český spravoval se *sám na sněmích*. Sněmy, vlastní

spůsoba politického života českého od samého počátku historické existence české, byly jediným spojidlem všech politických a náboženských stran od roku 1419 až do 27. prosince 1437, když strana Ptačkova nechtějíc voliti Albrechta rakouského za krále a vidouc se v menšině, opustila sněmovnu ve velikém rozčilení.*) Od toho dne pak sněm valný a řádný celého království českého pro vnitřní rozbroje a náruživosti strannické již po dvě leta byl nemožným. Strana rakouská, jížto jeden náčelník pan Menhart měl moc a právo rozepsati sněm celé země, a jížto druhý náčelník pan Oldřich z Rosenberka valným sněmům zemským předsedal, nejevila mnoho chuti, aby se stranou národní v společné sněmovně se sešla, jen aby nynější nelad v království českém i v koruně české trval déle. Překážkou valného sněmu bylo též, že žádná strana nechtěla vjeti na sněm do města, v kterém panovala strana druhá. Však konečně pan Ptaček s politickými přáteli svými dne 6. ledna 1440 vjel do Prahy a vzdal se v moc strany rakouské, jen aby opět spůsobil valný sněm celého království. Tímto skutkem pan Ptaček dokázal netoliko svůj vysoký státnický důmysl a rozhled, ale i velikou mravní sílu a odvahu své strany.

*) Sněmy české té doby měly tvárnost zcela jinou, než za naší paměti. Poněvadž živel německý válkami husitskými z království českého byl téměř na čisto vymeten, sněmy byly ryze české. Řádu volebního ještě nebylo. Každý v království českém na statku usedlý pán a rytíř, a (od časův krále Přemysla Otakara II.) poslové měst královských měli právo přijít na sněm. Sněmy české skládaly se tudíž ze tří stavův (kurií): panského, rytířského a městského. Po bitvě bělohorské Ferdinand II. uvedl do nich čtvrtý stav prelátský co *první*. Sídlo sněmu obyčejně, nikoliv ze zákona byla Praha; většina měst, zvláště v století patnáctém, byla jevištěm sněmův valných, hlučných a památných.

Sněm pražský z měsíce ledna 1440 jest ukončením reakce sigmundo-albrechtovské a počátkem opět vzbuzené samostatné činnosti národní. Žalostná zkušenost, jíž strana horlivých kališníkův a upřímných vlastenců byla nabyla za přítomnosti Sigmundovy a Albrechtovy v Čechách, byla dobrou rádkyní v době, když národ opět úplně byl svým pánem. Pan Ptaček vlasteneckou odvahou i poctivostí svou přivedl pány Menharta a Oldřicha k tomu, že jsouce pány v Praze, podrobili se v ní pod jeho politicko-náboženský program, a že prohlásili všechno za neplatné, cožkoli sami od čtyř let proti tomuto programu v Čechách byli učinili. Dějiny národa českého tímto sněmem byly uvedeny zpět k slavnosti jihlavské (1436); Albrecht pak, jejž strana páně Ptačkova nikdy za krále českého nebyla uznala, vyvržen z dějin českých.

Zápis tohoto památného sněmu nazván „listem mírným," poněvadž přikazoval mír obecný, a byl prohlášen za pravidlo celé země. V něm obé strany předně přijaly kompaktata za obecný zákon zemský, a slíbily, že postarají se o jejich dokonání; za druhé smluvily se, že se přičiní, aby zvolený arcibiskup Jan Rokycana k úřadu svému byl potvrzen a posvěcen. —

Otázku královskou pan Ptaček z úmysla nevzdvihl na tomto sněmě, jednak proto, že chtěl nejdříve sjednati pořádek ve věcech minulých, jednak proto, že otázkou královskou v té spůsobě, jak nyní se objevila, národ český skutečně byl překvapen. Strana vlastenecká věděla, že národ má právo, voliti sobě nového krále; ale kdo by měl konati tuto volbu, o tom nebylo sjednocenosti ani v lůně jejím: poněvadž v dějinách českých posud nebylo příkladu, aby cestou zákonnou konala se taková volba, jakou ve smyslu práva a svrcho-

vanosti národa pan Ptaček a političtí přátelé jeho měli na mysli.

Dynastie rakouská, korutanská a lucemburská byly sice dostaly se na trůn český toliko *volbou*, a uznávaly nébrž hájily jí, pokud na trůnu nebyly; ale jakmile na něm zasedly, považovaly jej při sobě za prostě *dědičný* a pouštěly se s právem volení do tuhých a krvavých bojův. Volebnost trůnu právně ovšem zůstávala základním zákonem státu českého, však volba nového člena v dynastii lucemburské již byla pouhým, bezvýznamným obřadem. V čas volby nebylo lze jinak, než pokořiti se panovníku již ustanovenému, jenž čekal na smrt svého předchůdce.

Však i tento planý obřad v otázce tak vysoce důležité byl kusý a nedokonalý, poněvadž neměli v něm účastenství političtí živlové, šlechta všech korunních zemí, ale toliko království českého. Morava, Slezsko a Lužice dostávaly toliko vědomost od stavův českých, kdo jest společným jejich nejvyšším panovníkem; jinak tyto korunní země byly spojeny i vespolek i s královstvím českým velmi volně nébrž nedbale. Kdyby národ sám svým jazykem a vnitřním duševním životem nebyl naznačoval a zachovával spojitost a sourozenství všech těchto zemí, z politiky panovníkův nebylo jí znamenat.

Tato vnitřní neústrojnost koruny české vyšla nyní na jevo v celé žalostné spůsobě své a byla příčinou velikých nehod nébrž pohrom celého národa a státu českého. Když shody a součinnosti všech korunních zemí bylo potřebí nejvíce, objevila se toliko prudká politická žárlivost mezi stavy českými, moravskými, slezskými a lužickými. Dynastie přemyslovská i lucemburská považovaly zvláště Moravu vždy toliko za nějaký dělitelný

rodinný výměnek, a pachtíce se mečem a rodinnými smlouvami, které byly toliko velikou politickou loterií, za velikým panstvím nad všelikými národy, zanedbali zříditi mocný stát český na vlastní jeho národnosti, síle a ústavě. Po vymření jejich rozpadávala se koruna na čtyři šlechtické státíčky, z nichž ovšem český v každém ohledu vynikal nad ostatní, ale které nebyly zvykly ani svazku ani prospěchu korunnímu.

Jakkoliv po smrti Albrechtově otázka královská byla velmi pilná pro veškerou korunu, musela býti odročena na prvním valném sněmu i království českého, poněvadž se nevědělo, mají-li jen stavové čeští sami o sobě voliti krále, čili ve spojení s moravskými, slezskými a lužickými vyslanci. Tak chatrně byl sřízen svazek korunní, že neměl ani tohoto nejhlubšího základu všeliké státní existence!

Však proč bychom divili se tomu, vidouce, že ani v království českém volba krále nebyla ustanovena tak, aby aspoň bylo jasno, kdo má volit. Vysoká šlechta tvrdila, že právo volby královské jest toliko při ní. Proti tomu namítaly stav rytířský a města, že nedají vyloučiti se ze skutku volení. Neutěšenost těchto politicko-společenských poměrův jest pak mnohem smutnější, považíme-li, že vedlé těchto tří stavův nebylo ještě žádného místa pro „stav vesnický,“ pro tu velikou většinu národa českého, která i svou politickou sílu ve válkách husitských tak skvěle byla osvědčila. Lid vesnický veden vědomím národním a státním velmi slavně odrážel a potíral nepřátele jazyka českého; však práva jeho pohřbena domácími hrobníky u Lipan. Vliv této většiny národa na politiku českou ovšem brzy počal zvelebovati se opět; a za sedmnáct let rozhodl ba ustanovil volbu krále Jiřího.

Však roku 1440 ještě příliš blízký byl žalostný den lipanský a nejvyšší šlechta česká domýšlela se, koho ona učiní králem, toho že budou muset uznat netoliko celé království české, ale i Morava, Slezsko a Lužice.

Pokud pak otázka královská sama nenutila k nějakému rozhodnutí, nedotýkáno se jí opravdověji. Tím časem dbáno rychle o to, aby „list mírný“ dostal v národě viditelnou a praktickou podobu. Slovo „mír“ bylo tenkráte heslem celého národa, tudíž nebylo nesnadno, sjednati listu mírnému platnost obecnou. Ale jednání tohoto míru bylo důležito svým směrem politickým; celý národ nabyl volné chvíle, *aby se v něm organisoval pro dobu příští.* Strany rakouská a národní rozložily se vedlé sebe zeměpisně.

Na obhájení míru jednotliví krajové zemští volili sobě hejtmany z náčelníkův obou politických stran.

Strana kališnicko-národní sestoupila se opět těsněji, a ústrojím, mocí a vážností opět znamenitě vynikla nad stranu katolicko-rakouskou, když pětina celého království českého, a tož pětina v politice české nejvíce rozhodující, čtyři krajové archihusitští: Kauřimsko, Čáslavsko, Chrudimsko a Hradecko zvolili sobě za nejvyššího hejtmana pana Hynce Ptačka. *Pan Jiří z Poděbrad stal se hejtmanem v Boleslavsku,* k němuž Poděbrady tenkráte patřily, a společně s panem Ptačkem vládl tudíž čtvrtinou království českého. Krajinské míry a závazky měly trvati až do příštího krále, a ještě tři měsíce po jeho korunování.

Tento král — pro stranu katolicko-rakouskou — právě téže doby již narodil se. Královna Eliška, vdova Albrechtova, v uherském městě Komárně netoliko za přítomnosti drahně svědkův jednak ne-

dočkavých, jednak nedůvěřivých, ale téměř veřejně — neboť dveře komnaty její byly otevřeny do kořan — dne 22. února časně z rána porodila syna, jenž pokřtěn jmenem *Ladislav*. Tím dnem otázka královská stala se starostí neodkladnou v koruně české, v koruně uherské a ve vévodství rakouském. Národní strana česká shodovala se s většinou obyvatelstva uherského v tom, že již měli toho panování Němcův dost, a že společně pohlíželi k Polsku co k vysvoboditeli svému z panství německého; národní strana česká ovšem toliko na čas před narozením Ladislavovým, Uhři pak tím důrazněji po narození jeho.

Královna Eliška byla úplně přesvědčena, že porodivši syna prokázala i Čechům i Uhrům veliké dobrodiní, a nadála se při nich spíše všeho jiného než nevděku. Za jiných dob snad přece i Češi i Uhři byli by jí bývali povděčni; ale tenkráte nemohla jim se svými právy dědičnými přijíti méně vhod. Koruny česká i uherská měly nyní více než kdy jindy potřebí panovníkův dospělých tělem i duchem. Koruna česká, aby ji upokojil i sřídil uvnitř a opatřil jí to postavení v Evropě, kteréž jí po vítězných bojích husitských náleželo; koruna uherská, aby jí obránil proti výboji vražedného živlu tureckého, který toho času do Evropy se vedral a již přivalil se až k hranicem jejím. V jakém poměru bylo učení o dědičném právu nemluvněte k nejkvapnějším a nejdůtklivějším potřebám dvou říší? O dědičná práva Ladislavova ve vévodství rakouském královna Eliška nestarala se tak pilně, jako ve státech českém a uherském. Ačkoliv pak německé panování v koruně české mělo dějiny a tradici mnohem výstražnější než v Uhrách, přece v Uhrách vzdvižen proti Ladislavovi větší odpor, a přece z koruny české vyšli

mužové, kteří jedině byli netoliko podporou nébrž spásou Ladislavovou a domu rakouského v Uhrách. Netoliko že Morava, Slezsko a Lužice byly ihned přiznaly se k nemluvněti Ladislavovi co k dědičnému pánu svému, a že pan Oldřich z Rosenberka, co hlava strany katolicko-rakouské v Čechách již hned byl požádal královnu Elišku za peníze, aby jimi bojoval proti vlastenecké straně páně Ptačkově, ale Čechové Prokop z Rabšteina a Jan Jiskra z Brandýsa, onen co diplomat v politice hlavně proti Čechům, tento co hrdina na bojišti proti Uhrům byli nejmocnějšími podporami a spomocníky Ladislavovými.

Však toho všeho nedbala politická národní strana česká; a vidouc se i takovou menšinou v koruně české, přece věděla, že má při sobě většinu obyvatelstva v království českém. Nechtěla-li strana rakouská žádnému valnému sněmu českému za příčinou otázky královské již před narozením Ladislavovým, tož toužila k němu nyní ještě mnohem méně. Domýšlejíc se, že narozením mužského dědice Albrechtova již spoli vyhrála, nejraději byla by nyní valný sněm království českého odročila, až Ladislav bude dospělým. Však strana Ptačkova nalehala na svolání valného sněmu nyní ještě důrazněji než roku minulého, jen aby otázka královská co nejrychleji byla vyřízena ve smyslu práv národních. Staré město pražské, pan Menhart a pan Oldřich byli nejurputnější odpůrci strany vlastenecké: však tato posilněna loňským vítězstvím dobytým v táboře nepřátelském a svou převahou po celém království, vjela do Prahy opět a když listem velmi důtklivým byla tam přivedla i pana Oldřicha, předsedu sněmu, počalo — *volení krále* na sněmu valném. Otázka, která roku minulého byla pro státní sřízení koruny české velmi

důležitou a pro výpadek volby královské velmi nebezpečnou, mají-li totiž také Morava, Slezsko a Lužice právo, súčastniti se přímo volby královské, letos sama byla zmizela ze síně sněmovní. Poněvadž tyto korunní země již před tímto sněmem byly uznaly *dědičné právo* Ladislavovo nad sebou, bylo vyslancům jejich sněmem českým právo *volby* slušně odepřeno. Když pak po dlouhých hádkách (plný měsíc) i stavové panský, rytířský a městský byli se shodli, že budou voliti krále společně všichni, vyvoleno nejdříve z celého sněmu šedesát voličův královských. Obě politické strany byly v nich skorem na rovni; Oldřich, Menhart, Hynce Ptaček, Jiří a Rokycana byli v čele. Pan Ptaček svým nedostižitelným taktem politickým opět strhl stranu rakouskou do svého programu. Neboť o dědičném právu Ladislavovu — pravil: není potřebí nyní rozhodovati, poněvadž nemluvně nehodí se na trůn vůbec a na nynější český zvláště; a Ladislav bude moci dosednouti na trůn český co muž. Když pak Oldřich z Rosenberka byl vychválil cnosti a vylíčil práva domu rakouského ke koruně české, voličové královští téměř jednohlasně zvolili na království české *Albrechta bavorského*, hlavně proto, že byv vychován na dvoře krále Václava IV. *měl dostatečnou známost jazyka i obyčejův českých.* Pan Oldřich první dal mu hlas. Volba tato měla nabyti platnosti teprv, svolí-li Albrecht k výminkám na sněmu sepsaným, z nichž hlavní byla, *aby hájil kompaktat* a přičinil se o brzké dokonání jejich.

Patrno, jak důležité nyní bylo znění listu mírného, a jak velikou moc strana páně Ptačkova provozovala v království českém, když náčelníky strany rakouské přivedla i k *volbě krále vůbec* i k položení takových výminek zvolenému králi.

Úplně svobodná volebnost trůnu českého a právo kalicha společně byly uznány valným sněmem království českého, všemi politickými živly v Čechách. Státní právo české postaveno poprvé na základ svůj pravdivý, na svrchovanost a svobodu národa. Té doby ovšem v politice evropské ještě nebylo mnoho naděje, aby přirozená práva národův vůbec ovládla dějinami; národ český pak, jakkoliv do tehdejší politiky evropské válkami husitskými byl nanesl dosti důvodův pro mravní platnost i hmotnou moc svých přirozených práv, přece přenáhlil se domněním, že již někdo cizí je uzná a bude hájiti jich, třeba by jich mohl užiti. Toto přenáhlení bylo jistě tím větší, když týkalo se panovníka německého. V říši německé té doby nebylo ani jediného knížete, který by ve věcech českých odvážil se i nejmenšího skutku proti Římu a císaři. Albrecht bavorský, jednak zřejmě zastrašen od císaře Fridricha dědičnými právy domu rakouského ke koruně české, jednak potají od Oldřicha z Rosenberka „poučen“ o politicko-církevním programu strany národní, prohlásil se za poslušného syna i sboru basilejského i císařova, a plnomocníci čeští, kteří byli zajeli k němu s korunou českou, a mezi nimiž byli také Ptaček a Jiří, vrátili se do Čech bez — krále. Nový sněm valný v otázce královské měl sejíti se za osm neděl.

Však když politická reakce v království českém vlasteneckou stranou páně Ptačkovou zastavena byla již samým *volením* krále, *reakce církevní* proti národu českému z počátku opatrná a lichotící, vzmáhala se a rostla, až konečně všechno zaplavila. Roku 1436 církevní sbor basilejský prohlásil mír mezi husity a ostatním světem římsko-křesťanským; však sám již dávno byl ve sporu a konečně octnul

se ve zjevné roztržce s papežem Eugeniem IV., který jej byl svolal. Čechové na obhájení svého nového právního stanoviska v církvi římské dokládali se vážností obecného církevního sboru basilejského, jenž byl o sobě pověděl, že má vrch nad papežem. Však čím za krátký čas byl tento sbor? — Pravili jsme již, že otcové sboru chtěli opraviti nadužívání a obmeziti moc stolice papežské; a duch oprav, jak on jim rozuměl, byl by vedl k soustavě konkordatův, totiž ke zřízení církví národních s jednou vírou a s rozmanitým obřadnictvím. Však stolice papežská, poděšená odvážnými opravami, kteréž chystány byly tímto konstitučním sborem církevním, čekala jen na příhodnou chvíli, aby jej rozehnala, a svůj starý absolutism jakož i bývalou jednotvárnost zřízení a obřadnictví v církvi římské obnovila. Darmo někteří otcové sboru basilejského zdvojili svou horlivost ve věcech českých, marně prelat francouzský, biskup Filibert s láskou apoštolskou se klonil k bratřím svým českým, dávaje straně katolické příklad mírnosti, podávaje sám husitům svátost pod obojí, světě jejich kněze a kostely, snaže se, aby uklidil všechna záští a položil meze všem rozbrojům, jsa dle přání sboru živým obrazem jednoty křesťanské. Co prospělo tolik cnosti v době, když sbor úklady stolice římské již se rozpadával, a když násilně zbaven všech práv již byl obmezen na pouhé protestace. Papež Eugenius IV. získal pro sebe menšiny sborové; a tato menšina římská v pohoršlivých zápasích, v nichž hlavní chrám basilejský bez mála by byl pokálen krví, zmocnila se pečetí sboru, aby nezákonným svým usnešením dodala síly zákona. Papež prohlásil sbor basilejský za zrušený, a převedl svou z něho menšinu na půdu italskou, nejprve do Ferrary, pak do Florencie, až i do Lateranu, totiž v ruce

své vlastní. Však většina sboru basilejského nerozešla se, a tak svět viděl *dvě koncilia* zároveň. Netrvalo dlouho, a spatřil také opět *dva papeže* zároveň. Basilejští dne 23. května 1439 svrhli Eugenia s papežství, a zvolili sobě nového, jenž se nazýval Felix V., a dne 24. července 1440 v Basileji byl korunován.

Z toho církevního skandalu ovšem vzešly veliké zmátky v svědomí a záhubné bouře v životě všeho křesťanstva římského, ale národ český trpěl jím nejvíce. Otcové sboru basilejského, zůstávajíce věrni svému úkolu a jevíce nejodvážnější přičinlivost, před tváří světa byli zbaveni znaků sboru církevního, a nesloužili v pravdě již k ničemu, než aby rozmnožili zmatek, jehož později tak chytře užila diplomacie Eugenia IV. Můžeme sobě již pomyslit, jak stolice římská smýšlela o kompaktatech, v kteréž sbor basilejský byl vstoupil s kališníky českými, a jaká byla naděje, že tyto úmluvy národa českého s církví římskou budou dokonány a papežem potvrzeny. Jakmile veliké zákonodárné shromáždění církevní počalo rozpadávati se, vítězila církevní reakce v Čechách. Každé vítězství Eugenia IV. v obecných věcech církevních bylo v Praze vítězstvím odpůrcům husitův. Bullou danou dne 11. března 1436 papež ovšem povolil husitům výhody skorem tytéž, jakými propůjčil se jim sbor; ale to dělo se za doby, když sbor a papež předstihovali se jevením dobré vůle k Čechům, závodíce jaksi o čest, že utišili odpor jejich. Však jakmile papež byl zbaven oposice sboru, zapomněl na bullu z dne 11. března; císař Sigmund pak přes slavné ohlášení kompaktat v Jihlavě byl příliš nakloněn úkladům a zradě, aby staral se o šetření a dokonání těch úmluv již při sboru basilejském: tím méně bylo nadíti se do něho, aby jim zjednal uznání v Římě.

Ačkoliv pak sbor basilejský po slavnostech jihlavských brzy ochladl ve sve přízni ke kališníkům českým, ačkoliv zejmena nechtěl potvrditi a nepotvrdil volbu Rokycanovu na arcibiskupství pražské, vyhražuje právo volení arcibiskupa toliko kapitule pražské, přece kališníci, pokud byl toliko jeden papež, (Eugenius IV.) stáli v úplném církevním poslušenství sboru basilejského, aby právo kompaktat sami nevydali v nebezpečí. Však když dva papežové vyhlašovali se za pravdivé náměstky Kristovy na zemi, a když nový papež sboru basilejského nechtěje též potvrditi volbu Rokycanovu myslel, že nakloní sobě Čechy jmenováním k arcibiskupství pražskému kněze Mikuláše, rodilého Pražana, ale ve vlasti málo známého: kališníci horliví již seznali, že ani při sboru basilejském nedojdou vyplnění svých tužeb, a nestraníce papeži žádnému, odpověděli jednatelům jich obou (1441), že jsou poslušni *toliko církve římské podlé kompaktat*; to jest, že uznají toho papeže, který uzná a potvrdí kompktata.

Nemůžeme zde zamlčeti, že také katolíci čeští dvojicí papežskou byli uvedeni na veliké rozpaky. Většina kanovníkův ovšem potají stranila Eugeniovi; však nevědouce, který papež konečně zvítězí, nechtěli si rozhněvati napřed žádného, a spojivše se již této doby s některými vůdci kališníkův mírných, slibovali poslušenství teprv příštímu jedinému papeži. Divným spojením příběhův stalo se, že otázka papežská v Čechách, mimo Tábory, kteří vůbec o žádném papeži nechtěli nic slyšet, od kališníkův i od katolíkův byla na ten čas zůstavena politice pana Oldřicha z Rosenberka. Tento pak na hanbu veškerého národa českého učinil z ní otázku — peněz, natahuje lakotné ruce své i do Basileje i do Říma. Byliť zajisté oba papežové i oba sborové tím vinni sami, poněvadž skrze

pana Oldřicha každý z nich chtěl dojíti uznání v národě českém.

Strana národní vedena panem Ptačkem na ten čas neměla ani za prospěšné ani za potřebí, mařiti čas i síly sporem o papeže. Otázka papežská byla v Čechách vůbec starostí vedlejší a vzdálenější; hlavní věcí, která kvapila na vyřízení své, byla otázka *královská*. V té pak stala se od první volby změna. Na sřízení nové dynastie domácí ještě nebyla nadešla doba, k té ještě zbývalo učiniti jeden krok v dějinách. A poněvadž z dynastií zahraničných mimo bavorskou žádná nejevila se spůsobilou k takové vládě ve státu českém, jakouž národní strana česká měla ve svém programu, a poněvadž národní strana sama o sobě naprosto ani nechtěla ani nemohla odvážiti se na občanskou válku se stranou rakouskou v Čechách, na boj s korunními zeměmi Moravou, Slezskem a Lužicemi, a na zápas s moci císařskou: tož neviděla jiné pomoci, než pokusiti se o spojení státního práva českého s domem rakouským. Spůsob, jakýmž vlastenecká strana česká tento svůj plán konala a vykonala, svědčí s dostatek, že v přízni své k domu rakouskému lišila se velmi podstatně od strany páně Rosenberkovy a Menhartovy. Pan Oldřich ovšem, vida stranu národní na cestě k domovu rakouskému, rychle zaskočil ji a postavil se jí za průvodčího, ač spíše aby její krok zdržoval než zrychlil; ale politika jeho, jsouc k národu českému rovněž zradná, jako k domu rakouskému zištná, brzy posunuta jest stranou od přímosti a poctivosti strany národní, nerakouské. Dům rakouský, jehožto hlavou byl císař Fridrich IV., poručník Ladislavův, ačkoliv ještě nepřestal mluviti o svých dědičných právích ke koruně české, a ačkoliv šlechta i města v korunních zemích Moravě, v Slezsku a v Lužici

již před narozením Ladislavovým byla uznala je, přece již také seznal, že nedostane se na trůn český leda volbou vykonanou na valném sněmu království českého, to jest svolením národní strany české; a protož dal se do skutečného jednání toliko s touto stranou, užívaje přízně strany své v koruně a v království českém, jakož i ošemetnosti a pletich páně Oldřichových z Rosenberka, svého hlavního jednatele, spíše na svou škodu než prospěch.

Pan Ptaček a političtí přátelé jeho jistě velmi dobře věděli, že osoba nemluvněte Ladislava jest panu Oldřichu a jeho straně zároveň štítem horoucně žádaného panování nad stranou národní, a protož odhodlali se, že jí nenechají v rukou jejich, ale že zmocní se jí sami: předně na sjednání pokoje s říší německou, za druhé na utužení českého svazku korunního, za třetí na obnovení spořádaného ústrojí vládního v národu českém, a za čtvrté na upravení zákonných poměrův politických i církevních ve státní společnosti české dle skutečné většiny.

Toto nynější pomýšlení na dům rakouský nikterak není ve sporu s politickým programem strany národní po smrti Albrechta rakouského. Vykonanou volbou Albrechta bavorského sněmem valným a řádným celého království zničeno bylo v národě českém všeliké učení o dědičnosti koruny české v rodu rakouském a zároveň určená pravidla, kterýmiž všeliká příští volba krále českého musí říditi se. Jedno pak i druhé usnešení neshodovalo se s politikou strany rakouské v Čechách, která ač na sněmu neodvážila se oposice, potají přece brojila proti nim; ba proti tomu způsobu, jakýmž strana vlastenecká nyní chtěla uvesti dům rakouský na trůn český, pan Oldřich i pan Menhart jali se bojovati mnohem pilněji a urput-

něji, než kdysi proti volbě Albrechta bavorského, poněvadž dobře tušili, jakmile dům rakouský bude povýšen na trůn český stranou národní, že po *jejich* panství v národě bude veta. Pan Oldřich a pan Menhart nyní raději chtěli udržeti všechen posavadní záhubný nelad ve vnitřním životě národa českého, než dopustit, aby královská vláda byla obnovena ve smyslu spravedlivé většiny národní.

Dvanáct let trval nyní zápas obou politických stran v Čechách o Ladislava rakouského, až strana vlastenecká zvítězila.

Ladislav, jemuž přidáno jmeno *pohrobek*, poněvadž se narodil po smrti svého otce, tím časem byl předmětem velikých bouří v Uhrách. Když Vladislav polský, jejž většina národa uherského volala na svůj trůn, vtrhl do země uherské, Eliška matka Ladislavova s pomocníky svými z Čech a z Moravy nemohla postaviti se v zjevný proti němu boj, ale hledala spásy v tradicech národních. Bylať již prvé spůsobem nezákonným a tajně zmocnila se koruny uherské, a nyní v průvodu svých ozbrojených přátel z Čech a z Moravy na kvap vjela do Stolního Bělehradu, a dala tam pod ochranou těchto cizozemských přátel své nemluvňátko, jemuž nebyly ještě ani tři měsíce, korunovati na krále uherského.

Touto podporou ba spásou českou v Uhrách královna Eliška klamala se velmi o svém a svého syna prospěchu v království českém. Domnívalať se, že i husitští Čechové tím spíše uznají dědičné právo Ladislavovo doma, když za ně tak hrdinsky bojují v cizině. Však volba Albrechta bavorského přesvědčila ji, že genialní válečníci čeští a pomocníci její v Uhrách ani neprovozují ani nemají v ruce politiku království českého, ba že ani obhájcové dě-

dičného práva Ladislavova v Čechách, ač mají královskou korunu českou a všecky klenoty korunovační ve své moci, nemohou učiniti Ladislava králem.

Eliška seznala, že otázka Ladislavova v Čechách jest toliko mezi vlasteneckou stranou českou a císařem Fridrichem. Pročež nemeškala smířiti se s císařem Fridrichem, uznala jej za poručníka Ladislavova a vladaře v Rakousích, vydala mu Ladislava na opatrování a vychování, a korunu uherskou do zástavy.

První službu ve věcech českých císař Fridrich prokázal Ladislavovi již při Albrechtovi bavorském. Když pak v měsíci březnu 1441 sešel se v Praze *nový valný sněm o krále*, Fridrich postaral se, aby k němu dostavili se již všichni přátelé domu rakouského. Tím stalo se, že tento sněm byl obrazem netoliko veškeré státoprávní ale i diplomatické situace koruny české.

V.

Spor mezi volebností a dědičností trůnu českého již dvakráte byl rozřešen v dějinách husitských volbou Sigmundovou i obou Albrechtův; však nyní byl podnícen opět a opanoval veškerou politiku národa českého. V měsíci březnu 1441 na staroměstké radnici pražské sešel se sněm, na kterém tento spor opět postaven mezi starosti české. Císař Fridrich a královna Eliška vypravili k tomu sněmu své posly zvláštní; také sbor basilejský uznal za potřebí plésti se do politiky české, kdyby snad bylo lze udusiti v ní kompaktata; i kníže Albrecht bavorský myslel, poněvadž před půl rokem ze svobodné vůle sněmu mohl být králem českým, že

již má právo o koruně české rozhodovat, a též poslal své důvěrníky do Prahy. Stavové pak moravští, slezští a lužičtí, ačkoliv trvali na loňském uznání *dědických* práv Ladislavových, přece dostavili se k *volbě* krále. Strana rakouská v Čechách svolala si tudíž na pomoc všechno, cožkoliv v tehdejší politice evropské bavilo se otázkou českou, a strana národní spatřila proti sobě na tomto sněmu *všechny* odpůrce své. Však ačkoliv převaha sněmovníkův domu rakouskému oddaných byla znamenitá, přece Ladislav ani v domnělých dědických právích neuznán, ani na krále nevolen; většinou hlasův toliko ustanoveno, vstoupiti do jednání s Eliškou i Fridrichem. Pan Oldřich z Rosenberka doufal tím spůsobem navleci svůj program. Chtěje pak dle obvyklého mravu svého k němu pracovati toliko tajně, a štítě se vší veřejné zavázanosti i za svou vlastní politiku, nastrčil za sebe pana Menharta, který ještě s některými *mírnými kališníky* byl volen, aby zahájil nové jednání koruny české s domem rakouským.

Přívrženci učení o dědickém právu Ladislavovu a vůbec domu rakouského ke koruně české dokládali se smlouvami, v které před osmdesáti léty král český a zároveň císař německý Karel IV. byl vstoupil s některými členy domu rakouského. Strana vlastenecká tvrdila, že národ má úplně svobodné právo, aby *volil* sobě za krále, kohokoliv chce (třeba členy domu rakouského). O této velmi důležité věci vznikly veliké a krvavé boje i za časův pozdějších; tudíž nebude nezajímavo, rozebereme-li ji zde podrobněji.

1. Sřízení vlády zemské již na samém počátku historické existence Slovanův českých bylo založeno na slovanském řádu rodovém, na kterémž vůbec vznikla zemská obec česká a veškeren národní český život. Jakož otec neb vladyka byl hlavou,

starostou rodu, rovněž kníže byl starostou národa. Panovnické právo knížecího rodu mělo u Slovanův českých ráz slovanského práva rodového vůbec. Právo náleželo knížecímu rodu výhradně. V pojmu pak i ve sřízení rodu slovanského založena byla jednovláda, monarchie, poněvadž v čele rodu vždy stál starosta jediný. Nějaké mnohovlády není v dějinách Slovanův českých ani stopy. Pokud pak řádové slovanští v životě národa českého vůbec vládli, posloupnost na stolci knížecím byla taková, že ne právě syn prvorozený ani nejstarší člen z rodu byl určen na panování, ale koho rod *společným snešením* ze sebe na ně povýšil. Ne vždy syn po otci, ale i bratr nebo z bratra syn býval povolán na knížectví. Však toto sřízení, kteréž v rozvoji rodiny a rodu bylo dobré, pro rozvoj společnosti státní a pro vnitřní pokoj rodu knížecího osvědčilo se škodným. Ona doba ještě nevěděla, jakým jiným spůsobem by měli a mohli být zaopatřeni bratři a strýcové zemského knížete, leda ustanovením jich za pány v některé části země, či vlastně dělením země na úděly knížecí: čím nutně vznikaly hojné příčiny k řevnivosti a k záštím v rodině a tudíž i k seslabení ústrojí státního.

2. Břetislav I. jsa již sám jediný rodič a předek všech potomních Přemyslovců, svolal r. 1050 Čechy a Moravany na *obecný sněm zemský*, na kterém vynešen byl tento zákon o posloupnosti: aby Čechy již nikdy děleny nebyly, ale aby vždy celé toliko k jedinému knížeti přímo hleděly; po Břetislavovi pak aby vždy *nejstarší* člen rodu Přemyslova bez ohledu na bližší neb vzdálenější svazek s předešlým panovníkem povýšen byl na trůn; ostatní mužští členové rodiny knížecí aby dostávali zvláštní úděly na Moravě, však aby knížete českého poslušni byli.

Tento zákon řídil posloupnost v říši české po půl druha století a osvědčil se na svůj čas i moudrým i prospěšným, poněvadž i nezletilost panovníkova i vláda poručníkův, obojí ve středním věku věci velmi nebezpečné, jím byly odstraněny. Na trůn od té doby byli povyšováni toliko mužové již zkušení v životě i ve správě věcí lidských. Však jednu vadu měl do sebe ten zákon velikou. Sjednal sice pokoj v rodině knížecí a soustředil politickou moc v království českém; ale státu českému zůstal škodlivým, poněvadž také nevěděl, co by počal s mladšími členy rodiny knížecí, a k vůli nim jal se děliti Moravu místo Čech. Takovým způsobem místo celistvé sesterské země Moravy brzy střízeny byly toliko Znojemsko, Jihlavsko, Brněnsko, Olomúcko co samostatná panství, která pěstovala vlastenectví a politiku krajinskou, nevražíce netoliko na sebe na vzájem, ale všechny společně ještě na království české. Žalostné následky tohoto drobení Moravy na úděly knížecí a zanedbávaní její veliké důležitosti korunní jevily se ve veškerých potomních dějinách českých, a bohužel nejsou vyhlazeny ani podnes.

3. Řádové němečtí, feudalní, vnikali do společenského i zemského střízení českého vždy hlouběji, a dle nich i základové státního práva českého změnili se. Roku 1216 *sněm český schválil* návrh Přemysla Otakara I., aby po otci vždy *prvorozený syn* se volil za panovníka.

Obě tyto *změny* v původním svobodném, rodovém řádu o posloupnosti panovnické byly vykonány se *svolením sněmu*, a měly tudíž moc i závaznost řádného zákona zemského.

Dle práva prvorozenství povýšen byl volbou na trůn český také zavražděného (1278) krále Přemysla Otakara syn Václav II. (1293). Však

tento Přemyslovec již co sedmiletý sirotek byl dostal za ženu dceru Rudolfa I. habsburského (viz stranu 20.) i učiněna s ním smlouva, kdyby on neb dědicové jeho mužského pohlaví sešli s toho světa bez dědicův, že císař Rudolf I. aneb dědicové jeho budou pány v království českém a v zemích k němu náležejících.

Ani nehledíme k tomu, že smlouva o dědičnou posloupnost nikterak nebyla sjednána s nebezpečím rodiny habsburské, poněvadž císař Rudolf mimo desitiletého syna Rudolfa již měl také dospělého syna Albrechta, silného a statného; Václavovi II. pak jedinému té doby Přemyslovci, a tělesně velmi slabému ač již ženatému, bylo teprv sedm let; však tato smlouva stala se netoliko mimo sněm, nébrž přímo *proti vůli* valné většiny panstva co tehdejších strážcův státního práva českého, a nebyla tudíž žádným zákonem zemským. Byla to smlouva toliko rodinná, nikoliv státní; a na základě jejím nemohlo *právně* nakládáno býti se státem českým, který nebyl soukromým majetkem ani Přemyslovcův ani Habsburgův, ale který patřil někomu třetímu, totiž *národu českému.*

Král Václav II. umřel roku 1305, někteří pravili že jedem, a zůstavil toliko jediného syna Václava III., který r. 1306 Němcem Konradem z Botenšteina v Olomouci úkladně byl zavražděn. Jím po meči vyhynul rod Přemyslův.

4. Od té doby (1306) až do krále Jiřího z Poděbrad (1457) na trůnu českém byli panovníci ze tří rodův německých: habsburského, korutanského a lucemburského.

Do těchto poměrův říše česká dostala se jednak svou chatrnou ústrojností státní vedlé velmi silné ústrojnosti říše německé, jednak svrchu vypsaným soukromým spojením, svatbou rodu habsburského

s přemyslovským, v kterémž jí pak následovali také rodové korutanský a lucemburský. Ale ačkoliv rodům habsburskému a korutanskému toto spojení s rodem přemyslovským bylo zámínkou, že na uprázněný český stolec královský se domáhali, přece oba dosedli naň *toliko volbou* sněmův českých. Tato volba při rodu habsburském ovšem byla více řízena nátlakem vojenským a velikými úplaty, než svobodnou nezkalenou vůlí sněmovníkův, ale přece byla to volba a dům habsburský podnikl a uznal ji. Rudolf, vnuk svrchu psaného císaře Rudolfa I., byl prvním Habsburgem na trůnu českém, ale nebyl korunován.*) Otec jeho Albrecht neměl dosti na tom, že proň získal panství v říši české; chtěl pojistiti je svému rodu na věky. Pročež ještě meškaje v Praze *přiměl české a moravské sněmovníky* k tomu, kdyby Rudolf umřel bezdětek, že přiznali panovnické právo dědické ve své říši jeho bratrům a potomkům jejich, a že tento svůj slib stvrdili *přísahou a pečetmi*. Politikové čeští a moravští přistoupili k této žádosti Albrechtově tím ochotněji, poněvadž si přáli, aby země české a rakouské se spojily.

5. Však Rudolf nedostál této podmínce, postoupil své dědičné panství v zemích rakouských svému bratru Fridrichu Krásnému. Z tohoto skutku páni čeští, jichžto většina již vůbec byla ochladla ve své přízni k Habsburgům, po smrti Rudolfově vzali sobě *právní* příčinu, že prohlásili dědickou smlouvu s domem rakouským za zrušenou; a zvolili za krále českého Jindřicha vévodu korutanského,

*) Panoval toliko devět měsícův. Byl zvolen 15. října 1306 a umřel 4. července 1307, maje let 26. Jest zároveň prvním členem z rodu habsburského, jenž pochován jest v chrámu na hradě pražském.

ovšem toliko z vděčné úcty a z vlasteneckých upomínek k domácímu rodu Přemyslovu, jehožto osiřelou dceru Annu Jindřich měl za ženu. Do rukou tohoto krále, který sám byl velmi nešťastnou spekulací voličův českých a za krátký čas z říše české s hanbou byl vyhnán, vévoda rakouský Fridrich Krásný r. 1308 za 45 tisíc hřiven stříbra na vždy *prodal všeliké právo své osoby na Čechy a na Moravu*, kteréž po bratru Rudolfovi ze smluv dědických mu zbylo. *) Octnuv se pak pro svou politiku v říši německé co vězeň v rukou krále českého Jana lucemburského, bratr téhož vévody rakouského Jindřich dne 18. září r. 1323, aby opět nabyl svobody, spůsobil, že *dům habsburský vrátil všechny listiny a úpisy*, kteréž od r. 1306 dávaly mu jakékoliv právo na panování v říši české.

Tímto dnem říše česká opět i formalně byla na dobro rozešla se s domem habsburským, nepřiznavši mu ani v čas největší slabosti své po zavraždění Václava III.. ani zároveň při nejméně svobodné volbě královské jiného práva a jiného titulu na trůnu českém, než volebnosti, která ovšem byla obecná a neobmezená.

6. Karel IV., syn Jana lucemburského, jsa zároveň císařem německým, *popletl státoprávní poměry* české opět velice.

Příčinou toho bylo nejvyšší přání Karlovo, aby co nejvíce upevnil a rozmnožil svou moc rodinnou i v státu českém i v říši německé. Prospěch vlastní dynastie byl nejmocnějším zřetelem jeho politiky po všechen život. Ale Karel bohužel nehledal tento

*) Nezbylo mu ovšem nic, poněvadž i Rudolf i on nespojením zemí rakouských s českými zjevně byli zrušili smlouvu se stavy českými a moravskými.

prospěch v samém základu veškeré své moci dynastické i panovnické, v státu a národu českém, nébrž v spekulacích zahraničných, které národnost českou úplným vyhlazením ohrožovaly.

a) Ačkoliv před svým korunováním na krále českého 1347 musel potvrdit a potvrdil všecka práva stavův českých a moravských, která té doby ovšem byla základními právy státu českého, přece již dne 7. dubna 1348 z absolutní vůle své co císař německý obmezil svobodnou volebnost trůnu českého v ten spůsob, že král má voliti se *až po úplném vymření rodu panujícího*, totiž nyní lucemburského. —

Tať zajisté byla veliká, podstatná změna v základním zákonu státu českého. Pokud trvala dynastie Přemyslovcův, ovšem byl vyloučen od trůnu českého každý jiný rod knížecí, a každý obyvatel koruny české z rodu neknížecího. Ale trůn český přece nikdy v právu nepřestal býti volebným ani v rodu Přemyslovu, a žádný Přemyslovec neodvážil se popírati národu českému právo volby královské, pokud jeho rod žil.

Též rod lucemburský dostal se na trůn český toliko *volbou*; však Karel IV. chtěl z *volby* učiniti *dědičnost*, z práva národního právo dynastické. A tuto změnu jal se strojiti nikoliv domácím spůsobem ústavním co král český se svolením sněmu českého, ale z absolutní vůle své co císaře německého, kterýž v základních zákonech, ve vnitřním sřízení státu českého neměl co poroučet. Ani co král český Karel IV. nebyl by mohl stavy české a moravské zbaviti stálého práva volebního bez jejich svolení. Jak mohl právně změniti základní sřízení českého státu toliko co soudce ve vlastní při? A jak biskupové a knížata říše německé, jichžto podpisy dal stvrditi svou neústavní

listinu, mohli dávati nové zákony a řády na újmu starobylých domácích práv českých?

b) Však na takovém porušení státního práva českého Karel IV. ještě neměl dosti. Roku 1364 sjednal a 1366 obnovil bezvýminečnou *smlouvu mezi rodem svým a habsburským o dědičnou vzájemnou posloupnost* v takovém znění, kdyby všichni mužští a ženští členové jednoho rodu vymřeli, že *všechny* země a všechna panství jejich přejdou v úplnou moc a vládu rodu druhého.

Než uvážíme právní a mravní podstatu této smlouvy, vizme nejdříve, v jaké shodě tato smlouva jest s vlastním ustanovením Karlovým z r. 1348. Když Karel IV. r. 1348 odročil svobodu volebnosti trůnu českého, až by vymřel jeho rod, jak mohl r. 1364 vůbec smlouvati se s nějakým jiným rodem o *dědictví* trůnu českého? Jak mohl nějakému cizozemskému rodu slibovat, že po rodu lucemburském dosedne na trůnu českém, když přece i sám stavům českým a moravským byl přiznal právo, až rod lucemburský vymře, aby sobě volili za panovníka, koho budou chtít? Tento veliký spor obou politických plánův Karlových zmizí ovšem z úvahy naprosto, jakmile se rozpomeneme, že ani ustanovení z r. 1348, ani smlouva z r. 1364 a 1366 neměly nejmenší závaznosti pro stát a národ česko-moravský. Věděl Karel již téže chvíle, když volebnost trůnu českého prohlašoval za odročenou, že toto neústavní obmezení nemá žádné právní moci, a protož zároveň téhož dne 7. dubna 1348 v jiné listině úplně potvrdil všechna starobylá práva království českého. Že volebnost trůnu mezi těmito právy byla nejstarší a nejdůležitější, rozumí se sebou samým. Též v listině císařské, vydané za sedm let později, Karel přiznal, že *obyvatelé království českého, když trůn se uprázní*,

a když nastane mezivládí, mají právo volby, a tož podlé svých starých svobod a zvyklostí. Tímto výrokem Karel IV. přímo přiznal, že *upráznění trůn český patří národu,* a národ že může opět povýšiti naň, koho chce. Jak tedy i podlé této své císařské listiny vůbec mohl někomu slibovat nébrž dávat, co nebylo jeho? — Nemáme jistě ani potřebí, abychom teprv dokazovali, že Karel IV. nikdy ani by nebyl pomyslil na vzájemnou dědickou smlouvu se žádným rodem cizím, kdyby byl měl i nejmenší tušení neb obavu, že vymře rod *jeho.* Však platnosti státní tato smlouva neměla, ať byl vymřel dříve kterýkoliv z obou rodův. Byla to smlouva rodinná, z které státu českému nevzešly naprosto žádné povinnosti právní. Ani Karlův otec, s kterým rod lucemburský na trůn český byl povýšen, ani Karel nebyli králi českými právem dědickým, ale byli jimi ze svobodné vůle národa. Jak tudíž Karel mohl rodu jinému v koruně české slíbit a dávat práva větší, než měl sám? A jak mohl tak platně činit i bez vědomí valného sněmu česko-moravského. Vždyť takové právo volební není chvilkovým právem osobním, ale jest stálým, veřejným a obecným. Karel IV. velmi dobře věděl, že Čechy a Morava mají svou ústavu, své sněmy; vždyť na tyto sněmy vznášel některé jiné své plány státní a politické; toliko tento největší nevznesl na ně. *S uražením státního a ústavního práva* vstoupil v smlouvu o vlastní život národa českého, a teprv když ta smlouva byla sjednána, *přímým rozkazem* (!) shánět jí schválení a přísahu — opět nikoliv valného sněmu česko-moravského, — ale jen soukromí *některých* pánův českých. Kdož tohoto rozkazu byli poslušni, jsou na té listině podepsáni; kdož neposlechli, valná většina, činili se nevědy: a na

takovém základě utvrzena byla vzájemná dědická smlouva s domem rakouským o korunu českou! A o tuto smlouvu roku 1441 opírali se přívrženci domu rakouského v Čechách pro Ladislava pohrobka! — Však i tato, korunu českou vůbec nezavazující smlouva rodinná velmi brzy byla *zrušena skutky obou stran*, a když rod lucemburský králem Sigmundem po meči vymřel, nezbývalo z ní již nic, leda starodávná touha rodu rakouského, aby se ozdobil korunou českou. Jednotlivé články a podmínky té smlouvy dávno byly zrušeny. Na příklad. Ve smlouvě, kterou r. 1364 byl podepsal Karel IV. a r. 1366 vedlé něho také již druhý právomocný (!) a o budoucnosti státu i národa českého rozhodující (!) kontrahent, *dvouletý* Václav IV., bylo vysloveno, že netoliko ty země, v kterých rod lucemburský té doby panoval, ale i všechny, kterých příště by nabyl, budou dědictvím rodu habsburského, kdyby onen vymřel. Karel připojil ke koruně české také markrabství braniborské; však syn jeho Sigmund prodal je, a dal peníze — nikoliv do státní pokladny české, ale do vlastní kapsy. Kdyby dům habsburský svým čekáním na dědictví koruny byl býval právně jist a bezpečen, sotva by byl mlčky dovolil, aby markrabství braniborské mu ušlo.

V jiném článku smlouvy Karlovy položeno za podmínku, aby členové obou rodův vzájemně sobě byli radni a pomocni hrdly a statky proti všelikému nepříteli, jakož aby žádný člen jich obou nevstupoval v manželství mimo společnou radu a vůli. Však z příběhův, které brzy po sjednané smlouvě dědické se staly mezi Čechy a Rakousy, neznamenáme, že rodové lucemburský a habsburský by byli žili v přílišném přátelství a srdečenství, leda tenkráte, když vévoda Albrecht rakouský krále

Václava českého ve Vídni co vězně vsadil do věže; aneb když Sigmund lucemburský na církevním sboru v Kostnici vévodu Fridricha rakouského dal do klatby říšské, a když velikou část jeho zemí mečem opanoval a dal jednotě švýcarské. Tohoto činu Sigmund jistě nebyl by vykonal, kdyby vzájemnou dědickou smlouvu s domem habsburským byl uznával vůbec za platnou ještě v samé rodině. Rovněž vypravují kroniky, když Sigmund lucemburský vstupoval v sňatek s královnou Marií uherskou, že nečekal ba ani neptal se na svolení neb radu pánův rakouských, zvláště když věděl, že tito pánové mnohem raději by byli nevěstu i s královstvím uherským dostali pro sebe ..... A jakož v těchto hlavních článcích vzájemná dědická smlouva rodův lucemburského a habsburského s obou stran byla zrušena, podobně bylo by snadno dokázati, že nešetřeno skorem ani jediné méně důležité podmínky její. Také již nikdo v celém světě nenadál se, že v dějinách národa českého by mohla o ní někdy vůbec býti ještě řeč.

7. Však rod lucemburský naskrze měl velmi podivné mínění o svých právích panovnických a o právu českém, státním, ústavním i národním. Nejsa pro veliké špatnosti, spáchané na národu českém, po smrti svého bratra Václava IV. ani připuštěn na trůn český, Sigmund dne 4. října 1423 co král uherský a císař německý, tedy co člověk, který o korunu české ani v nejmenší věci neměl naprosto žádného práva rozhodovacího, dal zeti svému *Albrechtovi rakouskému*, nejen celé *markrabství moravské v manství*, ale ustanovil jej také *za dědice koruny české* po smrti své! — Tento skutek byl nezákonným a násilným se strany Sigmundovy i Albrechtovy, a nerozmnožil posavadní právo rodu habsburského ke koruně české. Sigmund sám do-

stal se za krále českého spůsobem úskočným a udržel se na něm jedině pokrytstvím. Však tím právem, kterýmž svému zeti Albrechtovi dal markrabství moravské v manství mohl mu dáti celý svět; Albrecht pak dobře věděl, že markrabství moravské jest částí koruny české, a že vlády na Moravě může dosáhnouti jedině kdo dříve zvolen neb uznán a korunován byl na království české. Toliko král český byl v pravdě a v právu markrabětem moravským: vláda v koruně počínala a posud počíná od Čech, a nikoliv od Moravy. Když tudíž Albrecht rakouský od svého tchána, krále uherského a císaře německého, přijal markrabství moravské v manství, vstoupil ve vládu co rušitel státního práva českého, co pouhý uchvatitel moci, co násilník, jakož také jedině násilím dovedl udržeti se při vládě na Moravě. Ovšem, kdyby na Moravě r. 1423 byly bývaly tytéž politické, společenské a národní poměry, jako v Čechách; Albrecht byl by i se svou mocí i se svým titulem markraběcím pořídil rovněž málo, jako Sigmund se svým titulem královským pořídil v Čechách. Ale na Moravě i živel německý, i živel katolický i živel aristokratický nedoznaly husitstvím za čtyři leta takové pohromy jako v Čechách. Zvláště města Jihlava, Znojmo, Brno, Olomouc, přes všechnu ohnivou horlivost husitskou v lidu obecném a v jedné části panstva zůstala žalostným pomníkem bývalé rozdrobenosti země moravské na úděly knížecí. Tato města pomocí hojných přistěhovalcův německých v těch nestátnických údělech vzmohla se na velikost i význam měst panovnických,*) a obyvatelstvo jejich, jsouc nepřítelem i národnímu i cír-

*) V Čechách mimo Prahu posud nemáme po kraji měst tak velikých a výstavných, jako na př. Jihlava.

kevnímu programu Slovanův v Čechách i na Moravě, a při úplné politické porobě lidu obecného užívajíc velikých politických práv, stalo se nepřítelem i státního práva koruny české, uvítalo Albrechta rakouského co svou spásu i proti jazyku i proti husitství českému, a mimo sněm ochotně přijalo jej za markraběte.

V Čechách Sigmund prohlášením Moravy za manství Albrechtovo netoliko ztratil i poslední zbytek přízně mezi svými odpůrci mírnějšími, ale měrou svrchovanou popudil proti sobě demokracii. V nebezpečí státu utichly všechny bouře v zemi, a na podzim 1424 všechna vojska husitská vytrhla na osvobození Moravy z moci Albrechtovy. Byla to poslední výprava, kterouž vedl Žižka. Nebylo mu popřáno, aby ji vykonal; umřelť nedaleko hranic moravských, a *otázka moravská* nerozřčšena ani aristokracií českou přijetím Sigmunda za krále 1436. Albrecht zůstal markrabětem moravským vedlé Sigmunda co krále českého, a Sigmund umíraje r. 1437 *poroučel* přítomným pánům českým i uherským slovy tklivými „zetě i dceru co dědice své," a prosil, aby šetřili „přirozených a úmluvami stvrzených práv jejich." Toto dokládání-se Sigmundovo právy přirozenými a úmluvami stvrzenými ke korunám české a uherské pro zetě i dceru nemělo do sebe státoprávní moci naprosto žádné. V Uhrách i v Čechách Sigmund stal se králem volbou. Nezůstavil žádného syna. Jeho nejstarší dcera Eliška byla chotí Albrechta rakouského. *V státním právu ani uherském ani českém nikdy nebyla určena dědičná posloupnost kmene ženského.* I kdyby byla bývala určena, na trůny český a uherský byla by musela býti povýšena Eliška. Však stavové uherští zvolili za krále vévodu Albrechta, nikoliv ji. Albrecht pak ne-

mohl dokládati se v Uhrách naprosto žádným právem dědickým, nejsa členem rodu Arpádova. A rovněž nemohl vůbec opírati se o takové právo v Čechách, nejsa z rodu lucemburského. Pročež ani co obhájce práv dědických nemohl míti národní straně v Čechách za zlé, když ani sama na krále českého nevolila ho, ani stranou rakouskou zvoleného neuznala.

8. Když pak Albrecht rakouský zemřel a Uhři dle svého volebního práva sobě za krále zvolili Vladislava I. z rodiny polské, národní strana česká užívajíc téže úplné svobody při volebnosti trůnu, na valném sněmu království českého 1440 důsledně sklonila i stranu rakouskou k tomu, že nehleděno k domnělým dědickým právům Albrechtova syna Ladislava pohrobka, ale že *zvolen* za krále českého vévoda bavorský. Tím činem vyřízen byl již třetí pokus rodu habsburského, čelící na osáhnutí trůnu českého mocí dědickou. Na Moravě, ve Slezsku a v Lužicích, kde působením obyvatelstva německého a katolického Albrecht rakouský byl přijat za panovníka již r. 1423, také Ladislav pohrobek, již než se narodil, uznán za vladaře právem dědickým. Však ačkoliv Morava, Slezsko a Lužice ještě ve spojení s rakouskou stranou v Čechách byly větší polovicí koruny, přece vlastenecká strana v Čechách, jakož vůbec řídila dějiny české století patnáctého, rovněž rozhodla veliký a ve veškerých dějinách našich nejdůležitější spor mezi volebností a dědičností trůnu.

Když pak byla zmizela naděje, složená valným sněmem království českého do vévody bavorského, počala *čtvrtá doba poměrův koruny české k rodu habsburskému.* Doba tato lišila se od tří dob minulých se strany české všemi podstatnými články. Předně jednal nyní s rodem habsburským sám ná-

rod co vlastník koruny a státu českého. Za druhé podniknuta nynější jednání na nově utvrzeném, a ode všeho dějepisného náplavu očištěném základě státoprávním, na svrchovanosti národní, na úplně svobodné volebnosti trůnu. Za třetí jednáno nyní cestou ústavní. Kdo ví, jak veliký pokrok těmito třemi články stanoven byl v politickém životě národa českého, dovede oceniti zásluhy páně Ptačkovy a jeho strany.

VI.

Program páně Ptačkův v prvních článcích svých směřoval k rozřešení otázky královské a k upokojení sporův náboženských.

V otázce česko-habsburské pan Ptaček veškerou vlasteneckou horlivostí a politickou šlechetností přece nestačil politice páně Rosenberkově. Ani pan Oldřich s celou stranou svou, ani císař Fridrich co nynější hlava rodu habsburského a poručník Ladislavův nebyli spokojeni, aby Ladislav byl toliko *voleným* králem českým. Tudíž pan Rosenberk jal se *mařiti sněmy české*, aby otázka královská nemohla býti ústavně uklizena, a císař Fridrich opět na poslích českých žádal *plnou moc valného sněmu*, jinak nechtěje dáti se v žádné rokování s nimi; oba pak jednali ve srozumění nadějíce se, že tím časem Ladislav dospěje, a že najde se nějaký spůsob, kterýmž by uveden byl na trůn český mimo program listu mírného r. 1440. Jakož pak k jednání s rodem habsburským vysýláni byli z Čech posud kališníci mírní, není diviti se, že za půl druha roku věc nepokročila ani o vlas.

Císař Fridrich měl zvláštní příčinu, pro kterou ani nespěchal na brzké kralování Ladislavovo.

Chtělť co možná nejdéle jmenem jeho sám vládnouti v Rakousích, a kdyby bylo možno také v Uhrách. O panství v koruně české nestál naprosto, poněvadž jasně viděl, že s ní té doby nebylo spojeno žádné pohodlí, kteréž vedlé peněz a slávy mu bylo nade všecko. Ale přece zároveň byl velmi žárliv na svou moc poručnickou, a líchotilo mu, že chtějíce uvesti Ladislava na království české, Čechové museli jednati s ním.

Ladislav byl v rukou Fridrichových klíčem politiky velmi rozvětvené, ale naskrze sobecké a nesrdečné i k vlastnímu rodu. Fridrich odtrhl jej i od matky Elišky a choval téměř co vězně na hradech pevných ve svých vlastních zemích štyrských. Když pak Eliška dne 19. prosince 1442 umřela hořem, jednak že v Čechách i v Uhrách viděla velmi málo nadějí svému synu, jednak že i Fridrich choval se k ní velmi urputně a lakomě: Ladislav octl se v úplné moci svého poručníka.

Tím časem, když pro pletichy páně Rosenberkovy a pro sobectví císaře Fridrichovo nebylo lze ani počíti rozřešování otázky královské, pan Ptaček byl pilen v uklizení domácích nepokojův a v rovnání sporův náboženských. V těchto péčích přímo ovšem hleděl k upokojení, sřízení a sjednocení toliko těch krajův, v nichžto on a přátelé jeho byli hejtmany; však tím spůsobem pracoval k upokojení a sjednocení celého národa. Vlastenecká tato přičinlivost páně Ptačkova byla tím šťastnější, čím patrnější vedlé ní byla nečinnost pánův Menharta a Oldřicha.

Hlavní příčina sporův náboženských a nepokojův v zemi r. 1441 byli *Táboři*. Od této doby až do 1452 strana kališníkův horlivých pracovala na zničení strany táborské i mečem i slovem. Seslabiv pomocí pana Jiřího z Poděbrad jednotu jejich válečnou výpravou proti *Janu Koldovi* ze

Žampachu, pánu na Náchodě, kterýž v kraji hradeckém veliké výtržnosti a škody činil, pan Ptaček jal se zkoušeti, nebylo-li by lze, uvesti ji ve věcech víry pod správu mistra Jana z Rokycan, totiž učiniti z Táborův horlivé kališníky. Pročež nejdříve na sjezdu horlivých kališníkův v *Čáslavi* (17. srpna) mistr Rokycana prohlášen za nejvyššího úřadníka v duchovním právě pro jednotu Ptačkovu, a ustanoveno, aby s pomocí měst a pánův této jednoty obrátil a trestal ty kněze, kteří by bloudili a v bludu z úmysla trvali. Z usnešení sjezdu čáslavského voláno na Hory Kutny k 4. říjnu veškeré duchovenstvo české, aby tu slíbilo poslušenství Rokycanovi, co volenému arcibiskupu. Kněži táborští panem Ptačkem zvláště pilně zvaní k tomuto sboru nedostavili se, vytýkajíce panu Ptačkovi, že usiluje o jich utištění. — Na to pan Ptaček rozeslal listy do všech měst táborských, a volal úřady jejich světské a kněze, aby k pokojnému srovnání všech věcí sporných přijeli do *Kouřimě* (8. dubna 1442). K tomuto dni skutečně přišlo několik poslancův táborských; však pan Ptaček seznal, že spůsobem pokojným a přátelským nebude lze shodnouti se s nimi. Táboři totiž ve věcech víry postavili se proti kališníkům horlivým na týž základ, na kterýž r. 1432 byli postavili se všichni husité proti sboru basilejskému: uznávalit mezi sebou a jimi za soudce toliko písmo svaté, praxi Kristovu i apoštolskou, a učitele prvotní církve, kteří v nich právě se zakládají. V obřadnictvu pak církevním odvolávali se na kompaktata, která výslovně uznávala, že rozdíl takový nemá býti na překážku pokoje a jednoty. Proti těmto dvěma částem omluvy táborské ani nemohlo platně odpověděno býti, pokud byl pravdiv výrok poslancův táborských, že jim nemožno sjednati se s ji-

nými mistry a kněžími ve vlasti, když i tito sami mezi sebou hrozně se dělí a nesrovnávají! — Výčitku tuto pan Ptaček uznal za spravedlivou a cítil ji hluboce. Odročiv tudíž otázku táborskou, pomýšlel na nějaké *narovnání* mezi oběma hlavami kališníkův, *mezi Rokycanou a Příbramem.* Pan Jiří z Poděbrad ujal se té starosti a dne 9. července 1442 spůsobil na Mělníce takovou smlouvu mezi Rokycanou a Příbramem, že strana Příbramova (Pražané) přidružila se k žádosti jednoty Ptačkovy za potvrzení mistra Rokycany na arcibiskupství pražské.

Pan Ptaček sotva byl by obmeškal užiti této jednoty všech kališníkův proti různému postavení Táborův, kdyby veškerou mysl jeho nebyla k sobě strhla opět otázka královská. Počátkem roku 1443. za čtrnáct dní po smrti Ladislavovy matky, pan Ptaček konečně přemohl úklady páně Rosenberkovy a spůsobil v Praze *sněm valný* o krále. Na tomto sněmu pak již rozhorlil se na posavadní planost jednání s rodem habsburským. K jeho návrhu uzavřeno, vypraviti k císaři Fridrichovi poselství znamenité, aby dal odpověď, má-li rod habsburský nějaké platné zápisy a práva na korunu českou; národ český že nechce déle čekati, ale že hned opatří se králem. — V čele toho poselství byl pan Ptaček sám. Však i jeho cesta byla marná. Císař Fridrich příliš hřešil na nynější program národní strany české. Vida ji tak pevnou v úmyslu, aby rod habsburský byl zvolen na trůn český, tím směleji odvažoval se odkladův a oklik. Pan Ptaček ovšem nepřišel do Vídně, aby tam mluvil o dědických právích Ladislavových. Neuznávalť Albrechta za krále a dvouletý chlapeček nebyl jeho ideálem na trůnu českém. Protož také podtají nejdříve nabízel korunu českou Fridrichovi samému.

Fridrich pak byl člověk příliš pohodlný, aby byl vydal se na kralování v Čechách. Zřetel k Ladislavovi zajisté byl velmi slabou příčinou, když zamítl důvěrné nabídnutí páně Ptačkovo; jinak byl by přistal aspoň na druhé podání páně Ptačkovo, aby přivedl Ladislava do Čech ke korunování, zůstal s ním v Praze sám a co poručník ujal se vlády nad veškerou korunou českou. Tento návrh zakládal se v nejpevnějším přesvědčení páně Ptačkovu o úplně svobodné volebnosti trůnu českého, ale zároveň svědčil o tak dobré a poctivé vůli národní strany české k rodu habsburskému, že hoden byl odpovědi i slušnější i upřímnější, než jaké dostalo se mu císařem Fridrichem. K mužné srdečnosti páně Ptačkově Fridrich užil své obvyklé politiky: žádal dalšího jednání o tom se stavy českými u větším počtu. Pan Ptaček dal o svém poslání zprávu sněmu pražskému (16. června 1443), z kterého ihned pan Oldřich a pan Menhart zvoleni k nové jízdě do Vídně, aby Fridrichovi co poručníku předně oznámili, že Ladislav může býti povýšen na království české jedině pod těmiže podmínkami, kteréž k potvrzení předloženy byly také Albrechtovi bavorskému; za druhé měli požádati ho, aby Ladislava vydal do Čech, sám pak co poručník aby usadil se v Praze a ujal se vlády osobně. Fridrich ani nesvolil k podmínkám zamýšlené volby Ladislavovy, ani nechtěl vydati Ladislava do Čech, ani sám nechtěl přenesti své sídlo do Prahy. Slíbil toliko, že Ladislava ze štyrských zemí přiveze blíže k Čechám, do Rakous, a že *na místě svém* co poručníka Ladislavova *střídí v Čechách vládu.*

Patrno, jak velice rozcházela se odpověď Fridrichova s programem národní strany v Čechách. Můžeme snadno uhodnout, koho v království če-

ském Fridrich by byl jmenoval za správce zemského. Pan Oldřich a pan Menhart byli s odpovědí Fridrichovou úplně spokojeni, vědouce, že takovým způsobem zastavena bude strana národní na dráze svých úspěchův. Však pan Ptaček a přátelé jeho neměli na mysli, dáti správu koruny české do rukou Fridrichových tak úplně, aby on mohl přenesti ji na kohosi jiného. Jsouc přesvědčena, že má při sobě valnou většinu národa ve věcech i politických i církevních, strana páně Ptačkova věděla, že i Ladislav i Fridrich, jakmile by na základě předložených podmínek přišli do Čech, naprosto by nemohli vládnouti jinak než dle programu jejího, či jinými slovy: že program její skrze ně by byl povýšen na trůn královský. Jakož pak strana rakouská v Čechách proti Ladislavovi a Fridrichovi vládnoucím dle programu národního by nemohla provozovati žádný zjevný odpor, bylo patrno, že již osobní poručnictví Fridrichovo by bylo sjednalo úplný pokoj v zemi. To zajisté také znamenali Oldřich a Menhart i císař Fridrich; a proto Fridrich dal odpověď takovou, o které velmi dobře věděl, že Čechové nemohou spokojiti se s ní. Když tudíž pánové Oldřich a Menhart na sněmu pražském (6. ledna 1444) oznamovali, co pořídili ve Vídni, pan Ptaček nechtěje celé jednání s rodem habsburským pustiti s cesty ústavní, ač již sám velmi málo dobrého nadál se do Fridricha, přece spůsobil, že ještě jedno poselství ze sněmu vypraveno bylo do Vídně s důtklivou žádostí, chce-li Fridrich, aby Ladislav vůbec volen byl na království české, aby přijel do Čech, a ujal se zde vlády co poručník.

Tento pražský sněm tříkrálový jest v dějinách českých zvláště památným, že pan Ptaček na něm spůsobil veřejné a první „zákonné“ *potupení na-*

uky táborské, že po tříletých přípravách celé straně táborské zadal ránu již nezhojitelnou. Pan Ptaček sám byl předsedou těch důležitých sněmovních posezení, v kterých Rokycana a Příbram již společně vedli boj proti Mikuláši Biskupci. Táboři bránili se dobře a statečně; však většina sněmu již před rokováním věděla, jak bude hlasovati, a rozhodujíc o vítězství, rozhodla *proti* nim, proto že různé postavení jejich na společné půdě zákonné již trpěti nechtěla. Sama aristokratická povaha nynější politiky české postačovala na urputný, krvavý zápas s demokratickým programem táborským; však panu Ptačkovi a přátelům jeho vidělo se vhodnějším, nečiniti z Táborův mučeníky politické. Různost náboženská poskytovala dosti záminky, a sněm dosti spůsoby právní, aby strana, která nynějšímu směru dějin českých doma i za hranicemi ve věcech církevních i politických strojila největší překážku, byla zemdlena i zničena. Nález sněmovní spůsobil Táborům větší porážku než Lipany; svátost oltářní byla proti nim zbraní nebezpečnější než meč.

Abychom poznali, jak dobrými katolíky byli i nejhorlivější husité, a jakými filosofy v některých věcech byli Táboři, položíme zde nejhlavnější část nálezu sněmovního.

Usouzeno, že bezpečnější, lepší a jistější bylo vyznání víry mistra Jana z Rokycan a Jana Příbrama než kněze Mikuláše Biskupce s jinými, kteří drží se ho; a protož že věřeno má býti: 1) že ve svátosti velebné těla a krve boží jest celý Kristus pravý bůh a pravý člověk svým vlastním přirozením a podstatou svého přirozeného bytu, kterou podstatu vzal jest z Marie panny a již sedí na pravici boha otce; 2) že ve svátosti oltářní jest tělo Kristovo živé, spojené s božstvím, jako

na pravici boží, a že tu též jest Kristus živý, v jehož těle tu jest krev i duše na kříži vypuštěná; 3) křesťané pánu Ježíšovi, jenž jest ve svátosti velebné, mají se klaněti jako bohu a jej ctíti, i jeho tudíž svaté tělo; 4) sněm chválil a chvále chtěl tomu, aby nižádný kněz k lidu nekázal těch věcí o těle božím, které nejsou ke vzdělání víry, ale více k urážce, a které jsou pro hlubokost i vysokost nepochopitelny, a bez jichž znání mohou sprostní lidé spaseni býti, jakož jsou tyto řeči: že bůh jest větší než tělo Kristovo, a protož že mnohem lépe jest a dokonaleji ve kterémkoli stvoření, než tělo Kristovo ve svátosti; že bůh ve člověku věrném dokonaleji jest, než Kristus ve svátosti; že člověk spravedlivý mnohem více má ctěn býti než svátost těla Kristova; chleb posvátný, jsa v svém přirození věc bezdušná, že jest menší vážnosti, než netopýř, krt a had; že menší jsou byli modlosluženbníci, kteří někdy klaněli se krtům, netopýřům a hadům, než biskupové římští, klanějíce se tomu chlebu jako bohu; 5) chválil sněm, aby ani tato řeč nebyla v lidi vmítána, že Kristus není zde na světě podstatně místem v té velikosti, ve které vstal z mrtvých, a tak roztažitě s oudy roztaženými, jako sedí na nebi. — Těmito články určen byl všechen rozdíl v učení o svátosti oltářní při Táborích a ostatních kališnících, a učení táborské odsouzeno jakožto bludné. Táboři nevěřili, že Kristus v svátosti oltářní vůbec by byl přítomen také svým tělem; nevěřili, že chleb a víno pod slovy kněžskými se proměňuje v krev a tělo Kristovo. — Však sněm nepotupil Tábory toliko v učení o svátosti oltářní; odsoudil je zároveň ve všech rozdílech učení jejich od učení kališnického. Táboři neužívali ornátův a zpěvův při službě boží, nevěřili v očistec, neuznávali svátosti

církevní, měli vzývání svatých za modlářství, nepostili se, nesvětili vodu, ani žádnou krmi a t. d. V tom všem byli uznáni a prohlášeni za bludaře. — Úmysl páně Ptačkův zdařil se úplně. Většina Čechův, kteří posud byli vyznavači učení táborského, byli nálezem sněmovním ve svém přesvědčení zvráceni, a beze všeho nuceni přistupovali k straně Rokycanově; za krátký pak čas vyznání táborské bylo obmezeno toliko na *původní své sídlo, město Tábor.*

Náboženská jednota kališníkův horlivých přičiněním páně Ptačkovým vzmohla se velmi. Valný sněm království českého sám uznal učení její za nejlepší, a povýšil ji téměř na státní církev českou. Kališníci mírní zajisté již od sjezdu mělnického mizeli z veřejnosti: jedni s mistrem Příbramem podrobili se Rokycanovi, druzí s panem Menhartem lnuli ke katolíkům. Sněm pak tříkrálový r. 1444 způsobil *mravní smrt Táborův.*

Svým jednáním ve věcech církevních tento sněm ovšem byl mnohem šťastnější, než svou starostí v otázce královské. Novým poslům, kteří z tohoto sněmu vypraveni byli do Vídně, císař Fridrich odpověděl: že chtějíce vzíti sobě Ladislava za krále, Čechové jednají velmi chvalitebně; ale on že nemá nyní času, dáti se s nimi o těch věcech do jednání, že na pilno musí do Němec, až se vrátí, aby k němu poslali opět; *do těch dob aby sobě sjednali nějaký spůsob vlády sami!*

Tato odpověď byla ovocem tříletého jednání s rodem habsburským. Nám zdá se velmi urážlivou, ale tehdejší politice české byla velmi prospěšnou; neboť ji postrčila o veliký krok ku předu. Tato odpověď Fridrichova obrátila zraky strany Ptačkovy k jedné z největších otázek domácích.

Město *Praha* náhle stalo se předmětem dějin

českých na čtyři leta. Program města Prahy přímo odporoval programu národnímu. Vládli v ní pan Menhart z Hradce co nejvyšší purkrabí, a purkmistři Pešík z Kunwaldu na starém, Pavel Dětřichovec na novém městě. Všichni tři ovšem byli kališníci, ale císaři a Římu oddaní více než kalichu, a vždy i ve všem vedli Prahu proti národní jednotě páně Ptačkově. Pan Menhart, jakož jsme již pravili, zároveň co pán na Karlštejně, měl v rukou svých korunu královskou i všechny nejdůležitější listiny zemské, a vykonávaje též právo rozpisování valných sněmův, měl největší část vlády zemské při sobě. Spojiv se pak s purkmistry Pešíkem a Dětřichovcem, učinil z Prahy tábor, jednotě národní přímo nepřátelský.

Již od pěti let strana páně Ptačkova jezdila do Prahy na sněmy toliko s odvahou své svobody, a nemohla spolehnouti se na Prahu ani v jediné starosti své. Tento nepřirozený poměr hlavního města k většině národa byl čím dále tím patrnější, a císař Fridrich téměř ukázal naň prstem. Dokud pan Menhart panoval v Praze a na Karlštejně, bylo věcí naprosto nemožnou, aby v Čechách sřízena byla vláda, jakéž většina národa měla potřebí. Jakož pak nebylo ani pomyšlení, aby pan Menhart se vzdal své moci po dobrém, z pouhého vlastenectví, tož království české spělo k nové válce domácí. Vědomí, že v národě samém nadchází zápas o Prahu, rozletělo se bleskem po celé zemi. Strana Menhartova, co vládkyně v Praze, již srozuměla, že její trvání jest ohroženo jednotou Ptačkovou; pročež jala se ještě těsněji přistupovati k straně Oldřichově. Jednotníci páně Ptačkovi netajili se svou nechutí, nébrž náruživostí proti Praze a co den příkřeji hleděli k přívržencům jejím po krajích. Pro zastavení větších bouří

pan Ptaček smluvil se s druhou stranou o sněm v Dobříši. Však jeda k sněmu tomuto rozstonal se, a na svém sídle Ratajích ve květu věku svého náhle *zemřel dne 27. srpna 1444.* —

Národ český výtečnému tomuto muži jest povinen vděčností nejvroucnější a pamětí neskonalou. Pan Hynce Ptaček má oň zásluhy nesmírně větší než patnáct králův za sebou!

VII.

Již v prvních dnech po smrti Ptačkově přední členové šlechty vlastenecké sjeli se na Horách Kutnách a povýšili na uprázněné místo náčelníka ve své jednotě pana *Jiřího z Poděbrad.* Panu Jiřímu bylo teprv dvacet a čtyři leta a již uznán byl za nejstaršího jednoty, kteráž od té doby nazývala se *poděbradskou.* Paměť přátelství rodu poděbradského se Žižkou a manželství páně Jiříkovo (od r. 1441) s Kunhutou, dcerou pana Smila Holického ze Šternberka, jímž Sirotci honosili se co nejpřednější ozdobou, způsobily, že i *Táboři přistoupili k jednotě poděbradské*; a v království českém náhle byly toliko dvě strany: Oldřichova a Jiříkova.

Mladistvou horlivost a neunavitelnou podnikavost páně Jiříkovu znali všichni členové jednoty. Když tudíž učinili jej mezi sebou mužem prvním, jistě nepřáli sobě, aby v programu páně Ptačkovu vzešla nějaká reakce.

Pan Jiří ujal se dějin českých se vším důrazem a s veškerou rázností svého věku rovněž jako se vší silou svého ducha. Nejdříve doplnil taktiku páně Ptačkovu, když otázku církevní postavil na společný stupeň s otázkou královskou. Za druhé

jal se mluviti se svými strýci, s panem Oldřichem a s panem Menhartem, příměji a příkřeji než pan Ptaček. V otázce církevní Jiří vrátil se k listu mírnému, a důtklivě vyzýval stranu Oldřichovu a Menhartovu, aby šetříc podpisův svých na tom listu, již konečně přičinila se k sjednání toho řádu v zemi, kterýž může být učiněn bez krále: totiž aby byla dokonána i potvrzena kompaktata, jakož aby mistr Jan Rokycana byl potvrzen a posvěcen k arcibiskupství pražskému.

Strana Oldřichova a Menhartova měly za to, že pan Jiří bude pokračovat v páně Ptačkově trpělivosti k jejich pletichám a nepoctivostem, a pročež chtějíce vymknouti se z důvodných proti sobě žalob jednoty poděbradské, na sněmu v *Brodě českém* (1. listopadu 1444) úplně přistoupili k návrhům páně Jiříkovým v otázkách i církevní i královské. V otázce církevní uzavřeno, aby kompaktata i list mírný byly zachovány, Jan Rokycana aby byl potvrzen a posvěcen k arcibiskupství a páni Jiří z Poděbrad i Zbyněk Zajíc z Hasenburka zvoleni aby vyzkoumali, kam by třeba bylo poslati o to. V otázce královské usnešeno, aby o vydání Ladislava do Čech vypraveni byli k císaři poslové vzácní, a to vydání aby stalo se do určité lhůty; bylo-li by odepřeno, aby země již opatřila svou věc, jak za slušné uzná.

Otázka, kam by mělo býti posláno o potvrzení Rokycanovo, nebyla snadná, poněvadž stále byli dva papežové: jeden v Římě (Eugenius IV.) a druhý v Basileji (Felix V.). Však s Basilejí Čechy té doby již nebyly v žádném spojení, Eugenius pak netoliko se staral, jakby opět uvedl národ český ku poslušenství stolice římské, ale také měl více naděje než Felix V., že od křesťanstva

konečně bude uznán za pravého papeže. Vypraveno tudíž poselství o Rokycanu do Říma.

Byl to první čin Jiříkův co náčelníka strany kališnicko-vlastenecké, a první poselství české do Říma ve věcech kompaktatních. Tu pak již veškerá politická nemravnost strany Oldřichovy a Menhartovy po prvé vyšla na jevo. Ačkoliv na sněmu již po několikráte byli uznali Rokycanu za arcibiskupa pražského, i ačkoliv svolili k tomu, aby o potvrzení jeho bylo vypraveno poselství do Říma, Oldřich a Menhart, a podlé nich mimo jiné pány také purkmistři měst pražských, ba i sám Zbyněk Zajíc z Hasenburka, který z uzavření sněmu brodského s Jiřím Poděbradem za potvrzení Rokycanovo byl prosil, po straně žádali papeže, aby Rokycanu na arcibiskupství pražské neuznal! Rovněž nešlechetně a zradně pan Rosenberk s přáteli svými zachovali se v druhém usnešení sněmu českobrodského, v otázce královské. Když totiž pan Jiří nalehal na to, aby poselství k císaři Fridrichovi s uzavřením onoho sněmu vypraveno bylo, strana Oldřichova a Menhartova pravili, že nesmí býti kladena žádná lhůta, do které Ladislav Čechům by měl býti vydán; tím méně pak že smí vyhrožováno býti, kdyby Ladislav do té doby do Čech nepřijel, že země svou věc opatří sama Věc, o kterou v tomto sporu šlo oběma stranám, bylo *vychování Ladislavovo.* Jednotníci Oldřichovi a Menhartovi přáli sobě, aby Ladislav do Čech nepřišel dříve, pokud nebude vychován. Strana poděbradská pak chtěla jej míti v Čechách co nejdříve, aby si jej vychovala sama. Nemohlať si ani mysleti krále českého, který by předně neuměl česky, za druhé neznal život a práva národa a za třetí považoval husity za kacíře. A v žádném z těchto tří článkův dvůr císaře Fridrichův nebyl.

vlastenecké straně české dobrým rukojemstvím. Vychování Ladislavovo řídil tajemník císaře německého, římský kněz, dle národnosti Italián, *Eneáš Sylvius Piccolomini*, kterýž později co papež jmenem Pius II. národu českému a Jiřímu z Poděbrad zvláště byl velmi osudným. Strana poděbradská snažila se, aby Ladislav z rukou tohoto muže byl vyveden dříve, než by počal s vědomím odcizovati se národu českému: přívrženci Oldřichovi chtěli, aby přišel do Čech již co rozhodný a neústupný nepřítel husitův; a neštítíce se v tomto záměru žádné nepoctivosti, spůsobili, že poselství sněmem českobrodským již ustanovené, k císaři Fridrichovi přece vypraveno nebylo. Však sami co nejpilněji dopisovali sobě s Fridrichem, stále pomlouvajíce stranu poděbradskou, jakoby žádného krále míti nechtěla. Pomluvy tyto staly se znenáhla tak hlasitými a opravdovými, že páni poděbradští uznali za potřebí, důrazně hájiti se proti nim ve zvláštním listě k císaři. Jak vůbec nesnadno bylo, aby obě strany společně spravovaly věci zemské, patrno též z toho, že přes opětné slavné uznání kompaktat na sněmu českobrodském, katolická kapitola v Praze stále je porušovala. Jednota poděbradská učinila proto poselství k Pražanům žádajíc, aby to při kapitole, která v jejich moci jest, opatřili a opravili; kdyby pak nechtěli, že *jednota sama sjedná v těch článcích pořádek. Tať byla první veřejná hrozba strany vlastenecké proti Praze.*

Katolická kapitola pražská té doby nabývala větší odvahy proti kompaktatům, poněvadž odpůrce sboru basilejského, Eugenius IV. horlivým přičiněním sekretáře císařova, Eneáše Sylvia Piccolominiho a pak svého vlastního jednatele, kněze *Jana z Karvajal*, na dvoře císařském již zvítězil

nad svým sokem, a již měl jistotu, že v říši německé bude uznán za pravdivého papeže. Mimo to jisto jest, že sama jednota poděbradská, vypravivši poselství o potvrzení Rokycanovo do Říma, k odpůrcům kompaktat, utvrdila kapitolu pražskou v domnění, že kompaktata nemají žádné naděje, aby byly potvrzeny nejvyšší hlavou církve, a že tudíž pro katolíka naprosto nejsou závaznými, třeba z usnešení sněmovního byly zemským zákonem v Čechách. Zákonův zemských kapitola pražská vůbec nevšímala sobě. Když pak jednota poděbradská napomenula Pražany, aby ji přinutili k šetření jejich, učinila toliko o jeden marný pokus na sjednání domácího míru více. Purkmistři měst pražských té doby sami s velikou náklonností pohlíželi k Římu, a papež Eugenius IV. měl do nich takovou důvěru, že jim poslal bully velmi příjemné. Napomenutí i hrozba z Poděbrad byly v myslech vladařův pražských přehlušeny pochvalou z Říma. Ba chtějíc co nejjasněji osvědčiti se proti kompaktatům, kapitola pražská brzy po stížnosti poděbradské jala se stíhati husity i za hranicemi království českého. Psalať totiž k biskupu míšenskému, aby mistrům, bakalářům a studentům, kteří z Čech k němu na svěcení kněžstva vycházeli, svěcení tohoto neudílel, leda by prvé odpřisáhli přijímaní kalicha.

Vidouc takto politické i církevní odpůrce své ve všech věcech zemských co pleticháře a zrádce, jednota poděbradská v dubnu 1446 vydala stížné listy ke všem předním pánům českým, oznamujíc, že již bude mstíti se za potupy a křivdy, kteréž tak dlouho snášela. K tomu úmyslu svému žádala netoliko jich schválení ale i pomoci, *Taťbyla druhá veřejná hrozba strany vlastenecké proti Praze.*

Oldřich i Menhart té chvíle meškali u císaře Fridricha; když pak v měsíci květnu se vrátili, zalekli se ovoce svých vlastních skutkův. Celé království bylo pobouřeno a moc poděbradská připravena. Znamenaje, že již nestačí čas, aby jí čelil v poli, pan Oldřich rozhodl se, že ji — oklame na sněmu. S největším kvapem svolán *sněm do Pelhřimova*, a tu (dne 12. června 1446) *jmenem veškerého národa* vynešen sněmovní nález: 1. K císaři Fridrichovi budiž vypraveno poselství ode vší země, aby *Ladislava nejdéle do konce roku 1447* vydal do Čech. 2. Země aby sřízena byla pod *jistými správci* a pod slušnými řády, se všemi právy na místě králově; a v této vládě aby trvala až do zletilosti královy. Nevydá-li Fridrich Ladislava ani do té lhůty, že království české opatří se jiným králem. 3. Na nejprvé příštím sněmě obecném buďtež zvoleni poslové k papeži, nebo jinam, kdežby bylo potřebí, aby vymohli stvrzení Rokycanovo na arcibiskupství.

Čím většího vítězství pan Oldřich těmito nálezy obecného sněmu přiznal panu Jiřímu, tím neskrotitelnější pojal k němu záští od té chvíle. Boj, kterýmž strana poděbradská před sněmem pelhřimovským hrozila všem nepřátelům, rušitelům a zrádcům kompaktat, sněmem tímto proměnil se na *souboj mezi Oldřichem a Jiřím*.

Pan Rosenberk spůsobil, že sněm, na kterémž obě poselství v Pelhřimově ustanovená voliti se měla, sešel se teprv za půl leta, o svatém Martině. Záleželo mu na tom, aby tím časem předně se smluvil s císařem Fridrichem o nové úskoky na zmaření žádostí českých, kteréž ovšem také podepsal; a za druhé, aby k volbě obou poselství přivedl také katolíky a Němce z ostatních zemí korunních, zvláště ze Slezska. Když pak i po tako-

vých přípravách sněm odbýván byl v Praze, kamž jednotníci poděbradští již nevjížděli jinak leda s průvodními listy, pan Rosenberk měl do něho dobré naděje, ač na ústavní spůsob národního života vůbec pramálo dbal, a nejraději mluvíval a jednal *sám jmenem celého království českého*. Ještě před sněmem svatomartinským odvážil se takového činu, když dne 10. srpna 1446 s panem Menhartem z Hradce a se šesti pány své jednoty jmenem celého království učinil zápis na uznání Eugenia IV. za jediného a pravého papeže. Strana poděbradská také již uznávala Eugenia za papeže, ale posud nevyslovila to ve spůsobu listiny ústavní, tím méně pak jmenem celého království. Vědouc, že Eugenius nabude veliké podpory proti svému soku basilejskému, jakmile království české, k němuž celá křesťanská společnost s bedlivostí hleděla, veřejně přizná se k němu, jednota poděbradská chtěla užiti té příležitosti, aby Eugenius v náhradu za hlas český potvrdil Rokycanu za arcibiskupa. Však věc nepřišla na sněm a odbyta stranně i porůznu.

Sněm svatomartinský v Praze byl z přičinění páně Rosenberkova generálním sněmem koruny české. Však pan Oldřich spůsobil jej pro pana Jiřího, nikoliv pro sebe. Úmluvy pelhřimovské o Ladislava přijaty a schváleny byly také od vyslanců v zemí korunních, tak že netoliko utužen byl svazek těchto zemí s Čechami, ale že žádost o Ladislava chystána byla k Fridrichovi co *žádost veškeré koruny*. Aby pak tomuto poselství do Vídně nevedlo se tak smutně, jako všem dosavadním, ustanoveno, že stavové sami co nejčetněji pojedou k Fridrichovi na vyjednávaní, aby již neměl žádných výmluv. Dva členové sněmu jmenováni, aby je oznámili císaři, a smluvili s ním lhůtu sjezdu. Pan Rosenberk podrobil se tomuto

usnešení sněmovnímu, věda, že zbývá dosti spůsobův, kterýmiž bude moci býti zmařeno. Ba jeho píle k obecnému dobrému a jeho náchylnost k pokoji a jednotě byla na tomto sněmu tak veliká, že sám sepsal žádost, kterouž zvolení ze sněmu poslové měli nésti jmenem celého království do Říma k papeži Eugeniovi o potvrzení Rokycanovo. K této žádosti přivěsili pečeti své *všichni* stavové; kapitola pražská odepřela ji, však vyzvána jsouc sněmem, ví-li což na újmu mravův a důstojenství Rokycanova, vyznala, že nic takového jí není vědomo. Ani v této věci pan Rosenberk neměl žádných starostí. Ačkoliv sám byl psal žádost, aby Rokycana byl potvrzen, věděl, že papež tak neučiní, zvláště vyjasní-li mu on celou otázku soukromí. Však jediný článek sněmovní, jehožto vyřízení pan Oldřich se obával, bylo ustanovení *správce zemského* na místě králově. Tu pak posloužila mu nesvornost stavův českých: panského, rytířského a městského, z nichž každý chtěl míti ze sebe co nejvíce rádcův podlé správce zemského, obávaje se, aby jeho vládou neutrpěl na svých právích a svobodách. Zvláště stav městský nedovedl zde podříditi svůj malý prospěch soukromý pod veliký prospěch celé vlasti, a když v této žárlivosti své stále byl podněcován podtají mnohými pány ze strany Oldřichovy a Menhartovy, kteří se báli, aby správce zemský nebyl zvolen z jednotníkův poděbradských, — pan Rosenberk spůsobil, že věc tak vysoce kvapná a důležitá odročena byla, až prý se vrátí poslové právě jmenovaní do Říma a do Vídně.

Vůdcem (již druhého) poselství českého o Rokycanu do Říma byl farář u sv. Michala v Praze, mistr Petr z Mladenovic, Husův velmi věrný přítel a průvodce na sbor kostnický. Poselství toto vjelo

do Říma dne 1. května 1447. Však než sem přibylo, staly se dvě věci, jenž týkaly se ho velmi. Předně pan Rosenberk papežskému ve Vídni jednateli Janu Karvajalovi, kterýž do Říma se vracel, dal naučení, co v Římě poslův českých mají se ptát, i co jim mají odpovídat; a za druhé papež *Eugenius IV. dne 23. února umřel*, sotva že teprv několik dní byl úplně zvítězil nad papežem basilejským. Nástupcem jeho na stolici papežské stal se Tomáš ze Sarzany, jenž roku minulého s Karvajalem byl návštěvou u pana Rosenberka na Krumlově, a jenž nyní co papež si dal jmeno Mikuláš V.

Poslové čeští již na cestě dověděli se o této změně na stolici papežské a nevjeli do Říma s velikými nadějemi. Mikuláš V. neměl ani potřebí důvěrného listu páně Rosenberkova; ze své loňské návštěvy krumlovské dobře choval v paměti všechny jeho výklady o věcech českých. Než poslům dána byla odpověď úřadní, měli hojné rozmluvy soukromé s kardinaly a doktory římskými. Některé výpovědi těchto osob jsou rovněž památny a zajímavy jako slova papežova; protož klademe je zde také. Doktor Jindřich Kalteisen pravil k poslům českým: „Mnohoť jest křivolakého v české zemi; musel by k tomu býti *Vlach*, aneb někdo *moudrý* jiného jazyka, aby to napravil. Protož proste papeže, ať vám takového dá. Však vám *neposvětí Rokycanu, leč toho kalicha ustoupíte.* Země *německé* mají vás za *bludné a vždy k tomu hledí*, aby na vás to *kacířství* opraveno bylo. Také byli již někteří před vámi zde, a jiných čekáme ještě, že ten list váš není ode vší země, kteréhož jste podali papeži a kardinalům; *a budete proto spáleni.*“ Kardinal *Karvajal* řekl jim: „*Opusťte ten kalich* a sjednejte se s církví římskou; však

dokud se nesjednáte, *vždy Němci budou vříti a papeže popouzeti, a nikdy nebudete míti pokoje*; i přijde čas, *že toho kalicha musíte nechati. Já přijedu k vám a naučím vás víře, a zvláště Táborý. Rokycana ať nechá toho kalicha, budeť arcibiskupem a dojde kteréhož bude chtíti důstojenství.*“ *A papež* v soukromém slyšení pravil jim, když sobě byli stěžovali, že mnozí kaceřují Rokycanu: „ti zle a nemoudře činí; *byť to bylo kacířství*, byl bych nerozdával sám krve laikům; a byste se byli přihodili k tomu, byl bych i vám také rád podal. *Znám to, že prvotní církev svatá pod obojí způsobou dávala;* a kteří toho neproměnili, jako Řekové, dopustila jim toho církev římská, ale kteří to opustili s církví římskou pro nebezpečnost, a pak *navracují se k tomu zase, hřeší smrtelně a bloudí.*“ Veřejná pak odpověď papežská byla dle návodu Rosenberkova tato: „Poněvadž království české není dokonce upokojeno, arcibiskup pak neměl o čem živ býti, a poněvadž všichni Čechové ani nemají stejnou víru ani nejsou poslušní jediného společného papeže: protož že přijede do Čech kardinal, aby vyskoumal víru království i víru arcibiskupa voleného, a ujistil se, z čeho by měl býti živ. Tento *kardinal že bude míti plnou moc*, aby dal pastýře té zemi a opatřil všechny věci, jak uzná za dobré.“ — Čechové byli touto odpovědí přece velmi zarmouceni, a vidouce se oslyšenými ve svých slušných žádostech, vyslovili svůj úmysl, *že oddělí se od Říma* a že budou hledati spojení *s církví řeckou.* Bez pochyby za příčinou této výpovědi jejich papež před odchodem povolal je k sobě, aby je uchlácholil: a tu pravil jim, že on a Karvajal znají Rokycanu co muže učeného, rozumného a výmluvného; toliko Němci že stále

naň žalují; však až Karvajal přijede do Čech, že jistě všechno srovná.

V Římě velmi dobře znali nepoctivou hru páně Rosenberkovu, ba i veřejně pokárali ji; ale přece jednali s ním dále rovněž jako císař Fridrich. Ten také s velikým poděkováním přijal od něho naučení, jak k oběma poslům sněmovníkův českých má zachovati se; i odpověděl, aby stavové čeští přijeli k němu do Vídně ke dni sv. Michala 1447, a tu aby s ním jednali osobně a přímo. V Čechách děly se veliké přípravy k této jízdě. Na poradách krajských byli voleni k ní důvěrníci, a dne 21. září již všichni shromáždili se u pana Menharta v Hradci, aby odtud v slavném průvodu vytrhli k Vídni. Však tu ještě zastali je poslové císaře Fridricha, a vypravovali, „chtěli-li by stavové čeští do Vídně pro Ladislava, že by nákladové na jejich cestu byli marní, poněvadž císař nevydá Ladislava nikomu, pokud nedojde do svých let.“ Tímto vzkázaním císařovým stavové čeští byli nanejvýše uraženi a rozhorleni. Seznalit z ní, že císař až posud sobě s nimi zahrával, a že jsou od cíle nejdále, když mněli se mu nejblíže. Kdož přáli pokoji a míru veřejnému, obávali se nových velikých bouří a záhub po vlasti. Pan Menhart přiměl své hosti, že na rychlo vypravili posly k císaři, aby změnil svou politiku; také kardinal Karvajal, který opět byl vrátil se do Vídně, zván panem Menhartem, aby co nejspěšněji přijel do Čech, a zažehnal bouři. *Však již nadcházela doba páně Jiříkova*: politika pletich a úskokův již dozrála; poslední čin její významným řízením dějin stal se v sídle páně Menhartově . . . .

Pan Jiří z Poděbrad také byl v Jindřichově Hradci svědkem, do jaké potupy národ i stát český konečně strženi byli nemravnou politikou jeho

strýcův, Oldřicha i Menharta. Té chvíle ustanovil se v sobě samém, že dosavadním lžem udělá konec. Však zároveň seznal, že potřebí strojiti se proti nim netoliko mocně ale i tiše, opatrně a skrytě. Nebránil, aby nejednalo se dále s císařem a s kardinalem; ale když pan Menhart sám zajel do Vídně, aby císaři poradil nové výmluvy proti žádostem českým, sezval na Kutnou Horu několik nejdůvěrnějších přátel svých (dne 11. listopadu 1447) a vybídl je k činu.

Nejvyšší vláda zemská nesměla déle býti v rukou těch, kdož neužívali jí na čest i prospěch státu českého; Praha nesměla déle urážeti program národa a poskytovati světu divadlo tak vysoce pohoršlivé. *Jiří rozhodl se, že ji dobude*, a jednotníci jeho uvítali ten záměr s velikým nadšením. Všichni slíbili pode ctí a věrou, že neprozradí tajemství; ale přípravy k boji rozhodnému konány se vší silou. Vidouce, že jednota poděbradská sbírá vojsko, strana Menhartova a Oldřichova jali se netušiti sobě nic dobrého; však pan Jiří vlasteneckou potřebu domácí zaclonil vlasteneckou potřebou zahraničnou a uchlácholil podezřivé nepřátele své odpovědí, že strojí pole proti Fridrichovi, knížeti saskému, kterýž opanoval zámek Ojerce (Hoyerswerd), patřící ke koruně české. Ani pan Rosenberk, vždy chytrý a dovtipný, nepronikl záměr svého synovce, a vida tak veliké zbrojení páně Jiříkovo, neznamenal nižádné pro sebe nebezpečí. Když pak Jiří touže dobou osvědčoval se k němu vlídností a přízní velmi okázalou, *politik krumlovský usnul ukolébán politikem poděbradským* . . . .

Až po brány pražské jednota poděbradská již byla hotova se svými přípravami válečnými. Aby pak úmysl páně Jiříkův i v Praze nabyl pevné a

prostranné půdy, to spůsobil — kardinal Karvajal, či spíše též pan Rosenberk, z jehožto rady kardinal od papeže do Čech byl poslán a jehožto průvodem do Prahy jel.

Kardinal Karvajal zahájil nový spůsob politiky římské proti národu českému. Přesvědčivše se s dostatek, že surovostí luzy německé neprovedou svou vůli v Čechách, papežové nadáli se dobrého zdaru do chytrosti svých diplomatův; již neposýlali na Čechy kardinaly s německými křižáky ale s římskou politikou: totiž s klamy a s úskoky. Jan Karvajal byl k tomu účelu velmi spůsobilý: Řím honosil se jím co jedním ze svých nejobratnějších pletichářův, a vyniknouti na tomto poli bylo v Římě věcí vždy velmi nesnadnou.

Poslům českým v měsíci květnu 1447 v Římě přítomným papež Mikuláš pravil, že přijda do Čech, kardinal bude míti *plnou moc ustanoviti arcibiskupa pražského a sjednati všechny věci dle uznání svého.* Tudíž není divu, že všechna země s dychtivostí čekala jeho příchodu. Pan Oldřich z Rosenberka se třemi syny, pan Menhart z Hradce a drahně pánův českých té strany, mimo to pánové rakouští co poslové císaře Fridricha, celkem na pět set koní velmi nádherně a skvostně vystrojených, vedli legata papežova do Prahy cestou od Krumlova. Téměř celá Praha vyšla mu dne 1. května 1448 vstříc do Krče. Duchovenstvo, universita, všechna řemesla pod korouhvemi, konšelé tří měst ve své úřadní úpravě s velikým jásotem vítali kardinala, který dověděv se již na dvoře císaře Fridrichově od svého kolegy Eneáše Sylvia, že v Čechách každá bába zná bibli lépe než v Italii biskupové, k vůli většímu divadelnímu efektu jel na — mezkyni. Tak rouhajícího se Spasiteli přijali pod nebesa, a s prozpěvováním a ve-

likým zvoněním vedli v procesi městem do kostela týnského. V Praze pobyl kardinal dvacet tři dni; však hned v prvních dnech seznali on i Čechové, že přijel marně. Přesvědčil se, že nedosáhne, proč přijel, a Čechové viděli, že jim nepřivezl nic. Karvajal myslel sobě své pořízení v Čechách velmi snadné, zvláště když s takovými poctami byl přijat. Když pak ze sněmu českého (6. května) předloženy mu byly ve věcech církevních žádosti: nejprv aby Rokycana učiněn byl arcibiskupem, pak aby přijímaní kalicha potvrzeno bylo a posléze aby kompaktata znovu schválil: tu bylo až příliš patrno, že v Římě neznali Čechy naprosto. Kardinal odpověděl, aby Čechové dříve navrátili statky arcibiskupské, pak že papež je opatří arcibiskupem hodným a celému království prospěšným. O Rokycanovi ani nezmínil se. O druhé a třetí žádosti sněmu českého neostýchal se povědět, *že ani on ani papež posud nevědí, co kompaktata vlastně jsou.* Sněm přijal i tuto omluvu, a pan Jiří z Poděbrad dal mu *original kompaktat*, aby přečetl si je doma. — O Rokycanovi kardinal nechtěl určitě vysloviti se, ani když za několik dní sněm mu vzkázal, že skvěle nadá voleného arcibiskupa, jakmile bude potvrzen, a že se postará o navrácení všech statků arcibiskupských. Aby pak přece něco přímého a rozhodného učinil, a zároveň okázal, jak naň působilo čtení originalu kompaktat, Karvajal veřejně přijímal sám pod jednou spůsobou; a když tím byl dovedl veliké pobouření všeho občanstva pražského, ještě připojil, že *nemá moci ku potvrzení ani kompaktat vůbec, ani kalicha zvláště!* Sněm český ještě jednou vypravil k němu posly s dotazem, má-li přijímaní z kalicha za kacířství? Museli pak tuto jasnou otázku opakovati třikráte, než kardinal odpověděl, „*že v ta-*

kových věcech pochybných nejlépe jest držeti se církve svaté.“

Slyšeli jsme svrchu, jak právě před rokem týž kardinal o kalichu a Rokycanovi mluvil v Římě. V Praze ovšem uznal za potřebí, mluviti poněkud opatrněji; však nikoliv upřímněji. Poslové čeští roku minulého z Říma vypravení, vrátivše se oznámili sněmu toliko odpověď papežovu. Co tenkráte k nim byl pověděl Karvajal, zachovali v tajnosti, jednak nechtějíce napřed vzbouřiti proti němu mysli obecné, jednak obávajíce se, že nikdo by ani nevěřil správě takové. Teprv nyní, když Karvajal i skutky i slovy v Praze byl osvědčil se co velmi vášnivý nepřítel podobojích, oznámili veřejně na sněmě, jak byl zachoval se k žádostem národa českého v loni v Římě. Tu pak již taková bouře proti němu rozvlnila se vším lidem pražským, že octl se v opravdovém nebezpečí smrti. Aby jej zachránil, pan Rosenberk na kvap se svou čeledí ujížděl s ním Prahou k bráně vyšehradské, kterouž před třemi nedělmi byl vedl jej do Prahy se slávou, při smrtelném člověku až urážlivou. Lid pražský proklínaje hnal prchající kamenováním k jatkám novoměstským, kde řezníci se sekyrami vypadli na ně. Ale po městě ještě rozlehl se pokřik veliký a nejprudším tryskem přicválalo za nimi několik set jezdcův stavovských, aby zachránili *kompaktata, kteráž kardinal prý unášel s sebou.* Karvajal přiznal se, že je skryl ve voze; ale úzkostlivě prosil, aby pánové nezdržovali jej uprostřed rozlíceného lidu. I jeli s ním až do Benešova, kdež vydal jim je.

Tím skandalem skončil se první podnik diplomacie římské v Čechách. Kdož doufali, že příchodem Karvajalovým církev česká bude uvedena v jednotu s římskou, nemohli pranic namítati proti

rozdrážděnému citu obecného lidu, jenž byl přesvědčen, že kardinal přišel do Čech a do Prahy jedině proto, aby potupil kalich a ukradl zápis kompaktat.

Praha podobala se nyní k rozkypělému moři, z něhož sice kardinal Karvajal spasil se útěkem, ale v němž utonula — strana Menhartova, mírní kališníci. Mistr Příbram, někdy duchovní hlava této strany, již od šesti let stál v jednotě s Rokycanou, a on v Praze učinil pokřik, že prchající kardinal unáší s sebou kompaktata. Správu kališníkův mírných této doby již provozoval pan Menhart s faráři pražskými; však po útěku Karvajalově první odstoupil od nich a přidal se zcela ke katolíkům. Za ním šli též někteří páni. Větší pak díl menší šlechty po krajích a mimo purkmistry starého i nového města *veškeré téměř občanstvo pražské prohlásili se za jednotníky poděbradské* a kališníkův mírných od té doby nebylo v národě českém ani stopy.

Purkmistři měst pražských již viděli bouři nad svými hlavami, a v tom strachu jali se až zapovídati, aby v Praze nikdo neopovážil se rozdávati — pod jednou; . . . však den soudu již vzešel, jednota poděbradská již byla na pochodu. Pan Menhart byl v Praze; pan Oldřich byl vyjel do Vídně k císaři.

Jednota poděbradská měla dvoje vojsko: jedno z Hradecka, Čáslavska, Chrudimska, Kouřimska, Boleslavska a Litoměřicka pod vrchním velením páně Jiříkovým sebralo se u Kutné Hory; druhé z Čech západních u Loun pod panem Alšem Holickým ze Šternberka. Na sklonku měsíce srpna pan Jiří s vojskem svým přirazil ku Praze, položil se táborem u Běchovic, a poslal k purkmistrům pražským Jana Malovce z Pacova a Zdeňka Kostku z Postupic, kteří stěžujíce sobě,

že pan Jiří v Praze veřejně jest haněn a tupen, ústně žádali, aby táhnoucího proti Fridrichovi míšenskému pustili s vojskem skrze Prahu; aby také sami vypravili se s ním proti nepříteli koruny české, a konečně aby netrpěli v Praze kněží, kteří s podobojími nikterak srovnati se nechtějí. Pan Menhart a pan Hanuš z Kolovrat odpověděli za purkmistry. Vyslalit do tábora k panu Jiřímu posly s pozváním na — sněm o všechny věci sporné. Však pan Jiří měl Menhartových sněmův dost, a přišel právě proto, aby jim učinil konec. Obecný lid v Praze jsa mu s celým srdcem nakloněn, již netrpělivě čekal na znamení boje. Dne 1. září pan Jiří poslal Pražanům list odpovědný, dne 2. přitrhl k Vršovicům proti Vyšehradu a na úsvitě dne 3. září 1448 tiše přirazil k zdem pražským na dvou místech: na Vyšehradě a na Karlově. Menhart a purkmistři ani nemohli mysleti na obranu. Poděbradští zlezli zdi městské, neztrativše ani jediného muže; protivníci raněni strachem velikým, utíkali, a pan Jiří vtrhl za temné noci do nového města s vojskem svým, kteréž nesmělo ničeho a nikoho ani dotknouti se. *Lid obecný se srdečným jásotem uvítal jej a vedl ve vítězné slávě na radnici staroměstskou*, aby mu odevzdal správu měst pražských. Hanuš z Kolovrat, a purkmistři Pešík z Kunvaldu i Pavel Dětřichovic prchli; však pan *Menhart byl jat a přiveden co vězeň na radnici k panu Jiřímu.* Tak nevlastenecká politika páně Menhartova byla postižena spravedlivým osudem a soudem. Pan Jiří šetřil v panu Menhartovi i starce i strýce svého, ale ve srozumění s předními pány své jednoty poslal jej na svůj zámek Poděbrady, které tím staly se státním vězením. O příštím sněmu zemském, pravil, že postaví jej na veřejný soud.

VIII.

Praha byla městem pro tehdejší umění válečné nedobytným. Spůsob, jímž dostala se v moc jednoty poděbradské, nejjasněji svědčí, jak spuchřelé a naskrze shnilé již byly v ní všechny poměry života veřejného, politického i církevního. Valná většina občanstva pražského již tak dychtili k panu Jiřímu, že by jej byli k sobě zaprosili, kdyby nebyl přišel sám. Bylo-li zajisté již dne 3. září patrno, že pan Jiří vstoupil do Prahy co vysvoboditel, nikoliv co podmanitel, tož spůsob, jímž jal se užívati svého vítězství, jakmile zasedl v radnici staroměstské, byl všemu poctivému světu nejvýmluvnějším důkazem, že náčelník strany vlastenecké měl o hodnosti a síle, o právích a cti národa českého ponětí jasné i velebné. Církevní a politický program páně Jiříkův příliš byl znám po veškerém národě, aby bylo bývalo potřebí teprv nějakého veřejného výkladu té veliké změny, která v dějinách českých nyní vzešla. Přátelé i nepřátelé mlčky věděli, co znamená moc páně Jiříkova v Praze; a věci byly dozrály, že pan Jiří ani neměl potřebí někoho soudit: kdo se věděl vinným, odsoudil se sám. Tak veliké bylo vítězství programu národního v Praze, že zajavši hlavního původce veškeré politické a církevní neřesti zdejší (pana Menharta), ani nedbalo vinníkův drobnějších, kteří všemi branami města prchali se svou malou špatností před velikým národním životem. Za Hanušem z Kolovrat hejtmanem měst pražských a za purkmistry Pešíkem i Dětřichovcem pospíšili sobě skorem celá katolická kapitola, která svým činným nepřátelstvím proti kalichu

byla spůsobila první veřejnou hrozbu strany vlastenecké proti Praze; a všichni profesoři, i študenti němečtí, kteří zároveň s kapitolou katolickou r. 1436 v průvodu císaře Sigmunda opět byli se přistěhovali na universitu pražskou, a dle odvěkých zvykův svých v Čechách vůbec, již opět hráli sobě na veliké pány netoliko v síních university české ale v celém občanstvu pražském, a v politických i církevních věcech vždy pracovali proti vlastenecké straně české.

Vstoupením jednoty poděbradské do Prahy teprv bylo z kořen vyvráceno dílo, na kterémž reakce římská byla stavěla v Čechách od r. 1436. Praha stala se opět jako za Žižky táborem idey národní. Převrat tak veliký ovšem nebyl by mohl býti spůsoben ani krvavými boji za mnoho let, kdyby většina domácího občanstva pražského, pod nenárodní vládou Menhartovou a purkmistrův Sigmundových byla pozbyla citu vlasteneckého. Tento cit byl dvanáctiletou reakcí toliko skalen a přitlumen; Jiří očistil a roznítil jej opět rychlostí téměř zázračnou. Již dne 10. září Praha slavila své veliké národní vzkříšení, když z jedenáctiletého vyhnanství svého vrátil se do ní volený arcibiskup, mistr Jan z Rokycan.

Napomenutí císaře Fridrichovo z r. 1444, aby Čechové zatím sjednali sobě nějaký spůsob vlády sami, vyplněno opanováním Prahy skrze pana Jiřího z Poděbrad. Většina národa již uznávala pana Jiřího za správce zemského; aby jej zaň uznali také nynější odpůrcové jeho, k tomu bylo potřebí opět čtyř let. A tato čtyři leta dějin českých téměř výhradně byla věnována té péči domácí. Většina národa, vidouc pana Jiřího na prvním místě v království českém, již byla úplně spokojena a pustila starost o krále na dobro s mysli. Strana pak

Oldřichova a Menhartova měla nyní v záměru též jiné věci, než uvedení Ladislava pohrobka na trůn český. Válka domácí, která byla neodvratna před vzetím Prahy, kdyby kardinal Karvajal buď nebyl přibyl, aneb nebyl tak výtržně odejel, strhla se po opanování jejím mocí poděbradskou. A přece, kdož nehleděl k osobám, ani k své ani k cizím, ale toliko k sporným ideám a k prospěchu vlasti, znamenal, že po uvedení Prahy v moc strany vlastenecké bylo mnohem méně příčiny k válce občanské než pokud v ní panoval pan Menhart a pomocníci jeho. Pan Jiří zajisté v otázkách nejvíce nedůtklivých ihned zachoval se co genialní státník a dal veškerému národu seznat, že jest úplně hoden vysoké důvěry, z které až posud byl těšil se při něm. Když císař Sigmund r. 1436 byl vjel do husitské Prahy, aby z ní učinil katolickou, jmenoval nejvyšším purkrabím kališníka mírného, pana Menharta z Hradce; pan Jiří, aby z husitské Prahy učinil arcihusitskou, svěřil přední úřad zemský, *nejvyšší purkrabství pražské, pánovi vyznání katolického, Zdeňkovi ze Šternberka na Konopišti.* Kdož jsouce prosti vášně strannické byli přesvědčeni, že mír a jednota v národě českém nemohou býti sjednány na základě jiném, leda na kompaktatech, totiž na úplně rovném právu katolictví s kališnictvím, museli pana Jiřího uznat za člověka, jenž má netoliko moc ale i vůli, aby kompaktatům v národě českém sjednal platnost a život, aby rozřešil největší otázku národa českého v století patnáctém. Však takových lidí, kteří by byli proniknuti velikou ideou své vlasti, naprosto nebylo v táboře posavadních nepřátel páně Jiříkových; tito pánové přes malé osoby své, a třebas pan Jiří jim je stlačil sebe více, nikdy neviděli celý veliký národ, a přes strannické sla-

bosti své nikdy neviděli vlasteneckou poctivost páně Jiříkovu.

Změnu, která se stala ve správě města Prahy, a tož ještě spůsobem tak málo bouřlivým a na prosto nekrvavým, pan Jiří považoval za tak přirozenou a pravidelnou, že beze vší přestávky chtěl pokračovati v ústavní činnosti národa českého. První a největší péče jeho byla, aby veliký sněm, již panem Menhartem rozepsaný do Prahy ke dni 28. října téhož roku, skutečně netoliko se sešel, ale aby byl sněmem celé země a koruny. Chtělť na soud tohoto sněmu netoliko přivesti pana Menharta, jejž nazýval úhlavním nepřítelem sebe i své jednoty, ale též donutit pana Oldřicha z Rosenberka, aby tu složil správu z poselství svého k císaři Fridrichovi. Však pan Rosenberk, jakkoliv před tím vždy chválil Prahu co místo k sněmování nejpříhodnější, shledav ji po svém navrátu z Vídně se zděšením v moci svého synovce, nechtěl již přijeti do ní a zdržel i své přátele, že páně Jiříkova pozvání k sněmu nedbali. Došloť je zároveň s tímto pozváním z Prahy také vybídnutí z Jindřichova Hradce od pana Oldřicha, syna páně Menhartova, k válce proti panu Jiřímu na osvobození pana Menharta z vazby.

Pan Oldřich z Hradce marně se snažil vybaviti otce svého prosbami vlastními a přímluvami jiných pánův českých při Jiřím; ani císař Fridrich nemohl mu pomoci svou žádostí a prosbou při pánu poděbradském. Jiří a jednota jeho odpověděli, že osud páně Menhartův visí jedině na rozhodnutí příštího sněmu zemského. Tímto odkázaním k cestě ústavní pan Jiří doufal vyvarovati válce domácí o pana Menharta. Však naděje jeho byla marna. Pan Oldřich z Rosenberka ujal se pánův hradeckých a vstoupiv v nepřirozený spolek

i s úhlavními nepřáteli svého programu náboženského, s čelnými bojovníky táborskými, s Bedřichem ze Strážnice na Kolíně a s Janem Koldou ze Žampachu na Náchodě, kteří jediní ze strany táborské proti panu Jiřímu dali namluviti se, v zimě 1448 vzdvihl válku proti jednotě poděbradské zároveň na několika místech po Čechách. Pan Jiří, nechtěje jedině pro osobu páně Menhartovu vzbouřiti celou zemi, snažil se sjednati příměří a urovnání. Pan Oldřich hradecký žádal, aby jeho otec netoliko byl puštěn z vazby, ale také opět uveden na purkrabství pražské. Ačkoliv pan Jiří k těmto žádostem naprosto svoliti nemohl, nechtěje sříci se sama sebe, přece byl by býval sjednán mír mezi stranami, kdyby mimo nadání nebyla vznikla jiná příčina boje. Pan Menhart, jsa již stár, a těžce nesa osud vězně, — ačkoliv pan Jiří jej choval velmi slušně a pansky, opatřiv jej všemi potřebami, ba dle tehdejších mravův šlechtických i „bláznem mužíkem,“ — na Poděbradech nebezpečně se rozstonal. Nechtěje dočkati se jeho smrti na svém zámku, pan Jiří za rukojmě propustil jej na svobodu dne 1. února 1449. Když pak *pan Menhart* na cestě v Říčanech *umřel* již třetího dne po svém odjezdu z Poděbrad, pan Oldřich z Hradce listy žalobnými po Čechách i mimo Čechy jal se viniti pana Jiřího, že mu otrávil otce; a již za několik dní spůsobil sjezd hlavních pánův své strany v Strakonicích u pana Václava z Michalovic. Tu po krátké poradě dne 8. února 1449 sřízena *proti jednotě poděbradské jednota strakonická.* Stáliť v ní páni z Hradce, z Rosenberka, ze Švamberka, Kolovratové, Švihovští, Kostelečtí z Dubé, z Lobkovic, Smiřický a jiní. Se strany táborské opět přidružili se k ní dávní nepřátelé rodu poděbradského, Bedřich ze

Strážnice a Kolda z Náchoda. Však spor obou politicko-náboženských stran českých již byl zasáhl také *Moravu* a po prvé vidíme šlechtu moravskou rozstupovati se podlé táborův českých. Po straně strakonické stanuli zvláště páni z Lichtenburka, z Lomnice a z Boskovic; při jednotě poděbradské páni z Kunstatu, z Pernšteina, z Kravař, ze Šternberka, Krajíři, Vlašimští a jiní. Císař Fridrich nedal navesti se proti Jiřímu k žádnému činu.

Náčelníkem jednoty strakonické byl pan Oldřich z Rosenberka. Znajíce již s dostatek politickou taktiku tohoto pána, nedivíme se, patříce, že obě válečné jednoty za půl druha roku nesrazily se ve hlavní bitvě, ale že čas minul v plenění země a v malých potrčkách se střídavým štěstím, a ještě více v strojení příměří, v ukládaní a maření sněmův, ve volení a v nečinnosti rozsudích a mocných opravcův. Pan Rosenberk vyhýbal se boji rozhodnému tím pilněji, čím více moci v zemi stále přibývalo jednotě poděbradské. Pan Jiří pak ač uměl válčiti a vítěziti, nikdy nehledal bojův krvavých, nýbrž vždy raději podával se k úmluvám míru.

Však pan Rosenberk smlouval se toliko, aby nabyl času k získání spojencův proti němu. Účelem páně Rosenberkovým bylo, aby zničil jednotu poděbradskou, aby vytiskl Jiřího z Prahy a obnovil v Čechách tu politiku, která se provozovala až do měsíce září minulého roku. Poněvadž pak věděl, že tohoto záměru svého nedojde žádnou smlouvou s jednotou poděbradskou, a poněvadž jednota strakonická na podniknutí rozhodného boje byla slabá a doma již neměla kým sesíliti se, hledal pomoci — za hranicemi. Po celý rok přičiňoval se, až v dubnu 1450 sjednal spojení jed-

noty strakonické s knížetem Fridrichem saským, proti kterémuž pan Jiří a jednota poděbradská vedli válku jakožto proti dávnému zhoubci a nepříteli koruny české, že bezprávně jal se panovati nad krajinami lužickými. Tohoto zahraničného spojence svého a odpovědného nepřítele království českého pan Rosenberk mimo úmluvy učiněné s jednotou poděbradskou zval do země české," aby vojensky vtrhl mezi jich města a pomocníky a je hubil," tak aby na pana Jiřího udeřeno bylo s dvou stran. Však list, v kterémž pán krumlovský o tomto zrádném a ošemetném činu svém dával vědomost jednomu pánu své strany, byl chycen strážnými jednoty poděbradské, a spůsobil veliké vzbouření po veškeré zemi proti strakonickým, jakožto hubitelům svého jazyka. *Jednota poděbradská zaskvěla se co svatá tvrz národnosti české proti Němcům*, a v kom bilo srdce české, chopil se zbraně a s hrdinným zápalem přikazoval se k ní. Vojsko poděbradské stalo se velikým vojskem národním, a pan Jiří seznal chvíli, aby podnikl boj rozhodný. Maje pohromadě celé vojsko, na poli u Buštěvsi dne 27. května 1450 vydal proti strýci svému *odpovědný list*, z něhož nejlépe poznáme osoby a děje oné památné doby.

„Jiřík z Kunstatu a z Poděbrad. Pane Oldřiše z Rosenberka! Přivodímť ku paměti, kteraks mi se byl pode ctí a věrou zavázal, pomáhati proti mým nepřátelům, a jestliže by toho neučinil, podvolils se, abychom tě měli za zrádci a za zkurvysyna. I netoliko by tak vysokému svému rčení chtěl byl dosti učiniti: ale místo pomoci, nepřátele mé jakožto Oldřicha z Hradce, Koldu, Bedřicha i jiné bouřils a jednal proti mně a mým přátelům, i hanění křivá a nepravá skládals o mně. A když jsem o to s tebou byl v Jihlavě smířen,

opěts mi toho míru nezdržel, spojiv se proti mně s markrabí míšenským, svévolným nepřítelem mým; a napomínáns tu hned v Plzni, aby pamatuje na ten mír, nespojoval se s mým úhlavním nepřítelem. Na to se nic neobrátiv, učinils s ním zavázek ve příměří křesťanském, kteréžs měl se mnou pode ctí a věrou i pod desíti tisíci kop grošův zapsané. I není div, že se mně a mým přátelům od tebe dějí ty nepravosti: poněvadž nad svým pánem korunovaným, císařem Sigmundem nestyděl jsi se neprávě činiti, zavazuje se z peněz proti Jeho Milosti knížeti rakouskému a tomu domu, aby jim tohoto království dovedl a dopomohl. A cožs pak dále zisků svých hledě činil, a činíš, k ujmě chvály boží a k umdlení obecného dobrého tohoto království, v svých poselstvích u krále římského (císaře Fridricha) jednaje jinak, než by slušně jednati měl! Takés pana Alše ze Šternberka i nebožtíka pana Ptačka navedl, aby o krále polského stáli, aby sem za pána přijat byl, slibuje s nimi v tom zůstati: potom zjevné jest, kteraks jinak učinil, až skrze to i veliká bouřka se záhubou nemalou této země strhla se byla. A kteraks, nad nebožtíkem Smilkem z Kremže i nad jinými nešlechetně učinil, bylo by dlouho vypisovati. A poněvadž žádná tvá rčení, smlouvy, mírové ani zápisové nemohou býti zdržány a zachovány, a všelikterakými lstivými úklady mého i přátel mých zlého hledíš: lépe se mi zdá, aby ty také na mne péči měl, nežli bych já tvými úlisnými řečmi podveden byl. Protož se svými se všemi služebníky a lidmi poddanými vystříhám se a ohražuji svou čest proti tobě i tvým všem služebníkům a lidem poddaným, dále tobě ani tvým ničímž povinen nechtě býti.“

Oldřich z Rosenberka a jednota strakonická

s vojskem svým od Tochovic vytrhli k Rokycanům, aby konečně spojili se s Fridrichem saským, od něhož očekávali velikou pomoc. Však blížíce se k Rokycanům, s velikým zděšením uslyšeli, že jsa doma sám zapleten v boje, Fridrich jim pomoci nemůže. Ani císař německý, kteréhož již dlouho a úzkostně za rychlou pomoc byli prosili, neposlal jim v největší tísni jejich leda slib, že se postará, aby jejich spor s jednotou poděbradskou byl vyrovnán cestou mírnou. Tak všechny naděje jejich změnily se v strach veliký, že k boji neměli valné chuti.

Však již nemohli vyváznouti. Pan Jiří již byl na blízku, a když dne 4. června přirazil k Rokycanům, páni strakoničtí po bitvě velmi krátké v noci utekli k Plzni, a již nepostavili se k boji.

Pan Jiří v žádném boji nehledal leda mír; tudíž klonil se k úmluvám pokoje, i když měl nejspravedlivější příčinu a nejvhodnější příležitost, potrestati nepřítele. Jednota strakonická prohřešila se proti národu českému velice; původní spor mezi panem Jiřím a panem Oldřichem z Hradce o pana Menharta nešlechetným přičiněním páně Rosenberkovým byl vzrostl až na obranu vlasti proti Němcům; však pan Jiří co vítěz přestal na — útěku jednoty strakonické, a již dbal, aby raději navedl ji na společnou cestu o prospěch vlasti, než aby ji zůstavil na pokoutní trati vášní osobních. Smíření stran a získání jich pro dobro národa i státu českého, nikoliv potlačení a vyhlazení jich bylo politikou Jiříkovou po všechen život. Pročež již třetího dne po vítězství svém u Rokycan dal pánům strakonickým list bezpečnosti, aby počtem až do tří set jezdcův přijeli na hrad

Vilštein, jenž ležel mezi Plzní a Nepomukem. Na tomto hradě pak (dne 11. června 1450) sjednána smlouva, od deseti let první upřímná a poctivá *s obou* stran, poněvadž nebyl jí přítomen — pan Oldřich z Rosenberka. Osud jednoty strakonické spůsobil v mysli tohoto pána takovou změnu, jaké nebyl by se nadál ještě nikdo. Sřízení této jednoty bylo posledním politickým činem starého pletiháře krumlovského; když nepodařilo se mu volání škůdce jazyka a koruny české proti vlastnímu národu a obhájci jeho, Jiřímu z Poděbrad, sestoupil s dějiště veřejného: přivěsil ještě svou pečeť k úmluvě míru, v kterouž žalostná jednota strakonická byla přijata od pana Jiřího, ale ihned opustil tu jednotu, kterouž sám byl spůsobil, a brzy uchyliv se v život soukromý vzdal se veškeré činnosti politické. Smlouva vilšteinská byla jeho politickým listem úmrtním. A tak prodlením dvou let zmizeli s dějiště českého oba vůdcové veliké reakce římsko-šlechtické; oba náčelníci politiky nevlastenecké, protinárodní; oba hlavní odpůrcové Jiřího z Poděbrad: pan Menhart z Hradce a pan Oldřich z Rosenberka. Bez pana Menharta pan Oldřich ovšem již neměl žádné štěstí ve svých úskocích a praktikách; však ani s ním nebyl by odolal přímému důrazu páně Jiříkovu.

Jiří z Poděbrad co vítěz nikdy nediktoval smlouvu smírnou; nikdy nesmlouval se s poraženým nepřítelem jako s poddaným; ale vždy přál času rozvoji pokoje na cestě ústavní. Jakmile toliko s prospěchem vlasti mohl, vždy co nejrychleji a rád zavěšoval zbraň a otvíral síně sněmovní. Vědomí a šetření ústavnosti bylo základem veškeré politické činnosti jeho; sněm byl mu vždy milejší než bojiště. Z vůle jeho ani smlouva vilšteinská neuklidila všechen spor mezi stranami, ale

byla toliko přípravou k míru. Jiří dbal toliko, aby nebyl zviklán základ politiky národní, pročež opět přiměl odpůrce své, že přiznali se ke kompaktatům, k listu mírnému r. 1440 a k smlouvám pelhřimovským r. 1446; konečný mír mezi jednotami strakonickou a poděbradskou, totiž vlastní upokojení země mělo státi se až na příštím sjezdu rozepsaném do Pelhřimova a na příštím valném sněmu položeném (ke dni 25. listopadu 1450) do Prahy. K valnému sněmu do Prahy zavázali se, že přijdou všichni jednotníci obojí strany; jedině panu Oldřichovi z Rosenberka, poněvadž jeho rozmrzelost a strápenost ve věcech zemských již obecně patrna a známa byla, dovoleno, aby dal zastupovati se na něm svým synem. Jakož pak ve sjednání smlouvy vilšteinské pan Jiří odpůrcům svým dopřál mnoho volnosti, tož když byla spůsobena, učinil ji zákonem zemským: všichni obyvatelé po celé zemi v určitém čase měli přiznati se k ní výslovně. Tu opět vidíme velikou péči páně Jiříkovu jedině o pokoj a dobro vlasti. Netiskl, nenutil odpůrce své k žádné úmluvě; ale jakmile v něčem se zavázali z vlastní vůle, nedovolil, aby vymkli se z toho výtržně a lstivě. Za čtyři neděle po úmluvách vilšteinských odbýval se sjezd pelhřimovský, na kterém stalo se *konečné smíření mezi pány Jiřím z Poděbrad a Oldřichem z Hradce*, a vynešen nález, aby mezi všemi obyvateli země české zachován byl pravý mír a pokoj křesťanský až do sněmu již rozepsanému do Prahy. Toliko proti Fridrichovi saskému, jehož jednota strakonická na Vilšteině zjevně byla se střekla, dovoleno sbírati pole.

Této výminky užil sám pan Jiří, než sešel se sněm pražský. Chtěl totiž netoliko potrestati Fridricha saského za jeho spojení s jednotou stra-

konickou, ale vysvobodit též drahně měst a zámků českých pohraničných, kteréž Fridrich hlavně lehkomyslností a nedbalostí králův Václava i Sigmunda v moci své měl. Pan Jiří již tohoto roku, ještě nejsa ani uznán za správce království českého po veškerém národě, se vší opravdivostí obrátil zřetel svůj k jedné z nejdůležitějších potřeb státu českého: *aby totiž ke koruně navráceno bylo vše, cokoliv ve válkách husitských od ní odtrženo bylo.* Hranice království českého na západ a na sever byly v první polovici století patnáctého velmi neurčité a pohyblivé. Ve zmatcích válek husitských knížata sašti byli zmocnili se netoliko několika měst a zámků v Sasku ležících, však manstvím ke koruně české přivtělených, jako Tarantu, Elsterberka, Plavna, Perna atd., nýbrž i přímo k zemi české náleževších, jako Mostu, Oseka, Duchcova a jiných. Jiří z Poděbrad uznal za veliké poškození koruny, aby tyto kraje a zámky byly v moci sousedův nebezpečných, a jsa již vůdcem vojska, kteréž pro čest a slávu českou bylo sebralo se kolem něho proti nevlastenecké jednotě strakonické, pomocí jeho jal se opět dobývati zámků dotčených a právně upravovati potrhané hranice království českého. Tato úloha byla velice nesnadná, a nemohla býti vyřízena jedině válkou. *Devět let* (od 4. září 1450 až do 25. dubna 1459) pracoval Jiří na *upravení hranic česko-saských* mečem i smlouvami: a péče i zá luhy jeho v těchto článcích zahraničné politiky státu českého nejsou menší než v politice domácí, jakož na svém místě seznáme. Výpravou do Sas roku 1450 pan Jiří rozšířil svůj program a svou moc v národě českém velice. Když tudíž přišel na valný sněm pražský (25. listopadu 1450), na kterémž mělo býti jednáno netoliko o konečný pokoj ale též o sřízení vlády

v zemi, již v myslech obou stran uznáván za správce zemského; a přece ještě nebyl zaň prohlášen zjevně. Tatáž žalostná příčina, kteráž později velikému králi stala se osudnou, tenkráte poprvé co pohrůžčivý přízrak mihla se přes cestu vlastenskému šlechtici: *řevnivost stavovská.*

Veškeren národ již byl seznal, že nemá v sobě muže k vládě spůsobilejšího; potřeba vlády řádné již byla cítěna obecně; a přece, když nadešla chvíle, aby nejspůsobilejší muž byl k vládě povolán, kdož posud jej byli viděli na rovni s sebou samými, lekli se, že příště by stál o stupeň výše. Ačkoliv pan Jiří již skutečně provozoval největší moc ve všech věcech zemských, i ačkoliv jednota poděbradská již po dvě leta za správce zemského jej uznávala, přece kdož sobě zakládali na svou urozenost, měli za to, že v té věci neliší se od něho naprosto, a že jsou ho poslušni toliko co kolegy nikoliv co pána svého. Čím větší nerovnost občanskou šlechta česká již opět v celém národě byla vypěstovala, tím prudší řevnivost vládla v ní samé. K stavu městskému a k lidu obecnému páni čeští pohlíželi hrdě, ale k sobě samým závistivě. Od té doby, co vláda šlechtická v národě opět se vzmohla, páni čeští jali se závoditi mezi sebou přepychem a nádherou; drahně jich měli dvory jako panovníci. Jakož pak nebylo v zemi krále, záře z jejich hradův nesla se přímo vzhůru, nejsouc přitlumována ani mrzutou myšlenkou povinného poslušenství.

Pan Jiří za minulých let žil na Poděbradech ovšem skvostně, ale nikoliv okázaleji, než na svých hradech jiní páni rovněž bohatí. Teprv od té doby, co politická moc jeho jednoty v národě vzrostla, zvelebil svůj dvůr a valně rozmnožil počet svého zemanského komonstva i své válečné čeledi. Však

tím netoliko vzbudil záští svých protivníkův, ale pohoršil i své nejupřímnější přátele politické. Každý kdo se považoval za rovněž urozeného, cítil se velmi uražena každým jeho novým — panošem. A řevnivost stavovská na sněmu kateřinském byla tak prudká, že přemohla obecnou potřebu národní i v mysli nejšlechetnějších přátel páně Jiříkových. Otázka o ustanovení správce zemského odročena až se vrátí poselství, kteréž na novo ustanoveno do Vídně o Ladislava pohrobka. Jest žalostným znamením té veliké politické pověry, která se nazývá šlechtictví, že raději koří se modlám, kteréž sobě sama učinila, než aby dala se vésti bohy, kteří nad ní se vznáší. Rovněž i stavové na sněmu kateřinském shromáždění raději chtěli skloniti své čelo před cizím dítětem královské krve a tradice, než svého ducha před domácím mužem královských cností a skutkův!

Pan Jiří nepřekážel usnešení tomuto. Znalť již proud dějin českých a byl přesvědčen předně, že bude správcem zemským i až Ladislav co král vstoupí do Čech, a za druhé, že s větším prospěchem bude spravovati zemi, až Ladislav v ní bude králem korunovaným.

Ačkoliv jmenování správce zemského odloženo bylo s nejopatrnějším pokrytím pravého úmyslu všech sněmovníkův, pan Jiří přece ihned na sněmu postřehl pravdivou příčinu jejich odkladův, a dbaje co nejpilněji, aby nedal na sobě znáti, že ví, proč se jim nelíbí, pomýšlel, jak by upokojil podrážděnou řevnivost jejich, než se sněmu se rozejdou. Musel zhojiti je tam, kde byli raněni; však zároveň hleděl, aby prospěch národa tím nebyl uražen.

Účastenství v bitvě u Lipan bylo jediným skutkem páně Jiříkovým proti politickým právům

lidu. Od té doby po všechen život svůj pan Jiří byl mocným mírnitelem feudalních snah stavův panského a rytířského v národě. I co pán na Poděbradech, i co správce království i co panovník v koruně vší silou svou zdržoval politiku šlechty české, která neunaveně čelila k tomu, aby stenčila politická práva stavu městského a uvedla v politickou porobu obyvatelstvo vesnické i lid obecný. Když tudíž na rozchodu sněmu kateřinského (dne 6. ledna 1451) chtěl zavděčiti se stavu panskému, vybral sobě článek života veřejného, v němž zároveň mohl posloužiti celé zemi. V obecných bouřích, kterýmiž národ již po tolik let byl zmítán, soud zemský nemohl býti obnoven; a jakkoliv od té doby, co pan Jiří stál v čele správy obecné, bezpečnost života i jmění na cestách veřejných valně byla zlepšila se, přece ještě stále ozývalo se dosti nářkův na zloděje krčemní, na loupežníky, podvodníky a výtržné lidi vůbec. Z přičinění páně Jiříkova tedy na tomto sněmu obnoveny *starodávné popravy*, a přiznána jim moc ještě větší než jindy mívaly. Starodávné popravy byly soudy krajinské dle posledního sřízení králem Václavem IV. roku 1405. Na potlačení totiž veřejných a smělých lupičův, kteří bezpečnost obecnou rušili, král Václav IV. jmenovaného roku dle nálezu sněmovního ustanovil v každém ze dvanácti krajův země české jednoho neb více popravcův z předních rodin panských, a opatřiv je policejní i soudní mocí velikou, kázal jim pomáhati sobě vespolek. Pan Jiří spůsobil obnovení onoho nálezu sněmovního, a navrhl, aby popravčím dána byla moc ještě rozsáhlejší, odpor pak proti těm, kterýmž příslušela poprava, aby trestán byl jako odboj veřejný, tak že všichni obyvatelé země povinni jsou pomáhati popravcům na takové vinníky.

Rozumí se sebou samým, že návrh páně Jiříkův přijat byl od pánův s velikým schválením, poněvadž zveleboval moc a vážnost jejich v národě. Však ani země neměla příčiny naříkati na podporování moci šlechtické, poněvadž veřejná bezpečnost tím zákonem v brzce mnoho získala. Řevnivost kolegův na knížecí dvůr páně Jiříkův byla pak tím spůsobem s veliké části ukojena, a sněm rozešel se s přikázaním, aby všecky nepřízně, kyselosti, pomluvy a půtky v posledních dobách mezi stranami vzešlé pominuly, aby žádný druhému ničímž zlým toho nevzpomínal, aniž věčně kdy vzdvihal ke škodě, k nelibosti, k pomstě ani které hanbě.

IX.

Ve věcech politických země česká počátkem roku 1451 již byla došla pokoje velmi skvělého Čí zásluhou, bylo již příliš patrno; jmeno páně Jiříkovo pronášeno s chválou a slávou netoliko doma ale i za hranicemi.

Však otázku církevní pan Jiří neměl tak v moci jako politickou; a země česká měla potřebí upokojení v obou.

Odjezdem kardinala Karvajala z Prahy roku 1448 a konečným udušením sboru basilejského skrze papeže Mikuláše V. roku 1449, církevní otázka česká octla se v nové době. Stolice římská měla k husitství tutéž politiku, ať na ní seděl papež kteréhokoliv jmena. Neuznáva ať kompaktata ani když sbor basilejský pomocí jich sliboval uvesti národ český zpět do lůna církve římské; však ještě menší ceny přikládala jim, když onen sbor v konečném s ní narovnání, ani slovem ne-

zmínil se o nich. Poměr kališníkův českých k Římu a k církvi katolické vůbec stal se náhle velmi podivným. O kompaktatech nechtěli v Římě nic vědět, a v Čechách nebylo možno upokojení svědomí a země mimo kompaktaty. V Římě nechtěli ani potvrdit, co sbor basilejský někdy byl přiznal za právo; v Čechách pak již spravovala věci zemské strana, která v svém programu měla ještě rozšíření oněch práv, když domáhala se dokonání kompaktat. V Basileji kališníci byli uznáni za dobré křesťany; v Římě pak opět nazývali je „kacíři," a tož s významem tím potupnějším, čím vzdálenější v myslech jejich již byla slavná vítězství Žižkova a Prokopova. V Římě mysleli, že postačí poslati do Čech několik chytrých kardinalův a mnichův, a že o kompaktatech i o kalichu brzy umlkne veřejná řeč: v Čechách kompaktata již byla zvítězila nad odpůrci netoliko cizími ale i nad domácími, celý národ již myslel a žil podlé nich, kalich již byl mocnějším heslem národním než za Žižky; polovice nynějšího národa již byla narodila se v husitství.

Mistr Jan z Rokycan, který po smrti Příbramově († 20. prosince1448) byl nejvyšším duchovním správcem všech kališníkův, vida nesmírně rozdílná mínění o kompaktatech v Čechách a v Římě, domníval se, že příčinou této rozdílnosti jest toliko nedorozumění, a měl za to, kdyby s papežem a s některými kardinaly jen mluviti mohl, že by je přesvědčil o dobré katolické víře kališníkův. Podobně smýšlela veliká část podobojích, a protož chtěla jednati s Římem a s papežem dále, přes všechny smutné zkušenosti, kterých národ již téměř na padesátý rok s té strany doznával. Však v mysli dosti značného počtu kališníkův horlivých, kteří do papeže již nenadáli se ničeho dobrého,

rokem 1451 dozrála myšlenka již dvakráte veřejně pronešená mistrem Petrem z Mladenovic (poprvé r. 1447 k papeži Mikuláši V. v Římě; po druhé r. 1448 ke kardinalu Karvajalovi v Praze): *o spojení kališnické církve české s církví řeckou.* Z kláštera slovanského v Praze, jejž Karel IV. byl vystavěl právě proto, aby usnadnil spojení církví východní a západní aspoň mezi Slovany a kdež nyní měla své úřadní sídlo pražská konsistoř podobojí, spravující se již od r. 1437 volenými administratory, tato myšlenka vyšla na veřejnost a za rok tak se vzmohla, že spůsobila dopisování mezi Cařihradem a Prahou.

Však papež Mikuláš V. z vlastního popudu svého, nic nedbaje na osudy Karvajalovy r. 1448, počátkem r. 1451 opět vypravil do Čech dva nejčinnější a nejodvážnější jednatele své politiky; učeného biskupa *Mikuláše z Kusy* a bouřivého mnicha *Jana Kapistrana.* Oběma uložil, aby uvedli Čechy do jednoty církve římské bez výminky. Než pak oba tito nešťastní agenti papežovi se přiblížili k Čechám, přišel mezi kališníky třetí památný kněz římský onoho věku: *Eneáš Sylvius Piccolomini*, vychovatel Ladislava pohrobka a ministr císaře Fridricha. Tento hladký diplomat a biskup přišel do Čech co poslanec císařův, ale jednal zde více pro papeže. Poněvadž pak později sám co papež Pius II. stal se osudným v dějinách národa českého, sluší zmíniti se o něm poněkud podrobněji. Maje teprv šest a dvacet let Eneáš Sylvius Piccolomini byl účasten prvních prací sboru basilejského co tajemník kardinala Kapranicy. Strana, která chtěla obmeziti moc papežskou, podrobujíc ji vážnosti veškeré církve, neměla na sboru basilejském horlivějšího bojovníka mimo tohoto mladistvého učence. Eneáš Sylvius

v poradách sborových stíhal nadužívaní moci papežské s odvahou a statečností římského tribuna. Když sbor basilejský strhl Eugenia IV. se stolice sv. Petra a svěřil tiaru knížeti Amedeovi savojskému (Felix V.), Eneáš Sylvius stal se tajemníkem nového papeže. Nikdo ani nemohl horlivěji provozovati odpor proti Římu; ale sotva že strana sborová zbavena byla svého středu a svých vůdců, a sotva že ohnivý Benatčan Eugenius IV. zdvojil svou sílu a odvahu proti církvi křesťanské, Eneáš Sylvius vzdal se mu, a vstoupil co diplomat do jeho služby. Za Eugeniova nástupce, Mikuláše V., učiněn biskupem a propůjčil se svými diplomatickými a státnickými službami Fridrichovi, císaři německému; v této hodnosti pak stal se brzy samostatným správcem věcí církevních v Čechách, na Moravě, v Němcích a v Uhrách. Mezi Eneášem Sylviem a papežem Piem II. ovšem byl velmi podivný a znamenitý rozdíl, jakož za krátko seznáme.

Císař Fridrich poslal jej do Čech s odpovědí k žádostem o Ladislava, s nimiž Čechové ze sněmu kateřinského byli vypravili do Vídně poselství velmi četné a nádherné. Poněvadž v Praze té doby zuřil mor, rozepsaný tam sněm na vyslyšení odpovědi císařovy odbýván v Benešově (v červenci 1451). Smysl dlouhé řeči Eneášovy byl, že Ladislav pro útlý věk svůj ještě nemůže panovati, pročež aby stavové čeští, jsouce skorem již dvanáct let bez jeho přítomnosti, *„pozdrželi ještě něco málo.“* S touto planou odpovědí sněmovníci byli velmi nespokojeni a v listině ze sněmu vydané žádali, aby císař o vydání Ladislavově do Čech určitěji se vyslovil nejdéle do sv. Václava téhož roku.

Však mnohem památnější, než poselství o La-

dislava, byla v Benešově vlastní Eneášova rozmluva s panem Jiřím z Poděbrad o věcech církevních. Rozmluva tato jest pro poznání netoliko obou mužův ale i mnohých stránek života českého velmi důležita, pročež klademe ji zde v znění toliko málo skráceném. Pan Jiří mluvil česky (neuměje latině a jen špatně německy), biskup pak latinsky. Průvodce Eneášův a též vysoký úřadník na dvoře císaře Fridricha, pan Prokop z Rabšteina byl tlumočníkem jejich.

Eneáš. Přál jsem si mluviti s tebou muži výtečný, o věci ani soukromé, ani nedůležité, ana dotýče pokoje země této a tvého velikého dobrého; chceš-li slyšeti, hned ti ji vyložím.

Jiří. Žádostiv jsem; povídej cokolit se líbí.

Eneáš. Království toto bylo někdy ve stavu na nejvýš kvetoucím a mezi zeměmi západními nejbohatší. Dařily se v něm všechny ústavy nábožné, a všech nauk studia bývala tu slavná. Nyní země chudá jest, vyhubena, zubožená. Proč medle? protože pravda naše lháti nemůže, ana dí u evangelisty: každá říše v sobě rozdvojená zpuštěna bude; dům padne na dům. Vy Čechové netoliko mezi sebou jste rozdvojeni, ale také od větší částky křesťanstva odtrženi; aniž posloucháte církve římské, ačkoliv ona matka jest a mistryně všech věřících, ani přijímáte nařízení sborův církevních. Kdybyste přijali jednotu církve a chodili v domu páně se svornosti, snadno království vaše nabylo by dávné své důstojnosti a slávy zase. *Ty tedy pane, jenž táhneš po sobě národ, kamkoli chceš,* udělej sobě jmeno veliké; hleď získati lásku stolice apoštolské: navrať jí syny, kteréž ďábel od ní odvedl; nabírejž ze zdroje potok vody své, aby odsečen jsa nevysechl. *Vrátí se všichni a vzývati budou církev římskou, budeš-li ty chtíti.* Tebe papež, tebe císař mezi prvními kochati bude; a Ladislav když vejde v království, nazvě tě svým ochráncem, svým otcem, i nejvíce tobě děkovati bude, ans mu odevzdal zemi upokojenou, z bludův očištěnou, míru požívající, ozdobenou mravy dobrými a vřelou ve víře. *Památka jmena tvého bude věčná,* i po smrti požívati budeš nebeského blahoslavenství. Pročež znáš-li jakou stezku dobrou, kteráž by vedla k jednotě, ukaž mi ji, a já o ní spravím stolici apoštolskou.

Jiří. Děkuji tobě otče, že péči sobě vedeš o království

naše. Země ta, jakož pravíš, jest pohubena i zubožena; bůh ví, čí vinou. My jsme míru žádostivi; aniž válčíme, abychom válku měli, ale abychom dobyli pokoje. Bezděky nosíme zbraň, bezděky svodíme bitvy. Vyslali jsme někdy posly své k sboru basilejskému, a s otci, kteří tehdáž tam vládli, některé uzavřeli jsme úmluvy; kteréžto kdyby byly zachovávány, měli bychom pokoj i se stolicí apoštolskou, i s ostatním křesťanstvem, a nebylo by rozdvojení v zemi naší. *Ale ruší se, co nám slíbeno*; kacířův, odtržencův nám spílají, a umře-li kdo z našincův mezi námi, má pohřeb s osly zároveň. Žákové naši, jakkoli učení a skromní, nemohou nikde dojíti svěcení, a posměchy dějí se těm, kdož užívají kalicha. Byl u nás legatem kardinal Karvajal, chodili k němu kněží naši, byl jsem i já s ním. Žádali jsme obnovení a potvrzení dávných úmluv; kdyby nás byl uposlechl, nebyla by vznikla ona pohoršení, kteráž následovala. *Oslyšel prosby naše o kompaktatech*, tak mluvě, jakoby nikdy o nich ničeho nebyl doslechl. *My však víme, že mají platnost, a že řádně vyšla od sboru obecného, dříve než od Eugenia IV. rozveden byl.* Má-li papež Mikuláš nás na mysli a chce-li získati naše poslušenství, *ať káže držeti úmluvy*, a my vzývati jej budeme. Tato jest *krátká i jediná cesta ku pokoji.*

Eneáš. Proč naříkáte na rušení kompaktat, kteréž prvé rušíte sami? Není vám dosti přijímati pod obojí; musíte nad to zatracovati přijímající pod jednou?

Jiří. Kterak je zatracujeme?

Eneáš. Když pravíte, že nikdo nebývá spasen, leč přijímaje pod obojí, odsuzujete nás všecky a díte, že jsme kacíři. Jakýž tu div, že my vám porok kacířství vracujeme? Připomínáš úmluvy s koncilium učiněné a chválíš o nich, *že řádně vyšly. Rád to slyším.* Ale koncilium, mluvíc o přijímaní pod obojí, staví se domnění vašemu na odpor, protože praví nebýti je ani ke spasení potřebné *ani Kristovým přikázaním lidu obecnému předepsané.*

Jiří. Není-li přikázáno přijímati pod obojí, není věru ani pod jednou; neb ten, co kázal podávati lidu spůsobu chleba, nařídil spolu i spůsobu vína, i uvedl ji v obyčej.

Eneáš. Protože Kristus podával té svátosti apoštolům a ne lidu obecnému (!) *Ale nemáme nyní kdy o to se hádati.* — Že legat nechtěl potvrditi úmluv vašich, není divno. *Dovoleno jest vám přijímati pod obojí*, ale přikázáno spolu kněžím, při rozdávaní učiti a napomínati lid, že ne teprv pod obojí, ale pod každou spůsobou jest celý a plný Kristus; toho nic se nečiní. Zapověděno jim podá-

vati svátost dítkám a přece podávají. Nemají nikoho donucovati k přijímaní pod obojí; činí to však. Mají pudili od sebe ty, kteří nezvykli přijímati pod obojí: oni k sobě je vábí. Mají při službě boží zachovávati obyčej církve: nedbají, *vtrušujíce do ní zpěvy v jazyku prostonárodním!* Krásné to poslušenství, krásné zachovávaní úmluv!

Jiří. V úmluvách našich vymíněno jest: nesrovnají-li se někteří při službě boží hned s obřady církve obecné, že to nemá býti na překážku ani pokoji ani jednotě.

Eneáš. Ale jestliže všickni zavrhujete obřady, jakož tak činíte, platnost úmluvám se odjímá. Vy pak nad to zavrhujete víru naši, tvrdíce potřebu přijímaní pod obojí u lidu obecného.

Jiří. Neznámé jsou to pro mne věci: ale to ti pravím. nebudou-li kompaktata držána, nebudeť ani pokoje, ani svornosti. Chopíme-li se opět zbraně, budete nám samoděk podávati starých úmluv, aniž pak přijaty budou. Není nás málo, jak myslíte; mnozí jsou v sousedních krajinách, kteří stejně s námi smýšlejí, aniž nač jiného čekají, než abychom vojensky vytrhli do pole. Víte co minulých let se stalo; papež, poradí-li se zdravě, nebude se hádati, zdali jsme privilegia ztratili, abychom zbraní nedobyli sobě větších. Zbraní vše se dává, co nechce dáti se právu. Snad vám někteří veliké naděje činí, slibují vypraviti vojska valná, i chlubí se proklestiti vám mečem cestu k nám: my známe obyčeje a síly sousedův našich. Já kdybych měl raditi papeži, dolehal bych na držení kompaktat.

Eneáš. Dlouho vítězili jste: kdo ví, není-li den váš na blízku? *Nemáte již té přízně, které dříve*; mnozí od vás odpadli, kteří povstanou-li k boji, dorazí na vás s předu i s zadu. — Mám za to, že svornost visí ode tří věcí: od kompaktat, jakož pravíš, od statkův církevních rozchvácených a od ustanovení arcibiskupa, kteréžto věci ani chatrné nejsou, ani snadné k vyvedení. *Nebo kompaktata, když již zrušena jsou, obnovovati jest ovšem těžké.* Kdo statky církevní osáhli, neradi je vrátí. Co do arcibiskupa, vy sami činíte násilí, chtějíce jen *Rokycanovi*, a nikomu jinému; jehožto, nemýlím-li se, *stolice apoštolská nikdy k té hodnosti nepovýší.*

Jiří. O kompaktatech řekl jsem ti co myslím; bude-li papež neoblomný, najde království ještě neústupnější; nevím, kdo přemůže, ale o písmu vím, kteréž dí: zavadí-li silný o silného, padnou oba; svár nebude ani nám ani vám ku prospěchu. Co do statkův záduš ních, ta věc nemá u mne veliké váhy; neb kdo zmocnili se jich bez práva, těm

země přehlídati nebude. O arcibiskupu ale nevím, proč nám papež tak velice na odpor jest, a proč nám nechce potvrditi Rokycany, jehožto jsme zvolili s povolením Sigmundovým a jemuž jsme všichni slíbili nápomocni býti.

Eneáš. V kompaktatech slíbili jste zachovávati všecky obyčeje církve obecné, kromě přijímaní podobojí. Obyčej pak *církve latinské, jejímžto členem jste*, to nese, že buďto kapitoly volí arcibiskupy, kteréž potom potvrzuje stolice apoštolská, aneb že na uprázněná místa papež sám dosazuje pastýře. Vy uvozujete jiný a nový obyčej: když na papeže spadlo právo k opatření místa, vy dáváte národu volení k němu; a když církev má voleného zkoušeti, papež pak posuzovati hodnost a zásluhy jeho, vy nebude-li vám dán Rokycana, nechcete žádného míti. To věru jest rušení úmluv.

Jiří. Má-li země naše svobodu, voliti sobě arcibiskupa, proč by jí šetřiti neměl papež?

Eneáš. Šetřil by jí, kdyby která byla: ale vy ji nemáte.

Jiří. Starodávný jest obyčej v zemi, že k žádosti králově kapitola volí, papež potvrzuje. Dle mého uznání kdyby papež Rokycany potvrdil, dobře by učinil.

Eneáš. Ale k tomu raditi nesluší mně, ani papeži. Jiraký jest tvůj a jinaký náš o tomto člověku soud.

Jiří. Tuším, že pravdu mluvíš. Nebo kolik jest lidí, kteří o Rokycanovi s křivdou zle mluví, že se mi zdá, netoliko já, ale ani svatý Petr sám, kdyby do Říma přišel přimlouvati se zaň, nenašel by víry ani slyšení.

Eneáš. Apoštol radí nebrati nováčka na biskupství, aby snad popna se v mysli neupadl v osidlo ďáblovo.*) Však *Rokycana tvůj* není nováčkem, ale *jest ničím u víře*, neboť utrhá stolici apoštolské a viní celou církev z bludu, i chvástá se sám míti pravdy, kterýmž církev římská odporuje. Ale klam jest a nikoliv pravda v něm, jenž všetečným Pražanům sám se za náčelníka představuje, bez povolání od boha, mimo všecky zákony, a proti vůli Kristova náměstka úřad biskupský sobě osobuje i provozuje. Však není to biskupská, ale pekelná stolice, které se zmocnil tvůj Rokycana, mistr bludův a umělec ve porušení

*) Tož v Římě až příliš málo dbali slov apoštolových i v těchto věcech. Neboť soudíce podlé nevyslovitelné zpupnosti myslí, kteráž tam od jaktěživa vládla, musíme dle slov apoštolových míti za to, že netoliko na biskupství a kardinalství, ale zvláště na papežství vybíráni byli naskrze — nováčkové u víře Kristově.

cností výtečný, kterýž opustiv pramen živé vody, vyhrabal sobě smrduté louže, nemohoucí dávati zdravého nápoje. Kterak papež může tak znamenitou církev poručiti tomu, co haní stolici apoštolskou, co zlořečí celé církvi, co uvodí nové řády, co žádné zkoušce podrobiti se nechce. Co by řekli ostatní Čechové, kteří posud směle a neoblomně stáli po straně církve římské? Nevěřím pane, že by možné bylo, co žádáš; *marná jest Rokycanova, marná i vaše naděje. Chcete-li pokoji, pusťte od něho.* Neslyší vám nutiti papeže; následujte řádu církve, *chovejte se, jako jiní křesťané: tak dojdete milosti u papeže.*

Jiří. Líbí se mi, že ničeho neukrýváš, maje co na srdci, to na jazyku. Bez mála bych ti uvěřil, *aniž mohu více dobře tušiti Rokycanovi.* Poněvadž pak hlasem celého království volen jest, musí naveden býti, aby volení svého se odřekl; potom od dobroty stolice apoštolské vyžádáme sobě jiného.

Eneáš. Čiňte jak chcete, jen ať Rokycana ustoupí, kteryžto usmyslí-li sobě a *pokoří-li se, dojde milosti a zakusí vší přízně stolice římské;* a ty provedeš-li to, budeš za to míti čest a odplatu svrchovanou. Ostatně poněvadž řeči naše dotýkaly se přijímaní pod obojí, radímť, když přijde Jan Kapistran, muž učený a svatý, abys mu přednesl, o čem pochybu máš, a zjevil mu všecky tajnosti srdce svého.

Jiří. O Rokycanu postaráme se, co a jak nejlépe se hodí pokoji a zemi. Co do Jana Kapistrana, jakmile došla pověst o něm, umínil jsem učiniti, cos řekl, i bez tvého pobídnutí. Nejsemť hlubokomyslný, a bojím se zavaditi, aniž důvěřuji sobě samému, *ani na kněži naše hrubě se nespoléhám.* A však s bohem buď! neb již volají mě jiná pořízení“ . . . .

Mínění svému, kteréž o kompaktatech při osobním setkání se v Benešově byli pronesli, každý z obou mužův zůstal věren až do své smrti. Považíme-li, že Eneáš Sylvius s ním vstoupil na stolici papežskou a Jiří na trůn český, slyšíme na sněmu benešovském první daleké zadunění veliké pozdější bouře nad státem českým.

Eneáš Sylvius opustil Čechy s bezpečnou nadějí, že z pana Jiřího konečně přece bude dobrý katolík římský; tuto naději choval i co ministr

císaře Fridrichův i ještě co papež, a jedině z této jeho naděje můžeme sobě vysvětliti, proč ani nepřekážel na dvoře Fridrichově, aby pan Jiří nebyl uznán za správce království českého, ani proč neopíral se co papež povýšení páně Jiříkovu na královský trůn český. V tom výroku ovšem nemýlil se ani ministr císařský ani papež, že pan Jiří má národ český ve své moci. Však i tento výrok byl pravdivým jedině o Jiřím kališníku; Jiří co katolík dle smyslu římského byl v národě českém naprosto nemožným.

Pan Jiří zajisté nikdy neklamal nikoho svým přesvědčením politicko-náboženským, a kdyby Eneáš Sylvius sám na sobě byl zkusil sílu přímé a důsledné povahy, mohl poznati pana Jiřího již v osudech svého dryáčnického krajana, Jana Kapistrana. Pan Jiří k poradám a k úmluvám ve věcech náboženských rovněž vždy nakloněný jako v politice, skutečně chtěl jednati s poslem papežovým, Janem Kapistranem, o církevních potřebách národa českého; však než tento jednatel papežův dojel hranic českých, již nechtěl ani pustiti jej do Čech, tím méně pak chtěl mluviti s ním.

Když z Říma posýlali na sjednání míru s Čechy takové lidi jako Karvajala a Kapistrana, bylo až příliš patrno, buď že Čechy neznají naprosto, aneb že nechtějí smířiti se s nimi. Vždyť tito lidé byli největší paskvil na dějiny a program národa českého oné doby! A Karvajal přece byl tisíckráte spůsobilejším k svému poslání než Kapistran. Tento mnich byl nejdokonalejší kejklíř a nejpokrytější škůdce společnosti lidské, jakýž kdykoliv s jmenem božským na světě kramařil. Z Říma jsa vyslán do Čech, aby z husitův učinil papežence, zastavil se ve Vídni na dvoře císařově, a když Eneáš Sylvius, od něhož byl dostal ještě ně-

která navedení o náboženských poměrech v koruně české, ještě meškal na sněmu benešovském, Kapistran ubíral se — na Moravu.

Na Moravě skorem po všechny časy takoví nábožní komedianti měli více štěstí než v Čechách. Ba v Brně náruživý mnich jal se provozovati ještě větší komedii než ve Vídni, mysle, že takovým spůsobem učiní všemu husitství konec. Lid, který ke všeliké veřejné výtržnosti všude a vždy se hrne, v nepřehledných zástupích shlukoval se na nové, posud nevídané divadlo: mnich již pětašedesátiletý, postavy malé, suchý, hubený, utrmácený, pouhá kost a kůže, na veřejném náměstí s vysokého lešení s divokými a ráznými posuňky hulákal po několik hodin jazykem latinským, jemuž mimo tlumočníka nikdo z přítomných nerozuměl. Eneáš Sylvius ve svých spisích ovšem vychvaluje ho velice co muže, který již na zemi vedl život téměř nebeský, bez poskvrny a bez hříchu; ale souvěký letopisec německý praví o něm, „že velmi se hněval, nebyl-li někde přijat u velikém davu a s procesím; a jakkoli na oko pohrdal světem dle nábožných řádův svých, že toužil po vybraných jídlech a dobrém víně i nastrojoval veliké lidstva shony a hlučné pochvaly, předsýlaje před sebou hlasatele zvučné o hojných a velikých zázracích skrze něho učiněných; i tak marným prý ukazoval se, že slova sobě odporného trpělivě snésti nemohl. Aby vidín byl od lidí, sloužíval prý mše na místech nesvěcených, kteráž po náměstích s velikým nákladem připravována, ačkoli dosti bylo kostelův a klášterův k tomu se hodících; ani prý nechtěl kázati leda na místě nějakém vysokém a ozdobně přistrojeném. „Nařizoval také v každém městě, aby nemocní shromažďováni byli v určité doby a místa, kdežto je pak navštěvoval; a domníval-li se

kdo ochrnulý neb chromý v důvěře povstalé z pověstí, že by mohl lépe státi, tovaryši Kapistranovi donucovali jej k chůzi, křičíce a hlukem velikým lid ku křičení „Jezus!“ povzbuzujíce; i hned odnášeli jejich berly a podpory a zavěšovali je v kostelích u obrazu sv. Bernarda. Však povídalo se, že tak zhojení znova se chápali berel.“ A český souvěký letopisec píše o něm: „Mnich ten prorokoval divné věci o časích budoucích, co se v Čechách má díti kněžím věrným českým. Talácel se a chodil po rozličných městech a krajinách v Rakousích, v Polště a na Moravě, káže a kaceřuje; a falešnými divy mnohé pány na Moravě svedl od kalicha Kristova.“ — Jsa poslán papežem, aby vyplenil husitství, náruživý mnich myslil, že to vykoná vzteklým křikem a nesvědomitým šarlatanstvím, i jal se již na Moravě provolávati, *kdožkoli přijímají pod obojí, že jsou kacíři* a zatracenci na věky, kompaktata basilejská že platnosti neměla ani míti nemohla; pročež že čas činiti pokání, odříci se odboje proti bohu a církvi a uchrániti duši pekelného ohně. Když pak takové kejkle měly žádoucí účinek u lidu duševně zanedbaného, vzbudily veliký hněv v mysli všech lidí rozumných.

Nejvyšší hejtman markrabství moravského, pan Jan Tovačovský z Cimburka, sice psal římskému misionáři, aby jedovatými řečmi a spůsoby svými přestal sváděti lidí od pravdy Kristovy; však vida veliké pohoršení nébrž zmatky spůsobené jím v soukromém i veřejném životě lidu obecného, přece zanedbal povinnosti své a nevyhostil bouřivého mnicha ze země moravské. Teprv pan Jiří z Poděbrad zachoval se k hanobiteli kompaktat dle zásluhy. Když se rozpomeneme, co stalo se v dějinách národa českého od prvních počátkův husit-

ství až do sjednání kompaktat, a pak opět od smrti Albrechtovy až do porážky jednoty strakonické; když považíme, že kompaktata byla vítězstvím národa českého nad veškerým římsko-německým světem na poli meče i ducha; když vidíme, že mír a pokoj vlasti visel jedině na zachování kompaktat: srozumíme, jak spravedlivý hněv pojal pana Jiřího proti Kapistranovi. Práva národa českého byla panu Jiřímu příliš svatá a nezrušitelná, aby je nechal popírati od lecjakého vzteklého mnicha, toulajícího se po světě, nikoliv aby rozséval mír a lásku Kristovu, ale svár a zpupnost římskou. Pan Jiří hleděl ke Kapistranovi co k veřejnému buřiči, šiřiteli rozbroje a podněcovateli nové války domácí; pročež netoliko zamítl žádost jeho za bezpečný průvod po Čechách, ale i nařídil panu Oldřichovi z Rosenberka, aby nepřítele vlasti v domě svém nehostil. Kapistran totiž byl do země české již vešel z Moravy tou stezkou, kterouž před ním byli vyšlapali Karvajal, Eneáš Sylvius, Tomáš ze Sarzany (nyní papež Mikuláš V.), a která vedla co nejpříměji na — Krumlov.

Rozkaz páně Jiříkův poslaný panu Oldřichovi z Rosenberka zakládal se na důležitém pokroku, vykonaném tím časem v politice české. Byl to první rozkaz, jejž pan *Jiří co správce zemský, obecně uznaný* byl vydal; a osoba, ku které svědčil, sama sebou jest znamením, jak utvrzena již byla moc páně Jiříkova v království českém. Pravili jsme, že jednota poděbradská, jížto přívrženců po opanování Prahy přibývalo co chvíle velmi značně, uznávala pana Jiřího za správce zemského již po tři léta; však strana nevlastenecká, jejížto poslední podoba byla jednota strakonická, ani po všech posavadních svých porážkách nepřestala

vzdorovati obecné vůli a potřebě národa, a stále spekulovala na pomoc zahraničnou. Když ji zklamal Fridrich saský, ještě nadála se podpory do Fridricha rakouského, císaře německého. Však tento panovník již dosti dobře byl srozuměl vnitřním poměrům v národě českém a přesvědčil se, že království nemůže býti ani upokojeno ani Ladislavovi nakloněno, leda mocí a poctivostí páně Jiříkovou. Pročež když ze snému benešovského přišli k němu opět poslové o Ladislava, pravil jim, že co poručník Ladislavův *svěřuje celou správu království českého panu Jiřímu z Poděbrad*, a toto rozhodnutí jeho aby obecně ohlášeno bylo na sněmu pražském. Tu již odpůrcům Jiříkovým v Čechách nezbylo jiné rady, než podrobiti se konečně; vůle Fridrichova byla jim i rozkazem i omluvou. A když o sv. Jiří 1452 sešel se v Praze sněm hlučnější než jindy, učiněn památný zápis, jímžto *„my páni rytíři, zemané i města vyzdvihli jsme a svolili, i mocí zápisu a vůle společné vyzdvihujeme sobě a volíme za správce mocného a pravého v království českém urozeného pana Jiříka z Kunstatu a z Poděbrad*;“ i přidána mu rada jedenácti členův z panstva, z rytířstva i z měst, aby království řídili a spravovali podlé práv, řádův a svobod starodávných koruny české, jak se jim nejlépe a nejužitečněji bude zdáti: úřady a soudy aby osazovali, práva každému dopomáhali, chudému i bohatému pravdu a spravedlnost bez přijímaní osob činili, útiskův a bezpraví, loupeží silničných, válek svévolných neb jakýchžkoli útokův neřádných žádnému zdvihati a činiti víc nedopouštěli, kacířstva zjevná, bludy, falše, pálení a jiné všecky neřády stavovali, a tak zemi krotili a lidi v pokoj a jednotu i svornost vedli; „abychom těmi a takovými počátky v pokoj a řád vniknouce, tím

snáze a spíše *krále i arcibiskupa, a tak hlavu světskou i duchovní mohli míti.*“

Této *národní vládě* postoupeny jsou sněmem všechny důchody komory královské v Čechách, a slíbena pomoc proti všem, kdož by jí vzdorovali. Sebou samým se rozumí, že kompaktata potvrzena opět za státní zákon základní; však nové usnešení sněmovní o nich stalo se, aby k zachovávaní jich všichni třebas i násilím donucováni byli. Ustanovení toto přímo hledělo k činnosti Kapistranově již z Moravy rozhlášené a neposkytovalo římské reformaci mnoho naděje. Všem, kdožkoli na sněmu nebyli přítomni, položena lhůta, aby k zápisu sněmovnímu mohli přiznati se. Bylit to zvláště členové strany katolické páni z Rosenberka, z Hradce, ze Švamberka a z Risenberka, pak města Plzeň a Budějovice; se strany táborské zvláště město Tábor samo. Však již než na správce zemského obecně zvolen byl, pan Jiří s předními pány jednoty své vydal k sněmu německému stížné psaní netoliko proti Kapistranovi, kterýž prý puzením ďábelským všecky podobojí kaceřoval, ale i proti papeži Mikuláši, že proti národu českému byl vyslal člověka tak jedovatého. Kapistran tím časem ve velikém kruhu obcházel Prahu, stále dychtě, jak by do ní bezpečně se dostal. Na Krumlově pobyl několik neděl a ukládal své plány proti kalichu. Pan Oldřich z Rosenberka nedbal kvapně důtklivého napomenutí páně Jiříkova, ba úplně sklesl v moc Kapistranovu. Chytrý mnich totiž znamenal, že pan Oldřich, jsa v pokročilém věku svém na duchu již patrně sesláblý, nehodí se na vůdcovství té strany v Čechách, kterouž on opět chtěl netoliko vzkřísiti ale i rozmnožiti. Pročež spůsobem diplomatickým svedl jej s veškerého popředí života veřejného. Mluvilť tak ohnivě

o marnosti všech věcí tohoto světa, že pan Oldřich sřekl se náčelnictví netoliko v jednotě katolické ale i ve vlastním domě svém: se skvělým výminkem uchýliv se na Krumlov, odevzdal vladařství domu rosenberského nejstaršímu synu Jindřichovi, do něhož Kapistran nadál se i většího důrazu i většího štěstí pro „svatou“ věc proti kacířskému sestřenci Jiřímu z Poděbrad. Obnoviv takto a jak se domníval, i osvěživ vládu mezi katolíky, neunavený jednatel římský pomocí páně Rosenberkovou ještě na podzim roku 1451 jel z Krumlova do hlavního katolického města českého, do Plzně, odtud pak stále velmi opatrně drže se hranic, přibyl do Chebu, a vybočiv do Sas vpadl opět až do města Mostu pod ochranou knížat saských. Když pak odtud hledaje bezpečné cesty do Prahy, nechtěl podrobiti se výmince, aby proti kompaktatům nemluvil, ani kališníkův nekaceřoval, pan Jiří již co správce zemský psal mu list, v němž pravil: „Řeholníče! List z tvé strany nás došlý podobá se více spisu hanlivému nežli psaní, aniž na řeholníka sluší, an pln jsa jedovatých řečí, sotva od spůsobův šaška rozeznati se dává. Hlahol strojných a křiklavých řečí, kterýmiž ty mniše! na cti utrháš nejvěrnějším učitelům našim (Rokycanovi), rozléhá se v uších našich odevšad; i nemůžeme se nadiviti, že ke lžem takovým odvážil jsi se přitisknouti pečeť svou . . .“ Všechno úsilí Kapistranovo, aby se dostal do Prahy, bylo marno. A tak s nepořízenou musil opustiti hranice Čech, zároveň s druhým poslem papežovým, kardinalem Kusou, který ve vysoké učenosti své chtěl, aby Čechové dříve bez vší výminky podrobili se politice římské, totiž aby sřekli se kompaktat a kalicha; pak že s nimi bude jednat! Povyky Kapistranovými ukončen druhý pokus

diplomacie římské proti kalichu. Zpupný mnich ovšem soptil hněvem, že nepodařilo se mu dílo, na kteréž byl vyšel s takovým hlukem a s takovou důvěrou. Odražen od hranic českých, pod oděvem pokory zažehl prudký plamen pomsty v srdci svém, a hadím okem vyhledl si místo, v kterém pak působením jeho rozkypěla se nejvášnivější zloba proti jazyku a duchu českému. Bylo to město Vratislav ve Slezsku. Druhá výprava diplomacie římské proti kalichu českému mimo svou vlastní neschopnost skončila se tak smutně ještě z té příčiny, že zároveň s ní přišlo Čechům poselství od předních důstojníkův církve řecké v Cařihradě, vybízejících je ke sjednocení se s církví východní a slibujících jim, podlé písma svatého co nejvyššího soudce a kalicha co ustanovení Kristova, říditi duchovní pastýře a biskupy, jakož i potvrditi církevní obyčeje a obřady národní. Administratoři konsistoře pražské podobojí s velikým děkováním přijali návrh církve řecké, a v odpovědi své doufali, že spojení církve české s ní stane se brzy skutkem pro čest a slávu boží a pro zvelebení obecné církve křesťanské; však jednání toto velmi důležité na samém počátku náhle zrušeno žalostným upadnutím Cařihradu v moc tureckou (29. května 1453).

Když takto Praha s novou církví svou stála co třetí spůsob společnosti křesťanské, nemohouc s ní přidružiti se ani k Římu ani k Cařihradu, uvnitř národa českého vzešly veliké proměny ve věcech církevních i státních.

Povýšením Jiřího z Poděbrad na správce zemského samy sebou ochably obě po roku 1448 v národě českém ještě pozůstalé jednoty náboženské. táborská i katolická. Kdyby pak zachování svého nebyly hledaly cestou politickou, totiž odporem

proti Jiřímu co správci zemskému, konec jejich ani nebyl by býval tak náhlý, ani by nebyl se stal působením moci, mimo ně činnou: byly by zhynuly vlastní slabostí. Však vidouce bez pochyby samy tento neodvratný osud svůj, vyzvaly pana Jiřího, aby smrt jejich zrychlil. Příběhy, které z těchto poměrův náboženských r. 1452 vznikly, jsou pak tím důležitější, čím těsněji s nimi souvisí *konečné vyřízení otázky královské v Čechách.* V té příčině musíme podívati se za hranice koruny české.

Pravili jsme již svrchu, že smrt Albrechta rakouského dotkla se státův českého i uherského, a vévodství rakouského. V zemi rakouské dědické právo Ladislavovo nebylo popíráno; však stavové rakouští velmi nemile nesli lakotnou a tuhou poručnickou vládu Fridrichovu, co pána zemí štyrských a co císaře německého. Raději by byli povýšili dítě Ladislava hned na panství ve své zemi, aby mohli podlé něho vládnouti sami. S těmito stavy Fridrich byl tudíž v dávné a stálé nevoli.

V Uhrách po smrti Albrechtově strana národní zvolila za krále Vladislava polského; Eliška pak vdova Albrechtova pomocí zahraničných válečníkův českých dala na krále korunovati nemluvně Ladislava (1440). Když pak Eliška byla zemřela (1442), přívrženci její v Uhrách skorem všichni učinili poslušenství králi Vladislavovi. Teprv po smrti krále Vladislava, jenž hrdinsky zahynul dne 10. listopadu 1444 u Varny v bitvě proti Turkům, páni uherští na sněmu pešťském 1445 všichni svolili ke králi Ladislavovi a žádali císaře Fridricha, aby jim vydal krále i korunu, kterou Eliška z Uher byla vyvezla a jemu zastavila. Aby pak řád v zemi nehynul, a království

vnitřním neladem neupadlo v moc vražedného souseda Turka. Uhři již 5. června 1446 (tedy šest lét dříve než Čechové) zvolili sobě za nejvyššího správce zemského s mocí královskou *Jana Hunyada.*

Však nepřestali starati se, aby král Ladislav co nejdříve byl uveden do země uherské a zde na novo teprv platně korunován. Když pak ani hojnými poselstvími ani válečnými dotisky při císaři Fridrichovi nemohli nic pořídíti, počali se spojovati se stavy rakouskými a českými za společným účelem. Fridrich vida proti sobě tak hrozivé nebezpečí, rozptýlil je, uznav Jiřího z Poděbrad a Jana Hunyada za správce v královstvích, a vstoupiv s oběma muži v úmluvy, aby vládnouce každý ve své vlasti nepomáhali stavům rakouským starati se o vydání Ladislava až do let jeho dospělých. Po sjednání těchto úmluv měl pevně za to, že co poručník Ladislavův bude panovati v zemích rakouských ještě několik let, a netuše ani nejmenší bouři, dříve než pan Jiří na sněmu pražském za správce zemského obecně prohlášen byl, vydal se na cestu do Říma, aby tam byl papežem korunován na císařství římsko-německé. Ladislava pohrobka vzal s sebou. — Však když v Římě se těšil i z nové koruny i z mladé ženy své, vzbouřili se stavové rakouští, aby zbavili jej vlády poručnické a konečně vytrhli z rukou jeho dědičného svého pána, Ladislava. S nimi pak spojili se netoliko správce království uherského Jan Hunyadi a drahně pánův uherských, ale také — pan Oldřich z Rosenberka a synové jeho. Tento příběh, že páni z Rosenberka odvážili se až i zjevné války proti císaři Fridrichovi, jehožto nejochotnějšími stroji v Čechách posud vždy byli, měl příčinu svou v naději těchto pánův, že uvedením Ladi-

slava do země vláda v království českém opět bude — katolická, a že pan Jiří bude zastíněn králem. Mimo nenávist proti panu Jiřímu, páni z Rosenberka ovšem zůstali věrni také své rodinné necnosti: lakotě peněz z politiky; Ladislav jsa uveden na trůn pomocí jejich, jistě odmění se jim. Z osobního nevražení na pana Jiřího šli za pány Rosenberky všichni členové bývalé jednoty strakonické. Tím pak stalo se, že na sněmu svatojirském, na kterémž pan Jiří za gubernatora českého byl zvolen, scházeli páni z Rosenberka, z Hradce, ze Švamberka, z Risenberka, a ještě někteří, a že jim musela býti dána lhůta, aby k usnešení sněmovnímu se přiznali, jinak že bude k nim hleděno co k rušitelům obecného dobrého.

Císař Fridrich zaslechl o domácí vzpouře ještě v Římě. Vrátiv se, odtrhl Jana Hunyada od pánův rakouských opět. — Jiří z Poděbrad byv za to prošen papežem, slíbil, že stísněnému císaři přijde na pomoc; i skutečně vytrhl na pole koncem měsíce srpna 1452, aniž by kdo byl věděl, proti komu výprava směřuje. Až když vojsko poděbradské se blížilo k *Táboru*, vyšel na jevo plán páně Jiříkův. Lhůta daná všem nepřítomným na sněmě svatojirském, aby zvoleného správce uznali, již byla vypršela, a město Tábor mlčelo. Vidouce nyní moc páně správcovu táhnouti sobě, měšťanstvo táborské pravili, že budou brániti se až do poslední krůpěje krve. Však jakmile pan Jiří (dne 29. srpna) přitrhl ke zdem města — *vzdali se* bez boje, a již dne 1. září poslušně podnikli zemskou vládu jeho. Vítěz zachoval město při jeho pravích, svobodách a zápisích, ale náboženské republice *táborské učinil na vždy konec.*

Oba již velmi staří kněži táborští, Mikuláš Biskupec i Václav Koranda slíbili poslušenství

Rokycanovi, a pak odvedeni Biskupec na Poděbrady, Koranda na Litice, aby z těchto hradův páně Jiříkových již nevyšli. — —

Od Tábora pan Jiří přímo táhl na katolické *Budějovice*, které též v položené lhůtě neuznaly pana Jiřího za gubernatora. Významným řízením osudův byla se skryla v tomto městě také hlava jednoty někdy strakonické, — pan *Oldřich z Rosenberka*, který též posud netoliko nebyl slíbil poslušenství svému synovci, ale i jiné pány od něho zdržoval, doufaje, že syn Jindřich, vypravený s vojskem pomocným do Rakous proti císaři Fridrichovi, přiveze krále Ladislava již s sebou do Čech, a že pak všechno se změní. Však již dne 7. září pan Oldřich za průvodním listem přijel do tábora páně Jiříkova, a zápisem zvláštním přistoupil k usnešení sněmu svatojirského, *uznal svého synovce za správce zemského*, a učinil takové poslušenství i za jednotníky své. Tak skončil se dvanáctiletý zápas jednoty horlivých kališníkův s jednotou katolickou, a osmiletý páně Jiříkův se strýcem svým, panem Oldřichem z Rosenberka. Náčelník strany katolicko-rakouské sám vstal z politického hrobu svého, aby co nejprudší druhdy odpůrce páně Jiříkův, poslední podepsal listinu jeho vítězství! .... Snadno srozumíme, jak mezi katolíky domácími i zahraničnými působila zvěst o úplném podrobení se pánův z Rosenberka pod pana Jiřího. Byť všichni katolíci v Čechách slíbili poslušenství náčelníku husitův, pokud páni z Rosenberka vzdorovali mu, politika katolická nebyla v Čechách zničena, páni z Rosenberka sami dostačili na representaci katolicismu v Čechách; však s nimi katolicism v Čechách klesl, a tož právě tou chvílí, když — katolický král již byl na cestě do Čech.

Stavové rakouští totiž, vedeni samým strýcem Ladislavovým, Oldřichem knížetem cilským, a sesíleni zvláště hrdinskými Čechy pana Oldřicha z Rosenberka obklíčili císaře Fridricha v Novém Městě pod Vídní, a dobyvše tohoto města, vedli mladého pána svého u vítězné slávě do Vídně dne 13. září 1452. Ke dni sv. Martina nejblíže příštího rozepsán pak do Vídně sněm veliký všech příbuzných a poddaných Ladislavových, aby usnešeno bylo, kde a jak Ladislav by měl býti chován za nezletilosti své. Pan Jiří tudíž i se skutečnou pomocí byl by přišel do Rakous pozdě; však ještě u Budějovic dozvěděv se, co se stalo ve Vídni, byl tomu opravdu rád i vrátil se koncem měsíce září do Prahy věda, že již *všechna země česká jest ho poslušna*. Toto vědomí jeho bylo obecně vysloveno a utvrzeno na valném sněmu pražském, který k sv. Havlu svolán byl o přijmutí Ladislava za krále českého. Celá země přiznala se k programu, za který jednota poděbradská již po dvanáct let byla bojovala; *list mírný* z r. 1440 přijat za program království českého ve třech hlavních článcích svých: že kompaktata mají úplnou platnost, že Rokycana jest arcibiskupem řádně zvoleným a že Albrecht rakouský nebyl králem českým. *Dědická práva ke koruně české neuznána naprosto žádná*, a Ladislav vyhlášen za *voleného* krále, ač teprv přijme-li výminky, kteréž z usnešení sněmovního budou mu předloženy. Musíme vytknouti, že volbu Ladislavovu vykonaly toliko Čechy; Morava, Slezsko a Lužice nebyly k ní ani pozvány. Spor, jenž o tuto důležitou věc vzešel mezi zeměmi korunními, objevil se již na velikém sněmu svatomartinském ve Vídni, ke kterému sešlo se drahně panovníkův a biskupův německých, pak stavové čeští, moravští, slezští, rakouští a uherští. Správce

království uherského, Jan Hunyadi též přišel; pan Jiří jsa rovněž zván a prošen, nechtěl tam jeti. Poslové čeští, mezi nimiž většina byla katolíkův, obraceli k sobě hlavní pozornost celého slavného a skvělého shromáždění. Chovali se velmi důstojně nébrž hrdě, jak zajisté representantům svobodného království českého příslušelo. Nevděčili se Ladislavovi dary a poctami, dle obyčeje národův jiných, ale toliko pozdravením od země své, pravíce že ona, dlouho krále zbavená i rozličnými neřestmi sklíčená, žádostivě očekávala příjezdu jeho, a že Čechové rádi odevzdají mu korunu království svého, ač svolí-li k některým článkům, pro pokoj země potřebným; prosili tedy, aby nemeškal přijeti k nim, protože kdyby se tak nestalo, bylo by obávati se, aby lid snad nehledal sobě krále jiného. Ladislavovi bylo teprv dvanáct let, ale ač v jednání nejvíce byl zastupován svým strýcem Oldřichem cilským, přece rád již choval se co panovník dospělý a samostatný; a v takovéto chvíli své domnělé dospělosti vychovanec Eneáše Sylvia znáhlil se k církevním žádostem poslův českých touto odpovědí: „Však chtějí-li Čechové míti mě za krále, ať jsou křesťané, i ať vyznávají tutéž víru jako já.“ Aby pak dojem, těmito slovy Ladislavovými vzbuzený, opět byl napraven, pravil jeden z rad jeho, muž velmi praktický: „Co nám do toho, kterak Čechové se chovají ku papeži, kde berou arcibiskupa, jakým právem dosáhli církve, kterak bohu slouží? O to starejte se kněží: my pak varujme se, aby král nepřišel o korunu. Čechové buď že jsou křesťané nebo pohané, vždy jsou naši; *ať věří co věří, jen když králi daně platiti budou.*“ Z obou těchto výpovědí patrno jest, jak velice duch národa českého za onoho věku byl se lišil od ducha národův sousedních.

Moravané nedomáhali se žádných práv nových; slíbili že učiní králi poslušenství, jakmile přijede do země jejich a přizná se k zavázku obyčejnému. Však ačkoliv Ladislav Čechům konečně zápisem slíbil, že bude hájiti kompaktata a starati se o potvrzení Rokycanovo, přece první tyto úmluvy vídeňské ještě nevedly k vyřízení královské otázky české.

Ladislav a všichni radové jeho mysleli sobě Čechy tak jako Rakousy neb jinou zemi, kde podlé tehdejšího obecného mravu panovník násilím velmi mnoho pořídil. Čechové pak již po třicet let byli zvykli hleděti ke králům poněkud jinak. Nechtělit Ladislava povýšiti na svůj trůn královský z pouhé lásky neb úcty k jeho osobě, ale toliko proto, že z něho chtěli učiniti sobě obraz i obhájce zásady monarchické, s kterouž dle jejich domnění jedině stál všechen dobrý řád země a všechen právní život společnosti státní i národní. Tudíž neměli na mysli, vydati se pouze na milost a na dobrou vůli jeho; než uznali jej za panovníka, musel on uznati je za vlastníky a dárce vší moci; než učinili jej štítem svého práva, musel on přesvědčiti se, že jsou všeho práva pramenem.

Čechové oné doby byli národ politicky nejvzdělanější po veškeré Evropě, a uměli osvědčiti se tím.

Jan Hunyadi, posud gubernator království uherského, po osvobození Ladislavovu z rukou Fridrichových stal se toliko — úřadníkem královým a jmenován již toliko „nejvyšším kapitanem i správcem důchodův královských“; ale v Čechách *Ladislav musel podepsati program jednoty poděbradské bez výminky*, než směl vůbec mluviti co král.

V Čechách ani lstí ani násilím nebylo lze do-

stati se na trůn. Pan Jiřík z Poděbrad byl strážcem jeho, a nepustil naň nikoho, kdo dříve by nepokořil se před národem. Tomu také srozuměli rádcové Ladislavovi, a pročež zvali pana Jiřího ke konečným o krále úmluvám do Znojma.

V tomto městě dne 26. dubna 1453 uzavřena zvláštní smlouva mezi panem Jiřím a knížetem cilským; pan Jiří uznán a potvrzen za správce království českého, a slíbil, že společně s knížetem cilským bude pečovati o dobré „*voleného*“ krále Ladislava. Nyní teprv pan Jiří a radové jeho jeli do Vídně, aby králi dali přísahu věrnosti a přijali z rukou jeho zápisy na články umluvené. Dne 29. dubna 1453 veliký vůdce a strážce národa českého poprvé shledal se s královským jinochem, a od té chvíle nazýván od něho srdečným jmenem: „otec.“ Když pak po mnohých slavnostech a hodech, na počest jeho strojených, se vrátil z Vídně na valný sněm pražský dne 8. května, přinesl s sebou tři zápisy královské, jak národ je byl sobě přál. V zápisu hlavním král Ladislav přiznal se ke všem závazkům a výminkám své volby; nejdůležitější z nich byly: 1. že měl Čechy a Moravany zůstaviti i hájiti při kompaktatech i úmluvách učiněných s císařem Sigmundem. 2. jeda na korunování že nejprv na pomezí zemském a potom při korunování učiní přísahu zemi. 3. že s poselstvím českým vypraví zvláštní své posly k papeži, aby Jan z Rokycan k arcibiskupství pražskému byl potvrzen a posvěcen. Kdyby pak Rokycana toho dojíti nemohl, že s radou páně Jiříkovou postará se o další opatření v té věci. 4. že bude zachovávati práva a svobody jak země vůbec, tak i každého stavu zvláště.

V zápisu druhém Ladislav potvrdil panu Ji-

římu z Poděbrad důstojenství správce zemského v tom znění, jak byl ustanovil sněm český svatojirský; a prodloužil jeho trvání o dalších šest let. A zápisem třetím nařizoval všem úřadům zemským i městským v království českém, aby pana Jiřího co správce na místě králově byli poslušni a všechny platy, které do komory královské přísluší, aby u něho skládany byly.

Mimo tyto zápisy, kterýmiž svrchovanost národa a úplně svobodná volebnost trůnu českého vyhlášeny, uznány i potvrzeny byly co nejzřetelněji, pan Jiří ještě přinesl sněmu pražskému slib, že král Ladislav co nejdříve přijede do Čech a do Prahy, aby právní svazek mezi ním a národem českým posvěcen byl korunou sv. Václava.

Část druhá.

Král Ladislav rakouský.

Kdo by si pomyslil, že po všech těchto jednáních a zápisích Jiří ještě půl roku musel usilovati o to, aby Ladislav přijel do Čech na přísahu a korunování? Ve Vídni nebylo ani nejmenší upřímnosti k Čechům. Tím časem, když Ladislav poslům českým, opět a opět k němu vypraveným se omlouval, že ještě nemůže vydati se na jízdu do Prahy, poněvadž předně nebyl smířen s císařem Fridrichem, za druhé musel dříve do Uher na udušení velikých nepokojův, a za třetí neměl peněz na cestu tak slavnou; zabral se do Brna, aby od Moravanův přijal slib poslušenství přímo a ne teprv skrze korunu českou; a když z Moravy byl se vrátil, zajížděl na sněmy uherské. Těmito odklady ale hlavně neústavním jednáním na Moravě,

Čechové velice byli podrážděni. Když pak se dověděli, že i v radě přidané ze sněmu panu Jiříkovi zasedá zrádce vlasti a národa, hněv jejich jako blesk z černých mračen udeřil do vinníka.

Kníže cilský, jenž byl prvním ministrem Ladislavovým v Rakousích a chtěl zároveň býti jeho vůdcem ve věcech českých i uherských, ospravedlňoval se panu Jiřímu, že Ladislav musí se rozpakovati svou jízdou do Prahy, neboť mu dána výstraha od znamenitého šlechtice českého, aby nesvěřoval svůj život nestálé víře české. List, v němž tato výstraha psána byla, kníže cilský na doklad svých slov přiložil. Pan Jiří ihned svolal radu pánův, ze sněmu zvolených, a ptal se jich, zač by považovali původce té výstrahy, jehož jmeno ovšem zatajil. Všichni pravili, že co ošemetný zrádce vlasti musí býti utracen. Pan Jan Smiřický, člen mocného rodu rytířského a již po třicet let velmi horlivý účastník politiky české, s počátku co husita, nyní co katolík, souhlasil s výrokem svých kolegův. Pan Jiří položil na stůl osudné ono psaní, i uznáno za dílo pana Smiřického. Jakož pak zrádce sám byl se odsoudil, dopřáno mu toliko času, aby pořídil o statku svém, a potom byl stat v Praze na starém městě pod pranýřem.

K novému doléhání Poděbradovu Ladislav konečně slíbil, že o sv. Michalu již vyda se na cestu do Čech; ale ani tenkráte nedostál svému slovu. Byl v úmyslu svém zdržen stavy rakouskými, kteří za peníze poskytnuté mu na královskou jízdu do Prahy žádali na něm, aby knížete cilského od sebe vzdálil. Ačkoliv pak Ladislav svému strýci povinen byl díky velikými, obětoval jej osobnímu záští šlechty rakouské a kázal vyhnati jej potupně z Vídně i z Rakous. Teprv po

vykonání tohoto významného skutku jel ve slavném průvodu do Jihlavy, kde stavové čeští s panem Jiřím již týden naň čekali. Slaveny tu veliké hody a zábavy rytířské; však jednáno tu i ve věcech politických, a tož právě v těch, které k radovánkám nepřispívaly naprosto. Čechové stěžovali sobě velmi do Moravanův, že nedbajíce výstražných hlasův byli požádali k sobě Ladislava do Brna a zavázali se mu poslušenstvím dříve, než byl za krále přijat a korunován v Praze. I vzešel z toho spor velmi prudký. Čechové vytýkali Moravanům, že chtějí odtrhnouti se od koruny; Moravané ohražovali se výpovědí, že o pánu „který po dědičném králi zůstává sirotkem“ není potřebí čekati na volení jeho v Praze, i jali se až i domlouvati Čechům, aby přijali Ladislava za krále ovšem zvoleného ale zároveň dědičného, totiž aby přiznali dědictví trůnu českého synům Ladislavovým, kdyby po něm zůstali. Však veškeren spor, ve státním sřízení koruny české zajisté velmi důležitý, nerozřešen právně nýbrž toliko skutky již vykonanými a pokryt slibem, že Moravané při korunování Ladislavovu v Praze dají důkaz své věrnosti korunní.

Stavové čeští prohlásili pak, že přijímají Ladislava za krále svého, a když mu byli učinili přísahu poslušenství a věrnosti, vedli jej do Čech. Přejel potok, kterýž dělí Moravu s Čechy, na jednu louku a ssedl s koně. I dány jsou jemu knihy svatého evangelium, na kteréž — neuměje česky — přísahal jazykem německým, že co *volený* král český všechny obyvatele tohoto království zachová a bude brániti v právích jejich, svobodách, zápisích, privilegiích i obyčejích ze starodávna držaných, a že všechny věci bude činiti ke cti a k užitku téhož království. V Praze byl

uvítán (24. října) s velikou radostí a úctou a veden do královského dvora svého na starém městě,*) a v neděli (dne 28. října 1453) korunován v hlavním chrámu na hradě pražském s obyčejnými slavnostmi dle spůsobu církve římské. Kapitola pražská opět povolána z Plzně, a obřady korunovační konal biskup olomucký. Rokycana byl sice v Praze, ale král Ladislav byl vychován v takové proti němu nechuti, a slyšel o něm ve Vídni tolik věcí ohavných a bezbožných, že z ruky jeho by nebyl přijal korunu, ani kdyby Eneáš Sylvius a Kapistran přímluvami svými u papeže nebyli přičinili se k tomu, že poselství, kteréž nový král český dle zápisu svého skutečně byl vypravil do Říma o potvrzení jeho na arcibiskupství pražské, se vrátilo s nepořízenou. Však mimo tento nemilý začátek starostí Ladislavových o provedení programu kališnického, slavnosti korunovační ještě byly zkaleny obnovenou hádkou mezi stavy českými a moravskými. Mysli s obou stran byly rozčileny velice; ale když pan Aleš Holický ze Šternberka, žádaje na pánech Moravanech, aby u přítomnosti pánův českých znovu učinili králi poslušenství, v zápalu svém ukvapil se až i výpovědí, že povinni jsou tak jednati jsouce *manové* koruny české; strhla se bouře velmi nebezpečná a nároužívosti rozníceny až k pohrůžkám. Konečně ututlán spor, že co se stalo, nemělo býti příkladem na časy příští, a Moravané co člen koruny že od té doby měli říditi se dle Čech, jakož dle hlavy své, však co přátelé a bratři, nikoliv co manové.

Slezsko a Lužice také již před třináct léty

*) Nynější královské kasárny u prašné brány.

byly uznaly Ladislava za pána svého dědičného; však nyní v Praze bez všeliké námitky přiznaly se ke koruně české a spůsobem zcela ústavním učinily králi poslušenství. Jediné město *Vratislav* odporovalo; již vládnul jím Kapistran.

Po slavnostech a sněmích korunovačních volal k práci vnitřní život národa českého. Veškerá činnost strany vlastenecké od r. 1440 a všechna politika páně Jiříkova zvláště od r. 1448 směřovala jedině k obnovení jednoty, pořádku a pokoje v zemi; veřejná bezpečnost i soukromý blahobyt pod péčí a ochranou páně Jiříkovou již byly zvelebily se a vzkvetaly patrně; mimo pana Jiřího nebylo v Čechách muže, k němuž v potřebách zemských by byl hleděl veškeren národ: však trvání a kouzlo vlády národ viděl jedině v koruně královské. Pokud v zemi bylo více náčelníkův, každá strana podnikala vládu *svého* ochotně a věrně, jakoby byl jejím králem; však jakmile celá země byla uvedena v poslušenství muže jediného, ač nejspůsobilejšího a jedině možného, již pohřešováno na něm korunu královskou. Země sjednocená a upokojená nemohla dlouho zůstati bez krále řádné korunovaného; vláda správcovská nebyla účelem národa českého vůbec, nejméně pak pana správce sama. Maje v ruce nejvyšší moc zemskou, pan Jiří z celého národa staral se sám nejpilněji, aby Ladislav řádným spůsobem uveden byl na trůn český, a když se to stalo, ctižádost jeho nezávodila s právem a majestátem královým, ale jedině s péčí královou o dobro a čest království i koruny. My pak vědouce, jak pan Jiří mocen byl země české, s úctou i s podivením patříme na genialní spojení skromnosti osobní s hrdostí vlasteneckou, s kterymiž správce zemský byl postavil se vedlé krále.

Ladislav byl nyní panovníkem ve třech od sebe naprosto rozdílných státech: v českém, v uherském a v rakouském; v žádném nemohl ujmouti se vlády sám, nejsa k ní dostatečným ani věkem ani znalostí a zkušenostmi ve věcech státních a lidských; v každém měl vedlé sebe vlastné vladaře skutečného, jehož byla ustanovila důvěra země, nikoliv jeho: v Uhrách Jana Hunyada, v Rakousích s počátku Oldřicha knížete cilského a po něm pana Oldřicha Eicingera, v Čechách pana Jiřího z Poděbrad. Však ačkoliv Jiří i bez Ladislava i s Ladislavem měl v Čechách větší moc než Hunyadi v Uhrách a než Eicinger v Rakousích; i ačkoliv Ladislav, učiniv Jana Hunyada ze samostatného gubernatora toliko výběrčím královských důchodův, Eicingra pak užívaje toliko co předního svého rádce, uznal pana Jiřího ještě na příštích šest let za správce zemského s touže mocí, kterouž mu byl propůjčil sněm pražský r. 1452: přece Jiří od té chvíle, co na trůn český opět uveden byl král řádně korunovaný, ve věcech veřejných z dobré vůle choval se co pravý služebník a úřadník jeho, v soukromí ovšem úplně jsa hoden jmena „otec," jímž král jej nazýval od prvního setkání ve Vídni. Není zajisté příkladu v dějinách, aby někdo co král skutečný se choval ke králi jmenovanému tak srdečně a správně jako Jiří k Ladislavovi.

Než Ladislava uvedl na trůn, pan Jiří byl vykonal v národu dílo veliké; nikoliv menší, ač ne tak hlučné, bylo mu vykázáno nyní. Soudnictví, právo majetnosti, důchody komory královské, obchod, průmysl a všeliké živnosti míru po dlouhých bouřích měly potřebí vzkříšení, upravení a ochrany. Koruna již opět byla postavena na svých dávných základech; veřejný život národa musel teprv

dostati právní podobu podlé těch změn, které za třicet let v něm byly se staly.

Hned po korunování přikročeno k tomu dílu. Z usnešení sněmovního podlé návrhu páně správcova sřízena *revise majetnosti po celé zemi*, aby uklizena byla téměř obecná nejistota v držení statkův, spůsobená nekonečnými proměnami a převraty od r. 1419. Kdokoli nemohl vykázati se žádným zápisem na statek, jímž této chvíle vládnul, prohlášen za vlastníka neoprávněného; byl-li ten statek královský neb církevní, musel býti postoupen panu správci k ruce králově nejdéle za čtvrt leta. Pan Jiří uměl vykonati toto usnešení sněmovní velmi rychle a důkladně, a navrátil ke komoře královské drahně statkův po celé zemi. Aby pak dvůr královský mohl býti slušně sřízen a chován, vykonáno, k čemuž sněm český podával se již po deset lét: půlletní řádné důchody ze všech statkův pozemních v celém království českém ustanoveny co daň mimořádná do pokladny královy. A k onomu dávnému usnešení přidáno nyní nové, že také kapitalisté z peněz svých jsou povinni skládati na potřeby královské pololetní své úroky; též v městech zvláštními dekrety určena byla pomoc, kterouž na opatření dvoru královského přispěti museli měšťané, řemeslníci a obchodníci. Touto velikou obětí Čechové nejskvělejí vyvrátili utrhačnou lež, rozpisovanou o nich Eneášem Sylviem, jakoby chtěli krále jedině proto, aby od něho brali peníze. Jediný člověk v Čechách, který ani osobní ošemetnost a zrádu v politice české neprovozoval zadarmo, byl pan Oldřich z Rosenberka, netoliko největší boháč v koruně české, ale právě vůdce té strany, ke které za hranicemi Čech patřil Eneáš Sylvius sám. Však tento pán již dávno byl dopolitisoval, a k důraznému

nalehání páně Jiříkovu sám musel nyní vrátiti největší počet statkův královských a církevních, jichžto za nepoctivého hospodaření Sigmundova neprávě byl nabyl a jichžto držitelem až do této chvíle byl zůstal.

Aby obětivost a vlastenecký duch Čechův poznány byly úplně, připomínáme, že na sřízení a chování dvoru královského ani nežádali za nějaký poměrný příspěvek z ostatních zemí korunních, ani že tyto země z vlastního vnuknutí svého nehlásily se k opatření toho nákladu, ačkoliv uznáním Ladislava za krále byly mnohem kvapnější než království české. Obnoviv pak komoru královskou v Čechách, pan Jiří staral se pilně o prospěch její, a skládal z důchodův i z útrat účty před komisí ustanovenou od krále samého.

Aby bezpečnost života a cti, jmění a práv mezi obyvateli byla utvrzena, vypracován sněmem zvláštní nový řád policejní pro celé království. Ona doba ovšem hleděla toliko k potřebám svým vlastním: k sjednání bezpečnosti a pořádku po veškeré zemi co nejrychlejšímu. Náhle chtěla zastaviti zlo, které vzrůstalo po třicet let. Tudíž ač litujeme, přece nedivíme se, že vedlé opatření a řádův vůbec velmi prospěšných vydala také některá ustanovení, která té chvíle ovšem měla účinek žádoucí, ale již za padesát let osvědčila se co pramen neřesti tisíckráte ohyzdnější než kterou svého času sama chtěla vyklidit z vlasti české. Péče, aby zastaveno bylo potulování se po zemi výtržníkův, zahalečův a vůbec všech lidí, kteří již narodivše se ve válce a jsouce k ní najímáni od pánův a měst proti sobě stojících, v pokoji nyní sjednaném neměli ani náklonnosti ani spůsobilosti k usazení se na místě některém a k provozování živnosti neb obchodu, — zvrhla se na zákon, jímž

uvedena byla do Čech tělesná poroba lidu selského vůbec. Pokud Jiří z Poděbrad žil, ovšem i bránil i ubránil tomu, aby z nutného opatření policejního nestal se šeredný zákon zemský; ale již v šestnáctém roku po jeho smrti (r. 1487) sněmovní nález z roku 1453 zrodil zákon ve společnosti lidské nejohavnější.

Musíme při tomto žalostném předmětu na chvilku se zastaviti. Tělesná poroba lidu selského v Čechách měla dvě příčiny: války husitské a šlechtu českou. Celou smutnou věc můžeme vysloviti tak, že šlechta, která lidem selským proti sobě válčila, po skončené válce jej srazila v tělesnou porobu sobě pod nohy.

Bitva u Lipan ovšem byla svědectvím, že šlechta česká vůbec, kališnická i katolická, nebyla příliš horlivou přítelkyní politických práv lidu obecného; ale Jiří z Poděbrad postavil se mezi šlechtu a lid, a zarazil proud feudalnosti v národě českém. Teprv když za osm let po jeho smrti na sněmích českých opět dostala se na vrch šlechta katolická, kteréž nikdy nepřestaly býti vzorem následování hodným zákony, práva i obyčeje, panovavší v zemích „křesťanských“, tělesná poroba lidu selského, jsouc tehdáž pravidlem v Němcích, stala se také zákonem v Čechách, a zůstala jím až do roku — 1848.

Šlechta kališnická ovšem ani nesklesla do hrobu zároveň s velikým králem lidu, ani po smrti jeho nestala se katolickou, ale z úmysla vzdalovala se sněmův. *Proti* návrhům šlechty katolické nechtěla hlasovat, jsouc s nimi srozuměna, a *pro* ně také ne, bojíc se ještě o svou popularnost.

Povšechný pak přehled činnosti šlechty české jest tento: Roku 1487 šlechta porobila lid selský sobě a městům; r. 1547 nechala porobiti města od krále, a roku 1620 byla porobena od krále

sama..... Bohužel, že po těchto třech stupních klesal v porobu i stát český.....

Ale, jakož jsme pravili: roku 1453 sněm pražský měl na zřeteli jedině nejbližší a nejdůtklivější potřeby zemské, když ustanovil, aby všichni lidé dělní neb služební měli své pány, jimžby dělali a sloužili a nepováleli se po krčmách aneb kde jinde, takže neukázal-li by kdo poctivé živnosti a obchodu svého, měl od popravce co zahaleč a škůdce krajský považován a trestán býti.

Státnický talent páně Jiříkův přihlížel ke všem spůsobům, jimiž národ český opět co nejrychleji by mohl přidružiti se k veřejnému životu všech ostatních národův evropských. Kupectví a obchod, před válkami husitskými v Čechách znamenitě květoucí, oživeny péčí Jiříkovou téměř zázračně tak, že vynikly výše, než kdykoliv za časův minulých. Od třiceti let nebylo v Čechách kupectví a obchodu. Teprv Jiří opět sjednal po silnicích a městech bezpečí tak veliké, že ze všech zemí okolních kupci a obchodníci přijížděli na trhy české, čímž pak v Čechách spůsobena taková hojnost a laciność všeho zboží a všech potřeb obecného života, jaká nebyla ani před Jiřím ani po něm; na příklad: korec žita byl za (nynějšího) půl zlatého; šedesát krav za dvacet zlatých, sto ovec za dvanáct zlatých, žejdlík výborného vína českého za půl druha krejcaru, loket sukna za dvacet krejcarův atd.... Když pak na počátku roku 1454 po čtrnáctileté přestávce opět otevřen byl nejvyšší soud zemský a pan Jiří na králově místě se stal prvním soudcem v zemi, tu již důvěra v nový pořádek český doma i za hranicemi byla obecná a nezvratitelná; ba pan Jiří té doby již byl tak opanoval mysli i svých bývalých odpůrcův, že i synové pana Oldřicha z Rosenberka,

páni Jindřich a Jan proti vůli otce svého smířili a spříznili se opět se sestřencem a bratrem svým milým. —

Seznali jsme již při návštěvě poslův českých ve Vídni a po druhé při korunovaci v Praze, že Ladislav vychován byl v duchu protičeském. Netoliko nenáviděl kališníkův, ale ani neuměl česky. Pan Jiří jal se tudíž napravovati, v čem Eneáš Sylvius pochybil. Ladislav měl nyní zůstati v Praze tak dlouho, až by aspoň naučil se dobře česky mluvit. Tím časem — doufal pan Jiří, — že mladý král pozná také dějiny, mravy a zákony národa českého. Pročež dvůr královský osazen pouhými Čechy, mladí šlechticové předních rodův voláni do královy služby a společnosti, a sám pan Jiří netoliko ve dne byl co nejvíce možná po boku Ladislavovu, ale i v noci spával s ním v jedné komnatě.

Když pak takovou činností pan Jiřík ve věcech politických, finančních, hospodářských a národních vzbuzoval úctu k sobě i v srdci bývalých nepřátel svých: ve věcech náboženských nezavděčoval se ani kališníkům, ani katolíkům; kališníci báli se reakce, katolíci přáli si ji, a tudíž naléháno naň s obou stran k větší činnosti. Pravda, církevní otázka česká odpočívala již po celý rok. Ladislav dle závazku svého hned před svou korunovací v měsíci květnu 1453 vypravil své poselství do Říma o potvrzení jak kompaktat vůbec tak i mistra Rokycany na arcibiskupství pražské. Papež odepřel žádosti jeho, a od té doby nedělo se ani pro kompaktata ani pro Rokycanu pranic. Pan Jiří ovšem měl za to, že na ten čas vykonáno pro kompaktata velmi mnoho, když nový král toliko na základě jejich vstoupil na trůn český. Jakož pak osobou tohoto krále je viděl za ochráněny

proti domácím katolíkům a sebou samým za obhájeny se strany kališníkův, nepospíchal, aby hned prvním rokem král vydal se o ně do větších klopotův s papežem. Chtěl, aby Ladislav dříve dokonale poznal ducha českého i program český, než vystoupí na veřejnou obranu jeho. Věděl, že mladý král posud jest v Čechách netoliko cizincem ale i nepřítelem kompaktat i Rokycany, a považoval za věc národa českého příliš nedůstojnou, aby jednání o nejdražší práva jeho bylo vedeno ze samé Prahy spůsobem buď neupřímným buď slabým. V Čechách na ten čas neznamenal ani nejmenšího nebezpečí kompaktatům, a protož kvapněji dbal, aby je poznal Ladislav než aby je potvrdil papež. Však této politice páně Jiříkově nerozuměno ani mezi kališníky ani mezi katolíky; ti jakož oni byli s ní nespokojeni a projevovali svou nevoli veřejně. Kališníci obávali se, aby kralování Ladislovo nebylo podobno k časům Sigmundovým a Albrechtovým; katolíci pak mysleli, když Jiří potlačil Tábory, že povinen udusiti také kališníky vůbec.

Po zničení organisované katolické jednoty řídili katolickou politiku v Čechách poslové papežští, meškající za hranicemi království českého: Eneáš Sylvius a Jan Kapistran. Eneáš Sylvius byl pevně přesvědčen, že Jiří již co nejdříve bude „dobrým katolíkem“; protož psal mu z Vídně: „Všichni Čechové přičiněním Vaším vrátili se ku poslušenství pravého krále svého: nyní pečovati jest, aby také duchovního pána i otce, římského papeže, poslouchali aniž chtěli vidíni býti moudřejší než celé ostatní křesťanstvo. Však nevím, kdo by to lépe spůsobiti mohl, než výtečná opatrnost Vaše, o kteréž není pochyby, že jak světské tak i církevní věci dokonale říditi umí. Veliká

jest jmena Vašeho chvála jak u Otce nejsvětějšího, tak i u všech kardinalův; také čelní v křesťanstvu králové, u kterýchž Vaše sláva zvučná jest, domnívají se, že přišla již doba spojení a sjednocení království českého s jinými křesťany, aniž jinak o tom soudí, než že se stane Vaší radou a pomocí. Dovršte tedy zásluhy své a přičiňte se tím snažněji, čím větší nastala toho potřeba za dnův našich.“ Eneáš Sylvius věděl velmi dobře, kdo vlastně v Čechách vládne; mělť na trůnu českém svého vychovance, ale psal panu Jiřímu. Jan Kapistran meškaje tou dobou v Krakově, po uvedení katolického krále do Čech ovšem neměl pana Jiřího za pána již tak mocného, jakého jej seznal na Krumlově a v Mostu před dvěma léty, také nyní Ladislavovi žaloval naň a na všechny husity; ale přece i při panu Jiřím domáhal se listu průvodního do Prahy, maje za to, že nyní podlé krále katolického podaří se mu tam poslání římské. Však pan Jiří odpověděl mu, že lid český těše se z navráceného sobě přítomností královou pokoje nepřeje sobě nových svárův a bouří domácích; a Praha že má své kazatele, kteří bez hluku umějí voditi lid k pobožnosti a lásce křesťanské. List průvodní přes hranice české pan Jiří dotěrnému mnichu nedal; aby pak jej odbyl úplně, způsobil že král Ladislav napomenul jej, aby již choval se proti husitům slušněji a rozumněji. Sklamán i katolickým králem, Kapistran již počal svou proti Čechům vojnu — z Vratislavi. Toto pevné město v korunní zemi slezské bylo tehdáž již naskrze německé, a chtělo zachovati nezávislost, kteréž za bezkráloví českého plnou měrou bylo užívalo. Jiří z Poděbrad zdál se mu v tom snažení největší překážkou, pročež zahořelo k němu hněvem velikým. Tomu záhy srozuměl ještě prudší Poděb-

bradův nepřítel, Jan Kapistran i spojil se s Vratislavany k odporu proti Čechům až šílenému. Radní páni vratislavští ihned chopili se i náboženství na podporu svých plánův politických. Město Vratislav až posud bylo pověstno toliko nejvyšší netečností ve věcech náboženských a nejsmělejším povrhováním řádův církevních; však přičiněním Kapistranovým za krátký čas rozmohla se v něm nejohnivější náboženská blouznivost, která zvláště mezi lidem sprostým se jevila co šílená náruživost proti kacířským Čechům. Kapistran pomocí roznícené luzy opanoval celé město tak, že žádná rozumná a mírná rada ani neodvážila se na veřejnost. Spekulace s poslem papežovým vydařila se konšelům a předním měšťanům vratislavským velmi zle, když konečně sami museli podrobiti se divoké chátře městské, aby spasili své životy. Takovým spůsobem Jan Kapistran bezpochyby zamýšlel dobyti také Prahy a když se mu to nepovedlo, jal se štváti německou chátru proti českému národu, proti českému králi, hlavně pak proti nejhoršímu kacíři českému, Jiřímu z Poděbrad.

Pravili jsme již svrchu, že z celé koruny české toliko Vratislavané nevypravili do Prahy své posly s poslušenstvím ke králi Ladislavovi; žádalit aby král přijel sobě pro přísahu věrnosti k nim, oni že nebudou přisahati mezi kacíři. Kapistran pochválil je za tuto odpověď a sám snažil se namluviti krále Ladislava, aby učinil Vratislavanům po vůli. Však z Prahy již oznámena veliká vojenská hotovost proti vzpouře jejich. Tu zděsilo se město Vratislav: biskup Petr boje se o své statky, tajně ujel do Prahy a přisahal králi; měšťané pak v největší pokoře požádali krále, aby k nim poslal některé rady své, že do jejich rukou mu učiní poslušenství.

Z Prahy skutečně vyjeli k nim čtyři radové královští s četným komonstvem. Ale tím časem Kapistran opět byl rozbouřil město, a když radové královští přijeli, měšťané nechtěli jíti po vůli svých konšelův, pravíce, že nebudou přisahati nikomu leda králi samému a osobně. Toto potupení důstojnosti královské mělo již býti potrestáno opravdově i činěny přípravy k válečné jízdě proti svévolnému odboji. Však Ladislav nenáviděl husitství rovněž jako Vratislavané a nepospíchal s vykonáním trestu. Tudíž byl v srdci svém velice potěšen, když prodlením výpravy naskytla se příčina jiná, za kterou do Vratislavi vydal se toliko s komonstvem nikoliv s vojskem. Této doby totiž obnoveno bylo jednání o hranice mezi Čechami a Sasy, i položen sjezd čtyř panovníkův: králův Ladislava českého a Kazimíra polského, knížete Ludvíka bavorského a markraběte Albrechta braniborského na den 6. prosince 1454 do Vratislavi, aby tu učinili výpověď o věcech sporných. Král Ladislav přijal návrh tento, poněvadž jím mohl omluviti v Čechách svou povolnost k Vratislavanům a poněvadž Vratislavští přece nemohli zcela chlubiti se, že neústupností svou zvítězili nad králem. Ustanovil tedy v Praze dva šlechtice za hejtmany, a v průvodu páně Jiříkově s velikým komonstvem slavně vjel do Vratislavi dne 5. prosince. Vratislavští přece honosili se, že vyvedli krále z rukou kacířských, ačkoliv viděli, že „největší kacíř“ pan Jiří přijel s ním. Učinili králi poslušenství; ale působením páně Jiříkovým museli za předešlou vzpouru zaplatit pokuty patnáct tisíc dukátův, mimo útraty královské návštěvy. Ladislav zrušil též posavadní samostatnost města Vratislavi ve věcech zemských, a dosadil v ní na dů-

stojenství královského nejvyššího hejtmana v zemi slezské pana Jindřicha z Rosenberka (nejstaršího syna páně Oldřichova), kterýž za dvě léta uvedl bratra svého Jošta na biskupství vratislavské. Z Vratislavi jel král koncem měsíce ledna 1455 do Vídně a vrátil se do Čech až za půl třetího roku. Pan Jiří byl průvodcem jeho do hlavního města rakouského a meškaje na dvoře vídeňském několik měsíců, netoliko octnul se v proudu tehdejší největší otázky evropské a politiky světové, ale vstoupil také ve spojení s vůdci oné země, která pak v dějinách jeho co krále českého byla velmi osudnou. Tato návštěva páně Jiříkova ve Vídni byla počátkem pozdější jeho zahraničné politiky české. Kdyby Ladislav byl býval toliko králem českým, dějiny Jiřího z Poděbrad a tudíž i dějiny národa českého byly by se braly cestou zcela jinou, není pochyby že šťastnější; ale kralování Ladislavovo také v Uhrách spůsobilo Jiřímu i národu českému dědictví velmi žalostné. Ladislav dopustil se v Uhrách krvavé pomsty, a ovoce toho činu dozrálo na záhubu — nikoliv jeho rodu — ale státu českého, kterýž ani Uhrám ani rodu rakouskému v ničem nikdy nebýl ublížil....

V Čechách po všechen čas, co Ladislav z nich byl vzdálen, nedělo se nic nového ani důležitého; země česká, zvláště po navrácení se pana Jiřího z Vídně, požívala úplného pokoje. Však věci tím hlučnější děly se za hranicemi jejími. Největší tehdejší otázka evropská byli *Turci*, lid, jenž za krátký čas veškerou Evropu naplnil nejstrašnějším zděšením. Jeden z novějších dějepiscův pověděl, že bůh poslal Turky do Evropy proto, aby vyšlo na jevo, jak zkažená a špatná byla tehdejší společnost křesťanská; a pověděl pravdu. Turci oné doby byli ovšem lid netoliko rovněž hnusný a su-

rový jako nyní, ale tisíckráte divočejší, bojovnější, vražednější než nyní; však ani nebyli by vedrali se do Evropy, kdyby tehdejší křesťanský svět nebyl býval již naskrze shnilý. Dne 29. května 1453 Turci dobyli Cařihradu a vyvrátili veliké císařství řecko-křesťanské, a s počátku roku 1454 již ohrožovali zemi uherskou a zděšení letělo před nimi až na břeh Francie. Zmatek a poplach veliký rozlehl se po Evropě: zraky sta milionův lidí úzkostlivě utkvěly na dvou osobách: na papeži a na císaři německém. Hoj! což jinak vypadalo křesťanstvo evropské ještě před třemi sty lety, když z moci turecké chtělo vytrhnout hrob Spasitelův! Kam zmizel onen svatý zápal, ono nejvyšší zanícení ducha, ona ideálnost v křesťanstvu? Vražednost turecká nezničila je, ale despotism papežský i císařský a nesvornost knížat křesťanských. Což prospělo znamení kříže proti nevěřícím, když bylo již potupeno a zohaveno v boji proti věřícím? Což prospěly odpustky proti Turkům, když kouzlo jejich zničeno již v boji proti Čechům? — Proti křesťanům českým despotism papežsko-císařský vedl poslední otroky své; proti Turkům již nezbylo nic leda strašná rozervanost veškeré společnosti římsko-křesťanské. Misionářská kázaní a horlení, desátky, sjezdy a zbrojení, nářek papežův a pláč i modlitba císařova již nevzkřísily onen oheň, jímž před třemi sty lety plála srdce lidská v boji pro hrob boží a zemi zaslíbenou. Papež a císař po šest set let pracovali na duševním i tělesném zotročení křesťanstva, a konečně přivedli je na mizinu; nenadálit se bezpochyby, že ještě někdy budou mít potřebí jeho svobody a síly. Poslední zbytek mravnosti v křesťanstvu evropském zničily křižácké války proti Čechům; Turci byli příčinou, že tato bída společenstva

evropského vyšla na jevo ve spůsobě nejžalostnější.

Však abychom nikomu neublížili, nesmíme zamlčet, že křesťanská říše řecká, kterouž Turci dobytím Cařihradu vyvrátili z kořen, byla ještě mnohem spustlejší, než křesťanská společnost římská. Podvody, pletichy a nešlechetnosti všeho druhu zničily Cařihrad již dávno, než do něho vtrhli Turci...

Pan Jiří se svou poctivostí křesťanskou a genialností válečnou náhle vstoupil do shromáždění těch osob, které provozovaly politiku západní Evropy netoliko proti Turkům ale i proti národu českému. Král Ladislav dal mu totiž plnou moc, aby jménem jeho a koruny české zajel do Nového Města pod Vídní na sněm (18. března 1455), kde mělo býti rokováno o výpravě proti Turkům velikého vojska křesťanského. Ačkoliv pak na tomto sněmu přítomni byli sám císař Fridrich, důvěrník papežův, několik malých panovníkův osobně, některých jiných jednatelé, prelatův a biskupův zvláště z Němec hojně, ba i nejvýmluvnější podněcovatelé křižáckých výprav proti kacířům a nevěřícím, Eneáš Sylvius a Jan Kapistran: přece byl to sněm spíše pro Turky než proti nim. Zjevilať se na něm veškera hnilota v církevním, politickém a společenském ústrojí křesťanstva římského. Vůdci husitův a celé církevně-mravní reformace české pohled na tento sněm byl velice poučným. Vyrozuměv žalostné situaci, v které křesťanstvo římské vůbec vězelo, *pan Jiří osvědčil se na sněmu veřejně, že vytrhne osobně se vší brannou mocí království českého do boje proti nepříteli Kristovu, jakmile by mu sjednán a utvrzen byl pokoj se všemi okolními národy.*

Tímto osvědčením pan Jiří netoliko přímo vyslovil veškerou mravní bídu a skleslost kře-

stanstva římského, ale zároveň postavil národ český před nejvyšší representací tohoto křesťanstva na onen vznešený stupeň duševní síly a zdravoty, jehožto základem bylo husitství. Jaký to velebný obraz v dějinách světa! Husité, kteréž papež a císař chtěli shladiti s povrchu země, v čas nejvyšší potřeby nabízejí své hrdinské a vítězné paže na obranu všeho křesťanstva. A za jakou cenu? Za mír a spravedlnost mezi křesťany! Který poctivý člověk vůbec může slyšeti tyto věci a nepohlížeti s nejupřímnější úctou vzhůru k mravní velikosti páně Jiříkově? . . . .

Však skutek, jejž náčelník husitův žádal pro základ vší činnosti křesťanstva proti Turkům, byl tisíckráte nesnadnější než vypuzení Turkův z Evropy; byla to věc naprosto nemožná. Ani císař ani papež, obě nejvyšší hlavy křesťanstva římského, nemohli panu Jiřímu zaručiti se, že křesťané nevtrhnou na zádavy a vraždy do království českého, kdyby on se vší brannou mocí tohoto království vytáhl na obranu všeho křesťanstva!

Pan Jiří v měsíci květnu vrátil se do Prahy, seznav z blízka, čemu z daleka by nebyl uvěřil.

Pokud ještě meškal v Novém Městě, stihla tam zpráva, že papež Mikuláš V. zemřel (24. března 1455); ve Vídni pak netoliko poznal osobně nejpřednější státníky a vůdce uherské, nébrž s jedním z nich, s Mikulášem z Újlaku, vstoupil i v rodinný svazek, přijav jeho dceru Jeronymu v snoubenství pro svého syna Jindřicha. Tímto spojením pan Jiří byl uveden do politických věcí uherských ještě hlouběji než co náměstek krále Ladislava.

Jisto jest, že královské důstojenství Ladislavovo bylo v Čechách opatřeno mnohem vznešeněji než v Uhrách a v Rakousích: pan Jiří byl mnohem upřímnějším náměstkem, než Jan Hunyadi

výběrčím a než Eicinger radou královým. Jan Hunyadi sice nenamítal nic proti novému titulu svému; ale u věci samé počínal sobě jako dříve vybíral všecky důchody země uherské a neklada účtův nikomu, odbýval krále roční pensí, i nestaral se, aby Ladislav co král uherský mohl chovati slušný dvůr. Ladislav pak vida, jak i moc i důchody jeho královské opatřeny jsou v Čechách panem Jiřím, pojal k Janu Hunyadovi hněv veliký. Když pak tím časem Oldřich kníže cilský na místo Eicingrovo opět povolán byl do rady královy v Rakousích, nepřátelství mezi králem uherským a výběrčím jeho důchodův ještě mocněji podníceno, poněvadž kníže Oldřich byl v přízni s pány uherskými, kteří zjevně činili se stranou proti Hunyadovi.

Pan Jiří s nevolí patřil na tyto Ladislavovy spory v Uhrách, a nenadál se, že budou ukončeny krvavě.

Nový papež Kalixt III. důtklivým pobízením přiměl konečně krále Ladislava, že z Vídně zajel do Uher, aby se postaral o nějakou obranu tohoto království proti Turkům, kteří ssutinami států slovanských na jižním Dunaji již byli přitrhli až k jeho hranicím. Však sbíraje vojsko, Ladislav změnil úmysl svůj, a ustanovil se na tom, že dříve než proti Turkům potáhne proti svému stýci, císaři Fridrichovi, s kterýmž nikdy se nesmířil. Záští, kterýmž Ladislav vzplanul proti bývalému poručníku svému, bylo tak prudké, že nemohlo býti uklizeno ani snažnými prosbami sněmu českého a napomínáním páně Jiříkovým, jenž vypravil poselství ke králi, aby předložil jemu důležitou potřebu pokoje, zvláště v té chvíli, když oba panovníci povinni byli předcházeti příkladem svým ostatní knížata ve strojení se proti

Turkům. Ladislav raději se smířil s Janem Hunyadem a odevzdal mu veškerou uherskou výpravu proti nepříteli křesťanstva, jenž té doby již byl obklíčil srbský Bělehrad. Teprv, když srdnatý a zkušený válečník, Jan Hunyadi u Bělehradu byl svítězil (22. července 1456), Ladislav chystal se mu z Vídně na pomoc. Bylo sice již pozdě proti Turkům; ale Ladislav neustal ve zbrojení svém, nébrž ještě pilněji strojil se k výpravě do Uher, když ho byla došla zpráva, že Hunyadi dne 11. srpna náhle zemřel v Bělehradě na ránu morovou. Této chvíle chtěl Ladislav užiti, aby svému důstojenství královskému v Uhrách sjednal konečně vážnosti a moci; nyní chtěl uvázati se ve správu království uherského sám a potáhnouti k sobě všechna města i hrady, kteréž Hunyadi posud byl měl ve své moci jmenem jeho. Pročež na rychlo rozepsal mimořádný sněm země uherské do města Futaku.

Jan Hunyadi zůstavil dva syny: Ladislava a Matiáše. Oba velmi dobře znali spory nebožtíka otce s králem, a již z té příčiny nepospíchali na sněm. Starší bratr. Ladislav Hunyadi, zvláště měl velmi málo chuti dostaviti se tam, poněvadž zamýšlel po otci nastoupiti vladaření, a poněvadž mimo to velmi byl podrážděn pověstí, že král na místě jeho otce povýší svého strýce knížete cilského za nejvyššího kapitana v království uherském. Král též velmi málo důvěřoval Hunyadovcům, a volal k sobě válečníky české, kteří způsobili jeho korunování co nemluvněte, a nyní stále mu sloužili v hořejších Uhrách.

Ladislav Hunyadi konečně přijel na sněm, když dříve král listem byl jej ubezpečil, že nebude žádati na něm účtův, kteréž otec jeho zůstal

dlužen. A tím počala pokrytská hra s obou stran. Král přijal Hunyadovce velmi laskavě, a ten přísahal, že v určitém čase odevzdá králi Bělehrad i všecky zámky jeho. S knížetem cilským, jenž byl při králi, Ladislav Hunyadi rozdělil se o svatou hostii na znamení přátelství. Ale když za několik dní král s knížetem cilským a s četným panstvem českým byl vjel do pevnosti Bělehradu, kde Hunyadovci byli páni, Ladislav Hunyadi zavraždil knížete cilského a šest dní držel Ladislava krále co vězně. Jsa od dětinství vycvičen v přetvařování se a v odkládaní pomsty, král přisahal Hunyadovcům odpuštění a učinil Ladislava nejvyšším kapitanem uherským. Tou přízní a nalíčeným bratrstvím oblouzeni, Hunyadovci sprovázeli krále u veliké slávě do Budína. Tu pak opět král jsa pánem a sebrav kolem sebe všechny přátele své, sám prohlásil se za plnoletého, jenž nemá potřebí žádného ani pomocníka ani rádce v nejvyšší správě zemské, *dal Ladislava Hunyada, spanilého mládence o dvaceti čtyrech letech na budínském náměstí stíti* (16. března 1457) *a Matiáše odvedl s sebou co vězně do Vídně*, kamž kvapně odejel, obávaje se bouře zděšeného lidu uherského.

Pan Jiří, pod jehožto moudrou, poctivou a důraznou správou království české tím časem utužovalo se v pokoji a v jednotě, s pocitem velmi trpkým pohlížel na tyto skutky královy, a činil mu z nich přímo důtklivé výčitky. Poprava Hunyadova byla mu rovněž proti mysli, jako stálé nepřátelství Ladislavovo s císařem Fridrichem. Když pak zároveň seznal, že příčinou veškerého tohoto pohoršlivého chování-se králova jest společnost jeho ve Vídni, naléhal na to, aby opustě Vídeň co nejkvapněji, král vrátil se do Prahy, i hrozil, nebude-li mu přáno, míti krále po dobrém.

že přijde s vojskem do Rakous a vybaví jej živou mocí z rukou těch, kteří ho drželi.

Tato přímost páně Jiříkova způsobila, že Ladislav koncem měsíce září 1457 opět přijel do Prahy. Tenkráte měl při sobě celý svůj německý dvůr vídeňský. Šlechta česká a Pražané uvítali jej s velikou radostí a veselím. Král klaněl se všem velmi vlídně a dvorně; ale když Rokycana se svým kněžstvem vyšel jej vítat, Ladislav zaškaredil se naň a velmi mrzutě, a to teprv byv napomenut panem Jiříkem, mu poděkoval. Tato tak zjevně pronešená nechuť královna ke kališníkům vzbudila nelibost a hněv v srdci všech, jichž se týkala. Dlouhý pobyt mimo Čechy nebyl dobrou školou králi českému; o tom nejlépe přesvědčil se pan Jiří, když za všechnu svou poctivost a srdečnost konečně octnul se s Ladislavem v poměru patrně chladném....

Ladislavovi bylo sedmnácte let; již za svého pobytu v Uhrách ukončil námluvy o nevěstu, dceru krále francouzského Karla VII., patnáctiletou Magdalenu. Když pak se vrátil do Prahy, nejdříve pečoval o vypravení slavného poselství do Francie, aby nevěsta mu byla přivedena za choť. Poselství, sestávající z representantův koruny české, koruny uherské a země rakouské, k nimž přidány byly paní a panny krásné a draze nastrojené s rouchy a dary znamenitými pro vznešenou nevěstu, vyjelo z Prahy dne 10. října v sedmi stech koních a s 26 vozy, z veliké části pozlacenými. Nejvyšší purkrabí pražský pan Zdeněk ze Šternberka byl vůdcem jeho. Král chtěl panu Zdeňkovi k té cestě vykázati čtyřicet tisíc důkatův; ale pan Jiří věda, že jeho přítel pan Zdeněk neumí mírniti se v přepychu, a že komora královská nákladu tak velikému nedostačuje, dal mu

toliko dvacet tisíc. Té chvíle vzešel nad přátelstvím páně Zdeňkovým k panu Jiřímu první mráček, z něhožto za několik lét dozrála strašná bouře nad hlavou páně Jiříkovou a nad státem českým.

V Praze děly se velikolepé přípravy k svatbě. Na staroměstském náměstí dělány ohrady ke kolbám a k tancům; se všech stran sváženy zásoby špíže, potravy a vína, též roucha i ozdob všelikých. Pozváni byli císař i císařovna, a mnoho jiných panovníkův, neboť zamýšleno zároveň odbývati poradu o společnou výpravu proti Turkům. Však náhle všecko veselí změněno v žalost. Král, až posud v plném květu zdraví, mimo vše nadání roznemohl se nebezpečně dne 20. listopadu. Vyvrhly se mu na tajném místě dvě hlízy, jež on ze studu tajil. Když pak bolesti se rozmohly a nemoci přibývalo, král přes všechnu útěchu a umění lékařův viděl, že již mu jest umříti. Když pak též pan Jiří byl k němu povolán a jej těšil, on promluvil k němu takto: *Můj milý Jiří, tvou věrnost a šlechetnou cnost již dávno jsem poznal i v skutku shledal. Tys toho největší původ byl, že Čechové mě sobě vzali za krále. Nadál jsem se, že panovati budu v tom království, kteréž jsi ty mi připravil: ale jinak nebeský pánbůh míti chce. Mněť jest umříti: království v tvé ruce a moci bude.*“ . . . Pak žádal Ladislav Jiřího, aby komonstvo z Uher a z Rakous do Čech s ním přišlé propustil do vlasti jejich bez škody a ublížení. Jiří nemohl se zdržeti slzí, a slíbil vykonati vůli královu. Ladislav pak umřel třetího dne své nemoci, 23. listopadu 1457, a třetího dne pohřben v královské hrobce na hradě pražském. Účastenství při pohřbu bylo obecné a živé. Nebylo lze rozeznati, kdo více a srdečněji želel smrti královy: či domácí Čechové či přespolní Němci. Mistr

Jan z Rokycan, z jehožto rukou Ladislav ani nebyl by chtěl přijmouti koruny, a k němuž po všechen svůj život se choval nanejvýše urážlivě, v černém ornátě vedl pohřební průvod z královského hradu na Starém městě až na Hradčany, kde kapitula katolická přijala mrtvolu královu.

Král Ladislav byl mládenec krásný, vzrostu štíhlého, tváře sličné, pleti bílé s lícemi rumělnými, očí nad míru jiskřících, a hojné kadeře zlatoskvoucí zdobily hlavu jeho. Chování jeho bylo slušné a přívětivé, mravy čisté, tak že přirozenou jevil nechuť k hýření všelikému.

Ještě než se rozstonal, král Ladislav rozkázall aby vězeň jeho *Matiáš Hunyadi* přiveden by, z Vídně do Prahy. Mladík ten osmnáctiletý přijel sem právě na zejtří po smrti jeho. Pan Jiří, jenž vůbec nebyl srozuměn s politikou krále Ladislavovou v Uhrách, přijal Hunyada do domu svého, nikoliv co vězně, ale co hosta milého. Jak rychle a úplně pak k němu naklonil celé srdce své, znáti z toho, že za čtrnáct dní mu zasnoubil svou devítiletou dceru Kateřinu. —

Patříce na ukončené již kralování Ladislavovo, máme je za jednu z nejšťastnějších dob v životě našeho národa; v století patnáctém pak bylo skutečně idyllou českých dějin. Však tázajícím se, čí zásluhou to bylo, musíme povědět: paně Jiříkovou. Že Ladislav sám sebou nebyl pramenem ani pokoje ani blahobytu, osvědčilo se v Uhrách a v Rakousích; v Čechách pak byl by sám aneb s takovými rádci, jakých užíval ve Vídni a v Budíně, spůsobil ještě větší bouře než na Dunaji. Byl vychován na nepřítele nikoliv na panovníka národa českého; a maje v mysli své vštípenou svrchovanou nechuť k husitství již co dítě, co jinoch ani nedbal lepšího poznání a nebudil v Češích

ani nejslabší naděje, že co muž upřímně zasadí se o vyplnění jejich programu v otázce církevní. Kralování jeho v Čechách nebylo činností ani samostatnou ani dlouhou, ani souvislou. Z pěti let svého důstojenství královského Ladislav žil v Čechách toliko šestnáct měsíců, a za ten čas nenaučil se ani česky mluvit, ani Čechy milovat, ani v Čechách vládnout. V těchto velikých nedostatcích jeho musil zastupovati jej pan Jiří, co skutečný vladař v království českém.

Vládu zemskou na Moravě král Ladislav listem daným ve Vídni dne 17. července 1455 propůjčil *na dvě léta*, nikoliv také jedinému správci jako v Čechách, ale sboru šesti pánův, kteří společně měli spravovati zemi jmenem jeho. Ale této zemské vládě moravské nedařilo se tak šťastně, jako české; drahně šlechty na Moravě nechtěli podrobiti se rozkazům správcovského sboru, jehožto členové ovšem sami nebyli vzorem sjednocenosti ani ve věcech politických ani ve věcech církevních. Teprv za poslední doby života Ladislavova sjednána na Moravě poněkud větší bezpečnost zemská. Když pak Ladislav zemřel, již byla vypršela lhůta správcovské vlády na Moravě, a starý pan Jan Tovačovský z Cimburka, co první v bývalém sboru správcovském, ve svém důstojenství hejtmana zemského pečoval o pokoj a pořádek ve své vlasti.

Králem Ladislavem ukončena čtvrtá doba poměrův koruny české k rodu habsburskému.

Část třetí.

Král Jiří z Poděbrad.

I.

Trůn český mezi všemi trůny evropskými po všechny časy vyniká mimo jiné také tou vzácnou vlastností, že domáhalo se naň nejvíce kandidatův z národův cizích, jakmile někdy upražděn byl. Však nikdy ještě nebyl počet těch přespolních „milovníkův“ české koruny tak veliký, jako po smrti krále Ladislava. Nejvíce ovšem jako vždy bylo Němcův: tenkráte sedm. Tři z nich: členové domu rakouského, Fridrich císař, bratr jeho arcikníže Albrecht a kníže Sigmund tyrolský chtěli ještě dědit korunu českou dle úmluv Karla IV.; Vilém kníže saský, hlásil se též k dědictví trůnu českého co manžel starší Ladislavovy sestry Anny: a tři jiní knížata z říše německé nabízeli se Čechům za panovníky, líčíce neb slibujíce všeliké výhody z volení svého, — jeden z těchto, chtěje ukojiti národní rozpaky Čechův a zároveň svítěziti nad konkurenty svými, honosil se, že zná jazyk slovanský. — Mimo Němce rád byl by stal se králem českým Kazimír král polský, manžel mladší Ladislavovy sestry Elišky, však neschopný ke vládě vlastních zemí svých; a konečně podával Čechům za krále mladšího syna svého Karel VII. král francouzský, který zmařenou svatbou své dcery s Ladislavem domýšlel se býti již v jakémsi důvěrnějším a bližším spojení s národem českým. Podávaní francouzské zajisté bylo netoliko velmi skvělé a lákavé, ale i nejprospěšnější, které činiti se mohlo ..... **Však již minula na trůnu českém doba pro všechny cizince: poprvé ve svých dějinách celý národ český volil svého**

krále, a volil ze své vlastní krve; *žádný cizinec ani mocí ani sliby nebyl by tenkráte dostal se na trůn český.*

Čechové již věděli, že z vlastního rodu svého mají krále, jakého by marně hledali po veškerém světě . . . . .

Pan Jiří nazejtří po smrti Ladislavově svolal nejvyšší úřadníky a soudce zemské, a oznámil jim, že úřad správčí, v němž nebožtíkem králem byl potvrzen na šest lét, ještě nedošel, ale trvá až do letnic nejblíže příštích. O hodnosti královské ani slovem nezmínil se nikomu ani z nejdůvěrnějších přátel svých, tím méně pak ucházel se o ni veřejně; znalť již vůli národa, a neměl potřebí ani žádati ani slibovati. Nekladl ani nejmenší překážky žádnému z nápadníkův koruny české, aby cestou ústavní a veřejnou nepokoušel se o své štěstí; **nikdy neděla se volba krále českého tak správně a svobodně,** jako za správcovství páně Jiříkova.

Než poslové čeští z Francie se vrátili, ze sněmu pražského, jenž nikoliv z rozepsání páně Jiříkova ale z obyčeje starodávného se sešel v adventě 1457, napomínáni stavové všech korunních zemí, aby dle povinnosti své zůstali věrni koruně české i voláni, aby v počtu hojném dostavili se o suchých dnech postních do Prahy k sněmu, jenž *o všech potřebách* koruny české bude jednati.

Než pak tento důležitý sněm český se sešel, pokročily dějiny v království uherském. Uhři také již jako Čechové poznali, že konečně čas, aby vymkli se z moci německé, a hleděli opatřiti se králem jazyka vlastního. Vůle národní utkvěla na — Matiáši Hunyadovi, jediném synu po zemřelém správci zemském a postrachu Turkův.

Ale volení Matiášovo záviselo ještě na upokojení strany jemu v Uhrách odporné a na smíření vojenských sborův českých, kteréž již po dvacet lét provozovaly velikou válečnou moc v Uhrách na prospěch domu rakouského. K žádosti vlastencův uherských uklidil tyto překážky pan Jiří, a vyvedl Matiáše z vězení Ladislavova na — trůn uherský.

Když pak dne 24. ledna 1458 Hunyadovec skutečně byl zvolen na království uherské, pan Jiří se synem svým Viktorinem v slavném průvodu odevzdali jej šlechtě uherské ve Strážnici. Král Matiáš děkoval tu svému hostiteli za velikou přízeň a pomoc, zapsal se budoucímu tchánu svému k věčné vděčnosti a rodině jeho k přátelství neproměnnému; s obou stran stvrzena námluva svatební, ačkoli svatba sama musila býti odročena, poněvadž nevěsta ještě byla dítětem.

Do Prahy vrátil se pan Jiří právě k rozepsanému sněmu „o všechny potřeby koruny české.“ Za nepřítomnosti jeho rozproudila se vůle národní již plnou mocí svou, a přátelé jeho, z nichž nejhorlivější byli mistr Jan Rokycana mezi měšťanstvem i lidem obecným a pan Zdeněk Kostka pán na Litomyšli mezi šlechtou, očekávali den sněmu s nejblaženějším rozechvěním mysli vlastenecké. Poslové kandidatův trůnu českého přijati s velikou poctou, uvedeni do sněmu, jenž rokoval na radnici staroměstské a vyslyšeni velmi pozorně. Volba krále ovšem nebyla výslovně na programu sněmovním, ale všichni přítomni věděli, že bude jedinou prací sněmu. Ani tenkráte nejmenován zvláštní volitelský výbor, který by teprv navrhl kandidata valnému sněmu. Když pak ve čtvrtek dne 2. března přivezeny z Karlštejna listiny zemské, z kterých sněm nabyl přesvědčení, že má úplně

svobodné právo volby královské; *město Praha*, již přeplněná národem, hrnoucím se k volbě krále svého ze všech krajin země české, stala se jediným *velikým sněmem národním*; po ulicích a náměstích rojil se lid, rozjařen vědomím moci a práva národního; nadšení vlastenecké zachvacovalo srdce všech silou nejprudší, jedna velebná myšlenka rozněcovala mysli, jedno drahé jmeno tanulo na chvějících se rtech a zářilo z radostných očí všech; vždy hlučnější šumot rozvlňoval se kolem radnice, a vnikal do vnitř až k síni sněmovní; cit národa již byl napjat až po míru nejblaženější.... chvíle osudná, *nejkrásnější chvíle v celém životě národa českého* již vzešla, když po vykonané ve sněmu modlitbě nejvyšší purkrabí Zdeněk ze Šternberka, promluviv potichu s pány a několika slovy se vyjádřiv o potřebě a právu vlasti, z nenadání poklekl před dávným přítelem a hlasem nadšeným zvolal: „*Živ buď Jiří, král a pán náš milostivý!*“ Po příkladu jeho šli tudíž i jiní páni, a v okamžení jako jedním společným tepnutím srdce nejen celý sněm octnul se na kolenou před drahým vyvolencem národa, ale i vně radnice jako po vlnách šumícího moře rozléhl se nadšený ples: „*Živ buď Jiří, král český!*“

Pan Jiří u velikém rozčilení děkoval stavům, přijímaje důstojenství podávané pod výminkou, aby potom všichni bývali jemu radni a pomocni k obecnému dobrému, ku prospěchu a slávě koruny české. Tu již srdečností rozplakalo se množství přítomných; a když kdosi, jako u vytržení, zazpíval si hlasitě „Tebe bože chválíme“, sněm celý spojil hlas svůj s hlasem jeho. Současné udeření na radnici v tak řečený zvon královský dalo znamení ke zvučnému plesání lidu po náměstích a ulicích a ke zvonění po všech kostelích pražských.

Brzy na to brali se stavové průvodem slavným u velikém davu lidstva do kostela týnského, kdež činěna novému králi čest, kněži a žáci zpívali opět „Tebe bože chválíme“, a mistr Rokycana u velikém pohnutí nebesům i zemi vzdával díky, že dán vlasti panovník, jehožto vláda slibovala býti i bohu milá i národu prospěšná. Z kostela veden jest král u veliké slávě a radosti do dvoru královského (u prašné brány). Ve průvodu tom nebylo ani jezdcův, ani trubačův ani bubnův, ale píseň „Svatý Václave!“ rozléhala se po všech ulicích a ze všech úst. Pan Jindřich z Lipého co maršálek nesl meč před králem, Zdeněk ze Šternberka šel mu po boku, a první za ním kráčeli Jan z Rosenberka i Zbyněk Zajíc z Hasenburka, přední páni mezi katolíky. I bylať veliká radost věrným Čechům, a mnozí jsou plakali pro radost, že jsou již vyšli z moci německých králův, kteří jsou mysleli zle učiniti lidu českému.

Spůsob, jakýmž byl povýšen na krále Jiří z Poděbrad, nemá v dějinách národa našeho ani předchůdce ani následovníka. Žádný panovník český mimo Jiřího nevyrostl ze samého srdce národa; v žádném panovníku, cokoliv vůbec jich měl, národ český necítil se tak pravdivě zastoupena mezi ostatními národy evropskými, v žádném neviděl se tak povznešena a oslavena v dějinách jako v Jiřím; k žádnému neměl tolik vroucnosti, důvěry a lásky jako k Jiřímu.

Čechové vyvolili sobě krále. Však to byla jen polovice úlohy. Tento král, zvolený hlasem národa za velmi důležité a skvělé služby, vynikl z lidu samého. S radostí a s jásotem dána mu přednost před příbuznými nebožtíka panovníka, před císařem, králem polským, vévodou saským, kurfirsty a markrabaty i veškerým panstvem německým,

rovněž lakomým jako zpupným; nyní bylo potřebí, korunovati jej a zjistiti mu místo v lůně panovnického cechu.

Korunovati krále českého slušelo arcibiskupu pražskému. Jiří chtěl zůstati při tom ustanovení, a podniknouti korunovaci starodávným obřadem církve římské. aby opět zavděčil se pánům vyznání katolického, kteří jej ochotně byli volili na důstojnost královskou. Však od třiceti sedmi lét již nebylo katolického arcibiskupa v Praze, a kandidat husitův, k hodnosti té zvolený, posud nedošel stvrzení papežova. Jiří tudíž uchýlil se k Matiášovi uherskému s žádostí, aby k tomu svatému obřadu do Prahy poslal některého biskupa uherského. Zároveň i král i stavové oznámili papeži, císaři a knížatům okolním, jakož i stavům všech zemí korunních, co v Praze již se stalo.

Plesali-li Čechové, tož noviny jejich vzbudily city právě opačné na dvorech německých. Mimo Matiáše uherského každý měl se za uražena. Císař Fridrich připovídal se k Moravě, ale nestrojil přece žádné nepřátelství zjevné. Však bratr jeho Albrecht, nemoha skrotiti své záští, ihned se mstil na přátelích Jiříkových, jichž jen mohl dosáhnouti. Oba vévodové saští vydali protestaci k papeži, císaři a k sboru kurfirstův německých, aby nebylo dopuštěno korunování „dávného zhoubce víry katolické,“ a sbor kurfirstův aby ho nepřijal do lůna svého.

Z toho všeho můžeme srozumět, jak v tehdejší Evropě smýšleno o právích národův!

Zároveň však strojily se odpor i bouře v zemích korunních, též jedině se strany Němcův. Šlechta moravská na sněmu brněnském ovšem stěžovala sobě, že opět nebyla volána k volení

krále*), však slíbila, když král prelatům, pánům a městům katolickým pojistí úplnou svobodu náboženství a když potvrdí všechna práva markrabství moravského, že mu učiní přísahu poddanosti, jakmile sám o ni do Moravy přijede; též že dostaví se k ohlášenému korunování pražskému. Města Olomúc, Brno, Znojmo a Jihlava, z většího dílu Němci a naskrz katolíci, odepřeli poslušenství naprosto a přikázali se domu rakouskému. Ve Slezsku a v Lužici byl odpor mnohem větší. Po mnohém rokování dáno poslům českým za odpověď, že Slezáci chtějí sice věrně státi ke koruně české, ale že za krále a pána přijmou toho, koho císař a papež uznají. Toliko učenníci Kapistranovi**), město Vratislav, popuzováni od kněží na kázaních, určitě odepřeli poslušnost králi kacíři.

Tím časem konány v Praze pilné přípravy k slavnému korunování. Z Uher přijeli dva biskupové, a korunování mělo státi se třicátého dubna; však bylo odloženo o týden, poněvadž náhle vzešla nesnáz velmi povážlivá. Kardinal Karvajal přikázal biskupům uherským, aby nekorunovali krále českého, leč by jako všichni králové křesťanští prvé se zavázal přísahou k úplnému poslušenství stolice římské. Jak měla zníti tato přísaha? — Mohl král, přisahaje poslušenství, klásti sobě výminek? Bude snad musit vzdáti se práv, zjištěných husitům obecným sborem basilejským? Bude-li hájiti kompaktat, stolicí římskou popíraných, biskupové podlé povinnosti své budou musit ode-

*) Sněm, na kterém Jiří byl zvolen, a ku kterému stavové všech zemí korunních byli pozváni, byl rozepsán o „všechny potřeby koruny české.“

**) Jan Kapistran zemřel ve výpravách proti Turkům v Uhrách 23. října 1456.

přiti mu posvátného obřadu; však král, pro nebezpečí, hrozící státu, nemůže obejíti se bez korunování. Odřekne-li se kompaktat, zradí sebe sama, zradí vlast, zradí rozhodnou většinu národa, která jej povýšila na stolec královský. — Čím by byl Jiří v Čechách, kdyby přestal být vůdcem a obhájcem husitův? Čím by byl přede tváří křesťanstva, kdyby nebyl králem církví korunovaným? Na obou stranách stejné nebezpečí. Konečně po mnohých úvahách přijato znění přísahy, v kterém nebylo zmínky ani o kompaktatech ani o kalichu, ale jen závazek ku poslušenství a k jednotě u víře i k vyhlazení všelikých sekt a kacířství ve království českém. Není ovšem potřebí, abychom teprv připomínali, že král neměl ani sebe ani ostatní kališníky za sektáře nebo za kacíře.

A přece vzniklo odtud velmi trapné nedorozumění mezi králem českým a stolicí papežskou. Papež jistil, že král ve své přísaze sřekl se kompaktat; Jiří tvrdil, že ani nemohl pokládati za kacířství, co obecným církevním sborem basilejským bylo vyhlášeno za pravou a dobrou víru křesťanskou.

Mimo tuto přísahu, učiněnou králem i královnou podtají v komoře královské u přítomnosti obou biskupův a několika členův nejvyšší šlechty české i uherské, král při veřejném obřadu korunovačním složil ještě přísahu druhou, že věrně bude zachovávati všechna práva a privilegia zemská, tudíž také kompaktata. Korunování královo slaveno v neděli dne 17. května 1458. a manželky jeho Johany z Rožmitála*) v pondělí. Ani z knížat ani

*) První manželka, ušlechtilá Kunhuta ze Šternberka, s kterou pan Jiří byl vstoupil v manželství 1441, umřela dne 19. listopadu 1449, však již r. 1450 zasnoubil sobě pan Jiří opět Johanu z Rožmitála sestru pana Lva na Blatné. Rodina králova sestávala

z vysokého kněžstva zahraničných nikdo nebyl přítomen slavnému obřadu a hodům korunovace; však tím hojnější a radostnější bylo účastenství jak šlechty české i moravské tak i lidu obecného. Jakož jsme již pravili, posvátný obřad konán způsobem římským. Katolická kapitula pražská neměla ani nejmenší příčiny, aby opět opustila své sídlo, když po smrti katolíka na trůn český dosedl největší kališník, i byla účastna všech církevních výkonův při korunování. Katolíci vůbec vynikali při korunování nejpřednějšími hodnostmi a stáli všude na prvním místě. Ve slavném průvodu, kterým nový král na hradě pražském hledán a do kostela sv. Víta veden byl, nesli Zdeněk ze Šternberka korunu, Jan z Rosenberka žezlo a Jindřich z Michalovic jablko zlaté před ním, a jemu po boku kráčeli oba biskupové uherští. Veliká moc předpisův náuky hvězdářské nad myslí královou zjevila se v kostele, kdež musilo čekati se asi hodinu na znamení, kterým teprv dovolilo se vložiti korunu na hlavu jeho. Při skvostné tabuli, která následovala v paláci na hradě, opět přední páni čeští konali své povinnosti. Strojeny při tom rozličné kratochvíle, tance i divadla; radost a veselí panovalo u všech přítomných, jakoby jim prý již získán byl celý svět.

Starý pan Oldřich z Rosenberka hněval se velice a dlouho na svého syna, pana Jana, že pomáhal voliti Jiřího za krále, a že v průvodu

---

té doby již ze čtyř synův a tří dcer: Bočka (16letého), Viktorina (15), Jindřicha (13), Kateřiny (10), Zdeny (9), Hynka (6) a Lidmily (4). Prvorozenec Boček chován v rodině jako na zapřenou, nejsa dostatečným na rozumu.

korunovačním svou ochotu k němu tak slavným způsobem byl projevil; dle zdání páně Oldřichova měl pan Jan sám státi se králem českým.

Korunování obřadem římským a přítomnost předních šlechticův katolických získaly králi kališníku poslušenství netoliko všech českých, a i většiny moravských katolíkův; ba sám olomúcký biskup Tas z Boskovic ochotně přijal na sebe důležitý úřad kancléře královského na Moravě.

Nejprvnější skutek králův bylo vypravení poslův do Říma, aby dle přísahy své se osvědčil papeži, že chtěl mu býti synem věrným a poslušným a hleděti hlavně k odražení a vyvrácení vždy hrozivější moci turecké; zároveň pak prosil, aby papež přispěl k upokojení mysli některých jeho poddaných. Papež Kalixt III. byl povahy velmi mírné a dobrotivé, již za krále Ladislava upřímně přál sobě smíření s Čechy, a kdyby nebyl býval v tomto šlechetném úmyslu maten, zdržován a okřikován oběma kardinaly svými, Eneášem Sylviem a Janem Karvajalem, kteří meškajíce stále jako na stráži nedaleko hranic českých, dopisovali mu o kališnících nejšerednější lži, jistě byl by zabránil velikému pohoršení, kteréž oběma jeho nástupci dáno bylo všemu křesťanstvu. K panu Jiřímu již co správci papež Kalixt III. choval se velmi vlídně, a zvláštní bullou vzdal mu velikou pochvalu za uvedení země české v pokoj, jednotu a pořádek. Nyní pak přijal posly jeho se srdečnou radostí, a maje úplnou jistotu, že nyní již pomocí Jiříkovou národ český na dobro smířen bude s Římem, nedlouho před smrtí svou († 6. srpna 1458), poctil jej bullou, nadepsanou dle obyčeje „*nejmilejšímu synu Jiřímu, králi českému.*“ Papež Kalixt III. byl tudíž první, jenž za hranicemi koruny uznal Jiřího za krále českého.

II.

Jakmile obecně se rozhlásilo, že Jiří byl korunován dle obřadu římského, uznali jej za krále všichni katolíci čeští po celé koruně; ale Němci musili býti k poslušenství přivedeni zbraní. V království českém té doby Němcův nebylo leda úzkým pruhem po hranicích saských, tudíž celá země po korunování stála v poslušenství krále. Však na Moravě kvetlo němectví i po válkách husitských velmi bujně v městech Olomouci, Brně, Znojmě a Jihlavě; Slezsko pak a Lužice byly již valně poněmčeny.

Mimo tuto nehodu národní bylo ještě samo právo královské v obou Lužicích králem Sigmundem za peníze zastaveno knížatům německým. Nynějším držitelem tohoto práva byl Fridrich markrabě braniborský, od něhož král Jiří teprv roku 1462 je vyplatil a země lužické s královstvím českým opět spojil.

Odpor německých měst na Moravě byl podněcován od Albrechta rakouského; ve Slezsku pak a v Lužicích měl příčiny rozmanité: knížatům se příčilo, že muž rodu nižšího měl státi se jim pánem, prelatům, že králem měl býti kacíř, a městům, že jim měl rozkazovati Čech a Slovan.

Král Jiří vytrhl vojensky proti německým městům moravským. Až na *Jihlavu*, proti které musilo býti užito velikého důrazu válečného, vzdala se mu všechna bez boje, a celé markrabství slíbilo mu co panovníku svému poslušenství na sněmu brněnském. Výpravu do Slez, ačkoliv listem papeže Kalixta III. také již tam byl vzešel obrat jemu příznivý, odložil k době příhodnější, jsa

velmi pilně volán na sjednání pořádku do — Rakous. Císař žádal jej sobě na pomoc proti oběma svým bratrům Albrechtovi a Sigmundovi, nemoha shodnouti se s nimi o dědictví po Ladislavovi v zemi rakouské. Jiří ochotně užil této příležitosti, jednak aby zavděčil sobě císaře, jednak aby potrestal Albrechta za podněcování a podporování vzdoru Němcův na Moravě. I přišel s vojskem velikým až k Vídni a upravil císaři bezpečné panování v zemi rakouské. Fridrich byl nade všecku míru ješitný a Jiří uměl velmi opatrně užiti jeho slabosti ku prospěchu koruny české. Sešed se s ním poprvé, muž z obce do bleskuplné výše vyniklý, bez dynastické minulosti a slávy, ale nešený vítěznou mocí národní poklonil se před nejvyšším důstojenstvím starosvětským s mocí však již valně zašlou a chatrnou, a za příčinou Slezákův i Lužičanův přijal od něho korunu českou v léno, chtěje tímto titulem beze všeho boje navesti je k poslušenství a k věrnosti korunní. Však jakkoliv prokázal císaři služby velmi platné a podstatné, plného a přímého uznání svého titulu královského tenkrát při něm ještě nedošel.

Ani sousední panovníci němečtí na sever a na západ, ačkoliv viděli, jaké dobrodiní byl učinil císaři jejich, neuznali jeho důstojnost panovnickou, až sami musili hledati přízně a moudrosti mohutného krále českého. Dynastové němečtí brzy jali se prositi Jiřího, aby obnovil také celou říši německou, která té doby již byla toliko hromadou mocnářských sousedův druhu nejrozmanitějšího, velikých, malých i nejmenších, vévod i knížat, arcibiskupův i biskupův, markrabat, falckrabat a lantkrabat, opatův i abatyší, hrabat, pánův, rytířův i svobodníkův, ba i obcí městských a selských bez počtu, kteří poslouchali císaře jen pokud sami

chtěli, a mezi sebou na vzájem v nejkrutějších sporech a v nejhnusnějším sobectví žili, jsouce úplně prosti všeho ducha vlasteneckého, a vlékajíce za sebou roztrhané úvazy státní. Rozervanost a znemravnělost říše německé ovšem již byla vyšla na jevo ve válkách proti husitům; však od té doby vzmáhala se stále, a Turkům příslušť zásluha, že ji postavili na veřejný pranýř všeho dějinstva.

Skleslost císařství německého konečně byla poznána obecně; knížata sváděli vinu na císaře, císař na knížata; vedlé obou pak byl malý kruh *vlastenců*v, kteří viděli, že vinni jsou i císař i knížata, a kteří jali se hledati spásy vlasti německé při králi — českém. Divný to zjev, že vlastenectví německé nebylo vzbuzeno strašnými porážkami doznanými vlastenectvím českým, ale sobectvím a zdivočelostí svých vlastních panovníkův. Hlavně proti císaři hnal se proud vlastenectví německého, a Čechové měli spasiti říši, která ještě před dvaceti léty hledala největší slávu svou v úplném zničení a vyhlazení jejich.

Druhá nejvyšší moc oné doby, papežství římské, po stoletém klesání také již byla octnula se v hlubokém ponížení; ale téhož roku, když Jiří dosedl na královský trůn český, povýšen byl také na stolici římskou muž, nejspůsobilejší k obnovení a vztýčení dávné papežské právomocnosti a slávy, týž *Eneáš Sylvius Piccolomini*, jejž poznali jsme nejlépe na sněmu benešovském, a jenž co papež dal sobě jmeno *Pius II.* Jakož pak národ český od padesáti lét přispíval k seslabení absolutismu papežského nejmocněji ze všech národův křesťanských, a jakož král Jiří vymanění myslí křesťanských z neobmezené vůle papežovy a císařovy měl za hlavní voditko své politiky,

tož nový papež a král český šli přímou cestou proti sobě a sražení jich bylo neodvratitelno.

Dějiny střední Evropy nyní skutečně soustředily se kolem koruny české a Říma, kolem krále Jiřího a papeže; a všechny otázky souvěké rozřešovaly se přízní či nepřátelstvím mezi Římem a Prahou.

Král Jiří a papež Pius II., náčelník husitův na trůně českém a bývalý tajemník sboru basilejského na stolici římské, tenť zajisté neobyčejný obraz. Pomníme-li, že tito dva mužové, nadšeni touže snahou po upokojení křesťanstva, strojí se k zápasu na život a na smrť, a že počínají boj, neukončený ani posud, tož seznáme, že tato jest nejtragičtější část veliké tragedie husitské.

Za prvních tří lét papežování Pia II. král český i papež tajně připravovali se k zápasu, jakoby jeden se bál druhého. Každý přičiňoval se, aby získal co možná nejvíce spojencův proti druhému, jakož aby odstranil vše, cožkoli by mu mohlo býti na překážku vítězství. Oba nástupcové papeže Eugenia IV. váhali vysloviti se určitě o kompaktatech, a tento spůsob snad byl nejlepší, aby vyhlazena byla památka nejpohoršlivější doby v církvi Kristově. Neboť jak by bylo lze dotknouti se těchto otázek a neobnoviti ve světě křesťanském památku dvou papežův a dvou sborův církevních, kacеřujících jedni druhé? Když Kalixt III. přijal od Jiřího dosti neurčitou přísahu, tvářil se, jakoby ani nevěděl o přísaze velmi jasné, kterouž nový král český před veškerým národem se osvědčoval, že bude hájiti usnešení obecného sboru církevního. Stařičký papež poslechl vnuknutí zajisté velmi prozřetelného a snad i rozpakův svědomí. Však brzy jiný papež byl méně rozpačitým. Již z těch listův, které co jednatel dvora císařova a

později papežova posýlal o věcech českých do Říma za Mikuláše V. a Kalixta III., snadno srozuměti, s jakými úmysly o církevním programu národa českého Eneáš Sylvius vstupoval na stolici sv. Petra.

Pius II. byl ještě rozhodnějším odpůrcem koncilií církevních, než všichni předchůdcové jeho. Věděl, že církev římská má potřebí drahně oprav; ale nechtěl, aby tyto opravy se staly někým jiným leda papežem samým, tak aby neobmezenost papežova ani žádným dobrým skutkem nebyla uvedena v pochybnost, tím pak méně aby jím byla porušena. Eneáš Sylvius byl účasten všeho odporu, jejž sbor basilejský strojil dvoru římskému. Však sotva se stal papežem, týž člověk jednal s důrazným chvatem proti usnešením sborovým. Bylo by zajisté spíše slušelo se, aby šetřil aspoň nějaké mírnosti k těm, kdož smýšleli ještě dále tak, jako smýšlel druhdy on sám; trpká horlivost jeho proti bývalým citům vlastním není mu ke cti. Při tom ovšem dlužno pověděti, že Eneáš Sylvius patří k nejučenějším mužům své doby, a že i co dějepisec národa českého pojistil sobě vděčnou v mysli naší paměť. Sláva jeho nebledne ani podlé výtečných Řekův, které Mikuláš V. za nesmírné oběti převedl do Italie po záhubě Cařihradu . . . . .

Nejvyšším účelem krále Jiřího bylo opatření kompaktatům stvrzení a dokonání v Římě a sřízení církve české podlé nich. Však s tímto programem král Jiří nechtěl býti ve společnosti křesťanské ani podivínem ani výtržníkem; chtěl provesti jej v souhlase s ostatními sousedními panovníky křesťanskými. Pročež velmi ochotně vstupoval s nimi v spojení politické, ba ještě raději v přátelství osobní a rodinné.

Vypravovali jsme již, že svou dceru Kateřinu zasnoubil s uherským králem Matiášem. Toto spojení stalo se mu ze všech nejosudnějším, poněvadž král Matiáš mimo matku svou stal se konečně úhlavním nepřítelem každému příteli a dobrodinci svému. Dějiny uherské měly tenkráte společný základ s dějinami českými. Tu i tam byla sřízena vláda monarchická na nejširší půdě demokratické; králové Jiří a Matiáš povýšeni byli na trůn mocnou vůlí lidu obecného, Jiří za vlastní zásluhy, Matiáš za otcovy. I v tom byli k sobě oba králové podobni, že valná část domácí šlechty ze žárlivosti stavovské spikla se proti nim: proti Jiřímu později, proti Matiášovi dříve.

Matiáš již za dva měsíce po svém korunování spatřil proti sobě sřízený spolek šlechty, která sice také byla dala mu hlas při volbě, ale která doufala, že vedlé mladého krále bude panovati sama. K těmto nespokojencům přidružily se pak válečné sbory české, jichžto odpor proti Matiášovi Jiří ještě co správce byl utišil, a Mikuláš z Újlaku vévoda sedmihradský, který svou dceru Jeronymu již r. 1455 byl zasnoubil Jindřichovi, synu páně Jiříkovu z Poděbrad. Těmito převraty utrpělo přátelství mezi královskými dvory českým a uherským, a na místo laskavosti a přízně nastoupila netečnost a odcizení. Odpor jednoty panské proti Matiášovi byl tak opravdový, že nespokojenci již jali se žádati krále českého, aby buď sám na trůn vlasti jejich vstoupil aneb aby jim k němu dal některého ze synův svých. Mikuláš z Újlaku přímo namlouval Jiřího, aby ujal se vlády uherské k ruce syna svého Jindřicha, kterýž již byl po některý čas meškal v Uhrách u budoucího tchána svého. Však Jiří zamítl od sebe všechny tyto návrhy, načež jedni z nespokojencův

vrátili se ke králi Matiášovi, druzí pak, a tož právě strana Újlakiho, zvolili na království uherské — císaře Fridricha, který přijav to volení (4. března 1459) psal se od té doby králem uherským.

Však touha trůnu uherského brzy přivedla císaře na veliké rozpaky. Sám původce jeho zvolení na království uherské, vévoda z Újlaku, opustil jej z příčin politických, a druzí páni uherští proto, že podlé zvyku svého choval se k nim rovněž zpupně jako lakomě. Osamotnělý císař bál se nyní pomsty Matiášovy a v tomto strachu jal se volati za pomoc náčelníka kacířův. Nabídl se králi Jiřímu, že netoliko uzná jej za krále českého, ale že vstoupí s ním i v nejužší svazek přátelský, bude-li mu pomocen proti Matiášovi; ba za některý čas císař již tak byl poděšen válečnými přípravami Matiášovými, že na rychlo prosil Jiřího k osobnímu sjezdu do Brna. Jiří přijel v měsíci červenci, a tu císař s velikou milostí a ochotou uznal jej za krále českého pravého a nepochybného a byl velice rád, že Jiří mu sjednal — příměří s Matiášem. Vděčnost a přízeň, kterouž císař přilnul k Jiřímu, byla tak veliká, že psal i Vratislavským, aby ho co pána svého poslušni byli. Jiří sám doufal, že jeho spojení s císařem nebude zrušeno v tomto životě.

Naděje jeho, že bude kralovati v koruně české klidně a šťastně, rozmnožila se téhož roku 1459 velice, když již v dubnu byl vstoupil s knížaty saskými a braniborskými ve smlouvy důležité rovněž pro korunu českou jakož pro rodinu svou. V jednání s těmito sousedními panovníky německými Jiří byl uveden dvěma příčinami. Předně aby konečně uklidil všechny důležitější rozepře o hranice mezi Čechy a Sasy, a za druhé, aby vyhověl přání vlastenců německých, hledících k němu

s velikou důvěrou, že co tak slavně podařilo se mu v Čechách, totiž obnovení pořádku ve věcech státních i společenských, provede také jim v říši německé. Dne 7. dubna 1459 Jiří v průvodu svého syna Viktorina a předních pánův českých a moravských slavil svůj neobyčejně nádherný královský vjezd do města Chebu a za několik dní vítal tam své hosti: všechna knížata saská a braniborská, načež pak dne 25. dubna staly se smlouvy přátelské mezi panujícími rody českým, saským a braniborským. Nejprvé *urovnány dávné pře mezi Čechami a Sasy o hranice zemské*, a pak na utvrzení a zachování pokoje a přátelství umluvena *dvojí svatba* mezi rodem saským a českým: jedna královy dcery Zdeny s Albrechtem synem saského knížete Fridricha, druhá králova syna Hynka s Kateřinou dcerou knížete Viléma. Všichni knížata saští zavázali se králi Jiřímu a koruně české smlouvou věčnou k obapolné přízni a lásce i k obraně a pomoci proti každému člověku; i odřekli se všech nárokův a práv, kteréž měli neb míti mohli ke koruně české a zemím a statkům jejím v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v Budišinsku a Zhořelsku i v dolní Lužici. — Obě nevěsty, jsouce ještě děti, měly v měsíci listopadu býti přivedeny do Chebu a tu odevzdány novým svým rodinám.

Také celý dům braniborský téhož dne vstoupil s králem Jiřím v přátelství.

Tyto smlouvy chebské byly pro Jiřího za hranicemi a mezi současnými panovníky tímtéž skutkem, jako zvolení jeho na radnici pražské v národu českém; byltě jimi uveden *v panovničí cech svého věku*, a to byl skutek velmi veliký a rozhodný.

Vše, co v Čechách od padesáti lét bylo se

stalo, čím Čechy od sousedních zemí se lišily a proti čemuž tyto země s nejurputnější zlobou ze všech sil svých byly bouřily, uznáno nyní samými panovníky těchto zemí za oprávněné a platné; král český, dítě a vůdce největší národní a církevní revoluce, která ve společnosti křesťanské byla vzplanula až po tu dobu, uveden jimi do spolku panovníkův, kteří seděli na trůnech toliko co narození páni svých poddaných (svého národa) a co narození nevolníci svých představených (papeže a císaře). Smlouvami chebskými byl *první* „kacíř" panovníky katolickými uznán za oprávněného držitele křesťanského trůnu. Císař Fridrich prohlásiv Jiřího v měsíci červenci téhož roku na sjezdu brněnském za pravého a nepochybného krále českého, jednal netoliko po příkladu knížat saských a braniborských, ale již co svak krále Jiřího, neboť sestra jeho byla matkou Arnošta i Albrechta knížat saských a pak Amalie a Anny, z nichž první byla manželkou Ludvíka bavorského, druhá Albrechta braniborského.

Toto rodinné spojení Jiříkovo s nejpřednějšími panovnickými domy katolickými mělo veliký účinek v politice — papežově. Pius II. jednak byl uveden jím na rozpaky, jednak vážil z něho dobrou naději.

Hned po korunování Jiříkovu byl vypravil se děkan kapituly pražské Václav z Krumlova do Říma pro naučení, jakby měl chovati se ke králi.

Pius II. jal se jednati tak, jakoby sebou samým se rozumělo, že Jiří přísahou svou se odřekl kalicha i kompaktat, i potvrdil Václava z Krumlova za administratora arcibiskupství pražského s takovou mocí, že tento vrátiv se domů, počal provozovati vládu také nad duchovenstvem kališnickým. Z toho ihned vznikla v Praze bouře,

která jedině rychlým přičiněním královým udušena byla. Při této příležitosti nejvyšší purkrabí Zdeněk ze Šternberka, nyní hlava katolíkův, poprvé vystoupil proti Jiřímu, vykládaje přísahu jeho složenou před korunováním v tenže smysl, jako papež a katolická kapitula pražská. Jiří pak odpověděl mu, že zná své povinnosti ke stranám oběma, a že chce i musí plniti je zároveň.

Také ještě před novým rokem 1459 král Jiří vypravil své poselství do Říma, aby novému papeži netoliko učinil poslušenství a osvědčil se ochotným, že vyplejе bludy kacířské v zemích svých, ale aby zároveň se omluvil, že pro vzpouru některých svých poddaných (Vratislavanův) nemůže osobně dostaviti se do města Mantuy na sjezd, jejž papež na místě nenáviděného koncilia církevního byl rozepsal toliko mocnářům křesťanským na poradu o vypravení velikého vojska křesťanského proti Turkům. V čele královského poselství českého byli vyšehradský probošt Jan z Rabšteina, a doktor práv Fantinus de Valle, Slovan z Dalmacie, nazývaný krátce *Fantin*. Za nimi pak ihned přijeli také poslové katolické jednoty slezské k papeži, se snažnou prosbou, *aby arcikacíře Jiřího neuznával za krále, i aby Slezany vůbec sprostil všeliké povinnosti k němu.*

Papež v první chvíli neučinil nic rozhodného. Přijal sice posly pražské, znaje je co dobré katolíky, ale s poselstvím jejich nebyl spokojen, proto že prý přineslo poslušenství toliko od krále a ne od celého národa. Ani nepřijal je co posly krále nýbrž toliko království českého, aby tím veřejně naznačil, že ještě neuznával Jiříka za krále. Psal též ihned katolickým šlechticům českým, aby napomenuli Jiřího, *kteréhož za pána svého uznávají*, by v tom, co se dotýče jednoty víry katolické,

prospěchu náboženství a pokoje i svornosti téhož království, tiše a pokojně se choval. — Slezany pochválil, že chtějí poslušni býti jedině toho, kdo k poslušenství jejich má právo, a Vratislavany napomenul, aby nedali zvrátiti se ve své pevnosti u víře. Tak Pius II. spěchal dáti dosti významná pokynutí všem buď již zjevným nebo posud tajným odpůrcům krále Jiřího; toliko *jemu samému nedal psané odpovědi žádné, aby titulu královského nemusil mu ani dáti ani odepříti.* Slezané ovšem jeli domů s velikou radostí; z poslův českých zůstal co jednatel královský na dvoře papežově doktor Fantin.

Papež setrval ve své nerozhodnosti ke králi Jiřímu až do té chvíle, co dověděl se o spříznění se jeho s dvory saským a braniborským, a o smířlivém prostředkování jeho mezi císařem Fridrichem a králem Matiášem. Tu počal jeviti k němu přízeň dosti velikou a patrnou. Příležitost k tomu obratu v mysli papežově poskytlo město — *Vratislav*, které jediné z celé koruny české zjevně odepřelo a posud odpíralo poslušenství králi Jiřímu.

Vzpoura vratislavská nemá sobě rovné v dějinách evropských. Poznali jsme již za krále Ladislava, jaký duch vládnul tím lidnatým a opevněným městem slezským. Po smrti Ladislavově nenávist proti Čechům a zvláště proti Jiřímu vzplanula v něm ještě mnohem zuřivěji. Dračí símě Kapistranovo stálo v plném květu. Jakkoliv při papeži a před světem vůbec zastírali se svou horlivostí u víře katolické, však v pravdě obyvatelé vratislavští nenáviděli Čechy z příčin národních, a tato nenávist byla provozována se vzteklostí tím větší, čím rychleji vláda celého města upadala v ruce divoké a surové luzy a spustlého

kněžstva. Není v dějinách příkladu takové bouřivé a neřestné kněživlády. Předním strůjcem jejím byl kazatel Bartoloměj, veřejný prostopášník, který umíraje poručil všechno své jmění nejpověstnější nevěstce vratislavské. Vedlé něho pak vládli úmysly chátry městské toliko ti farářové a mniši, kteří na kázaních svých co nejvztekleji bouřili proti Čechům a Jiříkovi. A rozdrážděná Kapistranem surovost tohoto lidu měla potřebí stravy již velmi pepřené, na příklad: „Jiří nemodlí se bohu, ale svému arcikacíři Rokycanovi, a nemyslí než jakby vyhladil se světa víru křesťanskou a vyhubil vyznavače její; jest ukrutnější než Nero; jest tím velikým drakem, jenž pokálel církev jedem svým; jest dravým vlkem, zlodějem a vrahem, jenž se vedral do ovčince páně; jest lvem hrozným, jenž drápy svými zuřivěji než Turci chce roztrhati nesešívanou sukni Kristovu.“ Vedlé takových kázaní chrámových ani nesměl hlesnouti nikdo vzdělaný a rozumný, ba běda tomu, kdo třebas jen posuňkem dal na sobě znáti, že nehorlí proti Čechům a králi jejich. Kněží kázali, aby lid nespoléhal se na nikoho a nedůvěřoval leda sobě samému; proto všude číháno na zrádce, a za dobrého křesťana i za pravého přítele města považován jedině, kdož v krčmách nejlépe popíjeti a Čechům spílati uměl.

Král Jiří byl odebral se do Slezska koncem měsíce srpna 1459, učiniv všeliké přípravy k zastrašení vzpoury vratislavské. Chtěl totiž přece raději podrobiti sobě odbojné město smlouvami než mečem, poněvadž sebe cvičenější a silnější vojsko proti pevnosti tak veliké velmi málo prospívalo bez umění dělostřeleckého. A v tom snažení jeho spatřil papež vhodnou příležitost, aby mu dal na jevo, jak mu jest nakloněn co svakovi císařovu a

knížat saských i braniborských. Vydal psaní k biskupovi, duchovenstvu i veškeré obci vratislavské. Zjevně vyslovil svou nelibost nad vzpourou městskou, a chtěl, poněvadž král slíbil vypraviti posly své k sjezdu mantuanskému, aby oni učinili totéž, pak že bude moci jednáno býti o smíření jejich a o výpravu proti Turkům. Tím časem *přikazoval přísně, aby přestalo v městě všecko hanění a pomlouvání osoby královy, ale aby raději plnili čím jemu povinni jsou; neb král že co den osvědčuje se v poslušenství a věrnosti ke stolici apoštolské.*

Srovnávajíce tato slova papežova s napomenutím s kterým poslové slezští vrátili se z Říma před půl létem, opět vidíme, jak kolísavý byl papež ve svých zásadách mravních a oč více přihlížel k osobám než k věcem. Byloť to patrno též z listu, jejž zároveň byl poslal králi Jiřímu. Sliboval, že poslové čeští k sjezdu mantuanskému budou přijati čestně, jakož sluší na posly *královské.* Omlouval se, že Slezany nikdy ani slovem ani psaním nepopouzel k odboji; cožkoli jim psal, bývaly prý toliko útěchy (!) v jejich zármutcích (!) A žádaje nyní na krále, aby nepodnikal válku proti nim, nečiní prý se soudcem mezi ním a jimi, *ani prý nechce uvoditi v pochybnost jeho práva královská,* ale že přeje si toliko přátelské srovnání mezi křesťany. Aby Vratislavané byli uvedeni do poslušenství králova, vůbec prý není věcí papežovou, jenž nestará se o politiku ale toliko o spasení duší.

Uvidíme, jak velice papež opět odchýlil se od tohoto učení svého za krátký čas; jak příliš staral se o politiku a jak málo o spasení duší!

Však ve Vratislavi nic neprospělo napomínaní papežovo ani příklad biskupa Jošta z Rosenberka (syna páně Oldřichova), jenž vrátiv se od papeže

veřejně osvědčil králi svou věrnost. Ani mírné pokusy okolních knížat a prelatův slezských, kteří také již byli učinili poslušenství králi českému, neměly při rozlícené chátře vratislavské žádoucí účinek. Konečně dne 3. října přijel vratislavský biskup Jošt sám s listem bezpečnosti opět do města, ukazoval lidu bully papežské, napomínal jmenem císařovým a papežovým k poslušenství, hořlil a přikazoval co duchovní otec města, káral kazatele a mnichy, kteří sváděli lid ke svévoli, hrozil i klatbou církevní; ale vše nadarmo. Kněži sice umlkli před ním; ale když se byli rozešli po městě, rozbouřili hněvy zase, volali že i biskup jest Čech, a tudíž ne-li sám kacíř, aspoň přítel kacířův, že papež byl od něho podveden, a proto že poselství zvláštní musí být k němu vypraveno s lepším naučením o nešlechetnosti české. Biskup opustil šílené město, nic nepořídiv.

Král pak dle slibu daného papežovi nechtěl proti odbojníkům užiti veškerého důrazu tehdejšího válečnictví a maje sobě již všechno ostatní obyvatelstvo slezské úplně oddané, ani nepospíchal na pokoření slepé luzy vratislavské. Opustil zemi slezskou a pospíchal do Čech, kamž volaly jej umluvené *svatby s domem saským*. Dne 11. listopadu 1459 konány vzácné slavnosti v městě Chebu. Král i královna přibyli sem se svými dětmi, jsouce sprovázeni mocnými pány, vznešenými paními a třemi tisíci statečných rytířův. Oba vévodové saští, Albrecht i Vilém, oba markrabata braniborští, vévoda bavorský, arcibiskup magdeburský, všichni s komonstvem velmi četným a skvělým do několika tisíc koní, zavítali co hosté krále Jiřího. Též vyslanci a radové knížat okolních dostavili se, aby osobně poznali krále českého, o jehož moudrosti a spravedlivosti již rozhlášena byla

pověst po celé říši německé. Kněžna Zdena, majíc teprv deset lét, arcibiskupem byla oddána knížeti Albrechtovi i stala se pramáti nynější královské rodiny saské. Němci brzy jali se chváliti její nábožnou mysl, jakož i lahodu a jemnost mravův.*)

Kateřina, šestiletá dcera saského knížete Viléma přijata téhož dne do královské rodiny české co nevěsta nejmladšího králova syna Hynka, jemuž té doby bylo teprv sedm lét; i přivezena do Prahy, a za čtyři léta již německy ani neuměla.

Však vedlé hodův svatebních nezapomínáno v Chebu na politiku. Z lůna zmatkův německých obráceny byly důvěrné zraky všech vlastencův ke králi Jiřímu. Drahně velmi mocných pánův německých pilně doprošovali se ho, aby se nezastavoval na své skvělé dráze v Čechách, ale aby se stal také smírcem knížat německých, aby vyhladil neřesti a sjednal jednotu v Germanii, která roztrhána svévolností a řevnivostí svého panstva, řítila se v sutiny. Tato odvážná vyzvání vznášena byla ke králi českému také nejvýtečnějšími současnými státníky a diplomaty evropskými.

Diplomacie nebyla od věkův politickým sborem, v němž každý stát neb každá vlast má své jednatele. Diplomacie v té spůsobě, v jakéž ji známe nyní, počala roditi se teprv v století šestnáctém a teprv po mnohých převratech dospěla v nynější své sřízení. Za doby krále Jiřího vysoká diplomacie evropská byla v rukou skromného počtu učenců, výtečných právníkův, mistrův obecného práva,

*) Němci jí říkali Sidonie. Pochována jest v chrámě *mišenském* pod náhrobkem velmi pěkným. Podoba její vyobrazena litinou kovovou a německý nápis praví, že roku 1510 v pátek večer na den Hromnic umřela vysoce urozená cnostná kněžna, paní Zdena rodem z Čech, již co vdova.

kteří nebyli nevolnými služebníky některé země nebo vlády, ale kteří zabývajíce se osudy evropskými, střídavě nabízeli a propůjčovali se službami svými knížatům, do nichžto mohli nadíti se uskutečnění svých programův. Něco podobného zachovalo se v Němcích až na naši dobu; za naší paměti žádáno zkušených a nestranných právníkův v Göttingách, v Lipště a v Heidelberku od cizích mocnářův za radu a soud v otázkách evropského práva. Však právníci v století patnáctém nebývali žádáni za radu toliko v příčině neobyčejné, ale byli rozhodnými a stálými vůdci té nespoutané diplomacie, která pracovala na upravení pokoje a sjednání rovné váhy v Evropě. Také na dvoře krále Jiřího zavítávali tři takoví diplomati, jeden Francouz a dva Němci. První z nich byl *Martin Mayr*, jeden z předních vlastenců německých svého věku, netoliko statný obhajce práv svého národa proti Římu, ale i upřímný horlitel pro obnovení pořádku a moci v říši německé. Jednou napsal svou jadrnou latinou:

Marně budou voláni Němci do boje proti Turkům, pokud budou strachovati se jedni druhých. Bohužel celá říše tak jest odevšad zmítána i roztroskotána, že již nikde dohromady nedrží. Tu i města s knížaty, i knížata zase a města mezi sebou nekonečné vedou boje, aniž jest kdo tak nízkého stavu, aby sousedovi svou vůlí nesměl opovídati války. Proto není v celých Němcích ani pokojného kouta; kamkoli se obrátíš, jest se obávati osidel, loupeží a vražd; ani duchovenstvo nepožívá míru, ani šlechta cti. A jakkoli toužíme všichni po uklidu, nenávidíme války a naříkáme na loupeže, nehledáme přece spůsob k upokojení vlasti. Nadarmo ukládáme zákony, držíme soudy a vynášíme nálezy, když není ruky branné, která by na uzdě udržela svévoli poddaných. Nevidíce jí, posloucháme jen, pokud sami chceme; každý jest sobě králem sám.“

Do císaře Fridricha Martin Mayr již neměl žádné naděje, že obnovení řádu a jednoty ve vlasti německé by jím mohlo býti provedeno, a proto

již po několik lét přemýšlel o tom, aby mu co pomocník či vlastně co poručník přidán byl rázný vykonavatel moci panovnické, jenž by se nazýval *králem římským*. Po marných zkouškách v té věci s králem burgundským a s arciknížetem rakouským (bratrem císařovým), kteří oba se prokázali tomu velikému úřadu nedostatečnými, Mayr, jakmile spatřil v zemích krále Jiřího tolik pokoje a bezpečí obecného, tolik pořádku a spravedlivosti, opět roztoužil se ve vlasteneckých myšlenkách svých a — přijel do Chebu k slavnostem svatebním. Tu pak přistoupiv ku králi českému, živě vylíčil mu všechnu bídu vlastí německých, a otevřel před ním celé srdce své, když doložil: „Jakkoli truchlivý jest stav říše německé, však Vaší královské Jasnosti mohl by dáti příčinu k útěše: vždyť jakoby bůh sám byl připravil věci takové, aby dal Vám příležitost k nabytí zásluhy a slávy nesmrtelné. Nebo kdo jiný, než Jasnost Vaše, může uvesti do věcí německých pořádek a spravedlivost? Jste první mezi kurfirsty*), co do postavení a moci; nejste zapleten do dávných sporův mezi knížaty, proto všichni zároveň hledí k Vám o radu a pomoc, a císař sám potřebuje a hledá jí u Vás; Vy jediný můžete nejen zachovati, ale i přikázati pokoj v říši. Protož račiž Jasnost Vaše ujmouti se věci veliké, a stana se

*) Roku 1126, když míchání-se císařův německých do státních věcí českých, a ohlížení-se Přemyslovcův po přízni císařův německých bylo dostoupilo svého vrcholu, panovníci čeští stali se knížaty říše německé, a dáno jim právo a hlas *voliti císaře německého*. Toto právo mělo v říši německé toliko sedm panovníkův: čtyři světští a tři duchovní. Však samostatnost a neodvislost státu českého od říše německé nebyla tím nikterak změněna.

obnovitelem svaté říše římské, získati sobě památku na věky požehnanou. Račtež především pokusiti se u císaře i u knížat, nechtěli-li by sami svěřiti Vám *administraci říše*? Za to mám, že se tak stane, a jistě ze skutku takového poplyne Vám netoliko užitek, ale i moc a sláva veliká.“ Král Jiří klonil se k návrhům Mayrovým hlavně ze dvou příčin; předně doufal tím způsobem pojistiti pokoj zemím vlastním, a za druhé udržeti se v dobré vůli se stolicí římskou. Však uvidíme brzy, s jakým osudem toto snažení královo se potkalo netoliko u císaře a v Němcích, ale především v národě českém.

Tím časem, když král Jiří v Chebu vstupoval na půdu osudné politiky německé, přičiněním papežovým pokračovala politika česká ve *Vratislavi*. Toto město vůbec bylo zrcadlem a strojem politiky papežovy ke králi Jiřímu.

Pius II. měl plán veliký. Chtěl vytrhnouti Evropu z rukou tureckých, ale podrobiti ji celou Římu, aby papež panoval v ní co král nad králi. Základ tohoto programu měl býti položen v městě Mantue, kamž Pius II. právě byl povolal všechny panovníky římsko-křesťanské, vyznačiv již tímto skutkem, že se má za poručníka a pána jich všech a národův jejich. Aby pak všichni mohli dostaviti se k sjezdu, jenž zahájen byl již dne 21. června 1459, papež sám jal se odstraňovati všechny překážky jejich. Na králi českém, který již co správce zemský u přítomnosti jeho v Novém Městě pod Vídní nejupřímnější odvahou byl osvědčil se proti Turkům, záleželo mu zvláště. Mimo to rád by jej byl spatřil na *svém* sjezdu proto, aby na poslušenství jeho, co representanta největšího odporu proti absolutismu římskému, založil celou pyšnou budovu kněživlády evropské. Poněvadž pak Jiří

posly svými byl se omlouval, že pro vzpouru Vratislavanův nemůže přijeti do Mantuy, tož papež spěchal učiniti mu z nich nyní dobré a věrné poddané.

Než Jiří byl se vypravil k svatbám do Chebu, přijeli k němu do Prahy dva legati z Říma, nabízejíce mu služby papežovy v otázce vratislavské. Jiří přijal je velmi čestně, svěřil jim své plnomocenství a dal je slavně provoditi do Slezska. Však zde potkali se s nesnázemi velikými. Byvše Kapistranem, — o němž právě se mluvilo, že bude prohlášen za svatého, — a domácím kněžstvem římským již po tolik lét štváni proti Čechům a Jiřímu, Vratislavané nerozuměli náhlé politice papežově, aby uznali Jiřího za svého krále, a legati měli s nimi práci velmi klopotnou. Nejdříve chtěli je přesvědčiti, že odpor jejich proti králi českému jest marný. Považte — pravili — jaká změna stala se s vámi. S počátku, když král volen byl, měli jste po své straně Slezsko celé, knížata, města i lid, a panovníci němečtí chválili vás a podporovali, měšťané vaši požívali obchodu svobodného po celém světě, král pak neměv přítele, potkával se s odporem až i ve vlastní zemi své. Ale nyní opuštěni jste ode všech, kupectví vaše zahynulo, bez nebezpečí života nemůžete vykročiti ani ze brány městské, a král netoliko vládne celými Čechami pokojně, ale uvázal se i v Moravu, přivedl i jiné země k poslušenství svému, skrotil nepřátele a udělal si z nich přátele, získal korunu, spříznil se s knížaty okolními, vše koří se jemu, a v zemích jeho všude úplná panuje bezpečnost a svoboda. Nebudeme vám mluviti o jeho moudrosti a zkušenosti ve věcech válečných; víte sami, že umí mysliti věci veliké i uvoditi ve skutek, co zamyslil, ano štěstí jemu ve všem jest

příznivo. Vy již kromě zdí vašich nemáte přítele nežli otce svatého, a i ten žádá vašeho smíření s králem, aby spor váš nesloužil ku prospěchu Turkům, společným vrahům našim ....“ Patrno, že v Římě velmi dobře znali pravdu českou, ale užívali jí toliko, když z ní chtěli míti prospěch vlastní. Řeč legatův byla Vratislavanům velice podezřelá; takových slov nebyli se nadáli do Říma. Tudíž někteří pravili, že Jiří podplatil legaty; jiní, že Vlachové zřídka bývají dobří křesťané; lid pak obecný a kazatelé jeho zlořečili jim, prohlašovali je za kacíře, a nechtěli o pokoji ani slyšet. I počalo jednání velmi významné a poučné.

Když úřad městský žádal legaty, aby neuvodili město pod poslušenství lidí kacířských, legatové odpověděli přísně, že o kacířství souditi jest věc papežova, nikoli obce vratislavské, jíž náleží toliko poslouchati Otce svatého, nechce-li sama upadnouti v kletbu a v kacířství. Však konšelé neulekli se této hrozby, ale radili legatům, nemají-li k městu jiné poslání, aby spasili své životy. Tu poslové papežští seznali, že nesmějí na učenníky Kapistranovy tak zprudka, i počali s jiné strany. Pravili, že i s kacíři nejen možné, ale i slušné jest míti pokoj, když je ani přesvědčiti ani přemoci není lze. V Čechách že jest kacířův velmi mnoho a moc jejich že není malá, tudíž že ne přísností ale laskavostí, ne rázem ale jen pomalu opět mohou státi se z nich dobří křesťané. Krále pak aby se nebáli; kdyby mimo nadání chtěl ukřivditi jim, že papež skrotí jej, jako všechny jiné krále. Po takovém chlácholení, v němž ovšem mnoho mravních zásad není, rada městská, ačkoliv lid stále se bouřil, vyslovila přání, aby městu sjednána byla lhůta jednoho roku ke složení přísahy věrnosti a poslušenství. Legatové

s radostí nabídli se za prostředníky u krále. Sepsán návrh smíření, a žádáno za lhůtu tří lét; však dána legatům plná moc, kdyby král nechtěl svoliti ke lhůtě tak dlouhé, aby sestoupili až na rok jeden. Tři měšťané vypravili se do Čech s nimi.

Dne 20. prosince 1459 přijeli do Prahy a poznali velikou mysl a šlechetnost kacířského krále. Jiří netoliko beze vší nesnáze svolil ke lhůtě tříleté, ale jako ze žertu přidal k ní ještě jeden měsíc. Rychle vzkázáno Vratislavanům, aby bez meškání poslali své plnomocníky ke stvrzení úmluv. I přišlo poselství dosti znamenité, a dne 13. ledna 1460 ukončeno s nimi dílo smíření. Vratislavští poklekli před králem a prosili za prominutí své viny; on pak podávaje ruku svou každému z nich, pravil: „všecko budiž odpuštěno, a slibuji zdržeti, cokoliv skrze legaty jsem slíbil, i býti vám pánem milostivým.“ Dvanáct trubačův ve dvoře králově po celou hodinu troubením slavili ten příběh; a zvoněno po všech kostelích pražských. Vratislavanům prokazována čest, kdekoliv se objevili, a král poslal jim do příbytku jejich víno, zvěřinu, krásného jelena, veliké štiky a kapry....

Však Jiří ani po přijetí poslušenství vratislavského nejel do Mantuy, kde papež již půl roku hořce a hlasitě naříkal na — netečnost křesťanův. Sjezd mantuanský nezdařil se. Králové evropští, ačkoliv neměli tak jasného ducha a bystrý zrak politický, aby poznali nebezpečí, které z plánu papežova jim hrozilo, každý pro zvláštní své příčiny — nepřijeli; a toliko někteří poslali za sebe své rady, ba i tyto velmi nepatrné. Z Čech pak nepřišli ani poslové.

Vida svůj velikolepý záměr v konci tak žalostném Pius II. se stydem a myslí trpce rozčilenou

zvolal při zahájení sjezdu (dne 21. června 1459): „Nadáli jsme se, nalezti zde hlučný sbor plnomocníkův ze všelikých krajin; i vidíme, že sklamala nás naděje; až hanba jest patřiti na nedbalost a chladnost knížat i národův. Turci bez rozmyslu vydávají se na smrt pro zatracenou nevěru: křesťané pro víry své obranu nechtějí podnikati ani malé práce a starosti. Půjde-li to tak dále, brzy veta bude po křesťanství.“ Však papež přece nerozpustil sjezd, ale umlouval s jednotlivými plnomocníky, kolik z každé krajiny mělo svoleno býti pomoci v penězích neb lidech ke všeobecné výpravě. Aby pak nepraktičnost návrhu byla úplna, jmenován také již napřed císař za nejvyššího velitele celé výpravy, ale dovoleno mu, aby za sebe sám ustanovil některého jiného panovníka, zběhlého ve věcech válečných. Mimo otázku tureckou jednáno na sjezdu mantuanském také o věcech německých a pak o sporu císařově s králem uherským; papež snažil se býti prostředníkem a tudíž také pánem v politice všech států evropských, však nedařilo se mu v tom směru lépe, než s výpravou proti Turkům. Jediná památka sjezdu mantuanského byla změna, kterou z absolutní vůle své učinil ve sřízení církve římské, a která odsoudila všechno snažení, směřující již po padesát lét k opravám církve. Dekretem, vydaným dne 23. ledna 1460 *Pius II. prohlásil již napřed za kacíře každého, kdožby příště od úsudku papežova odvolával se k budoucímu koncilium.* Tímto dekretem papež za zrušené a neplatné prohlásil nálezy sborův kostnického a basilejského, že koncilium má moc i nad papežem; vůle papežova opět měla býti nejvyšším zákonem v církvi římské; koncilia sama vlastně prohlášena za kacířství, i vyloučena ze života církve. Z tohoto

skutku již můžeme uhodnout, jaká naděje kynula kompaktatům českým v Římě. Papež učinil rozhodný krok proti programu krále Jiřího.

Však politika papežova čelila netoliko proti Čechům, mířila také proti Němcům a proti Francii. V obou těchto zemích posud přiznávalo se drahně občanstva ke snahám svobody a obnovení života křesťanského, jimižto vynikal sbor basilejský. V Němcích právě této doby mocně obživla v samém kněžstvu strana konciliární, která nevěřila v neomylnost papežovu a chtěla církev německou vymaniti z neobmezeného panství dvora římského; ve Francii pak veškeré duchovenstvo a všichni učenci přikazovali se k *pragmatické sankci*, to jest k osvědčení práv církve gallikanské (francouzské), sepsanému národním sborem v městě Bourges a slavně prohlášenému Karlem VII. Tato pragmatická sankce byla Francii v mnohých věcech tím, čím kompaktata byla Čechům, však s tím rozdílem, že listina gallikanská byla přijata a ohlášena ve Francii přes všechen mocný odpor papežův; česká pak listina byla poslána husitům representanty církevními beze všeho odporu z Říma, ba u přítomnosti císaře Sigmunda. Slavné odevzdání kompaktat stalo se roku 1436; prohlášení pragmatické sankce roku 1438. — Tyto dvě listiny mají původ svůj v těchže ideách: obě jsou důkazem vítězství církví národních nad církví římskou; vítězství veliké federační republiky národův křesťanských nad absolutismem latinským. Ačkoliv všechny snahy Pia II. čelily ku zničení listin jihlavské a bourgeské a k potlačení konciliární strany německé, přece i spůsob i pořádek, jakýmiž papež vedl svůj boj proti těmto třem nepřátelům svého absolutního panství ve společnosti římsko-křesťanské, velmi

jasně svědčí, kdo z nich mu byl nejnebezpečnějším. Nejdříve totiž obrátil se proti konciliární straně německé, pak proti pragmatické sankci francouzské, a teprv když se posilnil vítězstvím nad oběma těmito protivníky, opověděl válku kompaktatům českým.

V Němcích, kde rozdrobenost vlasti bránila obecnému hlasu, ovšem sebou samým nebylo nesnadno legatům římským, aby znenáhla seslabili přívržence sboru, jedněm slibujíce, druhé zastrašujíce. Poslední reformator německý byl arcibiskup mohucký Diether, který vida se osamělého vzdal se, odvolal všechny řeči své, pokořil se jako hříšník a bil se v prsa touže dobou, když chtěl žalovati na papeže a posly jeho před jakýmsi sborem provincialním.

Však ve Francii reformatoři církevní, přívrženci sboru basilejského, stáli v pevném šiku a nemohli býti tak snadno rozplašeni a potlačeni jedni po druhých jako v Němcích. Karel VII. nechtěl papežovi zraditi svobodnou církev své vlasti; ale když zemřel (22. července 1461), obratný Pius II., právě stíhaje poslední přívržence sboru basilejského v Němcích, spěchal získati sobě jeho syna, Ludvíka XI.

Pragmatická sankce byla zrušena dne 27. listopadu 1461, a Pius II. odvolával se pak na poslušenství Ludvíka XI., aby přiměl k podrobení se krále Jiřího. Zrušení svobodné církve francouzské jest dějem velmi památným. Král v parlamentu před šlechtou z celého království osvědčoval se, že tato hrozná sankce, tento boj se stolicí papežskou velmi tíží jeho svědomí, že nechce již slyšeti ani jmeno její. Pak vzdvihl bullu zrušovací, četl ji nábožně, díval se na ni se zalíbením,

políbil ji a pravil, že na věčnou paměť bude chovati ji ve zlaté skříncе.

Tyto nábožné kejkle ovšem byly připraveny jinými, bezbožnými a tragickými. Ludvík XI. tvářil se, jakoby se domníval, že otec jeho propadl spasení své duše pragmatickou sankcí, i plakal pro ubohého. V městě svatého Diviše, ve hrobce králův francouzských, připravena byla mrtvole sotva vychladlé potupa papežským rozřešením: tak mělo býti sprostému lidu naznačeno prokletí všech, kdožkoli měli účastenství pragmatické sankce. Tímto prokletím ovšem byli stiženi skorem všechna šlechta a preláti, všichni kněži uvedeni ve správu církevní za předešlé vlády, všechny duše, které po dvacet lét přijímaly nebeskou potravu od kněžstva, pokáleného odpadlictvím. Parlament se ohražoval, Paříž se vzbouřila, ale tím časem, když rostoucí bouře se šířila po celé Francii, Ludvík XI. vypravil k Piu II. poselství s plnou mocí, aby jmenem jeho slavně se sřeklo všeho dědictví sboru basilejského.

A víte-li, s kým tito poslové krále francouzského se potkali ve Vatikanu? — S posly krále Jiřího, kteří přišli, aby statečně hájili náboženských práv koruny české.

Vizme, jak tyto věci se staly.

III.

Martin Mayr po slavnostech chebských byl přijat do rady krále Jiřího dle nynějšího smyslu co ministr politiky zahraničné, a zůstal v tom úřadě tak dlouho, až jeho program, aby Jiří se stal králem v říši německé co poručník a pomocník císaře Fridricha, se objevil co veliká chyba v po-

litice krále českého a skončil s úplným nezdarem.

Dějiny státu českého za padesát let vzdálily se od dějin říše německé již tak, že nemohly býti řízeny rukou společnou. Byl zcela jiný svět v Čechách a v Němcích. Vlastenci němečtí mýlili se velmi, nadějíce se, že moudrost, spravedlivost a moc krále Jiřího ani nemohou zůstati obmezeny na stát český, ale že zcela přirozeně musejí blahým působením svým vniknouti také do rozervané říše sousední. Král Jiří pak mimo to že stal se obětí tohoto jejich omylu vlasteneckého a své vlastní šlechetnosti, přesvědčil se též, že bez velikého nebezpečí ani o vlas nesmí hnouti se s té půdy, z které vynikl a na které byl nepřemožitelným.

Myšlenka, aby se ujal správy říše německé, po jednání téměř dvouletém skončila tím, že proti němu vzbouřila papeže, císaře, obecné mínění německé a mimo katolíky — celý národ český.

Císař neměl jiné touhy, leda aby pomocí krále českého dosedl na trůn království uherského, jehožto korunu posud držel v moci své. Z té příčiny jedině choval se vlídně k Jiřímu, byl mu přítelem v Římě, podnikal jeho vliv v Němcích ba i slíbil, že bez jeho rady v říši německé nic jednati nebude. Ale když se přesvědčil, že Jiří nemá v úmyslu uvesti jej na trůn uherský, změnil k němu svou politiku úplně a považoval jej za svého nejnebezpečnějšího nepřítele. Jiří zajisté choval se k němu s největší šetrností i při jednání s knížaty německými; však právě tím opět odvrátil od sebe nejmocnější panovníky německé, kteří toliko z nevole proti císaři chtěli učiniti jej administratorem říše. Vzešly z toho pletichy, úskoky ba i války, a konec všeho byl, že Němci

mezi sebou se smířili a na krále českého uvedli pomstu císařovu. Poněvadž pak císař svou moc nepovažoval za dostatečnou na zjevně činné nepřátelství proti králi Jiřímu, umínil užívati s pilností všech výhod, kteréž plynuly z vysokého postavení jeho. A císař věděl velmi dobře, kde vždy najde ochotného spojence proti Čechům. Příběhy samy pomohly mu, že tento spojenec vyšel mu vstříc. Touže totiž dobou, když v národu německém vzdvihla se oposice proti císaři, která užívala krále českého co svého štítu, obživla v něm také oposice proti papeži; a z povahy i z postavení osob, které jednu i druhou oposici vedly, šlo zcela přirozeně, že oposice státní se spojila s oposicí církevní. Zmínili jsme se již svrchu o straně konciliární v Němcích. Byla to společnost panovníkův světských i duchovních a lidí učených, kteří chtěli, aby nejvyšší moc církve římské byla v obecných sborech církevních a nikoliv v rukou papežových. Dvůr římský svou přílišnou pánovitostí, libovolným ukládaním vždy větších poplatkův a osobováním sobě práva dohledu nad vnitřní vládou v říši již dávno byl vzbudil proti sobě nechuť veliké části panovníkův německých, světských i duchovních. Tato nechuť dospěla pak na zjevný odpor, když mohucký arcibiskup Diether r. 1460 byl dán do klatby církevní proto, že zmeškal v určitý čas zapraviti komoře papežově znamenitou sumu peněz, za kterouž sobě byl koupil od papeže svou hodnost církevní. Diether postavil se v zřejmou oposici proti Římu, a stanul v čele strany konciliární. Odvolal se od papeže k příštímu koncilium a na sněmu norimberském, jejž sám byl rozepsal co arcikancléř říšský, spůsobil, že žádáno od papeže, aby zrušil mantuanský svůj dekret o konciliech, a protestováno proti vybíraní posa-

vadních poplatkův v říši německé dvorem římským. Však dle výpovědi sněmovníkův to vše i jiných neřestí více šlo hlavně nedbalostí a nečinností císařovou.

Jakmile císař o těchto slovích dostal zprávu skrze markraběte Albrechta braniborského, jenž z osobní žárlivosti mařil návrh o ustanovení krále českého za administratora říše německé, ihned srozuměl, jakým spůsobem nejlépe se vymstí na Jiřím, jejž měl za podněcovatele veškeré nespokojenosti a vzpoury. Psalť bez prodlení papežovi: „Považte, svatý otče! jak odvážné strany povstávají v říši, a chtějí nám oběma, vrchnosti své duchovní i světské, ukládati zákony pychem svatozrádným; potřebí jest, abychom i my bez meškání spojili se a pomáhali sobě proti nešlechetným jejich úkladům“ ...

Však oponenti němečtí složili zbraň a pokořili se každá strana své autoritě opět za několik slibův, ba hluk strany konciliární skončil s mravní samovraždou svého vůdce, arcibiskupa Diethera, jenž přemožen pohrůžkami, odřekl se nové cesty a odvolal vše, co proti papeži byl mluvil a psal. Císař a papež na potlačení odpůrcův svých v Němcích ani neměli potřebí spojovati se, a přece spojili se, ač nikoliv proti Němcům, ale proti králi českému, jejž oba považovali za pramen a příklad neposlušenství ve společnosti římsko-křesťanské. Čím slabším sám se cítil proti Jiřímu, císař tím více pobádal proti němu papeže, a tak otázka církevní počátkem roku 1461 opět vystoupila v popředí dějin českých: stolice římská co den náruživěji požadovala poselství, které by přišlo učinit poslušenství jmenem krále a národa českého.

Však s nejprudším a rozhodným odporem návrh Mayrův na znovuzrození Německa potkal se

v Čechách. Již smlouvy a svatby chebské před dvěma léty vzbudily v kališnících nemalou nelibost a nespokojenost. Naříkáno, že takovým spojením rodina králova nevyhnutelně bude svedena od víry a kalicha. Když pak nyní se rozhlásilo, že Jiří má státi se také králem v Němcích, strhla se veliká bouře po celé zemi české. Biskup Jošt z Rosenberka i katolická šlechta česká ovšem podporovali ten návrh co nejhorlivěji, nadějíce se, že takovým spůsobem z krále i z rodiny jeho za některý čas budou věrní členové církve římské; ale ostatní národ český velmi rozbouřil se proti králi, jakoby chtěl zraditi krev i víru českou. Jiří bohužel po navrácení se z Chebu do Prahy skutkem velmi neblahým ještě více rozdmýchal podezření, které o jeho věrnosti husitské v národu bylo vzniklo. K jeho rozkazu nastalo v Praze kruté pronásledování všech těch podobojích, kteří od kališníkův samých vyhlašováni byli za bludaře a kacíře: totiž netoliko posledních zbytkův sekty někdy táborské, ale také členův jednoty církevní, která právě v těchto létech se sestupovala a která později proslavila se jmenem „Jednoty bratří českých."

Se stanoviska mravního musíme krále Jiřího za toto utiskování svobody náboženské odsouditi ještě příkřeji, než jej odsoudil jeho věk, kde svoboda svědomí ještě nebyla základním zákonem společnosti lidské; ale se stanoviska politického můžeme omluviti jej platně. Jiří totiž zamýšlel té doby vypraviti slavné poselství do Říma, a tu chtěl míti takové skutky za důkaz, že podlé přísahy učiněné před korunováním opravdu se snaží o vyhlazení bludův a kacířství v zemi své. Ale národ, již velmi poděšen zprávou, že kurfirst arcibiskup mohucky, který se byl určitě zavázal

dáti při volbě krále německého svůj hlas Jiřímu, žádal od něho, aby od té chvíle, co bude volen na království německé, nepřijímal svátost večeře páně jinak, než jako všickni ostatní králové křesťanští, — neviděl ve zjímaných a mučených Táborech a Bratřích českých bludaře a kacíře nenáviděné od kališníkův, kteří se hlásili ke kompaktatům, nébrž viděl v nich toliko husity, a měl Jiřího v podezření, že chce opustiti kalich a státi se katolíkem.

Rozčilení myslí dostoupilo pak míry velmi povážlivé, když v nepřítomnosti králově ještě bylo podněcováno se strany katolické. Král právě meškal na Kutné Hoře. Té chvíle užil vratislavský biskup Jošt z Rosenberka a odvážil se v zelený čtvrtek na hradě pražském zjevně kázat proti kalichu. Však musil spasiti život svůj kvapným útěkem pod ochranu královu.

Obecná rozdrážděnost nemohla býti uchlácholena sebe slavnějším osvědčováním se královým, že láska jeho ke kalichu ani na okamžik neschladla. Těžké podezření z politiky německé stíhalo Jiřího tak krutě, že dne 15. května 1461 dal stavům na sněmě shromážděným *zápis o zachování* všech jejich práv a svobod a zvláště *kompaktat!* Z toho můžeme srozumět, jakou cenu měla kompaktata pro národ, když i ten muž, jímž hlavně stála, musil před ním zavazovati se slavným slibem, že je nezruší. Zároveň pak znamenáme, na jak vysokém stupni politické vzdělanosti národ český oné doby stál, když tak úzkostlivě střežil svá práva i proti tomu muži, jenž byl nejpevnější hradbou jejich; a bylo-li naděje, aby dle domnění Pia II. Jiří potáhl jej za sebou kamkoliv by chtěl. Národ český byl oddán svému zvolenému králi s celou duší a se vším životem svým,

ale nějakým slepým strojem jeho nebyl, ba rozhodným odporem svým nejvíce přispěl k tomu, že Jiří Martina Mayra ze své rady propustil; a tím v měsíci květnu 1461 skončil se plán vlastenců německých s králem českým. — Z válek pak, do kterých touto svou politickou chybou v Němcích stržen byl, a které bez mála byly by roznítily neobyčejné zmatky a bouře i v koruně české, když rozmrzelí nezdarem návrhu německého *někteří šlechtici a města strany katolické ze Slez, z Moravy ano i z Čech podtají již nabízeli se nepřátelům krále svého na žold*, Jiří netoliko vyšel co vítěz, ale i co obnovitel práv královských v Lužicích. Když totiž dne 5. června 1462 opět uzavřel mír s Fridrichem braniborským, vyplatil od něho zemi lužickou deseti tisíci kopami grošův českých, a spojil ji s královstvím českým zase.

Neshoda pak, v které politikou německou se octnul k císaři Fridrichovi, byla příčinou, že netoliko obnovil ale i umluveným spojením rodinným potvrdil přízeň svou s uherským králem Matiášem. Mladá kněžna Kateřina dne 25. května 1461 opustila navždy Prahu i rodinu svou, a v Trenčíně odevzdána ženichovi svému s velikými slavnostmi.

IV.

Pravili jsme, že král Jiří kázal krutě pronásledovati členy *nové jednoty církevní*, která právě v těch létech sestupovala se a kteráž později se proslavila jmenem *„Jednoty bratří českých.“* Musíme několika slovy přece poněkud blížeji dotknouti se aspoň začátku té na věky památné kapitoly z dějin českého ducha, která patří *Českým bratřím.*

Kdo byl původcem této nové jednoty v křesťanstvu? Jaké bylo její učení, jaký její život? Jak mohla vzniknouti právě v té době, když všechna různost od církve římské v národu českém přičiněním Jiříkovým byla svedena pod jediný prapor kompaktatův?

Víra Kristova byla hlásána všude těmiže slovy, mohla též ve stejném znění býti vštípena do paměti každého vyznavače; ale jakmile počala zjevovati se ve skutcích, každá krajina, každý národ ba každý křesťan dal jí podobu své zvláštní přirozenosti. Obyvatel drsných krajin horských jest přísnější ve víře než syn lahodných břehův mořských neb bujných stepí, a jinak jest křesťanem Italian, jinak Španěl, jinak Francouz, jinak Angličan, jinak Slovan. Italianu bylo křesťanství po všechny časy toliko řadou svátkův a slavností s nádherným leskem a hlučnými zábavami, jakéž byl pěstoval již, než přijal víru Kristovu. V Italii nejvíce rozbujnělo ctění svatých, poněvadž množení svátkův lidu obecnému od jaktěživa bylo příjemno a poněvadž tento lid nikdy nedbal, čí jmeno se slaví, když toliko přibývalo veřejných průvodův, zahálení a zábav. — Ve Španělích rozvinula se zádumčivá stránka víry. Španěl vybral sobě z křesťanství hlavně, co souhlasilo s jeho přísnou povahou, a co sobě vybral, provozoval pak s horlivostí až výstřední. Nikde po celém světě neučiněno pro chrámy a kláštery tolik jako ve Španělích; žádný národ nepodrobil se víře tak jako Španělové. Španěl nikdy nehloubal, správná-li jeho víra aneb jak by mohla býti dokázána, ale přemýšlel toliko, jak by vykonati mohl svou povinnost až do krajnosti. Kněžstvu patřilo více než třetina celé země, a žádný národ neposýlal do Říma tolik peněz, jako španělský. K svým velikým darům přidávali

Španělové málo slov; neboť obětovati bylo jim rozkoší. Ctili papeže i nehodného; však Francouzové potupovali jej, aneb zajali a vsadili do vězení. Veselý Francouz málo se staral o hluboká tajemství víry; ani o svatých nikdy nepřemýšlel mnoho, leda byli-li Francouzi, kteří rozmnožili slávu národní. Francouz především vzývá „dobrého boha“, co přívětivou bytost, která patří na svět rovněž klidně, jako její věřící ctitel.

U romanských národův křesťanství působí a hraje více v oboru obraznosti. U germanských a slovanských pýšti se a přebývá hlavně ve hloubi duše, v přesvědčení. Protož u národův germanských a slovanských sám zakladatel křesťanství, Ježíš, ukřižovaný syn boží jest v úctě největší, a proto také revoluce, kteréž tito národové proti porušenosti učení a života ve společnosti křesťanské byli učinili, měly moc nejdůraznější a účinek trvalý.

Mezi Slovany proslavil se v dějinách křesťanství nejvíce národ český. Tento národ skrze výtečné kněze své: Miliče z Kroměříže, Matěje z Janova a Jana z Husince zahájil nový spůsob reformace v církvi křesťanské a dobyl si tím vysoké důležitosti v duševním životě lidstva. Opravní snahy národa našeho v společnosti římsko-křesťanské nesly se především k mravnosti, k ovoci všeliké víry. Na tento základní ráz veliké reformace české můžeme pohlížeti s oprávněnou pýchou, kdykoliv porovnáváme ji s reformacemi neb kacířstvími jiných dob a národův. Reformace česká čelila k opravě života a nespustila se na pole pomyslův nedostižitelných, na pole záhad a tajemství, jež v sobě má náboženství každé, a jež na mnoze tímže právem, touže mocí a touže jistotou lze jest popírati jako tvrditi. Reformace česká

v století patnáctém byla založena na staleté zkušenosti celého národa, nikoliv na domyslech aneb na chvilkovém blouznění jednotlivce; vyšla z nejšlechetnějších a nejzdravějších potřeb skutečného života, nikoliv z hříček marnivé mysli; chtěla změniti život, nikoliv knihy. Národ český byl přesvědčen, že učení Kristovo jest dobré, ale život v jeho církvi že jest špatný.

Až do husitství není příkladu v dějinách křesťanství, aby skorem veškeren jeden národ byl vztýčil prapor — nikoliv odporu — ale opravy církevní. Co Milič z Kroměříže, Matěj z Janova, Jan z Husince a jiní šlechetní kněži chtěli, tomu ihned srozuměl všechen národ v Čechách a na Moravě. Husitství nebylo třeba teprv mnoho a mnoho lét hlásat po vlastech, jako všeliké učení jiné; k husitství nebylo třeba žádného dumání, žádných rozčilených snílkův neb samotářův, žádné spekulace, žádných filosofův; obyčejný chladný a zdravý rozum, nezkažený cit a poctivost i nejprostšího člověka stačila mu, jako prvotnímu křesťanství. Kdo toliko čistýma očima pohleděl na stav církve římské a na život kněží i nekněží v Čechách a na Moravě, byl husitou. A bohudíky takových lidí poctivých bylo v národě českém té doby dosti, mnohem více, než kdekoli jinde v Evropě. Společnost římsko-křesťanská v století patnáctém jistě nebyla po vlastech koruny české zkaženější a horší, než v jiných zemích blízkých a dalekých, a přece kdekoliv té doby ozýval se hlas oposice, čelil více proti některému článku víry, než proti životu. Národ český první v Evropě sáhl společnosti římsko-křesťanské do svědomí a strhl roušku, kterouž pokrýval se stále rostoucí rozdíl mezi učením Kristovým a životem křesťanův.

Návrat ke sřízení a k životu prvotní církve

Kristovy byl účel původcův reformace české v století patnáctém. Co z tohoto účelu po velikých bojích vyplněno, chovala v sobě kompaktata. Však to nebyly ty opravy, za které hlavně horlili Milič z Kroměříže a Matěj z Janova, a za které vlastně byl upálen Jan Hus; i s kompaktaty, ačkoliv Řím nechtěl přistoupiti k nim, církev česká byla by zůstala ještě velmi daleko od církve sřízené úplně dle života a učení Spasitelova. A z tohoto poznání vyšla *jednota českých bratří.*

Byliť ovšem již Táboři husité, kteří nechtěli ani Římu ani kompaktatům, a podlé nich v širokém proudu husitství objevilo se ještě drahně sekt, které založeny od myslitelův odvážných, lišily se každá jinými věcmi od učení římského i Rokycanova. Zvláště po zničení jednoty táborské na bojišti lipanském staroslovanský duch rovnosti a bratrství lidského, duch demokratický s dějiště politického utekl se opět do náboženství, aby sobě dal zevnější podobu zde, když tam mu byla rozbita. Ale všechna taková nábožná „bratrství“ byla slabými pokusy a již za svého trvání obmezena toliko na některou obec neb krajinu českou v proudu věkův utonula bez paměti. Obhájcové kompaktat nenáviděli a pronásledovali je co překážky jednoty křesťanské a smírného jednání s Římem, a žaláře poděbradské pohřbily v sobě vůdce mnohého bratrství, odporujícího tomu základu, na kterémž dle přesvědčení páně Jiříkova jedině mohl býti obnoven řád a pokoj v zemi a smíření s ostatním křesťanstvem. Však brzy nadešla chvíle, že kompaktatisté sami jali se hledati útočiště v říši toho ducha, jejž až posud stíhali.

Již roku 1454 mistr Rokycana zkusiv na sobě samém, že král Ladislav kalichu nepřeje a tuše, že časem asi bude pokoušeti se o zničení

husitismu, zatoužil po cestách prvních reformatorův českých, Miliče z Kroměříže, Matěje z Janova a Jana z Husince, a na kázaních svých jal se hořekovati nad porušeností všech věcí křesťanských a nad nenadějností pomoci. Nářkům takovým ihned srozuměli ti husité, kteří již od několika lét pilněji přemýšleli o osudech své církve, a kteří chováním se Ladislavovým hluboce byli uraženi v nábožných citech svých. Mezi nimi vynikal muž pobožný a rozumný, pokorný a přísný zároveň, činný a odvážný a přece nebažící ani po cti ani po jmění. Posud nemluvilo se o něm ani v menších společnostech; vědělo se toliko, že jest schudlým zemanem a že se živí krejčovstvím. Byl to muž, jenž později proslul jmenem *bratr Řehoř*. Řeči Rokycanovy o zkáze všeho křesťanstva vzbudily v něm tesklivost velikou. Aby nabyl upokojení mysli, docházel k mistrovi ještě soukromí a jednoho dne přinesl sobě od něho knihy českého spisovatele *Petra*, který téhož času vzdálen od hluku světa tiše žil ve vsi *Chelčicích* u Vodňan, odkudž mu dáno i jmeno *Chelčický*. Však čtením těchto knih zádumčivá touha Řehořova ještě více byla roznícena; i neměl pokoje, pokud nepoznal netoliko všechny Chelčického spisy a i spisovatele samého. Chelčický jest vedlé Jana Husa nejvýtečnějším spisovatelem v století patnáctém. Nebyl knězem, ale pěstoval literaturu bohosloveckou, na kterou v onom století byl se oddal takřka celý národ český. Jen bibli a o bibli čteno a psáno. Za příkladem Matěje z Janova jal se posuzovati veškeren život křesťanský svého věku se stanoviště mravnosti. Následování příkladu Kristova bylo mu nejvyšším pravidlem, milování boha nade všecko a bližního svého jako sebe samého zákonem všech zákonův. Ale milování boha mělo

se díti jedině upřímným a bedlivým ostříhaním všech jeho přikázaní, a z lásky k bližnímu měl člověk trpělivě snášeti i křivdy, nehledaje pomsty. Chelčický nežádal plýtvaní city náboženskými, ani slovního cvičení se v pobožnosti; prohlašoval za antikrista všecko svatouškování a pokrytství a zatracoval všechna ustanovení církve při službách božích a při provozování nábožnosti, poněvadž možno odbývati je bez skutečného polepšení zvyklův a úmyslův hříšných. Z té příčiny zanevřel na všecky zákony lidské, a dokazoval, že zákon boží dostačuje ke všeliké správě života. Však nejpřednějším znakem učení Chelčického a myšlenkou jeho vlastní bylo naprosté zamítaní práva k válčení, ba i práva ke trestu smrti mezi křesťany. Prolévaní krve pokládal za hřích a ohavnost bez výminky, i tomu, kdo činil útok, i tomu, kdo se bránil. Vůbec zamítal co pohanství všecko užívaní moci světské. Učenníci jeho neměli přisahati, neměli býti úřadníky a soudci a žádným způsobem účastniti se moci a moudrosti světské, ale měli pokorně a trpělivě snášeti všecka bezpráví, nedopouštějíce se ani pomsty, ani reptání ani zlořečení.

Od té doby, co Řehoř poznal spisy a osobu Chelčického, byl i s přáteli svými ztracen pro kališnickou církev kompaktatní. Toužilť mnohem výše, než kam sáhala kompaktata.

S přáteli svými již neměl na mysli nic jiného, leda aby co nejrychleji úplně vystoupili z církve obecné, dle jejich přesvědčení naskrze zkažené, i aby zařídili církevní jednotu novou výhradně na slovích písma svatého a na svobodném jejich výkladu. Mistra Rokycanu chtěli učiniti svým vůdcem na nové dráze. Však ou ani nechtěl jíti s nimi, když tím časem umřel král Ladislav a kompaktata

se stala prvním článkem v programu krále Jiřího; aby pak se jich zbavil, přimluvil se, že král Jiří jim dovolil soukromé bydlení na statku královském v Kunvaldě za Žamberkem. Sem již r. 1457 přistěhoval se bratr Řehoř s pražskými přáteli svými. Ale brzy ubírali se sem z Čech a z Moravy lidé stejného smýšlení: sedláci, řemeslníci, zemané a kněži, a nehledíce k rozdílu stavův, počali jmenovati se všichni „bratřími.“ Přijali učení Petra Chelčického a řídili se jím ve všech věcech svých; kde jim nedostačovala, jako při svátosti oltářní, uchýlili se k učení táborskému. Ale křest opětovali po několik lét, poněvadž svátosti podané od kněží svěcení římského neměli za svátosti. Okolní kněžstvo kališnické ovšem hned počalo žalovati na ně co na bezbožníky, kteří se rouhají svátostem církevním; i přísný jejich život prohlašovali za pokrytství a za roušku hříchův nejohavnějších. Však Rokycana znal je dobře a dlouho nepřijímal na ně žaloby; až když nepřátelé jejich s počátku roku 1461 (po navrácení se krále z Chebu) našli slyšení u královny Johanny a skrze ni u krále Jiřího, musil stíhati je co kacíře. Sám zakladatel Jednoty bratrské, bratr Řehoř, byl jat a útrpně tázán. Z jakých příčin král Jiří kázal stíhati je, pověděli jsme již svrchu. Pravilť o sobě sám již na sněmu benešovském, že nezabývá se hloubáním ve věcech náboženských; aniž pak chtěl reformaci českou vésti dále než kam byla dovedena na církevním sboru basilejském. *Kompaktata měla proň cenu hlavně politickou*, a kdo jim odporoval, toho považoval spíše za překážku a rušitele veřejného pokoje ve státu českém, než za bludaře v církvi křesťanské. Však jednota bratrská v protivenství toliko se tužila a šířila, a po velikém kolotání ustrojila se z ní nová církev

„Jednota českých bratří“ s vlastním a původním řádem kněžským.

V.

Jiří z Poděbrad měl dvě vlastnosti, které zároveň byly jeho cnostmi i chybami. Předně věřil Římu a za druhé nenáviděl válku. Obě tyto vlastnosti ovšem činily jej velmi šlechetným člověkem a nejšlechetnějším panovníkem onoho věku, ale na tehdejší potřeby národa českého byly příliš — idealní. Zvláště od té doby, co povýšen byl k důstojenství královskému, lahodná již od samé přírody jeho mysl zjemněla tak, že i do Říma měl naděje větší než dříve, i že obecným hlasem evropským vychvalován byl co *kníže pokoje*. Vždyť za několik lét, když byl se přesvědčil, že jeho péče o pokoj potkává se s nevděkem, sám pravil o sobě: „Mnozí jiní stáli po válkách a vítězství, nám nešlo než o zachování práva a spravedlnosti; mnozí hleděli množiti a šířiti panování své, my nestarali se než o čest koruny a o blahobyt obyvatelův jejich; jiní chtěli, aby lidé moci jejich báli se, my radili a sloužili národu nejinak, než jako pilný otec čelední své rodině.“

Ale co mu prospělo, že věřil Římu, když Řím nevěřil jemu; a že stále hledal mír, když stále byl nucen k válce?

Mezi národem českým a Římem nebylo možné nic jiného leda boj. Když nechtěl podniknouti jej Jiří, podnikl jej Řím sám. Kompaktata byla dána toliko meči, a toliko mečem mohla býti zachována. Bez Žižky a bez Prokopa kompaktat vůbec by nebylo bývalo; a Jiří brzy se přesvědčil, že bez

důrazu a štěstí válečného byla veta netoliko po kompaktatech ale již i po koruně české!

Kdyby nebylo bývalo sporu s Římem, král Jiří, ačkoliv návrh na odevzdání mu administrace v říši německé potkal se s nezdarem, výtečnou silou ducha a bezpříkladnou šlechetností mysli byl by do politiky střední Evropy uvedl řád nový, spravedlivý a bezpečnost poctivou. Knížata němečtí nedali mu titulu a odznaku moci ve správě své říše, zradili jej císaři a papeži, ale v divokých a krvavých zmatcích svých nemohli obejíti se bez jeho moudrosti a spravedlivosti, jakouž marně hledali na trůně císařském i na stolici papežské. Nechtěli nazývati jej králem svým; ale doprošovali se jeho moudrosti na uklizení svých pustých hádek a jeho moci na ochranu svého pokoje.

A tato neodolatelná převaha krále Jiřího v politice středoevropské rozněcovala proti němu činnost papežovu ještě prudčeji než kompaktata. Papež byl bystřejší politik než císař; srozuměl již, že král Jiří, kdyby mu v tom nebylo záhy překaženo, vytiskl by poručnictví římské z říše německé, učinil by z Němec takové státy laické, jakýmž první již byly Čechy. A takový směr dějin křesťanských papež nemohl trpět, když sám chtěl moc papežskou, od padesáti lét tak hluboce pokleslou, netoliko na novo vztýčit, ale i rozšířit. Ačkoliv papežové nikde neuměli vládnout, panovat přece chtěli všude.

A tudíž z příčin církevních i politických počátkem roku 1462 obnoven z Říma zápas proti Čechám co proti representantu a obhájci nových myšlenek ve společnosti křesťanské. Účel zůstal týž jako před padesáti léty; ale nastoupeno na novou cestu. Co nepodařilo se ani vojskům křižáckým, ani misionářům chytrým a bouřivým: uve-

dení národa českého do bezvýminečného poslušenství římského, nyní měl vykonati Jiří. Král český měl netoliko sám odříci se kalicha i kompaktat, ale mocí slova i příkladu svého odvrátit od něho také národ a sám zrušiti svobody, jichž zbraň česká byla dobyla.

Pokud král byl v dobré vůli s císařem, shovíváno mu v Římě; ale od té doby, co císař naň zanevřel jako na svého soka v říši německé, s velikou přísností a nedočkavostí voláno naň, aby již vypravil posly k papeži s poslušenstvím netoliko svým, ale *celého* království českého. Král sice neodpíral, ale odkládal vypravení nového poselství, až by opět se smířil s císařem, jehož chtěl míti při papeži za přímluvce. Když tedy koncem roku 1461 císař opět přiblížil se k němu, maje potřebí jeho pomoci a rady ve svých nesnázích rakouských, poslové čeští v polovici měsíce ledna 1462 konečně vydali se na osudnou pouť do Říma, aby sjednali při papeži uznání a potvrzení kompaktat. V deputaci bylo pět členův vybraných z kališníkův i z katolíkův. Kromě kancléře Prokopa z Rabšteina, jeli dva nejdůvěrnější rádcové krále Jiřího: pan Zdeněk Kostka z Postupic, zároveň králův nejvěrnější přítel, a Francouz Antonín Marini, který s Antonínem Mayrem i po něm byl ministrem královy politiky zahraničné; pak Václav Vrbenský děkan u sv. Apolináře v Praze a Václav Koranda, toho času purkmistr pražský. Mimo tyto posly byl v Římě již z r. 1459 Fantin, králův jednatel.

Poslové čeští stihli do Říma několik dní před přijetím poslův krále francouzského Ludvíka XI. Jaký rozdíl! Francouzové přicházeli s pokorným se vzdáním; Čechové dovolávali se svých práv; Francouzové jsou političtí prelati, Čechové jsou

křesťané. Dne 10. března 1462 poslové krále Jiřího přibyli do Říma za smutného a deštivého dne; chmury byly na obloze, jako nad vlastí českou. Dne 13. téhož měsíce poslové Ludvíka XI. slavili svůj vjezd do věčného města ve sluneční záři, a uvedeni před papeže i do skvělého shromáždění kardinalův, vzdali se všech svobod své církve. Po tomto osvědčení byly slaveny hlučné radovánky v Římě po tři dni. Lid římský též dle svého mravu slavil zrušení církve gallikanské. Vydán mu byl text pragmatické sankce a on potupně vlékal jej ulicemi města papežova. —

Veškeré jednání poselství českého vedl pan Zdeněk Kostka. Když třetího dne po příjezdu papež pozval jej a Rabštýna k sobě soukromí, pravil Rabštýn: Otče nejsvětější! posláni jsme od krále českého učiniti poslušenství a vznésti některé prosby na Vaši Svatost; poslušenství to, jakové činiti jest obyčej, a také jaké předkové jeho činívali. hotovi jsme učiniti, jakmile bude líbiti se Vaší Svatosti. Papež odpověděl: „Od Vašeho krále nesluší přijímati poslušenství jako od jiných knížat křesťanských, neb království jeho není v jednotě s církví, jako jiná království, ale odděleno jest v řádech od ní, a král Váš *z toho šibalstva bludného* vyzdvižen jsa, na korunování svém přisáhl nejen státi v poslušenství sám, ale navesti a navrátiti k němu také lid svůj; a že jest toho ještě nesplnil, neb ten *zlý člověk Rokycana ještě káže, lid přijímá pod obojí způsobou*, králová chodí na kázaní a sám král na den božího těla, opustiv procesí kostela pražského, chodil v procesí *bludné a kacířské*, *protož není nám slušno*, *přijíti od něho poslušenství*, *leč splní co přisáhl*; a vy na to učiníte přísahu, že tak bude.“ Oba poslové odpověděli, že nemohou činiti více,

než jim bylo poručeno. Papež na to řekl: Dáme vám čtyři kardinaly, uhoďte s nimi v některaký prostředek; a my, což bude s naší ctí a stolice této, rádi i pro krále i pro království učiníme.“ Již z prvního shledání se s papežem poslové čeští srozuměli, mnoho-li naděje kyne jejich dílu. Papež netoliko sám nazývá husitství šibalstvím a přijímaní z kalicha kacířstvím; ale vykládá i přísahu královu v tentýž smysl!

Jaké pak byly rozmluvy poslův českých s kardinaly, snadno uhodneme, vidouce, že jim papež dal *Karvajala* a *Mikuláše Kusu*, totiž nejúhlavnější odpůrce kompaktat a krále Jiřího ve sboru kardinalském. Tito pánové radili poslům českým, aby poručili věc svou prostě do rukou papežových a podrobili se napřed rozkazům jeho. V novém slyšení, jež pan Zdeněk sám měl u papeže, pravil tento, že *kompaktata nemají žádné moci, byvše dána prý toliko jednomu pokolení*, které větším dílem již vymřelo; a kdyby i měla nějakou platnost, že *on může zrušiti je*. Když pan Zdeněk odpověděl, že by nebylo dobré, kdyby papež mocí svou rušiti měl kompaktata i zapovídati přijímaní pod obojí, poněvadž Čechové, nejsouce důvody stálými poučeni o bludu svém, neodstoupili by od něho, tu papež rozhorleně zvolal: „Neučiníte-li poslušenství, jakž se vám rozkáže, *zkažen bude i král i království; a vězte, žeť mohu to učiniti.*“ Dne 20. března dáno poslům českým veřejné slyšení. Ve veliké konsistorní síni seděli před papežem 24 kardinalové, za nimi stáli poslové, a po nich arcibiskupův, biskupův, doktorův i jiného lidu tolik, co do síně se vešlo. Tu mistr Koranda, stoje přímo proti papeži, přednesl nikoli pokorně ani bázlivě prosbu českého národa za stvrzení kompaktat.

Co Čechové počali, stalo se prý z daru božího a z osvícení ducha svatého a bůh dal jim sílu a sjednal jim spasení uprostřed země, tak že malý počet Čechův nejednou svítězil nad mnohými. Však ačkoli Čechové a Moravané přemáhali nepřátele své, nebyli nikdy srdce neustupného, ale k žádosti sboru basilejského rádi sklonili se k úmluvám, aby přestalo prolévaní krve, a přijali svého někdy nejukrutnějšího nepřítele, císaře Sigmunda za krále. On pak i nástupci jeho Albrecht a Ladislav zavázali se přísahami, zachovávati kompaktata co výminky pokoje národního. Jejich příkladu následoval i král Jiří, jehožto moudrou péčí pokoj, jakovéhož ani staří lidé nepamatovali, rozložil se v Čechách a na Moravě, jakož pak král ten přejasný nepřestává tvrditi blaho pokoje v zemích netoliko svých ale také králův a knížat okolních. Avšak to dobré že počíná dávati se v nebezpečenství od lidí zlovolných; mnozí domácí a cizí že povstávají proti těm smlouvám, a Čechům a Moravanům že všetečností neslušnou spílají bludných odřezancův a kacířův, nestydíce se praviti, že to činí povolením a vnuknutím Vaší Svatosti a této stolice apoštolské: což ovšem králi a království nezdá se k víře podobné, ba prostě nevěří tomu, by kdy od této studnice milosti vyjíti měl skutek tak ukrutný a nemilostivý. Čechové prý očekávají s důvěrou, že otec svatý slituje se nad křivdu trpícími, potresce rušitele svornosti a pokoje a přičiní se o uvedení Čechův ve stálý mír s ostatním křesťanstvem. Proto že žádají a prosí, aby veřejným uznáním a stvrzením kompaktat odňata byla příčina k hanění obapolnému a k nesvornostem, a Čechové požívajíce mezi sebou pokoje aby mohli tím ochotněji spojiti se s jinými národy proti společnému všeho křesťanstva nepříteli Turku.

Když papež ihned v řeči dosti dlouhé byl vyslovil svůj a církve římské smysl o čtyrech článcích husitského učení pražského, opět pravil, že kompaktata nesvědčila než těm, kdož tehdáž byli na živě, a že zač poslové čeští prosí, jest proti jednotě církve. Však že „s bratry svými nejmilejšími ještě se poradí, a dá konečnou odpověď, jak podlé své cti nejlepší bude moci dáti.“ Minul ještě úplný týden v rozmluvách s kardinaly Karvajalem a Kusou. Když pak poslové čeští se osvědčili, kdyby i král odřekl se kompaktat naprosto, že národ by vzbouřil se proti němu a že by nepošlo z toho leda nové prolévaní krve, svolána jest konsistoř ve středu dne 31. března (1462) a papež u slavném posezení a v přítomnosti asi čtyr tisíc osob vynesl svůj úsudek osudný. Chválil, že král český přiznal se k poslušenství stolice apoštolské; neb *kromě ní že není církve ani křesťanství, a papež* (tu ukázal prstem sám na sebe) *že jest ta brána, skrze kterouž spravedliví docházejí spasení; kdo jinudy vchází, že zloděj jest a lotr.* Však poslušenství že musí plniti se skutky. „My pak s bratry svými, — tak mluvil dále — *ohledavše listiny kompaktat, nalezli jsme a ohlašujeme vůbec, že nemají žádné moci ani platnosti.*“ Vyličuje na to poslům českým zvláště některé důvody, pro které nemůže povoliti přijímaní z kalicha, pravil: „pro *pokoj váš se sousedy Němci, Uhry a Poláky, aby mezi vámi a jimi mohla býti kupectví, manželství a přátelství;* nebo třebas bychom my vám i povolili, oni nepřestali by proto popouzeti se proti vám, pokud s nimi za jedno smýšleti nebudete; *a pro vaši pokoru*, abychom nedali vám příčiny k pýchaní, jakobyste byli snad moudřejší otcův svých a lepší nad jiné křesťanstvo.“

Pius II. pověděl všeliké důvody proti českému kalichu, i kupectví a manželství s Němci; ale ten jedině pravdivý, *despotism papežský*, zamlčel....

Když domluvil, jeden z úřadníkův jeho povstal a hlasem vysokým zvolal: „Osvědčuji veřejně před shromážděním nejdůstojnějších pánův kardinalův, arcibiskupův, biskupův a jiných všech, kdož přítomni jsou, že *nejsvětější otec odvolal a zrušil kompaktata Čechům od sboru basilejského propůjčená, že stavil a zapověděl přijímaní pod obojí způsobou lidu obecnému, a že nepřijal poslušenství krále českého, leda když vyplení bludy, vstoupí v jednotu s církví římskou a srovná s ní sebe i království své ve všem bez výminky.*“

Nazejtří brali poslové čeští odpuštění od papeže. Napomenul je, aby hleděli krále i národ odvrátiti od kacířství a skloniti pod vůli stolice římské; však zároveň pohrozil, nestane-li se tak, že on i církev musejí učiniti opatření, aby království české přivedeno bylo k jednotě.

Dne 3. dubna Čechové vydali se na cestu domů, a za nimi vypravil Pius II. ke králi českému jako vyslance svého téhož doktora Fantina, který posud byl dlel při dvoře jeho co jednatel Jiříkův.

Koncem měsíce května poslové vrátili se do Prahy, však po rychlém jezdci již z cesty své dali králi zprávu o pořízení svém.

VI.

Prohlášením kompaktat za zrušené a přijímaní kalicha za kacířství papež Pius II. dal na jevo, jak nízce smýšlí o věcech víry a jak potupně o národu českém. Ovšem, jaké šetrnosti a

úcty k tajemnému životu duše a k nejposvátnějším právům svědomí bylo lze nadíti se do člověka, jenž opovážil se svou vlastní osobu nazvati jedinou branou spasení, a každého, kdo by byl přesvědčen, že mezi bohem a sebou této osoby jeho nemá potřebí, za zloděje a lotra? Víra nebyla mu leda liverají despotismu papežského a zlatou studnicí lakotného přepychu římského. Pro opravdivost mravního snažení v národu českém neměl ve zpupnosti své ani nejmenšího smyslu; měřil Čechy měřítkem německým a francouzským, a proto žádal na nich skutek, který může vzniknouti toliko ze strachu aneb z pokrytství.

Však duch český byl úplně prost i jednoho i druhého. Čechové v patnáctém století byli duševně nejčinnější národ v celém křesťanstvu a r. 1462 již měli za sebou život příliš veliký, aby slepě se podrobili rozkazům nějaké autority, a byť to byla i největší, před kterou se kořil všechen svět křesťanský.

Král Jiří nepřiznával papeži právo, aby měnil úchvaly sboru basilejského, a považoval kompaktata za platná jako dříve; však tuše již, že papež rozsudku svému bude hledět sjednati platnost mocí, spěchal předejíti jej a postavil proti jeho veliké myšlence středověké rovněž velikou myšlenku novověkou. Myšlenka ta byla *vymanění vlády světské v Evropě vůbec z moci kněžské;* osvobození všech panovníkův a knížat křesťanských od poručnictví římského, uznání ve světě politickém práva národův co práva božího. Knížata měla na společném sjezdu bráti záležitosti mezinárodní do rukou svých a vyměřovati papeži i císaři sami čáru práva a moci jejich.

Tuto myšlenku král Jiří již od svého nastoupení na trůn pěstoval se svým radou, Francouzem

Antonínem Marinim, byv na ni uveden smutnou skutečností, že ani papež ani císař nejsou s to, aby uklidili sváry mezi knížaty křesťanskými a spůsobili obecnou výpravu proti Turkům.

Poručnictví dvora římského v politice evropské bylo již netoliko špatné ale i nedostatečné. Však jakkoliv tato pravda cítěna téměř obecně, přece bylo potřebí veliké mravní odvahy, vysloviti ji veřejně a vystoupiti na bojiště proti nábožné důvěře, která již po několik století skládala všechnu moc světskou i duchovní do těch rukou, jež považovala za neomylné. Jiří z Poděbrad v jaré mysli své měl tuto odvahu. Aby pak zrušení poručnictví římského nad vládami křesťanskými učinil obecně i srozumitelné i žádoucí, musil spojiti je s otázkou té doby nejpopulárnější i nejdůtklivější: s Turky.

Národové křesťanští ještě stále mysleli, že obrana kříže proti Turkům jest věc papežova, a proto nepřestávali pohlížeti k Římu s toužebnou nadějí. Ale když plány římské se nedařily, znenáhla zoufalost nastupovala na místo naděje. Král Jiří tedy umínil ujmouti se velikého díla sám, vstoupiti v svazek zvláštní s panovníky křesťanskými, šířiti na základech nových válečnou výpravu proti nepříteli křesťanstva, převesti úlohu potud papežskou a císařskou na samostatný spolek panovníkův světských. I vypravil ihned v největší tichosti svého francouzského radu na cizí dvory, aby je získal pro spolek branný k tomu účelu.

Tím časem svolal mimořádný sjezd dvorský do Prahy, aby vyslyšel poselství své i papežovo. Ze všech zemí korunních sešlo se drahně stavův; ale katolíkův patrně málo. Dne 12. srpna král vstoupil do shromáždění, veda s sebou také královnu a všechny své syny, a když kancléř Rabštein

i mistr Koranda byli přečetli své zprávy, jal se mluviti: „Divno jest nám toho, co papež činí, tušíme že toto království, kteréž skrze kompaktata stíží v jednotu a v pokoj uvedeno jest, opět rozbouřiti chce. Kterak pak může nám to rušiti a brániti, co nám dali svatý *sbor basilejský, jenž byl více než papež*, a sám také předek jeho Eugen IV.? Kdyby každý papež chtěl rušiti, co propůjčili předkové jeho, kdoby kdy mohl bezpečiti se na právo své? Žaluje se nás, že bychom přísaze při korunování složené nečinili dosti. Přisahali jsme vyhladiti všeliké bludy, sekty a kacířství ve království svém. Nemilujeme kacířův a nebudeme brániti je: ale nikdy netanulo nám na mysli, že přijímaní pod obojí a naše kompaktata by měla býti kacířstvím, neboť založena byvše v evangelium Kristově a v obyčeji prvotní církve svaté, jsou nám propůjčena od sboru basilejského. *My zrodili se při užívaní pod obojí*, a od vyznání víry, kteréž od rodičův do nás vštípeno ve věku dětinském, neuchýlili se nikdy; přijímaní takového drželi jsme se věrně nejen co pán, ale i co gubernator, s ním vstoupili jsme na trůn královský: kterak bychom mohli uznávati je za kacířství, starati se o jeho potlačení a pronásledovati sebe samy? *Domníval-li se kdo, že pro dosažení koruny tohoto království měli bychom rušiti svědomí své, zapříti víru a protiviti se bohu, byl na omylu, my nejsme vinni klamem jeho: ano vězte za celo, ať již nikde není o tom pochybnosti, že jakož my, tak i choť tuto podlé nás sedící i dítky naše milé, nejen věrni zůstaneme přijímaní pod obojí podlé kompaktat až do smrti, ale že hotovi jsme pro ně složiti netoliko korunu, ale i životy své.*“ Když král takto mluvil hlasem pohnutým, po celé síni ozýval se pláč a škytání. — Pak oznámil král úmysl

svůj, zachovati i na příště jak podobojí tak i pod jednou ve svobodném provozování náboženství a žádal od každého přítomného určitou odpověď k otázce: „kdyby kdokoli nás a království toto za příčinou kompaktat jak slovy haniti tak i skutkem a mocí tisknouti usiloval, slibujete-li býti pomocni k obraně jejich?“ Shromáždění rozestoupilo se na chvíli ku poradě na dvě strany, — a toto rozstoupení trvalo pak až za hrob krále Jiřího. *Od této chvíle byly v koruně české opět dvě veřejné politicko-náboženské strany:* husitsko-česká a katolicko-cizácká; ona při králi Jiřím, tato pod rozkazy papežovými.

Pan *Zdeněk Kostka* jmenem všech kališníkův děkoval králi, královně i rodině jejich za šlechetné úmysly, jichž oznámení prý vzbudilo a vzbudí v národě radost a vděčnost, i u nadšeném přisvědčování celé strany pravil, že všichni hotovi jsou nasaditi statky a životy své k hájení jeho. Jmenem katolíkův vystoupil pan *Zdeněk ze Šternberka*, týž jenž před čtyrmi léty jmenem celého národa zvolal: „Živ buď Jiří, král a pán náš milostivý!“ a promluvil takto: „Milostivý králi! Ráčíte věděti, že my posavad nic s kompaktaty neměli jsme činiti, byvše vždy a ve všem poslušni stolice apoštolské; i jakož vy osvědčujete se, že věrni chcete býti vyznání víry, ve kterémžto zrodili jste se, tak i přátelé moji všichni a já chceme setrvati při tom náboženství, kteréž zdědili jsme po předcích svých a nechceme vystupovati z jednoty a poslušenství svaté církve římské. Protož když Jasnost Vaše bez rady naší umínila hájiti kompaktata, starejte se o ně jen ti, kdo k nim radili a jich potřebují; my jim to rádi přejeme, ale proti zápovědi otce svatého jednati nemůžeme, i doufáme, že nás ráčíte zachovati při právích a svobodách našich. Ve všem,

co se dotýká cti a práv koruny této vůbec, hotovi jsme vždy chovati se, jak sluší na věrné poddané.“

Z těchto slov patrno, že katolíkům kompaktata nebyla základním zákonem koruny české, k jehožto obraně povinni byli rovněž jako kališníci. Politický význam kompaktat: jednota a pokoj národa, moc i bezpečnost státu českého neměly žádnou cenu v jejich mysli. Řím byl jim dražší než vlast, svévole papežova světější než jejich osobní čest a než důstojnost národní. Když pak s tímto duševním otroctvím římským ve většině katolické šlechty české proti králi Jiřímu již se spojovala i feudalnost německá, která směřovala netoliko k politické a tělesné porobě lidu, ale zároveň k seslabení a rozmetání vlády monarchické, tož můžeme již tušiti, jak brzy octla se v pokušení ta věrnost, kterouž Zdeněk ze Šternberka jmenem své strany sliboval koruně ve všech věcech mimo kompaktata. Přímost, s jakouž tento šlechtic před celým sněmem králi oznamoval, že katolíci nebudou s ním hájiti právo národa, ovšem svědčí nejen o veliké ústavní svobodě, z kteréž politický život český té doby se těšil, ale ještě více o bezpříkladné šetrnosti a dobrotě krále Jiřího k té straně v národu, která užívajíc uznaného jeho poctivostí právního trvání svého na půdě společné, nešlechetně usilovala o jeho s té půdy vytištění a zničení. Tato dobrota ke straně katolické vydařila se Jiřímu velmi smutně; poněkud více důrazu proti ní nebylo by již uškodilo ani jemu ani národu českému. Nechceme zajisté činiti ani nejmenší porovnání; ale nemůžeme ubrániti se vzpomínce, že za sto šedesát lét po králi Jiřím jiný vladař v Čechách byl méně rozpačitým a zcela jinak zachoval se ke straně nekatolické, která

byla většinou v zemi, a jížto existence byla založena na právu církevním i státním.

Ale, jakož jsme pravili, nechceme porovnávat; dostačí toliko rozpomenouti se, že Jiří byl husitou a Ferdinand II. pýchou i nadějí jesuitův ingolstadtských .....

Vyslyšev obě strany sněmovní, král přikázal přísně, aby za příčinou víry nikdo neopovážil se rušiti pokoj a jednotu království. Pak dal volati doktora Fantina, aby dnes přijal zprávu jeho co posla papežova; nazejtří že vezme jej na výslech co úřadníka svého. Fantin vstoupil do sněmu. Čestného sedadla nedáno mu, poněvadž Čechové v Římě také stoje musili konati poselství své. Nejdříve pověděl, že vláda od boha svěřena jest papeži, králové pak a národové, kteří po tomto životě chtějí dojíti spasení, že musejí papeže ve všem a vždy poslouchat. Pak mluvil mnoho o bludech a kacířství při kalichu, a ohlásil slavně mocí apoštolskou a svaté církve, že kompaktata již nemají žádnou platnost a že přijímaní pod obojí vůbec se zapovídá. K Jiřímu pak hledě „oznamuji vám," pravil, „vůli a rozkaz otce nejsvětějšího, abyste vy králi i s královnou a dítkami svými nepřijímal již svátost jinde, než v kostele sv. Václava na hradě; vyžeňte ze dvora všechny nešlechetné kaplany, rozsevače bludův, původy zatracení a odevzdejte je administratoru arcibiskupství pražského k zaslouženému potrestání; stavte všem kacířům v zemi posluhování svátostmi; neučiníte-li tak, nevyvedete se před bohem ani před lidmi z nářku *křivé přísahy*!" Král odpověděl, že přísahu svou nezrušil nikomu nikdy a svědomí jeho že jest pokojné. K tomu Fantin, že toliko papež má právo vyměřiti pravý smysl přísahy. Na to král: „*Nad svým svědomím neuznávám*

já nikoho na zemi za soudce.“ Tu Fantin pohrůžčivě: „Pamatujte se co činíte. Chcete-li se protiviti rozkazům apoštolským? *Papež nenechá to bez trestu, dalekoť sahá moc jeho.* Hleďte, aby vám tu nešlo o *korunu!*“ I vyšel ze sněmu. — Na to král cele rozčilený: „*Pánové milí!* (pravil) *vy jste volili nás sobě za krále a za obránce. Aj tu již slyšeli jste, že ne vám, ale někomu jinému náleží dávati panovníky této zemi! Člověk tento nešlechetně dotýkal se cti naší: a věru, kdyby neslul poslem papežovým, nedožil by ani té hodiny! Nám vždy o čest více bylo činiti, než o život, aniž vídáno kdy jaké bezecnosti na trůně království tohoto, kdežto vědomo, kolik ji bývalo na stolici římské!*“

Toliko slib králův, že Fantin za urážku celého národa neujde zaslouženému trestu, mírnil bouři v myslech obyvatelstva pražského. Fantin pak již bažil po koruně mučennické. Za dva dni uveden do tajné rady královy, aby podal zprávu co jednatel český, seznal, že sloužil králi pokud měl naději, že král splní sliby a přísahy své, ale když prý vyšlo na jevo, že král jinak mluvil a jinak jednal, že nechtěl déle sloužiti jemu. — Jiří tou řečí rozlítil se tak, že tasil naň meč, pravě: sotva se zdržím, abych tě neprobodl na místě! — Písemné důkazy, přinešené od poslův českých z Říma, svědčily, že Fantin přímo popouzel a štval proti králi svému. Vynešen nález, ačkoliv za nevěrnost a zradu svou hoden jest trestu smrti, že král z ohledu na papeže činí mu milost a posýlá jej toliko do vězení. Stráž ihned odvedla jej z dvora králova na radnici staroměstskou. Z toho padl veliký strach na hlavy strany římské: Zdeněk ze Šternberka a Jošt biskup vratislavský v největším spěchu tajně vyjeli z Prahy. Aby nová bouře nezachvátila národ, Jiří obeslal před sebe

duchovenstvo z celých Čech, katolické i kališnické, a vyloživ jim svou při s papežem i příčiny uvěznění Fantinova, též pokárav je pro nedostatek kázně, přísně zapověděl jim všecky hádky mezi sebou, všecko popuzování a kaceřování. „Přikazujeme vám," končil, „abyste bez všelikého rušení zachovávali kompaktata, která pro pokoj tohoto království sbor basilejský propůjčil předkům našim. Kdokoli je rušiti bude, neujde hněvu našeho; neboť nechceme trpěti, aby vašimi rozbroji mařeno bylo, co království tomuto dobrého a spasitelného jest." I propustil v nemilosti duchovenstvo strany obojí.

VII.

Uvězněním posla papežova v Praze vystoupila církevní otázka česká opět na dějiště evropské, s kterého ohlášením kompaktat basilejských v Jihlavě r. 1436 byla se uchýlila na půdu svou domácí. Paměť lidská nevěděla o tom, že panovník křesťanský již někdy by byl opovážil se trestati legata papežova. Přátelé i nepřátelé královi těšili se z toho skutku, vidouce v něm ukončení nejistoty v posavadních poměrech česko-římských: přátelé již nemohli dočkati se pomsty nad veškerou hierarchií římskou, nepřátelé pak — krále pádu . . . . .

Jiří ovšem měl na mysli toliko vlastního nevěrného úřadníka, když za několik dní osobně navštíviv Fantina na radnici staroměstské a našed jej ještě spurnějšího než prvé, dal odvesti do žaláře poděbradského. Také poslal Jana z Rabšteina do Říma, aby ospravedlnil toto počínaní své proti jednateli svému zradnému; ale v Římě považo-

vali uvěznění Fantinovo za nejsmělejší potupu samého papeže, a Pius II. již nepřemýšlel vedlé Turkův o ničem, leda jak by co nejkrutěji potrestal krále českého. Jaký plán na dvoře římském se kul, patrno z toho, že již té doby jakýsi kníže (který to byl, nezaznamenáno v pamětech) tajně ucházel se tam o titul království českého. Však tehdáž ještě nebylo lze vystoupiti veřejně ani s takovou žádostí, ani s takovým nabídnutím.

Jiří měl ještě úplný pokoj doma a velmi mocné podpory za hranicemi. Císař Fridrich, uherský král Matiáš, téměř všichni knížata němečtí, polský král Kazimír, francouzský král Ludvík XI., republika benátská: dvě třetiny světa římsko-křesťanského byli s králem českým v poměrech přátelských. Císař, poněvadž pilněji než kdy jindy měl potřebí jeho pomoci ve svých sporech s bratrem Albrechtem a se stavy rakouskými; Matiáš jsa k němu poután svou chotí Kateřinou a potřebou jeho prostřednictví ve svém posud neukončeném procesu s císařem Fridrichem o korunu uherskou; Kazimír, vstoupiv s ním v městě Hlohově dne 1. května 1462 ve slavné smlouvy, že oni a království jejich mají žíti spolu v bratrském pokoji a lásce; knížata němečtí, někteří z osobní k němu přízně a ze svazkův příbuzenstva, všichni pak očekávajíce přece konečně z ducha jeho politickou opravu své říše; Ludvík XI., poněvadž již opět byl odvrátil mysl svou od papeže a velmi rád slyšel, že Jiří ve svém plánu k budoucímu stálému parlamentu všech panovníkův křesťanských mu určil místo předsedatelské a republika benátská, poněvadž přičiněním krále českého očekávala brzkou výpravu proti Turkům, kteří doléhali na ni nebezpečím ještě krutějším a prostrannějším, než na Uhry.

Papež znal toto mocné postavení Jiříkovo velmi dobře, a přemýšlel, jakby je co nejrychleji zviklal. Pročež nic nemohlo přijíti mu méně vhod, nežli že Jiří právě ten čas ještě je utvrdil velikolepým dobrodiním, kteréž učinil císaři, vysvobodiv jej z obležení vzteklé chátry vídenské a sjednav mu narovnání s jeho bratrem Albrechtem. Viděti to nejlépe z odpovědi, kterou papež dal k žádosti císařově, aby zadržel zamýšlené církevní procesy proti králi českému. Psalť Pius II. Fridrichovi tato památná a zajímavá slova (31. prosince 1462): „Havel kaplan tvůj vypravoval nám, kterak tebe ve Vídni na hradě obklíčeného dobývali nešlechetní měšťané, a ty neměl jsi žádné naděje ke spasení, leda ve králi českém; ten jediný že mohl skrotiti Vídeňáky vzteklé a pomoci tobě na svobodu zase; pročež že prosíš, abychom proti němu, ačkoli osvědčil se býti kacířem, pokuty dle práva nevynášeli. O nešťastný věku náš, o *ubozí Němci, o bídné křesťanstvo, jehožto císař nemůže zachráněn býti než od kacířského krále! Přimnoženo tím bolesti naší,* i ačkoli za nehodné vážili jsme neskrotiti zavilost člověka kacířského; však ještě nehodnější zdálo se odepříti tobě pomoci v nebezpečí tak ukrutném. Pozdní byly přípravy a marné naděje naše. Psali jsme okolním knížatům, aby neopouštěli tebe: litovali všichni, nepomáhal nikdo. Naklonili jsme hlavy a *tobě k libosti pozdrželi jsme censury proti Čechovi zamýšlené...*“

Však boj počatý z Říma proti králi českému veden dále na všech stranách, potají i zjevně. Nejprvé opět vstoupil papež ve spojení s — Vratislavany.

Lhůta, kterou Jiří přísaze jejich byl dopřál, ještě nevypršela; tudíž s velikou radostí uvítali zprávu, že papež poslušenství jeho nepřijal a kom-

paktata prohlásil za zrušena. Psali ihned papeži list, v němž pokládali se za šťastny, že bůh sprostému a pokornému lidu jejich zjevil pravdu, kteráž skryta zůstávala před očima moudrých tohoto světa, že král Jiří byl od jakživa kacířem neustupným a nenapravitelným. Také od té doby počínali již odpírati mu titulu královského a prosili papeže, aby je vzal do své ochrany. Pius II. nemeškal odpovědí svou, a dal jim *rozkaz, aby nepřisahali králi českému* dříve, než jim od stolice římské určitě nařízeno bude; zároveň poručil legatu svému, aby se usadil ve Vratislavi a držel celé Slezsko v poslušenství římském, to jest v neposlušenství českém. Když pak král Jiří v březnu 1463 zvláštním poselstvím žádal, aby papež napomenul Vratislavany k povinnosti jejich a nedopouštěl rušiti a trhati práva koruny české, Pius II. ihned odpověděl dvěma bullami, že již dříve osvobodiv Vratislavany od závazkův, kteréž s ním měli, k žádosti císařově a knížete bavorského prodlel sice s dalšími procesy, zdali by král ještě se vzpamatoval a napravil: ale vida, že toho učiniti nedbal, *přijal to město veřejně a slavně pod ochranu svou.*

Tu již objevuje se nám papež co zjevný rušitel státního práva českého a co rozsevač rozbroje ve státní společnosti české. Jiří stěžoval sobě proto do něho u císaře, a když tento vystříhal jej, aby se nemíchal do vnitřní politiky české, papež odpověděl jemu, že *Jiří, „jenž se nazýval králem českým,“ skrze osvědčení své na sjezdu svato-vavřínském vyloučil se sám z církve i z práva, i že musel již považován býti za mrtvého*: protož že muselo se psáti do Vratislavi, že *Jiří již králem býti nemohl*, ani že není slušně poslouchati toho, kdo sám odřezal se od těla Kri-

stova; také že již *nemohly žádné smlouvy ani závazky býti jemu ku prospěchu.* Kdyby prý císař byl nedával dobré o něm naděje, že papež již dávno by byl učinil, co povinen byl činiti proti němu. *Císaři k vůli že počká ještě,* ale pod výminkou, aby Vratislavští ku poslušenství nuceni nebyli.

Jak velice lišila se tato slova od přísných rozkazův, jimiž tenže papež v srpnu 1459 nařizoval Vratislavanům, aby přestalo v městě všecko hanění a pomlouvání osoby královy, ale aby raději plnili, čím jemu povinni jsou, neb král že osvědčoval se co den v poslušenství a věrnosti ke stolici apoštolské! A Jiří přece nechoval se k této stolici roku 1462 jinak než 1459; ani nebyl nyní křesťanem horším, než tenkráte. A což máme soudit o výpovědi papežově z onoho času, že nemá na péči politiku ale jedině pokoj mezi křesťany? . . . .

Nezřídka tvrdilo se, že církev katolická zvláště pomáhá a přeje státní formě monarchické neb aristokratické; však dějiny všech věkův a národův dosvědčují, že tato církev nemá zvláštní zálibu v žádné soustavě vládní, nébrž že spojuje se vždy a všude s těmi živly, v kterých nalezá svou podporu, že neuznává za oprávněnou žádnou moc na světě, která jí v něčem odporuje, a že štve poddané k odboji i proti panovníku, jenž píše se „z boží milosti," neužívá-li veškeré své moci na prospěch její. Král Jiří jest této pravdy nejjasnějším důkazem.

Papež Pius II. nepřestával jedině na Vratislavských, kteří vlastně ani žádného povzbuzení proti Jiřímu neměli potřebí, ale znaje z vlastní zkušenosti smýšlení katolíkův v koruně české a jsa v tomto poznání utvrzen všemi legaty svými

a zvláště Fantinem, jejž král Jiří k žádosti knížete bavorského ze žaláře poděbradského dne 27. října 1462 pustil a přes hranice české bezpečně provoditi dal, — plížil se s jedem svým blíže k srdci Jiříkovu. Napomínal již také Olomucké a obyvatele jiných měst v Čechách a na Moravě, aby setrvali u víře a v poslušenství stolice svaté, nebojíce se prý nikoho a vědouce, že potřebné ochrany dostane se jim. Jednatelův papežských jen se hemžilo na Moravě a ve Slezsku: a veřejně hlásáno i od biskupův nejnemravnější učení, které kdy svět slyšel, „že protiví se bohu, kdo protiví se náměstku jeho; *papežská moc že může rozvázati a rozřešiti poddané od každé přísahy věrnosti, a že poslouchá boha, kdo náměstku jeho povoluje v těch věcech, kteréž dotýkají se víry a náboženství, třebas by byl i zlý.*“

Vida takovouto neřestnou agitaci mezi katolickým občanstvem svých zemí, král Jiří položil *generální sněm koruny české* ne do Prahy ale do Brna, města katolického, aby tu dorozuměl se s odpůrci svými sám. Šlechta katolická i v Čechách dopisovala sobě té doby s papežem zcela veřejně. Žádala jej, aby zatím zastavil procesy proti jejich králi, když prý jest naděje, že na sněmu brněnském najdou se cesty, kterýmiž i čest stolice apoštolské i pokoj zemí království českého budou opatřeny. Však *sněm brněnský* (13. července 1463) nevedl k žádoucímu cíli, poněvadž žádná strana nechtěla povoliti. Sjeli se stavové všech zemí korunních v hojném počtu, také biskupové a prelati. Jedni velebili poslušenství králi a vlasti, druzí poslušenství papeži. Význam celého sněmu složen byl v řeči, kterouž král odpovídal k žádostem strany katolické. „Radíte mi, pravil, abych se srovnal s papežem. Však on

nepřestává mě haniti a činí i pochybno, mám-li býti králem českým. Víte, jakové svobody má království toto, že nikdo nad ním rozkazovati nemá. Chcete podrobiti tu svobodu jemu? My slíbili jemu poslušenství, jakož povinni jsme podlé dávných výsad a obyčejův; chceme také s ním i s celým světem rádi míti pokoj, jednotu a svornost. Žádáte, abychom u víře sjednotili se s křesťanskou církví římskou; však jest patrno, že *církev římská i křesťanská nejsou jedno*; ona jest pomíjející a porušitelná, ale nikoli tato, *společnost všech věřících v Kristu, jichžto máme v Praze i v Čechách neméně než v Římě.* Svatý sbor basilejský propůjčil království tomuto za veliké jeho úsilí a zásluhy, některé *kompaktaty, při nichž my vychováni jsme a umříti chceme.* Vědomo jest vám, kterak jimi upokojeno bylo království toto a bez nich v pokoji státi nemůže. Protož žádost jest naše, že rozvážíce to, i kterak předkové naši králové zachovávali a spravovali zemi tuto při kompaktatech, pomocni budete, aby totéž i za našeho panování se dálo; neb kterak může papež požadovati od nás více, než od předkův našich, kteříž i sami méně ku kompaktatům byli vázáni, než my? I když oni nechali a hájili moc jejich neporušenou, tím více máme my to činiti, poněvadž slíbili a přisahali jsme zachovati a hájiti staré práva a obyčeje strany podobojí. Tato jest cesta nejlepší, po kteréž vy slušně s námi kráčeti máte; jináče chceme ve všem dle rady vaší chovati se k papeži. Kdyby pak to býti nemohlo, jakož obáváme se, že *papež jen svévole proti nám užívati bude*, máte pomáhati, aby těm věcem aspoň odklad se stal do *budoucího koncilium.* Jakmile to svoláno bude od Jeho Svatosti aneb sejde se jakkoli jinak, předložíme jemu kompaktata i

budeme jeho poslušni. Neb kdo má souditi a vykládati kompaktaty naše, nežli koncilium, od něhož jsme je dostali? *Však my rádi chceme srovnati se s papežem prostředkováním císařovým,* kteryžto slíbil nám i snaží se již také uvoditi věci naše s ním v úmluvy a pokoj. Protož napomínáme vás, mějte prozatím strpení a neohlašujte ani neprovádějte jaké procesy proti nám, pamatujíce čím nám jste povinni co pánu svému. *Máte mezi námi své životy a statky, ženy a děti, jichžto neslušno vám za příčinou kněží uvoditi v nebezpečí. Kněží kamkoli přijdou, všude panovati chtějí,* ale u vás jest tomu jinak. Však já nechci vám brániti ani překážeti, abyste nečinili papeži, čím jemu povinni jste.“ Tak mluvil král v rozčilení velikém.

Slovy těmito, jakkoliv ostře dotknul se jimi jádra věci, král Jiří sám propustil katolické občany koruny české z jednoty státní, uznávaje oprávněnost jejich hierarchicko-církevní odlučnosti ve sporu, jejž po mnohaletém úsilí s velikou zásluhou a slávou byl uvedl na společnou půdu vlastenecko-politickou, a jenž toliko na této půdě mohl býti urovnán právně.

Katolická strana sněmu brněnského nezavázala se k hájení kompaktat; slíbila toliko, *že přimluví se* za krále u papeže, císaře, kardinalův i obou legatův, kteří té doby bavili na dvoře císařově; vůbec pak *že počká*, až jak se skončí prostředkování císařovo. Patrno, kde vůdcové katolíkův již se octnuli. Jaká změna v mysli jejich od roku 1440! Tenkráte v listu mírném učinili úmluvy s kališníky horlivými, aby pro pokoj a jednotu v zemi kompaktata od nich všech byla držána a skutečně zachována; nyní pak netoliko prohlašovali, že kompaktat nemají potřebí, ale vidouce, že pro kompaktata papež chce zničit i krále i krá-

lovství, neměli se ani za uraženy a z hluboké sklesłosti své vlastenecké nedovedli vzchopiti se k jinému rozhodnutí, leda že za krále svého, jejž co Čechové povinni byli hájiti až do těch hrdel a statkův, se přimluví! Však věděl papež, jak má rozuměti nábožným přímluvám těch, kdož králi svému slíbili toliko příměří, jsouce ochotni vrhnouti se naň, jakmile jim dáno bude znamení. Kdyby papež byl viděl, že všichni katolíci v Čechách a na Moravě jsou poctiví členové státu českého, nikdy nebyl by proti Jiřímu vystoupil s takovou odvahou a zlobou. A bez velezrády domácí nebyly by králi Jiřímu uškodily ani veliké nehody, kterýchž politika jeho této doby doznala za hranicemi.

Dne 2. prosince 1463 umřel ve Vídni bratr císařův, arcikníže Albrecht, bezdětek. Císař netoliko náhle byl zbaven nejprudšího soka svého, ale i dědil velikou moc; a od té chvíle již neměl potřebí přízně a pomoci Jiříkovy. Když pak koncem měsíce února 1464 nenadálou smrtí skonala i Kateřina, královna uherská, král Matiáš počal zjevně kloniti se k nepřátelům svého tchána, ba za krátký čas předstihl je všechny nešlechetností a zradou k němu. Byloť ovšem již za života královny Kateřiny patrno, že Matiáš váží sobě přízně a peněz papežových více nežli něžného svazku s králem českým, a Jiří, chtěje vytisknouti moc papežskou z politických dějin evropských sřízením stálého parlamentu všech křesťanských panovníkův a společným vypravením velikého vojska proti Turkům, nemohl s návrhy svými obrátiti se k panovníku, který by jim přál méně nežli jeho zeť. Matiáš zajisté bál se Turkův mnohem méně, než na sobě veřejně znáti dával, a veličil nebezpečí od nich hrozící hlavně proto, aby všichni

národové křesťanští, a zvláště papež mu posýlali peníze. Pius II. hned od počátku panování svého platíval mu veliké podpory, a Matiáš považoval otázku tureckou již příliš za svůj nejjistější a největší důchod, aby pospíchal na uklizení její. Tím méně byl ochoten, odevzdati ji do rukou krále českého, o jehožto snadném vítězství nad Turky nepochybovalo se, a jenž v obecném mínění evropském již byl vidín co příští — císař cařihradský. Když pak ještě papež Pius II., jenž o Jiříkově návrhu ke společné knížat proti Turkům výpravě záhy se dověděl, jal se i přemlouvati Matiáše, aby s králem českým se nespojoval, i posýlati mu více peněz než posud, a když zároveň byl sjednal konečnou smlouvu pokoje mezi ním a císařem Fridrichem: král uherský vstoupil v službu římskou proti svému tchánu, a návodem papežovým učinil sám (v listopadu 1463) smlouvu s republikou benátskou a s vévodou burgundským, že pod nejvyšším velením římským sami potáhnou proti Turkům. Od té doby král Jiří netoliko musel pustiti od úmyslův k výpravě turecké, ale byl i naprosto vyloučen ze všeho účastenství v záležitosti všem křesťanům společné a veledůležité.

Hrob královny Kateřiny byl pak zároveň hrobem i posledního zbytku vděčnosti a šetrnosti Matiášovy k Jiřímu, a návrh krále českého na sjednocení všech panovníkův světských k vůli pokoji a míru mezi národy křesťanskými potkal se na dvoře uherském s nezdarem. Matiáš považoval husity za kacíře, a hleděl k nim netoliko s nechutí ale i s opovržením; opravu církve prohlásil za starost i právo papežovo a všeliká koncilia světská i církevní toliko za pramen rozbrojův v církvi křesťanské. Z toho patrno, že politika Pia II. již panovala na dvoře uherském rozhodně.

Však tomu nebylo diviti se tolik, jako že rovněž mocně byla opanovala již také dvůr francouzského krále Ludvíka XI. Papež pracoval proti Jiřímu na všech místech s největším úsilím a slavné poselství české, kteréž v měsíci červnu 1464 bylo přijelo do Francie, aby Ludvíka XI. získalo pro spolek panovníkův světských proti papeži, bylo sice přijato s velikou poctivostí ale vrátilo se s nepořízenou. Hlavní jednatel Jiříkovy myšlenky na obmezení politické moci papežovy stálým parlamentem knížat světských, Francouz Antonín Marini, ministr zahraničné politiky české od roku 1460, již ani nevrátil se s posly českými do Prahy, nébrž zůstal ve vlasti své.

V polovici roku 1464 Jiří seznal, že všechny idey a návrhy jeho, aby v společnosti křesťanské vzbudil veliký společný pokrok, k němuž husitství by přidružilo se co část, byly zmařeny jednak nedospělostí ducha národův i panovníkův světských k svobodě náboženské i politické, jednak chytrostí diplomacie římské. Však trpký cit Jiříkův z této zkušenosti mohl být poněkud mírněn, když ani velikému jeho protivníku nedařilo se o nic lépe. Velikolepá výprava všeho křesťanstva proti Turkům, kterouž Pius II. pokládal netoliko za hlavní účel svého života, ale zároveň za jediný prostředek obnovení a rozšíření moci papežské nad všemi panovníky evropskými, skončila velmi smutně. Po šestiletém ohnivém povzbuzování všech národův a knížat křesťanských nalezl papež v přístavu jakýnském, odkud dle úmluvy celá výprava hnouti se měla, toliko něco křižácké sběře z krajin hornoitalských, ale žádné vojsko ani na zemi ani na moři. A přece toužil sám súčastniti se boje proti nevěřícím, a umírajícímu již tělu svému vystrojiti slavný průvod všech panovníkův křesťanských do

země zaslíbené. Tudíž před odchodem svým z Říma pospíchal vyřídit druhou velikou úlohu svého života, a dne 15. června (1464) kázal vypraviti *proti králi Jiřímu půhon řádný, aby obžalován jsa z kacířství, ve 180 dnech dostavil se osobně k soudu před stolicí apoštolskou.*

V Jakýnu čekal několik neděl, přijde-li kdo z pozvaných křižákův. Když pak dne 15. srpna zde zemřel, kardinalové vrátili se s mrtvolou jeho do Říma, o válce turecké již nemluvilo se a peníze sebrané pro ni poslány Matiášovi králi uherskému.

VIII.

Bully, kterýmiž krále Jiřího obžaloval z kacířství a poháněl na soud před stolicí apoštolskou, papež Pius II. poslal císaři Fridrichovi, aby dal rozhlásiti je po říši německé a v koruně české. Však císař, ačkoliv po smrti svého bratra již nedbal o přátelství krále českého, přece této doby ještě nejen nepropůjčoval se k službám proti němu, ale choval se k němu příznivě. Jiří totiž v těch časích získal sobě velikou zásluhu o povztýčení moci Fridrichovy v říši německé a rozsudkem svým pražským učinil konec šestiletému velikému rozbroji a krveprolití mezi knížaty německými. Aby za tato dobrodiní osvědčil mu svou vděčnost, císař bully papežovy potlačil a umořil, že ani nebyly řádně rozhlášeny.

Zatím ustrojoval se v Čechách proti králi odpor tím nebezpečnější, čím jasněji vycházelo na jevo, že bez něho všechna zloba a nešlechetnost zahraničná ani nebyla by opovážila se na nějaký podnik. Moc královská v Čechách byla po smrti

Václava IV. mnohaletými bouřemi krvavými a dlouhým bezvládím úplně klesla. Tím více pak rozmohla se zpupnost šlechty, v jížto rukou všechna moc branná složena byla. Tato třída národa nemajíc koho poslouchati, libovala sobě v nekázanosti, provozovala násilnictví dle vůle své a nedbala, aby obnoven byl pevný řád v zemi. K tomuto pak čelila snaha páně Ptáčkova a politického dědice jeho, Jiříka z Poděbrad, který, jakmile se dostal v čelo strany své a zvláště za doby svého správcování provedl vznešený úkol ten v plné míře. Za krále Ladislava sami páni pomáhali tvrditi moc a zvelebovati vážnost královu, poněvadž jim dostávala se přední místa při vládě. Zvláště šlechta katolická velmi ochotně svolovala k povztýčení moci královské, poněvadž v něm spatřovala sílení své vlastní strany v zemi. Tak umlkly hněvy proti Jiřímu, vzniklé v čas mocné jeho správy zemské pro pokořování zpupnosti a krocení svévole panské. Poněvadž pak Jiří z veškeré šlechty české byl nejdokonalejším vzorem v podrobování se pod obnovenou moc královskou, a mocného postavení svého vedlé krále Ladislava užíval tak pečlivě a moudře, že ani v své důstojnosti se nesnížil ani stavovskou citlivost svých kolegův nepohoršil, tož po smrti mladého krále panstvo neodporovalo důrazné vůli celého národa, jenž chtěl míti svého miláčka na trůně. Ale když dosednuv na trůn, Jiří tutéž moc, kterou šlechta při Ladislavovi netoliko trpělivě snášela ale i horlivě utvrzovala, jal se provozovati ve jmenu vlastním a se zdarem i leskem co rok skvělejším, tu procitla žárlivost i závist u mnohých, kteří sice rovnali se mu rodem, ale pro přednost jeho ducha neměli v sobě ani míry ani smyslu. Byla pak to jedině šlechta katolická, která moci králově nad sebou

nepřála. Nechuť a odboj její proti Jiřímu proskakovaly ve všech zemích korunních již po dvě léta. Však nejvíce přibylo záští jejímu po velikém moru, který již na podzim r. 1463 v Čechách počal, a zvláště prudce v srpnu a září 1464 zuřil. Úmrtím mnoha pánův a zemanův zemských nastala potřeba dáti poručníky sirotkům jejich. Podlé práva českého, umřel-li kdo nepořídiv o statku svém, král sám ustanovil poručníka dědicům jeho. Toto právo bylo ovšem velmi důležité, poněvadž poručník dědil po svém schovanci, kdykoli tento umřel v nedospělosti své. Po všechny časy vykonáváno toto právo královské v Čechách bez odporu. Však nyní počala bouřiti se pro ně šlechta katolická, vidouc, že král Jiří, aby dle práva a povinnosti své opatřil sirotky zemřelých pánův a zemanův poručníky, nevybírá je příliš hojně ze společnosti její, ale že milostí svou je štědřejším ke šlechtě kališnické. Byla to ovšem odvážná žádost, aby král, maje úplné na vůli, jmenovati poručníkem, koho vůbec uznává k úkolu tomu za způsobilého a za správného, rozmnožoval moc těch, jichžto povinná věrnost k němu již byla utonula v nemravném učení římském, že krále kacířského poslouchati nesluší.

Mezi nespokojenci stál na prvním místě nejvyšší purkrabí pražský, pan *Zdeněk ze Šternberka*, někdy páně Jiříkův přítel. Tento šlechtic český byl třetím v trojlístku úhlavních nepřátel krále českého: druzí dva byli papež a král Matiáš. Některý čas každý pracoval o sobě, až se poznali v společné myšlence: *svrhnouti Jiřího s trůnu.* Od té chvíle byli jedna duše.

Zdeněk ze Šternberka má v tom plánu účastenství ohavnější, než oba společníci, poněvadž jedině z pohnutek osobních páchal nejšerednější

zradu na své vlasti. Dějiny národa českého bohužel mají v sobě velikou kapitolu domácích proklatcův: Zdeněk ze Šternberka i zde vyniká v nejsmutnějším trojlístku vedlé svých dvou stavovských kolegův, Miloty z Dědic a Jaroslava Bořity z Martinic*) . . .

Míněním, kteréž jmenem katolické strany na památném sněmu pražském r. 1462 byl pronesl o kompaktatech, Zdeněk ze Šternberka již zřejmě se osvědčil co protivník krále Jiřího. Od té doby rostla v mysli jeho nenávist proti němu, až roku 1465 vzplanul k němu žádostí pomsty až do smrti neukrotitelnou. Cítil se hluboce uražena v hrdosti své, když Jiří po moru 1464 nejmenoval jej poručníkem v žádné osiřelé rodině šlechtické. Jiří měl k tomu mimo své politické také obecně mravní příčiny podstatné. Šly totiž o panu Zdeňkovi řeči nikoliv chvalné; pravilo se, že již co poručník některých nejzámožnějších rodin panských obohatil se neslušně. Když pak Jiří z té příčiny hlavně mu odepřel poručnictví nové, Zdeněk stal se nad míru horlivým katolíkem a vstoupil v šlepěje pana Oldřicha z Rosenberka, jenž před třemi lety byl umřel na své samotě v Krumlově (28. dubna 1462). Sřízení spolku feudalního proti královské moci Jiříkově bylo hlavním účelem jeho. Feudalism vůbec byl původem vší neřesti v Čechách proti králi Jiřímu a uškodil mu více než papežský katolicism. Jiří sesílením moci královské a chráněním lidu proti šlechtě ovšem provinil se proti feudalnosti rovněž těžce jako usilováním o platnost kompaktat proti katolicismu papežskému. Zdeněk ze Šternberka byl pak vzorem feudala

*) Milota z Dědic zradil krále Přemysla Otokara II. v osudné bitvě proti Rudolfu habsburskému r. 1278. Jaroslav Bořita z Martinic byl r. 1618 shozen s oken královského hradu v Praze.

v patnáctém století a nenáviděl „krále lidu“ z celého srdce svého. Že nalezl spojence jedině mezi katolíky, rozumí se sebou samým; neboť feudalism a papežský katolicism vládly tenkráte celou západní polovicí evropskou. Táž moc, kterou Jiří z Poděbrad co slepý stroj svých vůdcův pomáhal vztyčovati na hrobích lipanských, jala se nyní napřahovati své záhubné rámě proti velikému dílu jeho národnímu. *Jednota panská* pod vedením Zdeňka ze Šternberka byla pokračováním jednoty strakonické pod náčelnictvím Oldřicha z Rosenberka, obě pak vyklíčily z mrtvol demokracie české u Lipan. Král Jiří nedal feudalům vedlé sebe panovati, do své rady povolal také nešlechtice, bránil šlechtě kupovati od sedlákův svých pole a klásti je do desk zemských bez zvláštního povolení, staral se vůbec o moc a prospěch království i koruny více než o užitek a slávu panstva; ... což tu nebylo dosti příčin k nespokojenosti, k reptání, k žalobám, k spiknutí, k odboji a k zradě feudalův? ... A bylo diviti se, že političtí nespokojenci z koruny české záhy hledali a nacházeli ochranu a podporu v Římě?

Úmrtím papeže Pia II. Jiří nezískal naprosto nic. Věci dospěly již tak daleko, že bylo jedno, kdo seděl na stolici Petrově. Jiří měl proti sobě již všechnu obnovenou moc absolutismu římského, měl proti sobě papežství, nikoliv papeže. Že pak tento absolutism jevil se proti němu spůsobem tím surovějším, čím sprostší byla ruka, která vykonávala jej, rozumí se sebou samým. A kardinal Karvajal, jenž již v radě Pia II. měl hlas rozhodný, po jeho smrti jsa pánem situace, nezapomněl na svou osudnou návštěvu v Praze, a postaral se, aby na uprázněnou stolici papežskou byl povýšen jeden z největších sprostáků a váš-

nivcův, kteří kdy na ní seděli. Petr Barbo, synovec někdy papeže Eugenia IV., člověk bez všeho vzdělání a bez vší mravní ceny, stal se nástupcem Piovým; a zakládaje si nejvíce na kráse těla svého, kterou stále nosil na odiv obecného lidu, chtěl sobě dáti jmeno Formosus, však nevědomo z jaké příčiny užil památky největšího apoštola Kristova a nazval se — *Pavel II.* Byl nad všeliké pomyšlení hrdý, marný, zženštilý a ukrutný, šperkův a pamlsek až pohoršlivě milovný; audience pak dovolati se u něho nebylo lze bez — peněz. Kardinálové ovšem sami zmýlili se v něm velice. Před volbou totiž usnesli se o některých článcích, které zachovávati se zavázali, na kohokoli z nich by volba padla; nejdůležitější byl, že co nejdříve mělo býti svoláno obecné koncilium. Petr Barbo podepsal listinu s větší ochotou a horlivostí než všichni ostatní; ale jakmile dosedl na trůn, přinutil své voliče, že odvolali ty články, poněvadž prý moc papežská právně ani nemohla býti obmezována žádnými kapitulacemi. Toto oblouzení kardinalův není v dějinách papežství příběhem jediným; děloť se jim tak pokaždé, kdykoliv spekulovali buď na slabost buď na hloupost svého volence....

Však nevznikly z té mýlky v Římě žádné spory; kardinalové brzy úplně smířili se s Pavlem II., vidouce, jak rychle se vpravil do věcí českých a jak rázně vystupuje proti husitství, jim všem rovněž nebezpečného a nenáviděného. Pavel II. pak jal se spravovati dědictví Piovo s vášní tím prudší, čím více cítil se i osobně uražena králem českým. Jiří totiž opomenul vypraviti k novému papeži posly se svou gratulací, a to byla za oněch časův veliká chyba; marnivost Pavlova pak učinila z toho hřích, který nemůže dojíti odpuštění ani na tomto ani na onom světě, a všichni zrád-

cové království a koruny české od té chvíle nacházeli v Římě ochotné vyslyšení a podporu. Rada katolíkův mírnějších, aby papež počínaním svým neuvedl v nebezpečenství všecky katolíky v koruně české, brzy nebyla ani přijímána, když také z Moravy nespokojenci političtí a zrádcové vlasti hledali ochrany a pomoci proti svému králi u stolice apoštolské.

Ještě pokud císař se přimlouval za Jiříka, zdržoval Pavel II. proud svého hněvu proti němu; když pak i on se stal nepřítelem svému někdy osvoboditeli a dobrodinci, tu již nebylo žádné naděje na jednání mírné. Nepřátelství císařovo proti králi Jiřímu ošemetně spůsobil také pan Zdeněk. Ten již po delší čas měl nesnáze a půtky s císařem pro některé dluhy a náhrady, které si za ním počítal. Odbýváno o tom několik sjezdův mezi radami císařovými a královými; poslední měl býti ve Znojmě dne 10. března 1465. Však se strany české nepřijel nikdo; toliko na zejtří dodáno radám císařovým psaní zavřené, jakoby bylo přátelské, a když otevřeno, nalezena v něm válečná odpověď císaři od pana Zdeňka i od třiceti šesti jeho pomocníkův českých, mezi nimi také rad královských. Císař i dvůr jeho považovali ten skutek za důkaz neupřímnosti a potutelnosti krále českého, a pan Zdeněk nepospíchal vyvesti je z omylu, čím více práhnul, popuditi také císaře proti němu. Však konec všech těchto sporův a podskokův byl, že císař ještě v letě roku 1465 se Šternberkem se smířil, ale králi českému že od té chvíle zůstal nepřítelem až do smrti.

Vedlé Zdeňka ze Šternberka co hlavy a ředitele brzy osvědčoval se v jednotě panské horlivým *Jošt z Rosenberka*, často již jmenovaný biskup

vratislavský, který jsa zároveň proboštem kostela pražského a mistrem řádu strakonického, více času meškal v Čechách a v Praze než na svém biskupství, a ještě jako v poslední chvíli se pokoušel o uvedení krále Jiřího do bezvýminečného poslušenství římského. Když pak svou snahu seznal zmařenu, vystoupil proti sestřenci svému co zjevný nepřítel. Po některých sjezdech tu ve Strakonicích sídle Joštově, tu na Krumlově u jeho bratra, tu na Zelené hoře u pana Zděnka ze Šternberka jednota panská utvrdila se závazky a přísahami členův, a rozepsala o králi žaloby, jakoby rušil zřízení zemské.

Aby učinil konec všem pokoutním a temným pletichám a zachoval veřejný život národa na cestě ústavní, na kterou jej byl s velikým namáhaním sám uvedl, král Jiří rozepsal valný sněm do Prahy ke dni 23. září, kdež nespokojenci měli přednesti stížnosti své shromážděným stavům, aby o nich rozhodli. *Král podroboval se výroku sněmu ve při s poddanými svými!* A oni žalovali naň, že ruší práva zemská! Byli to kromě Jošta i Zdeňka zejmena páni Jan z Rosenberka, Jan a Oldřich Zajícové z Hasenburka, Bohuslav ze Švamberka, Vilém z Illburka, Jindřich starší a mladší z Plavna, Děpolt z Risenberka, Jaroslav a Jan synové páně Zdeňkovi, Jindřich z Hradce, Burian a Linhart z Gutšteina i Dobrohost z Ronšperka; tedy členové nejvyšší šlechty české, mezi nimi vůdcové jednoty někdy strakonické. Tito pánové nedostavili se na sněm pražský, nébrž vypravili naň toliko deputaci dvou členův, kteří jmenem celého spolku podali králi co poselství sepsaných dvanácte článkův stížných, jimiž prý král byl prohřešil se proti svobodám zemským. Když pak Jiří planost a svévolnost všech žalob jednoty

panské veřejně na sněmu dokázal, a odmítnuv od sebe všechno bezdůvodné naříkaní slavně se prohlásil, že i dále bude jednati toliko co jest k dobrému a poctivému celého království a koruny české, budiž komu libo neb žel: tu (dne 26. září 1465) nejvyšší písař zemský pan Burian Trčka před poslem jednoty panské *jmenem celého stavu rytířského* četl řeč ke králi, jakožto odpověď k stížnostem té jednoty. Řeč ta nepouštěla se do podrobného rozboru žalob od panstva na krále vynešených, ale svědčila o úplné a věrné oddanosti celého stavu ku králi a posuzovala chování jednoty panské velmi přísně: král že ani zemanům ani komu jinému bezpráví žádného nečinil a nečiní, poselství od pánův některých učiněné že bylo věc smyšlená, i že dálo se stranně a výtržně, a stav rytířský celý že bude státi vedlé královy Milosti do těch hrdel i statkův, jako vedlé pána svého milostivého. K osvědčení tomu přistoupili také Pražané a jiná města všecka, prohlašujíce, že vedlé zemanův i jiných pánův, kteří se krále přidrželi, chtějí radni a pomocni býti Jeho Milosti do těch hrdel i do statkův, jako pánu svému nejmilostivějšímu.

Králi dostalo se tudíž slavné zadostiučinění téměř od celého království, ale šlechta odbojná nedali odstrašiti se od záměru svého porážkou takovou; nébrž sjeli se *na Zelené hoře* u pana Zdeňka ze Šternberka a tu (dne 28. listopadu 1465) *zapsali se sobě vespolek k radě a pomoci vší silou na pět lét.* Tímto zápisem jednota panská byla pevně ustrojena a členové její od té doby již nejezdili na sněmy do Prahy. Ústavní život český octnul se opět v té žalostné dvojitosti, v které byl na počátku roku 1440. Však řád, pokoj a jednota ve vlasti již dávno přestaly

býti péčí členův jednoty panské. Záměry jejich braly se cestou jinou.

Již mezi stížnostmi, zaslanými na krále k sněmu pražskému žádali, aby koruna a klenoty zemské, které choval v ochraně králův syn Viktorin, byly vydány jednomu z nich, který prý na věrné chování jich učiní přísahu. Však vydati té doby korunu bylo tolik jako vzdáti se jí; neboť členové jednoty panské přiznávali se k nejšerednějšímu učení římskému, že přísaha učiněná kacířům nezavazuje k žádné povinnosti.

Nejlepší pak svědectví o pravdivých úmyslech svých té doby podali sami naučením, s kterýmž vypravili spolujednotníka svého, Dobrohosta z Ronšperka, k papeži do Říma. Opakujíce žaloby své na krále Jiřího, rozepsané také již ke všem okolním panovníkům, při stolici římské, *žádali, aby papež jim dal jiného krále*; pravili, že ochotně přijmou, kohokoli papež ustanoví, ale že nejraději by měli krále polského; *především pak prosili, aby osvobozeni byli závazku věrnosti, kterouž co poddaní byli přisahali.*

Při této příležitosti vyšlo na jevo také pravdivé smýšlení císařovo. Pan Dobrohost na své cestě do Říma zastavil se v Novém Městě pod Vídní, a nesl pak odtud císařův list, kterýmž jednota panská poroučena byla papeži pod ochranu.

Však zelenohorští velezrádci nemuseli příliš doprošovati se přízně papežovy. Pavel II. k stálému popouzení Karvajalovu poručil obnoviti proces, jejž Pius II. proti Jiřímu byl ohlásil. Dne 2. srpna 1465 pohnán Jiří z Poděbrad, „jenž se nazývá králem českým,“ aby ve dnech sto a osmdesáti dostavil se osobně ke dvoru papežskému a vyvodil se z nářku kacířství, odpadlictví, křivé přísahy, svatokrádeže, rouhání a jiných s nimi spojených

nepravostí. A již za čtyři dni, tedy před dojitím soudu, dal papež plnou moc svému jednateli na dvoře císaře Fridrichově, Rudolfu biskupovi levantskému, aby jmenem stolice apoštolské nejen rozvázal závazky, kterými lidé k Jiřímu Poděbradovi, buď co přátelé a spojenci, aneb co poddaní vázáni byli, ale také aby do klatby dával všecky, kdoby jemu ještě dále pomocni býti chtěli jak vůbec, tak i zvláště proti katolickým jeho poddaným. Zároveň měl týž biskup zajeti osobně ke všem předním knížatům německým, aby žaloval na krále českého a rušil přátelské s ním svazky. Uherský král Matiáš dostal jiným jednatelem papežovým psaní obsahu podobného. Zvláště napomínal jej papež, aby pomocen byl procesům podniknutým proti Jiřímu na ochranu víry.

Mezi knížaty německými nemělo vyzvání papežovo účinku naprosto žádného, se zdarem tím větším pak potkalo se u Matiáše. Král Jiří ještě ani netušil, jak zradně zeť jeho o něm smýšlí, a nadál se do něho ještě prostřednictví v urovnání sporu s Římem cestou mírnou, když při císaři bylo vše ztraceno. Však Matiáš hleděl k svému tchánu již toliko co k husitě, jejž Řím pohnal na soud pro kacířství.

Nová nabídnutí papežova vedla krále uherského ještě o rozhodný krok dále. Vida jej totiž k svým plánům nejvíce nakloněna, Pavel II. vyzval jej přímo, aby hájil stolici apoštolskou jak proti nevěřícím Turkům tak proti zlevěřícím Čechům, a nedal se rozpakovati ani někdejšími svazky, ani brannou mocí jejich, jist jsa odplatou za to jak v nebi, tak i na zemi. Tato slova papežova byla Matiášovi hudbou neodolatelnou. Bažilť ještě více po moci a panování než po cti,

a hlava jeho šířila se myšlenkou, že by bylo možná, postaviti na ni o jednu korunu více. Tudíž netoliko mimo vůli, ale i mimo vědomí sněmu uherského dal z ležení svého na řece Drávě dne 2. října papeži odpověď: „Káže mi Svatost Vaše, abych procesům apoštolským *proti tak řečenému králi Jiřímu* přispěl svou přízní a pomocí, a dal je v zemích svých provesti a zachovávati. Jižť jsem já jednou, nejsvětější otče! svaté římské církvi a Vaší Svatosti celého se obětoval i s královstvím svým. Nic mi tak těžkého, nic tak nebezpečného boží na zemi náměstek, ba ani bůh sám poručeti nemůže, čehož bych podniknouti za věc pobožnou a spasitelnou nepokládal, čehož bych směle neodvážil se: zvláště když činiti jest o upevnění víry katolické a potření nevěry lidí nešlechetných. *Aniž mnou hýbají dávné úmluvy, z potřeby časův uzavřené, o nichž vím, že mocí papežskou mohou všecky snadno zrušeny býti, aniž co nejméně děsím se moci cikoli. Postavilť jsem se já, k napomínaní Svatosti Vaší a předkův jejích, proti nepřátelům mnohem povážlivějším, než jsou Čechové. Buďže tedy proti Čechům, buď že proti Turkům táhnouti jest, hotovi jsme Matiáš spolu i Uhersko! Pokudkoli stačí mé a království mého síly, jsouť a zůstanou na věky oddány především stolici apoštolské a Svatosti Vaší!*“

Tak daleko, kam nabídnutí Matiášovo, ještě ani nesáhala žádost papežova, a ustrnutí, kteréž pojalo mysli obecné, když papež o návrhu svého miláčka nemeškal dáti radostnou zprávu všem svým věrným, bylo tak veliké, že ani Vratislavané psaní římskému neuvěřili. Viděliť se ve všech svých nešlechetnostech a zlobách překonány ošemetností královskou!

Jakkoliv pak nabídnutí Matiášovo velmi prudce

podnítilo politiku papežskou, přece zároveň uvedlo ji na nemalé rozpaky. Česká jednota panská žádala sobě za pána krále polského nikoliv uherského. A přece papež nemohl ani zamítnout návrh uherský, nevěda, nebude-li muset k němu uteci se. Z té příčiny minula ještě dvě léta, než počal boj. Tím časem dvůr římský choval se ku králi uherskému, jakoby slovům jeho nebyl srozuměl, a hlavní jeho péče byla obrácena k tomu, aby dostal podobné nabídnutí od krále polského Kazimíra. Aby pak v době těchto diplomatických jednání neklesala odvaha českých zrádcův zemských, a Jiří aby neměl oddechu, papež bullou dne 8. prosince 1465 slavně prohlášenou, a „mocí všemohoucího boha i blahoslavených apoštolův Petra a Pavla, všecky a všeliké pány a zemany, všecky obce měst, městeček, hradův a vsí, a všecky jednotlivé osoby v království českém, markrabství moravském i ve Slezích, pokud prý to království nebude opatřeno králem křesťanským, od všeliké přísahy věrnosti, manství, poddanosti a služby témuž Jiřímu činěné aneb činiti obvyklé, osvobodil a pod vyhrožováním božího soudu napomínal, aby věrnosti, kterouž toliko katolickému králi povinni byli, neprokazovali člověku kacíři, odpornému bohu a přestupujícímu všecka jeho přikázaní; také užitkův, poplatkův a důchodův království a koruny aby nedávali jemu, jeho v boji a válkách aby nenásledovali, sněmův, sjezdův a rokův od něho ukládaných aby nenavštěvovali, a všeho vůbec i všelikého s ním obcování aby naprosto se varovali.“

Když takovým spůsobem papež o Jiřím rozpisoval se již po světě, před jehožto očima přece musel poněkud šetřiti důstojnosti svého úřadu a před nímž tudíž své žalostné řemeslo pokrýval

jmenem všemohoucího boha i blahoslavených apoštolův Petra a Pavla: můžeme tušiti, jak o králi českém mluvil tam, kde svému přirozenému sprostáctví a své mstivosti nemusel činiti žádné násilí. Jeden takový příběh zachoval se v paměti lidstva. Za týden po vyhlášení bully prosincové přibyl do Říma posel krále Jiřího s odpovědí k bulle srpnové. Byla třetí neděle adventní, papež vracel se ze mše. Tu přistoupil k němu český panoš a řekl: „Nejsvětější otče! Toto psaní posýlá Svatosti Vaší syn věrný, král český, pán můj milostivý.“ Uchopiv psaní, papež osopil se na ušlechtilého panoše: „I kterak ty bestie opovažuješ se před námi nazývati králem kacíře od církve odsouzeného? Jdi na kolo i s tvým chlapem kacířským!“ a mrštil psaním o zemi; kteréž pak dodáno Karvajalovi. Panoš čekal na odpověď; ale o svátcích vánočních, když papež spatřil jej v kostele opět, poslal k němu svého lokaje se stříbrnou holí. Ten dvakrát klepnuv jej na hřbet, vyhnal z kostela. Posel krále českého ovšem dal se do hlasitého lání a kletí a té chvíle opustil Řím se sluhami svými. Byl to poslední list Jiříkův k papeži. A co mu psal? Pravil, že přisáhl i papeži vypleti kacířství v zemi své, i kališníkům, že zachová je v tom stavu, jako předkové jeho. Kterým pak právem byl by měl on stíhati je z kacířství, když oni měli svědectví od nejvyšší moci církevní, od sboru basilejského, že byli věrní křesťané a praví synové církve? On co laik že neměl o tom soudné moci žádné; a chtěl-li dvůr římský odsouditi je, že žádala spravedlivost, aby před odsudkem byl je vyslyšel řádně. Král že nezdráhá se dáti se souditi o husitství na místě pravém, před soudci a svědky náležitými. Však do Říma že postaviti se nemohl. I žádal, aby mu

soud osazen byl ne-li v království českém, aspoň nedaleko jeho hranic, u přítomnosti kardinalův a jiných legatův, císaře, králův a knížat křesťanských: tam že hotov bude vyvesti se ze všech vin jemu křivě přičítaných a podrobiti se nálezu, kterýž tu vynešen bude.

Král Jiří stále nabízel zbraň ducha k boji, k němuž nepřátelé již dávno brousili meče. Bohužel, že strana jeho v Evropě vůbec byla menší. Však tím slavnější paměti dobyli sobě, kdož nedbajíce žádných příkoří a hrozeb, veřejně hlásili se k ní. Mezi těmito hrdinami ducha byl za hranicemi Čech nejvýtečnější Řehoř z Heimburka, znamenitý státník a učenec německý, který již po dvacet lét byl podněcovatelem a vůdcem všech zápasův, čelících v říši německé proti obnovení dávné moci papežské, a jenž pro tyto snahy své již od některého času šťastně žil v papežově klatbě. Tento v dějinách osvěty evropské slavný muž, znamenaje svrchovaně neřestnou politiku, která z Říma proti králi Jiřímu se provozovala, psal kardinalu Karvajalovi, že již také mnozí v Němcích křičeli na počínaní dvora římského, neb co prý zůstane svatého mezi lidmi, když úmluvy a přísahy slavné napořád rušiti a rozvazovati se budou? Lid že nemůže srozumět, proč stolice apoštolská tak náhle mění své chování proti králi, který se nezměnil, ale zůstal takový, jakový byl, když otec svatý ještě synem milým jej nazýval. Karvajal odpověděl mu s velikým pokáraním, že rozvazování přísah činěných kacířům nebylo nic nového, nébrž že bylo potřebno i chvalitebno; neb co kdo odjímá kacířům, to že dává bohu. Jiřímu pak vzkázáno z Říma hlavně působením posla jednoty panské, Dobrohosta z Ronšperka, že pro uvarování nákazy v koruně české

bylo potřebí, aby shnilý úd odřezán byl od těla církve, když již zmizela všeliká k uzdravení jeho naděje.

Kdo za nynější doby by trápil se proto, že vytýká se mu kacířství, byl by považován za blázna: však jinak bylo v oněch časích, když vlastnosti panovníka světského v životě papežův vynikly nad povinnosti jejich náboženské; jinak bylo v oněch smutných časích, když papežové dávali a brali koruny panovníkům světským, když potáhli na sebe nejvyšší moc pozemskou, když byli státníky a vojáky, když usnešení sborův církevních, odpouštění hříchův a kletba byly toliko stroji státního umění římského. Jinak bylo v oněch temných časích, když v Římě bylo vše na prodej: hodnosti církevní lidem vznešeným a odpuštění hříchův lidem prostým; rozkoše světa kardinalům a arcibiskupům, a radosti nebeské — „věřícím.“ Jinak bylo v oněch nešťastných časích, když papež za dobré peníze dělal falešné směnky na boha! Tenkráte nebylo v celé mluvě lidské slova potupnějšího nad slovo „kacíř.“ Naznačovalť se jím nejvyšší stupeň vší zlořečenosti a špatnosti, všeho padoušství a darebáctví, a dvůr římský nadál se, že jak panovníci tak i národové, kteří byli v poslušenství jeho, k pokřiku „kacíř!“ ihned s vražednou zbraní vrhnou se na kališníky české jako před čtyřiceti léty. Jednatelé papežští rozjeli se po všech krajinách kolem Čech; nejhorlivější z nich, Němec biskup Rudolf, usadil se ve Vratislavi, a netoliko popouzel odtud knížata a národy německé, ale rozeslal odtud i bully papežovy do všech katolických hradův a měst v Čechách, na Moravě, ve Slezích a v Lužici a vyhrožoval klatbou všem, kdokoli by neposlechli hlasu římského.

Však jakkoliv Němci, naučivše se ze strašných

porážek svých válečnému umění českému, zbraně kacířské již nebáli se tak, jako před čtyřiceti léty, přece již nehrnuli se pod hesla papežská; a mezi katolíky, kteří žili v koruně české, sami biskupové Jošt vratislavský a Tas olomucký na veliké poradě katolické ve Vratislavi, kteráž odbývala se s vědomím i svolením krále Jiřího, mírnili vášeň a bojechtivost jednatele papežského, ovšem nikoliv z netečnosti u víře, ale ze strachu před mocí Jiříkovou. Biskup Jošt tvrdil, pokud katolíci nebudou míti mocného ochránce z ciziny, že každá vzpoura a válka proti králi povede k záhubě církve a synův jejích. Biskup Tas přisvědčil k slovům svého kolegy a doložil, že katolický lid moravský co den úpěnlivě prosí jej, aby bránil vypuknutí rozbroje a války, poněvadž prý snáze bylo dávati poplatky třebas kacířům, než dívati se na chatrče své popálené a osení pošlapané. I vyslancové měst moravských, Jiřímu nejodpornějších: Brna, Olomouce a Znojma namítali, papež a preláti že by byli měli dříve postarati se, aby Jiří nebyl korunován: ale když dostal od papeže korunu, že města náležející k té koruně nemohla odepříti mu přísahy věrnosti; nyní pak že nemohou a nechtějí rušiti přísahu, když král jim k tomu nedá příčinu, poněvadž posádky královské všude je drží na uzdě, a potrestaly by každou vzpouru na místě. Kazatelé vratislavští ovšem vytýkali katolíkům moravským bázeň a zbabělost, pravíce, kde jde o víru, tam že jeden křesťan porazí deset kacířův, a nestačí-li síla křesťanův, že bůh pošle anděly své na pomoc; ale biskup Rudolf přece uznal za potřebí, netisknouti katolíky české a moravské proti Jiřímu dále a odložiti rozhodnutí, až přijde naučení z Říma.

Jediné město *Plzeň*, kamž se byli odstěho-

vali z Prahy hlavní náhončí legatovi, a duchovní vůdcové katolíkův v Čechách, Hilarius děkan a Václav Křižanovský někdy kališník nyní kanovník kostela pražského, vzdvihlo se k brannému odboji proti králi, a dostavši podporu 500 dukatův z pokladny papežské, vzalo do své služby roty švýcarské a švábské, tak že Jiří musel poslati na ně vojsko. Přičiněním jednatele papežského Plzeňští pak brzy vstoupili do panské jednoty české, s kterou tím časem někteří páni ze sněmu pražského soukromí vyjednávali v Budějovicích, doufajíce, že při nevýslovné dobrotě králově přece ještě bude lze navesti je na cestu vlasteneckou. Hlavní péče smírcův nesla se k tomu, aby jednotníci opět vstoupili na společnou půdu ústavní, aby dostavili se na sněm, jejž pro urovnání všech rozepří a nepokojův zemských král byl rozepsal do Prahy v ty dni po sv. Jiří r. 1466. Vyjednávaní skutečně přestalo na tom, že jednotníci slíbili přijeti na sněm pražský. Tento slib pak neučinili proto, že chtěli vrátiti se k povinnosti své; ale že té doby nemohli v zradách svých pokračovati, pokud nedostali odpověď z Říma. Ta ovšem přišla brzy po úmluvách budějovických, ale nepotěšila odbojné šlechtice české. Jako někdy pan Oldřich z Rosenberka žádali totiž také oni proti králi Jiřímu papeže za — peníze. Ale tu se zmýlili. Posel jejich, pan Dobrohost přinesl z Říma mnoho pergamenu a papíru s bullami proti kacířskému králi, ale ani groše na válku, poněvadž závazky, které mezi sebou měli, dle výpovědi kardinalův směřovaly jen k užitkům jejich vlastním, a nikoliv ku prospěchu církve. Papež těšil je toliko, že bůh je neopustí, a napomínal aby setrvali v odporu proti kacíři, proti kterémuž i on prohlásí kříž po celém křesťanstvu, a ponechá

k potřebě jejich, cokoli ve truhlách na odpustky sebráno bude.

Těmito novinami jednota panská byla uvedena na osudné rozcestí: má dle svého slibu jít na sněm a poddati se králi, aneb má trvati dále? Pan Zdeněk ze Šternberka již před samým sněmem pražským svolal všechny členy její na poradu do Roudnice. Přijeli všichni, toliko nejmocnější a nejbohatší z nich, pan *Jan z Rosenberka*, bratr biskupa Jošta, jenž též přítomen byl, nedostavil se; šelť do Prahy, poněvadž prý tak umluveno v Budějovicích a poněvadž prý páni neměli příčiny staviti se déle proti králi, jenž podával se k nápravě. Jednota prohlásila jej za zradce a pan Zdeněk, aby rychle zacelil těžkou ránu, kteráž spolku tím příběhem zadána byla, jal se tím horlivěji podněcovati mysl všech ostatních jednotníkův, osvědčiv se, že raději chce býti žebrákem, než by se podal kacíři.

Tím zároveň rozhodnuto, že jednotníci proti danému slovu do Prahy na sněm nepůjdou. Poslali tam jen své plnomocníky, kteréž král v přílišné své mírulibosti uznal a do sněmovny pustil, ještě nevěda, že přeje přístupu k sobě podvodníkům a ošemetným zradcům. Pan Dobrohost byl totiž přátelům svým přinesl vědomost netoliko plánův papežových s polským králem Kazimírem, ale i návrhův Matiášových. Z toho oni nabyvše naděje k ochraně cizí, uznali za potřebí, sjednati a zachovati sobě pokoj s králem do té doby, až budou moci vzdvihnouti proti němu válku. Jakkoliv tedy horlivě vyjednáváno mezi Prahou a Roudnicí o právích zemských a svobodách stavu panského, hlavním účelem jednoty šlechtické bylo oblouzení královo hledáním příměří. Bohužel, že tento úskok podařil se jim úplně. Kdyby Jiří

této doby jasně byl prohledl celou situaci domácí a zahraničnou, mohl to hadí plémě šlechtické rozšlápnout silou národa, oddaného sobě co nejvěrněji. Však jeho zrak byl zakalen láskou pokoje, která rostla s nešlechetností nepřátel a shovívavost jeho byla tím štědřejší, čím větší nebezpečí nad ním se sbíralo. Nemůžeme ubrániti se tesknému toužení, vidouce ten vysoce tragický obrat v životě Jiřího. Srdce, kteréž pokojem chtělo oblažiti všechen svět, bylo oklamáno škraboškou pokoje; duch, jenž razil nové a světlé dráhy dějinám lidstva, byl utkán starým a mrákotným pletivem dějin vladařův. Ale nejosudnějším řízením života jeho bylo, že až do poslední chvíle, pokud domácí spiklence mohl zdrtiti jedním rázem, jednal dle rady muže, jenž pak, když vzpoura se vzmohla, stal se jedním z předních vůdcův jejích. Byl to biskup Tas olomucký, jejž právem nazýváme černým andělem Jiříkovým.

Postaviť se co prostředník mezi dvě strany, z nichž jedna chtěla smíření a druhá zničení svého protivníka, i užíval důvěry strany smířlivé na zachování a sesílení strany urputné. K jeho prosbám a slibům král, ačkoliv velmi nerad svolil *k celoročnímu příměří s jednotou panskou!* Byl to velmi zajímavý zjev, že přes všechny zápovědi papežovy katolický biskup stále docházel ke dvoru královu; však jednota panská měla ho tam velmi potřebí, poněvadž Jiří věřil mu i co vlastenci i co kněži ve věcech církevních nad jiné svobodomyslnějšímu. Záhy ovšem vyšlo na jevo, že ani staré vlastenectví ani osvícenost ducha nebyly biskupu Tasovi překážkou, aby se nestal jedním z největších zradcův na šlechetném králi.

Však bylo i v Čechách i na Moravě drahně katolíkův, kteří zůstali Jiřímu věrni po všechen

čas života jeho, a kteří zatracovali zradu Zdeňka ze Šternberka i celé jednoty panské. Vynikalit pak zvláštní věrností a upřímným srdečenstvím ke králi mezi katolíky v Čechách šlechtici pan Vilém mladší z Risenberka a z Rabí, Jan Popel z Lobkovic a větší díl pánův z Kolovrat; města Cheb a Most. Nejvyšší sudí, pan Lev z Rožmitála, bratr královny Johanny, ale nad jiné tuhý katolík, již v listopadu roku minulého vydal se na cesty po Evropě, aby nemusel straniti ani papeži ani králi. Na Moravě byla šlechta odhodlanější než města: páni z Cimburka a z Pernšteina, přední šlechtici v zemi, osvědčovali se oddaností ke králi co nejpevnější. Aby ušetřil nábožného přesvědčení těchto poctivých synův společné vlasti, král Jiří stále co nejpilněji dbal o to, aby spor jeho s domácí stranou odbojnou a s nepřáteli zahraničnými nevzal na sebe ráz náboženský, pročež co nejpřísněji kázal bezpečnými strážemi obsaditi všechny cesty, brody a brány, aby žádní poslové ani listové papežovi neb legatův jeho nevnikli do země a nebouřili svědomí obyvatelstva.

Počátkem měsíce června 1466 král přijal za ministra záležitostí zahraničných svrchu psaného doktora Řehoře z Heimburka, kterýž k obraně jeho vypracoval manifest, svědčící nejprvé ku králi Matiášovi uherskému, pak rozeslaný hojně do všech krajin křesťanských a chválený od přátel i nepřátel co dílo mistrovské. Však co prospěla všechna pravda proti úmyslné zlobě?

IX.

Bylo tomu již tenkráte velmi dávno, co církev, jež nazývala se Kristovou, v sobě samé, ve své

podstatě, ve svém učení, ve svém slově neměla žádnou moc na mysli lidské, a co všechen její rozvoj a všechna její činnost závisela jedině na politice panovníkův světských, na hrubé moci světské.

Kdyby Pavel II. byl měl veliké vojsko, zajisté byl by je nyní poslal proti králi Jiřímu s nejdůtklivějším rozkazem, aby jej i s ostatními kacíři českými shladilo s tváře zemské. Že ani česká jednota panská i s městy Vratislaví a Plzní zámyslu takovému nestačily, bylo až příliš na jevě. Tudíž nezbylo, než hledati panovníka, který by byl i mocen i volen, propůjčiti se k té potřebě.

Papežové římští již po sedm set lét viděli jádro a hradbu křesťanstva toliko v kmenu německém; křesťanství a německví bylo jim totéž. Tudíž i Pavel II. nejdříve pomyslil na císaře Fridricha III. Však ten neměl k podniku takovému ani schopnosti ani moci. Ostatní pak knížata německí panovali vlastně sami toliko z milosti krále českého. Pročež musilo býti upuštěno od posavadní tradice římské a politika papežská poprvé jala se hledati na pomoc Neněmce. Odměnou vítězi kynula koruna česká. Byla volba mezi dvěma panovníky: polského krále Kazimíra žádala jednota panská a město Vratislav; uherský král Matiáš nabízel se sám. Papež uznal Kazimíra za vhodnějšího, když domácí odbojníci čeští sami jej volali a branných sil Matiášových právě bylo nutně potřebí proti Turkům.

Biskup Rudolf z Vratislavi zajel do Polska, aby jmenem papežovým nabídl králi Kazimíru korunu českou, kdyby chtěl dobyti sobě jí na králi Jiřím a ostatních kacířích českých. Žádáno na něm, nechtěl-li sám býti králem českým, aby

aspoň někerého syna svého co dědice trůnu českého usadil v městě Vratislavi, jakožto prý druhé stolici koruny české, pokud mu cesta do Prahy nebude proklestěna zbraní. Však král Kazimír zamítl návrh tento a omlouval se, že věc tak velikou nemůže podniknouti bez svolání sněmu, o němž dobře věděl, že nepřipustí k nepřátelství s národem příbuzným, s nímž Poláci toho času zachovávali vroucí přátelství.

Král Matiáš ovšem tou dobou sám velmi pilně vyhledával příčinu k válce s Jiřím, čině jej odpovědna za všechny bouře, kteréž rozličné bratrské roty válečné, české i nečeské, katolické i kališnické v severních Uhrách stále strojily; ale pohroma, kterouž království uherské mezitím utrpělo vpádem Turkův do Sedmihradska, způsobila, že Matiáš, nedočkavý boje se svým tchánem, musil odložiti provedení zámyslův svých k době příhodnější.

Když takto se žádné strany nepřicházela pomoc jednotě panské, a příměří s králem již se končilo, nastala potřeba, oblouditi Jiřího na novo dávaním naděje ke smíření upřímnému. Biskup Tas snažnými prosbami opět přemohl odpor králův, a sjednal chvějícím se zradcům prodloužení příměří až do sv. Jiří roku příštího. Mezitím pak o hromnicích obě strany měly sejíti se na Jindřichově Hradci, kdež měl se díti nový pokus o mírné jich narovnání.

Domníval-li se Jiří, že touto báječnou shovívavostí dobude sobě konečně myslí svých protivníkův, byl na omylu velikém. Rozhodnutí jeho osudu urychlili sami přátelé jeho v říši německé, knížata saští a markrabě Albrecht braniborský, usnešením sněmu norimberského (v listopadu 1466) že knížata němečtí zespolka učiní poselství k pa-

peži a obnoví žádost, aby králi českému dáno bylo slyšení, o kteréž usiloval od dávna.

Však papež předešel nepříjemné poselství panovníkův německých prohlášením konečného svého výroku nad králem Jiřím. Dne 23. prosince 1466 na veřejném posezení konsistoře římské u přítomnosti asi čtyr tisíc osob s velikou okázalostí a se slavnými obřady v takovém případu obyčejnými kardinal místokancléř četl nález papežský, jímž usouzeno a prohlášeno, že „syn zatracení, Jiří neb Jiřík z Kunstatu a z Poděbrad, českého království osobitel, byl kacířem a kacířův hajitelem neustupným, křivopřísežníkem a svatokrádcem, a protož že upadl ve všecky pokuty, kteréž na tak těžká provinění z práva od dávna vyměřeny byly; následovně že odsouzen a zbaven byl všeho důstojenství královského, markrabského, knížecího aneb jiného jakéhokoli, všeho také panství, všech statkův a práv, kteréž vůbec odjaty býti měly; i potomci jeho usouzeni za neschopné a nespůsobné netoliko k důstojenství ale i k dědictví jakémukoli a poddaní rozřešeni a osvobozeni ode všech slibův i závazkův, kterýmiž jemu byli zavázáni.“

V táborech přátel i nepřátel Jiříkových tento krok papežův spůsobil dojem veliký; války husitské se všemi hrůzami svými vystupovaly v paměti obecné a plodily tu zděšení a zoufalost, tam divoký ples a naději. Nejdříve oznámeno miláčkům římským, Vratislavanům a jednotě českých šlechticův, co byl učinil náměstek Spasitelův. Vratislavané uvítali posla s hlučným jásotem: čekali prý na jeho poselství jako otcové v pekle na příští Kristovo. V Čechách a v zemích sousedních rozhlášena bulla osudná teprv ve druhé polovici měsíce února (1467). Hlavně ovšem byla sepsána pro Němce, spekulujíc na vzbuzení záští národního

proti Čechům. Však od padesáti lét velmi změnila se situace. Mezi knížaty německými, zvláště na dvorech saském a braniborském spůsobena veliká nevole; arcibiskup magdeburský veřejně tupil ohlašování nové výpravy křižácké proti křesťanům, a všude slyšeti bylo reptání, že papež Čechy nutí do zbraně. Vedlé toho pak ovšem staré vášně nebyly vyhynuly naprosto, a klení papežovo mělo vždy ještě dostatečné moci k fanatickému rozníceni obecného lidu německého proti kacířům; pročež na nejednom místě shlukovaly se roty dobrovolnické se znamením kříže a strojily se ku vpádu do Čech. Této doby také císař Fridrich odhodil poslední roušku přátelství k Jiřímu a vstoupil ve spolek s jednotou panskou, kterou veřejně uznal za mocnost oprávněnou i samostatnou.

Zatím nadešly hromnice roku 1467 a s nimi ohlášený sjezd obou stran v Jindřichově Hradci. Jednota panská dostavila se téměř úplným počtem svých členův; král poslal tam své plnomocníky. Však jest věru diviti se nevyhojitelné důvěře králově v dobrou vůli jednoty panské. Nebylo-li s ní žádné smíření možné v časích minulých, tož poslední bulla papežova nerozmnožila v ní ani vědomí povinnosti ani lásku k vlasti. Zdeněk ze Šternberka sám dal toho veřejný důkaz. Vida námitky své proti jednání královu vyvrácené výslovným zněním svobod a práv zemských, neostýchal se tvrditi, že zápisy královy na svobody stavův českých nemají platnosti bez potvrzení *císaře německého, jehožto král český prý jest manem!*“ Závist a vášeň již tak byly otrávily svědomí tohoto šlechtice, že v porobě své vlasti pod nepřítele nejúhlavnějšího práhnul uhasiti žízeň své pomsty!

Sjezd ovšem rozejel se bez pořízení. Ale

ještě téhož měsíce odbýván v Praze sněm, na kterém Jiří veřejně se osvědčil, že králové čeští jsou panovníci úplně svobodní a práva i svobody zemí českých že nikdy nepotřebovaly ani svolení ani stvrzení císaře německého. K tomu sněm celý přisvědčiv, jednohlasně odsoudil Zdeňka ze Šternberka i jednotníky jeho co svévolné rušitele míru zemského, a slíbena králi pomoc proti nim.

Válka blížila se opět o veliký krok přičiněním papežovým. Pavel II. zvláštními bullami danými dne 20. března (1467) ustanovil Zdeňka ze Šternberka *za vůdce katolíkův českých*, kteréž napomínal, aby při něm stáli a pomáhali mu v boji, až za nedlouho zemi dán bude král nový. Takovým způsobem panská jednota česká změněna ve spolek katolický, do něhož této doby již vstoupil také olomucký biskup Tas z Boskovic. Ani biskup vratislavský Jošt, vida že papež slibuje brzkou pomoc válečnou, již nezdržoval spolek od boje proti králi, ale odhodlal se k němu sám a stal se v něm horlivějším nad jiné. Z tohoto upevnění branného spolku katolického lid vratislavský již plesal jistotou velikého vítězství nad kacíři, a již hádal, kam asi ten zatracený kacíř Jiří uteče, aby se zachránil; jedni pravili, že na své Poděbrady, kteréž proto dal byl opevniti znova, jiní že na Karlštein, zase jiní, že schová se na Táboře; neboť že by mohl zůstati v Praze, nevěřil nikdo.

Tím časem Jiří, jehož největší péčí vždy bylo, aby jednání své ospravedlnil před světem, svolal ke dni 14. dubna všechny čelní katolíky, co jich Praha v sobě chovala, duchovní a světské, k sobě do Králova Dvoru, a tu s trůnu četl před nimi složený Řehořem z Heimburka spis, v němž dokazováno, že papež Pavel II. v chování svém proti němu opustil cestu práva a spravedlnosti.

Protož král *odvolával se* od něho nejprv k římské stolici samé, pravě výslovně, že vede stížnost ne proti ní, ale jen proti tomu, kdo tenkráte na ní seděl, člověk smrtelný a vášněm podrobený; ale kdyby to nestačilo, na druhém místě volal se k budoucímu sboru církevnímu, kterýž prý měl dle práva již dávno svolán býti a jen papežovou nedbalostí meškán byl, konečně pak volal se k nástupci Pavla II. i ke každému sboru ve křesťanstvu, který by miloval pravdu a spravedlivost.

Tímto odvoláním se ze soudův papežových král Jiří ovšem nezastavil skutky, které proti němu se strojily, ale upokojil svědomí značného počtu těch katolíkův, kteří upřímně a poctivě chtěli zůstati věrni i jemu i církvi. Teprv po tomto slavném se ohražení, když mezi tím také bylo vypršelo příměří mezi oběma stranami, král poslal Zdeňkovi ze Šternberka jakožto služebníku svému zradnému list odpovědný, v němž z úmysla neučinil žádné zmínky o sporech náboženských; staralť se Jiří i dále, aby veškeren boj s jeho strany nebyl a neslul bojem o víru. Touto opatrnou mírností ovšem nevyhověl tužbám kališníkův, kteří na odražení všech jeho nepřátel zahraničných a na zničení všech škůdcův domácích neviděli spásu leda v roznícení a rozpoutání ducha husitského.

Válka, která následovala, byla rovněž rozdrobena, jako příčina její: počala najednou ve všech zemích koruny české. V Čechách král svým protivníkům jedním dnem oblehl sedm hradův, co zatím Zdeněk ze Šternberka a pomocníci jeho mečem a ohněm hubili zemi. Na Moravě vzbouřila se města německá, a všude po kostelích ohlašována kletba na Jiříka. V Slezsku Vratislavští vystoupili výbojně proti přátelům královým; a

v Lužici podněcováním legata papežského odboj za krátký čas tak se vzmohl, že náměstkové králové musili ustoupiti ze země, a město i hrad Hoyerswerda zůstalo skoro jedinou obranou straně královské. Dne 8. června všichni Lužičané pospolu poslali králi odpovědné listy a přijali pánĕ Zdeňkova nejstaršího syna Jaroslava ze Šternberka za svého správce zemského. Ačkoliv zbraň králova na některých místech potkala se s nezdarem, přece převaha její čím dále tím byla patrnější, a odbojníci již znamenali, že utonou, nedostane-li se jim brzké pomoci zahraničné.

Téhož přesvědčení již s počátku samého boje byl papež, a protož z nejvyšších sil svých podněcoval a bouřil veškerou společnost křesťanskou proti králi českému.

V jedné věci Řím dostoupil mistrovství nedostižitelného: v proklínaní. Celý hříšný svět dohromady nenaklel se tolik, jako nejsvětější otcové v Římě. A jak kleli! Učinilit z té neřesti umění.

Slyšeli jsme, jak Pavel II. již znešvařil čistý boží vzduch nad hlavou Jiříkovou. Kdo by se nadál, že ještě nevyčerpal svou zbrojnici?

Evangelium vypravuje, že Pilat v svátek velikonoční musíval židům propouštěti jednoho vězně. Papežové římští ode dávna měli obyčej, bezpochyby aby uctili památku umučení největší Lásky, že co rok na zelený čtvrtek v kostele sv. Petra vynášeli s velikými slavnostmi klatbu a zlořečení nad všelikými protivníky a nepřáteli církve, nad kacíři, bludaři a neposlušnými kteréhokoli spůsobu nad loupežníky mořskými, lichváři a nešlechetníky, i zločinci vůbec. Tenkráte dne 26. března 1467 král Jiří poprvé postaven v čelo dlouhého a děsného seznamu i se všemi, kdož ještě dále chtěli

by jeho se přidržeti a poslouchati. V příštích létech, pokud Jiří žil, netoliko tato ohavná ceremonie opakována, ale proklínáni vedlé krále také manželka jeho a děti, zvláště Viktorin, pak mistr Jan Rokycana a doktor Řehoř z Heimburka.

Zároveň pak nařídil papež svému jednateli, biskupu Rudolfovi, jehožto působením hlásán kříž proti králi kacířskému ve mnohých krajinách německých, aby co nejspěšněji se postaral o *obsazení upráznéného trůnu českého:* kdyby ti, na kteréž slušelo, snad váhali voliti sobě nového krále, aby sám jmenoval jim některého dle žádosti jejich. Zdeňkovi ze Šternberka posláno z komory papežské několik tisíc zlatých co podpora proti kacířům a duchovní hlavě katolíkův v Čechách, děkanu Hilariovi, jenž ovšem ani žádného napomenutí neměl potřebí, nařízeno, aby zbraněmi svými roznítil větší oheň v zemi, zvláště pak aby pana Jana z Rosenberka opět odvrátil od krále. Však snaha horlivého buřiče neprospěla; netoliko pan Rosenberk, také mnozí jiní páni, rytíři a města, i drahně kněží katolických a kromě několika žebravých klášterové všichni v Čechách i na Moravě zůstali věrni své cti a povinnosti. Zajímavo jest, kterak přední mezi pány katolickými hájili se ve své věrnosti ke králi. V Čechách pan Vilém mladší z Risenberka a z Rabí poslal biskupu Rudolfovi do Vratislavi list, v němž osvědčoval se především co věrný katolík, ale pak rozhodně vystupoval proti matení věcí duchovních se světskými, a popíral papeži právo, aby podlé libosti své přikazoval lidem: nyní drž přísahu a nyní ruš ji. Spasitel prý sám přikázal, abychom dávali co císařovo jest císaři, a co božího bohu. A byl prý tenkrát císařem pohan, a přece nechtěl bůh, aby moc jedna s druhou byla matena. Klatby papežovy

že vedou toliko ke zlehčení a k zošklivení veškeré moci a správy duchovní. Na Moravě pan Ctibor z Cimburka opovídaje válku svému někdy milému příteli, biskupu Tasu, napsal mu: „Krále a pána svého nezapomínej; čím jsi mu povinen, to v srdci rozvaž. Nebuď knězem trojanským, kterýž ukradl ze chrámu palladium ke zkáze vlasti a města svého .... Málo může býti nalezeno různic a válek, by skrze kněze a ženy počátku neměly ... Ty jsi vždycky byl podlé nejmilostivějšího krále pána našeho, a ne Rokycana, a na tebe podávány nejprvé všecky rady a žádosti královy .... Biskupství olomucké jest krále českého mého pána: a ty jsa kaplan jeho, proč jej křivě viníš? jeda a pije jeho, jako kaplan a man přísežný, proč smíš protiviti se mu? ... Nevím co chváliti o papeži, neb jeho dobrých skutkův nevidím, ani o nich slyším, však více z jeho listův slyším lstivých hanění, kleteb a ponoukání k válce i ku prolévaní krve, než čeho dobrého ... Spíše Rokycanův neřád, kterýž ty pravíš býti, jest podobnější k následování svatých, než váš řád, kterýž vy vedete, svatokupčíce a přikazujíce vraždy a nátisky chudým lidem .... Ját za to pána boha prosím, aby těm všem čert hlavu strhl, kteří jsou křiví přísežníci nad pány svými, aby dobří a věrní zůstanouce v pokoji přebývati mohli.“

Tím časem dvůr papežský dal se v nové jednání s králem polským, kteréhož jednota katolická z návodu římského v Jihlavě byla *zvolila za krále českého.* Vypraveni jsou k němu poslové od papeže i od jednoty. Však Kazimírovi vidělo se věcí velmi povážlivou, že papež osobuje sobě právo, ssazovati krále. Mimo to věděl, že národ polský většinou přál bratrům Čechům, a že by neposkytl pomoci na dobytí koruny české i proti Jiřímu i

proti císaři a ostatním knížatům německým, kteří jistě by se opírali sjednocení dvou sousedních říší slovanských pod jednou hlavou. O plánech krále Matiáše ani nevěděl. Konečně pak již tenkráte svítala mu naděje, že po smrti Jiříkově buď on neb některý syn jeho budou voláni na trůn český dobrovolně. Pročež dal papeži odpověď vymýkavou, a zůstal s králem českým v dobré vůli.

V měsících červenci a srpnu téhož roku odbýván byl v Norimberce nový sněm říše německé, jenž měl raditi se o výpravě proti Turkům. Však papež i císař rádi by byli vedli výpravu takovou nejdříve proti kacířům českým. Také mělo jednati se tu o žádosti papežově, kterouž císař ovšem podporoval, aby království českému dán byl jiný panovník. Ale i král Jiří psal knížatům shromážděným a obšírně jim líče svůj spor s papežem i s jednotou panskou, prosil, aby zasadili se o svolání obecného koncilium. Zároveň vypisoval, jak neslušná i nebezpečná to věc, aby papež pod rouškou náboženskou směl ujímati se odbojcův proti řádnému panovníku, neboť pak že nižádný kníže světský nemohl by panovati déle, než pokud kněži by mu dopřáli! Knížata většinou stanuli po straně krále českého a důtklivě žádali, aby svoláno bylo obecné koncilium. Nic neprospělo, že v chrámích norimberských nad králem i rodinou jeho opět slavně vyhlášena byla klatba; pomoc proti Jiřímu, jejž císař již nazýval „kdokoli z Čech“, byla odepřena téměř celým sněmem, když ani horlivým přívržencům Říma se nelíbilo, že papež na jeho místo chce uvesti Slovana; podlé jejich mínění neměl býti *novým králem českým leda Němec!*

Tu opět nadešla chvíle, která skorem vybízela Jiříka, aby zničil odbojnou jednotu katolickou. A

opět přirozená dobrota a mírnost člověka svítězily nad opatrností a věhlasem krále. Za času všelikých těchto vyjednávaní totiž ani nezastavil ani nezměnil se běh věcí válečných v Čechách. Zbraň králova vítězila a jednota katolická doznala pohrom velikých. V této sklíčenosti své odbojníci čeští utekli se pod ochranu krále polského, aby jim sjednal — příměří s jejich panovníkem, nad nímž tak nešlechetně a zradně činili.

Jiří netoliko k přímluvám Kazimírovým povolil jednotě příměří, ale v naději žádoucího smíření pomohl nepřátelům svým ke skutku, jejž bez jeho vůle nebyli by provedli nikdy. Dovolilť, aby sjeli se dohromady a spojením sil a úmyslův svých střídili proti němu moc v pravdě nebezpečnou. Pod předsednictvím biskupa Rudolfa odbýván v prosinci 1467 ve Vratislavi sjezd všech členův jednoty katolické z Čech, z Moravy, ze Slezska i z Lužice. Tu položen základ všech strastí, kteréž na Jiřího z Poděbrad ještě přišly. Biskup Jošt již nedočkal se velikého spiknutí vratislavského; umřelť dne 13. prosince na svém zámku v Nise, jak se zdá, hořem nad neštěstím vlasti, k němuž ovšem sám byl přispěl měrou nemalou.

Shromáždění vratislavské neuznávalo za pána svého nikoho mimo papeže a uzavřelo jednohlasně, že smíření s králem kacířským nemělo býti pod žádnou výminkou, ani že nikdy nebude. Vidouc pak již krále polského neochotného k záměrům svým, tajně uložilo biskupu Tasovi, aby zajeda ku králi Matiášovi, ještě než vyprší příměří, sjednal u něho pomoc již přislíbenou. Však ta naděje sklamala je. Matiáš, maje válku s knížetem valaským, utrpěl od něho dne 15. prosince porážku, v níž i sám raněn byl.

Tak ještě jednou zastavily se dějiny na roz-

cestí a čekaly na rozhodnutí krále českého. Spiklenci vratislavští v nesnázi své prostřednictvím krále polského ucházeli se při králi svém o prodloužení příměří.

Kazimír při vší dobré vůli, jakou zachovával s Jiřím, přece k stejnověrcům více lnul než k němu a přimlouval se za ně horlivě a Jiří, jakkoliv již velmi jasně viděl, že nešlechetností protivníkův nikoliv poprvé byl oblouzen, i jakkoliv dlouho přivoliti nechtěl, přece konečně prodloužil příměří až do konce měsíce května roku 1468 s tou výminkou, že mělo platnost toliko pro země koruny české. Tato výminka byla namířena proti císaři Fridrichovi, jejž král Jiří považoval za příčinu všech svých nehod a protivenství a jehož nevděk umínil si potrestati. — —

Na všechny strasti a klopoty, s kterýmiž zápasil Jiří za svou snahu, aby kališnictví českému sjednal oprávněné a důstojné místo v církvi římsko-křesťanské, s nejbedlivější pozorností patřili čeští bratří, a byli jimi na dobro utvrzeni i přesvědčeni v učení svém, že moc světská má býti odloučena od života duševního. Král Jiří stíhal je co překážku smíření církve české s Římem již od samého počátku; když pak r. 1467 spůsobivše sobě vlastní řád kněžský podlé sřízení první církve ze společnosti římsko-křesťanské úplně vystoupili, zdvojil svou přísnost na ně. Ale oni vidouce počátkem roku 1468 krále svého od papeže nejohavnějšími potupami a urážkami pronásledována, podali mu list, v němž byla také tato slova: „Račte věděti Vaše Milosti, že máme úmysl vydati písma zjevná, jistá a stálá, bohem vdechnutá, a zvláště na ten sněm, když by mohl býti vší říše křesťanské, že hodné jest odtrhnouti se od poslušenství kostela římského, že papežův úřad

není v moci ducha božího, a jich žehnání i kletba nejsou z moci slova pána Krista v úřadě apoštolském; a tak že jeho důstojenství a povýšení jest ohavnost před bohem a nemá umění klíče k rozeznání zlého a dobrého, ani moci k rozvázaní a svázaní, a tak i jeho poslové, kteříž jeho šlepějí následují, a v témž duchu chodí jako on.“ Ale král netoliko zamítal pomoc tuto, nébrž i na veřejném sněmě v Benešově navrhl poradu, jakby mohla učiněna býti přítrž zmáhaní se nové sekty. Sněmovníci bavili se touto starostí, když náhle do síně sněmovní zavzněl rozkaz, aby chopili se zbraně na obhájení vlasti a víry.

X.

Již naplnil se čas: husitství po druhé musilo do boje proti všem nepřátelům svým. Řím po druhé sebral všechny síly své a vytrhl na pole, aby vyhladil kacířský národ český. Však přesvědčil se opět o neprospěšnosti takové snahy.

Účel i výsledek boje proti Jiřímu byly tytéž jako proti Žižkovi a Prokopovi; ale spůsob jeho změnil se. V době první bylo husitství republikánské; demokracie podrobila snahy šlechtické právu a dobru celého národa; Čechové uměním válečným vynikali nad protivníky své; strach ze zbraně české byl ohromující; proud nepřátelský valil se z Němec a dorážel na království české; hesla boje byla národnost a kalich. V době druhé bylo husitství královské; feudalism nad hrobem demokracie stěží přitlumován mocí královskou směle spojoval se s vrahy státu; v umění válečném národové sousední co učenníci šťastně závodili s mistry svými Čechy; zbraň česká ztratila

své strašné kouzlo, když Čechové provozujíce válku co řemeslo, rozmnožovali a řídili i voje protivníkův; hlavní síla nepřátel vtrhla z Uher do markrabství moravského; heslo boje byla koruna česká.

Národ český ovšem také v době druhé vynikal bojovností nad jiné okolní všecky, neboť i sedlák i řemeslník uměl vládnouti zbraní a měl zalíbení v podnicích válečných; ale král Jiří z úmysla nechtěl po druhé roznítiti fanatism náboženský, ani když nepřátelé všemi spůsoby rozdmychovali jej na své straně; jakoby ani neslyšel divoký pokřik „kacíř! kacíř!“, nevolal do zbraně všechny kališníky na obhájení svobody církevní, ale toliko sbíral vojsko na obranu vlasti proti útokům cizincův. Nikoliv bez důvodův vyznačujeme v povaze válek husitských také ten rozdíl, že v první době hlavní útok nepřátelský hnal na království české, v druhé na markrabství moravské. Pověděli jsme již s předu, že v čas husitství republikánského ani katolictví ani němectví na Moravě neutrpěly takové pohromy jako v Čechách. Mimo to seznali jsme, jak slabé vědomí úvazův a povinností korunních za dob nejosudnějších osvědčovalo se v mysli a ve skutcích i těch šlechticův moravských, kteří církevnímu programu Čechův neodporovali. I císař Sigmund, i Albrecht rakouský i Ladislav pohrobek přijati byli na Moravě za panovníky proti státnímu právu koruny české; Jiří pak musel na utvrzení svého královského práva v markrabství užiti důrazu zbraně.

Nechtěl-li král Jiří pro ušetření hojných pánův a měst katolických v Čechách novému zápasu svému dáti ráz náboženský, ovšem zmýlil se v účincích tohoto zřetele. Zarazil neodolatelnou moc zanícení národního a nevzbudil činnost v ústrojí

státním. Jiří nechtěl, aby nový boj byl válkou husitskou, a přece s výminkou až několika osob toliko husité stáli ve zbrani po straně jeho. Věrnost katolíkův přestala na tom, že nepomáhali ani jemu ani nepřátelům jeho.

Když pak tato politika králova již v Čechách nemnožila naději vítězství v nové válce, tím škodlivější objevila se na Moravě. Šlechta moravská vzdálenější od sídla královského nežli česká, drobila mezi sebe svrchovanost panovničí zcela zjevně, a německá města nedala vzniknouti jednotě zemské. Nedostatek politického středu v markrabství moravském byl po všechny časy na velikou újmu v dějinách našeho národa; ale v této osudné době, když Moravě byla svěřena obrana celé koruny české, nejjasněji vyšlo na jevo, jak záhubné dědictví Přemyslovci a Lucemburkové připravili národu a státu českému, střídivše tam na místě jednoho města, které by representovalo jednotu zemskou a které by mocí a intelligencí svou bylo ohniskem i podporou politiky národní, toliko čtyři malé německé residence pro svou dynastii. Znojmo, Jihlava, Brno a Olomuc byly stálými tábory nepřátelskými v druhé korunní zemi české; rozdělily mezi sebe panství nad celou Moravou, a každý vrah jazyka i státu českého mohl vždy pevně spolehati se na ně. Občanstvo slovanské v ostatních menších městech bohužel nebylo politicky tak činné, a o politické vzdělání lidu venkovského nestaral se nikdo. Tím pak šlo, že čtyři německá a katolická města dělala dějiny celého markrabství moravského.

Jak by byla skončila se první veliká doba válek husitských, kdyby na místě království českého bylo bývalo markrabství moravské sousedem Němcův, můžeme sobě pomysliti vidouce, s jakým

zdarem potkali se na Moravě nepřátelé husitství v době druhé. Téměř polovice Moravanův katolíci i kališníci zůstali věrni králi Jiřímu i v chvíli nejrozhodnější; ale věrnost jejich nevzchopila se k činu, aby nepřátelé i přes hlavy jejich nevtrhli do království českého, ani aby, jako po ukončení první doby válek husitských, markrabství nebylo odtrženo od koruny. Jiří musel na Moravě bojovati s vojskem českým ....

Však vizme již, které byly hlavní příběhy těchto památných lét v dějinách národa českého.

K veliké válce proti Jiřímu, ku které byl se nabízel již před dvěma léty, král Matiáš počátkem roku 1468 byl doprošován se tří stran: z Říma, z Vratislavi a z Vídně. Papež sliboval mu korunu českou, jednota vratislavská prohlašovala jej za ochrance všech katolíkův pod vládou Jiříkovou a císař chtěl učiniti jej vedlé sebe králem německým. Tu nebylo žádného rozpakování se: na rychlo sjednal sobě tříleté příměří s Turky a podnikl neméně „pobožnou“ válku proti kacířům českým. Počátek byl ten, že král Jiří, vypověděv přátelství císaři již koncem roku 1467, vypravil v lednu 1468 syna svého Viktorina s vojskem do Rakous, aby potrestal svévolného nevděčníka. Spojivše se s nespokojenou stranou stavův rakouských, Čechové způsobili v této zemi veliké škody. Císař nestačil k obraně; tudíž v největší sklíčenosti přemohl svou největší nechuť a požádal krále Matiáše za pomoc. Ten ihned poslal Viktorinovi odpovědný list, v němž osvědčoval se, že katolíky oněch krajin, jakož na katolického krále sluší, a jakož ze zvláštního poručení stolice apoštolské zavázán jest, před nešlechetnými útisky jeho i otcovými pobožně dle možnosti hájiti bude. Z Prešpurka pak dne 8. dubna vydal ke všemu

světu manifest, jímž učinil krok ještě rozhodnější. „Znamenajíce," pravil, „že lid pravověrný v království českém a jeho příslušenstvích přetěžké od domácích kacířův trpí zádavy, a blud nešlechetný proti bohu a církvi jeho den co den více se vzmáhá; voláni jsouce od těchže katolíkův co nejsnažněji; dohánění také od otce nejsvětějšího: rozhodli jsme se konečně na břímě díla takového, na kteréž nikdo posavad neodvážil se, a které slibuje nejvyšší na nebi zásluhu a slávu na zemi. Přijímáme na sebe obranu dotčeného lidu katolického proti kacířům a slibujeme slovem naším královským, že jich neopustíme dle možnosti své." Však ačkoliv velmi ochotně vstupoval do boje s králem českým, netajil sobě nebezpečnost podniku. Slavná vítězství husitův nad velikými vojsky křižáckými měl v dobré paměti, a ke statečnosti české choval větší vážnost, než císař a papež. Pročež činil tím pečlivější a rozsáhlejší přípravy k válce. Sebral vojsko, ne veliké počtem, ale co nejdokonaleji vycvičené a ozbrojené. Největší část byli námezdníci čeští a polští a pak sbor Srbův jízdných, kteří činili zvláštní hrůzu té války; nejímalit nepřátele ale uřezávali jim hlavy, neboť na místě stálé mzdy dostávali po zlatém za každou. Čelní lidé v radě i ve vojsku Matiášovu byli mužové vesměs statní a rázní, a podniky válečné nejvíce řídili dva někdejší hejtmané českých rot bratrských, Slovák Blažej Podmanický a český rytíř František z Háje. Nicméně Matiáš, ačkoliv se chlubil, že s takovým vojskem nejdéle za šest neděl vztýčí své korouhve na hradě pražském, přece nabádal i císaře i papeže i jednotu katolickou k větší přičinlivosti.

Než byl připraven osobně vytrhnouti do pole, vypravil koncem března do Rakous pět tisíc

mužův, z větší části jízdných, kteří přidruživše se k lidem císařovým a spojených s ním pánův strany Šternberkovy, ještě před opovězením války sevřeli Čechy tak, že Viktorin ani nevěda odkud taková síla nepřátel náhle se vzala, volal otce na pomoc. Za několik dní z listu Matiášova ovšem seznal celé nebezpečí i nemeškal oznámiti je otci. Tím časem byl vytištěn z Rakous a zavřev se ve Štokravě, čekal vysvobození svého.

Jiří dostal vědomost těch věcí o sněmu benešovském. Bez odkladu postavil se v čelo moci válečné. Oba králové stejnou dobou vytáhli do pole: Matiáš s vojskem šestnácti tisíc, mezi nimiž na jedenáct tisíc jízdy, výborně upravené; Jiří se silou rovněž velikou, však z většího dílu pěchotou. Vybaviv nejdříve syna svého z nebezpečného obklíčení, král český s polovice dubna stál v okolí města Znojma, kdež proti němu strhli se Matiáš a Rakušané s vojsky svými. Ale Matiaš, vida Čechy připravené k bitvě, ustoupil před nimi až k Lavě a položil se v zákopích. Jiří hnul za ním a rozbil svůj tábor proti němu. Bylo ovšem nesnadné bojování s obou stran. Jezdci Matiášovi rovněž málo stačili dobývati vozových hradeb českých, jako pěchota Jiříkova stíhati jízdy uherské. Dvě na prosto rozdílné soustavy vojenské poprvé stanuly na proti sobě a bitva v širém poli nebyla téměř ani možná. Toliko jako na zkoušku dály se co den harce mezi oběma tábory dosti krvavé; ale k bitvě rozhodné král Matiáš nedal se vylákat. Když tak míjel již třetí týden, proskakovaly pokusy o sjednání pokoje, ale marné; neboť legat papežský, jenž jako nejvyšší dozorce záhladného boje proti kacířům meškal v ležení uherském, kazil všechno dorozumění. Nemoha protivníka svého žádným spůsobem vyvesti na širé pole, Jiří pro

nedostatek potravy (neboť překvapen správou Viktorinovou nemohl za několik dní sebrati tolik zásob jako Matiáš, který po delší čas byl se chystal k tomu tažení) ustoupil konečně do Čech a vojsko valné tam rozpustil, poručiv synu Viktorinovi, aby osadil Třebíč a odtud měl péči na nepřítele.

V Římě rozlehlo se veliké plesání, že konečně vyšel proti kacířům českým mstitel tak mocný a odvážný. Kardinalové již viděli to hříšné království vyhlazené s tváře země a prosili boha, když zbožný král Matiáš bude bojovati, aby na hříšníky české s oblak padaly provaz, oheň a síra, i duch vichřice aby byl podílem kalicha jejich. Papež pak již k přímluvám sjezdu vratislavského učinil seč byl. Zelený čtvrtek uznán opět za nejslušnější příležitost — k proklínaní. A tenkráte (14. dubna 1468) bylo klení slavnější a désnější, než dějiny papežské pamatovaly. Oděn všemi příznaky svého důstojenství a moci, Pavel II. jal se zatracovati netoliko krále Jiřího a jeho rod až do čtvrtého pokolení, netoliko všechny jeho přátele, rady a pomocníky, ale také všechny katolíky, kteří by kacířům českým třebas jen prodávali sůl, zbraň neb jakéko-li potřeby. Všechny, kdož by s klatými obcovali a kupčili, vylučoval ze spolku věřících; oni že potom jsou bezectní, že nesmějí ani o statku svém pořizovati, ani sami děditi ani svědčiti; nikdo neplať jim dluhy, ani před soudem neodpovídej; statky jejich buďte konfiskovány k obecnému dobrému, osoby pak zůstaňte v porobě u těch, kdo se jich zmocní, a potomstvo až do čtvrtého pokolení buď prázno vší cti a všeho důstojenství. — Všem, kdož by skutečně nápomocni byli v boji proti „nejnešlechetnějšímu arcikacíři“ Jiříkovi z Poděbrad, zejmena kdož by dávali s dvou zlatých statku svého po jednom groši

českém, s tisíci zlatých po půl zlatém atd., slibovány odpustky sedmi lét; ale kdo potáhne sám osobně a setrvá půl léta v poli, neb vypraví někoho za sebe, tomu slibováno úplné rozhřešení skrze každého zpovědníka i za takové hříchy, o kteréž by prý jinak musil jíti až k samému papeži!

Všechny tyto sliby a zákazy svědčily veškerému křesťanstvu, ale především spekulováno jimi na celé pokolení německé, kdež ovšem potkaly se s účinkem tím ohavnějším, čím obmezenější zůstala jejich moc na mysli lidu nejsurovějšího a nejspustlejšího. Křižáci němečtí již v první době válek husitských byli z největší části toliko sběř bez domova a bez jmena, bez cti, bez víry a bez boha; chátra puštěná s řetězův panských: nyní pak byli to loupežníci a nikoliv bojovníci. Největší zásluhu o uvedení jich do Čech měli Zdeněk ze Šternberka a Dobrohost z Ronšperka, jenž ze sousedních Bavor je přijímal na své statky.

Král Jiří musil tudíž brániti kalich a korunu proti trojímu nepříteli: proti králi Matiáši, proti jednotě katolické a proti tlupám křižákův. Jednota katolická byla z části v táboře Matiášově na Moravě, z části po celé koruně na svých hradech, odkudž ve spojení s křižáky činila záhladné jízdy proti věrným Jiříkovým.

O křižácích pak souvěký letopisec český vypravuje: „Nosili na šatech svých kříže červené ze sukna vyšité, aby je lidé po nich znali. Nebrali nic za žold, jediné že jsou zabíjeli Čechy pro krev boží všecky napořád, i dítky, roubajíce s nich hlavy a házejíce jimi na sebe co hlavami zelnými; vraždili také kmetíky a babičky ve špitálích, a umývali ruce své v krvi jejich, majíce za to, že budou všech hříchův čisti. A když kde bitvu měli s Čechy a zabili kterého Čecha, tehdy ně-

kolik Němcův těch křižákův na něho vlezli co na hovado, dávíce z něho krev, aby se v ní zmazali a byli hříchův čisti. Neb je na to papež navedl, aby tak činili a v té krvi aby se plíhali. A byl-li by kdo v tom boji zabit, že papež otevřel jest nebe, že hned beze všeho očistce do nebe půjde každý ten zabitý křižák. A tak když jsou se po Češích zabitých káceli, mažíce se jich krví, mnohokrát přijdouce jiní Čechové k tomu poráželi na jednom zabitém Čechu druhdy tři, čtyři i do pěti těch křižákův. Takž se oni po zemi české toliko po vsech a po městečkách nehrazených čmuchali a smýkali, dovozujíce rekovství svého na dítkách, na ženách sedlačkách, na nebohých chodečcích. Jedině zradami jsouce naplněni Čechy pálili, po sedlácích se vozíce. A proto nikdy se ctí z Čech nevyjeli, ale mnohokrát s velikou silou do země vtrhše, jakoby měli všechny Čechy pobiti a zemi českou svým plemenem osaditi, bývali poraženi aneb i strachem ze země cestami rozličnými utíkali s hanbou, se škodou a se svým nezdravím velikým.“ Takoví byli spojenci nevěrné šlechty české, takoví byli vykonavatelé klateb papežových!

Vrátiv se od Znojma, král Jiří usadil se na Poděbradech, aby odtud měl péči na nepřátele odevšad. V měsíci květnu opravdu rozhučela se válka na místech nesčíslných v Čechách ve Slezsku a na Moravě. Jaroslav ze Šternberka, syn páně Zdeňkův, jejž odbojní Lužičané byli sobě učinili správcem zemským, smluvil se s náčelníky katolické jednoty v Slezsku o společný vpád do severních Čech, aby Jiří nemohl tolik vojska shromaždovati proti Matiášovi na Moravě. Přibravše k sobě ještě některé roty křižácké, nevěrní Slezáci a Lužičané počtem do osmi tisíc lidí vedením Jaroslava ze Šternberka koncem měsíce května

dali se ze Žitavy na pochod k Českému Dubu a Turnovu, páchajíce cestou ohavnosti a ukrutenství nejšerednější. Proti nim vytrhl udatný bojovník pan Jindřich z Michalovic s lidmi svými i s vojskem královým, a u Turnova města, kteréž byli vypálili, strašně je potřel, tak že malé nedobitky jejich v nejbídnějším stavu úprkem domů se vrátily. Bohužel že toto vítězství zbrani husitské bylo koupeno zdravím a za krátko i životem sama vítěze, pana Jindřicha z Michalovic, nejvyššího komorníka zemského, jenž po předcích svých sice zůstal katolíkem, ale králi Jiřímu co nejvěrněji oddán byl. Těžké poranění uvedlo tohoto věrného Čecha a hrdinu na lůžko, s něhož již nevstal.

Kdyby král Jiří, nemoha pro velikou již obtíž svého těla sám stále býti v čele vojska, byl dal vedení války proti Matiášovi do rukou takovýchto opatrných a zkušených bojovníkův co vůdcův odpovědných, věci na Moravě mohly dařiti se jinak! Viktorin byl sice válečník podnikavý a neohrožený, ale odvážnost jeho nebyla spojena ani s nejmenší opatrností, a uškodila tudíž věci národní více než jí prospěla. Již po druhé musel Jiří sám s četným vojskem pospíšiti na Moravu, aby jej vysvobodil z nebezpečí zajetí v městě Třebíči, jehožto strašné splenění a dobytí bylo prvním a nejznamenitějším vítězstvím Matiášovým ve válce české, a když Jiří pro nedostatek potravy s celým vojskem českým musel nastoupiti zpátečný pochod, zároveň spůsobilo, že král uherský mohl uvázati se v celou zemi moravskou. Však to vše nestačilo velikým plánům nešlechetného zetě Jiříkova. Ačkoliv hojně přibývalo mu bojovníkův z Moravy a z Rakous, mrzel se velmi, že Slezáci a Lužičané zůstávali pozadu, a že z Říma nedocházely peníze jiné, leda které v Němcích strženy byly

mezi lidem obecným za odpustky. Ani papež, ani císař, ani knížata němečtí neposýlali nic. Ale nejvíce nespokojen byl Matiáš s králem polským, když tento, jsa poučen osudem krále Jiřího, nechtěl učiniti jej svým zetěm, a o spojení-se k válce proti Čechům nedal ani odpovědi.

Lépe zajisté než v diplomacii vedlo se Matiášovi posud na bojištích. Druhý syn Zdeňka ze Šternberka, Jan, který hájil stranu katolickou v Jihlavsku a v jižních Čechách, svítězil nad pomocníky Jiříkovými u Telče, vtrhl do Čech, vypálil Týn nad Vltavou, porazil Vodnaňské, jimž ohněm zkazil město, a tak znenáhla opanoval jižní Čechy. Takovou jeho převahu znamenaje, z bázně, aby nevzal velikou škodu na statcích svých, pan Jan z Rosenberka počal rozpakovati se u věrnosti ke králi Jiřímu, až prostředkováním papežského legata vstoupil v úmluvu s jednotou katolickou i s králem Matiášem. Zajímavo jest, že za tuto zradu papežský legat mimo úplné rozhřešení za minulý hřích mocí apoštolskou zbavil jej i povinnosti, aby zaplatil králi Jiřímu své dluhy. Za panem Rosenberkem pospíchali pak také měšťané budějovičtí do jednoty katolické. I po těchto úspěších viděl Matiáš, že mu schází ještě nesmírně mnoho, aby mohl trůn Jiříkův prohlásiti za zvrácený. Pročež z nova velmi důtklivě požádal na císaři i na papeži za důkladnější pomoc z říše německé; sám strojil se do Uher, aby tam sebral síly nové a hojnější. Však dříve svolal přívržence své na sjezd do Olomouce, kdež každý zvláště musel zapsati se mu, mnoho-li branného lidu chce na své útraty chovati ve válce.

Náklady, ku kterým nepřátelé Jiříkovi při této příležitosti se zavazovali, byly na onen čas velmi veliké, a svědčí o urputnosti jejich proti šlechet-

němu králi českému. Zdeněk ze Šternberka pravil, jakkoli již schudl, že přece vydrží až do konce války sám osm set jízdných a patnácte set pěších. Proto také Matiáš veřejně prohlásil, že s ním jest nejvíce spokojen, a vloživ vrchní správu věcí do rukou jeho, pospíšil do Uher, kde i nově hrozící vpád Turků pilně vymáhal jeho přítomnost.

Když prostřednictví krále polského, aby aspoň příměří mezi stranami bylo způsobeno, nevedlo k žádoucímu konci, vypukla válka s novou prudkostí; bohužel také s novými pro krále Jiřího nehodami, ba pohromami. Nadešlo osm neděl, v celém bouřlivém životě jeho nejstrastnějších; míra zármutku a hoře jeho již přetekala. Nepřátelé již plesali, že kacířství české i s králem svým kácí se v prach. V této přežalostné době, když netoliko nejdůležitější hrady a posádky Jiříkovy upadaly v ruce nepřátel, ale když i nejvěrnější přátelé a přední podpory jeho v národě klesali do hrobu, objevila se stálost mysli a síla ducha jeho v světle nejskvělejším. Jeho hmotný a duševní svět řítil se kolem něho v ssutiny, a on se nezachvěl.

Dne 27. srpna vzdal se nepřátelům hrad Hoyerswerd v Lužici; dne 17. září hrad Frankštein ve Slezsku; dne 8. října padlo město Polná (dědictví rodiny královy po panu Ptačkovi); dne 1. října skonal na Zábřehu na Moravě nejdůvěrnější přítel a rádce Jiříkův i první náčelník nejvyšší podobojí šlechty v Čechách, pan Zdeněk Kostka z Postupic; dne 3. října poražen pan Ctibor z Cimburka u Olomouce a Viktorin u Kroměříže, a v obou těchto bojích dle výpovědí nepřátel zahynulo až do tří tisíc kacířův; dne 10. října padl klášter Hradiště u Olomouce; a v témž měsíci skonali: obyčejnou smrtí Burian

Trčka z Lipy, náčelník kališnického rytířstva českého; v boji před Konopištěm rytíř Vilém Dubánek z Čijevic a konečně poraněním z boje u Turnova pan Jindřich Michalec z Michalovic.

Teprv dobytí páně Šternberkova hradu Konopiště v měsíci prosinci bylo opět zasvitnutím šťastnějších dnův; ba války běh náhle změnil se tak, že Jiří stal se pánem situace a Matiáš i osobou svou octnul se na milosti jeho ....

Však než i to se stalo, počala trhati se pod králem uherským půda v diplomacii. Přílišné štěstí proti kacířům českým učinilo mu císaře opět — nepřítelem. Záští proti Jiřímu bylo ve vrtkavé mysli Fridrichově dávno již ukojeno, ale moc Matiášova vzrůstala mu nad hlavu. Čím více totiž Matiáš počal se těšiti, že se ozdobí korunou českou, tím důtklivěji naléhal na císaře, aby dostál slibu svému o povýšení jeho na království německé. Fridrich lekl se svého nejnebezpečnějšího přítele a v listopadu 1468 spěchal do — Říma, aby tu sjednal sobě pomoc proti němu. Žádalť od stolice římské pojištění dědičnosti koruny uherské i české pro sebe i syna svého! Dvůr římský ovšem nepropůjčil se mu proti přednímu obranci svému, a naprosto zamítl žádost jeho o korunu uherskou; ale s korunou českou sám měl již plány také jiné, než s počátku boje. Nadálť se, že kacířské plémě české za několik dní bude Matiášem zničeno; když pak odpor Čechův rostl s nebezpečím, papež a kardinalové v nejvyšší rozdrážděnosti své jali se přemýšleti o návrhu již papeže Martina V. z r. 1422, aby Čechy byly vymazány z počtu království vůbec a rozdrobeny na několik knížetství a hrabství v říši německé se zvláštními panovníky katolickými!

Však i do těchto úmyslův již za oné doby vstoupila moc vyšší než despotův římských. Za naší paměti pak dějiny dávají národu našemu za všechny útrapy úplnou mravní náhradu. Nástupcové oněch kardinalův, kteří proti Čechům provozovali řemeslo vražedné, a kteří již byli zamyslili se v rozkoše panování svého v Čechách; nástupcové oněch kardinalův, kteří ve zpupnosti své opovážili se myslit, že mohou strhnout korunu českou s hlavy Jiřího Poděbrada a hodit komukoliv by chtěli; nástupcové oněch kardinalův, kteří jmenem božím po veškeré Evropě hlásali zradu a vzpouru proti poctivému, spravedlivému králi, vraždu a záhubu proti myslícímu křesťanskému národu českému; nástupcové oněch kardinalův, kteří nesli plen a loupež do vlasti naší, porobu ducha i těla národu našemu: nástupcové oněch kardinalův po zemi naší sbírají žebrácký groš na podporu umírající moci papežské, která světu dala pohoršení největší! . . . .

Urovnav šťastně záležitosti domácí, král Matiáš brzo po novém roce 1469 s novými silami vrátil se do Moravy a cítě se zde již pánem, umínil si vytrhnouti na podmanění Čech. Přímý záměr jeho byl, opanovati stříbrné doly kutnohorské co hlavní pramen moci Jiříkovy a přední tehdaž poklad ve království českém. Dne 13. února dal se na pochod z Brna k Litomyšli a k Mýtu Vysokému. Nedobýval pevných měst těchto, ale plenil zemi a zažehal vesnice; panovala prý smrt a hrůza, kamkoli vojsko jeho přišlo; lid český hynul zoufalostí domnívaje se, že vzešel již den soudný. Ve Hrochovu Týnci spojili se s vojskem uherským Zdeněk ze Šternberka i jednotníci jeho, a táhli s ním na Chrudim. Tu Matiáš odváživ se

příliš napřed, octnul se v zajetí českém, ale že byl přestrojen za sprostého pacholka a mluvil dobře česky, co chasník neužitečný nepoznán propuštěn zase. Od Chrudimi přes Heřmanův Městec kolem hradu Lichtenburku sestupovali Uhři dvojím proudem k Vilémovu. Tu pak král Jiří nadskočil Matiášovi s vojskem velikým a sevřel jej tak těsně, že tento nemoha hnouti se ani v před ani v zad, byl v největším nebezpečenství, buď upadnouti v zajetí aneb zahynouti se vším svým lidem; neboť Čechův přibývalo každou hodinu, a žízeň pomsty nad vrahem vlasti i pomocníky jeho v celém národě českém byla tím palčivější, čím blíže bylo k úplnému uhašení jejímu. Zima byla ukrutná, a sněhu mnoho, tak že na vyváznutí nebylo ani pomyšlení. V této osudné chvíli Matiáš požádal Jiřího za pokoj, a, o té dobroty neumořitelné! král ten milostivý vida Matiáše ztraceného a moha míti jej tu po své vůli i se všemi pány svými nepřátely, a jim odplatiti zlým za zlé, podal se ke smlouvě, která stala se toliko ze strachu a bázně Matiášovy. Čechové velmi za zlé měli králi Jiřímu, že s nepřítelem ve smlouvu vstoupil: Viktorin byl o jeden den zmeškal; ten byl by k té smlouvě nedopustil. Lidé láli a přimlouvali králi Jiřímu; „neb jest v tu noc přibylo lidu českého na několik tisíc, radujíce se tomu, že mají se bíti, a chudina byla pohotově s oštěpy, s kyji, s palicemi, s cepy, se sudlicemi, se samotřely, jakž kdo mohl. Ale král to nikoli dopustiti nechtěl,“ .... nýbrž sjel se s Matiášem dne 27. února ráno ve vsi Ouhrově: a tu oba králové šli do jedné velmi špatné jistebny, v ty časy spálené, a tak mezi sebou rokovali. Matiáš zavázal se Jiřímu rukou dáním, slovem a ctí svou, že smíří jej do-

konale s papežem na základě kompaktat. Za to Jiří povolil mu příměří a svolil k sjezdu v Olomouci pro další vyjednávaní. Na holý slib a beze všeho rukojemství propustil nejúhlavnějšího nepřítele svého, jejž jediným pokynutím mohl zničit! A s ním opět dovolil svobodně odtáhnouti i nejošemetnějším zrádcům domácím, s nešlechetností jeho spiklým!....

Z toho vzešlo hlasité reptání ve vojště a v národu českém, mnozí velmi urážlivě mluvili o králi, a nikdo nezastal se ho. Jeho dobrota byla tajemstvím jeho duše.

Již dne 1. března Jiří rozpustil své vojsko, a Matiáš i Zdeněk oznámili Lužičanům a Slezanům, že uzavřeno příměří.

XI.

Svrchovaná mravní zpustlost celé strany, která válčila proti Jiřímu, osvědčila se po příbězích vilémovských. Poctivost byla sice vlastností, která duchu Matiášovu scházela naprosto; ale ani kdyby nouze a strach byly chtěly teprv vštípiti ji do něho, nemohla ujmouti se v něm. Řím vyplel i všeliký planý zárodek její.

Dříve než podlé úmluvy vilémovské oba králové sešli se v Olomouci, Matiáš radil se v Brně se svou stranou. Přítomni byli též legatové papežští. Matiaš tvářil se, jakoby již nechtělo se mu do války, když neměl z ní ani užitku ani slávy. Tu legat papežský hrozil mu klatbou, učiní-li pokoj s kacíři. Náramné zděšení pojalo katolickou jednotu, která v uzavření pokoje viděla svou jistou záhubu. Ale důvěrníci Matiášovi dali šlechtě české

dosti srozumitelné pokynutí, jakým svazkem by upoutala krále jejich k sobě trvale.

Po takové přípravě vydal se Matiáš k sjezdu olomuckému. Král Jiří v průvodu dvou synův svých, Viktorina a Jindřicha, a nejvěrnějších pánův ze všech zemí korunních, již čekal na Šternberku nedaleko Olomouce. Rozmluvy obou králův dály se pod širým nebem v poli mezi Olomoucem a Šternberkem, neboť Jiří nechtěl ubytovati se nikde pod mocí Matiášovou. Rokování trvalo od 7. dubna do 1. května 1469 a Matiáš byl v něm toliko ozvěnou legatův papežských. Tito pak naprosto odpírali všelikému smíření se s kacíři a nedbajíce návrhův činěných od Jiřího na základě úmluvy vilémovské, předložili radám jeho tyto články, na které, jak pravili, Jiří musí přistati, chce-li aspoň umříti co král a pokoj míti v zemi své: „1) aby on sám s domácími svými obrátil se ke svaté katolické víře a církvi všeobecné; 2) aby vydal statky církevní a navrátil je k předešlému stavu, i aby dal vyvaditi, které jsou zastaveny*); 3) aby král uherský ustanovil v Praze arcibiskupa, opaty, probošty a sluhy boží; 4) aby Jiří ve spojení s králem naším (!) přičinil se a spůsobil obrácení lidu zavedeného i bludného; 5) aby arcikacíře Rokycanu vydal nám do rukou; 6) aby krále uherského hned přijal za syna; 7) aby král uherský podržel vše co má i byl ochráncem; 8) aby Jiří hned nyní všem svým kázal přisahati králi uherskému; 9) aby pokud živ jest, byl a slul králem a požíval titulu i důchodův; 10) aby císař měl pokoj; 11) aby statkové katolíkův odjatí navrá-

*) Třeba rozpomenouti se, že statky církevní v Čechách zastavil nejvěrnější otrok římský, císař Sigmund, aby nabral peněz na válku proti kacířům!

ceni byli.“ To vše žádali jednatelé papežští na Jiřím co vítězi! Podlé této nestydatosti můžeme tušit, jakby byli netoliko mluvili ale jednali, kdyby Jiří byl býval přemožen.

Tím časem, co králové sjížděli se v poli k marnému rokování o míru, — Matiáš vždy s pancéřovou košilí pod oděvem, — členové jednoty katolické, v Olomouci přítomní, strojili se k zradě své nejvyšší. Porady jejich všechny odbývány v příbytku a pod dozorem legatův papežských. Ve shromáždění dne 12. dubna promluvil Zdeněk ze Šternberka: „Vám všem dobře vědomo jest, kterak my z napomenutí a poručení otce svatého papeže odstoupili jsme od zlořečeného kacíře Jiřího, a dle navedení legatův Jeho Svatosti již po dvě léta veliké vedeme války. Ukazuje se býti potřebí, abychom věc tu jinak a lépe než posud předsebrali, aniž dali se ještě ošemetností a úskoky toho odvolaného svoditi ku příměřím, kteráž nám škodnější bývají, než válka sama. Nepodaří se nám vyhladiti kacířství, nebudeme-li šetřiti lepšího pořádku; to pak není možné, pokud nebudeme opatřeni hlavou společnou všichni. Přejasný král uherský jest sice ochráncem naším, ale jest se obávati, aby snad, přinucen jsa vrátiti se do království svého, neopustil nás opět. My za to dobrodiní, že vzal nás v ochranu svou, nemůžeme mu dáti náhrady jiné ani díkův dostatečných, než když mu poddáme sebe samy a budeme prositi jej, aby ráčil uvážati se v královské nad námi důstojenství, a zachovati nás při právích a svobodách našich.“ — Legat Rudolf, jenž po smrti Joštově z Rosenberka se stal biskupem vratislavským, první přisvědčil Zdeňkovi, po něm Tas biskup olomucký. Třetí hlas dal pan Jan z Rosenberka; za ním šli ostatní šlechtici čeští a moravští; po nich čeští

prelati a konšelé vratislavští, pak města moravská, která velice děkovala panu Zdeňkovi za takový návrh a prosila, aby již nikdy nebylo příměří s kacíři; a řadu zrádcův státu i národa dokončili plzenští a budějovští.

Pod klatbou slíbili všichni, že jednání své zachovají v tajnosti, až pan Zdeněk s biskupem Rudolfem a některými staršími pány by vyzkoumali o tom úmysl Matiášův.

Král uherský, jakkoliv vášnivě bažil po koruně české, přece měl ještě dosti střízlivé mysli, aby poznal, na jakých rozpacích náhle by octnuli se papež i jednota katolická, kdyby on s Jiřím se smířil. Tudíž chtěl také z nesnází jejich míti užitek co největší a přijal návrh Zdeňkův velmi chladně. Když pak volitelé prosili jej snažněji, odpověděl, že nemůže svoliti k žádosti jejich, leda když spolu s legaty se mu zaručí, že dostane od knížat německých pomoc dvanácti tisíc jízdných, kteří aspoň šest měsícův zůstanou při něm v Čechách, aneb ještě raději dvě stě padesát tisíc zlatých. — „Královská Milosti!“ zvolal Šternberk, „račte sleviti něco, suma to nepostižitelná!“ „Pane Zdeňku!“ odvětil Matiáš, „abyste poznal, že mnou nic nemá scházeti, považte, budou-li Němci pomáhati lidem svým, a budou míti své vlastní hejtmany, že každý bude chtít podržet pro sebe, čeho dobude, a koruna česká bude roztrhána. Toho bych vám nepřál. Mluvte s pány legaty; ať mi pojistí pomoc dvou set tisíc zlatých se všech zemí vůbec a já uváži se v království, vyplením kacířství a nebudu žádati od nich ani od svatého otce papeže již ani penízku.“ — Legatové ulekli se této žádosti Matiášovy. Ihned se omlouvali, že jim do volení nového krále vlastně nic není, že nemají o tom žádného poručení od papeže a t. d.

Potom k důtklivým prosbám spiklencův jali se rozkládati králi, že není možno zaručiti se mu za takovou sumu, poněvadž Němci raději vyvádějí ze svých zemí lidi než peníze, a pokladna papežská že jest již prázna. Když pak po opětném chytrém odmlouvání Matiášovu legatové slíbili, že papež i císař i knížata němečtí se postarají, aby mu přišla pomoc penězi i lidmi co největší, a když konečně pan Zdeněk již v zoufalosti zvolal, aby Matiáš raději je všecky dal zvěšeti na místě, než aby zamítl prosbu jejich, tu král uherský již napomínal je, aby byli dobré mysli.

Sám ovšem již považoval se za řádně zvoleného krále českého a tímto domněním překypěl despotický duch jeho při posledním sjezdu s králem Jiřím dne 20. dubna. V poli asi míli od Olomouce připraveni byli stanové pro krále a komonstva jejich, jichž s obou stran bylo na tisíce osob. Král Jiří byl první na místě a po dlouhém čekání, když blížil se Matiáš konečně, vyšel mu vstříc v průvodu předních pánův svých, aby jej uvítal. Zdvořilost kázala, aby Matiáš, jakmile spatřil Jiřího, ssedna šel také proti němu: ale on popnuv koně a dělaje jakoby splašeného držeti nemohl, minul ho bez pozdravení a letěl přímo do stanu svého. — Rozmluva ovšem nevedla k smíření, ačkoliv Matiáš, aby pokryl úmysl svůj, žertem sliboval, že z kališníkův i „oblatkářův“ opět učiní dobré přátele.

Král Jiří odjel ze Šternberka dne 22. dubna, a nespatřil Matiáše již nikdy. Radové jeho pokračovali v jednání s táborem olomuckým. Matiáš omlouval se, že nemůže přemoci odpor legatův, však slíbil, že vypraví poselství do Říma pro naučení! Jediné, co vyřízeno, bylo prodloužení příměří do nového roku 1470

Na to pak z rána dne 3. května v biskupském chrámu olomuckém, po slavné mši a po velikém vzývaní ducha svatého Zdeněk ze Šternberka u přítomnosti jednoty katolické a legatův papežských jal se provozovati hříšnou komedii. Promluviv opět o zlořečeném kacíři Jiříkovi, kázal, aby nejprvé každý vroucně se pomodlil před volbou nového krále českého. Pak sebrav hlasy, provolal, že nejjasnější Matiáš král uherský volen jest jednomyslně na království české. Na to vyslána deputace pro Matiáše, kterýž v nádherném průvodu vstoupil do shromáždění, volbu přijal a hned na evangelium vykonal přísahu ku království českému obyčejnou. Potom šlechtici čeští přisahali novému králi věrnost a poddanost. Korunování řádného nebylo, poněvadž koruna česká pod ochranou Jiříkovou byla chována na Karlšteině. Toliko rovněž rouhavé jako směšné napodobení slavného obřadu toho vykonal legat papežský, sňav korunu s obrazu panny Marie a posadiv ji Matiášovi na hlavu. Však Matiáš, ač pod ozdobou posvátného obrazu velmi nábožně skláněl své čelo, přece velmi mrzutě cítil veliký rozdíl v utvrzení královského práva českého. Poněvadž pak koruny české z Karlšteina dostati nebylo lze, vypravil pilného posla do Říma, se snažnou žádostí, aby papež, mocný a milostivý dárce všeho panování na světě, jakož mu již dal království, poslal mu také korunu novou a zvláštní, kterouž by mohl dáti korunovati se řádně. Papež po některém čase poslal mu jakousi čepici, kterouž Matiáš ovšem neuznal za spůsobilou příčinu nové slavnosti korunovační.

Tím příjemnější byla mu ochota katolických kněží olomuckých, kteří jeho nejistou důstojnost královskou v koruně české snažili se utvrditi hlá-

saním s kazatelen, že panny obcovavší s ním, jsou čisty a neporušeny. Výhod tohoto nového zázraku pobožný král a vášnivý záletník neopomenul co nejpilněji užívati v nejpřednějších měšťanských a šlechtických rodinách nejdříve v Olomouci a pak ve Vratislavi, kamž ještě téhož měsíce května zajel, aby přijal přísahu věrnosti holdovní od zemí slezských i lužických.

XII.

Zrada olomucká teprv vzbudila v duchu Jiříkovu onen důraz, jímž vedeny byly dějiny české od smrti páně Ptačkovy až po korunování Ladislavovo, a jehožto ochábnutí, ačkoliv prýštilo se jedině z neobyčejné důvěry v šlechetnost nepřátel, musí býti považováno za příčinu velikých strastí, které již na šestý rok doléhaly zároveň na stát i národ český. Volba a šalba olomucká způsobila úplnou proměnu ve smýšlení a jednání královu; nejskvělejší doba mladého vzletu na čele veškerého národa vrátila se po velikých zkouškách dospělému vůdci opět. Jiří přestal čekati na podniky nepřátel, ale jal se ničiti trvání jich samých.

Již neměl touhy vřelejší, než pomstiti se na Matiášovi. Tomuto dychtění obětoval všechny jiné naděje svého života, a pro ukojení jeho byl ochoten smířiti se se všemi ostatními protivníky svými. Aby usnadnil vykonání pomsty nad zradným zetěm, odhodlal se i ku kroku, který v dějinách nemá k sobě rovna, a jejž vykonal tím radostněji, když na něm visel i prospěch vlasti. Jeden husita ubránil se na trůnu českém; husitská dynastie byla na onen čas ještě největší nemožností v životě národův evropských. Aby ztýrané vlasti ko-

nečně sjednal a pojistil upokojení a mír, král Jiří odloučil své syny od dědictví koruny, jížto sláva a prospěch mu byly na světě nejdražšími, a jejímuž utvrzení a rozkvětu byl po celý život svůj sloužil silami všemi.

Kde měl hledati nástupce trůnu, nemohlo býti pochybno. Národ polský od prvních počátkův husitství až po tuto chvíli osvědčoval Čechům největší upřímnost a přátelství. Proti členu královské rodiny krakovské nebylo obávati se odporu ani při stolici římské ani při národu českém. Dynastie jagellonská byla katolická; ale po celý čas Jiříkova sporu s papeži statečně odolávala všemu lákaní a slibování z Říma.

Veliká myšlenka slovanského sourozenství, vzbuzená poprvé v pravdivé podstatě své husitstvím českým, byla v obou národech mocnější, než různost a příkrost náboženská: kališníci rovněž jako katolíci čeští po všechny časy klonili se k Polákům co bratrům, a jazyk český byl v říši polské po dvě století jazykem osvěty, mody a diplomacie, vynikaje svou lepotou a vzdělaností mezi všemi ostatními jazyky slovanskými oné doby tak, jako druhdy nářečí attické mezi řeckými. Mimo jazyk poutala Čechy s Poláky také podobnost sřízení společenského i státního. I tu i tam vláda založena na svobodách národa; i tu i tam trůn dynasticko-volební; i tu i tam vláda politická i zákonodárná rozdělena mezi krále a stavy.

Tyto zřetele a mimo ně i naděje, že nabude mocného spojence ku provedení pomsty nad Matiášem, přiměly krále Jiřího, že rozhodl se, spůsobiti zvolení Vladislava, královice polského, za svého nástupce na trůnu českém. K tomu konci svolal valný sněm do Prahy na první dni měsíce června. Návrh o Vladislava došel schválení, a otci

jeho, králi polskému Kazimíru, témuž, jenž co manžel Ladislavovy sestry Elišky r. 1458 proti Jiřímu ucházel se o korunu českou, ihned skrze slavné poselství oznámeny výminky takové volby. Hlavní z nich byla, aby král polský spojil se s Jiřím proti jeho nepřátelům a přičinil se o smíření Čechů s papežem; pak připojena žádost, aby královic Vladislav zasnoubil se s Lidmilou, nejmladší dcerou krále Jiřího. Rozumí se sebou samým, že král Jiří měl kralovati do smrti sám, vdově pak a synům jeho aby statky*) a práva jejich v koruně české byly zachovány. Nabídnutí české radostně jest přijato na dvoře polském, a král Kazimír bez prodlení jal se zbrojiti ve své říši na obhájení práva synova ku koruně české. Toliko sňatek s Lidmilou, dcerou rodičův kacířských, potkal se s odporem i při matce královicově i při vyšším duchovenstvu polském. Však tato neshoda nevadila společné politice česko-polské. Když Matiáš otázal se na příčinu velikých válečných příprav Kazimírových, již odpověděno mu z Krakova, že král polský nikomu není povinen skládati účty z počínání svého.

Druhý článek plánu Jiříkova proti Matiášovi týkal se říše německé. Matiáš co nejhorlivěji pokoušel se o uskutečnění myšlenky, kterou v něm byl vzbudil sám císař Fridrich, když u něho hledal pomoci proti Jiřímu. Chtěl‘ co král německý státi se pomocníkem císařovým. Však ve skrytu srdce svého dovedl tuto tužbu až dle domnění oné doby

*) Rodinným jměním Jiříkovým byla té doby: ve Slezích knížetství opavské a minsterberské s Frankšteinem i hrabství kladské; v Čechách panství Poděbrady, Kolín, Náchod, Kunětická Hora, Litice, Velíš, Kostomlaty, s Jičínem a Most s příslušenstvím.

k nejvyššímu stupni slávy světské, k německému císařství. Jiří jal se mařiti záměry jeho s největší pilností na dvorech knížat německých, což ovšem podařilo se mu velmi snadno a úplně; neboť Němci, v těch věcech co přímý opak Slovanův, od jakživa domáhají se na panování po celém světě, ale nad sebou nedají panovati cizinci.

I v samých Uhrách král Jiří vystoupil co nepřítel proti Matiášovi, podněcuje nespokojenost stavův, kteří znamenajíce, že Turci co den větší nebezpečí chystají vlasti jejich, velmi reptali na užívaní branných sil svých proti Čechům.

Ale největší pomoc proti ošemetnému zeti nalezl Jiří v samém národě českém. Rozjitřenost nad zradou olomuckou pronikla veškerým královstvím a týž červnový sněm pražský poskytl králi Jiřímu hojných prostředkův k důraznému obnovení války. Volbou olomuckou za zrušené prohlášeno uzavřené příměří, a zároveň tři vojska vypravena do pole: jedno opět pod knížetem Viktorinem na Moravu, druhé do Slezska, třetí obráceno v Čechách proti hradům spojencův Matiášových. Čechové všude činili nepřátelům veliké škody; neboť Matiáš po příměří olomuckém byl rozpustil vojsko a v nesnázích, které měl se stavy uherskými nemohl spěšně sebrati je opět. Než objevil se v poli, zbraň česká všude již měla převahu. Viktorin, miláček krále Jiřího, v zápalu hrdinském zanedbav opět pravidla opatrnosti ovšem konečně upadl do zajetí nepřátelského a s velikým plesáním všech přívrženců Matiášových co záruka vítězství nad kacíři odvežen na zámek vyšehradský na Dunaji; ale tato nehoda nezastavila proud vítězství českých. V Čechách téměř všichni šlechtici jednoty katolické, kteří ještě nebyli vypuzeni ze země, hledali milost královu a poddali se. Ve Slezích

mladší Viktorinův bratr Jindřich maje ve své vojenské radě statečného a zkušeného bojovníka Mikuláše Střelu, potřel odpůrce královy u Žitavy, načež vojsko české s neodolatelnou mocí zaplavilo všechny kraje slezské. Žádný z knížat ani z měst neodvážil se k odporu, ale obyvatelé všech stavův i prelati přicházeli kupovat od Čechův bezpečí svých bytův a rodin. Veliký strach vítězné zbraně české padl na celou zemi slezskou, až i Vratislavané, jsouce sobě vědomi svých hříchův, za hradbami svými počali chvěti se před pokutou.

Tím časem Matiáš přece uchlácholil nespokojence domácí a s novým vojskem vtrhnuv do Moravy, spojil všecky síly své k dobývaní města Hradiště. Proti němu vytáhl s četným vojskem českým kníže Jindřich, dodal do Hradiště potravu a dne 2. listopadu svedl s Uhry bitvu rozhodnou, i obrátil poražené na útěk, jímž konečně i Matiáš stržen byl. Čechové stíhali a vybili prchající až za hranice: sám Matiáš, soptě hněvem i hořem nezastavil se až v Uherské Skalici. Žádal za příměří; ale když k vůli němu měl odříci se titulu království českého a povolati zpět všechny posádky uherské z Moravy a ze Slezska, nechtěl svoliti a jednání s ním bylo přerušeno. Zima neobyčejně krutá sama zarazila další válčení.

Zdar české zbraně měl následky rozhodné. O vyplenění kacířstva mečem již nesnili ani nejzarytější nepřátelé; opatrnější pospíchali smířiti se s ním. Zejmena šlechtici jednoty katolické, kteří posud nebyli v přízni s králem, domáhali se jí co nejsnažněji. V samém Slezsku obecné mínění náhle tak se změnilo, že nejurputnější podněcovatelé a strůjci vzpoury proti Jiřímu nyní nejhlasitěji pykali a zatracovali dílo své. Legat Rudolf veřejně se slzami v očích naříkal, že svatý otec

nedobře byl zpraven o záležitosti Jiříkově, že bloudství bylo celé to počínaní proti kacířům, že původové války uvalili na duši svou veliký hřích, a že jest netoliko možné, ale i slušné žíti s kacíři v pokoji.

V Čechách sami katolíci rozpomenuvše se opět nad národností svou, jali se mstíti nepravosti německých křižákův. Vycházeli těm ohavným škůdcům zemským leckdes v lesích v cestu, a tu „donutili je ty své kříže žráti; a nechtěl-li který, tehdy porazivše jeho, mocí mu jej v hrdlo cpali a tak mnohého zadávili."

Touže dobou král Jiří co nejpilněji se staral, aby také mezi panovníky německými spůsobil převrat sobě příznivý. Snažení toto podařilo se mu tím snáze, poněvadž císař sám opět jal se hledati smíření s ním, když byl se stal Matiášovi nepřítelem nesmířitelným až do smrti, postihnuv jej na nejtajnějších úmyslech jeho o koruně císařství německého.

Předvídaje pak, že léta příštího (1470) válka obnovena bude mocí krutější, než kdy posud, Jiří záhy pamatoval na ochranu zemí a národa proti nepřátelům. Dle starého zákona v Čechách povinen byl sice každý obyvatel na rozkaz králův vytrhnouti k hájení vlasti svou vlastní zbraní a na svůj vlastní náklad: ale nebyl zavázán setrvati v poli déle, než čtyři neb na nejvýše šest neděl; prodloužilo-li se válčení, a král nechtěl rozpustiti vojska, musil platiti z komory své každému mzdu, jako námezdníkům obyčejným. Také šlechticové co páni korouhevní vypravovali do pole své vojsko. Komora královská byla válkami tolika lét velmi schudla; Jiří také již své rodinné statky silně zadlužil, a přece tušil, že co nejdříve vlast bude míti potřebí vojska velikého. I svolal sněm (v březnu

1470) a předložil stavům návrh na sřízení nové soustavy válečné, kterouž nyní nazýváme *obranou zemskou*. Nálezem sněmovním ustanoveno po všech krajích země české, kteří stáli u věrnosti králově, *vojsko stálé* pod zvláštními hejtmany krajskými, opatřené všemi potřebami válečnými a hotové na každou chvíli vyjíti do pole. Každému kraji určen počet toho vojska, a zároveň sřízena komise ustanovující, čím každý obyvatel přispěti měl k vystrojení obrany zemské. Počet určený musel všude býti doplňován, když byl stenčen příčinou jakoukoli. Každý kraj sám musel vésti všechen náklad na své vojsko a volil sobě hejtmana; však nejvyššího velitele ustanovil král.

S jara 1470 nastal poslední boj mezi králi Jiřím a Matiášem. Koncem dubna poslal Jiří vojsko do Moravy na pomoc hradišťským; když pak v květnu Matiáš sám opět s novými silami vtrhl do Moravy, Jiří vyšel proti němu s hlavní mocí svou. Netrvalo dlouho, oba králové stanuli proti sobě: Jiří u Rejhradu s vojskem četným, Matiáš u Brna s táborem menším. V celé této druhé době válek husitských jest velmi zajímavo znamenati, že Matiáš nikdy nechtěl podniknouti boj s Jiřím. Ani tenkráte odvaha jeho nevyrovnala se jeho ošemetnosti. Tu král Jiří, chtěje již ušetřiti dalších záhub země, vyzval jej na souboj, který měl rozhodnouti mezi nimi o právu; a odepřel-li by souboji, volal jej, aby ve čtyrech dnech na místě prostranném s celým vojskem a se všemi pomocníky svými dostavil se k bitvě, však aby z ní neutekl! Matiáš k oběma vybídnutím odpověděl toliko urážkami.

Na to král Jiří, nemoha žádným spůsobem odtrhnouti Matiáše od Brna a vylákati na širé pole, dal činiti nájezdy a i sám vstoupil do Uher, ne-

přivinul-li by se snad k němu tamější nespokojený lid. Konečně hnul Matiáš od Brna k Olomouci; Jiří pak z Uher zamířil k Opavě. Počasí bylo deštivé, řeky velmi rozvodněny, vozové hradby české vázly v krajině daleko široko neschodné.

Této chvíle, maje vojsko české za sebou, Matiáš pospíchal užiti ku provedení hlavního záměru svého. S lehkou jízdou, která byla téměř polovicí jeho vojska, třemi proudy náhle vtrhl do Čech a nemeškaje se nikde dobývaním měst a hradův, ale proudem širokým zažehaje všechny vesnice a všechny příbytky lidské, přes Vysoké Mýto a Chrudim, jako před půldruhým rokem dorazil až k Čáslavi, k Hoře Kutné a ku Kolínu. Křik a pláč ubohé chudiny rozléhal se na vše strany; zoufalost a hrůza nesly do Prahy zprávu ohromující. V této osudné chvíli osvědčilo se, že sřízení obrany zemské bylo dílem z vnuknutí božího. Z tábora pražského vyrojilo se ihned vojsko veliké, sama královna Johanna vedla je proti vrahům země. Z Moravy král Jiří spěchal cestou nejkratší a všude po hranicích dal dělati záseky, aby jízda nepřátelská nemohla ujíti svému zničení v Čechách. Matiáš vida nad sebou zavírati se past, v které by již nebylo milosti, chvatem nejprudším utíkal směrem jihovýchodním zpět na Moravu. Čechové stíhali jej v patách; jezdcové jeho klesali s unavenými koňmi a byli bez milosti utlučeni; ztráta lidí jeho byla veliká, on pak utekl z království českého co žhář a zloděj.

XIII.

Politika papežská proti národu českému po druhé skončila s úplnou mravní i hmotnou po-

rážkou; vykonavatelé její zoufalým útěkem opustili království české a — ji. Po prvé Němci utíkali z Čech na jihozápad, po druhé Uhři na jihovýchod; však jakož v století patnáctém všechny cesty z Říma vedly do Čech, rovněž i všechny cesty z Čech vedly do Říma. S Němci a Uhry utíkal Řím přes hranice české.

V tom účinku pak druhá doba válek husitských vynikla nad první, že zničila politiku papežskou netoliko v národě českém, ale již v celém křesťanském světě. A to byl veliký pokrok v dějinách evropských. Prospěch zbraní českých za krále Jiřího přesvědčil panovníky světské o potřebě, aby již nedbajíce vladychtivosti papežské, jednali obecné dobro křesťanstva dle rozumu svého. Jiří z Poděbrad osudy svými konečně mimo Matiáše přiměl všechny ostatní vladaře křesťanské k tomu, k čemuž skloniti je dříve radou a výstrahami marně snažil se: totiž k emancipaci z despotismu papežského. —

Již před útěkem Matiášovým většina knížat německých odbývali s císařem v městě Běláku sjezd, na kterém uzavřeli zachovati krále Jiřího na trůnu. Pročež tím radostněji uvítali zprávu o srpnových příbězích v království českém.

Matiáš pak nyní zkoušel na sobě pravdu staré výpovědi, že neštěstí zahání přátele. Noví jeho poddaní na Moravě, ve Slezích a v Lužici, klesajíce již na čtvrtý rok pod břemenem války, upřímně toužili po dobrodiní míru a po otcovské vládě Jiříkově. Vratislavané uslyševše o nešťastné výpravě Matiášově do Čech, jali se haněti a proklínati kněžstvo, veřejně nazývajíce je svůdci. Městem rozložil se zármutek a hoře. Obecný lid, kterýž dříve byl kacéřoval a pronásledoval každého, kdo na pokoj jen pomyslil, nyní volal a toužil po

pokoji, a byl by již i poddal se Jiříkovi, kdyby zámožnější nebyli postavili se tomu na odpor. Drahně šlechticův slezských co nejspěšněji zapisovali se ku poslušenství krále Jiřího a ku pronásledování nepřátel jeho; jiní vyhledávali prostřednictví polského ke smíření se s králem svým. Z obecného sjezdu vratislavského vypraveno k Matiášovi poselství, které mu vyložilo trapný stav země a žádalo, aby buď rychle k nim přijel a jim pomohl, aneb dovolil, že s Jiříkem sami vejdou v pokoj. Matiáš přijal a odbyl posly s nemilostí velikou.

Také v Čechách mezi členy jednoty katolické vzmáhala se nespokojenost; ba i sám strůjce šlechtického spiknutí českého a hlavní jednatel Matiášův, Zdeněk ze Šternberka, počal vrtkati se v lásce a v poslušenství nového pána svého. Despotism Matiášův a hrdost i lakota Zdeňkova ovšem nebyly základem dlouhého přátelství mezi oběma odpůrci Jiříkovými. Zdeněk již dávno přemýšlel, že koruna česká by slušela jemu snad ještě lépe než Matiášovi, a brzy počal proti olomuckému králi svému chovati se velmi pánovitě. Žádal na něm co odměnu za své služby, aby Brno se Špilberkem zapsáno bylo k dědictví jednomu synu jeho, druhému Olomuc se zámkem Hradištěm. Matiáš velice rozhněván odepřel mu toho, i pravil, třebas Zdeněk k Jiříkovi vrátil se zase, že ztráty jeho vážiti bude tolik, jakoby pes mu zdechl! Také Zdeňkova syna, Jaroslava ze Šternberka, Matiáš ssadil se správcovství zemského v Lužicích co úřadníka neschopného. Z toho patrno, jak hluboce páni Šternberkové již byli klesli v milosti svého pána. —

Když tak na všech stranách nešlechetnost spiklá proti králi českému nyní rozpadávala se

sobě samé, změnily se věci i v pramenu všech strastí Jiříkových, v Římě. Jan Karvajal již koncem roku 1470 zemřel, a papež i kardinálové klonili se k míru se „synem zatracení," jejž nemohli zničiti ....

Však Jiří již byl vykonal svou vznešenou úlohu v dějinách českých i křesťanských. Meč nezmohl jej; neměly jej zmoci ani smlouvy!

Dne 22. února 1471 zemřel v Praze volený arcibiskup kališnický, mistr Jan z Rokycan, muž mravův čistých a života bezúhonného. Byl synem chudého kováře na předměstí v Rokycanech. Bůh skrze něho působil věci veliké, neb on bál se milého boha a byl pilen modliteb ve dne i v noci i hned z mladosti. Pochován jest v kostele „svém" týnském u velikého oltáře. Královna Johanna s drahně pánův i rytířův byli přítomni slavnému pochovávaní nejvyššího správce církve kališnické.

Král již nemohl s lože, na kterémž nemocnezhojitelná rychle stavila proud života jeho. Z čtyři neděle po Rokycanovi, v pátek dne 22. března skonal v 51. roce věku svého Jiří z Poděbrad na vodnatelnost. Pláč a úpění rozlehly se po Praze, a celá země zalkala, že jí vytrženo srdce.

Když z mrtvého těla vybrána střeva, nalezena játra spoli zkažená a ve žluči kamének podobný holubímu vejci. Ve hlavní síni králova dvora na starém městě ležela mrtvola v sobotu a v neděli k obecnému podívaní; v pondělí pak dne 25. března pochována na hradě pražském v chrámu sv. Víta v hrobce králův českých podlé krále Ladislava k straně ke kaple sv. Václava; ale srdce i střeva položena podlé hrobu mistra Rokycana v chrámu týnském.

I kališníci i katolíci oplakávali krále, *jemuž podobného v Čechách nikdy nebylo a nebude* .....

Na hrob Rokycanův položen kámen mramorový, na němž nebožtík byl vytesán v celé postavě v rouše kněžském, v ruce berlu biskupskou; nad postavou pak štítek v němž podkova a uprostřed ní hvězda.....

V posledních létech života svého Jan z Rokycan spůsobil, že na skvostném průčelním štítu chrámu týnského postaven byl ohromný pozlacený kalich, a pod ním ve vysokém výklenku socha krále Jiřího v plném odění s mečem v ruce. Kalich i meč králův nesly v zlatých písmenách ono staré heslo, které již za Žižky skvělo se na praporcích husitských: „Veritas vincit“ (pravda vítězí).....

Po bitvě bělohorské hrdinové jiného ducha chopili se církve Kristovy v národě českém. Dne 6. července 1622, po dvou stech a sedmi létech poprvé nesměla být v Čechách slavena památka Husova. Kazatelského úřadu v chrámu týnském ujali se jesuité. Ti mučíce práva svědomí, ovšem nešetřili ani svatého odpočinku mrtvých. Vylámali hrob vedlé velikého oltáře, vyndali zetlelé kosti Rokycanovy a srdce krále Jiřího a spálili je na hřbitově; náhrobek roztlučen a prach jeho smíšený s popelem mrtvoly rozmetán do všech větrů. V noci pak se 27. na 28. leden 1623 několik jesuitských žákův semináře svatováclavského s velikou prací a nikoliv bez nebezpečenství života sňali se štítu chrámu týnského kalich a sochu

krále Jiřího. Kanovník Ctibor Kotva z Freifeldu a jesuita Jiří Plachý řídili tuto noční práci. Na místě kalicha dal Ferdinand II. postaviti pozlacený obraz panny Marie; výklenek, v němž byla socha krále Jiřího, jest prázný ....

Tělo Jiříkovo zůstalo na pokoji v královské hrobce u sv. Víta. Však roku 1824 císař František I., prohlížeje hlavní chrám pražský, vyslovil veliké podivení své, že tento „uchvatitel“ spočívá v královské hrobce vedlé Karla IV. a Rudolfa II. Významným řízením osudův byl té chvíle s císařem přítomen hrabě Kašpar ze Šternberka, a bez ostýchání odvětil: „Jiří z Poděbrad nebyl žádný uchvatitel, ale zákonní, od národa zvolený a korunovaný král český. A věru, kdyby toho muže nebylo bývalo, snad by Jeho Milost císař František I. neráčil seděti na trůnu českém; neboť vznešený předek jeho císař Fridrich III. zachován byl jenom vítězným mečem a věrnou pomocí krále Jiřího.“

4799
5-8

891.86
M427
1868

BOUND

OCT 31 1957